

T.C.
TARIM ve KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI

A01
İKİ

II. TARIM ŞURASI ÇALIŞMA BELGESİ

29 Kasım - 01 Aralık 2004

ANKARA

A01
İKİ
2N
DN:14.819
3N

II. TARIM ŞURASI ORGANİZASYONU

Tarım Şurasının oluşumu ile çalışma usul ve esaslarını düzenlemek amacıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan "Tarım Şurası Yönetmeliği" hükümlerince oluşturulan Şura Yürütme Kurulu ve Şura Genel Sekreterliği görev dağılımı:

ŞURA YÜRÜTME KURULU

Doç.Dr. Hasan EKİZ	Yürütme Kurulu Başkanı
Nebi ÇELİK	Üye
Prof.Dr. Halil AKÇAPINAR	Üye
Prof. Dr.Ayhan TUFAN	Üye
Rafet ŞAHMELİKOĞLU	Üye

ŞURA GENEL SEKRETERLİĞİ

Ahmet CANSIZ	Genel Sekreter
Bilal ZEYTİN	Genel Sekreter Yardımcısı
Metay ÖZER	Genel Sekreter Yardımcısı
Tijen SÜERDEM	Teknik Personel ve Web Sorumlusu
Ahmet ŞAHİN	Teknik Personel
Atilla İNCİLİ	Teknik Personel

: tarimsurasi@tarim.gov.tr

: 0 (312) 425 25 18 - 0 (312) 418 06 96

: 0 (312) 424 05 80 / 326

: 0 (312) 425 49 60

WEB Adresi **: tarimsurasi.tarim.gov.tr**

Posta Adresi **: Milli Müdafaa Cad. No: 20 Kat:13 Bakanlıklar / ANKARA**

" Milli ekonominin temeli ziraattir. Bunun içindir ki ziraatte kalkınmaya büyük önem vermeliyiz. Fakat bu hayati işi isabetle amacına ulaştırabilmek için ilk önce, ciddi etütlere dayanır ziraat siyasetini tesbit etmek, onun için de her köylünün ve bütün vatandaşların kavrayabileceği ve severek tatbik edebileceği bir ziraat rejimi kurmak lazımdır."

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖNSÖZ

1997 yılında düzenlenmiş olan I. Tarım Şurası'ndan bugüne 7 yıl geçmiş olup, ilk Şura'da yapılan tespitler, alınan kararlar, yürütülen çalışmalar ve sağlanan gelişmelerin ışığında, ülkemizde ve dünyada meydana gelen son değişiklikleri de dikkate alarak, II. Tarım Şura'sının düzenlenmesine karar verilmiştir. Cumhuriyetimizin 80. Yıl Kutlamaları çerçevesinde başlatılan II. Tarım Şura'sı çalışmaları, oluşturulan komisyonların hazırladıkları raporları sunmasıyla son safhasına girmiş bulunmaktadır.

Türk tarımında bir hamle yapmak zorunluluğu ortadadır. Değişen şartlar ve ihtiyaçlar, dünya ticaretinde yaşanan gelişmeler, Türk tarımının yaşadığı verimlilik ve rekabet sorunu, kırsal nüfusun sorunları, araştırma, teknoloji kullanma, örgütlenme, sağlık ve kalite, tarımsal sanayi ve pazarlama ile diğer alanlarda yaşanan sorunların geniş bir katılımla ele alınması, uygun stratejilerin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Tarımımız, GSMH içindeki payı, diğer ekonomik sektörlere mal ve hizmet sunması, gıda güvencesini sağlaması, istihdam açısından toplumun yarısını, tüketim boyutuyla ise toplumun bütününü ilgilendirmesi nedeniyle vazgeçemeyeceğimiz bir sektördür.

Değişen dünya şartları, tarımın ülkemiz için önemini daha da belirleyici kılmaktadır. Dünya nüfusu hızla artmaya devam etmekte, buna karşılık doğal üretim kaynakları hızla bozulup daralmakta, kitlesel boyutta ortaya çıkan beslenme sorunları ve gündemde olan DTÖ ve AB gibi yeni mekanizmalar, sektörün belirleyici öneminin daha da arttığını göstermektedir.

Ulusal tarım politikası, tarımı ülke ihtiyaçlarını karşılayacak düzeye getirmeyi ve diğer ülkelerle rekabet edebilmeyi amaçlamalıdır. Tarımın sorunlarının çokluğu ve çeşitliliği nedeniyle tarım politikası uğraşı alanları da çok geniştir. Burada söz konusu olan kamu çıkarlarını ilgilendiren ekonomik, sosyal veya teknik içerikli tüm tarımsal sorunlardır. Tarım ürünlerinin üretimini planlamak ve düzenlemek, tarım kesimindeki üretim faktörlerinden en rasyonel şekilde yararlanmak, kırsal kesimde yaşayan ve tarım alanından geçimini sağlayanların her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çözüm yolları aramak, ülke ekonomisinin kalkınmasında tarımın katkısını artırıcı önlemler getirmek gibi konular tarım politikasının hedefleri arasındadır.

Uluslararası tarım politikaları, ülkelerin dünya tarımı içindeki yerleri, piyasalara katkıları veya sermaye piyasalarındaki önemleri dikkate alınarak, Dünya tarım ekonomisini etkileyecek şekilde uluslararası anlaşmalara dayalı olarak oluşturulan politikalardır. Bu politikalar ile, dünyada tarımın ve tarım ürünleri ticaretinin düzenlenmesi ve geliştirilmesi amaçlanmakta, üretici veya tüketici olarak söz sahibi olan ülkelerin refahını artırmaya hizmet edecek unsurlar oluşturulmaktadır. Bu şekilde, dünyadaki ekonomik olayların oluşumuna katkıda bulunulmakta ve ulusal politikalar yönlendirilmektedir.

Tarımsal faaliyetler önemini korumakla birlikte, Avrupa Birliğine üye ülkelerde kırsal kalkınma politikaları geçmişe kıyasla daha öne çıkmıştır. Bu amaçla yeni düzenlemeler yapılmış, kaynaklar ayrılmış, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde danışma mekanizmaları oluşturulmuş ve ilgili tüm kesimlerin karar alma ve uygulama süreçlerine aktif katılımı sağlanmıştır. Basitleştirilmiş ve daha kolay anlaşılabilir yasalar temelinde hazırlanan ve yönetilen kırsal kalkınma programlarında şeffaflık sağlanmasının, programların izlenmesi, hesap sorulabilmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi açısından son derece önemli olduğu görülmektedir.

Türk tarımının sorunları çok yönlüdür. Yeniden planlayarak, bilgi ve imkanlarımızı ortaya koyarak, öncelikli alanlar başta olmak üzere her alanda önemli atılımlar gerçekleştirmek durumundayız. Bunu yaparken, hem bugün var olan sorunların çözümü hem de geleceğe dönük gelişmelerin sağlanması için bir anlayış değişikline de önemli bir ihtiyaç olduğu kanaatindeyim. Bunun için, konusunu iyi bilen, ortaya alternatifler koyan, somut ve bilimsel verilerle tecrübesini paylaşan, çalışkan ve heyecanlı kişilere olan ihtiyaç gayet açıktır. Kırsal alanda yaşayan insanlarımızın, üreticilerimizin ve gelecek için bir vizyon arayışı içinde olan tarımımızın beklentisi oldukça yüksektir.

Çalışmalarımızda bugünün ötesinde gelecek on yılları planlamak durumundayız. İnsan ve doğal kaynaklar olarak sahip olduğumuz potansiyel büyüktür. Tarımımızın temel sorunlarını çözmek, tarımsal verimliliği ve getiriyi yükselterek tarımı rekabet edebilir güce kavuşturmak, kırsal mirası korumak ve geliştirmek, hayvansal ürün tüketimini gelişmiş ülkeler seviyesine çıkarmak ve ülkemizin gıda güvencesi ve güvenliğini temin etmek öncelikli görevimizdir.

Dünya hızla değişmektedir. Artık sınırlarımızı kapatarak kendi kendimize idare etme ve kendi koyduğumuz kurallarla dış etkilerden kendimizi koruma dönemi geçmiştir. Ulusal kurallardan çok uluslararası kurallar belirleyici olmaya başlamıştır. Bu değişim içinde çıkış yolu yarıştan kopmamak, gelişme sürecini hızlandırmak ve güçlü bir ekonomi haline gelmektir. Bunun yolu da doğru ve hızlı alınan kararlarla doğru işler yapmak ve bütün kaynaklarımızı en akılcı ve etkin bir şekilde kullanmaktır. Bunu başarabilmek için hepimize büyük görevler düşmektedir.

29-30 Kasım – 1 Aralık 2004 tarihlerinde Ankara'da düzenlenecek olan II. Tarım Şurası'nı önemli bir fırsat olarak görmekteyim. Siyasetçiler, akademisyenler, araştırmacılar, bürokratlar, sivil toplum kuruluşları, üreticiler, gıda sanayicileri, ihracatçılar / ithalatçılar, tarımsal üretimle ilgilenen tarım dostları bu şurada bir araya gelecektir. Değişen dünya şartlarını da dikkate alarak ülke tarımının değişimi, yeniden yapılanması ve arzu edilen gelişimi yakalayabilmesi için bu Şurada alınacak kararlar önemli ve yol gösterici olacaktır. Bu kararların uygulamaya geçirilebilmesi, ilgili herkesin heyecanı, azmi, sorumluluk alması ve bilgisi ile mümkün olacaktır.

Bu düşüncülerle, şimdiye kadar katkı yapan ve bundan sonrada yapacak olan herkese teşekkür ediyor, başarılı bir Şura geçirmek dileklerimle saygılar sunuyorum.

Sami Güçlü

Tarım ve Köyişleri Bakanı

İÇİNDEKİLER

II. TARIM ŞURASI

I. KOMİSYON

DOĞAL KAYNAKLARIN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ

DOĞAL KAYNAKLARIN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ KOMİSYONU

Komisyon Başkanı: Prof. Dr. İlhami Ünver
Başkan Yardımcısı: Prof Dr. İrfan Çolpan
Raportörler: Doç. Dr. Ayten Karaca, Adnan Horan, Ali Oflaz
Alt Komisyon Başkanları: Muzaffer Sürek ve Prof. Dr. Nejat Aydın
Raportör: Ayşegül Demircioğlu
Alt Komisyon Başkanı: Prof. Dr. Yunus Serin
Raportör: Mehmet Küyük
Alt Komisyon Başkanları: Hasan Dursun, Prof. Dr. Belgin Çakmak
Raportör: Doç. Dr. Emine Olhan

II. TARIM ŞURASI DOĞAL KAYNAKLARIN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ KOMİSYONU

ADNAN HORAN	TKB-APK
ALİ OFLAZ	TRGM
AYŞEGÜL DEMİRCİOĞLU	Türk Patent Ens.
Doç. Dr. AYTEN KARACA	AÜZF
Doç. Dr. FERHAT GÖKBULAK	İÜOF HY
Doç. Dr. MUSTAFA ÖZCAN	İÜVF
Doç. Dr. YÜCEL ÇAĞLAR	MPM
Dr. ALPTEKİN KARAGÖZ	TKB-TBAE
Dr. OĞUZ CAN TURGAY	AÜZF
E. ARGUN BARAN	ZMO
ERSİN ÖZEK	ÇOB
HASAN DURSUN	TÜGEM
MEHMET KÜYÜK	TÜGEM
MUZAFFER SÜREK	TAGEM
OSMAN DEREKÖYLÜ	TZOB
OYA AKIN	TAGEM
Prof. Dr. MUSTAFA R. ÇANGA	AÜZF
Prof. Dr. BELGİN ÇAKMAK	AÜZF
Prof. Dr. İLHAMİ ÜNVER	AÜZF
Prof. Dr. İRFAN ÇOLPAN	AÜVF
Prof. Dr. NEJAT AYDIN	AÜVF
Prof. Dr. YUNUS SERİN	ATA. ÜZF
Prof. Dr. ZEKİ AYTAÇ	GÜ Biyo
RABİA YAHŞİ	KKGM
Yrd. Doç. Dr. BİNALİ ÇOMAKLI	ATA. ÜZF
Yrd. Doç. Dr. ERCAN KURAR	SÜVF

GENEL

Doğal kaynakların korunması, ulusal savunma stratejisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Toprak, su ve genetik varlıklar, geçmişten geleceğe ulusun ve insanlığın ortak mirasıdırlar.

Doğal varlıkların korunması ve geliştirilmesi konusunda Türkiye'nin de taraf olduğu Rio Deklarasyonu'nda, şu dört konu benimsenmiştir:

Şimdiki ve gelecek kuşakların doğal kaynaklar üzerindeki hakları ve bunlara olan gereksinimleri eşittir.
Herhangi bir çevresel zararın nedenlerinin ve etkilerinin tam olarak bilinmemesi ve boyutlarının kestirilememesi, o konuda alınması gereken önlemleri geciktirici bir özür olamaz.
Kirleten (bozan-zarar veren) öder.
Küresel çevrenin korunma sorumluluğu da küreseldir. Ancak bu gerçek, bozulma ve kirlenmede daha fazla payı olanların daha fazla çaba göstermesi gereğini engellemez.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "Genel Durum Değerlendirmesi" başlığı altında; "sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak sürekli ve ekonomik kalkınmaya imkan verecek, doğal kaynakların yönetimini sağlayacak, gelecek kuşaklara daha sağlıklı bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakacak yönde bir gelişme kaydedilememiş ve çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonu sağlanamamıştır" denilmektedir. Doğal Kaynakların Korunması ve Geliştirilmesi Komisyonumuzun görev anlayışı çerçevesini, bu tanımdaki eksikliklerin giderilmesi ilkesi ve doğrultusu oluşturmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmanın temel öğesi "kaynak koruma" anlayışı ise, "sürdürülebilir tarım" kavramının ana ekseni de doğal olarak toprak, su, biota, gen kaynakları varlıklarının korunup geliştirilmesi olmalıdır (TÇSV, 1989). Bununla birlikte, kavram kargaşasını önlemek yönünden, bu belgenin "tarım danışma kurulu"na sunulmak üzere hazırlanmış bir rapor olduğu öncelikle vurgulanmalıdır. Uzmanlar kurulunun hedef kitlesi öncelikle ülke tarımına yön verecek organlar olduğundan, ileride ortaya konacak "sonuç raporu"nun bütünlüğüne aykırı bir yol izlenemezdi. Bunun sonucu olarak ele alınan konular, kullanılan terimler, çözüm yaklaşımları vb gibi tüm içerik, genel kaynak koruma ve geliştirme politikalarının ancak sınırlı bir parçasını oluşturabilecektir. Belge, bu çerçeve içinde değerlendirilmelidir.

Yaygın alt yapı ağı ve güçlü birimleri ile, ülkemizde tarım sektörünü ilgilendiren tüm doğal kaynakların korunup geliştirilmesinden sorumlu olması gereken Bakanlık, bu konuda hiçbir dönemde kendisinden beklenen düzeyde etkin olamamıştır. Örneğin uygulamalı tarımsal araştırma ve yayım hizmetlerini tümüyle üstlenmiş olan Bakanlık birimleriyle; üniversiteler, uluslar arası kuruluşlar, meslek örgütleri ve sivil toplum örgütleri vb arasındaki ilişkiler hiçbir zaman kurumsallaşamamış olup, iyi niyete dayalı kişisel ve yerel çabalarla götürülmeye çalışılmaktadır.

Bakanlığın, kendi araştırma birimleriyle, yayım kadroları arasında yeterince güçlü bağ bulunmadığı konusu apaçık bir gerçek olarak yıllardan beri tartışılmakta iken, bu konuda önlemler geliştirileceği yerde, son yasal düzenleme girişimleriyle, araştırma kurumları merkeze, eğitim ve yayım öğeleri ise yerel birimlere bağlanmak istenmektedir. Bu uygulamanın araştırma-yayım uçurumunu derinleştirmekten başka bir sonuç doğurması beklenemez. Yeniden yapılanma modelinde bu sakıncayı önleyici önlemler geliştirilmelidir.

Su kaynaklarının yönetimi konusunda Bakanlık hemen hiçbir dönemde etkin işlev üstlenmemiştir. Oysa yirmi iki milyonu aşkın kırsal kesim nüfusu, tüm hayvan varlığımız, tarıma dayalı endüstri türleri, su ürünleri üretimi gibi yararlanma biçimleri; yüzey suları varlığımızın dörtte üçünü tüketen tarımsal sulama hizmetleriyle birlikte düşünüldüğünde, bu büyük bir eksikliktir.

Hayvan ırklarının tesciline ve hayvan genetik kaynaklarının korunmasına ilişkin ilk yasal düzenlemeler 2003 yılında yapılabilmiştir. Buna karşın çoğu hayvan gen kaynağının yok olma tehlikesi altında bulunduğu konusu, 1950'li yıllardan beri uluslar arası kamuoyunda ve

kuruluşlarda tartışılmaktadır (TKB, 1997b). Yani önlem alma konusundaki gecikme süremiz elli yılı aşmaktadır.

Doğal kaynaklarımızın korunması ve geliştirilmesinde temel politikalar, uluslar arası koruma standartları ve ölçütleriyle ve doğal olarak aday olduğumuz AB politikalarıyla uyumlu ve bütünleyici nitelik taşımalıdır. Bugün için kırsal kesim nüfusunun yüksekliği, doğal kaynaklar üzerinde yoğun bir baskı doğurmaktadır. Hiçbir gelişmiş ülkede görülmedik biçimde, kırsal kesimde yaşayan insanlarımızın toplam nüfus içindeki oranı yüzde otuzlar düzeyini aşmaktadır. Bu kalabalık nüfusun, toprak, su, orman, yaban yaşamı vb doğal kaynaklar üzerinde baskısını azaltacak politikaların geliştirilip uygulamaya konmadığı, gelişmelerin tümüyle zamana bırakıldığı gözlenmektedir. Bu süreçte, geri dönüşümsüz kayıpların boyutlarının son derecede yüksek olduğu bilinmekle birlikte ölçme olanağı yoktur.

1. TOPRAK VE SU KAYNAKLARININ GELİŞTİRİLMESİ

Türkiye de toprak ve su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi, ulusal ve uluslar arası politikalara uygun olarak verimli kullanılması yalnızca günün gereksinimleri değil, gelecek kuşakların refahı ve mutluluğu da gözetilerek planlanmalıdır. Bunun için eşsiz iklime, toprak ve su kaynaklarına ve benzersiz biyolojik çeşitliliğe sahip ülkemizin kaynakları, insan ve doğal kaynak planlaması birlikte ele alınarak planlanmalı ve korunmalıdır.

25-27 Kasım 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen I. Tarım Şurasında toprak ve su kaynaklarımızın ayrıntılı envanterlerinin hazırlanarak, bu kaynakların korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilirliği için, "toprak koruma, sulama, drenaj, tesviye, arazi toplulaştırması, gölet ve havza ıslahı, toprak ıslahı vb hizmetleri veren bir genel müdürlüğün, Bakanlık bünyesinde kurulması" zorunluluğu belirtilmiştir (TKB, 1997a). Aradan geçen sürede bu yönde bir ilerleme sağlanamamıştır. Konu güncelliğini ve önemini korumaktadır.

Buna karşın, son dönemde üzerinde çalışılan bir dizi yasa tasarısı ile, kaynak yönetiminde etkili Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile, Çevre ve Orman Bakanlığı'nın taşra kuruluşları yerel yönetimlere devredilmekte ve toprak ve su kaynaklarının korunması ve kullanılması konusunda bugüne değin önemli hizmetler yürütmüş olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ortadan kaldırılmaktadır. Bu uygulamanın toprak ve su kaynaklarımızı sahipsiz bırakmaması için, kaynak koruyucu ve geliştirici yeni çözümlerin zaman yitirmeden uygulamaya konması gerekmektedir.

Toprak ve su kaynaklarımız ilke olarak ülke çapında planlanmalı ve havza-alt havza ölçeğinde projelendirilmelidir.

1.1 BİRİNCİ TARIM ŞURASI'NDA KARARLAŞTIRILAN VE GÜNCELLİĞİNİ KORUYAN KONULAR

Komisyonumuz, 25-27 Kasım 1997 tarihleri arasında gerçekleştirilen I. Tarım Şurası Sonuç Raporu'nun aşağıda belirtilen bölümlerine aynen katılmakta ve bu konuların güncelliğini koruduğuna inanmaktadır.

1.1.1 Toprak Kaynaklarının Korunması ve Geliştirilmesi

"3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu da ve 3202 sayılı Köy Hizmetleri Kanununda yer alan arazi toplulaştırma çalışmaları farklı uygulamalara sebep olmaktadır. Bu nedenle, toplulaştırma, tarla içi geliştirme ve altyapı hizmetlerinin tek bir kuruluş (Mülga TOPRAKSU benzeri) tarafından yapılması sağlanmalıdır" (TKB, 1997a).

"Ayrıca ekolojik bölgelere göre optimum işletme büyüklükleri belirlenmeli ve bu ölçekteki işletmeler kesinlikle parçalanmamalıdır."

"Yukarı havzaları kontrol altına alabilecek havza amenajman çalışmalarına girilmelidir."

"Toprak ve su kaynak envanterlerinin süratli ve sağlıklı yapılabilmesi için Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemi gibi yeni teknolojilerin kullanılması teşvik edilmeli ve gerekli alt yapı ivedilikle oluşturulmalıdır."

"Açık maden ocakları, toprak ve turbalıklar ile ilgili yönetmelikler, günün koşullarına ve çevresel etki derecelerine göre yeniden düzenlenmelidir."

"Gübre ve pestisit kullanımlarının mutlak surette toprak ve bitki analiz sonuçlarına dayandırılması için gerekli önlemler alınmalıdır."

"Toprak ve su kaynaklarına ilişkin bir veri bankası kurulmalıdır."

Ülkenin tarımsal altyapısındaki olumsuzlukları ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıları azaltmaya yönelik önlemler arasında optimum tarım işletmesi büyüklüğünün kurulup korunması konusu Cumhuriyet kurulduğundan beri kamuoyunun ve yönetimin gündeminden düşmemiş, ancak bu konuda köklü bir adım da atılamamıştır. Erozyonla savaş alanında, ülkenin tüm organlarını ve güçlerini birlikte harekete geçirecek bir itici güç, her zamankinden daha ivedi bir gereksinme olmuştur. Havzaları bütün olarak ele alan, yeni teknolojilerden yararlanarak güvenilir veri üreten, sağlıklı yasal dayanakları olan yapılanmalar, ilk şuradan bu yana geçen zamanda daha da önem kazanmıştır. Toprak kaynaklarına ilişkin veri bankası çalışmalarını başlatmış olan KHGM'nin kapatılması girişimleriyle birlikte, bu konuda beslenen umutlar kesintiye uğramıştır.

1.1.2 Su Kaynaklarının Korunması ve Geliştirilmesi

"Havzalar arası su transferinin yapılabilirliği üzerine etüt, proje ve araştırmalara önem verilmelidir."

"Sulama suyu yönteminin araştırma-geliştirme hizmetlerine, ileri ülkeler düzeyinde kaynak ayrılması devletçe sağlanmalıdır."

"Sular kullanım amaçlarına göre fiyatlandırılmalı, bu fiyatlandırma ise birim hacime göre yapılmalıdır."

"Arazilerin çoraklaşmasına ve yeraltı sularının kirlenmesine neden olan aşırı sulamanın önlenmesi, en uygun sulama metotlarının kullanılması ve sulama yatırımlarının etkinliğinin artırılması için çiftçilerin eğitilmesi, DSİ, Köy Hizmetleri ve Tarım Bakanlığınca sağlanmalıdır."

"Sulama tesislerinin yapımı hususunda katkı payı getirilmelidir."

"Su kaynaklarından yeterince yararlanabilmek, taşkın ve erozyonu önlemek amacı ile gölet, bent gibi küçük su depolama tesislerinin olabildiğince fazla yapımı için kaynak ayrılmalıdır. Gölet, baraj ve benzeri rezervuarların tesisi için yapılan ihalelere, havzaların amenajmanının yapılmasını da dahil etmek gerekmekledir. Çünkü erozyon nedeniyle rezervuarların ekonomik ömürleri beklenen süreden çok daha erken tükenmektedir. Öncelikle havza kontrol çalışmaları yapılmalı, daha sonra da rezervuar gövdesi inşa edilmeli veya iki çalışma birlikte yürütülmelidir."

Sulama tekniklerinin geliştirilmesi, su kullanımının denetimi, halkın katılımı, havza bazında örgütlenme gibi, su kullanım politikalarımızı kökten etkileyecek uygulamalar zaman yitirmeksizin ve tek elden yürütülmelidir. Türkiye, su kaynaklarını hoyrat ve savurgan bir biçimde tüketmektedir. Oysa, su kaynaklarımız sınırlı olup üzerindeki kısıtlar günden güne artmaktadır. Örneğin Gembos havzasından Beyşehir Gölü'ne su aktarma planları sonuçlanma aşamasına gelmiş ise de, bunun her iki havzada doğurabileceği çevresel etkiler yeterince incelenebilmiş değildir. Böyle uygulamalarda sağlıklı veri üretimi, modelleme, örnek çalışmaların incelenmesi gibi çok sayıda analizin sonuçlandırılmış olması zorunludur. Örneğin göllerimizde 1960-70'li yıllarda iyi niyetle yapılan balıklandırma çalışmalarının, yaklaşık yirmi yıl sonra büyük felaketlere yol açmış olduğu unutulmamalı ve öngörülmesi zor olan bu tür olumsuzluklardan korunmak için böyle yanlışlardan ders çıkarılmalıdır.

1.2 TOPRAK VE SU KAYNAKLARININ KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ KONUSUNDA YENİ ÖNERİLER

Toprak ve su kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi konuları farklı yönleriyle Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı gibi çeşitli Bakanlıkların denetimi altında yürütülmektedir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı içerisinde de Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM), Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM), Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (TÜGEM) bünyesinde yer alan Tarım Arazilerini Değerlendirme Dairesi Başkanlığı ile Çayır-Mera, Yem Bitkileri ve Havza Geliştirme Dairesi Başkanlığı gibi birçok kurum aynı amaca yönelik faaliyetler yürütmektedir. Bu savurganlık ve dağınıklık kaynaklarımızın akılcı kullanımını engellemektedir. Buna ivedilikle son verilmelidir. Şimdiki veya yeni düzenlemeler içinde mera için ayrılan "Mera Özel Gelirleri Hesabı" başka bir amaçla kullanılmamalıdır.

Ülke arazilerinin önemli bölümü doğal özellikleri ve gereksinmeler gözetilerek yapılan planlamalara göre değerlendirilmemektedir. Yanlış kullanımlar nedeniyle arazi bozulmaları (erozyon, çoraklaşma, kirlenme...vb.) sürmektedir. Oysa toplam arazilerimizin % 60 kadarı kamu mülküdür. Örneğin orman ve meraların tamamı kamuya aittir. Bu görünümün, toprak kaynaklarımızın planlı, akılcı, verimli, doğru kullanımını sağlayıcı bir rol oynaması beklenir. Oysa gerçek, hiç de öyle değildir. Tarımdan meraya, ya da ormana, ya da tersi dönüşüm gerektiren, yani yanlış yerde kullanılan arazilerimizin miktarı KHGM kayıtlarında 6 milyon hektar olarak geçmektedir. Arazi varlığımızın; ekonomik ve ekolojik kazanımlar dengeli bir şekilde gözetilerek kullanıldığı söylenemez.

Özellikle yukarı havzalardaki kentsel, endüstriyel vb etkinlikler, su kirliliği, erozyon, millenme gibi çevresel sorunlar açısından en tehlikeli grubu oluşturmakta ve tüm havzayı tehdit etmektedir. Kazı-dolgu stabilizasyonu, arıtma düzenleri, ağaçlandırma, mera iyileştirme, katı atık depolama vb tüm koruyucu önlemler için pilot bölge çalışmaları, öncelikle yukarı havzalardan seçilmelidir.

Toprak ve su kaynaklarına ilişkin politikaların belirlenmesinde olaylara yalnızca kırsal gelişim politikaları ışığında bakmak yanlış olup, bu iki doğal kaynağa ilişkin tüm politikaların ve uygulamaların kentsel ve kırsal bazda kalkınma ve gelişme programlarıyla bütüncül olarak ele alınması gerekmektedir. Toprak ve su kaynaklarının doğru yönetimi; sağlıklı kentleşme, sağlıklı turizm ve sanayi ile sağlıklı bir tarımsal yapı ve iç ve dış ticaret demektir. Eğer bu iki doğal kaynak yönetimine ilişkin politikalar tutarlı ve doğru olmaz ve uygulanmazsa yalnızca tarım sektöründe değil, yerleşim alanları başta olmak üzere, ülke ekonomisinde verimsizlik, sürekli artan sorunlar ve kalkınmayı engelleyen yapılaşmalar ortaya çıkacaktır.

Son dönemde, çok uluslu şirketler düşük yatırım giderlerine karşın yüksek kar oranı içerdiği için su ayrıcalığı alabilmek amacıyla baskı yapmakta olup, hükümetler zorlanmaktadır. Antalya içme suyu ve İzmit-Yuvacık barajı örnekleri, Nestle, Turkuaz, Aquafina gibi kapalı su pazarına yerleşme girişimleri bunun en belirgin örnekleridir. Bu bağlamda; su kaynaklarında mülkiyet hakkı kayıtsız koşulsuz kamuda olmalı ve bir "ulusal su kaynakları politikası" saptanmalıdır. Bu politika; su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını, kaynakları korumayı, suyun çeşitli kullanıcılar arasında hakça paylaşımını, su kaynakları yönetimi ile toprak kaynakları ve çevre yönetiminin bütünselleştirilmesini amaçlamalıdır.

Toprak ve su kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda alınması gereken önlemler aşağıda sıralanmaktadır.

Sulama, drenaj, arazi ıslahı, arazi toplulaştırma, kiralama ve dağıtım, tarla içi geliştirme, gölet yapımı ve toprak koruma gibi tarımsal altyapı hizmetlerini yürütmek üzere, TRGM ve KHGM'nin ilgili birimleri, TÜGEM Tarım Arazilerini Değerlendirme Dairesi Başkanlığı ve Çayır-Mera, Yem Bitkileri ve Havza Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Bakanlık bünyesinde tek bir çatı altında toplanmalıdır. KHGM'nin şimdiki işlevleri iki ana başlık altında toplanabilir. Birinci grupta, yol, içme suyu, kanalizasyon, iskan gibi temel altyapı hizmetleri, ikinci grupta ise sulama, drenaj, arazi ıslahı, arazi toplulaştırma, tarla içi geliştirme, gölet yapımı ve toprak koruma gibi tarımsal altyapı

hizmetleri yer almaktadır. Temel altyapı hizmetleri, öngörüldüğü üzere yerel yönetimlere devredilecekse, yukarıda belirtildiği gibi bir yeniden yapılanma modeli, tarımsal altyapı hizmetlerinin yürütülmesinde ve toprak ve su kaynaklarımızın akılcı yönetiminde, kısa dönemde etkili ve ekonomik bir çözüm seçeneöi olarak görülmektedir.

Uzun dönemde, toprak ve su kaynaklarını koruma, kullanma ve geliştirme hizmetleri birleştirilmeli, su toplama havzası veya havzanın ekolojik bütünlüğü temelinde örgütlenmiş, halkın katılımını öngören bir yapılanma modeli kurulmalıdır. Bilindiği üzere ülkemizdeki yüzey ve yeraltı sularının yüzde yetmiş beş kadarı tarımsal sulamada kullanılmaktadır. Bu oranın, bir yandan modern sulama teknikleri yaygınlaştırılıp, öte yandan kentleşme ve endüstrileşme ile birlikte düşürülmesi gerekmekle birlikte, tarımın en fazla su kullanan sektör olma özelliği uzunca bir süre daha varlığını koruyacaktır. Bu çerçevede, Bakanlık bünyesinde toprak ve su kaynaklarını birlikte yöneten ve alt birimleri havzalara göre oluşturulmuş bir yapılanma modeli gereklidir.

Su toplama havzaları, gerek mikro havza ve gerekse ana havza ölçeğinde bütüncül planlanırken, her bir havzanın kendine özgü (içme kullanma suyu, özel çevre, tarımsal sulama, kirlenme, erozyondan korunma vb) öncelikleri ayırt edilmiş olmalıdır. Son yıllarda, bir su havzasını bütüncül olarak ele alıp, kurumlar arası işbirliğini ve eşgüdümü öngören, verimli ve örnek çalışmalar yapılmıştır. Bu işbirliğinde, yerel halkın doğrudan katılımı, sivil toplum örgütlerinin etkinliği, uluslar arası ortak yaklaşımlar gibi çok yararlı yöntemler devreye sokulmuş, böylece ekonomi ve koruma boyutları birlikte geliştirilmiştir. Ülkesel anlamda düşünüldüğünde örneğin bir barajın ömrünü uzatacak bir koruma politikası, genetik çeşitliliğin geliştirilmesi, su rejiminin düzenlenmesi, kuraklığın ve taşkınların denetimi, hayvancılığın gelişmesi, peyzaj değerlerin yükselmesi gibi sayısız yararların yanı sıra, her şeyden önce o baraj maliyetini ve amortisman giderlerini düşürücü bir öğe olarak hesaba katılmalıdır.

Tarımsal destekleme politikalarının planlanması ve uygulanmasında, toprak, su, gen kaynakları, biyolojik varlıklar gibi tüm çevre öğelerini koruma ilkesi ön plana alınmalıdır. Örneğin erozyonu özendirecek, ya da suları kirletecek bir tarımsal işleme hiçbir destek sağlanmamalıdır. Bu konuda yapılması gereken reformlardan biri de kiracılık, ortakçılık gibi geçici üreticilik oranının düşürülmesidir. Ülkemizde tarımla geçinen nüfusun yaklaşık beşte biri başkasının arazileri üzerinde üretim yaptığı için, kaynak korumada yeterince özenli davranmamaktadır. Tuzlu ve sodyumlu sularla sulama yapma, eğim aşağı toprak işleme ve ekim, çapalama gibi kaynak yıkıcı etkinliklerin, mülk sahibinin başkası olduğu arazilerde yoğunlaşması rastlantı değildir.

Geri dönüşümlü (reenjeksiyon) teknolojiler kullanılarak, jeotermal su kaynaklarından ahırların, kümeslerin, seraların ve evlerin ısıtılması, toprağın ısıtılması, et, balık, sebze, meyve vb besinlerin kurutulması gibi amaçlarla yararlanma oranı arttırılmalıdır. Böylece, enerji maliyetleri düşürülüp hava kirliliği azaltılırken, tezek, ağaç, sap-saman vb organik artıkların yakılma oranı da düşürülüp toprağa dönen miktarları yükseltilebilecektir. Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı'nda "yakıt çeşitliliği ve ısı verimliliğinin artırılmasıyla, yılda 6,7 milyon tonu bulan kaçak ağaç kesiminin azaltılabileceği" belirtilmektedir (DPT 1998).

Tarım arazilerimiz başta olmak üzere, toprakların kentsel ve endüstriyel atıklarla kirlenme olasılıkları ve durumları yakından izlenerek, denetimsiz kirlilik etmenleri ortadan kaldırılmalıdır. Bu konuda Çevre ve Orman Bakanlığının yanı sıra, yerel yönetimlerle işbirliğine gidilerek, özellikle birikmeli kirliliğe yol açan ağır metaller, radyoaktif atıklar, dirençli organik ürünler ve bitkiler yoluyla besin zincirine katılan her türlü kirlilik yükünün topraklara ve bu yolla yüzey ve yer altı sularına) karışmaları önlenmelidir.

Toprak ve su kaynakları veri bankaları konusunda ilgili kuruluşların başlattığı girişim desteklenerek yaygınlaştırılmalı ve bilgi ve haritalar tüm kamunun kullanımına açık tutulmalıdır. Özellikle mutlak tarım alanları önceden haritalarda işaretlenerek, herhangi bir yatırım için hiçbir şekilde buraların tahsis edilemeyeceği kamunun bilgisine peşin olarak sunulmalıdır. Bu çağdaş yaklaşım, son dönemde gelişmiş tüm ülkelerde benimsenmeye başlanmış olup, artık "yerel (lokal) koruma değil, bölge (zone) koruması" ilkesi işletilmektedir.

Fosfatlı gübreler ve bunların hammaddeleri başta olmak üzere, yurda sokulan gübrelerde katkı maddelerinden gelebilecek kadmiyum, florür, arsenik, radyonükleidler gibi toprağı ve suları kirleten olası kirlilik yükleri de gümrük kapılarında denetim altına alınmalı ve bu kirlilik etmenlerini yüksek oranda barındıran ürünlerin yurda girişine izin verilmemelidir.

1.2.1 Toprak Kaynaklarının Korunması ve Geliştirilmesi

Aday olduğumuz AB, toprak veri tabanı oluşturulmasında ülkemiz topraklarını da Birlik haritalarında görme isteğini bir çok kez iletmiş, ancak "1:1 000 000 ölçekli toprak haritası"na katılmamız dışında, bu konuda hemen hiç yol alınamamıştır. KHGM tarafından başlatılmış olan toprak kaynaklarımızın envanteri çalışmaları, ayrıntılı etütlerle güncelleştirilip, kamuoyunun yararlanmasına açılmalıdır. VIII. BYKP'da bu gereksinme şöyle dile getirilmektedir: "Toprak potansiyelinin tespitine yönelik olarak yapılan etüd çalışmaları ön inceleme düzeyinde yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların, detaylı toprak etüdlerinin yapılması ile buna dayalı arazi kullanım planlarının hazırlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Arazi kullanım planlarının bulunmayışı, tarım alanlarının tarım dışı kullanımındaki artış, mevcut arazilerin miras ve satış yoluyla bölünmesi nedenleriyle bir yandan tarım alanlarında azalma ve verim düşüklüğü yaşanırken, diğer yandan yasal düzenlemeye ihtiyaç duyulan arazi toplulaştırma hizmetleri yeterince gerçekleştirilememektedir."

Toprak kaynaklarımızın envanteri 1960'lı yıllarda o zaman ki Topraksu Genel Müdürlüğü tarafından bir kez yapılmış olup, bir bölümü 1970'lerde yayınlanmıştır. Bu süreci izleyen dönemdeki çalışmalar, yalnızca o haritaların ara sıra revizyonu boyutlarını aşamamış olup, konuyla ilgili hemen tüm kaynaklarda, bıktırıcı oranlarda bu eski ve yetersiz değerler kullanıla gelmektedir. DİE'nin Bakanlık işbirliğiyle on yılda bir yürütmekte olduğu "tarım sayımları" sonuçları ise, genel amaçlara hizmet etse bile, arazi ölçümlerine ve uzman gözlemlerine dayanmadığı sürece toprak kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi çalışmalarına hizmet edemeyecektir. Bu konuda tek cılız gelişme, Mera Kanunu'nun öngördüğü "tespit, tahdit, tahsis" çalışmalarıyla gerçekleşebilmektedir.

1.2.1.1 Yapısal ve Finansal Önlemler

Türkiye'deki tarımsal işletme sayısı DİE (1991) verilerine göre dört milyonun üzerindedir, Bakanlık tarafından yürütülmekte olan çiftçi kayıt sistemi de bu sayıyı 3,6 milyon olarak göstermektedir. Parsel sayısı ise, 22,9 milyon olup, çoğu tarımsal parselin şekli düzensizdir. Yani büyük bölümünün ekonomik olarak işletilmesi olanağı yoktur. Bu değerlerden yola çıkıldığında, üç temel saptama yapılabilmektedir:
Tarımsal işletme sayılarımız optimal üretim yapabilme noktasının çok uzağındadır.
Her bir tarım işletmesi ortalama 6-7 parçadan oluşmakta olup, bunun getirdiği kaynak kayıpları olağanüstü yüksek boyutlardadır.
Hem tarım işletmeleri sayısı, hem de bir işletmeye düşen parsel sayıları günden güne artmaktadır.
Meclis gündeminde bekleyen "Arazi Toplulaştırma Kanunu" yasalaştırılarak, parseller ve parsel sayıları optimum işletme büyüklüğüne göre yeniden düzenlenmelidir. Mali kaynaklar olarak, uygulamadan yararlanan üreticilerden ve mülk sahiplerinden alınacak katkı payları temel alınmalıdır. Bu konuda örnek bir çalışma Bakanlık'ın kendi birimleri arasında başlatılmış olup, küçük mera parçalarının birleştirilerek büyük, verimli ve kullanılabilir durumda mera alanlarının elde edilmesi amacıyla TÜGEM ile KHGM arasında 14.11.2002 tarihinde protokol imzalanmıştır. Aynı konuda TÜGEM ve TRGM arasında da 26.12.2002 tarihinde protokol imzalanmıştır. Ancak bu uygulamalarda henüz kayda değer bir gelişme sağlanabilmiş değildir.

Bölgelere ve yörelere göre saptanan bölünemeyecek en küçük parsel büyüklükleri korunarak, özendirici yasal ve kurumsal önlemler bu temelde köklendirilmelidir. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, "Arazi Toplulaştırma Kanunu"nun bir an önce yürürlüğe konacağı vurgulanarak, "Arazi toplulaştırma hizmetlerinin ülke genelinde tek bir esas dahilinde, etkin ve eşitlik ilkesine uygun olarak gerçekleştirilmesini ve özellikle GAP bölgesinde sulama yatırımları ile koordineli

yürütülmesini temin edecek, Arazi Toplulaştırma Kanunu çıkarılacaktır. Bu Yasa'nın Arazi Kullanımı ve Toprak Koruma Kanunu ile bütünlüğü sağlanacaktır" denilmektedir.

Tarım arazilerinin teknik ve ekonomik biçimde kullanılması, korunması, tarım dışı kullanımlar için alternatif alanların belirlenmesi, sulanan tarım topraklarının tarım dışı kullanımının önlenmesi, şimdiki arazi kullanım şeklinde gerekli dönüşümlerin yapılması, tarıma elverişli olmayan arazilerin değerlendirme şeklinin belirlenmesi işlemleri hızla bitirilerek, toprak kaynakları kaybına son verilmelidir. Bu amaçla, toprağın sürdürülebilir kullanımına ilişkin göstergeler ve ölçütler tanımlanmalı, yanlış kullanımların üretkenlik üzerindeki olumsuz etkileri nitelenmeli, geri dönüşümsüz kritik eşikler kesin değerlerle saptanmalı, toprak kalitesi indeksleri geliştirilmeli ve olası indeks geriletici uygulamalara karşı alınacak önlemler, ödünsüz uygulanmalıdır. "Arazi Kullanımı ve Toprak Koruma Kanunu"nun ivedilikle yürürlüğe girmesini gerektiren nedenlerin başında kuşkusuz "Tarım Arazilerinin Korunması ve Kullanılmasına Dair Yönetmelik" uygulamalarının verimli tarım topraklarımızın kaybını önlemedeki yetersizliği gelmektedir. Yetkililer her ne kadar tarım arazilerinin başka kullanımlar için işgalinin önlendiğini öne sürseler de, yüz binlerce dekar çok verimli arazilerimizin beton veya asfaltla kaplı olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Topraklarımızı böylesine savurganca yok etme hakkına ve lüksüne sahip değiliz.

Erozyonun önlenmesi, toprağın yanı sıra, biyolojik çeşitliliği korur, su rejimini düzenler, kuraklığı ve taşkınları denetim altına alır, hayvancılığı geliştirir, peyzaj değerleri yükseltir, havzanın aşağı bölümlerinde yer alan baraj, bent, göletler, arıtma tesisleri, sulama ve drenaj ağları vb yapıların maliyetini ve amortisman giderlerini düşürür. Tüm bu etmenleri topluca değerlendiren, yani kurumlar, örgütler ve kişiler arası eşgüdümü ve işbirliğini temel alarak, işi hiç bir kişi ve kuruluşun tekeline bırakmayan bütüncül politikalar izlenmelidir. Bakanlık bu konuda öncülük görevi üstlenmelidir. Çünkü, Türkiye'de toprak varlığını ölçebilecek, analiz edip değerlendirecek, korunması ve geliştirilmesi için uygulama planlarını yürürlüğe koyabilecek yaygın örgüt, uzman, laboratuar, araç-gereç vb olanaklar yalnızca Bakanlığın elinde bulunmaktadır. İşbirliği sağlanacak uzman kamu kurumlar ise Çevre ve Orman Bakanlığı'nın ilgili birimleri ile DSİ Genel Müdürlüğü'dür. Bir özel durum olarak karayolları, köy yolları ve demiryolları kıyılarında, ilgili kuruluşlarla işbirliği içinde erozyon ve kayma (heyelan) önleme çalışmaları yoğunlaştırılmalıdır. Bilindiği üzere kazı-dolgu alanları, özellikle eğimli topografyalarda, erozyonun ve buna bağlı millenmenin en önemli kaynağını oluşturmaktadır. Kentleşme alanları, endüstri bölgeleri, açık maden ocakları, bilerek veya istemeden kurutulan sulak alanlar, turizm gelişim bölgeleri gibi özel erozyon alanlarında bu tür ivedi işbirliği gereksinimleri çok daha fazladır. Kısaca özetlendiğinde, erozyonla savaş politikalarında önceliğin "duyarlı alanlar"a verilmesi yerinde olacaktır. Bu amaçla, ivedilikle bir "erozyona duyarlı alanlar" haritası ve eylem planı hazırlanmalıdır. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu, "Türkiye Erozyon Haritası" hem ayrıntı düzeyinin düşüklüğü, hem de amenajman hedeflerini değil, fiili kayıpları gösterdiği için, bu amaçla kullanılamayacaktır. Erozyonla savaşın ikinci bölümü, daha zahmetli olmasının yanı sıra, zararın anonim kalması nedeniyle kamunun daha yoğun ilgisini gerektirmektedir. Bu alanlar, sediment taşınması sonucu tıkanan drenaj ve sulama ağları, akarsular, sulak alanlar, arıtma düzenleri, barajlar, körfezler gibi, üreticinin, daha doğrusu üst havzadan yararlananların uzak olduğu ve doğal olarak ilgilenemeyecekleri zararları kapsar. Bu alanlarda kamunun konuya el atması ve merkez yapılanması kaçınılmaz zorunluluktur.

4122 sayılı "Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu" işler duruma getirilerek, tüm kurum ve örgütlerin, erozyonun önlenmesinde yasanın öngördüğü görevleri yapmaları sağlanmalıdır. Açık bir gerçek varsa, o da söz konusu yasanın, yürürlüğe girdiği 1995 yılından bu yana hemen hiç uygulanamadığıdır. Bakanlık, taşra örgütünü ve üreticici örgütlerini harekete geçirerek, ülkeye ve dünyaya örnek bir kampanyanın çığırını açmalıdır. Kırsal kesimde yaşayanların ve malvarlıklarının erozyondan ve taşkından korunmaları açılarından da, böyle bir kıvılcımın Bakanlıkça başlatılması beklenmektedir. Ancak bu çalışmalar, yanlış bir yaklaşım sonucu, anılan yasada öngörülmesine karşın mera alanlarında kesinlikle yürütülmemelidir.

Erozyonla savaşta halkın katılımın özendirecek biçimde, konunun teknik ve ekonomik boyutlarını birlikte ele alan projeler geliştirilmeli, yani erozyonu önlemekle bireysel ekonomik kazançların da olacağı çalışmalar yurttaşlara benimsetilmelidir. Bu konuda köklü bir yaklaşım değişikliğine

gidilerek "yerel kaynak yönetiminde yerel sorumluluk önceliği" anlayışıyla hareket edilmelidir. Öncelikle düşünülmesi gereken organlar, yerel sivil toplum örgütleri olmalıdır. Medeni Kanun hükümleri ve miras hukuku başta olmak üzere yasal boşluklar, kadastro yetersizliği, kiracılık ve ortakçılık, orman içi kırsal nüfusun yüksekliği, açık alan hayvancılığının geleneksel yaygınlığı, parsellerin şekil bozukluğu ve elverişsizliği gibi faktörler, erozyonu artıran sosyoekonomik faktörlerin başında gelmektedir. Yine de, bu koşullar bile erozyon kayıplarımızın büyüklüğünü açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Yeri gelmişken erozyonu önleme konusundaki başarısızlığımızın nedenlerinden biri incelendiğinde, ortaya olumsuz bir görünüm çıkmaktadır: Türkiye'de erozyon önleme konusunda Çevre ve Orman Bakanlığı'nın "Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü" ile, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü en yetkili ve sorumlu iki kuruluştur. Ancak ne ilginçtir ki, her iki kurum, değişik dönemlerde sürekli yapısal değişikliklere uğratılmıştır. AGM daha önce bir kez kapatılıp sonra yeniden açılmış olup, şimdi de, KHGM'nün kapanması gündemdedir.

Tuğla-kiremit endüstrisi için tarımsal kullanıma uygunluk sınıfı düşük olan jeolojik rezervler dışında, kuru veya sulu tarım arazilerinin hammadde kaynağı olarak kullanımına kesinlikle izin verilmemelidir. Kamu kurumları, istek olduğunda, rezerv belirleme işine belirli bir ücret karşılığı öncülük etmelidir. Bu konuda öncülük görevi, Bakanlık'ın yeniden yapılanması çerçevesinde kurulması öngörülen merkezi birim eliyle ve diğer kişi ve kurumlarla işbirliği içinde yürütülmelidir. Baraj-bent yapılarının kil çekirdeklerinde de, benzer yanlışa düşülerek, çok değerli tarım arazilerinde kazınan toprağın dolgu malzemesi olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Oysa en azından böyle malzemenin verimliliği daha düşük arazilerden sağlanması seçenekleri gündeme gelse ve zorunlu durumlarda da, üst toprak sıyrılıp, başka bir alanda örtü katı olarak kullanılsa, bu durum bile azımsanmayacak bir kazanç olacaktır.

Karadeniz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerimizdeki mezralar olabildiğince bir araya toplanarak, doğal kaynaklarımızın üzerindeki baskı azaltılmalı, kaynak kullanımı ve alt yapı geliştirme hizmetleri etkin duruma getirilmelidir.

Anızın yakılması, toprakta organik maddenin azalması, özellikle toprak yüzeyi yakınında mikroorganizmaların yok olması, erozyonun artması, çevredeki orman alanlarında yangınlara neden olması, toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik dengelerinin bozulması gibi sakıncalar taşımaktadır. Anız yakmanın önlenmesi konusunda yasal düzenlemeler olmakla birlikte uygulamada yeterli duyarlılık gösterilmemekte ve sonuç alınamamaktadır. Anız yakmanın önlenmesi için, yaptırımların ve zorlayıcı önlemlerin yanı sıra, ortak sorumluluk bilincinin geliştirilmesi, göstererek öğretme (demonstrasyon), yerel kurumlar ve sivil toplum örgütleriyle işbirliğinin güçlendirilmesi gibi çok yönlü köklü önlemler yürürlüğe konmalıdır.

Yurdumuzun çeşitli yörelerinde uygulanmakta olan kırsal kalkınma projeleri ile "Nadas Alanlarının Daraltılması Projesi (NAD)" sonucu, nadas alanlarımız yaklaşık 9 milyondan 5 milyon hektara düşmüştür (2002). Böyle projeler geçmişte yurt ekonomisine katkı sağlamış, erozyona karşı toprak yüzeyinin örtülü kalma süresini uzatmış ve toprak yapısının düzelmesinde, dolayısıyla doğal kaynaklarımızın korunmasında da yararlı olmuştur. Nadas alanlarının daraltılmasını sağlayacak projeler önümüzdeki dönemde de yaygınlaştırılarak sürdürülmelidir. Bu çalışmalarda derin kök yapısına sahip, kökleri ile toprağa azot bağlayan, toprağı organik maddece zenginleştiren ve toprak yüzeyinin uzun süre bitki ve bitki artıklarıyla kaplı kalmasını sağlayarak rüzgar ve su erozyonunu azaltan baklagil bitkilerine ekim nöbeti içinde öncelik verilmelidir.

1.2.1.2 Kurumsal Önlemler

10.12.2001 tarih ve 24609 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği"nde, yurdumuzun önemli bölümünün yarı kurak iklimin etkisinde olduğu, topraklarımızın orta ve ağır bünyeli oldukları, kireç kapsamlarının değişken olduğu gibi gerçekler göz önüne alınarak, kendi koşullarımıza uyumlu ve arazi kullanım planlarına dayalı düzenlemeler yapılmalıdır. Yönetmelik hükümlerinin yakından izlenmesini (örneğin atık çamuru karıştırılan topraklarda çiğ tüketilen sebze yetiştirilmemesini) sağlayacak kurumsal alt yapı çalıştırılmalıdır. Bugün İstanbul (birden fazla), Ankara, Antalya, Düzce, İzmir, Tarsus, Gaziantep, Bafra ve Kayseri

gibi birçok kentimizde her gün yüksek miktarda arıtma çamuru elde edilen atıksu arıtma tesisleri bulunmaktadır. Örneğin Ankara-Sincan'da bulunan tesisin arıtma çamuru üretim hacmi 350-400 ton/gün'dür ki Avrupa'nın ikinci, dünyanın dördüncü büyük tesisidir. Bu çamurların, uygulandıkları topraklardaki yığışımlı ve uzun süreli etkileri de denetlenmelidir. Şimdiki uygulamada Bakanlık ile Sağlık Bakanlığı ve Çevre ve Orman Bakanlığı arasında eşgüdüm bulunmadığı gözlenmektedir. Yetki hangi organda olursa olsun, uzmanların işbirliği mutlaka gerçekleştirilmelidir.

Toprak özellikleri, arazinin konumu ve toprak verimliliği indekslerine dayalı Türkiye'ye özgü "bölge koruma" temelli yöntemi bağdaştırıcı nitelikte bir arazi kullanım planlaması modeli geliştirilmeli ve arazilerin kullanıma uygunluk düzeylerinin belirlenmesinde, toprak ve arazi özelliklerinin yanı sıra toprağın bitkilerce kullanılabilir su rejimini ve iklim özelliklerini de göz önüne alan ve ülkemiz koşullarıyla bağdaşan bir "arazi sınıflama sistemi" geliştirilmelidir. Bu doğrultuda, Bakanlık bünyesinde hem kurumlaşma ve yeterli sayıda uzman yetiştirilmesi çalışmaları, hem de yasal düzenlemeler başlatılmalıdır. Hazırlanmış olan ve TBMM gündeminde görüşülmeyi bekleyen "Toprak Koruma ve Kullanımı Kanunu" tasarısı taslağı, öngördüğü diğer yasal düzenlemeler ve kurum yapıları gerçekleştirildiği taktirde, bu amacı sağlayabilir. Şimdiki uygulamaların yetersizliği somut bir örnekle gösterilmeye çalışılacaktır. Yürürlükte olan 3083 sayılı "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu" ve buna bağlı uygulama yönetmeliğinde teknik ölçütlerle uyuşmayan bir arazi sınıfı dönüşüm çizelgesi yer almaktadır. Bu çizelgedeki katsayılara göre, arazi değerinin belirlenmesinde, topoğrafik konum, arazinin bolluk derecesi, diğer kullanımlara, pazara, köye uzaklığı ve sahip olabileceği kuyu, elektrik vb altyapılar, arazinin geometrisi gibi, değeri belirleyen sayısız etmen, uygulama sırasında hesaba katılamamaktadır. Bu çizelgede hem IV. sınıfın üzerindeki araziler yer almamakta, hem de sınıflar arası dönüşümler katsayılarla belirlenmektedir. Arazi sınıfı V. ve daha üzeri olan arazilerde nasıl bir işlem yapılacağı boşlukta olup, bu konuda yargıya yansımış çok sayıda anlaşmazlık yaşanmaktadır.

ABD'de, 1980'li yıllardan itibaren, geleneksel arazi sınıflama sistem terk edilerek, onun yerine toprağın su rejimini ve iklim özelliklerini de göz önüne alan bir sistem denenmeye başlanmıştır. Yürürlükteki "Tarım Arazilerinin Korunması ve Kullanılmasına Dair Yönetmelik" te "mutlak tarım arazisi" kavramıyla ülkemizde benzeştirilmeye çalışılan bu sistem de, tarım arazilerini korumak ve çeşitli amaçlar için değerlerini belirlemek yönünden yetersiz kalmaktadır. Daha kullanışlı bir sistemin, "bölge koruma" temelli nitelik taşıması gerekmektedir.

Bu doğrultuda, TKB bünyesinde hem yeterli sayıda uzman yetiştirilmesi ve kurumlaşma çalışmaları, hem de yasal düzenlemeler başlatılmalıdır. Hazırlanmış olan "Toprak Koruma ve Kullanımı Kanunu" tasarısı taslağı, öngördüğü diğer yasal düzenlemeler ve kurum yapıları gerçekleştirildiği taktirde, bu amacı sağlayabilir.

"Havzanın ekolojik bütünlüğü" tanımı yerleştirilerek, özellikle yerel ölçekli doğal kaynak yönetimleri olabildiğince bu havzaları kapsayacak biçimde yürütülmelidir.

1.2.1.3 Yasal Önlemler

Ülkede yoksulluğa, kaynak tüketimine, demografik olumsuzluklara, toplumsal huzursuzluklara vb çok sayıda soruna neden olan erozyon, amaç dışı ve yanlış arazi kullanımı, kirlilik, tuzlulaşma, biyoçeşitliliğin gerilemesi gibi olumsuzlukların önlenip ülkemiz doğal kaynaklarının korunabilmesi amacıyla, VI., VII. ve VIII. Beş Yıllık kalkınma planlarında öngörüldüğü üzere, TBMM gündeminde beklemekte olan "Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı" yasa tasarısı zaman yitirmeden yürürlüğe konmalıdır.

Doğal kaynaklara zarar verici uygulamalara kesinlikle af getirilmemelidir.

2644 sayılı Tapu Kanunu'nda 4916 sayılı yasayla yapılan değişiklik, yabancıların otuz hektardan fazlası bakanlar kurulu izniyle olmak üzere, ülkemizden arazi satın almalarını kolaylaştırmıştır. Kolaylıkların artırılmasından önceki 69 yılda yabancıların yaklaşık otuz yedi bin adet gayrimenkul almalarına karşın, yeni düzenlemelerden sonraki bir yıllık sürede bu sayının altı bini aşmış olması kaygı uyandırıcı bir gelişmedir. Oysa yabancı yatırımcıların sınırsız arazi alabilmelerine olanak

sağlayan 4875 sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" göz önüne alındığında, yabancılar için hem barınma ve turizm, hem de yatırım amaçlı alımların sınırlı olmadığı görülmektedir. Kötü niyetli mal edinimlerini önlemek ve kamu oyunda bu konuda oluşan duyarlılığı karşılamak üzere, doğrudan satış yerine, kiralama, süreli kulanım hakkı verme (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bu süre TC yurttaşlarını da kapsamak üzere 125 yıl olarak belirlenmiştir), belirli alan sınırlarını aşmama gibi önlemlerin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Her türlü etkinliğin planlanmasında "çevresel etki değerlendirme - ÇED" raporları hazırlanırken ve daha sonra "inceleme-değerlendirme kurulları-İDK"nda değerlendirilirken, toprak ve arazi kaynaklarına olası etkilerin en düşük düzeyde tutulmuş olması özenle izlenmelidir. Şimdiki uygulamalarda, hem raporların hazırlandığı organlarda, hem de İDK'da bir toprak uzmanının yer almadığı, sık rastlanan bir olgu ve büyük bir eksikliktir.

1.2.2 Su Kaynaklarının Korunması ve Geliştirilmesi

Türkiye'de yıllık yağış, Tuz Gölü çevresine 250 mm den, Hopa'da 2 200 mm ye değin geniş sınırlar içinde değişmektedir. Yağışların bölgesel miktarlarındaki bu dengesizliğin yanı sıra, yurdun büyük bölümünde yıllara ve mevsimlere göre yağış dağılımı da önemli değişiklikler göstermektedir. Türkiye ortalaması olarak yıllık yağış 643 mm olup, bu ortalama yağışa karşılık Türkiye üzerine yılda ortalama 501 milyar m^3 su düşmektedir. Bu suyun 274 milyar m^3'ü buharlaşma ile atmosfere geri dönmekte 41 milyar m^3'ü sızma ile yeraltı suyu depolamalarını beslemekte, 186 milyar m^3'ü ise akışa geçmektedir. Komşu ülkelerden doğan akarsular ile yılda 7 milyar m^3 suyun ülkemiz su potansiyeline dahil olduğu hesaba katılarak toplam yenilenebilir su potansiyelimiz brüt 234 milyar m^3 olmaktadır (DSİ, 2001). Geliştirilen değişik aşamalardaki projeler esas alınarak teknik ve ekonomik anlamda tüketilebilecek yüzey ve yeraltı suyu miktarının 110 milyar m^3 olduğu belirlenmiş bulunmaktadır. Bu suyun %36'sına karşılık olan 39,3 milyar m^3/yıl miktarı farklı amaçlara yönelik olarak kullanıma sunulmuştur. Görüldüğü üzere, geride değerlendirilmeyi ve ülkenin hizmetine sunulmayı bekleyen 70 milyar metreküp suyumuz vardır. Sağlıklı bir değerlendirme için, bu değere, şu anda kullanmakta olduğumuz sulardaki savurganlığımızı eklemek gerekir.

Su kaynaklarımızın yeterli etkinlikte planlanamamasında, yetki dağılımının ve eşgüdüm eksikliğinin rolü büyüktür. DSİ'nin kuruluş yasası olan 6200 sayılı yasa, içsu kaynaklarının yönetim ve kullanımının genel sorumluluğunu bu kuruluşa vermektedir. Ancak ne DSİ ne de bir başka kuruluş, su kaynaklarının kullanım hakkını özel bir amaç veya projeye tahsis yetkisine sahip değildir. Başka bir deyişle yüzey sularının kullanım hakları, konu ile ilgili kuruluşlarının sayısı ve bu konu ile ilgili yasal ve kurumsal düzenlemelerin çokluğu nedeniyle son derece karmaşıktır. Örneğin DSİ ve İller Bankası genel müdürlükleri su kaynaklarımızın geliştirilmesinden sorumlu, aynı bakanlığa bağlı iki kuruluş iken, birbirlerinin yaptığı projelerden haberleri olmayabilmektedir. Benzer biçimde DSİ ve KHGM sulama birimlerinin aynı alanda çakıştığı görülebilmektedir. Çünkü KHGM'nün kuruluş yasası olan 3202 sayılı yasaya göre bu kuruluş da 500 l/sn debiye kadar kapasiteye sahip sulama projelerini geliştirme yetkisine sahiptir. DSİ Genel Müdürlüğü'ne 1050 sayılı yasa ile verilmiş olan, içme-kullanma ve endüstri suyu sağlama görev ve yetkileri, yerel yönetim birimleri yetkileriyle, en azından uygulamada, uyuşmazlık göstermektedir. Su kalitesinin elverişlilik düzeyi konusunda, Su Kirliliği Kontrolu Yönetmeliği, Su Ürünleri Kanunu ve bağlı yönetmelik, TSE, Sağlık Bakanlığı, AB mevzuatı, Dünya Sağlık Örgütü gibi çok sayıda ölçüt arasında birliktelik bir yana, uçurum düzeyinde ayrımlar bulunabilmektedir. Çoğaltılabilecek bu örnekler, su kullanımına ilişkin tüm planlama, düzenleme, uygulama, yetki ve sorumluluğunun tek elde toplanması gereğini göstermektedir. Yalnızca yeraltı sularının kullanımı konusunda, uygulamada kaçaklar ve aksaklıklar görülmekle birlikte, tek yetkili kurum DSİ Genel Müdürlüğü'dür. Yine de bu konuda bile eksiklik vardır: Yeraltı suyunun bir parçası olan kaynak suları 167 sayılı yasa kapsamında değildir. Yani kaynak suları, yeraltı suyunun -aynı hidrolojik çevrimin- bir parçası olmalarına karşın, yeryüzüne çıktıkları arazinin sahibinin mülkiyetinde sayılmaktadırlar.

Doğal kaynaklarla ilgili bilimsel veriler ışığında yasal temele oturtulmuş terminoloji birlikteliği oluşturulmamıştır. Örneğin kimi kurumlar "sulu tarım arazisi" olarak devlet sulama şebekesi

Adl
İKT DN: 14-819

altında bulunan arazileri kabul ederken, diğerleri halk eliyle yapılan sulamaları da sulu arazi olarak dikkate almaktadır. Bu çelişki, planlama ve koruma önlemleri tartışılırken bile sorun yaratabilmektedir. Kişilerin kamu suyunu kullanma haklarıyla ilgili durumlarda ise, özel yasalarla koruma altına alınan geleneksel "intifa" hakkı mahkemeler tarafından hala uygulanmaktadır. Oysa bu hakkın kamu yararıyla çoğu zaman çelişeceği açık bir gerçektir.

VII. ve VIII. Beş Yıllık Kalkınma planlarında, su kaynaklarımızın akılcı kullanımı için bir "Su Yasası" çıkarmanın önemi ve gereği vurgulanmış olup, VIII. Planda Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler başlığı altında; "Su kaynaklarının sınırlı oluşu ve bu kaynakların yer ve zaman olarak ülke düzeyinde eşit dağılmaması nedeniyle su kaynakları yönetimi oldukça karmaşık hale gelmiştir. Özellikle yerüstü su kaynaklarının tahsis ve kullanımına yönelik bir mevzuatın olmayışı, doğal ve ekonomik kaynakların israfına yol açmaktadır. Bu nedenle; yerüstü sularının tahsisi, korunması, sektörel ve sektörler arası kullanımının planlanması gibi tüm hukuki boşlukları dolduracak çerçeve nitelikte Su Yasası çıkarılacaktır" denmektedir.

Kamuoyunda, Türkiye'nin su zengini bir ülke olduğu görüşü yaygındır. Ancak dünyada su zengini sayılan ülkelerle karşılaştırıldığında böyle olmadığı açıkça görülmektedir. Su zengini bir ülkede kişi başına yıllık su varlığı ortalama 10 000 m^3 olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de ise bu miktar 1830 m^3 civarındadır. Bu oran su fakiri olduğunu öne süren Suriye'de 2362 m^3, Irak'ta ise 5192 m^3 tür. Gerekli önlemler alınmadığında Türkiye'nin 2010 yılında itibaren su bakımından yoksulluk sınırının altına düşeceği hesaplanmaktadır. Bu durumda "Türkiye'nin su zengini bir ülke olduğu" anlatımı doğru değildir ve suyumuzun her damlasını akılcı kullanma zorunluluğu açıktır.

Türkiye'de tarımsal sulamalarda su kaynağının yaklaşık yüzde 75'i kullanılmaktadır. Bu denli büyük hacimlerde su tüketilen sektörde, suyun kullanımından sorumlu organlar konusunda tam bir kargaşa yaşanmaktadır. Köy tüzel kişiliklerinden belediyelere, kişilere, kooperatiflere, özel idarelere değin değişen yelpazede bir yetki ve sorumluluk dağınıklığı vardır. Örneğin sulama alt yapısı KHGM tarafından geliştirilmiş olan şebekelerde su dağıtımı çoğunlukla kooperatifler eliyle yürütülürken, DSİ'nin geliştirdiği sulama projelerinde çok büyük bir oranın sulama birliklerinin eliyle sulandığı görülmektedir. İşin ilginç yanı, ortada bu birliklerin kuruluşunu düzenleyen bir yasa da yoktur. Suyun israfına ve çevresel zararlara yol açan bu dağınıklık da, VII. ve VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda hazırlanması öngörülen "Su Yasası"nın ne denli önemli ve ivedi bir gereklilik olduğunu göstermektedir.

1.2.2.1 Uluslararası İşbirliği Olanakları

Türkiye, Avrupa Birliği'ne katılım aşamasında suya ilişkin kurumsal yapısını ve mevzuatını da uyumlu kılmak zorundadır. AB sözleşmeleri dışında imzalanıp onaylanması gereken uluslararası sözleşmelerden bazıları şöyledir: BM Sınıraşan Suların ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanılması Sözleşmesi (Helsinki), Sınıraşan Boyutta Çevresel Etki Değerlendirmesi Sözleşmesi (Espoo), Çevresel Konularda Halkın Bilgiye Erişimi, Karar Alma Sürecine Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi (Aarhus). Bu sözleşmelerden bir bölümünün Türkiye'nin şu anda izlediği su politikalarıyla tam bağdaşmadığı yadsınamaz bir gerçektir. Yapılması gereken iş, "ulusal su konseyi"nde Türkiye'nin hem su haklarını koruyacak, hem de uluslar arası alanda kartlarını güçlü tutacak politikaların hızla üretilip, yürürlüğe konmasıdır. Aramızda sınır aşan su hukuku bulunan komşularla bir araya gelerek, suyun ekonomik kullanımı geliştirecek tekniklerin yaygınlaştırılması, bunların başında gelmektedir.

Sınır aşan suların en verimli biçimde kullanılmasını sağlamak üzere, komşu ülkelerle her türlü teknik, ekonomik, kültürel, ekolojik ve toplumsal işbirliği olanakları zorlanmalı, Türkiye'nin şimdiye dek sürdürdüğü, komşu haklarına saygılı, dostça, içten ve güvenilir politikaların kalıcı ve süresiz olacağı ilgili ülkeler ile tüm dünyaya gösterilmelidir. Ülkemizin kimi havzalarda yaşamakta olduğu akaçlama (drenaj) yetersizliği sorunu ilgililere teknik gerekçeleriyle açıklanarak, ortak çözüm önerileri geliştirilmeye çaba harcanmalıdır.

Sınır aşan suların, işbirliği ve ortak kullanım politikalarına ilgili ülkelerin tam uyması halinde, komşu ülkelerin gereksinimlerini karşılayabilecek düzeyde olduğu, şimdiki sorunların daha çok

eşgüdüm eksikliği ve yetersiz teknolojiden kaynaklandığı, uluslar arası kamuoyuna açıklıkla anlatılmalıdır.

1.2.2.2 Çevre Sağlığının Geliştirilmesi

Arıtılmış evsel ve endüstriyel atık sular ile sulamadan dönen suların su kirliliği kontrol yönetmeliğine göre analizleri yapılarak, çevre ve insan sağlığı açısından uygun olması koşulu ile sulamada kullanılma olanakları geliştirilmelidir.

Ülkemizde şu anda akarsu, göl ve yer altı sularında su kalitesi ile ilgili sistematik bir ölçüm yapılmamaktadır. Ülke genelinde "Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği"ne göre periyodik olarak su kalitesi analizleri yapılıp, su kalitesi değişimleri izlenmeli ve değerlendirilmelidir. Bu konuda Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (o dönemde TOPRAKSU) ile Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü arasında 60'lı yıllarda uygulanan işbirliği protokolü güncelleştirilip yaygınlaştırılarak, yürürlüğe sokulabilir. Bu tür bir çalışma, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü birimleri tarafından da uzun süredir yürütülmekle birlikte, birkaç yıldan beri kamuoyunun paylaşımına kapalı tutulmaktadır. Önemli bir diğer eksiklik de, günümüzde kirlilik türlerinin çeşitlenmesiyle birlikte geleneksel "sulamaya elverişlilik" parametrelerinin yetersiz kalması ve "Su Kirliliği Kontrolu Yönetmeliği"nde yer alan genel kullanım amaçlarına yönelik sınıflamanın, tarımsal sulamalara tam anlamıyla uyumlu olmayıp, kullanılmamasıdır. Bu konuda yapılması gereken iş, doğrudan tarımsal sulama ölçütlerini temel alan, ayrıntılı bir "istenen kalite ölçütleri" ve "izin verilebilir sınırlar" listesine sahip, yeni sulama sisteminin, Bakanlık öncülüğünde hazırlanıp yürürlüğe konmasıdır.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan kırsal alanlarda evsel atık suların çevreye zarar vermeden tekrar kullanımını sağlayan "doğal arıtma sistemi"nin ülke geneline yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

Mikro (nehir veya kanal) hidroelektrik santraller, rüzgar, güneş, dalga, akıntı vb alternatif enerji kaynaklarına yönelinmelidir. Böylece, diğer ekonomik ve çevresel yararların yanı sıra,

- barajların örttüğü arazi miktarının azaltılması,
- kömür yataklarının hem arazilerin üretkenliklerini yok eden hammadde kaynağı, hem de kül ve diğer atıklarıyla toprak ve su kaynaklarını tehdit eden etkilerinin azaltılması,
- alternatif enerji üretiminin yaygınlaştırılması

olanakları sağlanmış olacaktır.

Havzalarda su üretimini ve kalitesini bozacak her türlü etkinlik yasaklanmalıdır. Islah ve planlama çalışmalarında havza bir bütün olarak dikkate alınmalı ve o havzada yapılması gereken tüm işler ve çalışmalar aynı dönemde bitirilerek diğer su havzalarına geçilmelidir. Kamudaki son düzenlemeler çerçevesinde yetkilerin yerel birimlere devri konusunun, en büyük sakıncaları havzaları bütüncül gözetemeyen politikaların gelişmesiyle görüleceği öngörülmektedir. Örneğin bir Atatürk Barajı'nın sediment, kirlilik vb yüklerden gerçek anlamda korunabilmesi, besleyen su kaynaklarının alanı göz önüne alındığında, ancak Kars'tan Şanlıurfaya uzanan bütüncül politikalarla sağlanabilir.

Özellikle yer altı su kaynaklarının denetimsiz ve aşırı kullanımını önleyici önlemler ivedilikle yürürlüğe konmalıdır. Türkiye'de yer altı suları 167 sayılı yasayla Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğuna verilmiştir. Ancak uygulamada, sayıları on bini aşan, kimi görüşlere göre de on beş bin kadar olan kaçak kuyu çalışmaktadır. Oysa yer altı suları, uzun dönemli kuraklık, -Çernobil Kazası benzeri- yaygın yüzey suyu kirlenmesi ve seferberlik gibi durumlar göz önüne alındığında, her şeyden önce bir ülkenin savunma stratejisinin ayrılmaz parçası, geleceğinin güvencesidirler. Yer altı suyu kirlenmesinin artmasına neden olan etkinlikler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Nüfusa artışı,
- Sanayinin gelişmesi,

_ Denetimsiz tarım ilacı ve gübre kullanımının artması,

_ Turizm etkinliklerinin yoğunlaşması, kıyılarda artan su tüketimiyle birlikte tuzlu deniz sularının karalara doğru giderek artan oranda sokulması,

_ Kıyı şeritlerinde konut sayısındaki yüksek düzeydeki artışlar,

_ Kırsal kesimden kentlere göç nedeniyle kent yerleşim alanlarının plansız şekilde yer altı suyu beslenme alanları üzerinde genişlemesi,

_ Kuraklık çekilen yıllarda yer altı suyu kullanımının azaltılması yerine, yüzey suları kullanılan alanlarda dahi yer altı suyu kullanılarak son derece bilinçsizce aşırı yer altı suyu kullanılması.

Göl, nehir, baraj, gölet gibi yüzey su kaynakları ile yeraltı su kaynaklarından denetimsiz su çekilmesi sonucu su yüzeyleri daralmış ve taban suyu düzeyinde ciddi düşmeler ortaya çıkmıştır. Bu durumun çok sayıda olumsuz etkileri arasında biyolojik çeşitliliğin azalması ve geri dönüşü olmayan ekosistem bozulmaları bulunmaktadır.

1.2.2.3 Su Kullanım Teknolojileri

Sulama şebekeleri kurulurken, yararlanacakların katılımı, verimlilik ve istek öğeleri göz önünde bulundurulmalıdır. Sulama alanlarında su kayıplarının önlenmesi için özellikle yeni geliştirilen sulama şebekelerinde su iletim ve dağıtım sistemleri kapalı sistem olarak planlanmalıdır. Şimdiki uygulamalarda su kullanma etkinliği yüzde on ile yüzde yetmiş gibi, en yüksek oranın bile benimsenemeyeceği düzeylerde düşüktür. Bu etkinliğin yüzde doksan düzeylerinin üzerine çıkarılması hedeflenmelidir. Atatürk Barajı sulamalarında iki yüz bin hektarı henüz aşan (toplam proje alanının dörtte biri kadar) sulanan alana karşılık, "su yetersizliği" sorununun gündeme gelebilmesi, hem uluslar arası su hakları alanında, hem de sulama teknolojilerinde çabuk ve köklü çözümler aranması için uyarı niteliğindedir. Önümüzdeki yirmi yıl içinde Türkiye'nin su gereksiniminin yüzde seksen üç dolayında artacağı öngörülmektedir. İvedi çözümler üretilmezse, özellikle Trakya, İç Anadolu ve Ege bölgelerimizde ciddi su sıkıntıları yaşanabilecektir.

Tarımda suyun etkin kullanımını sağlayan yağmurlama, damla ve mikro yağmurlama gibi basınçlı sulama yöntemleri yaygınlaştırılmalıdır. Bu yöntemlerde su kontrollü olarak verildiği için derine sızma oluşmamakta ve taban suyu yükselmemektedir. yükselmemektedir. Bu nedenle drenaj sorununun görülmemesi için yüzey sulama yöntemleri yerine basınçlı sulama yöntemlerinin uygulanması gerekmektedir. Sulayıcıların bilgi yönünden eksikliklerinin giderilmesi için kamu ve özel tarım kuruluşları işbirliği yaparak eğitim ve demonstrasyon programları hazırlamalıdır. Çiftçilerin tasarrufa dönük teknik donanıma sahip olması için kredi kuruluşlarının sayısı artırılmalıdır. Tarımsal sulama yatırımlarında kapalı sistemlere yönelinmeli, sulayıcılar sulama şekilleri üzerinde eğitilmelidir.

Yüzey sulama yöntemleri uygulanan alanlarda, tuzlulaşmanın geciktirilmesinde ve biriktirilen tuzların alandan uzaklaştırılmasında drenajın varlığı ve yeterliliği mutlak gerekli olmaktadır. Sulanan alanlara sulama ile tuzların iletilmesi kaçınılmaz olduğundan, bu tuzların yıkanarak alandan uzaklaştırılmaları, yalnızca yeterli drenaj koşulunda olasıdır.

Su hasadı, akarsu yataklarının ve ağızlarının açık tutulması, ana tahliye kanallarının düzenli bakımı gibi anonim hizmetlerin yürütülmesinde kamuyu ilgilendiren konularda görev ve yetki sınırları netleştirilmelidir.

2. SU ÜRÜNLERİ KAYNAKLARININ KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ

Sucul ekosistemler, karasal ekosistemlerden belli özellikleriyle ayrılmaktadır. Su içerisindeki aktivitelerin, karasal ekosistemlerdeki kadar "açık-seçik" görülememesi, bu ortamdaki olumlu veya olumsuz değişimlerin, doğrudan değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Örneğin, denizdeki bir tanker kazası sonucu, saçılan petrolün ve yangının ortama verdiği zararların boyutu, bir orman yangının ortama verdiği zararın boyutları kadar "gözle görülür" değildir. Oysa, denize yayılan petrolün sonuçları uzun dönemde daha etkili olabilmektedir.

Balıkçı, denizin iki boyutunda teknesini dolaştırırken, akustik cihazlarla su derinliğini ve balık sürülerini takip ederek üçüncü boyutunu "görebilmekte" ve ağlarını bırakmaktadır. Burada onun tek hedefi, elde edeceği ürünün ne kadarlık bir girdi sağlayacağıdır. Bu bağlamda, balıkçıyı, "deniz ortamındaki karmaşık biyolojik ilişkiler" ilgilendirmiyor gibi görünmektedir. Balıkçının, yakaladığı balığın veya diğer canlı su ürünlerinin, nasıl ve nerelerde beslendiği, ürediği ve göçlerde bulunduğu gibi biyolojik döngüleri incelemek ve bilmek gibi bir sorunu yoktur. Oysa kıyı bölgelerinde bilinçli ya da bilinçsizce yapılan avlanmalar (seçici özelliği olmayan ağların kullanımı, 40 metreden daha sığ sularda, her türlü kıyı sürütme ağları ile yapılan avlanma gibi), kara kökenli kirleticiler (evsel ve endüstriyel), turizm, petrol ve doğal gaz üretimi, deniz ulaşımı, kum, çakıl, maden, tuz ve enerji üretimi, dolgu alanları, savunma işlemleri, tarama gibi daha bir çok etkinlik, hem kıyısal bölgeyi, hem de birbirlerini etkilemektedir.

Biyolojik kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve kullanımını sağlamak amacıyla, genleri, türleri ve ekosistemleri korumak ve sürekliliği için de ivedi önlemler gereklidir.

Su ürünlerimiz ve bunların bulunduğu alanlar sınırsız ve sürekli değildir. Önemli bir protein kaynağı olan su ürünlerinin korunması, bu kaynaklarımızdan ekonomik olarak yararlanabilmek, üretimi ve kaliteyi artırabilmek, türlerin korunması ve geliştirilmesini sağlamak, su kirlenmesini önlemek ve sürdürülebilirliğini sağlamak ancak, bu kaynakların akılcı ve planlı kullanımıyla mümkündür.

Bu amaçla aşağıda belirtilen önlemlerin alınması gerekmektedir.

Su kaynaklarının korunması, değerlendirilmesi, balıkçılık yönetimlerinin uygulamaya konulması ve yeni programların geliştirilmesine yönelik hizmetleri etkin bir biçimde yönetecek bir örgüt kurulmalıdır.

Su ürünleri stoklarını korumak ve ekonomik türlerin zenginleşmesini sağlamak, nesli tehlikede olan türleri ve tehdit altındaki ekosistemleri korumak, kaynakların ekonomik olarak işletilmesini sağlayarak düzenli ve dengeli bir üretim imkanı hazırlamak amacıyla Bakanlık bünyesinde Avrupa Birliği Balıkçılık Mevzuatı uyum çalışmaları çerçevesinde etkin bir koruma kontrol sistemi geliştirilmelidir. Özellikle ekonomik öneme sahip balık stoklarının yıllık olarak takibi sağlanmalı ve stoklardan sürdürülebilir yararlanma esas olmalıdır.

Bakanlık, su kaynaklarının doğal yapısı içerisinde biyolojik çeşitliliğin korunmasına, su ürünleri stoklarının varlığını sürdürmesine, türlerin doğal yaşam ortamlarının korunması ve iyileştirilmesine yönelik gerekli önlemleri almalı veya aldırmalıdır. Balıkların çoğu avcılık yolu ile elde edilmektedir. Bu şekilde ticari amaçlı olarak populasyonun aşırı kullanımı, balık gen kaynaklarının da azalmasına neden olmaktadır. Aşırı avcılığın yanı sıra çok fazla potansiyel tehdit bulunmaktadır. Bunlar arasında; sudaki besin zinciri halkalarının çeşitli şekillerde ortamdan uzaklaştırılması, su yollarının önünün baraj-bentlerle kesilmesi sonucu doğal göç yollarının engellenmesi, yabancı türlerin ve hastalık etmenlerinin ortama sokulması, su kirliliği, çeşitli etkinlikler sonucu habitatlarının bozulması gibi çok sayıda etmen bulunmaktadır. Bu tür tehditlerin olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi için iki temel yaklaşımdan yararlanılır. Bunlardan birincisi gen havuzunun korunması, ikincisi ise genetik farklılığın korunmasıdır. Türler arasındaki genetik farklılık balığın çevresel değişimlere uyum sağlamasında yardımcı olan temel öğelerden biridir. Bu genetik farklılık çoğunlukla balık populasyonu içinde genlerin mutasyonu ve genetik olarak farklı bireylerin populasyonlar arasında göç etmesiyle kendini gösterir ve gen frekanslarının belirlenmesi ile ölçülür.

Bu kaynakların korunması iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için "su ürünleri koruma alanları" ilan edilmelidir. Ayrıca, belirli periyotlarda veya sürekli, sportif avcılık dahil tüm avcılığa kapalı biyolojik çeşitliliğe örnek üretme alanları, su veya deniz parkları kurulmalıdır. Özellikle nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan balık türlerinin yaşama ve üreme alanları değerlendirilerek uygun pilot alanlar seçilmeli gerekiyorsa rehabilite edilmeli ve söz konusu türlerin bu alanları kullanımı sağlanmalıdır. Örneğin sularımızda nesli tükenme tehlikesindeki Mersin balıkları için Yeşilırmak üreme alanı olarak büyük önem taşımaktadır. Suat Uğurlu barajında nehir ağzına kadar olan

kısım (yaklaşık 40 km) koruma altına alınarak kullanımı sınırlandırılabilir ve mersin balıklarının üreme alanı olarak değerlendirilebilir.

Genetik yapısı değiştirilmiş su ürünlerinin su kaynaklarına bırakılması yasaklanmalı, bu ürünlerin, araştırma amaçlı kullanılması, yetiştiricilik yoluyla üretimi, işlenmesi, pazarlanması, insan gıdası ve hayvan yemi olarak tüketime sunulması yasal izne bağlanmalıdır.

Bakanlıktan izin alınmadan su kaynaklarına herhangi bir yabancı türün bırakılması, balıklandırma çalışması yapılması yasaklanmalı ve bu amaçla etkin bir denetim mekanizması kurulmalıdır.

Su kaynaklarının korunabilmesi için uzaktan algılama yönteminin kullanılması özendirilmeli ve Bakanlık bünyesinde varolan alt yapı bu amaç doğrultusunda geliştirilmelidir.

Su kaynaklarının geliştirilmesi ve ekolojik dengenin korunması amacıyla Su Ürünleri Kanunu ve Yönetmeliklerin uygulanması konusunda kamusal duyarlılık ve bilinç yaygınlaştırılmalıdır.

Avlanabilir stoklar tespit edilmeli, buna yönelik gerekli araştırmalar yapılmalı, avcılık buna göre düzenlenmeli, çevreye uyumlu av miktarları stoklara zarar vermeyecek su ürünleri yetiştiricilik sistemleri geliştirilmeli ve öngörülmelidir.

Su ürünlerinin stoklarının korunması amacıyla açık deniz balıkçılığı olanakları geliştirilmeli, yabancı ülke karasularında ortak avlanma imkanlarının sağlanması amacıyla anlaşmalar yapılarak avlanılabilir su alanlarının geliştirilmesi sağlanmalıdır.

Enerji üretimi, sulama suyu ve içme-kullanma suyu sağlanması gibi nedenlerle su alınan baraj, göl ve göletler gibi su yapılarında yavru su ürünleri kayıplarının önüne geçecek önlemler güçlendirilmelidir.

Su kaynaklarından denetimsiz kum çıkarılması yoğun su kirliliğine ve ekolojik dengelerin alt üst olmasına yol açmaktadır. Bu zararların önlenmesi ve stokların korunması amacıyla kurumlar arası işbirliği etkinleştirilerek, kum çıkarılabilecek alanların sınırları kesinlikle belirlenmelidir.

Göl, lagün ve dalyanlardaki doğal eko sistemin devamlılığı esas alınarak buralardaki balıkçılık çalışmaları denetim altına alınmalıdır.

Su ürünlerinin korunması için alınacak önlemlerde, rezervlerin su kapasitesi dikkate alınmalı ve her türlü kaynaktan çekilecek su miktarında, bu kaynakların devamlılığını tehlikeye düşürecek sınırlar aşılmamalıdır.

3. BİTKİ VE HAYVAN GENETİK KAYNAKLARININ KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ

Genetik kaynaklar ve biyolojik çeşitlilik, toplumların ekolojik, ekonomik, kültürel ve manevi zenginlikleri ve geçmişleriyle bağlantısıdır. Büyük önem taşımalarına karşın doğal ekosistemler, artan nüfus ve doğal kaynak tüketim hızının etkisiyle zarar görmekte, biyolojik ve genetik çeşitlilik büyük bir hızla azalmaktadır. Genetik kaynaklar genel bir tanımla, biyolojik çeşitlilik içerisinde doğal olarak bulunan ekonomik öneme sahip olan bitki, hayvan ve mikro organizmaların ekonomik olarak kullanılabilir hale getirilmiş durumunu belirtir.

Biyolojik çeşitlilik kavramı, 1980'lerden itibaren çok ilgi çekmeye başlamıştır. Konu yeni olmayıp, özellikle endüstrileşmenin biyoçeşitlilik üzerindeki olumuz etkileri öteden beri bilinmekteydi. Ancak, bu değişimlerin geri dönüşünün olmadığı çoğu kişi tarafından tam olarak algılanamıyordu. Ayrıca, insanın biyoçeşitliliğe beslenme, giyim, yapı taşı ve sağlık ürünleri konularındaki bağımlılığı yeterince değerlendirilemiyordu. İlk kez 1992 yılında Rio doruğunda "Biyoçeşitliliğin Korunması Sözleşmesi" imzalandı. Aradan geçen sürede, ne yazık ki, biyoçeşitlilik kayıplarının hızında bir azalma gözlenmedi, ama genetik kaynakları koruma gereği üzerine yapılan çalışmalar ve yükseltilen sesler arttı.

Biyolojik çeşitlilik, insanları besleyen ve sağlığına kavuşturan sayısız ürün çeşitleriyle, belirli besleyici özellikleri olan sucul türleri, sert arazi koşullarına uyum sağlayabilmiş evcil hayvan türlerini, tarlaları tozlaştıran böcekleri ve tarım topraklarını yenileyen mikroorganizmaları kapsar. Özellikle yoksul yörelerdeki insanların beslenmesinde biyolojik çeşitliliğin korunması ve değerlendirilmesi, anahtar çözümdür.

Biyoçeşitlilik, ormanların, otlakların ve bozkırların yok edilmesi, kentleşme, kirlenme ve sulak alanların niteliklerinin değiştirilmesi gibi tehditlerin altındadır. Tarımda modernleşme, beslenme alışkanlıklarının değişmesi ve nüfus artışıyla birlikte, insanoğlu beslenmesinde sınırları daralan bir biyoçeşitlilikle giderek daha fazla yüz yüze kalmaktadır. Hayvansal proteinin % 90'ı bir düzine hayvan türünden alınmakta olup, insan beslenmesinde bitki kökenli kalorinin yarısı, yalnızca dört bitki türünden sağlanmaktadır.

Genetik kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin korunması, kullanımı ve ekonomik değere dönüştürülmesi kapsamında yapılacak çalışmalar, çok disiplinli ve çok katılımlı çalışmalardır. Bu etkinlikler, bir kurum ya da kuruluşun tek başına gerçekleştirebileceği çalışmalar değildir. Konu ile ilgili tüm kuruluşların katılacağı bir örgütlenme zorunludur. Ancak, bu örgütlenmeyi yapılandıracak, ona belirli olanaklar sağlayacak, eşgüdümü sağlayacak, ulusal öncelikleri ve stratejileri belirleyip uygulanmasını izleyecek ve en önemlisi bu çalışmalara kaynak sağlayacak bir yapılanma gereklidir.

Günümüzde tohumlama, embriyo transferi ve biyoteknoloji konusunda ortaya çıkan yeni olanakların genetik değişikliği hızlandırdığı gözlenmektedir. Bu teknikler yaygın olarak kullanıldığında populasyonların genetik niteliği de hızlı bir biçimde değişebilmektedir. En ekonomik verimi sağlayacak genotiplerin elde edilmesi amacıyla yapılan ıslah çalışmaları ve son yıllarda tohum, fidan, hayvan vb dışalımının hız kazanması sonucu zaman içinde bazı genotipler yerlerini yeni genotiplere bırakmakta ve hatta yok olmaktadır. Türkiye'de bitki ve hayvan genetik kaynakları yeterince değerlendirilmemiş, hatta bir bölümü daha tam olarak tanımlanmadan ve basılı veya görsel olarak arşivlenemeden yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Ne yazık ki, ıslah edilmiş çeşitlerin geniş alanlarda, yoğun kullanımı, tarım ilaçları ve ekim nöbeti yerine tek yönlü ürün yetiştiriciliği gibi uygulamalar, tarımın bu can damarını yok eden iç etmenler olarak gözlenmektedir. Korumalı tarımsal üretim teknikleri diğer koruyucu önlemlerle birlikte hızla yaygınlaştırılamazsa, biyoçeşitililiğin azalması, dönüşümsüz bir felaket noktasına gelebilecektir.

FAO, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 122 ülkede, biyoçeşitliliğin korunmasının öneminin anlatıldığı, "TeleFood" adlı bir tanıtım atağı başlatmıştır. Ancak Türkiye bununla yetinmeyip, kendi biyolojik çeşitliliklerini koruyup geliştirecek ve yararlanma olanaklarını artıracak, kalıcı, sistematik ve kapsamlı bir program uygulamalıdır.

3. 1 BİRİNCİ TARIM ŞURASI'NDA KARARLAŞTIRILAN VE GÜNCELLİĞİNİ KORUYAN KONULAR

3.1.1 Bitki Genetik Kaynaklarının Korunması ve Geliştirilmesi

"Gen koruma ve yönetim alanlarının araştırılarak belirlenmesi amaç, işlev ve kuruluş bakımından etkin hale getirilmesi sağlanmalıdır."

"In situ ve ex situ koruma çalışmalarında ve araştırmalarında ilgili kuruluşlar arasındaki koordinasyon sağlanmalıdır."

"Neslinin tükenme tehlikesi olan biyolojik kaynaklarımızın korunması ve geliştirilmesi için kamu dışı kurumların çalışmaları özendirilmelidir."

"Gümrüklerde bu konuda çalışacak uzmanlaşmış tarım polisinin bulunması sağlanmalıdır."

Genetik kaynakların korunması konusunda son yıllarda atılan adımlar umut verici olmakla birlikte, henüz istenilen noktaya ulaşılamadığı bir gerçektir. Bu konuda yitirilen her gün kayıpların

boyutlarını büyütmektedir. Üstelik biyoçeşitliliğin ve genetik kaynakların korunması konusunda yapılan yanlışların geri dönüşü yoktur. Bu doğrultudaki politikalar artan bir kararlılıkla sürdürülmelidir.

3.1.2 Hayvan Genetik Kaynaklarının Korunması ve Geliştirilmesi

"Hayvansal gen kaynaklarına ilişkin envanter çıkarılmalıdır."

"Nesli tehlike sınırında olan evcil hayvan ırkları, melezleme kapsamı dışında tutulmalı ve belli miktarda koruma sürüleri saklanarak koleksiyon sürüleri oluşturulmalıdır."

"Kaybolma tehlikesi içinde olan ırklardan tek yönlü seleksiyon çalışmaları yapılmamalıdır."

"Her ırk ile ilgili olarak yetiştirme ve koruma derneklerinin kurulmasına öncülük edilmelidir."

"Lokal çevrelerde yetiştirilen yerli ırklarımızın yetiştiricileri teşvik edilmelidir."

"Her türden yerli ırkların dağılma ve yetiştirme bölgeleri, mevcutları, morfolojik ve fizyolojik özellikleri tespit edilmelidir."

"Kaybolma tehlikesi içinde olan yerli bitki ve hayvan gen kaynaklarının, gerek ekolojik gerekse gelecekte sunabileceği muhtemel faydalar açısından önemi basılı, sesli ve görüntülü yayınlardan basın yayın organları tarafından kamuoyuna anlatılmalı, halkın bu konuda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır."

"Yerli ırkların verim seviyelerinin tespiti ve verimlerinin arttırılması yönünde çalışmalar yapılmalıdır."

Hayvan genetik kaynaklarının korunması bitkilere göre daha zor ve zaman alıcı işlemler dizisi gerektirmekte olup yerel ırk yetiştiricilerinin özendirilmesi, uluslar arası işbirliği, kamuoyu oluşturma, kayıt tutma ve izleme çalışmalarında Türkiye ne yazık ki üzerine düşeni tam anlamıyla yapamamıştır. Bu konuda önceliğin uluslar arası kuruluşlardan destek ve işbirliği istenmesine verilmesi önerilmektedir.

3.2 BİTKİ VE HAYVAN GENETİK KAYNAKLARININ KORUNUP GELİŞTİRİLMESİ KONUSUNDA YENİ ÖNERİLER

3.2.1 Genetik Kaynakların Korunması ve Geliştirilmesi Konusunda Ortak Öneriler

FAO örgütü, 2004 yılının "Dünya Gıda Günü" etkinliğini "Biodiversity for Food Security – Gıda Güvenliği İçin Biyoçeşitlilik" konusuna ayırırken, geçtiğimiz yüzyıl içinde tarımsal ürünlerde biyoçeşitliliğin dörtte üçünün yitirildiğine ve 6300 hayvan türünden 1350'sinin yok olduğuna veya yok olma tehlikesi altında bulunduğuna işaret etmektedir. Bu durum, gelecekte ulusal ve küresel beslenme güvenliğinin bir çok açıdan tehlike altında olduğunu göstermektedir. Çünkü hem bitkisel ve hayvansal üretimde gelişmeler ve yenilikler konusunda olanaklar daralmakta, hem de çevresel koşullardaki değişmeler veya yeni hastalıklar ve zararlılar için tarımın manevra yeteneği sınırlanmaktadır. Bitki ve hayvan genlerinin gen bankaları, koruma alanları, botanik bahçelerinde korunmaları son derecede yaşamsal önemde olmakla birlikte, biyoçeşitliliğin esenliği yönünden yeterli olmayacaktır. Bu yöndeki çabalar doğada ve yetiştiriciler düzeyinde de aynı önemle sürdürülmek zorundadır.

Doğrudan üretime yönelik etkinliklerde yetiştiriciler, doğal olarak, öncelikle en ekonomik seçeneklere yönelmektedirler. Bu durumda, biyoçeşitliliğin korunmasında kamu kuruluşları ile, sivil toplum örgütlerine büyük görevler düşmektedir. Eğitim ve tanıtım çalışmaları, kamuoyunun bilinçlenmesinde önemli yer tutmakla birlikte, kaynak koruma açısından hiçbir zaman yeterli olmayacaktır. Uluslar arası destek ve işbirliği, kaynak yaratma, güç birliği, destekleme gibi temel yaklaşımlar, kuşkusuz en çok bu alanda gerekli olmaktadır.

Ticaretle Bağlantılı Sınai Haklar Metninde (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights-TRIPS), biyoteknoloji ve tarım konularındaki tüm buluşların patentlenmesi öngörülmektedir.

Modern biyoteknolojideki gelişmeler sonucunda biyoteknolojik buluşların ana yapısını oluşturan genetik materyaller patentlenmektedir.Türkiye gibi genetik kaynaklar yönünden zengin olan ülkeler genellikle teknolojik bakımdan yetersiz kalmakta; teknoloji bakımından zengin olan ülkeler de genellikle genetik kaynak yönünden zengin olan ülkelerin kaynaklarını kullanarak patent belgesi sahibi olmaktadırlar. Ülkemizin biyolojik çeşitliliğini korumak açısından patent başvurularında genetik materyalin kaynağının belirtilmesi yönündeki mevzuat düzenleme çalışmaları Türk Patent Enstitüsü (TPE) tarafından sürdürülmektedir.

Geleneksel bilginin nasıl korunacağı Dünya Sınai Mülkiyet Hakları Örügütü (World Intellectual Property Organisation-WIPO)'nda tartışılması süren bir konu olup, ülkemizde var olan geleneksel bilginin ülke çıkarları göz önünde bulundurularak en uygun koruma şeklinin belirlenmesi ve ülkemiz için geleneksel bilgi veri tabanı hazırlanması çalışmalarına bir an önce başlanması gerekmektedir. Konunun kapsamlı olması nedeniyle Bakanlık, Çevre ve Orman Bakanlığı, Türk Patent Enstitüsü Başkanlığı ve diğer ilgili kuruluşların ortak çalışma yapmaları gerekmektedir.

Avrupa Birliği mevzuatına uyum hazırlıkları çerçevesinde, BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Bonn Rehberi göz önünde bulundurularak patent başvurusuna konu olan biyolojik materyalin coğrafi kökeninin başvuruda belirtilmesine yönelik çalışmalar, Türk Patent Enstitüsü tarafından Bakanlık ve Çevre ve Orman Bakanlığının işbirliği ile yürütülmektedir.

Biyoteknolojideki gelişmeler sonucunda son yıllarda dünyada gen ticareti çok önem kazanmıştır. Coğrafi işaret ve patent uygulamaları ile, genetik kaynaklarımızı ve ilgili geleneksel bilgiyi sınai mülkiyet hakları kapsamında koruma altına alan uygulamalar en kısa sürede başlatılmalıdır.

Genetik kaynakların korunmasında yurt içi ve yurt dışından birçok kurum ve kuruluş görev almaktadır. IPRGI, UNESCO, FAO, GEF gibi uluslar arası kültürel ve tarım etkinliklerine destek veren kuruluşlar, dünyadaki değişik ülkelere bu tip çalışmalar için bilgi, teknik, organizasyon, denetim ve parasal destek sağlamaktadır. Bakanlığın eşgüdümünde, bu uluslar arası kuruluşlarla işbirliği olanakları geliştirilmelidir.

Biyolojik çeşitliliğin korunması, sürdürülebilir kullanımı ve yönetiminde türler ekolojileri ile birlikte bir bütün olarak ele alınmalı, tüm strateji bu çerçeveye oturtulmalıdır.

Her türlü bitki ve hayvan genetik materyalinin yurt dışına çıkışı kontrol altına alınmalıdır. Ayrıca bütün genetik potansiyelin yurt dışına çıkışları denetlenmelidir. Bir diğer önemli konu da, yurtdışından gelen araştırıcıların yaptığı yıkımdır. Şimdiye değin, ülkemizin bütün bölgelerinden bir çok bitki, böcek ve mikroorganizma türü yasal ve yasadışı yollardan yurtdışına çıkarılmıştır. Ancak, özellikle son iki yılda modern biyoteknolojide yaşanan gelişmelere paralel olarak artan sayıda benzer çalışmaları yapmak üzere istek alınmaktadır. Bu da ülkemizin sahip olduğu zenginliğin, büyük bir kısmının yurtdışına çıkartılmış olmasına karşın, önemini koruduğunu, hatta gün geçtikçe arttırdığını göstermektedir. Yıllardan beri, alınan her türlü önleme karşın doğadan toplanarak yurt dışına gönderilen ve bu yolla yok edilen bitki türü sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu durum özellikle soğanlı yumrulu bitkilerde açık bir şekilde gözlenmektedir. Bunu önlemek üzere, gümrük kapılarında yeterli sayıda uzman görevlendirilmelidir.

Kamuoyuna konunun önemini açıklayıp benimsetecek, bu konuda yaygın duyarlılık oluşturacak ve sivil toplum örgütlenmesini güçlendirecek önlemler alınmalıdır.

Ekolojik tarım, sürdürülebilir tarım ve korumalı tarım teknikleri yaygınlaştırılmalı ve bu şekilde biyoçeşitliliğin azalması önlenmelidir.

Genetik kaynaklara erişim ve genetik kaynakların kullanımından doğan yararların paylaşımı ile ilgili yasal, kurumsal ve yapısal ulusal düzenlemeler kısa sürede gerçekleştirilmelidir.

"Genetik yapısı değiştirilmiş organizmaların" zengin biyolojik çeşitliliğimiz üzerinde olabilecek riskleri dikkatli bir biçimde izlenmelidir.

Irklara ve türlere özel karakterleri determine eden genleri moleküler düzeyde tanımlamaya dönük çalışmalar desteklenmelidir. Bu bilgilerin yardımıyla yerli genetik kaynaklarımızın korunması ve özel karakterlerin ıslah çalışmalarında kullanılması daha etkili bir biçimde yapılabilecektir.

Dünyada çok yaygın örnekleri görülen ve doğal yaşamın korunmasını hedefleyen alanlarımızın sayıları ve altyapıları yetersizdir.

Yaban hayvanlarını da kapsamak üzere tüm omurgalılar, böcekler, su altı canlıları ve mikroorganizmalar için de gen bankalarının kurulma çalışmaları diğer kuruluşlarla işbirliği içinde yürütülmelidir.

Genetik kaynakları koruma konusunda çalışan kuruluş, uzman ve araştırıcı sayısı hızla artırılmalı, alt disiplin uzmanlıkları geliştirilmelidir. Örneğin Türkiye'de özel sektör, bitki genetik çeşitliliğinin korunmasına ne doğrudan, ne de dolaylı olarak katılmaktadır. Oysa aynı özel sektör bitki genetik çeşitliliğinin kullanımı ve ticareti ile ilgilenmektedir. Bitkisel materyalin üretimi ve ticareti alanında etkinliği olan özel sektörün, bitki genetik çeşitliliğini koruma çalışmalarına katkılarını beklemek bu ülke insanının doğal hakkıdır. Oysa uygulamada, yalnızca özel olarak kurulan bazı arboretum ya da botanik bahçeleri, *ex situ* korumanın seyrek örnekleri olarak göze çarpmaktadır. Özel sektörce kimi gönüllü kuruluşlara sağlanan destekler de çevre ve doğal kaynak koruma konularına dolaylı katkılar olarak değerlendirilebilir, ancak son derecede yetersiz olup, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması yolları aranmalıdır.

Biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynaklar konularının çok disiplinli olması ve farklı kurumları ilgilendirmesi nedeniyle, ulusal düzeyde eşgüdüm sağlayacak ve konuyla ilgili politikalar geliştirecek ulusal bir merkeze gereksinim vardır. Bu amaçla, bilimsel politikaları üretmede serbest, çalışanları kurulacak bilimsel komitelerce seçilen, ulusal ve uluslar arası projeler üretecek ve uygulayacak, özerk araştırma enstitüleri kurulmalıdır.

3.2.2 Bitki Genetik Kaynaklarının Korunması ve Geliştirilmesi

Bitki genetik kaynakları bakımından Dünya'da çok önemli bir konumda bulunan Türkiye bitki genetik çeşitliliği yönünden zengin bir ülkedir. Ilıman kuşakta yer alan ülkemiz; jeomorfolojik, topoğrafik ve iklimsel çeşitlilikleri nedeniyle, olağanüstü habitat zenginliğine sahiptir. Bunun doğal sonucu olarak, bitki türleri bakımından da çok zengindir. Bugüne kadar yapılan çalışmalara göre, Türkiye'de bulunan bitki türü sayısı 8988'dir. Bu bitki türlerinden 2991'i ülkeye özgü (endemik) türlerdir. Türkiye aynı zamanda küresel öneme sahip kimi orman ağacı türleri (sığla, meşe gibi) ile tarım bitkilerinin (buğday, arpa, mercimek, nohut, elma, armut, kiraz, kayısı, antep fıstığı, kestane gibi) yabani akrabaları için gen merkezi durumundadır.

Topoğrafya yapısının ve iklim özelliklerinin dar alanlardaki değişkenliği (mikroklimalar) Anadolu'da bitki çeşitliliğinin zenginliğine sebep olmuştur. Bu özellikle birlikte bitki çeşitliliğini zenginleştiren diğer etmenler aşağıda açıklanmıştır.

1-Vavilov (1994) tarafından tanımlanan kültür bitkileri gen merkezlerinden ikisi (Ortadoğu ve Akdeniz gen merkezleri) Türkiye'yi de kapsamaktadır.

2-Dünyadaki üç fito-coğrafik bölge (Avrupa-Sibirya, Akdeniz, İran-Turan) Türkiye üzerinde çakışmaktadır.

3-Türkiye diğer bitkiler yanında çok sayıda ekonomik öneme sahip yıllık, çok yıllık ve odunsu bitkilerin yabani türleri, geçit ve kültür formlarının çeşitlilik merkezlerini içermektedir.

4-Anadolu'da tarım çok eski tarihe ve kültüre sahiptir. Değişik kazılardan çıkan bilgilerin derlenmesinden tarımın 10.000 yıl önce Güneydoğu Anadolu Bölgesini de içine alan Mezopotamya (Altın Hilal=Bereketli Hilal)'da başladığı Dünya bilim adamlarınca kabul edilmektedir.

5-Anadolu üç ana kıtanın (Asya, Avrupa ve Afrika) kesişme noktasında yer alması nedeniyle, tarihi boyunca birçok medeniyete geçiş yolu olmuş, bir çoğuna da ev sahipliği

yapmıştır. Bir yerden başka bir yere hareketleri sırasında topluluklar birbirleri ile başta kültür bitkileri olmak üzere yabani bitkilerden de tohum değişimi yapmışlardır. Bu değişimler de Anadolu'da bitki zenginliğinin artmasına neden olmuştur.

Bitki genetik kaynakları üzerine tehditler son yüzyılda aşağıda sıralanan nedenlerden dolayı daha da artmıştır.

_ Tarımsal etkinlikler (mera alanlarının tarla açmak amacıyla sürülmesi, aşırı otlatma, anızın yakılması, gübre ve tarımsal ilaçların aşırı kullanımı, yüksek verimli kültür çeşitlerinin yaygınlaşması)

_ Endüstrileşme, kentleşme, yol ve baraj yapımları

_ Doğadan aşırı toplama ve söküm

_ Ormancılık etkinlikleri ve orman yangınları

_ Turizm etkinlikleri

_ Genetik kaynakların yasa dışı yollardan yurt dışına çıkarılması

_ Özellikle çeşitli nedenlerle kurutulan doğal göl alanlarının ve sulak alanların hem yok edilmesi, hem de sonradan geri kazanımı çalışmaları sırasında uygulanan olumsuz yöntemlerin etkileri.

_ Bozkırların ağaçlandırılması başlığı altında yanlış ve yersiz ağaç dikimleri.

Bu konuda hazırlanan başlıca yasal düzenlemeler:
Bitki Genetik Kaynaklarının Toplanması, Muhafazası ve Kullanılması Hakkında Yönetmelik (1992),
Yabani Çiçek Soğanlarının Toplanması, Üretilmesi ve İhracatı Hakkında Yönetmelik (1995)'dir.
Bunlara ek olarak, Kültürel ve Doğal Varlıkların Korunması Kanunu, Milli Parklar Kanunu, Mera Kanunu, Orman Kanunu ve Özel Çevre Koruma Bölgeleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname doğa ve biyolojik çeşitliliğin korunması ile doğrudan ilişkilidir.

Ülkemizde tohumluk dışalımının serbest bırakılması ve biyoteknoloji alanındaki hızlı gelişmeler ile birlikte, yeni bir tehdit yayılmaya başlamıştır. Tohumluk işiyle uğraşan kuruluşlar, kazançlarının sürekli olması için, her yıl yeni tohumluk satmak zorundadırlar. Kapsama, genetik yapısı değiştirilmiş (transgenik) tohumlar da girmektedir. Yani hibrit veya transgenik tohumluk üreten kuruluş, ayakta kalabilmek için bunun yeniden üretilebilmesini engellemek zorundadır. Bu amaçla, üretilen tohumluk bünyesinde, bitkinin geç olgunlaşma döneminde açığa çıkan kimi toksinler, embriyonun canlılığına son vermektedir. Çimlenme yeteneğini yitiren bu tohumdan ikinci kuşak üretim yapılması artık olanaksızlaşır. Ancak bu genetik denetim sisteminin çevredeki arı türlere ve yaban türlerine nasıl etki yaptıkları konusunda elde yeterli bilgi yoktur. Tozlaşma sonucu bu türlerin yozlaşması veya yok olması olasılıkları, yaban atılamayacak oranda yüksek görünmektedir. Ayrıca yeniden üremeyi engelleyici bu sistemin harekete geçmesi için kullanılan "tetracycline" adlı antibiyotiğin, toprakta mikrobiyel etkinlikleri büyük oranda ve kalıcı olarak olumsuz etkilemesi de beklenmelidir (Özgen vd, 2000). Söz konusu etkiler birkaç yıllık gecikme ile ortaya çıkarsa, özellikle transgenik tohumluk uygulamaları terk edilse bile, yıkıcı zararlar önlenemeyecektir. Bu olasılık, bitkisel kökenli genetik materyalin saklanması ve korunmasının önemini artırmakta ve bitkisel kökenli genetik materyallerin kullanımı konusunda uyarıcı etki yapmaktadır.

Bakanlık Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğüne bağlı İzmir ve Ankara'daki gen bankalarında değişik türlerden altmış bine yakın generatif ve değişik araştırma kuruluşlarındaki arazi gen bankalarında çok sayıda vegetatif bitki genetik materyali korumaya alınmıştır.

Kültür bitkilerinde çeşit geliştirme (bitki ıslahı) çalışmaları için gerekli olan genitör materyal gen bankalarının temelini oluştursa da, bu programlara girmeyen türlerin de korunması doğrultusunda çalışmalar genişletilmelidir. Örneğin "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi"nin imzalanmasının ardından Türkiye'de kültür bitkilerinin kimi yabani akrabalarının, kimi meyve türlerinin ve orman ağacı türlerinin *in situ* korunması için bir program düzenlenmiş ve uygulamaya konmuştur.

Bakanlık bünyesinde bulunan iki ve Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi bünyesinde kurulan bir adet gen bankasının ve şimdiki arazi gen bankalarının güçlendirilmesi yanında, ekolojik özelliklere göre belirlenecek araştırma kuruluşlarında çalışılan bitki türlerinin genetik kaynaklarını kısa süreli koruyabilecekleri "koruma odaları" yapılmalıdır. Ancak bir diğer sorun da, bu gen bankalarının daha çok şu anda ekonomik öneme sahip olduğu varsayılan bitki materyallerini depolamasıdır. Oysa, biyolojik çeşitlilik bundan daha fazlasıdır. Özellikle modern biyoteknolojide yaşanan gelişmeler, organizmaları bütün olarak değil gen düzeyinde değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, tüm canlı organizmalar önem kazanmaktadır. Dolayısıyla doğal çevrede var olan her türlü canlı organizmanın çalışılmasına ihtiyaç vardır. Bu anlamda bir çalışma ülkemizde ne yazık ki başlatılamamıştır.

Gen bankalarında korumaya alınmış genetik kaynakların güvenlik dublikasyonları sağlanmalıdır.

Gen bankaları konusunda Bakanlık, köklü birikime ve deneyimlere sahip olmakla birlikte; asıl amacı ekonomik etkinlikler dışında kalıp, doğal kaynakların ve varlıkların korunması olan uzman kişi ve kuruluşlarla işbirliğini güçlendirmelidir.

In situ ve *ex situ* muhafaza çalışmaları birbirini tamamlayıcı çalışmalar olarak bir arada sürdürülmelidir. *Ex situ* koruma, ucuz ve kolay oduğundan, bitki genetik kaynaklarının korunmasında yaygın uygulama alanı bulmaktadır. Bu strateji oldukça etkin olmakla birlikte, bir takım sakıncalı yönleri de vardır. Burada en önemli sorun *ex situ* (yeri dışında yapılan) koruma çalışmaları sırasında populasyonlarda süregelen evrimleşme sürecinin durmasıdır. Evrimleşme bitki veya hayvan ile çevre arasında etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve nesiller boyunca ortaya çıkan genetik farklılaşmalar şeklinde kendini göstermektedir. Yapay ortamlarda yapılan koruma sırasında bu etkileşim olmayacağından evrimleşme süreci durmaktadır. Buna ek olarak bu tip bir koruma stratejisi ile, mevcut çeşitliliğin ancak küçük bir bölümü koruma altına alınabilmektedir. Özet olarak, her iki koruma yöntemi, birbirini bütünleyici olarak ve birlikte değerlendirilmelidir (Çevre Bak., 1998).

Genetik çeşitliliğin sürdürülmesi için koruma programı içinde karmaşık etkileşimlerin ve evrimsel değişimlerin de yer alması gerekir. Yerinde koruma programlarında ana amaç hedef türlerin farklı genetik yapıya sahip olan populasyonlarını genetik çeşitliliği devam ettirebilecek şekilde kendi doğal ortamlarında korumaktır. *In situ* koruma stratejisi dinamik bir takım işlemleri içinde barındırması ve korumaya konu olan hedef bitki türlerini doğal ortamında, aynı iklim koşullarında ve birlikte yaşadığı diğer türlerle beraber koruması bakımından evrimleşme süreci devam edecektir.

Gen bankalarında korumaya alınmış materyalin moleküler ve morfolojik karakterizasyon çalışmaları hızlandırılmalı ve bunların ıslah programlarında kullanılmaları sağlanmalıdır.

Yerel populasyonların çiftçi koşullarında *(in situ)* korunmasının yaygınlaştırılması için Bakanlık ve diğer kuruluşlar özendirici önlemler geliştirmelidir. Bitki kaynaklarının yerinde kullanılabilmesi ve korunabilmesi için her şeyden önce iyi tanınmaları gereklidir. Bu amaçla üniversitelerden ve bakanlıklardan ayrı, statüsü TÜBİTAK'a benzer biçimde bir "ulusal botanik araştırma enstitüsü"nün kurulması (herbaryum ve botanik bahçesini içeren) zorunludur. Bunun için ülkemizin hem bilimsel hem de maddi olanakları vardır.

3.2.3 Hayvan Genetik Kaynaklarının Korunması ve Geliştirilmesi

Dünyada bilinen 50 000 kadar memeli ve kanatlı hayvan türünden ancak 40 kadarı hayvancılıkta yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu türlerden 15'inin ise dünya hayvansal üretiminin yaklaşık olarak %90'ını sağladığı tahmin edilmektedir. Son 15 yılda FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) tarafından tanımlanan 6000 hayvan türünden 300' ünün nesli tükenmiştir ve 1350 hayvan türü ise yok olma tehlikesi altındadır. Öte yandan son iki yüz yıl içinde ıslah çalışmalarının bir kaç verim özelliği üzerinde yoğunlaşması, yüksek verimli kültür ırkların ortaya çıkmasını ve hayvansal üretimde yaygın olarak kullanılmasını sağlamıştır. Hayvancılığı gelişmiş ülkelerde kültür ırklarının elde edilmesi için, yerli ırklar üzerinde seleksiyon ve melezleme yöntemleri uygulanmıştır.

Hayvancılığı gelişmekte olan ülkeler ise kültür ırkları ile yerli ırklar arasında melezlemeler yaparak yerli ırkların verimlerini artırmaya çalışmaktadırlar. Böylece kültür ırklarının sayısı artarken, yerli ırkların sayısı azalmakta ve hatta bazıları yok olmaktadır. Suni tohumlama ve embriyo transferi gibi yeni tekniklerin kullanılmasıyla bazı ırklar hayvancılıkta daha fazla tercih edilmektedir. Örneğin bugün dünyada kullanılan yumurta ve et tavuk hibritlerinin büyük bir kısmını üreten üç büyük kanatlı ıslah şirketi aynı hatları kullanmaktadır. Bunun sonucunda ırklar ve türler içerisinde genetik varyasyon giderek azalmaktadır. Başka bir ifadeyle genetik kaynakları sayısı giderek azalmakta olup, koruma politikalarının geliştirilmesi ivedilik ve önem kazanmaktadır. Yüksek verimli kültür ırklarının hayvansal üretimde kullanılması zorunlu olmasının yanında yerli ırklarımızın da korunması oldukça önemlidir.

Gelecekte yapılacak ıslah çalışmalarında, genetik varyasyondan, heterozis üstünlüğünden ve çevreye uyum kabiliyetinden yararlanılması için gen kaynaklarının korunması önemlidir. Irkların korunması, turizm, eğitim, bilim gibi amaçlar açısından da yaşamsal önemdedir. Gelecekte hayvan ıslah programlarında ve olası hastalıklarda, iklim, yem kaynakları ve tüketim alışkanlıklarındaki değişikliklerde kullanılmak üzere geleceğimizin sigortası olan yerli hayvan gen kaynaklarımız ve zenginliğimiz korunmalıdır.

Türkiye'ye özgü evcil hayvan genetik kaynaklarının korunmasına dönük kurumsal çalışmalar 1990'lı yılların ortalarında başlatılmış olup, konuyla ilgili yasal düzenlemeler 2003 yılında gerçekleştirilebilmiştir. "Hayvan Irklarının Tesciline İlişkin Yönetmelik" 17 Haziran 2003 tarih ve 25141 sayılı Resmi Gazete'de, "Hayvan Gen Kaynaklarının Korunması Hakkında Yönetmelik" ise 21 Haziran 2003 tarih ve 25145 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

– Yerli hayvan ırklarının ülkemiz hayvancılığı, ekonomisi ve kültürü için taşıdığı önem ile koruma gerekçeleri aşağıda özetlenmiştir;

– Yerli ırklar, yetiştirildikleri bölgenin özel koşullarına çok iyi uyum sağlamış, verimleri düşük de olsa özgün niteliklere sahip olan, dayanıklı, kötü çevre koşullarında yaşayıp üreyebilen hayvanlardır.

– Yerli ırklar kanaatkardır, düşük değerli yem kaynaklarını ve bitkisel üretime elverişsiz alanların potansiyelini et, süt ve iş verimine dönüştürebilir.

– Gelecekte ıslah çalışmalarına temel oluşturacak genotipik varyasyonun elde tutulması ancak genetik kaynaklarının korunmasıyla mümkün olabilir.

– Gelecekte iklim, barınak, yem ve sağlık koşullarının ne durumda olacağı bilinmediğinden mevcut varyasyonun korunması, hatta daha da çoğaltılması olası değişikliklere uyum olanaklarını artırabilir.

– Hayvan genetik kaynakları önemli bir eğitim, araştırma ve kültür materyalidir. Bölge kültürünün ve geleneğinin bir parçası olan yerli ırklar üzerinde bizden sonra gelecek nesillerin de hakları bulunduğu, bu gen koleksiyonunu bozma veya ihmal etme hakkımız olmadığı gibi onları korumanın görevimiz olduğu unutulmamalıdır.

– Koruma yönünde yürütülen çalışmalar, kaybolma tehdidi altındaki genetik kaynaklarımızın tanımlanmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışmaların ülkelere kazandırdığı prestij göz ardı edilmemelidir.

– Çiftlik hayvanlarında sürekli verimlilik yönünde yapılan motivasyonlarla çevre koşulları, hastalık vb. faktörlere karşı adaptasyon zayıflamaktadır. Bu nedenle adaptasyon yeteneği yüksek genotiplerin korunması gereği her zaman güncel kalacaktır.

_ Entansifleşme olanağı bulunmayan bölgelerde üretilebilen ve bu üretim tarzının sürüp gideceği bilinen yörelerin değerlendirilmesindeki rolleri nedeniyle genetik kaynaklarının yok olmasına göz yumulamaz.

_ Şimdiki koşullarda ekonomik önemi olmayan bazı verim özellikleri ve bu özelliklere sahip genotiplerin gelecekte hangi ölçüde aranılır olduğunu bugünden kestirmek güçtür. Biyoteknolojinin aldığı yol göz önüne alındığında, verimle ilişkili her özelliğin ekonomik değer kazanacağı açıktır. Bu noktada her ülkenin sahip olduğu hayvan genetik kaynaklarını koruması zorunlu görülmektedir.

Özetle belirtmek gerekirse, yakın zaman öncesine değin hayvan genetik kaynaklarının korunmasında temel yaklaşım, yarar/harcama oranı olumlu bulunan, ya da kültürel, bilimsel veya ekonomik anlamda ayrıcalıklı genotiplerin korunmasıydı. Son dönemde, benzerine rastlanmayan özelliğe sahip genotipler başta olmak üzere, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan bütün genotiplerin korunması ilkesi önem kazanmaya başlamıştır.

3.2.3.1. Hayvan Türlerine Göre Saptamalar ve Öneriler

Türkiye'ye özgü yerli sığır ırklarından Yerli Kara, Boz Irk, Doğu Anadolu Kırmızısı (DAK) ve Güney Anadolu Kırmızısı (GAK) TAGEM' e bağlı enstitülerde koruma altına alınmıştır. Ayrıca Ceylanpınar TİGEM' de saf GAK sürüsü bulunmaktadır. Zavot sığırı varlığını sürdürmekle birlikte, neslinin devamı gün geçtikçe tehdit altındadır. Zavot sığır ırkının da koruma projesi altına alınması gerekmektedir.

Türkiye'de manda varlığı gün geçtikçe azalmaktadır. Manda populasyonunun önemli bir bölümünü Anadolu Mandası oluşturmaktadır. Bu ırk da Marmara HAE'de koruma projesi kapsamındadır. Türkiye'de zaten sınırlı olan ve yakın geçmişte büyük bölümü yok edilen sulak alanlara bağımlılık yönünden mandalar ilk sırayı almaktadır. Manda yetiştiriciliğinin yoğun yapıldığı bir veya birkaç farklı sulak bölgede yerli manda sürüleri oluşturulmalıdır.

Türkiye'de yetiştirilen koyunların çok büyük bir bölümü yerli ırk koyunlardır. Halkalı ve Karakaçan koyun ırkları tamamen yok olmuştur. Yetiştirilen koyun ırkları içinde Güney Karaman, Kıvırcık, Sakız ve İmroz (Gökçeada) TAGEM'e bağlı enstitülerde koruma altına alınmıştır. Herik, Tuj, Hemşin, Ödemiş, Norduz koyunlarının tehdit altındadır ve bu ırklar en kısa sürede koruma projesine dahil edilmelidir.

Keçide bilinen genotip çeşitliliği, koyunla karşılaştırıldığında daha azdır. Dünya'da tiftik kalitesi bakımından popularitesi çok yüksek olan Ankara (Angora) keçisi ile, Malta keçisi (Maltız) ve Norduz keçisi yok olma tehlikesi altındadır. Ankara keçisi Lalahan HMAE'de koruma altına alınmıştır. Diğer ırklar da zaman geçirmeden koruma altına alınmalıdır.

Türkiye'de yerli at ırkları arasında Anadolu, Çukurova, Canik, Uzunyayla ve Midilli atları sayılabilir. Ancak bunların tanımlayıcı morfolojik ırk özelliklerinin sabit olmaması nedeni ile ayrı ayrı ırk olarak değerlendirmek ve ayrımını yapmak oldukça güçtür. Bu atlar ile ilgili koruma programı başlatılmadan önce, ırk standartlarını ortaya koyan bilimsel çalışmalara gereksinim duyulmaktadır.

Türkiye'ye özgü tavuk ırkları arasında Denizli, Gerze, Çıplak Boyun, Hacı Kadın sayılabilir. Bu tavuk ırkları yumurta, et üretiminden çok hobi amacıyla, meraklıları tarafından yetiştirilmektedir. Ayrıca Denizli ve Gerze, TAGEM tarafından koruma altına alınan tavuk ırklarındandır. Bu ırklardan başka, henüz bilimsel anlamda tanımı yapılmamış yerli tavuk, kaz, hindi, ördek türlerinden örneklerin var olduğu bilinmektedir. Bunlar için de tip ve ırk belirlenmesi yapılmalı, koruma altında olmayan kümes hayvan ırklarımız da programlara dahil edilmelidir.

Türkiye orijinli Kangal, Akbaş, Kars Çoban, Türk tazısı ve Çatalburun köpekleri ırk özellikleri belirlenen köpek ırklarıdır. Bu ırklar ile ilgili bilimsel çalışmalar sürmekte, ayrıca konuya duyarlı kesimlerce kurumsal bazda sahiplenilmektedir. Özellikle Kangal ve Akbaş köpeği Sivas Valiliği,

Kangal Kaymakamlığı, kimi üniversiteler, TİGEM kuruluşları, ve bu ırka gönül vermiş özel girişimciler tarafından üretim ve koruma çalışmaları yürütülmektedir. Akbaş köpeklerinin yetiştirici düzeyindeki meraklıları da günden güne artmaktadır. Ancak Türk tazısı ve Çatalburun köpeklerinin ırkı temsil eden orijinal örneklerinin yeterli sayıda olduğu söylenemez. Bu iki köpek ırkı ile ilgili olarak gerek ırk özelliklerini tanımlayıcı, gerekse populasyon genişliğini artırıcı çalışmalara gereksinim duyulmaktadır.

Ankara ve Van kedileri son yıllarda koruma gereksinimi duyulan yerli kedi ırklarındandır. Van kedisi ile ilgili olarak Van Valiliği, 100. Yıl Üniversitesi ve yetiştiriciler düzeyinde neslin devamına yönelik olumlu girişimler mevcuttur. Valilik halk elindeki Van kedilerinin bakım masraflarının bir bölümünü karşılamak suretiyle Van kedisi yetiştiriciliğini ve yayılmasını teşvik etmektedir. Ankara kedisinin korunması ile ilgili olarak da benzer önlemler alınmalıdır.

Arıcılık, ekonomik bir etkinlik olmasının yanı sıra, tozlayıcı olma özelliği ile biyoçeşitliliğin de sigortasıdır. Dolayısıyla, kıyı ve kara ekosistemlerine uyumlu genotipler belirlenip koruma ve destek programları altına alınmalı, damızlıkçı işletmeler artırılmalı, hastalık ve zararlılar ile, kalite denetimi konusunda yetkin laboratuarlar kurulmalıdır. Kafkas arısı Ardahan Arıcılık Üİ' da koruma altındadır. Gezgin arıcılık tekniklerinin yaygınlaşması ile birlikte saf arı ırklarının korunması zorlaşmıştır. Bu sakıncayı gidermek üzere, izole alanların belirlenerek, saf ırkların burada korunması gerekmektedir. Ancak arıcılık konusunda uzmanlaşmış istasyonların yalnızca Fethiye ve Ardahan'da bulunması, ülkemiz yüzölçümünün büyüklüğü ve eko sistem çeşitliliği göz önüne alındığında son derece yetersizdir. Çalışma alanı arıcılık olan enstitülerimizin sayısı, benimsenebilir ve ülke gerçekleri ile bağdaşır düzeylere getirilmelidir.

Ekonomik öneme sahip endemik balık türlerinin (örneğin İnci kefalı) yanı sıra ülkemiz doğal kaynakları ve genetik çeşitlilik acısından önem taşıyan diğer türlerin (örneğin Mersin balıkları, Karadeniz alabalığı, Abant alabalığı) türlerin günümüzdeki durumları araştırılmalı ve etkin koruma stratejileri geliştirilmelidir.

Ankara (Angora) tavşanı son 4-5 yıl içinde elyaf verimi ve kalitesi dolayı yetiştiricilerin dikkatini çekmiş, ülkenin farklı bölgelerinde ticari üretim amaçlı Ankara tavşanı yetiştiriciliği yaygınlaşmıştır. 10 yıl öncesine kadar yok olmaya yüz tutmuş bu tavşan ırkının saf örnekleri yurt içinden ve dışından sağlanarak, bugün Türkiye'de azımsanmayacak sayıda Ankara tavşanı yetiştirilmektedir. "Evcil Hayvan Genetik Kaynakları Koruma Projesi" kapsamında olan bu ırk için destekleme çalışmaları yaygınlaştırılmalıdır.

Türkiye'de uzun bir geçmişi olan ipekböceği yetiştiriciliği her geçen gün azalmakta ve polihibritlerin kullanımına dayanmaktadır. Hatay Sarısı, Bursa Beyazı, Bursa Alaca yerli hatlarımız Bursa İpek Böcekçiliği Araştırma Enstitüsü tarafından korunmakta iken, enstitünün kapatılmasıyla birlikte sahipsiz kalmıştır. Anılan hatların korunmasını sağlayıcı önlemler hemen alınmalıdır.

3.2.3.2. Kurumsal Saptamalar ve Öneriler

1995 yılında başlatılan "Evcil Hayvan Genetik Kaynaklarını Koruma Projesi" TAGEM'e bağlı kuruluşlarda sürdürülmektedir. Gelinen son durum, projenin getirileri-götürüleri, geleceğe ilişkin kısa ve uzun dönemli hedef ve çalışma planları yeniden ele alınmalıdır. Bu amaçla Bakanlığın eşgüdümünde görev yapmakta olan "Hayvan Gen Kaynaklarını Koruma Ulusal Komitesi"nin işlevselliği güçlendirilmelidir.

Türkiye'de nesli tehlike altında olan fauna için Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynaklar Koruma Birliği (IUCN) formatına göre tehdit kategorilerini gösteren liste (red data – Ekim vd, 2000), bir komisyonca oluşturulmalıdır.

Evcil Hayvan Genetik Kaynaklarını Koruma Projesi kapsamında Bakanlık bünyesinde çalışma grupları oluşturulmalıdır. Üniversitelerden, değişik devlet kuruluşlarından, özel sektörden konuya duyarlı ve belli bir birikimi olan katılımcılara yer verilebilir. Oluşturulacak bu çalışma grupları projenin tümü (organizasyon, korumaya alınacak ırkların seçimi, çalışma planı vs) ve özeli (teknik

konular, ürün değerlendirme vs) noktasında yönlendirici, denetleyici, karar alıcı olarak çalışmalıdır.

Hayvan genetik kaynaklarının korunmasında öncelikle ciddi bir envanter çalışması yapılmalıdır. Ülkemizdeki hayvan sayıları konusunda kuşku uyandırıcı envanter kayıtlarına rastlanmaktadır. Ülkedeki hayvan sayısı, ırk dağılımları, yetiştirme koşulları, üretim ve ürün pazarlama konularını da içeren hayvan nüfus sayımına gereksinim vardır. Bu çalışmada özellikle koruma altına alınması gereken hayvan ırklarının belirlenebilmesi için Bakanlığın taşra örgütü, DİE'nin yanı sıra belediyeler, özel idareler gibi yerel birimlerle etkin işbirliğine girmelidir.

Dünyada hayvan genetik kaynaklarının koruma programlarında, tarım bakanlıklarının yanı sıra farklı kuruluşların da görev aldıkları görülmektedir. Bu kuruluşlar arasında yerel belediyeler, orman bakanlığına bağlı ya da özel milli parklar, hayvanat bahçeleri, toplumsal rehabilitasyon merkezleri (huzur evleri, cezaevleri, akıl hastaneleri vb), turistik bölgelerdeki girişimciler, ulusal ve uluslar arası dernekler, konuya hobi düzeyinde yaklaşan özel girişimciler ve sözleşme usulü çalışacak yoksul kırsal kesim sayılabilir. Bakanlık bu kuruluşlarla işbirliği olanaklarını araştırmalı ve hayata geçirmelidir. Teknik olarak, yerli hayvan genetik kaynaklarının yalnızca belirli enstitülerde korunması genetik daralma ve hastalıklar gibi pek çok nedenle oldukça risklidir. Bu sakıncayı gidermek üzere, sürdürülebilir bir koruma sistemi kurulmalıdır. Yerel halkın koruma programına aktif olarak katılımının sağlanması ve korumaya alınan hayvan populasyonlarının genişletilmesi gerekmektedir.

Sığır, koyun, keçi gibi çiftlik hayvanlarının korunmasında sözleşmeli yetiştiricilik yapan kırsal kesim önemli bir yer tutabilir. Son yıllarda kentten köye geri göçün yaşandığı ülkemizde bu tip çalışmalar devlet politikaları ile de uyuşmaktadır.

Genetik kaynaklarının korunmasında hayvanların sürü bazında yetiştirmenin yanı sıra, *ex situ* koruma tekniklerinden de yararlanılmalıdır. Özellikle klonlama çalışmalarında kullanım değeri olan somatik hücre dondurma, embrio dondurma, gamet (oosit ve spermatozoit) dondurma çalışmaları bazı hayvan türleri için mümkün hale gelmiştir. Bilgi ve teknik konusunda bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, bu teknikler halen çok yüksek maliyetli uygulamalardır. Yakın gelecekte bu tip projelerin ihtiyaç duyduğu teknik desteğin üniversiteler, TÜBİTAK, Bakanlık ve konuyla ilgili bazı özel sektör firmalarının işbirliği ile sağlanması olasıdır. Gerekli işbirliğinin sağlanması sonucunda aktif çalışan laboratuarlar ve Bakanlık bünyesinde oluşturulacak gen bankaları ile *ex situ* koruma teknikleri hayata geçirilebilecektir. İnsan hataları, kazalar ve finansman problemleri gibi riskleri gidermek amacıyla 2-3 farklı bölgesel gen bankaları kurulmalıdır. Ayrıca dondurarak saklama (cryopreservation) yönteminden de yararlanılarak, hayvan genetik kaynaklarının korunması güvenceye alınmalıdır.

4. BİTKİ ÖRTÜSÜNÜN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ

Yakın zaman öncesine değin ekosistemdeki değeri anlaşılamayan ve her fırsatta sürülüp tarım arazilerine çevrilen veya üzerinde yapılaşmalara göz yumulan bozkır (step) alanları, bir ölçüde uluslar arası kamuoyunun etkileriyle de olsa gerek, başka bir gözle izlenmeye başlanmıştır. Türkiye'de var olduğu bilinen on bir bin dolayında bitki türünün yarısına yakın bölümü; üç bin sekiz dolayında olduğu bilinen endemik bitkilerin ise yarısından fazlası bozkır ekosistemlerinde bulunmaktadır.

Ancak bozkırları başka önemli tehditler de beklemektedir. Hatta bu tehditlerin bir bölümü iyi niyetli sayılabilecek yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Ağaçlandırma, bunlardan birisidir. Neredeyse tüm kentlerin girişleri ve/veya çıkışlarındaki yola yakın yerlerde "yeşil kuşak" oluşturma ve "orman dışı ağaçlandırma" çalışmaları yapılmakta; sayısız kişi ve kuruluş tarafından "hatıra ormanları" kurulmakta ya da kurdurulmaktadır. Bugüne değin 1,2 milyon dekar "yeşil kuşak" oluşturulmuş, 63 bin dekar arazide "hatıra ormanı" kurulmuş ve 550 bin dönüm alanda da "orman dışı ağaçlandırma" yapılmıştır. Özellikle bu alanlarda ekolojileri hiç uymayan ağaç fidanlarının yanı sıra ülkemize dışarıdan getirilen ve ekolojik başarıları çok yüksek olan *Robinia pseudoacacia* ve *Ailanthus sp.* gibi ağaçlarla biyolojik kirliliklere neden olunmaktadır. Bu etkinliklerin hemen hemen tümü bozkırlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü,

"orman dışı ağaçlandırma" çalışmalarını günümüzde de sürdürmekte ve 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 57. maddesiyle, "devlet ormanı" sayılan yerlerin yanı sıra Hazine arazilerinde de "özel orman statüsünde" orman yetiştirecek kişilere arazi tahsisinden ücretsiz fidan vermeye değin teşvikler vermektedir. Bu yanlış politikaların ve yaklaşımların bozkırları ve meraları ne denli yıprattığı ortadadır.

Meraların "ıslah edilmesini" de öngören Mera Kanunu'nun uygulanmasıyla ilgili Mera Yönetmeliği'ne göre, mera sayılan yerlerde; "...yem verimini kalite ve kantite yönünden yükseltmek için sulama, gübreleme, zararlı ot mücadelesi, tohumlama ve benzeri biyolojik tekniklerle birlikte otlatmayı kolaylaştırıcı tesisler..." yapılabilmektedir. Buna göre meralardaki doğal bitki örtüsünün tür bileşimi, yem verimini artırmak amacıyla sınırsızca değiştirilebilecek; ayrıca bu doğrultudaki çalışmalar çeşitli yollarla desteklenebilecektir. Kısacası, konunun, anılan Yasa ve Yönetmelikte yalnızca yem verimini artırma boyutuyla ele alınıp; meralardaki biyolojik çeşitliliğin korunması ile ilgili herhangi bir yaptırıma yer verilmemesi önemli bir eksikliktir.

Daha önce 4070 ve 4071 sayılı yasalarla etkinlik sağlanamaması üzerine, 2001 yılı ortasında yeniden çıkarılan 4706 sayılı "Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi...Hakkında Kanun" da, bozkırların hızla yapılaşmasına yol açabilecektir. Çünkü bu yasada da bozkırlardaki biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik herhangi bir yaptırım bulunmamaktadır.

Kısacası, Türkiye'de meraları ve başka birçok doğal varlığı koruyucu yasal düzenlemelerin varlığına karşın, hiçbir bozkır ekosistemi koruma altına alınmamış olup, hiçbir doğa korumacı hukuksal düzenlemede bozkırların da korunmasına katkıda bulunabilecek yaptırım bulunmamaktadır. Bu eksikliğin kısa sürede giderilmesi gerekmektedir. Bakanlık mera alanlarımızın sınır tespit ve tahdit işlemlerini yürütürken; hayvanların otlamaya gerek duyacağı alanın bulunup bulunmamasından çok, yetişme ortamının ekolojik koşullarının uygunluğunu dikkate alarak, yapılacak tanımlara uygun düşen alanları belirlemelidir.

Ormancılık çalışmaları kapsamında çeşitli ürünlerin elde edilmesinin yanı sıra orman ekosistemlerinin yapısal özelliklerinin geliştirilmesine, biyolojik çeşitliliğinin korunmasına ve orman-köylü ilişkisinin iyileştirilmesine yönelik çeşitli düzenekler geliştirilmiş; bu amaçla çeşitli hukuksal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'de, çoğunluğu yaşlı ve doğal olan ormanlar hem yapısal özellikleri ve hem de yabanıl bitki ve hayvan türü varlığı yönünden yüksek düzeyde çeşitlilik göstermektedir. Ancak; i) bu çeşitliliğin niteliği ve niceliği ile yersel dağılımına ilişkin veri tabanı ayrıntılı biçimde oluşturulamamış; ii) çeşitliliğin korunmasına yönelik kaygılar orman işletme amaçlarına gerektiğince içselleştirilememiş ve dolayısıyla da iii) çeşitlilik düzeyinin düşmesine yol açan nedenler, henüz tümüyle ortadan kaldırılamamıştır.

Uluslararası sözleşmeler; ormanların küresel karbon döngüsüne katkılarının artırılmasına; orman koruma statülerinin çeşitlendirilmesine ve kapsamlarının genişletilmesine, orman ekosistemlerinin yapısal özelliklerinin ve bu bağlamda da biyolojik çeşitlilik varsıllığı ile gen kaynaklarının korunmasına; özellikle az gelişmiş ülkelerdeki orman azalmasının önlenmesine; iklim değişikliklerine, hava kirliliğine, yangınlara, böcek ve mantarlara karşı dirençli orman yapılarının oluşturulmasına; ormanlardan çok amaçlı/işlevli olarak yararlanılmasına; orman ürünlerinin daha verimli değerlendirilmesine ve seçenek ürünlerin geliştirilmesine; odun dışı orman ürün ve hizmetlerinden daha etkin yararlanılmasına; gerektiğince ayrıntılı, güncel, tutarlı ve daha kolay erişilebilir veri tabanlarının oluşturulmasına; katılımcı orman yönetim düzeneklerinin kurulmasına; orman ürünlerinin ve ormanların çevresel etkileri yönünden belgelendirilmesine yönelik çabaların yoğunlaştırılmasına; ülkelerin bu doğrultuda, çeşitli düzey ve biçimlerde işbirliği yapmalarına; görece olarak daha büyük parasal, teknik ve teknolojik olanakların bu çabalara ayrılmasına olanak sağlamıştır.

Türkiye'deki ormancılık uygulamaları da yaşamsal önemde olumsuz gelişmelere yol açabilecektir. Sözgelimi; özel ve tüzel kişilerin özellikle, "devlet ormanı" sayılan arazilerde yapacakları ağaçlandırma çalışmaları ile bu kişi ve kuruluşlara sağlanan özendirici olanakların kullanılmasının çevredeki ekosistemlerde genetik kirlenmelere yol açabilecek; devlet orman işletmelerinin etkenlik düzeyini düşürebilecektir. Buna karşılık, bu olası gelişmelerin öngörülmesine ve giderek de

önlemesine yönelik bilgiler üretilmemiş; dolayısıyla da gerekli önlemler geliştirilmemiştir. Öte yandan söz konusu gelişmelerin i) ekolojik, ekonomik ve toplumsal yönlerden ne pahasına gerçekleştirilebildiği; ii) görece olarak daha etken, verimli ve ekonomik biçimde sağlanabilmesine olanak verebilecek teknik ve teknolojilerin neler olduğu; iii) bu teknik ve teknolojilerin nerelerde, nasıl, ne zaman geliştirilebileceği ve/veya sağlanabileceği bilinmemektedir. Öyle ki, daha alt düzlemlerdeki öncelikli yöreler ve sorun alanları belirlenememiş; kaynakların kamusal yararı ençoklayabilecek biçimde kullanılması sağlanamamıştır. Sözgelimi; orman yetiştirme çalışmalarına öncelik ve ağırlık verilmekte, ancak, i) yeni ormanların nerelerde ve hangi amaçlarla yetiştirilmesi gerektiğine; ii) bu amaçları en üst düzeyde gerçekleştirebilecek ağaç ve ağaççık türlerinin neler olduğuna; iii) en uygun ağaçlandırma teknik ve teknolojilerine ilişkin bilgiler, rastlantısal olarak yapılan tekil araştırmaların dışında, sistemli olarak üretilmemektedir.

4. 1 BİRİNCİ TARIM ŞURASI'NDA KARARLAŞTIRILAN VE GÜNCELLİĞİNİ KORUYAN KONULAR

"Mer'aların ekolojik çevre ve bölge şartlarına uygun biçimde otlatma kapasiteleri ve dönemleri belirlenmelidir."

"Mer'alarda degradasyonu azaltacak, verimi arttıracak, gübreleme, yapay tohumlama, aşılama, göze tesisleri, münavebeli otlatma, kontur karıklama, hendekleme ve teraslama gibi kültürel ve teknik tedbirler alınmalıdır."

"Şu veya bu şekilde orman rejimi dışına çıkarılmış bulunan ve mevcut mevzuata göre de tamamen bedelsiz olarak kullanılan arazilerin yalnızca ormanların korunmasına yönelik faaliyetlere finanse edecek kaynaklar haline getirilmesi ivedilikle sağlanmalıdır. Söz konusu arazilerin değerlendirilmesinde orman emvali üretimi ile erozyonu önleme tedbirlerine öncelik verenlere kolaylıklar getirilmelidir."

Bilindiği üzere Cumhuriyet döneminde en fazla arazi kayıpları meralarımızdan olmuştur. Meralarımıza taşıyabilecekleri kapasitenin çok ötesinde yüklenilmesi sonucu; erozyon, verim düşüklüğü, kuraklık, heyelan, taşkınlar, sel basmaları gibi felaketlerin önü alınamamaktadır. Mera Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte konu yasal tabana oturtulmuş ise de uygulamada sorunların azalmadığı gözlenmektedir. İşlemeli ve işlemesiz tarımın herhangi bir branşında ormandan açılacak arazi gereksinmesi gündemde yoktur. Tarımcının bu konudaki en kayda değer isteği arazilerin kullanıma uygunluk sınıflarına göre değerlendirilmeleri ve arazi kullanım dönüşümlerinin en kısa sürede gerçekleştirilmesidir.

4.2 BİTKİ ÖRTÜSÜNÜN KORUNUP GELİŞTİRİLMESİ KONUSUNDA YENİ ÖNERİLER

Bitki örtüsü genelde doğal kaplı alanlar (meralar, ormanlar vb) ve kültüre alınmış alanlar (işlemeli tarım arazileri) olarak iki ana başlıkta toplanır. Komisyonumuzun görevi doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi ile sınırlı olduğundan, tarım alanlarına ilişkin sorunlar diğer komisyonlara bırakılacak olup, burada konu yalnızca ana çizgilerle ele alınacaktır. Tarım arazilerinde yaygın sorunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

_ Tarım arazilerinin nitelikleri gözetilerek toprak işleme yapılması gerekirken toprak işlemeye uygun olmayan orman veya mera gibi doğal örtüye bırakılması gereken yerlerde toprak işleme yapılmaktadır.

_ Sulu tarım yapılan yerlerde toprak erozyonu, drenaj bozulması, çoraklaşma gibi arazi bozulmalarına neden olan aşırı su kullanımı vardır.

_ Tarım arazilerinde toprak işleme eğim gözetilmeden parselin şekline göre yapılmaktadır.

_ Gübre ve ilaç kullanımında toprak ve ürün kirliliğine yeterince dikkat edilmemektedir.

_ Tarım arazilerinde arazi parsel büyüklükleri iş makinelerinin ekonomik olarak çalışacağı boyutlarda değildir. Tarımda çalışan nüfus gerekenin çok üstünde olup işletme ve parsel bölünmeleri sürmektedir. Tarımsal işletmeler ticari amaçtan çok aile işletmesidir.

_ Tarım arazilerinde kısaca sürümden hasada kadar arazi bozulmaları ve ekonomik üretimi sağlayacak arazi kullanım planları bulunmamakta, önemli tarım arazileri plansız bir şekilde amacı dışında kullanılmaktadır.

Bu sorunları önlemek üzere aşağıdaki önlemler yürürlüğe konmalıdır:

_ Arazilerin nitelikleri gözetilerek toprak işleme yapılmalı toprak işlemeye uygun olmayan yerler orman veya mera kullanımına dönüştürülmelidir (yaklaşık 3 milyon ha). Bu dönüşüm ekonomik ve ekolojik veriler dikkate alınarak orman veya meradan da tarıma dönüştürülecek şekilde yasal düzenlemelere gidilmelidir (yaklaşık 1 milyon ha).

_ Sulu tarım yapılan yerlerde toprak erozyonu, drenaj bozulması, çoraklaşma gibi arazi bozulmalarına neden olan aşırı su kullanımı yerine denetimli sulama yöntemleri seçilmelidir.

_ Tarım arazilerinde parseller eğime dik oluşturulmalı ve toprak işleme eğime dik olarak yapılmalıdır.

_ Gübre ve ilaç kullanımında toprak ve ürün kirliliğine neden olmayacak biçimde denetimli kullanım yöntemleri seçilmelidir.

_ Tarım arazilerinde arazi parsel büyüklükleri iş makinelerinin ekonomik olarak çalışacağı boyuta getirilmesi için arazi toplulaştırması yapılmalı ve tarımda nüfusun azaltılması için gerekli makro planlamalara ağırlık verilerek işletme yapısı iyileştirilmeli ticari işletme yapısına dönüştürülmelidir.

_ Tarım arazilerinde hayatiyetini sürdüren, biyoçeşitliliğin bir parçası olan canlıların yok olmasına neden olan kirlilik ve arazi bozulmalarına meydan verilmemelidir.

_ Önemli tarım arazilerinin amaç dışı kullanımına son verilmeli mera ve orman kanunu gibi özel bir yasa çıkarılmalıdır. Bu yasada yasaklardan çok ekonomik ve ekolojik verilerin değerlendirilerek planlı kullanım ilkelerine yer verilmelidir.

_ Tarım arazilerinde kısaca sürümden hasada kadar arazi bozulmaları ve ekonomik üretimi sağlayacak arazi kullanım planları yapılmalı, bu planlara uygun olarak ürün ve üretim planlamasına gidilmelidir.

4.2.1 Çayır ve Meraların Korunması ve Geliştirilmesi

Meraların (mera, yaylak, kışlak, otlak ve çayır vb) değişimli otlatılmaya açılmaları, en azından bitkilerin iki yılda bir defa tohumlarını bulundukları ortama bırakmalarını sağlayacak sürenin verilmesi, ıslah edilerek verimlerinin artırılması, gerek hayvancılığın geliştirilmesi ve gerekse toprak muhafaza ile erozyon kontrolü bakımından öncelikli konuların başında gelmektedir. Halen yaklaşık 11 milyon büyükbaş hayvan birimine (BBHB) eşdeğer hayvan varlığımızın, 50 milyon ton olan kaba yem gereksiniminin yaklaşık % 25-30'u çayır-meralardan karşılanmaktadır. Bu oran, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde % 70'lere varmaktadır.

Cumhuriyetin ilanından bu yana en büyük arazi kayıplarımız meralardan olmuştur. En iyimser hesaplara göre bile bu kayıplar mera alanlarımızın yarısını, ülke yüz ölçümünün % 25'inden fazlasını oluşturmaktadır. Arazilerin dönüşümü yoluyla örneğin 10 milyon ha araziden meraya dönüş sağlanabildiği taktirde 25 milyon ton ot üretilerek hayvanlarımızın beslenmesi için gerekli kaba yem açığı giderilebilir.

Türkiye meraları ve çayırlarında şiddetli ve düzensiz otlatma sebebiyle bitki örtüsü ikincil ve üçüncül türlerden meydana gelmektedir. Özellikle kurak ve yarı kurak iklimin egemen olduğu İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki meralarda bitki örtüsü % 70 oranında azalmıştır ve bu bölgelerdeki şiddetli toprak erozyonu, var olan alanları giderek daha da verimsizleştirmektedir. Bu alanlarda hayvan başına düşen otlatma alanının benimsenebilir düzeylerin dörtte-beşte birine düşmesi sonucu, hayvanlar dar alanda bulabildikleri tüm otları tüketmekte ve çıplak toprağın erozyonla akıp gitmesine, ya da yabancı türlerin meraları istila etmesine ortam hazırlamaktadırlar.

Toplam çayır alanlarımız zaten yetersiz olup özenle korunmaları ve geliştirilmeleri gerekmektedir.

Yem bitkileri yetiştirilen alanlarımız toplam tarım arazilerinin yaklaşık % 3'ünü oluşturmaktadır. Bu alanların, doğal kaynakların korunması için AB ülkelerinde olduğu gibi en az % 25 düzeyine çıkarılması gerekmektedir.

4.2.1.1 Yapısal ve Finansal Önlemler

Mera alanlarımızdaki her türlü ıslah çalışmaları ve planlamalar havza bazında ele alınmalı ve farklı disiplinler işbirliğine gitmelidir. Bu çerçevede meradan yararlananlara ilişkin toplumsal ve kültürel çalışmaların da yapılarak, demografik yapının ortaya konması büyük önem taşımaktadır.

4342 sayılı Mera Kanunu ile kurulan "mera fonu" 01.01.2002 tarihinden itibaren tasfiye edilmiş olup yerine söz konusu gelirlerin genel bütçe disiplini çerçevesinde özel ödenek olarak kaydedilmesi sistemi getirilmiştir. 01.01.2005 tarihinden itibaren ise özel ödenek kaydı yapılmayacak olup yerine genel bütçe ödeneği olan mera hizmetleri ödeneğine ilave ödenek verilecektir. Ancak bu şekilde mera fonu gelirleri genel bütçe disiplini içerisinde kullanıldığında çalışmaların mevsime dayalı olarak yapılması nedeniyle gerekli ödeneğin zamanında ve yerinde kullanılamaması ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde de mera yaylak ve kışlakların korunması, tespit , tahdit, tahsis ve ıslah çalışmalarının yürütülmesi aksamaktadır. Ayrıca aktarılan ödenekler yetersiz kalmakta ve meraların tespit, tahdit, tahsis ve ıslahları için yapılmış olan ve sadece bu amaçla kullanılması gereken kesintilerden oluşan gelirler tümü ile yerine ulaşmamaktadır. Bunun sonucu olarak mera tespit, tahdit, tahsis çalışmaları ile ıslah projelerinin hızla yürütülmesi engellenmekte, erozyonla mücadele tam anlamı ile gerçekleştirilememekte kaba yem açığı kapatılamamaktadır. Meralarımızı koruyucu kaynakların üzerinde hiçbir kısıt bırakılmamalıdır.

Meraların ekonomik değerlerinin ötesinde gen kaynağı, kuraklık ve sel sigortası, erozyon önleyici, yaban canlıları için barınma ortamı vb olağanüstü özellikleri her türlü yayım araçları kullanılmak suretiyle kamuoyuna anlatılarak, eşsiz yeşil doğal alanlar olduğu bilinci yerleştirilmelidir.

Çayır-mera ıslahında kullanılabilen ancak mevcut düzenlemeler içerisinde teşvik kapsamına alınmayan önemli baklagil, buğdaygil ve diğer familyalara mensup yem bitkilerinin tohumluk üretimi de destekleme kapsamına alınmalıdır. Tohumluk üretimine ot üretiminden daha fazla destek verilmelidir.

Meralarda erken, ağır ve uzun süreli yapılan otlatmanın zararlarının önlenmesi için köylünün, aşiretlerin ve çobanların eğitilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, tüm Bakanlık birimlerinde yoğun bir kampanya başlatılmalıdır. Gerçekçi olmak gerekirse, ülkemizin ekonomik koşulları, en azından şimdilik, mera alanlarımızın sulama, gübreleme, ilaçlama gibi yüksek maliyet gerektiren çalışmalar yapılarak ıslah edilmesine fazla izin vermemektedir. Bunun sonucu olarak, meralarımızın taşıma ve kapasitesini aşmayacak, kendisini yenilemesine izin verecek yönetim planlarının önemi ve önceliği artmaktadır.

Mera Kanunu çalışmalarını yürüten mera komisyonları ve teknik ekipler içinde çeşitli kurumlardan elemanlar görev almakta ve ekipler tespit, tahdit ve tahsis işlemlerini gerçekleştirmektedirler. Mera varlığının büyük miktarda olduğu Doğu Anadolu bölgesinde iklim koşulları nedeniyle bu çalışmalar sadece kısa bir zaman aralığında yapılabilmektedir. Bu sorunu giderebilmek için söz konusu bölgemizin teknik eleman yönünden eksikliği giderilmelidir. Ayrıca tespit, tahsis ve buna bağlı olarak da ıslah çalışmalarının yapılabilmesi belli bir eğitim ve tecrübe birikiminin oluşması ile doğru ve hızlı yapılabilmektedir. Mera çalışmalarında devamlılık esastır. Bakanlıkça düzenlenen yaz okullarında sertifika almış teknik elemanların, Bakanlık il müdürlüklerinin başka birimlerinde çalıştırılmaması veya ek görev verilmemesi büyük önem taşımaktadır. Tespit, tahdit veya ıslah çalışmaları esnasında başka bir görev verilmesi durumunda, yapılması gereken işlemlerin yasal süresi içerisinde yapılamaması veya mevsime bağlı olarak yapılması gereken faaliyetlerin gerçekleştirilmemesi tüm yapılan çalışmaların boşa gitmesine ve böylelikle kaynak kaybına neden olacaktır.

Doğrudan gelir desteği (DGD) uygulamaları sonucu çayır ve meraların sürülerek tarla haline getirilmesinin, günden güne arttığı gözlenmektedir. Bu nedenle (DGD) çalışmalarında, yeterli

eleman görevlendirilmesi ile olumsuzluklar giderilmelidir. Bununla birlikte bu çalışmalarda Mera Kanunu uygulamalarında görev alan personele başka görev verilmemesi, diğer birimlerden bu çalışmalara eleman aktarılması sağlanmalıdır.

Çayır-mera ve yem bitkileri konularında çalışan ziraat mühendislerine çayır, mera ve yaylalarda yetişen bitkilerin tanınmasında uzman botanikçilerle birlikte çalışma olanağı sağlanmalıdır. Görevlilere ayrıca, renkli resimlerinin ve o bitkiler ile ilgili kısa bilgilerin yer aldığı bir kitapçık verilmelidir. Özellikle buğdaygil (*Gramineae)* gibi familya üyeleri hem iyi görüntü vermezler, hem de türü ayırt edici özelliklerin fotoğraflarda belirlenmesi olanaksızdır.

Mera yaz okulları tarım il müdürlüklerinin işlerinin yoğun olmadığı sonbahar veya kış aylarında uzun süreli ve sık sık yapılmalıdır. Uygulamalı eğitim ise kısa ve yapılan tarımsal faaliyetin aktif olduğu bir dönemde yapılmalıdır.

Meralarımızda ve çayırlarımızda yanlış kullanımın en önemlilerinden biri olan sürekli otlatmaya son verilmelidir. Değişimli otlatma yılları ile bitkilerin tohumlarını toprağa dökmesine ve kendilerini yenilemelerine fırsat verilmelidir. Erken otlatma yeni gelişmekte olan mera ve çayır bitkilerine zarar verdiği gibi nemli olan toprağı sıkıştırıp, yapısını bozmakta ve sonuçta erozyona sebep olmaktadır. Otlatmaya, dominant türler 10-15 cm boy alıp, otlatma olgunluğuna geldiğinde başlanılmalıdır. Ayrıca meralarda ve çayırlarda kar yağana kadar devam eden geç otlatma da terk edilmeli ve sıcaklık 0°C'nin altına düşmeden 1 ay önce otlatmaya son verilmelidir.

Meralarda ekolojik, topoğrafik ve kullanım etmenleri dikkate alınarak, uygun otlatma sistemleri (dönüşümlü otlatma, mevsime göre otlatma vb) geliştirilmelidir. Kaba yem kaynaklarında çayırların payını artıracak önlemler alınmalı ve çayırlar konusundaki çalışmalar geliştirilmelidir. Böylece meraların üzerindeki otlatma baskısı da azaltılmış olacaktır.

Ekolojik yapı, toprak yapısı ve topoğrafik yapının uygun olduğu ve bitki örtüsünün yozlaştığı alanlarda üstten tohumlama yapılmalı veya yapay mera kurulmalıdır. Ayrıca entansif hayvancılık bölgeleri başta olmak üzere gerek duyulan yerlerde tarla tarımı içerisinde entansif yapay mera, botanik kompozisyonu bozulmuş ve verim potansiyelini önemli ölçüde yitirmiş çayırlarda ise yapay çayır oluşturulmalıdır.

Meralarda topoğrafya ve vejetasyon tipine uygun hayvan türleri (sığır, koyun ve keçi) otlatılmalıdır.

Ülkemizde yaşanmakta olan af beklentisi mera, yaylak ve kışlaklar üzerinde işgalleri arttırmaktadır. Bu tür beklentiler, yürürlükte olan 3091 ve 2886 sayılı yasalara işlevsellik kazandırılarak, hemen ve kesinlikle önlenmeli ve kanunu uygulatmakla yükümlü mülki amirlerin veya uygulamayan kurumların, işgallerle ilgili yasal işlemleri başlatması sağlanmalıdır.

Çayırlarda taban suyu faktörü ve yağış dikkate alınarak sulama yapılmalı ve aşırı sulama uygulamalarından vazgeçilip, gerekli drenaj tedbirleri alınmalıdır.

Çayırlarda yaygın olarak geç biçim yapılmaktadır. Biçim döneminde, yağışlı olan bölgelerimizde, otun kurutulamamasından dolayı biçim zamanı geciktirilerek, otun besleme değerinde düşüşler olmakta ve otta çürümeler meydana gelmektedir. Biçimin dominant bitkilerin çiçeklenme başlangıcında yapılması sağlanmalı ve çok dipten yapılan biçimin, 5-7 cm yükseklikten yapılması için, yetiştiriciler eğitilmelidir. Biçim döneminde yağışlı olan bölgelerimizde, otu kurutarak saklama yerine ot silajı yapmak suretiyle çayırlar zamanında biçilmiş, otun çürümesi engellenmiş ve besleme değeri artırılmış olur.

Çayırlarda hasatta ve ot muhafazasında gerekli ve yeterli mekanizasyona (biçme makinesi, balya makinesi, ot toplama tırmığı vb) yer verilmelidir. Bununla birlikte çalı kesme makinesi, taş toplama makinesi gibi çayır ve meraların ıslahında kullanılması gereken mekanizasyon aletlerinin sayılarının yeterli düzeyde olması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

4.2.1.2 Kurumsal Önlemler

Hayvancılığın ağırlıkta yapıldığı ve meraların fazla miktarda olduğu illerin tarım il müdürlüklerinde yem bitkileri çayır ve mera hizmetleri ayrı bir şube olarak ele alınmalıdır. Bu konuda yetiştirilmiş elemanlara başka görev verilmeyerek, çayır meraların korunma ve geliştirilmesiyle ilgili çalışmalara yoğunlaşmaları sağlanmalıdır. Alanın büyüklüğüne ve hassaslığına göre çalışan uzman sayısı ayarlanmalıdır. Mera yönetimleri konusunda, gerektiğinde uzman biyologlar da görevlendirilmelidir.

Mera Kanunu uygulamalarının her aşamasında özel sektörden ve yerel yönetimlerden destek alınarak çalışmalar hızlandırılmalıdır.

4.2.2 Yem Bitkilerinin Korunması ve Geliştirilmesi

Meralara olan baskının azaltılarak kaba yem açığının kapatılması ve erozyonun önlenmesi amacıyla, yem bitkileri üretimimizin hızla artırılması gerekmektedir. Bu amaçla alınabilecek önlemlerde aşağıdaki gerçekler göz önünde bulundurulmalıdır:

_ Hayvancılıkla uğraşan kesim bu işten iyi bir kazanç sağlamalıdır.
_ Besiciler hayvan besleme konusunda eğitilmelidirler.
_ Hayvancılık işletmelerine hayvanlarına yetecek kadar yem bitkileri ekmeleri için özendirici yöntemler getirilmelidir.
_ Yem bitkileri ıslahı ve tohum üretimi yapan kuruluşlar desteklenmeli ve sayılarının artması sağlanmalıdır.
_ Tohum temizleme (özellikle küsküt tohumu temizlenmesi) merkezleri yaygınlaştırılmalıdır.

Yukarda belirtilen genel uygulamalara ek olarak, alınması gereken başlıca önlemler aşağıda belirtildiği gibidir:

Yem bitkilerinin ekim alanı ve üretimini geliştirmek üzere özendirici uygulamalar sürdürülmelidir.

Yem bitkisi yetiştiriciliğinde sertifikalı tohumluk kullanmakta olan çiftçilere daha fazla destek verilmelidir.

Ülkemizde silajlık bitki yetiştiriciliği yeterince yapılmamakta ve silaj tekniği tam olarak bilinmemektedir. Başta mısır olmak üzere, sorgum, sudan otu ve küçük taneli tahıllar gibi bitkilerin silajlık yetiştiriciliğine önem verilmeli, Bakanlık bu konuda etkin bir özendirme, eğitim vb çalışmalar başlatmalıdır.

Tarımda kullanılan önemli yem bitkilerinin (yonca, korunga, fiğ türleri, silajlık mısır, sudan otu, hayvan pancarı, ayrık ve yumak türleri, kılçıksız brom vb) yetiştiriciliği konusunda bölgelere göre değişmek üzere yetiştiricilikle ilgili el kitapçıkları hazırlanmalı ve teknik kadroya dağıtılmalıdır.

Ekim nöbetlerinde, ekolojik koşullar dikkate alınarak toprak ıslahını da sağlayan yem bitkilerine öncelik verilmelidir.

Tarım arazileri arazi kabiliyet sınıflarına dikkat edilerek kullanılmalıdır. Özellikle IV. sınıf arazilerde yem bitkileri ekim oranı yüksek tutulmalı, VI. ve VII. sınıf arazilerde ise çok yıllık yem bitkilerinden oluşan daimi bitki örtüsü oluşturulmalıdır.

Yem bitkilerinde yabancı otlarla gerekli savaşım yapılmalıdır. Özellikle yonca tarımını tehdit eden küskütle savaşım aksatılmamalıdır.

Ülkemizde yetiştiriciliği yapılan yonca, korunga ve fiğin yanında bu bitkilere alternatif olabilecek üçgül ve fiğ türleri, silajlık mısır ve çok yıllık buğdaygil yem bitkileri (ayrık ve yumak türleri, kılçıksız brom, çok yıllık çim, domuz ayrığı vb)'ne yer verilmelidir.

Yem bitkileri tarımını kısıtlayan kaliteli tohumluk üretiminin artırılması amacıyla organizasyon yapılmalı ve çiftçilere istedikleri dönemde tohumluk temini sağlanmalıdır. Bu konuda yerel ekolojik koşullar da göz önünde bulundurularak özel sektör, sivil toplum kuruluşları, sözleşmeli yetiştiriciler gibi tüm olanaklar seferber edilmelidir.

Yem bitkileri tarımında boşa tohum kullanımını önleyecek ve verimi artıracak hassas mibzerler yaygınlaştırılmalıdır.

4.2.3 Orman Rejimine Giren Arazilerin Korunması ve Geliştirilmesi

Türkiye'de "orman" sayılan alanların genişliği toplam olarak yeterli sayılabilecek düzeyde olmakla birlikte, bu alanların yarısı verimsizdir ve yersel dağılımı da dengesizdir. Buna karşılık ülkemizin her yanında yurttaşlarımızın "orman" sayılan alanlardan sağlanabilecek ürün ve hizmetlere yönelik gereksinmesi giderek artmakta ve çeşitlenmektedir. Ancak, yürürlükteki ormancılık düzeni ve donanımı hem ormanları niteliğinin yükseltilmesi ve yersel dağılımının dengeli duruma getirilmesi ve hem de söz konusu gereksinmesinin yeterince karşılanmasına olanak vermemektedir. Öte yandan ormanlarımızın ağaç varlığı dışındaki yapısal özellikleri yeterince bilinmemektedir; bilinen özellikleri ise gerektiğince ayrıntılı değildir ve güncel durumu yansıtmamaktadır. Bu durum, gerçekçi orman yönetim planlarının yapılmasını olanaksızlaştırmaktadır. Ormanlarımızdaki yabanıl bitki ve hayvan varlığının niteliğinin ve niceliğinin belirlenmesine; yapısal özelliklerindeki değişmelerin ve nedenlerinin gerektiğince yakından izlenmesine olanak verebilecek orman envanter sistemleri geliştirilmeli; gerekli personel ve araç-gereç donanımları sağlanmalıdır.

Tarım-orman ilişkilerinde ana eksenler, "toprak kullanımı ve korumanın ormancılıkla ilişkisi" ve "tarım ile ormancılığın tarımsal ormancılık sistemlerinde birleştirilmesi" olarak iki ana başlıkta toplanabilir (Orman Bakanlığı, 1997). Bu çerçevede yapılması gereken öncelikli işler, tarım ve ormancılık politikalarının birbiriyle uyumlu biçimde yürütülmesidir. Bu politikalarda bir yandan orman içi ve çevresinde yaşayan kişilerin sosyoekonomik özelliklerine ve beklentilerine uygun çözümler aranırken, öte yandan orman kaynakları yıkımını önleyecek önlemler geliştirilmelidir.

4.2.3.1 Orman İçi ve Bitişiğindeki Meralar

Orman içi ve bitişiğindeki meraların koruma, bakım ve ıslah çalışmaları Çevre ve Orman Bakanlığının sorumluluğu altında olsa da bunların tespit, tahdit ve tahsis işlemleri henüz tamamlanmadığından, ıslah edilmesi gereken mera alanlarının miktarı tam olarak bilinmemektedir. Orman içi ve bitişiğindeki toplam 20 314 orman köyünde 7 543 700 insan yaşamaktadır. Bunlardan hayvancılık faaliyeti yapanlar orman içi ve bitişiğindeki meralardan faydalanmaktadırlar. Ormanda otlatmada ana koşul ormanın gelişmesine zarar verilmemesi ve kendisini yenilemesine engel olunmamasıdır. Günümüz ormancılık anlayışında yaş sınıfları metodu uygulanmasından çok, seçme işletmesi yani doğaya yakın ormancılık anlayışına doğru bir yönelim olduğundan orman altı otlatmanın yapılması ekolojik ve ekonomik bakımdan da faydalı görülmemektedir. Çünkü doğaya yakın ormancılık anlayışında orman altında daima gençlik olacağından yani değişik yaşlardan orman ağaçları, fidanları ve gençlikleri olacağından orman altı otlatma sonucunda bitkiler hem hayvanların yemesinden hem de çiğnenmeden zarar görecektir.

Orman rejimi altındaki mera alanlarında ülkemiz genelinde olduğu gibi herhangi bir otlatma sistemi uygulanmayıp geleneksel otlatma şekli yürümektedir. Bir başka deyişle, otlatma hayvan besinlerinin bulunduğu alanlara göre hayvanların dolaştırılması (transhumance) şeklindedir.

Orman içi meralarda otlatma yapılırken orman vejetasyonu, yemlik yaprak olarak yararlanılması amacıyla tahrip edilmektedir. Bu olumsuzlukları giderici önlemler alınmalıdır.

Orman sınırları içerisindeki mera alanlarının ne kadar olduğu tam olarak bilinmemekte, meralarımızda ıslah çalışmaları yapılamamakta ve uygun otlatma sistemi uygulanmamaktadır. Bu

amaçla Bakanlık, Çevre ve Orman Bakanlığı ile yakın işbirliğine girerek meraların ıslahı ve amenajmanını bir protokole bağlamalıdır.

Orman bütünlüğünün tehlikeye girmemesi ve tür zenginliğinin korunabilmesi için orman içi meralarımızda otlatma, mera ıslah ve amenajmanı ile orman yönetim planlarının gereklerine uyularak yapılmalıdır.

Temel kavram olarak, orman içinde mera olamayacağından, ekolojik bütünlük açısından korunması gereken alanlar ayırt edildikten sonra, Bakanlık ile Çevre ve Orman Bakanlığı yakın işbirliğine girerek, arta kalan orman içi mera alanlarının amenajman planlarında ya ağaçlandırma, ya da meraya terk seçeneklerinden birini yürürlüğe koymalıdırlar. Ancak, milli park, tabiat parkı ve doğayı koruma alanları ile muhafaza ormanları, av koruma ve üretme alanları, ağaçlandırma sahaları, yangından etkilenmiş orman alanları, toprak ve su koruma çalışmalarının sürdürüldüğü alanlarda çalışmanın ve alanın kullanım amacının başarıya ulaşması için otlatmaya izin verilmemelidir.

4.2.3.2 Orman Arazileri

Orman, çok sayıda bitki ve hayvan populasyonlarından oluşan bir yaşama ortaklığıdır. Başka bir deyişle orman; ağaçlarla birlikte diğer bitkiler, hayvanlar, toprak, su, iklim gibi canlı ve cansız doğa öğelerinin birlikte oluşturduğu bir bütünlüğü ifade eder.

Türkiye'de "orman" sayılan alanlar, ülke yüzeyinin % 26'nı oluşturmaktadır; tümüne yakını devlet mülkiyetindedir; "devlet ormanı" sayılan alanların da tümü "devlet ormancılığı" düzeni içinde korunmaya, geliştirilmeye, işletilmeye ve genişletilmeye çalışılmaktadır. Alan olarak yarısına yakın bir kısmı "verimsiz" sayılan ormanların ülke yüzeyine dağılımı ise dengesizdir. Ormancılık çalışmaları kapsamında çeşitli ürünlerin elde edilmesinin yanı sıra orman ekosistemlerinin yapısal özelliklerinin geliştirilmesine, biyolojik çeşitliliğinin korunmasına ve orman-köylü ilişkisinin iyileçtirilmesine yönelik çeşitli hukuksal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'de, çoğunluğu yaşlı ve doğal olan ormanlar hem yapısal özellikleri ve hem de yabanıl bitki ve hayvan türü varlığı yönünden yüksek düzeyde çeşitlilik göstermektedir.

Türkiye ormancılığında "orman köylerinin kalkındırılmasına" yönelik çeşitli hukuksal ve kurumsal düzenlemeler yapılmış; bu doğrultuda önemli miktarlarda kaynak aktarılmıştır. Bu aktarımın ağırlıklı kısmının orman köylerinde bitkisel üretim ve hayvancılığın geliştirilmesine yönelik olması ise Türkiye ormancılığının tarım ve ormancılık sektörlerinin kesişen ve etkileşen yanlarıyla bir bütün olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Orman genetik kaynaklarımız da çeşitli şekillerde korunmaktadır. Türkiye'de özel koruma altındaki orman alanları toplamı 3.749.673 hektardır.

Ormanlardan çok yönlü yararlanma anlayışı yerleştirilmeli ve köklendirilmelidir.

Yaban meyvelikleri gen kaynağı ve ormana ait değerler olarak korunmalı, meyve ve odun üretimi aracı olmaktan çıkarılmalıdır.

Orman içi ve bitişiğinde yaşayan nüfusun azaltılması çabaları aralıksız sürdürülmeli, ormanlar üzerindeki insan baskısı azaltılmalıdır.

Orman çevresi nüfusunun dengede olduğu yörelere özgü olmak kaydıyla sosyal ormancılık (agro-forestry) projelerine ağırlık verilmelidir.

Ormanların bitkisel, hayvansal ve hatta mikrobiyolojik envanterleri çıkarılarak, koruma ve ekonomik değerlendirme öncelikleri belirlenmelidir.

Sulu tarım yapılan araziler başta olmak üzere, tarla sınırları, yol ve kanal kenarları, rekreasyon alanları, yerleşim yerleri vb yerlerde yöreye özgü ağaçlandırma çalışmaları özendirilerek, yerel

yakacak gereksinimlerinin olabildiğince bu alanlardan ve budamalar yoluyla karşılanması hedeflenmelidir.

Orman sınırındaki kadastro çalışmaları ile, ormana bitişik meraların tespit, tahdit ve ıslahına öncelik verilerek, orman rejimine taşmalar önlenmelidir.

Halkın planlamadan uygulamaya ve korumaya her aşamasında söz sahibi olduğu ve katkı yaptığı havza ıslahı, yönetimi ve geliştirilmesi projeleri, tüm öğeleriyle aynı anda yürürlüğe konmalıdır. Özellikle havza bütününde otlak, fundalık, çalılık vb olarak korunacak veya iyileştirilecek alanlar ile, ağaçlandırma çalışmalarında değerlendirilecek alanlar kesin çizgilerle ayrılmalıdır.

Özellikle Doğu ve Güneydoğu'da çalı formu meşeliklerin, hayvan otlatma amacıyla kullanımını engellemeyi amaçlayan yasal düzenleme, teknik ve ekonomik önlemlerle desteklenmelidir.

Orman yönetimi ve yararlanma ilkeleri ülkesel değil, yöresel bazda planlanarak, hem yerel halkın, hem de yararlanan diğer kişilerin optimum korumalı yararlanması sağlanmalıdır.

Gelişen teknoloji ile birlikte, ormanlardan yerleşim birimlerine kökleriyle ağaç taşınması işlemlerine son verecek yasal düzenlemeler ivedi yapılmalıdır. Bu tür uygulamalar yalnızca ormana zarar vermekle kalmayıp, introdüksiyon ürünlerinde olduğu gibi, değişen ekolojik koşullar dolayısıyla, insan ve bitki sağlığı üzerinde risk de oluşturabilmekte, örneğin başka yerlere götürülen ağaçlar çeşitli hastalık ve zararlılara konakçı görevi yapabilmektedirler.

Ülkemizin ana orman ağaçları arasında hızlı gelişen türler olarak kızıl çam, kızıl ağaç ve fıstık çamı ile, yaygın meyve ağaçları olarak da kestane, ceviz, badem gibi türlerimiz geniş yetişme alanı potansiyeline sahiptir. Bu türlerimizin kültürlerinin yaygınlaştırılması özendirilmeli, örneğin kamu arazilerinde bu tür projelere öncelik ve ağırlık verilmelidir.

Meralar başta olmak üzere, hiçbir alanda plansız programsız ağaçlandırma yapılmamalıdır. Özellikle günümüzde moda olan "hatıra ormanları" gibi değişik adlarla yapılan ağaçlandırmalar hem alanın doğal florasını yok etmekte, hem de ağaçlar bir süre sonra bakımsızlıktan kurumaktadır. Bu sırada oluşan yıkım doğada çok uzun sürelerde onarılabilmektedir. Ayrıca doğal ağaçlarımız olmayan *Robinia pseudoacacia* (akasya) ve *Ailanthus sp.* (kokarağaç) gibi türler sıkça dikilmekte olup, bu durum biyolojik kirliliğe neden olmaktadır. Bu olumsuzluğun önüne geçmek için, özel ve kamusal kurumlar, hem dikeceği ağaç türleri, hem de kullanacağı alanlar için yetkili kuruluşlardan izin almalıdırlar.

Orman içinde kalan köylülere, (haklarını hiçbir zaman üçüncü kişilere devretmemek koşuluyla) yasalarda belirtilen çerçevede özel orman tahsisleri yapılabilir.

KAYNAKLAR

Çevre Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Orman Bakanlığı. 1998. Türkiye Bitki Genetik Çeşitliliğinin Yerinde (In Situ) Korunması Ulusal Planı. (Hazırlayanlar: Z. Kaya, E. Kün ve A. Güner).

DPT. 1998. Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı. Ankara.

DSİ Genel Müdürlüğü. 2001. 1999 Haritalı İstatistik Bülteni, APK Dairesi Bşk, Gn Yn No: 991, Ankara.

Ekim, T., M. Koyuncu, M. Vural, H. Duman, Z. Aytaç ve N. Adıgüzel, 2000. Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı (Eğrelti ve Tohumlu Bitkiler). TTKD ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Barışcan Matbaası, Ankara.

Orman Bakanlığı. 1997. XI. Dünya Ormancılık Kongresi Bildirileri, Kongre Raporları, Cilt VII, Antalya.

Özgen, M., M.S. Adak, G. Söylemezoğlu ve H. Ulukan. 2000. Bitkisel gen kaynaklarının korunma ve kullanımında yeni yaklaşımlar. V. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi. I. Cilt. Sf 259-284. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı. 1997a. I. Tarım Şurası Sonuç Raporu, Ankara.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı. 1997b. I. Tarım Şurası Çalışma Belgesi, Ankara.

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı. 1989. Ortak Geleceğimiz(BM, World Commission on Environment and Development raporundan Türkçe'ye çeviri), II. baskı, Ankara.

Vavilov, N.I. 1994. Origin and Geography of Cultivated Crops. Cambridge University Press, UK.

yakacak gereksinimlerinin [illegible] takdamalar yoluyla karşılanması hedeflenmelidir.

KAYNAKLAR

Çevre Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Orman Bakanlığı, 1998. Türkiye Bitki Genetik Çeşitliliğinin Yerinde (In Situ) Korunması Ulusal Planı. (Hazırlayanlar: Z. Kaya, E. Kun ve A. Güner).

DPT, 1998. Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı. Ankara.

DSİ Genel Müdürlüğü, 2001. 1999 Hidroloji Planlama Bülteni. APK Daires Bşk. Gn. Yn. No: 847, Ankara.

Ekim, T., M. Koyuncu, M. Vural, H. Duman, Z. Aytaç, ve N. Adıgüzel, 2000. Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı (Eğrelti ve Tohumlu Bitkiler). TTKD ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Barışcan Matbaası, Ankara.

Orman Bakanlığı, 1997. XI. Dünya Ormancılık Kongresi Bildirileri, Kongre Raporları, Cilt VII, Antalya.

Özgen, M., M.S. Adak, G. Söylemezoğlu ve H. Ulukan, 2000. Bitkisel gen kaynaklarının korunma ve kullanımında yeni yaklaşımlar. V. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi. 1. Cilt. S.259-284. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1997a. I. Tarım Şurası Sonuç Raporu, Ankara.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1997b. I. Tarım Şurası Çalışma Belgesi, Ankara.

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, 1989. Ortak Geleceğimiz. BM. World Commission on Environment and Development raporunun Türkçe'ye çevrisi. II. baskı, Ankara.

Vavilov, N.I. 1994. Origin and Geography of Cultivated Crops. Cambridge University Press, UK.

II. TARIM ŞURASI

II. KOMİSYON

TARIMSAL YAPIDA DEĞİŞME VE GELİŞMELER

KOMİSYON BAŞKANI : Gökhan GÜNAYDIN (TMMOB Ziraat Müh. Odası)

KOMİSYON BAŞKAN YARDIMCISI: Fatma AKYOL (TKB – TÜGEM)

RAPORTÖRLER:

Doç. Dr. Cengiz YALÇIN (A. Ü. Veteriner Fakültesi)

Dr. Özgür TEOMAN (H. Ü. İ. İ. B. F.)

Refi Ratip ÖZLÜ (TKB - Tügem)

Figen KUTKAN (TKB – APK)

Arap DİRİ (DİE)

Necip DUMAN (TKB – TRGM)

ÜYELER

Prof. Dr. Osman GÖKÇE (E. Ü. Ziraat Fakültesi)

Yrd. Doç. Dr. Cengiz SAYIN (A. Ü. Ziraat Fakültesi)

Ülker GÜVEN (DİE)

Hayrettin AFŞAR (TARİŞ)

Yakup SAĞLAM (TKB – KHGM)

M. Melih AYDINLI (Çevre ve Orman Bakanı)

Ahmet Sebati GÜRBÜZ (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı)

Erdoğan TUFAN (Konya Tic. Borsası)

Tuğrul YEMİŞÇİ (İzmir Tic. Borsası)

Serdar İZBELİ (T. Z. O. B.)

Nuri KARACA (T. Z. O. B.)

Ercüment YILMAZ (T. Z. O. B.)

Emin YILMAZ (T. Z. O. B.)

Hakan AKSOY (TKB – APK)

GİRİŞ

Uzun yıllardan beri kentleşme alanında kaydedilen gelişmelere karşın, Türkiye nüfusunun halen % 35'i kırsal alanda yaşamaktadır. Türkiye'de kentleşmenin önemli bir sorun alanı oluşturmasında ve kalkınma alanında gösterilen çabaların arzulanan sonuçları vermemesinde, kırsal alandan kaynaklanan sorunların çözülememiş olması önemli pay sahibidir.

"Eşanlı gelişme" kavramı çerçevesinde, sektörler birbirlerini destekleyerek gelişmek, başka bir deyişle, "dışsallıklardan" yararlanmak durumundadırlar. Dünyanın sanayileşme aşamasını tamamlamış ve bilgi toplumuna geçmiş ülkelerinin, aynı zamanda en gelişmiş tarımsal yapılarına sahip ülkeler olması, bu gerçeğin altını çizmektedir.

Sanayi ve hizmetler sektörü yanında tarım sektörünün bir diğer özelliği, tarımın, Türkiye kırsalının başat ekonomik faaliyet kaynağı olmasıdır.

Bu bağlamda tarım sektörü, genel anlamda ülke kalkınmasının önemli bir unsuru olmasının yanında, kırsal kalkınma çabalarının ana sürükleyicisi konumundadır.

Tarım sadece ekonomik bir faaliyet değil sosyal, bölgesel, kültürel, ekolojik ve diyetetik önemi olan bir toplumsal süreç olarak görülmektedir. Tarımın halkın beslenmesi, sanayiye ham madde temin edilmesi ve ekonomik değer yaratılmasının ötesinde toplumsal yapının, kırsal mirasın ve çevrenin korunması, kaliteli üretim aracılığıyla yaşam kalitesinin arttırılması gibi işlevleri de vardır. Gelişmiş ülkelerde, özellikle de Avrupa Birliği'nde (AB) bu gerçek tarımın çok işlevliliği terimiyle adlandırılmakta ve tarıma yönelik politikalar bu çerçevede oluşturulmaktadır.

II. Tarım Şurası "Tarımsal Yapıda Değişme ve Gelişmeler" Komisyonu, yukarıda belirtilen çerçevenin bütüncül bir şekilde irdelenebilmesi için, konuyu,

a) Mevcut Yapısal – Kurumsal Durum
b) İzlenen Yapısal Politikalar ve Yeniden Yapılanma Arayışları,
c) İzlenmesi Gereken Stratejiler

başlıkları altında değerlendirecektir.

Yöntem olarak, II. Tarım Şurası'nın diğer Komisyonlarının çalışma alanlarına girmemeye özen gösterilip, gerekli durumlarda ilgili alanlara atıf yapmakla yetinilecek olup; "tarımsal yapıda değişme ve gelişmeler", yatırım - üretim – tasarruf - bölüşüm bağlamında ve tarihsel kökeni ile birlikte ele alınıp çözümlemeler geliştirilecektir.

I. MEVCUT YAPISAL – KURUMSAL DURUM

Bu bölümde, tarım sektörünün sosyo – ekonomik anlamda yapısal ve kurumsal durumu analiz edilecektir.

I.1 –Tarım Sektörünün Genel Ekonomi İçindeki Yeri

Gayrisafi milli hasıla (GSMH), "Bir ülkede bir yıl içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları ile ifade edilen parasal tutarı" olarak tanımlanır.

Genel ekonomi içinde tarımın yerine bakıldığında, uzun bir durağan dönemden sonra, hızlı bir gerileme gözlemlenmektedir. 1920'li yılların başında GSMH'nın yaklaşık % 45'i tarımdan elde edilirken, yarım yüzyıl sonra, 1960'ların sonunda, bu oran hala % 40'lar düzeyindedir.

1968 – 1997 yılları arasında, sektörlerin Gayri Safi Milli Hasıla içerisindeki paylarının değişimi, aşağıda verilmektedir;

Tablo 1 : Sektörlerin GSMH içindeki Payları (%)

	Cari fiyatlarla			Sabit fiyatlarla		
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1968	39.8	16.7	43.6	33.0	17.1	49.8
1970	36.7	16.6	46.7	30.7	17.5	51.7
1975	32.7	16.7	50.6	24.5	20.6	55.0
1980	25.5	18.3	56.2	24.2	20.5	55.4
1985	19.7	21.9	58.4	19.4	23.6	57.0
1990	16.8	24.8	58.4	16.3	25.9	57.9
1995	14.8	25.5	59.7	14.4	27.7	57.9
1996	15.7	23.9	60.4	14.0	27.7	58.3
1997	13.4	23.7	62.9	12.7	28.1	59.2

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1998. Yayın No : 2240, Ankara.

İzleyen on yıllık süreçte hızlı bir düşme ile 1980 yılında % 25'ler düzeyine gerileyen tarımın GSMH içindeki payı, 1997 yılında 12.7'ye düşmüştür.

Süreç içinde, bu gerileme eğilimi devam etmiştir. 2003 yılı itibariyle, 359.7 katrilyon TL olan toplam gayri safi milli hasılanın 41.5 katrilyon TL'lik bölümünü tarım üretebilmiş, başka bir deyişle tarımın GSMH'ya katkısı % 11.36 olmuştur.

"Teorik olarak, ulusal ekonomiler güçlendikçe büyüyen GSMH içerisinde tarımın payı göreli olarak azalır. Bu durum, tarımda yaratılan katma değerin, diğer sektörlere oranla daha düşük olması ve gelir arttıkça tüketim harcamalarının sınai mallara ve hizmetler sektörüne kayması ile açıklanır.

Türkiye GSMH'nın son 30 yıllık değişiminde, bu gerçeklik etken olmuştur. Bununla birlikte, 1980'li yıllardan itibaren tarımın gelişme hızının gerilemesi ve bazı yıllarda negatif büyüme rakamlarının kaydedilmesi, yukarıdaki verilerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Aynı dönemde sanayiinin de istenen gelişmeyi gösterememesi, Türkiye'nin üretimden kopuşuna işaret etmektedir. 1970 sonrası 30 yılı aşkın sürede; tarımın GSMH'ya katkısı % 40'lar düzeyinden % 13'ler düzeyine inerken, sanayiinin GSMH'ya katkısı % 17 düzeyinden % 24 düzeyine yükselebilmiştir." [2]

Buna karşılık, tarım sektörü açısından da dünyanın en gelişmiş ülke / ülke grupları olan ABD ve AB'de GSMH içindeki tarım payları, sırasıyla % 1.7 ve % 1.9 olarak gerçekleşmektedir. Tarımda kişi başına GSMH ise, ABD doları cinsinden, ABD'de 17.719, AB'de 9.286 iken, Türkiye'de 1.384'tür.[3]

Türkiye tarımında, kişi başına GSMH oranının düşüklüğünde, tarımda istihdam edilen nüfus oranının yüksekliği büyük rol oynamaktadır. Acak bu "sorun", aşağıda değinileceği üzere, tekil olarak tarım sektöründen kaynaklanmamakta olup, sanayi ve hizmetler sektörünün istihdam emme kapasitesinin, istenen oranda geliştirilememesinden ileri gelmektedir.

I.2 – Tarım Sektöründe Dış Ticaret Eğilimi

Türkiye'nin işlenmiş ve işlenmemiş tarımsal ürün dış ticaret dengesi, tarım sektöründeki genel eğilimi, çarpıcı bir şekilde sergilemektedir.

Türkiye, 1980'li yılların başında, işlenmiş ve işlenmemiş tarımsal ürün dış ticaret dengesinde ortalama 1.5 milyar ABD dolarına yakın fazla vermekte iken, aynı rakam 1980'lerin sonunda – 1990'ların başında ortalama 750 milyon ABD doları dış ticaret fazlasına; 1990'ların sonunda – 2000'lerin başında ise yine ortalama 250 milyon ABD doları dış ticaret fazlasına gerilemiştir. 1999 – 2003 yılları aralığında tarımda dış ticaretin değişimi, aşağıdaki tabloda verilmektedir;

[1] Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2003, Yayın No.2895
[2] Gökhan GÜNAYDIN, "Türkiye Ekonomisinin Tarımsal Yapısı ve Gelişimi", **Türkiye Ekonomisi,** T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1579, Eskişehir, Ekim 2004, s. 101
[3] A.k., s.103

Tablo 2 :Tarımda Dış Ticaretin Değişimi (Milyon ABD Doları)

Yıllar	İhracat	İthalat	Fark
1999	2.432	1.655	777
2000	1.998	2.129	- 131
2001	2.264	1.413	851
2002	2.089	1.707	382
2003	2.525	2.558	- 33

Kaynak : 2003 DİE Türkiye İstatistik Yıllığı

Yukarıdaki tablodan da izleneceği üzere, 2003 yılından itibaren, Türkiye'nin tarımsal dışalımı, dışsatımından fazla olarak gerçekleşmektedir.

2003 yılı verilerine göre, Türkiye, 1.8 milyon ton mısır, 1.5 milyon ton ekmeklik buğday, 500 bin ton pamuk, 450 bin ton çeltik dışalımı yapmıştır. Dışalım bedeli olarak tahıllara 400 milyon ABD Doları, yağ bitkilerine 850 milyon ABD Doları, pamuğa ise 500 milyon ABD Doları ödenmiştir.

Türkiye, kahve gibi kendi ekolojisinde yetişmeyen ürünlerin dışalımını yapmak durumundadır. Ancak yukarıda belirtilen ve toplamda 1.8 milyar ABD dolarına yakın dışalım bedeli ödenen tahıl, yağ bitkileri ve pamuk, Türkiye'nin kendi ekolojisinde yetişen ve doğru tarım politikaları uygulandığında kendine yeterliliğin sağlanabileceği ürünlerdir. Türkiye'nin tarımsal dışsatım verileri incelendiğinde, geleneksel ürünlerin baskın bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu bağlamda 2003 yılında; 134 bin ton fındık dışsatımından 395 milyon dolar, 48 bin ton incir dışsatımından 84 milyon dolar, 276 bin ton yaş ve kuru üzüm dışsatımından 215 milyon dolar, 480 bin ton turunçgil dışsatımından 183 milyon dolar, 72 bin ton zeytinyağı dışsatımından 154 milyon dolar, 104 bin ton tütün dışsatımından 302 milyon dolar gelir elde edilmiştir. 406 bin ton baklagil dışsatımı, ekonomiye 175 milyon dolar sağlamıştır. 542 bin ton buğday unu satışından ise 101 milyon dolar elde edilmiştir.

Veriler, Türkiye'nin tarımsal dışsatımının, geleneksel ürünlere dayandığını göstermektedir. Bu alanda, ülkenin değerlendirilemeyen ve hatta son yıllardaki gelişmelerle geriye giden tarım potansiyelinin altının çizilmesinde yarar görülmektedir.

I.3 - Kırsal Nüfus

Bir ülkenin sosyo-ekonomik açıdan değişim çizgisinin saptanmasında, nüfus ve nüfus hareketlerinin zaman içindeki değişimine ilişkin verilerin kullanılması, oldukça kestirme ve etkin bir yöntemdir. Nüfus, işgücü özelliği ile üretimin önemli unsurlarından birisidir. Öte yandan üretilen ürünlerin tüketilmesi de, nüfusa ve onun sahip olduğu birtakım özelliklere bağlıdır.

Ülkelerin gelişmişlik derecesi açısından konu ele alındığında, nüfus hareketliliği en yoğun olarak gelişmekte olan ülkelerde gözlenir. Azgelişmişlik sarmalını aşamayan ülkelerde, genel olarak nüfusu harekete geçirecek bir önemli değişimden söz edilemez. Öte yandan gelişmiş ülkelerde de toplumsal ve ekonomik dönüşüm büyük oranda tamamlanmış olduğundan, istatistiksel açıdan önemli sayılabilecek bir nüfus hareketliliği yoktur. Gelişmekte olan ülkelerde ise, nüfusun sektörler ve mekanlar arasındaki hareketliliği oldukça yüksektir. Bunda bir yandan özellikle emek yoğun üretim tarzına sahip başlangıç sanayinin ucuz işgücüne duyduğu gereksinim etken olurken, öte yandan kırdaki yaşam koşullarının ve gelir düzeyinin sınırlılığı önemli rol oynar.

Aşağıdaki tablo, Türkiye'de ilk sayımın yapıldığı yıl olan 1927'den 2000 yılına dek olan süreç içerisinde ülke nüfusunun değişimini göstermektedir.

DN 14.819

Tablo 3 : Türkiye'de Nüfusun Gelişim Seyri

SAYIM YILLARI	KIRSAL NÜFUS		KENTSEL NÜFUS		GENEL NÜFUS	
	SAYI	ORAN (%)	SAYI	ORAN (%)	SAYI	NÜFUS ARTIŞ ORANI (%)
1927	10.342.391	75.8	3.305.879	24.2	13.648.270	-
1935	12.355.376	76.5	3.802.642	23.5	16.158.018	2.11
1940	13.474.701	75.6	4.346.249	24.4	17.820.950	1.96
1945	14.103.701	75.1	4.687.102	24.9	18.790.174	1.06
1950	15.702.851	75.0	5.244.337	25.0	20.947.188	2.17
1955	17.137.420	71.2	6.927.343	28.8	24.064.763	2.78
1960	18.895.089	68.1	8.859.731	31.9	27.754.820	2.85
1965	20.585.604	65.6	10.805.817	34.4	31.391.421	2.46
1970	21.914.075	61.6	13.691.101	38.4	35.605.176	2.52
1975	23.478.651	58.2	16.869.068	41.8	40.347.719	2.50
1980	25.091.950	56.1	19.645.007	43.9	44.736.957	2.07
1985	23.798.701	47.0	26.865.757	53.0	50.664.458	2.49
1990	23.146.684	41.0	33.326.351	59.0	56.473.035	2.17
2000	23.735.567	35.0	44.109.336	65.0	67.803.927	1.83

Kaynak : DİE, Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 1990 ve 2000 yılı sonuçlarından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablonun analizinde öne çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir; Yetmiş yıllık süreç içerisinde nüfus yaklaşık 5 kat artmakla birlikte, nüfus artış oranı giderek düşmektedir. 1927'de her 4 kişiden yalnızca biri kentlerde yaşarken, 2000 yılında Türkiye'nin kentsel nüfusunun toplam nüfusa oranı % 65'ler düzeylerine ulaşmıştır. Başka bir deyişle Cumhuriyet'in başında % 75 düzeyinde olan kırsal nüfus 1950'lere kadar sabit kaldıktan sonra, kentlere doğru hareketlenmeye başlamış, özellikle 1980 sonrası bu hareketlilik kır nüfusunun mutlak azalma eğilimine girmesiyle bir göç dalgasına dönüşmüştür. Türkiye'de ilk kez 1980-1985 döneminde kırsal nüfus mutlak olarak azalmaya başlamıştır.

I.4 – Tarımsal Uğraş – Hane Halkı İlişkisi

Türkiye'de tarım sektörü, özellikle ülkenin kırsal sosyo-ekonomik yapısının başat sektörü niteliğindedir.

Aşağıdaki tablo, 1980 – 2001 yılları arasında, hane halkı sayısı ve tarımsal faaliyet ilişkisinin değişime ilişkin veriler içermektedir;

Tablo 4 : Yerleşim yeri ve tarımsal faaliyette bulunmasına göre hane halkı sayısı

	TÜRKİYE		
Tarım	1980	1991	2001
Toplam yerleşim yeri sayısı	36.126	36.371	37.009
Toplam hane halkı sayısı	3.794.072	4.764.006	5.160.264
Tarımsal faaliyette bulunmayan hane halkı sayısı	359.909	672.476	1.462.521
Tarımsal faaliyette bulunan hane halkı sayısı	3.434.163	4.091.530	3.697.743

Kaynak: DİE, 2001 Genel Tarım Sayımı Köy Genel Bilgileri, Yayın no: 2898, Temmuz 2004, Ankara, s.29

1980, 1991 ve 2001 yılı sayım sonuçlarına göre karşılaştırmalar yapan yukarıdaki tablodan da izleneceği üzere, toplam yerleşim yeri sayısı 1991'de 1980'e göre % 0.68 oranında, 2001'de 1991'e göre % 1.77 oranında artış göstermektedir. Bu sonuçlara göre son yirmi yılda yerleşim yeri sayısında % 2.46 oranında artış söz konusudur.
Toplam hanehalkı sayısı 1980, 1991 ve 2001 itibariyle karşılaştırıldığında, 1991'de 1980'e göre % 25.56 oranında, 2001'de 1991'e göre % 8.32 oranında artmıştır. Son yirmi yılda toplam hanehalkı sayısında % 36.01 oranında artış olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan, 1980 yılında Türkiye kırsalında bulunan toplam hane halkının % 90'ı tarımsal faaliyette bulunurken, aynı oran 1991 yılında % 86'ya, 2001 yılında ise % 71'e gerilemiştir. Toplam hanehalkı sayısında her üç sayım sonucunda artış görülürken, tarımsal faaliyette bulunan

hanehalkı sayısında 1991'de 1980'e göre % 19.14 oranında artış görülmüş, ancak 2001'de 1991'e göre % 9.62 oranında azalış kaydedilmiştir.

Tarımsal faaliyette bulunan hanehalkı sayıları, tarımsal bölgeler itibari ile önemli farklılıklar göstermektedir. Toplam hanehalkı içinde tarımsal faaliyette bulunan hanehalkı oranının en yüksek olduğu bölge % 80.82 ile Kuzeydoğu Bölgesi, en düşük olduğu bölge ise % 43.47 ile Marmara Bölgesi'dir.

Tarımsal faaliyette bulunan hanehalkı oranı Ortakuzey, Kuzeydoğu, Güneydoğu, Ortadoğu, Ortagüney ve Karadeniz Bölgelerinde Türkiye ortalamasının üzerinde, Ege, Marmara ve Akdeniz Bölgelerinde Türkiye ortalamasının altında gerçekleşmiştir.

Aynı karşılaştırma tarımsal faaliyette bulunmayan hanehalkı sayısında yapıldığında, 1991'de 1980'e göre %86.85 oranında, 2001'de 1991'e göre %117.48 oranında bir artış görülmektedir.

1980 – 2001 aralığında, Türkiye kırsalındaki yerleşim yeri sayısı % 2.44 artarken, hane halkı sayısı % 36 oranında artmıştır. Aynı dönemde, tarımsal faaliyette bulunan hane halkı sayısı ancak % 7.67 oranında artarken, tarımsal faaliyette bulunmayan hane halkı sayısında % 86.84 oranında artış gerçekleşmiştir.

1980 ve 1991 tarım sayımlarında olduğu gibi, - 5.000 nüfus ölçütü (Nüfusu 5.000'den aşağı olan yerleşim yerleri) kullanıldığında, temel tarımsal faaliyette bulunan hane halkı sayısı, yukarıdaki tabloda gösterildiği gibi, 2001 yılı sayımında 3.697.743 olarak saptanmıştır. Diğer taraftan, aynı sayımda, - 25.000 ölçütü kullanıldığında, temel tarımsal faaliyette bulunan hane halkı sayısı 4.106.983 olarak ortaya çıkmaktadır.[4]

Bu noktada, tarımsal faaliyette bulunmayan hane halkı sayısındaki artışın yorumlanması önem kazanmaktadır.

Tarımsal gelir olanakları azalan ve bu bağlamda kendini yeniden üretebilme gücünden yoksun kalan hane halkı üyelerinin bir kısmının tarım dışı geçici ve çoklu işlerde ücret karşılığı çalışmaya başlamaları, bu sonucun ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre[5], kırsal işgücünün % 22.9'u, yani yaklaşık dörtte biri imalat sanayii, ticaret, ulaştırma, inşaat, toplum hizmetleri gibi tarım dışı gelir getiren iktisadi faaliyet kollarında çalışmaktadır.

Sonuçlar, tarımsal işgücünün bir kısmının, kendini yeniden üretebilmek için emek gücünü satmak ya da ek iş yapmak zorunda kaldığını ortaya koymaktadır.

---

[4] DİE, 2001 Genel Tarım Sayımı, Köy Genel Bilgi Anketi Sonuçları, Ankara, Temmuz 2004, s.39
[5] Sözü edilen sonuçları üretildiği çalışmada, (Özgür TEOMAN, "Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartşmalarına Bir Katkı", Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi Cilt: 3, Sayı: 3, Kış 2001, s.41 – 60), DİE Hane Halkı İşgücü Anketi (1999) sonuçlarının derlenmesi yoluyla hazırlanmış aşağıdaki tablo ve veriler kullanılmış ve aşağıdaki eşitlikler yazılmıştır;

Tarımsal işgücü	12.293.000
Tarım, Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık	(x) 9.477.000
Madencilik ve Taşocakçılığı	(a) 83.000
İmalat Sanayii	(b) 577.000
Toptan ve Perakende Ticaret	(c) 670.000
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	(d) 256.000
Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	(e) 761.000
İnşaat ve Bayındırlık İşleri	(f) 365.000
Diğer İktisadi Faaliyet Kolları	(g) 104.000

Kırsal İşgücü (LK) = X+Y
Y = a + b + c + d + e + f + g
Y / LK = % 22.9
X / LK = % 77.1

[3] Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, DİE 2001 Yılı Verileri, Ocak 2003.

DN.14.819
A01
İKİ

I.5 – Tarımsal Uğraş – İstihdam İlişkisi

Türkiye'de 1988 – 2003 yılları arasında istihdamın değişimi, aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 5 : Sivil İstihdamın Sektörel Dağılımı (15+ yaş, Bin Kişi ve %)

YILLAR	Toplam İstihdam			Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık			TOAB istihdamının toplam istihdamdaki payı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
1988	12.519	5 235	**17.755**	4 231	4 019	**8.249**	46.46
1989	12 548	5 674	**18.222**	4 292	4 347	**8.639**	47.40
1990	12 902	5 637	**18 539**	4 372	4 319	**8 691**	46.87
1991	13 395	5 893	**19 288**	4 659	4 553	**9 212**	47.76
1992	13 682	5 778	**19 459**	4 553	4 166	**8 718**	44.80
1993	13 723	4 777	**18 500**	4 569	3 293	**7 862**	42.49
1994	14 191	5 815	**20 006**	4 659	4 154	**8 813**	44.05
1995	14 628	5 958	**20 586**	4 811	4 270	**9 080**	44.10
1996	15 067	6 127	**21 194**	4 840	4 420	**9 259**	43.68
1997	15 400	5 805	**21 204**	4 899	3 939	**8 837**	41.67
1998	15 687	6 092	**21 779**	4 909	4 130	**9 039**	41.50
1999	15 713	6 335	**22 048**	4 647	4 209	**8 856**	40.16
2000	15 780	5 800	**21 580**	4 261	3 508	**7 769**	36.00
2001	15 555	5 969	**21 524**	4 309	3 780	**8 089**	37.58
2002	15 232	6 122	**21 354**	3 784	3 674	**7 458**	34.92
2003	15 256	5 892	**21 147**	3 718	3 447	**7 165**	33.88

Kaynak: DİE, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, 2003, Ankara verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Yukarıda belirtilen kaynakta, "tarım-ormancılık-avcılık ve balıkçılık" dışındaki iş alanları, (a) Madencilik ve taşocakçılığı, (b) İmalat sanayii, (c) Elektrik-gaz ve su işleri, (d) İnşaat ve bayındırlık işleri, (e) Toptan ve perakende ticaret ile lokanta ve otel işleri, (f) Ulaştırma-haberleşme ve depolama işleri, (g) Mali kurumlar-sigorta-taşınmaz mallara ait işler ve kurumların yardımcı iş hizmetleri olarak sayılmaktadır.

İstihdamın sektörel dağılımının değişimi, son onbeş yıllık süreçte tarımın istihdamdaki payının % 46'dan % 34'e gerilediğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık sanayii istihdam düzeyi, ancak % 18.9 dolayındadır.

GSMH içindeki payı % 11.36 olan tarımın istihdam içindeki payının % 34 olmasına karşın; imalat sektörü, enerji sektörü, ticaret sektörü ve ulaştırma sektöründe, sektörlerin GSMH içindeki payları, istihdam içindeki paylarından daha yüksektir. Mali kurumlar GSMH'ya katkılarından daha yüksek bir istihdam katkısı sağlarken, inşaat sektörünün her iki açıdan payları birbirine eşittir. [6]

Kırsal nüfus (% 65), tarımın GSMH'ya katkısı (% 11.36), istihdam içinde tarım sektörünün payı (% 33.88) ve tarımda kişi başına düşen GSMH (1.384 ABD Doları) rakamları birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye tarımının barındırdığı atıl istihdam düzeyine ilişkin kestirimlerde bulunmak kolaylaşmaktadır.

Ancak atıl istihdam düzeyi, tek başına tarım sektörünün sorunu olarak değerlendirilemez. Ülkede başta sanayii olmak üzere, diğer sektörlerin istihdam emme kapasitesinin artmaması, tarım sektöründen fazla nüfusun çekilmesi süreci önünde en büyük engeli oluşturmaktadır.

Kriz dönemleri, bu yapıyı olanca çıplaklığı ile ortaya koymaktadır. 2001 sonu ve 2002 başlarında ülkenin yaşadığı iki büyük ekonomik krizden sonra genel istihdam düzeyinde önemli daralmalar yaşanırken; yalnızca tarım sektörünün istihdam düzeyi yükselmiştir. Bunun, sektördeki bir canlanma ile ilgili olmadığı açıktır.

---

[6] Nurhan YENTÜRK, "Ulusal Gelirin Yapısı ve Gelişimi", **Türkiye Ekonomisi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1579, Eskişehir, Ekim 2004, s. 26

Konu ile ilgili bir başka önemli gelişme de, sektördeki kadın istihdamı ile ilgilidir. Tarım sektörü, kadın işgücünün en yoğun olduğu sektör konumundadır. 2003 yılı itibariyle, genel istihdamda kadınların payı % 27.86 düzeyinde iken, aynı oran, tarım sektöründe % 48.10'a çıkmaktadır. Yine 1999 yılı verilerine göre, kadınların %72.2.'si tarım kesiminde çalışmaktadır. 1990 – 2000 yılları arasında kadınların genel istihdamında % 34'ten % 28'e olmak üzere % 6'lık bir daralma olmasına karşın, aynı zaman diliminde tarım istihdamındaki kadınların payı % 49'dan %49.2'ye yükselmiştir. Bu sonuç, "tarımın kadınsallaşması (feminizasyonu)" olarak nitelenebilir.

Tarımın kadınsallaşması, krizler sarmalındaki Türkiye kırsalında kadın emeğinin konumlanışına işaret etmektedir. Kırdan kente göç, erkekler için işgücüne katılımda küçük bir düşüşe neden olurken, kadınların neredeyse tamamının işgücü dışında kalması sonucunu doğurmaktadır. Tarım sektörü ise, emek yoğun ve az getiri sağlayan özellikleri ile öncelikle erkek işgücü tarafından terk edilen bir üretim alanı olma özelliği taşımaktadır. Bu sonuç, "tarımın kadınsallaşması" nın, kadın emeğinin giderek daha çok istismara açık hale gelmesine ilişkin bir kavramsallaştırma olduğunu ortaya koymaktadır.

Kadınların emek piyasasında konumlanışı, kentlerde farklı "boyutlar kazanmaktadır". Kırsalda tarımsal üretim alanında "ücretsiz emek sağlayıcı" olan kadın, kentte birçok ferdi çeşitli işlerde çalışan aile içinde diğer çalışanlara destek olma yanında, "gündeliğe gitme", "evde fason üretim yapma" gibi faaliyetlerle sosyal güvenlikten yoksun çalışma ilişkilerine girmektedir.

İstihdamın mekana göre konumlanmasında da, tarım sektörü ayırıcı özelliklere sahiptir. Türkiye'de toplam istihdamın % 54.1'i bucak ve köylerde konumlanmışken, aynı oran tarım sektöründe % 96.2'ye çıkmaktadır.

Bucak ve köylerde yaşayan işgücünün cinsiyete göre dağılımına ilişkin veriler incelendiğinde ise, kadınların % 31'inin okuma yazma bilmediği, buna karşılık aynı oranın erkeklerde % 9'a düştüğü görülmektedir.

Diğer taraftan, tarım kesiminde istihdam edilenlerin % 1.1'i ücretli, % 5.1'i yevmiyeli, %0.6'sı işveren, % 39.4'ü kendi hesabına çalışan ve % 53.8'i ücretsiz aile işçisi durumundadır. Başka bir deyişle, tarım sektöründeki faal nüfusun % 91'i fiilen kendi işinde veya aile işletmesinde çalışmaktadır.

Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, tarım sektöründe genel olarak aile işletmesi için ücretsiz çalışma biçiminin egemen olduğu, işgücünün büyük oranda bucak ve köylerde konumlandığı, sektörde giderek artan bir kadın işgücü yapısının varlığı ve buna koşut olarak eğitim düzeyinin düşüklüğü not edilmelidir.

I.6 –Türkiye Arazi Kullanımı

Türkiye'nin arazi kullanış biçimlerinin 1980 – 2001 yılları aralığındaki değişimi, aşağıda verilmektedir;

Tablo 6 : Türkiye Arazi Kullanış Biçimleri (dekar)

	1980	1991	2001
Toplam arazi	**801 292 776**	**662 195 339**	**646 577 070**
İşlenmeyen arazi	**653 857 187**	**487 714 426**	**469 843 563**
Nadas	50 046 065	36 551 557	35 970 264
Tarıma elverişli olup kullanılmayan arazi	49 953 520	21 606 845	18 975 870
Daimi çayır ve otlak arazisi	141 472 021	123 776 198	141 280 608
Koruluk ve orman arazisi	234 873 701	192 376 486	181 570 476
Tarıma elverişsiz arazi	177 511 880	113 403 340	92 046 345
İşlenen alan	**147 435 589**	**174 480 913**	**176 733 507**
Tarla	124 883 065	145 178 100	146 873 522
Sebzelik ve çiçek bahçeleri	4 110 197	5 929 902	5 532 815
Meyve ve diğer uzun ömürlü bitkiler	18 442 327	23 372 911	24 327 170

Kaynak: DİE, 2001 Genel Tarım Sayımı Köy Genel Bilgileri, Yayın no: 2898, Temmuz 2004, Ankara, s.31 verilerinden hesaplanmıştır.

2001 yılı GTS Köy Genel Bilgi Anketi sonuçlarına göre toplam 668 781 782 dekar arazinin %27,63'ü koruluk ve orman arazisi (fundalık ve makilik dahil), %22,78'i tarla arazisi, %21,86'sı daimi çayır ve otlak (mera) arazisi, %14,47'si tarıma elverişsiz arazi (taşlık, bataklık, çorak arazi, yerleşim arazisi, mezarlık, harman yeri vb. dahil), %5,60'ı nadas arazisi, %3,87'si meyve ve diğer uzun ömürlü bitkiler için ayrılan arazi (kavaklık-söğütlük dahil), %2,91'i tarıma elverişli olduğu halde kullanılmayan arazi, %0,88'i sebze ve çiçek bahçeleri arazisi (örtü altı dahil) şeklinde kullanılmaktadır.

2001 yılı verilerinden de izleneceği üzere, Türkiye yüzölçümünün ancak 176 milyon dekarında işlemeli tarım yapılmakta olup, bunun da yine 146 milyon dekarını tarla arazileri oluşturmaktadır. Yaklaşık 36 milyon dekar nadas alanı ve yaklaşık 19 milyon dekar kullanılmayan arazinin toplamı olan 55 milyon dekar alan ise, tarıma elverişli olduğu halde, su yokluğu ve tarımsal faaliyetlerin ekonomik olmaktan çıkması, göç vb. nedenlerle işlenememektedir.

Toplam yerleşim yeri arazisi ve bu arazinin kullanılış biçimi 1980, 1991 ve 2001 Genel Tarım Sayımı (GTS) Köy Genel Bilgi Anketi sonuçlarına göre karşılaştırıldığında, toplam arazinin, 1991'de 1980'e göre % 17.36 oranında, 2001'de 1991'e göre % 2.36 oranında azaldığı görülmüştür. Son yirmi yılda sayım kapsamında bulunan yerleşim yerlerinin arazilerinde % 19.31 oranında azalma olduğu görülmektedir.

Son on yılda, toplam arazinin %0,9'unda kullanım açısından değişiklik meydana gelmiştir. Değişikliğe uğrayan toplam arazinin %64'ü tarım arazisinden, %7'si koruluk ve orman arazisinden oluşmaktadır.

Değişikliğe uğrayan toplam tarım arazisinin %29'u ile değişikliğe uğrayan toplam koruluk ve orman arazisinin %16'sı yapılaşma alanı ve turizm alanı haline gelmiştir.

Tarla arazisinde, 1991'de 1980'e göre % 16.25 oranında, 2001'de 1991'e göre % 1.17 oranında bir artış olmuştur.

Meyve ve diğer uzun ömürlü bitkilerin kapladığı alanda, 1991'de 1980'e göre %26.74, 2001'de 1991''e göre %4.08 oranında artış olmuştur.

Sebze ve çiçek bahçelerinin (örtü altı dahil) kapladığı alanda, 1991'de 1980'e göre %44.27 oranında bir artış olurken 2001'de 1991'e göre %6. 70 oranında bir azalış görülmektedir.

Nadas alanında, 1991'de 1980'e göre %26.96 oranında bir azalma söz konusu iken 2001'de 1991'e göre %1.59 oranında bir azalma olduğu görülmüştür.

Tarıma elverişli olduğu halde kullanılmayan arazi, 1991'de 1980'e göre %56.75 oranında, 2001'de 1991'e göre %12.18 oranında azalmıştır.

Daimi çayır ve otlak arazisi, 1991'de 1980'e göre %12.51 oranında azalırken 2001'de 1991'e göre %14.14 oranında artmıştır.

Koruluk ve orman arazisi, 1991'de 1980'e göre %18.09 oranında, 2001'de 1991'e göre %5.62 oranında azalmıştır.

Tarıma elverişsiz arazi, 1991'de 1980'e göre %36.12 oranında azalmış, 2001'de 1991' e göre ise %18.85 oranında azalmıştır.

2001 GTS Köy Genel Bilgi Anketi sonuçlarına göre arazi kullanım biçimi bölgelerin coğrafi özelliklerine göre büyük farklılık göstermektedir. Örneğin, Türkiye genelinde tarla arazisi toplam şlenen alanlarının %22,78'ini oluşturmakta iken bu oran %30,16 ile Marmara Bölgesinde en yüksek, %13,79 ile Karadeniz Bölgesinde en düşük seviyesindedir.Türkiye'de ekilen örtü altı dahil sebze alanlarının oransal olarak Ege ve Marmara Bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Meyve ve diğer uzun ömürlü bitkilerin alanının en yüksek olduğu bölgemiz %10,40 ile Karadeniz bölgesidir. Bu bölgeyi, %8,16 ile Ege bölgesi izlemektedir.

Tarıma elverişli olduğu halde kullanılmayan arazi oranının en yüksek olduğu bölge %5,11 ile Karadeniz Bölgesi iken en düşük olduğu bölge %1,61 ile Akdeniz Bölgesidir.

Türkiye'de daimi çayır ve otlak arazi oranının en yüksek olduğu bölge %51,17 ile Kuzeydoğu Bölgesi, en düşük olduğu bölge ise %7,29 ile Ege Bölgesidir.

Türkiye'de nadas alanı oranı %5,60 olup bu oran Ortakuzey ve Ortagüney bölgelerinde Türkiye ortalamasının iki katı iken (%10 düzeylerinde), Marmara Bölgesinde %1,87 ile en düşük düzeydedir.

I.7 – Arazi – Mülkiyet İlişkileri

Türkiye'de işletme büyüklüğüne göre işletme sayıları ve işletmelerin tasarrufunda bulunan arazi miktarı aşağıda verilmektedir;

Tablo 7 : Arazi – Mülkiyet İlişkileri A. İşletme sayısı B. Arazi (dekar)

		TÜRKİYE, 1991	TÜRKİYE, 2001
TOPLAM	A	3.966.822	3.021.190
	B	234.510.993	184.329.487
5'den az	A	251.686	177.893
	B	667.059	481.605
5 – 9	A	381.287	290.327
	B	2.511.091	1.951.672
10 – 19	A	752.156	539.507
	B	10.042.501	7.374.515
20 – 49	A	1.274.609	950.539
	B	38.668.961	29.523.341
50 – 99	A	713.149	559.999
	B	46.750.693	38.123.216
100 – 199	A	383.323	327.330
	B	49.216.633	43.881.626
200 – 499	A	173.774	153.668
	B	46.487.432	42.076.313
500 – 999	A	24.201	17.431
	B	14.982.493	11.218.554
1.000 – 2.499	A	10.266	4.198
	B	13.856.621	5.476.930
2.500 – 4.999	A	1.930	222
	B	6.538.082	695.541
5.000 - +	A	441	56
	B	4.789.427	3.526.174

Kaynak: www.die.gov.tr , 1991 ve 2001 Genel tarım sayımı, Tarım işletmeleri (hanehalkı) araştırma sonuçları

Yukarıdaki tablo, köylülük ve sosyal statü ilişkileri açısından incelenebilir duruma getirildiğinde, aşağıdaki özet çizelge ortaya çıkmaktadır.

Tablo 8 : Arazi – Mülkiyet İlişkileri A. İşletme sayısı B. Arazi (dekar)

		TÜRKİYE, 1991		TÜRKİYE, 2001	
		Sayısal	%	Sayısal	%
İşletme Büyüklükleri (da)	A	3 966 822	100	3 021 190	100
	B	234 510 993	100	184 329 487	100
Yoksul köylüler 50' den az	A	2 659 738	67	1 958 266	65
	B	51 889 612	22	39 331 133	21
küçük köylüler 50 – 99	A	713 149	18	559 999	19
	B	46 750 693	20	38 123 216	21
orta köylüler 100 – 499	A	557 097	14	481 018	16
	B	95 704 065	40	85 957 939	47
zengin köylüler 500 – 999	A	24 201	0.6	17 431	0.6
	B	14 982 493	6	11 218 554	6
Toprak ağası, kapitalist toprak sahibi 1000– +	A	12 637	0.32	4 476	0.14
	B	25 184 130	10.73	9 698 645	5.26

Kaynak: www.die.gov.tr verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.
NOT : Değerlendirme kolaylığı sağlaması bakımından, rakamlar tama iblağ edilmiştir.

2001 yılı Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre tüm köyler ve nüfusu 25.000'den az olan il ve ilçe merkezlerinde tarımsal faaliyetle uğraşan 4.106.983 hanehalkı ile 221.562.345 dekar işlenen arazi tespit edilmiştir. Nüfusu 5.000'den az yerleşim yerlerinde ise 3.697.743 "tarım işletmesi" bulunmaktadır. Diğer taraftan, toplam hanehalkı sayısı 6.189.351, toplam arazi 668.781.782 dekardır.

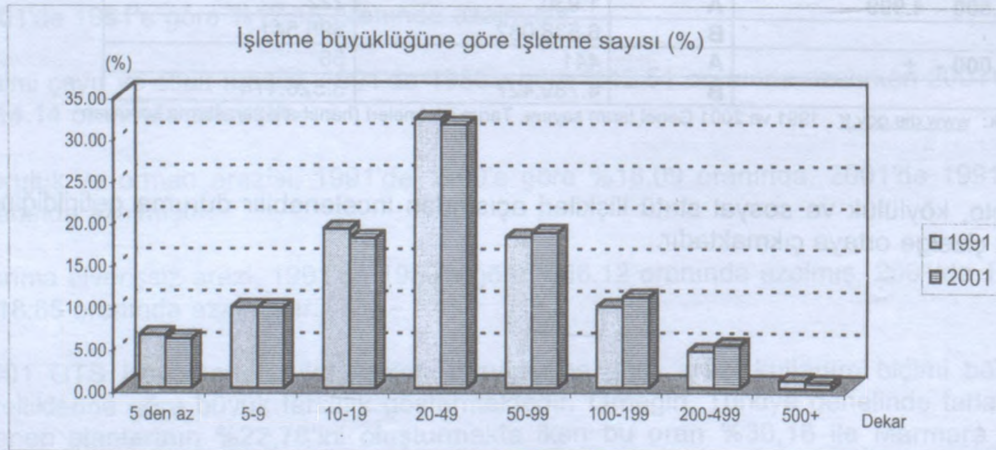
1991 Genel Tarım Sayımı sonucuna göre Türkiye'de tarım işletmelerinin %99.45'i 2001'de ise %99.77'si tek bir hanehalkı işletmesidir. Yasal durumu birden fazla hanehalkı ortaklığı olan işletmelerin toplam tarım işletmeleri içindeki oranı 1991 GTS"de %0.54 iken 2001 GTS' de %0.22'ye düşmüştür.

Türkiye'de hem bitkisel üretim hem de hayvancılık yapan işletmeler, 1991 GTS' de toplam işletmelerin %72.14'ünü oluştururken bu oranın 2001 GTS' de %67.42'ye düştüğü, yalnız hayvancılık yapan işletmeler %3.43'ünü oluştururken %2.36'ya düştüğü buna karşılık yalnız bitkisel üretim yapan işletme oranının %24.43'den %30.22'ye yükseldiği görülmektedir.

1980 Genel Tarım Sayımı sonucuna göre Türkiye'de ortalama işletme büyüklüğü 65.8 dekar, 1991'de 59.1 dekar 2001'de ise 61.01 dekar olarak belirlenmiştir.

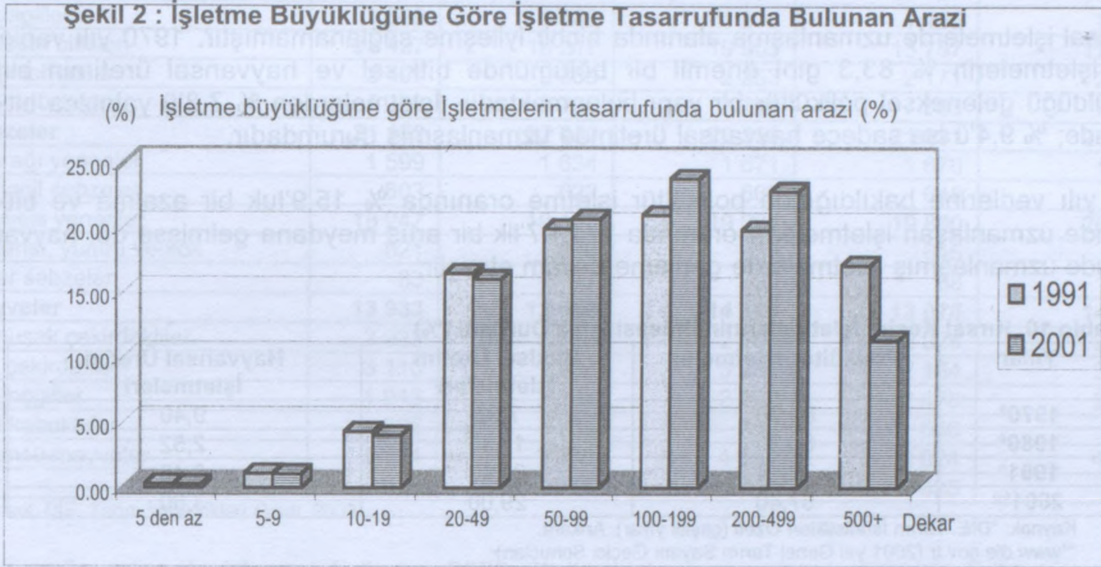
Türkiye'de tarımsal işletmeler, 1991 GTS'de %32,13, 2001 GTS'de %31,46 oranları ile 20-49 dekar arazi grubunda yoğunlaşmıştır.

Şekil 1: İşletme Büyüklüğüne Göre İşletme Sayısı

Türkiye'de tarımsal işletmelerin tasarrufunda bulunan arazi her iki sayım sonucuna göre 100-199 dekar arazi grubunda yoğunlaşmış ancak 1991 GTS'de bu gruptaki arazi, toplam arazinin %20,99'unu, 2001 GTS'de ise %23,81'ini oluşturmaktadır.

Şekil 2 : İşletme Büyüklüğüne Göre İşletme Tasarrufunda Bulunan Arazi

1980 Genel Tarım Sayımı sonucuna göre Türkiye'de ortalama arazi parça büyüklüğü 9.82 dekar, 1991'de 10.85 dekar, 2001'de ise 14.96 dekar olarak belirlenmiştir.

Türkiye'de tarımsal işletmelerin parçalılığı da yüksektir. 1991 verilerine göre arazi parçalılık durumu aşağıdaki şekildedir:

Tablo 9 : Arazi Parçalılık Durumu

İşletmelerde arazi parça sayısı	İşletme sayısı (1000)	%	Toplam parça sayısı (1000)	%
1-3	1716	43,3	3306	15
4-5	904	22,8	4049	19
6-9	760	19,1	5365	25
>=10	587	14,8	8804	41

Kaynak: DİE. Tarım İstatistikleri Özeti (çeşitli yıllar). Ankara.

Tarımsal işletmelerin küçük ve parçalı olması, işletmenin teknoloji, bilgi, sermaye kullanımını olumsuz etkilemekte, ortalama işletme maliyetlerini yükseltmekte ve verimsizlik sarmalı yaratmaktadır.

Arazinin işletilmesinde ortaya çıkan tasarruf ilişkileri ise, şöyle bir görünüm sergilemektedir;

1991 GTS ve 2001 GTS Tarımsal İşletmeler Anketi sonuçlarına göre Türkiye'de tarımsal işletmelerin büyük bir kısmı (sırasıyla % 92.57 ve % 81.34) yalnız kendi arazisini işletmektedir.

Türkiye'de kendi arazisi olmayıp başkasından kira, ortakçılık, yarıcılık vb. şekillerde tuttuğu araziyi işleten işletmelerin toplam işletme içindeki oranı 1991 GTS'de %1.65 iken 2001 GTS'de %3.56'ya yükselmiştir.

Kendi arazisi olmayan işletmelerin 1991 GTS'de %71.27'si, 2001 GTS'de %51.03'ü yalnız kira ile arazi işlettikleri belirlenmiştir.

Diğer taraftan, hayvancılık işletmelerinde de benzer yapısal sorunlar bulunmaktadır.

Örneğin, süt sığırcılık işletmelerinin yüzde 84 gibi önemli bir bölümü sadece 1-4 baş hayvana sahip bulunmaktadır. Faal durumda bulunan sığır besi işletmelerinin ise yüzde 87'si 10 baş'ın altında hayvana sahiptir. Koyunculuk işletmelerinin yüzde 72,2'sinde ise ortalama koyun sayısı 50 başın altındadır.

Tarımsal işletmelerde uzmanlaşma alanında hiçbir iyileşme sağlanamamıştır. 1970 yılı verilerine göre işletmelerin % 83,3 gibi önemli bir bölümünde bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte yürütüldüğü geleneksel polikültür bir yapı bulunmaktadır. İşletmelerden % 7,3'ü yalnızca bitkisel üretimde; % 9,4'ü ise sadece hayvansal üretimde uzmanlaşmış durumdadır.

2001 yılı verilerine bakıldığında polikültür işletme oranında % 15,9'luk bir azalma ve bitkisel üretimde uzmanlaşan işletmelerin oranında % 21,7'lik bir artış meydana gelmişse de; hayvansal üretimde uzmanlaşmış işletmelerde gerileme devam etmiştir;

Tablo 10. Kırsal Kesim İşletmelerinin İhtisaslaşma Durumu (%)

Yıllar	Polikültür İşletmeler	Bitkisel Üretim İşletmeleri	Hayvansal Üretim İşletmeleri
1970*	83,30	7,30	9,40
1980*	86,30	11,45	2,52
1991*	72,14	24,43	3,43
2001**	67,40	29,00	3,60

Kaynak: *DİE. Tarım İstatistikleri Özeti (çeşitli yıllar). Ankara.
**www.die.gov.tr (2001 yılı Genel Tarım Sayımı Geçici Sonuçları)

Bu durum uygulanan politikalarda hayvancılık sektörünün ihmal edildiğinin ve dolayısıyla hayvan üretici ve yetiştiricilerinin üretimden uzaklaştıklarının en belirgin göstergesidir.

I.8 – Tarımsal Üretim Yapılarında Değişim

Tarım politikalarının temel hedeflerinden birisi, kuşkusuz, ülkenin kendi nüfusunu nitelik ve nicelik olarak besleyebilecek bir tarımsal üretim gerçekleştirebilmesidir. Bu hedef, tarımsal üretim artışının, nüfus artış hızına eşit veya ondan yüksek olması ile sağlanabilir.
Aşağıdaki tablo, 1985 – 2001 yılları aralığında, Türkiye'nin tarımsal üretim artış hızı ile nüfus artış hızını karşılaştırmaktadır.

Tablo 11: Türkiye Tarımında Büyüme Hızı ve Nüfus Artış Hızı Karşılaştırması (%) – 1985 / 2001

Yıllar	Tarımsal Üretim	Toplam Nüfus
1985 – 1989	0.8	2.5
1990 – 1994	1.6	2.2
1995 – 1999	1.6	1.9
2000 - 2001	0.5	1.8

Kaynak : DPT ve DİE , (aktaran) :Kazgan, Gülten, **Tarım ve Gelişme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, Aralık 2003, İstanbul

Tablo verilerinden de izleneceği üzere, nüfus artış hızının düşme eğilimi göstermesi nedeniyle, 1990 – 1999 yılları aralığında 1.6'lık bir tarımsal üretim artış hızında istikrar sağlayan Türkiye makası kapatmaya başlamış; ancak 2000 yılı sonrasında üretim artış hızında görülen gerileme ile makas yeniden açılmıştır.

Aşağıda, bitkisel ve hayvansal üretim yapılarındaki değişim incelenmektedir;

I.8.1 – Bitkisel Üretim Yapılarında Değişim

Türkiye'de tarımsal üretimin bileşiminde bitkisel üretim hakim durumdadır.
Aşağıdaki tablo, 1998 – 2002 yılları aralığında, temel bitkisel üretim rakamlarındaki değişimi ortaya koymaktadır;

Tablo 12: Bitkisel Üretimde Değişim (milyon ton)

Ürünler	1998	1999	2000	2001	2002
Tarla Ürünleri	**68 285**	**59 343**	**63 433**	**54 193**	**60 103**
Tahıllar	33 061	28 750	32 109	29 427	30 687
Baklagiller	1 599	1 360	1 316	1 455	1 640
Endüstri bitkileri	23 497	18 217	19 963	13 757	17 777
Yağlı tohumlar	2 407	2 309	2 253	2 171	2 515
Yumru bitkiler	7 720	8 708	7 791	7 383	7 485
Sebzeler	**21 152**	**22 083**	**22 358**	**21 931**	**23 699**
Yaprağı yenenler	1 599	1 634	1 671	1 670	1 684
Baklagil sebzeler	603	622	660	648	686
Meyvesi yenenler	18 247	19 123	19 284	19 880	20 596
Soğansı, yumru ve kök	621	629	653	645	643
Diğer sebzeler	83	77	90	88	90
Meyveler	**13 933**	**13 069**	**14 179**	**13 078**	**14 065**
Yumuşak çekirdekliler	2 922	2 969	2 501	2 928	2 666
Taş çekirdekliler	3 110	1 966	3 357	2 164	3 133
Turunçgiller	1 943	2 263	2 222	2 478	2 493
Sert kabuklular	826	786	758	860	843
Üzümsü meyveler	4 154	3 989	4 183	3 824	4 138
Çay	979	1 096	758	825	792

Kaynak: DİE. Tarım İstatistikleri Özeti, 2003

Tablo verilerinden de izleneceği üzere, 2002 yılı itibariyle, toplam bitkisel üretim miktarı yaklaşık 98 milyon ton olup, bunun 60.1 milyon tonu tarla ürünlerine, 23.7 milyon tonu sebzelere, 14 milyon tonu ise meyve ürünlerine aittir. Bu bağlamda, bitkisel üretimin % 61.4'ü tarla ürünleri, %24.2'si sebzeler ve %14.4'ü meyvelerden oluşmaktadır.

Tablodan da izleneceği üzere, 1998 – 2002 yılları aralığında tarla ürünlerinde 8 milyon ton civarında bir azalma söz konusudur. Sebzelerde yaklaşık 2.5 milyon tonluk bir artış varken, meyve üretiminde bir değişme gözlenmemektedir.

Tahıllar grubunda, seçilmiş ürünlerde, 1985 – 2003 yılları ekiliş – üretim ve verim değişimleri, aşağıdaki tabloda verilmektedir;

Tablo 13: Seçilmiş Tahıl Ürünlerinde Ekim Alanı, Üretim ve Verim Değişimi (bin ton)

Ekilen alan (Hektar)	Buğday	Arpa	Mısır(Dane)	Pirinç
1985	9 350 000	3 350 000	567 000	62 000
1990	9 450 000	3 350 000	515 000	53 000
1995	9 400 000	3 525 000	515 000	50 000
2000	9 400 000	3 629 000	555 000	58 000
2001	9 350 000	3 640 000	550 000	59 000
2002	9 300 000	3 600 000	500 000	60 000
2003	9 100 000	3 400 000	560 000	65 000
Üretim (Ton)				
1985	17 000 000	6 500 000	1 900 000	162 000
1990	20 000 000	7 300 000	2 100 000	138 000
1995	18 000 000	7 500 000	1 900 000	150 000
2000	21 000 000	8 000 000	2 300 000	210 000
2001	19 000 000	7 500 000	2 200 000	216 000
2002	19 500 000	8 300 000	2 100 000	216 000
2003	19 000 000	8 100 000	2 800 000	223 200
Verim (Kg / Hektar)				
1985	1 818	1 940	3 351	2 613
1990	2 116	2 179	4 078	2 604
1995	1 915	2 128	3 689	3 000
2000	2 234	2 204	4 144	3 621
2001	2 032	2 060	4 000	3 661
2002	2 097	2 306	4 200	3 600
2003	2 088	2 382	5 000	3 434

Kaynak: DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1984-2003

Tablo verilerinden de izleneceği üzere, son yirmi yıllık süreçte, buğday ve arpa ürünlerinin ekim alanı, üretim ve verim rakamlarında, süre ile koşut anlamlı iyileşmeler görülmemektedir. Buna karşın, mısır ve pirinç ürünlerinin verim ve üretim değerlerinde önemli gelişmeler söz konusudur. Bununla birlikte, ülkenin, giderek artan miktarlarda mısır ve pirinç dışalımı yaptığının özellikle altı çizilmelidir.

2003 yılında yapılan toplam 1.8 milyon ton mısır dışalımının 1.1 milyon tonu ABD'den, 357 bin tonu ise Arjantin'den yapılmıştır. Bu iki ülkenin, dünyadaki genetiği değiştirilmiş üretim alanlarında en büyük paya sahip olduğu düşünüldüğünde, mısır dışalımı ile ülkeye giren transgenik mısırların ayrı bir sorun alanı oluşturduğu açıktır.

Bakliyat üretiminde 1985 – 2003 yılları arasında görülen değişim de aşağıda verilmektedir;

Tablo 14: Seçilmiş Bakliyat Ürünlerinde Ekim Alanı, Üretim ve Verim Değişimi

(bin ton)

Ekilen alan (Hektar)	Nohut	Fasulye (Kuru)	Yeşil Mercimek	Kırmızı Mercimek
1985	399 000	150 000	-	-
1990	890 000	171 000	276 000	630 000
1995	745 000	170 000	165 000	475 000
2000	636 000	176 000	82 000	390 000
2001	645 000	175 000	70 000	400 000
2002	660 000	180 000	72 000	420 000
2003	630 000	162 000	62 000	380 000
Üretim (Ton)				
1985	400 000	170 000	-	-
1990	860 000	210 000	216 000	630 000
1995	730 000	225 000	150 000	515 000
2000	548 000	230 000	73 000	280 000
2001	535 000	225 000	60 000	460 000
2002	650 000	250 000	65 000	500 000
2003	600 000	250 000	55 000	485 000
Verim (Kg / Hektar)				
1985	1 003	1 133		
1990	966	1 228	783	1 000
1995	980	1 324	909	1 084
2000	862	1 307	890	718
2001	829	1 286	857	1 150
2002	985	1 389	903	1 190
2003	952	1 543	887	1 276

Kaynak: DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1984-2003

Tablo değerlerinden izleneceği üzere, nohut ürününün ekim alanı ve üretiminde bir artış görülmekle birlikte, verim değerleri geriye gitmektedir. Fasulyede, verim artışından kaynaklanan bir üretim artışı söz konusudur. Kırmızı ve yeşil mercimekte ise, verimde ciddi bir artış gözlenmezken, ekim alanı ve üretim miktarında önemli geriye gidişler söz konusudur.

Türkiye'nin bakliyat dışsatımı da, buna koşut olarak azalmakla birlikte, sürmektedir. 2003 yılında Türkiye'nin 24 bin ton fasulye, 13 bin ton mercimek dışalımı yapması, büyümekte olan bir sorun alanına işaret etmektedir.

Endüstri bitkilerinde, 1985 – 2003 yılları ekiliş – üretim ve verim değişimleri, aşağıdaki tabloda verilmektedir;

Tablo 15: Seçilmiş Endüstri Bitkilerinde, Ekim Alanı, Üretim ve Verim Değişimi (bin ton)

Ekilen alan (hektar)	Tütün	Şeker Pancarı	Pamuk (saf)	Ayçiçeği	Soya	Patates
1985	176 848	322 449	660 000	643 000	60 260	207 000
1990	320 236	379 853	641 253	716 000	74 000	192 000
1995	209 919	312 251	756 694	585 000	31 000	200 000
2000	236 569	410 023	654 177	542 000	15 000	205 000
2001	195 770	358 763	684 665	510 000	17 000	200 000
2002	191 000	372 468	721 077	550 000	25 500	198 000
2003	*177 254	315 303	* 629 610	545 000	27 000	195 000
Üretim (Ton)						
1985	170 491	9 830 060	518 000	800 000	125 000	4 100 000
1990	296 008	13 985 741	654 600	860 000	162 000	4 300 000
1995	204 440	11 170 569	851 487	900 000	75 000	4 750 000
2000	200 280	18 821 033	879 940	800 000	44 500	5 370 000
2001	144 786	12 632 522	914 404	650 000	50 000	5 000 000
2002	152 856	16 523 166	988 120	850 000	75 000	5 200 000
2003	*160 252	12 622 934	* 900 271	800 000	85 000	5 300 000
Verim (Kg / hektar)						
1985	964	30 486	785	1 244	2 074	19 807
1990	924	36 819	1 021	1 201	2 189	22 396
1995	974	35 774	1 125	1 538	2 419	23 750
2000	847	45 902	1 345	1 476	2 967	26 195
2001	740	35 211	1 336	1 275	2 941	25 000
2002	800	44 361	1 370	1 545	2 941	26 263
2003	* 904	40 034	* 1 430	1 468	3 148	27 179

Kaynak: DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1984-2003

Yukarıdaki tablo verilerinden izleneceği üzere, 1985 – 2003 yılları aralığında tütün ürününde ekim alanı ve üretimde önce bir artış görülmüş, ardından 1985 değerlerine doğru bir gerileme yaşanmıştır. Verim değerlerinde de bir geriye gidiş söz konusudur. Şeker pancarında, ekim alanına getirilen sınırlamalar nedeniyle 2000 yılından itibaren üretimde geriye gidişler görülmekle birlikte, verim değerleri artmaktadır. Pamukta, ekim alanı azalmakla birlikte, verimlilikteki artışlar nedeniyle üretim artmaktadır. Ayçiçeğinde ekim alanı azalırken, verimde küçük artışlar nedeniyle üretim sabit kalmaktadır. Soyada, verim artışına karşılık, ekim alanındaki önemli daralmanın bir sonucu olarak üretimde geriye gitmektedir. Patateste ise, ekim alanı azalmasına karşın, verim ve üretimde yükselmeler görülmektedir.

I.8.2 – Hayvansal Üretim Yapılarında Değişim

Türkiye, önemli hayvancılık potansiyeli barındıran bir ülke olmasına karşın, özellikle 1980 sonrası süreçte, hayvan varlığında önemli azalmalar görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda, Cumhuriyet dönemi boyunca, bazı hayvan sayılarındaki değişim gösterilmektedir;

Tablo 16 : Türkiye'deYıllar İtibariyle Hayvan Sayıları (binbaş)

Yıllar	Sığır	Koyun	Kıl Keçi	Ank. Keçisi	Manda
1928	6.934	13.632	8.936	3.170	795
1936	8.329	20.772	10.727	4.295	801
1940	9.759	26.272	11.395	5.501	947
1945	9.810	23.386	12.222	4.026	848
1950	10.123	23.083	14.498	3.966	948
1955	11.059	26.444	16.217	4.816	1.056
1960	12.435	34.463	18.636	5.995	1.140
1965	13.203	33.382	15.305	5.500	1.216
1970	12.756	36.471	15.040	4.443	1.117
1975	13.751	41.366	15.216	3.547	1.051
1980	15.894	48.638	15.385	3.658	1.031
1985	12.466	42.500	11.233	2.103	551
1990	11.377	40.553	9.698	1.279	371
1995	11.789	33.791	8.397	714	255
2000	10.761	28.492	6.828	373	146
2001	10.548	26.972	6.676	346	138
2002	9.804	25.174	6.519	261	121
2003	9.789	25.431	6.516	256	113

Kaynak: DİE. Tarım İstatistikleri Özeti (çeşitli yıllar). Ankara.

Tablodan da izleneceği üzere, 1980 sonrası dönemde sığır, koyun, kıl keçisi, Ankara keçisi ve manda varlığında önemli azalmalar olmuştur.

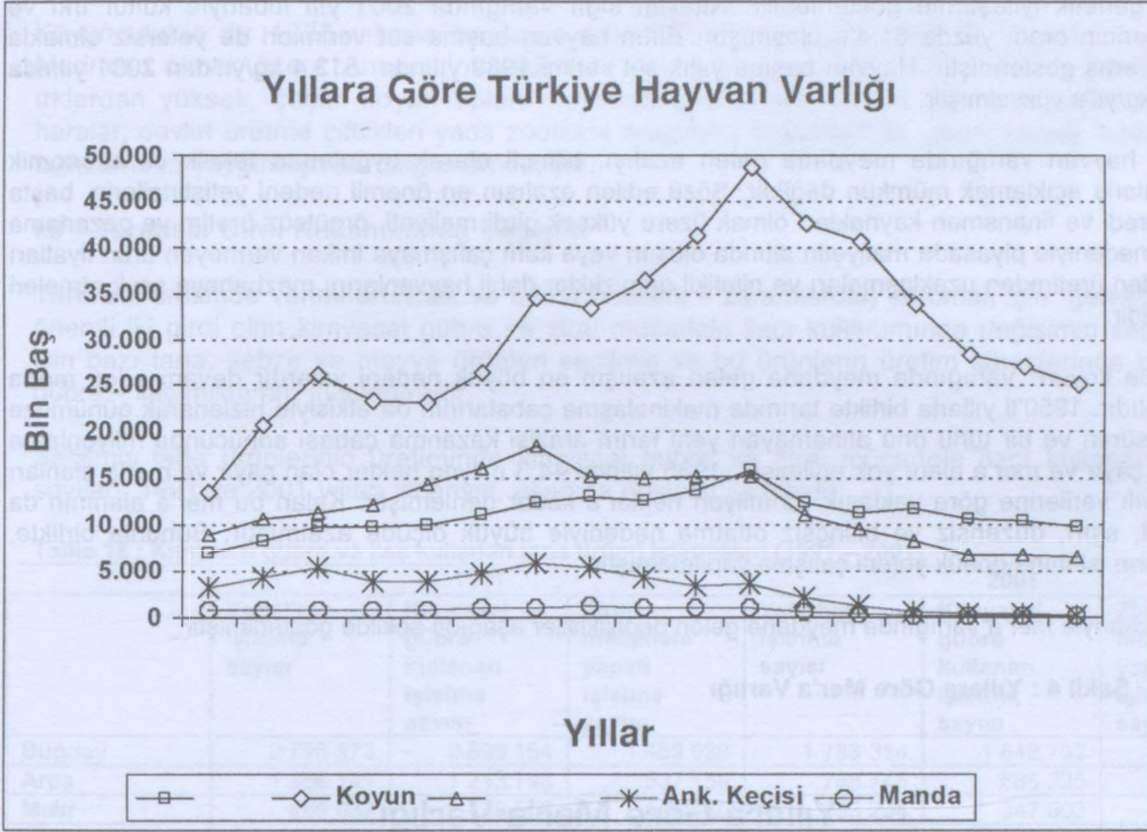
1928 yılında 6.9 milyon baş olan sığır varlığı 1950 yılına kadar çok hızlı bir artış göstererek 10 milyona ulaşmış; 1950-1960 arası dönemde azalan bir hızla da olsa yine artmış ve 1960 yılında 12.4 milyonu bulmuştur. 1980 yılına kadar artışını sürdürerek 15.9 milyon başa ulaşan sığır varlığı, bu tarihten sonra belirgin bir şekilde düşmeye başlamış ve 2002 yılında 9.8 milyona gerilemiştir.

Ülke hayvan varlığının bir diğer önemli unsuru olan koyun varlığı da sığır sayısındaki değişmelere koşut olarak gerilemiştir. Koyun varlığı 1928'de 13.6 milyondan 1950'de 23 milyona ve 1982'de 49.6 milyon baş'a kadar artmıştır. Bu tarihten sonra, ise koyun varlığı azalma sürecine girmiş ve 2002 yılı itibariyle 25.2 milyon baş'a düşmüştür.

Kıl keçisi ve Ankara keçisinde sayısal düşüş dönemi 1960'lı yıllarda başlamıştır. 1928 yılında 8.9 milyon baş olan kılkeçisi 1960'da 18.6 milyon'a kadar yükselmiş, daha sonra azalmaya başlamış ve 2002'de 6.5 milyon başa gerilemiştir. Ankara keçisinde ne yazık ki 1960 öncesinde de önemli bir gelişme sağlanamamıştır. Nitekim 1928'de 3.2 milyon baş olan Ankara keçisi 1960'da yaklaşık 6 milyona ulaşmış, 2002 yılında ise 261 bin başa gerilemiştir.

Hayvan sayılarında meydana gelen bu değişiklik aşağıdaki grafikte daha iyi gözlenebilmektedir.

Şekil 3. Yıllara Göre Hayvan Varlığı

Hayvan varlığındaki bu gerilemeyi kaydetmekle birlikte, Türkiye'nin et ve süt üretim verilerinin mutlaka analize dahil edilmesi gereklidir. Bu yaklaşım, hayvan sayısındaki azalmaya karşın, genetik potansiyelde yaşanabilecek iyileştirmelerin üretim yapısına olumlu yansıma olasılığının gözden kaçırılmaması açısından yararlı olacaktır.

Aşağıdaki tabloda, 1998 – 2002 yılları aralığında Türkiye'nin et ve süt üretimi gösterilmektedir;

Tablo 17 : Türkiye'de 1998 – 2002 Yılları Aralığında Et ve Süt Üretimi

ET ÜRETİMİ (ton)	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**
Sığır	181 892	186 443	176 253	170 533	142 152
Dana	177 381	163 238	178 383	161 057	185 478
Koyun	87 841	84 420	61 495	45 338	42 165
Kuzu	56 862	48 056	49 193	40 323	33 663
Kıl keçi ve oğlağı	22 775	22 741	20 931	15 825	15 167
Tiftik keçi ve oğlağı	655	953	463	313	287
Domuz	314	240	274	86	37
SÜT ÜRETİMİ (bin ton)					
İnek	8 832	8 965	8 732	8 489	7 490
Koyun	313	805	774	723	657
Kıl keçi	240	231	216	216	206
Tiftik keçi	5	5	4	4	3

Kaynak: DİE, 2003 Yılı Tarım İstatistikleri Özeti, Ankara.

Tablo verilerinden izleneceği üzere, beş yıllık süreçte, dana etindeki bir miktar üretim artışına karşılık, sığır – koyun – kuzu – kıl ve tiftik keçi ile domuz eti üretimlerinde önemli azalmalar görülmektedir.

Benzer şekilde, aynı dönemde, yalnızca koyun sütü üretiminde artış görülmüş; buna karşılık inek – kıl ve tiftik keçisi sütü üretiminde gerilemeler yaşanmıştır.

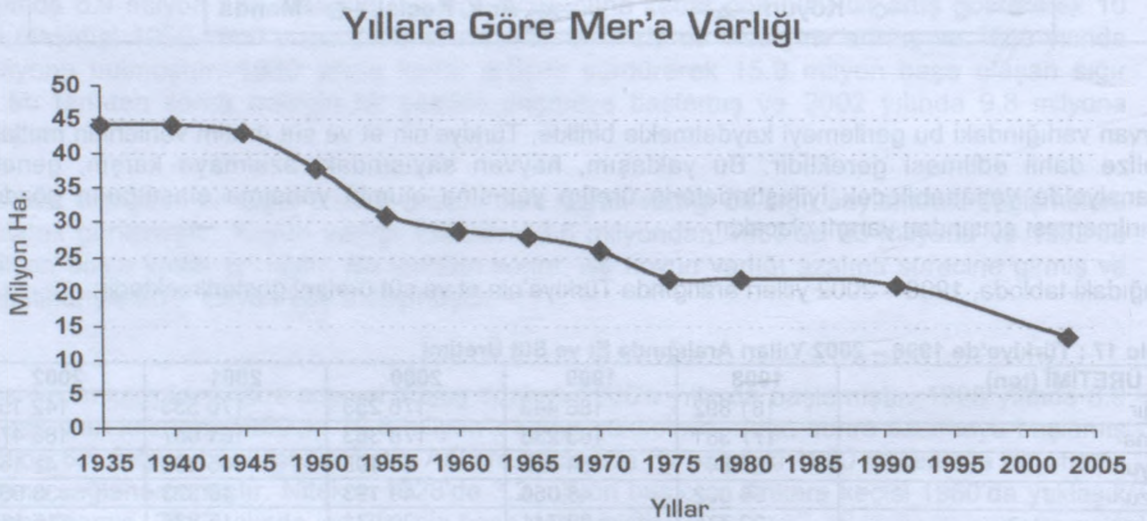
Sığır varlığında meydana gelen azalmanın nedenlerinden biri olarak sürü kompozisyonunda meydana gelen genetik iyileştirme gösterilebilir. Nitekim sığır varlığında 2001 yılı itibariyle kültür ırkı ve melezlerinin oranı yüzde 61.4'e ulaşmıştır. Birim hayvan başına süt verimleri de yetersiz olmakla birlikte artış göstermiştir. Hayvan başına yıllık süt verimi 1939 yılında 513.4 kg/yıl'dan 2001 yılında 1.669 kg/yıl'a yükselmiştir.

Ancak hayvan varlığında meydana gelen azalışı, bilinçli olarak uygulanan teknik ve ekonomik politikalarla açıklamak mümkün değildir. Sözü edilen azalışın en önemli nedeni yetiştiricilerin, başta yem, kredi ve finansman kaynakları olmak üzere yüksek girdi maliyeti, örgütsüz üretim ve pazarlama yapısı nedeniyle piyasada maliyetin altında oluşan veya karlı çalışmaya imkan vermeyen ürün fiyatları yüzünden üretimden uzaklaşmaları ve nitelikli damızlıklar dahil hayvanlarını mezbahaya sevk etmeleri gerçeğidir.

Özellikle koyun varlığında meydana gelen azalışın en büyük nedeni yıllardır devam eden mer'a tahribatıdır. 1950'li yıllarla birlikte tarımda makinalaşma çabalarının da etkisiyle hızlanarak günümüze kadar süren ve bir türlü önü alınamayan yeni tarım arazisi kazanma çabası sonucunda milyonlarca hektar çayır ve mer'a alanı yok edilmiştir. 1935 yılında 44,3 milyon hektar olan çayır ve mer'a alanları 2003 yılı verilerine göre yaklaşık 13 milyon hektar'a kadar gerilemiştir. Kalan bu mer'a alanının da kalitesi, aşırı, düzensiz ve bilinçsiz otlatma nedeniyle büyük ölçüde azalmıştır. Bununla birlikte, meraların ıslahına dönük yeterli çalışma yapılmamıştır.

Yıllar itibariyle mer'a varlığında meydana gelen değişiklikler aşağıda şekilde gösterilmiştir.

Şekil 4 : Yıllara Göre Mer'a Varlığı

Mer'aların yok edilmesi, tüm hayvansal üretim için çok önemli bir kaynağın da yitirilmesi yanında, geleneksel olmakla birlikte yığın halinde üretimde bulunan ve düşük maliyetli yem girdisi sağlayabilmeleri nedeniyle rantabl olan ekstansif koyunculuk işletmeleri için de bir yıkım olmuştur. İşte koyun varlığının azalmasının gerçek nedenini bu bulgularda aramak gerekir.

4342 sayılı Mer'a Kanunu bu alanda önemli bir iyileşme yaratmaya aday olmakla birlikte, özellikle Mera Fonu'nun iptal edilmesinin ardından, uygulama alanında yeterince olumlu sonuçlar alınamamıştır. Bundan da öte, 4342 sayılı Yasa'yı değiştiren Yasa'nın, 1.1.2003 tarihinden önce gerçekleştirilen mera işgallerine af getirmesi, meralarımız açısından olumlu olmayan bir gelişmenin habercisi konumundadır.

Hayvan varlığının ıslahı konusunda ulaşılan seviye, 80 yıl gibi uzun bir zamanı aldığına dikkat edilirse yeterli olmaktan uzaktır. Sığırcılıkta ıslah çalışmalarında ise; koyunculuğun ihmal edilmesi pahasına ve tüm ıslah olanakları bu alt sektöre sağlanarak belli bir dereceye kadar iyileşme sağlanabilmiştir.

Koyunculukta da 1928 yılında başlayan merinoslaştırma çalışmaları sonucunda başta Türk Merinosu olmak üzere Anadolu'nun iklim ve çevre koşullarına uyumlu, verim yönünden yerli ırklardan yüksek, çeşitli koyun tipleri meydana getirilmiştir. Ancak bunların yaşama alanları haralar, devlet üretme çiftlikleri yada zootekni araştırma enstitüleri ile sınırlı kalmış, halk elindeki kullanımının yaygınlaşması sağlanamamıştır.

I.9 – Tarımsal Girdi Kullanımında Değişim

Tarımsal üretimde verimi artırmak ve ürünü hastalık – zararlılardan korumak için gerekli olan en önemli iki girdi olan kimyasal gübre ve zirai mücadele ilacı kullanımında değişimin saptanması için bazı tarla, sebze ve meyve ürünleri seçilmiş ve bu ürünlerin üretim süreçlerinde kullanılan gübre – ilaç miktarları incelenmiştir.

Seçilmiş tarla ürünlerinin üretiminde kimyasal gübre ve zirai mücadele ilacı kullanan işletme sayıları, 1991 ve 2001 yılları itibariyle, aşağıda gösterildiği gibidir;

Tablo 18 : Kimyasal gübre ve ilaç kullanan tarla ürünü işletmeleri (1991 – 2001)

	1991			2001		
	Yetiştiren işletme sayısı	Kimyasal gübre kullanan işletme sayısı	Zirai mücadele yapan işletme sayısı	Yetiştiren işletme sayısı	Kimyasal gübre kullanan işletme sayısı	Zirai mücadele yapan işletme sayısı
Buğday	2 796 573	2 599 154	1 459 639	1 783 314	1 642 762	994 194
Arpa	1 356 141	1 213 743	537 156	768 745	685 225	341 755
Mısır	499 832	429 506	116 460	453 294	347 503	81 445
Mercimek	146 939	82 037	32 061	61 797	33 414	22 936
Ayçiçeği	173 286	158 252	99 130	135 616	111 395	76 072
Fiğ	161 314	75 165	9 076	98 634	57 190	10 302
Fasulye (k)	114 080	77 751	40 124	64 428	40 202	19 201
Nohut	386 805	126 073	90 043	197 025	79 726	61 644
Soğan (k)	42 974	37 545	18 592	46 464	35 945	24 157
Patates	209 193	157 705	108 008	158 487	92 277	53 740

Kaynak: DİE 1991 ve 2001 Genel Tarım Sayımı

Yukarıdaki tablo değerleri, kendi yılları içinde, gübre kullanan – zirai mücadele yapan işletmelerin toplam işletmelere oranı olarak okunmak istendiğinde, aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır;

Tablo 19 : Kimyasal Gübre ve İlaç Kullanımında Değişim (Tarla, 1991 – 2001)

	1991		2001	
	Kimyasal gübre kullanan işletme sayısı Oranı (%)	Zirai mücadele yapan işletme sayısı Oranı (%)	Kimyasal gübre kullanan işletme sayısı Oranı (%)	Zirai mücadele yapan işletme sayısı Oranı (%)
Buğday	92.9	52.2	92.1	55.7
Arpa	89.5	39.6	89.1	44.5
Mısır	85.9	23.3	76.7	18.0
Mercimek	55.8	21.8	54.1	37.1
Ayçiçeği	91.3	57.2	82.1	56.1
Fiğ	46.6	5.6	58.0	10.4
Fasulye (k)	68.2	35.2	62.4	29.8
Nohut	32.6	23.3	40.5	31.3
Soğan (k)	87.4	43.3	77.4	52.0
Patates	75.4	51.6	58.2	33.9

Kaynak: DİE 1991 ve 2001 Genel Tarım Sayımı

Tablo verilerinden de izleneceği üzere, 1991 yılına oranla 2001 yılında, fiğ ve nohut hariç diğer tüm tarla ürünlerini üreten daha az işletme kimyasal gübre kullanmıştır.

Buna karşılık, aynı dönemde, zirai mücadel yapan işletme sayılarında, buğday, arpa, mercimek, fiğ, nohut, soğan üreten işletmeler açısından bir artış; mısır, ayçiçeği, kuru fasulye ve patates üreten işletmeler açısından bir azalış meydana gelmiştir.

Yine seçilmiş sebze ürünü yetiştiren işletmelerin, 2001 yılı itibariyle kimyasal gübre ve zirai mücadele ilacı kullanımı, aşağıda gösterilmektedir;

Tablo 20 : Kimyasal Gübre ve İlaç Kullanan Sebze Ürünü İşletmeleri (2001)

		2001		2001	
	Yetiştiren işletme sayısı	Kimyasal gübre kullanan işletme sayısı	Zirai mücadele yapan işletme sayısı	Kimyasal gübre kullanan işletme oranı (%)	Zirai mücadele yapan işletme oranı (%)
Marul	4 659	3 037	2 023	65.2	43.4
Lahana	44 922	19 775	5 957	44.0	13.3
Biber	164 381	104 332	60 239	63.5	36.6
Kabak	29 332	19 241	7 599	65.6	25.9
Hıyar	71 309	36 330	28 012	50.9	39.3
Fasulye (taze)	285 446	159 432	67 063	55.9	23.5
Domates	282 690	183 239	125 903	64.8	44.5
Kavun	53 374	27 866	23 530	52.2	44.1
Karpuz	64 742	41 928	33 627	64.8	51.9
Patlıcan	60 705	37 271	26 018	61.4	42.9

Kaynak: DİE 2001 Genel Tarım Sayımı

Tablodan da görüleceği üzere, kimyasal gübre kullanan işletme oranı % 65'in altında kalmakta, zirai mücadele yapan işletme oranı ise daha da aşağılara düşmektedir.

Meyve yetiştiren işletmelerde seçilmiş bazı ürünler için kimyasal gübre kullanan ve zirai mücadele yapan işletme sayıları ve oranları aşağıda verilmiştir:

Tablo 21 : Kimyasal Gübre ve İlaç Kullanan Meyve Ürünü İşletmeleri (2001)

		2001		2001	
	Yetiştiren işletme sayısı	Kimyasal gübre kullanan işletme sayısı	Zirai mücadele yapan işletme sayısı	Kimyasal gübre kullanan işletme oranı (%)	Zirai mücadele yapan işletme oranı (%)
Elma	171 551	77 143	91 091	45.0	53.1
Üzüm	327 006	138 236	190 346	42.3	58.2
Mandalina	11 069	8 227	6 824	74.3	61.6
Portakal	28 010	22 425	17 301	80.1	61.8
Zeytin	196 361	76 732	62 637	39.1	31.9
Fındık	334 881	270 474	213 121	80.8	63.6
Ceviz	56 406	12 510	7 664	22.2	13.6
Armut	36 078	7 698	7 747	21.3	21.5
Erik	44 101	19 360	18 364	43.9	41.6
Kayısı	59 465	37 506	41 335	63.1	69.5
Kiraz	72 320	40 293	48 236	55.7	66.7
Şeftali	52 466	40 122	44 272	76.5	84.4
Vişne	39 352	14 749	21 365	37.5	54.3

Kaynak: DİE 2001 Genel Tarım Sayımı

Tablo verilerinden de izleneceği üzere, kimyasal gübre ve zirai mücadale ilacı kullanımı turunçgiller, fındık, kayısı, kiraz ve şeftali üretimi yapan işletmelerde görece yüksek kalırken (% 55 - % 84), diğer meyve ürünlerini üreten işletmelerde oldukça düşük düzeylerde kalmaktadır.

Diğer taraftan, sayımın uygulandığı 37.472 yerleşim yerinde, kimyasal gübre kullanımının çiftlik gübresi kullanımından daha yaygın olduğu görülmektedir. Örneğin Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki yerleşim yerlerinin %46.19'u çiftlik gübresi kullanırken, %80.29'u kimyasal gübre kullanmaktadır. Bununla birlikte, toplam yerleşim yerinin %76.66'sı zirai mücadele yaparken, bu oran %34.53 ile Kuzeydoğu Bölgesinde en düşük, %93.26 ile Ortagüney Bölgesinde en yüksek seviyesindedir.

Tüm bu veriler, ürünün ve bölgenin pazarlanma kanallarının açık olması ve tarımsal faaliyetin gelir getirici özellikler göstermesi durumunda işletmelerin daha yüksek kalite ve kantite için gübre ve ilaç kullanımına yöneldikleri, tersi durumda bundan vazgeçtiklerini göstermektedir.

1.10 – Tarımsal Mekanizasyon Yapısında Değişim

Türkiye tarımsal ekipman ve makine parkında 1994 – 2003 yılları arasındaki değişim incelendiğinde, traktör sayısının 757.505'ten 997.620'ye % 32 oranında arttığı, karasabanın 340.020'den 125.335'e % 63 oranında gerilediği görülmektedir. Kulaklı traktör pulluğu 746.554'ten 930.943'e çıkmış ve traktör sayısındaki artışa koşut bir şekilde, % 25 oranında artmıştır.

Belirtilen dönemde, kendi yürür biçerdöver sayısının hemen hiç değişmeyerek 11.649'dan 11.721'e çıktığı, sellektör sayısının 3.141'den 4.092'ye % 30 oranında arttığı, yağmurlama sulama tesisinin % 54 oranında artarak 122.482'den 188.258'e çıktığı, damlama sulama tesisinin ise ilk kez 2002 yılında 58.069 olarak başladıktan sonra, izleyen yıl olan 2003'te % 114 oranında artarak 124.036'ya çıktığı görülmektedir.

Aynı dönemde elektrik motorlu motopomp sayısı 112.094'ten 147.909'a çıkarken, termik motorlu motopomp sayısı ise 213.722'den 197.888'e gerilemiştir.

1.11 – Tarımsal Yatırımlar ve Tarımın Finansmanı

Yatırımlar, genel anlamda, üretim kapasitelerini artırmaya yönelik olarak sermaye stoğuna yapılan net ilaveler olarak tanımlanabilir.

Tarım sektörüne yönelik kamu ve özel sektör yatırımlarının toplamı, alt sektörler ve bölgeler itibariyle dağılımı, teknoloji kullanımına katkısı ve istihdam yaratma kapasitesi ile sermayenin devir hızı, diğer sektörlerde olduğu gibi, tarım sektörü açısından da büyük önem taşımaktadır.

Tarım Satış Kooperatifleri (TSK), Tarım Kredi Kooperatifleri ve Pankobirlik gibi üretici örgütlerinin tarım kesimine yönelik ayni ve nakdi kredileri ile yatırımları dışında genel olarak bankacılık sistemi içerisinde tarımsal kredilerin yeri, tarımsal yatırım teşvik belgeleri ile kamunun sabit sermaye yatırımları içerisinde tarımın payına ilişkin açıklamalar aşağıda verilmiştir.

Tarım sektörünün ekonomik büyüklüğü, önemi ve sektörden geçimini sağlayanların sayısı, gelir düzeyi dikkate alındığında bu sektöre verilen gelişmiş dünyanın uygulamalarına benzer desteklerin yokluğu tarımın finansmanında da kendini göstermektedir. Ayrıca, yatırım teşvik belgeleri ve kamunun sabit yatırımlarından tarımın aldığı pay açısından konu incelendiğinde bu alanlarda da teşvik ve yatırımların yetersizliği ortaya çıkmaktadır.

1.11.1 Tarımın Finansmanı

Öz sermayesi yetersiz tarımsal işletmeler, işletmelerini büyütme ve yeni yatırımlara girişmek için, hatta zaman zaman üretim faaliyetlerini sürdürebilmeleri için dış kaynağa gereksinim duyarlar. Tarımda sermayenin devir hızının yavaş olması nedeniyle, dünyanın hemen her ülkesinde, tarım sektörü, piyasa faiz oranlarının altında faiz oranları ile kredilendirilmektedir.

1888 yılında kurulmuş bulunan Ziraat Bankası, tarımsal kredileme işlevinde başat konumda olmuştur. Bu çerçevede, 1985 yılında, kamu ve özel sermayeli toplam dokuz banka tarım

sektörüne kredi verirken, 2000 yılı itibariyle, bu sayı, Ziraat Bankası, Şeker Bank ve Milli Aydın Bankası olmak üzere üçe inmiştir. 2001 yılında ise, bu üç kuruluş ta tarımsal kredi işlevine son vermiştir.

Aşağıdaki tablo, 1996 – 2001 yılları aralığında, tarım kesimin kullandığı kredilerin toplam krediler içerisindeki payının değişimini göstermektedir;

Tablo 22 : Tarımsal Kredilerde Değişim (Milyar TL)

Yıllar	(1) Doğrudan Krediler	(2) Destekleme Alımları için Verilmiş Krediler	(3) Toplam Kaynaklar	(4) Bankacılık Kredi Toplamı	(_) %	(_) %
1996	643.626	40.381	683.927	3.860.068	16.7	17.7
1997	1.426.613	109.918	1.536.432	8.811.893	16.2	17.4
1998	842.021	399.950	1.241.971	14.122.355	6.0	8.8
1999	1.193.208	950.002	2.143.210	21.714.974	5.5	9.9
2000	1.982.851	1.425.902	3.406.753	34.213.680	5.8	9.9
2001	749.491	2.179.002	2.946.493	36.387.574	2.1	8.1

Kaynak : T.C Ziraat Bankası ve TBB

Destekleme alımları için ayrılmış olan kaynaklar üreticiye işletme kredisi olarak değil ürün alım bedelleri ödenmesi amacıyla TSK'na aktarılan kaynaklardır. Bunların kullanım biçimleri ve 1.5.2000 yılı öncesi DFİF kredileri olduğu dikkate alındığında gerçek anlamda tarımsal kredi olmadığı görülmektedir. Bu tutarlar dahil edildiğinde 1996 yılında tarıma tahsis edilen kaynakların Türk Bankacılık Sistemi kredilerine oranı %17.7 iken, 1998 yılından itibaren hızla azalarak %8'e düşmüştür. Destekleme alımları kapsamında TSK'na verilen tutarlar hariç tutulduğunda ise kredi yetersizliği çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 1996 yılında %16.7 olan oran 2001 yılında %2.1'e inmiştir.

Hayvancılık sektörüne Ziraat Bankası tarafından sağlanan kredilerin toplam krediler içindeki payı ise, aşağıda verilmektedir.

Tablo 23: T.C. Ziraat Bankasınca Hayvancılık Kesimine Verilen Kredilerin Toplam Krediler İçerisindeki Payı (milyonTL)

Yıllar	Toplam Tarımsal Krediler	Hayvancılık Kredileri	TTK içinde Hayvancılık Kredilerinin Payı(%)
1985*	1.023..873	133.703	13,8
1990*	17.324.395	1.737.925	10,1
1995*	333.022.314	28.816.591	8,6
1998**	1.241.930.000	215.154.000	17,3
1999**	2.143.211.000	345.208.000	16,1
2000**	3.408.754.000	458.164.000	13,4
2001**	2.948.493.000	286.892.000	9,7
2002**	2.884.151.000	144.781.000	5,0

Kaynak: * DİE, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (çeşitli yıllar). Ankara.
** T.C.Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Kayıtları. 2004, Ankara.

Tablodan da görüldüğü üzere 1985-2002 arası dönemde toplam tarımsal krediler içerisinde hayvancılık kredilerinin payı 1998 yılına kadar % 17.3 düzeylerine kadar arttıktan sonra, hızlı bir düşüş eğilimine girerek 2002 yılında % 5 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuç, zaten azalan tarımsal krediler içinde, hayvancılık kredilerinin en çok olumsuz etkilenen konumuna işaret etmektedir.

2001 yılında tarımsal kredi uygulamasına son verilmesinin altında yatan neden, 9 Aralık 1999 tarihinde IMF'ye verilen niyet mektubunda verilen "Hükümet, çiftçilere verilen kredi sübvansiyonunu safhalar halinde tedricen ortadan kaldıracaktır" taahhüdüdür.

Aşağıdaki tablo, yaşanan gerçekliği bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır;

Tablo 24 : Ziraat Bankası Tarımsal Kredi Fazi Oranları ve Enflasyonda Değişim

Yıllar	Bitkisel Kredi Faiz Oranı (%)	Hayvansal Kredi Faiz Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)
1980	16		90.3
1981	23		34.1
1982 – 1983	21		27 – 28.1
1984	28		46.4
1985	32		41.7
1986	32	22	27.5
1987	42	22	39.3
1988	46.5	29	60.8
1989 – 1993	46.5	38.5	65–49.6–55.4–62-58.3
1994	46.5	43	121
1995 – 1996	50	43	88.5-84.9
1997	70	59	91.0
1998 – 1999	65	54	54.3-62.9
2000 Ortalama	42.9		32.7
2001 Ortalama	90.0		88.6
2002 Ortalama	66.2		30.8
	Normal Faiz Oranı	İndirimli Faiz Oranı	
2003 Ortalama	50.1	47.4	13.9
7 – 18 Ocak 2004	35.0	31.0	
19 Ocak 2004	33.0	30.0	
24.2.2004	29.0	27.0	

Kaynak : T.C. Ziraat Bankası

Tablo verilerinden izleneceği üzere, 1999 yılından itibaren T.C. Ziraat Bankasınca uygulanan tarımsal kredi faiz oranları enflasyon oranının üzerine çıkmış, bu durum, 2002 yılında, enflasyon oranının iki katından fazla düzeye kadar yükseltilmiştir. Banka ayrıca, 25 Aralık 2000 gün 4603 sayılı Yasa kapsamında, özelleştirilmek üzere yeniden yapılandırılma sürecine girmiştir. Tarım Kredi Kooperatifleri normal faiz oranlarının, Ziraat Bankası faiz oranlarının iki puan üstünde olması, süreci olanca açıklığı ile ortaya koymaktadır.

2003 yılından itibaren, Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri ve sisteme giren diğer bankalarca (Vakıflar Bankası, İş Bankası, Denizbank) tarımsal kredi uygulamasına geçiş çabaları görülmektedir.

Bunların arasında, Tarım Kredi Kooperatiflerine (TKK) özel atıf yapmakta yarar görülmektedir. TKK, öz kaynakları yanında, Ziraat Bankası'ndan aldığı kaynaklarla üreticiyi kredilendirmektedir. TKK'nın bir yıl vadeli olarak kullandırdığı kısa vadeli işletme kredileri; genel ihtiyaç, tohumluk, kimyevi gübre, akaryakıt ve yedek parça, hayvancılık, zirai mücadele ilaçları ve diğer işletme kredileri olarak bölümlenmektedir. Onbeş yıla kadar açılabilen orta vadeli yatırım kredileri ise tarımsal araç ve gereç kredileri ile hayvancılık donatma kredilerinden oluşmaktadır.

Bütün bu uygulamaların yetersizliği, tarım sektörünün giderek artan finansman açığı ve konu ile ilgili duyarlılığın yükselmesi sonucunda, "T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Tarımsal Üretime Yönelik Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılmasına İlişkin" 2004/6840 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı yayımlanmıştır.[7]

Kararname hükümlerine göre, Ziraat Bankası ve TKK tarafından, bir yıl vadeli % 25 sabit faizli işletme kredisi yanında; tarımsal üretimin geliştirilmesi, verimliliğin ve kalitenin artırılması amacıyla tarımsal üretime yönelik, Ziraat Bankasınca damızlık süt sığırı yetiştiriciliği, sertifikalı tohumluk üretimi / kullanımı, su ürünleri yetiştiriciliği, organik tarım, kontrollü örtü altı tarımı ve Ar-ge konularında; TKK'ce ise yalnızca sertifikalı tohumluk üretimi/kullanımı ve kontrollü örtüaltı tarımı konularında işletme ve yatırım kredisi kullandırılacaktır.

[7] Resmi Gazete, 25.2.2004 gün, 25384 sayı

Bu kredilerde uygulanacak faiz oranı, Ziraat Bankası'nın halen uyguladığı faiz oranlarından, konulara göre değişken oranlarda indirim yapılmak suretiyle belirlenecektir.

Düşük faizli kredi uygulamasından, 420.495 üretici yararlanabilecek, Ziraat Bankası ve TKK'ce ertelenmiş, taksitlendirilmiş, idari veya kanuni takipte borcu bulunan veya yeniden yapılandırılmış kredi borcu olup geri ödeme süreci devam eden üreticiler bu Karar'dan yararlanamamaktadır. Ayrıca, Kararname kapsamında kredi kullanmak isteyen üreticilerin 31.12.2004 tarihine kadar Banka veya TKK'ne başvuruda bulunmaları gerekmektedir.

1.11.2. Yatırım Teşvikleri ve Kamu - Özel Yatırımlarında Tarımın Payı

Tarımın finansman sorununa ilave olarak, kamunun sabit sermaye yatırımları ile yatırım teşvik belgesi tutarlarında da sürekli düşüşler görülmektedir. Bu çerçevede, iç ticaret hadlerinin gelişimi ve yatırıma kaynak aktaramayan bir bütçe yapısı içinde özel tarım yatırımlarının payı, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 25: Tarım Ürünleri İç Ticaret Hadleri Endeksi ve Özel Yatırımların Payı (%)

Yıllar	İTİH (1994=100)	Toplamda ÖTY Payı %
1998	130.1	4.8
1999	73.1	2.8
2000	67.7	2.5
2001	63.4	2.4

Kaynak : DPT ve DİE , (aktaran) :Kazgan, Gülten, **Tarım ve Gelişme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, Aralık 2003, İstanbul, s: 405

Tablodan izleneceği üzere, 1994 yılı 100 kabul edildiğinde, tarım ürünleri iç ticaret hadleri 2000 yılında % 67.7, 2001 yılında ise % 63.4'e gerilemektedir. İTH'lerindeki bu eğilim, dönemin tarım sektörü üzerindeki olumsuz etkisini ortaya koymaktadır. Düşük tarımsal yatırımlar içinde özel sektör yatırımlarının sıfırlanmaya doğru gidişi de, tarım sektörünün gelir getirici özelliğinin kaybolmakta oluşuna işaret etmektedir.

Tarım kesiminin kamu sabit sermaye yatırımları içindeki payı ise aşağıda irdelenmektedir;

Tablo 26: Tarım Kesimi Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Payı, Miktarsal ve Oransal Olarak (%)

Yıllar	(1) Tarım	(2) Toplam	%
1996	78	763	10
1997	193	1.784	11
1998	254	3.255	8
1999	400	4.833	8
2000	749	8.709	9
2001	948	10.509	9

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü

Tablodan da görüleceği üzere, kamu sabit sermaye yatırımları içinde tarım kesiminin payı, % 10'ların altında kalmaktadır. Yatırım teşvik belgeleri içinde tarımın payı ise, aşağıdaki tablodan görüleceği üzere, % 1er düzeyine gerilemiştir.

Tablo 27: Tarım Kesimi Yatırım Teşvik Belgelerinin Toplam Yatırım Teşvik Belgeleri İçindeki Payı.
(Milyar TL)

Yıllar	(1) Tarım	(2) Toplam	%
1980	83	473	17
1985	50	6.671	1
1990	3.647	67.626	5
2000	129.435	8.761.378	1
2001	100.244	10.598.842	1

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tarım sektörünün GSMH'daki payının %12'ler civarında olduğu dikkate alındığında özellikle yatırım teşvik belgeleri içerisinde tarım sektörünün payının %1 gibi çok küçük düzeylerde gerçekleşmesi, düşündürücüdür.

1.12 - Kırsal Alanda Örgütlenme

Türkiye kırsal alanında, kamu ve kamu dışı örgütlenme modelleri bulunmaktadır.

Türkiye'de merkezi kamu organizasyonu içinde tarıma yönelik hizmet sağlayan kuruluşlar; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Devlet Bakanlıkları, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Merkez Bankası, Ziraat Bankası, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Toprak Mahsülleri Ofisi Genel Müdürlüğü, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Tekel, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Çaykur, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, TÜGSAŞ ... olarak sayılabilir.

Kimi hükümleri Sayın Cumhurbaşkanı tarafından veto edilerek TBMM'ne geri gönderilen 5227 sayılı "Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden yapılandırılması Hakkında Kanun", tarımsal kamu yönetiminde önemli değişiklikler oluşturmaya adaydır.

Bu çerçevede, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın taşra teşkilatının "görev ve yetkileri, ulusal veya bölgesel düzeyde faaliyet gösteren araştırma enstitüleri ve labratuvarları hariç enstitü ve laboratuvarları ile üretme istasyonları bina, araç, gereç, taşınır ve taşınmaz malları, alacak ve borçları, bütçe ödenekleri ve kadroları ile birlikte olmak üzere personeli il özel idarelerine devredilmekte", "il özel idarelerine devri öngörülen enstitü ve laboratuvarlar Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından belirlenen usul ve esaslara göre bina, araç, gereç, taşınır ve taşınmaz malları, alacak ve borçları, bütçe ödenekleri ve kadroları ile birlikte olmak üzere personeli; görev alanına göre üniversitelere, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına veya belediyelere" [8] devredilebilecektir. Devir ve tasfiye, Maliye Bakanlığı, Devlet Personel Başkanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından birlikte hazırlanarak Bakanlar Kurulu tarafından yürürlüğe konulacak esas ve usullere göre bir yıl içinde gerçekleştirilecektir.

Ayrıca Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kaldırılmakta, "görev ve yetkileri; araç, gereç, her türlü taşınır ve taşınmaz malları bunlara ait ödenekleri ile birlikte İstanbul dışında il özel idarelerine; İstanbul ilinde ise bu hizmetleri il hudutları dahilinde yapmak üzere İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne devredilmiştir. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü merkez teşkilatı, ulusal veya bölgesel düzeyde faaliyet gösteren araştırma enstitüleri ile Tarımsal Hidroloji Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürlüğü'nün kadro ve pozisyonları ile birlikte personeli ve araç, gereç, taşınır malları ile hizmet binaları ve diğer taşınmaz malları ve bunlara ait ödenekler Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na, İstanbul dışındaki taşra teşkilatı personeli bulundukları illerdeki il özel idarelerine, İstanbul'da ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'na kadro ve pozisyonları ile birlikte" [9] devredilmektedirler. Tasfiye ve devir işlemleri Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanarak Bakanlar Kurulu tarafından yürürlüğe konulacak esas ve usullere göre bir yıl içinde gerçekleştirilecektir.

Türkiye kırsalında konumlanan kamu yönetimi aygıtları dışında, baskı grubu niteliğindeki üretici örgütü olan Türkiye Ziraat Odaları Birliği, demokratik kitle örgütü niteliğindeki meslek kuruluşları, çeşitli sivil toplum kuruluşları da bulunmaktadır.

Ayrıca ekonomik amaçlı kuruluşlar olan tarımsal kooperatifler, yetiştirici birlikleri, ihracatçı birlikleri, özel şirketler de ülke kırsalında çeşitli faaliyetler içerisinde bulunmaktadırlar.

---

[8] 5227 sayılı yasa, geçici madde 1, d fıkrası
[9] 5227 sayılı yasa, geçici madde 2

Sözü edilen yapılar, Şura'nın 10. Komisyonu olan "Tarımsal Örgütler ve Örgütlenme" Komisyonu'nun çalışma alanı içine girdiğinden, Raporumuzun inceleme alanı dışında bırakılmıştır.

II – İZLENEN YAPISAL POLİTİKALAR ve YENİDEN YAPILANMA ARAYIŞLARI

Tarım sektöründeki politika belirlemelerinin temelinin, Anayasa'dan kaynaklanma zorunluluğu vardır. Bundan başka, kamu kesimi için emredici, özel kesim için ise yol gösterici olan Kalkınma Planlarında da, tarım sektörü ile ilgili birçok saptamalar yapılmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle, 1982 Anayasası'nın, ardından da Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın sektörel saptamalarının değerlendirilmesinde yarar görülmektedir. Anayasa ve Kalkınma Planı'nın gösterdiği hedefler saptandıktan sonra, bu bölümün sonunda, uygulamaya değinilecektir.

II.1 - 1982 Anayasasında Tarım Sektörü İle İlgili Saptamalar

1982 Anayasası, tarım sektörü ile doğrudan veya dolaylı ilişkili birçok hükme sahiptir.

Anayasa'nın 2 inci maddesinin devletin nitelikleri arasında saydığı "sosyal hukuk devleti" ve 10 uncu maddesinin "yasa önünde eşitlik" hükmü, şüphesiz kırsal – kentsel tüm ülke bütünü için geçerlidir.

35 inci madde herkesin mülkiyet ve miras hakkına sahip bulunduğunu, bu hakların, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabileceğini, mülkiyet hakkının toplum yararına aykırı olarak kullanılamayacağını hükme bağlamaktadır.

"Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlıklı üçüncü bölümün "Kamu Yararı" kapsamında saydığı "Toprak Mülkiyeti" başlıklı 44 üncü maddesi aynen şöyledir;

"Devlet toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini tespit edebilir. Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yer altı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz. Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkasına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir. Bu şartların kaybı halinde, dağıtılan toprağın Devletçe geri alınmasına ilişkin esaslar kanunla düzenlenir".

Aynı kapsamda bulunan "Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması" başlıklı 45 inci madde ise şu hükümlere sahiptir;

"Devlet, tarım arazileri ile çayır ve mer'aların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır. Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticilerin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır".

Anayasa'nın "Kamulaştırma" başlıklı 46 ıncı maddesi, kamulaştırma bedelinin nakden ve peşin olarak ödeneceğini belirttikten sonra, tarım reformunun uygulanması, büyük enerji ve sulama projeleri, iskan projelerinin de aralarında bulunduğu bazı kamulaştırmalarda, kanunla taksitlendirmenin öngörülebileceği istisnasını getirmiştir. Bununla birlikte, "kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten küçük çiftçiye ait olanların bedeli, her halde peşin ödenir".

Anayasa'nın çevre hakkını konu alan 56 ıncı ve konut hakkını konu alan 57 inci maddeleri, hem kentsel hem de kırsal alanlar için düzenlemeler getirmektedir.

Anayasa'nın "Planlama" başlıklı 166 ıncı maddesinde, "ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayiin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak", devletin görevi olarak belirtilmiştir.

Anayasa'nın "tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi" başlıklı 168 inci maddesi, "Ormanların korunması ve geliştirilmesi" başlıklı 169 uncu maddesi ve "Orman köylüsünün korunması" başlıklı 170 inci maddesi, kırsal alanları doğrudan ilgilendiren hükümlere sahiptir.

"Kooperatifçiliğin geliştirilmesi" başlıklı 171 inci madde hükmüne göre ise, "Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır".

Anayasa'nın kırsal alan ve tarım sektörü ile ilgili hükümleri topluca değerlendirildiğinde, "sosyal devlet" ve "eşitlik" ilkelerinin kır-kent ayrımı gözetmeksizin tüm ülke nüfusuna yönelik olarak uygulanması, kamu yararının gözetilmesi, kişisel hakların kamu yararı ilkesine aykırı kullanımının önlenmesi, tarımın geliştirilmesi, kaynakların sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda kullanımı, toprak reformunun yapılması, kooperatifçiliğin desteklenmesi ve bütün bunların plancı bir disiplin içinde gerçekleştirilmesi hükümleri öne çıkmaktadır.

II.2 – Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık (2001-2005) Kalkınma Planı,[10] kırsal alan -yerleşme ve tarım sektörüne ilişkin saptamalar yapmaktadır.

II.2.1 – Sekizinci Plan'da Kırsal Kalkınma ve Kırsal Yerleşmeye Yönelik Düzenlemeler

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kırsal kalkınma ve kırsal yerleşmeye yönelik düzenlemeler, üç farklı bölümde yapılmıştır. Bunlardan ilki, Plan'ın Yedinci Bölüm'ünde yer alan "V.Kırsal Kalkınma" başlığı [11], ikincisi Sekizinci Bölüm'ünde yer alan "XII. Kentsel ve Kırsal Altyapı" başlıklı alt bölümün "Kırsal Altyapı" [12] alt başlığı ve "VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Temel Amaç, İlke ve Politikaları (2001 – 2005)" bölümünün "Yerleşme, Kentleşme, Kentsel ve Kırsal Altyapı" [13] bölümleridir.

Plan'ın Yedinci Bölüm'ünde yer alan "V.Kırsal Kalkınma" başlığı kapsamında, Türkiye'de uygulanmakta olan veya etüd safhasında olan;

(i) Bingöl, Muş ve Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi,
(ii) Ordu – Giresun Kırsal Kalkınma Projesi,
(iii) Sivas – Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi,
(iv) Gümüşhane – Bayburt - Rize Kırsal Kalkınma Projesi,

kapsamında yapılan işlere değinilmiş, ayrıca kırsal kalkınmanın yaygınlaştırılarak hızlandırılmasını sağlayacak olan kırsal alandaki idari örgütlenmelerin henüz istenilen düzeye getirilemediğinin altı çizilmiştir [14]. "Sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde yerel potansiyellerin harekete geçirilerek gelir ve istihdamın artırılması", kırsal kalkınmanın temel amacı olarak belirtildikten sonra, 580 inci maddede; " kırsal alanda istihdamın artırılması, ... kırsal nüfusun gelirini artırıcı ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, etkili örgütlenme ve her düzeyde katılımcılığın önem taşıdığı", 581 inci maddede; "kırsal altyapı

[10] Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, TBMM Genel Kurulu'nun 27.06.2000 tarihli 119. Birleşiminde onaylanmış ve Resmi Gazete'nin 05.07.2000 tarih, 24100 mükerrer sayısında yayınlanmıştır. 10 bölüm, 266 sayfa ve 2088 maddeden oluşmaktadır.
[11] T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci **Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005**, Ankara, 2000, S. 70-71, 570 ila 585.maddeler.
[12] A.k., S. 183 – 187, 1763 ila 1798. maddeler
[13] A.k., S. 229 – 230, 71 ila 73. maddeler
[14] Kırsal Kalkınma Projelerinin kırsaldaki en önemli idari örgütlenmelerden olan yerel yönetimlerle olan lişkileri için Bkz: Friedrich Ebert Vakfı, **Kırsal Kalkınma Projeleri ve Yerel Yönetimler,** İstanbul, 1993

hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılmasında merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdüm içinde çalışmalarının sağlanacağı", 584 üncü maddede ise; "Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde terörün yok edilmesine yönelik çabalar paralelinde, bu yörelerde köylerini terk etmek zorunda kalan yurttaşlarımızdan, dönüş yapmak isteyenler için ekonomik ve sosyal alt yapının sağlanmasına önem verileceği" söylenmektedir.
Plan'ın Sekizinci Bölüm'ünde yer alan "XII. Kentsel ve Kırsal Altyapı" başlıklı alt bölümün de, "Kırsal Altyapı" başlığı altında mevcut durum anlatılırken; "Kırsal altyapının oluşturulması kapsamında, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik tarımsal altyapının yaygınlaştırılması, kaynakların yönetimi ve etkin kullanımına dair çalışmaların yapılmasının önemini koruduğu" belirtildikten sonra, su ve toprak kaynaklarının korunarak geliştirilmesi kapsamında yapılan işler sıralanmaktadır. Aynı kapsamda, kırsal yerleşmeler ile ilgili şu bilgiler verilmektedir;

(i) Madde 1774 : "Kırsal yerleşmelerde 35.014 adet köy ve 40.617 adet bağlısı olmak üzere toplam 75.631 adet yerleşim ünitesinde 14.1 milyon kişi yaşamaktadır.
(ii) Madde 1775 : Köylerin önemli bir kısmının yüksek, eğimli, engebeli sahalarda kurulmuş olmaları gelişmelerini engellemektedir.
(iii) Madde 1776 : Kırsal alanda kadastral çalışmalar tamamlanamamıştır.
(iv) Madde 1777 : Kırsal alanda bulunan köy ve köy altı yerleşmelerinin tamamına elektrik ve yol hizmeti götürülmüştür. Bu yerleşmelerin % 75'inde yeterli ve sağlıklı, % 11'inde sağlıklı ancak yetersiz içme suyu bulunurken, % 14'ünde sağlıklı içme suyu bulunmamaktadır. Sağlıklı içme suyu bulunan kırsal yerleşmelerin % 43'ünde şebekeli dağıtım sistemi kurulmuştur. Köylerin % 75'inde kanalizasyon sistemi bulunmaktadır.

Kırsal altyapı hizmetlerine yönelik amaçlar, ilkeler, politikalar bölümünde, "tarımsal politikalar doğrultusunda dengeli, sürdürülebilir ve çevreyle uyumlu tarımsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik tarımsal altyapının, katılımcı bir yaklaşımla geliştirilmesi" temel amaç olarak belirtilmektedir. Bu kapsamda geliştirilecek tarımsal altyapı hizmetlerine ilişkin saptamalar yapıldıktan sonra, aşağıdaki bilgilere yer verilmektedir;

(i) Madde 1789 : Yerleşmeleri elverişsiz köyleri kendi hudutları içinde uygun bir yere taşımak ve parçalanmış köyleri birleştirmek amacıyla, imar planlı, altyapısı hazırlanmış cazibe merkezleri oluşturulacaktır.
(ii) Madde 1791 : Kırsal kesimin ekonomik yönden güçlendirilmesi için kooperatif organizasyonları altında teşkilatlanması sağlanacak ve kooperatifler teknik ve mali yönden desteklenecektir.

Kırsal altyapı hizmetlerine yönelik hukuki ve kurumsal düzenlemeler bölümünde ise, şu iki madde dikkat çekmektedir;

(i) Madde 1797 : Kırsal alanda dağınık yerleşmelerin düzenlenmesini, göçmenlerin, göçerlerin ve yerleri kamulaştırılanların yerleştirilmesini sağlamak için 2510 sayılı İskan Kanunu'nda gerekli değişiklikler yapılacaktır.
(ii) Madde 1798 : Kırsal kesimde gerçekleştirilen içme suyu, kanalizasyon ve çok maksatlı sosyal tesislerin işletme, bakım ve onarım hizmetlerinin kullanıcılar tarafından yürütülmesi için gerekli kanuni düzenlemeler yapılacaktır.

"VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Temel Amaç, İlke ve Politikaları (2001 – 2005)" bölümünde "Yerleşme, Kentleşme, Kentsel ve Kırsal Altyapı" başlığı altında "yaşam kalitesinin yükseltilmesi amacı doğrultusunda kentsel ve kırsal altyapı yeni ve bütüncül bir yaklaşımla geliştirilecek, kentlerin karakteristik kültür dokuları korunacaktır" denilmektedir.

II.2.2 – Sekizinci Plan'da Tarım Sektörüne Yönelik Düzenlemeler

Sekizinci Plan'da, tarım sektörü ile ilgili saptamalar, "genel tarım politikaları", "bitkisel üretim", "hayvancılık" ve "su ürünleri" başlıkları altında yapılmıştır. Aşağıda, bu saptamalar, ana hatları ile verilmektedir;

Genel Tarım Politikaları [15]

"Mevcut Durum" başlıklı ilk bölümde, tarıma ilişkin makro göstergelere yer verilmiş, destekleme sistemindeki olumsuzlukları kısmen gidermek üzere 2000 yılında Çiftçilere Yönelik Doğrudan Gelir Desteği uygulamasına yönelik pilot projenin başlatıldığı belirtilmiş, çıkartılan ve çıkartılamayan yasalardan söz edilmiştir. VII. Plan Dönemi'nde çıkarılan genel düzenleyici işlemler, Plan'ın 1276 ıncı maddesinde sayılmıştır; Mera Kanunu, Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu (TYYDK), Ürün borsalarının vadeli işlemler yapabilmesine olanak sağlayan düzenlemeler, Yaş Sebze ve Meyve Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında KHK, Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun. VII. Plan Dönemi'nde çıkarılamayan genel düzenleyici işlemler ise, Plan'ın 1277 inci maddesinde sayılmıştır; Tütün Tarımının Yeniden Düzenlenmesi, Ürün Sigortası, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, TKİB'nın Yeniden Organizasyonu, Üretici Birlikleri...

"Amaçlar, İlkeler ve Politikalar" başlıklı ikinci bölümde, tarım politikalarının esaslarının Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (AB OTP) ve uluslararası ticaretteki gelişmeler çerçevesinde belirleneceği belirtilmekte, gıda güvenliği ilkesi çerçevesinde artan nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesini esas alan 'sürdürülebilir' bir tarım sektörünün amaçlandığı ifade edilmekte, bunun için devlet müdahalesinden uzaklaşılacağı söylenmektedir. Ayrıca doğrudan üreticilere finansman sağlayan kırsal kalkınma projeleri uygulanacak, kırsal alanda tarım dışı sektörlere destek verilecek, sözleşmeli üretim desteklenerek yaygınlaştırılacak, TMO – ÇAYKUR ve TŞFAŞ faaliyet alanları sınırlandırılacaktır. Doğal kaynak kullanımında havza bazında katılımcı projeler planlanacak, detaylı toprak etüdleri ve haritalarının yapılması ile toprak kullanım ve korunmasına ilişkin yasa çıkartılacak, bölgelere göre optimum işletme büyüklükleri saptanarak özendirilecek, hayvansal üretim ve su ürünleri üretimi desteklenecek, doğal hayat korunacaktır.

"Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler" başlıklı üçüncü bölümde, Çerçeve Tarım Kanunu, Üretici Birlikleri Kanunu ve Tarımsal Ürün Sigortaları Kanunu'nun çıkarılacağı, Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB)'nın etkin olarak faaliyetlerini sürdürmeleri ve geliştirmeleri yönünde düzenlemeler yapılacağı, tarımsal KİT'lerin yeniden yapılandırılacağı ve TYYDK'nun yapısının özel sektör ve çiftçi örgütleri katılımıyla genişletileceği belirtilmektedir.

Bitkisel Üretim

"Mevcut Durum" başlıklı ilk bölümde, bitkisel üretimin tarım sektörü içerisinde % 65'lik paya sahip bulunduğu, özel sektör tohumculuğunun teşvik edilmesi sonucunda tohumluk üretiminde özel sektörün payının arttığı, nadas alanlarının daraldığı, ikinci ürün ekim alanlarının arttığı, bitki hastalık ve zararlılarına karşı kamu mücadelesinin yürütüldüğü belirtilmektedir.

"Amaçlar, İlkeler ve Politikalar" başlıklı ikinci bölümde, tohumculuk alanında özel sektörün ar-ge alanlarında daha etkin rol almasının özendirileceği, çevre duyarlılığı bağlamında gübre ve ilaç desteğinin azaltılarak zaman içinde kaldırılacağı, şeker pancarı üretiminde kota uygulamasına devam edileceği ve ekim nöbeti süresinin uzatılacağı belirtilmektedir.

Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler" başlıklı üçüncü bölümde, Tütün Tekeli Kanunu ve Ekici Tütün Satış Piyasalarının Düzenlenmesine Dair Kanun'ların günün şartlarına uygun hale getirileceği, Şeker Kanunu'nda gerekli düzenlemelerin yapılacağı belirtilmektedir.

Hayvancılık [16]

"Mevcut Durum" başlıklı ilk bölümde, sığır populasyonunun % 41.7'sinin, koyun populasyonunun ise % 97'sinin düşük verimli yerli ırklardan oluştuğu, hayvan ıslahı amacıyla 1999 yılında 1.2 milyon baş sığırın suni tohumlama metoduyla tohumlandığı, 1987-1999 yılları arasında 342.608

---

[15] "Sosyal ve Ekonomik Sektörlerle İlgili Gelişme Hedef ve Politikaları" başlıklı sekizinci bölümünde yer alan "VIII.Tarımsal Gelişme" alt bölümünün 1269 ila 1307.maddeleri.

[16] "VIII.Tarımsal Gelişme" alt bölümünün 1330 ila 1349.maddeleri.

baş damızlık sığırın ithal edilerek üreticilere dağıtıldığı, 1997 yılından bu yana kasaplık sığır dışalımı yapılmadığı belirtilmektedir.

"Amaçlar, İlkeler ve Politikalar" başlıklı ikinci bölümde, hayvancılıkta temel amacın halkın yeterli ve dengeli beslenmesini sağlamak için üretimi artırmak olduğu, damızlıkçı işletmelerin yaygınlaştırılacağı, sözleşmeli yetiştiriciliğin teşvik edileceği, gereksinimlerin yurtiçinden karşılanmasına öncelik verileceği, gerekli hallerde öncelikle damızlık boğa, sperma, embriyo veya damızlık düve dışalımına gidileceği, çoban eğitimine önem verileceği, kaliteli kaba yem üretim alanlarının artırılacağı ...belirtilmektedir.

Su Ürünleri[17]

"Mevcut Durum" başlıklı ilk bölümde, ülkemizde yeterince değerlendirilemeyen bir su ürünleri potansiyelinin bulunduğu, 1998 yılı su ürünleri üretiminin 544 bin ton olduğu, ekolojik değişmelerin denizlerdeki kıyı balıkçılığı üretimini azaltıcı boyutlara ulaştığı, ülke iç su kaynaklarının % 17'sini oluşturacak GAP Bölgesinde sektörel alt yapının tamamlanmaya çalışıldığı, toplam dışsatımımızsa % 80'lik paya sahip AB'nin, hijyenik koşulların yetersizliği nedeni ile 1998 yılında yasakladığı taze balık ve çift kabuklu yumuşakçaların dışsatımına, yapılan iyileştirmeler sonucunda 1999'da yeniden başlandığı,.. belirtilmektedir.

"Amaçlar, İlkeler ve Politikalar" başlıklı ikinci bölümde, su kaynaklarının korunarak sürdürülebilir kullanım ilkesi çerçevesinde su ürünleri üretiminin artırılacağı, Karadeniz'de balıkçılığın korunması ve geliştirilmesi için Türkiye koordinatörlüğünde sürdürülen çalışmaların sonuçlandırılacağı, içsu kaynaklarının rasyonel olarak kullanılması amacıyla ekolojik ve limnolojik özellikler belirlenerek uygun balıklandırma faaliyetlerinin yönlendirileceği, denizlerde görülen üretim azalmasının önlenebilmesi için, stok büyüklükleri ve yıllık avlanabilir miktarların belirleneceği, pazarlama altyapı eksikliklerinin giderileceği, AB Ortak Balıkçılık Politikası'na uyumun esas alınacağı,.. belirtilmektedir.

II.3 – Uygulamanın Gelişimi, İçsel ve Dışsal Etkiler [18]

1980 sonrası ithal ikameci politikalardan neoliberal düzene geçiş, 24 Ocak 1980 kararları ile biçimlenmiştir. Bu genel çerçevenin tarıma yansıması; destekleme kapsamının daraltılması, tarımsal ürün fiyatlarının baskılanması ve iç ticaret hadlerinin keskin bir şekilde tarımın aleyhine dönmesi ile kendisini göstermiştir.

Süreç, tarım sektörüne etkileri bakımından, 1980 – 1989 ; 1990 – 1999 ve 2000 yılı sonrası olmak üzere dönemlendirilebilir. 24 Ocak (1980) kararları ile başlayıp, kurguladığı finansal serbesti çerçevesinde sonuç olarak üretime kaynak tahsisini önemli ölçüde kısıtlayan 32 Sayılı Karar'a kadar süren birinci dönemde, tarım sektörü önemli ölçüde gerilemiş, 1990 ile başlayan ikinci dönemde özelleştirmeler yanında Dünya Ticaret Örgütü ve AB Gümrük Birliği Anlaşmaları tarım sektörü ile ilgili dışsal çerçeveyi çizmiş; yeni tarım politikalarına geçişi temsil eden Tarım Reformu Projesi'nin uygulanmaya başlandığı 1999 yılında başlayan üçüncü dönemde ise yaşanan krizler sonrası IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar ve "istikrar programları", tarım politikalarının belirlenmesinde etken bir konuma gelmiştir.

II.3.1 - 1980 – 1989 Dönemi

Daha önceki bölümlerde ortaya çıkardığı temel dönüşümün ana hatları verilen 24 Ocak kararlarının uygulandığı 1980'li yıllar, iç ticaret hadlerinin hızla tarım aleyhine geliştiği bir dönem olmuştur. İç ticaret hadleri, 1976 – '79 yılları 100 kabul edildiğinde, 1988 yılında % 53'e düşmüş, başka bir ifadeyle % 47 tarım aleyhine dönmüştür. 1929 Dünya buhranı ve onu izleyen dönemde aynı oranın % 27 olması, dönemin tarıma olan etkisini bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır.

Sözkonusu dönemde tarımsal kamu yönetiminin "reorganize" edilmesi, sektörel açıdan yarattığı etkiler bakımından oldukça önemlidir. 81 il, 883 ilçe, 80.000'in üzerinde bucak, köy ve köy altı

[17] "VIII.Tarımsal Gelişme" alt bölümünün 1350 ila 1363.maddeleri.
[18] GÜNAYDIN, Gökhan, "Küreselleşen Piyasa, Yoksullaşan Köylü", **Liberal Reformlar ve Devlet,** KİGEM Sempozyum Bildirileri, Ankara, Nisan 2003, s. 43 – 121

yerleşmeye sahip; kırsal alan yerleşmeleri parçalı, tarım sektörü sosyo – ekonomik yönden oldukça önemli olan Türkiye'de sektörün çağdaş ve rasyonel olarak yönetilebilmesi, etkin bir tarımsal kamu yönetimi ile olanaklıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Tarım Bakanlığı, 1924 yılı başında kurulmuştur. Kuruluşundan sonra birçok kez farklı Bakanlıklar ile birleştirilip ayrılan, bağlı – ilgili kuruluş yapıları ve hatta adı değiştirilen Bakanlık üzerindeki en kapsamlı "reorganizasyon", 1985 yılında yapılmıştır.

1985 reorganizasyonu ile Bakanlığın Ziraat İşleri, Zirai Mücadele, Hayvancılığı Geliştirme, Gıda İşleri, Veteriner İşleri, Su Ürünleri Genel Müdürlükleri kaldırılmıştır. Tarımsal altyapı alanında önemli işlevleri olan Toprak-Su Genel Müdürlüğü de kaldırılarak, Yol-Su-Elektrik Genel Müdürlüğü ile birleştirilmiştir.

Yeni yapısında merkezde ana hizmet, danışma ve denetim, yardımcı hizmet, ilgili ve bağlı birimler ile taşra teşkilatından oluşan Bakanlığın, uzman birimlerin kapatılması ve çeşitli yapılar içinde dağıtılmasından dolayı, yönetim gücünde önemli aşınımlar ortaya çıkmıştır. Bu aşınmaya koşut olarak, Türkiye'deki kamu örgütlenmesinin diğer birimleri de tarım yönetiminde söz sahibi olmuşlar, görevler ve yetkiler çeşitli kuruluşlar arasında (Bakanlar Kurulu, Yüksek Planlama Kurulu, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, Devlet Bakanlıkları, Devlet Planlama – Hazine - Dış Ticaret Müsteşarlıkları, Merkez Bankası, Ziraat Bankası ..) dağıtılmıştır. Bu dağıtımda yeterince net belirlenemeyen görevler yetki çatışmasını da beraberinde getirmiş, bu yapının üzerine eklenen eşgüdüm yetersizliği ise tarım yönetiminin etkisizliğini perçinlemiştir.

İlk iki aşamanın 1980'li yılların ortalarından 1990'lı yılların sonuna kadar sürmesinden sonra, üçüncü aşamada, 2000'li yılların başından itibaren, yönetişim (governance) ilkesinin etkileri Türkiye'ye ve tarım sektörüne yansımıştır. Bu doğrultuda, birçok görev ve yetki alanı zaten elinden çıkmış bulunan Bakanlık, tütün – şeker ve tarım satış kooperatifleri alanında elinde bulunan yetkileri sayılan alanlarda oluşturulan kurullara devretmiştir.
Bu kurullar, (Tütün ve Tütün Mamüllerini ve Alkollü İçkiler Piyasasını Düzenleme Kurulu, Şeker Kurulu ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerini Yeniden Yapılandırma Kurulu)

- Kamu alanını özel sektöre devretme,
- "İşletici" özelliğinden sıyrılan kamunun, özel sektör işbirliği ile alanı düzenlemesi ve denetlemesi

işlevine yönelmekte ve "Bağımsız İdari Otorite" kavramına oturmaktadır.

1980 – 1989 arasındaki dönemde, katma değeri düşük tarımsal hammaddeleri ya da tarıma dayalı ilkel sanayi mallarının satımı ile arzulanan oranda döviz geliri elde etmenin ve dış ticaret dengelerini düzenlemenin olanaksızlığı bir kez daha saptanmıştır. Bu doğrultuda, 1960'lı ve 70'li yıllarda yapılan birçok teorik ve ampirik iktisat çalışması, eşitsiz değişimin az gelişmiş ülkeler aleyhine olan sonuçlarını ortaya koymaktadır.

Bunun üzerine 1989 yılında 32 sayılı karar çıkartılarak, spekülasyoncu yabancı sermaye girişi teşvik edilmiş, yabancı sermayeyi cezbetmek için gerekli yüksek faiz oranları üretim yapıları üzerinde kırıcı etkiler yapmıştır.

II.3.2 - 1990 – 1999 Dönemi

Özünde spekülatif nitelikli ve reel yatırım davranışlarından uzak, ülke ekonomisinin rantiyer tipi girişimlerle etkilendiği ve yüksek faiz oranları ile kendisini gösteren dönemde, tarım sektörü önemli ölçüde olumsuz etkilenmiştir. Böyle dönemlerde, üretim sarmalındaki para ilk önce, en az getirisi olan alandan çekilir, kaynak geri dönüşünün hız ve miktar olarak en yavaş – en az olduğu tarım yatırımları (kamusal ve özel) önemli ölçüde azalır ve tarım sektörü içi sınıf konumlanmalarında, kaynak aktarım olanağı bulunan tüm ögeler hızla tarımdan çekilir. Ancak tarım işçiliği ve küçük mülkiyet yapısının kırsal alana mahkum ettiği büyük bir köylü kitlesi,

yoksulluğu derinleşirken, kendi emeğini daha çok sömürme yolu ile kendini yeniden üretme olanaklarını arar.

Sözü edilen dönemde, tarım sektörü ile ilgili olarak, **dört konunun** altını çizmekte yarar görülmektedir. **Bunlardan birincisi,** bir önceki dönemden başlatılan tarımsal KİT özelleştirmelerinin gerçekleştirilmiş olmasıdır. **İkinci konu,** 1990 – 1994 yılları aralığında, iç ticaret hadlerinin tarım lehine gelişmesidir. **Üçüncü özellik,** dönemin ortasındaki 1994 krizi sonuçları ile ilgilidir. Sermayenin merkezileşmesi ve kısa süreli sermaye hareketlerinin kural tanımaz bir hız kazanması, birçok az gelişmiş ülkede olduğu gibi, Türkiye ekonomisini de yapısal krizler ile karşı karşıya bırakmakta ve kriz dönemleri tarım sektörünün en çok kaybettiği dönemler olmaktadır. Kamu harcamalarını azaltıcı – kaydırıcı politikalar çerçevesinde 1994 krizi sonrası desteklemeye konu olan tarımsal ürün sayısı 26'dan 9'a (hububat ürünleri, şeker pancarı, haşhaş ve tütün) düşürülmüştür. **Son olarak ise,** Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kapsamında imzalanan Tarım Anlaşması ve AB ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması, tarım politikalarının dışsal belirleyicileri niteliğine dönüşmüşlerdir.

Dışsal Çerçeve : DTÖ Uruguay Turu Tarım Anlaşması

1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe giren Uruguay Turu Tarım Anlaşması, tarım sektöründe serbestleşmeyi dünya genelinde uygulamaya sokan ve DTÖ'ne üye ülkelerin imza koyduğu bir uluslararası anlaşmadır.

1986 yılında başlayan ve iki yıl içerisinde bitirilmesi amaçlanan Uruguay Turu (UT) görüşmeleri, ABD ve AB'nin anlaşamaması nedeniyle 1994 yılı başına kadar sarkmıştır. O tarihe kadar birbirlerinin pazarı olarak nitelenebilen bölgelere (Avrupa Birliği Güney Amerika'ya, ABD Kuzey Afrika'ya) dışsatım sübvansiyonları ile maliyetinin altında satış yaparak dış pazar kapma yarışına giren bu iki ülke / ülke grubu, sürecin kendileri açısından daha avantajlı bir şekle dönüştürülebilmesi için, uzun bir "uzlaşı arama" zamanı yaşamışlardır.

7 yıl süren görüşmelerden sonra imzalanan UT Sonuç Anlaşmasının, genel olarak, ülkelerin tarım sektörüne verdikleri iç desteklerin indirgenmesi, sübvansiyonlu dışsatım miktarının azaltılması, iç pazarları koruyucu önlemler kapsamında, tarife dışı önlemlerin tarife eşdeğerlerine çevrilmesi ve düzeyinin indirgenmesi, sağlık ve bitki sağlığı önlemlerinin dünya genelinde uyumlaştırılması başlıkları altında getirdiği düzenlemeler, az gelişmiş / gelişmekte olan ülke grubunun tarımlarında bağımlı yapılar oluşturmakta ve dışsatımda rekabet üstünlüğü olan ülkelerin dünya pazarlarındaki etkinliklerini artırmaktadır.

Dışsal Çerçeve : AB Gümrük Birliği Anlaşması

1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren AB Gümrük Birliği Anlaşması'nda, temel olarak tarım ürünleri kapsam dışında bırakılmış olmakla birlikte, içeriğinde süt – tahıl ve şeker bulunan işlenmiş tarım ürünleri kapsama alınmıştır. Sözü edilen kapsam belirleme, Türkiye'nin rekabet üstünlüğü olan salça – meyve suyu gibi çeşitli alanları dışlamıştır. Bu yapı altında AB ile yapılan işlenmiş tarım ürünleri dış ticaretine ilişkin veriler, GB Anlaşması'nın mevcut ticaret dengelerini hızla AB lehine bozduğunu göstermektedir.

Genel olarak Türkiye, işlenmiş tarım ürünlerinde (AT tanımlamasına göre) dışsatımcı bir ülke olmasına ve dışalımının 7 ila 10 katı dışsatım gerçekleştirmesine karşın, AT ile yapılan işlenmiş tarım ürünü ticaretinde dışalımcı konumdadır. Yıllara ve ürün gruplarına göre değişmekle birlikte, Türkiye işlenmiş tarım ürünleri dışalımının, yaklaşık % 90'ı AT'dan yapılmaktadır.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) sonrasında, AT'dan yapılan işlenmiş tarım ürünleri dışalımı önemli ölçüde artmıştır. AT'dan yapılan birçok işlenmiş tarım ürünü dışalımı, 1/95 sayılı OKK sonrasında başlamıştır.

Bu konuda ortaya çıkan diğer önemli bir gelişme, sözü edilen OKK sonrası AT dışındaki ülkelerden yapılan işlenmiş ürün dışalımının, AT'dan yapılan dışalımdan daha hızlı bir artış

göstermesidir. Bu durum, uygulamaya giren yeni rejimin, diğer ülkeler için de avantajlı sonuçlar doğurmasıyla açıklanabilir.

1/95 sayılı OKK'nın Türkiye'ye değil, daha çok AT'ye yeni bir takım tavizler getirmesi nedeniyle, karar sonrası Türkiye'nin işlenmiş tarım ürünleri dışsatımında önemli bir etki oluşmamıştır.

Dünya Ticaret Örgütü UT Anlaşması, tarım ürünlerine verilen iç destek, sağlanan dış koruma ve sübvansiyonlu dışsatımın yıllar içinde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklı oranlarda azaltılmasını kurallaştırdığından, tarım politikaları açısından dışsal bir belirleyici niteliği kazanmıştır. UT'un çevre ülkeler açısından etkisi ise, genel olarak, daha az desteklenen ve daha az korunan tarım sektörü olarak ortaya çıkmakta ve kırsal – tarımsal altyapı sorunlarının dahi aşılamamış olduğu yapılarda, artan tarımsal dışalım ile kendisini göstermektedir.

İçsel Gelişmeler : Tarımsal KİT'lerin Özelleştirilmesi

Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi de, emek - sermaye ve bu bağlamda tarımsal üretim yapıları üzerine etkileri bakımından, oldukça önemlidir. Bu çerçevede Türkiye'de 1983 yılında başlatılan çalışmalar kapsamında, öncelikle 233 sayılı KHK ile KİT'ler, İktisadi Devlet Teşekkülü ve Kamu İktisadi Kuruluşları olarak ikiye ayrılmış, teşebbüs kurma yetkisi yasamadan yürütmeye devredilmiş, tasfiye – devir - satış yetkisi Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'na tanınmıştır. 1985 yılında Dünya Bankası desteğiyle hazırlanan "Özelleştirme Ana Planı" sonrasında, 1986 yılında 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır.

Hazırlanılan "Özelleştirme Ana Planı", Türkiye'de özelleştirilecek KİT'leri belirleyerek bir öncelik sıralaması yapmaktadır. Bu Plan'da adı geçen tarımsal KİT'lerden YEMSAN (Yem Sanayii A.Ş.) ve TİGEM (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü) birinci, EBK (Et ve Balık Ürünleri A.Ş.), ÇAY-KUR (Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü), TÜGSAŞ (Türkiye Gübre Sanayii A.Ş.) ve TŞFAŞ (Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.) ikinci, TMO (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü) ve TZDK (Türkiye Zirai Donatım Kurumu) ise üçüncü derecede öncelikle özelleştirilecek KİT'ler grubundadırlar. Türkiye özelleştirme uygulamaları, yukarıda belirtilen sıralamaya uyarlık göstermemektedir. Aşağıda açıklanacağı üzere, tarımsal KİT'lerden bazıları "sırasından önce" özelleştirilmiş, bazıları ise halen özelleştirme portföyünde bulunmaktadır. Türkiye'de, bugüne değin özelleştirilen tarımsal KİT'ler, satış tarihleri ve satış bedelleri aşağıdaki tabloda verilmektedir;

Tablo 28 : Türkiye'de Tarımsal Özelleştirmeler

Şirket ADI	Satış Tarihi	Satış bedeli ($)
SEK	*1993 – 1998*	69.619.759
YEM SANAYİ	1993 – 1995	21.416.710
EBK	1995 – 2000	49.693.324
KÖYTEKS	1995 – 1998	3 731.332
ORÜS	1996 – 2000	32.301.635
TZDAŞ	1998 – 2000	15.783.896
TÜGSAŞ	1999	2.204.238

Kaynak: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **Turkey's Contribution to the 2001 Progress Report, Annex : 6 Privatization,** Ankara, 2001, Tablo : E)

Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu (SEK)'nun 38 işletmesi, Yem Sanayiinin 30 işletmesi, Orman Ürünleri Sanayii (ORÜS) ve TZDK'nun tamamı özelleştirilerek sektörlerden kamu çekilmiştir. EBK'nun ise önemli bir bölümünün özelleştirilmesi tamamlanmıştır.

Türkiye'de çeyrek yüzyıla yaklaşan neoliberal uygulamalar sonrasında, 233 sayılı KHK kapsamında bulunan tarımsal KİT'lerden, iktisadi devlet teşekkülü niteliğinde yalnızca TMO, ÇAYKUR ve TİGEM kalmıştır. Kamu iktisadi kuruluşu niteliğinde tarımsal KİT ise bulunmamaktadır.

Buna karşılık, 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu kapsamındaki tarımsal kuruluş sayısı bir hayli fazladır. Bu bağlamda, TŞFAŞ "özelleştirme kapsamındaki kuruluş" iken, EBAŞ Et ve Balık Ürünleri A.Ş., TEKEL (Tütün, Tütün Mamülleri Tuz ve Alkol İşleri Genel Müdürlüğü), TÜGSAŞ ve İGSAŞ (İstanbul Gübre Sanayi A.Ş.) "özelleştirme kapsam ve programındaki kuruluş" niteliğindedir.

Son yıllarda üretilen birçok resmi rapor / planda da, Toprak Mahsulleri Ofisi dışındaki tüm tarımsal KİT'lerin özelleştirileceği belirtilmektedir.

Türkiye'de tarım alanında özelleştirilmiş ya da özelleştirme kapsamında bulunan KİT'ler, (a) hayvancılık alt sektöründe faaliyet gösterenler, (b) girdi üretimi ve dağıtımı alanında faaliyet gösterenler ve (c) tarım ticareti alanında faaliyet gösterenler başlıkları altında gruplandırılabilir.

(a) Hayvancılık Alt Sektöründe Faaliyet Gösterenler,
Et Balık Kurumu / Et ve Balık Ürünleri A.Ş, Gönen Gıda Sanayii A.Ş., Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu, Yem Sanayii.

(b) Girdi Üretimi ve Dağıtımı Alanında Faaliyet Gösterenler
Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Türkiye Gübre Sanayi A.Ş., İstanbul Gübre Sanayi A.Ş., T.C.Ziraat Bankası, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü.

(c) Tarım Ticareti Alanında Faaliyet Gösterenler
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Tütün, Tütün Mamülleri Tuz ve Alkol İşleri Genel Müdürlüğü, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri .

Tarımsal özelleştirmeler, üretici örgütlülüğünün niteliksel olarak yetersiz, pazarlama kanallarının sağlıksız olduğu Türkiye kırsal yapısında; birçok alt sektörde benzer sonuçlar üretmiştir. Bu çerçevede, kamunun çıktı (et – süt vb) pazarından ayrılması sonrasında genellikle yerli ortaklı çokuluslu şirketler piyasaya girmekte, piyasanın paylaşımı ile rekabete kapalı yapılar doğmakta, bu ortamda gerileyen hammadde fiyatları nedeniyle üretici gelirleri azalmakta, tarımsal üretim yapıları zayıflamakta ve süreç içerisinde, sonunda yerli ortağın da ayrılması ile sektör yabancılaşmaktadır.

Özelleştirmenin alt sektörel etkilerinin incelenebilmesi bakımından, Süt Endüstrisi Kurumu (SEK) özelleştirmesi uygun bir örnek olay niteliğindedir;

1963 yılında kurulan Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu (SEK), süt ürünleri sanayiinde kurulu kapasitenin % 27.4' üne sahip olmuş, açıkladığı fiyatlarla üretici ve tüketici açısından bir güvence oluşturmuş, süt fiyatı üzerine spekülasyonları önleyerek piyasayı regüle etmiştir.

1992 yılında alınan özelleştirme kararı sonrasında SEK'in 32 süt ve süt mamülleri işletmesinin tamamı 1993 – 1998 yılları arasında özelleştirilerek 69.619.759 $ özelleştirme geliri elde edilmiştir.

SEK özelleştirmesinde işletmeleri satın alanlar, 19 işletmeyi kapatmışlardır. Bunlar arasında, Türkiye'nin en çok süt üreten bölgeleri olan Eskişehir ve Burdur işletmeleri de vardır. Halen bu işletmelerden yalnızca 13'ü faaliyetlerini sürdürmektedirler. Özelleştirme öncesi süt ve süt ürünleri üretim düzeyi olan 62.776 ton/yıl, özelleştirme sonrası 25.650 ton/yıl'a gerilemiştir.

SEK'in özelleştirilmesinin ardından, boşaltılan kamu alanı, çokuluslu şirketler ile onlarla ortaklık kuran veya kurmayan yerli sermaye tarafından doldurulmuştur. İzleyen süreçte, küçük firmalar, büyük sermaye grupları tarafından satın alınarak bünyelerine katılmışlardır. Son aşamada ise, yerli ortağın çekilmesi ile piyasa yabancı ortağa kalmaktadır.

Kısaca çerçevesi çizilen gıda alanında yabancılaşma, markalar konusunda daha da belirgin olmaktadır. Bugün tüketiciye sunulan ve geçmişte orta büyüklükteki yerli sermayeye ait olan birçok süt ve yoğurt markasının mülkiyeti, çokuluslu şirketlere ait bulunmaktadır.

Bu noktada, süt sektörü özelleştirmesi ana başlıklarıyla incelendiğinde, şu gelişmelerin altının çizilmesinde yarar görülmektedir.

Öncelikle SEK işletmelerini satın alanlar, kendi firma çıkarları uyarınca, çoğu zaman içindeki makinesi, arsası vb. için satın aldıkları işletmeleri kapatmışlar, bazı fabrikaların içindeki makinaları söküp götürmüşlerdir.

Kapanan süt işleme tesisleri, üreticinin süt pazarlaması sorununu doğurmuş, bu ortamda, ülkede yaşanan yüksek enflasyon olgusuna karşın, süt fiyatları sürekli baskılanmıştır. Kaymakamların başkanlığında kurulan "Köylere Hizmet Götürme Birlikleri" nin en önemli işlevlerinden birisi, süt toplama haline gelmiştir. Toplanan sütler, belirli aralıklarla yapılan ihaleleri kazanan firmalara verilmektedir. Ancak ihalelerdeki rekabet eksikliği, yargı kararlarına da konu olmuştur.

Süreç, sütün Türkiye köylüsünden rekabete kapalı ortamlarda ucuz fiyatlarla satın alınması, buna karşılık pastörize süt ve yoğurtun kentli tüketiciye pahalı fiyatlarla satılması sonucunu doğurmuştur. Aradaki fark ise, süt alt sektöründe faaliyet gösteren yerli ve yabancı özel sektör karı niteliğine dönüşmektedir.

Türkiye süt ve süt ürünleri pazarının parasal büyüklüğü 10 milyar dolar düzeylerinde olması, Türkiye'deki büyük süpermarketlerin toplam cirosu içindeki payının da % 10 civarında bulunması, piyasanın önemini ortaya koymaktadır.

Süt – et – hububat – şeker - tütün gibi geleneksel tarımsal hammaddeler ve bunların işlenmesinden elde edilen işlenmiş ürünler pazarındaki yabancılaşmanın, özelleştirmelerin yapıldığı veya uzun süredir planlandığı ve yakın gelecekte gerçekleştirileceği bildirilen alanlarda hızla artması, yukarıda özetlenen diğer etkiler ile birlikte, ülke tarım sektöründe ve kırsal yaşamında olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

İçsel Gelişmeler : Destekleme kapsamında değişim

Dünya ülkelerinin hemen tümünde, tarım alanına kamusal müdahalede bulunulmakta ve sektör çeşitli biçimlerde desteklenmektedir. Tüm bu değişik destekleme modelleri, amaç konusunda ortaklaşmaktadırlar: Tarımsal üretimin sürekliliğini sağlayarak ülkenin gıda güvenliğini korumak, tarım üreticilerinin ve tüketicilerin yaşam düzeylerini yükseltmek, sektör üretiminin ulusal ekonomiye katkı oluşturması ve dış ticarette rekabet üstünlüğü elde etmesi amacına ulaşmak...

Bu genel amaçların kapsamı içinde, ülke sosyo – ekonomik yapısına göre birçok tamamlayıcı hedefler de gözetilerek tarımsal destekleme politikaları oluşturulmakta ve çeşitli araçlar kullanılarak yaşama geçirilmektedir. "Kamusal müdahale" temelinde ortaya çıkan tarımsal desteklemeler ekonominin doğal dengeleri üzerinde çeşitli değişimler ortaya çıkarmakta; kamu bütçesi, üretici ve tüketici refahı, kaynak kullanım seçimlerini etkilemekte ve son tahlilde ulusal gelir ve refah üzerinde, seçilen politikalar doğrultusunda belirleyici etkiler oluşturmaktadırlar.

Ekonominin genelinde ve toplumun hemen tüm sınıfları üzerinde farklı etkiler yaratan, çok sayıda araçla yürütülen tarımsal destekleme politikalarının sınıflandırılmaları kolay değildir.

Bununla birlikte, genel özellikleri bakımından politika araçları, ekonomideki etkileri göz önüne alınarak başlıca dört grup altında toplanabilir ; pazar fiyat desteği, doğrudan gelir desteği, dolaylı gelir desteği ve genel hizmetler olarak ta tanımlanabilecek olan diğer destekler.

Bu destekleme biçimlerinden ilkinin finansmanı tüketiciler tarafından karşılanırken; diğer üç destek aracı kamu bütçesi tarafından finanse edilir. Bu bağlamda; birinci destekleme biçimi tüketici fiyatları düzeyini, diğer üç destekleme biçimi ise vergi düzeyini yükseltmek gibi yan etkilere sahiptir.

Pazar fiyatı destekleri üretici odaklı destekleme biçimidir. Tarımsal üretimi, üretici gelirlerini ve tüm kesimlerin gelir dağılımını düzenlemede oldukça etkili bir araçtır. Taban fiyat ve fiyat primleri üreticinin ürününe bağlı olarak ödenir. Bunların yanında, iç pazarı korumak amacıyla uygulanan sınır önlemleri de (dışsatım teşvikleri ve dışalım kısıtları) bu kapsamda değerlendirilebilir.

Pazar fiyat desteklerinin en önemli olumsuzluğu, tüketici fiyatlarının artmasına olan etkisidir. Temel tarım ürünlerine talebin, içlerinde tarım üreticilerinin ve kent yoksullarının da bulunduğu toplumun dar gelirli kesimlerinde en yüksek olduğu dikkate alındığında; bu destekleme biçiminin kullanımında dikkatli olunması gerektiği ortaya çıkar.

Doğrudan gelir destekleri, üreticilere yapılan ödemelerle üretici gelirlerini artırmayı amaçlayan bir diğer destekleme aracıdır. Kullanımının giderek artmasının temelinde, piyasa dengelerini bozucu etkisinin en az oluşu gösterilir. Bununla birlikte, tarımsal altyapı sorunlarını çözmüş ekonomilerde olumlu etkilerini kolayca gösterebilmekte, tersine durumlarda üretim üzerinde beklenenin dışında sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Başlıcaları, birim alan veya hayvan başına yapılan ödemeler, doğal afet ve zarar ödemeleri, depolama yardımlarıdır.

Dolaylı gelir destekleri, genel olarak üretim masraflarını azaltıcı etkiye sahip önlemlerdir. Tarımsal üretim girdilerine (tarım makinaları, gübre, tarımsal mücadele ilaçları, tohumluk vb.) uygulanan sübvansiyonlar, finansman kolaylıkları (piyasa faiz oranlarının altında tarımsal üretim kredi faizleri, sermaye bağışları vb.) ürün sigortalamasına verilen devlet destekleri bu başlık altında değerlendirilebilir. Sözü edilen desteklerin, uygulanan politika aracına göre değişmek üzere, üreticiye ulaşması konusunda önemli eksikliklerin yaşandığı gözlenmiştir.

Tarıma sağlanan genel hizmetler ise, diğer destekler olarak sınıflandırılabilir. Tarımsal altyapı hizmetleri, eğitim – araştırma ve yayım hizmetleri, tarım sektörüne tanınan vergi kolaylıkları, taşımacılıkta tanınan ayrıcalıklar gibi genel hizmetler, uzun dönemde tarım sektörü üzerinde maliyetleri azaltıcı etki yaratmaktadır.

Türkiye'de uzun yıllardan beri en yaygın olarak başvurulan destekleme aracı, pazar fiyatı desteklemeleri idi. Bu yöntemde hükümetler, hangi ürünleri hangi fiyattan satın alacağını belirleyerek alım yapacak kuruluşu görevlendirmekte idiler.

İlk pazar fiyat desteği uygulaması olan buğday destekleme alımlarına 1932 yılında T.C.Ziraat Bankası aracılığıyla başlanmış, 1938 yılında TMO'nun kurulması ile bu görev TMO'ne devredilmiştir. TŞFAŞ, Çay Kur, Tekel, Kooperatifler, devlet destekleme alımında görev alan diğer bazı kamu kuruluşlarıdır.

1960 yılında devlet destekleme alımı kapsamına alınmış ürün sayısı 6 iken (buğday, arpa, çavdar, tütün, çay, şeker pancarı), bu sayı 1970 sonlarında 24'e çıkarılmıştır. Bu ürünler; buğday, arpa, çavdar, yulaf, pamuk, tütün, yaş çay yaprağı, şeker pancarı, soya, ayçiçeği, fındık, Antep fıstığı, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, çekirdekli kuru üzüm, zeytin, haşhaş, gül çiçeği, yer fıstığı, kolza, zeytinyağı, tiftik, yapağı, yaş ipek kozasıdır. 24 Ocak kararlarından sonra ürün sayısında tekrar azalma olmuş ve 1990 yılında destekleme kapsamındaki ürün sayısı 10'a düşmüştür (buğday, arpa, çavdar, mısır, çeltik, yulaf, tütün, şekerpancarı, haşhaş, nohut). Aynı sayı 1991 yılında 24'e, 1992 yılında ise 26'ya yükselmiştir. 5 Nisan 1994 kararlarıyla birlikte kapsama alınan ürün sayısı 9'a (hububat ürünleri, şekerpancarı, haşhaş ve tütün) düşürülmüş ve bu sayıda 2000'li yıllara kadar önemli bir değişiklik olmamıştır. 2000'li yıllarda ise, mevcut destekleme sisteminin tümüyle elemine edilerek, doğrudan gelir desteği (DGD) sistemine geçilmesi amaçlanmıştır.

Ürün destekleri konusunda bir başka gelişmede, Türkiye'de uygulanacak destekleme fiyatları düzeyinin IMF ile yapılan Stand by Anlaşması çerçevesinde verilen niyet mektuplarına konu olmasıdır. Bu bağlamda hububat, tütün, şeker fiyatları, genellikle "dünya fiyatlarına" endekslenerek istikrar programı metinlerine "yapısal kriter" olarak konulmakta, ve fiyatlar bu doğrultuda ilan edilmektedir.

Pazar fiyatı desteği yanında Türkiye'de girdi desteği (gübre, tohum, su, tarımsal mücadele ilaçları, tarımsal kredi) uygulamaları da yapılmakta idi. Ancak yine "istikrar programları" çerçevesinde, tüm girdi destekleri elemine edilmiştir.

Türkiye'de tarım alanında verilen genel hizmetler olan araştırma – eğitim ve yayım hizmetleri, denetim ve kontrol hizmetleri, hastalık ve zararlılara karşı yapılan kamu mücadelesi ve altyapı hizmetleri ise, geçmişle kıyaslandığında, etkinliğini yitirmesine rağmen halen sürdürülmektedir.

Altyapısı sorunlu, dışsal ve içsel etkilerle tarım politikaları liberalize edilen ve destek düzeyi giderek azaltılan tarım sektörü, çiftçi kayıtının da bulunmadığı ortamda, hedef kitleye yönelik politika ve strateji seçeneklerinin geliştirilemediği bu temel yapı içerisinde 21. yüzyılın eşiğine gelmiştir.

II.3.3 - 2000 ve Sonrası

Türkiye tarım sektörü politikalarının değişimi, 1999 sonlarında başlayan İstikrar Programı'nın en önemli bölümlerinden birini oluşturmaktadır.

Yine bu dönemde, AB üyeliği sürecinde yayımlanan Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program ile son İlerleme Raporu, tarım sektörü ile ilgili önemli belirlemeler içermektedir.
Son olarak, "İleri Tarım Müzakereleri" kapsamında Dünya Ticaret Örgütü Cenevre Çerçeve Anlaşması, tarım yapıları üzerinde önemli etkiler doğurmaya adaydır.

II.3.3.1 – IMF – Dünya Bankası Anlaşmaları

Bu bölümde, önce Anlaşma hükümleri verilecek, ardından ortaya çıkan sonuçlar üzerinde durulacaktır.

II.3.3.1.1 – IMF – Dünya Bankası Anlaşmasının Hükümleri

1999 yılı sonunda Uluslararası Para Fonu ile imzalanan Stand by Anlaşması ve bu kapsamda verilen niyet mektupları, uygulanmakta olan tarım politikalarında önemli değişiklikler öngörmektedir. Bunlar, aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir;

(i) Öncelikle destekleme fiyatlarının "dünya fiyatları" düzeyine çekilmesi, ardından girdi ve çıktıya dayalı destekleme sisteminin tümüyle elemine edilerek Doğrudan Gelir Desteği sistemine geçilmesi,
(ii) TSKB, TCZB'nın yeniden yapılandırılması,
(iii) TZDK, İGSAŞ, TÜGSAŞ, TŞFAŞ, ÇAYKUR, TEKEL'in özelleştirilmesi,
(iv) Şeker, tütün ve TSKB alanlarında kurulların oluşturulması.

IMF ile yapılan Anlaşma hükümleri, kamu bütçesi açıklarından tarımsal desteklemeleri sorumlu tutan anlayışın bir görünümü niteliğinde ortaya çıkmış ve sektörel harcamaları kısıtlama amacına odaklanmıştır. Dönemin destekleme sistemi üzerindeki etkileri şöyle açıklanabilir;

1980'li yıllardan beri süren tartışmaların istikrar programına bir yansıması niteliğinde olmak üzere, yerel fiyatların dünya fiyatlarının çok üzerinde olduğu, tarımın rekabet edebilmesi için yerel fiyatların indirgenmesi gerektiği ileri sürülmüş ve dünya fiyatı göstergesi olarak ABD tarımsal ürün borsalarının fiyatları temel alınmıştır.

Bu yaklaşımın sonuca odaklı olduğu, sorunu kavrayıp çözüm üretme düşüncesine dayanmadığı söylenebilir.

Türkiye'de tarımsal üretim maliyetlerinin yüksek olmasında, tarımın altyapı sorunları ve girdi fiyatlarının pahalılığı etken olmaktadır. Ortalama işletme genişlikleri küçük, sulama olanakları kısıtlı, teknolojiyi içerememiş tarım sektörü, yaşanan yüksek enflasyon ortamında her geçen gün daha da pahalılaşan gübre – tohum – tarımsal savaşım ilacı vb. kullanmakta olup, tüm bu etkenler, üretim maliyetlerinin aşağıya çekilmesine engel olmaktadır. Tarımda yaşanan genel verimlilik düşüklüğü bu tabloda önemli bir unsur olmakla birlikte, AB ve ABD ile aynı verim değerleri ile üretim yapılan ürün gruplarında dahi aynı sorunun yaşanıyor olması, altyapı sorunları ve girdi kullanım maliyetlerinin başat konumuna işaret etmektedir.

İşte bu tablo içerisinde, (a) ABD Borsa fiyatlarının, uygulanan sübvansiyonlar bağlamında Amerika'lı üreticinin eline geçen fiyatların altında bir fiyat düzeyini yansıtması ve (b) çıktı fiyatında yerel – dünya fiyatları karşılaştırması yapılırken, aynı karşılaştırmanın girdi fiyatlarında yapılmaması[19], başka bir deyişle dünya fiyatlarından yüksek yerel girdi fiyatları ile üretim yapılıyor olmasının görmezden gelinmesi, tarımsal üretim yapıları üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Açıklanan destekleme fiyatları bazı yörelerde üretim maliyetlerinin altında kalmış ve özellikle nadas zorunluluğu ile üretim yapılan alanlarda, üretimden vazgeçmeler gözlenmiştir.

IMF "reformlarının" Dünya Bankası Yapısal Uyum kredileri ile destekleneceği hükmü doğrultusunda, Dünya Bankası ile 2001 yılında "Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP)" imzalanmıştır.

Dünya Bankası, dünya genelinde, toplam kredi hacminin yaklaşık % 20'sini tarım sektörüne ayırmaktadır. 1950 yılından bu yana Dünya Bankası ile 163 Kredi Anlaşması imzalayan Türkiye'de de, 31 Kredi Anlaşmasına konu edilen tarım sektörü, % 19.02 pay ile birinci sıradadır.

Dünya Bankası Anlaşmalarının iki belirgin özelliğinin bulunduğu söylenebilir; (a) Ulusal plan ve programların hedef ve stratejilerini yönlendirme özelliği, (b) Doğrudan kamu sektörü ve kamu yönetiminin örgütlenmesi, çalışma ilişkileri, istihdam biçimleri ve işlevlerini değiştirme etkisi.[20]

Bu bağlamda, Dünya Bankası ile imzalanan TRUP, 4 alt projeden oluşmaktadır;

- Doğrudan Gelir Desteği,
- Çiftçi Geçiş Programı (Alternatif Ürün Projesi),
- Tarım Satış Kooperatiflerinin Yeniden Yapılandırılması,
- Proje Destek Hizmetleri

Bu başlıklardan DGD, Türkiye'de uygulanan destekleme sisteminin tümüyle değiştirilmesine odaklanmaktadır.

DTÖ Uruguay Turu Sonuç Anlaşması hükümlerine göre üretimden bağımsız (*de coupled*) doğrudan ödemeler Toplam Destek Ölçütü'nden muaf olup indirgenmeye konu olmazlar.

Doğrudan gelir ödemelerinin "üretimden bağımsız" olmasının anlamı, devlet tarafından üreticilere yapılan ödemelerin üreticinin ürettiği ürün çeşidi ya da miktarı ile bağlantısı olmaması demektir. DTÖ'nün uygulatmak istediği DGD çeşidi budur. Halen Avrupa Birliği'nin uyguladığı ve üretimle belli bir derecede bağımlı doğrudan gelir ödemeleri ise, hedeflenen gruplara bazı koşullara bağlı olarak yapılan telafi edici ödemeler (compensatory payments) ile piyasa fiyatı ile üreticinin eline geçmesi arzulanan fiyat arasındaki farkın "fark ödemeleri" (deficiency payments) adı altında yapılmaktadır.

DGD sistemi gelişmiş ülkeler için ticarette rekabet üstünlüğü sağlayıcı bir politika aracı iken; yapısal sorunları bulunan az gelişmiş / gelişmekte olan ülke gruplarında, uygulanan DGD sistemi, tarımsal üretim yapılarında olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Bunlara ana başlıkları ile bakmakta yarar vardır:

(a) Tarımsal üretimin en önemli gereklerinden olan finans, DGD sistemi ile tarımdan daha da uzaklaşmaktadır. Özellikle girdi desteği (gübre-tohum-tarımsal savaşım ilacı vb.), kaynağın tarımda kalmasını sağlar. Oysa DGD ödemelerinin tarıma geri dönüş oranı, yoksulluk içinde temel giderlerini karşılayamayan köylü yapısı veri iken, her geçen gün biraz daha düşmektedir.

[19] İktisadi olarak bir işletmenin karlılığı Kar = R – C formulü yardımıyla hesaplanmakta olup bunun açılımı Kar = (P.Q) – C şeklindedir. Burada P fiyatı, Q arz edilen miktarı, C ise maliyeti göstermektedir. Buna göre salt fiyatı veri alarak işletmeler arasındaki kar düzeyleri farklılığı konusunda bir yorum yapmak mümkün değildir. İşletmelerin kar düzeyleri arasındaki farklılıkları ortaya koyabilmek için maliyet fonksiyonlarına da bakmak gerekir. Tarım sektöründe verim artırıcı girdiler maliyetlerin oldukça önemli bir kısmını teşkil ettiği için girdi fiyatlarına bakmaksızın yorum yapmak ülkeler arasındaki karşılaştırmalarda yanıltıcı sonuçları beraberinde getirecektir.
[20] GÜLER, Birgül Ayman, "Kamu Yönetimi ve Dünya Bankası", **Amme İdaresi Dergisi,** C:28, S:3, Ankara, 1995, s.28

(b) Üretimden bağımsız DGD sistemi ile Türkiye'nin çok gereksinim duyduğu üretim planlamasını gerçekleştirmek olanaksızdır.

(c) Mevcut DGD sistemi, işleyiş itibariyle, araziyi işleyeni değil mülk sahibini desteklemektedir. Anadolu'da kira ilişkilerinde mülk sahipleri, DGD ödemelerini kendilerinin almalarını koşul olarak dayatmaktadırlar. Bu bağlamda kentlerde yaşayan ve toprakla hiç ilgileri olmayan mülk sahiplerinin tarımsal desteklerden yararlandırılmaları söz konusu olmaktadır.

(d) Mevcut sistem varsıl köylüyü desteklemektedir. Halen 500 dekara kadar arazisi olanlara dekar başına 16 milyon TL ödeme yapılmaktadır. Bu çerçevede çok daha geniş araziye sahip olanlar arazilerini noter sözleşmeleri ile 500'er dekarlık bölümlere ayırıp akrabaları üzerine göstererek ödemelerden geniş oranda yararlanmaktadırlar. Buna karşılık küçük arazi sahipleri, ödemeleri almak için yerine getirmek zorunda oldukları çeşitli işlemler (belge ücreti, noter ve başvuru masrafları – yol giderleri vb..) karşılığında yapacakları masrafların alacakları ödemeleri geçmesi nedeniyle, başvuru dahi yapmamaktadırlar. Nitekim 4.1 milyon tarım işletmesinden halen 2.7 milyonu DGD ödemelerinden yararlanmak için kayıt yaptırmış durumdadırlar.

(e) Tüm girdilerin hızla pahalılaştığı bir ortamda, DGD ödemeleri neredeyse sabit tutulmakta, bu bağlamda, dolaylı da olsa tarımsal üretimi destekleme etkisi giderek zayıflamaktadır.

(f) Başvuru sayısında ve ödeme miktarındaki göreli artışlara karşın, bütçeden DGD için ayrılan kaynaklar yeterli olmamaktadır.

(g) Nihayet DGD sistemi, DB TRUP Anlaşması gereğince 5 yıllık bir süre için uygulanmaktadır, bu nedenle de geçici bir yardımdır.

II.3.3.1.2 – IMF – Dünya Bankası Anlaşmalarının Uygulama Sonuçları

Dönemin tarım politikalarındaki değişime etkisi, aşağıdaki tabloda yalın olarak ortaya çıkmaktadır;

Tablo 5 : Yeni tarım Politikalarının Devlet Bütçesine Etkisi : 1999 – 2002 (Milyon ABD doları)

Destek kalemleri	1999	2002
Kredi desteği	956	0
Gübre desteği	183	0
KİT'lere bütçeden aktarılan	261	138
KİT açıklarını karşılama	2213	355
Pamuk ve yağlı tohumlar primleri	205	58
TSKB'ye destek	450	0
DGD Ödemeleri	0	628
Toplam	4268	1179

Kaynak : OECD, Economic Surveys: Turkey, Ekim 2002, Tablo 36.

Görüldüğü gibi, 1999 yılında 4.2 milyar dolarlar düzeyinde olan kamusal tarım desteği, 2002 yılında 1.2 milyar dolar düzeyine gerilemiştir. Aynı rakam, 2003 yılında 2 milyar dolar düzeyinde oluşmuştur.

Destek düzeyinin azalması yanında, destekleme kapsamının değişimi çarpıcıdır. T.C. Ziraat Bankası'nın düşük faizli tarımsal kredi verme işlevinin sona erdirilmesi ile birlikte 956 milyon dolar düzeyinde olan kredi desteği, Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'nin yeniden yapılandırılması sonrasında TSKB'ne aktarılan 450 milyon dolar düzeyindeki destek ve nihayet 183 milyon dolar düzeyindeki gübre desteği tümüyle sıfırlanmıştır. KİT'lere aktarılan kaynaklar ve yağlı tohumlar – pamuk için ödenen prim destekleri önemli oranda azaltılmıştır. Tüm bunların yerine, DGD ödemeleri konulmuştur.

1999 yılı sonunda başlayan dönemde uygulanan "tarım reformu" nun Türkiye tarım yapısı üzerinde doğurduğu sonuçlar, Dünya Bankası tarafından incelenmiş ve yayımlanmıştır. [21]

[21] The World Bank, **A Review of the Impact of the Reform of Agricultural Sector Subsidizatin,** Washington D.C., March 9, 2004.

Rapor sonuçları şöyle özetlenebilir;[22]

- 1999 – 2002 aralığında, tarımsal sübvansiyonlar 6 milyar US $ azalarak 1.1 milyar US $'a inmiştir. Başka bir deyişle, tarımsal sübvansiyonların GSMH'ya oranı % 3.2'den % 0.5'e inmiştir.
- Aynı dönemde, tarımsal GSMH 27 milyar US $'dan 22 milyar US $'a inmiştir.
- Çiftçiler üzerindeki net etki, yaklaşık 4 milyar US $ tutarında yıllık zarar olmuştur.
- 2002 – 2003 reform döneminde gerek suni gübre gerekse tarımsal kimyasal madde kullanımı % 25 – 30 azalmıştır.
- Tarım kredisi faiz oranları negatiften pozitife dönmüştür.
- Kredi alan çiftçiler, borçlarını başlıca üç nedene bağlı olarak ömdememişlerdir: tarımsal gelirdeki azalmalar, yüksek reel faiz oranları ve bazı çiftçilerin borçların kısmen affedilmesi yolundaki beklentileri.
- 1999 – 2001 arasında, Türkiye'de üretilen başlıca tarım ürünlerinin brüt değeri, reel olarak % 16 azalmıştır.
- Bütün ürün çeşitlerinde Türk ihracat ve ithalatının 1997 – 2002 döneminde artış göstermesine karşın tarım ve gıda ürünlerinin toplam ihracat ve ithalattaki payı düşmüştür. 2001'deki önemli orandaki devalüasyon, üretm artışı ile birlikte ihracatın artmasına yardımcı olmuş ve işlenmemiş tarım ürünü ithalatındaki azalmaya yol açan en önemli faktör olmuştur.
- 1999 – 2001 arasında hektar başına üretimin dolar eşdeğeri % 28 azalmıştır (864 US $/hektardan 621 US $/hektara). Bütün önemli tarım ürünü gruplarında genel düşüş kaydedilmiştir. Bu düşüş - % 13 ile bakliyatta en az oranda, - % 38 ile tütün şeker pancarı ve pamuğu da içeren bir kategori olan "öteki tarla ürünlerinde" en yüksek oranda gerçekleşmiştir. Hektar başına meyve değeri % 29 azalırken, hububat ve sebze değeri sırası ile % 22 ve % 23 düşmüştür. Bu dönemde hektar başına katma değer dolar bazında yaklaşık % 40 düşüş kaydetmiştir.
- Reform döneminde toplam ekili alan, Akdeniz Bölgesi dışında bütün bölgelerde yaklaşık % 2 azalmıştır. Bu azalmanın üçte ikisi, ekili alanın (başlıca tahıl) ve nadasa bırakılan tarlaların 300.000 hektardan fazla (ekili alanın yaklaşık % 3.5'u oranında azalma) azaldığı Orta Anadolu Bölgesinden kaynaklanmıştır.
- 1999 ve 2001 arasında tarım ürünleri fiyatları, tahmini olarak % 40 düşmüştür.
- Türkiye, OECD ülkeleri arasında en düşük destekleme oranlarına sahip olan ülkeler arasında bulunmakla birlikte GSMH'nin yüzdesi olarak bu destek, OECD ülkelerindeki en yüksek destek oranlarından biridir.
- DGD programı, çiftçilerin maruz kaldığı net gelir kaybının yaklaşık % 35 – 45'ini karşılamıştır. Bu durum, tarım nüfusunun yaklaşık dörtte üçünü içeren DGD Programından fiilen yararlanabilenleri etkilemektedir.

II.3.3.2 – Avrupa Birliği Süreci

Yeniden Yapılanma arayışları içinde, bir başka önemli gelişme, 1999 Aralık Ayı'nda Helsinki'de gerçekleştirilen Zirve sonrasında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne "aday ülke" statüsü kazanması sonrasında ortaya çıkmıştır.

II.3.3.2.1 – Ulusal Program Hükümleri

1999 yılının Aralık Ayı'nda Helsinki Zirvesi'nde Avrupa Birliği tarafından Türkiye'ye aday ülke statüsü tanınmasının ardından, AB tarafından bir Katılım Ortaklığı Belgesi yayımlanmış olup, burada belirtilen programın ülke taahhüdü haline getirilmesi ve zaman programlamasının yapılması çerçevesinde, Türkiye tarafından ilk Ulusal Program (UP), 24 Mart 2001 tarihinde yayımlanmıştır. Ardından, bu Programın revizesi niteliğinde olmak üzere, ikinci UP yayımlanmıştır.

[22] A.k., s: iv – vii.

İkinci UP'ın "Tarım" bölümünde, ilk UP'dan sonra yayımlanan bazı kanunlara atıf yapılmakta ve bunlardan 4634 sayılı Şeker Kanunu[23] ile pancar üretiminde sözleşmeli sisteme, şeker üretiminde de kota sistemine geçildiği, 4733 Sayılı Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğünün Yeniden Yapılandırılması ile Tütün ve Tütün Mamullerinin Üretimine, İç ve Dış Alım ve Satımına, 4046 Sayılı Kanunda ve 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun[24] ile de tütün satışlarının açık artırma usulü, üretimin ise sözleşmeli olarak gerçekleştirilmesinin öngörüldüğü belirtilmektedir.

UP, AB Müktesebatına Uyum Açısından bir öncelikler listesi ve bunlara ilişkin ana unsurları da içermektedir. Liste, aşağıdaki gibidir;

1 - Yatay Konulara İlişkin Düzenlemelere Uyum
- Entegre İdare ve Kontrol Sisteminin (IACS) Temel Unsurlarının Oluşturulması
- Çiftlik Muhasebe Veri Ağının (FADN) Kurulması
- Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonuna (EAGGF) Yönelik İdari Yapıların Oluşturulması
- Organik Tarım

2 - Veterinerlik Mevzuatına Uyum
- Veterinerlik Çerçeve Kanununun Çıkarılması ve Bunun Uygulanmasına Yönelik AB ile Uyumlu İdari Yapılanmanın Oluşturulması
- Sınır Kontrol Noktaları
- Veterinerlik Bilgi Sistemi
- Hayvan Hastalıklarının Kontrolü ve İzlenmesi ile Acil Eylem Planları
- Hayvan Refahı
- Veteriner Halk Sağlığı
- Yem

3 - Bitki Sağlığı Mevzuatına Uyum ve Gerekli Kurumsal Kapasitenin Oluşturulması
- Bitki Pasaportu Uygulamaları ve Sınır Kontrol Noktaları Dahil Zararlı Organizmalar
- Bitki Koruma Ürünleri (Pestisitler)
- Bitki Çeşidi Hakları
- Tohum ve Fide Kalitesi

4 - Ulusal Kırsal Kalkınma ve Ormancılık Stratejilerinin Oluşturulması
- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinin ve Programının Oluşturulması
- Ulusal Ormancılık Stratejisinin Oluşturulması

5 - Gıda Güvenliği ve Kontrolü
- Bitkisel Kökenli Gıda Maddelerinde Gıda Güvenliği
- Süt ve Süt Ürünlerinde Gıda Güvenliği
- Et ve Et Ürünlerinde Gıda Güvenliği
- Diğer Tarımsal Ürünlerde Gıda Güvenliği
- Alkollü İçkilerde Gıda Güvenliği
- Dikey Mevzuat

6 Ortak Piyasa Düzenlerinin Kurulması ve Tarım Piyasalarının Etkin Biçimde İzlenmesine Yönelik Yasal Dayanak, İdari Yapılar ve Uygulama Mekanizmalarının Oluşturulması
- Hububat ve Çeltik
- Sığır ve Dana Eti
- Süt ve Süt Ürünleri
- Taze Meyve ve Sebze
- İşlenmiş Meyve ve Sebze
- Zeytinyağı
- Şarap

[23] 19 Nisan 2001 tarih ve 24378 sayılı Resmi Gazete
[24] 9 Ocak 2002 tarih ve 24635 sayılı Resmi Gazete

- Şeker
- Tütün

AB Müktesebatına Uyum konusunda gerçekleştirilen çalışmalar, II. Tarım Şurası'nın "Uluslararası Tarımsal İlişkiler ve AB'ye Uyum" başlıklı 11. Komisyonu tarafından irdelenmekte olduğundan, Komisyonumuzun çalışma alanı dışında tutulmuştur.

II.3.3.2.2 – İlerleme Raporu'nun Analizi

Avrupa Birliği İlerleme Raporu, 6 Ekim 2004 tarihinde yayımlandı.

İlerleme Raporunun Tarım, Hayvan ve Bitki Sağlığı, Balıkçılık başlıklı bölümü; tarım sektörü ve kırsal alan konularında 25 üyeli AB ile Türkiye arasında karşılaştırma yapmaktadır. Rapor verilerine göre; Türkiye'nin katılımı AB tarımsal alanlarına 39 milyon hektar daha ilave edecek ve bu, 25 üyeli AB'nin tarımsal alanının % 23'ü anlamına gelecektir. Türkiye'nin tarımsal işletme yapısı, Bulgaristan ve Romanya ile benzerlikler taşımaktadır. AB 25'in 13 milyon tarım işletmesine karşılık, Türkiye'nin 3 milyon tarım işletmesi bulunmakta olup; ortalama işletme genişliği AB'de 13 hektar iken Türkiye'de 6 hektardır.

Yine Türkiye'nin katılımı AB 25'in 452 milyon tüketicisine 80 milyon daha katacaktır. .

Rapor, 2000'den bu yana sürdürülen "tarım reformu" çalışmalarına karşın liberalizasyonun tam olarak sağlanamadığını ifade ederek eleştiri getirimektedir. Buna göre, müdahale alımları, girdi yardımları ve üretimle bağlantılı yardımlar gibi bütçeden finanse edilen destekler "halen" sürdürülmakte olup, ayrıca, birçok tarımsal üründe gümrük tarifesi AB düzeyinin üstünde bulunmaktadır, bazı ürünlerde yasaklar vardır. AB düzeyinin altında olmakla birlikte, dışsatım sübvansiyonları söz konusudur, tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi tamamlanamamıştır ...

Raporun bu bölümünde yer alan ifadelerin irdelenmesinde yarar bulunmaktadır. Öncelikle, Dünya Bankası raporunda da belirtildiği gibi, "reform" sonrasında, Türkiye'de girdi yardımı kalmamış, müdahale alımlarının düzeyi önemli oranda indirgenmiştir. Gümrük tarifelerimiz, Dünya Ticaret Örgütü taahhütleri ile uyumlu olup, üyelik öncesi AB ile aynı düzeyde gümrük vergisi uygulama zorunluluğumuz bulunmamaktadır. Üretimle bağlantılı yardımlar yalnızca beş ürüne uygulanan düşük miktarlı primler olarak sürdürülmektedir. Dünyada uygulanan dışsatım sübvansiyonlarının neredeyse tamamının AB ve ABD tarafından kullanıldığı bilinmekte iken, Rapor, parasal anlamı olmayan Türkiye uygulamalarından söz etmektedir. Hepsinden önemlisi, yokluğu hala doldurulamayan EBK, SEK, YEMSAN veri iken, kar eden ve piyasayı düzenleyen TEKEL, Şeker Fabrikaları, Gübre Fabrikaları, Çay kur'un bir an evvel özelleştirilmesine vurgu yapılmaktadır.

Rapor, kullanılan 400 milyon doların üzerindeki ticaret bozucu dışsatım kredileri nedeniyle, ABD'den başta pamuk, sigara, tütün, buğday, arpa soya ve mısır olmak üzere birçok tarımsal ürün dışalımının yapıldığını ve tarımsal ürün ticaretinde 600 milyon euro' düzeyinde ticaret açığı verildiğini; buna karşılık AB ile yapılan tarımsal ticarette Türkiye'nin ticaret fazlası verdiğinin altını çizmektedir.

Raporda, her zaman olduğu gibi, kamu ve hayvan sağlığı sorunları nedeniyle Türkiye'nin uyguladığı canlı hayvan dışalım yasağı da eleştirilmektedir.

Raporun belki de en ilginç bölümü ise, "Türkiye'nin üyeliğinin etkileri" bölümünde yapılıyor. Buna göre, ilerideki bir tarihte gerçekleştirilebilecek üyeliğin etkilerini şimdiden kestirmek zor. Ancak meyve – sebze, fındık, bakliyat ve koyun eti gibi rekabet şansı olan ürünler dışında, Türkiye'nin işinin zor olduğu ve rekabetçi bir yapı için daha fazla liberalizasyon gerektiği söyleniliyor. Olası bir üyelikte, tercihli ticaret avantajları sona erecek olan Türkiye'nin tarımsal dışsatımının azalacağı, buna karşılık kısıtlamaların kalkması nedeniyle AB'nin dışsatımının artacağı belirtiliyor. Bu noktada, Rapor, çok ilginç bir öneri geliştiriyor : üyelik anındaki şoktan korunmak için, üye olmadan, geçiş sürecindeyken, AB'ye yönelik ticari kısıtlamalarınızı tümüyle kaldırın !..

Raporun bir diğer önemli saptaması ise, halen AB'de uygulanan OTP'nin Türkiye'de uygulanması halinde, AB bütçesine getireceği finansal yük ile ilgili. Buna göre, Doğrudan Gelir Desteği için 8 milyar euro, Pazar önlemleri için 1 milyar euro gerekiyor. Oysa 10 yeni ülkenin tümüne, bu alanda toplam 7 milyar euro ödeniyor. Ayrıca, kırsal kalkınma önlemleri için de 2.3 milyar euro'ya gereksinim duyuluyor. Rapor, geçiş süresinin 2025'i aşması durumunda, hesabın değişeceğini de eklemeyi unutmuyor...

Şu kısa notu belirtmekte yarar var ki, Türkiye, 2004 yılında, tarımına toplam 2.5 milyar dolar düzeyinde bir kaynak aktarıyor. Bu veri, Türkiye'de tarımın, belirtilen kalemler açısından, AB'nin 1/6'sı kadar desteklendiğinin net bir açıklaması niteliğindedir.

Diğer taraftan Rapor, tarımdaki istihdam fazlasının, sosyal açıdan önemli bir sorun oluşturduğunu belirttikten sonra, Türkiye'nin tamamlamış olduğu tarama (screening) sürecinin yeniden başlayacağını dolaylı olarak belirtiyor, Türkiye için özel geçiş süreci ve derogasyonlardan söz ediyor...

Sonuç olarak, müzakere sürecinde bir dosya kapanmadan diğerine geçmeyecek olan AB'nin, bu koşullarda tarım dosyasını kapatmasının güç olduğu ortadadır. Bu durum, AB üyeliğinin önünde engel olarak tarımın ve üreticinin gösterilmesi gibi tehlikeli bir sürece işaret etmektedir.

II.3.3.3 – Dünya Ticaret Örgütü Cenevre Çerçeve Anlaşması ve Olası Etkileri

27 – 31 Temmuz 2004 tarihleri arasında Cenevre'de yapılan Dünya Ticaret Örgütü görüşmelerinden sonra, tarım alanında ortaya çıkan Çerçeve Anlaşma (*Framework for Establishing Modalities in Agriculture*), çoğu zaman yetersiz bir tartışma düzlemi yaratmış; daha da önemlisi Anlaşma'nın Türkiye'ye ve gelişme yolundaki ülke (GYÜ) – en az gelişmiş ülke (EAGÜ) gruplarına gelecekteki etkileri konusunda yanlış değerlendirmeler ortaya çıkmıştır.

DTÖ terminolojisinin egemen olduğu Çerçeve Anlaşma metninin anlaşılabilmesi, ancak Cenevre sürecini önceleyen gelişmelerin sağlıklı değerlendirilebilmesi ile olanaklıdır. Çünkü Cenevre, asıl olarak, Uruguay Turu sonrasında imzalanan Tarım Anlaşması hükümleri uyarınca, GYÜ taahhütlerinin son bulacağı 2004 yılında ortaya çıkan sıkışmışlığın bir sonucudur... Küresel güç merkezleri açısından Doha ve Cancun'da alınan başarısız sonuçlar, onları, Cenevre'de bir "çözüm" üretmeye ve bir anlamda taviz vermeye zorlamıştır. Ancak "verilen taviz – karşılığında alınan ödün" analizinin sağlıklı yapılması, görünenin altında yatan genel eğilimi olanca açıklığı ile ortaya koymaktadır...

Tarım ticaretinin liberalizasyonu, II. Dünya Savaşı sonrası kurulan Bretton Woods sistemi içinde, diğer sektörlerin aksine çoktaraflı uluslararası anlaşmalara konu olamamış, bunun yerine ürünler bazında yapılan ya da ikili anlaşmalarla daha dar "çözümlemeler" yaratılmaya çalışılmıştır.

GATT'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüştüğü süreçte, 1986 yılında başlayan ve çetin müzakereler sonucunda ancak 1994 yılında bitirilebilen DTÖ Uruguay Turu sonrasında imzalanan Sonuç Anlaşması (*Final Act*), tarım ticaretini geniş oranda liberalize eden ilk uluslararası anlaşma olarak nitelenebilir.

Uruguay Turu (UT); iç desteklerin azaltılması, pazara girişin kolaylaştırılması ve dışsatım sübvansiyonlarının indirgenmesi esaslarına dayanmaktadır. GÜ'ler açısından 6 yıllık indirim süreci 1995 – 2000 yılları arasında, GYÜ'ler için ise 10 yıllık indirim süreci 1995 – 2004 yılları arasında uygulanmıştır.

Türkiye, UT Tarım Anlaşması'nın iç desteklerin azaltılması taahhüdü kapsamına, GYÜ'ler için geçerli olan *de minimis* koşulları gereğince girmemiş, yüksek kote edilen gümrük vergileri nedeniyle, birkaç ürün dışında, genel olarak pazara giriş hükümlerinden ve bütçe zorlukları nedeniyle zaten kullanamadığı dışsatım sübvansiyonlarının indirgenmesi hükümlerinden olumsuz etkilenmemiştir.

İzleyen süreçte, 2000 yılı başından beri yoğun bir şekilde yürütülmekte olan resmi ve gayriresmi toplantıların devamında 2001 yılı Kasım ayında Katar'ın Doha kentinde düzenlenen Bakanlar Konferansı Tarım alanında liberalizasyon yapılabilmesine yönelik irade beyanı dışında somut bir sonuç üretemeden dağılmıştır.

2003 yılının Eylül ayında Meksika'nın Cancun şehrinde yapılan Bakanlar Konferansı ise GÜ'ler için adeta felaketin habercisi idi...Cancun'a dek ABD ve Avrupa'nın ve zaman zaman onlara eklenen CAIRNS grubunun pazarlıklarını izlemekle yetinen ve geniş anlamda kaybeden azgelişmiş dünya, Hindistan ve Malezya'nın öncülüğünde kendi istemlerini dile getirmiştir. Özellikle ABD'nin, bir avuç pamuk üreticisine yılda 12.5 milyar dolar destek verirken, GYÜ ve EAGÜ'lerden pazara giriş kısıtlarını kaldırmasını istemesinin adil olmadığı, Cancun'dan akıllarda kalan bir temel sav olarak öne çıkmıştır. Bu koşullarda Cancun tam bir fiyasko ile sonuçlanmıştır...

Cancun süreci, şu gerçeğin altını çizmiştir; ya GÜ'ler dışsatım sübvansiyonlarını korumak konusundaki ısrarlarından vazgeçecekler, ya da süreç çoktaraflı bir anlaşma açısından tümüyle tıkanacak ve yeniden mal bazında ikili anlaşmalar dönemine girilecektir...

İşte bu ortamda, "İleri Tarım Müzeakereleri" olarak adlandırılan sürecin son halkası, 27 - 31 Temmuz 2004 tarihlerinde Cenevre'de yapılan DTÖ görüşmelerinin ardından ortaya çıkan Çerçeve Anlaşma olmuştur.

UT'nun devamı niteliğinde, Cenevre'de de Anlaşma pazara giriş, iç destekler ve dışsatım sübvansiyonları olmak üzere üç temel esasa oturtulmuştur.

Pazara giriş, korunan iç pazarların kilidini açmaya yönelik bir düzenlemedir. Cenevre'de, bu alanda, bir bant uygulaması belirlenmiştir. Bant sayısı, her bant aralığına giren tarife sayısı ve her bant aralığı için uygulanacak olan indirim yöntemi bu sistemin can alıcı noktalarıdır. İsviçre formülü, lineer formül ya da karma formül, gümrük vergilerinin indirgenme hız ve oranını belirleyecektir.

Anlaşmalarda İsviçre formülünün benimsenmesi, Türkiye'nin yüksek gümrük vergileri ile koruduğu sektörler (hayvansal ürünler, endüstri bitkileri, tahıllar vb) için gümrük vergilerinin hızla düşeceği anlamına geliyor. DTÖ'nün, tarife dışı engel denetimlerini yoğunlaştıracağı ve izin belgesi gibi dışalımı engellemek için kullanılan yöntemlere yaptırım uygulayacağını öngörmek te hiç zor değil...

Dünya Ticaret Örgütü'ne kote edilen değerler üzerinden 10 yıl boyunca (1995 – 2004) yapılan indirimler sonrası, Türkiye, GTİP'lerine göre değişmek üzere, hayvansal ürünlerde % 136.5 ila % 227.5, tereyağında % 100, peynirde % 111, muzda % 147, çayda % 145, şekerde % 136.5, hububat ürünlerinde % 180 gümrük vergisi uygulama hakkına sahiptir.

Çerçeve Anlaşma, bant usulü indirimden söz ediyor. Bunun Türkçesi, yüksek gümrük vergilerinden yüksek indirimdir. Büyük olasılıkla, % 120'nin üzerindeki bant en yüksek bant olarak değerlendirilecek ve en yüksek indirime bu oranın üzerindeki gümrük vergisine sahip ürünler muhatap olacaklar.

Bu demektir ki, Türkiye açısından en hassas olan hayvansal ürünler, hububat, şeker, çay ve muzda durum giderek kötüleşecek.

Türkiye gibi tarımına yeterli finansal destek sağlayamayan ülkelerde, gümrük vergileri, iç piyasayı korumak ve üretimin sürdürülebilirliğini sağlamak açısından son derecede önemli araçlardır.

İç desteklerde bir indirim uygulaması da, GÜ-GYÜ-EAGÜ grupları için farklı sonuçlar üretebilecek nitelikte. DTÖ'nün ticareti bozucu olarak niteleyerek yasakladığı kırmızı kutu destekler (pazar fiyatı destekleri – girdi destekleri vb), aslında başta ABD ve AB'nin, en az yarım yüzyıldır büyük finansman kaynakları kullanarak üreticisine verdiği desteklerdir. Bu ülkelerde, bu

destek politikalarının sonrasında oluşan sağlam tarımsal yapı, bu desteklerin üretimle bağlantısız (de coupled) olarak üreticiye yönlendirilmesine olanak tanımakta, başka bir deyişle sakınca yaratmamaktadır. Bu çerçevede, doğrudan gelir desteği gibi üretimle bağlantısız formlarda GÜ'ler, desteklerini yeniden formüle etmekte ve izin verilen Mavi Kutu destekler içinde toplamaktadır. Buna karşılık GYÜ'ler ve EAGÜ'ler, tarımsal yapı bozuklukları – yönetim sorunları ve bütçe kısıtları nedeniyle, tarımlarını yeterince destekleyememekte, desteklerini dönüştürmekte zorlanmakta, yeni destek formları da tarımın finansman açığını daha da derinleştirmektedir.

Türkiye, Anlaşma'nın *de minimis* hükmü uyarınca, bir destek indirgeme taahhüdü altında olmamasına karşın, krizler sonrası dönemde tarım desteklerini önemli oranda indirgemiş ve tarım sektörüne 1.2 milyar $ ila 2.5 milyar $ düzeyinde yıllık destek uygulayabilmiştir. Üstelik desteklerin büyük çoğunluğu, arazi mülkiyetine dayalı DGD uygulamaları çerçevesinde, üreticiye ulaşmamış ve tarım dışı kanallara akmıştır. Tarım desteğinin AB'de yıllık 50 milyar $ düzeyinde olması, Bush yönetiminin mevcut desteklere ilaveten ABD tarımı için 85 milyar $ daha ayırması, GÜ'ler ile GYÜ'ler ve EAGÜ'lerin kaynak kullanma adaletsizliğini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. DTÖ Anlaşması'nda bulunan "yoksul üreticiye girdi desteği serbestisi" ise, 1999 yılından bu yana, yine Türkiye tarafından kullanılmamaktadır. Anlaşma ile % GYÜ'ler için 10 olan *de minimis* sınırının indirgenmesi, Türkiye'nin zaten sağlayamadığı iç destekler açısından daha da vahim bir durum yaratacaktır...

Çerçeve Anlaşma'nın üçüncü ayağı ise, dışsatım sübvansiyonları alanındadır. GÜ'ler, dışsatım sübvansiyonlarının azaltılması ve süreç içinde tümüyle kaldırılmasını benimsemiş görünmektedirler.

GÜ'lerin tıkanan görüşme sürecini aşmak için kullandıkları ve dünya kamuoyuna "büyük taviz" diye sunulan bu yaklaşım, dikkatli bir analizde, verdiği görüntüyle tamamen zıt bir sonuç üretmektedir.

ABD ve AB'nin dışsatım sübvansiyonuna ayırdığı kaynak miktarı, yıllık 15 milyar $'lar düzeyindedir. GÜ'lerin yılda 300 milyar $ düzeyinde iç destek için kaynak kullandığı düşünüldüğünde, toplam destekler içinde dışsatım sübvansiyonlarının görece daha az önemli olduğu açıktır. İşte ABD ve AB, bu noktadan verdikler sözde tavizlerle, paraza giriş ve iç destekler gibi iki büyük alanda, kendileri için yaşamsal önem taşıyan "ilerlemeler" sağlayacaklar...

Bütçe olanakları yeterli olmayan GYÜ ve EAGÜ'ler, tarımlarını ancak gümrük vergileri ile koruyabilmektedirler. Çerçeve Anlaşma ile açılan süreçte, gümrük vergilerindeki hızlı indirim, yoksul ülkelerin yoksul üreticileri için, yıkıcı sonuçlar üretecek.

Oysa GÜ'ler, bu alanda da kendi çıkarlarına bir düzenlemeyi, Anlaşma koşulu haline dönüştürmüşlerdir. Buna göre, GÜ'ler, tarifelerini düşük tutmak suretiyle, Özel Korunma Önlemleri uygulama hakkı kazanmışlardır. Böylece GÜ'ler, bir malın dışalım fiyatının o ürünün üretilebilirliğini tehdit edecek ölçüde düşük bir fiyatla pazara girmesi durumunda, dışalıma ek vergi koyma ve hatta birtakım kısıtlamalar getirme olanağına kavuşmuşlardır. Gıda yardımlarının bile ticaret aracı haline dönüştürüldüğü dünyada, bu "olanak" amacı dışında kullanılmaktadır. Buna karşılık, içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu GYÜ'ler, Anlaşma'nın bu koruma hükmünden yararlanamamaktadırlar.

Önümüzdeki süreçte, Çerçeve Anlaşma'nın içinin doldurulmasına yönelik görüşmeler başlayacaktır. Bu süreç, tüm ülkeler için olduğu gibi, Türkiye için de yaşamsal önem taşımaktadır.

Bu sürece yönelik olarak, Türkiye kamu yönetiminin, demokratik kitle örgütleri, çiftçi örgütleri ve akademisyenlerin katkısı ile görüşme pozisyonunu hazırlaması gerekmektedir.

Daha da önemlisi, Türkiye, pazara giriş koşullarının iç piyasayı koruyamayacak duruma gerileyeceği yakın gelecek için, hem tarımın geneli, hem de ürün bazında bir palanlama çalışması yapması ve bunu süratle yaşama geçirmesi gerekmektedir.

Hızlı bir tarımsal yatırım planlaması ile sulanabilir alanlarını iki katına çıkartan, arazi kullanım planlamasından üretim deseni seçimine kadar rasyonel tercihler ortaya koyan, üretici örgütlenmesinden girdi temini ve ürün pazarlamasına kadar sürecin tüm aşamalarında üretimden ve üretici – tüketici lehine çözümlerden yana olan, bilgi ve teknolojiyi tarla ile buluşturan, üretim maliyetlerini azaltıp verim değerlerini yükselten, bu çerçevede rekabet gücü yüksek bir tarım sektörü kurgulaması, süreç içindeki kalıcı çözümdür.

III. İZLENMESİ GEREKEN STRATEJİLER

Türkiye'nin sosyo ekonomik özellikleri açısından son derecede önemli bir sektör olan tarım sektörünün, planlı bir kalkınma ilkesi doğrultusunda geliştirilmesi gerekmektedir. Bu, aynı zamanda, "eşanlı gelişme" ilkesi doğrultusunda, ülkenin bütüncül kalkınması açısından da bir zorunluluk taşımaktadır.

Türkiye tarım sektörünün düzenlenmesine ilişkin kimi değerlendirmeler aşağıda verilmektedir;

1. "Ulusal Tarım Politikası" belirlenerek yaşama geçirilmelidir.

- Kamu yararı ilkesi doğrultusunda, Hükümetlere göre değişmeyen, uzun erimli devlet politikası olarak uygulanabilecek bir "Ulusal Tarım Politikası" belirlenmeli, uzun ve kısa dönemli planlamalarla bu politikanın gereklerinin yaşama geçirilmesi sağlanmalıdır.
- Ulusal Tarım Politikası'nın ana ilkelerinin; Türkiye tarımsal üretiminin düşük maliyetle ve yüksek verimle sürdürülerek gıda güvenliğinin sağlanması, üretim planlamasının yapılması, gerektiğinde politikaların "kamusal karışmacılık" temelinde yönlendirilmesi, ekolojik sınırlamaları olan ürünler dışında tarımsal dışalıma son verilmesi, tarımsal gıda sanayiinin geliştirilmesi, tarımsal dışsatımın işlenmiş ürünler bazında gerçekleştirilmesi, üreticilerin örgütlenmesinin sağlanması, tarımsal pazarlama kanallarının üretici ve tüketici yararını sağlayacak şekilde kurgulanması, tarım üreticilerinin yaşam düzeylerinin yükseltilmesi gibi temel amaçları kapsaması gereklidir.
- Ulusal önceliklerle uyarlı, etkili bir tarımsal ve kırsal kalkınma stratejisi kurgulanarak yaşama geçirilmelidir.
- Türkiye'nin bitkisel ve hayvansal gen kaynaklarının, tarımsal ve kırsal fikri mülkiyet haklarının korunmasına-patentlenmesine ve ülke dışı sahiplenilmesinin önüne geçilmesine yönelik politika – uygulama birlikteliği sağlanmalıdır.
- Tarım sektörüne ve kırsal alana finansman sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmeli, uygulama bu yönde kurgulanmalıdır.
- Kırsal yaşam kalitesini yükseltip iyileştirecek bir iskan politikasının ve bu bağlamda sosyal - fiziksel planlamanın gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.
- Tarımsal mesleki eğitim ve yüksek öğrenimin, ülke yapısı ve gereklerine uygun şekilde düzenlenmesi; ülke tarımsal – kırsal kalkınmasında ziraat mühendisi ve veteriner hekimlerin etkin biçimde görevlendirilmesinde yarar görülmektedir.

2. Tarımsal altyapının düzenlenmesi

- Ülke tarımının bitkisel ve hayvansal üretim yapan işletmelerde, modern üretime izin verecek işletme büyüklüklerinden uzak yapısı, Türkiye tarımının temel sorunlarına kaynaklık etmektedir. 15 üyeli Avrupa Birliği'nin ortalama işletme genişliği 17.4 hektar iken, 10 yeni ülkenin katılımı sonrasında, 25 üyeli AB'nin ortalama işletme genişliği 13 hektara gerilemiştir. Bu rakam, halen 6 hektar ortalama işletme genişliğine sahip Türkiye'nin 2 katından fazladır. ABD'nin ise ortalama işletme genişliği, 180 hektar düzeyindedir.

  İşletme genişliği, işletmenin teknoloji, bilgi ve finans kullanımı, maliyet ve verim değerlerinin gerçekleşmesi ve pazara üretim yapan niteliğinin ortaya çıkması açılarından büyük önem taşımaktadır.

  Yapılan tarım sayımlarına göre ülkemizde işletme büyüklüğü giderek küçülmektedir. 1950 tarım sayımında 77.3 dekar olan ortalama işletme büyüklüğü, 1980 sayımında 64 dekar,

1991 sayımında 59.1 dekar ve 2001 sayımında 61.1 dekar olarak saptanmıştır. Halen ülkemizdeki tarım işletmelerinin % 65'inde arazi büyüklüğü 50 dekarın altında ve yaklaşık % 83'ünde arazi büyüklüğü 100 dekarın altındadır. 1000 dekarın üstünde araziye sahip işletme oranı %0.2'dir.

Bu bağlamda, Türkiye'de, tarımsal işletme genişliğinin artırılmasına yönelik çalışmaların ekonomik, hukuki ve toplumsal boyutlar dikkate alınarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'de, uzun yıllar boyunca, işletmelerin bölünmesinin temel nedeni olarak miras hukuku gösterilmiştir.

Bu bağlamda, 22.11.2001 tarihinde kabul edilen ve 1.1.2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 no'lu Türk Medeni Kanunu'nun 659 uncu maddesi ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na verilen görev doğrultusunda; tarım işletmelerinin ekonomik bütünlüğünü korumak, işletme arazilerinin bölünmesini önleyerek sürdürülebilirliğini sağlamak ve miras yoluyla yapılacak paylaşımlarda işletmelerin yeterli ekonomik varlığa sahip olup olmadıklarını tespit etmek amacıyla başlatılan çalışmaların sonucunda Bakanlıkça hazırlanan "Tarım İşletmelerinin Yeterli tarımsal Varlığa Sahip Olup Olmadığının Tespitine Dair Yönetmelik", 26.1.2003 gün, 25005 sayılı Resmi Gazete'de; Yönetmelik çerçevesinde yeter gelirli tarımsal işletme büyüklükleri ile bölünemez tarımsal parsel büyüklüklerinin tespitine yönelik usul ve esasları belirlemek için hazırlanan 2003/20 no'lu "Yeter Gelirli Tarımsal İşletme Büyüklüklerinin Tespitine Dair Tebliğ" ise 30.6.2003 gün, 25154 sayılı RG'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Türk Medeni Kanunu'nun miras ile ilgili hükümleri çerçevesinde başlatılan çalışmaların devamı niteliğinde de; ülkemizdeki dokuz farklı tarım bölgesinde ve 81 ilde kantitatif kriterler (üretim vasıtalarının miktarı, üretim vasıtalarının değeri ve üretim değeri) de dikkate alınarak, toprak ve iklim özellikleri, ürün çeşitliliği, yetiştirme teknikleri ve diğer üretim faktörleri göz önünde bulundurularak optimum (ekonomik) işletme büyüklüğünün belirlenmesi ve iller bazında nispi avantaja sahip olan ürünlerin tespit edilmesi, ayrıca çok yönlü üretim yapan tarım işletmelerinde ise optimum büyüklüğün yanı sıra fırsat maliyetini üretim vasıtalarının miktarı, da belirlenmesi hedeflenmektedir.

Yapılacak çalışmalar ile iller bazında nispi avantajı olan ürünlerin belirlenmesi suretiyle, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ürünlerin yetiştirilmesinin sağlanmasına, ulusal bazda üretim planlamasına gidilmesine ve desteklemelerde ürün esasına dayalı uygulamalara geçilmesine ortam yaratılmış olacaktır.

Bununla birlikte, Türk Medeni Kanunu'nun halen taşımakta olduğu, Hakim'in karar veremediği durumlarda, eşit paylaşım ilkesinin gündeme geleceği hükmü, uygulamada sorunların süreceğine yönelik bir işaret taşımaktadır.

Ayrıca, Miras Hukuku'nda sözü edilen değişikliklerin sonuç üretebilmesi için, çekişmenin Hakim önüne gelmesi gerekmektedir. Yargıya intikal etmeyen ve tescil sonucu doğurmayan işlemlerin Türkiye'deki yaygınlığı dikkate alındığında, bu konuda hukuk yoluyla anlamlı gelişmelerin sağlanacağı düşüncesine, ihtiyatla yaklaşılması gerektiği açıktır.

Bu bağlamda, ekonomik süreçler vasıtasıyla tarımsal işletme büyüklüklerinin artırılmasının hedeflenmesi yararlı olacaktır.

- Türkiye'de, teknik ve ekonomik ölçütlere göre sulanabilen arazi varlığı 8.5 milyon hektar olmasına karşın, bu alanın ancak 4.5 milyon hektarı sulanabilmektedir. Son yıllarda, yılda ancak 50 bin hektar alanın sulamaya açılabildiği düşünüldüğünde, Türkiye'nin halen 80 yıla gereksinimi olduğu ortaya çıkmaktadır.

  Tarımsal üretimde verimi belirleyen en önemli girdinin su olduğu ve Dünya Ticaret Örgütü kararları çerçevesinde tarım sektörünün giderek daha fazla rekabete açık hale geldiği düşünüldüğünde, Türkiye'nin sulama yatırımlarına öncelik vermesi gerektiği açıktır.

  Yine bu kapsamda olmak üzere, GAP alanında halen % 13 olan tarımsal yatırım gerçekleşme oranının hızla yükseltilerek, 1.7 milyon hektar alanın tamamının sulamaya açılmasında ivedi yarar bulunmaktadır.

- Türkiye, kırsal alanda yürütülen kadastral çalışmaları hızla tamamlamak, buna bağlantılı olarak ta Çiftçi Kayıt Sistemi ve Arazi Kayıt Sistemi'ni ülke bütünü açısından sonuçlandırmak durumundadır.

- Tarıma dayalı sanayiinin geliştirilmesi, böylece hem istihdam olanaklarının artırılması hem de ürünün katma değerinin artırılarak üretici gelirlerinin yükseltilmesi yararlı olacaktır.
- Kırsal alanda gelir çeşitlendirilmesi, tarım dışı alanlardan da hane halkı gelirine katkı sağlanması, temel hedefler arasında olmalıdır.

3. Tarımsal kamu yönetiminde ivedi düzenlemelere gidilmelidir.

- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (TKİB) organizasyon yapısı sektör gereksinimlerine uyun olacak şekilde reforme edilmeli, tarım tekniğinin üretim alanlarına en hızlı şekilde aktarılmasını sağlayacak yeni bir yapı kurgulanmalıdır.
- Buna karşılık, 5227 sayılı "Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun" Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nı, taşra teşkilatı olmayan II sayılı cetvele dahil etmekte ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nü kapatmaktadır.
  75 binin üzerinde köy ve köy altı yerleşmesi olan, nüfusunun % 35'i tarımda istihdam edilen, coğrafi yapısı geniş ve ekolojik özellikleri önemli farklılıklar arz eden bir ülkede, bu bütünü yönetebilecek, doğal kaynakları havza bazında değerlendirecek güçlü bir Tarım Bakanlığı yapısına gereksinim vardır.
  Bu bağlamda, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın, 5227 sayılı Yasa'nın I sayılı ekinde sayılan Bakanlıklar arasına sokulması önem taşımaktadır.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, ilgili tüm tarafların katılımına açık, şeffaf bir süreçte yeniden yapılandırılmalıdır.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yasası, tarımsal kamu yönetiminin rasyonel biçimde yapılandırılmasına izin verecek şekilde çıkartılmalıdır.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1989 yılından bu yana teknik eleman alımı yapmamaktadır. Bakanlık kadrolarının nitelik ve nicelik olarak yaşamakta olduğu aşınıma son verilerek, personel yapısında iyileştirmeler sağlanmalıdır.
- Tarım alanında, çeşitli kurum ve kuruluşlara dağılmış yetkiler TKİB çatısı altında toplanmalıdır.
- İkili bürokrasi yaratan ve bu anlamda Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın yetkilerini by pass eden Kurullara aktarılan görev ve yetki alanının, tekrar Bakanlığa devri sağlanmalıdır.
- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kapatılması yerine, mevcut sorunlarının çözülerek etkinlik kazanması sağlanmalıdır. Bu yolun tercih edilmemesi durumunda, toprak ve su kaynaklarının yönetilmesine yönelik yeni bir organizasyon yapısının, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı çatısı altında kurulması gerekli görülmektedir.
- Türkiye'de hastalık ve zararlıların neden olduğu üretim kayıpları dikkate alınarak, geçmişte son derecede başarılı hizmetler yerine getirmiş olan Zirai Mücadele Genel Müdürlüğü'nün yeniden kurulmasında yarar görülmektedir.
- Tarımsal araştırma faaliyetlerine hız verilmeli, mevcut araştırma enstitüleri gerçek işlevlerini yerine getirecek şekilde reorganize edilmeli, araştırma – ekolojik bölge eşliği sağlanmalıdır. Böylece genetiğin olanakları, üretim bölgelerinde en uygun sonuçlar verecek şekilde kullanılmalı, Türkiye tohumculuğu geliştirilerek içinde bulunduğu dışa bağımlı yapıdan kurtarılmalıdır.
- TİGEM'ler, üretimi geliştiren girdiyi sağlayan, bilgiyi geliştiren ve üreticinin kullanımına sunan kamusal çiftlikler haline dönüştürülmelidir.
- Tarımsal KİT'ler, özerk – rasyonel bir yapıya kavuşturulmalı, gerekli altyapı kurularak gerçek üreticilere devredilmelidir.
- Tarım alanındaki özelleştirmelere son verilmeli, yaşanan deneyimler ışığında, üretim ve üretici açısından olumlu sonuçlar ortaya koymayan, verilen taahhütlere uyulmayan, üretici ve tüketici kesimlerin çıkarları aleyhine özel tekeller oluşturan geçmiş özelleştirmeler incelenerek, alanın kamu yararı ilkesi doğrultusunda düzenlenmesine özen gösterilmelidir.
- Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum Çalışmaları çerçevesinde, AB'de bulunan 23 ortak piyasa düzenine karşılık gelecek şekilde, Türkiye tarımsal müdahale kuruluşları (intervention agency) ve ödeme kuruluşları (paying agency) yapıları kurulmalıdır.

- AB'de bulunan "Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu" (FEOGA) benzeri işlev görmek üzere, bir "Kırsal ve Tarımsal Kalkınma Fonu" kurulmalıdır.

4. Tarım sektörünün üretim cephesi düzenlenmelidir.

- Tarımın yoğun teknoloji kullanarak, düşük maliyetler ve yüksek verimlerle çalışan bir yapıya kavuşması sağlanmalıdır. Bu amacın gerçekleşmesinde uygun tarımsal işletme büyüklüğü bir ilk gerektir. Bunun yanında, tüm gelişmiş ülkelerin yıllarca kullandıkları destekleme enstrümanları kullanılarak, tarımsal girdiler üretici için ucuz ve zamanında ulaşılabilir bir şekilde arz edilmelidir. Bu gereğin kamu bütçesi üzerindeki yükünü hafifletmek için gerekli önlemler, ortak kullanıma yönelik makine parklarının kurulması da dahil olmak üzere, alınmalıdır.
- Ülke tarımının gereksinim duyduğu tarımsal kamu yatırımları, yatırım öncelikleri gözetilerek gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda, Türkiye sulanabilir alanlarının tümüne su götürülmesi, kısa vadeli bir hedef olarak seçilmelidir. Sulama, kamu ve tarım üreticisi işbirliğince yürütülen rasyonel bir faaliyet olarak planlanmalıdır.
- Ülke ve dünya gerçekleri göz önüne alınarak, dinamik bir tarımsal üretim planlaması yaklaşımına geçilmelidir. Kamusal destekler, yalnızca bu planlamaya uygun hareket eden üretici kesimlere yönlendirilmelidir. Ülke ekolojisinde yetiştirilebilir ürünlere yönelik olarak halen sürmekte olan açıklar (yağ bitkileri, yem bitkileri, çeltik vb.) derhal kapatılmalı, üretim fazlası olan ürünlerin durumu, işleme ve dışsatım olanakları da dikkate alınarak gözden geçirilmelidir.
- Nadas alanları daraltılmalıdır. Kural olarak, yılda 450 mm. ve daha yüksek yağış alan ve yağış rejimi nispeten düzenli olan alanlarda nadas gereksizdir. Bu koşulu sağlayamayan alanlarda ise, özellikle baklagil ve yem bitkileri ekimi yapılarak nadas alanları daraltılabilir. 1980'li yıllarda TMO'nun desteği ile, baklagil ekimleri ile nadas alanları önemli oranda geriletilmiş idi. Ancak bu alandan da TMO'nun çıkarılması, sözkonusu gelişimi engellemiştir. Ayrıca ülkenin yem açığı veri iken, özellikle korunga gibi kurağa dayanıklı yem bitkilerinin yeterli ekim alanı bulduğu söylenemez.
- Ülkenin özellikle sahil kuşağı, ikinci ürün ekimine elverişli ekolojik koşullara sahiptir. İkinci ürün olarak, ülkenin açığı bulunan yağ bitkilerinin (mısır, susam, ayçiçeği, soya) ekiminin desteklenmesi gerekmektedir.
- Tüm dünyada son yıllarda, tarım bağlantılı çevre duyarlılığı öne çıkarılmaktadır. Bu noktada, gelişmiş ülkeler ile Türkiye'nin gübre ve ilaç kullanım değerlerinin karşılaştırılması yararlı olacaktır. Uyguladığı Ortak Tarım Politikası (OTP) ile tarımsal üretim değerlerinde çok önemli artışlar sağlayan AB ülkelerinde, 1960-90 yılları arasında gübre kullanımı 3 kat artmıştır. Bu bağlamda, Fransa'da 295 kg., Yunanistan'da 170 kg. olan hektara gübre tüketimi, Türkiye'de 83 kg.dır. Tarım ilaçları kullanımında da benzer bir tablo söz konusudur. A.B.D.'de 3.514 gr., Almanya'da 2.346 gr., İsviçre'de 5.146 gr. olan hektara etkili madde üretimi, Türkiye'de 500-600 gr.dır. "Çevreyi dışlamayan kalkınma" kavramı, ekonomik gelişme ile sağlıklı çevreyi yaratma ve koruma amaçlarının, çelişen hedefler olmadığını söyler. Bu bağlamda Türkiye ne tarımsal üretimin vazgeçilmez girdisi olan gübre kullanımı ve ne de üretimin kalite ve kantite açısından en önemli belirleyicilerinden olan tarım ilaçları konusunda, üretimin miktar ve kalitesini sınırlayacak bir azaltmaya gidebilecek konumda değildir. Dünya ekseninde sürdürülmesi gereken çevre politikalarının gerekli kıldığı yükün paylaşımındaki adalet ilkesi, "kirleten öder" kavramı ile birlikte, gelişmiş ülkelerin sorumluluklarını öne çıkarmaktadır.
- Bununla birlikte, Türkiye'nin, doğru ve etkin gübre ve ilaç kullanımı, gereksiz kullanımların önlenmesi, tarımsal arazi, toprak ve su kaynaklarının korunması konularında gerekli önlemleri geliştirmek zorunluluğu bulunmaktadır. Bu bağlamda, tüm tarımsal girdilerin uzmanlık alanlarına göre yalnızca ziraat mühendisi ve veteriner hekimler tarafından satılmasına olanak tanıyacak yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi zorunludur. Zirai mücadele ilaçlarının reçete ile satılmasının sağlanması gereklidir.

Bundan da öte, 2003 AB OTP Reformunda da altı çizildiği üzere, çevreye, bitki ve hayvan sağlığına, hayvan refahına saygı gösteren iyi tarım uygulamalarını gerçekleştirmek üzere, "tarımsal danışmanlık çerçevesi" nin gecikmeden kurulması zorunludur.

- Türkiye taahhütlerine rağmen 1997 yılından bu yana kasaplık sığır dışalımı yapmamakla beraber, çok önemli miktarlarda kaçak hayvanın yurda sokulduğu bilinmektedir. Üreticinin ekonomik çıkarları ve halk sağlığı düşüncesi çerçevesinde, kaçak hayvan girişine yönelik etkili idari ve ekonomik önlemlerin yaşama geçirilmesinde zorunluluk bulunmaktadır.
- Hayvancılık iki temel açıdan, Türkiye için çok önemlidir. Öncelikle, ekolojinin bitkisel üretime dahi çok sınırlı olanaklar tanıdığı Türkiye kırsalının geniş alanlarında, hayvancılık tek önemli gelir kaynağıdır. Bu yönüyle, hayvancılığın dikkatle değerlendirilmesi bir zorunluluktur. Bundan başka, olası Türkiye-AB entegrasyonunda en hassas üretim dalı hayvancılıktır. Özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinin karşılaştırmalı üstünlükler bazında hayvancılıktaki ekolojik avantajları bir gerçekliktir. Türkiye'nin şimdiden, bu gerçeği dikkate alarak hayvancılık politikalarını şekillendirmesi gereklidir.
- Bu çerçevede çayır meraların tespit tahdit ve tahsisi çalışmaları bir an evvel tamamlanmalı, ıslahı da kapsayan bu çalışmalar ile artırılan doğal yem kapasitesi ile hayvansal üretim maliyetleri düşürülmelidir.
- Ayrıca, 'yem bitkileri üretim alanlarının artırılması' konusunda gerçekçi adımlar atılmalıdır.
- Üretiminden değerlendirilme aşamalarına kadar tüm sektör, yetişmiş ara insan gücünün üretilmesi ve teknolojinin kullanılması da dahil olmak üzere, planlanmalı ve desteklenmelidir.
- Gıda sanayiinin geliştirilmesine özel bir önem verilmelidir. Üretim deseninde ileri – geri bağlantılara sahip ürünlere ağırlık verilmeli, katma değeri yükselten işleme süreçleri kurgulanarak tarım geliştirilmelidir. Türkiye, işlenmemiş tarım ürünü dışsatımına son veren bir tarım ticareti yapısına ulaşmayı, kısa vadeli hedef olarak seçmelidir.

5. Örgütlenme ve pazarlama cephesi düzenlenmelidir.

- Örgütsüz tarım üreticisinin, ürününe ve çıkarlarına sahip çıkacak şekilde örgütlenmesi önündeki yasal – ekonomik – psikolojik engeller kaldırılmalı, süreç kamusal desteğe konu olmalıdır.
- Hububattan meyve sebzeye, hayvancılıktan çiçekçiliğe kadar tüm alt üretim dallarında, üreticinin ürününe sahip çıktığı, pazarlama kanallarını yönettiği kooperatif yapı, geniş halk kesimlerinin yaşam koşulları üzerinde olumlu etkiler yapacaktır. Bu gelişimin dışındaki hal ve borsa yapıları, sahipleri üretici ve tüketiciler olacak şekilde, tümüyle yeniden kurgulanmalıdır.
- Tarım kesiminin, üreticisinden başlayıp mühendisine uzanan zincirde, ülkeyi değiştiren – geliştiren bir çizgide etkili bir siyaset gücü oluşturması yolunda kırsal alan eğitimi çalışmaları yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

AGENOR, Pierre-Richard, **The Economics of Adjustment and Growth, (Ch. 14: Structural Adjustment: Agriculture, Trade, and the Labor Market)**, The World Bank, Academic Press, Washington DC, 2000, s. 516 - 551

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **Turkey's Contribution to the 2001 Progress Report, Annex : 6 Privatization,** Ankara, 2001

AKSOY, Suat, GÜN, S. ve GÜLÇUBUK, B., "Tarım Topraklarının Parçalanması ve Miras Hukuku", **TMMOB ZMO Ziraat Mühendisliği IV. Teknik Kogresi,** Ankara, 1995

AYDIN, Zülküf, "Yapısal Uyum Politikaları ve Kırsal Alanda Beka Stratejilerinin Özelleştirilmesi : Söke'nin Tuzburgazı ve Sivrihisar'ın Kınık Köyleri Örneği", **Toplum ve Bilim,** Bahar '88, Ankara, 2001, s. 11 - 31

BORATAV, Korkut, **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm,** A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1980

BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 1985,** Gerçek Yayınevi, Yeni Dizi:1, Ankara, 1998 (Altıncı Baskı)

ÇAĞLAR, Yücel, **Köy, Köylülük ve Türkiye'de Köy Kalkınması Sorunu,** TZD Yayınları, Ankara, Eylül 1986

Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Köye ve Köylüye Neler Getiriyor,** DPT Yayın No : 751, Ankara

Devlet Planlama Teşkilatı, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Türk Köylüsüne Ne Getiriyor,** Ankara, 1979

Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye Tarımında Sürdürülebilir Kısa Orta Uzun Dönem Stratejileri,** Ankara, 1999

Devlet Planlama Teşkilatı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,** Ankara, 2000

Devlet Planlama Teşkilatı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler,Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** Ankara, 2000

DİE, 1998 Türkiye İstatistik Yıllığı. Yayın No : 2240, Ankara.

DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

DİE, 2001 Genel Tarım Sayımı Köy Genel Bilgileri, Yayın no: 2898, Temmuz 2004, Ankara

DİE, 2001 Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletme (Hanehalkı) Anketi Sonuçları

DİE, 2002 Tarım İstatistikleri Özeti

DİE, 2002 Türkiye İstatistik Yıllığı

Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2003, Yayın No.2895

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, T.C. Başbakanlık DPT, Ankara, 1979

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1978 Yılı Programı, T.C. Başbakanlık DPT, Ankara, 1978

ERAKTAN, Gülcan, YILDIRAK, Nurettin, **Türkiye'de Kırsal Kalkınma Stratejileri ve Politikaları,** Friedrich Elbert Vakfı, İstanbul, 1989

ERAKTAN, Gülcan, **Tarım Politikası Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası,** Ankara, 2001

ERTUĞRUL, Cemil, "AB'nin Dönüşümü ve Gümrük Birliği", **Küreselleşme ve Türkiye Tarımı,** TMMOB Ziraat Mühendisleri ODASI Sempozyum Bildirileri, Ankara, Ocak 2002, s. 190 – 208

FAO, **Agriculture in Turkey,** T.C.Ziraat Bankası Matbaası, Ankara, 1996

Friedrich Ebert Vakfı, **Kırsal Kalkınma Projeleri ve Yerel Yönetimler,** İstanbul, 1993

FRIEDRICH EBERT STIFTUNG, **Dünya Ticaret Örgütü'nün Tarım Anlaşması ve Türkiye,** İstanbul, 1998

GERAY, Cevat, "İşlendirme Açısından Kırsal Gelişme Yöneltilerimiz", **A.Ü. SBF Dergisi,** Ankara, 2000

GÜNAYDIN, Gökhan, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye Tarımı,** TODAİE Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998

GÜNAYDIN, Gökhan, **Küreselleşme ve Türkiye Tarımı,** TMMOB Ziraat Mühendisleri ODASI Tarım Politikaları Yayın Dizisi No:3, Ankara, 2002

GÜNAYDIN, Gökhan, "Küreselleşen Piyasa, Yoksullaşan Köylü", **Liberal Reformlar ve Devlet,** KİGEM Sempozyum Bildirileri, Ankara, Nisan 2003, s. 43 – 121

Gökhan GÜNAYDIN, "Türkiye Ekonomisinin Tarımsal Yapısı ve Gelişimi", **Türkiye Ekonomisi,** T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1579, Eskişehir, Ekim 2004, s. 101

GÜLER, Birgül Ayman, "Kamu Yönetimi ve Dünya Bankası", **Amme İdaresi Dergisi,** C:28, S:3, Ankara, 1995, s.28

İNAN, Hakkı ve arkadaşları, "Türkiye'de Tarımda Kırsal Kesim Örgütlenmesi", **TMMOB ZMO Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kogresi,** Ankara, 2000

Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl), T.C. Başbakanlık DPT, Ankara, 1963

Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968-1972, DPT Yayını, Ankara, 1967

KAZGAN, Gülten, **Tarım ve Gelişme,** İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, Aralık 2003, İstanbul

OECD, Economic Surveys: Turkey, Ekim 2002

OYAN, Oğuz - ÖZKAYA, Tayfun ve ark., **Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları Dünü – Bugünü – Geleceği,** Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara, 2001

Özgür TEOMAN, "Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartşmalarına Bir Katkı", Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi Cilt: 3, Sayı: 3, Kış 2001, s.41 – 60)

Resmi Gazete

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü, **Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Tarım Kesimine Etkilerinin Değerlendirilmesi,** Ankara, 2001

T.C. Ziraat Bankası kayıtları

T.C. Hazine Müsteşarlığı kayıtları

T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı kayıtları

The World Bank, **A Review of the Impact of the Reform of Agricultural Sector Subsidizatin,** Washington D.C., March 9, 2004.

TMMOB Ziraat Mühendisleri ODASI, **1980 Sonrası Türk Tarımı Yapısal Gelişmeler ve Sorunlar,** Ankara, 1987

TMMOB Ziraat Mühendisleri ODASI, **IV. Teknik Kongresi,** Ankara, 1995

TMMOB Ziraat Mühendisleri ODASI, **V. Teknik Kongresi,** Ankara, 2000

TMMOB Ziraat Mühendisleri ODASI, **Küreselleşme ve Türkiye Tarımı Sempozyumu,** Ankara, 2002

TMMOB Ziraat Mühendisleri ODASI, **AB Genişleme Sürecinde Türkiye, Tarımsal ve Kırsal Politikalar,** Ankara, Ocak 2003

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1975 Yılı Programı, T.C. Başbakanlık DPT, Ankara, 1975

www.die.gov.tr

www.dpt.gov.tr.

www.tarim.gov.tr

www.zmo.org.tr

YENAL, N.Zafer, "Türkiye'de Tarım ve Gıda Üretiminin Yeniden Yapılanması ve Uluslararasılaşması", **Toplum ve Bilim**, Bahar '88, Ankara, 2001, s. 32 - 54

YENTÜRK, Nurhan, "Ulusal Gelirin Yapısı ve Gelişimi", **Türkiye Ekonomisi,** T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1579, Eskişehir, Ekim 2004, s. 26

Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, DPT Yayını, Ankara, 1973

YILDIRAK, Nurettin, GÜLÇUBUK, Bülent, "Tarımsal Nüfus ve Yapısal Dönüşüm", **TMMOB ZMO Ziraat Mühendisliği IV. Teknik Kogresi,** Ankara, 1995

YÜKSELER, Zafer, **Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi,** DPT, Ankara, 1999

Özgür TEOMAN, "Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartışmalarına Bir Katkı", Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi Cilt: 3, Sayı: 2, Kış 2001, s.41 – 60)

Resmi Gazete

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü, **Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Tarım Kesimine Etkilerinin Değerlendirilmesi**, Ankara, 2001

T.C. Ziraat Bankası kayıtları

T.C. Hazine Müsteşarlığı kayıtları

T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı kayıtları

The World Bank, **A Review of the Impact of the Reform of Agricultural Sector Subsidization**, Washington D.C., March 9, 2004.

TMMOB Ziraat Mühendisleri ODASI, **1980 Sonrası Türk Tarımı Yapısal Gelişmeler ve Sorunlar**, Ankara, 1987

TMMOB Ziraat Mühendisleri ODASI, **IV. Teknik Kongresi**, Ankara, 1995

TMMOB Ziraat Mühendisleri ODASI, **V. Teknik Kongresi**, Ankara, 2000

TMMOB Ziraat Mühendisleri ODASI, **Küreselleşme ve Türkiye Tarımı Sempozyumu**, Ankara, 2002

TMMOB Ziraat Mühendisleri ODASI, **AB Genişleme Sürecinde Türkiye, Tarımsal ve Kırsal Politikalar**, Ankara, Ocak 2003

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973 Yılı Programı, T.C. Başbakanlık DPT, Ankara, 1973

www.die.gov.tr

www.dpt.gov.tr.

www.tarim.gov.tr

www.zmo.org.tr

YENAL, N.Zafer, "Türkiye'de Tarım ve Gıda Üretiminin Yeniden Yapılanması ve Uluslararasılaşması", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 88, Ankara, 2001, s. 32 - 54

YENTÜRK, Nurhan, "Ulusal Gelirin Yapısı ve Gelişimi", **Türkiye Ekonomisi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1579, Eskişehir, Ekim 2004, s. 26

Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, DPT Yayını, Ankara, 1973

YILDIRAK, Nurettin, GÜLÇÜBÜK, Bülent, "Tarımsal Nüfus ve Yapısal Dönüşüm", **TMMOB ZMO Ziraat Mühendisliği IV. Teknik Kogresi**, Ankara, 1995

YÜKSELER, Zafer, **Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi**, DPT, Ankara, 1999

II. TARIM ŞURASI

III. KOMİSYON

BİTKİ YETİŞTİRİCİLİĞİ BİTKİ KORUMA VE ÇEVRE SAĞLIĞI

KOMİSYON ADI : BİTKİ YETİŞTİRİCİLİĞİ BİTKİ KORUMA VE ÇEVRE SAĞLIĞI
BAŞKAN : PROF.DR. SAİME ÜNVER
BAŞKAN YRD. : PROF.DR. BAYRAM SADE
RAPORTÖR : FATMA MAMAK
RAPORTÖR : DR. AYŞE ÖZDEM

	SOYADI	ADI	ADRESİ
1	AKSOY	UYGUN	EGE ÜNV. ZİRAAT FAK. BAHÇE BİTK. BÖL. İZMİR
2	ÇALI	SALİH	ALARA TARIM ÜRÜNLERİ SAN.VE TİC.A.Ş. BURSA
3	ERTUNÇ	FİLİZ	ANKARA ÜNV.ZİR. FAK. BİTKİ KORUMA BÖL. ANKARA
4	GÜL	AYŞE	EGE ÜNV. ZİRAAT FAK. BAHÇE BİTK. BÖL. İZMİR
5	MAMAK	FATMA	TARIMSAL ÜRETİM VE GELİŞTİRME GEN. MÜD ANKARA
6	MELAN	KADİR	TARIMSAL ARAŞTIRMALAR GENEL.MÜD. ANKARA
7	ÖZDEM	AYŞE	ZİRAİ MÜC. MERKEZ ARŞ. ENS. ANKARA
8	BAYRAM	SADE	SELÇUK ÜNV. ZİRAAT FAK. TARLA BİT. BÖL. KONYA
9	ÜNVER	SAİME	ANKARA ÜNV. ZİRAAT FAK. TARLA BİT.BÖL.

1. Bitki Yetiştiriciliği

1.1. Tarla Bitkileri Yetiştiriciliği

1.1.1.Tahıllar

1.1.1.1.Tahıllarda sorunlar ve öneriler

1.1.2.Yemeklik tane baklagiller

1.1.2.1.Yemeklik tane baklagillerde sorunlar ve öneriler

1.1.3. Yağ bitkileri

1.1.3.1. Yağ bitkilerinde sorunlar ve öneriler

1.1.4. Nişasta-şeker bitkileri

1.1.4.1 Nişasta ve şeker bitkilerinde sorunlar ve öneriler

1.1.5. Lif bitkileri

1.1.5.1. Lif bitkilerinde sorunlar ve öneriler

1.1.6. Tütün, ilaç ve baharat bitkileri

1.1.6.1.Tütün, ilaç ve baharat bitkilerinde sorunlar ve öneriler

1.1.7.Yem bitkileri

1.1.7.1. Yem bitkilerinde sorunlar ve öneriler

1.1.8. Tarla bitkileri yetiştiriciliğinde sorunlar ve öneriler

1.2. Bahçe Bitkileri Yetiştiriciliği

1.2.1. Sebze yetiştiriciliği

1.2.1.1. Sebze yetiştiriciliğinde öneriler

1.2.2. Bağcılık

1.2.2.1. Bağcılıkta önerileri

1.2.3. Üzümsü meyveler

1.2.3.1. Üzümsü meyvelerde öneriler

GİRİŞ

Türkiye; bir tarım ülkesi olma özelliğini korumasına karşın, 1980'li yıllarda bitkisel ürünler yönünden kendi kendine olan yeterliliğini yitirmiş durumdadır. Ülkemiz gerek toprak ve su kaynakları potansiyeli yönünden, gerekse çok farklı mikro klimalar yönünden pek çok bitki türünü yetiştirme olanağına sahiptir.

Sahip olduğu bitki (flora) ve hayvan çeşitliliği (fauna) açısından da dünyadaki diğer ülkelere göre çok şanslı konumda olan ülkemiz; tarımsal yönden istenilen seviyeye ulaşamamıştır.

Cumhuriyetin ilanından günümüze gelindiğinde; tarımda yeni teknolojilerin kullanımı, verim, kalite ve dayanıklılık özellikleri ile geliştirilen yeni çeşitlerin üretime kazandırılması göz ardı edilemeyecek olumlu değişikliklerdir.

Tarım işletmelerinin küçük ve dağınık olması; beraberinde pek çok sorunu getirmektedir. Özellikle tarla ve bahçe bitkilerinde toprak işlemeden başlayarak; tohumluk ekim, dikim,bakım, hasat ve harmanda düşük sermayeden dolayı yeterince girdi kullanımını engellemektedir.

Tarla ve bahçe bitkilerinin çoğunda birim alandan elde edilen verimin düşük, maliyetin yüksek olması, tarıma olan ilginin azalmasına neden olmaktadır.

İşlemeli tarıma uygun ve kısıtlı uygun olan tarım topraklarının (I, II, III ve IV. Sınıf) amaç dışı kullanılmasından dolayı, işlemeli tarıma uygun olmayan mera alanları bozularak tarıma açılması, bu alanlarda toprak erezyonunun boyutlarını artırmıştır. Ülkemiz; artan nüfusun beslenmesini karşılayacak, dış pazara sunulacak tarla ve bahçe bitkileri üretim potansiyeline sahip konumdadır. Ancak, politik, ekonomik, sosyal nedenlerden dolayı yeterli üretim düzeyine ulaşamamıştır.

Tarımsal faaliyetlerde; arazi eğim yönüne dik olarak yapılacak azaltılmış toprak işleme, uygun doz ve zamanında uygulanan gübreleme, sulama ve kimyasal ilaç kullanımına özen gösterildiğinde, tarımın çevre kirliliğine etkisi yok denilecek kadar az olacaktır.

Bu komisyon raporunda; tarla ve bahçe bitkileri adı altında üretimi yapılan bitkilerin ekim alanı, üretim ve verimine ilişkin bilgilerin yanı sıra, üretimden, tüketime kadar karşılaşılaşılan bazı sorunlar ile öneriler üzerinde durulmuş, aynı zamanda bitki sağlığı, araştırma geliştirme çalışmaları ve tarım- çevre ilişkileri açıklanmaya çalışılmıştır.

1. BİTKİ YETİŞTİRİCİLİĞİ

1.1. Tarla Bitkileri Yetiştiriciliği

1.1.1.Tahıllar

Serin iklim tahılları (buğday, arpa, yulaf, çavdar,triticale) ve sıcak iklim tahılları (mısır, çeltik, koca darı, kum darı, cin darı, kuş yemi) olarak iki grupta incelenen tahıllar ; ekim alanı ve üretim yönünden Dünya'da ve ülkemizde önemli bir paya sahiptir.

Yıllara göre değişmekle beraber tahıl ekim alanı 13.8 milyon hektar, üretimimiz ise 30.2 milyon ton civarındadır. Tahıl ekim alanının ortalama %4'ü sıcak iklim tahılları, %96'sı serin iklim tahıllarına ayrılmışken; tahıl üretiminin %7.5'ini sıcak iklim tahılları, %92.5'ini ise serin iklim tahılları gerçekleştirmektedir. Dünyada ise sıcak iklim tahılları tahıl ekilişinde %50, üretimde %60 civarında pay almaktadır.

Ülkemizde 24 milyon hektar olan tarla bitkileri üretimi için işlenen alanın %58' inde, 19 milyon hektar civarında olan tarla bitkileri ekim alanının %73'ünde tahıl ekimi yapılmaktadır. Bu rakamlar ülkemizde tarla bitkileri tarımının tahıl ağırlıklı yürütüldüğünü göstermektedir. Ülkemizin başka bir çok bitki türü yetiştirme seçeneğinin olduğu bölgeler ile (Akdeniz, Ege , Marmara bölgeleri gibi) Orta Anadolu ve Geçit bölgelerini sulanan alanlarında bile tahıl ağırlıklı bir tarım yapılmakta olup, bu durum ise aynı zamanda "monokültür tahıl tarımı" anlamına gelmektedir.

Ülkemizde tahıl ekim alanlarında 1990 yılından sonra önemli bir değişim olmazken, tahıl üretimindeki dalgalanma dikkati çekmiştir. Bu dalgalanmanın da temel olarak buğday ve arpa üretiminden kaynaklandığı görülmektedir. Nitekim, 1992-2003 yılları arasında buğday üretimi 17.5 milyon ton ile 21.0 milyon ton arasında, arpa üretimi 6.9 milyon ton ile 9.0 milyon ton arasında değişmiştir.Yıllara göre tahıl, özellikle de buğday ve arpa üretimindeki dalgalanmanın, bu bitkilerin tarımının büyük ölçüde yağışa bağlı marjinal alanlarda yapıldığını ve su potansiyelinden yeterince yararlanılamadığını göstermektedir. Buğday arpa üretimindeki bu dalgalanma uzun vadeli bir pazar stratejisi oluşturmayı, ihracat-ithalat programı yapmayı engellemektedir.

Ülkemiz tahıl ihraç eden ve ithal eden bir ülke konumundadır. 2003 yılında tahıl ve mamulleri ihracatı 408.982.000$ iken, ithalatı 721.548.000$ olmuştur. Tahıl dış ticaret açığımız 312.566.000$ olmuştur. Türkiye özellikle buğday, mısır ve pirinçte ithalatçı konumuna gelmiştir. Nitekim, 2003 yılında 1.8 milyon ton buğday ithal edip 276.9 milyon $ döviz öderken, 1.8 milyon ton mısır ithal edip 276.2 milyon dolar döviz, 472.000 ton pirinç ithal edip 122.8 milyon dolar döviz ödemiştir. Tahıl mamulleri ithalatı, toplam tarım ürünleri ithalatının yüzde 13.7 gibi büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Buğday ithalatını ise üretim yetersizliği ile açıklamak mümkün değildir.Yaşanan sorunun kalite sorunu olduğunun en önemli göstergesi kalite amaçlı buğday ithal edilirken, önemli bir miktar buğdayın ise düşük kalite sebebiyle yem sanayinde değerlendirilmesidir. Buğday ithalatı kalite sorunu nedeniyle artarak devam etmektedir; mısır ve çeltik de ise var olan potansiyelimiz harekete geçirilemediğinden üretim, tüketimi karşılayamamakta ve ithalat giderek artmaktadır.Sadece arpada maltlık amaçlı ithalat olmakla beraber, ülkemiz net ihracatçı konumundadır.

Kısaca özetlemek gerekirse; tarla tarımımızın neredeyse _'ünü oluşturan ve çok iddialı olduğumuz tahıl grubunda bile kendimize yeter olmaktan uzak olduğumuz görülmektedir. Bu tablo içerisinde en iyi durumda olduğumuz bitki arpa olup, 2003 yılında bu gruptaki mısır üretimimizin 2.8 milyon gibi bir rakama çıkması olumlu gelişme olarak görülmektedir.

Ülkemizdeki tahıl cinslerinin verimlerini, Avrupa Birliğindeki ortalama verim ve Dünya verim ortalaması ile kıyasladığımızda ise önemli sorunlarımızın olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. 2002 yılı Türkiye buğday verimi 210 kg/da iken, AB ortalaması 581 kg/da, Dünya ortalaması 268 kg/da; Türkiye arpa verimi 230 kg/da iken, AB ortalaması 455 kg/da, Dünya ortalaması 248 kg/da;Türkiye mısır verimi 421 kg/da iken, AB ortalaması 919 kg/da, Dünya ortalaması 436 kg/da; Türkiye çeltik verimi 600 kg/da iken, AB ortalaması 655 kg/da, Dünya ortalaması ise 385 kg/da'dır. Bu veriler buğday, arpa ve mısır veriminin dünya ortalamasına yakın, çeltik veriminin ise dünya ortalamasının oldukça üzerinde olduğunu göstermektedir.Türkiye buğday, arpa ve mısır verim ortalaması ise AB ortalamasının altında, çeltik verim ortalaması ise AB ortalamasının, oldukça yakındır.

AB ülkelerinin, ülkemize göre yağış rejimi açısından çok uygun ekolojiye sahip oldukları için buğday, arpa ve mısırda belirli ölçüde verim farklılığı açıklanabilse de bu cinslerde verimin dünya ortalamasından düşük olması, verimlilikte önemli sorunlarımız olduğunu göstermektedir. Birim alan verimi yönüyle en iyi durumda olduğumuz tahıl cinsinin ise çeltik olduğu görülmesine karşılık, çeltik ekim alanlarındaki azalmaya bağlı olarak, üretimde yaşanan düşüşler konunun önemini ortaya koymaktadır.

1.1.1.1.Tahıllarda Sorunlar ve Öneriler

-Üretici Birlikleri yapılanması tamamlanıncaya, "ürün borsacılığı", "vadeli işlem borsacılığı" uygulamaya geçinceye kadar, TMO'nun destekleme fiyatları açıklamaya ve ürün almaya devamı büyük bir önem taşımaktadır.

-Kamu Araştırma ve Geliştirme çalışmaları sonucu geliştirilen yeni tahıl çeşitlerinin üreticiye kazandırılmasında dinamik olan özel sektörden yararlanma yoluna gidilmelidir.

-Türkiye'nin yıllık makarnalık buğday ihtiyacı belirlenerek, destekleme ve fiyat politikaları oluşturulmalıdır.

-Son yıllarda buğdayda ön plana çıkan ve araştırma master planı ile de uyumlu olan, kalite amaçlı ıslah programları çok disiplinli çalışmalar halinde sürdürülmelidir. Böylelikle düşük kalitede üretim sebebiyle gerçekleşen buğday ithalatının da zaman içinde önüne geçilmiş olacaktır.

-Yeni tescil edilen kışa dayanıklı yulaf çeşitleri ile yulafın kışlık yetiştirilme imkanı ortaya çıkmış olup, bu çeşitlerin yulaf üretiminin yoğun olduğu illerde yaygınlaşmasına öncelik verilmelidir.

-Marjinal alanlarda buğday üretiminin yerine, yeni triticale çeşitleri yada çavdar üretimi teşvik edilmelidir.

-Buğday ve arpada olduğu gibi çavdar, triticale ve yulaf ıslahı ile ilgili çalışmaların kapsamı genişletilerek devam ettirilmelidir.

-Bitkisel üretimde "İl Master Planları", "Araştırma Master Planları" gözden geçirilerek uygulamaya konulmalıdır. Projeler, programlar ve teşvikler bu çerçevede gerçekleştirilmelidir.

-Silajlık mısır üretimine uygulanan teşvikler, yeni silolama tekniklerini de içine alacak şekilde düzenlenmelidir.

-2004 yılında uygulamaya konulan tane mısır üretiminin desteklenmesine yönelik çalışmaların devam ettirilmesi; ancak bu teşviklerin mısır tarımının mono kültür şeklinde yürütüldüğü bölgeler yerine potansiyelinden yeterli olarak yararlanamadığımız bölgelerde (Ege Bölgesinde ana ve ikinci ürün, Güneydoğu Bölgesinde ikinci ürün, Trakya ile Orta Anadolu ve Geçit Bölgelerinde ana ürün) uygulanması daha uygun olacaktır.

-Mısır ithalatında uygulanan politikaların ülke mısır üretimini etkilemeyecek yönde sürdürülmesi önem taşımaktadır.

-Silajlık mısırda çeşit geliştirme ve tescili yönündeki çalışmalar teşvik edilmelidir.

-Çeltik üretimini düzenlemek amacıyla 1936 yılında çıkarılan 3039 sayılı yasa, günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden düzenlenmeli, çeltik ekim alanlarında görülen azalma önlenmelidir.

-Türkiye'de özellikle hasat dönemine yakın, düşük kalite ve fiyatta pirincin ithal edilmesi, iç piyasada üretilen lüks pirinçlere olan talebi azaltarak, fiyatları düşürmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin yıllık pirinç tüketimi göz önüne alınarak ihtiyaç kadar pirinç ithalatına izin verilmelidir.

1.1.2. Yemeklik Tane Baklagiller

Yemeklik tane baklagil cinsleri olarak bilinen; nohut, mercimek, fasülye, bezelye, bakla ve börülce ekim alanı ve üretim yönünden oldukça önemli bir grubu oluşturmaktadır. Baklagillerin , özellikle nohut ve mercimeğin dünya nüfusunun beslenmesinde gerekli proteinin yaklaşık % 10 'nu karşıladığı tahmin edilmektedir.

Yıllara göre değişmekle beraber yemeklik tane baklagil ekim alanı 1.4 milyon ha, üretim ise 1.5 milyon ton civarındadır. Tarla bitkileri ekim alanın yaklaşık olarak %7'sini yemeklik tane baklagiller oluşturmaktadır.

Yemeklik tane baklagillere ilişkin veriler incelendiğinde; 1992 yılında 1.8 milyon ha civarında olan yemeklik tane baklagil ekilişi, düzenli bir azalışla 1.4 milyon ha'a, 1.6 milyon ton olan üretimin ise 1.5 milyon tona düştüğü görülmektedir. Birim alan verimindeki artışa bağlı olarak, ekim alanında görülen önemli düşüş, üretime aynı oranda yansımamıştır.

Ancak; havanın serbest azotunu toprağa bağlama yeteneği ile toprak verimliliğini artıran bu bitkilerin ekim alanında istenilen artış sağlanamamıştır.

Ürün bazında ele alındığında, fasulye ekiminin 1992 yılından itibaren 2002 yılına kadar %10 civarında, üretimin ise %20 civarında arttığıdır. Fasulye ekiminin 170-180.000 ha arasında üretiminin 225.000-250.000 ton civarında seyrettiği gözükmektedir. Irakta yaşanan olumsuzlukların, baklagil ihracatımızı olumsuz yönde etkilemesinin de bir sonucu olarak, 2002 ve 2003 yıllarında fasulyede önemli pazarlama sorunları yaşanmış, pazar fiyatları; 2000 yılındaki fiyatların gerisine düşerek, fasulye üreticilerini önemli kayıplara uğratmışdır.

Mercimek ekim alanları 1992 yılından itibaren giderek azalarak 2002 yılında 250.000 ha civarında bir düşüşle 492.000 ha'a gerilemiştir. Ancak, 2002 yılından itibaren ekim alanındaki düşüşün durduğu ve bir dengeye ulaştığı söylenebilir. Mercimek ekimi, kurak alanlarda ve genellikle nadas yılında yapıldığından, ekim alanındaki değişime ve yağışa bağlı olarak üretimde yıldan yıla önemli dalgalanmalar olmaktadır. Güney Doğu Anadolu Bölgesinde GAP'la birlikte sulanan alanlardaki artışa bağlı olarak, değişik bitkilerin tarımı yapılmaya başlanmış ve kırmızı mercimek ekim alanlarında önemli bir azalma yaşanmıştır. Bu azalma mercimek ekim alanlarındaki düşüşün en önemli sebebi olarak gösterilebilir.

Nohut ekim alanlarında ve üretimde önemli azalışlar meydana gelmiştir. 1992 yılında 856.000 ha olan nohut ekim alanı giderek azalmış ve 2002 yılında 660.000 ha'a düşmüş, 1992 yılında 770.000 ton olan üretim ise 650.000 tona gerilemiştir. Nohut üretimindeki azalışta; dış pazarlarının daralması, sulanan alanlardaki artışlar, antraknoz sorunu, hasat ve harmandaki mekanizasyon sorunları önemli rol oynamıştır.

Ülkemizde bakla ekim alanında giderek bir azalma söz konusudur. Bezelye ekim alanları 1.500-2.000ha arasında oldukça düşük düzeydedir. Bakla ekim alanlarında, ülke içi talebin daralması düşüşe sebep olmaktadır. Yemeklik tane baklagiller içersinde toprağa en fazla azot bağlayan baklanın genellikle yeşil olarak tüketilmesi ve kuru tanelerinin değerlendirilmesinde teknolojik gelişmelerin sağlanamaması ekim alanlarının azalmasına neden olmuştur. Bezelye ekimi ve üretimindeki gelişme ise; konserve ve dondurulmuş ürün tesislerinin artışına bağlı olarak iç ve dış pazar talebindeki yükseliş olarak görülebilir.

Türkiye net yemeklik tane baklagil ihracatçısı ülke konumundadır. 2003 yılında 2002 yılının yaklaşık iki katına karşılık gelen 449.663 ton baklagil ihracat ederek, 195.923.061$ gelir elde edilmiştir. Bununla birlikte ithal edilen yemeklik tane baklagil miktarı ve bunun için ödenen döviz miktarı giderek artmaktadır. Yemeklik tane baklagil ithalatındaki artışın en önemli nedeni olarak, mercimek ve nohut ekim alanındaki daralmaya bağlı olarak üretimde görülen düşüşler gösterilebilir.

Yemeklik tane baklagiller grubuna giren tüm cinslerde birim alan verimleri Dünya verim ortalamasının oldukça üzerindedir. Ancak, AB birliğine üye ülkeler ile karşılaştırıldığında; Türkiye nohut ve mercimek verim ortalamalarının AB ortalamasının üzerinde, fasulye ortalama veriminin AB ortalamasına yakın, bakla ve bezelye verim ortalamalarının ise AB ortalamalarının oldukça altında olduğu görülmektedir.

1.1.2.1. Yemeklik Tane Baklagillerde Sorunlar ve Öneriler

-Çeşit ıslahı konusunda kamudaki Ar-Ge çalışmaları hızlandırılmalı, çeşitlerin yayılmasında özel sektörün devreye girmesi sağlanmalıdır.

-Ekimlerinde pnömatik ekim makineleri yeterli düzeyde kullanılmamakta olup, çizel yada kültivatör bazen de pulluk üzerine yerleştirilen düzeneklerle yapılan ekimde, düzensiz çıkışlar olmakta, çıkış-hasat zamanlarında farklılıklar yaşanmaktadır. Bu problemlerin çözümü amacıyla pnömatik ekim makinelerinin benimsetilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

-Güneydoğu Anadolu Bölgesinde GAP sebebiyle azalan kırmızı mercimek ekim alanlarını karşılamak amacı Orta Anadolu ve Geçit Bölgeleri gibi üretim alanları belirlenerek buralarda kırmızı mercimek üretimi teşvik edilmelidir.

-Başarılı sonuç alınmış olan "Nadas Alanlarının Daraltılması Projesi" nohut ve mercimek ekilişini kapsayacak şekilde, uygun ekolojilerde yeniden uygulamaya alınmalıdır.

-Sertifikalı tohumluk kullanımının en düşük olduğu (% 1'den az) yemeklik tane baklagillerde, 2004 yılında tahıl tohumculuğunda uygulanacak projelere benzer projelerin devreye sokulması gerekmektedir.

Toprak verimliliği üzerine olumlu etkisi olan yemeklik tane baklagillerin; uygun ekolojilerde ekim nöbetine alınması teşvik edilmelidir.

Yemeklik tane baklagillerde iç ve dış pazara uygun kalite ve standardizasyonun sağlanmasına öncelik verilerek, bu bitkilerin dış pazarlarda istenilen yere gelmesi sağlanmalıdır.

Birim alandan elde edilen ürün maliyetinin çok yüksek olduğu, ülkemizde bu maliyeti düşürücü önlemlere ilişkin çalışmalar yapılmalıdır.

1.1.3. Yağ Bitkileri

Ülkemizde bitkisel yağ üretimininde ayçiçeği, çiğit (pamuk tohumu), soya, susam, haşhaş, yerfıstığı, kolza ve aspir ile birlikte zeytin ve mısır önemli bir yer almaktadır. Yıllara göre değişmekle beraber, 2002 yılı yağ bitkileri (zeytin ve mısır hariç) ekim alanı 1.429.818 ha, üretimi ise 2.514.827 ton civarında gerçekleşmiştir. Toplam bitksel yağ üretimi ise 2002 yılında 926.626 ton olmuştur. Türkiye tarla bitkileri ekim alanın %3.4'ünde yağ bitkileri ekimi yapılmaktadır. 1995-2002 yılları arasında üretim ve ekim alanında belirli değişmeler olsa da bu değişimler büyük oranlarda olmamıştır.

Ülkemiz yağlı tohum ve bitkisel yağ ihraç ve ithal eden bir ülke olup, net ithalatçı konumundadır. İthalatımız her geçen yıl artmakta olup, 2003 yılında rekor bir artışla yağ ve yağlı tohum ihracatımız 937.133.000$ olmuştur. Bu rakam 2003 yılındaki tarım ürünleri ithalatımızın %18'ini oluşturmaktadır. Bunun 425.034.000$'ını yağlı tohum ithalatı oluşturmuştur. Bu yılda 1.420.322 ton yağlı tohum ithal edilmiştir. Türkiye aynı zamanda özellikle işlenmiş bitkisel yağ ihraç eden bir ülke olup, 2003 yılında yine yağ ve yağlı tohum ihracatımız 302.732.000$'a yükselmiştir. Bununla birlikte yağ ve yağlı tohumlarda dış ticaret açığımız 2003 yılında 634.401.000$ gibi oldukça yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bu rakamlar tarım ürünleri ihracatında ve dış ticaret açığında en büyük payın, yağ ve yağlı tohumlarda olduğunun açık bir göstergesidir.

Türkiye yağlı tohum üretim değerleri incelendiğinde, yağlı tohum ekilişinin %85'inin, üretimin ise %82'sinin tek başına ayçiçeğine ait olduğu görülmektedir. Ülkemizde ayçiçeği ekim alanı 500 – 600 bin ha arasında değişmektedir. Buna karşılık üretim ise 650 – 950 bin ton arasında değişmekte olup, yıllara bağlı olarak daha büyük bir dalgalanma söz konusudur. Bunun en önemli nedeninin ülkemizde ayçiçeğinin ağırlıklı olarak yağışa dayalı tarımının yapıldığı Trakya Bölgesinde yoğunlaşması olarak gösterilebilir. Nitekim son 10 yılda ayçiçeği verimleri 127.5 kg/da ile 160.7 kg/da arasında değişmiştir.

Susam ekim alanları 1966 yılından bu yana düzenli olarak azalmış ve 2002 yılında %35'lik düşüşle 48.000 ha alanda ekimi yapılmıştır. Susam üretiminde, ekim alanındaki kadar bir düşüşün görülmemesi, son yıllarda susam verimindeki artışla açıklanabilmektedir. 2002 yılı susam üretimi 22.000 ton olarak gerçekleştirilmiştir. 1966 yılında 40.5 kg/da olan susam verimi,1999 yılında 54.9 kg/da, 2002 yılında 45.8 kg/da olmuştur. Susam ekim alanlarındaki daralma; ikinci ürün ekim alanlarında mısırın rekabet üstünlüğü, tarımının zor oluşu ve mekanizasyon problemleri ile açıklanabilir.

Yerfıstığı ekim alanlarında bir miktar düşüş görülse de bir dengeye ulaşmış olup, 2002 yılında 27.000 ha alanda yerfıstığı ekimi yapılmıştır. Bu yılda üretim 90.000 ton olarak gerçekleştirilmiş ve birim alan verimleri düzenli olarak artarak, 272.7 kg/da olmuştur. 1981 yılından sonra Çukurova bölgesinde 2. ürün projesinde geniş alana yayılmış, 1988 yılına kadar istikrarlı şekilde artmış; alım politikaları, ülke içi sanayiinin yeterince gelişmemesi, mısır rekabet üstünlüğü gibi nedenlerle ekim alanı giderek azalmıştır. Nitekim,1987 yılında 112.000 ha alanda ekim yapılıp,

250.000 ton üretim gerçekleştirilirken, 2002 yılında 27.000 ha ve 90.000 ton olmuştur. Tek olumlu gelişme ise verimde yaşanmış, 1995'te 241.9 kg/da olan verim giderek artmış ve 2002'de 294.1 kg/da'a ulaşmıştır.

Türkiye 2003 yılında 813.635 ton soya ve 134.634 ton soya yağı ithal etmiştir. Özellikle ülkemizin ikinci ürün alanlarında tarımı yapılan ve baklagil bitkileri olan soya fasulyesi ve yerfıstığı ekim alanlarının daralması, mono kültür 2. ürün mısır tarımı lehine olmuş ve sonraki yıllarda yaşanan epidemilerle bunun olumsuz sonuçları görülmüştür. Ülkemiz yağ açığının kapatılması ve ekim nöbetindeki olumlu etkileri sebebiyle, soya fasulyesi ve yerfıstığının ekim sisteminde kendilerine ait yeri almaları hayati önem taşımaktadır.

Nadas alanlarının daraltılmasında önemli bir yağ bitkisi olan Aspir'in ekim alanı giderek daralarak 40 ha'a, üretimi 25 tona düşmüştür. Bu proje kapsamında, yıllık yağışı 450 mm'nin üzerinde olan yerlerde önemli potansiyele sahip bir yağ bitkisidir.

Kolza (Kanola) ekimi ise 1995'te 7 ha iken, artarak 2002'de 550 ha'a, üretimi 1.500 ton'a, verimi 273.7 kg/da'a yükselmiştir. Ancak, ülkemizin potansiyeli düşünüldüğünde bu artış yeterli görülmemektedir. Özellikle Orta Anadolu ve Geçit bölgelerinde, kıraca dayanıklı olmasına rağmen, kış soğuklarından etkilenmemesi için eylül ayı içerisinde ekimi yapılmalı ve kışa rozet şeklinde girişi sağlanmalıdır. Bu nedenle kuru tarım alanlarında ekimle birlikte sulama yapılması gerekmektedir. Kolza sulanan alanlar için de önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Yıllarca bu husus göz ardı edilerek, nadas alanlarına önerilmiş, kışa rozet formunda giremediği için, kış soğuklarından zarar görmüş, ekimi yaygınlaştırılamamıştır. Ayrıca, kolza bir yağ bitkisi olduğu kadar, alternatif bir yakıt olan "biyodizel" üretiminde de değerlendirilebilecek bir bitkidir.

Yağ bitkileri verimleri AB ve dünya ortalamaları ile karşılaştırıldığında, tüm yağ bitkileri verimlerinin dünya ortalamasının üzerinde, Avrupa verimlerine çok yakın olduğu görülmekte olup, bu oldukça önemli bir durumdur. Yağ bitkilerinde birim alan veriminde sağlanan gelişmelerde, özellikle ayçiçeğinde hibrid çeşit kullanım oranının %100'lere yakalaşmasının ve giderek daha ileri tarım teknikleri uygulanmasının büyük payı olmuştur.

1.1.3.1. Yağ Bitkilerinde Sorunlar ve Öneriler

- Yağlı tohumların rekabet ettiği diğer ürünler arasında fiyatlandırma yönünden dengenin sağlanması gerekmektedir.

-Ayçiçeğinin ülkemizde farklı bölgelerde yetiştirme imkanları mevcut olup, buralarda tarımın yaygınlaştırılması için sözleşmeli üretimin teşvik edilmesi gerekmektedir.

- Yağ bitkileri üretiminin artırılmasında kooperatifçilik özendirilmelidir.

-Potansiyeli olan bölgelerde ham yağ tesislerinin kurulması özendirilmelidir.

- Yeni ıslah edilen İmidazolinone herbisit grubuna dayanıklı ayçiçeği çeşitlerinin çiftçilere tanıtılması ve yaygınlaştırılması ile ayçiçeği verimi artırılabilecektir.

-Soya ve yerfıstığının ekiminin yaygınlaştırılması yönünde "ikinci ürün projesi" uygulamaya konulmalıdır.

-Çukurova Bölgesi dışındaki bölgelerde soya ile ilgili adaptasyon çalışmaları yapılmalıdır.

-Sulu tarıma açılmış olan GAP bölgesinde yağlı tohumlu bitkilerin planlı ve programlı olarak yaygınlaştırılmasıyla yağlı tohum üretimi artırılmalıdır.

-Kanola ekiminin Trakya ile Orta Anadolu ve Geçit Bölgelerinde yaygınlaştırılması için projeler yapılmalıdır.

-Biyodizel üretimi ile ilgili araştırma ve uygulama projeleri geliştirilerek, gerekli destekler sağlanmalıdır.

1.1.4. Nişasta-Şeker Bitkileri

Şeker pancarı; Türkiye'de planlı ve münavebeli ekim yapılan ender tarla bitkilerinden biridir. Üretimi, yan ürünleri, sanayii, destek ve yardımcı sektörleri ile ekonomik ve sosyal boyutu devasa bir ürün ve sektördür. Üretici Birliği yapılanması, kurulması düşünülen ürün bazındaki üretici birliklerine örnek olacak niteliktedir.

Türkiye'de 2002 yılı istatistiklerine göre, 372.468 ha alanda şeker pancarı ekimi yapılmakta olup, üretimi 16.523.166 ton, verimi 4443 kg/da'dır. Ülkemizde yaklaşık 500.000 çiftçi pancar ekimi ile uğraşmakta, şeker sanayiinde ise yaklaşık 25.000 kişi istihdam edilmektedir.

Ülkemizde 1995 yılında 312.251 ha olan şeker pancarı ekim alanı 1996 yılında 422.486 ha'a, 1998 yılında ise 515.000 ha'a yükselmiştir. 1992-1996 yılları arasında ise önemli bir değişme olmamıştır. 1997 yılından itibaren uygulanan yüksek fiyat politikalarının da etkisiyle şeker pancarı ekim alanları ve üretimlerinde belirgin artışlar olmuş, yurt dışı pazar arayışlarından da sonuç alınamaması, şeker stoklarında aşırı artışlara sebep olmuştur. Bununla birlikte, alınan tedbirlerle şekerpancarı ekim alanı 1999'da 440.000 ha'a, 2002 yılında 372.000 ha'a gerilemiştir. Üretimde de benzer gelişimler olmuş, 1998 yılında 21.9 milyon tona ulaşan üretim, 2002 yılında 16.5 milyon tona gerilemiş, şeker üretimi ise 1.6 –1.9 ton civarında gerçekleşmiştir. Buna karşılık pancar verimi giderek artmış ve 2002 yılında 4443 kg/da ulaşmıştır.

Dünya şeker üretimi 130 milyon ton civarında olup, sadece 2001/2002 döneminde 144 milyon ton olmuştur. Dünyada üretilen şekerin %26'sı şeker pancarından, %74'ü şeker kamışından elde edilmektedir. Ilıman kuşaklarda bulunan ülkeler genellikle şeker pancarından, tropikal kuşakta bulunan ülkeler ise şeker kamışından üretim yapmaktadır. Dünyada pancardan üretilen şeker miktarı ise 36-37 milyon ton civarında bir dengeye ulaşmıştır. Türkiye şeker pancarı verim ortalaması 4443 kg/da ile, dünya ortalamasının (4256 kg/da) üzerinde, AB ortalamasının (6206 kg/da) ise oldukça altındadır.

Günlük şeker pancarı işleme kapasitesi ülkemizde oldukça düşük olup, ortalama 4.000 tondur. Bu değer bir çok AB ülkesinde 10.000-12.000 ton arasında olup, Yunanistan da 6.300 tondur. Pek çok AB ülkesinde kampanya süresi 80 gün civarında iken, Türkiye'de 100-160 gün arasında değişmektedir.

Türkiye net şeker ve şekerden imal edilen ürün ihracatçısı konumundadır. 2003 yılında 298.988.989$'lık şeker ve şekerli ürünler ihraç ederken, aynı yıl 45.444.529$'lık ithalat gerçekleştirmiştir.

Kişi başına şeker tüketimi ortalama Dünyada 21.0 kg, AB'de 36.0 kg, ABD'de 31.5 kg, İsrail'de 65.6 kg iken, Türkiye'de 28.3 kg'dır.

Türkiye'de 2002 yılı verilerine göre 198.000 ha alanda patates ekimi yapılmış, üretim 5.200.000 ton olarak gerçekleşmiş ve verim 2629 kg/da olmuştur.

Yıllara bağlı olarak incelendiğinde, patates ekim alanların 190.000 ha -220.000 ha arasında, üretimlerin ise 4.350.000 ton-6.000.000 ton arasında değiştiği görülür. Birim alan veriminde ise yıllara göre iniş, çıkışlar olmuş ve düzenli bir artış gerçekleşmemiştir. 2002 yılında 2629 kg/da olan patates verimi, 1687 kg/da olan Dünya ortalamasının üzerinde, 3654 kg/da olan AB ortalamasının ise altındadır.

Patates ekim alanındaki değişimleri, tamamen pazar fiyatları belirlemektedir. Patateste yaşanan en önemli sorun, bünyesinde yüksek düzeyde su ihtiva etmesi nedeniyle uzun süreli depolamalar için özel şartlar istemesi ve bir sezondan fazla stok olarak bekletilmesinin mümkün olmamasıdır. Böylelikle üretimin yüksek olduğu veya ihracatının düşük olduğu yıllarda fiyatının belirgin olarak

düşmesi ya da üretiminin düşük olduğu yıllarda aşırı bir şekilde yükselmesi mümkündür. Üretim-tüketim dengesinin kurulamaması etkili bir üretici birliğinin olmayışına da bağlanabilir.

1.1.4.1 Nişasta ve Şeker Bitkilerinde Sorunlar ve Öneriler

-Ülkemizde şeker pancarı ekim alanı, üretimi ve stoklar bir dengeye ulaşmış olup, daha fazla ekim alanı ve kota daraltmasına son verilmelidir.

-Şeker kanundaki nişasta bazlı şekerlerle ilgili kotalar, şeker pancarının sosyal boyutu da dikkate alınarak korunmalıdır.

-Pancar posasının çevreyi kirleten ve hayvan sağlığını tehdit eden bugünkü tüketim şekli yerine; kurutulmuş, peletlenmiş olarak kullanımı, zenginleştirilmiş yem üretimi, bozulmayacak ve çevreye zarar vermeyecek şekilde paketlenmesi gibi diğer tüketim şekillerinin uygulamaya konulması yönündeki projeler desteklenmelidir.

-Şeker fabrikalarının özelleştirilmesi söz konusu olduğunda, pancar üreticilerinin üst birliği olan "Pankobirlik" e öncelik verilmelidir.

-Her üretici için ayrı polar şeker oranları belirlenerek, fiyatlandırma yolları araştırılmalıdır.

-Eskiden olduğu gibi, şeker fabrikalarının; hayvancılık ve yağ bitkileri projelerine yeniden başlanılmalıdır.

-Şeker pancarı ve hayvan pancarı ile yan ürünlerinin alternatif enerji kaynaklarından "bioethanol" üretimi ile ilgili araştırma ve uygulama projeleri yapılmalıdır.

-Şeker pancarında olduğu gibi patates üretimi de üretici birlikleri kanalıyla, kontrol altına alınmalıdır.

-Yoğun patates üretiminin yapıldığı illerde (Niğde,Nevşehir) mono kültür tarım sonucu, önemli fitopatolojik sorunlar yaşandığından, ekim nöbeti prensiplerine uyulması yönünde çalışmalar yapılmalıdır.

-Aşırı sulama ve gübreleme patateste kalitenin düşmesine, çevre kirliliğine, toprak yapısının bozulmasına neden olmaktadır. Damla sulama gibi yöntemler yaygınlaştırılarak, yeterli su ve azot tüketimine gidilmelidir.

-Sanayiye dönük spesifik patates üretiminde sözleşmeli üretim modeli yaygınlaştırılmalıdır.

-Patateste yerli çeşit ıslahı için kamu ve özel sektör işbirliği ile ıslah projeleri yürütülmelidir.

-Patates piyasasında arz-talep dengesini kurmak için üretim planlanması yapılmalıdır.

-Patateste hastalıksız tohumluk üretiminde doku kültürü tekniklerinin yaygınlaştırılması yönünde projeler devreye sokulmalıdır.

1.1.5. Lif Bitkileri

Ülkemizde üretilen en önemli lif bitkisi pamuktur. Keten ve kenevir bitkilerinin ise ekim alanı ve üretimi önemini yitirmiş durumdadır. Özellikle GAP bölgesinde sulamaya açılan alanlardaki artışla birlikte pamuk ekim alanlarında dolayısıyla üretiminde önemli arıtışlar olması beklenmektedir. Pamuk ekim alanlarındaki beklenen artışların yakalanmasında fiyat politikası dikkate alınmalıdır.

Dünya'da pamuk ekim alanlarında önemli azalma ve artışlar görülmesine karşın, 32 milyon ha civarında ekimi yapılmaktadır. Dünya pamuk üretimi 19 milyon ton olup, 605 kg/ha verime sahiptir. Ülkemizde ise pamuk; 721 bin ha ekim alanına, 988 bin ton üretime ve yaklaşık 1370 kg/ha verimi bulunmaktadır.

1.1.5.1. Lif Bitkilerinde Sorunlar ve Öneriler

-Pamuk üretimi, ülkemiz tekstil sektöründeki hızlı gelişmeyi karşılayamamaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi çerçevesinde sulama projelerinin devreye girmesi paralelinde pamuk üretiminde artış beklentisi vardır. Tekstil sektörünün beklentilerini (uygun fiyat ve kalitede pamuk) karşılayacak şekilde pamuk üretim planlaması yapılmalıdır.

- Üretimde kaydedilen artışa rağmen, pamuk maliyetlerinin üretim tekniklerine bağlı olarak yüksek olması üreticiyi mağdur etmektedir. Mevcut üretim tekniği yerine gerek üretim, gerek hasat, gerekse ilk işleme aşamalarında modern teknolojinin kullanımının sağlanması ekonomik kayıpları önleyecektir.

-Ayrıca üretim-tüketim zinciri içerisinde araştırma–geliştirme çalışmalarının desteklenmesi, yönlendirilmesi ve teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar uzun süreçte sonuç vermesine rağmen, alt yapının güçlenmesi, etkin ve kalıcı bir sistemin oluşması açısından öncelikli olarak düşünülmeli ve uygulanmalıdır.

- Pamuk tohumluluğu, delinte edilerek, çıplak hale getirilmelidir. Böylece pamuk tohumluluğunun derecelendirilmesi ve toprak altı zararlılarına ve çökerten hastalığına (kök ve fide hastalıklarına) karşı en uygun ilaçlarla kaplanması mümkün olacaktır.

- Pamuk ekiminde pnömatik mibzer kullanılmalıdır. Böylece en uygun sıra üzeri ve sıra arası mesafesine ekim yapılarak, seyreltme işlemi ortadan kalkacaktır.

-Pamuk gübrelenmesinde, toprak ve bitki analizlerinin yapılması teşvik edilmelidir. Yaprak sapından hızlı azot, fosfor ve potasyum tayini yaygınlaştırılmalıdır.

-Pamuk ekiminden önce pulluk tabanını kırmak ve bitkinin kök gelişimini artırmak amacıyla taban patlatma işlemi yapılmalıdır.

-Pamuk toplama işçiliğindeki yüksek fiyat ve işçi bulmada yaşanan sıkıntıların devam etmesi nedeniyle makineli hasada geçiş zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle, ortak kullanıma uygun pamuk toplama makinelerinin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

1.1.6. Tütün, İlaç ve Baharat Bitkileri

Ülkemiz tarımında ve sanayide önemli bir yere sahip olan bitkilerden birisi de tütündür. Ülkemizde yaklaşık 600 bin dolayında tütün üreticisi olup, tütün farklı ekolojik koşullarda yetiştirilebilen önemli bir ihracat bitkisidir. Dünya'da yaklaşık 7 milyon ton üretime sahip olan tütün, ülkemizde 191 bin ha dikim alanına ve 153 bin ton üretime sahiptir. Tütün; uygulanan yüksek fiyat politikaları sonucunda normal ekolojilerini aşarak taban arazilerde yetiştirilmeye başlanmış, kalitesiz ve yüksek üretim gerçekleştirilmiştir.

Son yıllarda ekolojik tarım fikrinin yaygınlaşması ve tüketicilerin doğal gıdalara yönelmesiyle birlikte tıbbi bitkilere olan ilgi de artmıştır. Özellikle kimyasal ilaçların yan etkilerinin bulunması ve fiyatlarının yüksek olması gibi nedenlerle alım gücü düşük olan ülkelerde tıbbi bitkiler ayrı bir önem kazanmıştır. Ülkemizde kültürü yapılan tıbbi ve aromatik bitkiler arasında çay, gül, anason, nane, kimyon, kırmızı biber, rezene, defne yaprağı, keçiboynuzu, haşhaş, kekik vb. sayılabilir. Bunun dışında ülkemizdeki bitki çeşitliliğinin fazla olması nedeniyle doğada kendiliğinden yetişen bitkiler tıbbi veya aromatik bitki olarak kullanılmaktadır.

1.1.6.1. Tütün, İlaç ve Baharat Bitkilerinde Sorunlar ve Öneriler

-Tütünde kota uygulaması sonucu üretim kısıtlaması yapılmış, ancak kaliteli ve dış satıma uygun tütün üretimi yapılan ekolojilerde de aynı kısıtlamanın olması önemli kayıplara neden olmuştur. Tütün üretim alanlarının belirlenerek taban arazilerde ve sulu tarım olanakları olan alanlarda tütün tarımının önlenmesi gerekmektedir.

-Kaliteli tütün üretimini teşvik ve ödüllendirme çabaları genişletilerek sürdürülmelidir.

-Üreticilerin tekniğine uygun üretim yapmaları sağlanmalı, özellikle aşırı gübreleme ve gereksiz kimyasal ilaç kullanımı engellenmelidir.

-Geleneksel ihraç tütünlerimiz olan Ege ve Karadeniz tütünleri üzerinde araştırmalar yapılarak, ekim alanlarının korunması ve kaliteli üretimin güvence altına alınması yönündeki çalışmalar devam ettirilmelidir.

-Tütün ihracatı yanında sigara ihracatına önem verilmeli, ülkemizin Dünya sigara pazarında iyi bir yer almasına çalışılmalıdır.

-Tıbbi ve aromatik bitkilerin bir çoğunun kültürü yapılmamaktadır. Ülkemiz için önemli olan türler kültüre alınmalıdır.

-Çoğu tıbbi bitkiler doğadan toplanıldığı için türlerin nesilleri tehlike altındadır.

-Doğadan toplanan bitklerde belirli bir standardizasyon bulunmamaktadır. Yani toplanan tüm bitkler aynı kalitede olmayıp, etkin maddesi de farklı oranlardadır.

-Tıbbi bitklerde ıslah edilmiş çeşit sayısı yok denecek kadar azdır. Bu yönde yapılacak çalışmalara önem verilmelidir.

-Bu bitkilerde ıslah edilmiş çeşitlerin bulunmaması nedeniyle tohumluk temininde güçlükler yaşanmaktadır. Tıbbi bitkilerin tohumluk üretimi ve yetiştiriciliği yönünde yapılacak projelerin desteklenmesi gerekmektedir.

-Tıbbi ve aromatik bitklerin tarımını yapan veya toplayan çiftçilere bu bitkilerle ilgili eğitim verilmelidir.

1.1.7. Yem Bitkileri

Türkiye'de 2002 yılı verilerine göre 599.377 ha alanda yonca, korunga, fiğ ve burçak olmak üzere baklagil yem bitkisi tarımı yapılmakta olup, bu alandan 2.554 milyon ton yeşil ot, 2.419 milyon ton kuru ot üretilmektedir. Mısır istatistikleri tane ve silaj olarak ayrılmadığı için, silajlık mısır ekim alanı tam olarak bilinmemekte ve 500.000 ha alandan 740.000 ton hasıl üretilmektedir. Sulu-yumru yemlerden olan h.pancarı 3.300 ha alanda ekilmekte ve 160.000 ton kök-gövdesi elde edilmektedir. Buna göre yıllık kaba yem üretimi (yeşil ot, kuru ot, hasıl ve kök-gövdesi) toplam 5.873 milyon tondur. Mısır hariç tutulursa tarla bitkileri ekim alanın %3.9'unda, dahil edilirse %6.6'sında yem bitkileri tarımı yapılmaktadır.

Türkiye'de mevcut hayvan varlığımız dikkate alındığında kaba yem ihtiyacının 55-60 milyon ton olduğu hesaplanmaktadır. Buna karşılık çayır-mera alanlarından, yem bitkileri ve silajdan, bitkisel üretim artıkları ve diğer kaynaklardan 24 milyon ton civarında kaba yem üretildiği tahmin edilmektedir. Buna göre 30 milyon tonun üzerinde çok ciddi bir kaba yem açığı mevcuttur. Halen % 4-5'ler civarındaki yem bitkileri ekim alanı, kaliteli kaba yem ihtiyacını karşılamaktan çok uzaktır. Meralarımız alan olarak çok ciddi boyutlarda azalmış, yıpranmış ve zayıflamıştır. Yem bitkileri ekim alanlarının tarla tarımı içerisindeki yerinin % 20-25'ler seviyesine çıkarılması, meraların kullanım amacı dışına çıkışının önlenmesi ve ıslahı hayati önem taşımaktadır.

Yem bitkileri tarımına uygulanan teşvik, araştırmalar ve demonstrasyonlar ile yayım çalışmalarının sonucu olarak, yem bitkileri ekim alanında artışlar görülmektedir. Nitekim, 1995 yılında 214.000 ha olan yonca ekimi yıllara bağlı olarak artmış ve 2002 yılında 260.000 ha olarak gerçekleşmiştir. Yine, 1995 yılında 88.953 ha olan korunga ekimi, 2002 yılında 99.000 ha'a 13.000 ha olan hayvan pancarı ekimi, 33.000 ha'a yükselmiştir. Silaj istatistikleri olmamakla

beraber, silajlık mısır ekim ve üretiminde önemli artışlar olmuştur. İstatistiklerde yer almayan, macar fiği ekiminde artış olurken, aynı dönemde genel olarak fiğ ekimi ve burçak ekimi azalmıştır.

1.1.7.1. Yem Bitkilerinde Sorunlar ve Öneriler

-Orta Anadolu ve Geçit Bölgelerinde sulanan alanlarda yem bitkileri için tahıl sonrası "ikinci ürün projeleri"ne yer verilmeli ve bunlarda yem bitkilerine uygulanan teşviklerden yararlandırılmalıdır.

-Baklagil ve buğdaygil yem bitkileri yetiştiriciliğinin özendirilmesi, ekim nöbeti çalışmalarında bu bitkilere yer verilmesi gerekmektedir.

-Yem bitkileri hasat ve balya mekanizasyonu, kayıpları en aza indirecek ve besin değerini koruyan teknolojilere doğru kaydırılmalıdır.

-Kuru tarım alanlarında macar fiğinden daha yüksek potansiyele sahip olduğu görülen kışlık yem bezelyesi ıslahı ve üretimi yönündeki çalışmalara ağırlık verilmelidir.

-Sulu yumrulu yem bitkilerinden; hayvan pancarı, yem şalgamı, yemlik havuç gibi bitkilerin üretimi teşvik edilmeli, silolama teknikleri ve parçalama mekanizasyonu üzerinde durulmalıdır.

-Yem bitkileri ekim alanlarının artırılması amacıyla başta çeşit ıslahı olmak üzere tohumluk üretiminin teşvik edilmesi gerekmektedir.

1.1.8. Tarla Bitkileri Yetiştiriciliğinde Sorunlar ve Öneriler

-Tarım topraklarının verimlilik bakımından en önemli sorunu organik madde yetersizliğidir. Organik madde yetersizliği bir taraftan fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerde gerilemeler dolayısıyla toprak verimliliğinin düşmesine neden olurken, diğer taraftan yetersiz bitki çıkışına neden olmaktadır. Yetersiz çıkış sebebiyle, ekimin tekrarlanması başta şeker pancarı olmak üzere pek çok tarla bitkisinde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Çiftlik atıklarının kompostlaştırılarak kullanımının sağlanması ve yeşil gübrelemenin yaygınlaştırılması yönünde projelerin uygulamaya konulmasıgerekmektedir.

Tarım topraklarında; asitlik ve alkalilik sorunlarının yanında, makro ve mikro besin elementlerin yetersizliği ve toksitesi, tuzluluk, drenaj eksikliği, yetersiz veya aşırı gübre kullanımı gibi sorunlar mevcuttur. Tarım Topraklarının Analizi Projesi; Ziraat Odaları, Sulama Birlikleri, Ticaret Borsaları gibi kuruluşların da katılımıyla yaygınlaştırılıp, üreticiye daha etkin ulaşmanın yolları aranmalıdır. Gübre önerilerinin toprak ve bitki analiz sonuçlarına göre yapılması sağlanmalıdır.

Azotlu gübrelerin damla sulama ve yağmurlama sulama gibi modern sulama metotları ile parçalanarak verilmesi kayıpları azaltıp, çevre kirliliğini azaltacağından bu sistemlerin yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılmalıdır.

Bölge ve ürün bazında spesifik kompoze gübre üretimi teşvik edilmelidir.

-Tahıllarda mevcut ekim makinelerinin tohum ve gübrenin tohum yatağında aynı yere bırakması önemli çıkış sorunları oluşturmaktadır. Bu konuda üreticinin, teknik elemanların ve makine imalatçılarını bilinçlendirilmesi ile, tohum ve gübreyi ayrı banda bırakan tahıl ekim makineleri için talep oluşması ve bunların imalatı için Ar-Ge çalışmalarının başlatılması gereklidir.

-Kendine döllenen bitkilerde sertifikalı tohumluk kullanımı oldukça düşük olup, bazı bitkilerde % 1'in altında iken (k.fasulye), buğdayda %13, arpada % 3 düzeylerindedir. Bu durum, verimde ve kalitede önemli düşüşlere neden olmaktadır. "Sertifikalı Tohumluk Kullanımının Yaygınlaştırılması Projesinin", yeni ürün gruplarının dahil edilerek, her yıl daha da genişletilerek uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Uzun süredir ilgililerin katkısı ve mutabakatının sağlandığı, "Türkiye Tohumcular Birliğinin" kurulmasının da öngörüldüğü "Tohumculuk Kanunu" biran önce yasalaşmalıdır.

TİGEM'in satış bayiliği oluşturması, özellikle tohumluğa kolay ulaşmada ve peşin satışlarda önemli katkıda bulunmuştur. Uygulamanın yeni çeşitleri de içine alarak devam ettirilmesi gereklidir.

Tarım Kredi Kooperatifleri ve Pancar Ekicileri Kooperatifleri gibi üretici kuruluşlarının da "Sözleşmeli Tohumluk Üretimi" modeliyle, yeni çeşitlerin tohumluk üretimi ve pazarlamasında görev almaları özendirilmelidir.

Üretici firmalar tarafından hazırlanan çeşit katalogları bir denetim mekanizmasına tabi tutulmalı, sadece çeşit tescilinde kütüğe kaydedilen bilgilerin katalogda yer alması sağlanmalıdır.

Tohumluk satışlarında piyasa denetimleri titizlikle uygulanmalıdır.

-Ülkemizde değişik bölgelerde ve yetiştirme ortamlarında farklı bitki türlerinin mono kültür (tek yönlü) tarımı yaygındır. Serin iklim tahılları mono kültürü sonucu kök çürüklüğü hastalıkları ve nematod yoğunluğunda önemli artışlar olmaktadır. Çukurova'da buğday+ikinci ürün mısır tarımında, Niğde-Nevşehir yörelerinde patates tarımında mono kültür yaklaşımlar sonucu toprak kaynaklı hastalıklar, verimlilik düzeyinde gerileme gibi sorunlardan dolayı, birim alan verimlerinde önemli düşüşler görülmektedir. "Alternatif Ürün Projeleri" devreye konularak, üreticilerin ekim nöbetinin önemi konusunda eğitiminin sağlanması, uygun ekolojilerde farklı bitki desenlerinin üretimine yer verilmesi gerekmektedir.

-Ülkemizde serin iklim tahılları tarımı yapılan yerlerde, üretim büyük ölçüde doğal yağışlara bağlıdır. Bu alanlarda yıllık yağış düşük olduğu gibi, yağışın mevsimlere dağılımı da düzensizdir. Bununla birlikte yıllık yağışı 450 mm'nin üzerinde olan yerlerde "Nadas Alanlarının Daraltılması Projeleri" geçmiş yıllarda başarılı olarak uygulanmış ve nadas alanlarında önemli azalmalar sağlanmıştır."Nadas Alanlarının Daraltılması Projeleri" ne yeniden işlerlik kazandırılarak uygun ekolojilerde devamı sağlanmalıdır.

Nadasın zorunlu olduğu yerlerde ise, nadasın etkinliğini artıracak, erozyonu azaltacak toprak işleme yöntem ve tekniklerinin uygulanmasına yönelik çalışmalara yer verilmelidir.

-Türkiye'nin toplam yer altı ve yer üstü su potansiyeli 110 milyar m^3'dür. Yine 8.5 milyon ha tarım alanı teknik ve ekonomik olarak sulanabilir niteliktedir. 2003 yılında ise sulanan alan 4.921 milyon ha olup, bu sulanabilir alanın % 57'sine karşılık gelmektedir. GAP'ta ise 22 barajdan sadece 9 adedi inşa edilebilmiş, 1.7 milyon ha alanın ise ancak 0.210 milyon ha'ı sulamaya açılmıştır. KOP çerçevesinde yapılacak yatırımlara ise henüz başlanamamıştır.

Bir çok havzada yaşanan kuraklıkların da etkisiyle sayıları hızla artan şahıs ve kooperatif sondajları sebebiyle yer altı suları giderek çekilmekte ve bilinçsiz sulama sonucu yer yer taban suyu yükselmeleri ve tuzlulaşma görülmektedir.

Drenaj kanallarındaki suların ve şehir atık sularının, tarımsal amaçlı kullanımı önemli sorunlara yol açmaktadır.

Başta GAP olmak üzere başlamış ve yatırım programlarına alınmış sulama yatırımları süratle tamamlanmalıdır. KOP (Konya Ovası Projeleri) ile ilgili başta barajlar ve mavi tünel olmak üzere yatımlara başlanılmalıdır.

Sulama sahalarında ekonomik bir su kullanım oranına ve su uygulama randımanına ulaşılması ancak, belirli ölçekte bir arazi büyüklüğü ile mümkündür. Sekizinci beş yıllık kalkınma planında çıkarılması öngörülen ve halkın kabulü şartı olmayan bir "Arazi Toplulaştırma Yasası", yine bu planda "bölünemeyecek en küçük parsel anlamında optimum işletme büyüklükleri bölgelere göre belirlenerek, özendirici tedbirler geliştirilecektir" şeklindeki düzenlemeleri içerecek şekilde yasalaştırılmalıdır.

Elektrik enerjisine bağlı sulamada kullanıcıların sudan kontörlü kartlarla yararlanması amacıyla gerekli çalışmalar yapılarak, tarımsal üretimin kesilen elektrikler nedeniyle yetersiz sulamadan olumsuz etkilenmesi önlenmelidir.

Drenaj sularının ve atık suların tarımsal amaçlı kullanımının önlenmesi için gerekli yasal tedbirlerin alınması gerekmektedir.

-Aşırı, zamansız ve uygun olmayan ekipmanla toprak işleme bir çok ekolojide toprak yapısının bozulmasına neden olduğu gibi, su ve rüzgar erozyonunun artırmaktadır.

Yemeklik tane baklagillerde hasat ve harmanda mekanizasyon eksikliği devam etmektedir.

Üreticinin elinde yeterli sayıda silaj makinesinin olmaması, silaj için uygun zamanda biçim yapılmaması silaj kalitesinde önemli düşüşlere neden olmaktadır.

Sekizinci beş yıllık kalkınma planında "mısır üretim artışını sağlanması için kurutma tesisleri yapımı özendirilecektir" öngörüsü gerçekleşmediğinden, mısır tarımının yaygınlaşma eğilimi gösterdiği bölgelerde kurutma sorunu devam etmektedir.

Tahıl hasadında biçerdöverden kaynaklanan kayıplar hala devam etmektedir. Sürücü eğitimleri ve hasat denetimlerinde sorunlar yaşanmakta ve hukuki mevzuatta eksiklikler bulunmaktadır.

Bir çok gelişmiş tarım alet ve makinesi yetersiz finansman nedeniyle kullanılamamaktadır.

Üst üste tahıl ekiminin yapıldığı yerlerde parçalanmayan anızın oluşturduğu sorunlar nedeniyle, bazı üreticiler yasal olmadığı halde "anız yakma"ya devam etmektedirler.

Tarım alet ve makine işletmelerinin, Üniversite-Sanayii işbirliği çerçevesinde, teknoloji transferini ve yeni tasarımları içeren projeler öncelikli olarak desteklenmelidir. Özellikle tahıl ekim makineleri, silaj makineleri ile yemeklik tane baklagillerin hasat-harman makineleri tasarımı üzerinde yönlendirmeler yapılmalıdır.

Toprağı parçalayan ekipmanlar yerine, yırtarak ve/veya alttan işleyen ekipmanlar benimsetilmeye çalışılmalıdır. Özellikle erozyonun sorun olduğu yerlerde sürdürülebilir tarım açısından "azaltılmış toprak işleme metotları"nın benimsetilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Modern, pahalı ve yıllık kullanım süreleri düşük olan tarım alet-makineleri temini için, üretici birliklerinin dahil olacağı "Ortak Makine Kullanım Organizasyonları" oluşturulması özendirilmeli ve gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Alternatif ürün projeleri kapsamında mısır tarımının yaygınlaşma eğiliminin olduğu yerlerde "mısır kurutma tesisleri" nın kurulması teşvik edilmelidir.

Tahıl hasadı ile ilgili denetimlerde Ziraat Odaları ve Birliklerin görev alması sağlanmalı ve sürücü eğitimlerine gereken önem verilmelidir.

Anız yakmanın önlenebilmesi için "alternatif ürün projeleri" gerçekleştirilmeli ve anız yakmayı önleyecek sistemler ve teknolojiler "Ortak Makine Kullanım Projesi" çerçevesinde ele alınmalıdır.

-Türkiye'de özellikle Orta Anadolu ve Geçit Bölgelerinde rüzgarın; toprak erozyonu, çiçeklenme döneminde sıcak ve kuru rüzgarların tohum tutmayı azaltması, tane dolumunda ise tanelerin cılız olması, yabancı döllenen bitkilerde tozlayıcı böcek faaliyetlerini engellemesi, su kaybını artırması, yatma ve kırılmalara neden olması gibi bitkisel üretimde verimliliği kısıtlayan bir çok olumsuz etkileri vardır.

Ağaçlandırma Projeleri ile tarım arazilerinde rüzgarın hakim estiği yöne dik "Rüzgar Kıran" olarak adlandırılan ağaç perdelerinin oluşturulmasının sağlanmalıdır.

Ayrıca, Konya'da Konya Şeker Fabrikası A.Ş.'in yürüttüğü proje örneğinde olduğu gibi; Karayolları, Köy Hizmetleri, Çevre ve Orman Müdürlükleri, Jandarma, Mahalli İdareler, Ziraat Odaları, Üretici Birlikleri gibi kuruluşların katılımıyla; Karayolları, köy-kasaba yolları, tarla yolları kenarının ağaçlandırılması ve her köyde bir örnek orman oluşturulması bir proje dahilinde yürütülmelidir.

-Ülkemizde bazı ürünlerde stoklar, diğer bazı ürünlerde ise yetersiz üretim dolayısıyla sorunlar yaşanmaktadır. Nitekim, 2003 yılında 5.2 milyar dolarlık tarım ürünü ithal edilmiş olup; ilk sıraları 937.1 milyon dolar ile yağ ve yağlı tohumlar, 1.2 milyar dolar? ile lif, 276.2 milyon dolar ile mısır, 276.9 milyon dolar ile buğday, 122.7 milyon dolar ile pirinç almıştır.

Yıllardır beklenen "Üretici Birlikleri Yasası" çıkarılmış olup, bu yasa kapsamında ürün bazında üretici birliklerinin kurulması ve üretim planlamasında görev almaları sağlanmalıdır.

Üretici birlikleri ve Ziraat Odalarının katkıları ile yayım faaliyetleri ve sözleşmeli üretim modelleri yaygınlaştırılarak, üreticiler yağ bitkileri, mısır, pamuk, çeltik gibi üretim açığı olan bitkilerin tarımına yönlendirilmeli ve ikinci ürün potansiyelinden tam olarak yararlanılmalıdır.

Yetersiz üretimin olduğu bitkilerde, üretime verilen pirimler artırılarak devam ettirilmelidir. Ancak, bu teşviklerin iyi bir planlama ile bölgesel olarak da yapılabilmesi sağlanmalıdır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde tütün ekim alanlarının azaltılarak yerine yağ bitkileri (soya, susam vs.) ve yem bitkileri yetiştiriciliğine önem verilmelidir.

-Ülkemizde sözleşmeli üretim yapılmaktadır. Bakanlığın bu konuda yayınladığı bir tebliğ olmasına rağmen, tarafların kendi aralarında bu tebliğe uygun olarak sözleşme yapmamaları ayrıca söz konusu sözleşmeleri incelemeden ve noter tasdiki olmaksızın imzalamaları nedeniyle sık sık sorunlar yaşanmaktadır.

Sözleşmeli bitkisel üretim ve tohumluk üretimi yasal bir zemine oturtulmalıdır.

Sözleşmeli üretim özendirilmeli ve teşvik edilmelidir.

-Tarım istatistikler; mevcut durumu, yıllara göre değişimi göstermesi, geleceğe dönük plan ve projelerin yapılmasında temel veri olarak kullanılması açısından son derece önemlidir. Tarım istatistiklerinde verilerin elde edilmesinde ve gruplandırılmasında önemli sorunlar bulunmaktadır.

Ülkemizde üretimi yapılan bitkilere ait verilerin doğru ve güvenilir olarak elde edilmesine özen gösterilmeli, yeni teknolojilerden yararlanılmalı ve bu bitkilerin cins ve türlerine göre gruplandırılmasının yanında kullanım alanlarına göre de sınıflandırılarak istatistiklerinin hazırlanması yönünde çalışmaların yapılması gerekmektedir.

İstatistiklerin daha hızlı yayınlanması sağlanmalıdır.

1.2. Bahçe Bitkileri Yetiştiriciliği

1.2.1. Sebze Yetiştiriciliği

Türkiye'de 20-21 milyon tonluk sebze üretimi ile, dünyada ilk 4 ülke arasında yer almaktadır. Sebze üretiminin %87'si açıkta, %13'lük kısmı da örtüaltında gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de yaklaşık 50 sebze türü yetiştirilmekte, buna ek olarak 20 kadar bitki türünün de kültürü yapılmamakla birlikte doğadan toplanıp tüketildiği bilinmektedir.

Açıkta sebze yetiştiriciliğinde; domates, hıyar, ıspanak, havuç, karnabahar ve brokkoli yetiştiriciliğinde hibrid tohum kullanılır iken diğer türlerde üretim yerli çeşit veya populasyonların kullanımı ile gerçekleştirilmektedir.

Son yıllarda sertifikalı tohum kullanımı yaygınlaşmakla birlikte yeterli değildir. Bir diğer sorun da üretimde kullanılan çeşit sayısının çok fazla olmasıdır, bu standart ürün bulunmasını güçleştirmektedir. Fidecilik sektörü gelişme aşamasındadır. Üretimde kimyasal gübre ve pestisit kullanımının bilinçsiz yapılması insan ve çevre sağlığı ile ilgili sorunlara yol açmaktadır.

Üretim planlaması olmayıp, üretici bir önceki yılın fiyatlarına göre yetiştireceği türe karar vermektedir.

Hasat sonrasındaki aşamadaki ürün kayıpları % 15-35 civarında olup, bazı ürünlerde % 40'a ulaşmaktadır.

Sebze türlerine ait standartlar belirlenmiş olmakla birlikte, bunları uygulama zorunluluğu bulunmamaktadır.

Türkiye'de örtüaltı tarımına ilişkin kayıtlar sera ve alçak plastik tünelleri kapsamaktadır. 2003 yılı verilerine göre ülkemizde yaklaşık 30 000 ha sera ve 23 000 ha alçak plastik tünel alanı bulunmaktadır. Ülkemizde örtüaltı yetiştiriciliği ekolojik koşullara bağımlı bir gelişme göstererek, özellikle Akdeniz kıyısında yoğunlaşmıştır.

Sera alanlarımızın %96' sında sebze üretimi, %3' ünde süs bitkileri (özellikle kesme çiçek), %1'inde ise meyve üretimi gerçekleştirilmektedir.

Genelde sera işletmeleri küçük ölçekli olup aile işletmesi şeklindedir. Son yıllarda kurulan birkaç büyük işletme dışında, teknoloji kullanım düzeyi düşüktür. Üretimin ısıtmasız seralarda gerçekleştirilmesi verim ve kaliteyi düşürmekte, pestisit ve bitki büyüme maddeleri kullanımını artırmakta ve sonuçta pazarlama ile ilgili sorunlara yol açmaktadır. Kimyasal gübre kullanımının bilinçsiz yapılması sonucunda, seracılığın yoğun olduğu, özellikle kumsal alanlarda, yüzey ve yer altı sularında nitrat birikiminin tespit edildiği bildirilmektedir.

Türkiye'nin sahip olduğu 31 500 MW'lık termal kapasite ile 15 000 hektar seranın ısıtılmasının mümkün olduğu ortaya konmuş olmakla birlikte, ancak 63.5 hektarlık bir sera alanının jeotermal enerji ile ısıtıldığı tahmin edilmektedir.

Türkiye'de seracılık sektöründe girdi temini İsrail, Hollanda gibi dış ülkelere bağımlı olarak sürdürülmektedir. Kullanılan tohumların büyük bir kısmı ithal edilmekte, çok az bir kısmı ise lisans anlaşmaları çerçevesinde ülkemizde üretilmektedir. Son yıllarda Narenciye ve Seracılık Araştırma Enstitüsü tarafından ıslah edilen F1 hibrit domates, patlıcan, hıyar ve kavun çeşitlerinden bazıları tescil edilmiş ve bunların arasından bazı çeşitlerin tohum üretim ve satış izni özel firmalara verilmiştir. Bununla birlikte, seralarımızda yerli tohum kullanımında henüz kayda değer bir gelişme olmamıştır.

1.2.1.1. Sebze Yetiştiriciliğinde Öneriler

Genetik çeşitliliğin korunmasına yönelik önlemler alınmalı; mevcut kaynakların toplanması, muhafaza edilmesi ve ıslah çalışmalarında gen kaynağı olarak kullanımı sağlanmalıdır.

Sertifikalı tohum kullanımı artırılmalı ve tohumda dışa bağımlılığı ortadan kaldıracak önlemler alınmalıdır.

Fide ve tohum üretimi yapan kuruluşlar desteklenmelidir.

Kaliteli sebze, özellikle tüketici sağlığı açısından risk taşımayan sebze üretimi gerçekleştirilmelidir. Bu amaçla danışmanlık sistemi devreye sokularak pestisit, gübre ve bitki büyüme maddelerinin kullanımı kontrol altına alınmalıdır.

Ülkemizde üretilen sebzelerin sadece % 2'si ihraç edilmektedir, ihracat olanaklarının artırılmasına yönelik önlemler alınmalıdır.

Kayıpları azaltmak üzere uygun hasat yöntemleri, sınıflandırma ve depolama yöntemleri uygulamaya aktarılmalıdır.

İşlenmiş sebze endüstrisi, pazar isteklerine uygun olarak geliştirilmelidir.

Seraların yapısal özelliklerinin ve sera ikliminin iyileştirilmesine çalışılmalıdır. Seralarda etkin havalandırma, ekonomik ısıtma ve sıcak dönemde sera içi sıcaklıklarını düşürmek amacı ile ekonomik soğutma teknikleri yaygınlaştırılmalıdır.

Sera sebze yetiştiriciliğinde hedeflenen verim ve kalite ancak ısıtmalı seracılık ile mümkündür. Jeotermal enerjinin sera ısıtmasında kullanımı teşvik edilmelidir.

Meyve tutumunu sağlamak üzere Bombus arılarının kullanımı yaygınlaştırılmalı ve arı üretiminin ülkemizde gerçekleştirilmesi teşvik edilmelidir.

Seracılıkta, gübrelemenin toprak ve bitki analizlerine dayalı olarak yapılmasına acilen geçilmelidir.

Sera ve çevre ilişkileri konusunda üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biri de örtüaltı tarımında kullanılan plastiklerin yarattığı çevre kirliliğidir. Plastiklerin geri dönüşümü sağlamalıdır.

1.2.2. Bağcılık

Ülkemizde yaklaşık 4 milyon ton civarında gerçekleşen yaş üzüm üretimi ile dünya üretiminin yaklaşık % 6'sını karşılayan önemli ülkelerden biridir. Ülkemizde üretilen üzümün yaklaşık % 41.7'si kurutmalık % 35.4'ü sofralık , % 8.8'i pekmez, köfter, pestil gibi ürünlerin yapımında ve % 5.5'lik bölümü de şarap üretiminde kullanılmaktadır. Ülkemiz, 2003 verilerine göre 565.000 ha bağ alanı ile dünyada dördüncü sırada yer almakta olup, bu alanda yapılan üzüm üretiminden 3.650.000 ton ürün elde edilmektedir. Bu da ülkemizde üretilen tüm meyve üretiminin % 30.07'si oranındadır. Ülkemizde yeralan dokuz tarım bölgesinin tamamında bağcılık yapılmaktadır. Ege bölgesi Türkiye üzüm üretiminin % 45.6'sını gerçekleştirerek ve toplam bağ alanlarının % 28.5'ine sahip olarak birinci sırada yer almakta olup, Ege bölgesini Akdeniz ve Marmara bölgeleri takip etmektedir.
İhracat açısından bağcılığın durumu değerlendirildiğinde kuru üzüm ihracatı büyük önem taşımaktadır. Yaklaşık 210.000 ton çekirdeksiz kuru üzüm ihracat miktarı ile ülkemiz dünyanın en büyük ihracatçı ülkesi konumunda olup ve dünya pazarının yaklaşık % 44'ünü kontrol etmektedir.
Ülkemizde talebe cevap verebilecek yeterli ve sağlıklı asma fidanı bulunamamaktadır.
Çeşitlerin klon seleksiyonu yapılmış ve bağcının kullanımına sunulmuş materyal bulunmasında sorunlar yaşanmaktadır.
Yerel çeşitlerimizin yeniden değerlendirilerek tüketime kazandırılması çalışmaları yetersizdir.
İhraç edilen ürünlerimizde tarım ilacı kalıntısı, ağır metal kalıntısı ve okratoksin-A sorunu ön plana çıkmaktadır.

1.2.2.1. Bağcılıkta Öneriler

Talebi karşılayacak büyüklük sayıda anaçlığı bulunan modern fidan üretim tekniklerini kullanan fidanlıkların sayısı arttırılmalı ve bu fidanlıklarda virüsten ari, klon seleksiyonu yapılmış çeşitlerle sağlıklı fidan üretilmesi sağlanmalıdır.
Bağ tesisinde kullanılacak dayanak ve tel materyallerinin geliştirilmesi direk, tel ve bağlama aparatlarının çeşitlendirilmesi ve tüketime kazandırılması gerekmektedir. Ülkemiz gerek sofralık gerekse şarapçılık açısından özellikle dış pazarlarda kendine yeni piyasalar bulabilecek yerel üzüm çeşitleri açısından zengindir. . Üretim bölgelerimizdeki ilgili kuruluşların bu yerel çeşitlerin tekrar kazanılmasına yönelik çalışmalar teşvik edilmelidir.

1.2.3. Üzümsü Meyveler

Türkiye'nin bütün bölgelerinde bir veya birkaç üzümsü meyve türünün farklı formlarına rastlanmakta ve bu bölgelerde bazı üzümsü meyvelerin küçük alanlarda yetiştiriciliği

yapılmaktadır. Ülkemizde en yaygın olarak üretimi yapılan çileğin dünya üretimindeki payı yaklaşık %4'dür, genel olarak üretimde taze fide kullanımı nedeniyle verim gelişmiş ülkelere göre çok düşüktür.

Çilek üreticileri fide ihtiyaçlarını genellikle kendi tesislerinden veya komşusundan sonbahar temizliği sırasında elde edilen fidelerden karşılamaktadırlar. Bu yollarla sağlanan fidelerde ilgili karantina önlemleri gerektiği şekilde yapılamadığından fideyle geçen hastalık ve zararlılar daha çabuk yayılmakta, bu da verim düşüklüğüne neden olmaktadır. Meristem kültürü yolu ile fide üretim yöntemi ile elde edilen fide miktarı henüz ihtiyacı karşılayacak düzeyde değildir.

Çilek çok yıllık bir bitki olup, ekonomik ömrü ortalama 3 yıldır. Fakat Türkiye'de aynı bitkiden 6-7 yıl ürün alınmaktadır. Bu uygulama, verimliliği düşürmenin yanı sıra hastalık-zararlı etmenlerin çoğalmasına, ayrıca toprak yorgunluğunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bölgelere göre uygun standart çeşitlerle kurulu kapama çilek bahçelerinin sayısı çok azdır.

1.2.3.1. Üzümsü Meyvelerde Öneriler

- Ülkemizde uzun yıllardır üretimi yapılan yabancı çilek çeşitlerine göre tat ve aroma bakımından çok daha üstün niteliklere sahip olan Osmanlı çileğinin koruma altına alınması gerekmektedir.

Meristem kültürü yolu ile çilek fidesi üretimi arttırılmalıdır. Böylece, virüssüz bitkilerle üretime başlamak mümkün olabilecek, verim artacaktır.

Çilekte frigo fide kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

Örtüaltı çilek yetiştiriciliğine uygun bölgeler olan Akdeniz ve Ege Bölgelerinde üreticilere gerekli destekler verilerek, erkenci çilek yetiştiriciliği teşvik edilmelidir.

Özellikle taze (erkenci ve geç turfanda) ve dondurulmuş olarak ihracat olanaklarının artırılması için gerekli alt yapı, çeşit standardizasyonu ambalajlama, nakliye, muhafaza, depolama, değerlendirme, pazar organizasyonu kurulmalıdır.

Çilek ve diğer üzümsü meyvelerin gerek dondurarak gerekse diğer değerlendirme teknikleri geliştirilmeli ve bu sanayii kolu desteklenmelidir.

1.2.4.Yumuşak Çekirdekli Meyveler

Yumuşak çekirdekli meyveler grubuna giren türlerin 2003 yılı toplam üretimi 2.962.000 ton olup, bu üretim içinde 2.500.000 ton ile elma en büyük payı almaktadır. İkinci sırada armut yer almakta olup, üretim miktarı 360.000 ton olarak gerçekleşmiştir. Ayva üretimi ise, 102.000 ton dur.

- Yumuşak çekirdekli meyvelerde; yeterli sayıda ismine doğru sağlıklı ve sertifikalı fidan bulunmamaktadır.

Elmada son yıllarda spur çeşitler ve bodur - yarı bodur anaçlarla kurulan kapama bahçelerin devreye girmesiyle verimde artışlar sağlanmaya başlamasına rağmen yetiştiricilikteki bilgi eksikliği nedeni ile istenilen verim ve kaliteye ulaşılamamıştır.

Armutta ve ayvada genellikle karışık bahçeler şeklinde yetiştiricilik yapıldığından, standart çeşitlerle kurulu kapama bahçelerin sayısı oldukça azdır.

Yumuşak çekirdekli meyvelerde üretimin artmasına karşılık, ihracatta artış sağlanamamıştır.

1.2.4.1. Yumuşak Çekirdekli Meyvelerde Öneriler

Yumuşak çekirdekli meyvelerde bahçeler; ismine doğru, virüsden ari, sertifikalı fidanlarla kurulmalıdır.

Modern meyvecilik gereklerine uygun olarak, erken yaşta meyveye yatan, bol ve kaliteli ürün veren, dolayısıyla dekar başına maliyeti düşüren, kültürel uygulamaların yaygınlaştırılmalıdır.

Tescilli çeşitlerle kapama bahçelerin kurulmasına ağırlık verilmelidir.

Dünya ticaretinde aranılan çeşitlerin, ülkemizde uygun ekolojilerde adaptasyonları yapılarak, üretimlerinin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

Tüketim fazlası ürün rasyonel biçimde kurutularak, meyve suyu ve diğer işlenmiş ürünler biçiminde değerlendirilmelidir.

Soğuk hava depoları modernize edilerek pazara daha uzun süre mal sunumu sağlanmalıdır.

1.2.5. Sert Çekirdekli Meyveler

Bu grupta yer alan kayısı, kiraz, vişne, şeftali-nektarin ve erik türlerin 2003 yılı toplam üretimi 1.360.000 ton olup, en büyük pay 460.000 ton ile şeftali-nektarin türüne aittir. Bunu kayısı (440.000 ton), kiraz (255.000 ton), erik (205.000 ton) ve vişne (120.000 ton) izlemektedir. Kayısı üretiminde Türkiye dünyada ilk sırada yer almaktadır.

Sert çekirdekli meyvelerden kayısı taze ve özellikle kuru meyve olarak ihraç edilirken, kiraz taze olarak ihraç edilmektedir. Şeftali, erik ve az miktarda vişne dışsatımı taze ve kuru olarak gerçekleştirilmektedir.

Sert çekirdekli meyvelerde; ismine doğru, sağlıklı fidan üretiminin yapılmaması nedeniyle, meyve bahçeleri kalitesiz, hastalıklı ve yanlış çeşit isimli fidanlarla kurulmaktadır. Tohum ve klon anacı damızlıkları yeterli düzeyde değildir.

Günümüzde çöğür anacı yerine bodur ya da yarı bodur klon anaçlarının kullanımı ile sık dikim sistemli bahçeler kurulmaya başlanmakla birlite istenilen seviyeye ulaşılamamıştır.

Üretilen çeşitlerde istenilen kalite ve standartın sağlanamaması nedeniyle ürün kalitesi dış pazar isteklerine cevap verecek düzeyde olmamaktadır.

Sanayiye uygun çeşitlerin sayısı ve üretim miktarı azdır.

Mevcut toprak koşullarına uygun anaç seçimi yapılmamaktadır. Bu durum, özellikle şeftalide çok önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Meyve bahçelerinde tozlayıcı çeşide yer verilmemekte veya yanlış çeşit kullanılmaktadır.

Yanlış yapılan budamalar nedeni ile özellikle kiraz ve vişnede yüksek boylu ağaçlar oluşmakta, bu da hasat işlemlerini güçleştirmektedir.

Meyvelerde depolama olanakları ve teknikleri sınırlıdır. Depolama işlemi yeterince ve doğru olarak yapılamadığı için yaklaşık % 30 oranında ürün kaybı meydana gelmektedir.

1.2.5.1. Sert Çekirdekli Meyvelerde Öneriler

Kaliteli ve standart çeşitlerle yeni plantasyonlar kurulmalı, modern yetiştiricilik teknikleri kullanılarak, birim alandan alınan verim artırılmalıdır.

Bölgenin ekolojik ve ekonomik özellikleri dikkate alınmadan bir bölgeden diğerine yapılan fidan nakliyatı engellenmelidir.

Üretimlerde klon anaç kullanımına önem verilmeli, bodur ve orta kuvvette gelişen anaçlarla yetiştiricilik konusundaki çalışmalara yoğunluk kazandırılmalıdır.

Türlerin kapama meyve bahçeleri şeklinde, uygun aralık ve mesafelerle kurulması özendirilmelidir.

Özellikle kiraz ve Japon grubu eriklerle kurulacak bahçelerde uygun dölleyici çeşitlerin mutlaka bahçede bulundurulması gereklidir.

Çeşit seçiminde, ülkemizin iklim avantajını iyi kullanarak özellikle sahil kuşağında ihracata yönelik erkenci çeşitlerin yetiştirilmesi yararlıdır.

Tür ve çeşitlerin yayılışında bölgelere göre üretim planlaması yapılmalıdır.

İleri teknolojiye sahip sistemlerle donatılmış soğuk hava depoları, kontrollü atmosferli depoları artırılmalı, depodan alınan ürün yine aynı soğuk ve kontrollü atmosfer zinciri içerisinde, soğutuculu taşıtlarla pazara ulaştırılması konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

1.2.6. Sert Kabuklu Meyveler

Türkiye, dünya sert kabuklu meyve ticaretinde önemli yeri olan türlerin hemen hemen hepsinin geleneksel yetiştiricisi konumundadır. Türkiye, fındık, ceviz, kestane, antepfıstığı ve badem türlerinin orijin merkezi olarak bilinmektedir. Ülkemizde fındık üretimi 2003 yılı verilerine göre, 490.000 tondur. Aynı yılın verilerine göre, 125.000 ton ceviz, 85.000 ton Antepfıstığı, 48.000 ton kestane ve 38.000 ton badem üretimi gerçekleşmiştir.

Fındık üretim alanlarının hızlı artışına rağmen üreticilerin çeşit seçimine gereken önemi vermemelerinden dolayı kalite kayıpları ortaya çıkmaktadır.

Bahçelerde çeşit karışımı söz konusu olup, bu çeşit karışımı standardizasyonda ve işlemede sorunlara neden olmaktadır.

Fındık bahçelerinin büyük bir kısmı (özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi) yaşlı bahçeler olup, ocaklar arasındaki mesafe yeterli verimi olumsuz etkilemektedir.

Ülkemizde fındık fidanı üretimi kök sürgünlerinin ayrılması şeklinde yapılmakta olup, kamu ve özel sektörde fidan üretimi amacı ile faaliyet gösteren herhangi bir kuruluş bulunmamaktadır.

FİSKOBİRLİK tarafından alınan fındıklarda ödemenin geç yapılması üreticileri sıkıntıya sokmaktadır.

Fındık üretiminde mevcut teknolojinin yetersiz olması nedeni ile, üretim büyük çoğunlukla insan gücüne dayanmakta ve dolayısıyla üretim maliyetleri yükselmektedir.

Fındık ve antep fıstığında hasat sonrasındaki harmanlama ve kurutma döneminde; kabuk kararması, çürük iç gibi kalite bozulmaları ile aflatoksin ve diğer mikroorganizma zararlarından dolayı ihracatta büyük sorun yaşanmaktadır.

Cevizde standart ve sertifikalı fidan üretimi yeterli değildir.

Antepfıstığının erkek ve dişi ağaçları mevcut olup, bahçelerin kurulması sırasında buna dikkat edilmediği için, bahçelerde boş meyve oranı artmaktadır.

Toprak işleme, budama, sulama ve zirai mücadeleye gereken önem verilmemesi nedeniyle verim düşük düzeydedir.

Periyodisite nedeniyle verimin yıldan yıla değişmesi dış satımı olumsuz yönde etkilemektedir.

Ülkemizde kestane üretimi standart çeşitlerle kapama bahçeler şeklinde yapılamadığından, Türkiye dünya sıralamasında potansiyeline uygun bir yerde bulunmamaktadır.

Badem üretiminde modern tarım teknikleri ve standart çeşitler kullanılmadığından verim düşük olmakta aynı zamanda meyve kalitesi de iyi olmamaktadır.

Badem yetiştiriciliğinde henüz standardizasyon sağlanamadığı için ticaretinde zorluklarla karşılaşılmaktadır.

1.2.6.1. Sert Kabuklu Meyvelerde Öneriler

Fındıkta görülen çeşit karışıklığının giderilmesi, dış pazar talebi dikkate alınarak kaliteli ve bol ürün veren çeşitlerin belirlenmesi ve bahçelerde bu çeşitlere yer verilmesi gerekmektedir.

Bahçeler tesis edilirken tozlayıcı çeşit uyumuna dikkat edilmelidir.

Fındık üretiminde kullanılan mekanizasyonun geliştirilmesine ağırlık verilmelidir.

Harmanlama ve kurutma işlemleri kurutma makinası veya beton zeminler tel zeminli tezgahlar üzerinde olmalı, ürün nem ve havalandırma bakımından uygun depolarda depolanmalıdır.

İç piyasada tüketilen fındık miktarının artışını sağlayacak önlemler alınmalıdır.

Ceviz üretiminde, standart çeşitlerle yetiştiricilik ekonomik anlamda karlılık sağladığından artan fidan üretimini karşılamak amacıyla standartlara uygun kaliteli fidan üretimi arttırılması ve bu standart çeşitlerle kapama bahçelerin tesisinin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Antepfıstığı bahçeleri kurulurken, yeterli sayıda ve aynı zamanda çiçek açan erkek ağaçların dikilmesi hakkında üreticiler bilinçlendirilmelidir.

Periyodisiteye eğilimi az olan çeşitlerimiz mevcut olup, yeni tesislerin bu çeşitlerle kurulması sağlanmalıdır.

Antepfıstığının depolanmasında dış kabuğun soyularak muhafaza edilmesi konusunda araştırmalara öncelik verilmelidir.

Antepfıstığı işleme tesislerinin modern cihazlarla donatılarak, gelişmiş ülkeler seviyesine bir an önce ulaşılması gerekir.

Antepfıstığında ihracata yönelik olarak, çeşit değişikliği yapılmalıdır.

Bademde çeşit standardizasyonunun sağlanması, kaliteli standart yabancı çeşitlerin farklı ekolojilerine uygun olanların yetiştirilmesinin yaygınlaştırılması gereklidir.

Badem yetiştiriciliğinin yapıldığı kıyı kesimlerde üreticiler için iyi bir gelir kaynağı olabilecek çağla badem yetiştiriciliğine önem verilmelidir.

Bölgeye ve tüketim şekline uygun standart kestane çeşitleriyle kapama bahçelerin tesis edilmesi yaygınlaştırılarak, verim ve kalite arttırılmalıdır.

Tarım Bakanlığı tarafından uygulanmakta olan kestane fidanı üretim ve dağıtımı konusundaki karantina hükümlerinin, kanser hastalığına çözüm bulununcaya kadar sürdürülmesinde yarar vardır. Böylece hastalığın sağlıklı alanlara bulaşması engellenecektir.

Bölgeler arasında, kestane fidanı, aşı kalemi, aşı gözü gibi materyallerin naklini önleyerek hastalığın bulaşık yerlerden sağlıklı alanlara taşınması önlenmelidir.

Sert kabuklu meyveler grubunda yer alan bütün türlerin ihracatında artışlar sağlamak amacıyla dış pazara yönelik çalışmalara önem verilmelidir.

1.2.7. Turunçgiller ve Diğer Subtropik Meyveler

Türkiye'de, turunçgil üretimi ve ihracatı ülke ekonomisi açısından önemlidir. Türkiye turunçgil üretimi 2.425.000 ton dur. Bu grup içinde yer alan portakalın 1.215.000 ton, mandarinin 580.000 ton, limonun 500.000 ton ve altıntopun 130.000 ton üretimi vardır. Önemli üretim merkezleri Doğu ve Batı Akdeniz Bölgesi, Ege Bölgesi ve Doğu Karadeniz Bölgesi'dir. Turunçgil üretiminin yaklaşık %90'ı Doğu Akdeniz Bölgesi'nde gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'de turunçgil üretiminin büyük bir kısmı taze olarak tüketilmektedir. Turunçgillerin de diğer meyve türlerinde olduğu gibi taze ve endüstriyel iç tüketimden arta kalan ve dış satım kalitesinde olan kısmı çeşitli ülkelere ihraç edilmektedir.

Dünyada subtropik iklim kuşağı, ılıman ve tropik iklim kuşakları arasında yer aldığı için subtropik meyveler genel olarak diğer meyve türlerine göre daha az üretilmekte ve daha az tanınmaktadır. Bu grup içinde incelenen incir, nar, yenidünya ve Trabzon hurması türlerinin toplam üretim miktarı 320.000 tondur. İncir dışında diğer türlerin üretimleri ve ihracat değerleri fazla değildir. Bununla birlikte, dünyada en fazla nar üreten ülke Türkiye'dir.

Ülkemizde 2002 yılında 23.850 dekar alanda 95.000 ton muz üretimi gerçekleştirilmiştir. 2003 yılı muz üretimimiz 110.000 ton civarındadır. 2002 Yılında bir önceki yıla göre; muz alanlarında % 51 oranında artış görülmüştür.Üretimde miktarı % 27 oranında artış olmasına rağmen, dekara verim ise 4 tondan 3,4 tona düşmüştür. Ülkemizin yıllık muz tüketimi ise 250.000 ton civarındadır. Bunun; yaklaşık 100.000 tonu yerli üretim ile, 150.000 tonu ise ithalat yolu ile, karşılanmaktadır. Ülkemiz muz ithal eden ülkeler arasında 64.597 ton ithalat ile 31. sırada yer almaktadır. Yerli muz üretimimizin giderek, artmasına paralel olarak muz ithalatımız da giderek azalmaktadır.

Muz yetiştiriciliği konusunda bilimsel bir gübreleme çalışmasının yapılmamış olması nedeniyle üretici geleneksel yöntemler ve gübre satıcılarının önerileriyle hareket etmektedir.

Muz üreticisi çeşit konusunda bilinçsiz olup, son yıllarda bazı firmalar doku kültürü muz fidanı satıcılığı yaparak, yeni çeşitleri getirmeye başlamışlardır. Ancak, bu çeşitlerin bölgeye uygun olup olmayacağı konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Muz seraları tesisi için gerekli teknik bilgi bulunmamaktadır.

Muz yetiştiricilikte karşılaşlaşılan en önemli sorunlardan biri de muz meyvesi iç çürüklüğüdür. Meyve kalitesini bozan bu durum üretim şartlarından kaynaklanmaktadır.

Yerli muz üretiminin yapıldığı Anamur İlçesi pazarlama merkezlerine uzak olup, ulaşımı oldukça zordur. Pazarlama firmaları küçük çaplıdır. İklimlendirilmiş taşıma araçları olmadığı için özellikle kışın meyvelerin dondan zarar görmemesi için soğuk, donlu bölgelere pazarlama ve satış yapılamamakta, bu bölgeler yine ithal muza bırakılmaktadır.

Ülkemiz, dünya taze incir üretim ve ticaretinde, kalite ve ticaret hacmi açısından ilk sıralarda yer almaktadır.

Zeytin üretimi periyodisite nedeni ile yıllara göre değişmektedir. 2002 yılı üretimi 1.800.000 ton iken periyodisite yılı olan 2003'de 700.000 ton'a düşmüştür. Üretim miktarına bağlı olarak zeytinyağı ihracat değerleri de değişmektedir.

Ülkemizde turunçgil fidanı üreten çok sayıda fidanlık vardır. Ancak, sertifikalı ve virüsden ari fidan üretimi yeterli düzeyde değildir.

Turunçgillerde, hasat dönemini daha uzun zamana yayabilmek için gerekli olan erkenci ve geççi çeşitler henüz devreye tam olarak sokulamamıştır.

Ülkemizde turunçgil yetiştiriciliğinde budama yapılmamakta yada yanlış uygulanmaktadır.

Bilinçsiz ve hatalı gübre kullanımı maliyet artışına neden olmakta, meyve kalite ve miktarında düşüşlere yol açmaktadır.

Turunçgil meyvelerinin soğukta depolanma ve ambalajlama olanakları yeterli değildir.

Turunçgil tarımında çeşit politikasının olmaması, hasat periyodunun kısalığı ve depolama kapasitesinin düşük olması nedeniyle ihracat olanakları kısıtlı kalmaktadır.

Türkiye'nin taze incir ihracatının son yıllarda artmasına karşın, üretim yeterli değildir.

Son zamanlarda kurutmalık incir plantasyonları dağlık ve yamaç arazilere kaymış olmakla birlikte, buralarda uygun toprak işleme ve teraslama yöntemleri uygulanmamaktadır.

Özellikle Trabzon hurması ve yenidünyada standart çeşitler azdır.

Mevcut yetersiz üretim, tarım teknolojilerinin tam olarak uygulanmaması nedeniyle yüksek maliyetle gerçekleştirilmekte, bu da yurtiçi ve yurtdışı pazarlamayı etkilemektedir.

Depolama, paketleme ve taşımada sorunlar mevcuttur.

Özellikle farklı mevsimlerde olgunlaşan sofralık incir çeşitlerinin farklı ekolojilere adapte olabilenlerinin belirlenmesi pazarda daha uzun süre sofralık incir sunumunu sağlaması açısından önemlidir.

Mevcut zeytinliklerin büyük bir kısmı nispeten fakir, engebeli ve sulanmayan kır arazilerde, az bir bölümü ise, düz veya hafif meyilli sulanabilen taban veya kır-taban arazilerde yer almaktadır. Bu olgu yetiştirme tekniğini ve üretim maliyetlerini oldukça etkilemektedir.

Teknik bakım işlemleri (budama, gübreleme, hastalık ve zararlılarla mücadele, sulama) yeterince yapılmamaktadır. Bu bağlamda, zeytinde var olan periyodisite daha şiddetli biçimde ortaya çıkmaktadır.

Zeytinde gerek kalite açısından gerekse periyodisite açısından hasat zamanı ve şekli çok önemlidir. Özellikle yağlık çeşitlerin toplanmasında sırıkla vurarak, düşen meyvelerin yerden toplanması yöntemi uygulanmaktadır ki, bu son derece zararlı bir yöntemdir.

1.2.7.1. Turunçgiller ve Diğer Subtropik Meyvelerde Öneriler

Kış donlarının riskini azaltmak için ekolojilere uygun tür ve çeşit seçimi ile yetiştiricilik yapılmalıdır.

Sağlıklı turunçgil üretimi için gerekli önlemlerin zamanında alınarak ürün miktar ve kalitesinde artış sağlanmalıdır

Turunçgillerde çeşit geliştirmeye önem verilmeli, dış pazar isteklerine uygun çeşitler üzerinde durulmalıdır. Türkiye erkenci ve geççi çeşitlerin geliştirilmesine ve üretimine önem vererek, hasat periyodunu daha uzun zamana yaymalı ve dış pazarlarda rekabet şansını artırmalıdır.

Dikim, sulama, budama, gübreleme, hastalık-zararlılarla mücadele, drenaj, don zararına karşı önlemler tekniğine uygun ve zamanında yapılmalı, üretici bu konuda bilgilendirilmelidir.

Taze tüketim yanında işlenmiş turunçgil meyvelerinin tüketimini artırmak için modern işleme tesisleri kurulmalıdır.

Turunçgillerde farklı pazarların değişik boyda ürün taleplerini karşılayacak paketlemeye özen gösterilmesidir.

Turunçgil tarımına birinci derecede uygun alanların tarım dışı amaçlarla kullanımının (turizm, sanayileşme, çarpık kentleşme vb.) önlenmesi ve korunması için yeni özel yasalar çıkartılmalı ve mevcut yasaların titizlikle uygulanması sağlanmalıdır.

Yeni kurulacak turunçgil bahçelerinde, birim alan verimde önemli artışlar sağlayacak yarı-sık dikim ve sık dikim tekniklerinin uygulanması teşvik edilmelidir.

Sofralık incir ihracatında söz sahibi olan Bursa Siyahı çeşidinin üretim alanlarının genişletilerek, hem ürün miktarının arttırılması, hem de hasat döneminin uzatılması gereklidir.

Taze incirin taşınması ve pazarlanması sırasında ön soğutma işlemlerinin iyileştirilmesi, taşımacılığın geliştirilmesi önem verilmelidir.

Kuru incirde kaliteyi yükseltici teknik uygulamaların zamanında ve doğru biçimde yapılmasına özen gösterilmelidir. Kaliteli ve temiz ilek elde edilmesi amacı ile bölgesel bazda çalışmaların yapılması gerekir.

Aflatoksin ve son yıllarda ortaya çıkmakta olan okratoksin A düzeylerinin yıllara göre miktar ve sıklığının belirlenerek oluşumunu önleyecek yada azaltacak araştırma ve eğitim çalışmalarının desteklenmesi sağlanmalıdır.

Kurutma işleminin toprakta değil, mutlaka kerevetlerde yapılmasına özen gösterilmelidir.

Kaliteli, ismine doğru, hastalıksız fidanlar üretilerek bunlarla yeni bahçelerin kurulması sağlanmalıdır.

Özellikle narda çatlamaya dayanıklı çeşitlerin üretimi yaygınlaştırılmalıdır.

Yenidünya üretimi sınırlayıcı temel faktör minimum sıcaklıklar ve don riskidir. Bu nedenle uygun çeşitlerin uygun ekolojilerde yetiştirilmesi sağlanmalıdır.

Bahçelerde uygun bir sulama ve gübreleme programı uygulanmalıdır. Özellikle bu uygulama çatlamaya duyarlı olan nar için çok önemlidir.

Subtropik meyvelerin, konserve, reçel, marmelat, meyve suyu, pasta ve dondurma sanayii, dondurulmuş veya kurutulmuş ürünler, şekerleme, meyveli süt ve yoğurt gibi çok çeşitli şekillerde işlenmiş olarak değerlendirilebileceği göz önüne alınarak bu sektörün gelişmesi sağlanmalıdır.

Muz yetiştiriciliği konusunda (özellikle örtü altı) gübreleme ile ilgili araştırma çalışmalar yapılmalı ve sonuçları üreticilere ulaştırılmalıdır.

Muz çeşitlerinin bölgeye adaptasyonu ile ilgili çalışmalar yapılarak elde edilen sonuçların bölgeye ve üreticiye aktarılması sağlanmalıdır.

Muz üretimine ilişkin sera teknolojisi ve sera içi donanımlarla ilgili teknolojik çalışmalar yapılmalıdır

Muz ithalatına % 147,5 olarak uygulanan gümrük vergisi üreticimizi koruyan en önemli uygulamadır. Bu uygulama aynen sürdürülmeli ve yerli üretimin en yoğun olduğu Eylül-Mayıs arasındaki dönemde muz ithalatı yapılmamalıdır.

Muz nakliyesinde, iklimlendirilmiş taşıma araçları kullanımları teşvik edilmelidir.

Özellikle yenidünya, nar ve trabzon hurmasının soğukta depolanması ve taşıma tekniklerinin geliştirilmesi gereklidir.

Sertifikalı fidan üretimi arttırılmalıdır.

Yeni kurulan zeytinliklerde modern üretim tekniklerinin kullanımına önem verilmeli, bu amaçla araştırma ve yayım kuruluşları arasındaki koordinasyon geliştirilmelidir.

Sulama ile ilgili alt yapı çalışmalarına önem verilmeli, sulanan alanların genişletilmesi sağlanmalı ve ekonomik sulama sistemlerinin kurulması ve ilgili yatırımlar özendirilmelidir.

Yeni kurulanlar ile mevcut zeytinliklerin yenilenmesinde mekanizasyon ile ilgili konular göz önünde bulundurulmalı, başta hasat işlemi olmak üzere, yetiştiricilikte mekanizasyon düzeyi artırılmalıdır.

Türkiye'de mevcut zeytin ağaçlarının yaklaşık %' 75 inin meyilli arazilerde bulunması mekanik hasat bakımından sınırlayıcı bir faktördür. Mevcut zeytinliklerde öncelikle, dal sarsıcı, dal çırpıcı ve tarak şeklindeki hasat aletleri kullanılmalı, ileriye yönelik mekanik hasada uygun alt yapıyı oluşturmak için agronomik çalışmalara devam edilmelidir.

1.2.8. Çay

Çay, Doğu Karadeniz bölgesinde Rize İli başta olmak üzere Trabzon, Artvin, Giresun ve Ordu'yu kapsayan illerde 767.000 dekarlık engebeli arazide yetiştiriciliği yapılan bir üründür. 204.000'in üzerinde aileye istihdam imkanı sağlayan bu ürün, Doğu Karadeniz bölgemizin sosyal ve ekonomik yükünü sırtında taşımaktadır. Şehirleşmede, gelir dağılımında, bölgesel göçün azalmasında, tarım topraklarının verimli kullanılmasında önemli rol oynamaktadır.

Ülkemizde 2000 yılı yaş çay yaprağı üretimi 760.000 ton olup, 2001 yılı üretimi 850- 900 bin ton arasındadır. Çay üretimimizin çok önemli bir kısmını Rize ili oluşturmaktadır. Çay alımlarının yaklaşık olarak %62'si Rize, %24'ü Trabzon, %11'i Artvin, %3'ü Giresun ve Ordu illerine yöneliktir. Ülkemizin çay ihracatı dökme ve paketli çay olarak gerçekleştirilmektedir. Son yıllarda paketli çay ihracatımız önemli ölçüde artış kaydetmiştir.

Bazı yıllarda büyük rakamlara ulaşan çay stokları büyük sıkıntılar yaratmakta hatta sık sık ürünün imhası yoluna gidilmektedir.

Türk çayı üretiminde kalite unsurunun yeterince gözetilmemesi ihraç miktarımızı etkilediği gibi ihraç fiyatlarımızı da olumsuz yönde etkilemektedir.

Stoklar; bazen maliyetin altında fiyatlarla ihraç edilmekte veya imha edilmekte yada uzunca bir süre depolarda bekletilerek çayların kalitesi bozulmaktadır. Her üç durumda da çayda kaynak ve emek israfı ortaya çıkmaktadır.

Çay sahalarının bir kısmının da 60 yıl olan ekonomik ömrünü doldurmuş olması plantasyonlarda gençleştirme işlemine önem verilmeyişi kalite ve verimi büyük çapta etkilemiştir.

Çayda bazı bakım işlemlerinin teknik şartlara uygun olarak yapılmayışı birtakım sorunlar yaratmaktadır.

Çay dikim alanlarının genişlemesi üründe arz-talep dengesinin bozulmasına ve yüksek düzeyde stok oluşmasına sebep olmuştur.

Bölgede çayın ekonomik ve sosyal alandaki yeri ve önemini göz önüne alarak ürünün fiyatlandırılması büyük önem arz etmektedir. Çok yüksek fiyat politikalarının, popülist anlayışlar sebebiyle arz-talep dengesi sağlanamamış üründe, mevcut stokların katlanarak artmasına, zaten bozulmuş olan üretim deseninin daha da bozulmasına, kaçak çay alanlarının yeniden kurulmasına sebep olmuştur. Düşük fiyat politikaları ise ekonomisini çaya bağlamış bölge halkının büyük şehirlere göç etmesine yol açmıştır.

Zaman zaman çok düşük hatta maliyetin altındaki fiyatlarla ürün ihracı gerçekleştirilmektedir.

Dünya çay ticaretinin gerek İngiltere ve Hollanda gibi güçlü tekellerin elinde olması ve bu ülkelerin piyasaya girmeğe çalışan yeni ülkelere takındıkları caydırıcı tavırlar, gerekse ürünümüzün dış pazar taleplerine hitap edecek kalitede olmayışı, ürün maliyetlerinin yüksek oluşu sebebiyle ihracatın düşük seviyelerde kalmasına neden olmuştur.

1.2.8.1. Çay Yetiştiriciliğinde Öneriler

Dış pazarlara girme konusunda ülkemizin en büyük avantajı çay yetiştiriciliğinde zirai mücadele ilaçları kullanılmamasıdır. Çaykur'un dış pazarlardaki reklamlarını, bu konuda yoğunlaştırmasında yarar görülmektedir.

Dikim alanlarının kontrol altına alınarak yüksek düzeylerde stok birikiminin engellenmesi, bedel ödemelerinin daha düzenli bir şekilde uygulanması, üreticinin harcadığı emek ve masrafın

karşılanabilmesi ve çay dikim alanlarındaki ekonomik yaşantıyı güçlendirebilmek açısından gereklidir.

Çay ürününün üretimi ve işlenmesi esnasında yaratılan istihdam hacmi şehirlere göçün önlenebilmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesinin coğrafi yapısından kaynaklanan arazi yapısı tarım ürünlerinin üretimi açısından önemli bir dezavantaj teşkil etmektedir. Bu sebeple bölgede mümkün olabilecek sanayi yatırımlarına önem verilmesi gerekmektedir.

Son yıllarda çayın tüketime hazırlanmasında, sayısı hızla artan özel sektörlerin denetlenmesi gerekmektedir.

2. BİTKİ SAĞLIĞI UYGULAMA ÇALIŞMALARI

Zirai mücadele uygulamaları kimyasal mücadele, kültürel önlemler, biyolojik ve biyoteknolojik mücadele, fiziksel ve mekanik mücadele, entegre mücadele, tahmin ve erken uyarı, karantina ve sertifikasyon önlemlerini kapsamaktadır.

TKB ülke çapındaki yıllık uygulamaları değerlendirmek ve ertesi yılın uygulama programını hazırlamak için her sene Ekim-Kasım aylarında, Bölgesel Zirai Mücadele Uygulama ve Program Toplantıları yapmaktadır. Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü (KKGM) ve Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) temsilcileri, bitki sağlığı ile ilgili araştırma enstitülerinin yönetici ve uzmanları, İl Müdürleri ve Bitki Koruma Şube Müdürleri ile Karantina Müdürlerinin katıldığı bu toplantılarda; yıl içinde yapılmış olan Yönetimli Çiftçi, Devlet Yardım Mücadeleleri ile Demonstrasyonlar, Entegre mücadele, tahmin ve erken uyarı uygulamaları, sörvey ve hizmet içi eğitimlerle ilgili faaliyetler değerlendirilmekte ve ertesi yılın programı tespit edilmektedir.

2.1. Kimyasal Mücadele Uygulamaları

Kimyasal mücadele ülkemizde halen en çok uygulanan bir yöntemdir. Ülke çapında kullanılan pestisit formülasyonlarının % 80'i yerli üretimle karşılanırken, sadece % 20'si hazır formülasyon halinde ithal edilmektedir. Buna karşılık formülasyon üretiminde kullanılan pestisit ham maddelerinin 2.181 tonu yerli üretimle, 9.465 tonu ithal edilerek karşılanmaktadır.

2004 Yılında Süne için 14 milyon dekar ve çekirge için 87.851 dekar sahada mücadele yapılmıştır.

Kimyasal mücadele uygulamaları, daha çok yer aletleriyle yapılmaktadır. Ancak Süne ve Zeytin sineği mücadelesi gibi geniş alan uygulamalarında ilaçlamalar uçakla yapılmaktadır. Süne mücadelesinde ise 2004 yılında 5 Milyon dekar alanda uçakla mücadele yapılmıştır. Bundan sonra tamamen yer aletleriyle mücadele yapılacaktır.

2.1.1. Ruhsatlandırma

Pestisitlerin Ruhsatlandırılması

Pestisitler, bitkisel ürünlerin üretim, tüketim ve depolama aşamalarında onların besin değerini bozan ve onları tahrip ederek kalite ve ürün kaybına neden olan hastalık, zararlı yabancı ot ve mikroorganizmalara karşı mücadele ve korunma amacıyla kullanılan her türlü kimyasal maddelerdir.

Ruhsatlandırma işlemleri, KKGM bünyesinde yürütülmekte olup, bu konuda TKB'nın ilgili temsilcileri ile pestisitlerin kimyasal ve fiziksel analizi, kalıntısı, toksikolojisi ve biyolojik etkinlikleri konularında uzmanlaşmış araştırıcılardan oluşan Pestisit ve Benzeri Maddeleri Ruhsatlandırma ve Değerlendirme Komisyonu görev yapmaktadır. Firmasınca sunulan gerekli bilgi ve belgeler incelenip değerlendirildikten sonra uygun bulunan ilaçlar analize gönderilir ve buradan olumlu rapor alırsa, ruhsat verilir.

Ülkemizde, 2004 mart sonu itibariyle 485 adet etkili maddeyi ihtiva eden toplam 3006 adet ruhsatlı preparat bulunmaktadır. Ancak piyasada yaklaşık olarak 252 adet etkili madde ihtiva eden ilaçlar pazarlanmaktadır.

Alet ve Makinelerin Ruhsatlandırılması

Pestisitlerde olduğu gibi, Zirai mücadele alet ve makinelerinin imal, ithal ve kullanımı için de ruhsatlandırılma kanuni bir zorunluluktur. Ruhsatlandırma işlemleri KKGM bünyesinde yürütülmekte olup, firmasının başvurusu üzerine dökümanlarının uygun olması ve Tarım Alet ve Makinaları Test Merkezi Müdürlüğü'nde yapılan deneme ve testlerinin olumlu bulunması halinde İmal ve Kullanma Ruhsatı verilir.

2003 Yılı itibariyle Bakanlıktan ruhsat almış bulunan alet-makine sayısı 1330 civarındadır.

2.1.2. Pestisit Üretim Tesisi İzni

Zirai mücadele ilaçlarının üretimi; ancak yetki ve yeterliliği TKB tarafından kabul edilmiş ve işin özelliğinin gerektirdiği şartlara uygun olarak donatılmış tesis ve personele sahip özel ve tüzel kişi ve kuruluşlar tarafından yapılabilir.

2.1.3. Pestisit İthalat İzni

Pestisit ithalatı için TKB'den izin alınması gereklidir ve bu ithalat pestisit etkili maddeleri, formülasyonları ve bunların imalatında kullanılan yardımcı hammaddeler bazında yapılmaktadır.

2.1.4. Bayilik İzni

Kanun gereği olarak zirai mücadele ilaçlarının ve aletlerinin satışı ancak bayilikler kanalıyla yapılabilmektedir. Halen, 21 Ağustos 1996 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmış olan, 08.05.1998 ve 02.09.1998 tarihlerinde revize edilen Zirai Mücadele İlaçlarının Toptan ve Perakende Satılması ile Depolanması Hakkında Yönetmelik yürürlükte bulunmaktadır.

2.1.5. Pestisitlerin Kalite Kontrolleri

Pestisitlerin içerdiği etkili madde oranı ile formülasyonun fiziksel özellikleri, onların biyolojik aktivitelerini etkileyen önemli unsurlardır. Dolayısıyla bu özelliklerin belirlenmesi, onların etkin kullanımı, firmaların ilaç üretiminin denetlenmesi ve üreticilerin maddi açıdan korunması yönünden çok önemlidir. Bu nedenle pestisitlerin kalite kontrollerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Pestisitlerin kalite kontrolü, Ankara ZMMAE Mücadele İlaçları Bölümü ve İstanbul TKB İl Müdürlüğü Bitki Koruma Şube Müdürlüğü İlaç Kalite Kontrol Laboratuvar Şefliği tarafından yürütülmektedir.

Ankara ZMMAE Mücadele İlaçları Şubesi'nce, ilaçların ruhsat öncesi kimyasal ve fiziksel analizlerinin yanı sıra, ilaç kullanımının yoğun olduğu bölgelerdeki bayilerden alınan piyasa örnekleri, uygulama teşkilatınca etkisizlik şüphesi bulunan örnekler ve devletçe mubayaa edilecek ilaç örnekleri ile teknik maddelerin fiziksel ve kimyasal analizleri yapılmakta ve bunların uluslararası standartlara ve spesifikasyonlara uygunlukları aranmaktadır.

2.1.6. Pestisitlerin Kalıntı Sorunları

Pestisitlerin kullanıldıkları tarım ürünleri ve gıda maddeleri üzerinde veya içinde kalan etkili madde ve parçalanma ürünlerine Pestisit Kalıntısı denilmekte ve kilogram üründe bulunan miligram veya ppm cinsinden pestisit miktarı olarak ifade edilmektedir. Gıda maddeleri üzerinde veya içinde bulunmasına müsaade edilen pestisit kalıntı miktarına Tolerans (maksimum rezidü limiti, MRL) denilmekte ve bazı uluslararası kuruluşlar ile ülkeler ürünler bazında tolerans listeleri oluşturmaktadırlar. Ulusal tolerans listemiz ilk kez 1990 yılında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Daha sonra bu liste daha fazla etkili madde ve ürünü içerecek şekilde tekrar hazırlanmış ve 1997 yılında yayımlanmıştır. Bu liste üzerindeki çalışmalar sürekli şekilde devam etmektedir.

Bu nedenle, pestisitlerin öncelikle bilinçli bir şekilde kullanımı amaçlanmalıdır. Ayrıca ürünler üzerinde ve çevredeki kalıntı miktarlarının incelenmesi ve takibi gerekmektedir. Halk sağlığının korunması ve ihraç edilen ürünlerin, pestisit kalıntıları neden gösterilerek geri çevrilmemesi için; bu ürünler pestisit kalıntıları yönünden kontrol edilmeli, fazla kalıntı bırakan ilaçlar yerine, kalıntı riski az olan pestisitlerin kullanımına yönelinmelidir.

Tarım ilaçlarının uygun ilaçlama aralıkları ve son ilaçlama ile hasat arası sürelerin belirlenmesi ile ilgili çalışmalar sadece Zirai Mücadele Araştırma Enstitüleri tarafından yapılmaktadır. Ürünlerdeki ilaç kalıntılarının belirlenmesine yönelik çalışmalar ise, bu enstitüler yanında Üniversiteler, TARİŞ, TÜBİTAK vb. kuruluşlarca da yürütülmektedir. Ancak bu alanda yapılan rutin analiz çalışmalarının istenilen düzeyde olduğunu söylemek zordur.

2.1.7. Pestisitlerin Olumsuz Etkileri

Pestisitlerin insan, çevre ve doğal denge üzerine olumsuz etkileri genel olarak doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde görülmektedir.

Pestisitler, insanlarda deri, ağız ve solunum yoluyla alınması neticesi doğrudan zehirlenmelere sebep olabilmektedir.

İnsanların pestisitlerden dolaylı olarak etkilenmeleri ilaçlarla bulaşık besinleri tüketen hayvanların et, süt ve yumurta gibi ürünlerinin tüketilmesi yoluyla olmaktadır. Bu durum diğer canlılar için de geçerlidir.

Besin zinciri yoluyla aktarılan ilaç kalıntıları bu besin zincirinin sonunda yüksek konsantrasyona ulaşabilmekte ve özellikle yabani hayatı önemli ölçüde etkilemektedir. Bunların sonucunda yaşama ortamı bozulmakta, bazı türler yok olurken, bazı türler de önemli zararlara uğramakta ve doğal denge bozulmaktadır.

Parazitoit ve predatör adı verilen yararlı organizmalar da, ilaçlardan doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmektedir. Bunlar zararlı olanlara nazaran ilaçlara daha hassas olduğu için, bilinçsiz ilaç uygulamaları sonucunda genellikle yok olurlar.

Çevrenin pestisitlerle kirlenmesi, toprak, su ve hava ortamlarından herhangi birisinin bulaşması ile olmakta ve bu diğer ikisini de etkilemektedir. Pestisitlerin bu şekilde bulaşması ve taşınması, pestisit uygulaması söz konusu olmayan bölgelerde bile olumsuz etkilerin oluşmasına neden olabilmektedir.

2.1.8. Mücadele Alet ve Ekipmanları

Hastalık, zararlı ve yabancıotlara karşı uygulanan kimyasal mücadelede istenilen etkinliğin sağlanabilmesi için kullanılan ilaçlar kadar, alet ve uygulama tekniği de önemlidir. İlaçların çevre ortamlarına bulaşmasını en aza indirmek, hedef alınan hastalık, zararlı ve yabancıota ise maksimum miktarda ulaşmasını sağlamak için uygun alet ve ilaçlama tekniğinin seçilmesi gereklidir.

Kimyasal mücadelenin uygulandığı arazinin büyüklüğü, bitkinin türü ve çeşidi, hastalık, zararlı ve yabancıotun türü ve biyolojik dönemi, kullanılan ilacın özelliği ve ilaçlama yöntemine bağlı olarak değişik tip ve konstrüksiyonlarda birçok zirai mücadele aleti imal edilmektedir. Kullanılan aletler uygulamadan gelen istek ve ihtiyaçlara göre gün geçtikçe gelişme göstermektedir. Bunun yanında aletlerin bitki desenine ve ilaçlama tipine göre imal edilmesi gerekmektedir. Ne yazık ki ülkemizde alet imalinde bu hususlara dikkat edilmemektedir. İmal edilen aletlerin de verimlilikleri ve dayanıklılığı tam olarak kontrol edilmemektedir. Çünkü zirai mücadele alet imalatçılarının denetimi o İl'deki TKB Müdürlüklerince yapılmakta, ancak buralarda yeterli ve eğitilmiş konu uzmanı eleman bulunmadığı için bu işlev yerine getirilememektedir. Bunun neticesi olarak

piyasada denetimsiz, amaca uygun olmayan aletler üretilmekte ve bu durum hem ilaçlamaların etkisiz olmasına, hem de çevre kirlenmesine neden olmaktadır.

İlaçlar hakkında zaman zaman etki düşüklüğü ile ilgili çiftçilerden şikayetler gelmektedir. Bu etki düşüklüğünün çoğunlukla, uygun alet seçilmemesi, kalibrasyonun yapılmaması, aletlerin ruhsatlarına esas özellikte imal edilmemesi ve kaçak olarak imal edilen aletlerin kullanılmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

2.2. Kültürel Önlemler

Kültürel önlemler, üreticilerin bitki yetiştirme sırasında uyguladıkları budama, hastalıksız tohum ve fidan kullanımı, uygun toprak işleme, münavebe, sulama gibi çevreye ve kültür bitkisine olumsuz etkileri olmayan veya çok az olan tedbirlerdir. Birçok hastalık ve bazı zararlıların mücadelesini yapmak, kültürel önlemler uygulanmadan mümkün değildir. Sürdürülebilir tarımsal faaliyetlerin ve organik (ekolojik) tarımın yaygınlaştığı günümüzde, bitki hastalık, zararlı ve yabancıotlarıyla mücadelede kültürel önlemler özellikle önem kazanmaktadır.

Bu önlemler kimyasal mücadelenin etkinliğini arttırması ve ilaçların çevreye olan olumsuz etkilerini azaltması yönünden daha da önem kazanmaktadır. Ancak bu önlemlerin üreticilerce tam olarak benimsendiği ve uygulandığını söylemek mümkün değildir.

2.3. Biyolojik Mücadele Uygulamaları

Biyolojik mücadele, hastalık, zararlı ve yabancıotlara karşı, bunların doğal düşmanı olan canlı organizmaların kullanılması veya bitkilerdeki dayanıklılık mekanizmasının harekete geçirilmesi suretiyle yapılan mücadele şeklidir.

Ülkemizdeki klasik biyolojik mücadele çalışmalarına 1912 yılında başlanmış ancak 1970'li yıllardan itibaren giderek daha fazla önem kazanmıştır. Halen ekonomik öneme sahip birçok zararlı, onların doğal düşmanları tarafından baskı altında tutulmakta ve hiç ilaçlamaya gerek kalmadan zararları önlenebilmektedir.

Ülkemizde biyolojik mücadele etmenlerinin üretilip kullanılması konusunda son yıllarda çalışmalar hız kazanmıştır, ancak yeterli düzeyde değildir. Unlubit (Planococcus citri) mücadelesinde kullanılmak üzere predatör Cryptolaemus montrouzieri ve parazitoit Leptomastix dactylopii, Mısırkurdu (Ostrinia nubilalis) mücadelesinde kullanılmak üzere Trichogramma spp. üretimleri araştırma enstitülerinde sürdürülmektedir. Bunlara ilave olarak seralarda kullanılmak üzere yurtdışından bazı faydalı böcekler getirilmekte ve kullanılmaktadır. Son yıllarda Süne mücadelesinde kullanılmak üzere yumurta parazitoitlerinin kitle üretim teknikleri üzerinde çalışılmaktadır. Ayrıca özel teşebbüs Turunçgil unlubitine karşı faydalı böcek üretimi için üretim tesisi kurmuş ve faaliyete başlamıştır.

2.4. Fiziksel ve Mekanik Mücadele Uygulamaları

Zararlıların, hastalıklı bitki veya organlarının ve yabancı otların toplanıp yok edilmesi mücadele için çok önemlidir.

Ülkemizde yapılan fiziksel ve mekanik mücadele uygulamaları 2003 yılında 4.246.640 dekarlık sahada ve 3.131.100 adet ağaçta gerçekleşmiştir.

2.5. Entegre Mücadele Uygulamaları

Tamamlayıcı mücadele, tüm savaş ve entegre zararlı yönetimi (Integrated Pest Management / IPM) olarak bilinen entegre mücadele, zararlı türlerin popülasyon dinamikleri ve çevre ile ilişkilerini dikkate alan, uygun olan bütün mücadele metot ve tekniklerini uyumlu bir şekilde kullanarak, bunların popülasyonlarını ekonomik zarar seviyesinin altında tutan zararlı yönetimi sistemidir şeklinde tarif edilmektedir.

Aslında pratik entegre mücadele uygulamaları olan tahmin ve uyarı çalışmaları, 1981 yılında başlamış olmasına rağmen, gerçek anlamdaki entegre mücadele uygulamaları 1995 yılında başlamıştır. İlk yıl, 9 Ulusal Entegre Mücadele Projesi başlatılmıştır. Bugün 16 konuda çalışmalar bölgesel düzeyde yürütülmektedir.

1995 yılından beri sürdürülen Entegre mücadele uygulamaları sonunda, uygulama alanlarında üreticilerin bilinçlenmesi neticesinde kullanılan ilaç miktarında, ilaçlama sayısında ve mücadele masraflarında önemli azalmalar kaydedilmiş ve üreticilerde çevre bilinci ile birlikte biyolojik mücadele kavramının benimsendiği tespit edilmiştir. Entegre mücadele uygulanan alanlarda yapılan çalışmalar ve hesaplama sonunda ilaç tüketiminin o alanlarda % 48 azaldığı tespit edilmiştir. Yani üreticinin cebinden daha az para çıkmış, çevre kirliliği önlenmiş ve ilaç kalıntısı bulunmayan sağlıklı ürünler üretilmiştir.

2.6. Tahmin ve Uyarı Uygulamaları

Ülkemizde tahmin ve uyarı uygulamaları, ilk defa elma bahçelerine yönelik olarak 1981 yılında başlatılmıştır. Bu çalışmalarla ürün kaybı önlenmiş, ilaç tüketimi ve ilaçlama masrafları azaltılarak ekonomik yönden büyük katkılar sağlanmıştır.

2.7. Karantina ve Sertifikasyon

2.7.1. Karantina Uygulamaları

İhraç edilen bitki ve bitkisel ürünlerin kontrolünde alıcı ülke karantina mevzuatı esas alınmaktadır. Bu kontrollerde, alıcı ülkenin istemediği bir zararlı etmenle karşılaşıldığında o partinin ihracı yapılmamakta ve yasaklamalar kesin hüküm taşıdığından, fenni yollarla temizlense dahi ihracı mümkün olmamaktadır. Bu kontroller neticesinde düzenlenen Bitki Sağlık Sertifikası, Avrupa Birliği'nin de uyguladığı örnek sertifikadır.

İthal edilen bitkisel üretim materyali (tohum, fide, fidan vb.)'nin zirai karantina kontrolü, giriş kapısında inspektörlerce alınan numune üzerinde, Zirai Mücadele Araştırma Enstitülerindeki laboratuarlarda konu uzmanı araştırıcılar tarafından yapılmaktadır.

Ülkemizde bir yerden diğer yere fide, fidan, çelik, aşı kalemi göndermek isteyenler ilgili kuruluştan Zirai Karantina Taşıma Sertifikası almak zorundadır.

Bitki karantina kontrollerinde inspektör gerek gördüğünde veya alıcı ülke karantina mevzuatı gerektirdiği taktirde, bitki ve bitkisel ürünler hastalık ve zararlılardan arındırılmak amacıyla fümigasyona tabi tutulurlar.

Giriş kapılarında titizlikle yapılan zirai karantina kontrollerine rağmen, yine de ülkemize bazı yeni bitki hastalık ve zararlı etmenleri girebilmektedir. Son yıllarda 53 adet yeni hastalık ve zararlı türü bu şekilde yurdumuza girmiş bulunmaktadır.

Halen 35 adet ithal ve 55 adet ihraç kapısı bulunmaktadır. İthal ve ihraç edilen ve transit geçen bitki ve bitkisel ürünlerin zirai karantina yönünden kontrolü, bu kapıların bulunduğu il ve ilçelerde görevli bulunan ve konuyla ilgili özel eğitim almış inspektörlerce yapılmaktadır.

2.7.2. Sertifikasyon Uygulamaları

Tohumluk sertifikasyonunun bitki sağlığı açısından büyük önemi vardır. Çünkü sertifikasyonla tohumluklarda hastalıkların da sınırlanmasına imkan tanınmaktadır. Böylelikle pek çok üründe tohumla taşınan hastalığın engellenmesine ve sonuçta üründe verim artışına veya hastalığın diğer bir bölgeye bulaşması engellenmeye çalışılmaktadır.

2.8. Bitki Sağlığı Uygulamaları ile İlgili Sorunlar ve Öneriler

Pestisit Kullanımı

♦Ülkemizde mücadelesi yapılan 440 zararlı etmenden sadece Süne ve çekirge mücadelesi devlet ve devlet yardım mücadelesi şeklinde yapılmaktadır. 2004 yılında Sünenin kimyasal mücadelesi için yaklaşık 11 trilyon TL harcama yapılmış olup, bu mücadelenin Milli Ekonomiye katkısı 1.1 Katrilyon olmuştur. Buna karşılık entegre mücadele, biyolojik mücadele, tahmin ve uyarı gibi konular için çok az ödenek ayrılmıştır. İlk aşamada TMO, ürün borsaları ve tüccarın buğday alımı sırasında keseceği faturalardan % 1-2' lik bir fon kesintisiyle çiftçinin katılımı sağlanmalı ve buraya harcanan ödenekler de bitki sağlığı araştırmaları ve diğer zararlı etmenlerin mücadele uygulamalarına kaydırılmalıdır.

♦Havadan yapılan geniş saha ilaçlamalarının çevre, doğal düşmanlar, ipekböceği ve bal arıları üzerine etkilerinin daha fazla olduğu dikkate alınarak, ilaçlamalarda yer aletleri kullanılmalı, tavsiyelere aykırı olarak çiftçiler tarafından havadan ilaçlama yapılmasını önleyici tedbirler alınmalıdır.

♦Bitki sağlığı hizmetlerinin daha etkin bir hale getirilmesi için tüm ürünler için üretim planlaması yapılmalı, özellikle Süne ve Kımıl'ın salgın yaptığı alanlarda, uzun vadeli üretim planlaması yapılarak hububat yerine alternatif ürünler teşvik edilmeli, ayrıca hububat ekimlerinin toplu alanlarda yapılması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

♦Bitki korumada çalışacak elemanların bitki koruma konusunda eğitilmiş ve tecrübe kazanmış olmalı ve bu konularda çalıştırılmalı ve had safhada bulunan teknik eleman açığı acilen giderilmeli; uygun ilaç seçimi ve bunların etkin kullanımı için, organizasyon dahil gereken tüm önlemler alınmalıdır.

♦Mevcut teşkilat yapısı, eleman ve imkan yetersizliğinden dolayı, son yıllarda yayım teşkilatının çiftçiler üzerindeki etkisi giderek zayıflamış ve ilaç firmaları ile bayilerin etkinliği artmıştır. İlaç firmaları ve bayiler gerek tanıtım, gerekse promosyonlarla çiftçilerin gereksiz ve yanlış ilaç kullanımını teşvik etmekte, bu da TKB'nın kimyasal ilaç tüketiminin azaltılarak çevre ve doğal dengenin korunması yönündeki politikasına ters düşmektedir. İlk aşamada bayilerin pestisit tavsiyesini önleyici tedbirlerin alınması gereklidir. Bu amaçla basılı ve görsel yayınlarla çiftçiler eğitilmeli ve bayi-firma etkinliği azaltılmalıdır. Daha sonraki aşamada bayilik yapacak olanların özelliklerinin Bitki sağlığı eğitimi alma temeline oturtulması şarttır. İdeal yaklaşım bu olmalıdır. Zamanla bu geçiş sağlanmalıdır.

♦Pestisit teknik maddesi üretimi devlet tarafından teşvik edilmelidir.

♦Talimatlara uygun kullanım halinde pestisit kalıntıları yönünden bir problemle karşılaşılmamaktadır. Ancak, talimat dışı kullanımlar neticesi ortaya çıkan kalıntı sorunlarının belirlenip çözümü için zaman zaman Araştırma Enstitülerinde araştırma projeleri yapılmalıdır. Pestisit kalıntıları konusunda alt yapı ve özellikle eleman yetersizliği nedeniyle, yeterince çalışma yapılamamaktadır. Yoğunluk, son ilaçlama ile hasat arasında geçmesi gereken sürelere yönelik çalışmalar ile hasat anında sörvey şeklinde yapılacak kalıntı analizleri üzerinde olmalıdır. Pazarlarda ve hallerde sörvey şeklinde örnekler alınarak kalıntı analizleri yapılmalıdır ve her yıl bu sonuçlar da Bakanlıkça yayımlanmalıdır.

♦Başta feromonlar olmak üzere, cezbediciler, uzaklaştırıcılar, böcek gelişim düzenleyicileri, kısırlaştırıcılar ile ilgili olarak Ülkemizde 1970'li yıllarda başlamış olan araştırmalardan elde edilen bulgular daha geniş olarak tatbikata yansıtılmalıdır. Bu çerçevede öncelikle yurt dışında geliştirilmiş olan feromonlar ithal edilerek kullanımı teşvik edilmeli, diğer taraftan bunların yurt içinde üretimi ve geliştirilmesini sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca, Ziray ve benzeri cezbedici preparatların sentezlenmesi, geliştirilmesi, üretilmesi ve kullanılması sağlanmalıdır.

♦İlaç kalıntıları değişik yollarla su kuyularına, baraj göllerine ve büyük su havzalarına ulaşabilir. Gelişmiş bazı ülkeler, suların kirlenmemesi için önlemler almışlar ve su kaynaklarını, önemine

göre bölgelere ayırarak, çok hassas yerlerde ilaç kullanımını yasaklamış, bazı yerlerde ise kısıtlayarak, tarım örgütlerinin gözetim ve denetimini esas almışlardır. Benzer sistemler ülkemizde de uygulanmalıdır.

♦Çevreye olan olumsuz etkilerini giderebilmek için, pestisitlere ancak gerekli olduğu zaman başvurulmalı ve faydalılara, uygulayıcıya ve çevreye en az zehirli ilacın, en uygun zamanda, dozda ve en uygun aletle atılmasına özen gösterilmelidir.

♦İlaçların emniyetli taşınması, pestisit ambalajları ve artık ilaçların emniyetle zararsız hale getirilmesi işi üzerinde önemle durulmalıdır. Hatta boş ambalajların bayiler ve firmalar tarafından depozit karşılığı geri alınması sağlanmalıdır.

Biyolojik Mücadele

♦Gerek kimyasal ilaç kullanımının azaltılması, gerekse bunların çevreye olan olumsuz etkilerinin giderilmesi bakımından kimyasal mücadelenin alternatifi olan biyolojik mücadele uygulamalarının hızla yaygınlaştırılması için gereken önem verilmeli ve daha çok destek ayrılmalıdır. Özellikle mevcut kitle üretim birimleri ve insektaryumlar tam kapasite ile çalıştırılmalı, halen araştırma çalışmaları tamamlanmış bulunan biyolojik mücadele etmenlerinin bir an önce uygulamaya verilmesi için uygun kitle üretim birimleri ve insektaryum tesisleri kurulmalı ve işletmeye açılmalıdır.

♦Biyolojik preparatların kimyasal preparatlarla rekabet edebilmesi ve piyasada bulundurulması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Böceklerde hastalığa neden olan fungal, bakteriyel ve viral etmenlerin ülke bazında tanımlarının yapılması ve bunların biyolojik mücadelede kullanımı teşvik edilmelidir.

♦Süne yumurta parazitoidlerinin kışı geçirebilmeleri ve yazın aşırı sıcaklardan etkilenmemesi ve netice olarak bunların doğada korunması ve etkinliklerinin artırılması için son derece önemli olan ağaçlar, ağaçlıklar ve çalılıkların kesilmesi veya sökülmesinin engellenmesi ve bu alanlardaki ağaçlandırma çalışmalarına hız verilmesi, anızların yakılmasının önlenmesi, tarla kenarlarındaki yabancıotların ilaçlanmaması ve meraların korunması sağlanmalıdır.

Pestisit Ruhsatlandırma

♦Ruhsatlandırmada ve teknik talimatlarda bazı ürün veya ürün grupları (çay, tütün, zeytin, fındık vb.) ile bazı önemli konular için (seralar ve tarla şartları, süs bitkileri vb.) temel prensipler açıkça ortaya konulmalıdır. Yine içme suyu kaynakları, barajlar, göller vb. yerlerin korunması için de, ruhsatlandırma safhasında genel prensipler belirlenmeli ve uygulamaya bu şekilde verilmesi sağlanmalıdır.

♦Pestisit ruhsatlandırılmasında, Sağlık Bakanlığı ile Çevre ve Orman Bakanlığı'nın da mutlaka görüşleri alınmalıdır.

♦Bir etkili maddenin Türkiye'de kullanılıp kullanılmaması için fayda/risk analizleri yapılmalı, bunun için de gerekli kriterler her yıl belirlenmelidir.

♦Ruhsatlandırmada pestisitlerin faydalı organizmalara olan yan etkilerine önem verilmeli ve bu amaçla hazırlanan metotlar çerçevesinde ülkemizde yapılan denemeler ruhsat dosyasına eklenmelidir.

Zirai Mücadele Aletleri

♦Zirai mücadele alet ve makineleri, pestisitlerin biyolojik etkinliklerinde önemli rol oynamaktadır. Zirai mücadele alet ve makinelerinin ruhsatlandırılmasında ayrıca biyolojik etkinliklerine bakılmalı ve bu amaçla alet ve makineler denenmelidir..

♦Zirai mücadele aletlerinin kullanılması ve kalibrasyonu hakkında çiftçiler ve uygulayıcı teknik elemanlar yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadıkları gibi, Zirai Mücadele Araştırma Enstitülerinde de bu konuda uzmanlaşmış yeterli eleman bulunmamaktadır. Bu enstitülerde ilaçlı mücadeleye yönelik olarak yürütülen araştırma projelerinde çok az sayıda makineci görev almakta ve makineciler dışında mevcut uzmanlar da mücadele aletleri konusunda yeterli bilgi birikimine sahip bulunmamaktadır. Bu konular TKB tarafından ele alınıp yeniden bir yapılanmaya gidilmelidir.

♦Değişik bitki desenlerine göre uygun ilaçlama yapmaya ve hedef dışına giden ilacı toplayıp yeniden kullanmaya imkan veren ilaçlama aletleri geliştirilmeli ve bunların kullanımı için gerekli teşvikler yapılmalıdır.

♦Ülkemizde imal edilen aletlerin verimlilikleri ve dayanıklılığı, ne yazık ki tam olarak kontrol edilmemektedir. Çünkü şu anda zirai mücadele alet imalatçılarının denetimi, bulundukları yerdeki TKB İl müdürlüklerince yapılmakta, ancak bu konuda her ilde yetkili ve eğitilmiş uzman eleman bulunmadığı için, bu işlev yerine getirilememektedir. Bunun neticesi olarak piyasada denetimsiz, amaca uygun olmayan ve kaçak aletler üretilebilmekte ve bu durum hem ilaçlamaların etkisiz olmasına, hem de çevre kirlenmesine neden olmaktadır. Bu önlenmelidir.

Kültürel Önlemler

♦Hastalık, zararlı ve yabancı otların mücadelesi için son derece önemli olan kültürel önlemlerin pek çoğu maalesef uygulanmamakta veya bu konuya gereken önem verilmemektedir. Konunun önemi uygulayıcı kuruluşlarla üreticiye anlatılmalıdır. Bunun için de öncelikle üreticiler eğitilmeli, hatta bazı durumlarda bazı kültürel tedbirlerin üreticiler tarafından yapılması zorunlu kılınmalıdır. Bu durum gerekiyorsa yasal yollarla sağlanmalı veya üreticinin örgütlenmesi gibi yollara başvurulabilmelidir.

Entegre Mücadele

• Entegre mücadele araştırma uygulama ve eğitim projelerinin daha fazla sayıda ürüne ve geniş sahaya yaygınlaştırılabilmesi için TKB, Üniversiteler, ilaç firmaları ve çiftçi birlikleri arasındaki işbirliği geliştirilmeli ve her kuruluş kendi üzerine düşeni yerine getirmeli, bu projeler için gerekli kaynak ve destek sağlanmalıdır.

•İlk aşamada Entegre mücadele programlarının yürütüldüğü yerlerde, daha sonraki yıllarda ise ülke genelinde kullanılmak üzere, “Entegre Mücadele Teknik Talimatı” hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Bu talimatlarda; biyolojik mücadele, biyoteknolojik yöntemler, dayanıklı çeşitler, genetik mücadele, mekanik ve fiziksel mücadele ile kültürel tedbirler gibi alternatif mücadele metotlarına öncelik verilmektedir. Alternatif mücadele metotları ile kontrol altına alınabilen hastalık, zararlı ve yabancıotların mücadelesinde, kimyasal mücadele tavsiye edilmemektedir. Söz konusu talimatlara titiz bir şekilde uyulması için TKB, ilaç firmaları, çiftçi birlikleri ve çiftçiler gerekli çabayı göstermelidir. Tahmini uyarı çalışmaları Entegre Mücadele çalışmaları kapsamına alınmalıdır.

Karantina

Karantina yönetmeliği, sağlıklı ve verimli her türlü bitki ve bitkisel ürünün gerek ihraç gerekse ithaline mani teşkil etmemeli, uluslararası normlara uygun olmalı, uluslararası ticareti engellememeli, uygulanması yönünden ekonomik, pratik, hızlı ve kolay olmalı ve mümkün olduğunca uzun süre geçerliliğini korumalıdır.

Sertifikasyon

Bitkisel üretimde çoğaltma materyalinin (tohum,fide, fidan..vb.) sağlıklı olmasının ön koşul olması nedeniyle bu materyalin sertifikasyonunda izlenmesi zorunlu olan testleme ve kontrollerin etkili olarak yapılmalıdır. Ayrıca meyvelerde anaç ve çeşit damızlıklarını usulüne göre tesis etmeyen yada böyle damızlıklardan materyal alarak üretimde bulunmayan fidanlıklara üretim izni verilmemelidir.

Bitki Sağlığı Yasal Düzenlemeler

♦6968 Sayılı Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu, teşkilat hükümleri hariç halen yürürlükte bulunmaktadır. Bitki sağlığı ile ilgili bütün kuruluşların görüşleri alınarak, geniş katılımlı komisyonlar tarafından güncel hale getirilen 6968 Sayılı Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu'nun Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun Taslağının işleme konulması, ülke tarımı açısından faydalı görülmektedir.

♦Araştırıcı sınıfına yer verilmeli ve bu sınıfın sahip olacağı haklar, getirilecek özendirici tedbirler doğrultusunda açıklığa kavuşturulmalı, kanunlaştırılmalıdır.

♦CODEX kapsamında düzenlenen Türkiye Pestisit Tolerans Listesine göre, toleransların üzerinde kalıntı bulunan ürünlerin imhası ve yetiştiricilerine üretimden men cezasına kadar varabilen tedbirleri içeren yasal mevzuat acilen çıkarılmalıdır. Üreticiler için numaralama veya kodlama sistemi getirilmeli ve ürünlerin tüketiciye sunulmadan önce, kalıntı yönünden emniyetli olduğu belgelenmelidir.

♦Pazarlama ve işleme öncesi kalıntıların ZMAE bünyesindeki kalıntı analiz laboratuvarları, pazar ve haller ile işlenmiş ürünlerdeki kalıntılardan ise Gıda Teknolojisi Araştırma Enstitüsü ve İl Kontrol Laboratuvar Müdürlüklerinin sorumlu olması uygun olacaktır. Bu konudaki sorumluluklar yasal zeminde açıkça belirlenmelidir.

♦Zirai mücadele alet-makinelerinin ruhsatlandırılması ile ilgili olarak, ilaçlarda olduğu gibi, ayrı bir yönetmelik çıkarılmalıdır.

3. ARAŞTIRMA GELİŞTİRME ÇALIŞMALARI VE STRATEJİLERİ

Türkiye' de tarımsal araştırma geliştirme faaliyetleri; ağırlıklı olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'ne bağlı 48 adet Merkez, Havza ve Konu Araştırma Enstitüleri olmak üzere, Üniversiteler, TÜBİTAK, Şeker Şirketi, Tekel İşletmeleri ve Atom Araştırma Enstitüsü Kurumu ile çok sınırlı düzeyde de özel sektör, farklı bakanlık ve organizasyonlar altında görev yapan kuruluşlarca yürütülmelidirler.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde yürütülen araştırma faaliyetleri, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından koordine edilmekte olup, araştırma organizasyonu aşağıdaki gibidir:

Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü

Tarımsal Araştırma Konseyi

Araştırma Tavsiye Komiteleri (Bahçe Bitkileri, Tarla Bitkileri, Hayvancılık ve Su Ürünleri)

AFA- Program Koordinatörleri

Program Değerlendirme Grupları

Genel Müdürlük Yayın Kurulu

Araştırma Enstitüleri

Enstitü Araştırma Komitesi

Enstitü Yayın Kurulu

3.1. Tarla Bitkileri Yetiştiriciliği

Ülkemizde Tarla Bitkileri konusundaki araştırmalar aşağıda verilen gruplar üzerinde farklı Üniversiteler ve Araştırma Enstitülerince devam ettirilmektedir:

- Tahıllar
- Yemeklik tane baklagiller
- Yağ bitkileri
- Lif bitkileri
- Tütün, ilaç ve baharat bitkileri
- Yem bitkileri
- Nişasta ve şeker bitkileri

3.2. Bahçe Bitkileri Yetiştiriciliği

Ülkemizde Bahçe Bitkileri konusundaki araştırmalar aşağıda verilen pomolojik gruplar üzerinde farklı Üniversiteler ve Araştırma Enstitülerince devam ettirilmektedir:

- Sert Çekirdekli Meyveler
- Yumuşak Çekirdekli Meyveler
- Sert Kabuklu Meyveler
- Üzümsü Meyveler
- Turunçgiller
- Subtropik Meyveler
- Zeytin
- İncir
- Bağcılık
- Açıkta Sebze Yetiştiriciliği
- Örtüaltında Sebze Yetiştiriciliği
- Süs Bitkileri

3.3. Bitki Sağlığı

TKB tarafından yürütülen bitki sağlığı araştırma konuları, Entegre Mücadele; Biyolojik Mücadele; Biyoteknolojik Mücadele; Genetik Mücadele; Toksikoloji, Ekotoksikoloji, Fizyoloji; Pestisit Kalıntı Kontrolü; Tahmin ve Uyarı; Zararlılara Karşı Dayanıklı Çeşitler; Kültürel Tedbirler; Karantina; Taksonomi ve Gen Kaynakları; Çevre ve Ekolojik Tarım; Zirai Mücadele Aletleri ve Pestisit Uygulama Teknikleri şeklinde guruplandırılabilir.

3.4. Araştırma Geliştirme Çalışmalarında Sorunlar ve Öneriler

Genel olarak araştırmacı sayısı ve niteliği, gelişmiş ülkelere göre oldukça geri durumdadır. Enstitülere son yıllarda araştırmacı özelliği olmayan elemanlar tayin edilmiştir. Araştırma Enstitülerinde görev alacak uzmanlara sınav sistemi getirilmeli ve eleman alımı ilgili Genel Müdürlüğe bırakılmalıdır.

Mevcut sistem araştırma enstitülerinde kalifiye ve uzmanlaşmış elemanların açıktan atamasını sınırlamakta, araştırıcı kadro yaşlanmakta ve kuruluşların genç elemanlarla desteklenememesi, usta-çırak modelini aksatmaktadır.

Üniversite eğitiminde yaşanan, eğitim sorunlarına paralel olarak, araştırıcı personel kaynağında kalite düşüklüğü görülmektedir. Üniversitelerdeki mevcut sistemin yeniden gözden geçirilmeli, Üniversite kanununda yapıcı düzenlemeler sağlanmalıdır.

Araştırma sisteminde, personelin etkin kullanımını sağlayan, başarıyı teşvik edici ve verimsizliği caydırıcı rasyonel personel politikaları oluşturulmalıdır.

Araştırma Enstitüleri, Üniversiteler, TÜBİTAK ve Çevre ve Orman Bakanlığı gibi ulusal kuruluşlar ile; Dünya Bankası, UNDP, FAO, AB, NATO, GTZ gibi uluslararası kuruluşlar ve diğer ülkelerle işbirliği halinde yürütülecek projeler sayısının arttırılması ile ilgili girişimler desteklenmelidir.

Üniversiteler ve Bakanlık araştırma kuruluşları arasındaki işbirliği arzu edilen seviyede değildir. Kişisel ilişkiler ve gayretler doğrultusunda projeler alınmaktadır. Bu durum, mevcut olan bilgi birikiminin etkili bir şekilde kullanılamamasına ve kaynak israfına neden olmaktadır. Üniversiteler ve Bakanlık araştırma kuruluşları arasındaki işbirliğinin esasları belirlenerek devamlılığı sağlanmalıdır.

Araştırma enstitülerine yurt içi ve dışındaki benzeri enstitü ve üniversitelerle daha sıkı işbirliği teşvik edilmeli, bunun için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Ülkemiz çok zengin bir fauna ve floraya sahiptir. Gen kaynağı ve doğal varlığımız olan bu çeşitliliğin korunması, böylece biyolojik mücadele etkinliklerinin artırılması, bu yönde başlatılmış araştırmaların hızlandırılması ve bunlardan uygun ve gerekli olanların kitle halinde üretilerek, biyolojik mücadelede kullanımları gerçekleştirilmelidir.

Ülkemizin sahip olduğu genetik çeşitlilik korunmalı, toplanan gen kaynaklarının karakterizasyonu tamamlanarak, ıslah çalışmalarında kullanımı sağlanmalıdır.

Her türlü üretim materyalinin (tohum, fide, fidan) virüs, bakteri, fungus ve nematodlardan ari olduğunun modern ve hızlı yöntemler kullanılarak kontrolüne yönelik araştırmalara devam edilmeli ve bu yöntemlerin kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

Hastalık ve zararlılara dayanıklılık ıslahı ve dayanıklılığın teşvik edilmesi araştırmalarına önem verilmelidir.

Zirai Mücadele Araştırma Enstitülerinin çoğunun deneme arazisi bulunmamaktadır. Bu nedenle bu enstitüler bir an önce yeterli deneme arazisine kavuşturulmalı, kısa ve uzun vadeli olarak çiftçi arazilerinin kiralanması imkanı sağlanmalı, kontrollü koşullarda çalışma imkanı sağlayan yeterli sera tesis edilmeli, alet ve ekipman eksiği bulunan enstitülere gerekli cihazlar sağlanmalıdır.

Üniversitelerde yapılan araştırma sonuçları mutlaka TKB'ca değerlendirilmeli ve desteklenmelidir. Araştırmaların uygulamaya aktarılması sağlanmalı özellikle TKB, üniversiteler, üretici kuruluşları ve diğer araştırma kuruluşları arasındaki işbirliği organik bir bağ kurularak sağlanmalı, araştırmaları organize edecek bir Bitki Sağlığı Üst Kurulu oluşturulmalıdır.

Bitki korumada biyoteknolojinin kullanılmasına gereken önem verilmeli, feromonlar, cezbediciler ve uzaklaştırıcılarla ilgili araştırmalara arttırılmalı ve bu çalışmalara imkan verecek alt yapılar oluşturulmalıdır.

Toksikolojik ve eko-toksikolojik araştırmalara ağırlık verilmeli ve alt yapısı iyileştirilmelidir.

Pestisitlerin Bitkisel ürünler toprak ve sulardaki kalıntıları ile ilgili araştırmaların sayısı arttırılmalı, Ankara, Adana ve İzmir Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü'nde mevcut kalıntı analiz laboratuvarları eleman, alet ve ekipman bakımından takviye edilmeli, GAP bölgesine hizmet vermek üzere Diyarbakır Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü bünyesinde de açılan bir pestisit kalıntı analiz laboratuvarı kurulmalıdır.

Pestisitlerin çevreye bulaşmasını minimum düzeye indirecek, havadan ilaçlamalara alternatif oluşturacak, iş genişliği fazla olan zirai mücadele aletleri ve pestisit uygulama teknikleri ile ilgili araştırmalara yeterli önemin verilmesi ve bunları gerçekleştirecek alt yapının oluşturulması gerekmektedir.

Tarımsal araştırmalarda çevresel etki değerlendirmesi mutlaka yapılmalı, tarımın çevreye olabilecek muhtemel zararlarını en aza indirmeyi hedefleyen projeler ele alınmalıdır.

Proje konularının belirlenmesinde dünyada benimsenen öncelikler dikkate alınmalı, ülkemizin öncelikli araştırma konuları belirlenerek tarımsal araştırma politika ve strateji belirlenmeli, bu doğrultuda projeler alınmalıdır.

Yeni teknolojilerin takibi için zorunlu olan güncel araştırma konularından haberdar olmak ve uluslararası düzeyde araştırıcılarla bir arada bulunma fırsatı veren yurtdışındaki bilimsel toplantılara katılma olanağı sağlanmalıdır.

Ziraat Mühendislerinin danışmanlık hizmetlerinde kullanılması ve birkaç Ziraat Mühendisinin bir araya gelmesiyle kurulacak danışmanlık müesseselerinin, üreticilerin ihtiyaç duyduğu konularda ücreti karşılığı teknik bilgi akışını sağlaması ve bu danışmanlık hizmetini verecek teknik elemanların, araştırma enstitüleri tarafından çeşitli kurslar düzenlenerek yetişmeleri sağlanmalıdır.

Araştırma enstitüsü müdürlerinin ve araştırmacıların atanmalarında ilgili Genel Müdürlük tam yetkili kılınmalı veya bu genel müdürlüğün yazılı görüşü alınmalıdır.

Araştırmacı nosyonuna sahip olmayan teknik elemanların enstitülerin dışında görev almaları sağlanmalıdır.

3.5. Araştırmacıların Yetiştirilmesi AR-GE Kapasitesi

Ülkemizde 23 Ziraat Fakültesinde Tarla bitkileri, Bahçe Bitkileri, Bitki Koruma, Toprak, Tarımsal Yapılar ve Sulama, Tarım Makineları, Zootekni, Su Ürünleri, Tarım Ekonomisi ve Süt Teknolojisi bölümlerinde lisans düzeyinde eğitim ve öğretim verilmektedir. Üniversitelerin Fen Bilimleri Enstitülerine bağlı olarak Master ve Doktora programları ilgili bölümlerin danışmanlığında yürütülmektedir.

Araştırma Enstitüleri'ne eleman alımında ihtiyaca cevap verecek bilgi ve beceriye sahip olanların seçme sınavlarıyla alınmaları esastır. Bununla birlikte, araştırma faaliyetlerinin dinamik yapısı ve yeni bilgi ile teknolojilerin çok iyi takip edilmesi gereği, eğitimin, araştırmacılar için sürekli bir ihtiyaç olmasını zorunlu kılmaktadır.

Tarımsal araştırma hizmetlerinde istihdam edilecek personel, öncelikle çalışma alanları için gerekli bilgi ve becerilerini geliştirmede, ikinci derecede de yönetim, liderlik, insan ilişkileri ve kariyer geliştirme dallarında eğitilirler.

Araştırma kuruluşlarının belirli kritik araştırıcı kadroları, standart (ideal) kadro olarak ilgili enstitülere tahsis edilmeli, bu kadroların özellikleri net bir şekilde ortaya konmalı ve boşalan kadrolara, mahallinde yapılan değerlendirmeler de dikkate alınarak, uygun personel seçilip atanmalıdır.

Verimli ve araştırıcı bir personel politikası için, Araştırma Hizmetleri Sınıfı ihdas edilmeli ve araştırmacı olmanın gerektirdiği özel nitelikleri taşıyanların sisteme dahil edilmesi ve başarıyı teşvik için liyakate önem veren bir sistem oluşturulmalıdır.

Araştırma Enstitülerine, üniversitelerden akademik kariyer yaparak yetişmiş elemanların açıktan veya naklen atanması gerçekleştirilmelidir. Hiç yetişmemiş adayların sisteme alınması büyük zaman ve kaynak israfına neden olmaktadır.

İleri teknolojileri ülkemize transfer edebilecek nitelikte eleman yetiştirilmesine büyük ölçüde önem verilmelidir.

Araştırma kuruluşlarında geliştirilen teknoloji ve ürünlere patent verilmeli ve bu patentler ücret karşılığı satılarak hem araştırıcı hem de kuruluşu destekler şekilde kullanılabilmelidir.

3.6. Destekler ve Kaynak Kullanımı

Bilimsel ve teknolojik araştırma faaliyetlerinin etkinliğini ölçebilmek için en çok kullanılan indekslerden biri, GSMH'dan araştırmaya ayrılan paydır ve Ülkemizde bu pay % 0.33 dür. Bu oran İsrail' de % 3.10, Japonya'da % 3'ten fazla, ABD' de % 2.8 ve Kore'de % 1.94' dür. Ayrıca, sanayi kesimi, özel sektör araştırma bölümleri ile üniversite ve kamu araştırma kuruluşlarının katılacağı geniş kapsamlı ve pazara yönelik teknolojik araştırma programları uygulamaya konulmadıkça ve bu üç grup araştırma kuruluşunun birbirleriyle etkileşebilecekleri platform ve mekanizmalar oluşturulmadığı sürece, bu faaliyetlerden etkili sonuç almak mümkün değildir.

3.6.1. Destekler ve Kaynak Kullanımıyla İlgili Sorunlar ve Öneriler

son derece düşüktür. Kamunun ayırdığı bütçe değişik kurumlar tarafından dağıtılmakta ve yeterince etkili kullanılamamaktadır. Tarımsal araştırmalar için ayrılan parasal kaynaklar, genellikle cari ve personel ücretli ağırlıklı olmaktadır. Bütçenin araştırma yönü ile arttırılması gerekir.

Araştırma fonlarına ayrılan paylar yetersiz kalmaktadır. Özellikle uzak mesafelerde yürütülen araştırma çalışmaları için uygulanan yolluk ve gündelikler bu iş için yeterli olmaktan çok uzak bulunmaktadır. Bu dar boğazlar giderilmelidir.

Araştırma sonuçlarının kullanıldığı ve büyük ekonomik faydalar sağlandığı alanlarda elde edilen gelirlerden, bu araştırmaları sonuçlandıran kurumlara pay ayrılmamaktadır. Bu konuda çalışma yapılmalı ve pay ayrılacak sistem getirilmelidir.

Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, araştırıcıları özendirici ödül veya araştırmayı teşvik için mali bir katkı sağlanamaması, araştırmaya ayrılan zamanı azaltmaktadır. Kaynak kıtlığı, ülkesel düzeyde müşterek projelerin geliştirilmesi yerine, küçük ve özel ilgiyi yansıtan projelerin seçilmesine neden olmaktadır. Araştırmacıları da ödüllendirme imkanları araştırmalıdır.

Araştırmacılara statü ve yürüttükleri projelere göre ek ücret verilmeli ve özlük hakları iyileştirilmelidir.

Mevcut araştırıcı kitlesi, sosyal konumu daha iyi olan bölgeler lehine bir dağılım göstermektedir. Araştırmacıların özlük hakları düzeltilmeli, kariyere göre ve ayrıca yürütülen proje sayısına göre ek ücret verilmelidir.

Araştırmaya ayrılan kamu ve özel sektör bütçesi, uluslararası standartlara göre

Üniversiteler yanında, kamu araştırma kuruluşları da, araştırma fonları için rekabete ve özel sektörden sözleşmeli proje karşılığında finansman sağlamaya zorlanmalı ve teşvik edilmelidir.

Üniversitelerde yürütülen proje ve tez çalışmalarına, ilgili Bakanlıklardan maddi destek sağlanması yararlı olacaktır.

4. TARIM VE ÇEVRE

Tarım; toprak ve su kaynaklarını kullanarak, bitkisel ve hayvansal ürünler elde etmek, verimliliği ve kaliteyi artırmak gibi pek çok çalışmaları içine alan uygulamalı bir bilim dalıdır. İnsanlığın var oluşundan bu güne kadar tarımsal uygulamalarda önemli değişiklikler olmuştur. Çevreyi koruyan ve çevre için kurtarıcı bir faaliyet olarak görülen tarım; birim alan verimini arttırmak amacıyla yoğun girdi kullanımı ile bu özelliğini yitirmiştir.

1960-1970'lerde hızla artan dünya nüfusunun gıda ihtiyacının karşılanması için tarım politikalarının ana hedefi olan yeşil devrim; yüksek verimli çeşitlerin yanı sıra gübre ve ilaç gibi girdilerin yoğun tüketilerek, birim alandan sağlanan verimi artırmaya öncelik vermiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu amaçla kimyasal gübre ve tarım ilaçlarının kullanımının teşvik edilmesi ulusal politika haline gelmiştir. Ancak aradan 20 yıl geçtiğinde, ortaya çıkan çevre kirliliği ve sağlık sorunları ile ilişkilendirilmesi sonucunda, birçok ülkede girdi kullanımının yoğun olduğu geleneksel tarımsal üretim tekniklerine alternatif olabilecek çevre dostu üretim tekniklerinin arayışı başlamış, sürdürülebilirliğin sağlanması ana hedef haline gelmiştir.

Tarımın topraklar üzerindeki etkisi; toprak işleme ile başlayıp, kimyasal gübre ve pestisit kullanımı, yanlış sulamalar, bitki kalıntılarının yakılarak yok edilmesi gibi uygulamalarla, toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik yapısının bozulmasıdır. Ülkemiz tarım topraklarında verimliliğin giderek azalması sonucu giderek daha fazla girdi kullanımına neden olmuştur.

Bir yandan çevre kirliliğini önlemek, diğer yandan tarım topraklarının verimliliğini koruyarak, bitkisel ve hayvansal ürünler elde etmek çabaları tarım sistemlerinde değişimler sağlamıştır.

4.1. Geleneksel Tarım

İnsanlar tarafından alınan proteinlerin %25'i hayvansal kaynaklardan sağlanırken, bu oran gelişmemiş ülkelerde %20, gelişmiş ülkelerde ise %60'ın üzerindedir. Dünya nüfusunun büyük bir kısmı bitkisel kökenli gıdalarla beslenmektedir. Artan nüfusa paralel olarak gıda maddelerine olan talep önemli ölçüde artmış ve bu talebi karşılamak için de yoğun girdi kullanımına gidilmiştir. Özellikle modern tarım tekniklerinin uygulandığı alanlarda birim alandan en yüksek verimi almak amacıyla gübre ve kimyasal ilaç kullanımı yükselmiştir. Maksimum kazanç ve verimliliğin ön planda tutulduğu yoğun tarımda toprak ve su kaynaklarının tahribi hızlanmıştır. Bunun yanında birinci sınıf tarım topraklarımızın tarımsal amaç dışı kullanımı artmış ve tarım marjinal alanlara doğru kaymıştır.

Dünya'da var olan doğal kaynakların yaklaşık %30'unun son 30 yıl içerisinde önemli ölçüde tahrip edildiğine ilişkin bilgiler dikkate alındığında, toprak ve su kaynaklarını koruyan, üretimde sürekliliği öngören sürdürülebilir tarım ilkelerine uyulması gerekmektedir. Yoğun tarımın yaygın olduğu bölgelerimizde kimyasal kökenli girdilerin payı % 75' den daha fazladır. Yanlış toprak işleme ve ekim, aşırı kimyasal gübre ve pestisit kullanımının yaygın olduğu yoğun tarımda aynı zamanda tek yönlü bitki yetiştiriciliği de önemli boyutlardadır. Sulanan alanlarda bir yandan sürekli aynı bitki türlerinin yetiştiriciliğine yönelme, diğer yandan aşırı sulama sonucu toprak verimliliğinde ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Tarım ve çevre arasında denge kurabilmek ; toprak ve su kaynaklarını yok etmeden bitkisel ve hayvansal üretimi gerçekleştirmek için tarım politikalarımızı yeniden gözden geçirmemiz gerekmektedir. Bir tarım ülkesi olan Türkiye'mizde, var olan toprak ve su potansiyelimizi en etkin şekilde kullanmak ve devamlılığını sağlamak amacıyla tüm tarım bölgelerimizde sürdürülebilir tarımın ilkelerini uygulamaya koymamız gerekmektedir.

4.2. Sürdürülebilir Tarım

Bu tarım sisteminde; tarımsal kapasitenin sürdürülebilir olması ve doğal kaynakların sağlıklı biçimde kullanılması öncelikli konular arasında yer almaktadır. Toprak ve su kaynakları sınırsız olmadığı gibi meydana gelen bozulmalar kolaylıkla giderilememektedir. Bu noktadan yola çıkarak geliştirilen sürdürülebilir tarım; tohum yatağı hazırlığından başlayarak, uygulanan tüm yetiştirme tekniklerinde ve kullanılan girdilerde toprak ve su kaynaklarının korunmasını hedefleyerek üretimi gerçekleştiren bir tarımdır.

İnsan ve doğa arasında dengenin ön planda tutulduğu kalkınma hedeflerinde; tarımsal faaliyetlerde toprak, su ve havayı kirletici unsurlardan sakınarak, tarımda sürekliliği sağlamak amaçlanmaktadır. Sürdürülebilir tarımda ana hedef, birim alanda maksimum verimi almak değil, doğada devamlılığı sağlayan toprak verimliliğini koruyan sürekli üretimdir.

Kullanılan girdilerin tümünde uygun doz ve zamanında kullanım kısaca bilinçli bir uygulama söz konusu olmalıdır. Ekolojik koşullara uygun olarak seçilen tarım sistemleri ve bu sistemler içerisinde uygulanan ekim nöbeti sürdürülebilir tarımın amaçları arasındadır.

Sürdürülebilir tarımın temel prensibi; tarımsal üretimin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltma, doğal kaynakların etkin biçimde kullanılabilirliğinin devamlılığını sağlama, yeterli ve kaliteli ürün üretme, çiftliğin ekonomik devamlılığını sağlama, ve kırsal kesimin yaşam kalitesini artırmadı

Türkiye'de bölgeler arasında tarımsal girdi kullanımı bakımından büyük farklılıklar bulunmaktadır. Kullanılan pestisitlerin 2/3'ünün Akdeniz ve Ege Bölgelerinde tüketilmesi de bunun bir göstergesidir. Ayrıca ülkemizde ekstansif olarak yetiştirilen pek çok bitki türünün tarımında kimyasal girdi kullanımı oldukça düşüktür, fakat bilinçsiz kullanımdan kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır. Planlı bir hareketle sürdürülebilir tarıma adaptasyon mümkün görünmektedir. Konunun gelişememesinin en önemli nedeni bilgi akışının yeterli olmayışıdır. Etkin bir tarımsal yayım ağının kurulması, bilinçsiz kimyasal girdi kullanımını engelleyerek insan sağlığı açısından güvenilir ürün üretimini mümkün kılacağı gibi üretim masraflarının azaltılması ile ekonomik sürdürülebilirliğe ve çevreye olumsuz etkinin azaltılması yolu ile çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunacaktır.

Sürdürülebilir tarımda;

- Bitki besin maddelerinin kullanımını ve devamlılığını sağlayan başta bitki çeşidinin seçimi olmak üzere, yetiştirme tekniklerinin düzenlenmesi,

- Toprakta organik maddeyi artıran ve dengede tutan bitkilerin ekim nöbetine alınması,

- Minimum toprak işlemesi yaparak, tohum yatağının hazırlanması,

- Yabancı ot, hastalık ve zararlılarla entegre mücadele yöntemlerinin seçilmesi,

- En önemlisi toprak ve iklim koşullarına, bölgenin sosyal ve kültürel yapısına uygun bitki seçilmesidir. Kısaca iyi bir ekim nöbeti uygulamak ana ilkedir.

4.3. İyi Tarım Uygulamaları

İyi Tarım Uygulamaları'nın (Good Agricultural Practices, GAP) prensipleri 1990'lı yılların başından itibaren birçok ülkede ve FAO tarafından düzenlenen toplantılarda oluşturulmaya başlanmıştır. Amacı; tüketicilerin talep ettiği kaliteli, güvenilir, çevresel ve sosyal açıdan kabul edilebilir bir yöntemle üretilmiş ürün ihtiyacını karşılamaktır

Avrupa Perakendecileri Ürün Çalışma Grubu (Euro Retailer Produce Working Group, EUREP) tarafından 1999 yılında hazırlanan EUREPGAP Protokolünde İyi Tarım Uygulamaları'nın esasları yer almıştır. EUREPGAP Protokolü, Avrupa'daki taze meyve-sebze pazarının %70-80'lik kısmını

elinde bulunduran hipermarket ve süpermarketlerin tüketicilerine arz ettikleri meyve ve sebze ürünlerinde son yıllarda gündeme gelen insan sağlığını tehdit eder nitelikteki belli bazı riskleri en aza indirmek ve tüketici talebini karşılamak amacıyla hazırlanmıştır. Tarımsal faaliyetlerin çevreye ve doğaya en az zarar verecek şekilde yapılmasını ve tüketicilere "güvenilir" ürünlerin sunulmasını sağlamak üzere tarımsal ürünlerde aranan minimum standartları içermektedir. Üreticiler, arazinin geçmişinden, ürünlerin üretim yeri ve koşullarından son tüketiciye kadar olan zinciri (tarladan sofraya) izlemeye olanak verecek şekilde kayıt tutmak zorundadırlar.

EUREPGAP, taze meyve-sebze, patates, kesme çiçek ve fidan için uygulanmaktadır. EUREP'in hayvansal ürünler, tahıllar, yemeklik tane baklagiller ve kahve için özel standartlar üzerinde çalışmaları devam etmektedir. EUREP üyeleri, EUREPGAP Protokolüne uygun tarımsal üretime uyum sürecinin 2006 yılına kadar tamamlanmasını kendilerine ürün veren tüm üretici ve tedarikçilerden talep etmektedirler. EUREPGAP Protokolü, şu anda en fazla Belçika, Hollanda, Luksemburg, İskandinav ülkeleri ve İngiltere'deki süpermarketler tarafından istenmektedir. Ancak yakın bir gelecekte, Avrupa'nın dışında Kuzey Amerika, Japonya ve Kore'nin de benzer taleplerinin olacağı düşünülmektedir

Dünyanın değişik ülkelerinde kurulan "Ulusal ve Bölgesel Teknik Çalışma Grupları" ile tarımsal üretim EUPEPGAP Protokolüne uygun hale getirilmeye çalışılmaktadır. Üretici bazında değerlendirme yapıldığında, bu konuda İngiltere ve Hollanda'nın ilk sıralarda yer aldığı ve bu ülkeleri İspanya, Güney Afrika ve İsrail'in izlediği görülmektedir. Türkiye ise, 41 ülke arasında 31. sırada yer almaktadır Ülkemizde İyi Tarım Uygulamaları'nın, AB ülkelerine ihracata yönelik büyük işletmelerde gerçekleştirilmeye çalışıldığını söyleyebiliriz. Ancak; ülkemizde sertifikaya esas teşkil edecek analizleri yapacak akredite edilmiş laboratuarların bulunmaması zaman açısından ve maliyet açısından kısıtlayıcı faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu laboratuarların akreditasyon sürecinin ivedilikle tamamlanması gerekmektedir.Küçük işletmelerin ve üreticilerin önemli bir kısmı konudan haberdar değildir veya bu yetiştirme tekniğini seçtiklerinde elde ettikleri ürünü geleneksel ürüne kıyasla ne kadar yüksek fiyatla satacakları sorusuna yanıt aramaktadırlar. Üreticiler ürünlerini iç pazarda hangi koşulda ürettikleri sorgulanmadan pazarlayabildiklerinden de konunun ciddiyetini kavrayamamaktadırlar. İyi Tarım Uygulamaları'nın gelişiminde üreticilerin ve tüketicilerin eğitimi kilit rol oynayacaktır.

İyi tarım uygulamaları ile ilgili yönetmeliğin yayınlanmış olması olumlu bir gelişme olmakla birlikte konunun gelişimi için diğer ülkelerde olduğu gibi ulusal ve bölgesel teknik çalışma gruplarının kurulmasına ihtiyaç vardır.

4.4. Organik Tarım (Ekolojik Tarım)

Organik tarım, ekolojik sistemde hatalı uygulamalar sonucu kaybolan doğal dengeyi yeniden kurmaya yönelik, insana ve çevreye dost üretim sistemlerini içermekte olup, sentetik kimyasal ilaçlar ve gübrelerin kullanımının yasaklanmasının yanında, organik ve yeşil gübreleme, ekim nöbeti-, toprağın muhafazası, bitkinin direncini arttırma, parazit ve predatörlerden yararlanmayı tavsiye eden, bütün bu olanakların kapalı bir sistemde oluşturulmasını talep eden, üretimde miktar artışını değil ürünün kalitesinin yükselmesini amaçlayan bir üretim şeklidir

Tarım; ülkemizde bir çok bölgede, organik üretim şartlarında yapılmasına rağmen, kontrol ve sertifikasyon sistemine dahil olmadığı için, organik ürün olarak pazarlanamamaktadır. Ülkemiz uygun ekolojisi, toprak ve su gibi doğal kaynaklarının henüz kirlenmemiş olması nedeniyle, organik tarım açısından çok avantajlı konumdadır.

Kontrol ve sertifikasyon, organik tarımın en önemli basamaklarından biridir. Ürünün iç ve dış pazarlara organik olarak sunulabilmesi için organik ürün sertifikasına sahip olması gerekmektedir. Sertifika sistemi ürünlerin organik standartlara göre üretildiğinin, işlendiğinin, paketlendiğinin garantisidir. Bu da tüketiciye güvence vermenin yanında, üreticileri ve firmaları haksız rekabete karşı korumaktadır.

Organik ürünler, Organik Tarımın İlkeleri ve Uygulamalarına İlişkin Yönetmelik hükümlerine göre, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından yetkilendirilen, bağımsız kontrol ve sertifikasyon kuruluşları tarafından kontrol edilerek, sertifikalandırılmaktadır.

Mevcut mevzuatlar, organik tarıma ilişkin yasal bir çerçeve yokken hazırlandığından, hukuki dayanaktan yoksundur. Organik tarımın geliştirilmesine sağlam bir hukuksal temel kazandırılması, organik tarımda dünya standartlarının yakalanabilmesi amacıyla, halen yürürlükte bulunan yönetmeliklerde yer alamayan yaptırım ve cezai hükümleri içeren, "Organik Tarım Kanunu" hazırlanarak TBMM'ne sunulmuştur

Dünya üzerinde 120 ülkede ve 24.1 milyon ha alanda 462475 işletmede organik üretim yapılmaktadır. AB ülkelerinde 2005-2010 yılları arasında, toplam alanın % 40'ının organik tarıma çevrilmesi planlanmaktadır. İsveç tarım arazisinin % 10'unu organik üretime ayırma yasasını çıkarmıştır.

Ülkemizde organik üretim yapan üretici sayısı, üretim miktarı, üretim alanları ve ürün çeşitliliği yıllar içinde artış göstermiş olup, 2003 yılı için üretici sayısı, 13.044, üretim alanı, 103.190 ha, üretim miktarı, 291.876 ton, ürün çeşidi 179 ürün, ihracat miktarı 21 083 ton, ihracat değeri 36 932 995 $ ulaşmıştır. İhracat yaptığımız ülke sayısı 35 civarında olup, Avrupa Birliği ülkeleri en önemli ihracatçı ülkeler konumundadır. Avrupa Birliği ülkeleri dışında ABD, Kanada ve Japonya diğer ihracat yaptığımız ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye, 20 Milyar $ lık dünya organik ürün pazarında yaklaşık 37 Milyon $' lık paya sahiptir. Ülkemiz sahip olduğu ekolojik özellikler nedeniyle, organik tarımsal üretim açısından önemli üstünlüklere sahiptir. Ancak dünya pazarından aldığı pay çok düşüktür.

Organik tarımsal üretimde kültüre alınan bitkilerin yanı sıra doğada kendiliğinden yetişen kuşburnu, böğürtlen, ahududu, kekik gibi ürünlerin toplanması ve organik olarak değerlendirilmesi açısından da Ülkemiz, büyük potansiyele sahiptir.

Organik tarım, bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte içeren karma bir sistem olmakla birlikte, bitkisel üretim lehine gelişme göstermiştir. Gelişmiş ülkelerin bazı bulaşıcı hastalıkları bahane ederek, Türkiye'den canlı hayvan ve hayvansal ürün ithal etmemeleri, organik hayvancılığın gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir

Organik tarımın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına imkan tanıyan uygun destekleme politikalarının olmayışı,

- Fiyatların doğru yansıtılmaması, yerel tüketiciler için yüksek fiyatlar ,

- Pazar sıkıntısı, iç ve dış pazarın dengeli olarak gelişmemesi,

- Üretici için yüksek maliyet, düşük verimlilik,

- Etkili kontrol ve sertifikasyon sisteminin eksikliği,

- Kontrol ve sertifikasyon maliyetlerinin yüksekliği

- Ülkemizde kalıntı, katkı, mikotoksin vb. analizleri yapacak laboratuarların akreditasyon işlemlerinin tamamlanmamış olması,

- Çiftçi düzeyinde bilinç ve bilgi eksikliği,

- Danışmanlık sisteminin gelişmemesi,

- Organik tarımda kullanılan girdilerin büyük bir kısmının iç piyasada bulunmaması ve dışa bağımlılık,

- Organik üretim sektördeki kamu ve özel kurumlar arasında koordinasyon eksikliği,

- Hastalık ve zararlılara karşı dayanıklı çeşitlerin mevcut olmaması,

Ülkemizde araştırma bazında yapılmış çok sayıda çalışma olmakla birlikte faydalı böcekler, tuzaklar, toprak iyileştiricilerin ülkemizde üretim ve dağıtımı henüz yaygınlaştırılamadığından ucuz ve kolay girdi temininde güçlük çekilmektedir. Ayrıca ülkemizde üreticilerin kompost yapma alışkanlığının olmaması da organik üretimde toprak verimliliğini etkileyen olumsuzluklardan biri olarak ortaya çıkmakta ayrıca işletmelerde zaman zaman atık sorunu ile karşılaşmaya da neden olmaktadır.

Türkiye'de organik tarım yönetmelik gereği sözleşmeli üretim esasına dayanmak ile birlikte, noter masraflarının yüksekliği nedeniyle noter aracılığı ile sözleşme yapılamamakta, alıcı firmalar iç ve dış talep olmaması durumunda ürünün tümünü veya bir kısmını almaktan vazgeçebilmektedir. Bu konudaki anlaşmazlıkların çözümü çok uzun zaman almaktadır. Özellikle meyve ve sebze gibi çabuk bozulan ürünler bu durumda konvansiyonel olarak pazara sunulmaktadır.

Türkiye'de organik tarım yönetmelik gereği sözleşmeli üretim esasına dayanmak ile birlikte, noter masraflarının yüksekliği nedeniyle noter aracılığı ile sözleşme yapılamamakta, alıcı firmalar iç ve dış talep olmaması durumunda ürünün tümünü veya bir kısmını almaktan vazgeçebilmektedir. Bu konudaki anlaşmazlıkların çözümü çok uzun zaman almaktadır. Özellikle meyve ve sebze gibi çabuk bozulan ürünler bu durumda konvansiyonel olarak pazara sunulmaktadır.

Organik hayvancılık işletmelerinin ihtiyaç duyduğu yöresel iklim ve çevre koşullarına uygun, adaptasyonunu tamamlamış, saf kültür yada melez hayvanların yetersizliği, organik tarımın sorunları arasında sayılabilir.

Organik tarım konusunda, ülkemizin bir taraftan dünya ticaretindeki payını artırma yönünde çaba göstermesi gerekirken, diğer taraftan iç tüketimi artırmak için gerekli önlemlerin alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. **Bu kapsamda organik tarımın hızlı ve sağlıklı geliştirilebilmesi ve istenilen hedefe ulaşılabilmesi için;**

- Organik tarımın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için ulusal düzeyde bir yayım politikası ve stratejisinin belirlenmesi,

- AB mevzuatına uyum sağlanması ve etkili bir uygulama için 2092/91 sayılı AB mevzuatında yapılan en son değişikliklere uygun olarak Yönetmeliğin revize edilmesi,

- Organik tarım konusunda araştırma, uygulama ve teknolojiyi kullanan kuruluşlar arasında organizasyonun sağlanarak, yapılan araştırma sonuçlarının uygulamaya aktarılması,

- Organik tarım konusunda doğru politikaların belirlenmesi için, güncel ve güvenilir verilere ihtiyaç duyulmaktadır.Bu nedenle ülke çapında sağlıklı bir veri ağının oluşturulması,

- Danışmanlık sisteminin geliştirilmesi,

- Tarım Bakanlığının yeniden yapılanma sürecinde, organik tarım ile ilgili bütün faaliyetlerin aynı çatı altında toplanması ve yürütülmesi,

- Organik üretimde kullanılmasına izin verilen girdilerin, ucuz ve kolayca temin edilmesine yönelik çalışmaların yapılarak, sentetik girdilerin yerini alabilecek yerli girdilerin üretiminin desteklenmesi,

- Organik tarım girdilerinin subvanse edilmesi,

- Organik tarım ile ilgili tüm uygulamalarda katılımcılığın sağlanması açısından, üretici örgütleri, sivil toplum örgütleri ve diğer ilgili kurumlar ile işbirliğinin sürdürülmesi,

- Organik tarımın ormancılık, turizm gibi ilgili sektörlerle entegrasyonunu sağlayacak, üreticilere ekonomik katma değer yaratacak projelerin hazırlanması ve geliştirilmesi,

- Etkin ve güvenilir kontrol ve sertifikasyon sistemi ile birlikte, kontrol ve sertifikasyon maliyetlerinin düşürülmesine yönelik çalışmaların yapılması,

- Geleneksel ürünlerde markalaşmaya gidilerek, Türk markasının tanıtılması,

- Organik üretime uygun tür ve çeşitlerin geliştirilmesine yönelik ıslah ve adaptasyon çalışmalarına öncelik verilmesi,

- Organik tarımda kullanılabilecek yerli kökenli bitki koruma ürünleri; hayvan/su ürünleri sağlığı preparatlarının ve alternatif mücadele yöntemlerinin belirlenmesi için araştırma çalışmalarına öncelik verilmesi,

- Girdi olarak kullanılabilecek doğal kaynak potansiyelinin araştırılması ve envanterinin hazırlanması,

- Baraj havzaları, koruma alanları ve hazine arazileri gibi organik tarım açısından avantajlı ve öncelikli olan bölgelerin tespit edilerek, buralarda organik tarımın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik projelerin hazırlanması,

- AB'nin organik tarımın geliştirilmesine yönelik fonlarından yararlanılması,

Organik tarım ile ilgili üretici/işleyicilerin örgütlenmesinin teşvik edilmesi, üretici örgütleri aracılığı ile organik ürünlerin işlenmesi, katma değer yaratılması ve bu nihai ürünlerin üretici örgütleri aracılığı ile pazarlanması sağlanmalıdır.

4.5. Topraksız Tarım

Serada yoğun bitki yetiştiriciliğinde kullanılan bir tekniktir. Topraksız tarımın serada ticari boyutta bitki yetiştiriciliğinde kullanımına 1930'ların başında ABD'de başlanmış olmakla birlikte, yaygınlaşması 1970'li yıllardan sonra gerçekleşmiştir. Bunun en önemli nedeni ise, topraksız tarımın toprak dezenfeksiyonu gereğini ortadan kaldırmasıdır.

Toprak dezenfeksiyonu buhar ile veya kimyasal yolla yapılabilir. Buhar ile toprak dezenfeksiyonu özel düzenler gerektirir ve pahalıdır. Kimyasal toprak dezenfeksiyonu ise insan ve çevre sağlığı açısından bazı riskler taşımaktadır.

Topraksız tarım, toprak dezenfeksiyonu gereğini ortadan kaldırması ile bu bağlamda iyi bir alternatiftir ve dünyanın pek çok ülkesinde üreticiler tarafından önemli ölçüde benimsenmiştir. 2000 yılında Hollanda'da toplam 5000 ha topraksız sera alanının bulunduğu ve meyvesi tüketilen sebze türlerinin tamamının (3000 ha) topraksız tarım tekniği ile üretildiği, Akdeniz ülkelerinden İspanya 'da da hızlı bir gelişmenin olduğu bildirilmektedir.

Ülkemizde topraksız tarımın ticari üretimde kullanımına, Antalya'da kurulu bulunan büyük işletmeler tarafından 1990'lı yıllarda, yurtdışından teknoloji transferi ile başlanmıştır. 15 yıla yaklaşan bu süreçte, topraksız tarım yapılan sera alanının bugün 60 hektara ulaştığı tahmin edilmektedir. Genelde ihracata yönelik olarak ve dolayısı ile EUREPGAP kriterlerine uygun üretim yapan modern sera işletmelerinde kullanılmaktadır. Toplam sera alanı (~30000 ha) ile kıyaslandığında, topraksız tarım yapılan alanın ancak %0.2'lik bir paya sahip olduğu görünmektedir. Ancak toprak dezenfeksiyonunda MeBr'in kullanımının yasaklanması ile, ki bu tarih Türkiye için 2007 olarak kararlaştırılmıştır, bu süreçte topraksız tarım alanının artacağı düşünülmektedir.

Topraksız tarımda, kayayünü gibi bazı substratların atıkları ve atılan besin çözeltisi çevre kirliliğine yol açabileceğinden substratların geri dönüşümü sağlanmalı ve drene olan besin çözeltisinin tekrar kullanıldığı kapalı sisteme geçilmelidir.Topraksız tarım uygulayan işletmelerin üretimde kullandıkları plastikleri, substratları çevreye atmaları engellenmelidir.

Besin çözeltisinin sürekli kontrolü ve kök bölgesinden dönen çözeltinin taze çözelti ile karıştırılması durumunda kapalı sistemdeki çözeltinin dışarıya hiç atık olmayacak şekilde dolaştırılması mümkün olmaktadır. Ayrıca açık sistem, drene olan çözelti işletmede sera dışındaki bitkilerin su ve gübre ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılarak basit bir şekilde kapalı sisteme dönüştürülebilir.

5. SONUÇ

Küçük işletmelerin yeni üretim tekniklerini başarı ile uygulaması bilgi ve kısmen kaynak gerektirdiğinden zor olmakta ve bu nedenle üreticilerin organizasyonu sağlanmalıdır. Bu şekilde üreticilerin gereksinim duydukları bilgiye ulaşmaları, girdi temin etmeleri, ürünlerini pazara hazırlamaları ve pazarlamaları daha kolay olacaktır. Ayrıca gerektiği durumda kontrol ve sertifikasyon için birlikte başvuruda bulunabileceklerdir.

Miras hukukuna ilişkin yasal düzenleme yapılmasına rağmen, arazilerin parçalanması engellenememiştir. Konunun yeniden ele alınarak düzenlenmesi gerekmektedir.

Çevre dostu üretim tekniklerini kullanan üreticiler desteklenmelidir.

Üreticiler ve tüketiciler çevre dostu üretim teknikleri hakkında bilinçlendirilmelidir. Üreticilerin yeni tekniklere sadece ürünlerin fiyatları açısından bakmaları engellenmeli, bu tekniklerin insan ve çevre sağlığına katkılarının üzerinde durulmalı, çevre dostu üretim tekniklerinin gelecek nesiller açısından önemi vurgulanmalıdır. Tüketicilerin de bu ürünleri talep etmesini sağlayacak eğitim-yayım çalışmaları yapılmalıdır.

Mutlak tarım arazilerinin belirlenmesine yönelik başlatılan projenin hızla uygulamaya konulması, tarım alanlarımızın belirlenerek, tarım topraklarımızın amaç dışı kullanımının engellenmesi gerekmektedir.

Tarla ve bahçe bitkilerinde üretim planlanmasının yapılmasına yönelik çalışmalara öncelik verilmelidir.

Farklı ekolojik koşullarda uygulanabilecek, ekim nöbeti sistemlerinin araştırılarak, üreticilere benimsetilmesi gerekmektedir.

Toprak ve su kaynaklarının korunmasına yönelik projelerin desteklenmesi ve tarım bölgelerine göre sürdürülebilir tarım ilkelerinin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

Üst üste aynı bitkilerin yetiştiriciliğinin yapıldığı alanlarda toprak verimliliğinin azalmasının yanında verim ve kalitede önemli düşüşler görülmektedir. Bu alanlarda yeni bitkilerin üretimine ve ekim nöbeti uygulamalarına mutlaka yer verilmelidir.

Nadas Alanlarının Daraltılması (NAD) projesine benzer yeni projelere yer verilerek, kuru tarım alanlarında mercimek, nohut ve tek yıllık baklagil yem bitkilerinin üretimi teşvik edilmelidir.

Uygun ekolojilerde ikinci ürün çalışmalarının yaygınlaştırılması amacıyla araştırmaların yapılması ve sonuçlarının üreticiye ulaştırılması sağlanmalıdır.

Mevcut su potansiyelimizin verimli kullanılmasına ve sulanan alanların artırılmasına yönelik çalışmalara hız verilmelidir.

Ticari gübrelerin pazarlanmasında mutlaka ziraat mühendislerine bayilik verilmesi konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

Ağar İ.T., 2002. Eurepgap. AB Normlarında Kayıtlı Tarım. Cine Tarım 5(41): 18-25.

Aksoy U., Altındişli A., 1998. Ekolojik (Organik, Biyolojik) Tarım. Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği, Bornova, İzmir, 125 s.

Aksoy U., Yaşar E., 1995. Sürdürülebilir (Sustainable) Tarım. E.Ü. Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yayım Bülteni 23, ISSN 1300-3518.

Anonim.,1997. 1. Tarım Şurası Sonuç Raporu. 25-27 Kasım1997. Ankara.

Anonim.,2000. Uzun Vadeli Strateji, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005). DPT. Ankara.

Anonim, 2001. Bitkisel Üretim (Tahıl ve Baklagil). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Özel İhtisas Komisyon Raporu. Yayın No: DPT: 2644-ÖİK: 652. s:146, ANKARA

Anonim., 2002a. Pankobirlik Genel Kurul Toplantısı (21 Aralık 2001) 29. Faaliyet Yılı Raporu. Ankara.

Anonim.,2002b. Tarım İstatistikleri Özeti. DİE. Ankara.

Anonim.,2003. Konya Tarım Master Planı. TKB Konya Tarım İl Müd. Konya.

Anonim, 2004. EUREPGAP. Avrupa Perakendecileri Ürün Çalışma Grubu'nun İyi Tarım Teknikleri Uygulamaları. Akdeniz İhracatçı Birlikleri Araştırma Serisi 29, 5/3/2004.

Atak, M., S.Ünver, M.Kaya. 1999. Sıcak İklim Tahıllarının Ülkemizdeki Durumu. Türk-Kop. Ekin Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 9, s: 38-42. Ankara

Başer, N.1997. Türkiye'de Çeltik Üretiminde Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Yolları. Ziraat Mühendisliği, Sayı:301, s: 16-19.

Burrage S.W., 1999. The Nutrient Film Technique (NFT) for Crop Production in the Mediterranean Region. Acta Hort. 491: 301-306.

Delen N., 2002. Türkiye'de tarım ilacı kullanımı ve sorunları. TAYEK/TYUAP Tarımsal Araştırma Yayım ve Eğitim Koordinasyonu, Tarla Bitkileri Grubu 2002 Yılı Bilgi Alışveriş Toplantısı Bildirileri Ege Tarımsal Araş Ens. 109: 233-247.

Gül A., Tüzel Y., Tüzel İ.H., Eltez R.Z., Meriç M.K., Akat Ö., Demirelli A., 2001. Ülkemiz Seracılığına Uygun Topraksız Yetiştirme Sistemlerinin Geliştirilmesi. Proje No: 98/BİL/023, İzmir.

Jensen M.H., Collins W.L., 1985. Hydroponic vegetable production. Horticultural Reviews 7: 483-558.

Kırtok, Y. 1998. Mısır Üretimi ve Kullanımı. Kocaoluk Basım ve Yayınevi. 448. s. İstanbul.

Koç,A.,Uzunlu,V. Ve Bayaner,A., 2001. Türkiye Tarımsal Ürün Projeksiyonları 2000-2010. TKB Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü. Ankara.

Kün, E. 1994. Tahıllar-II.A.Ü.Ziraat Fakültesi Ders Kitabı, Yay. No: 1360-394 s: 317. Ankara.

Kün,E.1996. Tahıllar-I.A.Ü.Ziraat Fakültesi Ders Kitabı, Yay. No: 1451-431 s: 322. Ankara.

Ünver, S., M.Atak, M.Kaya 1999. Cumhuriyetimizin 75.Yılında Serin İklim Tahıllarının Durumu Türk-Kop. Ekin Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 8, s: 44-48. Ankara.

Ünver, S., M.Kaya, M.Atak, 1999. Geçmişden Günümüze Yemeklik Baklagiller Tarımı. Türk-Kop. Ekin Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 7, s: 40-44. Ankara.

Morgan L., 2000. Organic hydroponics. The Soilless Culture and Grower's Magazine Practical Hydroponics and Greenhouses, 53: 46-59.

Sade,B. Ve Soylu,S., 2001. Kuru Tarım Sisteminde Serin İklim Tahılları Tarımı. Konya Ticaret Borsası Dergisi, 4(10):14-21. Konya.

Van Os, E.A., 2000. New Developments in Recirculation Systems and Disinfection Methods for Greenhouse Crops. 15th Workshop on Agricultural Structures and ACESYS. December 4-5, 2000, Japan, 81-91.

II. TARIM ŞURASI

IV. KOMİSYON

HAYVAN, SU ÜRÜNLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ VE SAĞLIĞI

Ünver, Ş., M.Kılıç, B.Kaya 1999. Cumhuriyetimizin 75 Yılında Serin İklim Tahıllarının Durumu. Türk-Koop Ekin Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 8, s: 44-48, Ankara.

Ünver, Ş., B.Kaya, M.Atak, 1999. Geçmişten Günümüze Yemeklik, Baklagiller Tarımı. Türk-Koop Ekin Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 7, s: 40-44, Ankara.

Morgan L., 2000. Organic hydroponics. The Soilless Culture and Grower's Magazine Practical Hydroponics and Greenhouses, 53: 48-59.

Sade,B. Ve Soylu,S., 2001. Kuru Tarım Sisteminde Serin İklim Tahılları Tarımı. Konya Ticaret Borsası Dergisi. 4(10),14-21, Konya.

Van Os, E.A., 2000. New Developments in Recirculation Systems and Disinfection Methods for Greenhouse Crops. 15th Workshop on Agricultural Structures and ACESYS, December 4-5, 2000, Japan, 81-91.

HAYVAN, SU ÜRÜNLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ VE SAĞLIĞI KOMİSYONU

BAŞKAN : Dr. Necdet Cemal ÇİZMECİ

BAŞKAN YRD. : Prof. Dr. Hasan BAŞPINAR

BAŞKAN YRD. : Prof. Dr. İbrahim OKUMUŞ

RAPORTÖR : Doç. Dr. Necmettin ÜNAL

RAPORTÖR : Orhan AYATA

RAPORTÖR : Dr. Bekir ANKARALI

RAPORTÖR : Ertan ÜŞÜMÜŞ

RAPORTÖR : Yüce CANOLER

RAPORTÖR : Yücel SAYGI

RAPORTÖR : Selçuk ERBAŞ

HAYVAN, SU ÜRÜNLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ VE SAĞLIĞI KOMİSYON RAPORUNA DOĞRUDAN KATKI SAĞLAYANLAR

ÜNVANI	ADI VE SOYADI	KURULUŞ	ÇALIŞTIĞI ALT KOMİSYON
Prof. Dr.	Ali AKMAZ	Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi	Büyük ve Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği
Dr.	Bekir ANKARALI	Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü	Büyük ve Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği
Yrd. Doç. Dr.	Cenkmen BEĞBURS	Akdeniz Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi	Su Ürünleri Avcılığı
	Ertan ÜŞÜMÜŞ	Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı	Organik Hayvancılık ve Hayvan Sağlığı
Prof. Dr.	Ertuğ DÜZGÜNEŞ	K.T.Ü. Sürmene Deniz Bilimleri Fakültesi	Su Ürünleri Avcılığı
Doç. Dr.	Fatih ATASOY	Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi	Kanatlı Yetiştiriciliği
Prof. Dr.	Hasan BAŞPINAR	Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi	Büyük ve Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği
Prof. Dr.	Hikmet HOŞSUCU	Ege Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi	Su Ürünleri Avcılığı
Prof. Dr.	İbrahim OKUMUŞ	K.T.Ü. Sürmene Deniz Bilimleri Fakültesi	Su Ürünleri Yetiştiriciliği
Yrd. Doç. Dr.	Kadir YEŞİLBAĞ	Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi	Hayvan Sağlığı
Doç. Dr.	Levent AYDIN	Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi	Arı ve İpekböceği Yetiştiriciliği ve Sağlığı
Doç. Dr.	Metin PETEK	Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi	Kanatlı Yetiştiriciliği
Yrd. Doç. Dr.	Hamdi ÖĞÜT	K.T.Ü. Sürmene Deniz Bilimleri Fakültesi	Bal›k Sa€l›€›
Prof .Dr.	Mustafa OGAN	Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi	Büyük ve Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği
Dr.	Necdet Cemal CİZMECİ	Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı	Hayvancılık
Doç. Dr.	Necmettin ÜNAL	Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi	Büyük ve Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği
	Orhan AYATA	Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü	Büyük ve Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği
	Selçuk ERBAŞ	Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü	Su Ürünleri Yetiştiriciliği
Yrd. Doç. Dr.	Serap USTAOĞLU	Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sinop Su Ürünleri Fakültesi	Su Ürünleri Yetiştiriciliği
	Sevilay SAYIN	Muğla Kültür Balıkçılar Derneği	Su Ürünleri Yetiştiriciliği
Doç. Dr.	Sezgin ŞENTÜRK	Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi	Hayvan Sağlığı
Dr.	Mehmet ULUPINAR	Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü	Su Ürünleri Yetiştiriciliği
	Yüce CANOLER	BESD-BİR	Kanatlı Yetiştiriciliği
	Yücel SAYGI	Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü	Arı ve İpekböceği Yetiştiriciliği ve Sağlığı

TABLOLAR DİZİNİ

BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN YETİŞTİRİCİLİĞİ VE STRATEJİLERİ

KÜMES HAYVANLARI YETİŞTİRİCİLİĞİ VE STRATEJİLERİ

ARI VE İPEKBÖCEĞİ YETİŞTİRİCİLİĞİ VE STRATEJİLERİ

ORGANİK HAYVANCILIK

SU ÜRÜNLERİ ÜRETİM

GİRİŞ

Bilindiği üzere Tarım; ekip, biçmek, dikip, toplamak, besleyip, büyütmek, işleyip, değerlendirmek olarak tanımlanan önemli bir bilim dalıdır. Bu ifadedeki "besleyip, büyütmek" tabiri Hayvancılığa tekabül etmektedir. AB' ne yön veren Roma Anlaşmasının 38. maddesinde ise topraktan, bitkiden, hayvandan, sudan elde edilen ürünler, verimler ve bunların ilk kademede işlenmiş olanları Tarım ürünü olarak tanımlanmaktadır. Halen, Milletlerarası Standart Sanayi Sınıflandırmasına göre (ISIC Revize 3) sektörler mal bazında sınıflandırılmakta olup; Hayvancılık içerisinde ise genel olarak; büyükbaş, küçükbaş, kanatlı hayvanlar, bal arısı, ipekböceği ve bunlardan elde edilen et, süt, yumurta, bal, ipek, yapağı, kıl, tiftik, gübre gibi verimler mütalaa edilmekte; ancak bu verimlerin ilk kademede işlenmişleri ise AB'nin aksine, Ülkemizde gıda sektörü (sanayi) içerisinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra karma (kesif) yem de sanayi ürünü olarak, aynı sektör içerisinde yer almaktadır.

Ülkemizde, yapılan politika değişikliklerinin, uygulamada meydana gelen aksamaların veya ekonomide uygulanmaya konulan kararların Hayvancılık Sektörüne etkilerini; sektörün karakteri gereği, bu kararların meydana getirdiği, getireceği olumlu veya olumsuz tesirleri kısa sürede görebilmek, tahmin ve ölçebilmek çeşitli nedenlerle kolayca mümkün olamamaktadır. Misal vermek gerekir ise bir buzağıdan süt alınabilmesi için en az 2,5-3 yıl geçmesi gerekmektedir. Hassas bir faaliyet dalı olan Hayvancılık; 50'li yıllarda tarımda başlatılan hızlı mekanizasyon nedeniyle meraların sürülerek hububat tarımına geçirilmesinden, tarımla ilgili kuruluşlarda sık, sık yapılan reorganizasyonlardan, ülkede ve yurtdışında tarımla ilgili olarak alınan ticari kararlardan, tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişikliklerden, sanayileşmeden, dış ticarette yapılan değişikliklerden, ve hatta ülke içindeki nüfus hareketlerinden olumsuz olarak etkilenmiştir ve etkilenmektedir. Terörden etkilenen üreticilerin köylerinden kentlere göç edişleri sırasında elden çıkardıkları veya kestikleri hayvanlarının; ekonomide meydana gelen krizlerden etkilenerek faaliyetlerini geçici olarak durduran, küçülen veya kapanan işletmelerin yerine yenilerini koymak, bunları yeniden işletmeye açmak çok önemli gayret, zaman ve masraf gerektirmektedir.

Bununla beraber, esasen çok iyi bir durumda olmayan ve birilerinin; herkesin yeterli, dengeli beslenebilmesi için bu hayvansal besinleri tüketebilmesi halinde o yıllardaki et, süt, yumurta üretimlerinin yeterli olmadığını, olamayacağını, bilmeden veya düşünmeden söyledikleri "Türkiye tarım ürünü ve gıda ithal etmeyen yedi ülkeden biriydi" cümlesinin yanlışlığını belirtmek gerekmektedir.

Tarım, Hayvancılık ve Su Ürünleri ile ilgili olarak T.C. Anayasa'sında yer alan maddeler, Devletin ve kişilerin bu konularda görevlerinin ne olduğunu hatırlatma bakımından aşağıda sunulmaktadır.

Tarım, Hayvancılık ve Bu Üretim Dallarında Çalışanların Korunması.

MADDE 45. – Devlet, tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır.

Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır.

Toprak Mülkiyeti.

MADDE 44. – Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini tespit edebilir. Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yer altı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.

Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir. Bu şartların kaybı halinde, dağıtılan toprağın Devletçe geri alınmasına ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

Kıyılardan Yararlanma

MADDE 43. – Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.

Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkan ve şartları kanunla düzenlenir.

HAYVAN YETİŞTİRİCİLİĞİ

BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN YETİŞTİRİCİLİĞİ VE STRATEJİLERİ

1. GİRİŞ

Hayvancılık tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de ekonomik, sosyal ve beslenme açılarından önem taşıyan vazgeçilmez bir sektördür. Türkiye'de GSMH içerisinde yalnızca hayvancılığın % 6'lar düzeyinde bir paya sahip olması bunun önemli bir göstergesidir. Hayvancılığın ülke sosyo-ekonomik yapısındaki yeri ve önemi aşağıdaki maddeler halinde belirtilebilir.

- Ülke ekonomisini geliştiren, birim yatırıma en yüksek katma değer yaratan ve en düşük maliyetle istihdam imkanı sağlayan bir sektördür.
- İnsanların yeterli ve dengeli beslenmeleri için gerekli olan et, süt ve yumurta gibi hayvansal ürünler üretmektedir.
- Ülke ihracat gelirlerine değişen ölçülerde katkı sağlama potansiyeline sahiptir.
- Et, süt, tekstil ve deri gibi çeşitli endüstri kollarına hammadde sağlamaktadır.
- Yem, ilaç ve ekipman gibi yan sanayi kollarının kurulmasına imkan sağlamaktadır,
- Gübresi ile toprağın verimliliğini arttırmaktadır,
- Tarımdaki gizli işsizliği önlemektedir.

Hayvancılık sektöründe son 20 yılda çok büyük değişimler olmuştur. Büyükbaş ve küçük baş hayvan varlığımız azalmış, birim hayvan başına verim miktarı artmış olmasına rağmen halen hayvancılığı gelişmiş ülkelerle mukayese edilmeyecek düzeyde gerilerde kalmıştır. Hayvancılıkta, tavukçuluk hariç üretim artışları çok çeşitli nedenlerle beklenen seviyelere çıkarılamamış bulunmaktadır.

2. MEVCUT DURUM

2.1. Hayvan Varlığı

Türkiye'de büyükbaş (Sığır ve Manda) ve küçükbaş (Koyun-Keçi) hayvan sayısı yıllar itibariyle Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Sayıları (Bin Baş)

Yıllar	Sığır	Manda	Koyun	Keçi	Toplam
1980	15.894	1.031	48.630	19.043	84.598
1985	12.466	551	42.500	13.336	68.853
1990	11.377	371	40.553	10.977	63.278
1995	11.789	255	33.791	9.111	54.946
2000	10.765	146	28.492	7.201	46.604
2002	9.803	121	25.173	6.780	41.877

Kaynak: DİE

Büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığımız Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sürekli artış gösterirken, 1980 yılından sonra ani bir düşüş göstermiştir. Bu düşüşe 1980-85 yılları arasında hayvancılık istatistiklerinde yapılan metot değişikliğinin yanı sıra 1980 yılı sonrası yaşanan terör, göç, uygulanan hayvancılık politikaları ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığında süre gelen 'reorganizasyon' adı altındaki teşkilatlanma neden olmuştur.

1980-2002 yılları arasında toplam büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı % 50.5, Sığır sayısı % 38.3, Manda sayısı % 88.3, koyun sayısı % 48.2 ve keçi sayısı % 64.4 azalmıştır. Ankara keçisi sayısında ise bu düşüş % 90'lar düzeyindedir. Belirtilen dönemler arasında nüfus % 55.9 oranında artarken, hayvan sayısındaki bu azalma düşündürücüdür.

Sığır varlığının, 2002 yılı verilerine göre, % 18,97'si kültür ırkı, % 44.45'i kültür melezi ve % 36.57'si yerli ırklardan oluşmaktadır. Koyun varlığının % 2.8'si kültür ırkı ve % 97.2'si yerli ırklardan oluşmaktadır. Keçi varlığının ise % 100'ü yerli ırklardan oluşmaktadır.

2.2. Hayvansal Üretim

1980-2002 yılları arasında ülkemiz hayvan sayısı önemli miktarda azalırken, birim hayvan başına elde edilen verimin artışına bağlı olarak toplam hayvansal gıda üretimimizde artışlar olmuştur.

Yıllar itibariyle büyükbaş ve küçükbaş et üretimi ve hayvansal ürün üretim miktarları Tablo 2, 3 ve 4'te verilmiştir.

Tablo 2. Büyükbaş ve Küçükbaş Et Üretimi

Yıllar	Büyükbaş			Küçükbaş		
	Kesilen Hayvan Sayısı (baş)	Üretilen Et (ton)	Ortalama Karkas Ağırlığı (Kg)	Kesilen Hayvan Sayısı (baş)	Üretilen Et (ton)	Ortalama Karkas Ağırlığı (Kg)
1980	1.917.910	119.350	62.23	6.766.120	84.645	12.51
1985	2.217.241	267.661	120.72	9.302.620	142.945	15.37
1990	2.372.247	327.974	138.25	9.885.517	148.345	15.01
1995	1.859.080	298.545	160.59	6.336.290	116.240	18.35
2000	2.125.101	358.683	168.78	7.277.022	132.532	18.21
2002	1.784.217	329.260	184.59	4.692.858	91.282	19.45

Kaynak: DİE

Not: Yukarıda belirtilen kırmızı et üretim rakamları sadece mezbaha, kombina ve Kurban Bayramı kesimlerinin toplamıdır.

Tablo 3 Hayvansal Ürün Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Süt	Kırmızı Et	Yapağı	Kıl	Tiftik
1980	4.817.270	203.995	62.310	8.960	6.085
1985	5.472.345	410.606	68.000	4.461	2.271
1990	9.670.125	476.319	60.559	4.070	1.495
1995	9.617.415	414.795	50.775	3.400	800
2000	10.076.526	491.223	43.139	2.697	421
2002	8.408.566	420.597	38.244	2.589	318

Kaynak: DİE

Tablo 4. Bazı Hayvan Ürünlerinin Üretim Miktarları (Bin Ton)

Yıllar / Mallar	2000	2001	2002	2003	2004 (Tahmin)
Kırmızı Et	864	850	840	845	855
Beyaz Et	725	660	650	740	850
Süt	9350	9.500	9.520	9.625	9.750
Yumurta	635	600	620	645	672

Kaynak: DPT

Not: Beş Yıllık Kalkınma Planları Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonlarında kullanılan ve bir heyet tarafından belirlenen üretim katsayılarına göre hesaplanmıştır.

1980-2002 yılları arasında, büyükbaş karkas ağırlığında % 196, küçükbaş karkas ağırlığında % 55, inek başına süt üretiminde ise % 195 oranında artış (1980'de 577 kg, 2002'de 1705 kg) görülmüştür. İnek sütünün toplam süt üretimindeki payı 1980 yılında % 63 iken, 2002 yılında % 89'a ulaşmıştır. Büyükbaş ve küçükbaş karkas ağırlığındaki artışlar besicilik yapan işletme sayısının artışından, inek başına süt üretimindeki artış ise kültür ırkı ve melezi inek sayısındaki artıştan kaynaklanmıştır.

Bu verilere göre, 2002 yılında kişi başı süt tüketimi 125.5 kg ve kırmızı et tüketimi ise 6.28 kg olarak hesaplanmaktadır. Bu değerler gelişmiş ülkelere göre oldukça düşüktür. Ancak, yukarıda hesaplanan kırmızı et tüketimi mezbaha, kombina kesimleri dikkate alınarak hesaplanmıştır. Hayvancılık üretim katsayıları kullanılarak yapılan üretim hesaplarına göre ise toplam kırmızı et üretim miktarı 2002 yılında 840.000 ton olup; bu durumda kırmızı et tüketimi 12,7 kg. civarında bulunmaktadır.

2.3. İşletme Yapısı

Hayvancılık için büyük bir potansiyele ve iklim yapısına sahip olan Türkiye'de üreticiler, yıllardan beri gelen alışkanlıkları gereği, kendi kendine yeterliliği benimseyen kapalı sistem bir üretim modeli içerisinde, hayvansal ürün ihtiyacını karşılama çabasında olmuşlardır.

Türkiye'de tarım işletmelerinin yapısal durumu Tablo 5'de verilmiştir. 2001 yılı Genel Tarım Sayımına göre, yalnızca hayvancılık yapan işletme oranı % 2,36 bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yapan işletme oranı ise % 97,64'dür.

Tablo 5. Türkiye Tarım İşletmelerinin Yapısı

Genel Sayım Yılı	Toplam Tarım İşletmesi Sayısı *	Bitkisel ve Hayvansal Üretimi Beraber Yapılan İşletme Sayısı	Oran (%)	Yalnızca Hayvancılık Yapılan İşletme Sayısı	Oran (%)
1991	4.091.530	3.943.340	96,38	148.190	3,62
2001	3.075.516 **	3.002.934	97,64	72.582	2,36

Kaynak: DİE 1991 ve 2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçları

* İşletme sayıları (Hane Halkı)5.000 ve daha aşağı nüfuslu yerlerdeki sayılardır.

** 2001 Genel Tarım Sayımında 25.000 ve daha az nüfuslu yerlerdeki toplam tarım işletmeleri sayıları (Hane Halkı) ise 4.106.983 olarak belirtilmektedir.

Mevcut işletmelerin büyük çoğunluğu, ekonomik işletmecilikten uzak orta ölçekli veya küçük aile işletmeciliği tarzındadır. Bu işletmelerde daha yüksek verim için uygun çevre sağlamak yerine, mevcut koşullara uyum göstermek söz konusudur. Verim kontrolleri ve kayıt işlemleri yapılmadığından ıslah faaliyetleri ve üretim planları yapılamamaktadır. Ayrıca işletmeler yeterli alet ve ekipmandan da yoksundur.

2.4. Bakım ve Besleme

Bütün canlılarda olduğu gibi, evcil çiftlik hayvanlarında da verimler, genetik yapının ve çevrenin etkisiyle şekillenir. Bir hayvanın genetik yapısı ne kadar üstün olursa olsun, genetik kapasitesini göstermesi için, uygun çevre şartları sağlanmazsa, beklenen verimi almak mümkün değildir. Hayvanlarda verimleri etkileyen çevre şartlarından en önemlileri bakım ve beslemedir.

Daha önceki konularda da belirtildiği gibi, Türkiye'deki hayvancılık işletmelerinin büyük çoğunluğu küçük ölçekli aile işletmeciliği tarzındadır. Bu işletmelerin büyük çoğunluğunda hayvan barınakları, alçak, basık, havalandırması yetersiz ve ilkel şartlardadır. Bu barınaklarda barındırılan hayvanlarda, verimleri olumsuz yönde etkileyen kronik solunum sistemi, sindirim sistemi, üreme sistemi, meme, göz ve ayak enfeksiyonları gibi yetiştirme hastalıklarına sıkça rastlanmaktadır.

Maliyet girdilerinin fazlalığı ve halkın bilinçsizliği nedeniyle, besi hayvanları kesim ağırlığını geçtikten çok sonra veya kesim ağırlığına ulaşmadan kesime sevk edilmektedir. Bu durum hem et üretiminde maliyeti arttırmakta hem de et kalitesini düşürme ve mevcut potansiyelin tam değerlendirilememesi problemlerini de beraberinde getirmektedir.

Belirtilen bakım ve yönetim hatalarının yanı sıra, ülkede hayvan besleme alanında da önemli eksiklikler söz konusudur. Kaliteli kaba yemin ve yem bitkisi üretiminin azlığı, meraların yetersizliği ve mevcutların da kontrolsüz otlatılması, yetersiz beslenme sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca bu durum, hayvancılıkta hem pahalı hem de besin değeri oldukça düşük olan kalitesiz kaba yem (hububat samanı) kullanımını arttırmaktadır. Bu da verimlerin düşüklüğüne sebep olmakta veya üretim maliyetini arttırmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, samanın besin değeri kuru yoncadan 7 kat, mısır silajından ise 3-4 kat daha düşüktür. Bunun yanında samanın bugünkü piyasa değeri yoncanın yarısı, silajın ise 2-3 katı düzeyindedir. Hayvancılık işletmelerinde maliyetin % 70-75'ini yem girdilerinin oluşturduğu unutulmamalıdır. Bu maliyet ne kadar aşağı çekilirse işletmenin karı o düzeyde artar.

Hayvancılık yönünden gelişmiş ülkelerde; hayvancılık girdilerinin büyük kısmını teşkil eden yem bitkisi ekim alanları, toplam ekilebilir tarım alanları içerisinde % 20-30 gibi bir paya sahipken, bu oran Türkiye'de % 6-7 düzeyindedir. Bu nedenle, Türkiye'de kaliteli kaba yem üretimi yetersizliğine bağlı olarak, hayvancılık girdileri artmakta ve karlılık azalmaktadır. Bununla birlikte, 1950'li yıllarda 40 milyon hektar olan mera alanı, bugün 14.6 milyon hektara düşmüştür. Mevcut olan çayır-mera alanı düzensiz ve aşırı otlatma nedeniyle yetersiz durumdadır.

3. SORUNLAR

3.1. Hayvan Varlığı

1. Cumhuriyetimizin başından itibaren süregelen ıslah çalışmaları ve yapılan üstün verimli hayvan ithalatı sonucu sığır varlığının % 18,97'si kültür ırkı, % 44.45'i kültür melezi ve % 36.57'si yerli ırklardan oluşmaktadır.
2. Cumhuriyetin başında damızlık hayvan yetiştirmek amacıyla kurulan haralar, bugün Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü bünyesinde üretim işletmesi olarak işlevine devam etmektedir. Bunun yanında özel damızlık işletme sayısı oldukça sınırlı olup damızlık üretimi örgütlü bir şekilde yapılamamaktadır.
3. Damızlık işletmeleri olarak adlandırılan kamu ve özel hayvancılık işletmelerinde hayvanların Döl Kontrolü (Progeny Testing) ve En İyi Doğrusal Tahmin (BLUP: Best Linear Unbiased Prediction) yöntemleri uygulanarak damızlık değerleri tespit edilmediğinden, sadece dış görünüşlerine (fenotip) bakılarak damızlık değerlerinin tahmin edilmesi nedeniyle kaliteli damızlık üretilememektedir.
4. Sığırcılığın geliştirilmesi amacıyla damızlık hayvan ithalinde beklenen yararlar sağlanamamıştır.İthal edilen hayvanların damızlık değerlerinin düşük olmasının yanında, devlet kredisi ile satın alınan damızlıklar yetiştiricilerin eğitimsiz ve yetiştirme koşullarının (bakım, besleme ve barındırma koşulları) elverişsiz olmasından dolayı başarıya ulaşılamamıştır. Getirilen damızlıkların büyük çoğunluğu (%80) ikinci doğumlarını gerçekleştirmeden kasaplık yapılmak zorunda kalınmıştır. 1986 yılında koyun varlığımızın ıslahı amacıyla Border Leicester, Lincoln, Hampshire, Dorset Down ve Alman Siyah Başlı koyun ırkları getirilmiş, bu koyun ırkları ile bölgelerimize uygun ne bir koyun tipi geliştirilmiş ne de bu ırklar saf olarak korunamamıştır. Keçi ırklarının ıslahı amacıyla programlı gerçekçi bir adım atılamamıştır.
5. Halen uygulanan suni tohumlama çalışmalarından istenen düzeyde başarı sağlanamamıştır. Hayvan ıslahının önemli uygulaması olan suni tohumlama çalışmalarına gerekli alt yapı oluşturulamamıştır.
6. Damızlık hayvanların fiyatları zaman zaman kasaplık hayvan değerlerine yakın olması nedeniyle, damızlık hayvanların et amaçlı kesilmeleri önlenememektedir.

3.2. Hayvansal Üretim

1. Türkiye'de hayvansal ürünlerde birim hayvan başına verim, hayvancılıkta gelişmiş ülkelerin 1/3'ü ile 1/5'i kadardır.
2. Yapağıda % 38, kılda % 71 ve tiftikte % 94 oranında azalma olmuştur.
3. Nüfus artışına paralel olarak kırmızı et ve süt üretiminde yeterli artış sağlanamamıştır. Hatta bu ürünlerin üretiminde son 3 yıldır düşüş söz konusudur.

4. Ürünlerin fiyatlandırılmasında kalite sınıflandırılması yapılmadığından kaliteli üretim yapılamamaktadır.
5. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde genelde ekstansif yetiştiriciliğin uygulanması, ürün-yem fiyatları arasındaki dengesizlik,üretim artışını ve kaliteli ürün elde edilmesini olumsuz yönde etkilemektedir.
6. Hayvancılıktaki örgütsüzlük, dağınık yapıya ve plansız üretime neden olmaktadır.
7. Örgütsüzlük nedeniyle, üretici ve tüketici arasında aracının çoğalmasına ve tüketicinin ödediği paranın % 30'unun üreticinin eline geçmesine neden olunmaktadır.

3.3. İşletme Yapısı

1. Çok sayıdaki küçük aile işletmeleri eğitim ve teknik elemandan yoksundur.
2. Bu yapıdaki işletme yapısı devletin hayvancılığa götürdüğü hizmet etkinliğini azaltmaktadır.
3. Küçük aile işletmeciliğinde fiziki alt yapı yetersizliği kaliteli üretimi engellemektedir.
4. İşletmelerin büyük çoğunluğunun küçük ölçekli olması, karlı bir hayvancılık yapılmasını engellemektedir.
5. Devam etmekte olan devletin destek ve teşvikleri, küçük ölçekli işletmelerin sayısını artırıcı yöndedir.

3.4. Bakım-Besleme

1. Hayvancılık işletmelerin büyük çoğunluğundaki barındırma koşulları yetersizdir. Bu durum, hayvanlardan beklenen verimlerin alınmasının yanında, yaşamlarını da olumsuz yönde etkilemektedir.
2. İşletmelerin büyük bir çoğunluğunda verim kontrolleri ve kayıtlı yetiştiricilik yapılmamaktadır.
3. Mevcut hayvan potansiyelimize göre kaliteli kaba yem açığı % 60 ve kesif yem açığı % 65'dir.
4. Hayvancılığı gelişmiş ülkelerde hayvan altlığı olarak kullanılan saman ülkemizde temel kaba yem olarak kullanılmaktadır.
5. Mevcut çayır-mera alanı, düzensiz ve aşırı otlatma nedeniyle yetersiz durumdadır.
6. Kaliteli kaba yem yetiştiriciliği ve silaj yapımı yaygınlaştırılamamıştır.
7. Hayvancılığı ileri ülkelerde yem bitkileri ekim alanlarının toplam ekilebilir alan içindeki payı % 25-30 iken ülkemizde bu oran % 6-7 arasındadır.
8. Kesif yem üretiminde kullanılan hammadde üretimi yetersiz ve kalitesizdir.
9. Hayvan beslenmesinde önemli olan kesif yemin kalitesinin düşük, fiyatının yüksek olması ve yetiştiricinin beslenme konusundaki eğitimsizliği nedeniyle yeterli düzeyde kullanılmamaktadır.
10. Hayvan yetiştiricisi, bitkisel üretime verilen destekler nedeniyle tahılları dünya borsa fiyatları üzerinden satın almakta ve yemi pahalıya mal etmektedir. Bu durum yetiştiricileri uygun bakım ve besleme şartlarından uzaklaştırmış, kesif yemi lüks tüketim malzemesi haline getirmiştir.
11. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, mevcut yapısı ile kesif yem üretimini ülke genelinde yeterince denetleyecek ve düzenleyecek idari alt yapıya sahip değildir.

4. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

4.1. Hayvan Varlığı

1. Damızlık hayvan gereksinimi yurt içinden sağlanması amaçlanmalıdır. Bu doğrultuda büyük ölçekli damızlık işletmelerin kurulması teşvik edilmelidir.
2. Damızlık hayvan üretimi için verilecek destek ve krediler damızlık üretim sertifikasına sahip işletmelere verilmelidir.
3. Damızlık hayvan üretimi amacına yönelik faaliyet gösteren yetiştirici birlikleri teşvik edilmeli ve güçlenmeleri için gerekli önlemler alınmalıdır.
4. Kaliteli damızlık üretimi için ihtiyaç duyulan bilimsel, teknolojik ve biyoteknolojik çalışmalar öncelikle desteklenmeli ve ülke çapında yaygınlaştırılmalıdır.
5. Bu çalışmalar için konularında uzman elemanlardan faydalanmak için Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Üniversiteler ve Damızlık Yetiştirici Birlikleri arasında işbirliği kurulmalıdır.

6. Suni tohumlama için gerekli spermaların temin edildiği boğalar titizlikle seçilmeli ve suni tohumlama hızla yaygınlaştırılmalıdır. Bu amaçla uygun ulaşım ve haberleşme ağına sahip ve her türlü teknik bilgi ve imkanları olan özel firmalar desteklenmelidir.
7. Suni tohumlama çalışmalarında gen kaynaklarının korunması dikkate alınmalı, kontrolsüz yapılmamalıdır.
8. Suni tohumlamayla elde edilen buzağı için yetiştirici buzağı primi ile ödüllendirilmelidir.
9. Ülkemizin çok acil olan belli sayıdaki sığır, koyun, keçi ve manda damızlık ihtiyacının karşılanmasında yurt dışından faydalanabilmelidir. Damızlık materyal seçiminde konularında uzman elemanlar yer almalıdır.
10. İnternet ortamında çalışabilen, Türkiye'nin her tarafından ulaşılabilen alıcı ve satıcının aracısız işlem yapabileceği Merkez Birlik kontrolünde 'Damızlık Hayvan Borsası' oluşturulmalıdır.
11. Yüksek Damızlık değere sahip hayvanlar için sigorta zorunluluğu getirilmelidir.
12. Kendi çevrelerine uyum sağlamış yerli ırklarımızdan gerektiğinde yararlanmak üzere uygun büyüklükte sürüler oluşturarak yetiştirilmeleri sağlanmalıdır.

4.2. Hayvansal Üretim

1. Hayvan başına verim düzeyinin yükseltilip, toplam hayvansal ürün miktarını arttırmak için hayvanların genetik değerini yükseltmek, genotiplerini fenotiplerine yansıtabilecek uygun çevresel faktörleri (besleme, bakım, sağlık vb.) sağlamak gerekir.
2. Bu sektöre yatırım yapmak ve entansif yetiştiricilik yapmak için bu sektörü cazip kılıcı teşvik ve destekler süreklilik arz edici ve yeterli düzeyde olmalıdır.
3. Verilecek teşvikler mutlaka üretilen ürün ve kalite bazında olmalıdır.
4. Destekler, tarımsal bölgelerin ekonomik, sosyal, coğrafi ve demografik yapılarına en uygun, yapılabilecek ve yetiştirilebilecek hayvancılık sektörleri belirlenmeli. Bölge şartlarına uygun hayvancılık ve destekleme politikaları geliştirilmelidir.
5. Hayvancılık sektörünün üretimden pazarlamaya kadar olan sorunlarının çözümünde ilçe bazında ve tür bazında örgütlenme şarttır.
6. Hayvansal ürün üretim bölgelerine göre, ürünleri yerinde değerlendirebilecek entegre tesislerin kurulmasına ilişkin kredi ve destekleme politikaları geliştirilmelidir. Bu kredi ve destekler sanayi kapsamında değil tarım kapsamında değerlendirilmelidir.

4.3. İşletme Yapısı

1. Bölgeler itibarı ile çok küçük ölçekli desteklerden ziyade, ekonomik örnek işletmeler kurdurulup desteklenmelidir. Özellikle örnek damızlık işletmelerin kurdurulup desteklenmesi, bölge çiftçisinin damızlık ihtiyacını yurt içinden karşılama ve demonstratif işlev yapma yönünden, yararı oldukça büyüktür.
2. Bölgesel bazda hayvancılık işletme tipleri ve bulunması gereken fiziki alt yapı tespit edilmelidir.
3. Bölgesel bazda optimum işletme büyüklükleri tespit edilmeli, bu ölçü yetiştirici birliklerine üye olma ile devletin teşvik, kredi ve damızlık dağıtımında kriter olarak kullanılmalıdır.

4.4. Bakım-Besleme

1. Kaliteli kaba yem bitkisi üretiminin arttırılması yönünde verilen destek ve teşviklerin geliştirilerek verilmesine devam edilmelidir. Tarla bitkileri ekim alanı içerisinde, yem bitkileri ekim alanı oranının arttırılması yönünde çalışmalar yapılmalıdır.
2. Bitkisel ürün olarak ekimi sınırlandırılan (tütün, haşhaş vb) arazilerde ve ana ürünün alınmasından sonra ikinci ürün olarak yem bitkileri yetiştiriciliği teşvik edilmelidir.
3. Meraların korunması ve geliştirilmesi amacıyla, çıkarılan Mera Kanunu kapsamında uygulamaya yönelik çalışmalara hız verilmelidir.
4. Mevcut çayır-meraların iyileştirilmesi ve özel çayır-meraların kurulması teşvik edilmesi ve desteklenmelidir.
5. Yurtdışından ithal edilen mısır, çekirdek soya ve soya küspesinin yurt içinde üretimi teşvik edilmeli, yem sanayimiz ithalata bağımlı olmaktan kurtarılmalıdır.
6. Kesif yem üretim sektörünü denetleyecek ve düzenleyecek mevcut idari yapı güçlendirilmelidir.

7. Yetiştiricilerin bilinçlenmesi amacıyla etkin ve yaygın eğitim programlarının yapılması. Bu çerçevede hayvanlardan optimum verim elde etmeyi sağlayacak uygun barınak, bakım, yönetim şartları ve silaj yapımı ile ilgili eğitimler yaygınlaştırılmalıdır.

KÜMES HAYVANLARI YETİŞTİRİCİLİĞİ VE STRATEJİLERİ

1. GİRİŞ

Türkiye'nin kanatlı sektöründe en önemli yeri işgal eden piliç eti üretimi 1980'li yıllarda entegre üretim tesislerinin çoğalması ve sözleşmeli üretim modelinin uygulanması ile önemli bir yapısal değişim gözlenmiştir. Kanatlı etinin ikinci önemli dalı hindiciliktir. 1995 yılından itibaren hibrit beyaz hindilerin ülkemize getirilmesi ve sözleşmeli üretim modelinin devreye sokulmasıyla hindi eti üretiminde de önemli gelişmeler olmuştur. 1990'lı yıllarda yumurta üretiminde %50'ye varan artışlar kaydedilmiş, yumurta üretimi 1998 yılında rekor düzeye çıkmıştır. 1990'lı yıllarda piliç eti üretiminde de büyük yatırımlar yapılarak dünya standartları yakalanmış ve üretim sürekli artırılarak bu günlere gelinmiştir. Türkiye'de yumurta, piliç ve hindi eti dışındaki kanatlı hayvanların üretimi ise küçük kapasiteli aile işletmelerinde gerçekleştirilmektedir.

2. TAVUK YETİŞTİRİCİLİĞİ

2.1. Üretim Alanı

Türkiye' de piliç eti üretimi: Ankara, Balıkesir, Bolu, Bursa, Düzce, Elazığ, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Manisa, Sakarya, Yozgat ve Çukurova'da (Adana, Mersin), yumurta üretimi: Afyon, Balıkesir, Bursa, Çorum, İzmir, Kayseri, Konya ve Manisa İllerinde yoğun olarak sürdürülmektedir.

2.2. Üretim

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının kayıtlarına göre Türkiye'de 3202' si yumurtacı, 6785' i etçi olmak üzere toplam 9987 ticari işletme vardır.
1990–2000 dönemi içinde tavuk eti üretiminin yıllık ortalama büyüme hızı %14,4'tür. Sektörün büyüme trendi sadece 1994 ve 2001 kriz yıllarında düşüş göstermiştir.

1990 yılında 7.7 milyar adet olan yumurta üretimi, 1998 yılında 12 milyar adede ulaşmıştır. 1998 yılında ulaşılan bu üretim seviyesi yıllar süren bir krizin de başlangıcını oluşturmuştur. Her yıl yaşanan fiyat dalgalanmaları ekonomik krizin de etkisiyle üreticiyi büyük zararlara uğratmış, bir kısım yetiştirici üretimden çekilmiştir.

2002 yılı istatistiklerine göre, Türkiye Dünya piliç eti üretimi sıralamasında 25.sırada, yumurta üretiminde 17.sırada bulunmaktadır.

Tablo 1. Kanatlı Eti ve Sofralık Yumurta Üretimi

Yıllar	Piliç Eti Üretimi	Köy ve Yum. Tavukları Diğer Kanatlı Eti (Ton)	Toplam Kanatlı Eti Üretimi (Ton)	Tavuk Eti Üretim Artışı (%)*	Yumurta Üretimi (.000.000 Adet)	Yumurta Üretim Artışı (%)*
2000	662.096	90.286	752.382	14,68	7.245	-26,94
2001	592.567	80.804	673.371	-10,50	8.194	13,10
2002	620.581	84.625	705.206	4,73	7,809	4,70
2003	768.012	85.333	853.345	21,01	9,816	25,70

Kaynak: BESD-BİR
(*) Bir önceki yıla göre

2.3. Tüketim

Türkiye' de 1994-2000 yılları arası kişi başı tüketilen piliç eti 1994 yılından 2000'e kadar %126 artarak 11.1 kg'a ulaşmıştır. 2001 ve 2002 yılarında ise ekonomik krizin etkisi ile kişi başı tüketim

ne yazık ki 9,5-10 kg'lara düşmüştür. 2003 yılında tüketim yaklaşık 12 kg'dır. Kişi başı yumurta tüketimi 1990'da 139 adet, 1998'de 177 adet iken, 2002 yılında 111 adede düşmüştür. 2003 yılında tüketim 137 adede yükselmiştir.

Dünya'da kişi başı piliç eti tüketimi en yüksek 56,4 kg ile Birleşik Arap Emirlikleri' nde, en düşük tüketim ise 400 g ile Tacikistan'da görülmektedir. 135 ülke arasında 9,9 kg tüketimle Türkiye 82. sırada yer almıştır (Kaynak: 2003/04 Executive Guide To World Poultry Trends).

2000 yılı Dünya yumurta tüketiminde Hollanda kişi başı 19,7 kg tüketimle birinci sırada yer almaktadır. Kişi başı 100 g tüketim ile Tacikistan kanatlı etinde olduğu gibi bu sıralamada da sonuncu sırada yer almıştır. Türkiye 9 kg tüketimle bu listede 47.sıradadır (Kaynak: 2003/04 Executive Guide To World Poultry Trends).

2.4. Kapasite Kullanımı

Türkiye' de 2000 yılında kesilen piliç adedi yaklaşık 518 milyon, üretilen toplam piliç eti miktarı (Damızlık ve yumurta tavuk etleri hariç) yaklaşık 663 bin tondur. 1990 yılına göre kesilen tavuk sayısı 3,9 kat, üretilen piliç eti ise 4,2 kat artmıştır. Türkiye'nin günlük kesim kapasitesi 3500 Ton, yıllık kesim kapasitesi de yaklaşık 1.150.000 Ton'dur. Kesimhane ve yetiştirme kümeslerinde 2003 yılı kapasite kullanım oranı yaklaşık %74'dür.

1997 yılında 36 milyona ulaşan olan yumurtacı civciv üretimi, 1999'da 21 milyona düşmüş, 2003 yılında 31 milyona çıkmıştır. Yumurtacı damızlık kuruluşlarının bir kısmı üretimden tamamen çekilmiş, diğerleri kapasite küçültmüştür. Kümes kapasite kullanımı 2000 yılında %40'lara kadar gerilemiştir. 2003 yılı kapasite kullanımı %55 olarak tahmin edilmektedir.

2.5. AB'ye Uyum Çalışmaları

Kanatlı sektörüne ilişkin mevzuatın AB Direktiflerine uyumu Bakanlık ve sektör temsilcilerinin müşterek çalışmasıyla büyük ölçüde tamamlanmıştır. Yumurta ve kümes hayvanları "Ortak Piyasa Düzeni AB Müktesebatına Uyum Grubu"nun çalışmaları ise devam etmektedir. 2003 yılında AB Gıda ve Veterinerlik Ofisi tarafından 15-26 Eylül tarihlerinde ülkemizde yapılan denetimin sonucu olumlu bir rapor düzenlenerek işleme konulmuştur. AB'ye uygunluk norm numarasının alınması için prosedürün tamamlanması beklenilmektedir. Aynı zamanda ülkemizin hazırladığı "Kalıntı İzleme Planı"nın da AB yetkili kurulunca onaylanması gerekmektedir. Her iki konuda da Türkiye'nin, AB'nin ithalat yapabileceği üçüncü ülkeler listesine girmesi beklenmektedir. Türkiye'nin ihracatta bir hamle yapabilmesi bu prosedürlerin bir an önce tamamlanmasına bağlıdır.

2.6. Dış Ticaret

Tavukçuluk sektöründe Türkiye'nin dış satımı günümüz koşullarında son derece sınırlıdır. Toplam kanatlı eti dış satımının üçte ikisi tavuk ayağından oluşmaktadır. Dünya dış ticaretine konu olan piliç etinin 1/3 lük kısmı Ortadoğu Ülkeleri ve Rusya Devletler Topluluğu tarafından satın alınmaktadır. Bu ülkelerin Türkiye'nin komşuları olması önemli bir dış satım potansiyeli yaratmış olmakla birlikte bu pazardan alabildiğimiz pay %0,1'in altındadır. Mevcut olan bu potansiyel günümüze kadar yeterince değerlendirilememiştir.

Piliç eti dış ticaretinde ithalat yok denecek kadar azdır. İhracatın en yüksek olduğu 1994 ve 2001'de 12,500 ton piliç eti dış satımı yapılmıştır. 2003 yılında tavuk eti ihracatı 8.414 ton, ayak ve sakatat 15.818 tondur.

1998 yılında 616 milyon adet olan sofralık yumurta ihracatımız 2001 yılında 285 milyon adede, 2002 yılında da 30 milyon adede gerilemiştir. 2003 yılında yaklaşık 48 milyon adedi kuluçkalık, 77 milyon adet sofralık olmak üzere toplam 125 milyon adet yumurta ihracatı olmuştur. 1990 ve 1991 yılları hariç ithalatımızın tamamına yakını damızlık yumurtadan oluşmaktadır.

Son birkaç yıldır yurt içi talep artışının üretimdeki artış oranının altında kalması nedeniyle pazarlamada büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu durum ihracata olan ihtiyacı giderek artırmaktadır. Özellikle üretim maliyetlerinin yüksekliği ve ihracat teşviklerinin yetersizliği bu konudaki en büyük engeli oluşturmaktadır.

2.7. Ülke Ekonomisindeki Yeri

Tavukçuluk sektörü Ülkemiz tarımı içinde en güçlü olan sektörlerden biridir. Sektörde kayıt dışı işletmeler dahil yaklaşık 10.000 adet broiler, 5.000 adet de yumurta işletmesinin mevcut olduğu tahmin edilmektedir. Geçimini tavukçuluk sektöründen temin eden (üretici çiftçi, sektörle ilgili esnaf, yem, ilaç, ekipman vb. yan sanayi, nakliye, pazarlama dahil) insan sayısı yaklaşık 2 milyondur. Sektörün yıllık cirosu 2,5 milyar $ civarındadır.

3. HİNDİ YETİŞTİRİCİLİĞİ

3.1. Üretim Alanı

Ankara, Antalya, İstanbul, İzmir, Balıkesir, Kocaeli, Sakarya, Bolu, Düzce, Eskişehir, Kırşehir ve Van illerinde entansif şekilde yapılmaktadır. Devlete ait Hindicilik Üretme İstasyonlarının kapatılması sonucu tamamen özel teşebbüs tarafından yapılan sözleşmeli üretime dayalı bir gelişme izlenmektedir.

3.2. Üretim

Hindicilik ülkemizde uzun yıllar devlet eliyle geliştirilmeye çalışılmış, mer'a yönlü Siyah-Bronz hindi üretimi tercih edilmiştir. Türkiye'de broiler tipi hindi üretimi, 1995 yılında beyaz Kaliforniya hibrit yumurtalarının ithaliyle başlamıştır. Bunu takip eden yıllarda yapılan yeni yatırımlarla entegre olarak hindi eti üreten firma sayısında artış olmuştur. Ayrıca, bir entegrasyona bağlı olmadan ithal ettikleri yumurtaları kuluçkahanelerinde civciv haline getirerek yetiştiricilere satan firmalar da üretime katılmışlardır. Bir entegre firmanın kurduğu hindi damızlık üretim tesisi dışında damızlık tesis bulunmamaktadır. Hindi eti üreticiliği belirli bir kapasiteye ulaşıncaya kadar damızlık ünitelerin karlı bir şekilde çalışması zor görülmektedir. Bundan dolayı sektörün gelişmesi için kuluçkalık yumurta ithalatına bir süre daha devam edilmek zorunluluğu bulunmaktadır. Kayıt dışı ve yöresel yılbaşı üretimini saymazsak ülkede faaliyette olan hindi kesimhaneleri altyapı ve teknoloji olarak dünya standartlarındadır

Hindicilik halen gelişmekte olan bir üretim dalıdır. Gelişmiş ülkelerde kişi başı hindi eti tüketimi 8-10 kg iken Türkiye'de ortalama 500 g'dır. Türkiye hindi eti üretimi aşağıdaki gibidir.

Tablo 2. Hindi Eti Üretimi (ton)

Yıllar	Üretim	Yıllar	Üretim
1995	2.646	2000	23.265
1996	3.223	2001	38.991
1997	2.678	2002	24.582
1998	9.577	2003	34.078
1999	18.270		

Kaynak: BESD-BİR

3.3. Tüketim

Broiler tipi hindi üretiminin devreye girmesiyle 1998 yılından başlayarak üretimde olduğu gibi tüketimde de büyük artışlar görülmüştür. Yılın her gününde piyasada hindi eti bulunması yanında entegrasyonlarca sağlanan ürün çeşitliliği tüketim artışında etkili olmuştur.

Tablo 3.Türkiye Kişi Başına Yıllık Hindi Eti Tüketimi (kg/yıl)

Yıllar	Tüketim	Yıllar	Tüketim
1995	0,043	2000	0,364
1996	0,051	2001	0,563
1997	0,042	2002	0,341
1998	0,146	2003	0,468
1999	0,275		

Kaynak: BESD-BİR

Hindi eti tüketimi 2001 yılında 0,563 Kg ile en yüksek seviyesine çıkmıştır. Ancak bundan sonraki iki yılda ekonomik krizin etkisi ile bu seviyenin altında kalmıştır.

3.4. Kapasite Kullanımı

Ülkede hindi eti üretimi amacı ile inşa edilen barınak sayısı oldukça az olup, hindi eti üretimi genelde broiler kümeslerinde gerçekleştirilmektedir. Yeterli bilgi sağlanamamış olmasına rağmen kurulu kapasitenin yaklaşık %65'inin kullanılabildiği düşünülmektedir.

3.5. AB'ye Uyum Çalışmaları

Bu konudaki gelişmeler tavukçuluk bölümünde "1.6 AB'ye Uyum Çalışmaları" başlığı altında açıklandığı gibidir.

3.6. Dış Ticaret

Yurt içi talebin yeterli olmaması nedeniyle ihracata olan ihtiyaç her sene giderek artmaktadır. Ancak, üretim maliyetlerinin yüksekliği ve ihracat iadesinin düşüklüğü nedeniyle ihracat bir türlü gelişememektedir. AB'ye ihracat yapılabilmesi için gerekli kriterler tamamlanmak üzeredir.

Tablo 4. Türkiye Hindi Eti İhracat ve İthalatı (Ton)

Yıllar	İhracat	İthalat	Yıllar	İhracat	İthalat
1995	0	0	2000	33	1.446
1996	0	0	2001	285	103
1997	2	53	2002	685	0
1998	14	12	2003	823	0
1999	0	8			

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

4. TAVUK VE HİNDİ YETİŞTİRİCİLİĞİNDE SORUNLAR VE ÖNERİLER

1. Maliyetler Yüksektir

Kanatlı eti ve yumurtasında üretim maliyetlerinin dış ülkelere kıyasla yüksek olması önde gelen sorunlardan biridir. Üretim maliyetleri dış dünya ülkeleriyle aynı seviyeye çekilemediği taktirde ülkemiz kanatlı sektörünün geleceği daima sıkıntılı olacaktır. Yurt içi üretimini korumak amacıyla, kanatlı etine %65, sofralık yumurtaya %76,5 oranında Gümrük Vergileri uygulanmaktadır. Bu engelleme sayesinde dış pazarın rekabeti önlenmektedir. Ancak, tarımsal ürünlerin tamamının Gümrük Birliğine alındığı gün ithalata konulan vergiler kalkacak, dış ülkelerin kanatlı ürünleri ülkemize rahatlıkla girecek ve üretimimizi durma noktasına getirebilecektir. Bu sorunun çözümü öncelikle ele alınmalıdır. Üretim maliyeti ana unsurları tek tek ele alınarak konu aşağıdaki şekilde incelenmiştir.

2. Yem Hammaddeleri Pahalıdır

Kanatlı eti ve yumurta üretim maliyetinin yaklaşık %70'ini yem bedeli oluşturmaktadır. Maliyeti düşürme operasyonunun yem hammaddelerinden başlatılması bu nedenle zorunlu görülmektedir.

Devletin uyguladığı fiyat politikası sonucu mısırın iç pazar fiyatları dış pazar fiyatlarının iki katını aşmıştır. Üretim maliyetleri bu nedenle yükselmektedir. Kanatlı yemlerinin ucuzlatılabilmesi için hammadde maliyetini düşürmek gereklidir. Dış ve iç pazarlar arasındaki bu aşırı fiyat farkı kaldırılmalı, yem sanayicisinin dış pazar fiyatlarından hammadde alması sağlanmalıdır.

Bunun için yem hammaddesi gümrük vergileri sıfırlanmalı, iç pazar ürün borsalarında oluşacak fiyatlarla Devletin önceden açıkladığı fiyat arasındaki fark çiftçilere satış belgesi karşılığı destekleme primi olarak Bütçede oluşturulacak fondan ödenmeli veya mısır ve soya ithalatından elde edilecek Gümrük Vergileri bir fonda toplanmalı, bu paranın bir kısmı mısır ve soya üreticisine destekleme olarak, kalanı da kanatlı eti ve yumurta ihracatçısına teşvik olarak ödenmelidir. Böylece bir yandan üretim maliyetleri aşağıya çekilirken diğer yandan ihracat teşvik edilmiş olacaktır.

Öneri
Ülkemizde yeterli miktarda üretilemeyen yem hammaddesi mısırın %30'u, soyanın ise %90'ı ithalattan karşılanmaktadır. Değişen döviz kurları maliyetler üzerinde etkili olmaktadır. Mısır ve Soyanın ihtiyaca yeterli miktarda yurt içinde üretilmesini temin için, teşvik primi kapsamında tutulmalı, alternatif ürün projesi kapsamındaki ürünler listesindeki yem hammaddeleri mısır, triticale, sorghum gibi ürünlere öncelik verilmeli ve desteklenerek üretiminin artırılması sağlanmalıdır.

TMO'nun uyguladığı fiyat politikasında maliyet bazlı belirlemeler yapması ve üreticiyi koruduğu gibi tüketiciyi de koruyacak bir yol izlemesi sağlanmalıdır.

3. Kredi Faizleri Yüksektir
T.C. Ziraat Bankasının tarımsal kredilere uyguladığı faiz oranı yüksektir. Son olarak çıkarılan indirimli faiz uygulamasından tavukçuluk yararlandırılmamıştır.
Öneri
Kanatlı üretimi bu Kararname kapsamına alınmalı ve yem hammaddesi alımında kullanılmak üzere firmalara kapasiteleri oranında iki yıl vadeli rehabilitasyon kredisi verilebilmelidir. TMO'nun zaman zaman yaptığı sıfır faizli 3-5 aylık yem hammaddesi satışları yararlı olup devamında fayda görülmektedir.

4. KDV Oranı Yüksektir
Canlı tavuk, hindi ve civciv ile yumurta ve kanatlı etlerine, bir kısım yem hammaddelerine uygulanan KDV'nin % 8'dir. İleri işlenmiş kanatlı eti ürünlerine uygulanan KDV de %18'dir.

Öneri
Diğer temel gıda maddelerinde olduğu gibi KDV'nin % 1'e indirilmesi, maliyetlerin düşürülmesi açısından son derece yararlı olacaktır. İleri işlenmiş kanatlı eti ürünlerine uygulanan KDV'nin de %8'e indirilmesinde aynı şekilde yarar görülmektedir. Bu ürünlerdeki KDV'nin indirilmesi halinde kayıt dışı üretimin kayıt altına girmesi sonucu devletin vergi gelirlerinde düşüş değil artış sağlanacak, aynı zamanda ürün satış bedellerinde % 7-10'luk bir düşme sağlanacak, bu da tüketimi artıracaktır.

5. Araştırma Faaliyetleri Yetersizdir
Yem maliyetlerini düşürücü, verimi artırıcı, fire ve benzeri kayıpları azaltıcı araştırmalar yetersizdir. Bolu-İstanbul hattında faaliyet gösteren kanatlı entegre firmaların kurmuş olduğu Kanatlı AR-GE A.Ş.sektörde bu konuda çalışan tek firmadır.

Öneri
Kanatlı AR-GE A.Ş benzeri kuruluşlar çoğaltılmalıdır. Üniversitelerin, Bakanlığın araştırma Kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin AR-GE konusunda işbirliği ve bilgi paylaşımı sağlanmalıdır. Bu tür pahalı araştırmalar devlet tarafından subvanse edilmeli, firmaların AR-GE amaçlı harcamalarına yeterli kaynak desteği yapılmalıdır.

6. Fire ve Kayıplar Azaltılmalıdır
Türkiye'de broiler yetiştiriciliğinde zayiat %10'dan %7'lerin altına indirilmiş ise de gelişmiş ülkelerde normal kabul edilen %2-3'un halen üstündedir. Aynı şekilde yem zayiatının da fazla olduğu bilinmektedir. Bugüne kadar daha çok iç piyasaya yönelik çalışan tavukçuluk işletmeleri Türkiye'nin AB sürecinin hızlandığı bir dönemde artık dünya pazarıyla rekabet edecek güce sahip olmalıdır.

Öneri
Yetiştiricilikte modern tavukçuluk kuralların uygulanmalıdır. Canlı güvenliği (biyosecurity) kuralların tam uygulanarak ilaç ve dezenfektanlar gibi hem maliyeti yükselten hem de insan sağlına ve çevreye zararlı olan maddelerin kullanımı mümkün olduğu kadar azaltılmalı ve gerektiğinde yüksek ücret ödeyerek tavuk yetiştiriciliği konusunda uzman ve deneyimli kişiler çalıştırılmalıdır.

7. İhracatın Geliştirilmesi Gereklidir
AB'ye uygunluk norm numarasının alınması ve ülkemizin Kalıntı İzleme Planının onaylanması sonrasında Türkiye'nin AB'nin ithalat yapabileceği üçüncü ülkeler listesine girmesiyle birlikte ihracatımızda bir sıçrama yaşanabilir. Ancak üretimdeki yüksek maliyetler ihracatımızı olumsuz etkilemeye devam edecektir.

Kanatlı eti ihracatına AB Ülkelerinde 310 $/Ton, ABD 600 $/Ton civarında yüksek sübvansiyonlar uygulanmaktadır. Ülkemizde ise ihracat sübvansiyonu (Ele geçen net miktar olarak), kanatlı etinde 26 $/Ton, 1000 adet yumurtada 4,7 $'dır.

Öneri
Dış pazarlarda bu ülkelerle rekabet edebilmemiz için mevcut ihracat iadelerine ek olarak; Piliç etine 300 $/Ton, civcive 25 $/1000 adet, kuluçkalık ve damızlık yumurtaya 20 $/1000 adet, sofralık yumurtaya 10 $/1000 adet ihracat iadesi verilmelidir.

Mısır ve soya ithalatından alınan Gümrük Vergileri bir fonda toplanmalı, bir kısmı kanatlı etine ve yumurtaya ihracat iadesi olarak, kalanı mısır ve soya üreticisine prim şeklinde verilmelidir.

Tüm kanatlı ürünlerinin pazarlanmasında yakın komşularımız hedef kitle olarak ele alınmalıdır. Dünya tavuk eti dış ticaretinin 1/3' ünün yakın komşularımıza yapılması ve bu ihracatta Türkiye'nin payının %0.1'in altında olduğu düşünülürse konunun önemi daha iyi anlaşılacaktır.

8. AB Standartlarında Üretim Sağlanmalı ve Yaygınlaştırılmalıdır
Türkiye' de kanatlı hayvan sektöründe faaliyet gösteren bir çok firma, teknoloji transferi ve kullanımına ilişkin olarak AB üyesi ülkeleri yakalamış, hatta 4 piliç, 2 hindi kesimhanesi AB'ye uygunluk onayı alma aşamasında olmalarına rağmen, ürünlerin hijyenik kalitelerinde aynı standartlara henüz ulaşılamamıştır. Sektörde düşük kaliteli üretim yapan kuruluşların varlığı ve bunların hijyen kurallarından uzak ürettikleri kanatlı etleri modern kuruluşları da olumsuz etkilemektedir.

Öneri
Bu tür sakıncalı tesislerin uygun hale getirilmeli, konu ile ilgili mevcut yönetmeliğin eksik ve hatalı kısımları AB direktiflerine uyumlu hale getirilerek etkin bir şekilde uygulanmalıdır. AB standartlarında üretim yapan kesimhanelerin bu ruhsata sahip olmaları ihracat açısından atılması gereken önemli adımlardan birisidir. AB' ye giriş için aday olduğumuz dönemde, başta piliç ve hindi eti olmak üzere bütün kanatlı ürünlerinin ilgili yönetmeliklere uygun kesimhanelerde işlenmesini ve kapalı ambalajda satılmasını sağlayacak tedbirlerin tedricen alınması ve sıkı bir şekilde kontrolü gereklidir. Bu amaçla eski teknolojiye sahip kesimhanelerin yenilenmesi için gerekli kolaylıklar sağlanmalıdır.

Kalıntı izleme mevzuat çalışmaları ve antibiyotik kalıntı takibi kanatlı kesim hanelerinin AB standartlarına uygunluk ruhsat numarası alabilmesi için önemlidir. Buna uygun bir yönetmelik

çıkarılmalı, yönetmelik kurallarının uygulanıp uygulanmadığını takip için gerekli laboratuarlar kurulmalıdır.

9. Gıda Güvenliği Sağlanmalıdır

Halk sağlığının korunması ve ekonomik kayıpların en az düzeye indirgenmesi için kanatlı etleri ve yumurtası, ulusal ve uluslararası mevzuatın öngördüğü şekilde kontrolden geçirilmemektedir.

Öneri

Üretimin tüm aşamalarında HACCP ve GMP gibi gıda güvenirliliği ve kalite kontrolünü sağlayan sistemlerin yaygın biçimde kullanılması için işletmeler teşvik edilmelidir. Sadece ürün işleme aşamasında değil, kümesten sofraya gıda güvenliği konularını da dikkate alarak üretimin tüm aşamalarında bu konulara yeterince önem verilmelidir. Bu uygulamaların yaygınlaşması uluslararası ticarette rekabet gücümüzün artmasına neden olacaktır. Özellikle belirli bir kapasitenin üstünde olan işletmelerde bu uygulamaların zorunlu hale gelmesi hem rekabet gücümüzün artması hem de kaliteli ürün tüketme yönünden oldukça faydalı olacaktır.

10. Laboratuar Olanaklarının Geliştirilmesi Gereklidir

Mevcut kanatlı teşhis laboratuarları yeterli donanıma sahip olmadıkları gibi, sayı olarak ve dağılım olarak da uygun değildir.

Öneri

Mevcut kanatlı teşhis laboratuarlarının teknolojik yönden iyileştirilmesi yanında özellikle kanatlı hayvan yetiştiriciliğinin yoğun olarak yapıldığı bölgelerde sayısı artırılmalıdır. Buralarda görev yapan uzmanların eğitimleri muntazam yapılmalı, uzman kadroları takviye edilmelidir.

11. Yumurta Sanayi Geliştirilmelidir

Yumurtada yıl içinde arz fazlalığı olduğu dönemler giderek artmakta, bunun sonucu yaşanan aşırı fiyat dalgalanmaları sektörü yıpratmaktadır. Arz fazlası olan dönemlerde yumurtayı işleyerek dayanıklılığını ve depolama süresini uzatacak sanayi kuruluşlarına ihtiyaç vardır. Ülkemizde küçük kapasiteli bir kaç tane yumurta işleyen sanayi tesisi kurulmuş ise de yeterli değildir.

Öneri

Endüstri ürünü (pastörize, likit ve toz) yumurtanın kullanımını yaygınlaştırmak için güçlü bir tanıtım yapılmasına ve yumurtayı işleyecek yeterli kapasitede sanayi tesislerinin kurulmasına ihtiyaç vardır. Yumurta sanayinin yanında arz-talep dengesini sağlayarak üretime istikrar getiren entegrasyonlar sağlanmalı ve teşvik edilmelidir.

12. Değişen İklim Koşulları Dikkate Alınmalıdır

Dünya ikliminin giderek ısınmakta olduğu bilinmektedir. Bunun üretim ve verimlilik üzerine olumsuz etkileri giderek artmaktadır.

Öneri

Türkiye'de sıcak iklim tavukçuluğunun alt yapısını hazırlamalıdır. Kümeslerde klimalandırma yatırımlarına önem verilmeli, üretimde kullanılan hibritlerin sıcağa dayanıklılığını artırmak için gerekli araştırmalar yapılmalıdır. Aksi taktirde verim düşüklüğü ve ölümlerin artmasıyla maliyet yükselecektir.

13. Tüketim Düşüktür

Kanatlı sektörünün diğer önemli bir sorunu pazarlamadır. Halen başta piliç ve hindi eti olmak üzere üretilen kanatlı eti ve ürünlerinin tamamına yakın bir kısmı iç piyasada tüketilmektedir. Sektörün büyüme hızı dikkate alındığında ihracat imkanlarının açılmasının yanında, iç piyasadaki tüketimin artırılması da bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Tüketimimiz AB ülkelerinin tüketim miktarlarının çok altında, hatta yarısı kadardır. Tüketimin artırılmasının gelir düzeyi ile yakın ilişkisi olduğu bilinmekle beraber, tavuk eti ve yumurtanın insan sağlığı açısından önemli ve ekonomik birer kaynak olduğu ülkemiz insanına yeterince duyurulması halinde tüketimi artırıcı etki yapacağı muhakkaktır.

Öneri
Kanatlı ürünlerinin tanıtım faaliyetlerinde insan beslenmesindeki önemi üzerinde durulmalıdır. Tüketimi artırmada promosyonun etkisinden yararlanmak için bir kampanya düzenlenmesi, bu kampanyada, süt ve mercimek tüketimini artırmada olduğu gibi Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın önderliğinde koordinasyonun sağlanarak üretici firmaların katılımının temin edilmesi mümkün ve gerekli görülmektedir.

Basın ve yayın kuruluşları aracılığı ile tavuk eti ve özellikle yumurta tüketimi ile ilgili olumsuz haber ve yorumlar yapılmaktadır. Tüketime olumsuz etkileri olan ve bilinçsiz yapılan bu yorumların önüne geçilmelidir.

14. İşletme Yeri Seçimi Disiplin Altına Alınmalıdır
Türkiye'de kanatlı hayvan yetiştiriciliğinin belli bölgelerde büyük yoğunluk kazanması bulaşıcı hastalıkların kolayca yayılmasına neden olmaktadır. Özellikle salgın hastalıkların kontrolü bakımından kurulacak damızlık tesisler ve yetiştirici kümesleri için yer seçimi büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla, çevresinde kuluçkahane, kümes veya kesimhane olmayan, hijyenik açıdan kirletici yapı ve tesislerden yeterince uzak, mümkün olduğunca izole bir yerde yatırım yapan damızlık işletmeleri ve kanatlı üreticilerini koruyan bir yasal düzenleme bugüne kadar yapılamamıştır. Yönetmeliklerle bazı koruma şeridi tesisi gayretleri bulunmakla beraber yeterli ve etkili değildir. Koruma bandını ihlal eden yapılarla ilgili davalar yıllarca sürmekte ve istenen sonuç alınamamaktadır.

Öneri
Yeni kurulacak her türlü tarımsal tesis için Tarım İl Müdürlüklerinden izin alınırken, bu sırada koruma bandı öncelikle dikkate alınmalı, ayrıca verimli tarım arazilerinin üzerine kümes tesis edilmesi önlenmeli, verimsiz ve işlenemeyen araziler üzerine bu tür tesislerin yapılmasına izin verilmelidir. Bu konuda yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır.

15. Küçük İşletmelerin Sayısı Fazladır
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı verilerine göre kanatlı işletmelerinin büyük çoğunluğu ekonomik kapasitelerin altındadır.

Entegre hindi üretiminin yapıldığı bölgelerin genelde entegre piliç eti üretim alanları olması nedeni ile piliç kümeslerinin bir kısmı hindi eti üretimi amacı ile kullanılmakta, bu da modern kümeslere olan gereksinimi artırmaktadır.

Öneri
Teknolojinin tam anlamı ile kullanılabilmesi ve ekonomik bir üretim için kurulu kümes kapasitelerinin en az 15 bin olması gerekmektedir. Hindi üretimi amacıyla tesis edilmiş modern kümeslerin artırılmasına gerek vardır.

16. Yetişmiş Eleman Yetersizdir
Kanatlı sektörünün diğer önemli bir sorunu hemen her alanda yetişmiş eleman eksikliğidir. Sektörün kendine özgü yapısı nedeni ile Veteriner ve Ziraat Fakülteleri eğitim ve öğretiminde lisans düzeyinde yer alan ders ve konular oldukça yetersiz kalmaktadır. Fakültelerin ders müfredatı içinde kanatlı ile ilgili ders ve konuların toplama oranı % 2-3'leri maalesef geçmemektedir. Üniversitelerde doğrudan kanatlı sektörü ile ilgilenen akademisyen sayısının azlığına bağlı olarak Türkiye' de Üniversiteler ve özel sektör tarafından bilgi ve teknoloji üretimi son derece yetersizdir. Üniversitelerde kanatlı sektörüne yönelik spesifik uzmanlık alanlarında (besleme, teşhis, sağlık koruma, kanatlı eti hijyeni ve muayenesi vb.) gereksinim duyulan eleman açığını giderecek lisans üstü programlar bulunmamaktadır.

Öneri
İlgili fakültelerin bu konuya eğilerek ders programlarına gerekli ilaveleri yapmaları yararlı olacaktır.

17. Üretici Birlikleri Kurulmalıdır

Tavukçuluk sektörünün sorunlarını sahiplenecek az sayıda dernek ve danışma kurulu mevcut olsa da diğer kanatlı sektörünün sorunlarını gündeme getirecek bir birlik bulunmamaktadır.

Öneri

Kanatlı eti ve yumurta konusunda üretim planlamasından ve pazarlamaya kadar etkin rol oynayacak Tarımsal Üretici Birliklerinin kurulmasına gereksinim bulunmaktadır.

18. Dışa Bağımlılık

18.1. Damızlıkta Dışa Bağımlılık

Tavukçulukta ve hindicilikte ebeveyn ve büyük-ebeveyn bakımından dışa bağımlılık halen devam etmektedir. Her yıl damızlık ve kuluçkalık yumurta veya civciv ithal edilerek sektörün ihtiyacı karşılanmaktadır. Her hangi bir ticari ambargo uygulanması veya hastalık nedeniyle karantina uygulanan ülkelerden ithalatın yapılamaması gibi durumlarda tavukçuluk sektörünün kısa sürede darboğaza girmesi kaçınılmaz olacaktır. Son yıllarda damızlık ithal ettiğimiz ülkelerin bir kısmında ortaya çıkan hastalıklar nedeniyle canlı kanatlı hayvanların ve ürünlerinin ithalatının yasaklanması, damızlık ihtiyacı olan firmalarımızı ciddi sıkıntılara sokmuştur.

Tavukçulukta damızlık ırk araştırmaları ve üretiminin pahalı yatırımları ve çok özel uzmanların istihdamını gerektiriyor olması, bu konuda yapılacak kamu ve özel sektör yatırımlarını olumsuz yönde etkilememelidir.

Öneri

Sektörün damızlık konusunda dışa bağımlılıktan kurtarılabilmesi için, saf hatlardan başlayarak kesintisiz üretim zincirinin tüm aşamalarını elinde tutacak kamu veya özel sektör ıslah işletmeleri oluşturulmalıdır. Bu kuruluşlar hibe, düşük faizli kredi, vergi muafiyeti gibi teşviklerle desteklenmeli, yatırımlar özendirilmelidir. Uzun süredir A.Ü. Ziraat Fakültesi ve Tavukçuluk Enstitüsü eşgüdümüyle yürütülmeye çalışılan bu tür projelerin etkili bir sonuca ulaşabilmeleri için ilgili fonlardan hibe şeklinde destekler sağlanmalıdır.

18.2. Aşı, İlaç, Premiks ve Ekipmanlarda Dışa Bağımlılık

Sektörde kullanılan aşıların yaklaşık % 30' u yerli aşıdır. Türkiye genelinde kullanılan yem katkı maddelerinin % 70'lik kısmı kanatlı grubuna aittir ve çoğunluğu ithal edilmektedir. Aşıdan etkili bir şekilde yararlanılması için lokal suşlardan üretilmesi en uygun şekildir. Hindi hastalıklarına karşı özel aşılar Türkiye' de bulunmamakta, bazı hastalıklara karşı ise tavuklarda uygulanan aşılar kullanılmaktadır.

Benzer şekilde, yüksek teknoloji kullanılarak üretilen çeşitli ürünler (aşı, antibiyotik, biyolojik ve kimyasal etkin maddeler, yem katkı maddeleri, büyütme faktörleri, vb.) ve kümes, kuluçkahane, yem fabrikası ve kesimhane ekipmanları da önemli ölçüde yurt dışından satın alınmaktadır.

Öneri

Bakanlığın gerekli teşvikleri sağlayıp, projelendirmeleri yaparak tercihen özel sektörle işbirliği içinde aşı, ilaç ve premiks üretimi için girişimde bulunması, bu konuda yapılacak yatırımları teşvik edici kararların çıkarılması yararlı olacaktır.

18.3. Yem Hammaddelerinde Dışa Bağımlılık

Başta mısır ve soya fasulyesi olmak üzere çeşitli yem hammaddeleri de yurt dışından alınmaktadır. Bu durum uluslararası rekabet şansımızı da azaltmaktadır.

Öneri

Mısır ve Soyanın i[illegible]ca yeterli miktarda yurt içinde üretilmesini temin için, teşvik primi ödenerek üretim cazip hale getirilmelidir. Alternatif ürün projesi kapsamındaki ürünler listesindeki yem hammaddeleri mısır. triticale, sorghum gibi ürünlere öncelik verilmeli ve desteklenerek üretiminin

19. Organik Kanatlı Yetiştiriciliği Gelişmemiştir

Kanatlı işletmelerinin gelirlerini artırmanın önemli bir yolu yeni ve alternatif ürünleri piyasaya sunabilmektir.

Öneri

Günümüzde organik yumurta ve kanatlı eti üretimi yetiştiricililer için önemli bir avantaj olabilir. Tarımsal üretimle birlikte düşünülmesi gereken organik üretim ihracata dönük olarak düşünüldüğünde kanatlı hayvan yetiştiricileri için önemli bir gelir kapısı olacaktır. Bunun yanında klasik üretimde de alternatif gelir kaynakları aranmalı, alternatif et ürünleri imali, ambalaj ve pazarlanması, yan ürünlerin değerlendirilmesi, çevre sağlığı veya planlanması gibi bir çok konuda yönlendirici bir rol oynayacaktır. Organik olarak kanatlı eti ve yumurta üretimi konusunda yapılan çalışmalar var ise de geliştirilmeye muhtaçtır. Bu konuda üretim yapan ve bu üretimi denetleyen örnek firmalara ihtiyaç vardır.

5. DİĞER KANATLILAR VE TAVŞAN YETİŞTİRİCİLİĞİ

5.1. Bıldırcın Yetiştiriciliği

5.1.1 Mevcut Durum

Kanatlı kümes hayvanlarına diğer bir seçenek bıldırcındır. Bıldırcın gerek av hayvanı olarak, gerekse et ve yumurta verimi yönünden alternatif bir protein kaynağıdır. Türkiye'de entansif bıldırcın yetiştiriciliği 1970 lerden beri yapılmaktadır. Yer yer üretimin henüz talebi karşılayacak düzeyde olmadığı görülmektedir. Ayrıca, ürünlerinin tüketici tarafından tedavi amaçlı kullanılması özel bir gıda olma özelliği kazanmasına neden olmaktadır. Bu nedenlerden dolayı bıldırcın işletmelerinin halihazırda diğer kanatlı işletmelerine oranla ekonomik verimliliği daha yüksektir. Yarı modern tarzda teknoloji üretimi mevcut olsa da genel olarak işletme büyüklükleri de teknoloji kullanımına müsait büyüklükte değildir. Türkiye' de bıldırcın kesimine dönük teknoloji üretimi son derece yetersizdir. Kesim makinesi, haşlama kazanı, yolma makinesi gibi araçlarda, modern olmayan bir teknoloji hakim durumdadır. Üretim ve kesim bu araçlarda yapılmaktadır.

Ayrıca damızlık olarak geliştirilmiş, iri genotip sağlamada üreticilerin sıkıntıları bulunmaktadır. Yem konusu da halen sorun durumundadır. Çünkü üreticilerin entegrasyon ya da birlikte hareket edebilecekleri bir yapıya kavuşturulamamıştır. Ayrıca kuluçka makinesi, barınak ve ekipmanları konularında kalite yetersizliği vardır.

5.1.2. Üretim

İstanbul, Ankara, Bursa, Eskişehir, Mersin, Konya gibi iller başta olmak üzere tavukçuluk yapılan birçok yerde bıldırcın da üretilmektedir. Ayrıca Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bağlı araştırma kuruluşlarında ve çeşitli üniversitelerin ilgili fakültelerinde de bıldırcın yetiştiriciliği yapılmaktadır.

5.1.2.1. Üretim Miktarları

Bıldırcın ülkenin birçok yerinde yetiştirilmesine rağmen pazar darlığı ve kontrollü bir üretim olmayışı nedeniyle sağlıklı sayılardan söz edilememektedir.

5.1.3. Dış Ticaret Durumu

Bıldırcın yetiştiricileri genelde damızlıklarını da, ürünlerini de iç pazarda tüketime sunmaktadır. Bu nedenle dış satım yoktur. Bazı üreticiler tarafından zaman zaman dışarıdan damızlık yumurta getirilmektedir.

5.1.4. Yurt İçi Tüketim

Üretimin tamamı yurt içinde tüketilmektedir. Ancak özellikle canlı ağırlık yönünden diğer kanatlı kümes hayvanlarından küçük olması ve satış fiyatının eşit ağırlık için bıldırcın yönünde yüksek olması iç tüketimde bu hayvandan yeterince yararlanılmasını engellemektedir. Genellikle lüks lokantaların yemeği olma özelliğini taşımaktadır.

Son yıllarda özellikle yumurtasının tavuk yumurtasından çok daha yüksek bir fiyatla alıcı bulduğu görülmektedir. Ancak bu tüketimin bıldırcın yumurtası yeme isteğinden çok, halkın sağlık koruma için hastanelerden daha farklı bir yol arayışının bir sonucudur.

5.1.5. Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Geçmiş yıllara göre kısmen bir ilerleme sağlanmışsa da bıldırcın tüketimi istikrarlı bir gelişmeyi sağlayacak düzeyde değildir. Bazı sağlık sorunlarına iyi geldiği kabul edildiği için yumurta tüketimi artmakta ise de bu isteklerin sürekliliği yoktur. Et tüketiminde ise tavuk fiyatları esas alındığı için tüketici bıldırcını tercih etmemektedir. Pazar ancak fiyat düşüşleri ile açılabilecektir.

Öneriler:

1. Karlılığın artırılması için damızlık hayvan ve yem üretiminden pazarlamaya kadar üretim tam entegre olarak düşünülmelidir.

2.Bıldırcınlarda et ve yumurta veriminin iyileştirilmesine yönelik çalışmaları teşvik etmeli ve desteklemelidir.

3. Tüketimi teşvik edici tanıtım faaliyetleri ve alternatif tüketim modelleri artırılmalıdır.

4. Bıldırcın sadece gıda üretim sektöründe yer almamalı, aynı zamanda avlaklara salınacak bir av hayvanı olarak da değerlendirilmesi teşvik edilmelidir.

5. Bıldırcın ürünleri iç piyasada henüz tam anlamı ile tanınmadığı gibi, özelikle Ortadoğu ülkeleri en büyük alıcı durumundadır. Buna dönük olarak düşünüldüğünde kapasite artırımı yönünden bıldırcın yetiştiriciliğinin geleceği bir hayli açıktır. Ancak pazar durumu çözümlenmeden yeni işletmelerin kurulması ve üretimin artması durumunda diğer kanatlı sektöründe karşılaşılan sorunlar ile karşılaşılabilecektir. Özellikle yeni kurulacak işletmelerde mutlaka AB kriterlerine uygunluk aranmalıdır.

5.2. Ördek ve Kaz Yetiştiriciliği

5.2.1. Mevcut Durum

Dünyada birçok ülkede kaz ve ördek yetiştiriciliği hayvancılık işletmeleri arasında önemli bir yer tutmasına rağmen Türkiye'de uzun yıllardan beri hala aile tipi işletme şeklinde yapılmaktadır ve gereken ilgiyi görmemektedir. Genelde et, yumurta, tüy, yağ ve süs hayvanı olarak yetiştirilen bu kanatlılar soğuk iklim şartlarına çok dayanıklı olduğu ve etinin yağlı olması dolayısıyla kalori bakımından zengin olduğu için Rusya gibi ülkelerde tüketimi tavuk eti tüketiminden sonra gelmektedir. Türkiye'nin Kars ve Erzurum gibi bölgeleri de iklimin soğuk olması bakımından Rusya'ya benzerlik göstermektedir. Bu ve buna benzer bölgelerde kaz ve ördek yetiştiriciliği geliştirilebilir. Özellikle son yıllarda bazı Avrupa ülkelerinin taleplerindeki artışa paralel olarak Türkiye'de de dikkat çekmeye başlamıştır. Özellikle soğuk iklimlerde kolaylıkla üretilebilmesi bu hayvanlara bir avantaj getirmektedir.

5.2.2. Üretim

Kaz özellikle Kars, Erzurum gibi soğuk bölgeler başta olmak üzere Türkiye'nin hemen her bölgesinde yetiştirilir. Ördek ise halk elinde Türkiye'nin her bölgesinde rahatça üretilen bir hayvandır. Antalya ve Ankara' da Pekin ördeğinin, Kastamonu'da Muskovi ördeğinin ticari amaçla üretilme çalışmaları yapılmaktadır. Gerek kaz, gerekse ördek halk elinde ve ciddi bir ticari amaç gözetmeden, yalnızca ailenin kendi gereksinimlerini karşılamak amacıyla üretildiği için özel bir barınak ve teknoloji kullanılmamaktadır. Ancak bu işi ticari olarak yapmayı planlayan girişimciler vardır ve bunlar Üniversitelerdeki konunun uzmanı öğretim üyelerinin önerileri doğrultusunda özel barınaklar ve teknolojiyi oluşturmayı düşünmektedirler.

Ördek ve kaz için başlıca verim ettir. Ancak Türkiye'de özellikle ördek etinde hissedilen koku et talebini düşürmektedir. Son yıllarda özellikle tüy ve karaciğere yurt dışı talep olduğunun duyulması ördek yetiştiriciliğini bu yönlere doğru kaydırmaktadır. Bunun yanı sıra ördek halk tarafından biraz da alışkanlık olarak dere ve göllerde süs amaçlı üretilmeğe devam etmektedir. Özellikle Pekin ördeğine bu amaçlı talepler dikkat çekicidir. Kaz eti ise özellikle soğuk bölgelerin halkı tarafından kış mevsimlerinin başlıca protein enerji kaynaklarından biri olarak tüketilmektedir. Ayrıca kazın yağı da halkın severek tükettiği bir üründür. Aşağıda Türkiye'nin yıllar üzerinden ördek ve kaz varlığı verilmiştir:

Tablo 5. Türkiye'nin Ördek ve Kaz Varlığı (Adet)

Yıllar	Ördek	Kaz
1996	1.094.000	1.642.000
1997	1.829.000	1.795.000
1998	1.339.000	1.771.000
1999	1.295.000	1.671.000
2000	1.104.000	1.497.000

Kaynak: DİE

Kaz ve ördeklerde üretilen ürün tip ve miktarları ile ilgili sağlıklı bir istatistik bulunamadığı için gerek üretilen miktar, gerekse tüketim hakkında bir şeyler söylenememektedir. Ancak son yıllarda avlaklara ördek ve kaz konulmasına yönelik yaklaşımlar da görülmektedir.

5.2.3. İç Tüketim

Yurt içinde üretilen ördek ve kazların eti ve yağı tamamen iç tüketime sunulmakta, çoğu kez aileler ürettiklerini kendileri tüketmektedirler. Tüylerinin ise sağlıklı şekilde değerlendirildiğini söylemek bugün için zordur. Yumurtaları ise kuluçkalık olarak kullanılmaktadır.

5.2.4. Dış Ticaret

Bu konuda kayda değer bir bilgi yoktur. Üretim kısıtlı olduğu için henüz dış ticaretin söz konusu olmadığı tahmin edilmekte, ancak yakın bir gelecekte bu konuda açık bir pazardan yararlanma olanağı var gibi görünmektedir.

5.2.5. Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kaz ve ördek yetiştiriciliği dünya ülkelerinde oldukça ciddi bir biçimde yapılmaktadır. Rusya gibi komşu ülkelerimizde tavuktan sonra en çok tüketilen kanatlı hayvan olduğu bilinmektedir. Türkiye de bu hayvanların kolaylıkla üreyebildiği ve yaşayabildiği bir ülkedir. Bu hayvan türlerinin ticari olarak yetiştirilebilmesi için;

Öneriler:

1. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde kaz ve ördek yetiştiriciliği konusunda eğitim görmüş uzman kişilerden oluşan bir ünite oluşturulmalıdır.
2. Türkiye'de kaz ördek yetiştiriciliği için uygun bölgelerin saptanması, uygun ırkların belirlenmesi ve uygun yetiştirme şeklinin tespit edilmesi çalışmalarına başlanması gerekmektedir.
3. Yerli ırkların ıslahı ile ilgili üniversitelerin projeler hazırlaması teşvik edilmeli ve yapılan ciddi projeler desteklenmelidir.
4. Kaz ve ördek yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması ve kaz ve ördek eti üretim ve tüketiminin özendirilmesi için gerek yazılı ve görsel medya aracılığıyla gerekse kitapçık, broşür ve seminerler düzenlenerek yetiştiricilik, pazarlama ve hastalıklar hakkında aydınlatıcı bilgiler içeren programlar yapılmalıdır.
5. Ördek ve kaz etinin yurt içinde değişik kampanyalar ile tanıtımının yanında elde edilen ürünlerin ihracat yolları araştırılmalıdır. Kaz ciğeri üretimi gibi lüks gıda tüketimine yönelik taleplerin araştırılması, teşvik edilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.
6. Kaz ve ördek üretim işletmelerinin kurulması için Türkiye'nin sosyal ve coğrafik durumu göz önünde tutularak AB yasalarına uygun kriterler belirlenmeli ve işletme izinleri bu kriterlere göre verilmelidir.

5.3. Devekuşu Yetiştiriciliği

5.3.1. Mevcut Durum

Dünya' daki gelişimine bağlı olarak Türkiye' de de devekuşu yetiştiriciliği son on yılda oldukça hızlı bir gelişme göstermiştir.

5.3.2. Üretim

Başlıca Antalya, Denizli, Kırşehir, Konya, Bursa, Van, Kayseri, Ankara, Balıkesir, Gaziantep, Urfa illeri olmak üzere Türkiye' nin bir çok ilinde üretim yapılmaktadır. DPT'nin açıklamalarına göre ülkemizdeki devekuşu işletme sayısı 250 adedin üzerindedir. İşletmelerin tamamının damızlık yumurta ve civciv üretimine dönük görünmesi, et ve deri gibi ürünlerin pazarlamaya dönük

projeksiyonlarının yapılmaması ve damızlık materyale olan talebin giderek azalması ile birlikte sektör duraklama noktasına gelmiştir. Öncelikle halihazırda iç içe bulunan damızlıkçı işletme, kuluçkahane, büyütme ünitesi gibi oluşumların birbirinden ayrılması ve canlı güvenliği başta olmak üzere hayvanların fizyolojik ihtiyaçlarına uygun olarak barınakların yeniden organize edilmesi sağlanmalıdır.

5.3.3. Tüketim

Şu anda üretici adayı firmalar, damızlık alıp yüksek fiyatla iç pazarda yavru satmayı amaçlamaktadırlar. Yurt içi ve yurt dışından yoğun bir hayvan alımı yapılmaktadırlar. Et üretimi amaçlanmadığından henüz devekuşu etinin yurt içinde yaygın olarak tüketileceği aşamaya gelinmemiştir. Devekuşu etinin kırmızı etin 2-3 katı fiyatla satılıyor olması, et standardının oluşmaması iç tüketim ve ihracat şansını azaltmaktadır.

5.3.4. Dış Ticaret Durumu

Giderek azalmakla birlikte damızlık yumurta, yavru, ergin hayvan ve damızlık hayvan ithalatı devam etmektedir. Planlı bir üretim yapılmadığından ihracat yapma şansı bulunmamaktadır. Ülkede devekuşu sektörünün önünün açılabilmesi için üretim et ve deri üretimine dönük olarak düşünülmeli ve hedef kitle olarak bu konuda en büyük alıcı Avrupa ve ABD seçilmelidir. Bu konuda İsrail oldukça güzel bir örnektir. Dini nedenlerden dolayı kendi halkı devekuşu eti tüketmeyen İsrail güney Afrika'dan sonra dünyanın en büyük devekuşu üreticisidir. Ürettiği et ve deriyi hiç işlemeden ihraç etmektedir.

5.3.5. Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Devekuşu yetiştiriciliği Türkiye'de gerekli altyapı oluşturulmadan başlatılmış üretim dalıdır. Her ne kadar ilk başlayanlar reklam mahiyetindeki yayınlar, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının teşvik edici açıklamaları ile hızlı bir gelişim göstermişse de bunun kendisine bir iş kolu arayan girişimcileri yanlış yönlendirdiği görülmektedir. Çünkü yapılan incelemeler bu hayvanların maliyetinin ilk açıklamalar kadar düşük olmadığını, ürünlerinin ise iç pazarda yer alma şansının çok sınırlı olduğunu göstermektedir. Yeni girişimcilere hayvan ya da yumurta satan yabancı firmalar ise hiçbir şekilde pazarlamada güvence vermemektedirler. Ayrıca Türkiye'de bu hayvanların kesimi için uygun teknolojide kurulmuş kesimhane yetersizliği, kuluçka makinelerinin kalitesizliği, üreticilerin konu hakkındaki bilgi eksikliği gibi yetersizlikler de bu hayvanlara yatırım yapanlar yönünden hoş olmayan görüntüler getirmektedir.

Öneriler:

Bu konuya ayrıntılı bir ön inceleme yapılmadan girilmiş olmasından kaynaklanan hatalı ve korkutucu gelişmenin önlenmesi gereklidir. Yeni yatırımcılara bu hayvancılıktaki olumsuzluklar açıkça anlatılmalıdır. Başlanmış olan üretimlerin de sınırlı ve programlı hale getirilmesini sağlayacak bir politika belirlenmelidir. Bu sektörün, en azından başlayanların yaşayabilmesi ve gelişmesi için ortadaki sorunları çözmeğe ve eksiklikleri gidermeğe yönelik yollar izlenmelidir.

1. Kontrolsüz ithalatın durdurulması için önlem alınması gerekmektedir.
2. İnsanlarımızın kötü niyetli kişilerin hayali söylemlerine kanmamaları için çeşitli vesilelerle aydınlatıcı, bilinçlendirici açıklamalar yapılmalı, bu konuda Devlet yönlendirici rol oynamalı, eğitici kurslar açmalıdır.
3. Devekuşu yetiştiriciliğini ciddi anlamda plan ve programlı şekilde yapmak isteyen girişimcilere belirli bölgelerde izin verilmeli ve teşvik edilmelidir.
4. Damızlık, kuluçka ve besi işletmeleri birbirinden ayrılmalı, özellikle et üretimi amacı ile genç hayvanlar kullanılmalıdır.
5. Sağlıklı ve uygun teknolojiye sahip kesimhaneler, kuluçkahaneler kurulmalıdır.
6. Deri ve tüylerden gerektiği gibi yararlanmak için modern teknoloji ile donatılmış ünitelerin kurulması gereklidir.
7. Devekuşu hastalıkları ile ilgili laboratuar teşhis metotları geliştirerek bu hayvanlardan yayılması muhtemel salgın hastalıkların önlenmesine çalışılmalıdır.

5.4. Tavşan Yetiştiriciliği

5.4.1. Mevcut Durum

Türkiye'de et üretimine dönük olarak birkaç aile işletmesinin dışında üretim yapan işletme bulunmamaktadır. Bunun yanında son yıllarda yün üretimi amacı ile çok sayıda Ankara tavşanı yetiştiren işletme kurulmuştur.

5.4.2. Üretim

Ülkede çok sayıda Ankara tavşanı yetiştiren işletme mevcut olsa da bunların kuruluş amacı yün üretiminden çok damızlık hayvan satışıdır. Bu nedenle ülke tavşan yünü ve eti üretimine dönük sağlıklı bilgiler bulunmamaktadır.

5.4.3. Tüketim

Bazı dini inançlar gereği ve Kaprofaji (kendi dışkısını yeme) özelliği nedeniyle tavşan eti tüketimi yeterince yaygınlaşmamıştır. Kürkü için fazlaca üretildiği yıllarda da etinin tüketimi sağlanamamış, daha çok et kemik unu üretiminde kullanılmıştır. Oysa hayvansal protein kaynağı olarak önemli bir gıdadır.

5.4.4. Dış Ticaret

1970'li yılların ilk yarısında tavşan kürkünün ihracatının geliştiğini ve yurt içi üretiminin de bu paralelde geliştiğini söylemek mümkündür. Ancak 1975 ve sonraki yıllarda kürk ihracatının durması üzerine tavşan üretim işletmelerinin hepsi kısa sürede üretimden çekilmiştir. Şu anda kayda değer bir ihracat yoktur.

5.4.5. Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Ülke koşullarında ağırlıklı olarak kürk hayvanı şeklinde değerlendirme imkanına sahip olması üretimi sınırlandırmaktadır. Geçmişteki olumsuz deneyim muhtemel yeni bir yatırım girişimini olumsuz etkilemektedir. Ankara tavşanı da yün amaçlı olarak üretilme şansına sahiptir. Ancak yünün pazarlama koşulları belirsizdir.

Öneriler:

1. Her ne kadar yakın gelecekte Türkiye'de tavşan eti tüketiminin yaygınlaşmasının mümkün olmadığı görülüyor ise de Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından tavşan sayısı, işletme sayısı ve tipi, pazarlama ve ihracat imkanları ve yetiştiricilik bilgileri ve buna uygun bölgelerin saptanması ve benzer konularla ilgili çalışmaların başlatılmasında yarar vardır.
2. Kaliteli ve değerli yün elde etmek için Ankara tavşanı yetiştiriciliğinin desteklenmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla çalışmaların başlatılmasının yanında Ankara tavşanı yetiştiriciliğinde en önemli zorluk olan ürünün pazarlanması ve ihraç edilmesi sorunun çözülmesi gerekmektedir. Pazarlama konusundaki bu gibi sıkıntıları çözmede devletin üreticiye yardımcı olması gerekir.
3. Et üretimi için yapılan tavşan yetiştiriciliğinde Türkiye şartlarına uygun etçi tavşanların getirilmesi ve yerli ırkların ıslah edilmesi gibi çalışmaların başlatılmasında yarar vardır.

ARI VE İPEKBÖCEĞİ YETİŞTİRİCİLİĞİ VE STRATEJİLERİ

1. ARI YETİŞTİRİCİLİĞİ

1.1. Giriş

Arıcılık; bitkisel kaynakları, arıyı ve emeği bir arada kullanarak, beslenme, sağlık koruma ve sağaltma amacıyla kullanmaktan vazgeçemediği bal, arısütü, propolis, polen, arı zehiri, apilarnil, bal mumu gibi ürünler ile günümüzde arıcılığın önemli gelir unsurlarından olan ana arı, oğul, paket arı gibi canlı materyal üretme faaliyetidir.

Arı varlığı bakımından Dünyada 2. sırada bulunan ülkemiz bu kaynağı yeterince değerlendirememektedir. Hem bitkisel üretimdeki yeri (tozlaşma) hem de insan sağlığındaki önemi arıcılığı önemli bir uğraş haline getirmektedir.Ayrıca kırsal kalkınmadaki arıcılığın rolü yadsınamaz.

1.2. Mevcut Durum

Günümüzde gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan ülkelerde arıcılık, değişik amaçlarla da olsa, önem verilen bir hayvancılık dalıdır.Arıcılık Avrupa'da genellikle geleneksel bir uğraşı; İspanya, Polonya, Macaristan, Yunanistan, Türkiye gibi ülkelerde kırsal geliri artırıcı bir araç; Uzak doğu, Orta ve Güney Amerika ülkelerinde önemli bir dış gelir kaynağı ve A.B.D., Kanada, Japonya gibi ülkelerde ise ağırlıklı olarak bitkisel tozlaşmada kullanmak amacıyla yapılmaktadır.

Türkiye coğrafyasının genellikle dikkate alındığında, rakım hem batıdan doğuya hem de kuzey-güney doğrultusunda iç kesimlere doğru artmaktadır. Anadolu'nun bu kendine özgü topoğrafik yapısı, çiçeklenmenin farklı bölgelerde yılın değişik dönemlerinde yol açarak ülkemizi arıcılık için uygun bir ekolojiye sahip kılmaktadır. Bu topoğrafik yapısının ve dünya coğrafyasındaki konumunun sonucu olarak dünyada mevcut ballı bitki türlerinin 3/4'üne sahip olan ülkemizde doğal arı meralarının dışında tarımsal alanların yonca, korunga gibi yem bitkilerinden; soya fasulyesi, ayçiçeği gibi yağlı tohumlu bitkilerden; elma, narenciye, badem gibi meyve ağaçlarından oluşması Türkiye'nin arıcılıktaki şansını artırmaktadır. Ayrıca, çam, köknar gibi salgı balı kaynağı ağaçlar ile akasya, ıhlamur, Akçaağaç, kestane gibi orman ağaçları da önemli nektar kaynaklarımızdır.

Arıcılık, Anadolu'nun en eski ve en yaygın yapılan üretim etkinliklerinden biridir. Arı gen merkezlerinden biri sayılan Türkiye, 4 milyonu aşan koloni varlığı, 60 bin ton bal ve 4500 ton balmumu üretimi ve 32 milyon $ değerindeki arıcılık ürünü satımı ile sayılı ülkeler arasındadır.

Tablo 1 Çeşitli Ülkelerdeki Koloni Varlığı

Sıra	Ülke	Koloni Sayısı (Bin)	Kg/ Koloni	Koloni/ m^2
1	Çin	6.898	37,25	0,72
2	**Türkiye**	**4.115**	**14,62**	**5,28**
3	Rusya	3.441	15,98	0,20
4	Etiyopya	3.308	8,46	3,00
5	İran	3.400	8,24	2,07
6	A.B.D.	2.515	35,78	0,25
7	Tanzanya	2.650	10,00	2,80
8	Arjantin	2.900	29,31	0,68
9	İspanya	1.900	16,84	3,76
10	Meksika	1,800	30,66	0,91
11	Mısır	1.570	5,44	1,56
12	O.Afrika.C	1.380	9,42	2,21
13	Kore	1,350	15,18	6,07
14	Polonya	1.300	6,92	4,16
15	Yunanistan	1.250	11,20	9,46
16	Fransa	1.150	13,04	2,08
	DÜNYA	**58,104**		

Kaynak : FAO 2002

Koloni sayılarına baktığımızda 2. durumda gözükmekteyiz. Bal üretiminde de 4. durumdayız. Koloni başına üretim miktarında ise 16Kg la 8. sırada bulunmaktayız.

Koloni sayısının az yada çok oluşu bir anlamda önem taşımamaktadır. Yoğun üretimde birim başına verim temel ölçüt olduğuna göre, arıcılıkta da bir koloninin bal verimi değerlendirmede en önemli kıstastır. Türkiye, yaklaşık 16,0 kg/koloni bal verimi ile gerilere düşmektedir. Durum irdelendiğinde, diğer nedenler bir yana, km^2 ye düşen koloni sayısının sürekli arttığı görülür. Verimlilikte önemli sıçrayışı 1980-1990 yılları arasında, hem ilkel kovan sayısının %30 azalması hem de modern kovan sayısının yaklaşık 2 katına çıkması sonucu gerçekleşmiştir. 1990 yılından bugüne verimlilikte önemli bir değişim gözlenmezken arı yoğunluğu sürekli bir artış içerisindedir. Bundan özellikle yerel yönetimler ve diğer kaynaklarla arıcı türetilme çabaları çok etkilidir. Yerleşim alanları artarken orman ve çayır-mera alanlarının azalması, pestisit kullanımının ve çevre kirliliğinin artması gibi olumsuz etkiler de Türkiye arıcılığında potansiyel düzeyin yakalanmasını önlemektedir.

1.2.1. Sorunlar

1. Ülkemizde üretilen Damızlık ana arıların bölgesel adaptasyonları sorunlar yaşanmaktadır.
2. Ülkemizde mevcut bulunan yöre arılarının tespit edilerek bu arılardan üstün verimli, hastalıklara dayanıklı arıların elde edilmesi için ıslah çalışmalarının yapılmaması.
3. Ülkemizin yıllık ana arı ihtiyacı 1- 1,5 milyon iken yetiştirilen ana arı sayısı150 bini geçmemektedir.
Yurt dışından kaçak ana arı getirilerek dağıtılması.
4. Kovan verim kayıtlarının tutulmaması ve bunun sonucu standartların belirlenmemesi.
5. Değişik kamu ve özel kuruluşlar tarafından kısa süreli kurslarla yeni arıcıların türetilmesi, bedelsiz kovan dağıtımı zaman ve para kaybına yol açılması.
6. Arı yetiştiriciliğinin tek yönlü bal olarak yapılması polen, propolis, arı zehiri, arı sütü, bal mumu, apilarnil gibi diğer ürünlere yer verilmemesi.
7. Kovan standartlarının olmaması, bunun sonucu karmaşaya neden olması ve giderleri yükseltmesi.
8. Hastalıklara dirençli arılar üzerinde çalışılmaması.
9. Arılardan tozlaştırıcı olarak yeterince yararlanılmaması. Bombus arısının örtü altı tarımında daha etkin kullanılmaması.
10. Gezginci arıcıların konaklamada karşılaştığı problemler.
11. Bakanlığımızca düzenlenmekte olan arıcılık kursları bundan sonra TAB tarafından Üniversite ve özel sektörde bulunan konu uzmanı kişilerden yararlanılarak Bakanlık gözetiminde açılmalıdır. Arıcılıktaki gelişmeler aktarılmalı ve ihtisas kursları düzenlenmelidir.
12. Arıların şekerle beslenmesinden kaynaklanan problemler,
13. Temel peteklerin muhafazasında Naftalin kullanımı,
14. Yetiştiricilerin eğitim düzeylerinin yetersi oluşu.
15. Arıcıların kayıt altına alınmaması.
16. Kafkas arısı gen merkezi olan Ardahan ve Artvin illeri ve ilçelerinde koruma altına alınmış bulunmaktadır. Bu arıların üretim amaçlı olarak kullanılması sonucunda Trakya, Marmara ve Ege bölgelerinde uyum sorunları yaşanmıştır.

Tablo 2. Türkiye Arıcılığının Gelişimi

Yıllar	İlkel Kovan (Bin Adet)	Modern Kovan (Bin Adet)	Toplam (Bin Adet)	İlkel Kovan (%)	Koloni (m^2)
1993	235	3.451	3.686	6,37	4.72
1994	219	3.567	3.786	5,78	4.85
1995	215	3.701	3.916	5,49	5.02
1996	217	3.748	3.965	5,47	5.08
1997	204	3.798	4.002	5,09	5.13
1998	194	4.005	4.199	4,62	5.38
1999	186	4.136	4.322	4,30	5.54
2000	200	4.068	4.268	4,68	5.47

Kaynak : DİE

1.2.2. Çözüm önerileri

1. Her 2 yılda bir ana arı değiştirilmesinin sağlanması. Bakanlıkça uygulanan ana arı desteklemesinde ana arı yetiştiricilerini de içine alacak şekilde uygulama şartlarının iyileştirilerek devam etmelidir.
2. Gezginci arıcıların konaklama ve yer problemlerinde Avrupa ve Amerika modeli uygulanmalı bu konuda yetiştiricilere teşvik ve destekleme uygulanmalıdır.
3. Ülkemizde mevcut bulunan yöre arılarının tespit edilerek bu arılardan üstün verimli,hastalıklara dayanıklı arıların elde edilmesi için ıslah çalışmalarına en kısa zamanda başlanmalıdır.
4. Kovan kayıt sistemi oluşturulmalı ve verim kayıtları tutulmalıdır.
5. Kısa süreli kurslarla yeni arıcıların türetilmesinden vazgeçilerek bu konudaki destek Arıcı birliklerine kaydırılmalıdır.
6. Örtü altı tarımında polinasyonda kullanılan Bombus arısı özendirilmeli ve bu konuda çalışan kuruluşlar desteklenme kapsamına alınmalıdır.
7. Kovan üreticilerinden TSE standartlarında üretici garantisi istenmelidir.

8. Bal arıcılıkta tek ürün olarak ele alınmaktadır. TKB önderliğinde TAB üyelerinin katılımıyla Ürün çeşitliliğiyle ilgili projeler hazırlanarak hayata geçirilmelidir.
9. Arıcılar çiftçi kayıt sistemine dahil edilerek kayıt altına alınmalıdır.
10. Gen merkezlerinde koruma altına alınmış bulunan Kafkas arılarının üretim amaçlı kullanımının yasaklanarak Ana arı yetiştiren işletmelerde kullanmalarını ve istenilen bazı özelliklerinden dolayı ıslah materyali olarak kullanılması sağlanmalıdır.

1.3. Üretim

1.3.1. Mevcut durum

Arıcılık, Anadolu'nun en eski ve en yaygın yapılan üretim etkinliklerinden biridir. Arı gen merkezlerinden biri sayılan Türkiye, 4 milyonu aşan koloni varlığı, 60 bin ton bal ve 4500 ton balmumu üretimi ve 32 milyon $ değerindeki arıcılık ürünü satımı ile sayılı ülkeler arasındadır.

Türkiye 2002 yılında AB ye 12 bin ton bal satmış ve 23,8 milyon $ döviz kazanmıştır. Türkiye'nin ihracatı Dış Ticaret müsteşarlığından alınan resmi rakamlara göre büyük bir sıçrama göstererek 16.105 Tona ulaşmış ve Ülkemize 32,335 Milyon $ döviz getirmiştir.

Diğer önemli bal dış alımcı ülkeler Arap ülkeleridir. Dışalım miktarı bilinmemekle birlikte, bu ülkelerde de büyük dış satımcılar söz sahibidirler ve Türkiye'nin payı en çok %10 tahmin edilmektedir.Türkiye'nin Arap ülkelerine bal dış satımı 1.7 bin ton karşılığında 1,26 milyon $ dır. AB nin öncelikli olarak en büyük üreticisi olduğumuz çam balını, Arap dünyasının da petekli balı tercih etmeleri Türkiye arıcılarını daha da bilinçli yapmaya zorlamalıdır.

Diğer önemli bal dış alımcı ülke ise ABD dir. Türkiye'nin ABD ne 2002 yılındaki ihracatı 2.3 bin ton ve karşılığı da 4,6 milyon $ dır.

Türkiye'nin 2002 yılı itibariyle bal ihracatı aşağıdaki şekilde olup, başata Almanya olmak üzere, İspanya, ABD., Hollanda, İtalya, Belçika, İsveç, Suudi Arabistan, Fransa, İsviçre, Avustralya, Danimarka, Norveç, Yunanistan, Kuveyt, B.Arap Emirlikleri, Avustralya, Japonya, Türkmenistan, Makedonya, Endonezya ve K.K.T.C'ye ihraç edilmektedir.

Tablo 3. Dünya Bal Üretimi

Sıra	Ülke	Bal Üretimi (Ton)
1	Çin	257,000
2	A.B.D.	90,000
3	Arjantin	85,000
4	**Türkiye**	**60,190**
5	Ukrayna	60,000
6	Meksika	55,189
7	Rusya	55,000
8	Hindistan	52,000
9	Kanada	33,297
10	İspanya	32,000
11	İran	28,045
12	Etiyopya	28,000
13	Tanzanya	26,500
14	Kenya	24,940
15	Brezilya	22,000
16	Almanya	22,000
	DÜNYA	**1,270,002**

Kaynak : FAO 2002

Tablo 4. Türkiye Bal İhracatı

Yıllar	TON	DOLAR
1996	4.333	8.616.907
1997	6.857	12.575.548
1998	3.766	7.153.940
1999	3.338	6.153.520
2000	3.514	5.880.000
2001	4.327	6.790.000
2002	16.348	32.834.000
2003	14.940	36.966.000

Kaynak : DTM

1.3.1.1. Sorunlar

1. Ülkemiz mevcut kovan sayısı bakımından dünya sıralamasında ikinci olmamıza karşın bal üretiminde 4. sırada ve koloni başına verimde 8. sırada bulunmaktadır. Diğer arı ürünlerinden propolis, polen, arı sütü, arı zehiri, balmumu, apilarnil de adı dahi geçmemektedir.
2. Birim koloni başına bal üretimi oldukça düşük (16 kg) bulunmaktadır.
3. İhraç edilmek üzere yurt dışına gönderilen ballarda Naftalin, antibiyotik ve pestisitlerin çıkması üretim ve pazarlamayı olumsuz yönde etkilemektedir.
4. Balın kendisinin organik olmasına rağmen organik bal üretimi (ekolojik) için önemli ölçüde çalışmalar yapılmaktadır.
5. Mevcut bal standardı balın gerek yurt içinde gerekse yurt dışına pazarlanmasında büyük sıkıntılara yol açmaktadır.
6. Kovan standardının tam olarak uygulamaya yansımaması üretime bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.
7. Hormonsuz bitkisel üretimin yapılabilmesi için örtü altı tarımında Bombus arısının etkin olarak kullanılmamaktadır.
8. Üretimi etkileyen problemlerden olan genç ve üstün verimli ana arılar ile çalışılmaması.
9. Sahte bal üreticileri ile yeterince mücadele edilememesi.
10. Temel petek üreticilerinin yeterince denetlenmemesi.
11. Medya yoluyla bal tüketimini olumsuz yönde etkileyen yayınların yapılması.

1.3.1.2. Çözüm Önerileri

1. Arı mera alanları belirlenmeli, verim kayıt defteri her üretici için zorunlu olmalı bu konuda TAB ile koordinasyona gidilerek üniversitelerle ortak çalışmaya gidilmelidir.
2. Üretim hedefi kovan başına 20 kg'ın üzerinde olmalıdır.
3. Organik arıcılığı özendirmek için örnek teşkil edecek pilot havza oluşturulmalıdır.
4. Arı ürünleri analizlerinde sübvansiyon uygulanmalıdır.
5. Her 2 yılda bir ana arı değiştirilmesinin sağlanması. Bakanlıkça uygulanan ana arı desteklemesinde ana arı yetiştiricilerini de içine alacak şekilde uygulama şartlarının iyileştirilerek devam etmelidir.
6. Diğer hayvancılık ürünlerinde olduğu gibi ürün etiket sistemi zorunlu olmalıdır.
7. Örtü altı tarımında polinasyon amacıyla kullanılan Bombus arısı üreticileri destekleme kapsamına alınmalıdır.
8. Alternatif tıpta dünyada önemli bir yeri olan Apiterapi konusu ile ilgili bir planlama yapılmalı bu konuda Sağlık Bakanlığı ile ortak projeler oluşturulmalıdır.
9. Balın dışındaki diğer arı ürünleri (arı sütü, arı zehiri, polen, propolis, bal mumu, apilarnil) destekleme kapsamına alınmalıdır.
10. Bal tüketimini özendirmek için medya kanalıyla yayınlar yapılmalıdır.

2. İPEKBÖCEĞİ YETİŞTİRİCİLİĞİ

2.1. Mevcut Durum

Yıllardır düşüşte olan yaş koza üretimimiz 2003 yılında yükselişe geçmiş ülkemizde 24 ilde 2758 aile tarafından 5094 kutu ipekböceği beslemeye alınarak 169 ton yaş koza üretilmiştir (Tablo 5). Yaş koza üretimimiz geçen yıla göre %69.9 artmıştır. Yaş koza ortalama fiyatı 10.000.000 TL/kg

olarak gerçekleşmiştir. Üreticinin gayri safi geliri yaklaşık 1.69 Trilyon TL olmuştur. Yaş kozanın ipek halı haline geldiğinde 14 kat katma değer kazandığı göz önüne alınırsa bu rakam 23.6 trilyonu bulur. Üretimde en çok payı olan il ise 44,335 kg ile Bilecik'tir. Bu oran %26 dır. İkinci sırada %21,61 kg ile Antalya gelmektedir.

2002 yılında ilkbahar besleme döneminde 2356 üretici, 3885 kutu ipekböceği tohumu beslemeye alarak 100ton yaş koza elde etmiştir. 2001 yılına göre yaş koza üretimi %115 artmıştır.Üretilen yaş kozanın tamamına yakını Koza Birlik tarafından satın alınmıştır.

2.2. Sorunlar

1. Çin'in üretimini aşırı yükseltmesi sonucu fiyatların düşmesi rekabet şansını azaltmıştır.
2. Zirai mücadele ilaçlarının aşırı ve bilinçsiz kullanımının ipek böcekciliği üretimine verdiği zararlar.
3. Ülkemizde mevcut tek araştırma enstitüsünün kapatılması.
4. Uzman personel yetiştirilmemsi, var olan uzman personel sayısının da her geçen gün azalması.
5. Sektörde konu ile ilgili gerek yurt içi gerekse uluslar arası kuruluşlarla işbirliğinin olmaması.
6. Dut alanlarının giderek daralması.

Kaçak giren yarı mamul ve mamul ürünler için tedbir alınmaması.

Tablo 5. Türkiye İpekböcekçiliğine İlişkin Veriler

Yıllar	İl Sayısı	Köy Sayısı	Aile Sayısı	Açılan Kutu Sayısı	Ham İpek Üretimi (Ton)	Yaş Koza Üretimi (Ton)
1990	41	1916	44541	80544	320	2189
1991	39	1635	30079	50726	230	1364
1992	32	1012	17707	27733	140	791
1993	28	941	14544	25584	130	723
1994	27	647	12189	17953	80	459
1995	23	532	7493	9702	50	278
1996	24	398	5756	7529	40	217
1997	17	325	3863	5738	27	162
1998	13	255	3115	4540	21	137
1999	12	260	3019	4962	22	135
2000	12	230	2210	3143	10	61
2001	13	213	1555	2228	7	47
2002	13	327	2356	3885	16	100
2003	24	280	2758	5094	28	169

Kaynak : Bursa İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü
Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifler (Koza Birlik)

2.3. Çözüm Önerileri

1. İpek böcekciliğini canlandırmak için kredi ve teşvikler uygulanmalıdır.
2. Özellikle İpek böcekçiliği GAP içinde yer alması için desteklenmelidir.
3. Çin ve Hindistan gibi ülkelerden giren mamul ve yarı mamul ürünlerin vergi oranları artırılmalıdır.
4. Araştırma Enstitüsünün açılarak tekrar faaliyete geçirilmelidir.
5. Kaçak giren yarı mamul ve mamul ürünlerin engellenmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.

ORGANİK HAYVANCILIK

1. GİRİŞ

Yoğun nüfus artışı olan ve gelişen dünyada; gıda tüketiminin artışına bağlı olarak besin maddesi ihtiyacını karşılamak amacıyla tarımsal faaliyetler üzerinde yoğun baskılar oluşmuştur. Yapılan araştırmalar sonucu gelecekte tarımın daha da entansif yapılacağını göstermekte ve beraberinde de ciddi sorunlar getireceği düşünülmektedir. Entansif tarıma paralel olarak ortaya çıkan sorunlara, ekolojik dengenin ve biyolojik gelişimin bozulması, tarımsal ürünlerdeki kimyasal artıkların insan sağlığını tehdit eder hale gelmesi, bitki ve hayvan sağlığının bozulması ve tüm

bunlara bağlı olarak üretim maliyetlerinin gün geçtikçe artması vb. örnek verilebilir. Tüm bu nedenlerden dolayı Organik Tarım kavramı son yıllarda ABD, Avrupa, Japonya ve ülkemizde tarımsal üretim sistemleri içerisinde büyük bir önem kazanmıştır.

Ülkemizde 80'li yılların başlarında ithalatçı ülkelerin ilgili mevzuatına uygun olarak yapılan organik ürün üretimi,ihracatı ve bu konudaki çalışmalar birkaç defa revize edilmiş ve en son mevcut, 11 Temmuz 2002 tarih ve 24812 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Organik Tarımın Esasları ve Uygulamasına İlişkin Yönetmelik" çerçevesinde yürütülmektedir. "Organik Tarım Kanun Tasarısı" 2004 Temmuz ayının başında yasalaşmak üzere Meclis'e gönderilmiştir.

Organik Tarım; bitkisel ve hayvansal üretimleri birlikte içeren karma bir sistem olarak ele alınmakta, dolayısıyla da tarımın iki ana kolundan birisi olan hayvansal üretimin ekolojik dengeyi koruyacak ve biyolojik gelişmeyi sağlayacak şekilde yürütülmesi, hem bu faaliyetlerin devamlılığın sağlanması, hem de insan sağlığının korunması açısından son derece önemlidir.
Organik hayvancılık; yüksek kaliteli, sağlıklı ve risksiz ürünler talep eden tüketici kitlesine yönelik, çevre dostu üretim teknikleriyle kontrollü ve sertifikalı olarak gerçekleştirilen bir üretim faaliyetidir.
Organik hayvancılığın dört temel ilkesi bulunmaktadır. Bunlar:

- Sağlıklı hayvan yetiştiriciliği,
- Uygun barınak koşulları,
- Organik yemle besleme,
- Uygun damızlık ve ırk seçimidir.

2. MEVCUT DURUM

2.1. Organik Hayvancılık ve Hayvansal Ürün Üretim Potansiyeli

Dünyada şu an birçok gelişmiş ülkede organik hayvancılığa önemli ölçüde geçildiği görülmektedir. Özellikle süt, et, yumurta ve bal üretiminde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ülkemizde;hayvancılıkta organik üretim ilk defa arıcılıkta başlamıştır. 2002 yılında organik arıcılıkta faaliyet gösteren şirket sayısı 152 adet olup organik bal üretimi de 1130 ton dolayındaydı. (TKB-Organik Tarım Sekreteryası) Türkiye'nin yıllara göre organik bal ihracat miktarları Tablo1'de verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye Organik Bal İhracatı

Yıllar	1997	1998	1999	2000	Ortalama
Bal (kg)	20 000	105 131	78 700	20 400	56 058
Tutarı ($)	53 453	271 882	183 091	38 202	136 657

Kaynak: Ege İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Kayıtları, İzmir, Çeşitli Yıllar

Bugün ülkemizde; 2003 yılı Aralık ayı verilerine göre geçiş sürecini tamamlamış 38 çiftçi ile organik et,süt ve yumurta üretimi ve 12653 kovan sayısı ile de organik bal üretimi gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında çok sayıda firma, müteşebbis ve yetiştirici birlikleri (Doğan Holding, Iğdır Yetiştirici Birlikleri, Aysüt vb.) organik hayvansal üretim için Kontrol ve Sertifikasyon firmalarına başvurmuşlar ve şu anda geçiş sürecindedirler.

Tablo 2. Ülkemizde Organik Hayvancılık İle İlgili İstatistik Bilgileri

Ürün Adı	Çiftçi sayısı	Sayısı (adet)	Üretim miktarı (ton)	İller
Toplam Kovan Sayısı		12653		
İnek(süt)	6	6	48	İzmir
Dana(et)	6	6	8	İzmir
Buzağı	6	4		İzmir
Koyun(et)	6	98	4	İzmir
Keçi(et)	2	76		İzmir
Tavuk(et)	6	345	0,52	İzmir
Tavuk(yumurta)	6	345	34500 adet	İzmir

Kaynak: TÜGEM Web sayfası, 2003 yılı verileri

2.2. Sorunlar

Türkiye Organik Hayvancılığının Sorunları başlıklar halinde belirtilmiştir.

2.2.1. Organik Hayvancılığa Geçişte Yaşanabilecek Sorunlar

1. Hayvancılık işletmelerinde sürü büyüklükleri ve kapasitelerin yetersizliği,
2. Tarım işletmelerinde geçimlik üretimin esas alınması,
3. Hayvan sağlığına ve refahına yeterli önemin verilmemesi,
4. Üretici örgütlenmesinin yetersizliği,
5. Teknik bilgi ve eleman yetersizliği,
6. Konuyla ilgili araştırmaların sınırlı olması,
7. Teşvik politikalarının oluşturulması ve uygulanmasındaki güçlükler,
8. Kalite-kontrol hizmetlerindeki yetersizlikler,
9. Beslenme alışkanlıkları ve tüketici bilincinin oluşturulamaması,
10. Hayvansal ürün fiyatlarındaki yükselişler,
11. Üretim- Pazarlama Politikalarındaki yetersizlikler,
12. Kişi başına düşen gelire bağlı olarak düşük iç talep,
13. Dış Pazar yönünden önemli rakip ülkelerin olması,
14. Kalıntı analizleri yapacak akredite laboratuarın olmaması,
15. Organik hayvancılığa geçişin bazı sektörlerde(tarımsal ilaçlar, veteriner ilaçları, kimyasal gübre,karma yem ve katkı maddeleri) ekonomik darboğaza yol açması ve önemli istihdam sorunları ile yüz yüze gelinmesidir.

2.2.2. Organik Ürünün Fiyatının Yüksek Olmasının Nedenleri

Üretici ile tüketiciye ulaşma noktasındaki fiyat yüksekliğinden bahsedilerek yurt içindeki talebin artması noktasındaki sıkıntılar mevcut. Üreticiler örgütsüz olduğundan küçük alanlar için denetim ve sertifikasyon kuruluşları ile anlaşmalar maliyet artırıcı bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Organik ürünlerin pazarlanmasında; **"Türkiye'de aracı sayısı da çoktur. Üretici ürünü ucuza satmasına rağmen, tüketiciler bu ürünleri yüksek fiyattan satın almaktadır."** Yönetmelik çerçevesince; organik ürünlerin taşınması, depolanması ve pazarlanması belli kurallar içerisinde yürütülmektedir. Bu nedenle organik ürünlerin maliyetini bir miktar artırmaktadır. Organik ürünler açık alanlarda ve pazarlarda satışı yasak olduğundan sadece organik ürün mağazaları ve büyük süpermarketlerin içerisinde diğer ürünlerle karışmayacak şekilde ayrı standlarda satışa sunulmaktadır. Bu süpermarketlerin stand ücretlerinin yüksekliği de organik ürünün tüketiciye daha pahalı ulaşmada etken olmakta, ayrıca da tüketiciye ulaşmak için satış alanını daraltmada da bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde organik ürünlerin daha uygun fiyatlarla tüketiciye ulaşması noktasında muhakkak söz konusu stand ücretlerinin aşağıya çekilmesi çalışmaları yapılmalı ve bu konuda gerekirse kredilerle desteklenmeli.

2.2.3. Organik Ürün Üretiminin Gelişmesi İçin Gerekli Desteğin Yetersizliği

Avrupa Birliği'nde, çiftçiler organik tarıma geçme konusunda teşvik edilmektedir. Bu teşvikler; araştırma, yayım ve pazarlama konularında sağlanmaktadır. Bu yardım programları, organik tarımla ilgili eğitim kurslarını ve yıllık ödemeler şeklindeki parasal yardımları da kapsamaktadır.

Organik tarımın Avrupa Birliği ülkelerinde hızla gelişmesinde yardım programlarının yanı sıra, tüketicilerin organik tarım ürünlerine olan taleplerindeki artışın da etkisi olmuştur. Bunların sonucu olarak da Avrupa Birliği'nde organik tarım yapılan alan 1986 yılında 120 000 hektar iken 1998 yılında 2,9 milyon hektara ulaşmıştır.

Organik tarımın AB ülkelerinde hızlı ve başarılı bir gelişme göstermesinde, üreticilere sağlanan maddi desteğin etkisi büyüktür.

Ülkemizde organik tarım konusunda uzun yıllardır herhangi bir destekleme programı uygulanmamıştır. Organik tarım ile uğraşan üreticilerimizin büyük bir kısmı çok parçalı ve küçük işletmelerden oluşmaktadır. Bu da organik üretimde kullanılması gereken girdilerde maliyeti artırmakta ve satış döneminde de pazarlık kabiliyetini düşürücü rol oynamaktadır.

Ayrıca, organik hayvancılık yapacak işletmeler, hayvan refahı ilkeleri doğrultusunda sağlıklı bir barınak, hayvanlara serbest dolaşım imkanları ve organik yemle beslenmeleri gerekliliği ve yönetmeliğe uygun diğer organik girdilerin sağlanması bağlamında ciddi bir yatırım maliyeti ile karşılaşmaktadırlar.

Ülkemizde organik tarım konusunda 25.02.2004 tarihinde çıkarılan 6840 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereğince 25384 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 9 nolu tebliğ ile organik üretim yapacak üreticilere ve yetiştiricilere yönelik Bakanlığımızca tahsis edilen 2 Trilyon TL.; Ziraat Bankası tarafından %60 indirimli(%12-14 tekabül etmekte) faiz uygulanarak destek kullandırılmaktadır. Önümüzdeki yıllarda bu desteklerin artırılması ve çeşitlendirilmesi organik hayvancılığın yaygınlaştırılması konusunda önemli katkı sağlayacaktır.

2.2.4. Bakım ve Besleme

Organik yetiştirmede hayvanların refahı için, öncelikle iyi bir barınak ve dikkatli bakım koşulları sağlanmalıdır.

Mevcut yönetmelik çerçevesince, Organik hayvan yetiştiriciliğinde kullanılacak barınaklar, hayvanlara yeterli temiz hava ve gün ışığı sağlayarak, ekstrem hava koşullarından koruyacak şekilde inşa edilmeli, kullanılan yapı materyalleri ve üretim ekipmanları da hayvan ve insan sağlığına zarar vermemelidir. Barınaklar şekilleri ve boyutları bakımından hayvanların doğal davranışlarına cevap verebilecek nitelikte olmaları ile konvansiyonel hayvan yetiştiriciliğinde kullanılanlardan farklıdır.

Hayvanların barınak içi ve dışında yeterli hareket alanlarının olması ise, bağışıklık sistemlerinin güçlü olmasını sağlamakta, tırnak ve ayak rahatsızlıklarına bağlı hastalıkları da azaltmaktadır. Konvansiyonel hayvancılıkta hayvanların yeterli hareket alanlarının olmaması, yani sıkışık barındırılmaları stres hormonlarının salgılanması arttırmaktadır. Bu da onların, bağışıklık sistemlerinin zayıflamasına ve dolayısıyla daha kolay hastalanabilmelerine neden olmaktadır. Sıkışık barındırma, aynı zamanda solunum yolu hastalıklarının yayılmasını da hızlandırmaktadır.

Organik yetiştirmede, iyi bir barınak koşulları sağlandıktan sonra, önemli olan dikkatli bir bakımdır. Hayvan sağlığının korunması için veteriner hekim önerileri ile dezenfeksiyon ve aşı gibi her türlü hijyenik tedbirlere müsaade edilmektedir. Ancak, hijyenik koşullar sağlandıktan sonra da, sağlık problemleri çıkarsa öncelikle hayvansal ürünlerde kalıntı bırakmayan alternatif tıp teknikleri ve tedavi preperatlarından (Bitkisel İlaçlar, Probiyotikler, Homeopaty, Biyodinamik Teknikler ile Akupunktur) yararlanılmalıdır. Acil durumlarda ise, sentetik kimyasal ilaç gerekirse toksikoloji listesi dikkate alınarak kullanılmalıdır.

Ruminantlara, organik besleme olanakları verilmedikçe sağlıklarının korunması ve onlardan sağlıklı ürünler alınması mümkün değildir. Nitekim, konvansiyonel hayvansal üretimde en önemli sağlık sorunlarının hayvan beslemede yapılan hatalardan kaynaklandığı görülmektedir.

Organik ruminant beslemede kaba ve yoğun yemler, organik ve özellikle bitkisel kaynaklı olmalı ve üreticiler bu yemleri mümkün olduğunca kendi işletmelerinden veya yakın işletmelerden temin etmelidir.

Organik (ekolojik, biyolojik) hayvansal üretim, ekolojik denge, ürün miktarı yanında ürün kalitesinde sağlık kriterlerinin de dikkate alındığı bir üretim şeklidir. Bu üretim sisteminde, hayvanlara organik yetiştirme ve besleme olanakları verilmelidir.

2.2.5. Eğitim, Araştırma ve Planlama

Ülkemizde organik tarım başlığı altındaki faaliyetlerin gelişimi oldukça yakın bir geçmişe sahiptir. Organik hayvancılık ile ilgili araştırma ve uygulama düzeyindeki her türlü gayretinse ilgili kuruluşların yasal düzenlemeler konusundaki çalışmaları dışında bitkisel üretim sistemleri ile ilgili çabaların gerisinde kalmış olduğu gözlenmektedir. Organik hayvancılık pratiklerinin ulusal koşullarımızda yaygınlık kazanması ve sürdürülebilirliği adına yolun başında olduğumuzu söylemek mümkündür. Sadece, TAGEM tarafından yürütülecek olan Organik Arı Yetiştiriciliği (Ordu-Arıcılık Araştırma Enstitüsü), Kuzey Marmara şartlarında Organik Koyun-Kuzu Yetiştiriciliği (Marmara Hayvancılığı Araştırma Enstitüsü-Bandırma), Organik Balık Yetiştiriciliği (Trabzon-Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsü) gibi az sayıda organik hayvancılık projeleri başlangıç aşamasında olduğundan organik hayvancılıkta karşılaşılacak hastalıklar, beslenme problemleri ve diğer çeşitli problemlerin ortadan kaldırılması ile ilgili sorunlara cevap bulmakta zorluklar mevcuttur.

2.2.6. Pazarlama ve Organik Hayvansal Ürünlerin Değerlendirilmesi

Türkiye'de organik tarım potansiyelinin yeterince değerlendirilemediği görülmektedir. Sorunun en önemli kaynağı, üreticinin örgütsüz olmasına bağlanabilir. Üreticiler örgütsüz olduğundan küçük alanlar için denetim ve sertifikasyon kuruluşları ile anlaşmalar maliyet artırıcı bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Organik ürünlerin pazarlanmasında Türkiye'de aracı sayısı da çoktur. Üretici ürünü ucuza satmasına rağmen,tüketiciler bu ürünleri yüksek fiyattan satın almaktadır.

2.3. Çözüm Önerileri

1. AB ve diğer gelişmiş ülkelere ihracatındaki bazı engeller nedeniyle hayvansal üretimde **"Hedef daha çok iç pazara yönelik"** olmalıdır. Ekolojik tarımda ürün pazarlamasında sorun yaşanmaması için üretim, tüketime paralel olarak artırılmalıdır.

2. Türkiye tarımının yapısal sorunların başında örgütlenme konusu gelmektedir. Burada üreticinin önünde iki seçenek sunulabilir. Bu iki seçenek ilk aşamada birbirine rakip gibi gözükmeyebilir. Bunlardan **"Birincisi"** sermayesi güçlü büyük şirketlerin yabancı organik ürün pazarlayan firmalarla sektöre girmesi şeklindedir.

"İkincisi" ise, üreticilerin hızla örgütlenerek kooperatif örgütler aracılığıyla üretime ve ürünlerin değerlendirilmesine girmesidir. Gerek kooperatifler gerekse şirketlerin kuracağı süt işleme kurumlarının, sözleşmeli ya da üyelik üretim modeli ile önemli işgücü sağlaması söz konusu olabilecektir. **"Diğer yandan"** üreticinin ekonomik örgütlenmesi yanında teknik örgütlenmesi de önemlidir. Bu bağlamda, damızlıkçı yetiştirici birliklerinin örgütlenmesi hızla tamamlanmalıdır. Sığır yetiştiriciliğinde damızlıkçı birlikler belli bir gelişme göstermişlerdir, ancak koyun ve keçide başlangıç aşamasındadırlar. Bilindiği üzere bu örgütlerin temel görevi olan kayıt tutma, organik hayvancılık için koşuldur.

3.Türkiye'deki işletmelerin küçük, parçalı ve birbirine çok yakın olmasıdır. Bu durum nedeniyle, çevrede konvansiyonel tarım yapan işletmelerde kullanılan kimyasallardan dolayı organik üretimi olumsuz olarak etkileyecektir. Bu bağlamda, orta ve uzun dönemde tarımsal işletmelerin büyümesine yönelik düzenlemenin devreye sokulması gerekir.

4. Organik hayvancılıkta temel yem kaynağı olarak meraların kullanılması zorunlu olduğundan mera yasasıyla ilgili düzenlemeler yapılmalıdır. Özel şahısların kendilerine ait mera alanı oluşturabilmesine yasal imkan tanınmalıdır.

5. Türkiye'de organik süt hayvancılığı konusunda eğitimli ara elaman ve uzman sayısı yetersizdir. Atatürk Üniversitesi dışında diğer üniversitelerde organik hayvancılık lisans ve lisans üstü programı bulunmamaktadır. Bu nedenle, ivedilikle Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ya da üniversiteler tarafından üretim teknikleri hakkında ayrıntılı ve uygulamalı kurslar düzenlemelidir. Ücretsiz danışma hatları kurulmalı, yayın faaliyetleri yeterli duruma getirilmelidir.

6. Bilgi akışının düzenli olmasının sağlanması amacıyla veri tabanı eksikliği giderilmelidir.

7. Organik tarım ve hayvancılık için özendirici bir destekleme sağlanmalıdır. Bunlar analiz ücretleri, sertifika ücretleri ve diğer girdilerin ücretlerinde belirli oranlarda indirim yapılması şeklinde olabilir.

8. Tüketicilerin organik hayvansal ürünler konusunda bilgi eksikliği hızla giderilmelidir. Yazılı ve Görsel Basında reklamlar yapılarak, görsel basında organik tarım konusunda ayrıntılı bilgiler

içeren ve tartışma programları (siyaset meydanı, ceviz kabuğu vb.) yapılarak ve çeşitli panel ve sempozyumlarla tüketici bilincinin geliştirilmesi gerekir.

9. Fiyat yüksekliği dışında tüketiciler, organik ürünleri bir fantezi olarak görmektedirler. Bu ürünlerin özellikle çocuklar ve yaşlılar açısından önemi, iletişim organları aracılığıyla tanıtılmalıdır. İç pazarın geliştirilmesi açısından bunun önemi vardır. Ayrıca, yasal düzenleme yapılarak (0- 4 yaş) arası çocukların beslenmesi için organik mamaların kullandırılması ve sosyal işletmelerde de organik ürünlerin kullanılması zorunluluk haline getirilmelidir.

10. Denetim ve sertifikasyon işlemleri çok uluslu firmaların denetiminde olmasından dolayı, maliyetleri yükselttiği gibi dışa bağımlığı da beslemektedir. Bu konudaki yasal sorunlar çözümlenmelidir ve yerli kuruluşların özellikle iç tüketimde kontrol işlemlerini yapabilmesi için sektöre girmesi teşvik edilmelidir.

11. Çevre ve insan sağlığı açısından bu ürünlerin öneminin bilinmesi ve tüketici bilincinin artırılması ile ekolojik tarım ürünlerine talep artışı sağlanabilir. Bu sektörde sağlıklı bir büyüme için, günümüzde ihracata yönelik olan üretim, iç pazarla da desteklenmelidir.

12. Ülkemizde organik tarımın yaygınlaştırılması; doğanın ve eko sistemin korunmasına, küçük çiftçilerin gelir düzeyinin artırılmasına, köyden kente göçün önlenmesine, başta bebekler ve çocuklar olmak üzere insanlar için daha sağlıklı ürünler üretilmesine ve daha sağlıklı beslenmelerine olanak sağlayacağından, bunun için yeterli bir eğitim, iyi bir denetim ve üretimden pazarlamaya kadar çok iyi bir organizasyonun oluşturulması gereklidir.

13.Türkiye'de organik et üretim köylerinin kurulması aynı zamanda agro-turizmin gelişmesine de olanak tanıyacaktır. Seçilen köylerde sosyal tesisler ve gastronomi merkezleri kurulabilir. Bu köylerde geleneksel et ürünleri üretilebilir, "kendir pişir kendin ye piknik alanları" oluşturulabilir, böylelikle organik etin iç piyasada değerlendirilmesine de olanak sağlanabilir.

14. Organik et ürünlerinin iç pazarda tüketiminin artırılmasında organik lokantaların açılmaları teşvik edilmelidir.

15. Organik kırmızı et pazarında ham ürünler yanında, geleneksel tekniklerle işlenmiş et ürünlerine ile üretilmiş yemeklerinin tanıtımına yönelik yayın çalışmaları yapılmalıdır.

16. Türkiye'de yaygın kullanılan geleneksel marinatlama yöntemleri, pişirme teknikleri, bölgesel et yemekleri, organik et ürünleri başlığı altında gerek Internet ortamında gerekse iletişim organları aracılığıyla tanıtılmalıdır.

17. Türkiye'de organik bitkisel ve hayvansal üretiminin göreli paylarının artışı, daha sağlıklı bir beslenme nedeniyle toplum sağlığını olumlu olarak etkileyecek ve çevrenin korunmasına da katkıda bulunacaktır. Bunların yanında daha bilinçli bir tarımsal üretimin devreye girmesiyle de kırsal kesimin gelirini artıracaktır.

18. Organik hayvancılığın gelişmesi için kaliteli ve sağlıklı ürünlere yönelik tüketici talebi arttırılmalıdır.

19. Risk faktörlerinin değerlendirilmesi için epidemik inceleme ve araştırmalara yer verilmelidir.

20. Kaliteli üretim yöntemlerini geliştirmek için üretici kararlarını destekleyici sistemler göz önüne alınmalıdır.

21. Organik hayvansal üretimin, işletmelerde yerleştirilmesine ilişkin sosyo-ekonomik araştırmalar yapılmalıdır.

22. Organik hayvancılığa uygun ırkların ıslahı yada yetiştirilmesi ile birlikte organik hayvancılığın doğasına uygun koruyucu sağlık uygulamalarının hayata geçirilmesi önem taşımaktadır.

23. Üreticilerin organik üretimi benimsemesi yönünden, üretilecek organik ürünlerin maliyet ve farklılıkları araştırmalarla ortaya konulmalıdır.

24. Gerek üreticiye, gerekse tüketiciye organik tarım ile ilgili kurslar verilmelidir.

25. Türkiye'de mera alanları potansiyeli yüksek olan Doğu Anadolu, İç Anadolu gibi bölgelerde organik koyun ve keçi üretimine geçme yolları araştırılmalıdır.

26. TAGEM tarafından yürütülecek çok az sayıda olan organik hayvancılık projelerinin sayılarının artırılması ve araştırmaların çeşitlendirilmesi gerekmekte ve sonuçlarının sahaya aktarılmasında hızlı davranılması birçok soru işaretlerinin ortadan (Sağlık, Yetiştiricilik, vb.) kalkmasına yardımcı olacaktır.

27. Organik hayvansal üretimde özellikle tüketici güveninin sağlanması açısından kontroller sürdürülmeli ve bu ürünler için farklı etiket, ambalaj ve Ulusal logo kullanılmalı ve bir örneklilik sağlanmalıdır.

28. Organik hayvansal ürünler için iç ve dış pazar araştırmaları yapılmalıdır.

SU ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ

1. GİRİŞ

"Su ürünleri" terimi balıkların yanı sıra insan gıdası olarak tüketilen ve suda yaşayan yumuşakçaları, kabukluları, bitkileri ve diğer su canlılarını kapsamaktadır. Türkiye, üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olarak, gölleri, barajları, akarsuları ve kaynak suları ile su kaynaklarının bolluğu ve çeşitliliği yönünden zengin sayılabilecek ülkelerden biridir (Tablo 1). Bu nedenle su ürünleri üretimi yönünden de şanslı bir ülke sayılabilir. Ancak, mevcut üretim ve tüketim değerlerine bakıldığında bu potansiyelin yeterince değerlendirilebildiği söylenemez.

Tablo 1. Türkiye Su Kaynakları

Su Ürünleri Kaynakları	Adet	Yüzey Alanı (Ha)	Uzunluk (Km)
Denizler	-	24,000,000	-
Göller	200	906,118	-
Baraj Gölleri	159	342,377	-
Göletler	750	15,500	-
Nehirler	33	-	177,714

Kaynak: DPT-VIII.5 Yıllık Kalkınma Planı Su Ürünleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu

Türkiye'de modern balıkçılık 1970'li yılların başında gelişmeye başlamıştır. 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü ile sektörün yönetimi Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na (TKB) geçmiştir. 1980'li yılların başında Genel Müdürlük kaldırılarak su ürünleri idaresi TKB içerisinde 4 Genel Müdürlük arasında dağıtılmıştır. Avcılığın baskısı giderek artmış, kaynak yönetimi ve koruma kontrol faaliyetleri ile ilgili otorite zayıflamaya başlamış ve 1987-88 yıllarında üretim maksimum seviyeye (700,000 ton/yıl) ulaşmıştır. Ancak, Karadeniz'de çok faktörlü etkileşim sonucu küçük pelajik balık stoklarında görülen çökme tarihe "hamsi krizi" olarak geçmiş ve yıllık üretim 300,000 tonun altına düşmüştür. Balıkçılık, alınan bazı tedbirler sonucu birkaç yıl sonra tekrar canlanmaya başlamıştır. 1990'lı yıllardaki en önemli pozitif değişim ise hızlı bir modern su ürünleri yetiştiriciliğinin gelişimi olmuştur. 2001 yılında 595 bin ton olan üretimimiz 2002 yılında 628 bin ton iken, DİE'nin geçici verilerine göre 2003 yılında ise 588 bin ton'a düşmüştür.

Özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısında hızla gelişmeye başlayan ve günümüzde 60-70 bin ton'a ulaşan su ürünleri yetiştiriciliği mevcut kaynaklarımızın rasyonel değerlendirilmesi, üretim artışı, artan su ürünleri talebinin karşılanması, doğal stokların doğrudan desteklenmesi, yeni istihdam imkanlarının yaratılması ve ihracatın geliştirilmesi açısından büyük katkılar sağlamaktadır.

Türkiye su ürünleri sektörü 1990'lı yıllarda AB'ye ihraç ürünlerin öngörülen kalite kriterlerine uymadığı gerçekçisiyle yasaklarla karşılaşmış, günümüzde ise AB Ortak Balıkçılık Politikası ile tanışarak mevzuat, kurumsal yapılanma ve kaynak yönetimi açısından uyum çalışmalarına başlamıştır. Bu neden, Türk su ürünleri sektörü 1970'li yıllardaki değişimlerden sonra 2. büyük değişimine hazırlanmaktadır.

2. SU ÜRÜNLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ VE STRATEJİLERİ

2.1. Giriş

"Su ürünleri yetiştiriciliği veya akuakültür, su canlılarının (balıklar, çift kabuklu yumuşakçalar, eklembacaklılar, algler ve diğerleri) en azından hayatlarının belirli bir safhasında stoklama, besleme, büyütme, üretme, ıslah ve muhafaza amacıyla kontrollü şartlar altında yetiştirilmesi" olarak tanımlanmaktadır (FAO). Yetiştiriciliği avcılık veya balıkçılıktan ayıran en önemli özelliklerden birisi yetiştiricilikte özel veya kooperatif mülkiyetinin söz konu olmasıdır. Su ürünleri yetiştiriciliği, geleneksel tarım ve hayvan yetiştiriciliği ile karşılaştırıldığında zootekni ve sağlık yönetimi açısından önemli farklılıklar arz etmektedir. Bunun başlıca nedenleri arasında sucul olmaları, farklı taksonomik gruplara dahil çok sayıda tür içermeleri, bu grup ve türlerin farklı

gereksinimlere sahip olmaları ve buna göre yetiştiricilik sistemlerinin veya tekniklerinin farklılık göstermesi sayılabilir.

Su ürünleri yetiştiriciliği 1970'li yıllardan itibaren tüm dünyada hızlı bir gelişim göstermiştir. Günümüzde, dünya genelinde yıllık üretimi 50 milyon ton'a ulaşan su ürünleri yetiştiriciliği, toplam su ürünleri üretiminin 1/3'ünden fazlasını sağlamaktadır (FAO). Yetiştiriciliğin hızlı gelişiminde etkili en önemli faktörler arasında nüfus ve gelir düzeyindeki artışa karşın avcılık yoluyla sağlanan üretimin 100 milyon ton/yıl civarında maksimum düzeye ulaşması, bazı tür ve stokların aşırı avcılığa maruz kalması, su ürünleri avcılığının mevsimselliği, %71'i sularla kaplı olan dünyamızda su kaynaklarından sağlanan üretimin tarımsal üretimle karşılaştırıldığında son derece düşük olması ve son yıllardaki önemli biyoteknolojik gelişmeler sayılabilir. Buna göre yetiştiriciliğin temel amaçları; başta gıda üretimi olmak üzere süs veya akvaryum balıkçılığı, stok takviyesi ve/veya balıklandırma, sportif balıkçılık, türlerin korunması ve bilimsel çalışmalar olarak özetlenebilir.

2.2. Mevcut Durum ve Potansiyel

Türkiye'de 1970'li yıllarda sazan ve alabalık yetiştiriciliği ile başlayan su ürünleri yetiştiriciliği, 1980'li yılların ortalarından itibaren Ege ve Akdeniz'de çipura / levrek, 1990'lı yıllarda Karadeniz'de kafeslerde alabalık yetiştiriciliği ve 2000'li yıların başında Ege ve Akdeniz'de orkinos yetiştiriciliğinin (semirtme) başlaması ile büyük ivme kazanmıştır. 1990'lı yıllarda Karadeniz'de somon ve Akdeniz'de (Manavgat) karides yetiştiriciliği girişiminde bulunulmuş, ancak başarılı olunamamıştır. Halen iç sularda alabalık ve sazan, denizler de ise çipura / levrek yetiştiriciliği yapılmaktadır.

1971 yılında yürürlüğe giren 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu ile yetiştiriciliğin yasal temeli atılarak yetki ve sorumluk Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na verilmiştir.

Yetiştiricilikten sağlanan üretim son 10 yılda yıllık % 20'nin üzerinde artış sağlayarak 2002 yılında 61.165 ton'a, toplam su ürünleri üretimindeki payı ise %10 civarında gerçekleşmiştir (Tablo 2 ve 3). Bu artış oranının önümüzdeki birkaç yıl daha sürmesi beklenmektedir.

Türkiye su ürünleri yetiştiriciliğinin tipik özelliklerinden biri çoğunlukla karnivor balık türlerinin entansif üretimine dayanmasıdır. Üretimin %98,5'i karnivor balık türlerinden (gökkuşağı alabalığı, levrek, çipura ve orkinos) sağlanmaktadır. Yetiştirilen türler arasında alabalık ilk sırayı almakta (%56,4), bunu sırası ile levrek (%23,4), çipura (%19,1), midye ve sazan (543 ton) izlemektedir (Tablo 3). Son üç yılda av sezonunda yakalanan ton balıklarının Ege ve Akdeniz'de kafeslerde besiciliğe dayanan Mavi Yüzgeçli orkinos semirtmesi yapılmakta olup, 7 adet orkinos çiftliğinde toplam 1.600 ton/yıl civarında üretim yapılmaktadır. Üretimde iç su ve deniz balıkları yetiştiriciliği hemen hemen eşit paya sahiptir (Tablo 3), ancak, deniz canlıları yetiştiriciliği tür yönünden çeşitlilik göstermektedir.

Tablo 2. Yıllara Göre Türkiye Su Ürünleri Üretimi

Yıllar	Avcılık Deniz Ton	Avcılık İçsular Ton	Yetiştiricilik Ton	Yetiştiricilik %	Toplam Ton	Tüketim Fert/kg
1986	539.565	40.280	3.075	0,5	582.920	8,5
1988	627.369	44.535	4.100	0,6	676.004	8,7
1990	342.017	37.315	5.782	1,5	285.114	6,2
1992	404.766	40.370	9.210	2,0	454.346	7,5
1994	542.268	42.838	15.998	2,7	601.104	8,2
1996	474.243	42.202	33.201	6,0	549.646	8,5
1998	432.700	54.500	56.700	10,4	543.900	8,3
2000	460.521	42.824	79.031	13,6	582.376	8,0
2001	484.410	43.323	67.244	11,3	594.977	7,6
2002	522.744	43.938	61.165	9,7	627.847	6,7

Kaynak: DİE

Tablo 3. Tür Ve Yıllara Göre Türkiye'de Su Ürünleri Yetiştiriciliğinden Sağlanan Üretim (Ton/yıl)

Tür	1986*	1990	1995	2000	2001	2002
Gökkuşağı alabalığı (içsu)	990	3.512	12.689	42.572	36.827	33.707
Gökkuşağı alabalığı (deniz)	-	-	-	1,961	1,240	846
Deniz levreği	-	102	4.847	17.877	15.546	14.339
Çipura	34	1.031	2.773	15.460	12.939	11.681
Sazan	2.050	1.136	424	813	687	590
Midye	-		180	321	5	2
Somon balığı	-		654	-	-	-
Karides	-		40	27	-	-
Total	**3.075**	**5.782**	**21.607**	**79.031**	**67.244**	**61.165**

Kaynak: DİE
*: Yetiştiricilik istatistikleri 1986 yılından itibaren ayrı yayınlanmaya başlanmıştır.

İçsularda su ürünleri yetiştiriciliği ağırlıklı olarak havuzlarda yapılmaktayken, göl, baraj ve denizlerde ise çeşitli tip ve büyüklüklerdeki yüzer kafes sistemleri balık üretiminde kullanılmaktadır. İçsularda ve korunaklı koylarda halen küçük basit materyallerden yapılmış kafesler kullanılmaktadır. Kıyı ötesi alanlarda ise ağırlıklı olarak çapları 16-24 m, ağ derinlikleri 12-18 m olan kafesler kullanılmaktadır. Orkinos ve bazı çipura/levrek yetiştiricileri 32-50 m'lik kafesler kullanmaya başlamıştır. Son yıllarda yeniden yapılanmaya giren sektör özellikle kıyı ötesi kafes sistemleri artan üretim ihtiyacına kolaylık getirmiş ve büyük ölçekli işletmelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Yetiştiricilikten sağlanan su ürünleri üretimi %53'lük payla Ege Bölgesinde, en düşük üretim %1'lik payla da Güneydoğu Anadolu Bölgesinde olmuştur (DİE). Türkiye su ürünleri yetiştiricilik sektörü çok sayıda küçük işletmeden oluşmaktadır. Halen 1215 içsu ve 345 adet deniz çiftliği bulunmaktadır (Tablo 4). Ancak içsu işletmelerinin 915'i, deniz işletemlerinin ise 260'ı aktif olarak üretim yapmaktadır. Deniz balıkları yetiştiriciliğinde Muğla ili 137 çiftlikle ilk sırayı alırken, bu ili İzmir, Aydın ve Ordu izlemektedir. Deniz çiftliklerinin 222'sinde çipura ve levrek, 10'un da alabalık ve 7'sinde orkinos yetiştiriciliği yapılmaktadır. İçsularda çiftlik sayısı göz önüne alındığında Trabzon (65 adet) ilk sırayı almakta, Ordu, Sivas, Muğla, Samsun, Sakarya ve Rize 20-30 çiftlikle bu ili izlemektedir. Muğla ili içsu balıkları yetiştiriciliğinde de 31 000 ton/yıl ile ilk sırayı almaktadır.

Tablo 4. Balık Çiftlikleri; Sayısı, Kapasiteler ve Üretim

Tür	Çiftlik sayısı	Kapasite (ton/yıl)	Üretim (ton/yıl)
Alabalık (İçsu)	1215	29998	39674
Alabalık (Deniz)	11	1139	1194
Çipura ve levrek	345	51211	37773
Midye	2	320	815
Sazan	86	2613	543
Total	1659	85281	79943

Kaynak:Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (TÜGEM)

Çiftliklerin büyük çoğunluğu küçük (<50 ton/yıl) aile işletmesi özelliği taşımaktadır. Ancak son yıllarda üreticiler önemli oranda kapasite artırımına gitmektedir. Ayrıca, 2000 yılından beri deniz kafeslerinde 100 ton, içsu kafeslerinde ise 25 ton'un altındaki projelere onay verilmemektedir.

Özellikle alabalık tesislerinin büyük bir bölümü kendi kuluçkahanesine sahiptir. Buna karşın, deniz balıkları yetiştiriciliğinde 18 adet kuluçkahane bulunmakta olup, ancak bunların 11 adedi düzenli üretim yapmaktadır. Bu kuluçkahanelerde yıllık 50 milyon levrek ve 25 milyon civarında çipura yavrusu üretilmektedir. Ayrıca, bir kaç kuluçkahanede deneme amaçlı fangri, mercan, sinagrit, sivri burun, lahoz ve eşkina gibi yeni türler üzerinde çalışılmaktadır. Kamuya ait (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı) 2 adet deniz balıkları kuluçkahanesinden birisi 2004 yılında kapatılmış olup işletilen Beymelek kuluçkahanesinde bir milyon adet levrek yavrusu üretilmiştir.

Denizde ağ kafeslerde alabalık yetiştiriciliğinin yanı sıra DSİ'ye ait baraj göllerinde de önemli miktarda (yaklaşık 5.000 ton) gökkuşağı alabalığı üretilmektedir. Ayrıca, DSİ ve Köy Hizmetleri tarafından sulama ve taşkından koruma amacıyla yapılmış olan 1000 civarındaki gölette 2004 yılı itibariyle su ürünleri yetiştiriciliğine açılmıştır

Dünya su ürünleri yetiştiriciliğinde çok büyük öneme sahip sazangil türlerinin üretimi Türkiye'de beklenen gelişmeyi gösterememiştir. Aynalı sazan1970'li yıllarda, ülkemizde yetiştiricilik için ilk ele alınan türlerden olmasına rağmen, bu gün için ancak 500 ton civarında üretimi yapılmaktadır. Oysa ülkemiz bu türlerin bir çoğunun doğal dağılım alanı içerisindedir. Dünya genelinde ise 15 milyon ton sazan türü yetiştirilmektedir.

Ülkemiz su ürünleri yetiştiriciliğinde kabuklu su ürünleri çok cüzî bir katkıya sahiptir. Oysa bu katkı dünya genelinde %30, AB ülkelerinde ise %60 civarındadır. Çift kabuklu yumuşakça ve eklembacaklı türleri Türkiye'de su ürünleri yetiştiriciliğinin gelişimi ve üretimin artırılmasında henüz değerlendirilememiş bir potansiyele sahiptir. Ege denizindeki koylarda kumlu-çamurlu zeminlerde kidonya (*Venus verrucosa*), vongola veya cikcik (*Venus gallina*), akivades (*Tapes decussatus*) ve parlak (*Callista chione*) uygun besin ve ortamı bulduğundan hızla gelişip büyümektedir. Bu alanlardaki çift kabuklu su ürünleri toplanarak gerek iç pazara, gerekse yurtdışı pazarlara sunulmaktadır.

1990'lı yıllarda yeni tür arayışına başlanmış, bazı türler denenmiştir ancak beklenen başarı sağlanamamıştır. Karadeniz'de somon balığı türün çevresel istek farklılığı yanında araştırma ve geliştirme yetersizliği etkili olmuştur. Bunun yanında, Akdeniz'de karides yetiştiriciliğindeki başarısızlıkta, kredilerin yeterince takip edilememesi yanında kötü çiftlik idaresi etkili olmuştur.

Ege ve Akdeniz'de yetiştiricilik iki türe (çipura ve levrek) dayalı olarak yürütülmüştür. Son yıllarda ise orkinos yetiştiriciliği veya semirtmesi yanında fangri, mercan, ve sinagrit gibi türlerin ticari düzeyde yetiştiriciliğine başlanmıştır. Üzerinde çalışılan ve yakın gelecekte piyasaya sunulması beklenen türler arasında ise sivri burun karagöz, lagos ve eşkina bulunmaktadır.

Karadeniz'de 1990'lı yıllarda denize kurulan ağ kafeslerde, araştırma, geliştirme ve pilot üretim çalışmaları yapılmaksızın doğrudan ticari somon ve alabalık yetiştiriciliğine başlanmıştır. Ancak, Karadeniz'de su sıcaklığının yaz aylarında somon balığı için yüksek olması nedeniyle başarılı olunamamıştır. Alabalık yetiştiriciliği ise halen Doğu Karadeniz'de 10 civarında işletmede sadece kış aylarında yürütülmektedir. Bunun dışında Ordu'nun Perşembe ilçesinde levrek yetiştiriciliği yapılmaktadır. Karadeniz'de balık yetiştiriciliği açısından büyük bir potansiyel olarak görülen kalkan ve deniz alabalığı üretimi ile ilgili çalışmalar ise halen devam etmektedir. Her iki türde de yavru üretimi ile ilgili önemli gelişmeler kaydedilmesine rağmen henüz ticari üretime geçilememiştir. Bunda özellikle söz konusu türlerin oldukça yavaş büyümeleri yanında su sıcaklığı önemli bir etkendir.

Su ürünleri yetiştiriciliği ile ilgili üretim istasyonlarına sahip diğer bir kuruluşta Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü'dür. DSİ'nin genellikle baraj gölleri ve göletlerin balıklandırılması amacıyla kullanılan 8 adet kuluçkahane-yavru büyütme istasyonu bulunmaktadır. 10-15 milyon yavru üretimini hedefleyen bu kuluçkahanelerde, Bolu-Gölköy hariç, sazan yavrusu üretilmekte ve büyük çoğunluğu DSİ ye bağlı baraj gölü ve göletlerin balıklandırılmasında kullanılmaktadır.

Ülkemizin önemli biyoçeşitlilik ve genetik varyasyon kaynaklarından mersin balıkları, deniz alabalığı ve diğer doğal alabalık alttür veya ekotipleri acil koruma ve stok takviyesine gereksinim göstermesine rağmen hiçbir gelişme kaydedilememiştir. Özellikle mersin balıklarının havyar ve etinin değerli olması nedeniyle ekonomik değeri son derece yüksektir. Ancak, aşırı avcılık, çevre kirliliği ve habitat tahribatı (baraj inşaatı ve nehri yataklarının modifikasyonu) nedeniyle göç yolları ve üreme alanları yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Dünyada doğadan yavru toplanarak üretimi yapılan yılan balığı, ülkemiz sularına da giren yegane katadrom balık türüdür. Özellikle kirlilik, habitat tahribatı ve aşırı avcılık nedeniyle stoklar gittikçe azalmaktadır. Bir çok ülkede, yılan balığı yavruları (elver) tatlısulara girişte yakalanmakta ve büyütülmektedir. Türkiye'de ise beslemede kullanılabilecek elver miktarı bilinememektedir. Avrupa ve Akdeniz'deki üretimin çoğunu Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa ve Danimarka sağlamaktadır.

Akvaryum balıkları yetiştiriciliği ekonomik getirisi ile önemli bir su ürünleri alt sektörüdür. Halen ülke çapında 3000 civarında akvaryum balığı ve malzemeleri sağlayan girişimci bulunmaktadır. Akvaryum balıklarının ve malzemelerin büyük bir kısmı kontrolsüz bir şekilde ithal edilip dağıtılmaktadır. Akvaryum balıkları ithalatının parasal değerini 350 bin dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Buna karşın 20 bin dolar değerinde akvaryum balığı ihraç edilmektedir. Ülkemizin bir çok termal su kaynağına sahip olması yanında uygun iklim koşulları akvaryum balık ve bitkileri yetiştiriciliğinin yaygın olarak yapılmasına alt yapı oluşturmasına rağmen, bu alt sektörün geliştirilmesi için gerekli teşvik, destek ve yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Balık yemi üretiminde son on yıl içerisinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 80 bin tonluk yıllık balık üretimi göz önüne alındığında, Türkiye'nin balık yemi gereksiniminin 120-150 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Halen 10 civarında fabrikada büyük-küçükbaş hayvan yemi yanı sıra balık yemi de üretilmektedir. Sadece balık yemi üreten 5 fabrika bulunmaktadır. Bunun dışında Avrupa'nın önemli bazı balık yemi üreticileri de Türkiye de faaliyet göstermektedir. Balık yeminin temel hammaddelerinden olan balık unu ve yağı gereksinimi ise sırası ile 55-60 bin ton ve 15-20 bin litre olarak tahmin edilmektedir. Halen 9 adet balık unu ve yağı fabrikasında 23-25 bin ton balık unu ve 14-15 bin litre balık yağı üretilmektedir. İhtiyaç duyulan balık ununun önemli bir kısmı ithal edilmektedir.

Yetiştiriciliğe destek sağlayan diğer servislerden tank ve kafes sistemleri yeterli sayıda yerli ve yabancı firma tarafından temin edilmektedir. Kafes ağları ise büyük oranda ithal edilmektedir. Bunların dışında aşı, ilaç, canlı yem (Artemia) ve cihaz sağlayan firmalar bulunmaktadır.

Bazı yerli ve yabancı sigorta şirketleri yetiştiricilik işletmelerine servis sunmasına rağmen, yetiştiricilikte sigorta uygulaması henüz yaygınlaşmamıştır. Ziraat Bankası düşük faizle girişimcilere kredi sağlamaktadır.

Su ürünleri yetiştiriciliğinin sürdürülebilir gelişimi ile ilgili en önemli sorunların başında, tür çeşitliliğinin az olması, yetiştiricilik yöntem çeşitliliğinin kısıtlı olması, üretim, yem ve ilaç kullanımı gibi temel verilerin eksikliği gelmektedir. Oldukça karmaşık ve zaman alıcı ruhsat alım prosedürü yanında, yer seçimi, yatırım ve işletme yönetimi ile ilgili ciddi problemlerle karşılaşılmaktadır. Özellikle deniz balıkları yetiştiriciliği belirli bölgelerde yoğunlaşmış olup turizm sektörü ile aynı çevreyi paylaşmaktadır. Bu ise sektörel çatışmaları ortaya çıkarmaktadır.

Bazı bölgelerde aşırı yoğunlaşma ve yanlış uygulamalar nedeniyle yetiştiricilik hem kendi geleceğini hem de çevreyi olumsuz yönde etkileyen etkilere yol açmıştır. Üreticinin bilinçlenmesi ile bu tür problemler hızla çözüme kavuşmaktadır.

Özet olarak ülkemiz zengin doğal su kaynaklarına sahip olmasına rağmen 600 bin ton'u aşamayan yıllık su ürünleri üretimi ve kişi başına 7 kg/yıl'ın altına düşen tüketim, bu kaynakların arzulanan şekilde yönetilip değerlendirilemediğini, sağlıklı bir besin kaynağı olan balık etinin geniş halk kitleleri tarafından yoğun olarak tüketilmediğini göstermektedir. Kişi başına su ürünleri tüketiminde dünya ortalaması 16 kg, Avrupa Birliği ortalaması ise 22 kg'dır. Bu nedenle Türkiye'de kişi başına su ürünleri tüketiminin dünya ortalamasına çıkarılabilmesi için mevcut üretimin 2 kat, AB seviyesine çıkarılabilmesi içinse 3 kat artırılması gerekmektedir. Büyük oranda hamsi avcılığına dayanan deniz ürünleri üretimi ile sazan ve inci kefaline dayanan içsu balıkları avcılığından sağlanan üretimin artırılmasından ziyade mevcut üretimin sürdürülebilirliği üzerinde durulmalıdır. Türkiye su ürünleri üretiminde artışı sağlayacak tek kaynak **yetiştiricilik** ve yetiştiricilik destekli balıkçılıktır (stok takviyesi ve sportif balıkçılık). Ülkemizde su ürünleri yetiştiriciliğinin geliştirilmesi genel bir politika olarak benimsenmiş, DPT'nin Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda su ürünlerinde sürdürülebilir üretimin artırılması amacıyla; doğal kaynakların rasyonel kullanımının sağlanması, yetiştiricilik ve açık deniz balıkçılığının geliştirilmesi ön görülmektedir. Benzer şekilde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı yetiştiricilikten sağlanan üretimin 2020-2025 yıllarında 250.000 ton'a ulaştırılabileceğini vurgulamaktadır.

2.3. Sorunlar

1997 yılında yapılan Türkiye I. Su Ürünleri Şurasında "yetiştiricilik" komisyonu tarafından günün koşullarına göre oldukça detaylı bir rapor hazırlanmıştır (Hoşsucu ve ark., 1997). Söz konusu raporda, yetiştiricilik sektöründe yatırım, üretim ve pazarlama aşamasında karşılaşılan problemler sıralanmıştır. Aradan geçen 7 yıla rağmen bu problemlerin büyük bir kısmı hala geçerliliğini korumaktadır.

Türkiye su ürünleri yetiştiriciliğinin karşılaştığı sorunlar ve gelişimi sınırlayan darboğazlar aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir:

1. Su ürünleri yetiştiriciliğinin geliştirilmesi ve bu yolla üretimin artırılması ulusal bir politika olarak benimsenmiş olmasına rağmen (DPT, 2000; TKB, 2001), strateji ve gelişim planları geliştirilememiştir. Bu nedenle, dış kaynaklı birkaç proje dışında büyük projeler yürürlüğe konamamıştır.

2. Bir çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de yetiştiricilik amacıyla ruhsat prosedürü oldukça karmaşık ve zaman alıcıdır. Yetiştiricilik ruhsatlarının verilmesi ve yetiştiricilik faaliyetlerinin yönetiminde yetkili kurum Tarım ve Köyişleri Bakanlığı olmasına rağmen, özellikle ruhsat aşamasında çok sayıda kurumun (yaklaşık 10 adet) dolaylı ve direkt olarak etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle tüm çabalara rağmen halen %15 civarında ruhsatsız olarak üretim yapan çiftlik bulunmaktadır.

3. Yetersiz doğal kaynak tahsisi ve saha yönetimi: 1997 yılında başlayan Çevre Düzeni Planı (ÇDP) çalışmaları ile Ege ve Akdeniz'de bazı alanlar yetiştiriciliğe tahsis edilmesine rağmen, gerek kıyısal sularda gerekse içsularda su ve alan/yer kiralamada karşılaşılan problemler, yetiştiriciliğin gelişimini sınırlamaktadır. Yetiştiriciliğe tahsis edilmiş olan mevcut alanlar turizm ve diğer ilgili sektörler tarafından daraltılmaya çalışılmaktadır. Bu durum yatırımların önündeki en önemli sorunların başında gelmektedir.

4. Kamusal alan veya yer kiralama işlemleri de oldukça uzun sürmekte, kira süreleri ise çoğu kez oldukça kısadır. Özellikle kafeslerde yetiştiricilik yapılan sahalar ve hazineye ait kara alanlarından alınan kira bedelleri bölgeler arasında farklılık göstermekle beraber genel olarak oldukça yüksektir.

5. 2004 yılında yayınlanan Su Ürünleri Yetiştiriciliği Yönetmeliği önemli bir boşluğu doldurmasına rağmen hala yetiştiricilikle ilgili mevzuatta yetersizlikler söz konusudur. Özellikle yetiştiricilik faaliyetleriyle ile ilgili olarak kurumlar arasındaki yetki ve sorumluluk karmaşası hala giderilememiştir.

6. Yetersiz bakım, besleme ve çiftlik yönetimi: Ülkemizde gelişmiş ülkelerde olduğu gibi henüz "iyi yetiştiricilik uygulamaları" yaygınlaştırılabilmiş değildir.

7. Su ürünleri yetiştiriciliği ve çevresel etkileşimler: Türkiye'de su ürünleri yetiştiricilik sektörünün karşılaştığı en güncel sorunlardan birisi olmasına rağmen ülke çapında herhangi bir izleme çalışması yürütülmemiştir. Her sektörde olduğu gibi yetiştiricilik sektöründe de yanlış uygulamalar bulunmasına rağmen, özellikle sektörün oto kontrolü yönünde herhangi bir gelişme söz konusu değildir.

8. Kamu destek hizmetlerindeki yetersizlikler: AR-GE çalışmaları, veri toplama ve değerlendirme, ürün kalitesinin denetlenmesi, yetiştiriciye bilgi sağlama (yayım ve haberleşme), üretici eğitim gibi hususlarda kamu desteği yetersiz kalmaktadır.

9. Damızlık stok yönetimi, yumurta ve yavru üretimi: Özellikle alabalık yetiştiriciliğinde uzmanlaşmış damızlık ve yumurta/yavru işletmeleri bulunmamaktadır. Bu nedenle yumurta ve yavru üretiminde yetersizlik ve istikrarsızlıklarla karşılaşılmakta ve yumurta ithaline gidilmektedir.

10. Özel sektör destek hizmetlerinin yetersizliği: Modern üretim teknolojilerinin gerektirdiği cihaz, malzeme ve servis üreten ve sağlayan ulusal sanayi, danışmanlık (proje hazırlama, tesis kurma, hastalık, kriz) servisleri, sigorta hizmetleri henüz yeterli ölçüde gelişmemiştir.

11. Teknoloji kullanımı: Kapalı devre sistemler, açık deniz ve/veya batar tip kafesler, tam otomatik yemleme sistemleri gibi teknolojiler kullanılmamaktadır.

12. Yetiştiricilik ürünleri, genelde tüketici tarafından kabul görmesine rağmen, kamuoyunda "hormonlu" olduğu, aşırı kimyasal kalıntı içerdiği ve doğal balıkla aynı kalitede olmadığı gibi değerlendirmelere tabi tutulabilmektedir.

13. Yetiştiricilikte üretim süreci ve dolaysıyla ürünlerin pazara sunumu hala büyük oranda mevsimseldir. Yetiştirilen türün doğal özelliklerine göre belirli mevsimlerde yumurta ve yavru alınmakta ve belirli mevsimlerde pazarlanmaktadır.
14. Uygulamaya konabilecek hiçbir ıslah, genetik ve biyoteknolojik çalışma ve gelişme mevcut değildir.
15. Mevcut haliyle yetiştiricilik tamamen karnivor balıkların üretimine dayanmaktadır. Bu nedenle gelişen sektör yem üretiminde temel girdi olarak balık unu ve yağına bağımlı kalmaktadır.
16. Gelişmiş ülkelerde yaygınlaşmaya başlayan organik balık üretiminde ülkemizde ticari düzeyde kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır.
17. Yetiştirici, tüketici ve kamuoyuna kolay ulaşabilen yeterli tanıtıcı ve teknik bilgi sağlanamamaktadır.
18. Yetiştiricilerden kaynaklanan sorunlar: Yetiştiricilerin önemli bir kısmı yeterli bilgi birikimine sahip olmadığı gibi teknik eleman veya danışman çalıştırmamakta, inşaat aşamasında hazırlanan projelere uyulmamakta, özellikle balık ve tüketici sağlığının korunmasında yeterli itina gösterilmemekte ve gerekli temel kayıtlar düzenli olarak tutulmamaktadır.
19. Balıklandırma, stok takviyesi ve türlerin korunmasında yetiştiriciliğin potansiyeli yeterince değerlendirilebilmiş değildir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün su ürünleri balıklandırma faaliyetleri sınırlı sayıda tür ve sayıda, baraj gölü ve göletlere bırakılması ile sınırlı kalmaktadır.

2.4. Öneriler

1997 yılında yapılan I. Tarım Şurası sonuç raporunda çevre ile uyumlu yetiştiricilik sistemlerinin teşvik edilmesi, yetiştiricilik için yeni alanların belirlenmesi, damızlık balık işletmelerinin teşvik edilmesi, stok takviyesi ve nesli tehlike de olan türlerin desteklenmesi, hazine ve orman arazilerinde kiralama süresinin uzatılması ve balık hastalıkları konusunda bir referans laboratuarı kurulması tavsiye edilmiştir. Bu tavsiyelerle ilgili olarak Muğla (Bodrum ve Milas), İzmir, Aydın, Çanakkale, Balıkesir, Antalya ve Mersin illerinde çevre düzeni planlarının hazırlanmasına yönelik saha çalışmaları tamamlanmıştır. Bu bağlamda özellikle Muğla ili Bodrum ve Milas civarındaki bir çok çiftlik kıyı ötesi olarak tanımlanan daha açık ve derin (> 25 m) alanlara taşınmıştır. Etlik Veteriner Araştırma Laboratuarı "referans", Bornova Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü ise "yetkili" laboratuar olarak belirlenmiştir. Stok takviyesi ve nesli tehlikede olan türlerin desteklenmesi ile ilgili olarak özellikle Karadeniz'de kalkan stokunun takviyesi amacıyla belirli sayıda yavru bırakılmıştır. Ayrıca deniz alabalığında stoklama amaçlı yavru üretimi ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.

Ülkemizde, su ürünleri üretiminin artırılmasında en büyük role sahip olan yetiştiriciliğinin sürdürülebilir gelişimini sağlamak amacıyla alınması gereken önemler şunlarıdır:
1. Bağımsız uzmanlarca ülkemizin su ürünleri yetiştiricilik potansiyeli ve mevcut durumu gözden geçirilerek sürdürülebilir bir gelişim stratejisi ve kısa (<5 yıl), orta (5-10 yıl) ve uzun (>10 yıl) vadeli hedefler içeren ulusal ve bölgesel "Su Ürünleri Yetiştiriciliği Ulusal Eylem Planları" hazırlanmalıdır. Söz konusu strateji AB Komisyonu tarafından 2002 yılında hazırlanan "Avrupa Sürdürülebilir Akuakültür Stratejisi" ile uyumlu olmalıdır.
2. Yetiştiricilik faaliyetleriyle ile ilgili olarak kurumlar arasındaki yetki ve sorumluluk karmaşası acilen giderilmelidir. Bu amaçla kurulması düşünülen Su Ürünleri Genel Müdürlüğü bünyesinde yetiştiriciliğin gelişimini yönlendirecek bir birim (daire başkanlığı), ruhsat ve kiralama ile ilgili işler, tesislerin izlenmesi ve kontrolü de dahil tüm yetiştiricilik faaliyetleri söz konusu birimin yetki ve sorumluluğunda olmalıdır.
4. Yetiştiricilik projelerini onaylayan kurum su kaynaklarının kiraya verilmesi konusunda da yetkiye sahip olmalı, arazi kira kontratlarının süreleri uzun (30 yıl) tutulmalı, özellikle ücra alanlar için kira bedelleri teşvik edici etken olarak kullanılmalıdır.
5. Çevre Düzeni Planları, özel Çevre Koruma ve arkeolojik alanlar ile Milli Park alanları ve su ürünleri yetiştiriciliği ile ilişkisi çok katılımlı ve kapsamlı çalışmalar sonucu oluşturulmalı ve yetiştiricilik sahaları belirlendikten sonra ülke güvenliği vb zorunluluklar dışında değiştirilmemelidir.

6. Yetiştiricilikte tür ve ürün çeşitliliğinin artırılması amacıyla bazı türlerin ticari düzeyde yetiştiriciliği ile ilgili sorunlar çözülmeli, diğer taraftan yeni türlerin kültüre alınması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

7. Belirli bir alanda yetiştiriciliğin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için yer seçimi, ortamın taşıma kapasitesi, münavebeli (rotasyon) alan kullanımı, çiftlikler arası yeterli mesafe, kafeslerin kıyı ötesine (2-3 mil) kaydırılması, etkin bakım ve besleme (yem zayiatının azaltılması) ve polikültür üretim sistemleri (örneğin, kabuklu–balık yetiştiriciliğinin entegrasyonu) geliştirilmesi gibi önlemler alınmalıdır.

8. Ülkemizde yeterince değerlendirilemeyen kabuklu su ürünlerinin (çift kabuklular, diğer yumuşakçalar ve eklembacaklılar) mevcut durumu, değerlendirilme olanakları, avcılığı ve yetiştiriciliği ile ilgili çalışma, proje ve girişimler teşvik edilmelidir.

9. Organik veya ekolojik balık yetiştiriciliği ile ilgili olarak yasal, bilgi, girdi ve diğer eksiklikler giderilerek ulusal kapsamlı bir pilot proje yürütülmelidir.

10. Özellikle nesli tehlikede olan türler (mersin balığı, Karadeniz alabalığı gibi) ve kritik durumdaki stokların desteklenmesi amacıyla stok takviyesi ve balıklandırma faaliyetlerine önem verilmelidir. Ancak, orijinal genetik yapı ve ekolojik denge göz önünde tutulmalıdır.

11. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında yapımı öngörülen baraj göllerinin tamamlanması ile birlikte yaklaşık 220 000 hektar su alanı oluşacaktır. Bu potansiyel değerlendirilerek, bölgenin su ürünleri üretim ve tüketimi artırılmalı ve gelir düzeyinin artışına katkı sağlanmalıdır. Bu bağlamda özellikle içsu balıkçılığı ve yetiştiricilikle ilgili bölgesel bir gelişim projesi yürütülmelidir.

12. Ülkenin sportif balıkçılık potansiyeli irdelenerek gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı ve yetiştiricilik destekli "stokla ve avla" olarak bilinen sportif balıkçılık teşvik edilerek yeni bir ekonomik aktivite yaratılmalıdır.

13. Akvaryum balıkçılığı dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de büyük bir sektör durumdadır. Öncelikle bu sektörün ülkemizdeki durumunu irdeleyen ulusal bir çalışma gerçekleştirilmeli ve balık, bitki, pompa ve filtre gibi girdilerde dışa bağımlılığı azaltacak önlemler alınmalıdır.

14. TKB veya Genel Müdürlük bünyesinde yayım ve haberleşme hizmet birimi kurulmalı ve yetiştiricilikle ilgili teknik bülten, kitapçık, broşür veya posterler hazırlanmalı ve sürekli güncellenen kolayca ulaşılabilecek bir web sayfası düzenlenmelidir.

15. Kredi, sübvansiyon ve desteklerle ilgili bir çalışma yapılarak, öncelikle mevcut uygulamalarla ilgili sorunlar çözülmelidir. Özellikle halen uygulanmakta olan birim (kg) üretim için uygulanan destekten yararlanma ile ilgili sorunların çözümü, kafeslerde kullanılan servis teknelerine ÖTV'siz yakıt temini ve yemde KDV oranı, hammadde ithalinde gümrükleme, stopaj ve depolama ücretleri gözden geçirilmelidir.

16. Eğitici ve üretici eğitim kursları düzenlenmeli, özellikle ruhsat sahibinin yetiştiricilik belgesi alabilmesi için 3-6 aylık bir kurs sertifikası zorunlu hale getirilmeli ve yönetmelikle getirilen teknik eleman istihdam zorunluluğunun etkin olarak uygulanması sağlanmalıdır.

17. Bakanlık ve üretici birlikleri tarafından balık tanıtımı sürdürülerek tüketim teşvik edilmeli, arzda çeşitlilik yaratılmalı ve üretimden tüketime kadar tüm aşamalarda kalite kontrol sistemi geliştirilerek etkin olarak uygulanmalıdır.

18. Yetiştiricilikte sigortacılığın geliştirilmesi amacıyla gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı ve geçici teşvikler getirilmelidir.

3. SU ÜRÜNLERİ VE ÇEVRE

3.1. Mevcut Durum

Tüm dünyada doğal kaynakların korunmasına, çevresel etki ve değişimlerin takibine yönelik artan bir talep ve duyarlılık söz konusudur. Bu yüzden, çağımızda "sürdürülebilir gelişim" ve "çevre yönetimi" birlikte ele alınması gereken iki temel unsur haline gelmiştir.

Gerek doğal stoklar ve avcılık gerekse yetiştiricilik faaliyetleri çevreyle karşılıklı etkileşimler içerisindedir. Bu etkileşimlerin en önemlisi çevre veya su kirliliğinin su canlıları üzerindeki olumsuz etkileridir. Başta ağır metal olmak üzere inorganik ve organik orijinli kirleticiler su canlılarının üreme, beslenme ve dağılımlarını ve bu canlıların bünyelerinde birikerek ürün kalitesi ve tüketici sağlığını etkileyebilmektedir. Özellikle Karadeniz'e Tuna Nehri ile taşınan kirleticiler, Karadeniz'deki ekonomik

türlerin üreme ve yavru beslenme alanlarını ciddi ölçüde etkilemektedir. Ayrıca, içsuların büyük bir kısmı tarımsal, endüstriyel ve evsel kirleticilerin tehdidi altındadır. Konu, I. Su Ürünleri Şurası Su Ürünleri ve Çevre Komisyonu tarafından detaylı olarak irdelenmiş olup problemler günümüzde de güncelliğini korumaktadır.

Avcılığın önemli çevresel etkileri arasında aşırı avcılık, trol, dreç ve algarna gibi sürütme av araçlarının bentik yapıya olumsuz etkileri, av operasyonunda yakalanan ve imha edilen azımsanmayacak bir orandaki hedef dışı av (yan ürün) ve özellikle kaybedilen ya da unutulan uzatma ağlarının neden oldukları hayalet avcılık sayılabilir. Ülkemizde özellikle aşırı ve/veya kaçak avcılık, sürütme ağlarının zeminde neden olduğu tahribat ve hedef dışı av, üzerinde önemle durulması gereken hususlardır. Bunların dışında, avcılık faaliyetleri koruma altındaki deniz memelileri üzerinde de olumsuz etkilere yol açmaktadır.

Son yıllarda su ürünleri ve çevresel etkileşimlerle ilgili olarak en fazla tartışılan hususlardan biri su ürünleri yetiştiriciliğinin neden olduğu çevresel etkilerdir. Su ürünleri yetiştiriciliğinin, spesifik olarak kafeslerde balık yetiştiriciliğinin çeşitli olumsuz etkileri olduğu ve bu nedenle sınırlandırılması gerektiği, dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de yoğun olarak tartışılmaktadır. Maalesef entansifikasyon ve kontrolsüz hızlı gelişim, bazı bölgelerde yetiştiricilik sistem ve uygulamaları yetersiz planlama ve yönetim yüzünden olumsuz çevresel etkiler yaratabilmektedir. Yetiştiriciliğin potansiyel çevresel etkileri, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde oldukça detaylı olarak çalışılmış ve derlenmiştir. Buna göre su ürünleri yetiştiriciliğinin yol açabileceği ileri sürülen çevresel etkiler şu başlıklar altında toplanabilir:

1. Alan ve su kullanımı, genel görünüm ve estetiği bozma, ulaşımı etkileme, doğal hayatın rahatsız edilmesi ve çıkar çatışmaları,
2. Yem atıkları, dışkı ve metabolik atıkların zeminde birikmesi veya su kolonunda çözünmesi,
3. Hastalıklara karşı kullanılan kimyasal ve antibiyotiklerin çevresel etkileri,
4. Doğal stoklara hastalık ve parazitlerin transferi,
5. Kaçan balıkların doğal stoklarla etkileşimi.

Ülkemizde henüz yetiştiriciliğin çevresel etkileri ile ilgili genel sonuç çıkarılabilecek bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle etkilerin olup olmadığı, şayet varsa bunların boyutu ve riskleri konusunda yorum yapmak mümkün değildir. Ancak, özellikle düşük su değişimli sığ alanlarda kurulan ve çok sayıda küçük kafesten oluşan çiftliklerin, aynı koy ve/veya alanı paylaşan yada deşarj suyunu aynı akarsuya veren çok sayıda çiftliğin yukarıda sözü edilen çevresel etkilerden bir çoğuna neden olması kaçınılmazdır. Son yıllarda balık yemi teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak yem kalitesi artırılmış ve yetiştiricilerin bilinçlenmesiyle doğru yemleme metotlarının kullanımı sayesinde yem kayıpları azalmış ve böylece yem artıklarından kaynaklanan kirlilikte önemli oranda azalma olmuştur. Günümüzde Türkiye'de çeşitli çevrelerce tartışılan temel hususlar, yetiştiricilik kafeslerinin varlığı, görünümleri, alan ve su kullanımı ile ilgili çatışmalardır.

Türkiye'de balık çiftlikleri kurulmadan önce proje hazırlama aşamasındaki Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) uygulaması ve bazı büyük çiftliklerin zaman zaman yaptırdıkları izleme çalışmaları dışında herhangi bir gelişme mevcut değildir. Mevcut (16 Aralık 2003 tarih ve 25318 sayılı) ÇED Yönetmeliğine göre 1000 ton/yıl ve daha yüksek üretim kapasitesine sahip yetiştiricilik projelerinden ÇED raporu istenmektedir. Kapasitesi 30-1000 ton/yıl arasında değişen yetiştiricilik projelerinde ise ÇED uygulamasının gerekli olup olmadığına valiliklerce kurulan komisyonlar karar vermektedir. Ayrıca, 29 Haziran 2004 tarih ve 25507 sayılı Su Ürünleri Yetiştiriciliği Yönetmeliği ile üretim tesislerine arıtım tesisi kurma zorunluluğu getirilmiştir.

3.2. Sorunlar

1. Özellikle Karadeniz ve Akdeniz'deki kirliliğin, dış kaynaklardan (örneğin Karadeniz'de Tuna nehrinin girdileri) gelmesi ve bazı uluslararası girişimlere rağmen önlenmesi için ciddi bir gelişimin sağlanmaması;
2. Göç, üreme ve yavru beslenmesi açısından büyük önem taşıyan Marmara Denizi'nin çok faktörlü çevresel etkileşime maruz kalması;

3. Kıyısal sularımızda endüstriyel, tarımsal ve evsel atıklardan kaynaklanan kirlilik ve habitat tahribatının gittikçe şiddetini artması ve çevre koruma ile ilgili yasal düzenlemelerin yürütülmesinde yetersiz kalınması;
4. Aşırı ve kaçak avcılık, hedef dışı av ve av araçlarının neden olduğu habitat tahribatlarının önlenmesi hususlarında koruma – kontrolün yetersiz kalması, uygun uygulama kodlarının geliştirilip balıkçıların bilinçlendirilememesi;
Yetiştiriciliğin başlangıçta kontrolsüz gelişimi, alan tahsisinde geç kalınması, yanlış yer, sistem ve kapasite seçimi;
5. Bütünleşik kıyı ve diğer alan yönetim programlarının eksikliği;
6. Bazı koy, alan ve akarsu havzalarının çok sayıda çiftlik tarafından paylaşılması (bazı Ege koyları, Ordu-Perşembe, Trabzon Maçka ve Uzungöl, Rize Fırtına Deresi);
7. Uygun olmayan yetiştiricilik uygulamaları (örneğin aşırı yemleme ve kimyasal/antibiyotik kullanımı, koruma tedbirlerinin yetersizliği);
8. Farklı alan veya ortamlardaki yetiştiricilik faaliyetlerinin potansiyel çevresel etkileri ile ilgili geniş kapsamlı çalışmaların eksikliği;
9. Yetiştiricilerin üretim faaliyetlerinin çevresel etkileri üzerinde eğitilip, bilinçlendirilmemesi;
10. İzleme ve kontrollerle ilgili yasal ve uygulama yetersizlikleri.

3.3. Çözüm Önerileri

Su ürünleri faaliyetlerinin çevre ve çevresel değişimlerin su ürünleri üzerindeki olumsuz etkileri ile ilgili problemlerin çözümü ve potansiyel risklere karşı alınabilecek önlemler:
1. Özellikle Karadeniz'de kirliliğin azaltılmasına yönelik olarak Türkiye daha etkin rol oynamalıdır.
2. Deniz ve içsularda su ürünleri açısından kritik öneme sahip alanlar "özel su ürünleri koruma alanı" olarak belirlenmelidir.
3. Aşırı ve kaçak avcılık, hedef dışı av ve av araçlarının neden olduğu habitat tahribatlarının önlenmesi ile ilgili olarak özellikle FAO Sorumlu Balıkçılık Uygulama kodları esas alınarak yönetici ve balıkçılar eğitilmeli ve koruma-kontrol uygulamaları etkinleştirilmelidir.
4. Su ürünleri yetiştiriciliği açısından kritik alanlardan başlanarak pilot izleme programı mevcut ve potansiyel etkilerin belirlenerek gerekli önlemlerin alınması gerekir.
5. Yerel türlerin yetiştiriciliği teşvik edilmeli, yabancı türlerin yetiştirilmesi durumunda doğal ortama kaçışı önleyecek ilave tedbirler alınması sağlanmalıdır.
6. Yetiştiricilerin uygulayabilecekleri ortak uygulama kodları (bakım, besleme) geliştirilmeli ve bunların uygulanmasına yönelik eğitim programları ve el kitapları hazırlanmalıdır.
7. Balık çiftliklerinde kaliteli ve sindirilme oranı yüksek yem kullanımı teşvik edilmelidir, kritik alanlarda yaş ve kalitesiz yem kullanımı önlenmelidir.
8. Halen üretim yapılan balık çiftliklerinde ortamın taşıma kapasiteleri periyodik olarak kontrol edilmeli ve gerektiğinde çiftliklerin yerinin değiştirilmesi sağlanmalıdır. Yeni verilecek projelerde üretim kapasitesine bağlı olarak ortamın taşıma kapasitesinin belirlenmesi esas olmalıdır.
9. Çevreyle uyumlu sistemlerin kullanımı ve kaliteli ürün elde etme şartı ile yetiştiriciliğin her aşamasında (yavru temini, besi, yem temini, üretilen ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması) yetiştiriciler desteklenmelidir.
10. Karasal işletmelerde, katı atıkların çökertilmesi amacıyla öngörülen havuzların etkin kullanımı sağlanmalı, entegre sistemler geliştirilip kullanımları teşvik edilmelidir.
11. Özellikle kimyasal ve antibiyotik kullanımı kontrol altına alınmalıdır.

4. SU ÜRÜNLERİ AVCILIĞI

4.1. Mevcut Durum

İnsan ve hayvan gıdası olarak büyük önem taşıyan su ürünleri üretimi, dünyada 2002 FAO verilerine göre yaklaşık 133 milyon ton olarak belirlenmiştir. Bu üretimin 93,2 milyon tonu avcılık, 39,8 milyon tonu yetiştiricilik, yoluyla sağlanmaktadır. Dünya su ürünleri üretiminde en büyük pay 16,6 milyon ton ile Çin'e aittir. Çin'i 8,8 milyon ton ile Peru, 4,5 milyon ton ile Endonezya, 4,4 milyon ton ile Japonya ve 4,3 milyon ton ile Şili izlemektedir. Türkiye ise son yıllardaki 600 bin ton civarındaki toplam üretim ile (Tablo 2) ancak 30. sırada yer almaktadır. Oysa, ülkemiz 8333 km

gibi küçümsenmeyecek bir kıyı şeridine sahiptir. Türkiye'den daha kısa kıyı şeridine sahip bazı ülkeler daha fazla su ürünleri avcılığı yapmaktadırlar.

DİE 2002 verilerine göre su ürünleri üretimi 628 bin ton olarak belirtilmiştir. Bunun 537 bin ton ile %85.59'u avcılık yoluyla sağlanmaktadır. Ülkemizde avcılık yoluyla elde edilen üretimin son beş yıllık durumu irdelendiğinde; 1999'da 560 bin ton, 2000'de 485 bin ton, 2001'de 509 bin ton ve 2002'de 537 bin ton şeklinde gerçekleştiği görülmektedir (Tablo 2).

DİE'nin 2002 verilerinde 537 bin ton olarak belirtilen avcılık üretiminin 44 bin ton'u içsularda yapılan avcılıktır. 493 bin tonluk deniz üretiminin %55'i Doğu Karadeniz, %22'si Batı Karadeniz, %10'u Marmara, %10'u Ege ve %3'ü de Akdeniz'den elde edilmektedir. Karadeniz'den elde edilen hamsi toplam üretimin hemen hemen yarısına yakın bir kısmını karşılamaktadır. Hamsi, istavrit, sardalya, uskumru, lüfer, palamut, mezgit, kolyoz, barbunya, tekir ve kefal türleri toplam üretimin % 90'ından fazlasını karşılamaktadır (DIE 2003).

Türkiye'de 200 adet göl, 750'den fazla gölet, sürekli artmakla birlikte halen 159 adet baraj gölü ve 175 715 km'lik akarsu potansiyelini düşündüğümüzde 2002 verilerine göre 44 bin tonluk içsu su ürünleri üretimi oldukça düşüktür. Bu değer ülkedeki mevcut rezervlerin daha planlı değerlendirilmesi gerektiği sonucunu çıkarmaktadır. İçsulardan avcılık yoluyla elde edilen üretim son 10 yılda toplam üretimin %7-10'unu karşılamıştır. GAP projesi devreye girmediği sürece sabit bir değere ulaşmış durumdadır. İçsularda avcılık, üretimin az olmasına karşın kırsal kesimde yaşayanların beslenmeleri ve istihdamı açısından son derece önemlidir. En büyük av sahası Van Gölü ve üretimde en büyük pay bu gölde yaşayan endemik tür olan inci kefaline aittir. Üretimde en yüksek paya sahip diğer türler sazan, turna, kadife, levrek ve kerevittir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde enerji temini ve sulama amacıyla yapılmakta olan barajlar önemli bir üretim potansiyeli yaratacaktır. GAP projesi kapsamında Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde yapılmış ve yapımı devam etmekte olan 22 baraj ve 19 hidroelektrik santralı ile 220 bin ha'lık alan üretime kazandırıldığında yıllık 8-10 bin tonluk balık üretimi sağlanacağı ve bunun içsulardan elde edilen üretimi % 15-20 oranında arttıracağı tahmin edilmektedir.

Av filosunu oluşturan tekne sayısı 2002 DİE istatistiklerine göre 17696 adettir. Boyları 5-64 m arasında değişmekte olan teknelerin %24 ü Doğu Karadeniz, %15'i Batı Karadeniz, %18'i Marmara, %28'i Ege ve %14'ü Akdeniz'deki limanlara kayıtlıdır. Teknelerin % 3.2 'si trol, %2.5'i gırgır, %2.4'ü çift amaçlı, %0.3'ü taşıyıcı ve %92'si genellikle iki kişi tarafından idare edilen, 8-10 m boya sahip, 10-25 BG' ünde, küçük balıkçılar tarafından kullanılan vasıtalardır. Üretime katkı sağlayan tekneler genellikle 10 m'nin üzerindeki gırgır, trol ve hem gırgır ve hem de trol ağları kullanabilen çift amaçlı teknelerdir (%8.3). Gırgır tekneleri daha çok pelajik türlerin avlandığı Karadeniz ve Marmara'da yoğunlaşırken, trol tekneleri Batı Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de kullanılmaktadır. Endüstriyel anlamda sürü oluşturan pelajik balıkları avlayan tekneler daha çok Karadeniz ve Marmara'da bulunurken, Ege ve Akdeniz' de küçük tekneler yoğunlaşmıştır. Özellikle 1970 yıllardan itibaren verilen teşviklerle sayı, büyüklük ve balık bulucu cihazlar yönünden giderek büyüyen av filosu 1988-1989 yıllarında yaşanan hamsi krizinden sonra ekonomikliklerini yitirmiş, hemen hemen tüm türlerin aşırı avcılık tehdidi ile karşı karşıya kaldığının anlaşılmasından sonra 12 m'nin üzerinde tekne yapımı 1991 yılında durdurulmuştur. 1996 yılındaki kısmi af, 1997 yılında tamamen kaldırılmıştır. Halen teknelerin modernleştirilmesi amacıyla %10'luk bir boy artışına izin verilmekte, eski tekne avcılıktan çekilmeden yeni ruhsat verilmemektedir.

Deniz balıkları avcılığı kıyısal nitelikte olup günlük seferlerle yürütülmektedir. Avın tamamına yakın bir kısmı tüketiciye veya işleme tesislerine aynı gün veya ertesi gün ulaştırılmaktadır.

Tekne dağılımı ve balıkçılık faaliyetlerine bağlı olarak liman ve alt yapı hizmetlerinin sunulduğu balıkçı limanı, balıkçı barınağı ve çekek yerlerinin sayısı 159'a ulaşmıştır. 99 balıkçı limanının; 29 'u Karadeniz, 33 adedi Marmara, 36 adedi Ege ve 11 adedi Akdeniz'de bulunmaktadır. Balıkçı barınaklarının (toplam 27 adet) ise çoğu Karadeniz'de (15 adet) bulunur. Bunu Marmara (8 adet) ve Ege ve Akdeniz (2 şer adet) izlemektedir. Çekek yerlerinin tümü Karadeniz kıyısında (33 adet) yer almaktadır. Bu yatırımların bir çoğu politik tercihlerle yapıldığı için halen dolma ve sığlaşma

problemleri nedeniyle kullanılmaz haldedir. Karadeniz sahi otoyolu yapımı esnasında Doğu Karadeniz'de yatırımların bir çoğu dolgu alanı altında kalmış olup yenilenme çalışmaları devam etmektedir.

Su kaynaklarının daha iyi değerlendirilmesi ve özellikle avcılık söz konusu olduğunda, genel olarak av gücünü arttırmaya, daha fazla avlanmaya ve dolayısıyla daha fazla kâr sağlanmaya yönelik uygulamalar akla gelmektedir. Daha fazla avlamak yerine, verimlilik, iyi fiyat oluşumu ve sürdürülebilirlik öncelikli ilke olarak benimsenememiştir. Avcılığımızın geliştirilmesi için av verimini arttırmak kadar ekosistemin korunmasına da önem verilmelidir. FAO tarafından belirlenen sorumlu balıkçılık ve kaynakların kullanılmasında ihtiyatlı yaklaşım prensiplerinden ödün verilmemelidir. Bunu sağlamak için ülkemizde idari ve hukuksal düzenlemeler getirilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. AB uyum süreci içinde olduğumuz bu süreçte bu gibi düzenlemelerin tamamlanması beklenmektedir.

Türkiye'de su ürünleri avcılığı, 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu ve bu kanuna ait Su Ürünleri Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca düzenlenmektedir. Bu düzenlemeler çerçevesinde avcılığa getirilen yasaklamalar, sınırlamalar ve yükümlülükler sirküler şeklinde ilan edilmektedir. Ancak işleme tesisleri, toptancı balık halleri, balık pazarları ve denizde düzenli kontroller ve koruma-kontrol hizmetleri yapılamamaktadır. Cezaların işlenen kusur ve suçlara göre caydırıcı olduğu söylenemez. Son yıllarda cezaların arttırılmasına yönelik gösterilen çabalara karşın yasadaki boşluklar ve yetersizlikler, cezaların caydırıcılığını engellemektedir.
Henüz ülkemizde balık stoklarının üreme bölgeleri açık bir şekilde belirlenmemiştir. Kalkan, kefal, orkinos ve kılıç balığı gibi balıklar üreme bölgeleri ve üreme zamanlarında kıyıma uğramaktadır. Bu kıyım iç sularda daha yoğun olarak yaşanmaktadır. Deniz alası başta olmak üzere diğer alabalıklar akarsuların uygun olan bölgelerinde yöre halkının kendince geliştirdiği yöntemlerle kurulan tuzaklarla üreme göçleri sırasında avlanmaya devam edilmektedir. Göllerde sazan gibi sıcak su balıkları üreme dönemi içinde sportif avcılık anlayışıyla avlanmaktadır. Cezalar yazılı olarak ağırlaştırılsa da, koruma kontrol hizmetlerinin yapılmaması ve yetersizliği nedeniyle uygulamada önemini yitirmektedir. Bu gibi bölgelerde koruma kontrol hizmetleri ve eğitim çalışmaları ile yerel halkın sürdürülebilir kaynak kullanımına katılımı sağlanmalıdır.

Avlanan su ürünleri için avlanabilir asgari boyların belirlenmiş olmasına rağmen av araçlarının seçiciliği, av denetimleri ve piyasa kontrolleri yapılamadığından yasal boy sınırlarının altında su ürünleri avcılığı devam etmekte, stoklar hızla yıpranmaktadır. Hamsi, istavrit ve lüfer (çinekop adıyla suni bir ayrımla) üreme boyunun altında avlanmaya devam etmektedir. Kontrol elemanlarının yeterli bilgiye sahip olmamaları bu kıyımın sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kullanılan av araçları fazla seçici olmadığından, çok küçük bireyler yanında hedef türün dışında çeşitli su ürünleri de avlanmaktadır.

Balıkçıların da birçok sorunla karşı karşıya oldukları görülmektedir. "Balıkçı kimdir?" sorusu bu güne kadar tanımlanamadığı için balıkçı sayısı giderek artmakta, kooperatifler balıkçı olmayan kişilerin etkisiyle yanlış yönlendirilmekte, balıkçı barınakları bu gibi kişiler tarafından işgal edilmekte ve "gerçek balıkçı" mağdur olmaktadır. Kredilendirme sistemi gereken şekilde işletilemediği veya maliyetler yüksek olduğu için balıkçılar sezon öncesi borçlanmakta ve yükümlülüklerini karşılamak amacıyla daha fazla av yapma gayreti içinde olmaktadırlar. Uygulanmakta olan "açık giriş" uygulaması nedeniyle her ruhsatlı balıkçı ve tekne, istenilen av sahasında farklı türleri avlama hakkını rahatça kullanmakta, bu konuda yerel küçük balıkçılar ve büyük balıkçılar sıkça karşı karşıya gelebilmektedir.

Balıkhaneler dışında satış yapılamayacağı konusunda Kanun hükmü ve getirilen yönetmelik uygulamaya geçirilememiştir. Satabilecekleri hal veya uygun satış yerlerine sahip olmayan balıkçılar kendilerince uygun buldukları kıyılarda avlarını karaya çıkarmakta, ve bu alanlarda kayıt dışı, ve hijyenik olmayan şartlarda satış yapmaktadırlar. Altyapı hizmetlerinin olmadığı bu ortamlarda fiyat oluşumu genellikle balıkçının aleyhine olmaktadır.

Stokların yıpranmış olması nedeniyle artan av gücü mevcut kaynağı kısa sürede tüketmekte, bu durum sürekli ve düzenli bir avcılık yerine balıkçılarımızı kısa sürede daha yoğun avcılığa yönelmeye zorlamaktadır. Bunun sonucunda özellikle son 5 yıl içinde her yeni av sezonu, nisbi olarak bir önceki yıla göre daha kötü geçmektedir.

4.2. Sorunlar

1. Ülkemizde su ürünleri stoklarının büyüklükleri tam olarak belirlenmediğinden avcılığın planlanmasında önemli sorunlar yaşanmaktadır. Tüm ekonomik türler aşırı avcılık tehdidi altındadır. Avlanabilir balık miktarı ve bireysel kota sistemi yoktur.
2. Toptancı balık hallerinde avlanan ve pazarlanan balık miktarını ortaya koyacak bir sistem getirilememiştir. Bu nedenle av istatistikleri ve pazarlanan su ürünleri miktarlarının doğruluğu konusunda DİE verilerine güvensizlik duyulmaktadır. Güvensiz veriler üzerinde yapılan idari tasarruflar ve yatırımlar amaçlarına ulaşmaktan uzaktır.
3. Avcılık filosundaki artışlar engellenememektedir. Tekne yapımı yasaklanmasına rağmen zaman zaman uygulanan istisnalar nedeniyle caydırıcılık ortadan kalkmış, tersanelerde gemi yapımları ve boy uzatımı gibi tadilat faaliyetleri devam etmektedir. Balıkçıların teknelerini modernleştirme ve daha uzun süre denizde kalacak şekilde altyapı oluşturma talepleri ile yetkili Bakanlığın av gücünü artıracağı endişesiyle buna izin vermemesi bir sorun olarak devam etmektedir.
4. Av araçlarının birçoğunda seçicilik sorunları yaşanmaktadır. Bu da hedef dışı türlerin ve üreme olgunluğuna erişmemiş bireylerin avlanmasına neden olmaktadır. Yapılan seçicilik araştırmalarının uygulamaya geçirilme oranı yok denecek kadar azdır.
5. Bazı türlerin üreme zamanları ve üreme bölgeleri tam olarak bilinmediğinden koruma güçlüğü yaşanmaktadır.
6. Balıkçılarımız açık deniz balıkçılığına yönelmeleri sağlanmadığından mevcut av sahalarımızdan yeterli avcılık yapamamaktadırlar.
7. Ülkemizdeki içsu kaynakları yeterince korunmamakta hatta bazıları kurutulmaktadır. Bu da avcılık sahalarının daralmasına neden olmakta ve bazı türlerin yok olmasına neden olmaktadır.
8. Sulama ve kullanma amaçlı yararlanılan su kaynaklarında su alımı sırasında çevre ve su ürünleri zarar görmektedir.
9. Kaynakların ve ekosistemlerin korunmasında genellikle balıkçılar ve balıkçı kitlesinin dışındaki toplumlarda çevre korunmasının öneminin kavranılmadığı görülmektedir.
10. Balıkçıları destekleyen bir kuruluş olmaması, kooperatif ve birliklerin güçsüz olmaları nedeniyle balıkçılar kabzımallarla ön anlaşmalara girmekte, borçlanmakta ve gerçekçi fiyat oluşumu engellenmektedir.
11. Balık satış yerleri ile ilgili standartları içeren yönetmelik henüz uygulamaya geçirilememiştir. Birçok yerde hal ve satış yerleri yoktur. Bu da sağlıksız ve kayıt dışı pazarlamaya yol açmaktadır.
12. Su ürünlerinin korunmasına yönelik hazırlanan sirkülerdeki yasakların takibinde sorunlar yaşanmaktadır. Deniz kontrolleri Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından yürütülse de kıyı suları ve içsularda koruma kontrol hizmetleri yapılamamakta, alınan yasak kararları izlenememektedir.
13. Su ürünleri konusu Tarım ve Köyişleri Bakanlığının yetkisi altında yürütülmesine rağmen gerek merkez örgüt ve gerekse taşra birimlerinde bu konuda istihdam edilmiş personel sayısının azlığı veya yokluğu nedeniyle hizmet ve denetimler büyük ölçüde aksamaktadır.

4.3. Öneriler

1. Su ürünleri sektörünün gelişmesi ve daha iyi bir duruma gelmesi için; modern balıkçılık politikalarını belirleyecek, planlı bir program içerisinde çalışma yapabilecek, bir çok önemli konu ve programları Bakanlar Kurulu'nda savunabilecek, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden ilgili yasal düzenlemeleri çıkarabilecek etkinliğe sahip bir idari birimin bir an önce kurulması, kurulacak olan bu yeni teşkilatta, su ürünleri konusunda eğitim almış uzman teknik elemanların istihdam edilmeleri gerekmektedir.
2. Ülkemizde gerek içsularda gerekse denizlerimizde bulunan su ürünlerinin stokları belirlenmeli, avlanabilir balık miktarları ve bireysel kotalar ilan edilmelidir. Bu amaca ulaşabilmek ve uygulamaya geçebilmek için "balıkçı kimdir?" kavramı evrensel boyutları ile yeniden ele alınmalı,

bireysel ve tekne için verilen avcılık ruhsatları tür ve av sahası belirtilerek yeniden tanımlanarak tahsis edilmeli, yerel balıkçılar korunmalıdır.

3. Balıkçılıkla ilgili olarak yaşanan sorunların ve dağınıklığın önlenebilmesi için kooperatif, birlik ve üst kuruluşları güçlendirilmeli, güçlenmeleri için desteklenmeli, karar mekanizmalarına aktif katılımları sağlanmalıdır.

4. Tekne ve av kayıtları için modern bir anlayışla yeni kayıt sistemi geliştirilmeli, AB uyum sürecinin getirdiği standartlar bu konuda itici güç olarak değerlendirilmeli ve kullanılmalıdır.

5. Balıkçılık yönetimi tüm boyutları ile ele alınmalı, doğal kaynakların kullanımında sürdürülebilirlik prensipleri yanında sosyal ve ekonomik boyut da göz önünde tutularak alınan kararlara tüm tarafların katılımı sağlanmalıdır.

6. Bakanlık, araştırma yapma ve yaptırma fonksiyonunu tam olarak yerine getirmeli, bu nedenle gerekli ödeneklerle takviye edilmelidir. Su ürünleri konusunda üniversitelerde yürütülen çalışmalar izlenmeli, istenmeli ve uygulamaya konmalıdır.

7. Kullanılmakta olan av araçlarına gerek stokların korunmasına katkı sağlayacak ve gerekse avlanması tamamen yasak olan koruma altındaki yunus, fok, deniz kaplumbağaları ve mersin balığı gibi türlerin avlanmasını önleyecek birtakım yeni donanımlar eklenmesi zorunlu tutulmalı ve bu konuda destek sağlanmalıdır.

8. Üreme sahası olarak bilinen yerler hassas alanlar olarak avcılığa tamamen kapatılmalı, avcılık için belirli balıkçılık kooperatiflerine tahsis edilmesi uygulamasına geçilmelidir.

9. Balıkçı filosunun ekonomik olarak kullanılabilmesi ve halkımıza daha fazla ürün sunabilmek için başta komşu ülkeler olmak üzere diğer ülkelerle ikili balıkçılık anlaşmaları imzalanması, büyük teknelerin bu avcılığa özendirilmesi uygun olacaktır. Bu tür uygulamalar tersanelerin faaliyetlerinin artmasına da katkı sağlayacaktır. Müzakereleri devam eden Karadeniz Balıkçılık Anlaşması'nın sonuçlandırılmasına yönelik ulusal çalışmalar hızlandırılmalıdır.

10. Ülkemizde doğal göller ve baraj gölleri için yönetim planları hazırlanmalı ve balıkçılık faaliyetlerinin kontrol altına alınarak balıkçıların sıkı bir şekilde denetlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, kiralanan göllerde ekolojik dengeyi bozabilecek balıklandırma faaliyetlerinin engellenmesi zorunludur. Bu amaçla bilimsel bir kurul oluşturulmalı, uygun türler seçilmesi durumunda göllerin taşıma kapasiteleri dikkate alınarak balıklandırma yapılmalıdır.

11. İçsu kaynaklarımızın korunması amacıyla kaynakların etrafında koruma alanları oluşturulmalı, yapılaşmaya dikkat edilmelidir. Mevcut su kaynakları arazi sağlamak, yeni yerleşim alanları açmak amacıyla daraltılmamalı veya yok edilmemelidir. Kamu yatırımları dahil tüm projeler için ÇED raporu istenmelidir.

12. İçsulardan sulama ya da kullanma amacıyla su alınmak üzere kurulan pompaj istasyonlarından su alımından kaynaklanacak yavru balık zayiatının önlenmesi için su alım noktalarında koruyucu sistemler mutlaka yapılmalıdır.

13. Yeni baraj projelerinde balık geçitlerine mutlaka yer verilmeli, eski yatırımlar için bu konuda ilave yatırımlara geçilmelidir.

14. Kaynakların korunmasında, ulusal limitlerin yanı sıra, uluslararası standartlar dikkate alınmalı, uluslararası ve bölgesel işbirliği güçlendirilmelidir.

15. Kooperatifçilik ve işleyişi ile balıkçılık konusunda uygulamalı eğitim çalışmaları yapılmalıdır.

16. Koruma kontrol hizmetleri ile görevli ve yetkili kılınanlar arasında koordinasyon sağlanarak, hizmetlerin etkin bir şekilde yürütülmesi sağlanmalıdır.

17. Uzaktan algılama yöntemi ile balıkçı teknelerinin avcılık faaliyetlerinin izlenmesine imkan sağlayacak sistemler kurulmalıdır.

18. Kaynakların ve ekosistemlerin korunması açısından tüketicilerin de duyarlılığını arttıracak faaliyetlere önem verilmeli ve bilinçli bir tüketim toplumu oluşturulmalıdır.

19. Yürürlükteki Su Ürünleri Mevzuatı AB Ortak Balıkçılık Politikası Mevzuatı ile uyum sağlayacak şekilde gözden geçirilmelidir. Tam üyelik sırasında karşılaşabileceğimiz olumsuzlukları ortadan kaldırmak üzere talep edilecek istisnaların belirlenmesine öncelik verilmeli ve bu konuda zaman geçirilmeden çalışmalara başlanmalıdır.

20. Sektörle ilgili eğitim veren Fakülte mezunlarının mevcut idari yapıda ve gelecekte oluşturulması planlanan organizasyondaki ilgili birimlerde istihdam edilmelerine öncelik verilmelidir.

21. Ülkemizin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlarda ulusal haklarının korunabilmesi amacıyla teknik altyapıya sahip kişilerle her zaman temsil edilmesi sağlanmalı, bu konuda Bakanlık, üniversite ve özel kuruluş ayrımı ortadan kaldırılmalıdır.

23. Balıkçılık sektörünü bir bütün olarak ele alan sektör planlaması yapılmalıdır.

5. SU ÜRÜNLERİ ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME (AR-GE)

5.1. AB ile İlgili Gelişmeler

Su ürünleri ile ilgili olarak son yılların en önemli gelişmesi hiç şüphesiz gelişen Türkiye – AB ilişkileri sonucu su ürünleri sektöründe AB Ortak Balıkçılık müktesebatına uyum çalışmalarının başlamasıdır.

Su ürünleri sektöründe Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkileri ilk kez 1990'lı yıllarda AB'nin Türkiye'den üye ülkelere ithal edilen su ürünlerine, kendi kalite kriterlerine uymadığı gerekçesiyle yasaklar koymasıyla başlamıştır. Özellikle 1998 yılında Türkiye'den ithal edilen tüm su ürünlerine yasak getirilmiştir. Getirilen bu yasaklamalar sonucu yetkili otorite olarak Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, aldığı bir dizi önlemle AB'ye ihraç edilen tüm su ürünlerinde AB standartlarına uyumu sağlamış ve 1998 yılında taze ve donmuş balığa (özellikle çipura ve levrek), bir yıl sonra ise çift kabuklu yumuşakçalara uygulanan yasağın kaldırılmasını sağlamıştır (Çelikkale ve ark., 1999a).

Türkiye su ürünleri sektörü AB Ortak Balıkçılık Politikası (OBP) ile ilişkisi, Haziran 2002 yılında başlayan "Su Ürünleri Sektöründe AB Müktesebatının Yasal Uyumundan Sorumlu Türk Otoritelerinin Desteklenmesi" konulu proje ile başlamıştır. Yaklaşık bir yıl süren proje ile genel olarak; su ürünleri ile ilgili kurum ve kuruluşların yasal, kurumsal, teknik ve uyum süreci ile ilgili yatırım alanlarında kapasitelerinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Spesifik amaçları ise:
1. Analiz ve öncelik belirleme yoluyla AB'ye uyum için stratejik bir planın tanımlanması;
2. AB balıkçılık *müktesebatına* uyum için "yeni" temel ve ikincil yasal mevzuatın hazırlanması ve/veya mevcut mevzuatın gözden geçirilmesi;
3. Kurumsal gereksinimlerin belirlenmesi ve AB'ne uyumlu mevzuatın yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde yürütülmesi, uygulatılması ve izlenebilmesi için reform önerilerinin belirlenmesi;
4. Türkiye'nin AB'ne üyelik öncesi yardımdan yararlanılabilmesi için temel alan ve önceliklerin belirlenmesi, planlanması, kurumsal yapılanma ve yatırım projelerinin hazırlanması.

Proje esnasında farklı birimlerden (TKB'nin ilgili tüm birimleri, AB Genel Sekreterliği, Sahil Güvenlik Komutanlığı, DİE, DSİ, Denizcilik Müsteşarlığı, özel sektör) oluşan bir "Su Ürünleri Çalışma Grubu" kurulmuştur. Söz konusu grup üyeleri ve ilgili diğer personel çalıştaylarda AB OBP konusunda eğitime tabi tutulmuş, Türk ve AB mevzuatları karşılaştırılarak eksiklikler ortaya konmuş, önemli AB yönetmelik ve direktifleri Türkçe'ye çevrilmiştir. Proje sonunda "Su Ürünleri Sektörü – AB Müktesebatına (*Acquis*) Yasal ve Kurumsal Uyum" başlıklı esas proje hazırlanarak AB'ne sunulmuştur. 2004 yılının ilk aylarında başlaması öngörülen proje öncelikle Türkiye'nin AB üyesi ülkeler arasından twinning (eş) ülke veya ülkeler seçmesini öngörmektedir. Twinning ortakları olarak Almanya, Hollanda ve İsveç konsorsiyumu seçilmiş olup, projenin 2004 yılının son aylarında başlaması beklenmektedir. Twinning ülkeler tarafından atanacak bir proje lideri ve eş lider tarafından yürütülecek bu projede özellikle ana limanlardan bilgi toplama ve model bir balık hali kurulması amacıyla yatırım yapılması öngörülmektedir. Proje süresince gerçekleştirilecek başlıca faaliyetler:
1. Kurumsal güçlendirme, yasal ve yapısal politika: Kurumsal gelişme, su ürünleri politika ve planlama biriminin kurulması, yeni su ürünleri mevzuatının hazırlanması, sektör stratejisi ve planı hazırlanması, su ürünleri ile ilgili tarafların katılımının güçlendirilmesi;
2. Koruma, kontrol ve kaynak yönetimi: Su ürünleri ve Sahil Güvenlik personelinin eğitimi, fiziksel altyapının geliştirilmesi, balıkçılık yönetim planlarının hazırlanması ve bilimsel danışmanlık sağlanması;
3. Su ürünlerinde ortak pazar organizasyonu: Üretici birliklerinin kurulması, balık hallerinin yerel kontrolü, pazarlama eğitimi, pazara müdahale mekanizmalarında finansman, pazar istatistiklerinin toplanması, model bir su ürünleri hali tasarımı;
4. Balıkçı gemisi sicili ve Su Ürünleri Bilgi Sistemi (SÜBİS): SÜBİS'in tasarımı ve kurulması, Su Ürünleri Bilgi Merkezi (SÜBİM) kurulması ve geliştirilmesi, Balıkçılık İzleme Merkezi (BİM) ve

Gemi İzleme Sistemi (GİS) kurulması, balıkçı gemileri sicil sisteminin geliştirilmesi, eğiticilerin eğitimi.

5.2. Su Ürünleri Sektöründe AR-GE Gereksinimleri

1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı sektörle ilgili araştırmaları yapmak ve yaptırmakla yükümlüdür. Araştırmaların büyük bir çoğunluğu TKB bünyesinde Trabzon' da (Merkez), Bodrum, Eğirdir ve Elazığ bulunan araştırma enstitüleri bünyesinde yürütülmektedir. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı sektörle ilgili ülkesel boyutlu araştırma projelerini, TÜBİTAK daha küçük ölçekli bilimsel hedefleri olan araştırma projelerini desteklemekte, bu amaçla üniversitelere mali destek sağlamaktadır. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde kurulan Su Ürünleri Fakülteleri, Sürmene Deniz Bilimleri Fakültesi, ODTÜ, Dokuz Eylül Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri, Deniz Teknolojisi ve İşletmeciliği Enstitüler balıkçılık ve deniz bilimlerine ilişkin araştırma faaliyetlerini sürdürmektedir. Son yıllarda araştırma potansiyeli ve ihtiyaçların artmasına karşın araştırmaya ayrılan bütçenin çok düşük olması araştırma faaliyetlerini engellemektedir.

Kaynakların etkin yönetimi ve avcılık ve yetiştiricilik yoluyla su ürünleri üretiminde sürdürülebilir gelişimin sağlanabilmesi için gereksinim duyulan başlıca AR-GE faaliyetleri aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

1. Su ürünleri üretimi genel olarak tarımsal bir faaliyet olarak değerlendirilmesine rağmen geleneksel tarım ve hayvansal üretimden önemli farklılıklar arz etmektedir. Nitekim Avrupa Birliği'nde de tarımdan ayrı bir politika (Ortak Balıkçılık Politikası) ve idari yapıya (XIV. Genel Müdürlük) sahiptir. Bu nedenle ülkemiz de de ivedilikle su kaynaklarının korunması ve yönetiminden, üretim, yetiştiricilik balık sağlığı, ürün kalitesi, araştırma - geliştirme, ekonomik ve uluslararası ilişkilere kadar su ürünleri ile ilgili tüm faaliyetler **Su Ürünleri Genel Müdürlüğü**'nün yetki ve sorumluluğunda toplanmalıdır. Genel Müdürlüğün ana birimleri arasında balıkçılık ve kaynak yönetimi, yetiştiricilik, bilgi merkezi, AR– GE, ekonomi, mevzuat ve dış ilişkiler yer almalıdır. Genel Müdürlük en azından bölgesel birimlere (Müdürlüklere) sahip olmalıdır.
2. AB Ortak Balıkçılık mevzuatına uyum amacıyla ya mevcut 1380 Sayılı su ürünleri kanunun büyük ölçüde revizyona tabi tutulmalı veya tercihen yeni bir su ürünleri kanunu hazırlanmalıdır. Her iki durumda da gelişen yetiştiricilik ile ilgili yasal gereksinimlere büyük önem verilmelidir.
3. Su ürünleri sektörünün yönetiminde bütünlük ve etkinliğin sağlanması amacıyla tüm ilgili tarafların (kamu, üretici, sanayici, üniversite, yerel yönetim, sivil toplum örgütleri) temsil edildiği "Su Ürünleri Konseyi" kurulmalıdır. Su ürünleri ve su ürünleri yetiştiriciliği danışma kurulları ise spesifik olarak bilimsel danışma kurul veya konseylerine dönüştürülmelidir.
4. Su ürünleri ile ilgili AR-GE önceliklerini belirlemek, kaynakların etkin kullanımını sağlamak ve ilgili kurumlar arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla TÜBİTAK bünyesinde "su ürünleri araştırma grubu" oluşturulmalı veya mevcut araştırma grupları içerisinde su ürünleri araştırmalarına daha fazla destek sağlanmalıdır.
5. Su Ürünleri Araştırma Enstitüleri mutlaka Genel Müdürlük bünyesinde yer almalı ve yeni bazı düzenlemelere gidilmelidir. Kuzey Ege, Marmara ve Batı Karadeniz bölgelerinde faaliyet gösterecek yeni bir araştırma enstitüsü kurulmalı, Beymelek Su Ürünleri Üretim Merkezi Araştırma Enstitüsü haline getirilerek özellikle yetiştiricilik ve kıyı yönetimi konularda Akdeniz'de saygın bir enstitüsü haline gelmesi sağlanmalıdır. Kepez Su Ürünleri Üretim İstasyonu ve Eğridir Su Ürünleri Araştırma Enstitüsü birleştirilerek içsular, balıklandırma ve içsu balıkları yetiştiriciliğinde uzmanlaşması sağlanmalıdır.
6. Araştırma yasası acilen çıkarılarak araştırma enstitülerinin nitelikli işgücü artırılmalı, akademik kariyer teşvik edilmeli ve idareci/yönetici sorunu çözüme kavuşturulmalıdır. Araştırma enstitülerine ve araştırmacılara bilimsel araştırma, yayın ve araştırma işbirliği konularında özerklik verilmelidir.
7. Araştırma alt yapısının iyileştirilmesi amacıyla gerekli tüm önlemler ivedilikle alınmalıdır. Yatırım programı bütçelerinden su ürünleri sektörüne ayrılan kaynağın önemli bir kısmının araştırma proje faaliyetleri ile alt yapının güçlendirilmesine tahsis edilmelidir. Üretici dernek ve birliklerinin su ürünleri eğitim ve AR-GE faaliyetlerine mali katkı sağlaması veya kendi AR-GE birimlerini kurmaları teşvik edilmelidir.

8. Acilen AB üyelik müzakerelerinde Ortak Balıkçılık Politikası ile ilgili müzakereleri yürütecek uzmanlar ekibi kurularak gerekli hazırlıklar yapılmalıdır.

9. Üniversiteler, Bakanlık ve su ürünleri araştırma enstitüleri arasındaki işbirliği artırılmalı, araştırmalarda tekrarlardan kaçınmak amacıyla uygulamaya yönelik araştırmalar daha ziyade su ürünleri araştırma enstitüleri, yeni gelişimlere yönelik araştırmalar ise üniversiteler tarafından yürütülmelidir. Araştırma konuları, ulusal plan ve acil gereksinimlere göre belirlenmeli, araştırma sonuçlarının yayınlanması ve pratik sonuçlarının yetiştiricilere ulaşması sağlanmalıdır.

10. Su kalitesi, gıda, yem, biyokimyasal analizler ve moleküler genetik konularında akreditasyona sahip bölgesel ve ulusal referans laboratuarları kurulmasına destek verilmelidir.

11. Planlama, yönetim, araştırma ve yatırımda gereksinim duyulan tüm verilerin toplanabilmesi ve veri kalitesini artırmak amacıyla etkin bir veri toplama, işleme ve dağıtım sistemi geliştirilmelidir.

12. Deniz ve içsularda acilen ulusal stok tesbit çalışmaları yapılarak avlanabilecek yıllık av miktarları (TAC) belirlenmeli, bunların dağıtımına ilişkin esaslar geliştirilmelidir. Bu çalışmalarda ekosistemlerin durumları da irdelenerek ekosisteme dayalı stok yönetim yaklaşımlarına geçilmelidir.

13. Ulusal bir proje ile su kaynaklarının biyolojik çeşitliliği ve gen kaynakları belirlenmeli ve su kaynaklarının yönetiminde (avcılık ve yetiştiricilik dahil) bunların korunması öncelikli ilke olarak benimsenmelidir.

14. Yetiştiricilik ve çevresel etkileşimler uzun vadede gelişimi sınırlayıcı en önemli faktörlerden birisi olmaya devam edecektir. Bu nedenle üretime başlanmadan Çevresel Etki Değerlendirme ve daha sonra çevresel etki izleme rutin uygulama haline getirilmelidir.

15. Yetiştiriciliğin yaygın olduğu kıyısal bölgelerde (örneğin, Muğla, İzmir, Ordu) göl, gölet ve baraj gölleri ile akarsu havzalarında (Trabzon – Maçka ve Uzungöl) bütünleşik zon yönetim programları hazırlanarak uygulamaya konmalıdır. Böylece birbirine yakın çiftliklerin ortak yönetim stratejileri geliştirmeleri teşvik edilmelidir.

16. Yetiştiricilikte yeni üretim sistemi ve teknoloji kullanımı teşvik edilmelidir. Özellikle kıyı ötesi (2-3 mil) kafesler, kapalı devre sistemler ve polikültür yada ekolojik yetiştiricilik sistemlerinin geliştirilmesi amacıyla AR-GE programları hazırlanmalıdır. Karadeniz'de kalkan yetiştiriciliği amacıyla model bir kapalı devre sistem kurulmalı, kalkan ve entansif olarak yetiştirilebilen diğer türler için kopartman tipi tank sistemleri geliştirilmelidir.

17. Yetiştiricilikte tür ve sistem çeşitliliğinin artırılması amacıyla halen yetiştiricilik teknolojisi mevcut türlerle (doğal alabalık, kerevit, yılan balığı, mersin balığı, sazangiller, turna, yayın, tatlısu levreği, kefal, karides, midye, istiridye, akivades) ilgili sorunlar çözülmeli, potansiyel türlerin (sinagrit, sivriburun, lüfer, orfoz, eşkina, orkinos (yavru), pisi, mezgit, kalamar) üretim teknikleri irdelenmeli, mevcut ve potansiyel türler için yeni üretim teknoloji ve/veya sistemleri geliştirilmeli veya uygulanmaya konmalıdır.

18. Mevcut kuluçkahanelerin modernizasyonları sağlanmalı, uzmanlaşmış kuluçkahanelerin kurulması teşvik edilerek yıl boyu yumurta – yavru üretimi sağlanmalı, Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsüne bağlı alabalık ve kalkan, Beymelek'de çipura/levrek ve Kepez'de sazan damızlık stok yönetimi ve ıslah merkezleri kurulmalı, ulusal balık ıslah projeleri hazırlanmalıdır.

19. Yetiştiricilikte dışa bağımlığı azaltmak amacıyla öncelikle Artemia, yoğun mikroalg ve mikrokapsüllü yem ve zenginleştirici üretimine yönelik AR-GE faaliyetlerine önem verilmelidir. Benzer şekilde yem üretiminde balık unu ve yağını ikame edebilecek alternatif yem maddeleri ile ilgili çalışmalar desteklenmelidir.

20. Üreticilerin dernek ve birlikler halinde örgütlenmeleri teşvik edilmelidir. Bu amaçla destek ve teşviklerinin sağlanmasında birliklerin onayı zorunlu hale getirilmelidir. Dernek ve birliklerin "sorumlu balıkçılık" ve "iyi yetiştiricilik uygulamaları", kalite kontrolü, dağıtım ve fiyat istikrarı konularında sorumluluk almaları sağlanmalıdır.

21. Yeni Su Ürünleri Fakültelerinin açılmasına izin verilmemeli, mevcut fakülte, bölüm ve yüksekokulların öğrenci sayısı sınırlandırılmalı, uygulamalı eğitime ve yabancı dil öğrenimine önem verilmeli, pratik yetiştiricilik uygulamaları ve işletmecilik konularında diploma sonrası kurslar düzenlenmelidir.

22. Su ürünleri ve deniz bilimleri fakülteleri ile yüksek okullarından mezun olan kişilerin aldıkları su ürünleri ve balıkçılık teknolojisi mühendislerinin unvanlarını ve yasal yetkilerini kuracakları odalar vasıtası ile belirlemeleri ve yasal hakları ile ilgili gelişmelere sahip çıkmaları ve bunları izlemeleri sağlanmalıdır.

23. Su ürünleri sektörünün ulusal ekonomi ve bölgesel kalkınmadaki rolünün tam olarak belirlenmesi amacıyla ulusal düzeyde sosyo-ekonomik bir çalışma gerçekleştirilmelidir. Balıkçı, yetiştirici, işlemeci, pazarlamacı ve ilgili kamu çalışanlarının sosyo-ekonomik durumlarını (eğitim, gelir düzeyi, aile yapısı, sosyal statü, örgütlenme, davranış ve çevre duyarlılığı vb) ortaya koyacak böyle bir çalışma aynı zamanda Ortak Balıkçılık Politikasına geçişte alınacak önlemlerle ilgili bir hazırlık olacaktır.

24. Su ürünleri ile ilgili terminoloji ve kavram kargaşalarının ortadan kaldırılması amacıyla bir komisyon kurularak "su ürünleri terimler sözlüğü" hazırlanmalıdır.

HAYVAN VE SU ÜRÜNLERİ SAĞLIĞI VE ÇEVRE İLİŞKİLERİ

1. BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN SAĞLIĞI

1.1. Giriş

Hayvancılık; hayvan yetiştiriciliği, hayvansal üretim, hayvan sağlığı hizmetleri ve insan sağlığına yönelik koruyucu sağlık hizmetlerini kapsayan geniş bir faaliyet alanını ifade eder. Tüm üretim faaliyetlerinin insan refahı ve yaşam kalitesinin yükseltilmesini hedef aldığını değerlendirdiğimizde, artan ülke nüfusumuza ve hedeflenen ulusal gelir düzeyimize paralel olarak hayvancılık faaliyetlerinin de relatif olarak büyümesi doğal olarak beklenen bir sonuçtur. Gerçekte hedeflenen sayısal büyüklükten çok üretim rakamlarındaki artışlardır. Aksi takdirde sektörel bir dışa bağımlılık ortaya çıkar. Bu nedenle hayvancılık sektöründe;

(I) Genetik potansiyelin geliştirilmesi,

(II) Küçük İşletme sayısının azaltılması, işletme büyüklüklerinin artırılması

(II) Üretim maliyetlerinin düşürülmesi

(IV) Hayvan sağlığı hizmetlerinde kalitenin artırılması, kolay ulaşılabilir hale getirilmesi ve finansman modelinin şekillendirilmesi

(V) Stratejik AR-GE faaliyetlerinin yönlendirilmesi ve finansmanı konularında ulusal politikaların geliştirilmesi ve uygulanması önem arz etmektedir.

Ekonomik büyüklük bazında ülkemizden çok daha ileride bulunan ve gelişmiş ülkeler olarak kabul ettiğimiz ülkelerin bir çoğunda toplam ekonomik faaliyetler içinde hayvansal üretimin payı düşük olmasına rağmen- hayvancılık sektörü ve hayvan sağlığı hizmetleri direkt veya dolaylı olarak desteklenmeye devam etmektedir. Diğer taraftan entansif tarım uygulamalarına paralel olarak ortaya çıkan sorunlar (ekolojik dengenin bozulması, tarımsal ve hayvansal ürünlerdeki kalıntı problemleri vb.) hayvan sağlığı ile birlikte insan sağlığı açısından da tehdit oluşturmaktadır. Bu konuda yükselen bir değer olarak organik hayvansal üretimin desteklenmesi önemlidir.

1.2. Mevcut Durum ve Sorunlar

1.2.1. Hayvan Varlığı ve Hayvancılık İşletmeleri

Türkiye hayvan varlığı olarak zengin sayılabilecek bir konumdadır. Ülkemizde 10 milyondan fazla sığır ve 30 milyondan fazla küçükbaş ruminant bulunmaktadır. Kümes hayvanlarının oranı da her geçen gün artmaktadır. İpek böcekçiliğindeki gerileme ise ekstrem bir durum olarak göze çarpmaktadır. Hayvancılık işletmelerinin ideal olarak büyükbaş hayvanlar için 100 baş, küçükbaş hayvanlar için en az 250 baş olması gerektiği düşünülürse, ülkemizde bu kriterleri sağlayan işletmelerin oranının %1'den düşük olduğu görülmektedir.

1.2.2. Hayvan Sağlığı Hizmetlerinin Organizasyonu

Ülkemizde hayvan sağlığı hizmetleri veteriner hekimler ve veteriner sağlık teknisyenleri tarafından verilmektedir. İl ve ilçelerde Tarım Bakanlığı taşra teşkilatına bağlı olarak yürütülen hizmetler, merkezde ise Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Faaliyetleri, araçları ve amaçları ile birbirinden çok farklı yapıya sahip olan hayvan sağlığı ve bitki sağlığı uygulamalarının organizasyon şemasında aynı çatı altında toplanması idare ve uygulama yönünden problemler doğurmakla birlikte mesleki husumetlere de zemin hazırlayabilmektedir.

Hayvan sağlığı hizmetlerinin önemli bir kolu olan özel veteriner Poliklinikleri (serbest veteriner hekimler) de başta büyük şehirler olmak üzere tüm yurtta sağlık hizmetlerine katılmaktadır. İlgili mevzuat hükümlerine göre salgın hastalıklarla mücadelede ihtiyaç duyulduğunda Tarım ve Köyişleri Bakanlığı serbest çalışan veteriner hekimlerden de yararlanabilmektedir.

Sağlık hizmetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak hayvansal ürünler üretim ve satış birimleri ile hijyen denetim birimleri de göz ardı edilemez. Bu konularda, sağlık veya gıda hijyeni alanında eğitim almamış lisans mezunlarının da ilgili yasa ve yönetmelik gereği sorumlu yönetici olarak görev alması mümkündür.

Ülkemizde son yıllarda, organik bitkisel üretime paralel olarak organik hayvansal üretim de önemli gelişmeler kaydedilmektedir. Ancak, organik hayvancılık yapan yetiştiricilerin geciş sürecinde ve sertifikalandırmaya kadar geçen süre içerisinde Bakanlıkça yetkilendirilmiş olan Kontrol ve/veya Sertifikasyon Kuruluşları tarafından yıl içerisinde en az bir defa denetimleri yapılmak zorunluluğu bulunmakta olmasına rağmen söz konusu bu kuruluşlarda veteriner hekim istihdamı mevcut değildir. "Organik Tarımın Esasları ve Uygulamasına İlişkin Yönetmelik" kapsamında kontrol ve/veya sertifikasyon kuruluşlarında kontrolör olarak gıda, su ürünleri, balıkçılık teknolojisi ve ziraat mühendisleri ile veteriner hekimler yetkilendirilmektedir. Oysa organik hayvancılık yapılan işletmelerde ön planda olması gereken ilkeler hayvan refahı ve sağlığıdır. Dolayısıyla kontrol ve/veya sertifikasyon kuruluşlarında kontrolör olarak Veteriner hekimlerin istihdamı için gereği yapılmalıdır.

1.2.3. Hayvan Hastalıkları

Türkiye coğrafi konumu ve 7 ülkeyle kara sınırına sahip olması gibi nedenlerle sürekli olarak salgın hastalık tehdidi altındadır. Salgın hastalıklarla mücadele konusunda başarılı bir örnek olarak sığır vebasının eradikasyonu ve hastalıktan ari pozisyona ulaşılması gösterilebilir. Ancak PPR, Kuduz, Şap, Brusella, Tüberküloz, Paratüberkuloz, Mavi dil, Listerioz ve Antrax hastalıkları için aynı iyimser tablo söz konusu değildir. Bazı Avrupa Birliği (AB) ülkeleri Sığır Löykozu, Infeksiyöz Bovine Rhinotracheitis (IBR) ve Bovine Viral Diarrhea (BVD) virus enfeksiyonları için kontrol-eradikasyon programları başlatmış ve başarılı sonuçlar alınmıştır. Bu konuların ileride AB içerisinde hayvan ve hayvansal ürün hareketlerinde sorun yaratabileceği değerlendirmeye alınmalıdır.

Zoonoz ve salgın enfektif hastalıkların yanında ülkemiz hayvancılığını ilgilendiren diğer önemli sağlık sorunlarını metabolizma hastalıkları (ketosis, hipokalsemi, karaciğer yağlanması), mastitis, ayak hastalıkları, infertilite ve paraziter hastalıklar oluşturmaktadır. Bu hastalıkların oluşumu yetiştiricinin bakım, besleme konularındaki yetersizliği ile yakından ilişkilidir.

İhbar ve Karantina sisteminin yeterince etkin uygulanamaması bulaşıcı hastalıkların önlenememesinde önemli rol oynamaktadır. Hayvan sağlığında gözlenen önemli eksikliklerden birisi de veteriner hekimlerin kamu kurumlarında uzmanlık dallarının gerektirdiği birimlerde görev alamaması ve Bakanlık Teşkilatı ile Veteriner Fakülteleri arasındaki bilimsel işbirliğinin istenen düzeyde olmamasıdır.

1.2.4. Hayvan Sağlığında Görevli Personel Sayıları

Bakanlık bünyesinde hizmet veren birimlere uzun bir süre veteriner hekim alınmaması bu konudaki ihtiyacı daha da artırmıştır. Son dönemde KPS ile yapılan yerleştirmede belli bir miktar veteriner hekimin özellikle doğu illerine yerleştirilecek olması açığı nispeten hafifletebilir, ancak yeterli olduğu söylenemez. Mevcut hükümet tarafından uygulamaya konulan 1000 köye 1000 ziraatçı projesinde görev alacak hayvan sağlığı personeli sayısı ve proje sonuçları takip edilmelidir

1.2.5. Hayvan Sağlığı Teşhis Hizmetleri

Türkiye'de hayvan sağlığı teşhis hizmetleri ağırlıklı olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı 10 adet enstitü laboratuvarları ve üniversite laboratuvarlarında gerçekleştirilmektedir. Sınırlı sayıdaki özel teşhis laboratuvarı da bu konuda katkı sağlamaktadır. Gerek kamu gerekse özel laboratuvarlardaki uzman veteriner hekim sayısının azlığı en önemli kısıt olarak görülmektedir. Ayrıca il kontrol laboratuvarlarının tasfiye edilmesi ve Manisa Tavuk Hastalıkları Araştırma ve Aşı Üretim Enstitüsüyle ilgili 2004/7405 sayılı bakanlar kurulu kararıyla alınan kapatılma kararı konuyla ilgili endişeleri artırmıştır. Bu karar özellikle kanatlı sektöründe hizmet üretimi açısından problemler yaratabilir.

1.2.6. Finansman

Hayvan sağlığı hizmetlerine ayrılan bütçenin yetersizliği öteden beri bilinen ve söylene gelen bir tespittir. Bu tablo özellikle tazminatlı hastalık çıkışlarında belirgin olarak göze çarpmaktadır. Halk sağlığı açısından da oldukça önemli olan ve son zamanlarda yükseliş trendine geçen sığır tüberkülozu ile mücadelede tazminat problemi nedeniyle pasif kalındığı görüşü ağırlıktadır.

1.2.7. Hayvan Hareketleri

Hayvan hareketlerine ilişkin hususlar 3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu ile belirlenmiştir. Son yıllarda Bakanlık Teşkilatı tarafından uygulanan numaralama ve kayıt sistemi olumlu gelişmeler sağlamıştır. Ancak bu konudaki yetersizlikler göz ardı edilemez. Kontrolsüz hayvan hareketleri ile bulaşıcı hastalıklar ülkemiz dört bir yanına hızla yayılmaktadır. Ayrıca kurban bayramı dönemlerindeki yoğun hareketlilik sistemi tehdit etmektedir. Bu gibi dönemlerde farklı hayvan türlerinin aynı mekanlarda barındırılmasına bağlı olarak, normalde görülme sıklığı düşük olan Sığırları kataral fever gibi hastalıklar yoğun olarak ortaya çıkabilmektedir.

Salgın ve bulaşıcı hastalıkların Ortadoğu, Yakındoğu ve Kafkas ülkelerinden ülkemize bulaştığı acı bir gerçektir. Kontrolsüz ve kaçak yapılan hayvan nakilleri günümüzdeki nakliye araçlarının da kullanılmasıyla sadece sınırlarda kalmayıp kısa sürede ülkenin her yanına yayılabilmektedir.

1.2.8. Hayvan Neslinin İyileştirilmesi ve Sağlık Hizmetleri

4631 Sayılı Hayvan Islahı Kanunu ve ilgili yönetmelikler mevcut genetik potansiyelin artırılmasına yönelik düzenlemeleri yapmaktadır. Ancak yurt genelinde suni tohumlama sayıları ve başarı oranlarının istenen düzeylerde olmadığı bilinmektedir. Bu açığın telafisinde ilgili kanunda da yer verilen köy damızlıkları uygulaması yürütülmektedir. Ancak bu boğalar özellikle genital yolla bulaşan viral enfeksiyonları çiftleştikleri enfekte ineklerden almakta ve bir noktadan sonra sağlıklı bireyler için enfeksiyon kaynağı durumuna geçmektedir. Bu ve benzeri nedenlerle söz konusu enfeksiyonların görülme sıklığı Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerimizde diğer bölgelerimize oranla çok daha yüksek değerlere sahiptir. Ayrıca boğa istasyonları da benzer bir tablo sergilemektedir. Özel sun'i tohumlama istasyonları yeterince desteklenmemektedir.

1.2.9. Damızlık Hayvanların Seçimi ve İthali

Ülkemizde geçmiş dönemlerde yoğun bir şekilde canlı hayvan ve hayvansal ürün ithalatı gerçekleştirilmiştir. Günümüzde de özellikle yeni kurulan büyük kapasiteli işletmeler "damızlık" olarak yurt dışından düve teminine gidebilmektedir. Temelde yurt içinde yüksek verim kapasiteli hayvanların bulunamaması nedeniyle başvurulan bu yol hayvan sağlığı yönünden ciddi problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu tür dış alımlarda hayvanların ve orijin aldığı bölgenin gözlenebilir özellikleri baz alınmakta ve bu özellikler ithalat noktasındaki resmi veteriner hekimin beyanıyla belgelendirilmektedir. Diğer taraftan sığırlara nakil öncesinde IBR aşısı yaptırılmaktadır. Oysa bu hastalıkta aşılama doğal enfekte bireylerin tespit edilmesini olanaksız hale getirmektedir. Sonuçta, bilimsel olarak da gösterildiği üzere bu tür dış alımlarla oluşturulan işletmelerde daha ilk yıldan başlamak üzere çok ciddi sağlık problemleri ortaya çıkmakta ve kimi zaman sürü tamamen

elden çıkabilmektedir. Diğer taraftan hayvan ve hayvansal ürün ithalatları kamu oyunda BSE riski açısından tedirginlik yaratmaktadır.

1.2.10. Aşı, İlaç Ve Biyolojik Madde Üretimi, İthalatı ve Kullanım

Ülkemizde veteriner hekimlik alanında kullanılan aşı ve biyolojik maddelerin büyük bir çoğunluğu Tarım ve Köyişleri bakanlığı'na bağlı enstitülerde ve sınırlı bir miktarı da özel sektör tarafından üretilmektedir. Ekstrem bir durum olarak kuduz virüsüne karşı ülkemizde halen Semple ve Kelev aşısı üretimi devam etmektedir. Şüphesiz ki bu durum Avrupa Birliği yolundaki ülkemize yakışmamaktadır. Ayrıca gerek bu konuda gerekse küçük hayvan hekimliği alanında kullanılan aşıların bir çoğu yurt dışından temin edilmekte ve ülke kaynakları uluslar arası şirketlere akmaktadır.

Hayvancılık sektöründe diğer önemli bir sorunda bilinçsizce ilaç kullanımıdır. Genellikle hayvan sahipleri tarafından kontrolsüz olarak uygulanan ilaçlar ülke ekonomisine büyük zarar vermesinin yanında hayvan ve insan sağlığını da riske atmaktadır. Özellikle organik hayvan yetiştiriciliğinde bu durum çok daha önem kazanmaktadır.

"Organik Tarımın Esasları Ve Uygulamasına İlişkin Yönetmelik"'in hayvan sağlığı bölümünde bahsi geçen ve hayvan hastalıkları ile mücadelede faydalanılması istenilen diğer tedavi metodlardan Homeopaty ve Fitopaty gibi alternatif tedavi metodlarının kullanımının sağlanması için bu konuda eğitilmiş veteriner hekimlere ihtiyaç vardır. Söz konusu bu tedavi metodları ile ilgili Avrupa Birliği Üye Ülkeleri ve diğer ülkelerde eğitim veren en az 3 yıl süreli eğitim programları mevcuttur.

1.2.11. Eğitim, AR-GE ve Yayın Faaliyetleri

1.2.11.1. Eğitim

Ülkemizde veteriner hekimlik eğitimi tamamı devlet üniversitelerine bağlı bulunan toplam 17 fakültede yürütülmektedir. Bu sayı AB ülkelerine ve diğer gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça abartılı görülmektedir. Fakülte sayısının toplam nüfusa oranına baktığımızda da benzer bir durum mevcuttur. Yaklaşık 80 milyon nüfuslu Almanya'da 5 veteriner fakültesi mevcuttur. Ülkemizdeki veteriner fakültelerinin çok fazla olması öğretim üyesi ve elemanı açığı doğurmakta, dolayısıyla veteriner fakültelerindeki eğitim kalitesini düşürmektedir. Dağılan kaynaklar eğitimin kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir. Hayvan sağlığı hizmeti üreten Tarım ve Köyişleri Bakanlığı kadrolarında uzmanlık eğitimi ve meslek içi eğitim yeterli düzeyde değildir. Uzmanlık eğitiminin kaldırılmış olması önemli bir kısıttır.

Ayrıca, kurumlar arası geçişlerde alanı ile ilgili olmayan konularda uzun süre görev yaptıktan sonra Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na geçen personelin, Bakanlık mevzuatı ve işleyişi konularında yetersiz olduğu görülmektedir.

1.2.11.2. AR-GE Faaliyetleri

Ülkemizde hayvan sağlığı alanında araştırma ve geliştirme faaliyetleri başta üniversiteler olmak üzere, TÜBİTAK ve Bakanlığa bağlı enstitülerde yürütülmektedir. Ancak geliştirme faaliyetlerinin en geçerli kriteri olarak elde edilen "yeni patent sayısı"nı göz önüne aldığımızda çok da aydınlık bir tabloyla karşılaşmayacağımız ortadadır. AR-GE faaliyetlerinin önündeki en önemli kısıt olarak kurumsal bütçelerde AR-GE 'ye ayrılan payın düşüklüğü gösterilebilir. Bununla birlikte üniversitelerde teknik personel (ara eleman) yetersizliği ile özellikle Bakanlığa bağlı enstitülerde uzman personel sayısının kısıtlı olması ve üretim faaliyetlerinin ön planda tutulması gösterilebilir. Bu durum başarılı ve yetişmiş personelin teşvikini kırmakta ve beyin göçünü hızlandırmaktadır. Araştırma faaliyetlerinde Üniversite Bakanlık işbirliğinin yetersiz olduğu görülmektedir. Ayrıca ülkemizin mevcut hayvan sağlı ile problemleri irdeleyen araştırma projelerine yeterli maddi destek sağlanmamaktadır.

1.2.11.3. Yayın Faaliyetleri

Hayvan sağlığı alanındaki yayınlar daha çok üniversitelerde (veya üniversite öğretim üyelerince hazırlanarak özel sektörde) bastırılan ders kitapları ve bakanlık tarafından bastırılan broşürlerle yürütülmektedir. Bir çok veteriner fakültesinin, Bakanlığa bağlı enstitülerin ve bazı meslek örgütlerinin periyodik olarak basılan bilimsel amaçlı dergileri mevcuttur. Yetiştirici eğitimine yönelik (hayvan sağlığı, organik hayvancılık, iyi tarım uygulamaları konularını da kapsayan) yayın faaliyetlerinin sınırlı olduğu görülmektedir. Hayvan sağlığı alanındaki araştırma sonuçlarının pratiğe aktarılmasında sıkıntılar mevcuttur. Ülkemizdeki mevcut hayvan sağlıyı sorunlarını irdeleyen ve çözüme yönelik araştırmalar da yetersiz düzeydedir.

1.3. Çözüm Önerileri

1.3.1. Hizmet Üretimi

Hayvan sağlığı hizmetleri gelişmiş ülkelerinde olduğu gibi tek çatı altında toplanmalıdır.

1.3.2. Personel Politikası

1. Hayvan sağlığı hizmetlerinde görev alacak personel ihtiyaçları hizmet verilecek bölgenin sosyal ve coğrafi yapıları ve hayvan varlığı dikkate alınarak gerçekçi bir şekilde belirlenmelidir.
2. Belirlenen ihtiyaçlar doğrultusunda atamalara öncelik verilmelidir.
3. Uzman veteriner hekimlik eğitimine tekrar başlanmalıdır.
4. Tarım Bakanlığı'na bağlı teşhis laboratuarlarının eksikliklerinin giderilmesi ve yurt sathında hizmet verecek şekilde yaygınlaştırılması gereklidir.

1.3.3. Finansman

Hayvan sağlığına ayrılan bütçe artırılmalı ve bu artış ağırlıklı olarak koruyucu-önleyici hizmetler yönünde kullanılmalıdır. Bu konuda halk sağlığı açısından önem arz eden kuduz, brusella, tüberküloz vb hastalıklar ön planda tutulmalıdır. Tüberkülin uygulamalarındaki problemler ivedilikle giderilmelidir.

Şüphesiz ki, hayvan sağlığı hizmetlerinde finansmanın sağlanması için en doğru yol hayvan sağlık sigortasının yaygınlaştırılması ve güçlendirilmesidir.

1.3.4. Tazminatlı Hastalıklarla Mücadele

Tazminatlı hastalıklarla mücadelede bütçe engeline bağlı kalmamak için gerekli mali kaynağın bir bölümü oluşturulacak bir fondan karşılanabilir. Bu fonun finansmanı için farklı kaynaklar seçilebilir:

1. Yurt dışından ithal edilen canlı hayvan ve her türlü hayvansal ürünler ile, ithal edilen hayvan yemleri, yem ham madde ve katkı maddelerine belli oranlarda fon kesintisi getirilmesi
2. Özellikle büyük tüketim bölgelerindeki hayvan borsalarında belli bir fon kesintisi uygulanması
3. İlgili yasal mevzuatta değişiklik yapılarak, hayvan işletmelerinin tazminat almama şartı ile tüberküloz taramalarının yapılmasına olanak sağlanması
4. Gerekirse başta tüberküloz olmak üzere tazminatlı hastalıkların kaldırılması
5. Tüberkulin uygulamalarındaki probiemler giderilmelidir. Bu konuda pilot bölge uygulamalarından ziyade ülke çapında projeler başlatılmalı. Tüberkulin testinde pozitif sonuç veren hayvanlar elimine edilmeli ve test uygulaması belirli periyotlarla tekrarlanmalıdır. Tüm sürü tüberkulozdan ari olduktan sonrada her yıl tüberküloz taraması yapılmasının zorunlu kılınması
6. Bulaşıcı hastalıklarla mücadelede ilkeli ve tavizsiz bir ihbar ve karantina sistemi uygulanmalıdır. Bu konudaki cezai hükümler artırılmalıdır. Bulaşıcı hastalıklar konusunda bölgede mevcut veteriner fakülteleri ile işbirliğine gidilmelidir.
7. Paratüberkuloza karşı, tüberkuloza benzer bir program uygulanmalıdır.
8. Antraxla mücadelede daha etkili tedbirler alınmalı, ülke çapında aşı uygulama seçenekleri değerlendirilmeli.

9. Vektörel hastalıklarla mücadelede, vektörler ve ara konakçılara karşı mücadele temel alınmalıdır.

10. 3285 Sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanununun en iyi şekilde uygulanabilmesi ve yurtiçi-yurt dışı hayvan hareketlerinin tam anlamıyla kontrol edilebilmesi amacıyla bir kolluk gücü olarak "Hayvan Sağlık Zabıtası" nın kurulması ve kurumsal yapısının tanımlanması şarttır.

11. Damızlık hayvan ihtiyacını karşılamak üzere canlı hayvan ithali başvurulacak son çare olmalıdır. Bunun yerine yetiştirici birlikleri güçlendirilmeli ve bu alanda teşvik edilerek damızlık üretimi yönünde yükümlülükler getirilmelidir. Acil çözüm yollarından biri olarak artık ekonomik değerliliği kalmamış TİGEM ve benzeri kuruluşlara ait çiftliklerde damızlık yetiştirme üniteleri aktif hale getirilmelidir.

Diğer taraftan Bakanlık tarafından uygulamaya konulan ve kamu oyunda "Türk Sığırı" projesi olarak bilinen 2 projenin sonuçları takip edilmeli ve bir an önce sahaya aktarılmalıdır.

12. Yurt dışından hayvan ithali politikası devam edecekse bu hayvanların sağlık sertifikasına ek maddeler getirilmelidir. Buna göre referans laboratuarlarda yapılan analizlerde IBR/IPV antikorları ve BVD antijenleri yönünden negatif olduğu belirlenen sığırların alımına müsaade edilmelidir.

13. Ülkemizde üretilen veya ithal edilen spermaların bulaşıcı ve genetik hastalıklar yönünden kontrollerinin daha dikkatli yapılması gereklidir.

14. Yetiştirici birliklerine bağlı işletmelerde bulunan ve /veya bu birlikler tarafından temin edilen sığırların mutlaka IBR/IPV, BVD virus ve sığır löykozu (EBL) enfeksiyonları yönünden taranması ve sertifikalandırılması sağlanmalıdır. Ayrıca bu birlikler tüberküloz ve brusella kontrol programlarının uygulanmasında hareket merkezi haline getirilmelidir. Yetiştirici birliklerinde uzman veteriner hekim bulundurulması zorunlu hale getirilmelidir.

15. Hayvan ve insan sağlığını yakından ilgilendiren BSE hastalığının ülkemize girişini engellemek amacı ile hastalığın görüldüğü ülkelerden 1996 yılından bu yana hayvan ve hayvansal ürün ithalatına izin verilmemesi sıkı bir denetimle sürdürülmelidir. Kesimlerin mezbahalarda yapılması ağır cezai uygulamalarla zorunlu hale getirilmeli, kesilen hayvanların merkezi sinir sisteminin BSE yönünde histopatolojik muayenesinin yapılması gereklidir.

16. Kuduz başta olmak üzere ulusal olanaklarla üretilen tüm aşıların üretim standartları yükseltilmeli, ithal edilen diğer aşıların da özel sektör eliyle üretilmesi teşvik edilmelidir.

17. Üniversitelerdeki Sürekli Eğitim Merkezleri ile işbirliği yapılarak veteriner hekimler mezuniyet sonrası belli dönemlerde spesifik konularda zorunlu olarak eğitime alınmalı ve bilgi güncellemesi sağlanmalıdır.

18. Araştırma kuruluşları ve enstitülerde AR-GE birimlerinin oluşturulması teşvik edilmelidir. Bu konuya özel sektör ilgisi artırılmalıdır. TAGEM projelerinde kaliteyi yükseltmek ve bilimsel açılımı sağlamak üzere mutlaka üniversite işbirliği aranmalıdır.

19. Hayvan sağlığı alanındaki çalışmalara verilen maddi destekler artırılmalıdır.

20. Ülkemizde mevcut veteriner fakültelerinde alt yapının tamamlanarak Homeopaty ve Fitopaty gibi alternatif tedavi metodları konusunda muhakkak ders programlarının bir an önce başlatılması gerekmektedir.

21. Organik hayvancılıkta kullanılabilecek alternatif tedavi yöntemlerinin yeni olması, kullanılan hayvan materyallerin çeşitli veteriner hizmetlerine bağımlı olmadan yaşamlarını zor devam ettirmesi, spesifik koruyucu sağlık programlarının oturmamış olması gibi hususlar hayvan sağlığının korunması açısından önemli sorunların varolduğu ve varolabileceği konusunda endişeler oluşturmaktadır. Bu nedenle başta organik hayvancılığa uygun ırkların ıslahı ya da yetiştirilmesi ile birlikte organik hayvancılığın doğasına uygun koruyucu sağlık uygulamalarının hayata geçirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.

22. Hayvan kayıt sistemindeki yetersizlikler giderilmeli, hayvan sevk raporlarında ve Bakanlığımızca hayvancılıkla ilgili destek primlerinin ödenmesi aşamasında hayvana ait kulak küpesi numaraları istenilmeli, kesilen ve ölen hayvanların veri tabanındaki kayıtdan düşürülmesinde yaşanan sıkıntıların aşılması amacıyla bu işlemi yaptıran hayvan sahiplerine teşvik ödenmelidir. Ayrıca, işletmeler kayıt sistemine uygunluk yönünden düzenli kontrol edilmeli, uymayanlara caydırıcı cezalar uygulanmalıdır.

23. Mevzuat yeniden ele alınarak hayvan sahiplerine reçetesiz ilaç satılması kesinlikle yasaklanmalıdır. Hayvan sahiplerine hayvan sağlığında kullanılması için veteriner hekimlerce bırakılan ilaçların kontrol altında uygulanması sağlanmalı ve bu konuda gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

24. Hayvan yetiştiriciliği, bakım besleme ile yakından ilişkili olan hastalıklar konusunda (metabolizma hastalıkları, ayak hastalıkları vb) yetiştiricilere, koruma önerileri seminer ve broşürlerle aktarılmalıdır.
25. Ülkemizdeki süt sığırcılığı ve damızlık işletmelerindeki en büyük ekonomik kayba yol açan diğer problemlerin başında mastitis ve infertilite gelmektedir. Bu sorunların yol açtığı ekonomik kayıpların önlenmesi amacı ile nedenlerine yönelik bilimsel çalışmalara destek verilmelidir. Özellikle büyük potansiyele sahip işletmelerde belli periyotlarda zorunlu mastitis taraması yapılmalıdır.
26. Kanatlı hayvan hastalıklarında sağlık hizmetlerinde oluşacak boşluğun giderilmesi zorunludur. Bu amaçla Manisa Tavuk Hastalıkları Araştırma ve Aşı Üretim Enstitüsünün kapatılmasıyla ortaya çıkan boşluk ivedilikle giderilmeli, özellikle aşı üretimindeki dışa bağımlılık azaltılmalıdır.
27. Kanatlı enfeksiyonlarıyla ilgili olarak özellikle hastalık çıkış ve bildirim prosedürlerinin sorunsuz uygulanması sağlanmalıdır.
28. Avian Influenza gibi ciddi problemlere ve uluslar arası kısıtlamalara neden olan hastalıklarla ilgili izleme süreçleri sürekli olarak takip edilmelidir.
29. Aynı zamanda halk sağlığı problemi de olan Salmonella enfeksiyonlarının kontrolüne ilişkin tedbirler ciddiyetle uygulanmalıdır

2. ARI SAĞLIĞI

2.1. Mevcut Durum

Ülkemizde Bal arısı hastalıkları ve zararlılarıyla ilgili belli konular dışında sınırlı ve yöresel çalışmalar vardır. Bu çalışmaların belli bir koordine ile yapılmaması hastalıklarla mücadelenin de istenilen düzeyde olmayışında beraberinde getirmektedir. Hastalıklarla ilgili tip tayinlerinin olmaması ve arıcıların gelişi güzel, ruhsatsız ilaç kullanmaları ve ortaya çıkan kalıntı problemi hem arıcıları hem de insan sağlığını tehdit etmektedir.

2.2. Sorunlar

1. Ülkemiz bal arısı ırklarının bilinmemesi bu yüzden hastalıklara dirençli hatların geliştirilmemesi,
2. Arı hastalık ve zararlılarını teşhis ve identifiye edebilen laboratuarların tüm arıcılık bölgelerinde olmayışı ve olanların da uzman personel ve araç-gereç noksanlığının olması,
3. Bilinçsiz, ruhsatsız ve zamansız ilaç kullanımı,
4. Zirai ilaç kullanımında sistemli uyarı sisteminin olmaması,
5. Arı sağlığı ile ilgili yasa ve yönetmeliklerin bazı maddelerinin memeli ve kanatlı hayvanlarla ilgili aynı kategoride olması nedeniyle arıcılara engel teşkil etmesi,
6. Varroosis'in eksik tanımlanması nedeniyle mücadelenin noksan ve tam başarılı olmaması,
7. Amerikan yavru çürüklüğünün ihbarı mecburi hastalıklar arasında yer almasına karşın **tazminatlı** bir hastalık olmaması,
8. Arı hastalıkları, ilaç kullanımı ile ilgili analizlerin bütün bölgelerde bulunmaması ve pahalı olması,
9. Temel petek üreticilerinin hastalık etmenleri yönünden denetlenmemesi.

2.3. Çözüm Önerileri

1. Arı hastalık ve zararlıları ile ilgili sahada görev yapabilen Veteriner hekimler yetiştirilmelidir.
2. Bölgesel hastalık ve ilaç analiz laboratuarları kurulmalıdır.
3. Arıcılar ilaç kullanımı ve ruhsatsız kimyasallarla ilgili eğitilmelidir.
4. Arıcılık bölgelerinde zirai ilaçlarla ilgili erken uyarı sistemi kurulmalıdır.
5. Organik asit ve eterik yağların arı hastalıklarında kullanımı teşvik edilmelidir.
6. Ülke genelinde arı hastalık ve zararlıları ile ilgili fauna tespiti ve insidensi belirlenmelidir.

7. Çam balının yoğun üretildiği Muğla ve ayçiçek balının yoğun üretildiği Trakya gibi arı toplanma bölgeleri Tarım Köyişleri Bakanlığı saha ve laboratuar elemanları tarafından kontrol altında tutulmalıdır.
8. Arıcılıkta antibiyotik kullanımının engellenmesi Arıcı Birlikleri ve Tarım Köyişleri Bakanlığı elemanları ile birlikte sıkı bir şekilde denetlenmelidir.
9. Komşu ülkelerle (sınır) sıkı bir ilişki ile arı hastalıkları ve mücadele yöntemleri ortaklaşa ve koordineli yapılmalıdır.
10. Amerikan yavru çürüklüğü tazminatlı (laboratuar tescili ile) olmalıdır.

3. SU ÜRÜNLERİ SAĞLIĞI

3.1. Giriş

Balık hastalıklarının (genel olarak su ürünlerinde görülen hastalıklar) hem ekonomik hem de ekolojik sonuçları söz konusudur. Ekonomik açıdan, balık hastalıkları yetiştiricilikteki kayıpların %10 ve daha fazla kısmını teşkil etmektedir. Kayıpların yüksekliği mevcut hastalıklarla mücadelenin niteliği ölçüsünde belirlenmektedir. Dolayısı ile, aktif mücadelenin yapılamadığı işletmenin büyümesi üzerine önemli bir sınırlayıcı faktör olmaktadır. Ekolojik olarak ise, özellikle her yeni gelen bir hastalık, doğal ortamda populasyon dinamiğini etkileyerek tür zenginliğini değiştirmesi yanında seleksiyona yol açarak aynı tür içinde dayanıksız olan bireylerin (ki bunlar çeşitli tercih edilen bazı genetik özellikleri taşıyabilir) sistemden kaldırılmasına neden olabilecektir. Sonuç olarak, gelişmiş ülkeler balık hastalıklarını çok uzun sürelerde beridir izlemeye almışlar, mevcut stoklarını korumak için çok ağır yasal düzenlemeler getirmişlerdir. Ancak, ülkemizde balık hastalıkları ile ilgili olarak hem yasal düzenlemeler hem de araştırma çalışmaları uzun yıllar ihmal edilmiştir.

3.2. Mevcut Durum ve Sorunlar

Ülkemizde balık hastalıkları konusunda yapılan çalışmalar çok yetersizdir. Hala pek çok bölgede karşılaşılan balık patojenleri tanımlanmamış ve bir hastalık haritası çıkarılmamıştır. Karadeniz Bölgesi'nde yapılan aylık izlemelerde tanımlanamayan ölümlerin olmaması, pek çok önemli balık hastalığının (Myxobolus cerebralis, Gyroductilus salmonis yada virülent infeksiyöz pankreatik nekrozu virüsü) olmadığına işaret etmektedir. Ancak, kontrolsüz olarak gerçekleşen balık transferleri gelecek için hiçte ümit verici değildir. Özellikle gelişen teknolojinin kullanılmasının bir sonucu olarak kapasite artırımı ve bilinçsiz hastalık mücadelesi nedenleri ile hastalık yayılım baskısı daha da artmaktadır. Çiftliklerin %67'si hastalıkla karşılaştıklarını ve kayıplarının yarısına yakın bir kısmının (%43) yavru döneminde ve %26'sının ise 1 yaşının üzerindeki olduğunu bilinmektedir. Yavru döneminde kayıpların başlıca sebebi çiftçinin tesisin kaldırabileceğinden daha fazla yavru üretmek isteme eğilimidir. Yavrularda karşılaşılan patojenlerin başında Ichthyobodo necator (kamçılı bir paraziter protozoan) ve solungaçla ilgili çeşitli bakteriyel problemler gelmektedir. Özellikle yavrularda açıklanamayan ölümler görülmese de viral patojenler bakımından mutlaka taranmalıdırlar. Balık transferi genellikle Karadeniz Bölgesi'nden diğer bölgelere doğru olduğu için, diğer bölgelerde farklı bir durumla karşılaşmak mümkündür. Ancak, bölgeler arası karşılaştırma yapabilecek çalışmalar şu an için mevcut değildir.

Teşhis ve tedavi çalışmaları modern bir şekilde gerçekleştirilmemektedir. Özellikle iç su balıkları yetiştiriciliğinde, herhangi bir hastalık problemi ile karşılaşıldığında, genellikle teknik yardımdan yoksun olarak faaliyetler söz konusudur.

Su Ürünleri Yetiştiricilik Yönetmenliği'nin "Su Ürünleri Sağlığının Korunması İçin Alınacak Tedbirler" adlı 20. maddesi içerik bakımından uygun değildir. Üniversitelerin su ürünleri fakülteleri ve bölümleri ile veteriner fakültelerinin bulaşıcı hastalıkların taşınması ile ilgili anabilim dalı temsilcileri ile su ürünleri sektörü temsilcileri ve kamu yöneticilerinden oluşturulmuş bir komisyon marifeti ile mevcut ve ilerde doğabilecek muhtemel problemlerin çözümünü de kapsayacak geniş bir su ürünleri hastalıkları ile mücadele yönetmenliğinin yeniden hazırlanması gerekmektedir.

Koruma, kontrol, ve balık sağlığı muhafazası terimleri birbirleri ile karıştırılmaktadır yada birbiri yerine (örn. Yönetmenlikte balık sağlığının korunması yerine balık sağlığının kontrolü gibi) kullanılmaktadır. Oysa, koruma tabiri hastalığın olmadığı ancak risk altında olan stoklara hastalık bulaşmasını önleyici tedbirlerdir. Kontrol ise, hastalığın sürekli görüldüğü (örn. endemik) ancak çeşitli metotlarla (örn. aşılama) bu hastalığın kontrol altında tutulup ciddi ekonomik kayıplara neden olmasının önüne geçilmesi şeklindedir. Balık sağlığı muhafazası, ise balıkların hastalıkla karşılaşmadıkları, karşılaştıkları ve hastalık sonrası bir dizi tedbiri ve yeteneği içerir. "Hastalık önleme kriterleri" ise, dağılması muhtemel olan salgın hastalıklarla daha karşılaşmadan onların yayılmasını önleyen bir dizi tedbiri ihtiva etmektedir. Çiftçiler hastalık önleme kriterleri konusunda ivedilikle eğitilmelidirler.

3.3. Çözüm Önerileri

1. Hastalıklara sebep olan özellikle OIE (Uluslararası Epizootik Hastalıklar Dairesi = Office International des Epizooties) tarafından rapor edilmesi zorunlu patojenler "epidemiolojik" olarak hızlı bir şekilde tanımlanmalıdır. Tanımlanan hastalıkların olmadığı bölgeler balık transferlerine kapatılmalıdır. Avrupa Birliği Direktif 91/67/EEC ile Madde 15'te ülkeleri belli hastalıklara göre bölgelere ayırma amacını taşımaktadır. Buna göre Liste I infeksiyöz salmon anemi hastalığını taşıyan ülkeler, Liste II ise infeksiyöz hemotopoietik nekrozu ve infeksiyöz pankreatik nekrozu hastalıklarını içeren bölgeleri içermektedir. Bizde de ilerde böyle düzenlemeler zorunlu olacaktır.
2. Epidemiolojik çalışmaların yapılması laboratuarların yaygınlaştırılması ile mümkün olabilecektir. Bu laboratuarlar aynı zamanda düzenli veri alımı ile veri birikimini de sağlayarak, hastalık dağılım eğilimleri izlenmesine olanak verecektir. Örneğin, Trabzon Su Ürünleri Araştırma Enstitüsü böyle bir görevi üstlenebilir. Ancak, önemle üzerine vurgu yapılması gereken nokta, bu laboratuarlarda görev yapacak olanların, yeterli düzeyde yetiştiricilik eğitimi yanında balık hastalık ve etmenleri konusunda eğitilmiş olmalıdırlar. Bu uzmanlık konusu sertifikalandırılmalıdır. Bu sertifika ile konu ile uğraşanların balık yetiştiriciliği, balık fizyolojisi, anatomisi ve ekolojisi, su kalitesi, balık hastalıkları (viral, bakteriyel ve paraziter) derslerini almaları şart koşulmalıdır.
3. Hastalıkların yayılım eğilimlerinin tam kontrolü sadece ve sadece balık transferlerinin kontrolü ile mümkün olabilecektir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesi içerisinde balık transferi kontrol birimi kurulmalı ve tüm transferler kayıt altına alınmalıdır. Su ürünleri araştırma enstitüleri bu konuda görev alabilir.
4. Hastalık haritasının çıkarılması, laboratuarların kurulması ve transferlerin kontrol altına alınmasıyla sertifikalı balık ve yumurta uygulamasına geçilecektir. Bu aşama mutlaka hedeflenmelidir. Gene Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesi içerisinde karantina merkezleri kurulabilir. Mevcut ithal ürünler burada karantina prosedürlerine sokularak ülkeye patojenle kontamine balık girişi tamamen önlenebilir.
5. Balık hastalıkları yönlendirme komiteleri kurulmalıdır. Gelişmiş Ülkelerde (özellikle U.S.A ve Kanada'da) Balık Sağlığı Yönlendirme (Fish Health Action Committee) komiteleri bulunmaktadır. Bu komitelerin görevleri, Sörveyleri yönlendirmek, arazide teşhis ve problem tanımlamak, işletmeleri denetlemek, balık hastalıklarının mevcut durumunu değerlendirmek, bulguları halka rapor etmek gelmektedir. Bu tip bir yapılanma bizde de karışıklığı ortadan kaldırabilir.
6. "Hastalık Önleme Protokolü" konusunda yetiştiriciler eğitilmeli, bunları mutlaka uygulamaları konusunda telkin edilecektir.
7. Her türlü yumurta, yavru ve çoğaltım materyali en az 30 gün süre ile taşındığı çiftlikte incelemeye alınmalıdır. Sertifikalı yumurta veya balık dendiğinde patojenden arındırılmış yumurta veya balık akla gelmektedir. Ancak, bu doğru değildir. Mesela, IHNV (infeksiyöz hemotopoietik nekrozu virüsü) virüsü Kuzey Amerika'dan Avrupa'ya uygun şekilde dezenfekte edilmemeleri sebebiyle yumurtalar üzerinde taşınarak geldiği üzere deliller kuvvetlidir. Sertifikalı yumurtaların uygun bir şekilde dezenfekte edilseler bile patojenlerin %99'unu uzaklaştırmakta, %100 etkili olmadıkları unutulmamalıdır. O sebepler yumurtalar çiftliğe ilk geldiklerinde iodofor ile dezenfekte edilerek yerleştirilmelidir. Mesela IHN hastalığını geçiren balıklar taşıyıcıdırlar. Hastalığı geçirdikten sonraki 50 gün virüs izole edilebilir, ancak daha sonra virüs latent formu alır ve artık yumurtlama sezonuna kadar virüs sergilemez. Bu balığın sertifikalandırılması bir anlam ifade etmez.

GENEL SONUÇ

Raporun tümünde yer alan Hayvancılık, Su Ürünleri ve Hayvan Sağlığı konularındaki görüş ve önerileri özetlemek gerekirse; Hayvancılık faaliyetlerinde ırk ıslahına, kaliteli kaba yem üretiminin arttırılmasına, verim ve verimliliğin arttırılmasına, işletmelerin ihtisaslaşmasına, işletmelerde hijyen şartlarının sağlanmasına, hayvan sağlığı ve refahına, hayvan kimlik sisteminin yaygınlaştırılmasına, hayvansal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması ile bunlarla ilgili kontrol, takip ve standartların iyileştirilmesi amacıyla mevcut destekleme araçlarına ek olarak et primlerinin, pazarlama desteklerinin, hayvancılık işletmelerinin modernizasyonu destekleri ile çevre ile ilgili önlemlere yönelik tedbirlerin uygulamaya konulması gerekmektedir.

Su ürünleri üretiminde ise etkin bir kurumsal yapılaşma, yeni bir su ürünleri kanunu hazırlanması, su ürünleri araştırma-geliştirme faaliyetlerinin iyileştirilmesi, bilgi toplama ve değerlendirme sisteminin geliştirilmesi, yetiştiriciliğin sürdürülebilir gelişimini sınırlayan sorunların çözümlenmesi, yetiştiriciliği yapılabilen tür sayısının artırılması ve ıslah edilmesi, balık sağlığı ile ilgili yasal ve uygulamadaki sorunların çözülmesi, su ürünleri yetiştiricilik işletmelerinin teknolojik ve yönetim açısından modernleştirilmesi, yeni yetiştiricilik sistem ve teknolojilerinin desteklenmesi, deniz ve içsu stoklarının mevcut durumlarının belirlenerek etkin balıkçılık yönetim stratejileri geliştirilmesi, izleme, koruma ve kontrol önlemlerinin yürütülmesinde etkinliğin sağlanması ve gerek yetiştiricilik gerekse geleneksel balıkçılık açısından çevre kirliliği ve habitat tahribatının önemli bir sorun olarak değerlendirilmesi, gerekmektedir.

Yukarıda belirtilen hususların gerçekleştirilmesi halinde; Türkiye, zengin **hayvancılık** ve **su ürünleri** kaynaklarını en iyi bir şekilde değerlendirilebilecek ve AB ile üyelik müzakerelerinde "pazar olmadan" kolayca uyum sağlayabilecektir.

II. TARIM ŞURASI

V. KOMİSYON

GIDA GÜVENLİĞİ KOMİSYONU ÇALIŞMA BELGESİ

GIDA GÜVENLİĞİ KOMİSYONU

ÜYELER	UNVAN	AD SOYAD	BAĞLI OLDUĞU KURULUŞ
Bşk.	Prof. Dr.	İrfan EROL	A.Ü. Vet. Fak.
Bşk. Yrd.		Hasan PİRİNÇCİ	TAGEM
Raportör	Dr.	Gülsen SÖYLEMEZ	Bursa Gıda Kont. Ve Merk. Araş. Enst.
	Doç.Dr.	Tarık Haluk ÇELİK	A.Ü. Vet. Fak
	Prof. Dr.	Ayhan TEMİZ	Hacettepe Ü. Müh. Fak.
	Yrd.Doç.Dr.	Duygu GÖÇMEN	Uludağ Ü. Gıda Müh.
		Nurgül BÜYÜKKILIÇ	Kor. Kont. Gen. Müd.
		Harun TOKAY	Türk. Zir. Yük. Müh. Birliği
		Simten ERKUŞ	SETBİR
		Petek Ece Tiryakioğlu	San. Ve Tic. Bak.
		Sibel GÜNAL	Tür. Zir. Oda. Birliği
	Prof. Dr.	Yaşar HIŞIL	Ege Ü. Müh. Fak.
		Hüseyin DEDE	Kor. Kont. Gen. Müd.
		Halis KORKUT	Kor. Kont. Gen. Müd.
		Sevgül DENİZ	Top. Mah. Of. Gen. Müd.
		Taylan KIYMAZ	DPT
		Necla TOĞA	Tür. Zir. Oda. Birliği
		Hatice ÇAKIR	Tür. Zir. Oda. Birliği
		Tekin ALTUĞ	TÜRKAK
	Dr.	Murat BAŞ	Başkent Ü. Sağ. Bil. Fak.
	Prof. Dr.	Fatih YILDIZ	O.D.T.Ü.
	Prof. Dr.	Bülent NAZLI	İ.Ü. Vet. Fak.
	Yrd.Doç.Dr.	İbrahim YILDIRIM	A.Ü. Ziraat Fak.

V. GIDA VE YEM GÜVENLİĞİ

Tüm dünyada insanların yaşamak, fiziksel ve mental gelişimlerini sağlamak için yeterli miktarda gıdayı alabilmeleri ve bu gıdaların sağlık yönünden güvenli olması insan haklarının esasını oluşturmaktadır.

Gıda Güvenliği FAO/WHO Codex Alimentarius Uzmanlar Komisyonu tarafından "sağlıklı ve kusursuz gıda üretimini sağlamak amacıyla gıdaların; üretim, işleme, muhafaza ve dağıtımları sırasında gerekli kurallara uyulması ve önlemlerin alınması" olarak tanımlanmıştır. Günümüzde bu tanımlama etkin kontrol ve denetimin yapılabilmesi ve halk sağlığının korunabilmesi amacıyla başta ABD ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri olmak üzere birçok ülkenin gıda kontrol otoriteleri tarafından 'çiftlikten sofraya gıda güvenliği' olarak ifade edilmektedir.

Dünya nüfusunun hızla artması, gelişen teknolojiye bağlı çevre kirliligi, ekonomik güçsüzlük ve eğitim yetersizliği beslenme sorunlarını derinleştirmekte ve güvenli gıda teminini zorlaştırmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) küresel gıda güvenliği endişelerini;
1. Mikrobiyolojik tehlikeler,
2. Kimyasal tehlikeler
3. Gıda kaynaklı hastalıkların taranması ve izlenmesi
4. Yeni teknolojiler
5. Bina kapasiteleri baslıkları altında sınıflandırılmıştır.

AB'nin EEC-178/2002 sayılı direktifinde yem ve gıda ile ilgili düzenlemeler birlikte aynı mevzuat içerisinde yer almıştır. Gelişmiş ülkelerde "gıda güvenliği" terimi yanında "yem güvenliği" terimi de yerleştirlmiş olup, gerekli denetim ve kontrol bu kapsamda yürütülmektedir. Hatta, gelişmiş ülkelerde "Gıda Güvenliği" terimi "Yem Güvenliği" terimini içerecek şekilde kullanılmaktadır. Türkiye'de Gıda ve Yem Kanunları ayrı ayrı olarak çıkarılmıştır.

V.4 MEVCUT DURUM VE SORUNLAR

Günümüz gelişmiş yada gelişmekte olan toplumlarının tümünde, yem ve gıdaya ilişkin hizmetler devletin insanlığa sunduğu temel hizmetler kapsamında kabul edilmektedir.

AB ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye'nin nüfus ve yüzölçümü bakımından büyük bir ülke olması, sıcak iklim kuşağında yer alması, özellikle küçük çaplı üretim yapan kayıt ve kontrol dışı gıda işletmelerinin sayısının fazlalığı, gıda kontrol hizmetlerinin yetersiz oluşu, toplumun riskli sayılabilecek gıda tüketim alışkanlıklarının olması, toplumun ekonomik ve sosyal yapısı gıda güvenliğini etkileyen olumsuzluklar arasında yer almaktadır.

Türkiye' de halen 28,000 civarında gıda sanayi mevcut olup 16.832 gıda işletmesi Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (TKB) gıda siciline kayıtlıdır. Ayrıca, 450 civarında yem ve 200 civarındaki premiks fabrikası kayıtlı olarak bulunmaktadır. Gıda sektörü içerisinde un ve unlu ürünler sanayi %56 dolayında bir oranla en büyük paya sahiptir. Un ve unlu ürünler alt sektörünü, %18 civarında süt ve süt ürünleri, %12 meyve sebze işleme, %4 bitkisel yağ ve margarin, %3 sekerli ürünler, %3 et ürünleri, %3 civarında tasnif dışı gıdalar ve %1e yakın alkollü içkiler, meşrubatlar ve su ürünleri sanayi izlemektedir. Gıda ve içki sanayiinde kurulu kapasite, üretim miktarı ve kapasite kullanma oranları ise şöyledir; üretim bakımından ve kurulu kapasite açısından un ve unlu ürünler sanayi ilk sırada yer almaktadır. Kapasite kullanma oranına gelince ilk sırayı %97'lik oranla şeker sanayi alırken, bunu %49.6 ile meşrubat, %43.2 ile meyve sebze işleme sanayi izlemektedir. Kırmızı et ve et ürünleri sanayiinde kapasite kullanma oranı %10.4 dür. Gıda sanayiinde 2002 yılında kapasite kullanma oranı %61, 2003 yılında %59 dur. Tarımsal üretim girdileri içinde yer alan yem sanayiinde hizmet veren 450 fabrika olup, toplam kapasitesi ise 11.310.000 ton/yıldır. Yem fabrikalarının faal kapasitesi 10.032.000 ton/yıldır. Yem fabrikalarının kapasite kullanımı %50 civarındadır. Mevcut fabrikaların %5'i manuel sistemle, %70 yarı otomatik, %25'ide tam otomatik sistemle üretimde

bulunmaktadır. Mevcut fabrikaların %70'inin saatlik kapasitesi 5 ton, geri kalanının ise 20ton/saattir.

TKB Gıda Siciline kayıtlı gıda işletmelerinin yanında merdiven altı tabir edilen teknik ve hijyenik şartlara uygun üretim yapmayan işletmelerin sayısı çok fazladır. Söz konusu işletmelerin kontrol altında bulundurulması ve tüketiciye güvenli gıda temini için kontrol ve denetim çalışmalarının birincil üretim aşamasından başlayarak tüketime kadar olan tüm aşamalardaki gıda zincirinin tamamında uygulanması büyük önem arz etmektedir.

V.4.1 Gıda-Yem Kontrol ve Denetim Sistemi (Mevzuatlar, Organizasyon, Yapılanma)

Gıda ve gıda ile temas eden madde ve malzemeleri üreten, üretip satan, satan işyerleri, toplu tüketim işyerleri ile ithalat ve İhracat ile ilgili resmi denetim ve kontrol görevleri 5179 sayılı Gıda Kanunu ve yem ile ilgili hususlar ise 1734 sayılı Yem Kanunu ile TKB'nin yetki ve sorumluluğuna verilmiştir.

5 Haziran 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5179 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun ile gıdaların kontrolü ve denetimi tamamıyla TKB'ye verilmiştir. 1973 yılında 1734 sayılı Yem Kanunu ve 1974 yılında buna bağlı Yem Yönetmeliği ve Ekleri hazırlanarak yürürlüğe girmiştir.1734 sayılı Yem Kanunu ile yemlerin denetimi ve kontrolü de TKB tarafından gerçekleştirilmektedir. Mevcut yem yönetmeliğinin AB Yem Mevzuatı ile karşılaştırdığında genel olarak uyumlu olduğu görülmekle birlikte özellikle uygulamada yetersizlikler bulunmaktadır.

Türkiye genelinde gıda üreten işletmelerin yanında yaklaşık 400.000 civarında gıda satış ve toplu tüketim yeri mevcuttur. Söz konusu işyerlerinin denetimleri Tarım İl Müdürlükleri tarafından yürütülmekte olup, alınan gıda örneklerinin analizleri yetkili resmi ve özel gıda kontrol laboratuvarları tarafından yapılmaktadır. İl Müdürlüklerinde halen görev yapan mevcut personele ilave olarak gıda kontrolör ve gıda kontrolör yardımcısı sayısının artırılması için çalışmalar devam etmektedir. Ayrıca kontrol ve denetim hizmetlerinin daha etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için Bakanlık merkez ve taşra teşkilatı ile İl Kontrol Laboratuvar Müdürlükleri arasındaki hızlı iletişimin sağlanması ve tüketicinin bilgilendirilmesi amacıyla alt yapı çalışmaları devam etmektedir.

Sağlıklı bir beslenme için gıda güvenliğini yem güvenliğinden ayırmak mümkün değildir. İnsan tüketimine sunulan hayvansal gıdaların sağlıklı olması hayvanların yedikleri yemle yakından ilgilidir. Yemlerden hayvanlara, hayvanlardan da insanlara birçok hastalığın (zoonoz) geçmesi mümkündür. AB'de de insan ve hayvan sağlığını koruma amacıyla gıda ve yem güvenliği üzerinde hassasiyetle durulmaktadır. BSE ve dioksin krizlerinin ortaya çıkmasından sonra hayvan yemlerinde kalitenin korunması ve daha sıkı bir denetim için AB komisyonunda bu yönde yasa teklifleri de görüşülmüştür. Güvenilir yem üretimi için Avrupa Yem Sanayicileri Federasyonu (FEFAC) ve AB komisyonunda, hayvan yemleri ile ilgili uluslar arası Codex Alimentarius Standartları oluşturulması, HACCP prensiplerinin uygulamaya geçirilmesi ve İyi Üretim Tekniklerinin (Good Manufacturing Practice) gerçekleştirilmesi yönünde çalışmalar sürdürülmektedir.

Yem güvenliği ve insan sağlığını koruma konusunda AB'nin aldığı en önemli kararlardan birisi de kuşkusuz patojen mikroorganizmalar üzerinde direnç oluşturabilen bazı antibiyotiklerin yem katkı maddesi olarak kullanılmasının yasaklanmasıdır. AB'nin antibiyotiklerle ilgili 1999 yılında aldığı bu yasaklama kararının hemen ardından ülkemizde de bu antibiyotiklerin yem katkı maddesi olarak kullanılmaları yasaklanmıştır.

Gıda güvenliği zincirinde birincil üretimden sofraya kadar olan tüm aşamalarda izlenebilirliğin sağlanması önemli unsurlardan birisidir. Gerek bitkisel üretim (iyi tarım uygulamaları, Eurogap), gerek hayvansal üretim (hayvanların kimliklendirilmesi, kayıt altına alınması, izlenmesi), nakliye ve depolama, güvenli gıda üretimi (GHP,GMP,HACCP, ISO 9000, ISO 14000, OHSAS 18001, SA8000), gıda analizleri (ISO 17025), personel yeterliliği (sayısal

nitelik olarak), marketler, yemek hazırlama ve dağıtım (catering) hizmetleri, lokantalar, tüketiciler (bilinçli ve alım gücü yüksek) bir bütün olarak düşünülüp, ilgili konularda gelişmeler birbirine paralel arz ettiği sürece gıda güvenliği artmaktadır.

V.4.1.1 İl Kontrol Laboratuvarları

5179 sayılı Kanun ile gıda kontrol ve denetim hizmetlerine yeni bir boyut getirilmiştir. Türkiye'de yem mevzuatı ile ilgili çalışmalar 1734 sayılı Yem Kanununun verdiği yetkiyle belirtilmiştir.

Gıda ve yem konusunda kontrol hizmetleri vermekte olan İl Kontrol Laboratuvar Müdürlüklerinin çalışmalarının AB normlarına uygun hale getirilmesi önem taşımaktadır. Bu amaçla TKB'nin bünyesinde 39 İl Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü ve Bursa Gıda Kontrol ve Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü hizmet vermektedir. TKB'na bağlı 8 Veteriner Araştırma Enstitüsü, canlı hayvan ve hayvansal ürünlerde kontrol hizmeti vermektedir. Bu sayı yeterli gibi görünmesine rağmen; alt yapı ve uzman eleman eksikliğinden söz etmek mümkündür. Söz konusu laboratuvarların çalışmalarının daha etkin ve güvenilir bir şekilde yürütülebilmesi için yapılan çalışmalar arasında akreditasyon kapsamındaki (toplam kalite yönetimi, validasyon, ölçüm belirsizliği) konularda eğitimlere öncelik verilmiş olup, kalite yönetim birimi oluşturularak kalite el kitabı, prosedürler ve talimatlar hazırlanmıştır. Laboratuvarlarımız tarafından ulusal ve uluslar arası yeterlilik testlerine 2001 yılından itibaren katılım sağlanarak akreditasyonun önemli şartlarından biri yerine getirilmektedir.

5179 sayılı Kanun ile Sağlık Bakanlığının gıdaların kontrolü alanındaki görevleri de TKB'na verilmiştir. Bu durumda TKB İl Kontrol Laboratuvar Müdürlüklerinin iş yükünde ve buna bağlı olarak personel, cihaz, kimyasal madde gibi gereksinimlerinde artışlar olacaktır.

Gıda kontrol hizmetlerinin daha etkin ve AB normlarına uygun bir şekilde yürütülmesi amacıyla AB ile müştereken yürütülmekte olan "Türkiye'de Gıda Denetim Hizmetlerinin Desteklenmesi Projesi" kapsamında güçlendirilen 15 laboratuvar arasında yer alan ve bölge laboratuvarı olarak hizmet vermesi planlanan 6 laboratuvarın (Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Mersin ve Samsun) akreditasyon ile ilgili çalışmalarında birliktelik sağlanması amacıyla eğitim ve cihaz yönünden destek sağlanmıştır. Bu proje sonunda gıda, yem ve gıda ile temas eden ambalaj materyalleri konularında analiz çeşitliliği artacak ve gıda güvenliğinde önem arz eden dioksin, orijin belirlenmesi gibi analizler de laboratuvarlarımızda yapılabilir duruma gelecektir. Bu çalışmaların sonucunda Ankara, İstanbul, İzmir İl Kontrol Laboratuvar Müdürlükleri TÜRKAK' dan belirli ürün ve analizlerde akreditasyon belgesi almışlardır. Diğer labratuvarlarında akreditasyon çalışmaları devam etmektedir. Bursa Gıda Kontrol ve Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğünün ise TÜRKAK tarafından denetimi yapılmıştır.

Laboratuvar akreditasyonu için kurulan kalite sistemi, dinamik bir sistem olduğundan sürekli olarak iyileştirilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak bu sistem ülkemizde mevcut sistemle henüz örtüşmemektedir.

TKB ve Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanarak 04.09.2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Özel Gıda Kontrol Laboratuvarlarının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik" kapsamında 19 özel gıda kontrol laboratuvarı faaliyet göstermektedir. Özel Gıda Laboratuvarlarının kurulmalarının teşvik edilmesi gıda güvenliğine katkıda bulunacaktır.

Ayrıca, ülke genelinde kamuya ait laboratuvarların uluslararası standartlarda ve daha işlevsel hale getirilmesi amacıyla Başbakanlık talimatıyla başlatılan çalışmalar devam etmektedir. Ülkemizde Sağlık Bakanlığı'nın Halk Sağlığı ve Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü'nün, TSE'nin, Gümrük Müsteşarlığı'nın, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın, Türk Silahlı Kuvvetleri Gıda Kontrol Müfreze Komutanlıkları'nın ve belediyelerin gıda konusunda hizmet veren laboratuvarları mevcuttur.

TKB tarafından hazırlanarak AB'ne sunulan 'Türkiye de gıda güvenliği ve Kontrol Sisteminin Yeniden Yapılandırılması ve Güçlendirilmesi' projesi kapsamında 'Ulusal Referans Laboratuvarı'nın kurulması projesi de yer almaktadır. Kurulması planlanan Ulusal Referans Laboratuvarı gıda güvenliğinde çok önemli rol oynayacaktır.

Gıda güvenliğinde önemle üzerinde durulması gereken noktalardan biri de laboratuvarlarda istihdam edilen personelin sayısı ve niteliğidir. Gıda analizlerini yapmakla yükümlü, denetim ve kontrol mekanizmasında önemli rol oynayan laboratuvar personelinin özlük haklarının iyi olmayışı da nitelikli personellerin istihdamını olumsuz yönde etkilemektedir. Her gün kimyasallarla iç içe kalarak sağlıklarını riske atan laboratuvar personelinin durumlarının iyileştirilmesi gıda güvenliği zincirinde ele alınması gereken fakat göz ardı edilen noktalardan biridir. Aynı zamanda akademik düzeyde nitelikli uzman/teknik personelin rutin analizleri gerçekleştirmede kullanılması potansiyel insan kaynaklarımızın yanlış kullanımına sebep olmaktadır.

Üzerinde önemle durulması gereken bir diğer nokta personel politikalarıdır. Gerek Avrupa ülkelerinde gerekse ABD' de konu ile ilgili uzmanların ilgili konularda çalıştırılması bu ülkeleri gıda güvenliği konusunda pozitif yönde ön saflarda tutmaktadır. Oysaki ülkemizde eleman ihtiyacı meslek gruplarına göre yapılarak bilimsel gerçekler ve çok disiplinli çalışmalar göz ardı edilmektedir. Ayrıca, görev tanımları yapılmamaktadır. Bu insan kaynaklarımızın yanlış kullanılmasına ve bu duruma devam edildiği sürece gıda güvenliği zincirindeki halkalarda zayıflıklara sebep olacaktır.

Gıda maddelerini denetlemekle yükümlü kuruluşlarda eleman azlığı, eleman niteliklerinin uygun olmayışı (personel politikaları/657 sayılı kanun), ödenek yetersizliği gelişmiş labratuvarların az sayıda olması gibi etmenler gıda güvenliğinin sağlanmasında en önemli faktörler arasında yer alır. Gıda zincirinin her noktası düşünüldüğünde her aşamadaki etkili faktörler aynı derecede ve gelişmeler aynı paralelde olmadığında zincirin bir/bir kaç halkasındaki eksiklikler gıda güvenliğinin sağlanmasında, halk sağlığının korunmasında, ulusal ekonominin iyileştirilmesinde olumsuz etkilere neden olacaktır. Bundan dolayıdır ki gıda güvenliğinin sağlanmasında sorumluluk tüm kesimlere düşmektedir.

V.4.1.2 Eğitim ve Tüketici Hakları

Gıda güvenliğini etkileyen önemli faktörlerden bir diğeri teknik elemanları yetiştiren, onları gıda endüstrisine ve denetim/kontrol kurum/kuruluşlarına kazandıran üniversitelerdir. Eğitim sisteminden kaynaklanan sebeplerden dolayı, üniversitelerde gıda zincirinde önemli bir yer alan nitelikli elemanların yetiştirilmesinde yetersiz kalmaktadır. Bugün üniversitelerimizde gıda güvenliği, kalite güvencesi, metot validasyonu, ölçüm belirsizliği v.b. gibi konular da lisans düzeyinde gerekli önem verilmediği gözlenmektedir. Ayrıca, kontrol ve denetim elemanlarının hizmet içi eğitim açısından yetersizlikleri söz konusudur. Ayrıca gıda işletmelerinde çalışan personelin genel olarak eğitimli olmaması, süreklilik arzetmemesi ve sosyal güvence sorunları ile ara eleman istihdamındaki sorunlar temel sorunlar arasında yer almaktadır.

Caydırıcı/engelleyici cezaların yeterli olmayışı da gıda güvenliğinde zayıf olan noktalardan biridir.

Gıda güvenliği zincirinde en son halkayı tüketiciler oluşturmaktadır. Türkiye nüfusunun fazla olması nedeniyle oldukça geniş bir tüketici potansiyeline sahiptir. Tüketici potansiyelinin yüksek olması ve çeşitlilik göstermesi (yaş, eğitim, sosyo-ekonomik alt yapı) gıda güvenliği açısından oldukça önemlidir. Tüketicinin alım gücü ve bilinçli olması gıda güvenliğini sağlamada önemli faktörlerden biridir. Tüketici potansiyelinin büyük bir çoğunluğunun alım gücü ve eğitim düzeyinin düşük olması, sağlıksız, düşük kaliteli gıdaları üreten işletmelerin artmasına ve bu da her yönden güvenli gıda üreten işletmeler ile haksız rekabete neden olmaktadır. Bu durum hem toplumun sağlıksız olmasına, hem de gıda endüstrisinin kaliteli ve güvenli gıda üretimine engel olmaktadır. Toplum bilincinin artması ve alım gücünün iyileşmesi gıda güvenliği konusunda olumlu ilerlemeler sağlanmasındaki en büyük etkenlerden birisidir.

V.1.2 Gıda Kaynaklı Hastalıklar

Gıda güvenliği ve halk sağlığı tüm ülkelerin stratejik öneme sahip konularının başında yer almaktadır. Gıda kaynaklı hastalıkların yol açtığı insan kayıpları yanında işgücü ve tedavi masraflarının ulusal ekonomiye getirdiği maddi yük göz ardı edilememelidir.

Gelişmiş ülkelerde düzenli olarak yapılan epidemiyolojik çalışmalarla gıdalardan kaynaklanan infeksiyon ve intoksikasyonlara ilişkin sağlıklı bir veri tabanı bulunmakta ve bu noktadan hareketle etkin kontrol stratejileri geliştirmektedir. Buna karşın global gelişmelerden önemli düzeyde etkilenen gıda üretim ve kontrol sisteminde önemli sorunları olan Türkiye'de gıdalardan kaynaklanan hastalıklar ile bu hastalıklara ilişkin insan ve ekonomik kayıplara yönelik bir ağ ve veri tabanı bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak da halk sağlığı, turizm ve gıda ihracatımız olumsuz yönde etkilenmektedir.

AB ve yüksek kalite standartları gerektiren ülkelere yapılan ihracatlarda gıda güvenliğine ilişkin sağlık standartları yerine getirirken özenle aranırken, iç piyasada tüketime sunulan ürünlerde böyle bir standardın aranmaması çifte standart uygulamasını ortaya koymaktadır. Türkiye de güvenli olmayan gıdaların imhası ve piyasadan geri çekilmesine ilişkin sorunlar veya yurtdışından güvenli olmadığı gerekçesiyle iade edilen ürünlerin zaman zaman iç piyasada tüketime sunulması devletin itibarını ve güvenilirliğini zedelemekte, ticareti ve rekabet koşullarını olumsuz yönde etkilemekte ve her şeyden önce halk sağlığını tehlikeye düşürmektedir.

Gıda güvenliğinin belki çok az bir yüzdesini oluşturmasına rağmen risk altındaki tüketicileri etkilediğinden gıda alerjisi, işlenmiş veya işlenmemiş ürünlerde allerjenlerin tespiti, etiketleme gıda güvenliği açısından üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biridir. Türkiye'de işlenmiş ve işlenmemiş gıdalarda alerjenlerin analizi yapılmamaktadır.

Gelişmiş ülkelerde 'Ulusal Gıda Güvenliği Çerçevesinde' gıda güvenliği sistemleri epidemiyolojik ve bilimsel verilere dayanarak halk sağlığını korumaya yönelik stratejiler geliştirmektedir. Ulusal gıda güvenliği ve gıda güvenliği değerlendirme stratejilerinin geliştirilmesi konularında uluslararası kuruluşlardan FAO ve WHO tarafından yapılan epidemiyolojik çalışmalarda Türkiye'nin katılımının yetersiz olduğu görülmektedir.

Türkiye'de gıda kaynaklı hastalıklara ait epidemiyolojik veri tabanının bulunmayışı da 'Ulusal Gıda Güvenliği' strateji planlarının yapılmasını güçleştirmektedir.

V.1.3 Kalite Sistemleri

Dünya nüfusunun hızla artması, gelişen teknolojiye bağlı çevre kirliliği, ekonomik güçsüzlük ve eğitim yetersizliği beslenme sorunlarını derinleştirmekte ve güvenli gıda teminini zorlaştırmaktadır. Toplumların bilinçlenmesi ile de özellikle AB ve diğer gelişmiş ülkelerde aşırı kimyasal gübre kullanımı, ziraat-veteriner ilaçlarının çevre ve insanlar üzerindeki olumsuz etkileri tartışılmaya başlanmıştır. Bu da yetkilileri yeni kararlar almaya zorlamış, konuya ilişkin bir çok sınırlamalar bu şekilde ortaya çıkmıştır. Ancak bu sınırlamalarda ne yazık ki istenilen sonuca varılamamıştır. Dünyada güvenli ve kaliteli gıda üretimi için toplam kalite sistemleri şunlardır:

1. Gıda Güvenliği Sistemi (GHP,GMP,HACCP)
2. Kalite Güvence Sistemi (ISO 9000)
3. Çevre Yönetim Sistemi (ISO 14000)
4. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Standardı (OHSAS 18001)
5. Sosyal Sorumluluk Standardı (SA8000) olarak belirtilmektedir

Ülkemiz gıda endüstrisinde büyük çaplı işletmeler bu sistemlerden bir/birkaçını uygulayabilmekte iken, orta ve özellikle küçük çaplı isletmeler finansal kaynakların yetersizliği yüzünden uygulayamamaktadır.

V.1.4 Türk Gıda Kodeksi

Gerek gıda kaynaklı patojen mikroorganizmalar gerekse kontrolsüz ve yoğun olarak kullanılan kimyasal maddeler (gübre, veteriner ve zirai ilaçlar, gıda katkı maddeleri, ağır metaller, dioksin, allerjenler, vs.) ciddi halk sağlığı tehlikesi oluşturmaktadır. İnsan sağlığını korumak ve çevreye verilecek zararı en düşük seviyeye çekmek için mevcut yasaların uygulanması ve yeni üretim tekniklerinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. 5179 sayılı yasa gereğince, üreticiler, işletmeler v.b. Türk Gıda Kodeksine uygun ürünler üretmek zorundadır.

TKB Gıda Siciline kayıtlı gıda işletmelerinin yanında merdiven altı tabir edilen teknik, sağlık ve hijyenik şartlara uygun üretim yapmayan işletmelerin sayısının çok fazla olduğu bilinmektedir. Söz konusu işletmelerin kontrol altında bulundurulması ve tüketiciye güvenli gıda temini için kontrol ve denetim çalışmalarının birincil üretim aşamasından başlayarak son tüketim aşamasına kadar gıda zincirinin tamamında uygulanması büyük önem arz etmektedir.

V.1.5 Risk Analizleri (Değerlendirme, Yönetim, İletişim)

TKB tarafından çeşitli ürünlerde kalıntı izleme programları yürütülmektedir. Ayrıca düzenli olarak iç üretim ve ithal gıdaların uygunluk denetimleri yanı sıra gıda güvenliği açısından mikrobiyolojik ve kimyasal (pestisit kalıntıları, veteriner ilaç kalıntıları, ağır metal kontaminasyonu ve katkı maddeleri gibi) analizler yapılmaktadır.

Dünyada risk analizleri gıda kontrol politikalarının belirlenmesinde entegral bir element olarak ele alınır. Ülkemizde de gıda denetimleri ve kontrol programları halk sağlığını gıda kaynaklı tehlikelerden korumak için gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda HACCP sisteminin uygulamalarının mevzuatlarda ele alınması bir başlangıç teşkil etmiştir. Risk analizlerini (risk değerlendirme, risk yönetimi ve risk iletişimi) geliştirmek için uluslararası kuruluşlardan FAO ve WHO tarafından yapılan çalışmalarda Türkiye'nin katılımı zayıf kalmaktadır.

Gıda güvenliği ile ilgili konularda eğitici amaçlı seminer, panel ve sempozyumların vb. düzenlemesi risklerin geniş toplum kesimlerine aktarılmasında ve bilgilendirilmesinde önem taşımakta, ancak mevcut yapı içerisinde koordinasyon yetersizliği, bilimsel verilere dayanmadan yapılan iletişimler gıda güvenliği zincirinde zayıf noktalardan birini oluşturmaktadır.

V.1.6 Gıda Güvenliği ile İlgili Aktiviteler

V.1.6.1 İyi Tarım Uygulamaları

Son yıllarda başta AB ülkeleri ve diğer gelişmiş ülkeler olmak üzere, dünyanın her yerinde piyasaya sürülen ürünlere ve çevreye karşı insanlar daha bilinçli bakmaya başlamıştır. Tüketici artık, alacağı ürünün çevreye dost, insan sağlığına uygun ve güvenli bir şekilde üretildiğinden emin olmak istemekte ve bu şekildeki ürünleri tercih etmektedir. Tüketicinin bu istekleri; sağlıklı ve güvenilir ürünleri üretme ve pazara sürülecek olan ürünlere standart getirme konusunda üreticileri, yetkilileri ve diğer konu elamanlarını ortak bir noktada birleşme durumuna getirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda da; kalite kavramı yeni boyutlar kazanmıştır. Ulusal ve uluslararası platformda;

-Tüketiciyi koruma altına almak,
-Gıda güvenliği ve bu güvenliğin şartlarını belirlemek,
-Tüketicinin satın alacağı ürünlere karşı güveni artırmak,
-Arz zinciri boyunca en yüksek verim ve kaliteyi elde etmek,
-Başta su ve toprak kirliliği olmak üzere çevre kirliliğini önlemek

konusunda bir takım çalışmaların yapılması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla yapılan çalışmaların en önemlilerinden birisi de iyi tarım uygulamalarıdır. Çiftlikten sofraya gıda güvenliğinin sağlanabilmesi için iyi tarım uygulamaları önem arz etmektedir.

Ülkemizde büyük potansiyele sahip olan organik tarım alanlarından üretilen organik ürünlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Çünkü gıdalarda kalıntı/bulaşanlar açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle kalıntı/bulaşanlar bakımından risk taşıyan gıdaların organik üretimi yapılarak daha güvenli gıdalar sağlanmış olunacaktır. Bu gıdalar hem AB ülkeleri hem de ülkemizde ki tüketiciler tarafından gün geçtikçe artan oranda tercih edilmektedir.

V.1.6.2 Modern Biyoteknoloji

Dünyada artan nüfus karşısında üretim arzını artırmak için modern biyoteknoloji kullanılarak transgenetik ürünler elde edilmektedir. Transgenetik ürünlerin gıdalarda kullanılması ile gıda güvenliğinin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Genetiği değiştirilmiş ürünlerin gıda zincirine girmesiyle dünyada biyoteknolojik ürünlerin mevzuat çalışmalarının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ülkemizde mevcut mevzuatlarda (6968 sayılı Zirai Karantina ve Zirai Mücadele, 1380 sayılı Su Ürünleri, 4458 sayılı Gümrük, 308 sayılı Tescil, 1734 sayılı Yem Tescil, 4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuat, 6831 sayılı Orman, 2872 sayılı Çevre, 4926 sayılı Kaçakçılık, 7982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu v.b.) genetiği değiştirilmiş organizmalara (GMO) yer verilmediğinden, ulusal biyogüvenlik çerçevelerinin geliştirilmesi projesi ile mevzuat çalışmaları başlatılmış ve devam etmektedir.

Ülkemizde GMO analizleri TKB Ankara İl Kontrol Laboratuvarında ve TUBİTAK'ta gerçekleştirilmektedir. TKB Bursa Gıda Kontrol ve Merkez Araştırma Enstitüsü'nde kurulmakta olan Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Bölümünde GMO analizleri yakın bir tarihte gerçekleştirilir hale gelecektir.

Genetiği değiştirilmiş organizmalar içeren gıdalar ve yemler insan sağlığına potansiyel risk teşkil etme endişelerini gündeme getirdiğinden, piyasaya sürülmeden önce gıdaların güvenliğinin değerlendirilmesi zorunluluk haline gelmiştir.

V.5 SONUÇ VE ÖNGÖRÜLER

V.5.1 Devletin Gıda ve Yeme ilişkin Görevleri

Günümüz gelişmiş yada gelişmekte olan toplumların tümünde yem ve gıdaya ilişkin hizmetler devletin insanlığa sunduğu temel hizmetler kapsamında kabul edilmektedir. Bu nedenle devletin insan ve hayvan sağlığını ilgilendiren gıda ve yem güvenliği ile ilgili topluma karşı sunmakla yükümlü olduğu hizmetler ile ilgili bazı hususlar I. Tarım Şurasında da vurgulandığı üzere :

1. Devlet, vatandaşlarına daima yeterli miktar ve çeşitlikte gıda sağlamakla yükümlüdür,
2. Sağlanan gıdalar, toplumun alım gücüne uygun, insan sağlığını hiçbir şekilde tehdit etmeyecek nitelikte ve kaliteli olmak zorundadır,
3. Çiftlikten sofraya gıda güvenliği için gerekli altyapılar oluşturmalıdır,
4. Gıda arzı ve beslenme düzeyine ilişkin politikalarının isabet derecesini saptamak üzere, periyodik olarak gıda tüketim ve beslenme araştırmalarını, sağlık parametreleri ile bağıntılı olarak yapmak yada yaptırmak durumundadır,
5. Gıda ve yem kayıplarını en az düzeye indirgeyecek, üretim ve işleme teknolojilerini geliştirici araştırmaları, ilgili tarafların katılımını teşvik etmektir,
6. Tüm temel devlet hizmetlerinde olduğu gibi, toplumun katılımını sağlamak üzere, fertlerin gıdaya ilişkin hukuki hakları ve beslenme ilkeleri konusunda bilgilendirmesini ve eğitilmesini sağlamak maksadıyla, tüketiciyi bilinçlendirecek tedbirleri almak zorundadır,
7. Ticarete konu olan (iç piyasa-ithal-ihraç) gıda ve yem maddelerinde kontrol görevini etkin olarak sürdürmesi gereklidir. Aynı titizlikle seçilen kontrol yöntemlerini tüm ilgili birimlerde

aynen uygulatmak ve kontrolün sürdürülebilir ve güvenli olması için kamu ve yetkilendirilmiş özel laboratuvarların akreditasyonunun gerçekleştirmesini zorunlu kılmalıdır.

8. Özgün gıda politikaları sağlamalıdır; hammadde üretim bazında iyi tarım uygulamalarını, ürün işlemede HACCP kurallarını uygulayıcı tedbirleri almalı, pazarlamada gerekli ekonomik politikalarla desteklemelidir,
9. Özel sektörün yatırım profili ulusal gereklilikler çerçevesinde devlet tarafından yönlendirilmelidir,
10. Gıda ve yemle ilgili araştırma, denetim ve kontrol hizmetlerinde bütünlüğü ve koordinasyonunu sağlayarak işlevlerini en iyi şekilde yapacak tedbirleri almak zorundadır,
11. Yeni teknolojiler (gen teknolojisi) ile elde edilmiş ürünler, gıda kaynaklı salgınlar, emerging patojenler gibi gıda güvenliğini gündeme getiren konularda bilimsel verilere dayanan risk değerlendirmesinin yapılabilmesi için 'Ulusal Gıda Güvenliği Stratejileri'ni oluşturmalıdır Bu stratejilerin geliştirilmesinde WHO, FAO, UNEP, OECD ve Dünya Bankası ile ortak çalışmalar yürüterek uluslar arası prensipleri göz önünde bulundurmalıdır.
12. Ülkemizde AB'ye paralel bir standardizasyon sistemini oluşturmak üzere, ürünlere ilişkin teknik mevzuatın hazırlanması ve uygulanması hakkında, kanun ve diğer mevzuatları çıkarmak ve etkin olarak uygulamak zorundadır.
13. Topıumun bilinç düzeyini artıracak tedbirleri almalıdır.

V.5.2 Türkiye'deki Mevcut Durumun Zayıf Yönleri

1. Devlet adına gıda kontrol ve denetim hizmetlerini veren birimlerin dağınık olması ve aralarında yeterli koordinasyonun sağlanamaması nedeniyle bu konuda etkinlik ve disiplin sağlanamamaktadır. Araştırma, kontrol ve denetim bir bütünlük içinde değildir.
2. Uluslar arası kuruluşlarla (WHO, FAO,JRC) gıda güvenliği stratejilerini geliştirme konusunda mevcut ilişkiler yetersizdir.
3. Gıda ve yeme ilişkin davaların görüleceği İhtisas Mahkemelerinin bulunmayışı nedeniyle yargı kararlarının güvenilirliğine gölge düşürmektedir.
4. Sınır kontrollerine ilişkin yetersizlikler (kaçak hayvan, tohum, gıda hammaddeleri v.b.) gıda güvenliğinin sağlanmasını güçleştirmekte ve ekonomide önemli kayıplara neden olmaktadır.
5. Özellikle düşük kapasiteli ve gelişmiş teknoloji uygulamayan gıda ve yem işletmelerinde otokontrol gereğince uygulanamamaktadır.
6. Gıda ve yem sektörü içinde, çalışma izni olmaksızın ve denetimsiz çok sayıda işletme olması, parasal kaynak ve alt yapı sıkıntısından dolayı gıda ve yem kontrolünü güçleştirmektedir. Bu durum iç ve dış ticarette ekonomik kayıplara da yol açmaktadır.
7. Gıda sanayi kuruluşlarında kapasite kullanımının yetersiz olmasının en büyük nedeni küçük ölçekli işletme sayısının fazla olmasıdır.
8. Tarıma dayalı sanayide yeterli, kaliteli ve düzenli hammadde sağlanamaması sektörün en önemli sorunlarından biridir. Hammaddenin mevsimsel değişiklik göstermesi, mevcut üretimin miktar ve kalitesinin yetersizliği nedeniyle, işletmeler düşük kapasite ve yüksek maliyetle çalışmaktadırlar.
9. Hammadde temininde ki sorunlar ve bazı yem hammaddelerinin (özellikle balık unu, mısır, soya küspesi, arpa, v.b.) ithal edilme zorunluluğunun bulunması karma yem sanayiinin en önemli sıkıntıları arasında yer almaktadır.
10. Gıda ve yemlerin depolanması ve nakliyesinde yetersizlikler bulunmaktadır.
11. Ülkemizde iyi tarım uygulamaları yaygın değildir.
12. Ülkemizde tarımsal mücadele ve veteriner ilaçları ile gübre ve diğer verim artırıcıların yaygın olarak kullanılmasına karşın mevcut mevzuatın AB mevzuatı ile uyumlu olmaması ve kontrolünün de yetersiz olması nedeniyle, insan ve hayvan sağlığını tehdit edecek şekilde kontamine gıdalar ve yemler sıkça piyasaya sürülmektedir.
13. Üniversiteler ile gıda sanayi arasında yeterli işbirliği bulunmamaktadır.
14. Risk durumlarında etkin bir risk yönetiminin sağlanması için, gıda kaynaklı hastalıklar ile ilgili epidemiyolojik araştırmalar ve veri tabanı yetersizdir.
15. Türkiye'de gelir dağılımının dengesizliği, halkın alım gücünün düşük olması, riskli tüketim alışkanlıkları (kokoreç, beyin salatası, çiğ köfte v.b.) ve tüketicilerin gıda güvenliği konusundaki bilgilerinin yeterli olmaması önemli toplumsal zayıflıklar olarak görülmektedir.

16. Sağlıklı içme suyu temini ve kanalizasyon sularının tarımsal sulamalarda kullanılması gibi alt yapı yetersizlikleri ve kişisel hijyene ilişkin eksiklikler sistemin önemli zayıflıkları arasındadır.

V.1.3 Gıda ve Yem Güvenliğinde Ulaşılması Gereken Hedefler:

Bu konuda hedef, güvenli ve kaliteli gıda ve yem üretmektir. Sağlıklı topluma ulaşılması; temiz çevre, sağlıklı bitki, sağlıklı hayvan ve güvenli gıda temininden geçmektedir. Bu temel hedefler:

1. Denetim ve kontrol mekanizmalarının sürdürülebilir ve daha etkin hale getirilmesi
   - Mevcut gıda ve yem ile ilgili mevzuatların AB mevzuatlarına uyumlu hale getirilmesi,
   - Ulusal Referans laboratuvarının kurulması
   - Ülkemiz mevcut labratuvarların uluslar arası boyutta kabulünün sağlanması
   - Laboratuvar teknik personelinin eğitimlerinin sürekliliği ve gelişen teknolojiye ve gündem konularına karşı güncelleşmesi sağlanarak niteliklerinin iyileştirilmesi
   - Gıda ve yemlerde etkin yaygın ve yeterli bir kontrol sisteminin sağlanması,
   - Laboratuvar personelinin özlük haklarının iyileştirilmesi
   - Laboratuvarlara ayrılan bütçenin artırılması
   - 'İl Kontrol Laboratuvar Müdürlükleri Kuruluş ve Görevleri' hakkında yönetmeliğin titizlikle uygulanması
2. Ulusal Gıda Güvenlik Stratejilerinin Belirlenmesi
   - Risk analizlerine dayanan bir sistemin oluşturulması (risk değerlendirmesi, risk yönetimi ve risk iletişimi)
   - Acil durumlara karşı acil önleyici tedbirler alabilecek bir mekanizmanın oluşturulması
3. Gıda ve yemlerde üretimden kaynaklanan kayıp ve hatalı işlemler önlenerek miktar ve kalitenin artırılması,
4. Tüketici haklarının korunmasına yönelik politikaların geliştirilmesi ve uygulamaya konulması,
5. Gerek hizmet alan toplumun, gerekse devlet adına hizmet veren yetkililerin, gereksinim doğrultusunda periyodik ve yaygın eğitimlerinin sağlanması,
6. Gıda ve yeme ilişkin ulusal çıkarların bilimsel veriler ve teknolojik gelişmeler ışığında profesyonel bir ekip tarafından ilgili ulusal/uluslararası platformlarda sürekli ve düzenli olarak savunulması,
7. Gıda ve yem hizmetlerinin etkinliğinin artırılması, koordinasyonun sağlanması ve veri tabanının oluşturulması için konu ile ilgili kurum ve kuruluşlar arasında etkin bir iletişim sisteminin oluşturulması öncelikli hedefleri teşkil etmektedir.

V.1.4 Gıda ve Yem Güvenliği Hedeflerine Ulaşmak İçin Öneriler:

1. Gıda ve yeme ilişkin hizmetlerin etkin ve sürdürülebilir olarak verilebilmesi için mevzuat hazırlama, araştırma, denetim ve kontrol birimlerinin bir bütünlük ve koordinasyon içerisinde çalışmasını sağlayacak aynı çatı altında merkezi bir otorite sistem oluşturulmalıdır.
   - Mevcut gıda kanunu ve bu kanuna işlerlik kazandıracak yönetmenlikler ilgili AB mevzuatı ve direktifleri esas alınarak düzenlemeli ve uygulamada gerekli titizlik gösterilmelidir. AB ülkelerinin çoğunluğunun mevzuatlarında yem gıda ile birlikte düşünülmüştür. Bu nedenle, AB uyumu süreci içerisinde gıdadan farkı olmayan dolaylı da olsa insan sağlığına etki eden yem ile ilgili mevzuatın 5179 sayılı Gıda Kanunu içerisinde mütalaa edilerek güncelleşmesi sağlanmalıdır.
   - Gıda ve yem sanayinde gıda güvenliğinin sağlanmasının temel gereçleri arasında yer alan bilgi ve iletişim teknolojileri, Araştırma ve geliştirme (ArGe) faaliyetlerine öncelik verilmelidir.
   - Gıda ve yem güvenliğinin sağlanması amacıyla kontrol ve denetim altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi sağlanmalıdır.

- Gıda ve yeme ilişkin hizmetlerin yürütülmesinde yeterli altyapı için gerekli bütçe tahsis edilmeli ve bu bütçe tasarruf tedbirleri dışında tutulmalıdır.
- Gıda ve yem kontrolünde ortak standart ölçüt ve yöntemlerin kullanımları sağlanmalıdır.
- Gerek kamu, gerekse özel gıda kontrol laboratuvarları etkin bir şekilde denetlenmelidir. Laboratuvar çalışmalarının, izlenmesi, denetimi, metot geliştirilmesi, validasyonu, ve AB referans labratuvarları ile işbirliği yapılması gereklidir.
- Kamuya ait aynı konuda faaliyet gösteren tüm laboratuvarların bir çatı altında toplanmasına yönelik Başbakanlık talimatı ile yapılan çalışma sonuçlarının da değerlendirmeye alınması yararlı görülmektedir.

2. Gıda ve yem mevzuatına aykırı durumlarda oluşacak suçların cezalandırmasında yargıda sürat ve etkinlik sağlamak üzere İhtisas Mahkemeleri kurulmalıdır.
3. Genetiği değiştirilmiş organizmaların üretimi, tüketimi ve denetimine ilişkin düzenlemeler ivedilikle gerçekleştirilmelidir.
4. Ulusal Gıda Güvenlik Stratejilerinin Belirlenmesi çalışmaları ivedilikle başlatılmalıdır.
5. Gıda Güvenlik Stratejilerinin belirlenmesinde önemli rol oynayacak veri tabanın oluşturulması için epidomiyolojik araştırmalara gerekli önem ve destek verilmelidir.
6. AB mevzuatı ve DTÖ'nün ön gördüğü hükümlere uygun birincil üretim aşamasından başlayarak tüketim aşamasına kadar üretici ve sanayici tarafından iyi tarım uygulamaları kullanılmalıdır.
7. Gıda güvenliği zincirinde risk altında olan tüketicileri korumak ve gerekli düzenlemeleri yapmak için gıda alerjisi, işlenmiş veya işlenmemiş gıdalarda allerjenlerin tespiti konusunda gerekli önem ve destek verilmelidir.

V.6 KAYNAKLAR

Anonim, 2002. Komisyon raporları. 2. Türk Veteriner Hekimliği 2. Kurultayı. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü, Ankara.

Codex Alimentaris Commission 2003. Report of the fourth session of the Codex Ad Hoc Intergovermental Task force on foods derived from biotechnology. Joint FAO/WHO Food Standards Programme Codex Alimentaris Commission, Rome, Italy, 30 June-7 July 2003.

Codex Alimentarus, 2003. Principles for the risk analysis of foods derived from modern biotechnology. Foods derived from biotechnology CAC/GL 44-2003

FAO, 2003. Protecting the food chain. Agriculture 21 Magazine: Spotlight.

FAO/WHO. 2001. Evaluation of allergenicity of genetically modified foods. Report of the Joint FAO/WHO Expert Consultation on Allergenicity of Foods Derived from Biotechnology. Food and Agriculture Organization of the United Nations/World Health Organization. Rome, January 22-25.

Master Plan Revizyon, 2001. AFA ve program değerlendirme, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.

OECD, 2000. Compendium of National Food Safety Systems and Activities, Individual country reports of the Member countries. Oraganisation for Economic Co-operation and Development, Ad Hoc Group on Food Safety.

OECD, 2000. Overview of Food Safety Systems and Activities Executive Summary. Organisation for Economic Co-operation and Development, Ad Hoc Group on Food Safety, April 27-28.

Tarım Surası, 1997. Tarım ve Köyişlari Bakanlığı, Ankara.

Taylor, S. L., and Hefle, S. L. 2001. Food Allergies and other food sensitivities. Scientific Status Summary, Food Technology 55:9

WHO 2002. Food Safety Issues. WHO Global Strategy for Food Safety. World Health Organization, Geneva, Switzerland.

UZMAN LİSTESİ VE GÖREV DAĞILIMI

Prof. Dr. Rahmi TÜRK	Komisyon Başkanı
Doç. Dr. Mevhibe ALBAYRAK	Komisyon Başkan Yardımcısı
Dr. A. Ahmet YÜCER	Raportör

Alt Komisyon Başkanları

Dr. Vahbi ESER	Bitkisel Üretimde Değişme ve Gelişmeler
Tahsin UĞURLU	Hayvansal Üretimde Değişme ve Gelişmeler
Cemil ÖZTÜRK	Su Ürünleri Üretiminde Değişme ve Gelişmeler
Prof. Dr. Rahmi TÜRK	Pazarlama Hizmetlerine Yönelik Düzenlemeler ve Yerel Ürünlerde Markalaşma
Doç. Dr. Mevhibe ALBAYRAK	Pazarlama Sistemleri (Organizasyonları) Ve Stok Yönetimi
Dr. A. Ahmet YÜCER	İhracatın Desteklenmesi, Uluslararası Pazar Politikaları ve Stratejileri, Pazarlama ve Dış Ticarette Karşılaşılan Sorunlar ve Çözümler

Katkıda Bulunanlar

Orhan YÜKSEL	Tarım Kredi Kooperatifleri Genel Müdürlüğü
Mehmet TAŞÇI	TKB Teşkilatlanma ve Destekleme Gen.Müd.
Murat GÜNAY	TKB Teşkilatlanma ve Destekleme Gen.Müd.
Cafer ERDOĞLU	TKB Teşkilatlanma ve Destekleme Gen.Müd.
F.Figen ÖZDEMİR	BK Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Turgay
TÜRKYILMAZ	TKB Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü
Kamil BAYRAM	Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü
Ömer ÇELİK	Gaziantep Ticaret Borsası
Ceylan YAĞLIKARA	[illegible]
Hulusi TANMAN	Ege Çiftçiler Birliği
Sinem ACAR	İzmir Ticaret Borsası
Ayfer BİNİCİ	Orta Anadolu İhracatçılar Birliği
Pars ER	TARİŞ
Aziz ORAL	Türkiye Sebze ve Meyve Komisyoncuları Fed.
Yüksel TAVŞAN	Türkiye Sebze ve Meyve Komisyoncuları Fed.
Tuncay Sönmez	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
Özlem YENİ	Hazine Müsteşarlığı
Mustafa SEVER	Dış Ticaret Müsteşarlığı
Ramazan KISA	Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü
Nurhan Varda ECİM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
E.Gülşen CİVANER	İGEME
Erdoğan SARI	Uludağ Üni. Ziraat Fak.Bahçe Bitkileri Böl.
Doç.Dr.Levent Aydın	Uludağ Üni. Veteriner Fakültesi
Kemal KAÇMAZ	Akdeniz İhracatçı Birlikleri
M.Kemal AKMAN	BESD-BİR
Yücel JANDLER	BESD-BİR
Ali YILDIRIM	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
İsmail BÜYÜKSARI	TZOB
Kadir ERGÜLÜK	TKB Tarımsal Üretim ve Geliştirme Gen. Müd. Kemal
ŞEN [illegible]	Çevre ve Orman Bakanlığı
Sebahat HOŞUĞURLU	Adana Çiftçiler Birliği
Nazif ARSLAN	Türk Veteriner Hekimler Birliği Merkez Konseyi

II. TARIM ŞURASI

VI. KOMİSYON

ÜRETİM VE PAZARLAMA POLİTİKALARI KOMİSYONU

UZMAN LİSTESİ VE GÖREV DAĞILIMI

Prof. Dr. Rahmi TÜRK	Komisyon Başkanı
Doç. Dr. Mevhibe ALBAYRAK	Komisyon Başkan Yardımcısı
Dr. A.Ahmet YÜCER	Raportör
Alt Komisyon Başkanları	
Dr. Vehbi ESER	Bitkisel Üretimde Değişme ve Gelişmeler
Tahsin UĞURLU	Hayvansal Üretimde Değişme ve Gelişmeler
Cemil ÖZTÜRK	Su Ürünleri Üretiminde Değişme ve Gelişmeler
Prof. Dr. Rahmi TÜRK	Pazarlama Hizmetlerine Yönelik Düzenlemeler ve Yerel Ürünlerde Markalaşma
Doç.Dr. Mevhibe ALBAYRAK	Pazarlama Sistemleri (Organizasyonları) Ve Stok Yönetimi
Dr.A.Ahmet YÜCER	İhracatın Desteklenmesi, Uluslararası Pazar Politikaları ve Stratejileri, Pazarlama ve Dış Ticarette Karşılaşılan Sorunlar ve Çözümleri
Katkıda Bulunanlar	
Orhan YÜKSEL	Tarım Kredi Kooperatifleri Genel Müdürlüğü
Mehmet TAŞÇI	TKB Teşkilatlanma ve Destekleme Gen.Müd.
Murat GÜNAY	TKB Teşkilatlanma ve Destekleme Gen.Müd.
Cafer EROĞLU	TKB Teşkilatlanma ve Destekleme Gen.Müd.
F.Figen ÖZDEMİR	BK Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Turgay
TÜRKYILMAZ	TKB Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü
Kamil BAYRAM	Toprak Mahsulleri Ofisi Genel müdürlüğü
Ömer ÇELİK	Gaziantep Ticaret Borsası
Ceylan YAĞLIKARA	Polatlı Ticaret Borsası
Hulusi TANMAN	Ege Çiftçiler Birliği
Sinem ACAR	İzmir Ticaret Borsası
Ayfer BİNİCİ	Orta Anadolu İhracatçılar Birliği
Banu ER	TARİŞ
Aziz ORAL	Türkiye Sebze ve Meyve Komisyoncuları Fed.
Yüksel TAVŞAN	Türkiye Sebze ve Meyve Komisyoncuları Fed.
Tuncay Sönmez	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
Özlem YENİ	Hazine Müsteşarlığı
Mustafa SEVER	Dış Ticaret Müsteşarlığı
Ramazan KISA	Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü
Nurhan Verda ECİM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
E.Çiğdem CİVANER	İGEME
Ersegün SARI	Uludağ Üni. Ziraat Fak.Bahçe Bitkileri Böl.
Doç.Dr.Levent Aydın	Uludağ Üni. Veteriner Fakültesi
Kemal KAÇMAZ	Akdeniz İhracatçı Birlikleri
M.Kemal AKMAN	BESD-BİR
Yüce CANOLER	BESD-BİR
Ali YILDIRIM	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
İsmail BÜYÜKSARI	TZOB
Kadir ERÇELİK	TKB Tarımsal Üretim ve Geliştirme Gen. Müd. Yunus
ŞEKER	Çevre ve Orman Bakanlığı
Behçet HOMURLU	Adana Çiftçiler Birliği
Nazif ARSLAN	Türk Veteriner Hekimler Birliği Merkez Konseyi

6. ÜRETİM VE PAZARLAMA POLİTİKALARI

6.1. Üretim Politikaları

6.1.1. Bitkisel Üretimde Değişme ve Gelişmeler

Mevcut Durum

Tahıllar, 10 milyon ha'dan fazla ekim alanı ile bitkisel üretim içindeki en yüksek ekim ve üretim payına sahiptir. Ekmeklik buğday yaklaşık 17 milyon ton, arpa 7 milyon ton, makarnalık buğday 3 milyon ton, çavdar ve yulaf 200'er bin ton ve tritikale 10 bin ton civarında üretilmektedir. Buğday geleneksel besin kaynağımız olarak buğdaylar ülkemiz açısından stratejik öneme sahiptir.

Çizelge 6.1. Türkiye Tahıl Üretimi (Ton)

Yıllar	Buğday	Arpa	Çavdar	Yulaf	Mısır	Çeltik
1994	17.500.000	7.000.000	195.000	230.000	1.850.000	120.000
1995	18.000.000	7.500.000	240.000	250.000	1.900.000	150.000
1996	18.500.000	8.000.000	245.000	275.000	2.000.000	168.000
1997	18.950.000	8.200.000	235.000	280.000	2.080.000	165.000
1998	21.000.000	9.000.000	232.000	310.000	2.300.000	189.000
1999	18.000.000	7.700.000	233.000	290.000	2.297.000	204.000
2000	21.000.000	8.000.000	260.000	314.000	2.300.000	210.000
2001	19.000.000	7.500.000	220.000	265.000	2.200.000	216.000
2002	19.500.000	8.300.000	255.000	290.000	2.100.000	216.000
2003	19.000.000	8.100.000	240.000	270.000	2.800.000	223.000

Çizelge 6.1'den görüleceği üzere, son 10 yılda buğday ve arpa üretiminde, iklim şartlarına bağlı artış ve azalışlar dikkate alınmazsa, çok büyük değişiklikler olmazken, çeltik üretiminde 1994 yılına göre % 45, mısır üretiminde % 34 oranında artışlar sağlanmış olmasına rağmen mısır'da 1.800.000 ton'a ulaşan bir ithalat söz konusudur.

Buğday da 2003 yılı itibariyle 1.845.000 tonluk bir ithalat vardır. Bunun temel nedeni Dahilde İşleme Rejimine dayalı olarak un, makarna, ve bulgur sanayinin talebinin karşılanmasıdır. Arpada ise küçük miktarlarda ihracatlar söz konusu olmaktadır. Tahıllar içerisinde en az sorunun arpada olduğunu söylemek mümkündür. Çavdar ve yulaf üretimi ise kısıtlı miktarlarda yapılmaktadır. Gelecek yıllarda da bu iki üründe bir üretim artışı beklenmemektedir.

İdeal bir çeltik yetiştirme ekolojisine sahip olmayan ülkemizde çeltik üretimi marjinal alanlarda sürdürülmektedir. Ekiliş alanı ve üretim yönünden Marmara Bölgesi birinci sırada yer almaktadır. Çeltikte çeşit ve yetiştirme tekniği araştırmaları bakımından bir eksiklik mevcut değildir. Çeltikte de net ithalatçı konumumuz devam etmekte olup 2003 yılı itibariyle toplam ithalat miktarı 247.724 ton' dur.

Ülkemizde üretilen bakliyat içerisinde nohut ve mercimek en önemli yeri tutmaktadır (Çizelge 6.2). 2003 yılı itibariyle ülkemiz toplam bakliyat üretimi 1.395.000 ton olup bunun içerisinde nohutun payı % 43, mercimeğin payı % 39 ve fasulyenin payı %18'dir. Nohut ve mercimek üretimimizde meydana gelen düşüşlerde, destekleme alımlarından vazgeçilmesi ile üreticilerin karşılaştığı pazarlama problemleri, ve fiyat belirsizliği, en önemli faktörlerdir. Özellikle 1980 yılından itibaren üretimde görülen büyük artışlar neticesinde bakliyat ihracatımız önemli ölçüde artış göstermiş, 1990 yılında ülkemiz dünyanın en büyük bakliyat ihracatçısı olmuştur. Daha sonraki yıllarda dalgalanma gösteren bakliyat ihracatımız, 1996 yılından itibaren genel bir azalış trendine girmiş ve 2001 yılından itibaren tekrar bir artış eğilimi göstermeye başlamıştır. 2003 yılı bakliyat ihracatımızın % 48,2'sini kırmızı mercimek; % 42,4'ünü nohut; % 9,4'ünü kuru fasulye oluşturmuştur. Bu rakamlarla ülkemiz Kanada ve Avustralya'dan sonra dünyanın 3. büyük ihracatçısı konumundadır.

Çizelge 6.2. Baklagiller ve Yağlı Tohumlar Üretimi (Ton)

Yıllar	Nohut	Mercimek	Fasulye	Ayçiçeği	Soya	Zeytin
1994	650.000	610.000	180.000	740.000	70.000	1.400.000
1995	730.000	665.000	225.000	900.000	75.000	515.000
1996	732.000	645.000	230.000	780.000	50.000	1.800.000
1997	720.000	515.000	235.000	900.000	40.000	510.000
1998	625.000	540.000	236.000	860.000	60.000	1.650.000
1999	560.000	380.000	237.000	950.000	66.000	600.000
2000	548.000	353.000	230.000	800.000	44.500	1.800.000
2001	535.000	520.000	225.000	650.000	50.000	600.000
2002	650.000	565.000	250.000	850.000	75.000	1.800.000
2003	600.000	545.000	250.000	800.000	85.000	850.000

Yağlı tohumlarda uzun yıllar üretim miktarları incelendiğinde, zeytin üretiminde artış, ayçiçeği üretiminde herhangi bir değişim olmazken soya üretiminde de azalış olduğu görülmektedir. Yağlı tohumlu bitkilerin ekiliş alanlarında son yıllarda görülen iniş ve çıkışlara bağlı olarak üretimde de dalgalanmalar meydana gelmektedir. Diğer taraftan, ülkemizde gerek hızlı nüfus artışı ve gerekse kişi başına artan tüketim sonucu bitkisel yağ tüketimimiz de sürekli bir artış göstermektedir. Bu nedenle son yıllarda gittikçe artan yağ açığımızın kapatılması için yapılan yağ ve yağlı tohumlar ithalatına petrol ürünlerinden sonra en fazla döviz ödenmektedir. Ülkemizde yağ sanayinin toplam tohum işleme kapasitesi 4,5 milyon ton/yıl olup, kapasite kullanım oranı % 50'nin altındadır. Ham yağ işleme kapasitesi 3 milyon ton/yıl olup, kapasite kullanım oranı % 52 civarındadır. Toplam margarin üretim kapasitesi ise 950.000 ton/yıl olup, kapasite kullanım oranı % 52'dir. Yerli üretimin % 100 artırılması durumunda bile yağ sanayinin bu miktarları işleyebilecek kapasitesi mevcuttur.

GAP'ın devreye girmesi ile 100 – 120 bin ha. ilave üretim alanı artışı ile 180 000 ton ek ayçiçeği daha elde edilebilecektir (Çizelge 6.3).

Üretiminde uzun yıllardan beri problemler yaşanan tütün son on yıl içerisinde % 14 azaltılmıştır. Bu üretim seviyesi ile ülke ihtiyacı karşılanırken ihracat da yapılabilmektedir.

Çay üretiminde % 24'lük bir artış olmuştur, çok az miktarlarda ihracat ve ithalat vardır.

Şeker pancarı üretiminde 1995 yılına göre % 32'lik bir artış, ancak en yüksek üretimin yapıldığı 1998 yılına göre ise % 12'lik bir azalma olmuştur.

Çizelge 6.3. Seçilmiş Bazı Ürünlerin Üretimi (Ton)

YILLAR	Tütün	Çay	Ş.Pancarı	Fındık	Pamuk	Patates
1994	186.954	654.000		490.000	628.286	
1995	204.440	523.465	11.170.569	455.000	851.487	4.750.000
1996	225.216	600.000	14.543.277	446.000	784.047	4.950.000
1997	286.414	752.000	18.400.734	410.000	831.672	5.100.000
1998	250.556	978.589	21.940.518	580.000	882.154	5.250.000
1999	243.468	1.095.532	16.854.294	530.000	791.298	6.000.000
2000	200.280	758.038	18.781.380	470.000	879.940	5.370.000
2001	144.786	824.946	12.550.650	625.000	914.404	5.200.000
2002	152.856	791.700	16.523.166	600.000	988.120	5.000.000
2003	160.252	869.000		480.000	900.271	

Fındık üretiminde yıllar itibariyle değişmekle birlikte 500 bin ton civarında bir üretim miktarı ve dünyanın en büyük ihracatçısı olma konumu korunmaktadır.

Türkiye'de pamuk Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde üretilmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ise sulama imkanlarının gelişmesi ile üretim alanları hızla artarak 300.000 ha çıkmış, Antalya ve Çukurova'da ise azalma devam etmektedir. Pamukta, ortalama lif verimi 744 kg/ha'dan 1150 kg/ha'a, üretim 630.000 tondan 900.000 ton'a.

yükselmiştir. Bu artışlara rağmen halen yaklaşık 500.000 ton civarında bir pamuk ithalatı söz konusudur. Ayrıca, ülkemiz sıvı yağ üretiminde de önemli bir yere sahiptir.

Ülkemizin 205,000 hektarlık alanda gerçekleştirdiği 5,315,000 tonluk patates üretimi ile, dünya patates üreticisi ülkeler sıralamasında 10. sırada yer almaktadır. Patates tohumluğunda tamamen dışa bağımlılık vardır. Az miktarda ihracat söz konusudur. Patates üretiminde ilk üç sırayı Orta-Güney, Karadeniz ve Orta-Kuzey tarım bölgeleri almaktadır. Bölgeler arasında en fazla üretim, Nevşehir, Niğde, Afyon, Kayseri, Konya, Aksaray ve Karaman illerinin yer aldığı orta güney bölgesindedir. Toplam patates üretiminin % 65'i doğrudan tüketime, % 13'ü tohumluğa, % l'i sanayie ve % l-2'si ihracata ayrılmaktadır. Ayrıca depo yetersizlikleri ve pazarlama sorunları nedeniyle, % 20'ye yaklaşan rakamlarda bir kayıp bulunmaktadır.

Mevcut hayvan varlığı üzerinden hesaplandığında ülkemiz kaliteli kaba yem ihtiyacı yaklaşık 30 milyon tondur. Çayır, mera ve yem bitkileri üretiminin tamamı dikkate alındığında karşılanabilen miktar yaklaşık 13 milyon ton civarındadır.

Yem bitkileri ekilişlerinde, istenilen düzeyde olmasa bile, verilen teşviklerle gelişmeler olmuştur. Yem bitkileri 2001 yılında 1.151.750 ha ekiliş alanı ile, tarla tarımı içinde, yaklaşık % 6 lık orana yükselmiş ve artış devam etmektedir. Ancak, bu oranın % 25'lere çıkarılması gerekmektedir. Yem Bitkilerinin toplam ekim alanı, yıllar itibariyle artmış olsa da, artış hızı oldukça yavaştır. En geniş ekim alanına sahip olan yonca ve fiğin ekim alanı düzenli olarak artarken, korunganın ekim alanı dalgalanma göstermektedir. (Çizelge 6.4).

Çizelge 6.4. Yem bitkileri üretimi (ton)

Yıllar	Fiğ		Yonca		Korunga	
	Yeşil ot	Yeşil ot	Yeşil ot	Kuru ot	Kuru ot	Kuru ot
1994	293 895	1 570 439	149 946	321 154	1 292 772	236 650
1995	390 658	1 803 190	271 909	316 391	1 399 341	350 232
1996	395 000	1 935 087	274 715	346 481	1 444 466	315 000
1997	310 000	1 905 800	205 800	255 300	1 364 200	336 000
1998	325 000	1 750 000	203 150	350 900	1 550 000	340 000
1999	340 000	1 594 670	185 000	310 000	1 641 000	360 000
2000	395 000	1 807 000	200 000	330 000	1 540 000	261 000
2001	420 000	1 830 000	203 000	334 000	1 563 000	310 000

1950 yılında 37.9 milyon ha olan çayır-mera alanının 2003 yılında 12.4 milyon hektara düştüğü tahmin edilmektedir. Aynı dönemlerde 1 Büyük Baş Hayvan Birimi (1 BBHB=500 kg)'ne düşen alan 4.3 hektardan 1.1 hektara gerilemiştir. Bu durum, azalan mera alanı üzerinde otlatma baskısının artması, mera vejetasyonunun bozulması, bitkiyle kaplı alanın azalması ve verimlerinin düşmesiyle sonuçlanmıştır. Toplam çayır-mera alanının _'ü kurak iklim kuşağında yer alan bölgelerden Doğu Anadolu (% 37), Orta Anadolu (% 31.5) ve Güneydoğu Anadolu (% 6) Bölgesinde bulunmaktadır. Ülke genelinde çayır-meraların kuru ot verimleri bölgeden bölgeye değişmekle beraber bir yılda üretilen toplam kuru ot üretimi 8.7 milyon ton olarak tahmin edilmektedir.

Ülkemiz, toplam 43 milyon ton yaş meyve ve sebze üretimi ile dünyanın önemli üretici ülkelerinden birisidir (Çizelge 6.5). Ancak, ihracatımızın üretime oranı % 3.7 civarındadır. Bu yapının en önemli nedenleri ürünlerin gıda sanayinde hammadde olarak kullanılması ve yurtiçinde tüketilmesi ile ihracata konu olan yaş meyve ve sebzelerin, uluslararası piyasalarda talep edilen standartlara uygun kalitede üretilememesidir.

2003 yılı itibariyle 11.5 milyon ton'luk meyve üretimi içinde üzümsü meyvelerin payı % 37 ile en yüksektir. Sırasıyla sofralık üzüm ve incir bu grup içerisinde en önemli iki üründür. Yumuşak çekirdekli meyveler yaş meyve üretimimizin % 27'sini oluştururken elma bu grubun en önemli meyvesidir. Turunçgil meyveleri, yaş meyve üretiminden % 21 pay almaktadır. Taş çekirdekli meyve grubunun meyve üretimi içindeki payı % 14 olup kayısı, kiraz, erik ve şeftali bu grubu temsil eden meyveler olarak dikkat çekmektedir.

Soğan, patates, sarımsak gibi yumru bitkiler hariç tutulduğunda, ülkemiz sebze üretiminin % 47'si meyvesi yenen sebzelere ait olup domates, kavun, karpuz, patlıcan, hıyar ve biber ekonomik anlamda bu grubu temsil eden en önemli ürünlerdir.
Muz, üzüm, portakal, elma, mandarin, armut, şeftali-nektarin, limon ve erik dünyada en fazla üretilen meyvelerdir. Dünya toplam üzüm üretiminin % 6'sı, portakal üretiminin % 2.2'si ve elma üretiminin % 4.3'ü ülkemiz tarafından karşılanmaktadır.

Dünya toplam domates üretiminin % 8.6'sı, biber üretiminin % 7.5'i, kavun üretiminin % 6.3'ü, karpuz üretiminin % 4.6'sı, salatalık üretiminin % 4.4'ü, soğan üretiminin % 3.4'ü ve patates üretiminin % 1.7'si, ülkemiz tarafından karşılanmaktadır.

Çizelge 6.5. Türkiye Yaş Meyve ve Sebze Üretimi (1000 Ton)

Ürünler	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Portakal	842	890	740	970	1.100	1.070	1.250	1.250	1 250
Mandarin	453	450	365	480	500	560	580	590	550
Limon	418	401	270	390	520	460	510	525	550
Altıntop	65	75	55	100	140	130	135	125	135
Elma	2.100	2.200	2.550	2.450	2.500	2.400	2.450	2.200	2 600
Armut	410	410	400	360	360	380	360	340	370
Üzüm	3.550	3.700	3.700	3.600	3.400	3.600	3.250	3.500	3 650
İncir	300	290	243	255	275	240	235	250	280
Kayısı	400	250	206	490	335	530	470	315	440
Şeftali	340	360	355	410	400	430	460	455	460
İncir	300	290	243	255	275	240	235	250	280
Kiraz	186	200	215	195	250	230	250	210	265
Karpuz, Kavun	5.400	5.800	5.550	5.815	5.725	5.805	6.350	6.395	5 950
Domates	7.250	7.800	6.600	8.290	8.956	8.890	8.425	9.450	9 820
Patates	4.750	4.950	5.100	5.250	6.000	5.370	5..000	5.200	5 300
Kuru Soğan	2.850	1.900	2.100	2.270	2.500	2.200	2.150	2.050	1 750
Hıyar	1.250	1.300	1.400	1.475	1.650	1.825	1.740	1.670	1 780
Biber	1.080	1.150	1.130	1.400	1.462	1.480	1.560	1.750	1 790
Patlıcan	750	850	847	915	976	924	945	955	935
Havuç	250	270	240	232	239	235	230	235	405
Toplam (Diğerleri Dahil)	36.000	35.000	36.000	39.000	41.200	41.000	42.000	42 000	43 000

Kaynak: DİE 2004

Tıbbi ve aromatik bitkiler ile süs bitkileri ülkemizin en zengin ürün gruplarından birisidir. Ancak, halihazırda bu ürünler çoğunlukla doğadan toplanarak değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalar neticesinde bu alanda bir ilk olarak 2 kekik çeşidi tescil ettirilmiştir. Doğadan toplama ve sökümlerden ziyade kültüre alınmış ürünlerin üretilmesi daha fazla ekonomik katkı sağlayacaktır.

Ülke ekonomimizin ana sektörünü oluşturan tarımda verimliliğin artırılması, optimum girdi kullanımının yaygınlaştırılmasına ve bu girdilerin tekniğine uygun şekilde kullanılmalarına bağlıdır. Bitkisel üretimde verim ve kaliteyi doğrudan etkileyen faktörlerin başında kullanılan tohumluk gelmektedir. Kaliteli tohumluk kullanımı, diğer üretim şartlarına bağlı olarak verimde % 20-30 oranında ve hatta yabancı döllenen türlerde melez tohumlar % 300 artış sağlamaktadır.

Ülkemizde tohumluk üretim, tedarik ve dağıtımları, ürünlere göre değişen oranda katkıları ile kamu ve özel sektör kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Özel sektör kuruluşları daha çok hibrit mısır, hibrit ayçiçeği, soya, patates, hibrit ve standart sebze gibi tohumlukların üretim, tedarik ve dağıtımında faaliyetlerini ağırlıklı olarak sürdürmekte olup, bu tohumluk üretimlerinde payları % 90'ının üzerindedir. Öte yandan, çeşitli yem bitkileri tohumluklarının üretimleri TİGEM; pamuk tohumluğu üretim ve dağıtımı ise Bakanlığımıza bağlı Araştırma Enstitüleri ve Birlikler (ÇUKOBİRLİK, TARİŞ, ANTBİRLİK) tarafından gerçekleştirilmekte olup, bu tohumların üretiminde özel sektörün payı % 10'unun altındadır.

Ülkemiz, sebze ve süs bitkileri bakımından yeterli bir AR GE kapasitesine henüz sahip olmamıştır. Konu üzerinde çalışan kamu araştırma kuruluşlarındaki araştırmacı sayısı, bahçe kültürleri içinde bile oransal olarak düşüktür. Özel sektör araştırma kuruluşları ise, genelde tohum ticaretine yönelik geliştirme çalışmaları yapmakta ve orijinal olmaktan çok, yabancı tohumculuk şirketlerinin temsilcisi durumundadırlar. Son derece önemli bir alt sektör olan sebzecilikte verim, kalite ve dolayısıyla karlılığın artırılmasına yönelik araştırmalar ne yazık ki yeterli seviyede değildir.

Son yıllarda Araştırma Enstitülerimiz tarafından yapılan çalışmalar sonucunda; F1 hibrit sebze çeşitlerinin elde edilmesine yönelik çalışmalarla çok sayıda F1 hibrit sebze elde edilmiş ve bunların bir kısmının üretim hakkı özel sektöre devredilmiştir. Öte yandan, ülkemizde özellikle sebze ve süs bitkileri yetiştiriciliği için kullanılan çoğaltım materyallerinde büyük ölçüde dışa bağımlılık söz konusudur. Hibrit ve standart sebze gibi tohumlukların üretim, tedarik ve dağıtımında Özel sektör kuruluşları faaliyetlerini ağırlıklı olarak sürdürmektedir. 2004 yılından başlamak üzere "F1 Hibrit sebze Tohumculuğu Projesi" Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Koordinatörlüğünde başlatılmıştır. Bu proje ile özel sektörün çeşit geliştirmede ihtiyaç duyduğu genetik kaynağın üretilerek özel sektörün kullanımına sunulması hedeflenmektedir.

Sorunlar

Ekmeklik ve makarnalık buğdayın istatistik verilerinin ayrı tutulmaması net verilerin elde edilmesini engellemektedir.

Ekmeklik ve makarnalık buğdaylarda ülkemizde yeteri kadar çeşit vardır. Temel sorun üretimden kaynaklanmaktadır. Her iki üründe de "kalite sınıflarına göre üretim bölgelerinin" belirlenmemiş olması, kaliteli ürün elde edilmesini güçleştirmektedir.

Makarnalık buğdayın en kaliteli yetiştiği bölgeler İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleridir. Ancak, son yıllarda Güney Doğu Anadolu Bölgesinde ekmeklik buğday üretiminde bir artış gözlenmektedir. Bu durum makarnalık buğday açısından gelecekte büyük problemlere neden olacaktır.

Hububat ürünlerinde üretim maliyetleri oldukça yüksektir. Maliyetlerin düşürülmesi için girdilerin ucuzlatılması başta olmak üzere uygun destekleme politikalarının geliştirilmemiş olması büyük problemlere neden olmaktadır.

Türkiye'nin mısır üretim açığı göz önüne alındığında, esas olan yerli teknoloji kullanımı teşvik edilerek iç üretimin ve verimin artırılmasıdır. Hasat döneminde yapılan mısır ithalatı yerli üreticiyi mağdur etmektedir.

Çeltik üretimine uygun yeterli üretim alanlarının olmaması, çeltik üretiminin zorluğu ve bilinmemesi, üretim maliyetleri ile üretimde kullanılan girdi ve tekniklerin pahalı ve çevre ile uyumlu olmaması, kalite standardının olmaması pazarlamada sorunlara neden olmaktadır. Özellikle tüketici tarafından tutulan "baldo" çeşidi kendi başına standart olmuştur. Bu durum özellikle, tüketicinin aldatılmasına neden olmaktadır.

Bakliyat üretimimizde meydana gelen düşüşlerde, destekleme alımlarından vazgeçilmesinin yanında makineli tarıma uygun, çevre koşullarına adaptasyonu yüksek, hastalık ve zararlılara dayanıklı çeşitlerin geliştirilememesi, verim düşüklüğü, üreticilerin karşılaştığı pazarlama problemleri, hastalıklar, doğrudan gelir desteği, fiyat belirsizliği, çiftçi alışkanlıkları gibi etkenler önemli rol oynamaktadır.

Ayçiçeği üretimini teşvik edici, fiyat politikaları ve ithalata uygulanacak düzenlemelerin gecikmesi durumunda, üretim miktarında düşmenin olduğu yıllarda dış piyasa fiyatlarına bağlı olarak yağ sektörünün ayçiçeği ve ham yağ ithalatında da artışların olabileceği gerçeği kaçınılmaz olacaktır.

Soya Karadeniz Bölgesinde Çarşamba ovasına ve Akdeniz Bölgesinde Çukurova'ya sıkışmış kalmıştır. Soyanın bu iki ova dışına çıkarılması ve üretiminin katlanarak artırılması için herhangi bir teknik engel bulunmamaktadır.

Türkiye'de soya üretimi son yıllarda önemli ölçüde düşüş göstermiştir. Buna ana sebep olarak takip edilen fiyat ve pazar politikaları gösterilmektedir. Üretimdeki bu düşmeye karşılık devamlı surette artan iç piyasa talebi dolayısıyla ithalat çok hızlı bir artış göstermiştir. İç piyasa talebini elden geldiğince ülke kaynakları ile karşılanmasına yönelik projeler, destekler ve teşvikler ortaya konmamıştır. Buna ilaveten ihtiyaç duyulan araştırma, eğitim ve tarımsal yayım alt yapısı oluşturulmamıştır. Soya kendi haline terkedilmiş ve sonuçta üretimde düşme olurken ithalat çok daha hızlı artmıştır. Sanayiciler için iç piyasadan soya temin etmek yerine yurt dışından soya ithal etmek daha cazip hale gelmiştir.

Yağlı tohumlu bitkilerde üretim maliyetleri ve özellikle tohumluk fiyatları oldukça yüksektir. Yerli çeşitlerlin geliştirilmesi ve kullanımının teşvik edilmemesi büyük bir eksikliktir.

Pamuk ekim bölgelerinde farklı sorunlar vardır. Antalya ve Çukurova pamuk ekim alanlarında verimi sınırlayan en önemli etken yeşilkurt, beyaz sinek ve afid gibi böcek zararlıları, Ege ve Hatay pamuk ekim bölgelerinde ise verticillium solgunluk hastalığı büyük zararlara neden olmaktadır. Şanlıurfa ve çevresinde ise yüksek sıcaklık ve kuraklık önemli problemlerdir.

Pamuk toplama işçiliğindeki yüksek fiyat ve işçi bulmada yaşanan sıkıntıların devam etmesi nedeniyle makineli hasada uygun kültürel işlemler yeterince yaygınlaşmış değildir. Üretimde birim maliyetin yüksek olması, ithalatı cazip kılmaktadır.

Bölgeler arası fiyat farkı nedeniyle, bölgeler arası pamuk nakilleri "Tek Balya Sistemi"nin olmaması nedeniyle bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Patates üretiminde kullanılan çeşitlerin tamamı ithaldir. Yurt içi çeşit geliştirme çalışmalarına yeterince kaynak ayrılamamaktadır.

Üretim alanlarında 4 yıllık münavebe, daha az gübre önerilmesine rağmen uygulamayı emredici mevzuat olmadığı için yeterince başarılı olunamamıştır. Özellikle yetersiz münavebe nedeniyle bulaşıcı hastalıklar hızla yayılmaktadır. Niğde-Nevşehir civarında bazı bölgelerde patates kanseri nedeniyle karantina uygulaması başlatılmak zorunda kalınmıştır.

Akdeniz ve Ege sahil şeridinde turfanda üretim döneminde önemli bir patates zararlısının bulunmaması nedeniyle hiç ilaçlama yapılmamaktadır. Turfanda patatesin son yıllarda Avrupa'ya ihraç imkanlarını değerlendirebilen bazı özel firmalar bu bölgelerde sözleşmeli tarım uygulamalarına başlamışlardır. Ancak, yeterli olmayan bu üretim yeterince teşvik edilmemektedir.

Patateste depo yetersizlikleri ve pazarlama sorunları nedeniyle, % 20'ye yaklaşan bir kayıp bulunmaktadır.

Yem bitkilerinin toplam ekim alanı, yıllar itibariyle artmış olsa da, artış hızı oldukça yavaştır.

Yem bitkisi olarak kullanılan tür sayısı oldukça kısıtlıdır. Tür sayısı ve bu türlerde çeşit sayılarının artırılmasında sorunlar yaşanmaktadır. Yem bitkileri üretiminin geliştirilmesinde ve kalite sorunlarının çözümlenmesindeki en önemli etkenlerden biri sertifikalı tohumluk üretimi ve bunun çiftçiye ulaştırılamamış olmasıdır.

Ülkemiz yüzölçümünün yaklaşık dörtte birini oluşturan, Mera ve çayırlarla ilgili olarak yapılan çalışmalar bu alanların ıslah edilebilme imkanına sahip olduklarını ortaya koymuştur. Ancak önemli olan verimliliği artırılan meraların verimliliklerinin korunarak kullanımının sağlanmasında sorunlar vardır. Bu sorunlar teknik olmaktan çok sosyal ve ekonomik boyutludur.

Sebzeler ve meyvelerde, ürün doğru zamanda ve doğru şekilde hasat edilemediği gibi, yeterli ve nitelikli depolama söz konusu değildir. Taze tüketime yönelik olarak iç piyasaya sunulan ürünler ambalajsız ve soğuk zincirsiz taşınmakta, bu sırada ürün kayıpları yaşanmaktadır.

Sebze ve meyve ihracatında kalite ve sürekliliğin sağlanması çözüm bekleyen en önemli sorundur. Ayrıca, tanıtım, ürün ve marka geliştirilmesine öncelik verilmesi, pazarlama zincirinin ürünün gerektirdiği şekilde planlanması, alıcı piyasada kalıcılığın hedeflenmesi ve alıcı ülkenin dış ticaret kurallarının sıkı bir şekilde takip edilmesi gerekmektedir. Dış pazarların talepleri doğrultusunda, istenen çeşitte ve yeterli miktarda üretim yapılmamaktadır. İhraç edilebilecek kalitede üretimde bulunmak yerine üretim fazlasının ihraç edilmesine çalışılmaktadır.

Türkiye sebze ve meyve işletmeleri küçük aile işletmeleri şeklinde olduklarından, ürünlerini pazarlamada etkin bir yapıya sahip değildir. aynı zamanda fiyat oluşumunda da herhangi bir etkileri olmamaktadır. Ürün ya tarlada toptan satılmakta, yada hasat edildikten sonra yerel pazarlarda üreticinin kendisi tarafından pazarlanmaktadır. Ürün nasıl satılırsa satılsın, çiftçi reel olarak yeterli geliri elde edememektedir. Üretimin çok küçük bir kısmı ihracata konu olmaktadır.

Bilinçsizce yapılan ilaçlama ve gübreleme dolaylı olarak çevre kirlenmesine neden olmaktadır. Son yıllarda uygulanmaya başlanan Entegre Mücadele programlarının yaygınlaştırılmasında zorluklarla karşılaşılmaktadır.

Ülkemizde tohumluk üretim ve dağıtımında karşılaşılan başlıca problem, etkili bir üretim planlaması yapılmaması ve tohumluk arz-talep dengesinin kurulamamasıdır.

Bitkisel üretimde kullanılan girdilerin yeterince denetimi yapılamamakta ve yaptırım bulunmamaktadır.

Öneriler

Üreticiyi desteklemek, üretimi geliştirmek, ithalatını daraltıp ihracatını artırmak için, Türk ekonomisinin içinde bulunduğu durum, IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi kuruluşlarla olan anlaşma ve ilişkilerde göz önünde bulundurularak yeni politika ve stratejiler belirlenmelidir.

Tahıllarda köklü bir ar-ge geleneğine sahip olan ülkemizde geliştirilen teknolojilerin (çeşit, yetiştirme teknikleri vb) kullanım oranlarının artırılması için teşvik tedbirleri alınmalıdır.

Kamu, üniversite ve özel sektör ar-ge faaliyetlerine teşvikler sağlanmalıdır.

Türkiye'de üretiminin artırılması için alınacak teknik önlemlerin başında tohumluk kalitesinin artırılması, sertifikalı tohumluk kullanımının ve üretimi artırıcı diğer yöntemlerin kullanımının teşvik edilmesi gelmektedir.

Eğitim ve yayım faaliyetinin etkinliğinin artırılmasının için "özel yayım" kuruluşlarının kurulması için yasal tedbirler yanında maddi teşvik tedbirleri de alınmalıdır.

Kimyevi gübre kullanımı yanında gübre piyasasının etkin bir biçimde denetlenmesini gerekmektedir.

Tarımsal ilaçların kullanılması açısından da eğitim ve piyasa denetiminin geliştirilmesi zorunludur.

Buğday üretiminde kaliteli üretimin sağlanması için "kalite üretim bölgeleri"nin belirlenmesi ve üretimin buna göre yönlendirilmesi gerekir.

DGD sosyal bir destek olarak korunmalı, üretim teşviki açısından fiyat teşviklerine ağırlık verilmeli, prim sistemi geliştirilmelidir.

Her türlü çiftçi alacağı gecikmeden ödenmelidir.

Denizcilik sektöründe olduğu gibi tarımsal üretimde kullanılan mazotun ucuz tarifeden alınmasına yönelik bir teşvik uygulamasına gidilmelidir.

Üreticinin en büyük güvencesi olan TMO piyasada müdahale kurum olarak daha aktif bir rol oynamalıdır.

Çiftçinin sulamada kullandığı elektriğin fiyatı ucuzlatılmalı; elektrik borçları yeniden yapılandırılmalıdır.

Doğal afetlerden zarar gören çiftçilerin zararlarının karşılanması için tedbirler geliştirilmelidir.

Artan iç tüketimin karşılanması için mısır ekim alanlarının ve üretimin artırılmasında uygulanan mevcut destekleme politikaları geliştirilip yaygınlaştırılarak devam ettirilmelidir. Özellikle, GAP ve Orta Anadolu ve Geçit Bölgelerinde Mısır üretiminin artırılması için tedbirler geliştirilmelidir.

Üreticiye daha ucuz tohumluk sağlanması için yurt içi çeşit geliştirme ve geliştirilen çeşitlerin kullanımı teşvik edilmelidir.

Özellikle hasat dönemlerinde Mısırda ithalatta fon ve vergilendirme uygulaması devam ettirilmelidir.

Çeltik üretim alanlarının belirlenmeli ve bu alanlarda üretim artışına yönelik tedbirler alınmalıdır.

Çeltikte çeşit geliştirmede özellikle piyasada tutulan Baldo tipi çeşit geliştirmenin yanı sıra, ucuz ithalata konu olan orta boyda ve camsı özellikte ve verimli çeşitlerin geliştirilerek üretim maliyetlerinde rekabet imkanı yaratılmalıdır.

Çeltikte kalite özellikleri belirlenmeli ve standartları oluşturulmalıdır.

Çeltikte net ithalatçı ülke durumunda olan ülkemizde sulama imkanları artırılmalı, geliştirilen verimli çeşitlerlerin (hibrit çeşitler geliştirme de dahil) sertifikalı tohumluklarının kullanılması sağlanmalı, ileri tarım teknikleri kullanılmalı, ithal pirince sınırlamalar getirilmeli ve üretim maliyetleri azaltılmalıdır.

Ergene Nehrinin kirliliğinin önlenmesi, Çeltik Üretim Kanununun gözden geçirilmeli, üretici birliklerinin kurulmalı, ilaçlamalarda çevre dostu kimyasal ilaçlar kullanılmalı, biçerdöverle hasat ve kurutma makinelerinin kullanılması için tarla tesviyeleri iyi yapılmalıdır.

Çeltiğin II. Ürün olarak yetiştirilmesi GAP Bölgesi için mümkün gözükmektedir. Ancak, GAP projesi kapsamında da sulanan alanlarda 38.000 ha civarında bir alanda çeltik ekimi öngörülmüş ise de Bölge çeltik ekimine uygun olmasına rağmen çeltik ekim alanlarında artış

sağlanamamıştır. Bunun başlıca nedeni rakip ürün gelirlerinin yüksek oluşudur. GAP'da çeltik üretim alanlarının belirlenerek, üretimle ilgili ilave tedbirlerin geliştirilmelidir.

Özellikle hasadı takip eden aylarda ve iç stok bitmeden ithal müsaadesi verilmemelidir.

Nadas alanlarında baklagil üretiminin tekrar artırılabilmesi için teşvik tedbirleri alınmalıdır.

Kırmızı mercimek üretiminin öncelikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ve Yeşil mercimek üretiminin İç Anadolu ve Geçit Bölgelerinde tekrar arıtılabilmesi için, kademeli tohumluk kullanımının desteklenmeli, ürün alımları TMO veya benzer bir kuruluş aracılığıyla yapılmalıdır.

Tohumlukta prim destekleme sistemi kamu ve özel kesim için getirilmeli; tohumluk sistemi bareme ve prime bağlanmalıdır.

Araştırma yapan özel sektörün etkin bir tohum teknolojisi geliştirmesi ve transferini yapması yerli tohumluk üretiminin teşvik edilmesi için doğrudan tohumluk ithalatından gümrük vergisi alınmalıdır.

Yağlı tohumlu bitkilerden ayçiçeği ve soya yetiştiriciliğinde en önemli etken sulamadır. Dolayısıyla bu iki ürünün üretimi sadece sulamanın mümkün olduğu alanlarda yapılabilmektedir. Oysa Ülkemizde bu özelliğe sahip üretim alanları az olduğundan, üretim artışını sağlamak ancak birim alana düşen verimi arttırmakla mümkün olabilir. Burada sağlanacak verim artışı bu kadar büyük bir yağ açığını kapatmaktan çok uzaktır. Bu durumda kolza, sahip olduğu özellik ve avantajlarından dolayı en önemli alternatifi oluşturmaktadır. Ancak, üretiminde istenildiği gibi bir artış sağlanamamaktadır.

Bölgeler itibariyle ve ürün desenleri içinde münavebede yağlı tohumlar üretimine yer verilmelidir. Bunun için, pancar ve tütün alanlarına ek olarak, Ege Bölgesinde 2. Ürün, kuzey ve batı geçit bölgelerinde sırasıyla hububat ve pancar münavebelerinde başta ayçiçeği olmak üzere yağlı tohumlar üretimine yer verilmelidir.

GAP bölgesinde pamuk ekiminden önce hasadı mümkün olabilen olan kolza da önemli alternatiflerden bir tanesidir.

Trakya Bölgesinde, buğday-ayçiçeği şeklinde uygulanan ikili münavebe yerine 4'lü münavebeye dönülerek özellikle kolza ekimi artırılmalıdır.

Soya fasulyesi üretiminin artırılması için Çukurova, GAP ve Geçit bölgelerinde üretim teşvik edilmelidir.

Soya fasulyesinde ürünün alım garantisini sağlayacak bir sistem geliştirilmelidir.

Soyada yağ oranı yüksek çeşitlerin prim sistemi farklılaştırılmalıdır.

Yüksek yağ kalitesi ve helva sanayinde yoğun kullanımı nedeniyle sürekli ihtiyaç duyulan susam üretimi artırılmalıdır.

Dünyada pamuk ekilen alanlarda 1950 yılından beri yaşanan iniş-çıkışlara rağmen toplam üretim alanı 37 milyon hektarı geçmemiş olup, orta vadede ne verimde ve ne de üretim alanlarında önemli bir artış olmayacağı varsayılmaktadır. Diğer yandan, başta polyester olmak üzere sentetik elyaf üretim ve tüketimi gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir şekilde artmaya devam etmektedir. Fiyat rekabeti yüzünden sentetik elyafların tüketimi artarken pamuk tüketimi azalmaktadır. Bu gelişmeye rağmen, doğal ürün kullanım talebindeki artış dikkate alındığında, özellikle gelişmiş ülkelerin pamuklu ürünlere olan tercihleri devam edecektir. Ülkemiz, bu pazardan pay alacak bir üretimi gerçekleştirmelidir.

Üretimde kaydedilen artışa rağmen, pamuk maliyetlerinin üretim tekniklerine bağlı olarak yüksek olması üreticiyi mağdur durumda bırakmaktadır. Mevcut üretim tekniği yerine gerek üretim, gerek hasat, gerekse ilk işleme aşamalarında modern teknolojinin kullanımının sağlanması ekonomik kayıpları önleyecektir. Maliyetlerin yüksek olması, pamukta rekabeti önleyen bir handikap oluşturmaktadır. Üretim maliyetleri düşürülmelidir.

Üretim-tüketim zinciri içerisinde araştırma-geliştirme çalışmalarının desteklenmesi, yönlendirilmesi ve teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar uzun süreçte sonuç vermesine rağmen, alt yapının güçlenmesi, etkin ve kalıcı bir sistemin oluşması açısından öncelikli olarak düşünülmeli ve uygulanmalıdır.

Pamuk toplama işçiliğindeki yüksek fiyat ve işçi bulmada yaşanan sıkıntıların ortadan kaldırılması bakımından makineli hasadı yaygınlaştırmak için gerekli düzenleme ve teşvikler yapılmalıdır.

Ülkemizde pamuk hasadı sonrası üretici birliklerine mal teslim etme sırasında uzun kuyruklar oluşmakta, kütlü pamuğu saklamada depo sorunu ortaya çıkmaktadır. Hasat edilen pamuğun sıkıştırılarak taşınması ve depolanması sağlanmalıdır.

Çırçır fabrikalarında makineli hasada uygun ön temizleme ekipmanlarının kurulması sağlanmalıdır. Sawgin pamuklarında olduğu gibi rollergin pamuklarında da tek standarda gidilmeli ve tek balya standardizasyonuna geçilmelidir.

Son yıllarda genetik mühendisliği çalışmaları sonucunda belli karakterleri taşıyan genlerin aktarılmasıyla hastalık ve zararlılara dayanıklı transgenik çeşitler kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, bu çeşitlerin çevre, insan sağlığı ve gen kaynakları üzerindeki açıklıkla ortaya konulamayan ve belirsizlik taşıyan etkileri nedeniyle, Avrupa Birliği ülkelerinde üretimine ve tüketimine çok sıcak bakılmamaktadır. Bu konu ülkemizde henüz araştırma safhasında bulunmaktadır. Bu çeşitlerin üretimi ile ilgili kararlar, dikkatli ve titiz incelemeler neticesinde verilmelidir.

Çiftçi eğitimi daha yaygın ve etkin duruma getirilmeli, tohum gübre, su ve büyüme düzenleyici gibi girdilerin optimum düzeyde kullanılması sağlanmalıdır. Çiftçiye, pamuk bitkisinin gelişmesini izlemede ve varsa hatalarını düzeltmede, uygulanabilir, basit ölçüm yolları öğretilmelidir. Böylece hem ilaç, gübre gibi kimyasallarının israfı önlenmiş hem de çevre kirliliğine olan etkileri en aza indirilmiş olunacaktır.

Yerli patates çeşit geliştirme çalışmaları daha çok kaynakla desteklenmeli, özel sektör-kamu-üniversite işbirliği teşvik edilmelidir.

Türkiye'de patates tohumluğu konusu bir bütün olarak ele alınıp her yönüyle köklü ve kalıcı çözümler üretilmelidir. Bu amaçla tohumluk patates üretimi için belli bölgelerde yoğunlaşma yerine alternatif alanlar üzerinde çalışmalar yapılmalıdır.

Tohumluk patates üretim alanları ile yemeklik patates üretim alanları kesinlikle birbirinden ayrılmalıdır.

Tohumluk kontrollerini yapan teknik ekipler eğitilmelidir. Tohumluk kontrollerinde diğer tekniklerin yanı sıra virüs bulaşıklığı ve depo kontrollerine ayrı bir önem verilmeli, bu konuda donanımlı laboratuarlar oluşturulmalıdır.

Tohumluk üretiminde görev alan araştırma, üretim, yayım, kalite ve sertifikasyon hizmetleri ile yemeklik patates üreticileri arasında işbirliği sağlanmalıdır.

"Patates Borsası"nın kurulması için tedbirler alınmalıdır.

Yurtdışından ithal edilen veya yurtiçindeki firmalardan temin edilen anaç kademedeki tohumlukların yemeklik üretimde kullanılmaları önlenmelidir.

Türkiye'de turfanda ve ikinci ürün patates üretimine uygun alanlar bulunmaktadır. Bu alanlar değerlendirilmelidir. AB ülkelerindeki kendine yeterlilik oranının % 100'ü aşkın olduğu dikkate alınırsa, Türkiye'nin ihracat potansiyelinin oldukça düşük olduğu görülür. AB ülkelerine erkenci patates ihracı imkanı olduğundan, gerek ihracatın artırılması ve gerekse yurtiçi mevsimlik fiyat dalgalanmalarının kontrol edilmesi açısından, erkenci patates üretiminin artırılmalıdır.

Hem tohumluk hem de yemeklik patateslerin sağlıklı ve yeterince depolanabilmesi için gerekli modern depolar oluşturulmalıdır.

Patates üretiminin lokomotifi pazarlama olduğuna göre, pazarlamada ürün çeşitliliği oluşturulmalı, patates işleme tesislerinin sayısı artırılmalı ve sanayisine önem verilmelidir. İhraç imkanlarının artırılmasında sözleşmeli üretim ve üretici birliklerinin teşekkülü itici bir güç olabilir. Yemeklik veya sanayilik tip patates ithalatının mutlaka önlenmesi gerekmektedir.

Patatesin dikim, bakım, hasat, yükleme ve boşaltma işlemlerinde mekanizasyona gidilmesi teşvik edilmelidir.

Çeşitli ürünlerin üretiminde organik tarımın önem kazandığı günümüzde patateste gübre ve ilaç kullanımında aşırılıkların önlenmesi yolunda çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle Niğde-Nevşehir yöresinde dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen aşırı sulama ve gübrelemeye engel olunmalıdır.

Özellikle yurt dışına pazarlanacak patatesler olmak üzere, pazara arz edilecek bütün patateslerde standardizasyona gidilmelidir. Ürünler uygun ambalajlara konulup etiketlenmeli, farklı kalite ve özellikteki patatesler değişik ambalajlarda, birbirine karıştırmadan piyasaya arz edilmelidir. Nişasta ve protein oranlarına, yemeklik, cipsiik ve pürelik olmalarına göre sınıflandırma yapılmalıdır.
Özellikle büyük şehirlerde beslenme alışkanlıklarındaki değişiklikler, hazır ve çabuk yiyeceklere (fast food) yönelinmesi, patatesin de bu beslenme şeklinde önemli bir yer tutması dikkate alınırsa, gelecek yirmi yılda patates tüketiminde hazır gıdaların payı önemli ölçüde artacak ve buna bağlı olarak bu yönde faaliyet gösterecek yeni tesisler kurulacaktır. İşlenmiş patates mamullerinin tüketimi yönündeki gelişmelere paralel olarak yapılacak yatırımlar teşvik edilmelidir.

Gerek tohumluk ve gerekse sofralık patates üretiminde ekim nöbeti bir sisteme oturtularak mevzuatla zorunlu hale getirilmelidir.

Çayır ve mera alanları ile ilgili olarak yürütülmekte olan tahdit, tahsis, ıslah ve uygun kullanım ile ilgili çalışmaların tamamlanması için ilave tedbirler alınması, gerekirse bu çalışmaların gönüllü kuruluşlar ve özel sektör tarafından yürütülmesi sağlanmalıdır.

Çayır ve meraların "kullanım haklarının" sınırlı sürelerle üreticilere kiralanmasını sağlayacak yöntemler geliştirilmelidir,

Çayır ve meraların ıslahında kullanılabilecek türlerin tohumluklarının üretimlerine vakit geçirilmeden başlanılmalıdır.

Çayır ve mera veri tabanı oluşturulmalı, bu alanların uzun dönem takipleri bu yolla yapılmalıdır.

Çayır ve meralarla ilgili ülkesel bilinçlendirme kampanyası düzenlenmelidir.

Yem bitkilerinde mevcut çeşitlerin kademeli tohumluklarının üretimi artırılmalıdır.

Yem bitkilerinde yeni türlerin üretime kazandırılması ve çeşit geliştirme çalışmaları desteklenmelidir.

Uygulanmakta olan desteklemelerin kapsamları genişletilerek devam ettirilmelidir.

Silajlık ürünlerin üretimi sadece mısırla sınırlı kalmayıp çeşitlendirilmeli ve artırılmalıdır.

Yetişmiş personel ihtiyacının bir an önce karşılanması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bu kapsamada, genç personel temini ve eğitim çalışmalarına ağırlık ve öncelik verilmelidir.

Üretimde standardizasyon mutlaka sağlanmalıdır.

Ülkemiz zengin genetik kaynaklara sahiptir. Bu güne kadar bu kaynaklar yeterince değerlendirilememiştir. Bu kaynakların toplanması, muhafaza edilmesi ve ıslah çalışmalarında gen kaynağı olarak kullanılması sağlanmalıdır.

Sebze yetiştiriciliğinde en önemli sorunlardan birisini tohum girdisi oluşturmaktadır. Sebze tohumlarında dışa bağımlılığı ortadan kaldıracak ıslah çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

Birim alandan yüksek gelir sağlayan örtü altı tarımına daha fazla önem verilmeli, küçük, dağınık, plansız, derme çatma sera yapıları yerine, büyük ve optimum yetiştirme koşullarını sağlayacak seraların kurulması özendirilmelidir. Bunun için geçmişte uygulanan Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu benzeri bir teşvik sistemi geliştirilmelidir.

İşletmelerin sermaye yoğun teknoloji kullanmaları için gerekli destekler yapılmalıdır.

Ekolojik ve sürdürülebilir tarım modellerinin yasal düzenlemelerinin uygulamayı aksatmayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Entegre Mücadele programları yaygınlaştırılmalı, ekolojik tarım uygulamaları devreye sokularak çevre kirlenmesi riski azaltılmalıdır.

Sanayie uygun çeşitlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılmalıdır.

Mantarda üretimin artırılması, üretim alanlarının genişletilmesi, üretici sayısının artması ve yetiştirme koşullarının iyileştirilmesi ile birim alandan alınan verimin yükselmesine bağlıdır. Bu da mantarcılığın iyi bir şekilde tanıtımı, ülke genelinde yaygınlaştırılması ve işletmelerin alt yapılarının iyileştirilmesiyle sağlanabilir. Bu amaçla gerekli kredi imkanları sağlanmalıdır.

Europgep'e dahil yeni düzenlemeler takip edilmeli ve bunların uygulanması için gerekli zemin hazırlanmalıdır. Bu hususlar yakından takip edilerek gerekli tedbirler alınmalıdır.

Sebze ve meyve üretimindeki kayıpların azaltılmalı bu amaçla, teknik açıdan yeterli depo kapasitesi artırılmalı üretim planlaması mutlaka yapılarak üretimdeki düzensizlikler, dalgalanmalar ve kayıplar önlenmelidir.

Yerli tohumculuk sektörünün geliştirilmesi için teşvik tedbirleri uygulanmalıdır.

Tohumculuk kanununda yapılması öngörülen değişiklikler bir an önce yapılmalıdır.

Tohumların sertifikalandırılmasında özel sektöründe yer almasının sağlanmalıdır.

Tescil sistemi performans değil, genetik farklılıklar üzerine kurulmalıdır.

Üretimin optimize edilmesini sağlamak için "Çeşit Tavsiye Listeleri" oluşturulmalıdır.

Kaçak tohumluk satışını engelleyecek tedbirler sıkılaştırılmalıdır.

Tohumluk üretim ve dağıtım planlaması, üretilen tohumluk miktarlarının dağıtımına göre değil, bölgesel ürün planlamasına, ve çeşitlerin potansiyel ekiliş alanlarına göre yapılmalıdır.

6.1.2. Hayvansal Üretimde Değişme ve Gelişmeler

Mevcut Durum

Büyükbaş (BB) ve Küçükbaş (KB) hayvan sayılarındaki değişimler incelendiğinde, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sürekli artış gösteren hayvan varlığımız 1980 yılından itibaren azalışa geçmiş ve son 5 yılda yaklaşık % 25 oranında azalmıştır.

Hayvan sayısına bağlı olarak aynı dönemde kırmızı et üretiminde de % 35 oranında bir azalış görülmektedir. Bu dönemde beyaz et üretiminde çok önemli gelişmeler yaşanmış, yumurta üretimi iki katına çıkmış, bal üretimi de ise % 72 oranında artış meydana gelmiştir (Çizelge 6.6).

Sığır varlığının 2002 yılı verilerine göre % 18.9'u kültür ırkı, % 45'i kültür melezi ve % 37'si yerli ırklardan oluşmaktadır.

Hayvan sayılarındaki azalmaya karşılık 1980-2002 yılları arasında birim hayvan başına alınan verim artışına bağlı olarak toplam hayvansal gıda üretiminde artışlar meydana gelmiştir.

Ülkemiz mevcut kovan sayısı bakımından dünya sıralamasında ikinci olmasına karşın, bal üretiminde 4. sırada ve koloni başına verimde 8. sırada, birim koloni başına bal üretimi oldukça düşük (16 kg) bulunmaktadır. Diğer arı ürünlerinden propolis, polen, arı sütü, arı zehiri, balmumu ve apilarnil'in adı dahi geçmemektedir.

Çizelge 6.6. Hayvansal üretimde değişme ve gelişmeler

Yıllar	BB (Bin Baş)	KB (Bin Baş)	Kırmızı Et Üretim* (Ton)	Tavuk Eti Üretim (Ton)	Yumurta Üretim (bin adet)	Bal Üretim (Ton)
1989	12.602	55.589	544.395	-	6.778.136	40.180
1990	11.748	51.530	506.995		7.698.637	51.286
1991	12.339	51.197	466.840		7.667.990	54.655
1992	12.303	49.870	448.925		8.215.016	60.318
1993	12.226	47.674	432.180		10.006.269	59.207
1994	12.206	45.210	466.190		9.845.407	54.908
1995	12.044	42.902	415.240	282.064	10.268.668	68.620
1996	12.121	42.023	416.815	420.482	9.787.220	62.950
1997	11.379	38.614	516.946	471.415	12.089.341	63.319
1998	11.207	37.492	532.504	486.682	14.422.484	67.490
1999	11.219	38.030	511.297	596.854	14.090.023	67.259
2000	10.907	35.693	491.497	643.436	13.508.586	61.091
2001	10.686	33.994	435.778	614.726	10.575.046	60.190
2002	9.925	31.954	420.597	696.160	11.554.910	74.555
2003	9.879	32.203	366.962	865.776	12.666.782	69.540

Kaynak: TKB,2004

Sorunlar

Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarımızın et ve süt verimleri gelişmiş ülkelerin çok gerisindedir.

Hayvancılıkta işletme ölçeği küçüktür, birim işletme başına düşen hayvan sayısı çok düşüktür, damızlık yetiştiricilik yapılan işletme sayısı azdır.

Toplam tarımsal destekleme bütçesinden hayvancılık desteklemeleri için ayrılan pay yetersizdir.

Kaba yem kaynaklarımız hayvanlarımızın ihtiyacını karşılayacak yeterlilikte ve kalitede değildir.

Karma yem fiyatlarının yüksekliği maliyetleri artırmakta ve gelişmiş ülkelerle rekabet şansımızı kısıtlamaktadır.

Ülke hayvancılığındaki mevcut örgütlenmeler; örgütler arası koordinasyon eksikliği, çoğunun güçlü sermaye yapısına sahip olmaması, bazılarının demokratik yapıdan uzak olması gibi nedenlerle üreticilerin ihtiyaçlarına cevap verememektedir.

Et ve süt pazarlama sistemleri çok uzun ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu sistem üreticinin ürününü değer fiyatına satamamasına, tüketicinin de ürünleri pahalıya tüketmesine neden olmaktadır.

AB ve ABD gibi ülkelerde süt fiyatlarında oluşan olumsuzlukları ortan kaldırmak için uygulanan eşik fiyat, müdahale fiyatı, ihracatı teşvik edici ve ithalatı kısıtlayıcı uygulamalar ile üretici koruma altına alınırken, ülkemizde bu tür koruyucu uygulamalar olmadığı gibi üretici tamamıyla piyasa mekanizmasının insafına terkedilmiş durumdadır.

Ülkemizde hayvancılığa uygulanan desteklemeler üretimi ve gelişmiş ülkelerle rekabet şansımızı artıcı nitelikte değildir.

Ülkemizde özellikle küçükbaş hayvancılık ve manda sayısında çok hızlı bir gerileme yaşanmaktadır.

Sınırlardaki kontrol yetersizlikleri ülkemize kaçak hayvan girişini kolaylaştırmaktadır.

Kredi kullanım mevzuatının ağırlaştırılması ipotek ve kefil sayısının artırılması zaten yetersiz olan kredi kullanımını daha da azaltmıştır.

Sektörde risk ve belirsizliğin fazla olmasına rağmen üreticileri bu olumsuz şartlara karşı koruyacak etkin bir sigorta sistemi yoktur.

Üreticilerin pazar ve fiyat garantisi altında faaliyet sürdürememesi neticesinde kaliteli ve yeterli miktarda hammadde temin edilememekte, kasaplık hayvan ve süt arzındaki mevsimsel dalgalanmalar nedeniyle işletmeler düşük kapasite ile çalışmaktadır.
Et ve mamulleri ile ilgili tesislerde teknik ve hijyenik iyileştirilememiştir.

Sanayide karkas derecelendirmesi yapılmamakta, hayvansal ürünlerde kalite-fiyat ilişkisi yeterince göz önünde bulundurulmamaktadır.

Sektör içerisinde fiziki ve teknik şartları yetersiz, eğitilmiş personeli bulunmayan çok sayıda işletme bulunmakta, bu durum sağlığımızı ve sektördeki gelişmeyi olumsuz yönde etkilemekte, ayrıca haksız rekabete neden olmaktadır.

Hayvancılıkta gerek üretim gerekse sanayi aşamasında kayıt ve istatistikler tam ve doğru bir şekilde tutulmamaktadır.

Kesilen hayvanların yan ürünleri ekonomik olarak değerlendirilmemekte, çevre kirliliğine neden olmaktadır.

Et ve süt mamulleri sanayinde üretimden tüketime kadarki süreçte soğuk zincir kurulamamıştır.

İhraç edilmek üzere yurt dışına gönderilen ballarda Naftalin, antibiyotik ve pestisitlerin çıkması üretim ve pazarlamayı olumsuz yönde etkilemektedir.

Mevcut bal standardı balın gerek yurt içinde gerekse yurt dışına pazarlanmasında büyük sıkıntılara yol açmaktadır.

Kovan standardının tam olarak uygulamaya yansımaması üretime bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hormonsuz bitkisel üretimin yapılabilmesi için örtü altı tarımında Bambus arısı etkin olarak kullanılmamaktadır.

Üretimi etkileyen problemlerden olan genç ve üstün verimli ana arılar ile çalışılmamaktadır.

Sahte bal üreticileri ile yeterince mücadele edilememekte, temel petek üreticilerinin yeterince denetlenmemektedir.

Öneriler

Büyükbaş hayvancılığın desteklenmesi amacıyla çıkarılan 2000/467 Sayılı Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı'nın küçükbaş hayvancılık ve manda üretimini de içine alacak şekilde kapsamı genişletilmeli ve süresi uzatılmalıdır.

Damızlık işletme ölçeğinin optimize edilmesi, işletmeleri geçimlik üretim kapasitesinden profesyonel yetiştiricilik yapacak kapasiteye kavuşturulması amacıyla projeler geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

Toplam tarımsal destekleme bütçesinden hayvancılık desteklemeleri için ayrılan pay artırılmalı ve destekleme bütçesinin en az % 50'si hayvancılık desteklemelerine verilmelidir.

Hayvancılıkla ilgili örgütlerin geliştirilmesine yönelik tedbirler alınmalıdır.

Hayvan hastalıkları ile mücadele de etkin bir politika oluşturulmalı, hayvan kimlik sistemi kısa sürede tamamlanmalıdır.

Hayvanlarımızın kaba yem ihtiyaçlarının karşılanması için yem bitkileri ekimi gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşıncaya kadar desteklenmeye devam edilmeli.

Serbest piyasa da oluşan hayvansal ürün fiyatlarının üreticiyi mağdur etmesini engellemek için gelişmiş ülkelerde olduğu üretimi teşvik edici ve üreticiyi koruyucu politikalar oluşturulmalıdır.

Hayvansal ürünlerin tüketimi sektörle ilgili kuruluşların desteği ile oluşturulacak kampanyalarla artırılmaya çalışılmalıdır.

Yerli hayvanlarımızı genetik kapasitesi yüksek hayvanlara dönüştürebilmek için ıslah politikaları oluşturulmalı ve bu uygulamaların devamlılığı sağlanmalıdır.

Hayvansal ürünlerin dağınık pazarlama yapısını düzeltmek, bu bozuk yapıdan rant sağlayan aracıları ortadan kaldırmak için güçlü pazarlama sistemleri oluşturulmalıdır.

Üreticilerin, kredi kullanımında karşılaştığı sorunlar giderilmeli, üretim boyunca gereksinimini karşılamak üzere düşük faizli, istenildiği zaman alınabilecek, bürokratik işlerden arındırılmış kredi imkanları sağlanmalıdır.

Üretim ve örgütlenmede çiftçi eğitimine gerekli önem verilmeli ve zaman içerisinde çiftçi eğitimi çiftçi örgütlerine devredilmelidir.

Ülkemize başka ülkelerden kanuni olmayan yollardan sokulan başta canlı hayvan olmak üzere, hayvan ve her türlü hayvansal ürün girişine yönelik alınan tedbirler titizlikle takip edilmelidir.

AB'ye giriş sürecinde canlı hayvan ve et ithalatı konusunda şu an için uygulanan politikanın ilelebet sürdürülmesi beklenemez. Üreticileri sektörde tutmak, üretimin devamlılığını sağlamak ve hayvancılığı geliştirmek açısından yeni politikalar ile destekleme tedbirlerinin uygulamaya konulması gerekmektedir.

Bugün itibariyle hayvancılıkta risk ve belirsizliğin fazla olması, tarım sigortasını dolayısıyla hayvan sigortasını gerekli kılmaktadır. Bu amaçla hazırlanan ve üreticilerin bu sorununu çözmeyi amaçlayan Tarım Sigortası Kanun Taslağında yer alan hayvancılık konusu titizlikle takip edilmeli, kanunda hayvan sigortası konusunda ihtiyaca cevap verebilecek düzenlemelerin mutlaka yer almasına çalışılmalıdır.

Gıda güvenliğini sağlamak ve insan sağlığını korumak için çıkarılan mevzuatların öngördüğü kontroller yapılmalıdır.

Üretici ve tüketiciyi direkt olarak ilgilendiren sanayide karkas derecelendirmesi ile ilgili olarak, gelişmiş ülkelerdeki sistemlerde dikkate alınarak uygulanabilir bir derecelendirme sistemi oluşturmalı ve bunun uygulamaya konulmasını sağlamalıdır.

Kesimi yapılan hayvanların et dışındaki kemik, kan, tırnak, boynuz, vb. ürünleri işleyecek ve değerlendirecek yan sanayiler (rendering) ve biyoteknolojik sanayilerin et ve mamulleri sanayiine entegrasyonu teşvik edilmelidir.

Et ve süt mamullerinin üretim- tüketim zincirinde soğuk ortamlarda muhafazasını sağlayacak soğuk zincir alt yapısı kurulmalı ve hayata geçirilmelidir.

Ruhsatsız teknik ve hijyenik şartları taşımayan mezbahalarda kesime izin verilmemelidir.

Sütün toplanması ve taşınması aşamasında meydana gelen kayıpları önlemek için gerekli olan süt toplama ağı ve soğuk zincirin altyapısı oluşturulmalıdır.

Et ve süt sektörünün nabzını tutacak ve etkinliğini artıracak sektörle ilgili her türlü kararın alındığı bir konseyin oluşturulması sağlanmalıdır.

Arı mera alanları belirlenmeli, verim kayıt defteri her üretici için zorunlu olmalı bu konuda üniversitelerle ortak çalışmaya gidilmeli ve üretim hedefi kovan başına 20 kg'ın üzerine çıkarılmalıdır.

Organik arıcılığı özendirmek için örnek teşkil edecek pilot havza oluşturulmalıdır.

Arı ürünleri analizlerinde sübvansiyon uygulanmalıdır.

Örtü altı tarımında polinasyon amacıyla kullanılan Bombus arısı üreticileri destekleme kapsamına alınmalıdır.

Balın dışındaki diğer arı ürünleri (arı sütü, arı zehiri, polen, propolis, bal mumu, apilarnil) destekleme kapsamına alınmalıdır.

6.1.3. Su Ürünleri Üretimde Değişme ve Gelişmeler

Mevcut Durum

Dünyadaki değişimler paralelinde, ülkemiz açısından 1990'lı yılları tarım ürünlerinin üretimden tüketime sanayileşmesinin en hızlı yaşandığı yıllardır. Ülkemizdeki bu gelişmeler değişen

dünya ve AB standartları çerçevesinde su ürünleri sektöründe de kendini göstermeye başlamıştır.

Ülkemizde tüketime sunulan su ürünleri çoğunlukla taze, soğutulmuş veya dondurulmuş haldedir. Son yıllarda konserve ve işleme sanayinde büyük yatırımlar yapılmış ve ülkemiz tüketicilerine yeni seçenekler sunulmuştur. Bu gelişmeler ülkemizde balık tüketiminin artmasına katkıda bulunmuştur.

İşleme sanayinde, dondurulmuş iç su ve deniz ürünlerini, ön pişirilmiş kerevit, ton, hamsi, sardalya, istavrit konservesi, tuzlanmış, salamura edilmiş hamsi, sudak filetosu, tütsülenmiş alabalık, yılan balığı, somon balığı, ön işlemesi yapılmış orkinos gibi çeşitli ürünler ile balık unu ve yağı, yumuşakça ve kabuklu konserveleri, salyangoz (kabuklu ve kabuksuz) ve işlenmiş diğer su ürünleri (Akivades) oluşturmaktadır.

Üretilen ürünün kalitesi, devamlılığı ve fiyat kararlılığı gibi önemli unsurlar yıldan yıla daha çok önem kazanmakta ve büyük ölçüde alıcıların tercihlerini değiştirmelerine neden olabilmektedir.

Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olarak; göl, gölet, baraj gölü, akarsu ve kaynak suları itibariyle su ürünleri potansiyeli bakımından çok zengin kaynaklara sahiptir. 8.333 km. uzunluğundaki kıyıları ve 177.714 km. uzunluğundaki nehirleri ile deniz ve iç su kaynaklarımız yüzey alanları itibariyle orman alanlarımızdan fazla, tarım alanlarımıza ise hemen hemen eşit olup, su ürünleri üretim alanları (iç sular 1.200.000 ha., denizler 24.607.200 ha. olmak üzere) 25 milyon hektar civarındadır (Çizelge 6.7).

Çizelge 6.7. Türkiye Su Ürünleri Kaynakları

Üretim Alanları	Adedi	Büyüklüğü (Ha)	Uzunluğu (Km)
Tabii Göl	200	906.118	-
Baraj Gölü	206	342.377	-
Gölet	953	15.500	-
Nehir ve ırmak	33		177.714
Denizler	-	24.607.200	8.333
TOPLAM		25.871.195	

Kaynak: TKB,2004a

Ülkemizde, ticari olarak avlanan ve yetiştirilen su ürünleri üretimi miktar olarak 627 bin ton'a ulaşmıştır. Ülkemizin 2002 yılı su ürünleri üretiminin % 83'ü deniz ürünlerinden, % 7'si iç su ürünlerinden ve %10'u da de yetiştiricilik yoluyla elde edilen ürünlerden oluşmaktadır. Parasal değer olarak, üretimin milli ekonomiye katkısı, yaklaşık 852,6 trilyon civarındadır.

Çizelge 6.8. Yıllar İtibariyle Su Ürünleri Üretimi (Ton)

Yıllar	Avcılık				Yetiştiricilik		TOPLAM
	Deniz	%	İçsu	%	Miktar	%	
1992	304.766	86.0	40.370	11.4	9.210	2.6	354.346
1993	502.031	90.3	41.575	7.5	12.438	2.2	556.044
1994	542.268	90.2	42.838	7.1	15.998	2.7	601.104
1995	582.610	89.8	44.983	6.9	21.607	3.3	649.200
1996	474.243	86.3	42.202	7.7	33.201	6.0	549.646
1997	404.350	80.8	50.460	10.1	45.450	9.1	500.260
1998	432.700	79.6	54.500	10.0	56.700	10.4	543.900
1999	523.634	82.2	50.190	7.8	63.000	9.8	636.824
2000	460.521	79	42.824	7	79.031	14	582.376
2001	484.410	82	43.323	7	67.244	11	594.977
2002	522.744	83	43.938	7	61.165	10	627.847

Kaynak: TKB,2004a

Türkiye'de 2002 yılında yapılan yetiştiricilik üretimi miktar olarak 61.165 ton olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 6.8). Parasal değer olarak, yetiştiricilikten elde edilen üretimin milli ekonomiye katkısı, yaklaşık 212,2 trilyon civarındadır.

Yetiştirilen türler piyasa koşulları ve pazar beklentilerine göre değişmekte olup, iç su balıklarında alabalık, denizlerde ise çipura ve levrek üretiminde önemli artışlar olmuştur.

Ülkemizde, halen denizlerden ve iç sulardan avlanan veya yetiştirilen ürünler genellikle taze olarak tüketilmektedir. İşlenmiş ürünlerin tüketimi, taze ürünlere göre oldukça düşük düzeylerdedir. Ayrıca, avcılık yolu ile elde edilen taze su ürünlerinin pazarlanmasında soğuk zincirinin yetersizliği nedeni ile tüketici taze ürünlerden optimum ölçüde faydalanamamaktadır. Ayrıca, su ürünleri arz-talep dengesinin sağlanmasında kilit rol oynayan yetiştiricilik ürünlerinin istenilen düzeylere ulaşmaması, üretim koşullarındaki belirsizlik ve dağıtım kanallarının sınırlılığı tüketiciye bu ürünlerin ulaştırılmasında olumsuzluklar yaşanmasına neden olmaktadır.

Sorunlar

Ülkemizde su ürünleri pazarının, gelişememesinin en büyük nedeni sektörün kendini gelişen teknolojiye uygun hale getirememesi ve buna bağlı pazar ağını oluşturamaması, dolayısı ile uluslararası pazarlarda süreklilik gösterememesidir.

Su ürünleri stoklarından elde edilen hammadde yetersizliğine bağlı olarak işleme ve değerlendirme tesisleri tam kapasite ile çalışmamaktadır.

Sektöre uluslararası rekabet şartlarına uygun teşvik ve ucuz kredi sağlanamamıştır.

Kooperatif ve birlikler sektörü destekleyecek güçlü bir yapıya kavuşturulamamıştır.

Sektörün ihtiyaçlarına cevap verecek düzeydeki laboratuarlar yetersizdir.

Su ürünleri toptan ve perakende satış yerleri teknik, fiziksel ve hijyen koşuları yönünden günün koşullarına göre yeterince iyileştirilememiştir.

Ürün kalitesinin muhafaza edilmesi ve tüketiciye ulaştırılmasında soğuk zincirin kurulması için destek sağlanamamıştır.

Karaya çıkış yerlerinde muhafaza, depolanma ve soğuk zincir sağlanamamıştır. Hijyenik şartlarda muhafazanın sağlanabileceği yapıların bulunmamaktadır.

İhracatın yapıldığı ülkelerde sektöre hizmeti sağlayacak birimlerin yetersizliğinden ihraç potansiyeli yaratılamamıştır.

Pazara ilişkin istatistiksel bilgi sistemiyle bir müdahale sistemi oluşturulamamıştır.

Öneriler

Sektörün gelişimi ve mevcut pazar imkanlarının arttırılması amacıyla sektöre verilen hizmetler daha etkin ve yaygın hale getirilmelidir. Bu çerçevede Bakanlığın çeşitli birimlerine dağılmış olan su ürünleri hizmetleri tek çatı altında toplanmalıdır.

Ülkemiz ve dünyadaki tüketim eğilimleri dikkate alınarak ürün çeşitlendirmesine gidilmeli ve üretim teşvik edilmelidir.

İhracatta pazar araştırma desteği ve fuar desteklerinden sektörün daha etkin biçimde yararlanmaması sağlanmalıdır. Yeni destekleme enstrümanları geliştirilmelidir.

Su ürünleri konusunda akredite olmuş laboratuarlar oluşturulmalıdır.

Balıkçı barınakları ve balığın kara çıkış noktalarında altyapı eksiklikleri giderilmelidir. Su ürünleri toptan ve perakende satış yerlerinin sağlık ve hijyen koşullarına kavuşturulması amacıyla çıkartılan Yönetmeliğe işlerlik kazandırılmalıdır.

Su Ürünleri işleme sanayi geliştirilmeli ve ürün kalitesi bozulmadan tüketiciye ulaştırılması amacıyla soğuk zincirin kurulması için destek sağlanmalıdır.

Ortak Pazar Organizasyonları ve Üretici Örgütlerinin kurulmalıdır.

Pazara ilişkin istatistiksel bilgi sistemi ve müdahale sistemi oluşturulmalıdır.

6.2. Pazarlama Politikaları

6.2.1. Pazarlama Hizmetlerine Yönelik Düzenlemeler

Mevcut Durum

Üretimin milli ekonomiye katkısını arttırmak için pazarlama çok önemli bir araçtır. Ürünün derimden başlayarak tüketiciye kadar uzanan aşamalarında kayıpların en aza indirilmesi, kalitenin korunması ve uzun bir zamana yayılarak tüketicinin bundan her mevsim yararlanması pazarlamanın hedeflerindendir. Ayrıca iç ve dış pazarlarda talep edilen çeşit, kalite ve miktarda üretim ile üreticilerimizin AB ve gelişmiş ülke normlarına entegrasyonu mutlaka etkin bir pazarlama sistemi içerisinde gerçekleştirilir. Bu nedenle, işletmelerin ölçek ekonomisine ulaşması ve uluslar arası piyasalarda rekabet gücü kazanması için pazarlama politikaları son derece önemlidir.

Son yıllarda verimin ve üretimin arttırılması yönünde gösterilen çaba ve başarılar, aynı oranda tarım ürünlerinin pazarlanmasına yansıyamamıştır. Günümüzde sadece üretmek değil, aynı zamanda ürünlerin kaliteli olması, yeterli miktarda ve düşük maliyette üretilmesi, tüketiciye optimum tatmini sağlayacak şekilde ulaştırılmalıdır. Tarımsal pazarlama, ürünün üreticiden tüketiciye ulaştırılmasına kadar olan aşamaların tümünü içeren bir sistemdir. Bu sistem içinde gerçekleştirilen pazarlama hizmetleri; toplama,dağıtım, işleme, hasat-derim, dereceleme, standardizasyon, kalite kontrolü, ambalajlama ve etiketleme, fiyat oluşumu, satış, talep yaratma, riskin göze alınması (kredi,sigorta gibi) ve kayıt tutulması olarak sınıflandırılmaktadır (Güneş 1996).

Ülkemizde sağlıklı gıda üretim ve sunumu için belirtilen pazarlama hizmetlerine yönelik olarak çeşitli yasal düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Nitekim Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği'nde gıdaların ambalajlama, taşıma ve depolanması için asgari teknik ve hijyen şartları içeren maddelerin yanısıra, HACCP'e yönelik hükümler de yer almaktadır. Ayrıca gıda üreten ve satan işyerleri için asgari hijyen şartları ile İyi Tarım Uygulamaları Yönetmeliği gibi düzenlemeler; kalite yönetim sistemleri,ambalajlama ve HACCP hakkındaki standartlar mevcuttur. Ayrıca tarımsal ürünlerin dağıtımının düzenlemesinde pazarlama sistemlerinin geliştirilmesi amacıyla, ürün ihtisas borsaları ve tarımsal üretici birlikleri düzenlemeleri ile tarım satış kooperatifleri birliklerinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin kanunlar çıkartılmıştır. 1980 sonrasında destekleme alımlarının azaltılması ve KİT'lerdeki özelleştirme çalışmaları (SEK, EBK, Yem Sanayi gibi) ile çay ve tütünde özel sektörün pazara girmesini sağlayan yasal düzenlemeler ürün dağıtımı ve fiyat oluşumunu doğrudan etkilemiştir. İhracatçılara yönelik devlet destekleri de (yurtdışında ofis-mağaza açma, işletme ve marka tanıtım desteği; pazar araştırma desteği; yurtdışındaki fuarlara katılım desteği; Türk ürünlerinin yurtdışında markalaşması ve Türk Malı imajının yerleştirilmesine yönelik faaliyet desteği gibi) dış pazarlarda talep yaratmada önemli işlevleri olan düzenlemelerdir. Uluslar arası arenada markalaşma ve talep yaratmada ülke ve firmaların strateji ve düzenlemeleri karşı karşıya geldiğine göre, bu konularda alınacak önlemler pazarda kalıcılık için önem taşımaktadır.

Günümüzde marka yaratmanın önemi dikkate alındığında, ülkemize özgü yerel ürünlerde standartların hazırlanarak, bu ürünlerin markalaşması için ilk adımın atılmalıdır. Sonrasında da yerel ürünlerimizde markalaşma için ciddi programlar uygulanmalıdır.
Pazarlama hizmetlerinin iyileştirilmesinde bir araç olan yasal düzenlemeler, iç pazarda yaygın olarak uygulanamadığında mevcut bazı sorunlar ile hala karşılaşılmaktadır.

6.2.1.1. Hasat - Derim

Sorunlar

Türkiye'de tarım ürünlerinin hasat-deriminde hasat olgunluğunun tayini ile ürünün yapısına bağlı olarak taşıma ve depolanması sırasında ortaya çıkacak kayıpların azaltılması önem taşımaktadır. Nitekim, yaklaşık 43 milyon ton olan meyve-sebze üretiminin kimi ürünlerde %25 ila 35'i pazarlamada kayba uğramaktadır. Yani yaklaşık 10 milyon ton meyve –sebze bahçeden tüketiciye ulaşıncaya kadar geçen sürede çürüyüp heba olmaktadır. İyi pazarlama politikaları ile bu kaybı iyimser bir öngörü ile %10'lara düşürmek çok zor görünmemektedir. Böylece 6 milyon ton meyve ve sebze tüketime sunularak, milli ekonomiye asgari 6 trilyonluk bir katkı sağlanacaktır.

Hasat kapları ürüne özgü olmayıp, çok amaçlı kullanılmaktadır. Böylece hijyenik kapların kullanımı imkansızlaşmaktadır.

Öneriler

Tarım sektörünün kan kaybetmemesi, ekonomik ve kayıpsız bir üretim, ürünlerin modern hasat makineleri ve ekipmanları ile mümkündür. Bu konuda bakanlık işletmelerinin öncülük yapması gerekir.

Hasatta kullanılan kapların önemi konusunda üretici örgütlerince yayım çalışmaları yapılmalıdır.

6.2.1.2. Dereceleme, Standardizasyon ve Kalite Kontrolü

Sorunlar

Tarım ve gıda sektöründe standartlar, kalite yönetim sistemleri ve HACCP uygulamaları çok yetersizdir.

Yaş meyve ve sebzenin iç pazarda standart uygulaması isteğe bağlıdır.

Firmalarca ürünlere yönelik farklı derece özellikleri uygulanmaktadır.

AB'de yaş meyve ve sebze perakende satışlarında geçerli olan İyi Tarım Uygulamaları (EUREPGAP) hakkında üreticilerin bilgi düzeyi düşüktür.

Üretimden pazarlamaya kadar yapılan kalite kontrol çalışmaları istenen düzeyde değildir. Standartların uygulanmaması kalite kontrollerini de zorlaştırmaktadır.

Hiçbir alıcı ülke kalite kontrol belgesi istememektedir. Kalite kontrol belgesinin alınması bürokrasiyi arttırmaktadır. Kalite kontrol belgesi ihracatta bürokrasiyi arttırmakta ve zaman kaybına sebep olmaktadır.

Kalite kontrolünde akredite laboratuar yetersizliği de ticarette sorunlar yaratmaktadır.

Öneriler

Tüm tarımsal ürünlerin üretim ve değerlendirme aşamalarında kalite yönetim sistemleri, HACCP ve EUREPGAP kurallarına uyulmaya başlanmalı, insan ve çevreye sağlığı göz ardı edilmemelidir. Bu konularda üreticiler bilgilendirilmeli ve bu belgelerin alınması teşvik edilmelidir.

İç pazarda yaş meyve ve sebzede standartlar zorunlu hale getirilmelidir.

Firmalar tarafından ayrı ayrı yapılan dereceleme kriterleri, standartların zorunlu hale getirilmesi ile giderilebilecektir.

Kalite kontrol belgesi yerine asgari şartları yerine getiren firmalara kalite yeterlilik belgesi verilmeli, kalite kontrol belgesi alınması ihtiyari olmalıdır.

Akredite laboratuarlar artırılmalıdır.

6.2.1.3. Ambalajlama ve Etiketleme

Sorunlar

Sermaye yetersizliğinden dolayı birçok işletme ambalajlamada ileri teknolojileri kullanamamaktadır. Bu nedenle, raf ömrü sınırlı olan ürünlerin pazara sunumunda sorunlar yaşanmaktadır.

Ambalajsız gıda satışı Türk Gıda Kodeksi ile yasaklanmasına karşın, iç pazarda ambalajsız gıda satışları sürmektedir.

Birçok üründe etiket bilgilerinin ürünün içeriğini tam yansıtmadığı görülmektedir.

Tüketiciye sunumda kullanılan ambalajların nitelik ve nicelikleri ülkemizde henüz istenen düzeyde değildir. İnsan sağlığına uygun ambalaj materyallerinin ve ürün özelliklerinin belirten bilgileri kapsayan etiketlerin ambalajda yer alması gerekmektedir. Tahta ambalajlar hala küçük atölyelerde imal edilmektedir.

Ambalajlama tesislerinde hijyen koşullar yeterince uygulanmamaktadır.

Ambalajlama evlerinin örgütlenmesi ile diğer gıda ürünlerinin örgütlenmesi yetersiz, bu nedenle envanter çalışmaları tamamlanamamıştır.

Ambalajlama evlerinde ihraç edilmek üzere hazırlanan ürünlerin ambalajlı genel olarak toptancılara yöneliktir. Rakip ülkelerde ambalaj sistemi son tüketiciye göre hazırlanmaktadır.

Ambalajlama evlerinde kullanılan elektriğe uygulanan fiyat tarifesi dünya fiyatlarının üzerindedir.

Öneriler

Ambalajlama evlerinde asgari uyulması gereken kurallar tespit edilmelidir.

Akdeniz yaş meyve sebze işletmecileri derneğinin başlattığı ve halen devam etmekte olan ambalajlama evleri envanter çalışmaları, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından desteklenerek sonuçlandırılmalı ve asgari şartları yerine getiren ambalajlama evleri Tarımsal Sanayi Sınıfına alınmalıdır.

Ambalaj sektöründe varolan kapasite %60-65 doluluk oranında çalışmaktadır. İç pazarda hala büyük ve ağır ambalajlar kullanılmakta, eğilme ve mekanik zararlar fazla olduğundan kayıplar da doğal olarak artmaktadır.

Tüketicinin doğrudan alabileceği sağlıklı ve küçük kağıt, ağaç ve cam ambalajların kullanılması sağlanmalıdır.

Türk malı imajını yerleştirmek için son tüketiciye yönelik ambalaj teşvik edilmeli, tüketici alışkanlığı sağlanmalıdır.

Bulundukları yörede en düşük enerji tarifesi uygulanan turistik tesislere sağlanan avantaj, ambalajlama evlerine de kazandırılmalıdır.

Ambalajsız ürün satışlarında pazarlama sistemi içinde bulunan organizasyonların da uyarıcı olması önemlidir.

Ambalajsız gıda alımı konusunda tüketici örgütleri ve ilgili bakanlıklar yoluyla tüketici bilinci ve alışkanlıklarının geliştirilmesi konusunda programlar uygulanmalıdır.

Ürün etiket bilgilerinin ürün içeriğini tam olarak belirtmesi ve bu konuda AB standartlarına uyumun ivedilikle sağlanması gerekmektedir.

6.2.1.4. Taşıma ve Gümrükleme

Sorunlar

Özellikle taze ürünlerin taşınmasında araç, ortam ve türler arasında uygulama eksiklikleri bulunmaktadır. Özellikle taşımada araç ortam sıcaklıkları konusunda ihracatçı ve filo yetkililerinin çok bilinçli olduğu söylenemez.

Yaş meyve sebze ihracatında ürünün özelliğinden dolayı zaman zaman gümrük çıkış beyannameleri tam olarak kapatılamamaktadır. Bu yüzden ihracatçı beyannameyi eksik kapatmaktan dolayı ceza ödemek zorunda kalmaktadır.

Limanlarımızda yükleme boşaltma ücretleri yüksektir. Ayrıca, yaş meyve sebze boşaltma terminalleri yeterli değildir.

Taşıma önemli bir masraf unsurudur.

İhracat kapasitesi yüksek olan Hatay ilinde, Antakya Gümrük binasın şehir içinde olması nedeniyle şehir trafiğini bozduğu gibi, TIR kontrollerinin de buralarda yapılması sonucu kontrol işlemleri de gecikmektedir.

Gümrük mesai ücretleri yüksektir, tır geçiş belgelerinde sorunlar yaşanmaktadır.

Öneriler

Bahçe ve gıda ürünlerinin taşınmasında taşıma yolları ve taşıma araçları ürün özelliklerine göre seçilmeli, hızlı ekonomik ve amaca yönelik uygulamalar desteklenmelidir.

İhracatta soğuk zincirin bir bütün teşkil ettiği için ürünlerde ve ürünün yoğun olduğu limanlarda yükleme boşaltma terminalleri yapılmalıdır. Özellikle yağışlı havalarda ürünün zarar görmesini engelleyici tedbirler alınmalıdır.

Gümrük beyannamelerinin % 10 eksik kapatılmasına izin verilmelidir. Böylece ihracatçının maliyetini düşürmesi sağlanacaktır.

İhracat maliyetlerini artıran liman ücretleri, rakip ülkelerin seviyesine getirilmelidir.

Hizmet kalitesinin artması için limanların özelleştirilmesi hızlandırılmalıdır. Antakya gümrük binasının tır kontrollerinin süratli bir şekilde yapılabilmesi maksadıyla, daha geniş sahası olan yeni bir yere taşınması gerekmektedir.

Geçiş belgelerinin kullanımından çabuk bozulabilen ürünlere öncelik tanınmalıdır. Rakip ülkeler taşımada büyük avantaja sahip kota sorunu yaşamamakta ve vergisiz taşıyabilmektedirler.

Gümrük mesai ücretlerinin makul seviyelerde olması yaş meyve sebze ihracatında masrafların düşmesini sağlayacaktır.

6.2.1.5. Riskin Göze Alınması (Kredi ve Sigorta)

Sorunlar

İhracat kredi faizlerinin yüksekliği ihracatçısının maliyetini arttırmaktadır.

Eximbank kredileri kullanımında ihracatçı teminat sorunu yaşamaktadır.

Tarımsal üretiminde çeşitli doğal afetler ve pazardaki konjonktürel dalgalanmalara karşı riskin azaltılmasında sigorta ve gelişmiş borsacılık geleneği yaygın değildir.

Öneriler

İhracat kredi faizleri düşürülerek ihracatın artmasını teşvik edecek seviyelere getirilmelidir.

Eximbank kredileri kullanımında teminat sorununu çözmek için aracı bankanın çalışma sistemi yeniden gözden geçirilmelidir. Sevkıyat sonrası ihracat belgelerinin tevsik edilmesi durumunda ihracat tutarının belirli bir yüzdesi kredi olarak kullandırılmalıdır.

Riskin azaltılmasında sigorta ve borsaların yararları anlatılmalı, vadeli işlem piyasalarına geçiş hızlanmalıdır.

6.2.1.6. Depolama

Sorunlar

Ülkemizdeki soğuk depo kapasitesi yaklaşık 1,2 milyon ton dolayındadır. Taze meyve-sebze üretimimizin 43 milyon ton civarında olduğu düşünülürse, diğer gıdaların muhafazası bir yana, ancak ülkemizde elma depolama kapasitesine denk bir soğuk depolama kapasitesi mevcuttur.

Teknolojik anlamda özellikle 1990 öncesi kurulan tesislerin çok yetersiz olduğu bilinmektedir.

Öneriler

Muhafaza tesislerinin teknolojik yeniliklere açık uygun ve ülke koşullarına uyumlu kapasitelerde lisanslı tesisler yapmak için Bakanlık, kredi veren banka ve konu ile ilgili birlik veya derneklerin protipler oluşturarak uygulayıcılarının yararına sunulmalıdır. İşleme ve ambalajlama tesisleri ISO-HACCP sistemlerine uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

6.2.1.7. Talep Yaratma

Sorunlar

Türkiye'de tarım ürünlerine yönelik çok çeşitli talep yaratma çalışmaları yapılırken, dış pazarlarda-ihracatta karşılaşılan sıkıntılar devam etmektedir. Talep yaratmada karşılaşılan zorluklar aşağıda açıklanmıştır:

Ülkemizde üretimi yapılan ürün ve çeşitlerinin uluslar arası pazarlarda tam olarak tanıtımı yapılamamakta, sektör itibari ile uluslararası fuarlara yeterince katılım sağlanamamaktadır.

Uluslararası pazarlarda kaliteli ürün imajını yaratacak tescil edilmiş markalı ürün ihracatı gerçekleştirilememekte, olumlu ürün imajının yaratılamaması sonucu pazarda fiyat odaklı rekabete girilmekte, bu durum Türk firmalarının kendileri arasında bir rekabet ortamı doğmasına neden olmaktadır.

Ülkemizde tarım ürünleri ihracatçıları daha çok küçük ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. Bu nedenle, firmalar az sayıda personel ile üretim ve pazarlama işlemleri gerçekleştirmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durumda uluslararası pazar bilgisi eksikliği meydana gelmekte hangi pazara, ne zaman, hangi ürünle girileceği önceden kestirilemediğinden pazar kayıpları meydana gelmektedir.

Yurtdışında ürünlerimize yönelik tüketim alışkanlığı yaratılamamıştır.

Yaş meyve ve sebze üretiminde hormon kullanımının en aza indirilebilmesi, üretim aşamasında seraların ısıtılabilmesi ile mümkündür.

İhracatla ilgili kararların doğru zamanda ve süratle alınması, karar sürecinin kısaltılması gerekmektedir.

Pestisit kalıntılarının kontrolü ve insan sağlığı açısından üretim bölgelerinde gıda kalıntı laboratuarlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

İhraç ürünlerimiz başka ülkelerin ambalaj ve etiketleriyle nihai tüketiciye ulaşmaktadır.

Küçük çaplı ihracat firmaları, profesyonellik, pazar araştırması, standartlara uyum, marka ve ambalaj gibi dış ticaretin gerektirdiği şartları yerine getirememektedirler.

İhracata yönelik üretime daha yüksek fiyat ya da destek verilmemektedir.

Dış pazarlarda tüketici beğenisini kazanmış tür ve çeşitlerin ülkemizdeki üretimleri henüz yeterli değildir.

Organik tarımda sertifikalandırma ücretleri yüksek, verimlilik düşük, ürün fiyatları üretici için cazip değildir.

Tarımsal sanayi dış pazarlara hitap etmemektedir.

İhracatçılar gıda güvenliği (HACCP) ve EUREPGAP konularında yeterli bilgi sahibi değillerdir.

Öneriler

Türk malı imajını yerleştirmek ve bir ülke markası yaratmak için çalışmalar artırılmalıdır.

Ülkemiz tarım ürünleri için tanıtım kampanyaları düzenlenerek tüketici alışkanlığı yaratılabilecek ürün çeşitliliğimiz, doğal lezzet ve kalitesinin tanıtımı artırılmalıdır.

Çok sayıda ihracat yapan firmalar yerine koordineli olarak ihracat yapılması desteklenmeli, Sektörel Dış Ticaret Sermaye Şirketlerinin (SDTŞ) oluşumu yaş meyve sebze sektörü için özendirici hale getirilmelidir.

Organik ürünlerin tanıtımı ve üretici firmalar desteklenebilir.

Ülkemizde pazar talepleri doğrultusunda çeşit değişikliği için çalışmaları teşvik sistemi uygulamaya konulmalıdır.

6.2.2. Pazarlama Sistemleri (organizasyonları) ve Stok Yönetimi

Tarım sektörü; istihdam edilen nüfus, ekonomiye katkısı,sanayie hammadde sağlaması gibi göstergelerden dolayı önemli bir sektördür. Tarımsal üretimde verim ve kalitenin artırılması kadar, üretilen ürünlerin sağlıklı ve talep doğrultusunda pazarlanması da zorunludur. Pazarlama, tüketici istek ve gereksinimlerinin karşılanması için yapılan işletmecilik faaliyetlerinin tümü olarak tanımlanmaktadır. Pazarlama sistemleri ise; üretilen ürünlerin üreticiden tüketiciye ulaşıncaya kadar geçtiği aşamaları içermektedir. Pazarlama anlayışı ve pazarlama sistemlerindeki gelişmeler, ülkelere ve gelişmişlik düzeyine bağlı olarak değişmektedir. 1950'lerden önce geçerli olan "ne üretirsen satarsın" şeklindeki üretim ve satış anlayışı geçerliliğini kaybetmiştir. Günümüzde geçerli olan global pazarlama anlayışının odak noktası dünya tüketici istek ve gereksinimlerinin karşılanması; araç pazarlama stratejileri ve toplumsal sorumluluk anlayışıdır.

Günümüzde kalite ve gıda güvenliği bilincinin arttığı ve yasal düzenlemelerle desteklenen bu unsurlar, bir rekabet unsuru olarak görülmektedir.Bu bağlamda, pazarlama karması unsurları olan ürün, fiyat, dağıtım ve promosyona yönelik kararların-stratejilerin doğru zamanda alınması ve uygulanması önem taşımaktadır. Nitekim ürün ne kadar kaliteli olursa olsun, iyi bir şekilde pazarlanamazsa firma hedeflerine ulaşamayabilir.Tarımsal üretime karar vermeden önce pazar araştırmalarının, daha sonraki dönemlerde ise pazarlama araştırmaları ile gelişmelerin izlenmesi doğru ve güçlü bir pazarlama sistemi ile gerçekleşebilir. Pazarlama hizmetlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmek, baskı unsuru oluşturabilmek, yeni teknolojileri ve yasal gelişmeleri izleyebilmek için gelişmiş ve dikey olarak örgütlenmiş bir pazarlama sistemi gereklidir.

Tarım ürünleri ihracatımızın yaklaşık % 50'sinin AB'ye yapıldığı ve bitki-hayvan sağlığı konusundaki düzenlemeler de dikkate alındığında, Türkiye'de pazarlama sistemlerinin geliştirilmesine yönelik politikalar önem kazanmaktadır.

Ülkemizde tarımsal ürünlere yönelik farklı pazarlama sistemleri bulunmaktadır. Bunlar; kooperatifler, üretici birlikleri, ihracatçı birlikleri, toptancı haller, ticaret borsaları, sınır ticareti, sözleşmeli üretim, müdahale alımları, e-ticarettir.

6.2.2.1. Tarımsal Amaçlı Kooperatifler

Mevcut Durum

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının görev alanında bulunan ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanuna göre kurulan tarımsal amaçlı kooperatifler; tarımsal kalkınma (5.536 adet), sulama (2.248), su ürünleri (421) ve pancar ekicileri kooperatifleri (31) ile bu kooperatiflerin konu bazında bir araya geldikleri tarım(6), ormancılık (17), hayvancılık (15), çok amaçlı (15), sulama (9), su ürünleri(10), çay (7) ve pancar ekicileri (1) kooperatif birlikleri ve aynı şekilde bu birliklerde aynı ünvanlarla merkez birlikleri şeklinde teşkilatlanmaktadırlar. 2004 yılında bu kooperatifler kapsamında, 8.236 birim kooperatif (2.618.971 ortak), 80 birlik (3.017 ortak kooperatif) ve 6 merkez birliği (80 ortak birlik ve 3.936 ortak kooperatif) bulunmaktadır. 1581 ve 3223 sayılı Kanun ve 553 sayılı KHK'ye göre kurulan Tarım Kredi kooperatiflerinin 2.281 birim kooperatif (1.557.817 ortak), 16 birlik (2.281 ortak kooperatif) ve 1 merkez birliği (16 ortak birlik ve 2.281 ortak kooperatif) faaliyet göstermektedir (TKB 2004b).

Türkiye'de tarım ürünlerinin pazarlamasında kooperatifler halâ istenilen yerde değildir. Nitekim, 1993 yılında kooperatiflerin pazarlamada payı; pamukta % 48,6, zeytinyağında % 1,7, incirde % 27,7, kuru üzümde % 18,3, fındıkta % 36,7, ayçiçeğinde %31,8, sütte %2,9, yumurtada %1,0 ve taze sebzede %1,0 oranındadır (Yıldırım 2001). AB'de ürüne ve ülkeye göre değişmekle birlikte, kooperatiflerin üretim, pazarlama ve dış ticaretteki payı %65-100 düzeylerinde iken, ülkemizde pazarlama sistemleri içinde kooperatiflerin payının çok düşük düzeyde görülmektedir. Bu da pazarda üreticilerin rekabet ve pazarlık gücünü zayıflatmaktadır.

Sorunlar

Kooperatiflerin kurul ve gelişmeleri 3 ayrı kanun ile düzenlemekte ve bu kanunlar iki Bakanlık tarafından yürütülmektedir.

Kooperatiflerin faaliyet gösterdikleri pazarlama alanları itibariyle gerek kooperatif yöneticileri gerekse çalışanları pazarlama konularında yeterli bilgiye sahip değildir.

Kooperatiflerin tüm girdi ve çıktıları muhasebe kayıtlarına düzenli olarak kaydedildiğinden kooperatifler, kayıt dışı faaliyette bulunan rakiplerine oranla dezavantajlı duruma düşmektedir.

Kooperatifler toptancı halleri içinde yeterince yer edinememektedir.

Kooperatifler gıda üretim ve çalışma işyeri izinlerinin önemini henüz tam anlayabilmiş değillerdir. Bu tür mevzuat eksiklikleri de pazarlamada sorun teşkil etmektedir.

Geçmiş dönemlerde kimi kooperatiflerdeki kötü yönetimler sonucunda, ortakların kooperatifçiliğe sıcak bakmamasına yol açmakta ve ortakların yönetim konusunda birbirlerine güven duymamasına yol açmıştır.

Öneriler

Tarımsal amaçlı kooperatiflerle ilgili 3 ayrı kanun yerine tek bir yasa çıkarılmalı, ve kooperatiflerin teşkilatlandırılması tek bir Bakanlık bünyesinde toplanmalıdır.

Merkez Birlikleri, Üst Birlikler ve Kooperatifler arasında gerekli olan koordinasyon güçlendirilmelidir.

Merkez Birlikleri ve Üst Birlikler, pazarın arz-talep dengesini dikkate alarak verimliliğini arttırıcı, maliyeti düşürücü, profesyonel işletmecilik anlayışıyla yönetilmeli, pazar araştırmalarında bulunmalı, kooperatiflerin çalışma ve üretim izinleri almaları konusunda gerekli eğitim desteği sağlanmalı, fuar ve benzeri organizasyonlara katılımları sağlanmalı, ürünlerin pazarlanmasında çok önemli bir yeri olan kalite, süreklilik, markalaşma ve tanıtım gibi hususlarda çalışmalar yapılmalıdır.

Kooperatiflere KDV muafiyeti ya da indirimi sağlanması konusunda gerekli yasal çalışmalar yapılmalıdır.

Kooperatif ürünlerinin aracılara yada özel işletmelere satılması yerine, üst birlikler kanalıyla mamul ya da yarı mamul hale getirilerek pazara arzı satış mağazaları ile sağlanmalıdır.

Kooperatifler Bankası kurularak, kooperatif ortakları düşük faizli kredi imkanlarına kavuşturulmalıdır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü tarafından başlatılmış olan *"Pazarlama Danışma Kurulu"*nun çalışmalarına işlerlik ve ağırlık kazandırılmalıdır.

6.2.2.2. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri

Mevcut Durum

1935 yılında yürürlüğe giren 2834 sayılı Kanun Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri'nin (TSKB) kuruluşuna gerekli yasal zemin sağlanmıştır. TSKB'lerin faaliyet konularına giren kimi ürünlerin, 1963 yılından itibaren devlet destekleme alımları kapsamına alınmasıyla, yıllar itibariyle muhtelif ürünlerde, Devlet adına alım yapmışlardır. Bu dönemde yapılan destekleme alımları ve Devlet tarafından aktarılan kaynaklar, Birliklerin kooperatifçilik faaliyetlerinden uzaklaşmaları ve sınai faaliyetlere ağırlık vermelerine neden olmuştur. Günümüzde 17 TSKB (Tariş İncir,Üzüm,Pamuk,Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, Çukobirlik, Antbirlik, Karadenizbirlik, Trakyabirlik, Fiskobirlik, Marmarabirlik, Taskobirlik, Kayısıbirlik, Güneydoğubirlik, Tiftikbirlik, Kozabirlik, Gülbirlik, Gapbirlik) bulunmaktadır. 2004 yılında 4572 Sayılı Kanun çerçevesinde faaliyet gösteren TSKB kapsamında 340 birim kooperatif (664419 ortak), 17 birlik (335 ortak kooperatif) bulunurken; Tütün Satış kapsamında 68 birim kooperatif (33.000) bulunmaktadır (TKB 2004b).

TSKB'lerin faaliyetlerini düzenleyen mevzuatta zaman içinde değişiklikler olmuş, 2834 sayılı Kanunun yerini 1984 yılında çıkarılan 238 sayılı Kanun Hükmünde Kararname almış ve 1985 yılında da 3186 sayılı Kanun ile anılan Kararname kanunlaşmıştır. 1994 yılından başlayarak Birliklerin destekleme alımı yapması uygulamasına son verilmiştir. 16 Haziran 2000 tarihinde yürürlüğe giren 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun 3186 sayılı Kanunu ve 2834 sayılı Kanunun yürürlükte kalan maddelerini kaldırmıştır.4572 sayılı Kanun ile; kooperatif ve birliklerin yeniden yapılandırılmaları için yasal bir çerçeve oluşturmak, bu kuruluşları gerçek sahibi olan üretici ortakları tarafından yönetilir hale getirmek, sanayicilik faaliyetlerinden çok yeniden kooperatifçilik faaliyetlerine konsantre olmalarını sağlamak ve ekonomik faaliyetlerini etkin ve verimli bir şekilde sürdürebilecekleri bir mali yapıya kavuşturmak amaçlanmaktadır. Kanun ile öngörülen yeniden yapılandırma faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli kaynaklar Dünya Bankası'ndan 12.07.2001 tarihinde sağlanan Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP) ikrazından karşılanmakta; Birliklerin ihtiyaç duydukları ürün kredileri ise 4572 sayılı Kanun uyarınca oluşturulan Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) Gider Hesabından karşılanmaktadır.

Sorunlar

Birlikler, ayni ve nakdi kredileri mevcut ticari kredi faiz oranlarının üzerinde bir faiz oranı ile ortaklarına sunmaktadır.

Ürünlerin pazarlanmasına yönelik tüm üretim ve pazarlama faaliyetleri ise Birlik tarafından yürütülmekte, yürütülen faaliyet kooperatif ve/veya ortaklara hizmet olarak algılanmamaktadır.

Daha önce kamu kaynakları ile finanse edilmeleri nedeniyle Devlet kontrolünde olan TSKB'ler, özerklik konusunda önemli adımlar atmaktadır. Ancak personel, ve teknolojik altyapı gibi kurumsal kapasiteleri çok düşük olan kooperatifler, yeniden yapılandırma sürecinde henüz mali açıdan bağımsız olamadıklarından özerkleşme konusunda önemli bir ilerleme sağlayamamışlardır.

Kar ve zararın üretici ortaklara yansıtılmaması, ortaklarda kooperatifçilik konusundaki "farkındalığın ve taleplerin" oluşmasını engellemektedir. Üretici ortaklar, kooperatif ve birliğin karlı, verimli ve sürdürülebilir olarak faaliyetlerinin yürütülüp yürütülmediği konusunda tepkisiz olup, bu durum kendi çıkarlarının doğrudan etkilenmesine kadar da devam edecektir.

Üyelerde kendi kooperatiflerinin sahibi olma duygusu gerçek anlamda yerleşmemiştir. Üretici ortakların gerek kooperatifleri ve gerekse birlik ile ilişkisi ürün alımı ve girdi temini ile sınırlı olmuştur.

Kooperatiflerde yeterli mali ve işletme becerileri gelişmemiş, ihtiyaç duyduklarından fazla sayıda personel, özel sektöre göre daha yüksek ücretlerle istihdam edilmiş, tarım sanayi alanındaki diğer özel işletmelerle rekabet edecek gerekli teknik donanım temin edilememiş, üretici ortaklarına verilen hizmetler geliştirilememiş, karlılık sağlanamamıştır.

Öneriler

Hak, görev ve sorumlulukların düzenli eğitimler ile üretici ortaklara aktarılması gerekmektedir. Böylece kooperatifler konusunda üreticilerin bakış açılarının geliştirilmesi ve katılımların artırılması yönünde çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Tavandan tabana örgütlenme sistemi içerisinde birliklerin de kooperatifler için hizmet birimine dönüşmelidir.

Modern pazarlama ilkeleri doğrultusunda faaliyet gösterebilecek deneyime sahip yönetim ve teknik eleman istihdam edilmelidir.

6.2.2.3. Üretici Birlikleri

Mevcut Durum

Ülkemizde tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık olması, söz konusu işletmelerin girdi, finansman, teknoloji, bilgi ve pazarlara erişimlerinin yeterli olmaması, pazarlama kanallarında aracı kademelerin çok sayıda olması, üreticilerin iç ve dış piyasalara yönelik ürün taleplerini ve fiyatları yeterince takip edememeleri, fiyatlarda ve üretici gelirlerinde istikrarın sağlanamaması gibi olumsuz durumlardan dolayı tarımsal üretici birlikleri kanununun hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca I. Tarım Şurasının 10. komisyonun tarımda örgütlenme bölümünde "çiftçiler, kooperatiflerle çözemedikleri bazı problemlerin halli ve işbirliği içinde çalışmaların gereği olarak Tarımsal Amaçlı Üretici Birlikleri Kanunu Tasarısının bir ana önce kanunlaştırılması kararı alınmıştır. Söz konusu Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu 5200 sayılı kanun numarasıyla 6 Temmuz 2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. İlgili yasanın 4. maddesi "Birlikler, ürün veya ürün gurubu bazında faaliyet gösteren ve tüzüklerinde belirlenen miktardaki tarımsal üretimi bu kuruluşlar aracılığı ile pazarlamayı taahhüt eden, en az 16 tarım üreticisinin bir araya gelmesiyle, asgari ilçe düzeyinde kurulur" denilmekte ve devamında "aynı ürün veya ürün gurubu için ilçe düzeyinde en fazla bir birlik kurulabilir." denmektedir. Bu kanunla ilgili olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından yönetmelik çalışmaları başlamış olup, çalışmalar devam etmektedir.

AB'ye uyum sürecinde öngörülen yasaların en önemlilerinden biri, ürün bazında üretici birliği örgütlenmesidir. AB'de üretici birliklerinin başlıca amacı, Ortak Tarım Politikalarının (OTP) kalbi sayılan Ortak Piyasa Düzenlerinin (OPD) iyi işlemesini sağlamaktır. AB'de üretici birlikleri tarımsal piyasaların temel aktörü olarak gıda güvenliğinin sağlanması ve üretici gelirlerinin arttırılması amacıyla faaliyet gösterirler. AB'de üretici birlikleri gönüllü üretici organizasyonları olarak üretim ve ticaretin iyileştirilmesi yönünde çalışan, çevreyle uyumlu tarımsal faaliyetleri destekleyen, kaynakların iyi kullanılmasını sağlayan güçlü kuruluşlardır. Ülkemiz koşulları göz önünde tutulduğunda, AB'den önemli farklılıklar olduğu görülecektir.

Sorunlar

Tarımsal Üretici Birlikleri Yasanın önemli eksikliği verilen görevleri yapması için gereken maddi imkanların sadece aidat, bağış ile yurtiçi ve yurtdışından sağlanan ve ne olduğu anlaşılamayan bağış, fon ve yardımlardan oluşmasıdır.

Ülkemiz gerçeklerinde Dernek statüsünde kurulmuş olan bu birliklerin sadece aidat ve bağışlarla, verilen görevleri yerine getiremeyeceği aşikardır.

Öneriler

Gerekli finansal alt yapının aidat ve bağışlarla değil, TOBB, TİM ve TZOB yasalarında olduğu gibi zorunlu kesintiler yoluyla sağlanması birlikleri güçlü hale getirecektir.

6.2.2.4. İhracatçı Birlikleri

Mevcut Durum

Ülkelerin gelişmelerinde büyük öneme sahip olan dış ticaretin en önemli ayağı ihracattır. İhracatın artması ülkede yaratılan zenginliği artırmakta, üretim verimliliğinin yükselmesine neden olmaktadır. Ülkemiz, Mustafa Kemal ATATÜRK'ün imzasıyla 1937 yılında ilk İhracatçı Birliği'nin kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Kuruluş amaçları arasında ihracatın artmasına katkı sağlamak, mesleki dayanışmayı artırmak, ihracatçıların mesleki faaliyetlerini ve ilişkilerini düzenlemek, sorunlarına çözüm bulmak ve yol göstermek olan İhracatçı Birlikleri bugün 58 adete ulaşmışlardır. İhracatçı Birlikleri bünyesinde toplam 22 madde birliği bulunmaktadır. Bunların 9'u tarım ve gıda ürünlerini kapsamaktadır. Bu birlikler şunlardır: Canlı Hayvan,Su Ürünleri İhracatçıları Birliği; Fındık ve Mamulleri İhracatçıları Birliği; Hububat,Bakliyat,Yağlı Tohumlar ve Mam.; İhracatçıları Birliği, Kesme Çiçek İhracatçıları Birliği; Kuru Meyve ve Mamulleri İhracatçıları Birliği; Meyve-Sebze Mamulleri İhracatçıları Birliği; Tütün İhracatçıları Birliği; Yaş Meyve-Sebze İhracatçılar Birliği;Zeytin ve Zeytinyağı İhracatçıları Birliği'dir.

Sorunlar

Tarım dışı sektörlerde olduğu gibi tarım ve gıda ürünlerinde de Türk ihracatçısının uluslararası pazarlarda karşılaştığı sorunların başında, ülke imajının genellikle olumsuz olması ve buna bağlı olarak Türk ürünlerinin de bu olumsuz imajdan etkilenmesi gelmektedir.

Ülkemizde tarım ürünleri ve gıda maddeleri ihracatçılarının büyük çoğunluğu küçük ve orta ölçekli (KOBİ) olup, sınırlı sayıda personel ile hem üretim ve hem de pazarlama işlemlerini gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca, uluslararası pazarlardaki tüketim trendleri, dağıtım kanalı bilgisi, belli başlı fuarlar ve bu fuarlara nasıl katılınacağına kadar bir çok konuda pazar bilgisi eksikliği bulunmaktadır.

Ülkemizde, uluslararası anlaşmalara göre düzenlenen ihracata yönelik devlet destekleri Ar-ge'den tanıtıma, markadan taşımaya kadar geniş bir yelpazede olup, özellikle KOBİ'ler devlet yardımları hakkında yeteri kadar bilgi sahibi değillerdir.

Sadece büyük ihracatçıların bazılarının depolama olanakları mevcuttur.

Bazı tarım ürünlerinde üretici ihracatçı arasında dikey entegrasyon sağlanamamaktadır.

Dünyada ticaret yapan ülkelerin büyük çoğunluğu ticaretlerinin önemli bir bölümünü komşularıyla yapmaktadır.

Küçük ve orta ölçekli çoğu ihracatçının e-dönüşümü henüz tamamlayamadıkları gözlenmektedir.

Öneriler

DTÖ ve AB hakkında bilgilendirme-eğitim çalışmaları yaygınlaştırılmalıdır.

Ülkemizdeki AB'ye uyum çerçevesinde çıkan ve yaş meyve-sebze ihracatında önemli yasal düzenlemeler -örneğin İyi Tarım Uygulamaları,HACCP,Kalite Yönetim Sistemleri- hakkında bilgilendirme çalışmaları artırılmalıdır.

Yurt dışında bulunan Ticaret Müşavirliklerinin daha fazla pazar odaklı görev yapmaları ve bulundukları ülke pazarlarına ilişkin bilgileri periyodik olarak ihracatçıya ulaştırmaları önemlidir.

Ülkemizde her yıl çok sayıda fuar ve festival düzenlenmektedir. Bu organizasyonlara yabancı konukların katılımının sağlanmalıdır.İhracatçı Birlikleri üye firmalarının önemli fuarlara mutlaka katılmaları hususunda çalışmalarını artırmaları yararlı olacaktır.

Belirli bir strateji çerçevesinde, bütün otel ve tatil köyleri ile işbirliği sağlanarak ülkemize gelen turistlere tanıtım yapılmalıdır.

Ülkemizin uluslararası pazarlardaki alıcı ve tüketicilere tanıtımı, Türk ürünlerinin de tanınırlığını artıracaktır. Bilimsel araştırmalar, yabancı ülkelerdeki tüketicilerin sevdikleri ve hayran oldukları ülkelerin ürünlerini satın almaya daha uygun ve eğilimli olduklarını göstermektedir.

Çeşitli kurum ve kuruluşlar (İGEME, KALDER ve MPM gibi) tarafından derlenen pazar bilgileri,eğitim ve imaj geliştirme çalışmalarının İhracatçı Birlikleri tarafından ihracatçılara ulaştırılması yararlı olacaktır.

Verimliliğin artırılması, ucuz tanıtım yapılmasına imkan vermesi ve hem ihracatçıların hem de İhracatçı Birlikleri'nin duyuru maliyetlerinin düşürülmesi için elektronik ortama geçilmesi gerekmektedir.

İhracata finansman desteği sağlayan Eximbank ve özellikle ihracat sigortası ile ilgili olarak küçük ve orta ölçekli ihracatçıların bilgilendirilmeye ihtiyaç duydukları gözlenmektedir. Bu konuda gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Özellikle küçük ve orta ölçekli ihracatçılara devlet yardımlarının tanıtılmasının yolları araştırılmalıdır.

Depolama yüksek teknoloji gerektiren bir yapıya büründüğü, her üretici ve ihracatçının bu tür bir yatırımı yapması mümkün olmadığından modern depo girişimciliğinin özendirilmesi yararlı olacaktır.

Bazı tarım ürünlerinde üretici-ihracatçı arasında dikey entegrasyon sağlanması için, finansman desteği sağlanmalıdır.

Komşu ülkelerle ticareti engelleyen sorunlar, yapılacak anlaşmalarla ortadan kaldırılmalıdır. Söz konusu ülkelere tarım ve gıda ürünü pazarlanabilmesi için yerel özellikler ve kalite standartlarına da dikkat edilmelidir.

Tarımsal ürün ihracatında özellikle nakliye maliyetlerinin yüksek oluşu fiyatları artırmakta, dolayısıyla rekabet şansını azaltmaktadır. Nakliye maliyetlerini azaltacak desteklerin sağlanması ve tarımsal ürünlerde ihracat iadesi uygulamasına devam edilmesi gerekmektedir.

İhracata dayalı üretim yapılabilmesi için, dış pazarlardaki çeşit ve talep değişiklikleri İhracatçı Birliklerince Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bildirilmelidir.

Dış ticaretle ilgili uygulamalar ve mevzuat çok başlılıktan arındırılıp, bu konuda tüm yetki ve sorumluluk tek bir çatı altında toplanmalıdır.

AB mevzuatı ile çelişen mevzuat AB normlarına uyarlanmalıdır.

Özellikle geleneksel ihraç konusu ürünlerimizin ürün deseninin geliştirilmesi için gerekli çalışmalar (coğrafi işaretleme ve genetik çalışmalar) yapılmalıdır.

Tarım ve işlenmiş tarım ürünü ihracatımızın artırılabilmesi ve rekabet üstünlüğünün sağlanabilmesi için teknoloji yoğun ürünlerin markalaştırılması yoluyla dış pazarların zorlanması için gerekli faaliyetler sürdürülmelidir.

Zirai ilaç kalıntılarının belirlenebilmesi için kalıntı laboratuarlarının geliştirilmesinde gerekli teknik ve finansal destek sağlanmalı, üretici noktasında önlemler alınmalıdır.

Sağlıklı ve verimli bir üretim pazarlaması için resmi-özel kurumlar ile üniversiteler ve konuyla ilgili mesleki kuruluşlar arasındaki işbirliğine süreklilik kazandırılmalıdır.

Üretim, pazarlama vb. konularda uygulamaya geçilmeden önce Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından İhracatçı Birlikleri'nin de görüş ve önerilerine başvurulmalıdır.

Kalite standartlarına ilişkin belgelerden alıcı ülke tarafından istenilmeyen belgeler ihtiyari hale getirilmelidir.

Sağlıklı bir üretim ve pazarlama için Organize Tarım Bölgeleri'nin kurulması desteklenmelidir.

Komşu ülkelerle ilgili (örneğin İran, Rusya gibi) pazar araştırmaları yaygınlaştırılmalı ve araştırma sonuçları Birlikler kanalıyla ihracatçılara yansıtılmalıdır.

6.2.2.5.Toptancı Haller

Mevcut Durum

Ülkemiz güçlü olduğu tarım ürünlerinden dünya üretiminin incirde % 21,3'ünü, kayısıda % 17,5'ini, domateste % 8,4'ünü, kavun-karpuzda % 6'sını, patlıcanda % 4,1'ini karşılamaktadır. Ülke genelinde yaş meyve-sebzenin pazarlamasında, toptancı haller,semt pazarları, komisyoncular, tüccarlar, pazarcılar, kooperatifler, seyyar satıcılar, süpermarketler, manavlar, sanayiciler ve dış satıcılar yer almaktadır.Yurt içi yaş meyve-sebze pazarlamasında en büyük rolü Toptancı Haller ve bu Hallerde görev yapan komisyoncular, semt pazarları ve dış satıcıya mal temin eden tüccarlar oynamaktadır. Çeşitli araştırmalara göre, Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Mersin, Bursa gibi büyük şehirlerimiz de dahil olmak üzere 170 toptancı halden alınan bilgilerde yaş meyve ve sebzenin %26'sının Toptancı Hallerde satıldığı belirlenmiştir (TÜSEMKOM 2004). Bu oran batı bölgelerimizde %70'lere yükselmektedir.

Ülkemizde yaş meyve ve sebze pazarlaması 12 Eylül 1960 tarih ve 80 sayılı Toptancı Halleri Sureti İdaresi Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. Yasa'nın değişen ekonomik şartlar ile gelişen pazar taleplerine cevap veremez hale gelmesi üzerine, 27 Haziran 1995 tarihinde 552 sayılı "Yaş Meyve ve Sebze Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Daha sonra bu KHK'nin 19. Maddesinde yer alan hususlar kapsamında , 28 Aralık 1997 tarih ve 23214 sayılı Resmi Gazete'de "Toptancı Hallerinin Yönetim ve İşleyişi Hakkında Yönetmelik" yayınlanmıştır. 1995 yılından itibaren 552 sayılı KHK'nin uygulanmasında çeşitli aksaklıklar görülmüş, bunların giderilmesi amacıyla, 11 Haziran 1998 tarih ve 4367 sayılı "Yaş Meyve ve Sebze Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında KHK'nin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun" yürürlüğe konulmuştur.

4367 sayılı Kanun'da asıl amaç üretilen yaş meyve ve sebzeyi kayıt altına almak olduğundan, tüm yaş meyve ve sebzelerin halden geçirilme zorunluluğu getirilmiş ve Hal dışındaki satışlar yasaklanmıştır. Ancak, ülkemizdeki meyve-sebze pazarlamasındaki mevcut kurumsal ve işlevsel altyapı eksikliği yanında Kanunun beraberinde getirdiği bir takım uygulamalar, bunlardan kaynaklanan ve özellikle küçük üreticiyi olumsuz yönde etkileyen sorunlar nedeniyle 4367 sayılı Toptancı Halleri ile ilgili Kanun'un bazı maddelerinin tekrar gözden geçirilip değerlendirilmesi ihtiyacı doğmuştur.

Tarımsal Üretici Birlikleri Yasasının yaş meyve ve sebze pazarlamasında üreticilerin bazı problemlerine çözüm getireceği düşünülmektedir.

Sorunlar

Toptancı Hallerin idaresi 552 sayılı K.H.K ile Bakanlık tarafından Belediyelere verilmiştir. Mahalli İdareler Yasasının değiştirilmesinin gündemde olduğu günümüzde; merkezi idaredeki yetki, mahalli idarelere kaymaktadır. Yerel yönetimler sorunlara ve çözüme daha yakındır, ancak yetki ve kaynaklar yerel yönetimlere devredilirken, buralar merkezi idaredeki gibi hantal örneğe kaydırılmamalıdır.

Yasa ile Toptancı Hallerin mal sahibi, işletme yetki ve sorumluluğu kendisine verilen belediyeler, yetkilerini son noktasına kadar kullanırken, sorumluluklarını yerine getirememektedir. Kantarlardan giriş ücreti, ürünlerden rüsum, dükkanlardan tahsis ücreti ve isgaliye adı altında çeşitli paralar tahsil edilmekte iken, hizmetler gereği gibi yerine getirilmemektedir. Bu nedenle, belirtilen gelirlerin % 10'unun hal ihtiyaçlarında kullanılmak üzere bir fonda toplanılması Kanuna konularak bu fonun başka bir yerde kullanılmamasını güvence altına almasına rağmen, hiçbir belediye bu fonları Toptancı Hal ihtiyaçları için kullanmamaktadır. Toptancı haller için önemli olan özel güvenlik sorunları dahi halledilememiştir. İnsanların can güvenliğinden, ürünlerin sağlık koşullarına uygunluğuna kadar, hallerin genel temizliğinden genel düzenine kadar Belediyeler yeterli hizmet sunamamaktadır.

Halen faal durumdaki toptancı hallerde tasnif, ambalajlama ve soğuk hava depoları kurulamamıştır.

Ulusal toptancı haller arasında işbirliği ve iletişim kurulamamıştır. Hallerdeki bilgisayar donanım eksikliği giderilememiştir.

Toptancı Hal Yasasının tanımlar bölümünde üretici birlikleri ve tüketici tanımlarına yer verilmeyerek, ticaretin öznesi olan üretici ve tüketici KHK'nin öznesini oluşturmamıştır.

Toptancı Hal Yasası çiftçi ve tüketici lehine değildir. Küçük üretici doğrudan semt pazarına ürününü götürememekte ve mağdur olmaktadır.

Kısıtlı imkanlar nedeniyle, Sanayi ve Ticaret İl Müdürlükleri ile Toptancı Haller arasındaki koordinasyon sağlanamamakta ve gerekli kontroller etkin bir şekilde yapılamamaktadır.

Hale giren ürünlere uygulanan kesinti oranlarının yüksekliği (hal rüsumu, stopaj, komisyon payı, Bağ-kur primi, Milli Savunma Fonu kesintisi vs.) üretici ve kabzımalları kayıt dışı hareket etmeye zorlamaktadır.

Büyük Şehir Toptancı Hallerinde kalıntı analiz laboratuarlarının kurulması ve bu ürünlerin analizlerinin yapılmasından sonra tüketime sunulması hususu Kanun'un yürürlüğe girmesinden bu yana gerçekleştirilememiştir.

Toptancı Hallerin Yönetim ve İşleyişi Hakkında Yönetmelik'te yer alan Malların Ambalaj ve Teşhir Düzenine İlişkin Esaslar'a ilişkin yaptırımlar tam anlamıyla uygulanamamaktadır.

Yönetmelikte belirtilen Hal Denetim, Mal Tespit, Kontrol ve İstatistik Birimleri ya hiç oluşturulamamıştır ya da etkin bir şekilde görev yapamamaktadır.

Toptancı Haller dışından gelen ürünler, sağlıklı fiyat oluşumunu bozmakta, pek açık görünmese de üreticinin de tüketicinin de zararına sebep olmaktadır. Bunu da daha çok ilkel bir sistem ile şehirlerin dört bir tarafından mal getiren ve tamamen kayıt dışı çalışan depocular ve bir kısım pazarcılar ve büyük marketler yapmaktadır.

Üretici Birliklerinin oluşturulamaması, ticarette tarafların (üretici, tüketici vs.) çıkarlarının dengeli olarak korunamamasına yol açmıştır.

4367 sayılı Kanunda; gerçek ve tüzel kişilerin de Hal kurabilecekleri ve işletebileceklerine dair hüküm bulunmasına rağmen, geçen süre zarfında Özel Haller kurulamamıştır.

Kanunda, Hal Müdürlerinin Ziraat, Ekonomi, Tarım Ekonomisi, Gıda Mühendisliği, İşletme ve Pazarlama konularından birinde lisans eğitimi almış olması gerektiği belirtilmiş olmasına rağmen, bu uygulamamanın büyük şehir Toptancı Hallerinde dahi gerçekleşmediği müşahede edilmiştir.

Yas sebze ve meyve ticareti toptancı hal sistemi içerisinde ve hiçbir destek ve teşvik görmeden taraflarca yürütülmeye çalışılmaktadır.

Öneriler

Aşırı kimyevi gübre, ilaç ve hormon kullanımının önüne geçilebilmesi bakımından, Kanunda yer alan Hal kompleksleri bünyesinde kalıntı laboratuvarlarının oluşturulması gerekmektedir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren 39 adet İl Kontrol Laboratuar Müdürlüklerinin yanı sıra, özel sektörce tesis edilecek laboratuarların da bu amaçla kullanılabilmesi gerekmektedir.

Hale giren ürünlere uygulanan kesinti oranlarının yüksekliği üretici ve kabzımalları kayıt dışı hareket etmeye zorladığı için, kesinti oranlarının makul seviyelere çekilmesi ve aynı zamanda Hale girmeyen ürünlerin sevkıyatı sırasında tahakkuk edecek ceza oranlarının caydırıcı hale getirilmesi gerekmektedir.

Hallerin bulunduğu şehirlerin ana girişlerinde "Yol Kontrol Noktaları" oluşturulmalı ve Valilikler gözetiminde gerekirse eleman eğitimi ve takviyesi yapılarak kayıt dışı meyve-sebze hareketlerinin kontrolünde etkinlik sağlanmalıdır. Bu konuda "Mobil Denetim"lerin de yararlı olabileceği alternatif bir öneri olarak değerlendirilmelidir.

Belediyelerin üretici pazarlarını organize etmeleri, uygun pazar yerleri ve günlerini saptamaları, geleneksel olarak kurulan pazarların devamı için gerekli tedbirleri almalıdırlar.

Özel hallerin mevzuat hükümlerine uygun olarak kurulması için, gerekli teşvikler (arsa, kredi vb.) sağlanmalıdır.

AB'de yaş meyve ve sebze satış yerlerinde uygulanan standartlara ilişkin Konsey Tüzüklerinin biran önce yurtiçi mevzuata uyumunun sağlanarak pilot uygulamalara geçilmelidir.

552 sayılı KHK yeni kurulacak toptancı hallerin "... depolama, tasnifleme, standart ve kalite laboratuarlarını da içeren tip projeler çerçevesinde..." kurulabileceğini öngörürken, 1580 sayılı Belediye Kanununa dayalı olarak önceden kurulmuş olan Hallerin bu maddede verilen teknik düzenlemeleri yapmaları konusunda bir süre öngörülmemiştir. KHK'ye bir madde eklenerek önceden kurulmuş olan Büyükşehir Belediye Haller 3 yıl, diğer toptancı haller ise 5 yıl içinde bu düzenlemeleri yapmalıdırlar.

Toptancı hallerin yönetiminde veya personeli arasında Ziraat veya gıda mühendislerinin Büyükşehir Belediye Hallerinde 3 yıl, diğer toptancı hallerinde ise 5 yıl içinde görevlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. KHK'nin 19. maddesinde yeni kurulacak haller için "Hal müdürünün ziraat, ekonomi, tarım ekonomisi, gıda mühendisliği, işletme ve pazarlama konularının birinden mezun olmasını öngörmektedir. KHK'nin aynı maddesine bir ek yapılarak, önceden kurulmuş olan Hallerde de Ziraat veya gıda mühendisi görevlendirilmesi şartı getirilmelidir.

Küçük üreticinin korunması ve pazarlamanın fonksiyonel hale getirilmesi gerekmektedir. KHK'nin 13. Maddesinin sonuna bir fıkra eklenerek; "Semt pazarlarının alan olarak % 10'u üreticilere tahsis edilir. Üreticiler kendilerine tahsis edilen bu alanlarda ürettikleri ürünleri toptancı hale giriş zorunluluğu aranmaksızın doğrudan tüketicilere satabilirler" ifadesi ilave edilmelidir. Ayrıca 3. maddedeki semt pazarları tanımından "...üretici olmayanlar tarafından ...." ibaresi çıkarılmalıdır.

6.2.2.6. Ticaret Borsaları

Mevcut Durum

Ticaret borsaları, Kanunda yazılı esaslar çerçevesinde borsaya dahil maddelerin alım satımı ve borsada oluşan fiyatlarının tespit, tescil ve ilânı işleriyle meşgul olmak üzere kurulan kamu tüzel kişiliğine sahip kurumlardır. Ticaret borsalarının; piyasa fiyatlarının oluşumu, fiyat istikrarı, piyasadaki belirsizlikleri azaltması, riskin dağıtılması ve paylaşılması yanında makro ekonomik planlar için sağladığı veri bankaları ile ülke ekonomisine verdikleri katkılar önemli fonksiyonlarıdır.

Avrupa Birliği üyeliği adaylığı çerçevesinde politikaların uyumlaştırılması, IMF nezdinde enflasyon ve kamu borçlarının azaltılması, Dünya Bankası nezdinde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması hususunda yapılan çalışmalar sonucunda Türkiye'de birçok sektörde olduğu gibi tarım ve tarımsal piyasalar konusunda da yeniden yapılanma gündeme gelmiştir. Bu çerçevede öncelikle, kamu bütçesine ağır yükler getiren fiyat destekleme modelinden vazgeçilerek, tarım ürünlerinin piyasa şartlarında oluşan fiyatlardan ticaretinin yapılması sağlanmak istenmektedir. Sonrasında destekleme fiyatları dolayısıyla devletin katlanmak zorunda olduğu stok maliyetlerinin azaltılması için özel depoculuk faaliyetlerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Sadece bu iki amaç doğrultusunda bir değerleme yapıldığında bile, ürün borsalarının ülkemizde gelişmesinin son derece gerekli olduğu anlaşılabilir. 5590 sayılı yasa, 18.05.2004 tarihinde 5174 sayılı yasayla değiştirilmiştir. Bu yasayla birlikte, ticaret borsalarına tanınan, aktif rollerin kullanılması konusunda oluşturulacak yönetmelikler çerçevesinde gerekli çalışmalar başlatılacaktır.

5590 sayılı yasanın getirdiği üyelik kaydı ve zirai ürün alım-satımlarının, tescil zorunluluğunun yanı sıra, Maliye Bakanlığının, vergi kaçağını önlemesi adına, Ticaret Borsalarının niteliği,işlevi ve yapısı göz önüne alınmadan,müteselsil sorumluluk ve zirai gelir vergisi tevkifatındaki %50 indirim, ülkemizde Ticaret Borsalarının artmasına neden olmuştur. Nitekim, halen ülkemizde, 57 İl ve 55 İlçe borsası olmak üzere toplam 112 adet ticaret borsası bulunmaktadır.

Günümüzde ticaret borsalarında spot işlemler yürütülmektedir. Spot işlemler tarımsal ürünlerin fiziksel olarak hazır bulunduğu piyasalarda, alım satımın yapıldığı gün veya ertesi günün akşamına kadar teslim, tesellüm ve mal bedelimin ödenmesiyle tanımlanan borsa işlemleridir. Tarım sektörünün diğer sektörlere oranla dezavantajlı olduğu konulardan birisi, sektördeki çok yoğun belirsizlikler, yani risktir. Bu durum fiyatlarda yüksek oranlı dalgalanmalara neden olmaktadır. Ticaret borsalarında spot işlemlerin yanında vadeli ve opsiyon işlemlerin gerçekleştirilmesi, söz konusu dalgalanmaların ortaya çıkaracağı risklerden korunmaya yönelik enstrümanları sağlayacağından riskleri en aza indirecektir.

Ülkemizde halen spot olarak yapılan tarımsal ürün işlemlerini futures işlemlere taşıma girişimi, İzmir Ticaret Borsası öncülüğünde başlamıştır. Uzun yıllar süren araştırma ve çalışmaların neticesinde Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası AŞ'nin kuruluşuyla (19.10.2001 tarihli Resmi Gazete, 27.03.2004 tarihli Resmi Gazete -VOB Borsa Yönetmeliği) ilgili önemli adımlar atılmıştır. Borsanın 2004 yılı içinde faaliyete geçmesi ve ülkemizde faaliyet gösteren tüm sınai, zirai ve finansal işletmelerin risk yönetim ihtiyaçlarını karşılayacak ürünlerin kote edilmesi planlanmaktadır. Öncelikle vadeli işlem sözleşmeleri işlem görmeye başlayacak, bunları opsiyon sözleşmeleri takip edecektir (www.vob.org.tr). Borsalarda, pamukta sadece İzmir Ticaret Borsası'nda korbey sistemi olup, belirli bir şekilde arz ve talebe göre fiyat oluşmakta;

buğdayda ise Konya, Polatlı, Eskişehir ve Edirne Ticaret Borsalarında mezat sistemi kullanılarak buğday gözle görülen numuneler üzerinden alınıp satılmaktadır.

Ülkemizde tarımsal ürünlerin pazarlanmasında borsaların toplam işlem hacminin tarımsal hasılaya oranı yıllar itibariyle artmaktadır. Nitekim, 1990 yılında yaklaşık %27 düzeyinde olan bu oran, 2003 yılında %77 düzeyine kadar yükselmiştir. 1994-2003 yıllarını kapsayan dönem ortalaması ise %57'dir. 2003 yılındaki artışı borsa işlem hacmi içinde aynı ürünün el değiştirmesinden kaynaklanan mükerrer tesciller ve ithal tesciller açıklamak daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Türkiye'de üretilen pamuğun yarısı ticaret borsalarında işlem görmesine rağmen, buğday'ın yaklaşık %15 'i borsalarda işlem görmektedir.

Sorunlar

Bir tarafta kalite ve sınıflandırmaya göre fiyatlar ve pazar oluşurken, diğer taraftan kalite ve sınıflandırması belli olmayan ürünler pazara sunulmakta ve bu da yanıltıcı olmaktadır. Bu uygulama farklılıkları ileriye dönük projeksiyonları engellemekte, depolama, tohum seçimi ve verime dayalı üretim yapmayı arka plana itmektedir.

Tüccarı günlük ve en az sermaye ile hareket etmeye zorlamakta, böylece üreticilerin depolama işlemini zor şartlarda yapmasına sebep olmakta ve ürün kalitesinde bozulmaların ve zararın önü açılmaktadır.

Yapılacak çalışmaların, tüm ülke genelinde başlatılması ve bölgesel haksız rekabetten uzak sistemlerin uygulanması gerekmektedir. En önemlisi de kayıt dışı ekonominin yarattığı haksız rekabet ortamıdır.

Borsalarda 250'ye yakın ürün kote edilmekle birlikte, bu ürünlerden bazıları tescil işlemlerinde yoğunluk kazanmaktadır. Diğer ürünler ise sadece borsa kotasyonunda bulunmaktadır. Borsaların gelişmesi için kotasyonda bulunan tüm ürünlerin borsalarda işlerlik kazanması ile sağlanabilir.

Borsaların tümünde spot işlemler yapılmakta, vadeli işlemler yapılmamaktadır.

Borsaların büyük bölümü sadece tescil yerleri ve çalışılan ürünlerle ilgili fiyatları ilan eden merkezler olarak çalışmakta, çok azında aktif alım-satım işlemleri yapılmaktadır.

Borsaların en büyük eksikliklerinden birisi, bilgisayar ve elektronik donanımlı satış salonlarıdır. Bazı borsalar haricinde salon satışları yapılamamaktadır. Ülke genelinde 26 borsada satış salonu bulunmaktadır.

Borsaların bir kısmında kantar, bir kısmında da laboratuar bulunmaktadır. Mevcut laboratuarların ise ekipman eksiklikleri bulunmaktadır.

Borsaların tümünde depo olmasına karşın, bu depolar hububat ya da diğer ürünlerin uluslararası standartlara göre muhafaza edildiği depolar olmayıp, tüccarlara işyeri ya da emtia deposu olarak kiraya verilmektedir.

Başta hububat olmak üzere bazı tarım ürünlerinde devletin piyasaya girerek çok yüksek miktarlarda müdahale alımı yapması, piyasada sağlıklı fiyat oluşumuna izin vermemekte ve borsaya yönelebilecek ürün miktarını kısıtlamaktadır.

Öneriler

Ülkemizin gerçekleri ve ekonomik yapısı göz önüne alındığında, tüm tarım ürünlerinde, gelişmiş spot piyasaların oluşturulması gerekmektedir. Bu tür piyasaların oluşmasında da en etkin rolü ticaret borsaların üstlenmesi gerekmektedir. Gelişmiş spot piyasaları olmadan, ileriye dönük vadeli işlem piyasaların oluşması mümkün olmayacaktır. Özellikle hububatta

salon satışı uygulayan ve hububat spot piyasasını yönlendiren Konya, Polatlı, Eskişehir ve Edirne Ticaret Borsaları gibi gelişmiş spot piyasalarının oluşturulması konusunda çalışmaları devam etmektedir. Bu tür borsaların, hem Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca hem de Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca desteklenmesi gerekmektedir.

Öncelikle hububatta standardizasyonunun sağlanması gerekmektedir. Nitekim, hububatta cins ve kalite tespitinde sektör içerisinde yer alan TMO, Ticaret Borsaları ve diğer kuruluşlar farklı ürün kalitesi belirlemekte ve ürünün sınıflandırılması yapılırken kurum ve kuruluşlar arasında, hububatlarda, cins ve kalite tespitinde farklılıklar gözlenmektedir.

Hububat konusunda gelişmiş ve bölgesinde etkin hale gelmiş Ticaret Borsalarında ürünlerin kimyasal ve fiziki analizlerin yapıldığı laboratuarların oluşturulması ve mevcutların ise akredite edilmesi gerekmektedir.

Özellikle hasat sezonu (Temmuz, Ağustos, Eylül ayları) üreticilerin yeterli depolama imkanları olmadığından dolayı, büyük miktarda ürün arzı söz konusu olmakta ve arz-talep dengesi kurulamadığından, piyasa istikrarı bozulmakta, fiyat dengesi kurulamamakta ve bu da üretici yönünden düşük gelir, tüccar tarafından da sıkışmış bir pazar yaratmaktadır. Bu nedenle, lisanslı depoculuk konusunda adımların atılması gerekmektedir.

Gerçek ve tüzel kişiler, çiftçilerden satın aldıkları ürün bedelleri karşılığında, 01.04.1994 tarihinden beri, yaptıkları ödemelerden, anılan çiftçilerin prim borçlarına mahsuben %1 oranında Bağ-kur pirim tevkifatı yapmaktadır. Zirai stopajla birlikte , Bağ-kur prim tevkifatının % 3 oranında olması ve kesintinin yükselmesi, ürün satışlarının kayıt dışına kaçmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, Bağ-kur pirim tevkifatının satış aşamasından kaldırılmalıdır.

Ülkemizdeki borsaların birbirleriyle ve dünya borsaları ile entegre olmaları açısından çağdaş iletişim ve haberleşme araçları ile donatılması ve gerekli ağın kurulması gerekmektedir.

Ürün İhtisas Borsacılığı ve Lisanslı Depoculuk sistemlerinin oturması Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsalarının gelişimini de olumlu etkileyecektir. Orta vadede söz konusu iki oluşum arasında koordinasyon sağlanması işlem hacimlerinin yükselmesi yönünde yarar sağlayabilir.

Lisanslı depoculuk sisteminde pamuklar tek balya sitemine göre tasnif edilecektir. Ülkemiz genelinde pamuk sınıflama sitemi tamamen HVI sistemi ile yapılmaktadır. Balyaların her birinin kontrol edilerek sınıflanması ve ürün standardizasyonunun buna göre yapılması uygulamasına derhal geçilmelidir. Pamukta, tek balya sisteminde balyaların tek tek değerlendirilmesi, pamuğun çırçırda karıştırılmasını önleyecektir. Ayrıca üretici, üretimde kullandığı girdilerin ürün spesifikasyonlarını ne şekilde etkilediği konusunda sebep sonuç ilişkisini daha iyi görebilecek ve kalitesi tespit edilmiş pamukların daha iyi fiyatla pazarlanabilmesi imkanı doğacaktır.

6.2.2.7. Ürün İhtisas Borsaları

Mevcut Durum

Dünya'da tarım borsacılığı; çok ürünlü borsa tipinden ürün veya ürün grubunda uzmanlaşmış ihtisas borsacılığına geçiş şeklinde gelişme göstermiştir. Borsaların belirli ürünlerde uzmanlaşması, bir taraftan ülke içi ve uluslararası piyasalar için referans fiyat oluşumuna katkı sağlarken bir taraftan da ürünün pazarlanma kanallarında oluşan farklı uygulamaların ortadan kalkmasına yardımcı olmaktadır. Ürün İhtisas Borsaları projesi fikri, ülkemizin, 1994 yılı başlarında Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı'na (FAO), tarım borsalarını gerçek bir borsa nizamına ve ihtisas borsası statüsüne kavuşturmak, tarım sektöründe devlet müdahalesine azaltarak yeniden düzenlemek, ürün borsalarındaki alım satımları canlandırmak amacı ile işbirliği yapmayı teklif etmesiyle ortaya çıkmıştır. 1996 yılında Birleşmiş Milletler Ticareti Geliştirme Örgütü ve Dünya Bankası desteği ile "Tarımsal Ürün Piyasalarının Geliştirilmesi Projesi" hazırlanmış ve proje koordinatörlüğünü Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

üstlenmiştir. Ürün İhtisas Borsaları projesi, öncelikli olarak pamuk ve buğday ürünleri için düşünülmüş ve buralardaki uygulamalardan edinilecek tecrübeler ile diğer tarımsal ürünlere geçilmesi planlanmıştır. Bu ürünlerden pamukta önemli işlem hacmine sahip İzmir, Adana, Şanlıurfa ve Gaziantep Ticaret Borsaları ve buğdayda ise önemli işlem hacmi olan Konya, Polatlı, Eskişehir ve Edirne Ticaret Borsaları projeye dahil edilmiştir.

18.05.2004 kabul tarihli 5174 sayılı kanunun Beşinci Bölümünde yer alan Madde 53 Ürün İhtisas Borsaları ile ilgili ilk yasal düzenlemedir. Kanunda "Ekonomik gereklilikler gözetilerek güven, serbest rekabet ve istikrar içinde, kotasyonundaki bir veya birden çok ürünün arz ve talebini buluşturan; yürürlükteki ürün standartlarına göre tasnif edilmiş ürünlerin, kendilerince organize edilen fiziki veya elektronik mekânlarda alım satımına aracılık eden; ürünlerin gerek fiziki, gerekse ürünü temsilen lisanslı depo işletmelerince çıkarılan ürün senetleri ve alivre sözleşmelerin ticaretini yürütebilen; işlemlere ilişkin güvenilir kayıt ve saklama imkânları bulunan; oluşan fiyatları, ürettiği bilgileri, diğer benzer ve alternatif piyasaları izleyebilecek ve duyurabilecek bilgi işlem, teknik ve elektronik donanım, kurumsal ve malî alt yapıya sahip olan; faaliyet alanı bölgesel, ulusal veya uluslararası olabilen anonim şirket statüsünde ürün ihtisas borsaları kurulabilir." denilmekte ve "Ürün İhtisas Borsaları'nın anonim şirket unvanıyla faaliyet göstereceği ve Ticaret Borsalarının kurulmuş ya da kurulacak ürün ihtisas Borsalarına ortak olabileceği veya aralarındaki sözleşme uyarınca bunların acentesi olarak çalışabileceği ifade edilmektedir. Ancak uygulama yönetmeliği henüz yayınlanmamıştır.

Sorunlar

Ticaret borsaları ile ilgili sorunlar ürün ihtisas borsaları için de geçerli olacaktır.

Öneriler

Ürün ihtisas borsalarının başarılı olmasında kamuoyunun hazırlanması gerekmektedir. Sistem içinde yer alan tüm tarafların borsaya güvenlerinin artmasını sağlamak için eğitim ve tanıtım uygulamalarının yanısıra, sağlam ve güvenilir ürün makbuzlarına sahip olunması sağlanmalıdır.

Gelişmiş test kalite laboratuarları kurulmalıdır.

Yerli ve yabancı borsaları izleyecek sistemlere sahip olunması sağlanmalıdır.

Farklı coğrafik bölgelerdeki ürünlerin –dünya dahil- farklılıkları belirlenmeli ve kataloğ oluşturulmalıdır.

Ürünlerin üretim-tüketim durumu ile ilgili araştırmalar yapılmalı ve üyeler bilgilendirilmelidir.

Ürün Borsaları projesi bağlamında üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta da, projenin merkezi unsuru olan lisanslı depoculuk ve buna bağlı olarak ortaya çıkacak depo makbuzu sisteminin gelişmesi açısından uygulamaya konulacak teşvik tedbirleridir. Kayıt dışılığı azaltarak ekonomiye büyük katkılar sağlayacak sistemin vergi teşvikleriyle (KDV ve stopaj indirimi ve/veya kaldırılması) desteklenmesi yatırımcıları bu sisteme çekmek için önerilebilir.

Rekabet üstünlüğümüz olan çay, fındık, kuru kayısı, incir, kuru üzümde ürün ihtisas borsaları kurulmalıdır.

6.2.2.8. Lisanslı Depoculuk

Mevcut Durum

Küreselleşme, ülke pazarlarının ve ekonomilerinin dışa açılması, bölgesel ekonomik ve ticari birliklerin oluşması, uluslar arası rekabet koşullarının değişimi, ekonomi ve ticaret alanında

uluslar arası normların oluşturulması, ülkelerin tarım politikalarını oluştururken sadece iç dinamikleri değil, dış dinamikleri de dikkate almalarını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, ürün borsalarının ve lisanslı depoculuğunun geliştirilmesi, standart ürün ticaretinin yaygınlaştırılması, ürün rehin kredilerinin ile ürün senedi sisteminin geliştirilmesi, tarım veri sistemi ve pazar enformasyon ağının kurulması ve sağlıklı bir şekilde işler kılınması gerekmektedir.

Başta ABD gibi gelişmiş ülkelerde özel sektör tarafından yürütülen etkin ve yaygın lisanslı depoculuk sistemi bulunmaktadır. Lisanslı depolar borsalarla entegre çalışmakta, alınıp satılan kontratlar karşılığı ürün teslimatları lisanslı depolardan yapılmaktadır. Ülkemizdeki duruma bakıldığında; 2699 sayılı Umumi Mağazalar Kanunu 1982 yılından itibaren yürürlükte olmasına rağmen,geleneksel depolama alışkanlığından vazgeçilememesi, malları kolayca ve masrafsız devretme imkanı veren makbuz senedi kullanımının yaygınlaştırılamaması, tarım işletmelerinin küçük ölçekli olması ve elde edilen ürünlerin ticaretinin lokal düzeyde yapılması, uygulanan destekleme politikaları sonucunda stok maliyetlerinin devlet veya üretici örgütlerince üstlenilmesi gibi nedenlerle anılan Kanun amacına ulaşılamamış, dolayısıyla da dünyadaki gelişmelere paralel olarak ülkemizde lisanslı depoculuk sistemi bugüne kadar (TMO hariç) kurulamamıştır. TMO da; başta işletme zafiyetleri, yetersiz laboratuar ve sermaye imkanları ile lisanslı depoculukta başarı sağlayamamış, çok az miktarda emanet ürün depolayabilmiştir. Ayrıca ürünü temsilen çıkarılan makbuz senetleri de her el değiştirmede KDV uygulanması nedeniyle birden çok işlem görememektedir. Pazara arz olunan ürünlerin gerek kalite standartları, gerekse bunları test eden laboratuar sistemi yetersiz, genel kabul görmüş veya güvenilir olmaktan uzaktır.

Ürün borsaları ve lisanslı depoculuk sisteminin geliştirilmesi Dünya Bankası desteği ile yürütülen Ürün Borsalarını Geliştirme Projesiyle yeniden ele alınmıştır. Dünyadaki gelişmeler ve Tarım Reformu Uygulama Projesiyle (ARİP) yürütülen tarımdaki yapısal değişim çalışmaları, lisanslı depoculuk ve ürün borsacılık sisteminin biran önce hayata geçirilmesini daha da önemli kılmıştır. Ülkemizde önemli depolama kapasitesi bulunan Tarım Satış Kooperatif Birlikleri ile TMO'nun sisteme entegre edilerek bu alanda öncü olmaları için bu Kuruluşların bir Proje dahilinde desteklenmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Lisanslı Depoculuk Sistemiyle ilgili olarak hazırlanan kanun taslakları da yasalaşmak üzere TBMM'ne sunulmuştur.

Sorunlar

Geleneksel standart dışı depolama alışkanlıkları mevcuttur.

Sektör yeterince kayıt altına alınamamıştır.

Tarım işletmeleri ve üretim küçük ölçekli olup, ürün ticareti lokal düzeyde yapılmaktadır.

Ülkemizde yüksek kredi maliyetlerinin sürmesi, kanuni düzenlemenin yasallaşmasıyla depo yatırımları olumsuz etkileyecektir.

Bazı ürünlerde halen genel kabul görmüş standartların bulunmaması risklerden bazılarını oluşturmaktadır.

Öneriler

Sağlıklı işleyen lisanslı depoculuk sistemi için; genel kabul görmüş ürün standartları, laboratuar/referans laboratuar organizasyonu, sistem araçları arasında uygun bilgi iletişim ağı, uygun, güvenilir ve depolama ücreti cazip lisanslı depolar, sigorta ve teminatlar, ürün senedinin alınıp satıldığı borsalar, KDV'den arındırılmış ürün senedi ticareti, tarım ürünlerinin ihraç ve ithalatına ilişkin istikrarlı bir dış ticaret rejimi, tarım ürünlerinin fiyatlarının müdahale olmadan serbest piyasa koşullarında oluşması gerekmektedir.

Dış dinamikler nedeniyle, alternatif politika ve destekleme araçları giderek sınırlanan ülkemizde etkin,verimli ve sürdürülebilir bir tarım sektörü için lisanslı depoculuk sistemi biran önce hayata geçirilmelidir.

Özel sektörün bu sistemde yer alması özendirilmelidir.

Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, müdahale veya stratejik amaçlı devlet alımları lisanslı depolarda depolanmalıdır.

Ülkemizde kredi maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle Devlet tarafından finansman maliyeti üzerinden ve ürün senedi rehini karşılığında üreticilere kredi kullandırmalıdır.

Geleneksel standart dışı depolama alışkanlıklarını ortadan kaldırmak bakımından, en azından küçük üreticilere belli süreyle depo yardımı yapılmalıdır.

İlgili kurum ve kuruluşlar arasında gerekli işbirliği ve koordinasyon sağlanarak, depolamaya müsait ürünlerdeki standart eksiklikleri giderilmelidir.

Medya aracılığıyla, kurulmaya çalışılan sistem tanıtılmalı, hedef kitlelere yönelik eğitim çalışmaları yapılmalıdır.

6.2.2.9. Sözleşmeli Üretim

Mevcut Durum

Sözleşmeli tarım, firmalar ile üreticiler arasında üretiminden önce yapılan çiftçinin belirli bir ekiliş alanı ve üretimi gerçekleştirme sorumluluğunu yüklenmesine karşın, firmaların da elde edilecek ürünü belirli şartlarda almayı garanti ettiği anlaşmaya dayalı üretim ve pazarlama modelidir. Modelin, pazarlamadaki risk ve belirsizliklerin azaltılması, küçük çiftçiler için dengeli ve sürekli gelir kaynağı temin etme, ürünün standartlara uygun ve kaliteli olarak yetiştirilmesi, sanayie yeter miktarda ve kalitede hammadde temini, teknoloji transferi, üreticilerle etkili bir iletişim kurma ve yakın diyalog içinde olma gibi birçok yararları bulunmaktadır. Ayrıca, Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımlarına İlişkin Kararname çerçevesinde, tarım ürünleri üreticilerinin dış pazarların standartlarına uygun kaliteli üretim yapmalarının ve bu ürünlerin ihracatının desteklenmesi amacıyla, basit şekilde işlenmiş sebzeler İhracat Bağlantılı Tarımsal Üretim Sözleşmesi kapsamında temin edilerek ihraç edilmeleri halinde, ihracat iade miktarları ve azami ödeme oranları %40 oranında arttırılmaktadır. Bu yolla hesaplanan %40'lık artış oranının %80'i üreticiye nakit ödenirken, %20'si ise ihracatçı adına açılmış olan mahsup hesabına alacak kaydedilerek destek sağlanmaktadır.

Türkiye'de ilk şeker fabrikası pancar üreticileri ile yaptığı sözleşmeler kapsamında sözleşmeli şeker pancarı tarımı yapmıştır. Bu uygulamayı 1965 yılından bu yana Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)'de uygulanan sözleşmeli tohum yetiştiriciliği, 1970'li yıllarda sanayi tipi domates, 1996 yılında ise Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) tarafından GAP bölgesinde sözleşmeli mısır üretimi takip etmiştir. Günümüzde kesme çiçek, patates, meyve, sebze, et tavukçuluğu, hindi üretimi gibi bir çok alanda yapılmaktadır.

Birçok ülkede özel yasalarla hukuki boyutu düzenlenen sözleşmeli tarım; ülkemizde ise başlangıçta Borçlar Kanunu'nda tarafların yasalara aykırı olmamak koşuluyla sözleşme yapmakta serbest oldukları hükmüne dayanmakta iken (Özçelik vd 1999), uygulamadaki eksiklikleri gidermek için 30 Haziran 1996 tarihinde 22682 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Sözleşmeli Ürün Yetiştiriciliği İle İlgili Usül ve Esaslar Hakkında Tebliğ" ve 1 Ağustos 1998 tarihinde de bu Tebliğ'de değişiklikleri öngören 16 nolu ikinci Tebliğ yayınlanmıştır. Son olarak, Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu'nun hedeflerinden birisi de; sözleşmeli üretim faaliyetlerini organize etmektir.

Sorunlar

Ülkemizde tarım işletmelerinin yapısı dikkate alındığında, sözleşmelerin tek taraflı olmasından dolayı çiftçinin itiraz hakkı bulunmamaktadır.

Çiftçiler sözleşmeyi okumadan imzalayabilmektedir.

Ürün birim fiyatlarının enflasyon artışının altında kalması durumunda tarımsal üretici geliri düşmektedir.

Çiftçilerin örgütsüz olmaları nedeniyle, sanayici karşısında zayıf kalmaları gibi aksayan yönleri de mevcuttur.

Öneriler

İç ve dış pazara yönelik üretimde sözleşmeli tarımın sağlayacağı yararlar hakkında üreticilere öncelikle pilot bölgeler seçilerek eğitim çalışmalarının uygulanması gerekmektedir. Bu amaçla, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği gibi taşra teşkilatı olan kurumlara büyük görevler düşmektedir.

Tüketici talebi ve pazar koşullarına uygun kalitede üretim için, üretici örgütlerinin prim desteği, tarımsal ürün işleyen sanayicilerin yatırım ve işletme kredisi desteği ile sözleşmeli üretimden yararlanması teşvik edilmelidir. Ayrıca sözleşmelerin sigorta kapsamına dahil edilerek garanti altına alınması da sağlanmalıdır.

Sözleşme ile üreticilerin tarımsal uygulamaları ve özellikle gübre, bitki gelişimini düzenleyiciler ve zirai ilaç kullanımın kontrolü, konu ile ilgili araştırma ve geliştirme çalışmaları ve çiftçilerde çevre duyarlılığının artırılmasına yönelik eğitim ve yayım programlarının hazırlanması ve uygulanması, tarım kuruluşlarının denetiminde alıcı firmalarca yapılmalıdır.

Sözleşmede tarafların açık adreslerinin, üretim alanının varsa tapu fotokopisi, arazi tasarruf şekli (mülk, kira,ortak) belirtilmelidir.

Sözleşmelerde, Pankobirlik'in sözleşme tipleri model alınabilir. Sözleşmede, tahmini üretim miktarının ve mümkünse üretim miktarının alt ve üst sınırlarının Tarım Bakanlığı, alıcı temsilcileri ve üreticiden oluşan kurul tarafından belirlenmelidir.

Sözleşmede kabul edilebilir en fazla fire oranları belirlenip kurulca objektif biçimde saptanmalıdır. Bunun üzerindeki oluşan fire oranları taraflar arasında yapılacak olan görüşmelerle belirlenmelidir.

Ürünler firmaların teknik elemanlarınca teslim alındıktan sonra, fire düşürülmesi söz konusu olmamalı, oluşacak kayıpların sorumluluğu firmaya ait olmalıdır.

Sözleşme kapsamında, üretim sürecinde üreticilere verilen girdilerin bedellerine uygulanan faiz oranlarının hesabında, tahsilat zamanındaki girdi ve hizmet fiyatlarının esas alınması yada firmaların girdi ve hizmetleri üreticilere maliyet fiyatı üzerinden sağlaması yararlı olacaktır. Girdilerin tedariki ve avanslar ile ilgili zamanlamaya sözleşmede yer verilmelidir.

Üreticilere ürün bedellerinin ödemesinin gecikmesi durumunda, üretici alacaklarına enflasyon oranı yada Merkez Bankası reeskont faiz oranı kadar tazminat ödemesinin yapılacağı hükmü yer almalıdır.

Belirlenecek olan alım fiyatı, malın teslim edilmiş olduğu tarihte oluşan ve Bakanlık temsilciliği, üretici ve alıcı tarafından belirlenmiş fiyat olmalıdır.Ancak belirlenen fiyat, maliyet artı makul bir kar marjından düşük olmamalıdır.

6.2.2.10. Müdahale Alımları

Mevcut Durum

Dünyanın tüm ülkelerinde, tarıma kamu müdahalesi bulunmaktadır. Müdahale sisteminin önde gelen uygulamalarının başında ise müdahale alımları yer almaktadır. Türkiye'de de uzun yıllar Bakanlar Kurulunca ilan edilen "Destekleme Alım Fiyatları" adı altında belirli tarım ürünlerinde (hububat, çeltik, fındık, fıstık, şeker pancarı, tütün, üzüm, pamuk v.s.) kamu müdahalesi etkinliğini sürdürmüş olup, uğraş alanına giren ürün bazında ihtisaslaşmış kamu kurum ve kuruluşları ile Tarım Satış Kooperatifleri kanalıyla üreticiden ürün satın alınmıştır.

Son yıllarda Türkiye'de yaşanan ekonomik sorunların sonucunda tarımsal ürünlerin desteklenmesi Uluslararası kuruluşlar ile imzalanan antlaşmaların (Uluslar arası Para Fonu ve Dünya Bankası) etkisi altında kalmıştır. Bunlar arasında bazı "KİT'lerin özelleşmesi" ve "tüm dolaylı destek politikalarından 2002 yılı sonuna kadar vazgeçilerek doğrudan gelir desteği (DGD) uygulamasına geçilmesi belirlemelerinin başrol oynaması ile, bu tarihten sonra Türkiye'de destekleme alımı yapan kuruluşların sayısı ve destekleme alım miktarları minimize edilmiştir. Halen adı AB uygulamalarıyla özdeş olan müdahale alımının, hububat alanında Türkiye'de uygulayıcısı olan Toprak Mahsulleri Ofisi(TMO) alım sistemini inceleyerek sürdürmek gerekirse; yukarıda değinilen belirlemeler nedeniyle 2002 yılından sonra hububat alımına ilişkin Kararnamenin başlığında yer alan "DESTEKLEME" sözcüğü kalkmış olup, içinde bulunulan pazarlama yılı için örneğin "2004-2005 dönemi Hububat Alımı ve Satımı Hakkında Karar" adını almıştır. Anılan karar uyarınca hububat fiyatları ile alım ve satım esasları "TMO Ana Statüsü"nün 4. maddesi çerçevesinde belirlemeye yetkili kılınmıştır (TMO Ana Statüsü Madde 4 "Yurtta hububat fiyatlarının üreticiler yönünden normalin altına düşmesini ve tüketici halk aleyhine anormal derecede yükselmesini önlemek, bu ürünlerin piyasasını düzenleyici tedbirler almak"...v.s.). Yine bu kararnamenin öncel belirlemeleri arasında " TMO'nun, alt yapısı hububat alım-satımı için yeterli olan iç ve/veya dış borsalarda alım satım ve vadeli işlem yapması; iç piyasalarda, borsa bulunmayan veya yeterli olmayan yerlerde alımın TMO işyerlerinde yapılmasıdır. Bir başka belirleme ise TMO'nun umumi mağazacılık faaliyetlerinde bulunmasıdır.

Yeniden yapılanma süreci doğrultusunda, 2003 yılında kapatılan işyerlerindeki üreticilerin mağduriyetini önlemek amacıyla, üreticilerin uzaklığı 40 km. ve üzerinde olan TMO alım merkezlerine ürününü satmaları halinde 2000-4000.-TL/kg.lık fiyat farkı ödemesi de kararda yer almaktadır.

Sorunlar

Müdahaleye konu tarım ürünlerinin piyasada oluşması istenen fiyatlarının çok önceden belirlenip ilan edilmemesi sonucu, pazarın paydaşları olan üretici, tüketici, işletmeci, tüccar, vb. orta ve uzun vadeli planlamalar yapamaması, ürün arzının maksimum ve minimum olduğu zamanlarda aşırı spekülatif etkilere maruz kalmaktadır.

Tarımsal ürünlerin pazarlanmasında üretici birlikleri, kooperatifler, ticaret borsaları, lisanslı depoculuk gibi oluşumlarından bazılarının (üretici birlikleri, lisanslı depoculuk) pazarlama sisteminde yerlerini henüz alamamış olmaları, bazılarının (ticaret borsaları, kooperatifler) ise gelişme süreçlerini tamamlayamamış olmaları nedeniyle görev ve fonksiyonlarını yeterince yapamamaktadırlar.

Müdahale alımlarının çoğunun fiziksel analiz yöntemi ile yapılması, bu nedenle de satın alınan ürünün alım anında gerçek kalite düzeyleri saptanamamaktadır.

Laboratuar sayısı ve bunların donanımlarının eksikliği devam etmektedir.

Öneriler

AB Ortak Piyasa Düzeni içinde müdahale alımlarına konu ürünlerle ilgili tüzüklere uyum çalışmaları ivedilikle tamamlanmalıdır. AB'deki gibi güçlü müdahale kurumu (finans, yönetim, altyapı, örgütlenme v.s) yapısının iyi incelenerek ülkemizin sosyo-ekonomik koşulları da dikkate alınarak yapısal düzenlemelere bu doğrultuda hız verilmelidir. Yönetim mekanizması bakımından, AB'de müdahale kurumları kimi ülkelerde özel sektör ve kamu temsilcilerinden (Belçika), kimi ülkelerde Tarım Bakanlığının (Finlandiya) ve kimi ülkelerde de birden fazla Bakanlığın (Fransa'da Tarım ve Maliye Bakanlıklarının) gözetim ve denetimi altında çalışmaktadır. Gerek müdahale kurumları (intervention agency) ve gerekse yapılacak harcamalardan sorumlu ödeme kurumlarının (paying agency) entegre idare ve kontrol sistemi içerisinde olmaları söz konusu olup, yapılacak düzenlemelerde bu durumu sağlayacak ideal mekanizmayı oluşturmak gerekmektedir. Müdahale kurumu aynı zamanda ödeme kurumu da olabildiği gibi, ödeme kurumu ayrı olarak da oluşturulabilmektedir.

Bölgesel ve geleneksel üretim alanları tespit edilmeli ve bu alanlarda denetim mekanizması sağlanmalıdır.

Ürünlerde kalite standartlarının AB kalite standartlarıyla aynı düzeyde olması için gerekli önlemlerin alınmalıdır.

Ekilebilir ürünlerdeki çeşit fazlalığının (Türkiye' de buğday olarak 100 den fazla çeşit ekilmektedir) azaltılarak bölge bazında çeşit standardına yönelinmelidir.

AB müdahale kurumlarında uygulanan asgari alım miktarını (ekmeklik buğdayda minimum 80 ton gibi) uygulamak Türkiye koşullarında mevcut yapı ile olanaksız olduğundan, üretici birliklerinin oluşturulması ve çeşit standardı sorunlarının çözümlenmesi ile çok daha düşük miktarlı "asgari alım miktarları" belirlenerek ve süreç içinde bu miktarlar artırılarak belli bir miktara erişim yakalanmalıdır.

6.2.2.11. e-Ticaret

Mevcut durum

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) tarafından "mal ve hizmetlerin üretiminin, reklamının, satış ve dağıtımının telekomünikasyon ağları üzerinden yapılması" olarak tanımlanan e-ticaret (Öztuna Cox 2002); birçok alanda olduğu gibi, ticarette de uygulama alanı bulmuştur. E-ticaret hacmi; ülkelerin gelişmişlik düzeyi, iletişim alt yapısı ve tüketici alışkanlıklarına bağlı olarak değişmektedir. Nitekim ABD, ve Avrupa ülkeleri e-ticaretten yararlanmada ön sıralarda gelmektedirler. Dünyada gıda sektörünün 2000 yılı toplam perakende e-ticaret işlemlerindeki payı yaklaşık %10 'dur (Kaya 2002). 2001 yılında yaklaşık 25.000 aktif e-ticaret sitesinin, 1.000-1.500 kadarı tarım ve gıda sektörüne aittir (Agra Europe 2000,). Ülkemizde bu alanda yavaş ta olsa bir gelişim söz konusudur.

Ülkemizde ilk çalışmalar,1995 yılında İGEME'nin hazırladığı pilot proje ile başlamıştır. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun (BTYK) 25.8.1997 tarihli toplantısında,Türkiye'de e-ticaretin geliştirilmesi için 97/3 sayılı kararı almıştır. Bu kararda koordinatörlük görevi DTM'na, sekreterya görevi ise TÜBİTAK'a verilmiştir. DTM başkanlığında ilgili kuruluşların katılımıyla Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu (ETKK) oluşturulmuştur. Kurul üyeleri arasından teknik, hukuki ve finans grupları adı altında üç çalışma grubu oluşturulmuştur. Bunlardan hukuk grubu e-ticaretle ilgili hukuki yapıyı ve yapılması gerekenlere yönelik bir raporu hazırlamıştır (Demirel 2002). ETKK'nın misyonunu tamamladığı düşünülerek, yeniden yapılanmaya gidilmiş ve e-Ticaret Kurulu (ETİK) oluşturulmuştur.

AB ülkelerinin 1998 yılında başlayıp 2000 yılında tamamladığı e-Avrupa girişimi sonucunda, e-Türkiye çalışmaları da 2001 yılında başlamıştır. Bu çerçevede, aday ülkelerin AB ülkelerinin ulaştıkları hedeflere 2003 sonuna kadar ulaşması öngörülmüştür. Bu çerçevede oluşturulan 13 çalışma grubundan biri de, e-ticaret çalışma grubudur (http://www.e-ticaret.gov.tr).

AB'ye aday üyeliğimiz ve Gümrük Birliğimiz dikkate alındığında, artan rekabet ortamında, e-ticaret sadece ulusal pazarlar değil dış pazarlara açılmada da önemli olanaklar sağlayacaktır. Ancak, tarım ve gıda ürünleri üreten ve satan firmaların e-ticaretten yeterince yararlanmadıkları da bilinmektedir. Halbuki e-ticaret; büyük ve parçalı pazarlara ulaşmayı, kısıtlı yatırımlarla pazara ulaşımı arttırabilir, üretici örgütleri için fırsatlar yaratabilir, erişilebilirliği artırabilir.

Sorunlar

Tarımda ve ülkemizde istihdam ve üretim açısından önemli yeri olan KOBİ'lerde bilgi iletişim teknolojilerini kısıtlı düzeyde kullanmaktadırlar.

E-ticaretin yararlarını tam olarak değerlendirememektedirler.

Nitelikli eleman sıkıntısı çekilmektedir.

E-ticaret kapsamında e-borsa işlemlerinin gerçekleşebilmesinde ürün standartları sorun oluşturmaktadır. Ayrıca borsalarda laboratuar altyapısının yetersizliği e-borsa işlemlerinin yaygınlaşmasını geciktirmektedir.

Öneriler

E-ticaret ve internet kullanımı konusunda teknik hizmet ve destek sağlanmalıdır.

E-ticaret ile ilgili "profesyonel danışmanlık hizmetleri" yaygınlaştırılmalıdır.

KOBİ'lerde nitelikli eleman istihdamı artırılmadır.Ayrıca elemanlara eğitim çalışmaları geliştirilmelidir.

KOBİ'lere hizmet veren "kobi.net" isimli site ve İGEME, KOBİ'lerin e-ticarete yönlendirilmesinde önemli bir araç olarak kullanılabilir.

6.2.3. İhracatın Desteklenmesi, Uluslararası Pazar Politikaları ve Stratejileri, Pazarlama ve Dış Ticarette Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

6.2.3.1. Tarım Ürünlerine İhracat Destekleri

Mevcut Durum

Uluslararası tarımsal ticaret sisteminde kıyasıya bir mücadele yaşanmaktadır. Bir tarafta ileri teknoloji uygulayan, tarımsal girdilerdeki bütün unsurları sübvanse ederek, üretim maliyetlerini minimize etmiş, üretim fazlaları olan gelişmiş ülkeler, diğer tarafta ise tarımsal üretimin sürdürebilirliğini temin için yoğun emek ve çaba sarf eden ülkeler bulunmaktadır. Ülkemiz, bu iki uç arasında kendine özgü coğrafi koşulları ve üretim yapısıyla tarım sektörünü geliştirmeye ve tarımda gelişmiş ülkelerin sektörel kalkınma stratejilerine ulaşmaya çalışmaktadır.

Dünya ölçeğinde ihracat desteği iki yöntemle verilmektedir. Bunlardan birincisi ihraç edilen ürünün parasal değerinin belli bir oranına tekabül eden ödemelerdir. Bu tür ihracat desteğini en çok Avrupa Birliği uygulamaktadır. Bir diğer yöntem ise, ihraç edilen tarımsal ürünün belli bir parasal değerine tekabül eden düşük faizli krediler ya da ABD'nin uyguladığı gibi ithalatçı ülke alıcısına ürün alımı karşılığında sağlanan düşük faizli kredilerdir.

Tarımsal ürün ihracatı yapan bütün ülkelerde olduğu gibi ülkemiz de; uluslararası tarım ticaretinde pay sahibi olabilmek, mevcut pazarlarını koruyarak geliştirmek ve yeni pazar

imkanları bulabilmek için, Dünya Ticaret Örgütüne konsolide etmiş olduğu taahhütleri ölçüsünde tarımsal ürün ihracatını desteklemektedir.

Ülkemizin ihracatını değer ve miktar bazında destekleyeceğini beyan ve DTÖ'ye konsolide ettiği 44 ürün/ürün grubu bulunmaktadır. Bu ürünler ham tarımsal ürünlerden işlenmiş tarım ürünlerine kadar uzanan bir yelpazeyi kapsamaktadır.

DTÖ'ye konsolide etmiş olduğumuz ve bir hak olarak kullanma imkanına sahip olduğumuz bütün kalemlerde ihracatı desteklemek ülkemiz için bir amaç olmalıdır. Ancak Ülkemizin mali imkanları, DTÖ nezdinde kazanmış olduğumuz bu hakkın ancak bir kısmını kullanmamıza imkan tanımaktadır.

Bu kapsamda ve en azından özellikle yaş sebze ve meyvede, hayvansal ürünlerde (beyaz et ve su ürünleri) ve işlenmiş tarımsal ürünlerde ihracat desteğinin devamı mevcut pazarların korunması ve yeni pazar olanaklarının sağlanması için gerekli görülmektedir.

İhracat desteği miktarı bu ürünlerin uluslararası pazardaki fiyatları ile ihracat maliyeti arasındaki farka tekabül eden değeri olarak hesaplanmaktadır.

Tarımsal ürünlerin ihracatının desteklenmesine ilişkin kararlar, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu tarafından alınmakta olup Kurulun sekreteryasını Devlet Planlama Teşkilatı yapmaktadır. Hazırlanan karar taslakları hususunda Tarım ve Köyişleri Bakanlığının görüşü genelde sorulmakla birlikte zaman zaman tersi durumlar da yaşanmaktadır.

Günümüzdeki ihracat sübvansiyonları ve diğer devlet yardımlarının kurumsal çerçevesi, 1995 yılında yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması'ndan doğan yükümlülüklerimize uyum sağlamak amacıyla ihracata yönelik devlet yardımları yeniden düzenleyen 94/6401 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile oluşturulmuştur

Söz konusu Karar'da, "DTÖ yükümlülüklerimize aykırılık teşkil etmeyecek şekilde tarım ürünlerinin desteklenmesi amacıyla tarımsal ürünlerde ihracat iadesi yardımlarının yapılması" öngörülmektedir. Bu kapsamda Para-Kredi Koordinasyon Kurulu'nca belirlenecek yardımların uygulanması ve takibinin Dış Ticaret Müsteşarlığınca yürütüleceği belirtilmektedir. Sağlanacak olan devlet yardımları için gerekli olan kaynağın ise Destekleme Fiyat İstikrar Fonu'ndan (DFİF) karşılanması düzenlenmiştir.

Bu çerçevede, tarım ürünleri ihracatına yönelik ihracat iadesi yardımları temel olarak iki ana grup altında incelenebilmektedir:
Genel ihracat iadesi: Çoğunluğunu gıda sanayii ürünlerinin oluşturduğu, katma değeri yüksek işlenmiş tarım ürünleri ihracatında yıllık bazda düzenli olarak, tek bir Karar ile yapılmakta olan ihracat iade yardımlarıdır.

Ürün ihracat iadeleri: Özellikle yurtiçi üretimden kaynaklanan stok problemleri ve ihraç pazarlarında karşılaşılan rekabet zorlukları nedenleriyle; dönemsel olarak, domates, kuru soğan, elma, patates ve turunçgil ürünlerine yapılmakta olan ihracat iade yardımları.

Genel ihracat iadesine konu ürünler için 1995 ve 1996 yıllarında nakit olarak verilmekte olan iade yardımları, 1997 ve sonrasında, firmaların kamu giderlerinden (kurumlar vergisi, gelir vergisi, SSK primleri, enerji giderleri vb.) karşılanacak şekilde mahsup sistemine dönüştürülmüştür. Ürün ihracat iadelerine konu ürünler ise iade yardımlarını nakit olarak almaktadır. 2001 yılından itibaren, işlenmiş meyve ve sebze ürünlerinde sözleşmeye dayalı üretim ve ihracat yapılması halinde ödeme oranları bir miktar artırılarak artışın % 80'i üreticiye, kalan %20'nin ise ihracatçıya ödenmesi şeklinde bir üretimi teşvik hükmü konmuştur.

Kuru soğan, elma, domates, patates ve turunçgil ürünleri ihracatında ise dönemsel olarak; dönemin şartlarına göre belirlenen nakit bazlı ihracat iadesi yapılmaktadır.

Genel ihracat iadesine konu ürün ve ürün grupları; taze kesme çiçekler, dondurulmuş sebzeler, kurutulmuş sebzeler, dondurulmuş meyveler, konserve ve salçalar, İşlenmiş meyve ürünleri, yumurta, çikolatalar-bisküviler, konsantre meyve suları, kümes hayvanları etleri, makarna ve şehriye, zeytinyağı, konserve balıkçılık ürünleri ve bal'dır.

Pazar araştırmaları sonrasında ihracat potansiyeli olabileceği düşünülen bazı süt ürünleri ile hayvancılık ürünleri, meyveler, şarapçılık ürünleri ve zeytinyağında kalite ve çeşide yönelik olarak, pazara giriş desteği, marka desteği ve navlun gibi ihracatta devlet yardımlarının kullanımı önemli görülmektedir.

Sorunlar

İhracat Desteklerine ilişkin karar sürecinin uzunluğu nedeniyle Para Kredi Koordinasyon Kurulu Kararları zamanında çıkarılamamakta ve ihracatçı önünü görememektedir.

Bazı tarım ürünlerine vermek üzere DTÖ'den bir hak olarak aldığımız ihracat destekleri listesi bütçe kısıtları nedeniyle dar tutulmaktadır.

Dış Pazar taleplerinin çeşit bazında sık sık değişmesi nedeniyle ihracata yönelik çeşit ve standartta ürün bulunamamakta ve üreticimiz dış pazar taleplerine ayak uyduramamaktadır.

Tarım ürünleri İhracatına yönelik Eximbank kredileri kullanım düzeyi çok düşüktür.

Öneriler

İhracat desteklerinde karar sürecinin kısaltılmalı ve kararlar yıllık çıkarılmalıdır.

Tarım ürünleri ihracatına yönelik Eximbank kredilerinin kullanımı kolaylaştırılmalıdır.

Önümüzdeki dönemde halen verilmekte olan nakit ve mahsup temelli sübvansiyonlar yanında ürün bazında iç destek uygulamasına geçilmelidir.

İhracat sübvansiyonları; özellikle gelişmiş ülkelerin nihai ürün piyasalarına yönelik, söz konusu pazarların taleplerine uygun çeşit ve kalitede markalı ihracata verilmelidir.

AB ve DTÖ'deki yeni dönem gelişmeler ışığında, özellikle yeni pazarlara giriş desteği, marka desteği, navlun vb. araçların kullanılmalıdır.

Dönemsel stok ve/veya kalite problemi olan ürünlerde (patates, kuru soğan, domates ve elma) ihracat sübvansiyonu yanında tüketime yönelik politika araçlarının (gıda yardımı, tüketimin özendirilmesi, pazara yönelik yeni türlerin üretimi ve/veya diğer ürünlere geçiş projeleri v.b.) kullanımı devreye sokulmalıdır.

Tarım destekleme bütçesinden, pazara yönelik yeni türlerin üretimi ve/veya diğer ürünlere geçişi desteklenmelidir. Tarım Stratejisi Belgesinde de belirtilen 2006-2010 dönemi destekleme bütçesine bu kalemler için kaynak ayrılmalıdır.

Tüketici talebindeki değişmeler izlenerek buna uygun çeşit ve kalitede ürünün yetiştirilmesi için gerekli bilgi ve girdinin üreticilere sağlanabilmesi amacıyla, DTM'nin yurtdışı teşkilatları aracılığıyla pazar çeşit ve kalite araştırmaları yapılmalıdır.

Halen desteklemeye tabi olmayan ürünlerin ihracatı ise fiyat dışı bileşenlerde desteklenmelidir.

6.2.3.2. Dahilde İşleme Rejimi

Dahilde işleme rejimi (DİR) dünya piyasa fiyatlarından hammadde temin etmek suretiyle ihracatı arttırmak, ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak, ihraç

pazarlarını geliştirmek ve ihraç ürünlerini çeşitlendirmek amacıyla ihraç ürünlerinin üretimi için ithal edilen ve ithali gümrük vergisine tabi girdilere gümrük muafiyeti sağlayan ihracatı teşvik politika aracıdır.

DİR ile firmalar, İhraç edecekleri malların üretiminde kullanacakları hammadde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul, ara malı ve ambalaj malzemelerini çeşitli vergilerden muaf olarak ve devlete ihracat taahhüdünde bulunarak ithal edebilirler. Gümrük muafiyetli ithalat ve/veya yurt içi alımlara imkan sağlayan Dahilde İşleme İzin Belgesi, Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca düzenlenmektedir.

DİR ithalatta şartlı muafiyet sistemi, eşdeğer eşya kullanımı ve ithalat esnasında alınan vergilerin geri ödenmesi sisteminden oluşmaktadır.

İthalatta şartlı muafiyet sistemi firmalara, Dahilde İşleme İzin Belgeleri kapsamında ihraç edecekleri mamullerin üretimi için gerekli olan ve ithali gümrük vergisine tabi girdileri teminatlı olarak ithal etme imkanı vermektedir.

Bu rejim eşdeğer eşya kullanımı ile de serbest dolaşımdaki hammadde kullanılarak yapılacak nihai ürünün 3. ülkelere ihracatını takiben, her türlü vergiden muaf olarak ve teminat alınmaksızın ithalatına imkan sağlamaktadır.

Geri Ödeme Sisteminde ise, İthalat Rejimi çerçevesinde her türlü vergisi ödenerek serbest dolaşıma giren malların kullanılması ile üretilen mamullerin Dahilde İşleme İzin Belgesi kapsamında 3. ülkelere ihracı halinde ithalat esnasında tahsil edilen vergiler geri ödenmektedir.

Dahilde İşleme izni AB ve 3. ülkelerden yapılan ithalatta Gümrük Vergisi, KDV ve diğer vergi, resim ve harçlardan muafiyet sağlamaktadır.

Dahilde İşleme İzin Belgesi'nin süresi proje konusu malın özelliğine göre belirlenir. Bu süre 12 ayı geçemez. Ancak, DTM mamulün özelliklerini dikkate alarak bu süreyi kısaltabilir. Dahilde işleme izin belgelerine, belgede taahhüt edilen ihracatın % 50'sinin gerçekleştirilmesi halinde belgenin orijinal süresinin 1/4'i kadar ek süre verilebilmektedir.

Dahilde İşleme izin Belgesi süresi sonundan itibaren 3 (üç) ay içerisinde gereken bilgi ve belgelerle birlikte, ihracat taahhüdünü kapatmak için ilgili ihracatçı Birlikleri Genel Sekreterliğine müracaat edilmesi gerekmektedir.

İthal edilen ancak ihracı gerçekleşmeyen maddelere ait ithalat esnasında tahsil edilmeyen her türlü vergi, 6183 sayılı Kanuna göre tahsil edilmektedir.

Sorunlar

Dahilde işleme izin belgelerinin kapatma süresi uzun tutulduğundan DİR kapsamında dünya fiyatlarından ithal edilen tarımsal ürünler, iç piyasaya verilmekte ve fiyatları düşürdüğünden yerli üretimi olumsuz yönde etkilemektedir.
Dahilde işleme izin belgelerinin kapatılması ve kapatma oranları usulsüzlüklere ve suiistimallere açıktır.

Dahilde işleme izin belgelerinin kapatma süresi verilen ek süreler ile tarımsal ürünlerde iki üretim dönemini kapsadığından ihracatı artırmak amacına ulaşılamamaktadır.

Öneriler

Dahilde işleme izin belgelerinin kapatılmasında hammaddeden elde edilen mamul madde oranları üzerinden kapatma işlemi yapılmalıdır. Kapatma oranları usulsüzlüklere ve suiistimallere fırsat vermeyecek şekilde belirlenmelidir.

Dahilde işleme izin belgelerinin kapatma süresi özellikle tarımsal ürünlerde ek sürelerle birlikte altı ayı geçmemelidir.

DİR kapsamında ithal edilen tarımsal ürünlerin iç piyasaya verilmesine izin verilmemelidir.

6.2.3.3. Sınır Ticareti

Mevcut Durum

Sınır ticareti kapsamındaki düzenlemeler uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerimizle bağdaşmamakta ve AB ile yürütmekte olduğumuz tam üyelik süreciyle de örtüşmemektedir.

Sorunlar

Sınır ticareti, ithalat ağırlıklı ülkemiz aleyhine işleyen tek taraflı bir sistem haline dönüşmüştür.

10.04.2003 tarihli Resmi Gazetede 2003/5408 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yayımlanarak yürürlüğe giren, "Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Karar" da Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın çekinceleri dikkate alınmamıştır.

Asıl amacı bölge kalkınması olan sınır ticareti uygulamasında büyük finansal kaynakların ülke güvenliğini tehdit edebilecek kişi ya da grupların eline geçebileceği konusunda endişeler söz konusudur.

Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin Karar, daha önce yürütülmekte olan Sınır Ticareti sistemine alternatif olarak geliştirilmekle birlikte, içeriği itibariyle fazla bir fark görülmemektedir.

Öneriler

Tarım ürünlerinin her halükarda sınır ticareti kapsamı dışında tutulması gerekmektedir.

Sınır Ticaretinin yeniden düzenlenmesi, Acil Eylem Planı kapsamında EDP-48 nolu tedbir olarak yer almaktadır. Dış Ticaret Müsteşarlığının sorumlu kuruluş olarak belirlendiği çalışmada, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının da işbirliği yapılacak kuruluş olduğu unutulmamalıdır.

Sınır Ticareti Merkezlerinin kurulmasına karar verecek komisyonda Tarım ve Köyişleri Bakanlığı da yer almalıdır.

Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin Kararın 5. maddesinde; "canlı hayvan ve hayvansal ürünler, veteriner biyolojik ürünler, bitki ve bitkisel ürünlerin üretim materyali (tohum, fide, fidan, çelik, aşı kalemi, aşı gözü, yumru, kök, soğan doku ve diğer her türlü parçaları)" sınır ticaretine konu edilemez ifadesi yer almalıdır.

İthalat ve İhracat başlığı altındaki 9. maddesi "..... üyelerin oy birliği ile teklifi üzerine Dış Ticaret Müsteşarlığınca, ham ve işlenmiş tarım ürünleri için Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığınca belirlenir." olarak yeniden düzenlenmelidir.

Uygunluk Belgesi Düzenlenmesi ile ilgili 10.maddede "yetkili ilde asgari 3 yıldır yerleşik olan gıda ile iştigal ettiğini ve faaliyette olduğunu belgeleyen kişiler için sınır ticareti kapsamında gıda ithalatı uygunluk belgesi düzenlenir" ifadesi eklenmelidir.

Ortak hükümlerin yer aldığı 12. maddeye "ham ve işlenmiş tarım ürünleri ithalatında Tarım ve Köyişleri Bakanlığının kalite ve sağlık denetim ve kontrolleri yapılmadan ve ulusal mevzuata uygunluğu tespit edilmeden ithalatına izin verilmez." paragrafının ilave edilmesi gerekmektedir.

6.2.3.4. Gümrük Birliği

Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ile bütünleşme hedefine yönelik olarak ortaklık ilişkisinin önemli bir aşaması olan Gümrük Birliğine 1 Ocak 1996'da katılmıştır.

AB ile Türkiye arasında sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımına ilişkin bir ekonomik entegrasyon modeli olan Gümrük Birliği sürecinde Türkiye, mevzuatını AB'nin gümrük ve ticaret politikalarına uyumlaştırma yükümlülüğünü üstlenmiştir.

Gümrük birliği; belirlenmiş sanayi ve tarım ürünlerinde serbest dolaşımı ya da belirli bir oranda gümrük tarifesi uygulanması ve üçüncü ülkelerden ithal edilen ürünlerde de ortak gümrük tarifesi uygulanması esasına dayanmaktadır.

Gümrük birliğinin Türk tarımına etkileri konusundaki değerlendirmeyi üç farklı noktadan yapmak gereklidir. Bunlar; tarım ve işlenmiş tarım ürünleri ticareti dolayısı ile tercihli ticaret anlaşması, tarımsal girdilerin ticareti ve Ortak Tarım Politikasına uyumdur.

Tarım ürünlerinde, ürünlerin sanayi katma değerine karşılık gelen "sabit unsur"dan gümrük vergisi kaldırılmış, buna karşılık tarımsal katma değerine karşılık gelen "değişken unsur" üzerinden, ortak gümrük tarifesine göre belirlenen miktarlarda gümrük vergisi alınmaya devam etmektedir.

Bu malların Türkiye'den AB'ne ihraç edilmesi sırasında AB üçüncü ülkelere uyguladığı tarım payına karşılık gelen vergilerini uygulamaktadır. Bu malların üçüncü ülkelerden ya da AB ülkelerinden Türkiye'ye ithalinde ise Türkiye, Ortaklık Konsey Kararında belirtilen yöntemle hesaplanacak tarım payını uygulamaktadır.

Türkiye'nin 1993-1995 yıllarında toplam dış ticaret hacminde ortalama % 45 olan AB payının 1996-2000 döneminde ortalama % 51 düzeyine yükseldiği görülmektedir. Buna karşılık AB dışındaki ülkelerle ticaretinde Gümrük Birliği sonrasında belirgin bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

Gümrük Birliği sonrasında, AB ülkelerinden Türkiye'ye ithal edilen Tarım sektörünün kullanmış olduğu girdilerde fiyatların düşmesi beklenirken bir değişiklik gözlenmemiştir. İşlenmiş tarım ürünleri ticaretinin artmasına paralel olarak, bu ürünlerin imalatında kullanılan temel tarım ürünlerine yönelik talebin artması beklenirken, ham, yarı mamul ve işlenmiş ürünlerde AB pazarına ihracatımızın artması yönündeki beklentiler de gerçekleşmemiştir.

Gümrük Birliği Anlaşması kapsamında bazı marjlar olmak üzere, sanayi ürünlerinde serbest dolaşım sağlanmış, tarım ürünleri için de tercihli ticaret rejimi devreye sokulmuştur. Bu kapsamda, AB ile Türkiye arasında karşılıklı tarım taviz anlaşması yürürlüğe sokulmuştur. Bu anlaşma ile, özellikle ülkemizin rekabet etme şansı yüksek olan ürünlerde ek tavizler alınmış, karşılığında da net ithalatçısı olduğumuz ürünlerde tavizler verilmiştir.

AB uygulamış olduğu Ortak Tarım Politikası ile tarımsal üretimini korumak ve yönlendirmek adına yılda ortalama olarak (toplam bütçesinin yaklaşık % 60) 50 milyar Euro civarında sübvansiyon yapmaktadır. AB'nin verdiği destekli tarımsal ürünler karşısında ülkemiz tarım sektörünün rekabet etmesi oldukça zordur.

Gümrük Birliği Anlaşması kapsamında yapılan tarım tavizi anlaşması ile AB pazarına ihracatımızda bir artış gerçekleşmemiştir.

Sorunlar

Gümrük Birliği Anlaşması kapsamında AB tarafından yapılması öngörülen mali yardımlar çeşitli nedenlerle yapılmamıştır.

Ortak Tarım Politikası kapsamında yapısal düzeyde Tarım sektörümüzde büyük değişiklikler yapılması gerekmektedir.

Ülkemizin özel koşulları nedeniyle uygulanamayan et ve canlı hayvan tavizleri aradan geçen 8 yıl boyunca sorun olmaya devam etmiştir.

Öneriler

Tam üyelik ile birlikte AB tarafından yapılması öngörülen mali yardımların yapılması beklenmektedir.

Tarım sektörümüzde Ortak Tarım Politikasına uygun yapısal değişikliklerin bir an önce yapılması gerekmektedir.

Canlı hayvan ve et ticaretinin hayvancılık sektörümüze olumsuz etkileri yansımadan önce hayvancılık sektörü için kapsamlı bir destekleme politikasının uygulamaya konulması gerekmektedir.

6.2.3.5. Serbest Ticaret Anlaşmaları

Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) ülkelerin karşılıklı olarak pazarlara girişte birbirlerine tavizler verdikleri bir tercihli ticaret sistemidir. AB'nin benzer anlaşmalar yaptığı ülkelerle Türkiye'nin de yapacağını taahhüt ettiği ve ticaretin karşılıklı olarak geliştirilmesini sağlayacak, gümrük vergilerini karşılıklı olarak indirerek malların daha kolay dolaşımına imkan verecek anlaşmalardır. AB uyum sürecinde Türkiye'nin öncelikle Macaristan, Polonya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, İsrail, Romanya, Bulgaristan, Estonya, Letonya ve Litvanya, Fas, Tunus ve Mısır ile tercihli anlaşmalar yapılması öngörülmüştür. Söz konusu bildirimde yer verilen anlaşmalara, daha sonra Malta ve Slovenya da ilave edilmiştir. Ülkemizin, müzakere ettiği Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) metinleri, ilgili AB anlaşmalarına paralel olarak hazırlanmaktadır.

İhracatçılarımızın başta çevre ve komşu ülke pazarlarına giriş imkanlarının artırılması, ihracatımızın Batı Avrupa pazarlarına bağımlılığının azaltılması, bölgesel dağılımında yeni açılımlar gerçekleştirilmesi, ihracatçılarımızın söz konusu pazarlarda AB ülkeleriyle eşit şartlarda rekabet edebilmesinin temini amaçlanmaktadır.

Akdeniz ülkeleri ile imzalanan/paraflanan söz konusu Anlaşmalar, ülkemizin gümrük birliğinden kaynaklanan yükümlülüklerinin ötesinde 27 Kasım 1995 tarihli Barselona Deklarasyonunun öngördüğü Akdeniz havzasında 2010 yılına kadar serbest ticaret alanının tesis edilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

6.2.3.6. Dünya Ticaret Örgütü

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması 1995 yılında yürürlüğe girmiş ve tarım ürünleri ticareti ile ticareti etkileyen destekleme tedbirleri için yeni kurallar uygulamaya koymuştur. Bu çerçevede üye ülkelerden; iç destekler, pazara giriş (ithalat) ve ihracat desteklerinde indirim taahhüdünde bulunmaları istenmiştir. Bu kapsamda ülkeler gerekli çalışmaları yaparak taahhüt listelerini oluşturmuşlardır.

Tarım Anlaşmasına göre ülkeler gelişmiş ülkeler (GÜ), gelişme yolundaki ülkeler (GYÜ) ve en az gelişmiş ülkeler olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Ancak anlaşma en az gelişmiş ülkeler için herhangi bir. taahhüt öngörmemiştir.

İç Destekler üçe ayrılmıştır:

- İndirime tabi olanlar (kırmızı kutu destekleri)
- Kısıtlananlar (mavi kutu destekleri)
- İndirime tabi olmayanlar (yeşil kutu destekleri)

Kırmızı Kutu Desteklerin başında fiyat yoluyla yapılan destekler, girdi sübvansiyonları, fark ve telafi edici ödemeler gelmektedir. Ülkemizde et, süt ve yağlı tohumlara pirim ödemeleri bu kutuya girmektedir. GÜ'lerin 6 yılda % 20, GYÜ'lerin de 10 yılda % 13.3 oranında azaltması ve sonuçta toplam tarımsal üretim değeri itibariyle bu desteklerin, GÜ'ler için en fazla % 5, GYÜ'ler için de en fazla %10 *(de minimis)* olması kararlaştırılmıştır.

Mavi Kutu Destekleri, üretimi sınırlayan programlar kapsamındaki doğrudan ödemeler bu kutuda yer almaktadır. Bu tür ödemeler; baz üretim seviyesinin % 85 veya daha azı üzerinden üretim yapılıyorsa veya sabit sayıda canlı hayvan üzerinden yapılıyorsa iç destek indirim taahhüdü dışında tutulmuştur. Ülkemizde üretim fazlası olan iki üründe (fındık ve tütün) üretim planlaması ve kaliteyi arttırma amacıyla yapılan destekler ile çay'da budama tazminatı bu kutuya girmektedir.

Yeşil Kutu Destekleri indirim taahhüdünden muaf destekler olarak da adlandırılabilecek bu destekler, ticaret ve üretim üzerinde bozucu etkileri olmayan ya da çok az bozucu etkiye sahip destekleri kapsamaktadır. Ülkemizde Doğrudan Gelir Desteği ile hayvancılık destekleri bu kutuya girmektedir.

Pazara girişi kolaylaştırmak için anlaşma GÜ'lerin 6 yılda gümrük tarife oranlarını % 36 nispetinde, GYÜ'lerin ise 10 yılda % 24 oranında indirmelerini öngörmüştür.

İhracat Teşvikleri özellikle gelişmiş ülkelerin verdiği bu tip desteklerle ilgili düzenlemeler de yine bu ülkeler için önem arz etmektedir. 1986-1990 dönemi seviyeleri üzerinden, GÜ'lerin İhracat destek bütçelerini % 36, ürün miktarını % 21, GYÜ'lerin de bütçelerini % 24, ürün miktarını da % 14 azaltmaları hükme bağlanmıştır. Ancak uygulama döneminde AB ihracat desteklerini ABD de ihracat kredileri ile gıda yardımlarını ticareti bozucu mahiyette kullanmaya devam ettirmişlerdir.

Sonuç olarak, Türkiye ithalatta ülke ekinde tespit edilen ve nispeten yüksek olan gümrük oranlarını 10 yılda % 24 azaltmış, iç destek toplamının toplam tarımsal üretim değerinin % 10'undan fazla olmaması nedeniyle bir indirim gerektirmemiş ve ihracatta ülke ekinde ifade edilmiş olan tarımsal ürünlere (44 ürün veya ürün grubu) bildirimde bulunulan miktarlarda ihracat desteği verebileceği halde değişen şartlar ve bütçe kısıtları nedeniyle yıllar itibariyle 14-18 arasında değişen sayıda ürüne ihracat desteği verebilmiştir.

Sorunlar

Türkiye değişen şartlar ve bütçe kısıtları nedeniyle yıllar itibariyle 44 ürüne ihracat desteği verebileceği halde ihracat desteklerini etkili kullanamamıştır.

GÜ'lerin iç ve ihracat destekleri nedeniyle bir çok üründe GYÜ'lerin gümrük tarifeleri yetersiz kalmaktadır.

GYÜ'lerin bir çok tarımsal üründe maliyetleri yüksek ve verimlilikleri düşük olduğundan GÜ'lerin verdiği iç destekler karşısında rekabet etme imkanı bulamamakta ve koruma oranlarının yüksek olmasını gerektirmektedir.

Anlaşma GÜ'ler tarafından uygulanan destekleme programları nedeniyle bilhassa GYÜ'ler açısından, beklenen gelişmeleri sağlamamıştır.

Öneriler

Türkiye DTÖ'den elde ettiği tarım ürünlerine ihracat desteği verme hakkını sonuna kadar kullanmalıdır.

İthalatta tarifeleri nispeten yüksek olan fakat rekabetçi olamadığı kırmızı et, şeker vb ürünleri tarifelerin yetersizliği karşısında özel ürün statüsünde ve özel koruma mekanizmasıyla korumaya devam etmeli ve Hassas ürünler için ayrıcalık sağlamalıdır.

Tarımsal ürünlerde iç destekleri artırarak gelişmiş ülkeler karşısında rekabet imkanına kavuşturmalıdır. Yasak destekler kapsamındaki prim desteklerini mavi kutu kapsamına kaydıracak bir program üzerinde gerekli çalışmaları yapmalıdır.

Kıt kaynaklı, geçimlik üretim yapan çiftçiler için ayrı bir destekleme programı geliştirmelidir. Tarım işletmelerinin alt yapıları ile teknolojik düzeylerini geliştirmeli ve AR-GE'ye dayalı yeşil kutu desteklerini artırmalıdır.

GÜ'lerin iç destekleri disiplin altına alınmalı ve bu ülkelere çeşitli adlar altında sınırsız destek verme imkanı tanınmamalıdır.

6.2.3.7. Tarım Ürünleri Dış Ticareti

Mevcut Durum

Topluluk pazarına girişte ülkemizin ihraç ürünlerinin muhatap olduğu koruma oranlarının diğer üçüncü ülkelere kıyasla elverişli olduğu açıktır. Ancak, yine de ihracatımızın arzu edilen potansiyeli yakalayamadığı da bir gerçektir.

Ülkemizin de taraf olduğu ve Anayasamızın 90. maddesi uyarınca kanun hükmünde olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşmasının 4 üncü maddesi gereği İthalat Rejimi Kararı uyarınca, gümrük vergisi ve/veya toplu konut fonu ödenmek kaydıyla izin alınmaksızın tarım ürünleri ithalatı serbest bulunmaktadır.

Tarım ürünleri ithalatında uygulanan koruma oranları tespit edilirken, uluslararası anlaşmalardan doğan yükümlülüklerimiz çerçevesinde, üretim-tüketim dengesi, ihracat-ithalat istatistikleri, uygulanan destekleme politikaları, iç ve dış piyasa fiyat oluşumları ile ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri dikkate alınmakta, bu çerçevede değişen şartlara uygun olarak İthalat Rejimi Kararı'nda gerekli düzenlemeler yapılmaktadır. Bu düzenlemeler yapılırken, tarım sektörünün ülke ekonomisi içerisindeki yeri ve sosyal açıdan sahip olduğu hassasiyet göz önünde bulundurularak, her bir ürün ve ürün grubu ayrı ayrı değerlendirilmektedir.

Çizelge 6.9. En Fazla İhraç Edilen Tarım Ürünleri (Dolar)

GTİP	ÜRÜN ADI	1998	1999	2000	2001	2002	2003
0302	Balık (Taze/Soğutulmuş)	12.081.042	33.556.652	21.225.077	26.548.853	46.108.505	74.035.059
0504	Hayvan Bağırsak, Mesane ve Midesi (Taze/ Soğut/Donmuş)	41.982.405	40.583.791	36.759.063	26.812.527	35.877.665	46.492.278
0702	Domates (Taze/Soğutulmuş)	57.076.126	18.901.977	37.501.843	48.913.798	70.001.123	88.651.195
0709	Diğer Sebzeler (Taze/ Soğutulmuş)	28.672.638	29.738.246	27.911.319	27.500.716	37.191.389	49.453.406
0710	Sebze (Buharda/Suda Kaynatılarak Piş.-Don.muş)	26.074.071	20.422.461	23.225.418	27.301.368	28.543.988	39.339.402
0713	Kuru Baklagiller (Kabuksuz) (Taneleri İkiye Ayrılmış)	197.035.360	133.865.061	100.885.474	193.526.162	116.459.079	**195.923.061**
0802	Diğer Kabuklu Meyvalar (Taze/Kurutulmuş) (Kabuğu Çıkarılmış/Soyulmuş)	607.891.199	462.156.919	379.408.055	518.241.777	419.097.217	**453.996.806**
0804	Hurma, İncir, Avokado Ve Guava Armudu, Mango, Mangost (Taze/Kurutulmuş)	77.868.002	77.310.592	68.730.397	73.452.276	81.446.335	89.933.927
0805	Turunçgiller (Taze/Kurutulmuş)	158.009.761	251.347.923	173.064.063	212.367.206	257.940.044	**258.921.711**
0806	Üzümler (Taze/Kurutulmuş)	234.668.576	228.267.845	225.725.998	195.880.360	192.029.392	**235.193.149**
0809	Kayısı, Kiraz, Şeftali, Erik Ve Çakal Eriği (Taze)	25.284.643	43.223.710	31.359.260	63.199.775	66.800.012	114.229.217
0813	Meyvalar (Kuru), Sert& Kabukluların Karışımları	127.677.755	133.096.251	116.579.373	94.073.247	124.962.829	**156.941.362**
1003	Arpa	117.232.770	21.205.158	20.108.099	16.188.682	58.909.883	41.163.630
1101	Buğday Unu/Mahlut Unu	90.338.387	40.374.422	64.681.031	30.887.112	47.607.578	111.462.397
1207	Yağlı Tohumlar Ve Meyvalar	23.157.234	27.139.898	17.809.412	24.721.328	22.449.208	39.198.964
1509	Zeytinyağı ve Fraksiyonları	74.450.361	166.136.512	29.124.766	132.648.303	46.541.557	**162.004.706**
1517	Margarin	114.477.146	80.501.833	58.398.772	54.296.096	60.225.822	93.664.585
1701	Kamış/Pancar Şekeri Ve Kimyaca Saf Sakkaroz(Katı)	76.266.534	105.588.482	129.191.847	221.719.351	36.032.219	47.514.189
1704	Kakao İçermeyen Şeker	135.299.904	91.431.821	92.777.044	99.830.850	99.095.265	121.775.911
1806	Çikolata Ve Kakao İçeren Diğer Gıda Müstahzarları	71.689.433	59.217.172	63.151.638	68.801.625	79.620.345	129.698.895
1905	Ekmek, pasta, kek, bisküvi vs. ile boş ilaç kapsülü mühür güllacı vs.	142.628.361	87.780.941	86.645.680	98.764.515	125.608.177	**180.440.582**
2001	Sebze, meyva, sert kabuklu meyva ve diğer bitki parçal	84.688.694	72.336.439	67.932.406	86.584.864	86.094.754	105.053.064
2002	Domatesler (sirke/asetik asitten başka şek.hazırlan.)	141.135.020	132.264.782	100.700.368	81.987.897	90.183.642	117.738.321
2005	Diğer sebzeler (sirke/asetik asitten başka usulde hazır.) konserve-dondurulmamış	41.936.432	36.931.506	33.117.994	51.456.495	54.360.079	79.517.621
2007	Reçel, jöle, marmelat, meyva püresi ve pastları	46.896.353	40.008.529	40.238.230	42.237.546	40.294.973	58.359.517
2008	Başka yerinde belirtilmeyen meyva ve yenilen diğer bitki parçaları konserveleri	239.944.098	217.150.374	199.286.156	217.407.806	206.977.196	**233.742.724**
2009	Meyva ve sebze suları (fermente edilmemiş.)	63.414.258	69.706.254	42.099.784	45.827.328	36.320.250	72.584.177
2102	Mayalar, cansız diğer tek hücreli mikroorganizmalar	88.394.212	71.607.680	81.488.859	77.941.201	91.933.860	94.317.330
2401	Yaprak tütün ve tütün döküntü.	521.473.431	478.624.027	368.362.939	354.314.631	285.629.797	**328.975.520**
2402	Tütün/tütün yerine geçen maddelerden purolar, sigarillolar ve sigaralar	55.738.720	67.997.410	96.315.410	72.684.610	89.976.360	74.922.206
Değer ($)		3.723.482.926	3.338.474.668	2.833.805.775	3.286.118.305	3.034.318.543	3.895.244.912
Toplam Tarımsal Ürün İhracat Değeri ($)		4.778.612.766	4.173.825.850	3.619.423.163	4.071.076.708	3.752.287.095	4.840.436.864

Kaynak: DTM 2004

Ülkemizde en fazla ihraç edilen tarım ürünlerinin 1998-2003 dönemindeki ihracat değerleri Çizelge 6.9'da sunulmuştur. Bu ürünlerin 2003 yılı ihracat değerinin toplam tarım ürünleri ihracat değeri içindeki payı yaklaşık % 80'dir. Aynı yılda ihracatta en fazla ağırlığı olan ürünler aşağıda verilmiştir.

- Kabuklu Meyveler
- Kuru Baklagiller
- Turunçgiller
- Üzümler
- Meyveler
- Zeytinyağı ve Fraksiyonları
- Ekmek, pasta, kek, bisküvi vs. ile boş ilaç kapsülü mühür güllacı vs.,
- Başka yerinde belirtilmeyen meyve ve yenilen diğer bitki parçaları konserveleri
- Yaprak tütün ve tütün döküntüleri

Ülkemizde en fazla ithal edilen tarım ürünlerinin 1998-2003 dönemindeki ithalat değerleri ise Çizelge 6.10'da verilmiştir. Bu ürünlerin 2003 yılı ithalat değerinin toplam tarım ürünleri ithalat değeri içindeki payı yaklaşık % 87'dir. Aynı yılda ithalatta en fazla ağırlığı olan ürünler aşağıda sunulmuştur Bunlar;

- Buğday,
- Mısır,
- Soya Fasulyesi,
- Ayçiçeği Tohumu,
- Palm Yağı ve Fraksiyonları,
- Kakao Dane ve Kırıkları,
- Tarifenin Başka Yerinde Yer Almayan Gıda Müstahzarları,
- Yaprak Tütün ve Tütün Döküntüleri,

Sorunlar

Ülke tanıtımı ve markalaşma yeterli düzeyde değildir.

Tarım ürünleri pazarlanması konusunda yeterli bilgi birikimi yoktur.

İhracatla ilgili devlet yardımları hakkında ihracatçının bilgisi eksiktir.

Üretim ve muhafaza koşulları ile ambalajlama konusunda yetersizlikler görülmektedir.

Dünya üretim ve tüketim trendleri yeterince takip edilememektedir.

Bazı tarım ürünlerinde üretici ihracatçı arasında dikey entegrasyon sağlanamamaktadır.

Komşu ülkelerle ticaret geliştirilememiştir.

Çizelge 6.10. En Fazla İthal Edilen Tarım Ürünleri (Dolar)

GTİP	Ürün Adı	1998	1999	2000	2001	2002	2003
0303	Balıklar (Dondurulmuş)	33.856.989	25.252.025	31.343.132	8.675.634	14.367.409	26.114.297
0402	Süt Ve Krema (Konsantre Edilmiş, Tatlandırıcı Madde İçerenler)	14.453.004	14.211.631	12.093.544	5.683.252	8.733.361	20.660.425
0504	Hayvan Bağırsak, Mesane Ve Midesi (Taze/Soğuk/Donmuş)	12.377.657	11.607.986	17.105.663	11.500.694	22.172.834	26.378.803
0803	Muz (Taze/Kurutulmuş)	48.023.612	58.349.195	49.023.608	16.490.146	25.621.889	36.350.399
1001	Buğday Ve Mahlut	232.205.727	185.896.726	126.142.660	49.620.882	150.471.783	**276.927.865**
1005	Mısır	97.514.276	98.176.661	146.887.464	65.634.797	133.754.357	**276.182.392**
1006	Pirinç	96.455.757	97.605.506	108.215.413	57.682.971	86.299.716	122.785.603
1201	Soya Fasulyesi	78.466.478	74.464.525	82.938.975	67.386.583	139.613.537	**220.441.161**
1206	Ayçiçeği Tohumu	178.517.671	119.484.888	103.323.583	42.706.560	42.008.275	**151.006.326**
1207	Yağlı Tohumlar Ve Meyvalar	35.554.268	20.441.160	36.296.621	22.547.024	41.689.521	44.718.732
1209	Ekim Amacıyla Kullanılan Tohum, Meyva Ve Sporlar	43.353.413	39.337.698	36.205.191	25.407.428	36.632.909	47.036.627
1302	Bitkisel Özsu Ve Hülasalar; Pektik Maddeler, Pektinatlar, Pektatlar; Ağarağar	15.456.226	16.706.332	17.457.044	18.008.137	24.466.184	36.642.219
1502	Sığır, Koyun/Keçi Yağları	71.819.566	50.406.074	49.617.608	32.073.762	47.496.788	61.549.897
1507	Soya Yağı Ve Fraksiyonları (Kimyasal Olarak Değişmemiş)	101.246.793	86.101.133	61.244.044	56.213.052	71.738.274	72.670.193
1511	Palm Yağı Ve Fraksiyonları (Kimyasal Olarak Değişmemiş)	109.294.890	81.643.063	74.755.385	80.555.161	103.050.561	**157.664.052**
1512	Ayçiçeği, Aspir/Pamuk Tohumu Yağları (Kimyasal Olarak Değiştirilmemiş)	109.029.357	75.383.831	44.552.606	63.077.163	52.115.374	54.047.339
1513	Hindistan Cevizi, Palm Çekirdeği/Babassu Yağları (Kimyasal Olarak Değiştirilmemiş)	35.865.796	41.589.750	41.606.489	23.424.134	33.472.702	41.765.814
1515	Diğer Bitkisel Sabit Katı Ve Sıvı Yağlar (Kimyasal Olarak Değiştirilmemiş)	52.685.077	57.410.442	49.300.356	40.630.155	65.724.507	75.232.049
1702	Diğer Şekerler (Kimyaca Saf Laktoz/ Maltoz/Glikoz/ Fruktoz) -Katı, Suni Bal	4.016.948	4.862.259	4.168.955	5.738.551	8.185.263	21.384.247
1801	Kakao Dane Ve Kırıkları (Ham/Kavrulmuş, Bütün/ Kırık)	41.244.372	46.518.236	36.070.529	48.608.787	72.744.900	**148.020.470**
1805	Kakao Tozu (İlave Şeker/ Diğer Tatlandırıcı İçermeyen)	5.771.696	5.501.617	6.039.518	5.133.428	10.983.403	20.023.620
1806	Çikolata Ve Kakao İçeren Diğer Gıda Müstahzarları	18.288.669	14.960.163	19.359.864	17.230.203	20.274.082	24.060.282
1901	Malt Hülasası; Un, Nişasta Ve Malt Esaslı Müstahzarlar	19.279.858	17.839.135	16.144.114	18.356.256	16.843.629	28.484.323
2101	Kahve, Çay Ve Paraguay Çayı Hülasası, Esans, Konsantreleri Ve Müstahzarları	23.120.085	27.954.961	26.694.799	23.802.103	25.887.594	31.406.283
2106	Tarifenin Başka Yerinde Yer Almayan Gıda Müstahzarları	57.604.993	57.024.122	72.132.718	66.856.831	96.683.156	**111.909.070**
2302	Hububat Ve Baklagillerin Kepek, Kavuz Ve Diğer Kal.	7.425.541	7.312.475	14.660.830	3.041.479	13.565.495	29.883.792
2304	Soya Fasulyesi Yağı Üretiminden Arta Kalan Küspe Ve Katı Atıklar	88.043.260	95.234.689	115.563.510	84.251.329	78.912.693	95.384.955
2309	Hayvan Gıdası Olarak Kullanılan Müstahzarlar	23.720.834	30.229.681	26.576.503	23.935.249	31.817.345	38.715.723
2401	Yaprak Tütün Ve Tütün Döküntüleri	**255.497.711**	247.591.442	308.183.499	243.369.255	162.086.598	**176.911.347**
2403	Homonize Edilmiş Tütün Ve Tütün Yerine Geçen Madde Hülasaları	51.476.068	45.739.349	42.502.214	39.803.828	45.745.149	57.955.576
	Değer ($)	**1.961.666.592**	**1.754.836.755**	**1.776.206.439**	**1.267.444.834**	**1.683.159.288**	**2.532.313.881**
	Toplam Tarımsal Ürün İthalat Değeri ($)	**2.412.175.032**	**2.124.907.574**	**2.219.546.468**	**1.553.297.950**	**2.007.486.779**	**2.900.660.412**

AB'nce et ve süt ürünleri üretiminde aranan sağlık, kalite, hijyen koşulları ve standartları hayvancılık işletmelerimizce karşılanamamaktadır.Özellikle geleneksel ihraç ürünlerimizden olan kuru meyvelerde (fındık, kuru incir, antep fıstığı) zaman zaman aflatoksin sorunu karşımıza çıkmaktadır. Yaş meyve ve sebze ihracatında pestisit kalıntıları (yeşil biberde methamidophos) ihracatımızı olumsuz yönde etkilemektedir.

Bazı tarım ürünlerine ilişkin Dünya Ticaret Örgütü tarife taahhüdü seviyelerinin yetersiz ve taahhütlerimizin ad valorem (değer üzerinden) olması nedeniyle, zaman zaman gerek dünya fiyatlarında gerekse döviz kurlarında yaşanan düşüşler sonucunda, söz konusu gümrük vergileri tarım ürünlerinin dış rekabete karşı korunmasında yetersiz kalmaktadır. Bu sorun, özellikle çeltik, pirinç, yağlı tohumlar ve bitkisel yağlar ile şekerde yaşanmakla birlikte, canlı hayvan ve et ithalatında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca sürdürülen kontrol belgesi düzenlenmemesi uygulamasına son verilerek ithalatın açılması durumunda anılan ürünlerin ithalatında da ortaya çıkabilecektir.

Ülkemiz tarımsal üretim deseni incelendiğinde, üretimin daha çok bitkisel ürünlerde yoğunlaşmasına rağmen yağlı tohumlar, pamuk ve virjinya-burley tipi tütün gibi endüstriyel ürünler ile yem ve nişasta sanayinin hammaddesi niteliğindeki mısır ve temel gıda maddesi olan pirinçte arz açığımız bulunduğu, katma değeri bitkisel üretime göre daha yüksek olan hayvancılık sektöründe sağlanan gelişmelerin istenen seviyeye ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Keza, tarım ürünleri ithalatı incelendiğinde de, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca kontrol belgesi düzenlenmemesi nedeniyle canlı hayvan ve et ithalatı yapılamaz iken, süttozu, peynir ve tereyağı gibi hayvansal ürünler ile mısır, pirinç, yağlı tohumlar, bitkisel ham yağlar, küspeler ile virjinya-burley tipi tütünlerde yüksek miktar ve değerlerde ithalat gerçekleştirildiği görülmektedir.

Yerli üretiminde sorun yaşanan ve yüksek miktarda ithalata konu olan söz konusu ürünlerde, sadece "Doğrudan Gelir Desteği" uygulaması ile üretimde arzulanan gelişmelerin sağlanmasının olası görülmemektedir.

Bu bağlamda, prim uygulamasına tahsis edilen kaynağın artırılması, pamuk ile soya, kolza ve ayçiçeği tohumunda uygulanan prim miktarlarının yeterli seviyede tespit edilmesi ve ekim sezonundan önce üreticilerin bu ürünlerde prim verileceği hususunda bilgilendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Diğer taraftan, mısır ve diğer yem bitkileri üretimi teşvik edilerek yem sanayinin hammadde girdileri ucuzlatılmalı ve hayvancılık sektörünün içinde bulunduğu krizden çıkması kolaylaştırılmalıdır. Bu ürünlerde uygulanacak teşviklere bağlı olarak üretimde sağlanacak artış, ithalatın azalması yönünde etki yaratacak ve tarım ürünleri açısından dış ticaret dengemizi olumlu yönde etkileyecektir.

Öneriler

Laboratuarlarımızın ivedilikle akredite edilmesi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Pestisit kalıntı kontrol ve denetim planları AB'nin istediği düzeye getirilmelidir.

Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin devlet yardımlarından daha fazla yararlanabilmeleri için, ihracatla ilgili devlet yardımları hakkında bilgilendirme çalışmalarının artırılarak devam ettirilmesi önem arz etmektedir.

Tarım ve gıda ürünleri için depo koşulları büyük öneme sahiptir. Ayrıca, depolar giderek yüksek teknoloji gerektiren bir yapıya bürünmektedir. Bu nedenle, her üretici ve ihracatçının bu tür yatırım yapması mümkün olmadığından, modern depo girişimciliğinin özendirilmesi yararlı olacaktır.

Son yıllarda özellikle sanayileşmiş ülkelerde aşırı kilo sorunu olan tüketici sayısında bir artış gözlenmektedir. Diğer yandan, gittikçe yaşlanan nüfusun sağlık sorunları da bu ülkelerin sağlık

bütçelerine ek yük getirmeye başlamıştır. Bu problemlerin çözümüne yardımcı olmak üzere, dünya gıda üretim ve tüketim trendleri takip edilmeli ve özellikle zeytinyağı ve sebzeye dayalı Akdeniz tipi gıda tüketiminin önemi vurgulanmalıdır.

Yıllar itibariyle incelendiğinde, tarımsal ürün ihracatımızın ağırlıklı olarak meyve sebze ve işlenmiş tarım ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. Ancak, ülkemizde dış pazarların talep ettiği şekilde tarımsal ürün üretilmesi konusunda sıkıntılar bulunmaktadır. Dış pazarlarda talep edilen çeşit ve türlerin tespitini müteakip, ilgili kurumlar tarafından bu türlerin fide veya tohum halinde yetiştirilmesi sağlanarak, üreticiye satışının danışmanlık hizmetleri ile birlikte sağlanması yönünde çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Dış pazar taleplerine uygun üretim yapılabilmesi için üretici-ihracatçı arasında sözleşmeli üretimi de içine alan bir iletişim ve entegrasyon sağlanmalıdır. Ancak teşvik edebilmek ve yönlendirebilmek amacıyla ihracat desteklerinden üreticiye bir destekleme yapılmalıdır.

Komşu ülkelerle ticaret geliştirilmeli ve ticareti engelleyen sorunlar yapılacak anlaşmalarla ortadan kaldırılmalıdır. Söz konusu ülkelere tarım ve gıda ürünü pazarlanabilmesi için yerel özellikler ve kalite standartlarına da dikkat edilmelidir.

Tarımsal ürün dış ticaretini günübirlik izlemek, süratle politika geliştirmek ve uygulamaya koyabilmek açısından Dış Ticaret Müsteşarlığı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı arasında bir veri ağı ve oluşturulmalıdır.

Tarım ürünleri dış ticareti ile ilgili yapılacak anlaşmalarda (Sınır Ticareti, Serbest Ticaret Anlaşmaları, Gümrük Birliği ve DTÖ vb) Tarım Bakanlığının etkinliği artırılmalıdır.

Tarım ürünleri ile ilgili Dahilde İşleme Rejimi kapsamında yapılacak ithalat Tarım Bakanlığının görüşüne dayandırılmalıdır.

Tarım Ürünlerine verilecek İhracat iadelerinde Tarım Bakanlığının görüşü esas alınmalıdır.

KAYNAKLAR

Acar, S.,1997. Pamuk Futures Piyasasının Tekstil Sektörüne Etkileri Üzerine Araştırma, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi: 1997, İzmir.

Agra Europe,2000. http://www. static.highbeam.com/a/agraeurope

Anonim, 2003.Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuğu ve Ürün Senedi Sistemi,ACDI/VOCA–Vak-Bir A.Ş.,Ankara.

Avrupa Birliği Konsey ve Komisyon Tüzükleri (EEC No:1766/92, 824/2000, 1253/99, 2131/93, 2273/93)

Demirel,İ.,2002. Hukuk Elektronik Yaşam ve Ticaretin Hizmetinde veya Siber uzayda Hukukun Yükselişi. http://www. dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim2002

DİE,2004. Ankara.

DPT,2001. Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayi Özel İhtisas Raporu. DPT Yayını,Ankara.

DTM,2004. Dış Ticaret Müsteşarlığı Kayıtları, Ankara.

http://www.dtm.gov.tr

http://www.igeme.org.tr

http://www.e-ticaret.gov.tr

http://www.vob.org.tr

Güneş,T.1996. Tarımsal Pazarlama.A.Ü.Z.F. Yayın No:1467 Ders Kitabı:435,s:339,Ankara.

İzmir Ticaret Borsası,1991.Ticaret Borsaları ve İzmir Ticaret Borsası, İzmir.

İzmir Ticaret Borsası,1999. Tarımsal Ürünlerin Pazarlanması ve Ticaret Borsaları, İzmir.

İzmir Ticaret Borsası,1999. İzmir Ticaret Borsası'nın Tarım Sektörünün Sorunlarının Çözümüne Yönelik Önerileri Raporu,İzmir.

Kaya,H.G.,2002. Türk tarım Sektöründe E-Ticaret Fırsatları ve Potansiyel Sorunlar. TKB APK Pazarlama ve Dış Ticaret Daire Bşk.,Ankara.

Mızrak,G.,2003. Ürün Piyasalarını Geliştirme Projesi: Ticari Kuruluşların Geliştirilmesi ve Piyasa Gözetim Kapasitesinin Arttırılması: Pilot Proje, ACDI/VOCA – Vak-Bir A.Ş.,Ankara.

Özçelik,A.,Turan,A. ve Tanrıvermiş,H.,1999. Türkiye'de Tarımın Pazara Entegrasyonunda Sözleşmeli Tarım ve Bu Modelin Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı İle Üretici Geliri Üzerine Etkileri.TEAE,s:156, Ankara.

Öztuna Cox, B.,2002.Avrupa Birliği Hukukunda Elektronik Ticaret ve Türkiye'deki Gelişmeler. Pusula Yayıncılık ve İletişim Ltd.,s:132, İstanbul.

T.C.Resmi Gazete,2004. 2004-2005 Dönemi Hububat Ürünü Alımı ve Satımı Hakkında Karar.Resmi Gazete: 5 Haziran 2004,Ankara.

TKB,1996. Türk Su Ürünlerinin Mevcut İç ve Dış Pazarları İle Gelecekteki Pazar Olanakları Üzerine Bir Çalışma. TKB TÜGEM, Cilt:1-2, Ankara.

TKB,2004a. 2001-2002 Su Ürünleri Ekonomisi, Üretim, Miktar ve Değer Değişimleri, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayını, Ankara.

TKB, 2004b. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 1994-2004 Kayıtları , Ankara.

TKB,2004c. Sınır Ticareti Bilgi Notu.Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Pazarlama ve Dış Ticaret Dairesi, 28.07.2004, Ankara.

TKB,2004d. I. Hayvancılık Kongresi Sonuç Raporu 3-5 Kasım 1998, TKB yayını, Ankara.

TMMOB,2003.AB Genişleme Sürecinde Türkiye "Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Politikaları".TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara.

TMO,2004.2004-2005 Alım Dönemi Hububat Alım Şartları Baremleri ve Depolama işleri Genel Yazısı, Ankara.

TMO,1984.TMO Ana Statüsü.Resmi Gazete:11 Aralık 1984,Ankara.

TÜSEMKOM,2004. TÜSEMKOM Kayıtları,Ankara.

Yıldırım,Ş.,2001. Avrupa Birliği ve Türkiye'de Tarımsal Yapı ve Verimlilik (Tam Üyelik Açısından Bir Değerlendirme). MPM Yay. No:659,s:131,Ankara.

YÜCER,A.A.,YALÇIN,M.,2004. Dünya ticaret Örgütü 31 Ağustos 2004 Tarihli Mutabakat Metninin Türk tarım Ürünlerine Etkileri Raporu. TKB, APK Kurul Başkanlığı. Ankara.

II. TARIM ŞURASI

VII. KOMİSYON

TARIMSAL GİRDİ VE DESTEKLER

Başkan: Prof.Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ
Raportörler: Yrd.Doç.Dr. Müslüme NARİN,Yaşar ORHAN

	TARIMSAL GİRDİ	**TARIMSAL DESTEKLER**
Başkan	**Dr. Erdoğan GÜNEŞ**	**Prof. Dr. Fahri YAVUZ**
Raportör	**Yrd.Doç.Dr. Hasan YILMAZ**	**Yrd. Doç. Dr. Müslüme NARİN**
Üyeler	Yaşar ORHAN	Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ
	Ali KESGİN	Prof. Dr. Canan ABAY
	Aydın AYTAÇ	Hakan ÜLGEY
	Ayhan ELÇİ	Ahmet TANRISEVEN
	Dr. M.Serdar BULUT	Faruk FIRATOĞLU
	Hamdi GÖNÜLLÜ	Muhittin İYİMAYA
	İ.Hakkı ERDOĞDU	Yıldız SOYKAN
	Nadir USLU	Tayfur KILIÇ
	Emel ÇETİN	Bahri YILMAZ
	Prof.Dr. Asım KILIÇ	
	Prof.Dr. Ali KASAP	
	Uğur İLKDOĞAN	
	Nesrin ÇITAK	
	Melahat ÇAKIR	
	Nevzat ERDOĞAN	
	Nevzat USLUCAN	
TARIMDA RİSK YÖNETİMİ VE TARIM SİGORTALARI		
Başkan	**Dr. Apti YALTIRIK**	
Raportör	**Tanfer DİNLER**	
Üyeler	Tayfur ÇAĞLAYAN	
	Ramazan ÜLGER	
	Raif GÜLER	
	Sevgi Yüksel ALAY	
	Süleyman DUMAN	

1. TARIMSAL GİRDİLER

1.1. İşgücü

1.1.1. Giriş

1.1.2. Mevcut Durum

1.1.3. Sorunlar ve Öneriler

1.2. Tohumluk

1.2.1. Giriş

1.2.2. Mevcut Durum

1.2.3. Sorunlar ve Çözüm Önerileri

1.3. Gübre

1.3.1. Giriş

1.3.2. Mevcut Durum

1.3.3. Sorunlar ve Öneriler

1.4. Tarımsal Mücadele ve İlaç

1.4.1. Giriş

1.4.2. Mevcut Durum

1.4.3. Sorunlar ve Öneriler

1.5. Tarımsal Mekanizasyon, Akaryakıt ve Enerji

1.5.1. Giriş

1.5.2. Mevcut Durum

1.5.3. Sorunlar ve Öneriler

1.6. Sulama

1.6.1. Giriş

1.6.2. Mevcut Durum

1.6.3. Sorunlar ve Öneriler

1.7. Kredi

1.7.1. Giriş

1.7.2. Mevcut Durum

1.7.3. Sorunlar ve Öneriler

1.8. Yem

1.8.1. Giriş

1.8.1.1. Kaba Yem

1.8.1.1.1. Mevcut Durum

1.8.1.1.2. Sorunlar ve Öneriler

1.8.1.2. Karma Yem

1.8.1.2.1. Mevcut Durum

1.8.1.2.2. Sorunlar ve Öneriler

1.9. Kaynaklar

1. TARIMSAL GİRDİLER

1.1. İşgücü

1.1.1. Giriş

Türkiye, %1,5 ile dünyamızda nüfusu hızla artan ülkelerden birisidir. Nüfusun önemli bir bölümü henüz tarımda istihdam edilmekte ve gelirini bu kesimden sağlamaktadır. Ancak, 1950'lerde başlayan ve 1980'lerden sonra hızlanan bir kırsal göç olayı da ülkemizin bir gerçeğidir. Kırsal alanlar ile kentler arasındaki gelir farklılığı, daha iyi eğitim ve istihdam olanakları, daha yükksek hayat standardına ulaşma ümit ve olanakları, gibi kentin çekici kuvvetleri kırsal nüfusu tarım dışına itmekte ve sonuçta tarımsal nüfusun azalmasına ve aynı zamanda yaşlanmasına neden olmaktadır.

1.1.2. Mevcut Durum

Cumhuriyet'ten bu yana sürekli artan ülke nüfusu günümüzde 70 milyonu aşmış durumdadır. Genel bir yaklaşımla, nüfus artışının işgücü artışına yol açacağı ve bunun da ekonomik gelişmeyi olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Fakat, denetimsiz hızlı bir nüfus artışı; sermaye birikimini zayıflatmakta, teknolojik gelişmeyi yavaşlatmakta, istihdam alanlarını hızla daraltmakta ve nihayet gelir artışını olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim, nüfusun işgücüne katılma oranı 1990 yılında %56 iken, 1995'de %54'a, 2000 yılında %53'e ve 2002 yılında % 49'a gerilemiştir.

Ülkemizde kırsal alanda istihdam oranı 2002 yılı için %34'dür. Genel olarak bölgeler incelendiğinde, kırsal nüfusun önceki yıllara göre büyüme oranı azalırken, kentsel nüfusun büyüme oranında bir artış görülmektedir. Kırsal bölgelerden göç eden nüfus, sanayi bölgelerine ve turizm bölgelerine kaymaktadır. Bu nedenle yıllık büyüme oranı en fazla olan iller Antalya, İstanbul, Bursa, Gaziantep, Diyarbakır ve Ankara'dır.

Sivil istihdam miktarındaki gelişmelere baktığımızda, toplam olarak istihdam edilen nüfus 1990 yılında 19 milyon iken, 1995'de 21 milyon ve 2001 yılında 20 milyon kişi'dir. Tarım kesimindeki istihdam ise 1990 yılında 9 milyon ve 1995'de 10 milyon iken, 2000 yılında 7 milyon kişiye düşmüştür. Bu değer 2002 yılında 6,9 milyona gerilemiştir. Bu rakamların toplam istihdam içindeki oranları ise 2001 yılında %35 ve 2002 yılında %34 olmaktadır.

Türkiye nüfusunun sürekli büyümesinden dolayı, toplumun besin arzı güvenliğinin ileriki yıllarda sağlanabilmesi için kişi başına düşen ekilebilir alan miktarının önemi artmaktadır. Kişi başına düşen ekilebilir alan 1990 yılında 0,50 hektar iken, 2001 yılında 0,38 hektara düşmüştür. Ekilebilir alanların sınırlılığı ve nüfusun sürekli büyüme eğiliminde olması son yıllarda tarım alanlarındaki verimlilik artışının sağlanmasına yönelik tarım politikalarının önemini artırmıştır.

Türkiye'de olduğu gibi tüm ülkelerde işgücü arzı daha çok 15-64 yaş arasında olan ve aktif nüfus olarak adlandırılan insan işgücünden oluşmaktadır. İşletme başına erkek işgücü birimi tarımsal işletmelerde 3.5-4.5 arasındadır. Tarım kesiminde toplam işgücünün önemli bir bölümünü ücretsiz aile işgücü oluşturmaktadır.

Türkiye tarımında bir yandan makineleşmenin, diğer yandan nüfusun hızla artması arazilerin parçalanmasına ve gizli işsizliğin artmasına neden olmuştur. Genç nüfus doğal olarak, giderek azalan tarımsal gelirin de etkisi ile kentlere göç ederek, istihdam imkanı bulmaya çalışmaktadır. Ancak, gelişmiş ülkelerin tarım kesimleri göz önüne alındığında, ülkemizde nüfusun halen büyük bir oranda tarımda yer aldığı ve birim tarım alanında yoğun bir işgücü kitlesi bulunduğu anlaşılır.

1.1.3. Sorunlar ve Öneriler

Tarımsal işletmelerin miras ve diğer nedenlerden dolayı giderek parçalanması ve küçülmesi, tarımla geçimini sağlayan ailenin yeterli geliri elde etmesini güçleştirmektedir. Tarımın önemli bir sorunu olarak görülen bu durum, tarımsal istihdamı etkilemekte, tarımdan geçinen geçici işçilerin de meslek kapılarını kapatmaktadır.

Türkiye'de son yıllarda uygulanan ekonomik politikalar ve krizlerin etkisiyle tarımsal istihdam yeniden şekillenmiştir. Özellikle tarımsal ürünleri işleyen tarıma dayalı sanayi işletmelerinde işten çıkartmalar artmış, işsiz kalan kitle, tarım işçiliğine yönelmiştir. İşletmelerde ucuz olan kadın ve çocuk işgücü kullanımı artmıştır. Tarımsal gelirlerde meydana gelen düşüşler, üretim desenine bağlı olarak aile işgücü ve niteliksiz işgücü kullanımını arttırmıştır.

Tarımda birim alan başına düşen nüfus halen azaltılamamıştır. Bu fazlalık, kentlerde yeterli istihdam olanakları bulunmadığı için, kırsal alanda tarıma dayalı sanayi yatırımları yoluyla azaltılabilir. Ayrıca küçük el sanatları, kırsal turizm gibi yardımcı iş kolları ile organik tarım gibi yeni tarımsal faaliyetler geliştirilerek nüfusun yerinde istihdamına katkı sağlanabilir.

Tarım sektöründe çalışan mevsimlik işçilerin çalışma koşulları düzeltilmeli ve sosyal güvenlik imkanları mutlaka sağlanmalıdır. Tarım işçilerine, kısa süreli ve uygulamalı eğitim programları ile nitelik kazandırılmalıdır.

1.2. Tohumluk

1.2.1. Giriş

Tohum bitkisel üretimde, ürünün kalite ve miktarını belirleyen en önemli girdilerden birisidir. Bitkisel üretimin kalite, verim ve çeşitliliğini artırmak amacıyla, pek çok türde bitki ıslahı ve biyoteknoloji dahil, gelişmiş ülkeler araştırma ve geliştirme yatırımları ile yeni teknolojileri hayata geçirmiş ve yüksek nitelikli tohumluklar elde etmişlerdir. Batının sanayide gelişmiş ülkelerinin bir kısmı tohumculuk sektörüne daha büyük yatırım yapmış ve bitki DNA'sını çözerek yüksek teknolojinin sahibi konumuna gelmişlerdir. Son yıllarda gen aktarımı yoluyla elde edilen transgenik bitkilerin tohumları bu yüksek teknolojilerin çarpıcı bir örneğidir.

Gelişmiş batı ülkelerinde tohumculukla ilgili bilimsel ve teknik çalışmaların çok eski yıllara dayandığı bilinmektedir. 100-150 yıllık bu çalışmaların sonucunda bu ülkeler tohumculukta alt yapıyı geliştirerek etkin bir endüstri kurmuşlardır. Böylece hastalık ve zararlılara dayanıklı ve sanayinin ihtiyacına cevap veren üstün çeşitler elde edilmiştir. Dünyada dışsatıma konu olan 3,5 Milyar Dolar tutarındaki tohumluğu, aralarında ABD, Hollanda, Fransa ve Danimarka'nın bulunduğu altı ülke paylaşmaktadır. Tarımsal ve bitkisel üretim potansiyeli çok yüksek olan ülkemizin tohum dış ticaretindeki payı ise çok azdır.

1.2.2. Mevcut Durum

Tohum sektöründe Batılı ülkelerin 100 yıldan daha eskilere dayanan deneyimlerine karşı, ülkemizde batılı ölçülere göre tohumculuk 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren başlamıştır. Daha önce Kamu tarafından belirlenen tohum fiyatlarının serbest bırakılması, tohum ithalatına izin verilmesi ve sektörün meslek kuruluşu (TÜRK-TED) halinde örgütlenmesi ve tohumculuk yatırımlarının teşvik edilmesi gibi tedbirlerin hayata geçirilmesi, Türk tohumculuğuna yeni bir yapılanma olanağı tanımıştır. 1984-1985 yıllarında alınan tedbirlerden sonra ülkemizde yerli ve yabancı sermayeli tohumculuk firmaları önemli yatırımlar yapmaya başlamıştır. Bu tarihe kadar Kamu tekelinde olan bazı türlerin tohumları özel sektör tarafından üretilmeye başlanmış ve sebze tohumları, hibrit mısır, hibrit ayçiçeği, ve patates gibi türlerin tohumları %100 özel sektör

kuruluşları tarafından sağlanır hale gelmiştir. Söz konusu bu üretimi yapan özel sektör firmalarının sayısı (küçük, orta ve büyük kapasiteli firmalardan oluşmak üzere) 106 olup, dünyanın en büyük tohumculuk firmaları ile ülkemizin en önemli sanayi gruplarının kurduğu tohumculuk firmaları ülkemizde önemli yatırımlar yapmış durumdadırlar.

Tür ve bitki grupları bazında düşünüldüğünde ülkemizin en çok ekilen ürünleri olan buğday ve arpa tohumluğu üretiminde kamu ağırlıklı bir üretim söz konusudur. Örneğin Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) bir KİT olarak 2002 yılında buğday ve arpa tohumluğunun %90'nını üretmiştir. Geri kalan %10'u özel sektör tarafından sağlanan bu grup tohumlarda ülkemizde 2004 yılı başına kadar Çeşit Koruma Yasası (Bitki Islahçı Hakları Yasası) olmadığı için yeni türlere özel firmalar yatırım yapmamışlardır. Çünkü bu tohumları (kendine döllenen) sahibi dışında diğer kişilerin çoğaltarak satması çok kolay olduğundan bu konuda önemli yatırım yapan firmalar ıslahçı haklarını alamamaktadırlar. Buğday ve arpa gibi tohumların aksine mısır ve ayçiçeği tohumlarında hibrit tohumla üretim sağlandığı için özel sektör bu grup ürünlerin tohumluklarını rahatlıkla üreterek pazarlayabilmekte ve pazar paylarını %100'e ulaştırmış bulunmaktadırlar.

Sebze tohumları çoğunlukla hibrit tohum grubuna girmekte olup bu tohumların ebeveynleri yurtdışından getirilerek üretimleri yapılmaktadır. Önemli ar-ge çalışması gerektiren ve uzun yıllar süren (10-12 yıl) araştırma ve inceleme sonunda ortaya çıkan sebze tohumlarında ithalata dayalı bir üretim sistemi vardır. Gelişmiş ülkelerin sahip oldukları teknoloji ve ekonomik koşullara sahip olmayan ülkemizde, bir süre daha bu grup tohumlar ithalattaki ağırlıklarını devam ettirecek gibi görünmektedir.

Çiftçi talebinin düşük olmasına bağlı olarak genelde ülkemizde tohum üretimi düşük olduğu gibi tarla bitkilerinde sertifikalı tohum kullanma oranı çok düşüktür. Türkiye'de sertifikalı tohumluk ihtiyaçları ve karşılama oranları 2002 yılında buğdayda %13, arpada %2, mısırda %89, soyada %41, patateste %11, nohutta %1, sebzede %36, yem bitkilerinde %19'dir.

Hibrit tohum üretiminin kendisine özgü özellikleri gereği ülkemizde yeterli düzeyde üretilmediğinden genellikle hibrit tohumlar yurtdışından sağlanmaktadır. Ancak türlere bağlı olmak üzere bazı hibrit ebeveynleri dışardan getirilerek hibrit tohum üretimi ülkemizde yapılmaktadır. Bitki grubu olarak sebzelerde hibrit çeşitler kullanıldığı için bu tür tohumlar genellikle yurt dışından ithal edilmektedir.

Tarla bitkilerinin önemli iki türü olan ayçiçeği ve mısır tohumlarının ebeveynleri ithal edilerek yurt içinde üretim yapılmaktadır. Üretimi yapılan hibrit ayçiçeği ve hibrit mısır tohumlarının bir kısmı iç üretimde kullanılırken diğer bir kısmı yurt dışına satılmaktadır.

Türkiye tohumluk ihracat ve ithalat dengesi, yıllara göre değişmekle birlikte, yılda ortalama 15-20 milyon dolarlık tohum ihraç ederken, 60-70 milyon dolarlık ithalat yapmaktadır. Ancak burada dikkate alınması gereken bir husus vardır. Ülkemiz yılda 30-35 milyon dolarlık sebze tohumluğu ithal ederek bu tohumların ekilmesi sonucunda ülke için önemli kazanımlar sağlamaktadır. Örneğin ülkemizde tüketilen sebzenin tamamı bu tohumlarla üretildiği gibi, her yıl ortalama yurtdışına 430-450 milyon dolar arasında taze sebze, konserve ve sebze türevleri satılmaktadır. Bu üretim yapılırken, yaratılan istihdam ve ulaştırma dahil ilgili sektörlere sağladığı yarar düşünülürse ithalatın gerçek bir değerlendirmesi yapılmış olur.

1.2.3. Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Tohumların temelini ıslah ve çeşit geliştirme yoluyla elde edilen materyal oluşturmaktadır. ABD, Hollanda, Fransa ve İsrail gibi ülkelerde tohumculukla ilgili araştırmalar Kamu destekli olarak araştırma enstitüleri veya üniversitelerde başlatılmış ve bunların buldukları genetik materyaller özel sektöre aktarılarak firmalar gelişmiş ve kendi araştırma sistemlerini kurmuşlardır. Ne yazık ki ülkemizde yıllardan beri önemli kaynak kullanan ve sahip olduğu binlerle ifade edilen araştırma

elemanına karşın Kamu bazı türlerde yeterli düzeyde araştırma materyali geliştirememiş (pamuk, buğday ve arpa'da materyal geliştirilmiştir), özel sektör araştırmalarına yeterli desteği sağlayamamıştır. Ancak 2004 yılında uygulamaya koyulan "F1 Sebze Tohumluğu Projesi" bu alanda yeni bir ümit doğurmuştur.

Kamu araştırma kurumları (birkaç enstitü) özel sektörün kullanabileceği ve genetik materyali oluşturabilecek kaynaklara sahip olacak şekilde yeniden yapılandırmalı ve özel sektör ile işbirliği yapılarak ciddi projeler hayata geçirilmelidir.

Gelişmiş ülkelerde tohumculuk sektörü kurallara bağlanmış olup, tohumluk sektörü, üretimden çiftçi tarlasına varıncaya kadar geçen aşamalarda tescil, sertifikasyon ve ticaret konularında hem uluslararası kurallar hem de ulusal kurallarla disipline edilmiştir. Ülkemizde FAO, OECD, EPPO (Avrupa Bitki Sağlığı Teşkilatı), ISTA (Uluslararası Tohum Test Birliği) ve ISF (Uluslararası Tohum Federasyonu) gibi uluslararası örgütlerin üyesi olarak tohumculuk standart ve kurallarını uygulamaya çalışmakta, tescil ve sertifikasyon gibi konularda batılı ölçütlere yakın uygulamalar yapılmaktadır.

Tohumculuk sektöründe bir kanun ve çok sayıda yönetmelik ve mevzuat uygulaması yapılmaktadır. Gerek Dünya Ticaret Örgütünün uyguladığı dünya ticaretinin daha çok serbestleştirilmesi politikası gerekse Uluslararası Tohum Federasyonu (ISF)'nun ticarette koyduğu kurallar başta zirai karantina olmak üzere tohumculukla ilgili uygulanan politikalar, tohumculuğun gelişmesini teşvik edecek ve destekleyecek durumda değildir.

Ülkemizin uluslararası yükümlülükleri ve AB uyum çalışmaları dikkate alınarak tohumculuğun geliştirilmesi için bugünkü Kamu ağırlıklı tohumluk yapısının değiştirilerek özel sektör ağırlıklı bir yapıya kavuşturulması gerekir. Özel sektörün meslek örgütlerinin oluşturulmasına olanak sağlayan ortamın hazırlanması ve bu sektörün sadece tohum üretiminde değil tohumculukla ilgili politikaların belirlenmesine ve kararların alınmasına katılması gerekir.

Tohumculukla ilgili düzenlemelerin temeli 308 sayılı Tohumlukların Tescil, Kontrol ve Sertifikasyonu Hakkında Kanun ve bununla ilgili çok sayıda Yönetmeliklere dayanmaktadır. 1963 yılında yürürlüğe giren bu yasa günümüz ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Bu yasada değişiklik yapan yeni yasa taslağı hazırlanmış olup TBMM genel kurulundadır. İlgili yasa üzerinde yapılan değişiklikleri içeren Taslak yasalaşma sürecindedir. Bu yasa değişikliğ içinde Türkiye Tohumculuk Birliği'nin (Fransa ve Hollanda'da ki örnekleri gibi) kurulmasına ve bugün Devlet tarafından yürütülen bazı tohumculuk işlemlerinin bu Birliğe ve oluşturulacak yeni yapılara devredilmesini öngören yeniden yapılanma biran önce hayata geçirilmelidir. Böylece özel sektör yeni yapılanma içinde karar mekanizmalarına katılacak ve laboratuar kurma dahil sektördeki önemli hizmetleri yüklenme hakkına kavuşmuş olacaktır.

Ülkemizde 6968 sayılı Zirai Mücadele ve Zirai Karantina kanunu ve Zirai Karantina Yönetmeliği bu alandaki düzenlemeleri yapmaktadır. Aşırı korumacı politikalarla hazırlanmış ve yine aynı yaklaşımlarla uygulanan zirai karantina konusu tohumculuk firmalarını en çok uğraştıran bir konudur. Dünya ticaretindeki daha liberal politikaların uygulandığı ve ticarette engellerin kaldırılmaya çalışıldığı bir dönemde zirai karantina konusunda daha esnek uygulamalara ihtiyaç vardır. Ülkemizde Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca yürütülen görevlerle ilgili olmak üzere zirai karantina alt yapısı, laboratuar ve teknik kadro yetersizliği mevcuttur. Zirai Karantina Yönetmeliği, analiz yöntemleri, laboratuarlar, AB standartlarına uygun hale getirilmeli, korumacı politikalar terk edilmeli ve özel sektörle üzerinde anlaşılacak metinler uygulamaya konmalıdır.

Uluslararası yükümlülüğü gereği ülkemiz Bitki Sağlık Sertifikalarına itibar ederek ithal işlemi gerçekleştirmelidir. AB Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan ve tamamlanması istenen yetersizlikler içinde sayılan Bitki Sağlığı konularında tohumculuk sektörünün talepleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Tohumculuk sektöründe firmaların serbest rekabet içinde çalışabilecekleri bir ortam henüz ülkemizde hazırlanmamıştır. Ülkemizdeki kontrol ve denetim sistemi yetersiz olup bazı tohumlar açıkta ve kaçak satılmaktadır. Özellikle korsan olarak nitelenebilecek tohumların her yerde satılabilmesi bu alanda önemli yatırım ve istihdam yaratan firmaları mağdur etmektedir. Ayrıca kalitesi belli olmayan bu tohumlardan çiftçiler de zarar görebilmektedir. Etkili bir kontrol ve denetim sistemi oluşturularak özel sektöre de bu alanda yetki verilmeli ve kayıt dışı kaçak tohum satışına neden olan kişi ve kuruluşlarla mücadele edecek sistem hayata geçirilmelidir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, tohum piyasasındaki denetim ve kontrol mekanizmasına işlerlik kazandırmalı ve etkinliğini artırmalıdır.

Sertifikalı tohumluk kullanımı teşvik edilmeli, sertifikalı tohumluk kullanımını yaygınlaştırmak için prim ödemelerinden bir politika aracı olarak yararlanılmalıdır.

Tohumluk materyalinin etkin bir şekilde üretimi, tüketimi ve değerlendirilmesi bu endüstrinin farklı kollarında yer alan meslek grupları ve kesimler ile sektöre hizmet veren kamu kuruluşlarının aktif bir işbirliği içerisinde olmaları gereklidir. Günümüzde, özel sektör kuruluşları ile sivil toplum örgütleri sosyal ve ekonomik hayatın hemen her kesiminde önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle 308 sayılı yasanın yerine geçecek ve TBBM Genel Kurulu'nda görüşülecek olan "Tohumculuk Kanun Taslağı"nda, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı denetimi altında kamu kuruluşu niteliğinde bir meslek örgütü olarak "Türkiye Tohumcular Birliği"nin kurulması yer almaktadır.

1.3. Gübre

1.3.1. Giriş

Gübreler, tarımsal üretim sonucu topraktan eksilen bitki besin maddelerini toprağa geri kazandıran ve toprağın bereketini artıran maddelerdir. Tarımsal üretimi artırmanın ve gıda kalitesini iyileştirmenin en etkin araçlarındandır. Tek başına %40'ın üzerinde verim artışı sağlayarak dünya gıda güvenliğine, yaşam standardının yükseltilmesine ve açlıkla mücadeleye çok önemli katkıda bulunmaktadır.

Artan nüfus ve değişen beslenme alışkanlıklarının yarattığı gıda maddeleri talebi ile azalan kişi başına düşen ekilebilir alanlar, birim alandan daha fazla üretimi gerektirmekte, dolayısıyla gübrelerin bugün olduğu gibi gelecekte de sürdürülebilir tarımın en önemli girdilerinden biri olmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

1.3.2. Mevcut Durum

Türkiye'de kimyasal gübre üretimi 1939 yılında Karabük Demir Çelik İşletmelerinde amonyum sülfatın yan ürün olarak elde edilmesiyle başlamıştır. İlk kimyevi gübre tesisi 1954 yılında kamu tarafından kurulmuş, sonraki yıllarda artan gübre talebini karşılamak amacıyla kamu yatırımları devam etmiş, 1970'li yıllarda özel kuruluşlar da sektörde yerini almıştır.

Türkiye gübre sektöründe üretici olarak toplam 9 kuruluş faaliyet göstermekte olup, bunlardan 7'si özel, 2'si kamuya aittir. Bunun dışında, yan ürün olarak az miktarda gübre üreten 3 demir-çelik kuruluşu, yan ürün olarak gübre ham/ara maddesi üreten 3 kuruluş, gübre sektörüne doğal gaz temin eden 1 kamu kuruluşu ve gübre ithalatı ve dağıtımı faaliyetinde bulunan kooperatifler ve tüzel kişilerden oluşan kuruluşlar bulunmaktadır.

Türkiye'nin toplam gübre üretim kapasitesi toplam gübre tüketiminin %90'ından fazlasını karşılayabilecektir. TSP ve kompoze gübrelerde fazla kapasite, diğer gübre çeşitlerinde ise yetersiz kapasite bulunmaktadır. Üretim kapasitesinin %71'i özel, %29'u ise kamu kurumlarına aittir. Son 5 yılda ortalama kapasite kullanımı %62 olarak gerçekleşmiştir. Kapasite kullanım

oranının düşüklüğünde; azotlu gübrelerin üretim maliyetinin çok fazla olmasından dolayı özellikle % 33' lük Amonyum nitrat gübrelerini üretemez duruma gelmeleri, ithalat artışı, bazı gübre cinslerinde tüketimin azalması ve hammadde temininde yaşanan zorluklar ki bunlar ülkemizin dünya piyasalarına hammadde temini için çıktığı dönemin çok yoğun bir talep dönemine rastlaması vb etkenler etkili olmaktadır.

2004 yılında gübre sektöründe yer alan kamu kuruluşlarının özelleştirilmesinde sona yaklaşılmıştır. İgsaş ile Tügsaş'a ait Gemlik Gübre'nin özelleştirme işlemleri tamamlanmış, Tügsaş'a ait Samsun Gübre ve Kütahya Gübre'nin ihalesi tamamlanmış devir işlemlerinin yapılması beklenmektedir. Yıl sonunda muhtemelen kamu sektörü gübre üretiminden tamamen çıkmış olacaktır.

Sektörde son 15 yılda yeni yatırım yapılmamaktadır. Bunun sebepleri, gübre sektörünün dışa bağımlı olması, hammadde temin etmede yaşanan güçlükler ve bunun yansıması olan yüksek maliyet ve sektörde yaşanan rekabet ve doğal gaz fiyatının sektör için cazip hale getirilememesidir.

Türkiye'de gübre tüketimi, yaklaşık 2 milyon ton BBM'dir. Bu miktar az çok sabitlenmiş durumda olup ülke ekonomisi ve tarımında ortaya çıkan değişimlere göre dalgalanmalar göstermektedir. Tüketimin %70'e yakınını azot içerikli gübreler oluşturmaktadır. 1,5/1 olması gereken azot/fosfat oranı son yıllarda artarak tehlikeli bir şekilde 2,5/1 oranına ulaşmıştır. Potasyum ise geçmişte olduğu gibi sadece sanayi bitkileri ile meyve sebze tarımında kullanılmaktadır.

Türkiye gübre tüketimi yetersizdir. Toprak Gübre Araştırma Enstitüsü tarafından yapılan bir araştırmada, ekilen alan ile ürüne göre birim alanda gerekli gübre miktarları dikkate alınarak kullanılması gereken bitki besin maddeleri hesaplanmış, azot tüketiminin kullanılması gereken azotun %65-70'i, fosfor tüketiminin ise kullanılması gereken fosforun %40'ı civarında olduğu belirlenmiştir.

Türkiye'nin 2003 yılı yaklaşık gübre üretimi 1.3 milyon ton, gübre ithalatı 860 bin ton, gübre ihracatı 50 bin ton ve gübre tüketimi ise 2 milyon ton BBM olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılı birim alana (hektar) gübre tüketimi ise 91,5 kg dır. Gübre dış ticaretinde 1994 yılından itibaren Avrupa Birliği Ortak Dış Ticaret Politikası uygulanmaktadır. Gümrük vergileri, AB ve Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmış ülkeler için sıfır, diğer ülkeler için %6,5' dur.

Ülkemizde AS, CAN/AN ve üre gübreleri üretiminin iç talebi karşılayacak düzeyde bulunmaması; diğer gübrelerde doğal gaz, fosfat kayası, potasyum ve kükürt gibi ana girdiler bulunmadığından, zengin hammadde kaynakları bulunan ülkelerle uluslararası piyasada rekabet edilememesi nedeniyle ülkemizin ihracat olanakları kısıtlıdır.

Gübre pazarlaması ve dağıtımı; gübre üreticileri ve ithalatçılarının sayıları 5.000 civarında olan bayileri, toplu gübre temin eden tarım kredi ve tarım satış kooperatifleri birliklerinin sayıları 2500 civarında olan birim kooperatifleri vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir.

Gübrelerle ilgili mevzuat AB ile uyumlu hale getirilmiş, ülkemizde ve AB'de üretilen gübreler karşılıklı serbest dolaşım hakkı kazanmıştır. Günümüzde gübre sektöründe etkin bir piyasa denetimi yürürlüğe konulmuştur.

1.3.3. Sorunlar ve Öneriler

Türkiye'de gübre tüketiminin yetersiz ve kullanılması gereken gübre miktarının yaklaşık yarısının kullanılması nedeniyle, özellikle tahıllarda birim alandan alınan verim düşük ve tarımsal üretim miktarı azdır. Yetersiz gübre tüketiminin sebepleri, işletme büyüklükleri, tarımsal ürünlerin

pazarlanması, hasatta fiyatın ne olacağının belirsizliği vb. Türk tarımının temel yapısal sorunlarına bağlı olarak tarımsal üretimde karlılığın önceden bilinememesi ile gübreleme konusundaki eğitimsizliktir. Etkin bir gübre kullanımı ve gübre sektörü için yaşanan sorunlara somut çözüm önerileri şu şekilde sıralanabilir:

- Minimum Kanunu dikkate alınarak toprak ve yaprak analizleri doğrultusunda gübre kullanımının önemi anlatılmalı ve çiftçilere bu yönde gübre kullanımı sağlanmalı.
- Gelişmiş bölgesel laboratuarlar oluşturulmalı ve bitki beslemede gerekli olabilecek her türlü analizleri yapabilecek konuma getirilmeli.
- Yeni çeşitlerin ve hibrit tohumların çok daha verimli olması nedeniyle topraktan çok daha fazla bitki besin maddesi kaldırmaktadır. Bu yüzden yeni çeşitlerin ihtiyaç duyduğu bitki besin maddelerinin çok iyi hesap edilerek gübrelemenin bu hesaplamalara göre yapılması sağlanmalı.
- Gübreleme yapılırken bitki istekleri, iklim, toprak yapısı, toprak pH'ı ve vejetasyon dönemi dikkate alınarak doğru bitkide, doğru yerde, doğru zamanda doğru gübrenin kullanılması sağlanmalı.
- Bölgelere ve çeşitlere göre geliştirilen gübreleme rehberi sürekli olarak düzenlenmeli .
- Azotun topraklarda mobil olması, azotun ya yer altı sularına karışmasına ya da amonyak gazı olarak kaybolmasına sebebiyet verdiğinden, bitkinin ihtiyaç duyduğu azotun en az 3 uygulamada verilmesi sağlanmalı.
- Kimyevi gübre üreticisi kuruluşlarımıza BOTAŞ'ın uygun fiyatlarla doğal gaz temin etmesi sağlanmalı.
- Özellikle patates yetiştiriciliğinde olduğu gibi aşırı azotlu gübre kullanımının önüne geçilmesi amacıyla yeni gübreleme teknikleri geliştirilmeli, dolayısıyla topraklarımızın ve sularımızın kirlenmesi engellenmeli.
- Toprak ve ürüne uygun gübrelerin kullanımının sağlanması ve çevreye zarar vermesinin önlenmesi amacıyla toprak ve yaprak analizlerine göre gübre kullanımı eğitim ve yayım yoluyla yaygınlaştırılmalı, analizler sadece makro BBM değil tüm bitki besin maddeleri yönüyle yapılmalı, noksanlığı tespit edilen BBM' ni ihtiva eden gübrelerin kullanımı sağlanarak maksimum ekonomik verimliliğe ulaşılmalı.
- Ülkemiz topraklarının organik madde muhtevasının oldukça düşük ve alkaliliğin fazla olması nedeniyle, gübrelemelerle verilen ve toprakta bulunan fakat bitki tarafından alınamayan bitki besin maddelerinin yarayışlılığını artırmak amacıyla, toprak düzenleyici ve organik gübrelerin kullanımının yaygınlaştırılması.
- Araştırma eğitim ve yayım hizmetleri yeterince ve koordineli bir şekilde yapılmalı, özellikle yayım teşkilatının çiftçi ile işbirliği sağlanmalıdır.
- En önemli gübre hammaddelerinden biri olan doğal gazda piyasanın öngörülen program dahilinde serbestleşmesi sağlanmalıdır.

1.4. Tarımsal Mücadele ve İlaç

1.4.1. Giriş

Tarımsal üretim artışı için sulama, gübreleme, toprak işleme, ıslah ne kadar önemli ise zirai mücadelede o kadar önemlidir. Tarımsal üretimde hastalık, zararlı ve yabancı otların yapmış olduğu zararlar toplam üretimin 1/3'üne ulaşmaktadır. Bu kayıpları önlemek için alınan mekanik, kimyasal ve biyolojik mücadeleler gibi önlemler yanında bitki sağlığı koruyucu hekimliği olarak zirai karantina çalışmaları da büyük önem taşımaktadır.

Farklı agro-ekolojik bölgelere ve buna bağlı olarak çok zengin bir bitki çeşidine sahip olan ülkemizde, ekonomik öneme sahip 60'ın üzerinde kültür bitkisi yetiştirilmektedir. Bu kültür bitkilerinde ekonomik düzeyde zarar yapan 450'nin üzerinde hastalık, zararlı ve yabancı ot türü bulunmaktadır. Bunların 245'i zararlı (böcekler, akarlar, nematodlar, kemirgenler, kuşlar,

yumuşakçalar vb.), 85'i hastalık etmeni (fungus, bakteri, virüs, mikoplazma) ve 70'den fazlası da yabancı ot türüdür. Zirai mücadele uygulamaları; kimyasal mücadele, kültürel önlemler, biyolojik ve biyoteknik mücadele, fiziksel ve mekanik mücadele, entegre mücadele, tahmin ve erken uyarı, karantina ve sertifikasyon önlemlerini kapsamaktadır. Bunlardan kimyasal mücadele, halihazırda en yaygın ve fazla kullanılan bir yöntemdir.

1.4.2. Mevcut Durum

Ülkemizde 1950'lerden sonra tarım ilaçlarının imalatı ve kullanımı hemen hemen paralel bir gelişme göstermiştir. 2002 yılı verilerine göre toplam aktif madde üretimi yaklaşık 2,2 bin ton'dur. İlaç imalat miktarı ise 24 bin ton'dur. Aktif madde üretimi özel sektör kuruluşlarınca yapılmaktadır. Ülkemizde son yıllarda ruhsatlı aktif madde ve ilaç sayısında önemli oranda artış olmuştur.

Türkiye'de tarımsal ilaç endüstrisinde özel firmalar faaliyette bulunmaktadır. Tarım ilaçları sanayisi 1951'de kurulmaya başlamıştır. 1957'de 6968 sayılı Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile yurt içinde üretilecek ve ithal edilecek ilaçların kalitelerinin uluslararası niteliklerde olması sağlanmıştır. Günümüzde bu alanda 134 adet firma faaliyette bulunmaktadır. İmalatçı firmaların toplam kurulu kapasitesi yaklaşık 443 bin tondur.

Zirai ilaç üretiminde kimyasal, teknik ve ekonomik yönlerden en önemli aşama, etkili madde üretimi olup, endüstri bu yönden genellikle dışa bağımlı durumdadır. Bu bakımdan ülkemizde ilaç sanayinin yoğun olarak formülasyon ve ambalaj sanayi niteliğinde bir gelişme gösterdiği görülmektedir. İlaç üreten firmalar, göreli olarak fazla yatırım harcaması ve modern teknoloji gerektiren ve yüksek düzeyde riskli olan, etkili madde üretimine yönelmemektedirler.

Ülkemizde 2003 yılı itibariyle yıllık ortalama ilaç tüketimi 33 bin ton'dur. Bu miktarın %47' sini İnsektisitler, %24'ünü herbisitler, %16' sını fungusitler, %13' ünü ise diğer zirai mücadele ilaç gurupları oluşturmaktadır. 2003 yılı verilerine göre Türkiye'de toplam zirai ilaç tüketiminin yaklaşık %23'ü Akdeniz, %20'si İç Anadolu, %18'i Ege, %17'si Marmara, %11'i Karadeniz, %8'i Güneydoğu ve % 3'ü ise Doğu Anadolu Bölgesi'nde tüketilmektedir. Yıllık pestisit kullanımının bölgelere göre dağılımı, bölgelerin tarım alanları dikkate alındığında dengesizlik göstermektedir. Ancak endüstri bitkileri ile sebze ve meyve tarımının yapıldığı alanlarda ilaç kullanımı daha yüksek olmaktadır. Türkiye'de toplam ilaç kullanımının yaklaşık %20'si pamukta, %19'u hububatta, %17'si sebzede, %13'ü meyvede, %8'i bağ'da, %7'si narenciyede, %3'ü tütün'de ve %13'ü ise diğer ürünlerde kullanılmıştır.

Ülkemizde 2002 yılı verilerine göre yaklaşık 8 bin ton ilaç ithal edilmiş olup, ithal edilen ilaç hammaddesi miktarı ise 9 bin ton'dur. İhraç edilen ilaç miktarı 974 ton olup, ihraç edilen aktif madde miktarı ise 642 tondur.

1.4.3. Sorunlar ve Öneriler

Türkiye'de 1957 yılından itibaren başarılı bir şekilde hizmet veren Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Genel Müdürlüğü 1984 reorganizasyonu kapsamında kapatılmış olup, zirai mücadele ve karantina hizmetleri Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü ve Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğüne devredilmiştir. Bu durum konu bazında yapılanmadan işlev bazında yapılanmaya geçiş olarak değerlendirilmiş, Zirai Mücadele ve Zirai Karantina hizmetlerinde sorunlar meydana getirmiştir.

Ülkemizde ürün çeşitliliğinin giderek artmasına paralel olarak hastalık ve zararlılar gerek sayısal ve gerekse ekonomik açıdan önem kazanmıştır. Diğer taraftan organik tarım, entegre tarım, gıda güvenliği, EUROPGAP, genetik olarak değiştirilmiş bitkiler gibi yeni ve spesifik konuların

gündeme gelmesi çalışmaları artırmaktadır. Bu açıdan beliren yeni sorunların çözümüne yönelik olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı 'Bitki Sağlığı Genel Müdürlüğü'nün kurulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Ülkemizde yerel düzeyde ilaç satışlarının düzenlenmesi ve üreticilerin ilaç seçimi ve uygulama teknikleri konusunda doğru bilgilendirilmesi yönünden ilaç toptan ve perakende satışını yapacak işyerlerinde, bu alanda deneyimli teknik eleman çalıştırılması yararlı olacaktır. Ancak uygulamada bayilerin genellikle bu koşulları tamamen taşımadıkları ve ilaç satışı yapılan iş yerlerinde ilaç dışındaki girdi ve malları da pazarladıkları görülmektedir. Bu nedenle yapılan yasal düzenlemelerin etkin olarak uygulanabilmesi açısından, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İl/İlçe Müdürlüklerine önemli görevler düşmekte ve özellikle yönetmelik koşullarına uymayan bayilerin faaliyetlerine son verilmesi sağlanmalıdır.

Ülkemizde tarım ilaçları ile ilgili olarak yapılan yasal düzenlemeler AB ve ABD gibi gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında, mevzuatın pestisitlerin insan sağlığı ve çevre kalitesi üzerinde neden olabilecekleri olumsuz etkileri önlemek için yeterli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde çiftçilerin pestisit uygulama teknolojisi konusunda eğitilmesi, entegre mücadele uygulamalarının geliştirilmesi, pestisit uygulamaları ile kalıntılarının sürekli ve düzenli olarak kontrol edilmesi ve bu amaçla izleme ve değerlendirme çalışmalarına önem ve öncelik verilmesine gereksinim bulunmaktadır.

Bilinçsiz ve yoğun pestisit uygulamasına bağlı olarak zararlıların ilaçlara duyarlılığı azalmakta ve bu organizmalarda dayanıklılık oluşmaktadır. Ülkemizde üreticiler zararlıların dayanıklılık kazanmasına paralel olarak, ilaçlama dozunu ve sayısını artırarak zararlıyı kontrol etmeye yönelmektedir. Böylece ilaç dozunun artmasına bağlı olarak, dayanıklılık kendisini göstermekte ve sonuç olarak tarımsal yayım kuruluşlarının önerilerine oranla daha yüksek dozlarda ve daha sık ilaçlama yapılması yaygınlık kazanmaktadır. Halbuki dozun artırılarak kullanılması hem ürün maliyetlerini artırmakta hem de insan ve çevre sağlığını tehdit etmektedir. Bu nedenle zirai mücadele ilaçlarının insan sağlığı, çevre ve doğal denge üzerinde olumsuz etkilerinden korunmak için kimyasal mücadeleye alternatif olan başta biyolojik mücadele olmak üzere, kültürel önlemler, biyoteknik mücadele ve entegre mücadeleye öncelik verilmelidir.

Tarımsal ilaç piyasasında denetimler güçlendirilmeli, etkin bir kontrol mekanizması geliştirilerek; ülkeye kaçak ilaç girişi, sahte ilaç imali ve bunların kullanımının önüne geçilmelidir. Özellikle pestisit kalıntı risklerine karşı son ilaçlama ile hasat arasında geçmesi istenen sürelere uyulmalıdır. Bu konuda eğitim çalışmalarına önem ve hız verilmelidir. Tarımsal mücadele hizmetlerinde verimlilik ve etkinliği artırmak için araştırma-uygulama-eğitim ve yayım bağının sürekliliği sağlanmalıdır.

Biyolojik preparatların, kimyasal preparatlarla rekabet edebilmesi ve piyasada bulundurulması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Hastalık, zararlı ve yabancı otların populasyonları; uzaktan algılama ve yer istasyonları vasıtası ile hassas bir şekilde takip edilerek, salgın durumları ve mücadele zamanı önceden tahmin edilmeli, çiftçilerin uyarılmasına yönelik altyapı oluşturulmalı ve bu konudaki araştırmalara gereken önem verilmelidir. Bunlarla ilgili uzun yılları kapsayacak şekilde bilgisayar veri tabanları oluşturulmalıdır.

Hastalık ve zararlılara dayanıklı çeşitlerin ıslahına yönelik araştırmalara önem verilmeli ve bu çalışmalar teşvik edilmelidir.

Havadan ilaçlamalara alternatif oluşturacak yöntemlerin geliştirilmesine yönelik araştırmalara önem verilmelidir.

Tarımsal mücadele uygulamalarında kullanılan geniş spektrumlu ilaçlara alternatif olabilecek biyoteknik yöntemlerin kullanılması yaygınlaştırılmalı ve bunun için gereken materyalin ülkemizde üretimi sağlanmalıdır.

Çiftçilerin örgütlenmesi teşvik edilmeli, bunlar, araştırma sonuçlarını kullanan, mücadele hizmetlerini yapan ve yaptıran, araştırma hizmetlerine destek veren bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Bakanlık, üniversite, özel sektör, çiftçi birlikleri, diğer resmi kuruluşlar arasındaki ortak çalışma ve işbirliğini artırmaya yönelik organizasyon ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Zirai mücadele organizasyonundaki sorunlar; uygulama alanında olduğu gibi araştırma faaliyetleri alanında da çalışmaların yeterli düzeyde olmasını engellemektedir. Araştırmalar sonucu elde edilen bilgi ve bulguların uygulamaya intikalinin bugünkü organizasyon içerisinde, dolaylı yollardan ve çok yavaş olması, sorunlara çözüm önerileri getirilmesini geciktirmekte, bunun sonucunda; yeni mücadele yöntem ve teknikleri uygulamaya geç intikal etmektedir.

Kimyasal mücadeleye alternatif olarak önerilen biyolojik mücadelenin yaygınlaştırılması için bölge enstitülerinde insektaryum tesisleri kurulmalı müstakil bir "Biyolojik Mücadele Araştırma Enstitüsü" kurulmalıdır. Bu enstitülerde, insan ve çevre sağlığına duyarlı, doğal dengeyi koruyan biyolojik mücadele etkinliklerinin artırılarak bu yönde başlatılmış araştırmaların hızlandırılması sağlanmalıdır.

Her türlü üretim materyalinin (tohum, fide. fidan) virüs, bakteri, fungus ve nematodlardan ari olduğunun modern ve hızlı yöntemler kullanılarak kontrolüne yönelik araştırmalara devam edilmelidir.

Bitki sağlığı konusunda yapılan araştırmalar bazı Enstitülerin dışında imkansızlıklar nedeniyle genellikle çiftçi arazîsinde yürütülmek zorunda kalınmaktadır. Bu nedenle Enstitülere ait deneme sahası imkanları arttırılmalıdır.

CODEX kapsamında düzenlenen Türkiye Pestisit Tolerans Listesine göre, toleransların üzerinde miko-toksin ve pestisit kalıntısı bulunan ürünlerin imhası ve üretimden men cezasına kadar varabilen tedbirleri içeren yasal mevzuat acilen çıkarılmalıdır. Üreticiler için numaralama veya kodlama sistemi getirilmelidir. Pazarlama ve işleme öncesi kalıntılardan Zirai Mücadele Araştırma Enstitüleri bünyesindeki Kalıntı Analiz Laboratuarlarının, pazar ve haller ile işlenmiş ürünlerdeki kalıntılardan ise Gıda Teknolojisi Araştırma Enstitüsü ve İl Kontrol Laboratuar Müdürlüklerinin sorumlu olması uygun olacaktır. Bu konudaki sorumluluklar yasal zeminde açıkça belirlenmelidir.

1.5. Tarımsal Mekanizasyon, Akaryakıt ve Enerji

1.5.1. Giriş

Tarımsal mekanizasyon; gerekli güç kaynağı, makine ve ekipmanların üretildiği bir sektördür. Tarım traktörleri; tek akslı motorlu çapalar (motokültörler), motorlu biçme makineleri; toprak işleme ve tohum yatağı hazırlama makine ve ekipmanları; ekim, dikim makine ve ekipmanları; gübreleme makineleri; bitki koruma ve sulama için araç ve donanımlar; hasat makineleri ve ekipmanları; ürün harmanlama, kurutma, temizleme, sınıflandırma, işleme için makine ve ekipmanlar; hayvansal üretim için makine ve ekipmanlar; tarla ve bahçe üretimi için diğer makine ve ekipmanlar bu sınıfta yer almaktadır. Mekanizasyon düzeyinin belirlenmesinde, genellikle 3 kriter dikkati çekmektedir. Bunlar; Birim Alana Düşen Traktör Gücü, (kW /ha), 1000 ha Düşen Traktör Sayısı (Traktör/1000ha), Traktör Başına Düşen İşlenen Alan (ha/Traktör).1980-2000

yılları arasında Türkiye'de birim alana düşen traktör gücü 2.8, 1000 ha düşen traktör sayısı 2 kat atmış ve traktör başına düşen işlenen alan 2 kat azalmıştır.

1.5.2. Mevcut Durum

Tarım Makineleri İmalat Sektöründe 1000'e yakın firma üretim yapmakta olup, firmalar genellikle küçük ölçeklidir. Üretim değerinin 3/4'ünden fazlası traktör imalat sanayi tarafından sağlanan tarım makineleri imalat sanayi, üretiminin imalat sanayi ve yatırım malları içindeki payları ise sırasıyla %0,68 ve %3,98'dir.

Türkiye'de traktör üretimi 1954 yılında montaj şeklinde başlamıştır. Geçen sürede traktörü meydana getiren parçaların % 90'ı ülke içinde üretilebilmektedir. Geri kalan %10'luk kısım için yapılacak yatırımlar ekonomik olmadığı için ithal yoluna gidilmektedir. Türkiye traktör parkında 13 firmaya ait 63 adet değişik marka ve tipte olmak üzere toplam 1.000.000 civarında traktör bulunmaktadır. Bu traktörlerin motor gücü 5.6 kW ile 73.6 kW arasında değişmektedir. Ülkemizin iki büyük traktör üreticisi New Holland ve UZEL firmalarının toplam park içindeki payı %80'dir (Anonymous, 2001).

Traktör İmalat sektöründe kurulu kapasitenin ortalama %16.4'ü (2002 yılı verilerine göre) üretime dönüştürülebilmektedir. Traktör ve bazı tarım makineleri 1999 ve 2001 yılı krizlerinden olumsuz etkilenmiştir. 1995 yılında 45.175 adet olan traktör imalatı 2002 yılında 14.846 adede, tarım arabası 24.070'den 10.768'e, kültivatör 14.591'den 10.031'e ve gübre dağıtma makinası 7.898'den 5.625'adede düşmüştür (Anonymous, 2004).

Tarım iş makineleri imalat sanayinde; ülke genelinde 1023 adet tarım makineleri imalathanesinde 110 çeşit 1.139.790 adet makine üretim kapasitesi bulunmasına karşılık, bu imalathanelerde %45,49'luk ortalama kapasite kullanım oranıyla ancak 518.585 adet tarım alet ve makinesi üretilebilmiştir. Bu imalathanelerde 12.000 eleman istihdam edilmektedir. Firmalarda 25 kişiden fazla personele sahip işletmelerin, tüm işletmelerdeki payı ancak % 9,19'dur.

Tarım sektöründe tarım alanı başına enerji tüketimi değerlerinin yıllara bağlı olarak değişmektedir. Tarım sektöründe birim işlenen alan başına kullanılan enerji miktarı, 1990 yılında 2.94 GJ/ha iken, yaklaşık %60 oranında artarak 2000 yılında 4.70 GJ /ha değerine ulaşmıştır (Öztürk 2004).

Mevcut enerji kaynaklarının sınırlı olması ve yaşanan enerji krizlerinden sonra yeni enerji kaynaklarına ilgi de artmaktadır. Bu kaynaklar arasında biyokütle (biyomas) en büyük potansiyele sahiptir. Biyokütle kökenli en önemli alternatif yakıt Diesel motorları için üretilen ve biyodizel, biyomotorin, diesel-bi olarak adlandırılan alternatif yakıttır (Oğuz 2004).

Enerji rezervlerimizin dünya rezervleri içerisindeki yeri incelendiğinde; kömür rezervi ile jeotermal, hidrolik enerji potansiyelinin, dünya kaynak varlığının yüzde biri civarında olduğu görülmektedir. Petrol ve doğalgaz rezervlerimiz ise son derece kısıtlıdır. Toryum rezervimiz dünya rezervinin %54' ünü oluşturmaktadır. Bunun değerlendirilmesi ise henüz tecrübe safhasında olan toryum santrallarının gelişmesine bağlıdır. Elektrik enerjisi üretmek için birincil güç kaynağı olarak akarsuların potansiyel enerjisinden faydalanılmak suretiyle üretilen **hidrolik enerji**, ülkemizde önemli bir yerli kaynak olarak değerlendirilmektedir. **Jeotermal enerji** açısından zengin ülkeler arasında bulunan ülkemizde 1962 yılından beri MTA Genel Müdürlüğü'nce sürdürülen sistematik araştırmalar sıcak su kaynaklarının envanter çalışmaları ile başlamıştır. Ülkemizde bu güne kadar yapılan çalışmalar sonucuna göre potansiyel elektrik üretiminde 200 Mw şehir ve sera ısıtılmasında ise 2250 Mw, civarındadır. Jeotermal potansiyelin yaklaşık olarak %70'i Marmara Bölgesindedir. Ülkemizde 20 MW kurulu gücündeki ilk jeotermal santral, Denizli-Kızıldere sahasında 1984 yılı sonunda üretime başlamış olup, santralın üretimi 84 GWh'dır. **Rüzgar enerjisi** konusunda geliştirilen sistemlerin, ülkemiz genelinde uygulanabileceği yerlerin ve elde

edilebilecek enerjinin tespiti için başlatılan ilk potansiyel belirleme çalışmaları kapsamında DMİ'de mevcut bulunan rüzgar enerjisi ile ilgili kayıtlar değerlendirilmiştir. Bu ilk tespitler sonucunda ülkemizin Marmara, Ege ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinin rüzgar enerjisi potansiyeli açısından ümit verici olduğu görülmüştür. Ayrıca ülkemizde rüzgardan enerji üretimine yönelik potansiyel belirlenmesi çalışmaları yürütülmektedir. Ülkemiz, coğrafi konumu nedeniyle sahip olduğu **güneş enerjisi** potansiyeli açısından diğer bir çok ülkeye göre şanslı durumdadır. Türkiye'de yıllık ortalama ışınım şiddeti 308 cal/cm2 gün (3.6 kWh/m2 gün) ve yıllık toplam güneşleme süresinin de 2640 saat olduğu tespit edilmiştir (Anonymous, 1997).

Geleceğin tarımsal üretim sistemi sensör veya uydu teknolojisinden geniş ölçüde yararlanacaktır. Bunun sonucu olarak sanayicilerimiz, değişken düzeyli toprak işleme makinelerini, değişken düzeyli ekim makinelerini, değişken düzeyli sulama vasıtalarını imalat programlarına alma durumunda kalacaklardır (Önal 1998; Kirişçi ve ark., 1999). Bilgisayar destekli hayvansal üretimde kullanılan entegre sisteminde hayvan, kulağına takılı sensör yardımıyla bilgisayara tanıtılmakta, sonra hayvanın ölçülen performansına, örneğin ağırlığına, süt verimine, yağ oranına, sağlık durumuna v.b.göre yemleme bilgisayarın belirlediği dozda otomatik yemleme makineleriyle yapılmaktadır.

1.5.3. Sorunlar ve Öneriler

Tarım alet ve makineleri imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmaların küçük ölçekli olması ve kapasite kullanım oranın düşük olması nedeniyle, imalatçılar ekonomik problemlerle karşılaşmakta, büyük yatırım gerektiren makinelerin imalatını yapamamakta ve yeni teknolojileri takip etmekte güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bu ekonomik problemler nedeniyle kalifiye eleman istihdamında sorunlar yaşanmaktadır. Tarım makineleri imalat sanayinin gelişmesi ile tarım sektöründeki gelişmeler birbirine bağlı olduğuna göre, tarım alet ve makineleri İmalatçılarının riskleri dikkate alınmalı, yatırımları iyi değerlendirilmeli ve dışa açılmalarına imkan sağlanmalıdır. Bu çerçevede, AR-GE yatırımları ve modernizasyon çalışmaları teşvik edilmeli, sektördeki tüm imalatçıların ISO normlarında kalite güvencesi sağlamalarını özendirici tedbirler alınmalıdır.

Ülkemizde tarım işletmelerinin büyük bir kısmı optimum genişlikte araziye sahip olmadıkları gibi, bu işletmeler birbirinden uzak çok sayıda parselden meydana gelmektedir. Bu durum tarımsal mekanizasyonun gelişmesini ve tarım alet ve makinelerinin ekonomik ve verimli kullanımını engellemektedir. Miras hukuku çerçevesinde uygulamaya konulacak yeni düzenlemelerle işletmelerin daha küçük parsellere ayrılması önlenmeli ve bunun yanında tarım makinelerinin birden çok işletmede kullanımını yaygınlaştırmak amacıyla pek çok ülkede başarıyla uygulanan **"Ortak Makine Kullanımı"** modellerinden yararlanma olanakları aranmalıdır.

Ülkemiz biçerdöver parkının yaşlı olması ve biçerdöverlerin müteahhitlik sistemi içerisinde Avrupa ve Amerika ortalamalarının 3-4 katı üzerinde çalışması(825 saat/yıl), her tarla ve ürüne göre ayar yapılmaması aşırı kazanç hırsı ile hızlı sürüm gibi nedenlerle yüksek oranda dane kaybı oluşmaktadır.

Tarım makineleri imalat sanayi sektöründe mevcut atıl kapasitenin değerlendirilebilmesi amacıyla, tarım makineleri ihracatını kolaylaştırıcı tedbirler alınmalıdır. Yerli üreticilerin üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde özgün makine modelleri yaratma amacına yönelik Ar-Ge faaliyetleri desteklenmelidir. Günümüzde teknoloji üretmeyen veya özgün teknolojilere sahip olmayan firmaların ayakta kalması gittikçe zorlaşmaktadır.

Ülkemiz, iç pazarda dar bir alanda mal satışı yerine, uluslararası pazarları zorlama, dışa açılma zorundadır. Günümüzde AB ülkelerine makine ihraç edebilme şansı ancak "CE" işaretlenmesine sahip ürünlere tanınmaktadır.

Gelecekte, tarım makineleri imalat sektöründe, önümüzdeki yıllarda kalifiye personel ihtiyacının gittikçe artacağı, üretimde yalın makine imalat teknikleri dışında, elektronik ve sensör tekniğiyle birlikte otomatik kontrol tekniğinin de önem kazanabileceği söylenebilir.

Geri kalmış ve ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde, endüstrileşmiş ülkelerdeki gibi, tarımda yüksek verime ulaşılması, yenilenemeyen hammadde ve fosil enerji kaynaklarının daha yüksek düzeyde kullanılması ile mümkün olacaktır.

İş ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, yükselen enerji sorunu ile yakından ilgilidir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerin, Almanya, Fransa, İsveç, İngiltere düzeyinde kişi başına tarım üretimi sağlayabilmeleri için kişi başına tüketilen enerji değerlerini bugünkünün en az 10 katı artırmaları gerekecektir. 20 yıl içinde global düzeyde dünya enerji tüketimi ikiye katlanacaktır. Fosil kökenli birincil enerji kaynakları, örneğin, kömür, petrol ve doğal gazı, günümüzde dünya enerji ihtiyacının %75'ini karşılarken, gelecekte bu oran gittikçe azalacaktır. Fosil yakıtlarının daha çok kullanılması, oluşan CO_2'nin sera etkisi nedeniyle mümkün olmayacak, aksine gelecekte fosil yakıt kullanımının yarı yarıya azaltılması gerekecektir. Zira 500.000 yılda oluşan petrol rezervi halen 1 yılda tüketilmektedir. Bu görüş açısından, ekolojik madde dönüşümüne dayanan hammadde üretimi başka bir boyut kazanmaktadır.

Sonuç olarak gelişmekte olan ülkeleri bekleyen sadece gıda krizleri değil, aynı zamanda enerji ve çevre kirliliği krizidir. Bu kaygı, ülkeleri gıda yanında enerji ve hammadde üretmeye zorlayacaktır.

1.6. Sulama

1.6.1. Giriş

Tarımsal verimliliğin artırılmasında ve tarım sektöründe katma değerin yükseltilmesinde, sulama yatırımları en önemli etken konumundadır. Gelişmiş bir sulama alt yapısının olmaması, tarımda iklim koşullarına bağımlılığı sürekli kılmaktadır. Ülkemizde kurak ve yarı kurak dönemlerde yağışların düzensiz olduğu bilinmektedir. Bu dönemlerde bitkinin gelişme sürecinde bitkinin su ihtiyacının sulama ile karşılanması zorunludur. Ülkemizde tarım sektörünün iklim koşullarına bağımlılığı, rantabl sulama projelerinin hayata geçirilmesi ile azaltılabilir.

1.6.2. Mevcut Durum

Türkiye'de modern anlamda sulama projelerinin geliştirilmesi, 1950'li yılların başında DSİ ve TOPRAKSU gibi kuruluşların kurulması ve ülke genelinde teşkilatlanması ile büyük bir hız kazanmıştır. Ülkemizde ekilebilir araziler sınırına 1970'li yıllarda ulaşılmış, bu tarihten itibaren ise tarımsal verimin artırılması ancak ülke genelinde geliştirilen modern sulama projeleri ile mümkün olmuştur. Günümüzde modern sulama projeleri esas itibarıyla Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) tarafından geliştirilmektedir. Bugünkü teknik ve ekonomik koşullarda ülkemizin tüketilebilir yerüstü ve yeraltı su potansiyeli yılda ortalama toplam 110 milyar m^3 tür.Ülkemizde başta DSİ olmak üzere su kaynaklarının geliştirilmesinden sorumlu olan kamu kurum ve kuruluşlarının 2003 yılı itibarıyla geliştirdikleri projeler sonucu çeşitli amaçlara yönelik su tüketimi 40,1 milyar m^3 e ulaşmıştır. 2003 yılı itibarıyla tüketilen bu suyun %74'ü (29,6 miyar m^3) sulama sektöründe, %15'i (6,2 milyar m^3) içme suyu sektöründe, %11'i (4,3 milyar m^3) sanayide kullanılmıştır.

Sektörel bazda yapılan su tüketim tahminlerine göre, 2030 yılında tüketilebilir su potansiyelimizin tamamının kullanılacağı öngörülmekte, sulama suyu tüketiminin de 71,5 milyar m^3e ulaşması beklenmektedir. Böylece 2003 yılı itibarıyla toplam su tüketimi içindeki payı %74 olan sulamanın, 2030 yılındaki payının modern sulama teknikleri ve teknolojileri kullanılarak %65 seviyesine düşürülmesi hedeflenmektedir.

Ülkemizde tarım arazilerinin 12,5 milyon hektarı sulanabilir özelliktedir. Ancak yapılan etütlere göre; mevcut su potansiyeli ile teknik ve ekonomik olarak sulanabilecek arazi miktarı 8,5 milyon hektardır. Bu değerin 6,5 milyon ha'nın DSİ, 1,5 milyon ha'nın KHGM ve 0,5 milyon ha'ının da halk sulamaları kapsamında kalacağı öngörülmektedir.

Türkiye'de 2003 yılı sonu itibarıyla toplam 4,9 milyon hektar (4,4 milyon ha net) arazi sulamaya açılmıştır. Bu miktarın 2,8 milyon hektarı (2,4 milyon ha net) Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, 1,1 milyon hektarı (1 milyon ha net) Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından işletmeye açılmıştır. Ayrıca 1 milyon hektar alanda halk sulaması yapılmaktadır. Bu durumda teknik ve ekonomik olarak sulanabilecek 8,5 milyon hektar alanın, %58'i sulamaya açılmış bulunmaktadır. Sulamaya açılan tarım alanlarının %57'si DSİ tarafından işletmeye açılmıştır.

Kamu kuruluşlarınca inşa edilerek işletmeye açılan sulama alanlarının %87'si yerüstü su kaynakları ile, %13'ü ise yer altı su kaynaklarıyla sulanmaktadır. Kamu sulamalarının %85'i cazibe, %15'i pompaj sulamalarıdır.

Ülkemizde kamu kuruluşlarınca geliştirilen sulama alanının %59'unda klasik sistem, %36'sında kanaletli sistem, %5'inde ise borulu sistem uygulanmıştır. Görüldüğü gibi işletmeye açılan kapalı sistem sulama şebekelerinin tüm sulama şebekelerine oranı %5 civarındadır. Bu oranının yeni yapılacak projeler ve eski sulama sistemlerinin rehabilitasyonu ile %40 seviyelerine ulaşması öngörülmektedir.

Geliştirilen sulamalarda, sulanan alanın %93'ü yüzeysel sulama yöntemleriyle (karık, tava ve salma) sulanmaktadır. Sulanan alanın %6'sında yağmurlama yöntemi, %1'inde ise damla sulama yöntemi uygulanmaktadır.

Bugüne kadar DSİ Genel Müdürlüğü'nce yapılmış olan hidrojeolojik etütler sonucunda yurdumuzda ekonomik olarak kullanılabilir yer altı suyu potansiyeli 13,66 km^3/yıl olarak hesaplanmıştır. Bu potansiyelin %37'si (5,10 km^3'ü) yer altı suyu sulamalarına tahsis edilmiştir.

Sürdürülebilir sulama olgusu; sulama sistemini oluşturan fiziki tesisler ve bu tesislerden faydalananlar arasındaki etkileşimi düzenleyecek bir sulama yönetimiyle doğrudan ilgilidir. Kuşkusuz, söz konusu sulama sistemlerinde mevcut koşullara uygun bir sulama planlaması ve su dağıtım programının yapılması, bu plan ve programların güvenilir ve etkin uygulanabilmesi sulama yönetimini gerçekleştirecek örgütlenme modeline bağlı olmaktadır.

2003 yılı itibarıyla, DSİ Genel Müdürlüğünce inşa edilerek işletmeye açılan sulama alanının %5,4'ü DSİ, %77,6 sı ise sulama tesislerinin işletme-bakım ve yönetim sorumluluğunu devralan örgüt ve kurumlar tarafından işletilmektedir. DSİ'ce geliştirilen sulama alanlarının %0,7'si, sulama tesislerini bedeli karşılığı DSİ'ne inşa ettiren kurum ve kuruluşların (genelde tarım işletmeleri-TİGEM) sorumluluğu altındadır. DSİ'ce inşa edilerek işletmeye açılan sulama alanının %16,3'ünün işletme-bakım ve yönetim sorumluluğu ise YAS sulama kooperatifleri tarafından yüklenilmiştir.

Devredilen sulama alanlarının devralan örgütlere göre dağılımı incelenecek olursa; sulama alanın %90,7sinin işletme-bakım yönetim sorumluluğu sulama birliklerine devredilmiştir. Devredilen sulama alanının %4,1'inde kooperatifler, %3,1'inde belediyeler, %2'sinde ise köy tüzel kişilikleri işletme-bakım ve yönetim sorumluluğunu devralmıştır.

KHGM'ce inşa edilen ve genellikle küçük alanlarda, tek bir yerleşim birimine hizmet eden, dağınık ve çok sayıdaki sulama şebekelerinde devlet işletmeciliği kurulmamıştır. KHGM inşa ederek işletmeye açtığı sulamalarda işletme-bakım ve yönetim açısından bir sorumluluk üstlenmemiştir.

KHGM'nce geliştirilen sulamalar ya kooperatiflere devredilmiş ya da yerel yönetimlerin kullanımına bırakılmıştır. KHGM, genellikle bir tek yerel birime sulama hizmeti götürdüğünden, bu tesislerin işletme-bakım ve yönetimini sağlamak için en uygun yol olarak sulama kooperatiflerine devir yolunu seçmiştir. Nitekim yapılan yer altı suyu sulamaları sulama kooperatiflerine devredilmekte ve bunların bir çoğu başarı ile çalışmaktadır. Elektropompaj ve gölet sulamalarında da sulama kooperatifi kurulma şartı uygulanmaktadır.

2003 yılı başı itibarıyla, KHGM'ce geliştirilen sulama tesislerinin işletme-bakım ve yönetim sorumluluğunu üstlenen 8799 yerel birim ve örgütün %74'ünü muhtarlıklar, %17'sini kooperatifler, %6'sını belediyeler ve % 2 sini diğer kuruluşlar oluşturmaktadır.

DSİ Genel Müdürlüğü'nün kendi geliştirdiği sulamalarda yaptığı izleme ve değerlendirme çalışmalarının sonuçları, sulamaya açılan alanların uzun yıllar ortalaması olarak %15'inde kuru tarım yapılmaya devam edilmekte ve %5'inde halen nadas uygulanmakta olduğunu, %15'inde ise çeşitli nedenlerden dolayı boş bırakılarak tarım yapılmadığını göstermektedir. Başka bir ifade ile yıllar itibarıyla dalgalanmalar göstermekle beraber uzun yıllar ortalamasında sulama oranı %65 olarak gerçekleşmektedir. Kuşkusuz, çok büyük maliyetlerle gerçekleştirilen sulama yatırımlarından beklenen faydanın sağlanması sulama alanı içerisinde sulanmayan alanları en aza indirmekle başka bir ifade ile sulama oranını artırmakla mümkün olabilecektir. Sulama sistemlerinin performansını etkileyen sorunlar aynı zamanda doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı açısından da son derece önemlidir.

DSİ'ce inşa edilerek işletmeye açılan sulamalarda 2002 yılı verim ve fiyatlarıyla projesiz duruma göre hektarda 2,9 milyar TL üretim değeri artışı ve 2 milyar TL Gayri Safi Milli Zirai Gelir artışı sağlanmıştır. Başka bir ifade ile, üretim değeri ve GSMZG, sulamadan önceki projesiz duruma göre 5 kat artmıştır. 2002 yılında DSİ'ce geliştirilen sulamalarda sulama oranı %63 olarak gerçekleşmiştir.

KHGM tarafından geliştirilen sulamalarda da aynı verilerin geçerli olabileceği varsayımından hareketle, devlet tarafından geliştirilen sulama alanın tamamında, sulama ile sulamadan önceki projesiz duruma göre sağlanan üretim değeri artışının (2002 yılı fiyat, verim ve sulama oranlarıyla) 6,2 katrilyon TL, GSMZG artışının ise 4,3 katrilyon TL olduğu tahmin edilmektedir.

Bu değerler esas alınarak, teknik ve ekonomik olarak sulanabilir arazi potansiyeli olan 8,5 milyon ha brüt, 7,4 milyon ha net alanın tamamının (%90 sulama oranıyla) sulanması halinde sulama ile sağlanan üretim değeri artışının 19,3 katrilyon TL, GSMZG artışının ise 13,4 katrilyon TL olması beklenmektedir

1.6.3. Sorunlar ve Öneriler

Ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar nedeniyle yatırıma ayrılan pay sürekli olarak azalmış, sulama yatırımlarının Devlet Yatırım Bütçesi içindeki payı da 1963-1967 döneminde %30'larda iken zamanla %10 ve daha altına düşmüştür. Sulama sektöründe en etkin kuruluşlar olan DSİ ve KHGM de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Bu nedenle VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi için DSİ'nce her yıl 100.000 ha ilave sulama alanının hizmete açılması planlandığı halde, gerçekleşme yılda ortalama 35-60 bin ha, KHGM tarafından her yıl 70.000 ha ilave sulama alanının hizmete açılması planlandığı halde, gerçekleşme 10-25 bin ha seviyelerinde kalmıştır.

Ülkemizde işletme başına düşen ortalama arazi miktarı 59,1 da, parsel büyüklüğü 10,85 da olup, miras paylaşımı sonucu parsellerin küçülmesi ve arazi toplulaştırma yapılmadan dağıtım sistemlerinin yerleştirilmesi, su dağıtımı ve tarla içi sulama uygulamalarında uygun yöntemlerin seçiminde güçlükler yaratmaktadır.

İşletmelerin elde ettikleri tarımsal gelirin tasarrufa olanak vermeyecek kadar az olması sermaye yetersizliğini bazen öyle boyutlara vardırmaktadır ki, sulama sistemlerinden faydalananların ödeme durumunda kaldıkları işletme ve bakım ücretleri dahi çiftçi için sorun olabilmekte, çiftçiyi sulama fikrinden uzaklaştırabilmektedir.

Sulama projelerinde, sistem altyapısının, tarımsal üretim süreciyle yeterince entegre olmaması, projelerle sağlanabilen katma değer artışlarının 5-6 kat düzeyinde kalmasına neden olmaktadır. Bu düşük performans, sistemin projelendirilmesi ve inşaatıyla ilgili sorunlardan daha çok, proje alanında yüksek verimli bir tarımsal yapının oluşturulamamasından kaynaklanmaktadır.

Sulama faaliyetleri tarımsal yapı ve faaliyetlerle birlikte bütüncül bir yaklaşımla algılanmalı, tarımsal yapıdaki dönüşümü sağlayacak en temel öğelerden biri olarak kullanılmalıdır.

Doğal kaynakların kullanımıyla ilgili kamu kurumları,sivil toplum kuruluşları ve özel sektör kuruluşlarının kısa ve uzun vade politika ve programlarında eşgüdüm ve eşzamanlılık sağlanamamaktadır. Oysa sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve sulama; doğal kaynakların kullanımı, korunması ve geliştirilmesiyle ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşlarının,özel girişimin ve bunun yanısıra sivil toplum örgütlerinin de konuya eşgüdüm içinde yaklaşımlarıyla mümkün olabilecektir.

Su kaynakları ile ilgili konularda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar arasında mükerrer çalışmaların ve kaynak israfının önüne geçilmesi amacıyla bu konudaki deneyim ve bilgi birikimi de göz önünde bulundurularak DSİ Genel Müdürlüğü ülke genelinde su yönetimini elinde bulunduran planlayıcı, değerlendirici ve denetleyici bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Arazi toplulaştırması sulama projelerinde kamulaştırma masraflarını bertaraf etmekte, inşaat, işletme ve bakım maliyetlerinde önemli miktarlarda düşüşe yol açmaktadır. Ancak sulamaya açılan alanların %9'unda toplulaştırmanın yapılmış olması ve yine sulamaya açılan alanın %26'sında tarla içi geliştirme hizmetlerinin gerçekleştirilmiş olması, bu konuda yetersiz kalındığını göstermektedir.

Sulama projelerinin inşaatına başlamadan önce, projelendirme aşamasında toplulaştırma kriterlerine uyulmalıdır. Toplulaştırma yapılan alanlarda sulama projesi gerçekleştirilmesine öncelik verilmelidir. DSİ tarafından geliştirilen sulama projelerinde arazi toplulaştırma çalışmalarının DSİ tarafından gerçekleştirilmesine olanak sağlanmalıdır. Sulamaya açılan ancak halen toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetlerinin olmadığı projelerde, katılımcılık yaklaşımıyla çiftçi katılımı sağlanarak yeni bir anlayış geliştirilmelidir. Sonuçta bu anlayış, hızla gelişmekte olan su kullanıcı örgütlerinin de (sulama birlikleri, sulama kooperatifleri vb. gibi) konunun içine girmesini sağlayacaktır.

Sulamaya açılan tarım alanlarının yerleşim ve/veya sanayi alanlarına dönüşümünü engelleyecek yasal düzenlemeler acilen yapılmalı, bu düzenlemeler bir takım yaptırımları içermelidir.

Yeraltı su kaynakları bir ülkenin stratejik doğal kaynaklarından sayılmaktadır. Mümkün olduğunca, toprak ve su kaynakları geliştirme projelerinde, yerüstü su kaynakları öncellikle değerlendirilmesi gerekirken, 167 Sayılı "Yer altı suları Hakkındaki Kanun"a aykırı olarak DSİ'den izin alınmadan da kuyular açılmaktadır. Bu durum sulama yönetiminde zaaflar yaratmaktadır. Bütün yer altı suyu kullanımlarının envanterini yapmak ve tahsis işlemlerini gerçekleştirebilmek için kanun gereği DSİ Genel Müdürlüğü'nden kullanma belgesi almak zorunludur. Yer altı sularına gereksinim duyan, çiftçi, sanayici, turizmci ve diğerlerinin yanısıra, bu konuda özel sektör olarak çalışan teknik eleman ve sondörlerin de kullanma belgesi almak zorunluluğuna gerekli özeni göstermesi gerekmektedir.

Sulamaya açılan alanlarda toprak-bitki-su ilişkileri ve bunların insan ve çevreye olan etkileri bağlamında, yeterli düzeyde ve etkin bir çiftçi eğitimi yapılamamaktadır. Bunun sonucunda arazinin sulamaya iyi hazırlanmaması, aşırı su kullanımı, drenaj, yüksek taban suyu, tuzluluk, bitki hastalık ve zararlılarında artış, toprak yorgunluğu gibi bir dizi sorunla karşı karşıya kalınmaktadır. Aşırı ve/veya dengesiz sulamanın yarattığı tuzluluk ve taban suyu yüksekliği nedeniyle elden çıkan ya da verimliliği azalan tarım arazilerimizin varlığı artmaktadır.

Sulamaya açılan alanlarda nadas uygulanan alanların varlığını halen sürdürmesi, büyük para ve emek karşılığı yapılan sulama yatırımlarından beklenen faydanın elde edilmesinin önünde büyük engeldir. Sulama imkanı olduğu halde sulama yapmayan çiftçiyi, geleneksel kuru tarım kültürü alışkanlıklarından vazgeçirmek gerekmektedir. Sulamaya açılan alanlarda çiftçilerin geleneksel tarım alışkanlıklarından vazgeçmemeleri sebebiyle sulama yapmamaları büyük kayıplara yol açmaktadır. Çiftçilerin yağışların yeterli olduğu düşüncesiyle, sulama alanı içerisinde bazı bitkiler için (özellikle hububat ve ayçiçeği) sulama suyu talep etmeden tarım yaptıkları alan oldukça fazladır.

Büyük emek ve para karşılığında ortaya çıkan sulama sistemlerinden beklenen yararın sağlanması, bu sistemlerden faydalanabilecek çiftçilerin eğitimi ve bilinçlendirilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Böylesi bir eğitim; sulama yönetimine çiftçi katılımının artırılmasına da hizmet edecektir. Çiftçi eğitimi, su ve toprak kaynaklarının daha verimli ve akılcı kullanımı, kaynakların sürdürülebilirliği açısından da büyük katkılar sağlayacaktır. Elde edilmesi beklenen gelişmeler, su ve toprak kaynakları yönetiminde bütüncül yaklaşım adı verilen günümüz yaklaşımına da uygun düşecektir.

Çiftçi eğitimi, geliştirilen ya da geliştirilmesi öngörülen sulama alanlarındaki çiftçilerin temelde sulu tarım kültürünü geliştirmeye, geleneksel tarım alışkanlıklarını değiştirmeye yönelik, sulama ile tarımsal faaliyeti bütünlüklü bir yapı içinde gören anlayış ile planlanmalıdır.

Ülkemizde sulama sistemleri genellikle, açık sistemler biçiminde tasarlanmakta ve sulama alanlarının büyük bir bölümünde yüzey sulama yöntemleri kullanılmaktadır. Bu bağlamda topografik, hidrolik koşulları uygun olan yerlerde sulama suyu tasarrufu sağlamak ve birim sudan daha fazla faydalanabilmek için borulu sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması zorunlu hale gelmiştir. Borulu sulama sistemi kullanım oranı henüz düşük olsa da yeni yapılacak projeler ve rehabilitasyon çalışmaları ile borulu sisteme geçiş hızlanacaktır.

Uluslararasında da kabul gören "kullanan öder", "kirleten öder", "suyu koruyan desteklenir" ilkelerinin hayata geçirilmesi anlamında suyun fiyatlandırılması konusu önemini gittikçe artırmaktadır. Bu nedenle, suyun etkin ve dengeli dağıtımını ve korunmasını sağlayacak önemli bir araç olarak, su fiyatlandırılması ile ilgili çalışmaların geliştirilmesi önemli bir ihtiyaç haline gelmektedir. İşletme-bakım ve yönetim giderlerinin, sulanan alan ve ürün çeşidi esasına göre sulamadan faydalananlardan alınması şeklinde uygulanan fiyatlandırma politikası, kullanılan suyun hacim esasına dayalı hale getirilmelidir.

Havza düzeyinde, sulama projelerinde izleme ve değerlendirmeye yönelik bilgi sistemlerinin oluşturulması gerekmektedir. Sulama projelerinin etkinliğinin ve geliştirme olanaklarının belirlenmesi, yeni sistemlerin projelendirilmesinde yardımcı olacak verilerin sağlanması, ekonomik kararların alınmasına temel oluşturacak değişik yöntem, sistem ve işletme modellerinin karşılaştırılmasına yönelik bilgilerin toplanması ve çeşitli kuruluş ve örgütler arasında daha iyi bir eşgüdüm sağlanması için DSİ Genel Müdürlüğü bünyesinde ulusal düzeyde merkezi bir izleme ve değerlendirme biriminin yapılanması sağlanmalıdır.

Önümüzdeki süreçte, tarım üreticilerinin, sulama projelerinin karar verme, finansman, inşa, uygulama, işletme ve yönetim aşamalarının tamamında katılımının sağlanmasına çalışılmalıdır. İşletme-bakım ve yönetim sorumluluğunun su kullanıcılarına devredilmesi, kuşkusuz ilgili kurum

ve kuruluşlara izleme ve değerlendirme çalışmalarının ışığında denetim, kontrol, yönlendirme ve yaptırım uygulama şeklinde özetlenebilecek yeni görevler yüklemektedir.

1.7. Kredi

1.7.1. Giriş

İşletmelerin sermaye eksikliğini gidermek amacıyla yabancı kaynaklardan sağlanan sermaye "kredi" olarak isimlendirilmektedir (Karacan 1991, Güneş 2004). Kredi, bir kişi veya kurumun parasını önceden belirlenen zamanda geri ödemek üzere almaktır. Kredi sözcüğü "güven" anlamına gelir ve başarılı bir kredi sistemi güvene dayanır (Harsh et al. 1981; Castle at al. 1987). Kredi ile gelecekte oluşacağı umulan sermayenin peşin olarak kullanılması sağlanır.

Tarımsal kredilerin amacı, bankacılık ilkeleri çerçevesinde;

- Kaliteli ve verimli üretim yapan, üretim kademelerinde entegre olmuş işletmelerin finansman ihtiyaçlarının karşılanması suretiyle tarımsal üretimde devamlılığın kaliteyi yükselterek sağlanması,
- Tarım kesiminde faaliyet gösteren tarımsal işletme ve bireylerin her türlü tarımsal faaliyetlerinin yatırım veya işletme sermayesi unsurlarına ya da her ikisine ait finansman ihtiyacının karşılanarak ekonomiye kazandırılması,
- Tarıma dayalı sanayi ve tarımsal sanayi işletmelerinin finansman ihtiyaçlarının karşılanarak bu sanayilere girdi veren veya bunlardan girdi alan tarımsal işletmelerin ve sanayilerin devamlılıklarının sağlanması ve kaliteli üretimin gerçekleştirilerek uluslararası rekabet gücüne kavuşturulması,
- Tarım kesimindeki işletme ve bireylerden karlı ve verimli kredi portföyü oluşturulması,
- Tarımsal üretimde kaliteli girdi, teknik bilgi ve entegre yatırımlara yönelişin sağlanması ve yönlendirici olunması,
- Tarımsal kredilerin kontrollü ve projeli krediler şeklinde kullandırılması suretiyle verimli işletmelere yönlendirilerek, Bankanın üstleneceği riskin minimize edilmesi, olarak belirlenmiştir.
-

Türkiye'de tarımsal kredi kuruluşları olarak sayılan organize olmuş kredi kaynaklarının başında T.C. Ziraat Bankası A.Ş., Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Orman Bakanlığı gelmektedir. T.C. Ziraat Bankası A.Ş., kuruluşundan bu yana, tarımsal krediye ayrılacak kaynakları toplayan ana banka görevini yerine getirmekte, tarımsal kooperatiflere finansman sağlamak yanında, Tarım ve Köy işleri Bakanlığı'nın tarıma finansman sağlamasında kaynak rolü oynamaktadır. T.C. Ziraat Bankası A.Ş., günümüzde sadece tarımsal kredi işlemleri ile uğraşan bir banka olmaktan çıkarak, modern bankacılık işlemlerinin yürütüldüğü bir finans kurumu haline gelmiştir. Halen 1.129 şubeye sahip olan T.C. Ziraat Bankası A.Ş., 831 şubesinde (Kıbrıs Şubeleri ile birlikte 835 şube) tarımsal kredi uygulaması yapmakta, 300.000 dolayında üreticiye hizmet etmektedir. Tarım Kredi Kooperatifleri ise 2.081 kooperatif ile 900.000 dolayında üreticiye hizmet götürmektedir.

1.7.2. Mevcut Durum

Türkiye'de tarımın finansmanı ve kredi uygulamaları, yeniden yapılandırma çalışmalarının başladığı 2001 yılından sonra farklılık göstermiş, bu çerçevede T.C. Ziraat Bankası A.Ş., kooperatifler ve özel bankaların tarımın kredilendirilmesine yönelik çalışmaları farklı boyutta ilerlemiştir. T.C. Ziraat Bankası A.Ş'ne, geçmiş dönemlerde çeşitli Kanun ve Kararnamelerle verilen görevlerden dolayı oluşan görev zararları, Bakanlar Kurulunun 2001/2312 sayılı Kararıyla tasfiye edilmiş olup, bankanın alacakları Hazine tarafından ödenmiştir. T.C. Ziraat Bankası A.Ş , görev zararlarının ödenmesinden sonra, tarımsal kredi portföyünün içeriğini ele almış ve

portföyün stok problemlerinin çözümüne yönelik bir çok uygulamayı başarıyla yürürlüğe koymuştur. Kurumsal müşterilerden olan ve T.C. Ziraat Bankası A.Ş'nin Tarım Kredi Kooperatifleri ile olan ilişkileri, hem yasalara hem de bankanın yeniden yapılanma konseptine uygun olarak yeniden şekillendirilmiştir.

Tarımsal kredilerden kaynaklanan borçların, üreticilerin üretim araç ve gereçlerine başvurulmadan tasfiye edilebilmesini ve üreticilere yeniden üretim gücü kazandırılabilmesini teminen, üreticilere ait borçların; 4743 sayılı Kanun paralelinde yeniden yapılandırılması bir zaruret halini almış, 06.06.2003 tarih ve 4876 sayılı "T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Üreticilere Kullandırılan ve Sorunlu Hale Gelen Tarımsal Kredilerin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun" yürürlüğe konularak, üreticilerin sorunlu hale gelen tarımsal kredi borçları yeniden yapılandırılmıştır.

T.C. Ziraat Bankası A.Ş'nin kullandırdığı kredilerin değeri 2000-2003 yılları arasında 3,4-3,6 katrilyon arasında değişmiştir. Bunun içinde banka kaynaklı krediler 0,7-1,7 katrilyon arasında değişirken, fon kaynaklı krediler arasında DFİF kredileri çoğunluğu oluşturmaktadır.

T.C. Ziraat Bankası A.Ş, tarım sektörüne kredi kullandıran en büyük ve en önemli kredi kuruluşu özelliğine sürdürmekte olup, 2003 yılı sonunda kullandırılan tarımsal kredilerin %95'den fazlası TCZB tarafından kullandırılmıştır (TCMB, 2004).

Tarım Kredi Kooperatiflerine; T.C. Ziraat Bankası A.Ş. kaynaklarından bitkisel üretim, hayvansal üretim (Su Ürünleri dahil) ve akaryakıt konularında işletme kredileri kullandırılmaktadır.

- Tarım Kredi Kooperatiflerine açılan krediler ortak başına 5 Milyar TL'yi (Ortak Şahıs Haddi) aşmayacak şekilde belirlenir.
- Bir ortağa aynı konuda Bankadan ve Kooperatiften kredi açılmamaktadır.
- Farklı konuda da olsa, Bankaya günü geçen borcu bulunan üreticiye Kooperatif tarafından da kredi açılmamaktadır.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin kredi kaynakları, öz kaynaklar ve yabancı kaynaklardan meydana gelmektedir. Yabancı kaynakları, 1581 Sayılı Kanunun 11. maddesi gereğince T.C. Ziraat Bankası A.Ş'nden sağlanan krediler oluşturmaktadır.Öz kaynaklar; ortaklardan tahsil edilen sermaye, yedek akçe ile fonlar ve dağıtılmamış gelir-gider müspet farklarından oluşmaktadır.
Tarım Kredi Kooperatiflerince ortaklarına kullandırılan işletme ve yatırım kredileri değerleri işletme ve yatırım kredileri toplamı olarak 2000 yılında 798 trilyon iken, bu değer 2003 yılında azalarak 654 trilyona düşmüştür. Bu krediler içerisinde 2000-ve 2001 yıllarında genel ihtiyaca yönelik kredi değerler ilk sırayı alırken, son yıllarda petrol ve kimyasal gübre kredileri ön plana çıkmıştır.

Ayrıca Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununa göre kırsal alanda kurulan tarımsal amaçlı kooperatiflerin projeli faaliyetlerini "Tarımsal Amaçlı Kooperatiflere Kullandırılacak Kredilere İlişkin Yönetmelik"e göre desteklenmektedir.Tarımsal amaçlı kooperatiflerin yatırım faaliyetlerinin desteklenmesi amacıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın bütçesine yatırım ve işletme kredileri için ödenek konmaktadır. Kredi verilerek desteklenecek projelerin tarımsal üretimi arttırıcı, değerlendirici ve pazarlamayla ilgili nitelikte olması gerekmektedir. Kredi desteği; kalkınmada öncelikli yörelerde proje tutarının %85'ine, diğer yörelerde ise %80' ine kadar verilmektedir.

Bakanlık kaynaklı krediler; kooperatif şeklinde örgütlenmiş olan üreticilere sabit yatırım kredileri, işletme sermayesi kredileri ve tarımsal rehabilitasyon kredileri şeklinde kullandırılmaktadır. Kullandırılan krediler için 2004 yılı itibarıyla, uygulanmakta olan faiz oranı % 9'dur. Sabit yatırım ve işletme sermayesi için kullandırılan kredilerde vade projenin özelliğine göre değişmekte olup sabit yatırım için en fazla 12 yıl, ortakların mülkiyetinde uygulanan projelerde ise bu süre 7 yıl,

İşletme sermayesi için; ilk yıl faiz ödemeli ikinci ve üçüncü yıllarda taksit ve faiz ödemeli olarak 3 yıldır. Açılan kredilerde ilişkin değerler 2000 yılında toplam 19,6 trilyon iken bu değer 2003 yılında 161 trilyona yükselmiştir.

Diğer yandan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun bağlı bulunduğu Devlet Bakanlığı **ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı** tarafından yürütülen **"Kırsal alanda sosyal destek projesi"** yoksullukla mücadele kapsamında, ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan kişi ve ailelerin gelir seviyesini yükseltmek, istihdamı artırmak, tarımsal ürünleri mahallinde değerlendirmek, pazarlamak ve köyden kente göçü önleyebilmek için hayata geçirilmiş olup, bu projenin aylık uygulaması dikkate alındığında, her ay yaklaşık 10 kooperatif Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun bütçe imkanları dahilinde desteklenebilecektir. Dolayısıyla ayda 500 ile 1000 ailenin üretime katılması mümkün olabilecektir. Ayrıca projenin uygulanması ile fayda sahiplerinin sürekli gelir elde etmesi yanında ülkemiz hayvancılığının ıslahı, hayvansal üretimin verimliliği ve kalitesi de artırılmış olacaktır. Proje kapsamında kullandırılmakta olan krediler için vade 5 yıl olup faiz alınmamaktadır.

1.7.3. Sorunlar ve Öneriler

Tarımsal yapıdaki bozuklukları ve sermaye eksikliklerini gidermede en önemli araçlardan birisi tarımsal kredidir. Tarımın dolayısıyla çiftçilerin uygun koşullarla ve yeterli düzeyde kredilendirilmesi, hem üretimin nitelik ve nicelik olarak artışını sağlayacak, hem de ürünün pazarlanması olanaklarını verecektir.

Ülkemizde tarım kesiminin finansmanının büyük bir kısmını T.C. Ziraat Bankası A.Ş. karşılamaktadır. Bu alanda günümüzde özel bankaların katkı ve çalışmaları da bulunmaktadır. Son yıllarda üreticiler; kredi kuruluşlarına olan borçları ve yüksek faiz oranlarının etkisiyle tarımsal kredi kullanımda düşüş görülmüşse de bu olumsuz ortam ve koşullar giderek azalmakta ve tarımsal kredilerde yeni dönem başlamaktadır. Bu dönemde T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin yeniden yapılanmasına ek olarak özel bankaların da tarımın finansmanı konusunda çalışmalar yapması olumlu gelişmelerdir. Bu gelişmelerin oluşmasında genel ekonomik koşulların olumlu sinyaller vermesi yanında siyasi istikrarın sağlanması da etkili olmuştur.

Türkiye'de tarımın finansmanında özel bankaların pay sahibi olmaları önem taşımaktadır. Ancak yapılan kredileme uygulamalarında tarımın genel yapısı ve özellikleri göz önüne alınmalıdır.

Bankaların kredi uygulama ve faaliyetlerinde daha etkin olabilmeleri ve kredi taleplerinin zamanında ve yeterli ölçülerde karşılanmasında, işletmelerinin yapısal ve ekonomik ölçek sorunlarının çözümü önem taşımaktadır.

Tarım işletmelerinin gereksinimlerini karşılayacak miktarda ikraz birimlerinin, tarımsal girdi ve ürün fiyatları arasındaki parite de dikkate alınarak belirlenmesi ve kredilerin zamanında çiftçilere ulaştırılması, tarım sektörünün finansman gereksinimin karşılanmasında önem taşımaktadır.

Diğer yandan T.C. Ziraat Bankası A.Ş. şubelerinin olmadığı alanlarda kredi faaliyetlerini gerçekleştiren Tarım Kredi Kooperatifleri ile özellikle tarımsal ürün desteklemelerinde görev alan ve üretici ürününü değerlendiren Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin, ekonomik yönden güçlenmelerini sağlayacak ve işletmelerin kredi gereksiniminde yardımcı olacak bir bankanın kurulması için yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Böyle bir uygulama, T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve özel bankalar yanında, tarımın finansman yükünün kooperatifler Bankası kanalıyla paylaşılmasını sağlayacaktır.

Ülkemizde uygulanan tarımsal finansman ve kredi politikalarında, ilgili kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyon yetersiz düzeydedir. Kredilerin uygun alanlarda ve amacına uygun kullanımının

kontrolünde önemli sorunlar bulunmaktadır. Krediyi, tarımsal yapının iyileştirilme ve geliştirilmesi ile verim artışı amacıyla kullanılması ve tarımsal politika aracı olarak kullanması gerekmektedir. Özellikle projeli kredi uygulamasının yaygınlaştırılması ve yörelerde istenilen üretim desenine ulaşılmasında kredi politikalarından yararlanılmalıdır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı il ve ilçe teşkilatları ile yayım kuruluşları, verilen tarımsal kredilerin kullanımında, işletmelere yeterli teknik bilgi ve deneyimi yönlendirecek yapıyı kurmalıdır. Tarımsal finansman organizasyonu içerisinde yer alan kuruluşların görev ve yetkileri, karmaşıklığa neden olmayacak şekilde yeniden belirlenmeli ve organizasyon tek bir elden yürütülmeli, AB'ye giriş sürecinde AB tarım politikaları ile uyumlu tarımsal işletmelerin desteklenmesine önem verilmelidir.

Tarım Kredi Kooperatifleri bir an önce Bankacılık hizmetlerini de içine alacak şekilde yeniden yapılandırılmalı ve ülkemizde Kooperatifler Bankacılığı bu şekilde başlatılmalıdır.

Avrupa Birliği çiftçisi ile haksız rekabete maruz bulunan çiftçilerimizin, içinde bulundukları bu durumdan kurtarılabilmesi için Tarım Ürünleri Pazarlama A.Ş'nin kurulması kaçınılmazdır. Bunun için gerekli destek Devlet tarafından sağlanmalıdır.

Ülkemizde tarımsal finansman organizasyon yapısı içinde, bölgelere göre kredi dağılımında görülen dengesizlik ve kredilerin belli alanlarda yoğunlaşması, günümüze kadar yapılan uygulamalarda önemli bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan tarımsal kredi uygulamalarında, bölgesel düzeyde dengesiz dağılımı giderici veya azaltıcı önlemlere gerek vardır. Mevcut dengesizliği gidermede, uygulanacak kredi kullanımını teşvik politikaları kadar, bölgelere has yetiştirilen ürünlerin desteklenip, ürün bazında desteklerin artırılması ve kredi faiz oranlarında indirime gidilmesi yolları düşünülebilir.

Türkiye'de kırsal alanda Tarım Kredi Kooperatifleri dışında örgütlenmeler de (üretici birlikleri, tarım satış kooperatifleri, tarımsal kalkınma kooperatifleri vb) bulunmaktadır. Girdileri toptan satın almak ve ürün pazarlamayı çiftçi örgütleri aracılığıyla gerçekleştirmek ve mali kaynakları daha etkin kullanmak açısından örgütlenme konusu belirleyici bir önem taşımaktadır. Çalışmalardaki izlenimler ve üreticilerle yapılan çeşitli toplantı çalışmalarında örgütlenme ve kredi kullanma konusunda çiftçilerin çekimser bir tavır taşıdıkları ve bu alanda eğitsel, teknik ve idari açılardan desteğe gereksinim duydukları belirlenmiştir. Bölgelere göre değişmekle birlikte bitkisel üretimde ürün çeşitliliğinin sınırlı olduğu alanlarda, gelecek korku ve kaygılara ek olarak müteşebbislik ruhunun azalması, genel olarak çiftçilerin tarımsal krediye olan talebin artışını önlemektedir. Kredi kullanımında işletmelerin masraf/kar analizlerini yapma alışkanlıklarını edinmeleri ve verimli yatırımlara yöneltilmeleri bu anlamda oldukça yararlı olacaktır.

1.8. Yem

1.8.1. Giriş

Hayvansal üretimde özellikle geviş getirenlerin ve çoğu tek mideli hayvanların yemlenmesinde kaba yemlerin kullanımı şarttır. Hayvansal üretimde kaba yemler, yoğun yemlere göre, genelde daha ucuzdur. Bu tür yemlerin kullanım alanının artırılması, hayvansal üretimde girdi kaynaklarının 2/3'ünü aşan kısmı yeme ait olan yem girdilerinin azaltılmasında etkin rol oynar.

Dünyada artık gıda ile yem birlikte anılmaktadır. Uluslar arası alanda yem ile gıda arasındaki ilişki "Yemden gıdaya" (Feed to Food) deyimiyle açıklanmaktadır. Ülkemiz için de bu geçerlidir ve özellikle AB üyeliği sürecinde hayvancılıkla ilgili uyum paketinde karma yem ön plana çıkmaktadır. Diğer yandan kaba yemler, oldukça zengin bir yem grubunu oluşturmaktadır. Farklı tür, çeşit ve kaynaktan bir dizi yem bu grupta ele alınır. Nitekim kaba yem; doğal halde iken yüksek su içeriğine sahip olan (%86 ya kadar) ya da kuru maddede %14-16'den daha fazla ham selüloz içeriğine sahip olan ve hayvan beslemede kullanılabilen her tür materyal olarak tanımlanır.

1.8.1.1. Kaba Yem

1.8.1.1.1. Mevcut Durum

Kaba yemler farklı kaynaklardan elde edilir. Halihazırdaki yıllık üretim miktar kuruot ve doğal haliyle toplam 58,8 milyon tondur ve bunun büyük kısmını buğday, arpa, çavdar vb. ürünlerin dane ve samanları ile çayır ve meralardan elde edilen kuru otlar oluşturmaktadır.

Kaliteli kaba yemlerde belirgin bir ticari anlayış bulunmamaktadır. Başta kuru yonca ve diğer kuru otlarla silaj gibi kaliteli kaba yemler çağımız ticari anlayışına uygun pazarlanamamaktadır. Diğerlerinin kullanımı genelde yereldir ve sadece üretildikleri yörelerde kullanıma alınmışlardır.

Sektörler arasında yeterli entegrasyon gelişmediği için Türkiye'de yem üretimi istenilen düzeyde gelişememektedir. Pazarlama koşul ve organizasyonları beli bir düzene sokulmuş değildir. Üretim yapanlarla bunları kullananlar arasında, karşılıklı pazarlıklarla alınıp-satılırlar. Bunlardan silo yemlerinin yapımı ve yaygınlaştırılması konusu, henüz oldukça yeni bir geçmişe sahiptir. Nitekim halihazırdaki üretilen silo yemi miktarının da 2.5-3.0 milyon ton dolayındadır. Gerek kaba yem üreticileri gerekse hayvancılık işletmelerinin çoğu bir işletme biçiminde çalışmayıp halen geleneksel yapıdan kurtulamamaktadırlar. Sektörler arası işbirliği gelişmeyince kaba yem üretimi için gerekli olan bilgi, makine parkı, kaliteli tohum, sulama imkânları da gelişmemektedir. Nitekim Türkiye'de halen çok ilkel silaj makineleri ile daha pahalıya silaj elde edilirken, halen çoğu işletmecide ilkel silaj makinesi bile bulunmamaktadır. Mera yönetiminde verimli bir organizasyon olmadığından meralar istenilen verimlilikte kullanılmadığı gibi tarım arazilerine de düzensiz hayvan salınmakta bitkisel üretime de zarar verilmektedir.

1.8.1.1.2. Sorunlar ve Öneriler

Tarla tarımında öncelikle sulu tarım yapılan yörelerde çoklu üretim planlamalarına girilmeli, bu planlarda kültür yem bitkileri üretimine ağırlık verilmelidir. Bu amaçla başlanmış olan desteklemelere devam olunmalıdır.

Çayır-mera yasasının yardımıyla da bugün aplikasyonu yapılmış alanların çayır-mera olarak yem botanik bitki bileşimleri saptanmalı, yabancı ot savaşımı ele alınmalı, boşluklara tohum atımı yapılarak floranın dolumu sağlanmalı, kullanım şekillerinin çerçevesi çizilmelidir. Çayır ve mera alanlarının ıslahı doğrudan kullanıcılara bırakılmalı ve ıslah çalışması yapmayanlar hakkında gerekli yaptırımlar uygulanmalıdır.

Türkiye'de kota nedeniyle şekerpancarı üretim alanları sınırlandırılmış olup, üretim fazlası hayvansal üretime yem kaynağı olarak aktarılmalıdır, yani şekerpancarı bir yem bitkisi gibi hayvansal üretimde kullanılmalıdır.

Silo yemi üretimi konusu hakkında gösterilen duyarlılık devam etmeli, gelecekte 20-25 milyon ton gibi bir hedefe ulaşacak şekilde hazırlık içine girilmelidir. Bu arada balya ya da sucuk silo yemlerine de önem verilerek bu yemin ticari mal haline getirilmesi yoluna girişilmelidir. Hatta bu konuda dış ticareti bile düşünülmelidir (özellikle yakın doğu ülkelerine).

Tarla tarımı ürünlerinin hasat sonrası genelde %10-15'inin tarlada anız olarak kaldığı bir gerçektir. Hasat sonrası bu alanların, hiç olmaz ise anızlar bozulana kadar, yakılmadan otlamaya bırakılmalı. Ve bu amaçla anız yakmalar engellenmelidir.

Kaba yemlerin niteliklerinin yükseltilmesi için gereken duyarlılık gösterilmelidir. Zira nitelik kaybı yüzünden mevcut kaba yemlerin hayvanlar tarafından tüketilmeyeceği gerçeği bilinmelidir. Kaba

yemlerde kalite kontrol sistemi geliştirilip iç ve dış piyasalara hitap eden ticari organizasyonlar geliştirilmelidir.

Diğer üretim konularında olduğu gibi özel sektörün de kaba yem üretimi ve pazarlanması alanına girmesi çalışmalarına girilmelidir.

Yoğun yemlerde olduğu gibi, en azından ülkenin 7 ayrı bölgesinde Kaba Yem Ofisi ve Danışma Büro'ları kurulması düşünülmelidir, bu arada bölgeler arası koordinasyonlara girilmelidir.

Gelecekte; hayvansal üretim, öncelikle kaba yem kullanımı bazına dayandırılmalı, yoğun yemler tamamlayıcı nitelikte olmalıdır.

Her konuda olduğu gibi; kaba yem üretimi, niteliğinin korunması ve belirlenmesi, hayvan beslemede kullanımı vb konularda teknik eleman ve üretici eğitimleri aralıksız sürdürülmelidir.

1.8.1.2. Karma Yem

1.8.1.2.1. Mevcut Durum

Özel sektöre ait yem fabrikaları 1965 yılından itibaren kurulmaya başlanmıştır. Öncülük görevini tamamlayan Yem Sanayi Türk A.Ş. tüm yem fabrikalarını özelleştirme kapsamında satarak, 1996 yılından itibaren sektörden çekilmiş, bu tarihten sonra karma yemin tamamı özel sektörce üretilmeye başlanmıştır. 1996 yılından bu yana serbest piyasa koşullarında faaliyette bulunan karma yem sektöründe, bugün itibariyle 599 adet kurulu yem fabrikası bulunmakta olup; bunların 451 adedi faal olarak üretimlerine devam etmektedir. Sektörün kapasite kullanım oranları 70'li yıllarda %77 iken, günümüzde bu oran %54'e inmiştir.

Sektörün toplam fabrika sayısı ve toplam kapasitesi bakımından 1970-1990 yılları arasında hızlı bir sıçrama ile büyük bir gelişme içinde olduğu, bunda karma yeme olan talebin artması ile 1985-1989 yılları arasında karma yeme uygulanan sübvansiyonların etkili olduğu söylenebilir. 1995 yılından itibaren fabrika sayısı ile toplam kapasitenin düşük oranlarda değişim göstermiştir.

Ülkemizde faal fabrikalar ağırlıklı olarak Ege ve Marmara bölgelerinde yer almakta olup; bu bölgeleri İç Anadolu bölgesi izlemektedir. 2003 yılı için, ülkemizdeki toplam yem fabrikası sayısının %69,4'ünü 10 ton/saat kapasiteden küçük fabrikalardan oluşmaktadır. 11-20 ton/saat kapasiteli fabrikaların oranı %22,6 olup, geri kalan %8'lik kısım ise 20 ton/saat üzeri fabrikalardır. Faal olmayan, yani kapanan fabrikaların yaklaşık %85,3 gibi büyük bir bölümü 10 ton/saat kapasiteden küçük fabrikalardır. Bu günlerde sektöre yeni katılan fabrikalar yüksek kapasiteli fabrika kurmayı tercih etmektedirler.

2003 yılında ülkemizde 5.853.397 ton karma yem üretilmiştir. Bu değerin %51,5'ini büyük ve küçük baş hayvan yemleri oluştururken, %47,4'ünü kanatlı yemler ve kalan %1,1'ini de diğer yemler oluşturmaktadır. Kendi işletmesi için karma yem üretenler ile sektördeki faturasız satışları dikkate alındığında, ülkemiz karma yem üretiminin 10 milyon ton'un üzerinde olduğu söylenebilir. 1960-2003 yılları arasında, kanatlı yemlerin toplam yem üretimindeki payı %60'lar düzeyinden %47'lere düşmüş, ruminant yemlerin ise %37'lerden %51'lere yükselmiştir. Bu durumdan, kanatlı yem üretiminin gerilediği sonucu çıkarılmamalı, tersine gelişme olarak değerlendirilmelidir. Bu gelişme; gerek birim beyaz et ve gerekse birim yumurta üretimi için harcanan yem miktarının düşmesi şeklinde olmuştur. Broiler yemi üretimi, 1990 ile 2003 yılları arasındaki 13 yıllık periyotta 432 bin ton'dan 1.850 bin ton'a yükselmiştir. Aynı periyotta yumurta üretimindeki artışına karşın yumurta yemlerinin 900 bin ton'dan 607 bin ton'a gerilemiş olması, kendi işletmesi için kayıt dışı yem üretiminin arttığını göstermektedir. Bu arada balık yemi ve hindi yeminde son 4-5 yıl içinde artış olmuştur.

Sektörde karma yem fiyatları 1734 sayılı Yem Kanunu ve Yem Yönetmeliği'nin yürürlüğe girmesinden itibaren Devlet tarafından tespit edilmekte iken, 24 Ocak 1980 kararları sonrası fiyatlar serbest piyasa koşullarında oluşmuştur. Fiyat değişim oranlarının her yıl enflasyon oranının altında kaldığı, son yıllardaki döviz fiyatlarındaki artışın bile karma yem fiyatlarına yeterince yansımamıştır. Bu durum; sektörün, hizmet verdiği hayvancılık sektörünü açıkça sübvanse ettiğinin bir kanıtıdır. Yem sanayi bir ara sektördür. Girdilerini büyük oranda bitkisel üretimden alır ve ürettiğini hayvansal üretime verir. Bu özelliği nedeniyle yem fiyatları iki unsurdan etkilenir. Bunlardan birisi hammadde fiyatları, diğeri ise hayvansal ürün fiyatlarıdır.

Karma yemde kullanılan hammaddelerin üretimleri ile karma yem üretim rakamları artışları ülkemiz için aynı oranlarda olamamış; özellikle protein kaynağı yağlı tohumlar ve küspeleri ile mısır gibi bazı enerji kaynaklı yem hammaddelerinin üretimindeki gelişim hızının, karma yem sanayinin gelişim hızının çok gerisinde kaldığı, böylece açığı kapatmak için ithalat kapısının aralandığı gözlemlenmektedir. Özellikle yağlı tohumlar ve küspeleri, mısır ve son dönemde arpa ithalatı için büyük meblağlar ödenmiştir. Ülkemiz karma yem sanayi sektörünün; bu güne kadar hammadde temininde, gerek fiyat ve gerekse miktar açısından istikrarlı bir yıl geçirdiği hatırlanmamaktadır.

Kanatlı sektörünün gelişmesi sonucu, kanatlı karma yemine olan talep ve kaliteli yem isteği, sektörü; kaliteli yağlı tohum ve küspeleri, balık unu ile üretimi yetmeyen özellikle mısır gibi hammaddeleri ithal etmeye yönlendirmiştir. Toplam kanatlı yemleri içinde ithal hammaddelerin oranı nerede ise %75'leri bulmuştur. Ayrıca; bu yemler içinde yem katkı maddeleri olarak adlandırılan vitamin, mineral vb. ürünler için ise tamamen dışa bağımlı durumdayız.
Karma yem sektörünün cirosu yıllık yaklaşık 2 milyar Dolar olup, bunun yaklaşık 600 milyon Doları ithalat yoluyla yapılmaktadır. Özellikle mısır, yağlı tohum küspeleri ve soya fasulyesi ve küspesi, arpa için ödenen değerler önemli oranlardadır.

1.8.1.2.2. Sorunlar ve Öneriler

Yem üretimimizi düzenleyen halen yetersiz kalan 1734 sayılı Yem Kanunu, Yem Yönetmeliği ve Ekleri gerek günümüzde hayvan besleme ve sosyo-ekonomik durumdaki gelişmeler ve gerekse AB yem müktesebatı dikkate alınarak, sektörün önünü açacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Doğaldır ki bu düzenlemeler devlet, Sivil Toplum Örgütleri, Üniversiteler ve tüketici temsilcilerinin görüşleri alınarak yapılmalıdır.

Karma yem sektörünün ihtiyacı olan hammaddelerin üretiminin ihtiyaca yetecek seviyelere yükseltilmesi zorunludur. Bu durum hem kalite hem de fiyat rekabeti yaratacaktır.

Nüfus artış oranı yüksek olan ülkemizde, genç nüfus oranının yüksekliği dikkate alınarak, bunların ucuz hayvansal ürünlerle beslenmesi gerekmektedir. Hayvansal ürün fiyatlarının makul düzeyde tutulabilmesi için karma yem hammaddelerinin de yem sanayine uygun fiyatlarla mal olması için gerekli önlemlerin zamanında alınması sağlanmalıdır. "Bitkisel üretim hayvansal üretim içindir" prensibi doğrultusunda tarımsal üretim ve fiyat politikaları tekrar gözden geçirilmelidir. Bu bağlamda hububat taban fiyatı politikasından, Dünya fiyatları ile prim sistemine geçilmelidir. Tüm hayvansal ürünler dahil olmak üzere; gerek karma yem hammaddelerinde ve gerekse karma yemde uygulanan %8'lik KDV oranının %1'ler seviyesine çekilmesi gerekmektedir. Böylece; devletin vergi gelirleri azalmayacak, aksine artacak, haksız rekabet önlenecek, hayvansal ürün tüketimi artacaktır. KDV oranının düşürülmemesi durumunda, hem hayvansal ürün maliyetini aşağıya çekmek hem de tüm yem sektörünü kayıt altına alarak vergi gelirini artırmak bakımından karma yemlere iade verilmelidir.

Sektörün ihtiyacı olan ve ithali için yüksek bedel ödediğimiz soya, mısır, ayçiçeği vb. stratejik ürünlerin, kısa vadede ülkemiz üretimi alternatiflerinin kullanılması için kolaylaştırıcı önlemler alınırken, uzun vadede birim alandan alınan verim düzeylerinin artırılması da dahil olmak üzere

gerekli desteklerle üretimin artırılarak sektör ihtiyacına yeterli düzeye getirilmesi gerekmektedir. Bu arada Sorgun, tritikale, kolza vb. alternatif yem bitkilerinin üretiminin artırılması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Karma yem sektörünün özellikle kullandıkları hammaddelerin hasat döneminde düşük faizli kredilerle desteklenmesi gerekmektedir. Karma yem hammaddeleri ithal ve ihracında "katma değerin ülkemizde kalması" politikası çerçevesinde gerekli kararların alınması gerekmektedir. Bunun için hububat ihracı yerine hayvansal ürün, karma yem, un vb.lerinin ihracının önü açılmalıdır. Yağ veya küspe ithali yerine yağlı tohum ithali için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Şeker Kanunu sonucu ortaya çıkan melas açığının kapatılması için, maya sanayi sektörü artığı şilempe'nin potasyumunun alınarak, yem sektörünün kullanabileceği kaliteye getirilmesi ve çevre kirliliğinin önlenmesi amacına yönelik kanuni düzenleme getirilmelidir.

Yeni yem fabrikası kurulması yerine, kurulu fabrikaların modernize edilmesi için teknoloji ve donanım sistemleri teşvik edilmelidir.

Üniversite-Sanayici ilişkisi düzenlenerek, işbirliği mutlaka sağlanmalı, yem ve hayvan besleme ile ilgili araştırmalara ağırlık verilmeli, sektör, hizmet verdiği hayvancılık sektörünün eğitimine önem vermelidir.

Karma yem hammaddelerinin üretimi konusunda "Prim Destekli Sözleşmeli Üretim" modeli uygulamaya konulmalıdır.

Önceki yıllarda kurulan "Yem Danışma Kurulu" ilgili tüm kurumların katılımı ile istişare nitelikten çıkartılarak karar alan bir kurul haline getirilmeli , aksatılmadan her yıl toplanmalı, Kurulca alınan kararlar her kesimi bağlayıcı nitelik taşımalıdır.

Yem sanayi sektörünün ihtiyacı olan ham maddelerden, ülkemiz üretimin yeterli düzeyde olmayanlarının ithalinde uygulanan gümrük vergilerinin sıfırlanması, hayvancılık işletmelerinin giderlerin büyük kısmına yansıyacağından ülkemiz insanının beslenmesi için gerekli et, süt ve yumurtanın fiyatlarının aşağıya çekilmesine zemin hazırlayacaktır.

Karma yem hammaddeleri ithalatına uygulanan gümrük vergisi, iç ve dış piyasa şartları göz önüne alınarak yılda bir kez tespit edilerek serbest ticaret kuralları çerçevesinde yürürlüğe konulmalıdır.

1.9. Kaynaklar

Altın, R. ve S. Yücesu, 1999. Ham Pamuk Yağı Metil Esteri Yakıtlarının Dizel Motorlarında Kullanılabilirliğinin Deneysel Olarak Araştırılması. 6. Uluslar Arası Yanma Sempozyumu S. 43-57, 19-20 Eylül, İstanbul.

Anonymous, 1997. 1996 Enerji Raporu. Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi. Ankara.

Anonymous, 2001. DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Tarım Alet ve Makineleri Sanayi, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

Anonymous, 2004. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Tarımsal Mekanizasyon Raporu, Ankara.

Castle, E.N., Becker, M.H., Nelson, A.G. 1987. Farm Business Managenet Decision, Making Process, 3. Edition Macmillian Publishing Company, USA.

Çakmak,B., 1999. Yerli Yapım Bazı Tarım Makinelerinde Malzeme Bakımından Kalite Kavramı ve Kalitenin İyileştirilmesi Üzerinde Bir Araştırma. E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Bornova-İzmir.

Güneş, E. 2004. Tarım İşletmelerinde Kredi taleplerinin Doğrusal Proğramlama Yöntemiyle Belirlenmesi "Kırşehir İli Merkez İlçesi tarım İşletmeleri Araştırması", TEA Yayın No:121, Ankara.

Harsh, S.B., Connor, L,J., Schwab, G.D.1981. Managing The Farm Business, 7 Chapter, Practice-Hall, Inc., Englewood Cliffts, 118s, Newjersey.

Karacan, A. R. 1991. Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi, E.Ü.Z.F Yayınları No:498, İzmir.

Kirişçi,V., Keskin, M., Say, S.M., Keskin, S.G., 1999. Hassas Uygulamalı Tarım Teknolojisi, Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara.

Oğuz, H., 2004. Tarım Kesiminde Yaygın Olarak Kullanılan Diesel Motorlarında Fındık Yağının Yakıt Olarak Kullanım İmkanlarının İncelenmesi. Doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Önal, İ., 1998. 2000' li Yıllarda Tarımsal Mekanizasyon. 18. Tarımsal Mekanizasyon Kongresi Bildirileri CD-ROM, Tekirdağ.

Önal, İ., Uçucu, R., 1994. GAP Bölgesinde Tarım Makineleri Kullanım-Edinim Modellerinin Oluşturulması. T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, TEMAV 3. Seminer, Görev No: A-7, Ankara

Öztürk, H. Hüseyin, 2004. Türkiye Tarım Sektöründe Enerji ve Enerji Etkinliği, Ç.U. Ziraat Fakültesi, (Baskıda), Adana.

TCMB 2004. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstastistiki Verileri, Ankara.

Yücesu, H.S., Altın, R., Çetinkaya, S. 2001. Dizel Motorlarında Alternatif Yakıt Olarak Bitkisel Yağ Kullanımının Deneysel İncelenmesi. TÜBİTAK Turk J. Engineering Environmental Science 25, p. 39-49, Ankara.

2. TARIMSAL DESTEKLER

2.1. Giriş

Küreselleşen dünyada piyasa ekonomisi, kabul gören ve yaygınlaşan bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sistemde, hükümetlerin rolü daralmakta ve sadece düzenleyici ve denetleyici olarak belirlenmektedir. Ancak, piyasa ekonomisinin çözemediği konularda hükümetler, düzenleyicilik rolünü kullanarak müdahaleci olmaktadır. Ayrıca, tarım sektörünün kendine has özelliklerinden dolayı diğer sektörlere göre dezavantajlı olduğu belirtilerek, özellikle gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, her ülkede bu sektöre destek anlamında müdahale edilmektedir.

Tarımsal üretimin doğaya bağımlı olması yanında tarımsal ürünlerin arz ve talebinin az esnek olması, tarım sektöründe risk ve belirsizliği artırmaktadır. Ayrıca, tarımsal üretim faaliyeti biyolojik güce bağlı olarak yapıldığından zaman almakta ve bu da sermaye dönüşüm hızını azaltmaktadır. Tarımın bu özellikleri diğer sektörlere göre kullanılan birim kaynak başına getiriyi düşürmektedir. Bunlara ilave olarak tarım, toplumun beslenmesi açısından stratejik öneme sahiptir.

Hükümetler, tarımsal destekleme politikalarını belirlerken üyesi olunan uluslararası organizasyonların yaptığı anlaşmaları, önerileri ve hatta yaptırımları da dikkate almak durumunda kalmaktadırlar. Örneğin Türkiye, politikalarını belirlerken, üyesi olduğu ve birtakım taahhütler altına girdiği Dünya Bankası (IBRD), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kurum ve organizasyonların politikaları çerçevesinde faaliyetlerini yürütmek zorunda kalmaktadır.

Nitekim, 2000'li yıllara kadar uygulanan tarım politikaları, ağırlıklı olarak iç dinamiklerin etkisiyle yürürlüğe girmiştir. Temelde girdi sübvansiyonu ve fiyat desteği şeklinde olan bu destekleme politikalarının hem istenen düzeyde tarım sektörünü başarıya götürememesi hem de bütçeye ağır yükler getirmesi, uluslararası kuruluşların da desteği ile yeni destekleme politikalarına ve özellikle DGD'ye geçişi sağlamıştır. Bu değişimde, Tarım Reformu Uygulama Projesi (Agriculture Reform Implementation Project, ARIP) temel rolü oynamaktadır.

Avrupa Birliğine tam üyelik çabalarının yoğunlaştığı bu dönemde, gerek Türkiye'deki istihdamın büyük bir kısmını oluşturan tarım sektörünün önemini koruması, gerekse AB'ye uyum açısından AB'nin en önemli politikası olan ve Birlik bütçesinin yaklaşık yarısını kullanan Ortak Tarım Politikasına (OTP) uyumun öncelikli olması, Türkiye'deki tarımsal destekleme politikalarının bu çerçevede yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu raporda, öncelikli olarak Türkiye'deki destekleme politikalarının kısa bir değerlendirilmesi ve gelişmiş ülkelerle karşılaştırması yapılacaktır. Daha sonra 2000'li yıllarda destekleme politikalarında meydana gelen değişim süreci ve mevcut destekleme politikalarının uygulanma şekli, uygulamada ortaya çıkan sorunlar ve bu politikaların olumlu ve olumsuz yönleri özetlenecektir. Son olarak mevcut destekleme politikalarının, AB'ye uyum süreci ve DTÖ kuralları çerçevesinde yeniden yapılanması konusunda öneriler ve stratejiler sunulmaya çalışılacaktır.

2.2. Destekleme Politikalarının Değerlendirilmesi

Türkiye'de 2000'li yıllara kadar uygulanmış tarımsal destekleme politikaları, destekleme alımları, girdi, ürün ve kredi sübvansiyonları ve tarım kesimine yönelik diğer sübvansiyonlardır. Fiyat desteği kapsamına alınan bitkisel ürün sayısı, 1970'li yıllarda 20 civarında iken, 1980'li yıllarda piyasa ekonomisi politikalarının etkisiyle giderek 10'a düşmüş, fakat 90'lı yıllarda tekrar 20'nin üzerine çıkmıştır(Yavuz, 2001). Girdi sübvansiyonları gübre, tohumluk, yem, tarımsal ilaç, sulama, damızlık hayvan ve suni tohumlama sürekli olmasa da uygulanmıştır. Ürün bazında verilen süt ve et teşvik primi gibi sübvansiyonlar, hayvancılık sektöründe kesintili olarak

uygulanmıştır. Kredi sübvansiyonu ise genellikle girdi temininde kullandırılmış ve piyasa şartlarından daha uygun koşullarda sağlanmıştır.

ARIP, Türkiye'nin gündemine Dünya Bankası ile yapılan anlaşma çerçevesinde 2000 yılında girmiştir. Bütçe üzerindeki baskıyı azaltma ve tarım sektöründeki büyümeyi teşvik etme amacına yönelik tarım reformu üç ana unsur içermektedir. Bunlar: (1) Doğrudan gelir desteği, (2) Fiyat ve girdi desteklerinin aşamalı olarak kaldırılması ve (3) Tarımdaki devlet işletmelerinin özelleştirilerek tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasında hükümet müdahalesinin azaltılmasıdır(IBRD, 2003). Bu çerçevede, fiyat, gübre ve kredi gibi desteklerin kaldırılarak DGD'nin bu desteklerin yerine ikame edilmesi, üretim fazlasının olduğu alanlardan alternatif üretim sahalarına geçişin desteklenmesi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin (TSKB) üye hizmetlerinin yeniden yapılandırılması amaçlanmaktadır. Projenin 2004 yılında yapılan orta dönem gözden geçirme çalışmaları sonucunda projeye yeni bileşenler eklenmiş ve 2006 yılı sonuna kadar uzatılmasına karar verilmiştir.

Bugüne kadar uygulanan destekleme politikaları ile ilgili olarak aşağıdaki değerlendirmeleri yapmak mümkündür(Yavuz, 2004; Hazine Müsteşarlığı, 2004):

• Tarımsal destekleme politikalarının kapsamına giren ürünlerin seçiminde ve destekleme yöntemlerinde belli bir istikamette olmayan sürekli değişimler olmuştur.

• Destekleme kapsamına alınacak ürünlerin seçiminde hayvansal ürünler aleyhine devamlı bir dengesizlik olmuştur. Bu dengesizlik, hayvancılık sektörünün toplam tarımsal üretim değeri içerisindeki zaten az olan payını düşürmüştür.

• Destekleme politikalarının uygulanmasında birden fazla kurumun sorumlu olması ve bundan dolayı kurumlar arasında da uyumun sağlanamaması, ilgili politikaların oluşturulması ve uygulanmasını olumsuz yönde etkilemiştir.

• Destekleme politikalarının oluşturulmasında çoğu zaman bilimsel çalışma sonuçlarına göre değil, ani ve yeterince irdelenmeyen kararlarla hareket edilmiş ve uygulamalarda pragmatik ve siyasi müdahaleler etkili olmuştur.

• Bütçe olanaklarının sınırlı olması nedeniyle alım bedellerinin tamamı karşılanamamış, Kamu İktisadi Devlet Teşekküllerine (KİT) dış kaynaklı krediler sağlanarak ve/veya vergi yükümlülükleri tahsil edilmeyerek kaynak yaratılmıştır. Desteklemelerin bütçedeki gerçek yükü şeffaf bir biçimde ortaya konamamış, yükün büyük bölümü KİT'ler ve Ziraat Bankasının (ZB) üzerinde görev zararlarına yol açmıştır.

• Tarımsal politikaların hedef kitlesi olan çiftçilerin eğitim seviyelerinin düşüklüğü, iyi örgütlenememeleri ve yaşlı olmaları tarımsal destekleme politikalarının uygulanmasını güçleştirmiştir.

• Tarımsal desteklerin yapıldığı kesime yönelik bir kayıt sistemi bulunmadığı için, destekler aracılar vasıtasıyla yapılmış, ancak dolaylı desteklemelerin hedef kitleye ulaşmadığı görülmüştür. Desteklerden ağırlıklı olarak büyük çiftçiler yararlanmıştır.

• Dünya fiyatları gözetilmeksizin taban fiyatlarının yüksek açıklanmış olmaları, desteklenen ürün miktarının artmasını ve dolayısıyla stokları oluşturmuştur. Stokların ihraç yoluyla eritilmesi ise görev zararlarını doğurmuştur.

• Fiyat yoluyla destekleme alımlarının iktisadi göstergeler yerine siyasi kaygılarla belirlenmesi, üretici gelirlerinde belirsizlik yaratarak istikrarsızlığa yolaçmış ve ve gelir dağılımını daha da bozmuştur.

• AB'de diğer destek biçimleri ile birlikte uygulanan DGD, bir telafi ödemesi mahiyetinde olup müdahale fiyatlarının düşürülmesi, araziyi tarımsal faaliyetten çekme, erken emeklilik gibi reform önlemleri çerçevesinde çiftçilerin gelir kayıplarının telafi edilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Oysa Türkiye, bütün pazar destek araçlarını, üretimle ilişkilendirilmeyen DGD'ye dönüştürmüştür.

Dünyanın en önemli tarım ihracatçısı konumunda olan ABD ile Türkiye'nin üye olmak için çaba sarfettiği AB tarım sektöründeki destekleme politikaları, Türkiye'dekilerle kıyaslandığında önemli

farklılıklar ortaya çıkmaktadır(Yavuz, 2004). Bu ülkelerde yasalarla çerçevesi belirlenmiş tarımsal destekleme sistemleri mevcuttur. Tarımsal yapıdaki düzenlemeler öncelikli olarak yapılmış, sonra tarımdan arazi çekme ve çevreyi koruma gibi şartlara bağlı desteklemeler oluşturulmuştur. Destekleme politikaları, ortaya çıkan sorunlara ve şartlara bağlı olarak değişikliğe uğramakla birlikte belli bir dönem istikrarlı bir şekilde devam etmektedir. İç dinamikler politika değişimlerinde daha etkili olurken, dış dinamiklerin yönlendirmesine direnilmiş ve gerekirse bu değişim zamana yayılarak çok yavaş yapılmıştır. Desteklemelerin miktarı önceden merkezi bir birim tarafından belirlendiğinden sıkı bir bütçe disiplini sağlanmıştır. Bu ülkelerdeki ekonomik gelişme, tarımın payını ulusal gelir ve istihdam açısından azaltmış ve bunun sonucu olarak, yapılan tarımsal desteklemeler ekonomi üzerine ağır bir yük olmaktan çıkmıştır.

2.3. Destekleme Politikalarında Değişim Süreci ve Etkileri

Destekleme politikalarının değişim sürecinde bugüne kadar etkili olmuş ve bugünden sonra da etkili olacak ve olması muhtemel dinamikleri iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin üyesi olduğu ve/veya bir şekilde ilişkilerinin bulunduğu uluslararası organizasyonlar, ülke toplulukları ve ülkelerden dolayı bir takım yükümlülük ve sorumluluklardır ki, bunlar dış dinamiklerdir. İkincisi ise, ülkenin şartlarından ve ihtiyaçlarından doğan iç dinamiklerdir.

2.3.1. Dış Dinamikler

Dünya Ticaret Örgütü: Uluslararası ticareti serbestleştirme amacından hareket eden DTÖ, ticaret politikalarını doğrudan, ülke içerisindeki destekleme politikalarını da dolaylı yoldan yönlendirmektedir. DTÖ, uygulanacak destekleme politikalarının, piyasa mekanizmasına en az düzeyde etkileyecek yapıda olması yönünde faaliyet göstermektedir.

Avrupa Birliği: Türkiye'nin üyesi olmak için çaba göstermekte olduğu ve üyelik için uyum çalışmaları yaptığı AB'nin destekleme politikaları, yönlendirici olmaktadır.

IMF ve Dünya Bankası: Makroekonomik dengelerin sağlanması, girilen ekonomik darboğazlardan çıkılması amacıyla IMF ve IBRD, ekonominin yapılandırılması ve finansman kaynağı sağlama konusunda ülkelere yardımcı olmaktadırlar. Bu uluslararası kurumlar ile yapılan anlaşmalar ve bunlara sunulan niyet mektupları çerçevesinde desteklerin yönlendirilmesi söz konusu olmaktadır.

2.3.2. İç Dinamikler

Desteklerin bütçeye yükü: ARIP çerçevesinde destekleme politikalarında meydana gelen değişmelerin temel gerekçelerinden biri, 2000'li yıllara gelinceye kadar destekeme alımları ve girdi sübvansiyonlarının bütçeye önemli bir yük getirmesidir.

Dış borç ve krediler: Mevcut dış borç yükü ve krediler, bütçe imkanları açısından destekleme politikaları üzerinde sınırlayıcı bir etki yapmaktadır.

Cari işlemler açığı: Bu açık dolaylı olarak kredi alımını ve borç yükünü artırdığından destekleme politikalarını etkileyici bir rol oynamaktadır.

Türkiye tarımının problemleri: Tarımın problemleri, zaman zaman destekleme politikalarının belirlenmesinde rol oynamışsa da, bu faktörün etkisi istenen düzeyde olmamıştır.

Siyasi istikrarın etkileri: İki yıl öncesine kadar olan siyasi istikrarsızlık, uzun vadeli yapılanmalar yerine daha çok kısa vadeli destekleme politikalarını ön plana çıkarmıştır.

2.3.3. Değişimin Etkileri

Belirtilen olumsuzlukların giderilmesi amacıyla tarım sektöründe geleneksel destekleme yöntemleri yerine DGD, 2001-2005 dönemi içinde uygulanmaya başlamıştır. Bu sayede geleneksel desteklemelerin kaldırılması ile meydana gelen boşluğun DGD uygulamaları ile doldurulması amaçlanmıştır.

Fiyat, girdi, kredi, desteklerinin kaldırılması ile beraber DGD ödemelerinin toplam tarımsal destekler içindeki payı devamlı artan bir seyir izlemiştir(TKB, 2004). Çizelge 1'de 2000-2004 yılları arasında tarım sektörüne verilen desteklerin miktarı genel başlıklar altında verilmektedir. 2001 yılı tarım sektörüne verilen toplam destekler içerisinde DGD'nin payı %7,6 iken 2003 yılında %74'ler seviyesine yükselmiştir. 2004 yılında ise bu oranın %70 civarında olması beklenmektedir.

Çizelge 1. Yıllar İtibariyle Toplam Destekleme Türlerinin Dağılımı (Trilyon TL)

Destek Türleri	2000		2001		2002		2003		2004	
	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%
1. Fiyat Desteği	209	22,6	136	12,3	610	21,7	-	-	-	-
2. Girdi Desteği	110	11,9	93	8,4	-	-	311	11,4	332	8,8
3. Hayvancılığı Geliştirme	12	1,3	42	3,8	69	2,5	125	4,6	200	5,3
4. Teşvik Primleri	12	1,3	12	1,1	18	0,6	-	-	-	-
5. Tazminatlar	29	3,1	27	2,4	40	1,4	-	-	-	-
6. Kredi Desteği	351	37,9	336	30,4	-	-	-	-	100	2,6
7. Fark + Telafi Ödemeleri	186	20,1	343	31,0	179	6,4	262	9,6	395	10,4
8. T. Kooperatif Projeleri	18	1,9	33	3,0	22	0,8	20	0,7	89	2,4
9. Doğrudan Gelir Desteği	-	-	84	7,6	1.877	66,7	2.010	73,7	2.668	70,5
Genel Toplam (Trilyon TL)	927	100	1.106	100	2.815	100	2.728	100	3.784	100

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (TKB), 2003, Hazine Müsteşarlığı, 2003

Çizelge 1'den de görüldüğü gibi, fiyat desteği, teşvik primleri ve kredi desteği 2003 yılından sonra hemen hemen sıfırlanmıştır. Aslında girdi desteği de 2002 yılında sıfırlanmış, fakat aslında DGD şeklinde verilen motorin desteği dolayısıyla 2003 ve 2004 yılında yine gündeme gelmiştir. Fiyat, girdi, telafi ödemeleri ve kredi desteği yerini DGD'ye bırakmıştır.

2.4. Mevcut Destekleme Politikaları

2.4.1. Doğrudan Gelir Desteği

DGD, üretimden bağımsız olarak çiftçiye yapılan sabit gelir desteği olarak ifade edilebilir. Dünyanın gündeminde yer alan bir politika olmasının temel nedeni, piyasaya etkisinin en az olması ve uluslararası ticaretin serbestleşmesine katkıda bulunmasıdır. Bu politika uygulama şartlarına göre çok çeşitli şekiller alabilmektedir. Türkiye'deki uygulama biçimiyle önceki tarım destekleri yerine ikame edilen ve tamamen herhangi bir şart koşulmadan işlenen arazi başına verilen bir destek olduğu gibi, AB ve ABD'de birtakım şartlara bağlı olarak ve belirlenen ürünler için uygulanan bir destek şeklinde de olabilmektedir. ARIP'in en önemli ayağı olan DGD'nin Türkiye'deki uygulamaları ve sonuçlarını irdelemeden önce dünyadaki uygulamaların özelliklerini kısaca vurgulamak gerekir. DGD farklı ülkelerde temelde benzer amaçlarla uygulamaya sokulmuş olmalarına rağmen, ülkelerin tarımsal yapısı, problemleri, ilişkili olduğu ülkeler grubuna uyumu ve uluslararası anlaşmalar sonucu ortaya çıkan yükümlülükleri DGD'nin uygulama biçiminin şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır (Yavuz, 2003). Örneğin; AB ve ABD'de azalan desteklerin yerine bu politikanın ikame edilmesi yanında üretimin kontrol altına alınması ve doğal kaynaklar ve çevrenin korunması da amaçlanmaktadır. Hatta AB'de yapılan son düzenlemelerle gıda, hayvan ve bitki sağlığını dikkate alan üretim şekli DGD alabilmek için zorunlu hale getirilmektedir. Halbuki Meksika, Romanya ve Türkiye gibi ülkelerde ise ana amaçların yanında

sırasıyla tarımsal yapının iyileştirilip üretimin artırılması, girdi kullanımının yaygınlaştırılması ve bütçe yüklerinin azaltılması hedef alınmıştır.

DGD'nin Amacı, Hedefleri ve Uygulamaları

Türkiye'de DGD uygulamasına geçilmesi ile, aşağıdaki hedeflerin gerçekleşmesi amaçlanmıştır(TKB, 2004).

- Üretim faktörleri için gerekli finansmanın dolaylı yöntemlerle değil, doğrudan üreticilere ulaştırılması,
- Geçmişte uygulanan tarımsal desteklerin gerçek üreticilere ulaşmadığından, bu desteklerin zamanla kaldırılması ve ülke ekonomisine getirdiği aşırı finansman yükünün azaltılması,
- Devlet tarafından sağlanan bazı sübvansiyonların kaldırılması sürecinde, üreticilerin bütçe olanakları ile desteklenmesi ve desteklemelerin bütçe disiplini içerisine alınması,
- Piyasalara müdahalelerin azaltılarak, fiyatların serbest piyasada oluşmasının sağlanması,
- Ülke genelinde üreticilerin doğru kayıtlarının alınması, elde edilen bu kayıtlarının her yıl güncelleştirilerek sağlıklı tarım politikalarının oluşturulması ve Avrupa Birliğine uyum için gerekli zeminin hazırlaması,
- Uygulamanın şeffaf yürütülmesi ve seçilen hedef kitleye bağlı olarak daha adaletli gelir dağılımının sağlanabilmesi.

DGD kavramı, Türkiye'de ilk defa 1990'lı yılların ikinci yarısında VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planında ve ARIP projesi çerçevesinde IMF'ye 1999 ve 2000 yıllarında verilen niyet mektubunda yer almıştır. Bu yaklaşımlar neticesinde, DGD sistemi 2000 yılında ilk önce pilot olarak 4 ilde, daha sonra 2001, 2002 ve 2003 yıllarında ülke genelinde uygulanmış, 2004 yılı uygulamaları ise devam etmektedir. Bu uygulama sonuçlarına ait özet veriler Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Yıllara Göre DGD Uygulamaları

Yıllar	Çiftçi Sayısı (milyon)	Kayıt Edilen Alan (milyon da)	Desteklenen Alan (milyon da)	Destekleme Miktarı (katrilyon TL)
2001	2,18	122	118	1,18
2002	2,58	163	162	2,18
2003	2,77	167	166	2,66
2004*	2,70	167		

* 3 Eylül 2004 tarihi itibariyle
Kaynak: TKB, 2001-2003

DGD'ye 2001 yılında geçilmesinden bugüne kadar, ÇKS büyük bir gelişme göstermiştir. 2001 ve 2002 yılı uygulamalarında sadece çiftçi ve arazi bilgileri, 2003 yılında ise çiftçi, arazi ve ürün bilgileri toplanmıştır. Bu veriler kullanılarak illere göre ürün deseni elde edilmeye başlanmıştır. ÇKS aracılığı ile çiftçi, köy, ilçe, il ve bölgeler seviyesinde arazi, ürün, mülkiyet durumu, kadastro durumu vb. bilgilere ulaşılması mümkün olmuştur.

DGD Uygulamasına İlişkin Görüşler

Uygulamanın Aleyhine Görüşler

DGD uygulamasına yönelik eleştirilerin başında, ödemelerin üretim miktarı dikkate alınmadan, ekili alan üzerinden yapılması gelmektedir. Bu durumun tarımsal üretimin artmasını ve ürün planlanması yapılmasını engellediği öne sürülmektedir.

Küçük arazilere sahip yoksul çiftçilerin, DGD uygulamasından yararlanabilmeleri için yapacağı harcamaların, alınacak DGD ödemesinden fazla olduğu, bu nedenle de küçük çiftçinin uygulamanın dışında kaldığı belirtilmektedir.

Kadastro geçmemiş yerlerde tespit çalışmalarının sağlıklı yapılamaması nedeniyle ekili olmayan arazilere de destek verildiği ifade edilmektedir.

Tapusu olmaması nedeniyle tarımla uğraşan ortakçı ve kiracıların DGD'den faydalanamadıkları, buna karşılık kentte oturan ve arazisini yıllardır görmemiş, tarımsal üretimle ilgisi olmayanların geniş oranda DGD'den yararlandıkları iddia edilmektedir.

Uygulamanın Lehine Görüşler

DGD uygulaması sonucu çiftçiler az da olsa kendilerine sağlanan nakit gelirden dolayı rahatlamış ve destekleme sisteminin tamamen tıkanması önlenmiştir.

DGD ödemeleriyle, çiftçinin tohum, gübre, ilaç gibi tarımsal faaliyetle ilgili ihtiyaçları peşin olarak karşılanmak suretiyle çiftçinin üretimden kaçması engellenmiştir.

ZB ve Tarım Kredi Kooperatifi (TKK) borçlarının yapılandırılmasında DGD ödemeleri peşinat olarak kullanılmıştır. Piyasadaki borçlarını ödeyen veya yeniden yapılandıran çiftçiler, tarımsal faaliyete devam etmek üzere ayni ve nakdi kredi bulma imkanına kavuşmuştur.

Uzun yıllar intikal ettirilmemiş tapulu arazilerin intikal işlemleri DGD uygulamaları sayesinde hızlandırılmıştır.

DGD ile çok sayıda verinin bulunduğu kullanılabilir bir veri tabanı oluşturulmuştur. Bunun sonucu olarak bu veri tabanı tarım politikalarına yön vermekte kullanılabilecek önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4.2. Prim Ödemeleri

Prim ödemeleri, pamuk, ayçiceği, zeytinyağı, soya ve kanola'ya yapılmaktadır. 2004 yılında, bu uygulamaya mısır da dahil edilmiştir. Bunlara ilave olarak süt ve et teşvik primleri de bu raporda "prim ödemeleri" başlığı altında ele alınmıştır. Prim ödemelerinin, üretim miktarı ve ekim alanlarında istenen artışı sağlamadığı, buna karşılık üretim miktarının belirli düzeyde tutulmasında, üretimin kayıt altına alınmasında ve üreticilerin gelir seviyelerinin korunmasında etkili olduğu görülmektedir(TKB, 2004). Prim ödemeleri incelendiğinde iki husus öne çıkmaktadır. Birincisi, prim ödemelerinin giderek azalması, ikincisi ise ödemelerin üç yıla yayılarak gecikmeli ödenmesidir (Hazine Müsteşarlığı, 2004).

Pamuk

Pamuk fiyatlarının en yaygın olarak üretilen buğdaya göre önemli ölçüde düştüğü, girdi fiyatları karşılaştırıldığında da birim pamuk miktarı ile satın alınan girdi miktarında önemli azalmalar olduğu görülmektedir. Öte yandan Türkiye, pamuk kullanımında yaklaşık %50 oranında dışa bağımlı olduğundan pamuk üretiminin devamlılığı için prim ödemesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu nedenlerden dolayı, üreticinin eline geçmesi gereken hedef fiyat ile dünya fiyatlarını yansıtan İzmir Ticaret Borsası Ege Standart 1 Pamuğu arasındaki fiyat farkı üreticiye pirim olarak ödenmektedir.

Ayçiçeği

Son 24 yıl dikkate alındığında, ayçiçeği fiyatlarının alternatif ürün olan buğdaya göre önemli oranda geri kaldığı, ayçiçeği fiyatları ile girdi fiyatları karşılaştırıldığında da birim ayçiçeği miktarı ile satın alınan girdi miktarlarında da önemli düşüşler yaşandığı görülmektedir. Bu gelişmeler üreticileri ayçiçeği üretiminden vazgeçirecek noktaya getirmiştir. Türkiye'nin yağlı tohumlar

tüketiminde önemli oranda dışa bağımlı olması ve bu nedenle ayçiçeği üretiminde açığının giderilmesi ve üretimde devamlılığının sağlanması açısından prim ödemesi gerekli görülmektedir. Bu değerlendirmelere göre, üreticinin eline geçmesi gereken fiyat ile uluslararası borsa olarak kabul edilen Rotterdam'da aynı dönemde oluşan fiyat göz önüne alınarak bulunan fiyat farkının üreticilere prim olarak ödenmesi esas kabul edilmiştir.

Soya Fasulyesi

Soya fasulyesi fiyatları ile girdi fiyatları karşılaştırıldığında da birim soya fasulyesi miktarı ile satın alınan girdi miktarlarında önemli düşüşler yaşandığı görülmektedir. Bu gelişmeler üreticileri soya üretiminden vazgeçirecek noktaya getirmiştir. Yağlı tohumlar tüketiminde ve yem sanayinde önemli oranda dışa bağımlı olunduğu gözönüne alındığında soya üretiminin artırılması için prim ödemesi zorunlu görülmektedir. Yapılan bu değerlendirmelere göre, üreticinin eline geçmesi gereken fiyat ile uluslararası borsalarda oluşan fiyat göz önüne alınarak bulunan fiyat farkının üreticilere prim olarak ödenmesi esas alınmıştır.

Kanola

Türkiye'de kanola prim ödemesi, üreticinin eline geçmesi gereken fiyat ile uluslararası borsalarda aynı dönemde oluşan fiyat göz önüne alınarak bulunan fiyat farkının üreticilere prim olarak ödenmesi ödenmesi biçiminde uygulanmaktadır.

Zeytinyağı

Zeytinyağı üreticinin eline geçmesi gereken fiyatın, dış piyasa fiyatı karşılığının üzerinde olması hedeflenmektedir. Bu nedenle, üretici maliyetlerinin karşılanması, üreticinin gelir düzeyinin korunabilmesi, gelecek dönemlerde de zeytinyağı üretiminin teşvik edilebilmesi, zeytinyağı üretiminin ve zeytinliklerin kayıt altına alınabilmesi ve sanayiciye dış piyasa fiyatı düzeyinden hammadde temin edilebilmesi için prim verilmesi karara bağlanmıştır.

Süt Teşvik Primi

Süt teşvik primi, çift cidarlı kazana ve pastörizatör veya UHT sistemine sahip süt ürünleri imal eden süt işleme tesislerine süt satan üreticilere beher litre süt için her yıl Para ve Kredi Kurulu tarafından belirlenen miktarda ödenen miktardır(TKB, 2004).

Türkiye'de hayvancılığın lokomotifi olan süt üretiminin teşviki, süt üreticisinin gelir seviyesinin yükseltilmesi, üretilen çiğ sütün modern tesislerde pastörize ve/veya sterilize (UHT) edilerek hijyenik imalat yapan işletmelere akışının sağlanması, kullanılan teknolojinin yurt çapında iyileştirilmesi ve sonuç olarak halkın daha kaliteli, hijyenik süt mamulleri tüketmesini sağlamak amacıyla 1987 yılında başlayan süt teşvik primi uygulaması halen devam etmektedir.

Kültür ırkı hayvancılığın geliştirilmesi amacıyla soy kütüğü uygulaması başlatılmış olup, soy kütüğüne kayıtlı olmayanlara süt teşvik primi 20 bin TL ödenirken, soy kütüğüne kayıtlı hayvanları olan üreticilere 40 bin TL ödenerek soy kütüğüne kayıt cazip hale getirilmiştir. Trakya bölgesinde "Hastalıktan Ari Sağlık Sertifikası" alan işletmelerden elde edilen beher litre süt için ayrıca %50 oranında ilave süt teşvik primi ödenmektedir.

Süt işleyen tesislere Bakanlıkça süt teşvik kod numarası verilmekte olup, bu tesislerin sayısı süt teşvik priminin ilk başladığı yıllarda 1357 adet ve kurulu kapasitesi yaklaşık 6 milyon ton/yıl iken 2003 yılında işletme sayısı 1160'a düşmüş, ancak kapasite yaklaşık 8 milyon ton/yıl'a yükselmiştir.

Et Teşvik Primi

Mayıs 1990'da başlamış olan ilk et teşvik primi uygulamasına Ocak 1995'te son verilmiştir. Son yıllarda yem fiyatlarının yüksek olması, et alım fiyatlarının düşük kalması, kredi faizlerinin yüksekliği, hayvan pazarları ile kombina ve mezbahaları ruhsatlandırma ile etkinliğinin tam olarak kazandırılamaması ve en önemlisi kaçak hayvan ve et girişlerinin etkin olarak önlenememesi besicilik yapan yetiştiricileri zor durumda bırakmıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı et teşvik primi tekrar 2004 yılının ikinci yarısında gündeme gelmiştir(TKB, 2004).

Bakanlık tarafından ruhsatlandırılan kombina ve mezbahalarda kesimin teşvik edilmesi ve buralarda kesilen hayvan sayılarının artırılması ile sağlıklı ve güvenilir ürünler elde edilmesini amaçlayan 2004/21 sayılı Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararında Değişiklik Yapılmasına Dair Karara ait Uygulama Tebliği yayınlanmıştır.

Et teşvik primi ödemesi, bakanlıktan ruhsatlı kombina veya mezbahalarda kesilen büyükbaş sığır cinsi erkek hayvanların yetiştiricilerine karkas kilogramı üzerinden yapılmaktadır.Teşvik Primi, tosun, dana, boğa gibi 190 kg karkas ağırlığı üzerindeki sığır cinsi erkek hayvan yetiştiricilerine verilmekte olup manda yetiştiricileri bu primden yararlandırılmamaktadır.

Bu uygulama sırasında aşağıdaki problemlerle karşılaşılmıştır.

- Bakanlığın ruhsat verdiği kombina veya mezbahaların kapasitelerinin üzerinde kesim yapması,
- Tanımlanan ve veri tabanına aktarılan hayvanların mükerrer kesilerek prim talep edilmesi,
- Satın alınan hayvanların bu işle iştigal eden kişilerce kendi işletmelerine aktarılarak teşvik priminden emeksiz kazanç sağlamaları,
- İşletmelerin bulunduğu yerden farklı bir yerde bulunan muhtarlık veya belediyeden alınan menşe şahadetnamesi ile hayvanların kesime getirilmesi,
- Standartlar ile Tebliğde adı geçen karkas tanımının farklı olması nedeniyle, böbrek ve böbrek yağlarının da ödemeye esas kilograma dahil edilmesi.

Prim Ödemeleri ve DTÖ Kararları

Tüm teşvik primleriyle ilgili en önemli problem, bu politikaların özellikle Cenevre'de yayınlanan DTÖ Genel Konsey Taslak Kararı sonuçlarıyla uyumlu olmasıdır. İç destekler adı altında yer alan kırmızı kutu tedbirleri arasında bulunan girdi destekleri, fiyat yolu ile desteklemeler ve primler, toplam destekleme bütçesinin içerisinde küçük bir paya sahiptir. Kırmızı kutu tedbirleri için öngörülen %10'luk istisna dikkate alındığında bugün için ek bir yükümlülük altına girilmesi olası görülmemektedir. Ancak, Asgari Destek (de minimis) istisnasının %10'un altına çekilmesi halinde prim desteği verilen ürünlerde sorunlarla karşılaşılması olasıdır.

2.4.3. Alternatif Ürün Desteği

ARIP çerçevesinde, üretim fazlalığı olan ürünlerin yerine alan daraltılarak kazanılan arazilerde ithalat yoluyla karşılanan ürünlerin yetiştirilmesi planlanmıştır. Fındık ve tütün üretimi her geçen yıl artarak devam etmiştir. Alternatif Ürün Projesi devlet hazinesine yük haline gelen ürünlerin üretim alanlarını daraltarak yeni ürün desenleri oluşturmayı hedeflemektedir. ARIP kapsamında 2001 yılı Kasım ayında uygulanmaya başlanmış olan bu proje, 2006 yılı sonuna kadar devam edecektir.

Fındıkta Alternatif Ürün Projesi

Türkiye'nin fındık ihracatı ve iç tüketimi yılda 450 bin ton civarında kabuklu fındığa eşdeğerdir. Yıllık ortalama üretim 550 bin ton civarında olduğundan, her yıl 100 bin ton civarında üretim fazlası bulunmaktadır. Bu üretim fazlalığının gelecek yıllarda ihraç şansının olmaması ve yağlığa ayrılması ya da ekonomik değeri olmayan amaçlarla kullanılması, her yıl bütçeye büyük yük getirmiştir. Bu amaçla, Karadeniz bölgesinde 16 bin hektarlık düz alanda yetişen 28 bin ton fındığın yerine alternatif ürün yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Alternatif Ürün Projesinden yararlanan üreticilerin gelir kayıplarının önlenmesi amacıyla dekara 65 dolar söküm, 135 dolar girdi-bakım-hasat ödemesi olmak üzere toplam 200 dolar ödenmesi planlanmıştır.

Bu projeyle ilgili olarak, 2001-2003 yılları arasında yapılan faaliyetler çerçevesinde Fındık Alanlarının Tespitine Dair Karar, Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi ile Fındık Yerine Alternatif Ürün Yetiştirmeyi Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine Dair Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik ve Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi ile Fındık Yerine Alternatif Ürün Yetiştirmeyi Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine ve Bu Üreticilere Teknik Yardım Sağlanmasına Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik çıkarılarak yayınlanmıştır. TKB il ve ilçe müdürlüklerinde bu proje ile ilgili gerekli tanıtım, eğitim ve yayım çalışmaları yapılmıştır.

Bu projenin uygulanması sırasında karşılaşılan önemli zorluklar, aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Fındık bahçesinin bulunduğu ilin dışında yaşayan ailelerin fazla olması,
- Yetiştiriciliğinin kolay olması ve üreticinin fazla zaman ayırmaması,
- Fındık üretim alanlarının bir kısmının kadastro geçmeyen alanlarda veya orman ve orman vasfını yitirmiş (2b) alanlar içinde olması, dolayısıyla üreticilerin elindeki fındık bahçesini kaybetme endişesi taşıması,
- Özellikle sivil çiftçi örgütleri önderliğinde geçiş ürünlerinin fındık kadar gelir getirmeyeceği ve yeni ürünlerin fındık gibi pazarlanamayacağı yönünde bölgesel direnç gruplarının olması,
- ARIP kapsamında yürütülmekte olan Kamuoyu Bilgilendirme Kampanyası'nın geç kalması,

Tütünde Alternatif Ürün Projesi

Bu projenin amacı, üretim fazlalığı olan ve bütçeye büyük yük getiren tütün üretim alanlarının azaltılması ve azaltılma nedeniyle kazanılan bu tarım alanlarında, üretim açığı olan ürünlerin yaygınlaştırılmasıdır. Bu amaçla, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde tütün üretimi yapılan toplam 36 bin hektar alanın 9 bin hektarlık alanında üretilen 8,1 ton tütünün yerine alternatif ürün yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

Alternatif Ürün Projesinden yararlanan üreticilerin gelir kayıplarının önlenmesi amacıyla girdi-bakım-hasat masrafı olarak dekara 80 dolar ödenmektedir. Tütün üretiminden vazgeçilerek, kazanılan alanlara alternatif olabilecek ürünler olarak buğday, ayçiçeği, kanola, kuru fasulye, nohut, kırmızı mercimek, pamuk, fiğ, korunga, bağ, meyve, sebze, sera, aromatik ve tıbbi bitkiler önerilmektedir.

Bu projeye yönelik olarak 2001-2003 yılları arasında yapılan faaliyetler kapsamında Tütün Üretiminden Vazgeçip Alternatif Ürün Yetiştiren Üreticilerin Desteklenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı ve Tütün Üretiminden Vazgeçip Alternatif Ürün Yetiştiren Üreticilerin Desteklenmesine Dair Karar'ın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ yayınlanmıştır. TKB il ve ilçe müdürlüklerinde bu proje ile ilgili gerekli tanıtım, eğitim, yayım ve ziyaret çalışmaları yapılmıştır.

Projenin uygulamasında karşılaşılan önemli zorluklar aşağıdaki gibi sıralanabilir.

• Kota sahibi olan üreticilerin büyük bir kısmının arazisinin olmaması,

• Tütün yetiştiriciliğinin emek yoğun bir iş olması nedeniyle bölgede yaşanan işsizlik sorununa bir derece çözüm getirmiş olması,

• Bölgede tütünün uzun yıllar yetiştirilmesinden dolayı üreticilerin yetiştiriciliğini bilmedikleri ürünlere yönelmek istememesi,

• Tekel'in üreticilere 2003 yılı başında 100 Milyon TL nakit avans ödemesi,

• Alternatif Ürün Projesi başvurusunun DGD başvurusu ile aynı döneme gelmesi,

• Üreticilere teşvik ve örnek olabilecek önder çiftçilere yaptırılacak olan alternatif ürün yetiştiriciliğinin gösterildiği demonstrasyon çalışmalarının halen tamamlanmamış olması,

• Üreticilerin, şu anda tütün üretiminden kendiliğinden vazgeçmesi halinde dahi ilerde devletin destek sağlayacağı beklentisi sebebiyle kotalarını kaybetme endişeleri taşıması,

• Üreticilerin, yetiştirecekleri alternatif ürünleri pazarlama endişesi taşıması,

• Hibe ödemesinin tek yıl olması ve üreticilerin sonraki yıllar için endişe taşıması,

• 2002 yılı hibe ödemelerinin gecikmesi ile üreticilerin güveninin sarsılması,

Şeker Pancarında Alternatif Ürün Projesi

Bakanlık ile Ticaret ve Sanayi Bakanlığı arasında "Şeker Pancarı Kotaları ve Telafi Edici Ödeme Uygulama Protokolü" 01.04.2003 tarihinde imzalanmıştır. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından 2003/2004 pazarlama yılında, Şeker Kurumu tarafından tahsis edilen A şekeri kotası ve Şirket stokları dikkate alınarak 10,3 milyon ton pancar kotası dağıtılmıştır. Dağıtılan bu miktar 2002 ürün yılında satın alınan 12,123 milyon ton pancara göre ülke genelinde %15 oranında daralmayı ifade etmektedir.

Şeker pancarı üreticilerinin söz konusu uygulama ile mağduriyetlerinin giderilebilmesi, ayrıca bitkisel yağ açığını kapatabilmek ve yem bitkileri ekimini teşvik etmek amacıyla "2003 Yılı Şeker Pancarı Üretimi Kotalarının Daraltılmasıyla Oluşacak Alanlarda Alternatif Ürün Olarak Mısır, Ayçiçeği, Soya Fasulyesi ve Yem Bitkisi Ekimi Yapan Üreticilere Bir Defaya Mahsus Olmak Üzere Yapılacak Telafi Edici Ödemeye Dair Bakanlar Kurulu Kararı Uygulama Tebliği" 14.05.2003 tarih ve 25018 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Söz konusu uygulama ile 2003 yılı şeker pancarı üretimi kotalarının daraltılmasıyla oluşacak alanlarda üreticilerin alternatif ürün olarak mısır ekimi yapmaları halinde dekara 132 milyon TL, ayçiçeği ekimi yapmaları halinde 126 milyon TL, soya fasulyesi ekimi yapmaları halinde 116 milyon TL ve yem bitkisi ekimi yapmaları halinde 94 milyon TL ödeme yapılması öngörülmüştür.

İl Şekerpancarı Komisyonu kararları ile yaklaşık 6 bin çiftçi ailesinin 13 bin dekar mısır, 15 bin dekar yağlık ayçiçeği, 3 dekar soya fasulyesi ve 8 bin dekar yem bitkileri olmak üzere toplam yaklaşık 36 bin dekar daralan kota alanında telafi edici ödemeye esas ekilişleri olduğu tespit edilmiştir. 2004 yılı mali bütçesinden bu çiftçilere toplam 4,5 trilyon TL üretici hesaplarına aktarılmak suretiyle 31.05.2004 tarihinden itibaren ödeme yapılmıştır.

2.4.4. Hayvancılık ve Yem Bitkileri Destekleri

Hayvancılığın geliştirilmesi ve hayvansal üretimin artırılması amacıyla, nitelikli kaba yem açığının kapatılması için yem bitkileri üretiminin teşvik edilmesi, genetik ıslahı daha etkili ve yaygın hale getirmek için suni tohumlama ile soy kütüğü kayıtları tutulması ve belgeli damızlık kullanımının teşvik edilmesi gibi hususlardan oluşan Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı, 2000-2004 yıllarını kapsamaktadır(TKB, 2004).

• İlgili evrak ve belgelerini tarım il ve ilçe müdürlüklerine veren çiftçilere ektikleri yem bitkileri için nakliye, ilaç ve gübre bedelleri hariç olmak şartıyla çok yıllık yem bitkisi ekenlere uygun görülen masrafların %35'i, ekiliş alanları ile uyumlu alet ve makine alım giderlerinin % 30'u, tek yıllık yem bitkisi ekimi yapanların uygun görülen işletme giderlerinin ve ekiliş alanları ile uyumlu alet ve makine alım giderlerinin %20'si oranında destekleme ödemesi yapılmaktadır.

• Bakanlık ve yetkili Bakanlık kurumlarınca sertifika verilmiş, 15-27 aylık yaşlarda ve en az 3 aylık, aynı boğa ile tohumlanmış ve gebe kalmış düve satın alan şahıslara 3 ay içinde ilgili makamlara başvurması koşuluyla bir kereye mahsus olmak üzere saf ırk sertifikalı düvelere 200 Milyon TL./baş, damızlık sertifikalı düvelere de 400 Milyon TL/baş destekleme ödemesi yapılmaktadır.

• Hayvanına yetkili veteriner hekim ve tüzel kişilerce suni tohumlama yaptırarak suni tohumlama belgesini alan kişilerin müracaatlarında her hayvana bir kez olmak şartıyla 7.5-15 Milyon TL suni tohumlama destek ödemesi yapılmaktadır.

• Ön soykütüğü ve soykütüğüne kayıtlı hayvanlarına aynı ırk boğadan suni tohumlama yaptırarak buzağı alan yetiştiricilere her buzağı için bir kez olmak üzere, 30-60 Milyon TL/buzağı destek ödemesi yapılmaktadır.

• Kalkınmada öncelikli illerde suni tohumlama ekibi kuran gerçek ve tüzel kişilere 2.250 milyon TL, diğer illerde ekip kuranlara ise 1.125 milyon TL destekleme primi ödemesi yapılmaktadır.

• Bakanlıkça üretim izni verilmiş işletmelerden o yıla ait üretim sezonu boyunca ana arı satın alarak kullanan üreticilere, ana arı başına 5 milyon TL, desteklemeden yaralanacak arıcıların Arı Yetiştiriciliği Birliği üyesi olması halinde ise, ana arı başına 10 milyon TL doğrudan destek ödemesi yapılmaktadır.

Bu desteklemelerle ilgili harcamalar Çizelge 3'de verilmiştir. Bakanlık tarafından onaylanan hak edişlere göre, T.C. Ziraat Bankası tarafından Hazine Müsteşarlığına intikal ettirilen listeler uyarınca, bankaya kaynak aktarılmakta ve ödemeler banka tarafından hak sahiplerine ulaştırılmaktadır.

Çizelge 3. Hayvancılık Desteklemeleri Kapsamında Yapılan Ödemeler (Milyon TL)

Hayvancılık Ödemeleri (Milyon Tl)	2000	2001	2002	2003	2004
Gebe Düve	183.133	2.221.602	2.865.008	2.427.598	2.063.324
Yem	2.423.103	16.292.129	35.574.257	61.795.739	19.949.594
Suni Tohumlama	142.919	1.049.871	1.214.098	1.973.611	2.599.108
Suni Tohumlama Ekipmanı	1.820	22.747	65.765	89.515	99.850
Kaba Yem	9.246.025	19.037.078	0	0	0
Sığır Ve Manda		2.828.560	29.321.972	0	0
Süt			17.546.411	38.192.049	32.574.517
Buzağı				365.196	1.907.829
Arı				108.024	230.467
Balık				799.117	3.310.584
Hastalıktan Ari Süt Hayv.				5.595	41.043
Telef Olan Hayvan Tazm.					403.947
Et					5.466.956
Toplam	11.997.000	41.451.987	86.587.511	105.756.443	68.647.219

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2004.

2.5. Yeniden Yapılanma Uyum Stratejileri

2.5.1. Yapılanma için Şartlar ve Gerekçeler

Şartlar

Türkiye'nin şu an sahip olduğu siyasi güç ve istikrar, tarımın kronikleşmiş sorunlarına radikal çözümler getirmek için iyi bir ortam sunmaktadır.

Dünya Bankası destekli olarak başlatılan tarımsal reformlar da, Türkiye tarım politikalarında büyük ve gerekli değişiklikler yapmak için zemin hazırlamaktadır. Bu reformlar, yeniden yapılanmalara karşı olabilecek dirençleri azaltmıştır.

AB'ye girmek için önemli bir çaba içinde olan Türkiye, tarım politikalarının OTP'ye uyum çalışmalarını hızlı bir şekilde tamamlamak durumundadır. AB'ye girme sürecinin önemli bir noktasında olan Türkiye, bu çabalar için gerekli mali ve teknik desteği almak için her zamankinden daha fazla uygun şartlara sahiptir.

Türkiye, 1995 yılında uygulamaya giren DTÖ Tarım Anlaşmasına da uyum göstermek zorundadır. Söz konusu anlaşma piyasaya müdahale eden ve saptırıcı etkisi bulunan fiyat ve girdi desteklerini aşamalı olarak kaldırmayı, buna karşılık DGD'yi tek destekleme sistemi olarak kabul ettirmektedir. Ancak Türkiye'nin tarım kesimi ile ilgili üretim ve verimlilik gibi temel yapısal sorunları bulunduğundan, belirli bir süre daha DTÖ'nün ortadan kaldırmaya çalıştığı destek sistemlerinden belirli bir süre daha yararlanması gerekmektedir.

Gerekçeler

Türkiye nüfusunun yaklaşık %35'i tarımda çalışmakta ve GSYİH'nın ise yaklaşık %12'si tarımdan karşılanmaktadır. Bu rakamlar tarımın Türkiye ekonomisinde hala çok önemli yere sahip olduğunu göstermektedir.

Şu ana kadar takip edilen tarımsal destekleme politikaları sürekli olmamış, orta vadeli, istikrarlı ve hukuki çerçevesi belirlenmiş bir yapı arzetmemiştir. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'deki destekleme politikalarının da uzun dönemli ve istikrarlı hale getirilmesi zorunludur.

Türkiye'de şu an uygulanan tarımsal destekleme politikaları yeterince başarılı olamamış ve kabul görmemiştir. Bu durum, yeni politika arayışlarına zemin hazırlamaktadır.

Mevcut iktidar tarafından öngörülen ekonomik gelişmeye paralel olarak, tarım sektörünün de ekonomik büyümeden yararlanması ve bu gelişmeye katkıda bulunması gerekmektedir. Bunun sağlanması için, tarım politikalarında iyi bir hazırlık çalışması ile yeniden yapılanmaya gidilmelidir.

Türkiye'deki tarım politikalarıyla ilgili yapının, gerek AB Tarım Hukukunda yapılan sadeleştirmelere, gerekse FEOGA gibi bir yapılanmaya ihtiyacı olduğundan, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planında öngörülen stratejilere bağlı olarak yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Türkiye'nin gündemde olan Kamu Yönetimi Temel Yasası ve Yerel Yönetimler Yasası hazırlıklarını göz önünde bulunduran bir Tarım Yasası hazırlanmalıdır ki bu konuda Bakanlık çalışmalarını tamamlamak üzeredir. ABD ve AB'dekilere benzer uzun dönemli, istikrarlı, hükümetlerle değişmeyen, politika uygulayıcılarına yol gösteren ve destekleme politikalarına yön veren böyle bir yasasının çıkarılması zorunludur.

2.5.2. DTÖ Kurallarına Uyum

DTÖ müzakerelerine zemin oluşturacak ve genel tavizleri içerecek bir çerçeve metin 30 Temmuz 2004 tarihinde DTÖ Genel Konseyi toplantısında kabul edilmiştir. Bundan sonra, ayrıntılı nihai anlaşma metninin hazırlanması ve 2005 yılında Hong Kong'da düzenlenecek DTÖ Bakanlar Toplantısı'nda kabul edildikten sonra yürürlüğe konulması öngörülmektedir. Kabul edilen metin, uluslararası ticaretin daha fazla serbestleştirilmesi için temel bir yapıyı oluşturmaktadır. Bu yapının temel taşları şöyle tespit edilmiştir:

- Serbest ticareti bozucu nitelikteki tarımsal desteklerin azaltılması,
- Ticarette haksız rekabete neden olan ihracat teşviklerinin, belirlenecek bir süre sonunda kaldırılması,
- İç pazarların korunmasına yönelik gümrük vergilerinin azaltılması.

Gelişme Yolundaki Ülkelere(GYÜ), bu serbestleşme tedbirlerini daha az oranda ve daha fazla sürede yapma ayrıcalığı tanınmış, Çok Az Gelişmiş Ülkeler grubunda yer alan yaklaşık 50 yoksul ülke bu tedbirlerden muaf tutulmuştur.

Türkiye, DTÖ sınıflamasında GYÜ'ler grubunda yer almaktadır. Bu nedenle GYÜ'lere tanınan ayrıcalıklardan yararlanacaktır. Bu arada Gelişmiş Ülkelerin (GÜ) ihracat sübvansiyonlarını azaltmaları, gümrük vergilerini indirmeleri ve iç desteklerini kısmaları sonucunda, tarım ürünlerinin dış pazarlardaki rekabeti açısından bazı kazanımlar da elde edilebilecektir. Muhtemel yükümlülükler ve kazanımlar ile müzakerelerde izlenmesi gereken tutum iç destekler, pazara giriş ve ihracat teşvikleri başlıkları altında değerlendirilmiştir(TKB, 2004).

İç Destekler

Kırmızı Kutu: Tarımsal destekleme politikası, 2000 yılında başlatılan reform paralelinde daha çok DGD'ye kaydırılmıştır. Dolayısıyla iç destekler altında yer alan kırmızı kutu tedbirleri arasında bulunan girdi destekleri, fiyat yolu ile desteklemeler ve primler, toplam destekleme bütçesinin içerisinde çok az bir pay işgal etmektedir. Kırmızı kutu tedbirleri için öngörülen %10'luk istisna dikkate alındığında Türkiye'nin bugün için bir ek yükümlülük altına girmesi söz konusu değildir. Ancak, asgari destek (de minimis) istisnasının %10'un altına çekilmesi halinde prim desteği verilen pamuk, ayçiçeği, soya fasulyesi gibi ürünlerde sorun yaşanması muhtemeldir.

Mavi Kutu: Mavi kutu tedbirleri altında fındık ve tütünde uygulanmakta olan alan daraltması ve çay budama tazminatları yer almaktadır. Bu tedbirler üretim ya da verimle bağlantılı olmayıp, alan ve kalite kriterlerine dayanmaktadır. Kabul edilen çerçeve metinde mavi kutu tedbirleri için müzakerelerde tarihsel bir süre tespit edilerek, bu desteklerin toplam tarımsal üretim değerinin % 5'ini geçmeyecek şekilde azaltılması öngörülmektedir. Türkiye'nin şu an bu kutuya giren destekleme tedbirlerinin parasal değerinin çok düşük olması nedeniyle, kararların, bu desteklemeleri olumsuz etkileyecek bir yükümlülüğe neden olması beklenmemektedir. Ancak eğer Türkiye 'Fark Ödeme' sistemini önümüzdeki yıllarda uygulamaya koyarsa en yüksek destek değerinin %10'un altına çekilmesi düşünülen bu uygulamayı kısıtlayabilir.

Yeşil Kutu Tedbirleri: Yeşil kutu tedbirleri içerisinde yer alan başta doğrudan gelir desteği olmak üzere, kırsal kalkınma, gıda güvencesi, alt yapı yatırımları, genel hizmetler gibi desteklerin, bugün olduğu gibi uygulanabileceği anlaşılmaktadır.

Burada önemli olan husus Bakanlığın 2006-2010 yıllarını kapsayan Tarım Stratejilerini hazırlamış olmasıdır. Bu strateji belgesi hazırlanırken DTÖ'deki muhtemel gelişmeler dikkate alındığından, prim uygulaması dışındaki destekleme tedbirlerinin çoğunun Yeşil Kutu'da yer alması mümkün

olacaktır. Tarım Stratejileri belgesi, müzakerelerde Türkiye'nin izleyeceği tutum için büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

Pazara giriş

Pazara giriş yani gümrük vergilerinin indirilmesi konusu ile ilgili olarak çerçeve metinde GYÜ'ler için bahsedilen ayrıcalıklar ve özel ürün tespiti yoluyla, hayvansal ürünler başta olmak üzere bölgesel kalkınma, gıda güvencesi açısından önem taşıyan tarım ürünleri için ayrıcalıklı işlemlerden yararlanılması mümkün olabilecektir. Bu husus Bakanlık bünyesinde çok iyi değerlendirilerek müzakereler sırasında izlenecek tutum tespit edilmelidir.

İhracat Teşvikleri

Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatı için sağladığı teşvikler, çok düşük miktarlarda kalmaktadır. Ayrıca ihracat kredileri içerinde tarım ürünleri yer almadığından müzakerelerde ihracat sübvansiyonlarının kaldırılması yönünde atılacak adımların bu teşvikleri azaltma yönünde bir yükümlülük getirmesi beklenmemektedir. Ancak, GÜ'lerin uyguladıkları ihracat teşviklerinin kaldırılması Türkiye çıkışlı tarım ürünlerinin dış pazarlardaki rekabet gücünü artıracağından olumlu bir sonuç doğurabilir.

Sonuç olarak; belirlenen çerçeve metin, bundan sonra yapılacak ticaret müzakerelerinin dayanacağı esaslarla ilgili bir mutabakat metni niteliğindedir. Ülkeler, müzakerelerde, bu esaslar çerçevesinde, kendi çıkarlarına uygun tutum izleyecektir. Ülkemizin de "Tarım Stratejileri" ışığında kendi çıkarlarını savunacak hazırlıklardan sonra müzakerelere katılması önem taşımaktadır. Bu bağlamda, özellikle özel ve hassas ürünlerin tanımı, strateji belgesinde yer alan tedbirlerin yeşil kutu'da yer alması, asgari sestek (de minimis) istisnasının GYÜ'ler için % 10'nun altına düşürülmemesi gibi konularda hazırlıklı olarak müzakerelere katılmak gerekmektedir.

2.5.3. AB'ye Uyum: FEOGA Benzeri Yapılanma

Destekleme Fonunun Oluşumu

Tarım politikalarını destekleme fonu, "Ulusal Fon" adı altında tek elden yürütülmelidir. Bu amaçla, AB fonlarını yönetmek üzere sistemin omurgasını oluşturan Ulusal Fon'un idari ve teknik örgütlenmesi Hazine müsteşarlığı bünyesinde tamamlanarak, 7 Nisan 2003 tarihinde AB Komisyonuna akreditasyon başvurusu yapılmış ve 8 Ekim 2003 tarihi itibariyle akredite edilmiştir. Böylece 2006 yılına kadar toplam 1 Milyar Euro tutarındaki fonların Türkiye'ye aktarılmasının önü açılmıştır(Babacan, 2003). AB'ye aday olan Türkiye için, tam üye olunduğunda FEOGA'ya devredilmek üzere böyle bir Ulusal Fon'un kurulması, OTP'ye uyum açısından da uygun olmuştur. Zaten aday ülkelerin uyumu açısından bu yapılanma öngörülmektedir.

Türkiye'de tarımsal destekleme politikalarının hatta tarıma yönelik yapısal ve kalkınma politikalarının finansmanının tek elden yürütülmesi için "Ulusal Fon" oluşturulması hem AB'ye uyum açısından hem de tarım politikalarına harcanacak bütçe kaynaklarının disipline edilmesi ve etkin kullanımı açısından gerekli olmuştur.

Destekleme Fonunun Kaynakları

AB'ye uyum çerçevesinde böyle bir fonun kaynaklarının, AB'nin bütçe kaynakları şeklinde olması gerekir. Çünkü, Türkiye'nin AB'ye girmesi durumunda bu kaynaklar yoluyla AB bütçesine kaynak aktarımı yapılacaktır. Bu fonun oluşturulmuş olması ve kaynaklarının da AB'deki gibi düzenlenmesi, AB'ne uyum açısından da Türkiye için önemli bir adım olacaktır. Bu kaynaklar, (1)

Gümrük vergileri, (2) Tarım ürünleri ithalatından alınan vergiler, (3) Şeker ve glikoz vergileri, (4) Katma değer vergisi ve (5) Gayri Safi Milli Hasıla katkısıdır (Yazgan, 2003).

Destekleme Fonunun Harcamaları

Harcama kalemlerinin, Türkiye tarım sektörünün problemlerindeki farklılıklardan dolayı, AB ile aynı olması beklenemez. Fakat destekleme politikalarının AB'de olduğu gibi önemli bir yer tutacağı kaçınılmazdır. Bu desteklerin miktarı ve dağılımının, tarım sektörünün problemleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak belirlenmesi gerekir. Gelişmiş ülkelerdeki eğilimler ve DTÖ anlaşmaları doğrultusunda desteklemelerin önemli bir kısmını piyasaya müdahaleci olmayan DGD şeklindeki destekler olması gerekmektedir. Bunun yanında AB'de olduğu gibi çiftçiye piyasa garantisi sağlayan fakat piyasaya fazla mudahaleci olmayacak hedef fiyatı ve fark ödemesi gibi politika araçları da kullanılmalıdır.

Türkiye tarımının verimlilik, ekonomik olmayan işletme büyüklükleri, kırsal alanda çalışan işgücü fazlalığı, çiftçilerin yeterince örgütlenememesi ve bölgeler arası dengesizlikler gibi önemli yapısal problemlerinin çözümüne de kaynak ayrılması zorunlu olacaktır. AB bütçesinden bu alanlara kaynak aktarımı hızlı bir şekilde artmaktadır. Türkiye'de de bu yönde kaynakların artırılması, AB politikalarına uyum açısından paralellik göstermektedir.

Destekleme Politikalarının Karar Mekanizmaları

Destekleme ile ilgili karar mekanizmaları, tamamen Tarım Bakanlığı içerisinde AB'deki "Ödeme Kurumlarına" benzer bir şekilde oluşturulmalı ve gerekirse ilgili bakanlık ve kurumların bilgisine başvurulmalıdır. AB üyesi ülkelerdeki ödeme kurumları, bu ülkelerdeki tarım bakanlığı bünyesinde görev yapan ve AB kurallarına göre belirlenmiş kuruluşlardır. Ödeme kurumlarının ana görevi, üye ülkelerde OTP'nin yürütülmesi için ayrılan finansmanın kullanılmasını sağlamaktır. FEOGA Garanti Bölümü'nden yapılan OTP harcamaları kullanıcılara bu kurumlar yoluyla ödenmektedir. Ödeme kurumları temel olarak, söz konusu ödeme yapılmadan önce ödemeye konu olacak faaliyetlerin Topluluk kurallarına uygunluğunu, ödemelerin doğru olarak yapılıp, muhasebe kayıtlarına tam olarak geçirilip geçirilmediğini ve gerekli belgelerin zamanında ve AB normlarına uygun bir şekilde teslim edilip edilmediğini kontrol eder.

Bu birimin şu anda Bakanlıkta mevcut hangi birim olabileceği veya bu fonksiyonun hangi birimler tarafından yürütülebileceğine Bakanlık bünyesinde tartışılarak karar verilebilir. Bu birim; ödeme yapmaya yetkili birim, ödemelerin yönetimi ile ilgili birim, muhasebe birimi, iç denetim birimi ve teknik hizmetler gibi alt birimlerden oluşmalıdır. Böyle bir yapılanma, olası tam üyelikte tamamen AB'ye üye ülkelerdeki bir ödeme kurumu gibi faaliyet gösterecektir.

Destekleme Politikalarının Uygulama Birimleri

AB'de her ülkenin destekleme birimleri, kendi sorumluluk alanlarına düşen faaliyetleri AB bütçesi kaynaklarından yararlanarak Ödeme Kurumu aracılığıyla yürütmektedir. Türkiye'de daha önceleri destekleme politikalarını yürüten TMO, TKK, TCZB ve TSKB gibi kurumlar, üzerinde çalışılan Tarım Yasası'nın öngördüğü çerçevede yeniden yapılandırılarak bu amaç doğrultusunda faaliyetlerini sürdürebilirler(Yavuz, 2004). Buna alternatif olarak, örneğin fiyat desteği ABD'deki Ürün Kredi Şirketi (CCC) şeklinde TMO'nun yapılanması sağlanarak, doğrudan gelir desteği ise Ziraat Bankasının birimleri tarafından yürütülebilir.

2.5.4. Destekleme Politikalarıyla İlgili Stratejiler

Destekleme İlkeleri

Önerilecek destekleme politikasının ana ilkeleri şöyle sıralanabilir.

- Destekleme politikaları belirlenirken bölgesel farklılıklar ve ihtisaslaşma dikkate alınmalıdır.
- Desteklemelerde tarım alt sektörleri arasında adil olmaya özen gösterilmelidir.
- Destekleme politikaları, OTP'ye uyumlu ve DTÖ anlaşmalarına ugun olmak durumundadır.
- Destekler, Tarım Politikalarının amaçlarına ulaşılmasına ve tarımın yapısal problemlerinin çözümüne katkıda bulunmalıdır.
- Destekler, üreticilerin piyasa koşullarında faaliyetlerini yürütülmesine engel olmamalıdır.
- Destekleme politikaları, çevre koruma, organik tarım ve iyi tarım uygulama koşullarına uyumu kolaylaştırmalı ve teşvik etmelidir.

Destekleme Araçları ve Toplam Bütçe İçindeki Payları

Bakanlık, günümüzde temel tarımsal destek aracı olan ve toplam destekler içersinde yaklaşık %75'lik bir paya sahip olan DGD'nin önümüzdeki yıllardaki payını %50 civarına çekmeyi planlamaktadır. Bu hesaplama, GSMH'daki muhtemel gelişmelere ve tarımsal desteklerin GSMH içerisindeki payının %1'i aşmaması koşuluna uygun olarak yapılmıştır. Diğer taraftan mevcut altyapının geliştirilmesini takiben, DGD'nin tarım politikası amaçlarını gerçekleştirmek için bir yönlendirme aracı olarak kullanılması amacıyla, bazı düzenlemeler üzerinde çalışılmaktadır. Bu çerçevede 2006-2010 dönemindeki Tarım Politikaları stratejilerini anlatan bir strateji mektubu, Dünya Bankasına Nisan ayında sunulmuştur.

Bu strateji mektubunda belirtildiği üzere TKB, 2005 yılından sonra DGD ödemelerinin yanı sıra Fark Ödemeleri, Hayvancılık Destekleri, Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması (ÇATAK) Programı Destekleri, Telafi Edici ödemeler, Ürün Sigortası Ödemeleri, Kırsal Kalkınma Destekleri gibi destekleme yöntemlerini uygulamayı planlamaktadır. Bu çerçevede 2006-2010 döneminde uygulanması planlanan tarımsal destekleme araçları ve toplam desteklemeler içerisindeki payları Çizelge 4'de verilmektedir.

Çizelge 4. 2006-2010 Döneminde Uygulanacak Destekleme Araçları ve Payları (%)

Tarımsal Destek Öğeleri	Mevcut	2006-2010 Dönemi
DGD Ödemeleri	78	45
Prim Ödemeleri	9	13
Hayvancılık Desteği	5	12
Alternatif Ürün Programları	3	5
ÇATAK (Çevre Amaçlı Tarım Arazilerinin Korunması) Programı	0	5
Ürün Sigorta Ödemeleri	0	5
Kırsal Kalkınma Hibeleri	0	10
Diğer Ödemeler	5	5
Toplam	100	100

Kaynak: TKB, 2004h.

Toplam destekler içerisindeki paylar belirlenirken, çok iyi bir strateji belirlemek gerekir. DTÖ'nün kuralları da dikkate alınarak, tarım sektörünün ihtiyaçlarına göre kırmızı kuuda yer alan prim ödemeleri ve mavi kutuda yer alan fark ödeme sistemi maksimum düzeyde kullanılmalıdır. Bu ayarlama yapılırken, DTÖ kurallarına minimum düzeyde uyum sağlanmaya çalışılmalı ve fakat tarım sektöründeki problemlerin çözümü asıl hedef olmalıdır.

Doğrudan Gelir Desteği

DGD'nin taahhüt edilen 2005 yılına kadar bu haliyle devam etmesinde hem taahhütlerin yerine getirilmesi hem de ÇKS'nin tamamlanması açısından yarar vardır. Ayrıca, politikalarda çok kısa dönemli değişiklikler sektörde istikrarsızlığa ve güvensizliğe neden olabilir(Yavuz, 2003). Bu süreç, 2006 yılından itibaren nasıl bir destekleme politikasının uygulaması gerektiği konusunda çalışmaların belirlenerek, gerekli hazırlıkların yapılması ve kamuoyunun bu konuya hazır hale getirilirilmesiyle tamamlanabilir.

Bu tarihten sonra, DGD'nin ülke genelinde uygulanıp uygulanmayacağı, uygulanma seviyesinin ne olacağı, ÇKS'indeki gelişmelere ve bu sistemi güncelleştirecek coğrafik bilgi sistemi gibi yeni mekanizmaların oluşturulabilmesi durumuna göre karar verilebilir. Çünkü ÇKS, planlı bir tarım sektörü oluşturabilmek ve sektöre de doğru politika alternatifi önerebilmek için çok önemlidir.

Bu kapsamda önümüzdeki iki yıl içinde mevcut uygulamanın iyileştirilmesi ve ÇKS'nin tarım politikalarına yön verecek şekilde geliştirilmesini sağlayacak tedbirler uygulayıcı birimler tarafından şu şekilde sıralanmaktadır(TKB, 2004).

• Kadastro geçmemiş bölgelerde kadastro çalışmalarının tamamlanması için çalışmaların hızlandırılması ve yasal düzenlemelerin tamamlanması ve coğrafi bilgi sistemlerinin ülke genelinde kullanılabilir olması gerekmektedir.

• ÇKS'nin geliştirilerek AB mevzuat uyumu kapsamında çiftçi muhasebe bilgi ağı (FADN) ve arazi kayıt, çiftçi kayıt, hayvan kimlik sistemini tek başlıkta toplayan Entegre İdare ve Kontrol Sistemi (IACS) ile entegrasyonunun mutlaka sağlanması gerekmektedir. Bu şekilde OTP ile uyumlu olacak destekleme politikalarının uygulanması kolaylaşacaktır.

• Veraset intikalleri için alınan vergilerin belirli bir süre muaf tutulmasını sağlayacak kanuni düzenlemenin yapılarak, intikal işlemlerinin sonuçlandırılmasının teşvik edilmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda kayıt altına alınan çiftçi sayısının artacağı düşünülmektedir.

• Tarımsal yapıyı güçlendirmek için Tarım Çerçeve Yasası, Tarımsal Üretici Birlikleri Yasası ve Tarım Sigortaları Yasası'nın bir an önce çıkarılması, Ürün Borsaları ve ürün müdahale kuruluşlarının oluşturulması ve tarımsal arazilerin kiralanması konusunda gerekli düzenlemenin yapılması gerekmektedir.

• DGD ödemelerinin bütçe olanakları çerçevesinde, üretim sezonları ve çiftçi ihtiyaçları dikkate alınarak yapılması gereklidir.

•

Bu tedbirlerin alınmasıyla beraber ÇKS tarımsal destekleme politikalarının temel veri tabanı durumuna gelerek, üretim planlaması yapılmasında, diğer tarımsal desteklerin uygulanmasında kullanılabilecektir. Önümüzdeki dönemde tarımsal destekleme politikalarının; (a) piyasa koşullarında tarımsal üretim yapılması, piyasa mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçları kullanılması, (b) AB tarım politikaları ve destekleme sistemi ile uyum içinde olması, (c) tarım ve kırsal kalkınmanın bütünleşik yürütülmesi gibi temel ilkelere dayanacağı düşünülürse, DGD uygulamalarının yararlı olduğu düşünülebilir.

Ancak, Türkiye'de araziyi temel alarak uygulanan DGD sistemi, mevcut tarımsal yapıyı iyileştirecek ve tarımda mevcut sorunlara çözüm getirecek bir politika aracı olarak görülmemektedir. Bu sistem, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye tarımında da sosyal politika aracı olarak kullanılabilir ve pazara yeterince ürün sunamadığı için yeterli gelire ulaşamayan çiftçi ailelerine ek bir gelir sağlayabilir. Fakat, prim ödeme sisteminin DTÖ kurallarına göre kırmızı kutu'da yer alması, bu uygulamaya sınırlama getirdiğinden, DGD'nin bir şekilde prim ödemesi yerine ikamesi düşünülebilir.

Bu kriterler çerçevesinde DGD'nin geleceği ile ilgili bazı öneriler, aşağıdaki gibi verilebilir(Yavuz, 2003).

• DGD, üretim fazlalığı veren ürünlerin kontrol edilmesinde bir politika aracı olarak kullanılabilir, Örneğin fındık sektöründe hedef fiyat, sadece çiftçiyi garanti etmek için üretim maliyetine yakın bir seviyede belirlenmeli ve DGD sadece kanunla sınırlı olan eğimli geleneksel fındık üretim alanlarında fındık üreten çiftçilere verilmelidir. Böylece fındık dikim alanlarının alternatif ürün üretim imkanı olan arazilere kayması önlenebilir. Buna ilave olarak eski cazibesi kalmayan taban arazilerindeki fındık üretimini, alternatif ürünlerin üretimine dönüştürmek isteyen çiftçilere ilgili proje kapsamında yardım edilmelidir.

• DGD, üretim açığı olan ürünlerde, bu ürünlerin üretiminin teşvik edilmesi için ABD ve AB örneğinde olduğu gibi ürüne bağımlı bir destekleme aracı olarak kullanılabilir. Bu uygulamanın prim ödemeleri yerine hangi ürünlerde ikame edilebileceği hususu, detaylı bir çalışmayı gerektirebilir.

• Türkiye tarımının en önemli hedeflerinden biri olan ekonomik işletme büyüklüğüne ulaşılmasını teşvik edecek şekilde bir DGD uygulaması yapılabilir. Örneğin hayvancılıkta hayvan başına bir doğrudan gelir desteği uygulanacak ise, örneğin 5'in altında süt ineği bulunduranlara ve hayvan kimlik sistemine girmeyen hayvanlara bu destek sağlanmayabilir. Böylece, işletmelerin büyümesine DGD aracılığıyla katkıda bulunulabilir. Bu uygulama bitkisel üretim faaliyetleri için de düşünülebilir.

• 1960'lı yıllardan 2000'li yıllara gelinen zaman diliminde bölgelerin belli ürünlerde ihtisaslaştığı ve yoğunlaştığı görülmektedir. Bu sürecin politika araçlarıyla hızlandırılması, aynakların etkin kullanılması açısından yararlı olacağı açıktır. Bu nedenle örneğin Doğu Anadolu Bölgesi, hayvancılık açısından diğer bölgelerle kıyaslandığında nispi üstünlüğe sahiptir. DGD, bu bölge hayvancılığı için iyi bir politika aracı olabilir. Bu bölgede hem yem bitkilerinde hem de hayvancılıkta DGD politika aracı kullanılarak bölge hayvancılığına önemli katkılarda bulunulabilir. Hatta, bölgenin ağır şartları dikkate alındığında, insanların bu bölgede kalmalarını sağlamak açısından da bu politika AB'nin dağlık bölgelerinde hayvan başına DGD uygulamasına paralel bir fonksiyon da görebilir.

Pirim Ödemeleri

Türkiye'de prim ödemeleri genellikle üretim yetersizliği bulunan ürünler için uygulanmaktadır. Bu nedenle bu desteklerin devam etmesinin gerekliliği kabul edilmektedir. Fakat bu desteklerdeki problem, prim ödemesinin DTÖ kurallarına göre kırmızı kutuda yer almasıdır. Kırmızı kutu tedbirleri için öngörülen %10'luk istisna dikkate alındığında bugün için bir ek yükümlülük altına girilmesi olası görülmemektedir. Ancak, asgari destek (de minimis) istisnasının %10'un altına çekilmesi halinde prim desteği verilen pamuk, ayçiçeği, soya fasulyesi gibi ürünlerde sorun yaşanması muhtemeldir. Bu destekleme katagorisine süt ve et teşvik primi, kullanılan politika aracının aynı olması nedeniyle eklenebilir.

Bu nedenle üzerinde düşünülmesi gereken üç alternatif söz konusudur. Bunlardan birincisi, prim ödemelerinin toplam destekler içindeki payın %10'un altına düşmemesi ve DTÖ kurallarındaki asgari destek oranı olan % 10'un altına düşmemesidir. İkinci alternetif ise, bu destekleme şeklinin mavi kutuda yer alan garanti fiyatı ve fark ödemesine dönüştürülmesidir. Zaten halihazırda Türkiye'deki prim ödemeleri de bu politika aracına benzetilerek yapılmaktadır. Üçüncüsü ise DGD'nin bir şekilde belli ürünlerde prim uygulamaları yerine kullanılmasıdır.

Prim ödemelerinde özellikle sertifikalı tohum ve soy kütüğüne kayıtlı hayvan kullanımı, belli bir dönem içinde tedrici olarak zorunlu hale getirilerek, bu tohumların kullanılmasının hızla yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Bir başka ifadeyle, prim ödemeleri, üretimde verim ve kaliteyi artırma aracı olarak kullanılmalıdır.

Alternatif Ürün Desteği

Alternatif ürün desteği, ARIP kapsamında 2001 yılı Kasım ayında uygulanmaya başlanmıştır. Proje, 2006 yılı sonuna kadar devam edecektir. Bu nedenle 3 yıl içindeki aksaklıklar, eksiklikler ve yanlışlıklar dikkate alınarak bu proje yürütülmeye devam edilmelidir. Bu bağlamda, uygulayıcı birimlerin tespit ettiği aşağıda belirtilen hususlar uygulamalarda göz önünde bulundurulmalıdır(TKB, 2004).

• Alternatif ürün yetiştirmeyi tercih eden üreticiler, en az 3 yıl süreyle kademeli olarak desteklenmelidir.

• Projenin tanıtım çalışmaları hızlandırılarak bir an önce tamamlamalı ve hedef kitleye yazılı ve görsel basın aracılığı ile ulaşılmalıdır.

• Fındığın çok yıllık bahçe bitkisi olması nedeniyle, üreticiye uzun yıllar getirisi dikkate alınarak, ödeme miktarının yeniden düzenlenmesi ve bu miktarın birkaç yıla yayılması uygun olacaktır.

•

Hayvancılık ve Yem Bitkileri Destekleri

Türkiye'de hayvancılık problemlerinin çözümü, işletmelerin ekonomik birimler haline gelmesi, piyasa istikrarının sağlanması ve verimliliğin artırılması gibi yapısal değişiklikleri gerektirmektedir. Bugüne kadar hayvancılık sektörüne değişik biçim, süre ve miktarlarda çeşitli destekler yapılmıştır. Fakat yapısal sorunlar çözülmeden uygulanan desteklemeler, sektörün hedeflenen düzeye gelmesinde yeterli ve etkili olamamıştır. Yapılması gereken şey, sektörle ilgili hedefin açık bir şekilde belirlenerek yapısal ağırlıklı kısa, orta ve uzun vadeli politikaların uygulamaya konulmasıdır. En önemli yapısal sorunlardan biri olan işletme büyüklüğü nedeniyle ortaya çıkan problemlerin çözümünün en etkin yolu, üretici birliklerinin yaygınlaştırılmasıdır. Gelişmiş ülkelerde hayvancılık sektörünün bugünkü seviyeye gelmesinin arkasında üretici örgütleri vardır. Türkiye'de bu örgütlerin oluşmasında devlet teşvik edici bir rol almalıdır. Ayrıca tavukçuluk sektöründe görülen dikey birleşme şeklindeki yapısal oluşumların, besi ve süt hayvancılığında da yaygınlaştırılması teşvik edilmelidir.

Uygulamaya konulan destekleme politikaları dikkate alındığında, hayvancılık sektörünün bitkisel üretim sektörüne göre daha az pay aldığı bilinmektedir. Buna ilave olarak hayvansal üretimi destekleme politikalarının süreklilik göstermemesi, bu politikaların etkinliğini azaltmıştır. Bu nedenle, tarımsal üretim değeri içerisinde hayvansal üretim değerinin payı, önemli ölçüde düşmüştür. Bu nedenle, hayvancılık desteklerin sürekliliği sağlanmalı ve tarımsal destekler içerisindeki payı artırılmalıdır.

Verimliliği artırıcı ıslah çalışmalarıyla ilgili olarak, ithalatta yüksek verimli hayvanların seçiminde yeterli dikkatin gösterilmemesi ve ithal edilen hayvanlara uygun bakım ve besleme şartlarının sağlanmaması bu hayvanların kısa zamanda elden çıkmasına neden olmaktadır. Hayvan varlığı içinde kültür ve melez ırkların oranının artırılmasına kültür ırkı hayvan ithalatının fazla etkili olmadığı anlaşılmaktadır(Yavuz ve ark., 2003). Bu nedenle verimliliği artırıcı politikalarda geçmişte yapılan yanlışlıklardan ders alınmalı ve damızlık hayvan ithalatından ziyade, ülke içinde damızlık üretimine önem verilmelidir.

Hayvancılık sektöründe üreticinin en önemli problemlerinden biri, ürününe uygun fiyattan alıcı bulamamasıdır. Üreticilere ürünleri için satış garantisi sağlanması, sektörün gelişmesi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle önceki yıllarda Türkiye'de uygulanmış olan destekleme alımlarının ABD ve AB'ndekine benzer politikalar şeklinde yapılandırılması zor olmasına rağmen, gerekli olduğu söylenebilir. Burada sözleşmeli hayvancılık ve fark ödeme sistemi alternatif politika aracı olarak ifade edilebilir.

Sanayi yemi üretiminde özel sektörün de piyasaya girmesiyle birlikte belli ölçüde gelişmeler olurken, hayvansal yem üretimi ile ilgili destekleme politikalarına rağmen, kaba yem üretiminde istenen noktaya ulaşılamamıştır. Özellikle kaba yem üretimini artırmayı teşvik eden politikalar daha dikkatli bir şekilde uygulanmalıdır. Mevcut yem bitkileri ve çayır ve mer'aların ıslahı politikası çerçevesinde yapılacak çalışmaların, özellikle kaba yem açığının giderilmesine ve kârlı bir hayvancılık işletmeciliğinin yapılmasına önemli katkıları olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda mevcut politikaların gözden geçirilerek iyileştirilmesi gerekmektedir.

Uygulanan ticaret politikaları, özellikle Avrupa Birliğinin yüksek ihracat sübvansiyonundan dolayı hayvansal ürünlerin yurt içine girişini önleyememiştir. Ayrıca AB'ye verilen taahhütler çerçevesinde AB ülkelerinden 20 bin tonun üzerinde kırmızı et ithal edilmesi gerekmektedir. Geçmiş yıllarda hayvansal ürünler ithalatının tarımsal ürünler ithalatı içindeki payı, hayvansal ürünler ihracatının tarımsal ihracat içindeki payından daha yüksek olmuştur. Bu nedenle uluslararası rekabete karşı güçlü bir yapıya sahip hayvancılık sektörünün oluşturulması için, bu sektörle ilgili politikaların önceliğinin olması gerekmektedir.

2000 yılından beri süregelen hayvancılığı destekleme politikaları, aşağıda özetle vurgulanacak olan yönlendirmeler doğrultusunda yeniden yapılandırılmalıdır(TKB, 2004).

- Hayvancılık üretimine yönelik destekleme politikaları; ıslah, hayvan beslenmesi ve hayvan sağlığına yönelik teşviklerle hayvancılık teknolojisinin geliştirilmesi yanında kırsal kesimdeki çiftçi ailelerinin gelir ve geçim olanakları yaratılmasını esas almalıdır.
- Yeni bir teşvik sistemi uygulanması için, içinde üretici birlikleri başta olmak üzere sivil toplum örgüt temsilcilerinin de katkıda bulunacağı bir program taslağı hazırlanmalıdır.
- Teşvikler, yem bitkisi üretimini alternatif ürünler karşısında cazip hale getirmelidir.
- Suni Tohumlama teşvik uygulaması revize edilerek yeni bir program hazırlanmalıdır.
- Hayvan sağlığı hizmetlerine yönelik olarak teşvik sistemi uygulanmalıdır.
- Desteklemeler, bölgelerin hayvancılık alt sektöründeki nispi önemi dikkate alınarak yapılmalıdır.
- Nüve işletmelerin kurularak teşvik edilmesi sağlanmalıdır.
- Destek politikalarında kalite ön plana çıkarılmalıdır.
- Örgütlenme ve pazarlama organizasyonları da destekleme kapsamına alınmalıdır.

Alternatif Destekleme Araçları

Tarım sektörünün en önemli problemlerinden biri, üreticilere belirli bir pazar ve gelir garantisi sağlanamamasıdır. Bu problemin çözümünde stratejik bazı tarım alt sektörlerinde uygulanması muhtemel ve mavi kutu içinde yer alan hedef fiyat ve fark ödemesi aracı kullanılabilir. Yapılacak çalışmalarla, ABD ve AB'deki örnekler de dikkate alınarak hangi alt sektörlere ve ne miktarda bu destekleme aracının uygulanacağı belirlenebilir. Diğer bir pazar garantisi yöntemi ise, sözleşmeli çiftçiliktir.

Hedef Fiyat ve Fark Ödeme Sistemi

Son dönemlerde gerek tarım kesiminin bünyesinde gerçekleşen dönüşümler, gerekse iç ve dış ekonomik koşullarda meydana gelen değişiklikle, geleneksel tarım politikalarını ve politika araçlarını etkisiz hale getirmiştir. Dışarıda DTÖ ve AB kısıtları, içeride mali ve yapısal kısıtlar yeni politika tanımlarıyla birlikte yeni politika araçlarını da ister istemez gündeme getirmektedir. Ancak yeni bin yılda geleneksel politikaların yerini alan DGD desteğine dayalı tarım politikaları da soruna çözüm olamamıştır(Şahinöz, 2004). Eğer Pazar ekonomisi koşullarında tarım kesiminin etkili bir biçimde desteklenmesi isteniyor ise en uygun yöntem, fiyatlar üzerinde saptırıcı etki yapmadan üretim ve verimliliği geliştiren 'fark ödeme' sistemidir.

Bu sistem, tarımsal fiyatların piyasa koşullarında oluşmasına yol açarak dünya piyasa fiyatlarına uyumu kolaylaştırmakta ve tüketiciye düşük fiyatlarda ürün sunulmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, bu sistem ilk bakışta, kaynakların etkin dağılımını engellediği ve tüketici refahını aşındırdığı için sıkça eleştiri konusu yapılan 'fiyat desteği' sistemine göre daha çekici bulunabilir. Ancak 'fark ödeme' sisteminin uygulanabilmesi; vergi gelirleri ile beslenen güçlü bir kamu maliyesi, tarımda ayrıntılı bir kayıt sistemi, üretici örgütlenmesi, üreticilerin en düşük maliyetlerde çalışabilecek teknolojik olgunluğa ulaşmış olması, girdi piyasalarının rekabetçi bir yapıda olması ve nihayet ürün borsaları gibi gerekli yapısal, kurumsal ve hukuki koşulların oluşmasına bağlıdır. Bu bakımdan 'fiyat desteği' sisteminden 'fark ödeme' sistemine geçiş, aşamalı bir biçimde, gerekli koşullar oluştukça mutlaka gerçekleştirilmelidir.

Sözleşmeli Tarım

Son yıllarda tarımın bazı alt sektörlerinde gelişen sözleşmeli tarım (dikey entegrasyon), diğer alt sektörlerde de yaygın hale getirilmelidir. Bu tip sözleşmelerle, çiftçinin ürününe pazar garantisi sağlamasının yanısıra, sanayici de hammadde teminini garanti altına almış olur. Sözleşmeli üretimi gerçekleştiren örgütlü çiftçiye prim desteği, sanayiciye ise yatırım ve işletme kredisi desteği sağlanabilir. Bu sözleşmelerin sigorta kapsamına sokularak garanti altına alınması da sağlanmalıdır.

2.6. Kaynaklar

Babacan, A., Genel Tarım Politikaları Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 1999.

Hazine Müsteşarlığı., Tarım Reformu Uygulama Projesi A-Bileşeni, İşlevsel İnceleme Raporu Hakkındaki "Bağımsız Denetçi Görüş Mektubu", Hazine Kontrolörler Kurulu, Ankara, 2003,

Hazine Müsteşarlığı., Tarımsal Destekler Raporu, Ankara, 2004.

IBRD., Agricultural Reform Implementation Project (ARIP), 2001, www.worldbank.org.

Şahinöz, Ahmet. Tarım Reformu: Made in IMF, İşletme ve Finans, Haziran 2000.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı., 2004 Yılı Bütçe Konuşması, Ankara, 2003.

TKB., 2000 yılından Bugüne Hayvancılığı Destekleme Politikaları, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. Ankara. 2004.

TKB., Alternatif Ürün projesi, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. Ankara, 2004.

TKB., Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) Verileri, Ankara, 2001-2003.

TKB., DTÖ DAHO Kalkınma Gündemi, Tarım Müzakereleri Çerçeve Metninin Türkiye Tarımı Açısından Değerlendirilmesi. Ankara, 2004.

TKB., Et teşvik Primi Bilgi Notu. Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü Halk Sağlığı Hizmetleri Daire Başkanlığı. Ankara, 2004.

TKB., Prim Ödemelerinin Pamuk, Yağlık Ayçiçeği, Soya, Kanola ve Zeytinyağı Değerlerine Etkileri, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. Ankara, 2004.

TKB., Süt teşvik Primi Bilgi Notu. Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü. Ankara, 2004.

TKB., Tarım Stratejileri 2006 – 2010 DPT ve Dünya Bankası İnceleme Raporu. Ankara, 2004.

TKB., Türkiye'de Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) ve Doğrudan Gelir Desteği (DGD) Uygulamaları, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. Ankara, 2004.

Yavuz F., O. Akbulut, A. Keskin., Türkiye sığırcılık Sektöründe Islah ve Islah ve Destekleme Politikalarının Etkinliği Üzerine Bir Araştırma. Türk Veteriner ve Hayvancılık Dergisi, 27(2003): 645-650, 2003.

Yavuz, F., DPT Tarafından Hazırlanan "Tarımsal Destekleme Politikaları İçin Yeni Perspektif" Adlı Raporun Değerlendirilmesi, TKB, Ankara, 2003.

Yavuz, F., Tarım Politikası II, Genel Politikalar ve Uluslararası Ticaret, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 2001.

Yavuz, F., Türkiye Tarım Politikalarının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu: EAGGF Benzeri Bir Yapılanma, TKB, Ankara, 2004.

Yazgan, Hatice., Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Finansman Mekanizması, Türk Tarım, Dergisi, Sayı 150, Mart-Nisan 2003.

3. TARIMDA RİSK YÖNETİMİ VE TARIM SİGORTALARI

3.1. Giriş

Tarım; insan ve hayvan beslenmesindeki öneminin yanısıra, diğer sektörler içerisinde doğal, ekonomik, sosyal, siyasal, teknolojik ve kişisel risklerden en çok etkilenen sektördür. Bu nedenle gelişmiş ülkeler yıllardır uyguladıkları tarımda tam korumacılık politikalarını "Tarımda Risk Yönetim Programları" ile uygulamaya koyarak, tarım sektörünü sayılan riskler karşısında sürekli ve çok yönlü desteklemektedirler(Dinler, 2000).

AB bütçesinin büyük kısmını tarıma yönelik desteklere ayrılarak, tarımın ne pahasına olursa olsun, "korunacak sektör" olduğu ortaya konmuştur.

3.2. Tarımda Doğal Riskler ve Risk Yönetimi

Dünyada son yıllarda hissedilen küresel ısınma ve sera etkisi sonucu meteorolojik karakterli doğal afetlerin sayı ve şiddetlerinde önemli artışlar olduğu gözlenmektedir. "Üstü açık fabrika" olarak tanımlanan tarım sektöründe, doğal risklerin etkisi ile oluşan büyük maddi kayıplar Dünya Ekonomisi'ni de büyük önemli ölçüde tehdit etmektedir (Dinler, 2004).

Tarımın dünya nüfusunun beslenmesindeki rolünü etkili bir şekilde başarması; tarımsal üretimi tehdit eden doğal risklerin yönetimiyle doğrudan ilişkilidir. "Tarımda Doğal Risklerin Yönetimi" ana başlığı altında yer alan "teknik koruma önlemleri" ve "risk transferi programları" çerçevesinde doğal risklerin olumsuz etkilerinden korunma sağlanmaktadır(Dinler, 2000).

Ülkeler, doğal risklerin etkilerini, daha onlar felaket haline gelmeden teknik önlemlerini alarak, önemli ölçüde azaltmaktadırlar.

"Tarım Sigortası" olarak tanımlanan risk transferi programları çerçevesinde yürütülen çalışmalar sonucunda "doğa" olayları büyük ölçüde "afet" olmaktan çıkarılmaktadır. Tarım işletmesindeki mallar (bitkisel ürünler, çiftlik hayvanları, tesis ve barınaklar ile tarım makineleri) ve canları (çiftçi, ailesi ve 3.şahıslar) tehdit eden riskler, çiftçinin, Devlet'in ve ülke ekonomisinin üzerinden alınıp, sigorta sistemlerine transfer edilmektedir.

3.3. Dünya ve AB Ülkelerinde Tarımda Risk Yönetimi ve Sigorta Programları

Dünyada, Crop Insurance olarak bilinen bitkisel ürün sigortaları ürünlerin tek riske (dolu tehlikesine) karşı sigorta edilmesiyle başlamış, daha sonra diğer riskler de (don,kuraklık,sel) sigorta teminat altına alınarak ürünlere birden fazla risk karşısında sigorta güvencesi verilebilmiştir.

Dolu, farklı zamanlarda etkili ve daha çok yöresel etkili bir risk olduğu için bu riski sigorta şirketleri tek başlarına üstlenebilmekte ve çiftçiler de küçük primler ödeyerek dolu sigortası yaptırabilmektedirler. Ancak kuraklık, don, sel gibi riskler geniş alanlarda ve büyük hasarlara neden olduğu için hem primleri yüksektir, hem de sigorta şirketleri bu riskleri tek başlarına üstlenememektedirler. Bu nedenle birden çok riskin sigortalandığı ülkelerde çiftçinin sigorta yaptırabilmesi için Devlet ürün sigortası, priminin en az %50'sini desteklemekte ve bu uygulama "Tarımda Devlet Destekli Ürün Sigortası" olarak tanımlanmaktadır. Devlet'in prim desteği sağlamadığı ülkeler de dolunun dışındaki risklere reasürans şirketleri de teminat vermemektedirler (Dinler, 2000).

Dünya genelinde elde edilen tarım sigortası primi yılda yaklaşık 7 milyar dolardır. 3 milyar doları ABD'de elde edilmektedir. Bu primin 1.8 milyar doları Devlet tarafından karşılanmakta, 1.2 milyar doları çiftçi tarafından ödenmektedir. Yani Devlet, primin %60'ını desteklemektedir.

Devlet desteği ile yürütülen ve birden çok riske karşı sigorta olarak bilinen MPCI (Multiple Peril Crop Insurance-) ABD'de uygulanan geleneksel ve en yaygın sigorta sistemidir.

AB uygulamalarına baktığımızda, 100 yıldan beri dolu sigortalarının yaygın bir şekilde uygulandığı görülmüştür. AB Ülkeleri herşeyden önce "sağlıklı bir dolu sigortası alt yapısının kurulması, ondan sonra devlet desteği ile diğer teminatların verilmesi" yönündeki uygulama esaslarını aynen uygulamıştır.

Bunun yanı sıra, bazı ülkelerde diğer katastrofik özellikteki don, sel, kuraklık, fırtına gibi risklerinde sigorta edildiği ve bunların prim veya hasarlarına Devlet'in destek olduğu bilinmektedir. İspanya, Portekiz, Avusturya ve Yunanistan'da uygulanan Devlet Destekli tarım ürün Sigortaları, İtalya ve Fransa'da kısmen uygulanmaktadır. Almanya'nın bu konudaki çalışmasının ise; 2005 yılında başlayacağı bilinmektedir.

Dünya genelinde birden çok riske karşı ürün sigortaları (MPCI) en yaygın ABD'de olmasına rağmen, bu sistemde en başarılı ülkenin İspanya olduğu bilinmektedir.

İspanya uygulamasında kar amacı gütmeyen havuz sisteminde; çiftçilerin sigorta şirketlerine ödediği primler havuzda toplanmakta, hasarlar da havuzdan doğrudan çiftçiye ödenmektedir. Devlet, çiftçiye afet yardımı yapmamakta, ürünlerini sigorta ettiren çiftçinin priminin %50'sini karşılamakta ve havuza göndermektedir. Prim toplama, prim fiyatları belirleme, aktüerya çalışmaları, hasar organizasyonu ve ürün geliştirme havuz içindeki ayrı ayrı birimler tarafından bağımsız olarak yürütülmektedir. Sigorta şirketleri sadece poliçe düzenleme, pazarlama ve satış faaliyetlerini yerine getirirler. Sistemin yönetiminde ve teknik uygulamalarda Tarım Bakanlığı'nın finans ve sigorta hesapları konularında ise Maliye Bakanlığı'nın örnek işbirliği yatmaktadır(Dinler, 2000).

3.4. AB'ye Giriş Sürecindeki Türkiye'de Tarım Sigortaları Uygulamaları

3.4.1. Tarihsel Gelişim

Türkiye'de tarımda risk yönetiminde devletin çiftçi primlerini desteklemesi hiçbir zaman konu edilmemiş ve doğal afetler öncesinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. 2090 ve 5254 sayılı yasalar çerçevesinde doğal afet sonucunda karşılıksız devlet yardımları yapılması tercih edilmiş, bu yetersiz doğal afet yardımları sorunu çözemediği gibi afetler sonucu ertelenen çiftçi borçları her yıl devlete büyük görev zararları halinde geri dönmüştür. Sorunların giderek büyüdüğü bu ortamda riskler, transfer edilemediği gibi devlet ve çiftçiler büyük ekonomik kayıplara uğramışlardır. Tarımda sigorta konusuna yeterli önem verilmemiş ve gelişme sağlanamamıştır. Kırsal alanda üretimi etkileyen risklerin yanı sıra sosyal güvenlik bilinci yerleşmediği ve köyün yaşanabilir olmaktan çıktığı kanaati oluştuğu, bunun da köyden kente göçün kaynağı haline geldiği bilinmektedir(Dinler, 2000).

Tarım sigortaları konusu sadece sigorta şirketlerinin bir görevi olarak görülmüş, Devlet'in herhangi bir desteği söz konusu olmamıştır.

Bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de tarım sigortaları uygulamaları; bitkisel ürünlerin dolu riskine karşı sigortalanmasıyla başlamıştır. **1957** Şeker Sigorta'nın Dolu Sigortaları'nı, **1959** yılında da Başak Sigorta'nın Çiftlik Hayvanları Sigortaları'nın uygulamasını başlattığı bilinmektedir.

O zaman başlayan Dolu sigortası ve Hayvan Hayat sigortası uygulamaları bugün de devam etmektedir.

1987 yılında Tarım Sigortaları'nın çok yönlü geliştirilmesine yönelik hazırlanan "Türkiye için Tarım Sigortaları'nı Geliştirme Planı" çerçevesinde Tarım ve Sigorta Sektörü'nde Devlet, Çiftçi Birlikleri ve Sigorta Şirketleri üçgeninde planlı bir çalışma dönemi başlatılmıştır(Birinci Tarım Şurası, 1997).

"Tarım sigortalarını tarımcılar yapmalıdır" söylemiyle başlatılan ve uygulamaya konan Planda, öncelikle mevcut dolu sigortalarının alt yapısının oluşturulması, yaygınlaştırılması ve daha sonra Devlet'in çiftçinin primlerini destekleyerek, kuraklık, sel ve don gibi risklerin de sigortalanabilmesini sağlayacak çalışmalar yer almıştır. Türkiye için risk haritalarının çıkarılması, üniversite eğitimleri programında konunun yer alması ve bağımsız hasar organizasyonuna ilişkin faaliyetler, planın önemli altbaşlıklarını oluşturmuştur.

Bitkisel ürünlerin yanı sıra çiftlik hayvanlarının da aynı sistem içinde sigortalarının gerçekleştirilmesi sağlanacak plan hedeflerinde en sonunda ise; Çiftlikteki can ve mallar tüm risklere karşı güvenceye alınması için çalışmaların yapılması öngörülmektedir.

1995 yılına gelindiğinde o güne kadar sürdürülen mevcut dolu sigortalarının geliştirilmesi, daha sonra Devlet desteği sağlanarak, "Birden çok riske karşı ürün sigortaları-MPCI" uygulamalarına geçilmesi için uygun modelin Tarım Sigortaları Havuzu olduğu görüşüyle dolu sigortaları altyapı çalışmaları başlatılmıştır.

Bu çerçevede, öncelikle dolu sigortaları uygulamalarındaki sorunların giderilmesi Türkiye'de tarım sigortalarının gelişmesini ve uygun sistemlerin kurularak bazı faaliyetlerin bağımsız bir merkezden yürütülmesi amacıyla 1995 yılında Tarım Sigortaları Vakfı (TSV) kurulmuştur.

1997 yılında tüm sektörlerin katılımı ile gerçekleştirilen ve devletin bu konudaki çalışmalarına yön veren önemli kararların alındığı I.Tarım Şurası'na ait çalışma belgesinde "Tarım Sigortaları Havuzu" şu şekilde yer almıştır:

"Tarım sigortalarının gelişmesi, devlete, sigorta şirketlerine, çiftçi birliklerine ayrı ayrı görev ve sorumluluk yüklemesinin yanı sıra bu üçünün birlikte organizasyonunu zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla tarım sigortaları branşında faaliyet gösteren sigorta ve reasürans şirketlerinin Devlet'in desteğinde bir araya gelerek bir üretim havuzu (pool) oluşturması ve Devlet'in sigortayı cazip kılması için sigorta primine ve/veya hasara katkıda bulunması gereklidir. Tarım Sigortaları'nın gelişmesine yönelik istatistiki verilerin toplanması, değerlendirilmesi ve hasar tespitleri gibi çalışmaları ülke genelinde yürüten Tarım Sigortaları Vakfı ile sigorta ve reasürans şirketleri böyle bir organizasyonun ilk adımlarını atmışlardır."(Birinci Tarım Şurası, 1997).

1998 yılı Hükümet programında yer alan **"Tarımsal politikalarla ilgili yapısal değişim projesi"** tarım ürünleri sigortası yasasının çıkarılması ve devlet desteğinin sağlanmasını öngörmektedir.

Bu proje çerçevesinde ilgili kurumların katılımı ile yürütülen çalışmalarda 3 ayrı yasa taslağı yer almış, sonuçta Hazine Müsteşarlığınca "Tarım Sigortaları Teşviki Hakkında Kanun Tasarısı" hazırlanmış , ancak çiftçinin primine destek olacak yeterli devlet desteğinin sağlanamayacağı görüşüyle yasa çıkarılamamıştır.

2000 yılına gelindiğinde, Ekonomik kriz öne sürülerek, IMF ve Dünya Bankasının hazırladığı,Türk tarımında önemli değişikliklerin yaşanmasına neden olan **ARİP (Agricultural Reform Implementation Project- Tarımsal Reform Uygulama Projesi)** uygulamaya geçirilmiştir.

Projenin desteklemelerle ilgili bölümünde, tarım ürün sigortası için devlet desteğinin sağlanmasına ilişkin yasal düzenlemeleri gerçekleştirmesi de yer almaktadır(Dinler, 2004).

ARİP Projesi'nde Dünya Bankası'na taahhüt edilen sürede "Tarımda Devlet Destekli Tarım Ürün Sigortaları"nın başlaması öngörülmüştür.

2001 yılında, Devlet'in doğal afet sonrası tohumluk yardımını öngören 5254 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

Doğal afetler sonucu devlet yardımını öngören 2090 sayılı diğer kanun ise, yürürlükte olmasına rağmen, fonda hasar ödemeleri için kaynak olmadığından işlerliği çok azalmıştır.

2002 yılında Devlet'in doğal afetler karşısında çiftçiye karşılıksız yardım yapmasını sağlayan uygulamalar bitmiş, yerine konacak tarım sigortaları ile ilgili yasa da çıkarılamadığı için çiftçi tamamen korumasız kalmıştır. Aynı yıl 58. Hükümet konuyu Acil Eylem Planı'na almıştır(58. Hükümet Acil Eylem Planı, 2002).

Acil Eylem Planı'nda Tarım Ürünleri Sigortası Kanunu çıkarılması ve uygulama planı hazırlanması öngörülmektedir.

3.4.2. Mevcut Uygulama

Dünyada ve AB ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de kuraklık,don,sel dolu,fırtına gibi meteorolojik karakterli doğal afetler; çiftçinin malına ve canına önemli ölçüde zarar vermektedir.

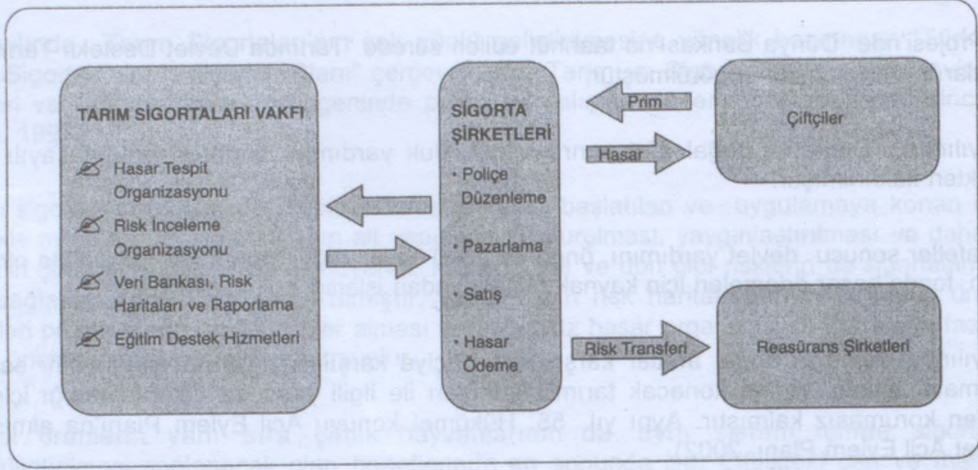
Birbirinden farklı ekolojik koşullarda çok çeşitli tarım ürünleri potansiyeline sahip ülkemizde doğal risklerin etkileri aynı anda ve değişik yörelerde son derece olumsuz sonuçlar vermektedir. 2004 yılının ilk 6 ayında don, sel, kuraklık ve dolu risklerinden etkilenen tarım ürünlerinin zararı 1.9 katrilyon TL civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Risklerin en üst noktaya çıktığı bu durum tarım sigortalarının öneminin daha iyi anlaşılmasını sağlasa da, bugüne kadar çiftçinin gelir düzeyinin hızla düşmesi, tarım sigortaları için uzun yıllar bir Devlet politikasının oluşmamış olması, tarım ve sigorta sektörlerindeki bilgi ve ilgi eksikliği, tarım sigortalarının gelişmesini önleyen faktörlerin başında gelmiştir.

Mevcut 55 sigorta şirketinin içerisinde 9 sigorta şirketi tarım sigortaları branşında çalışmaktadır. Sigorta şirketleri, çiftçinin ödediği primler karşılığında çiftçilere hasarlarını ödeyeceklerine dair bir poliçe düzenler ve hasar sonucunda da hasar tazminatlarını çiftçiye öderler. Böylece, riski çiftçinin üzerinden alarak, kendi katılım paylarının üzerinde kalan kısmı sigorta şirketlerini sigorta eden kurumlara (reasürans şirketlerine) transfer ederler(Dinler, 2002).

Sigorta şirketleri, poliçe düzenleme, satış ve hasar ödemesi hizmetlerini yürütürler. Bunun dışında hasar tespit organizasyon ve risk inceleme organizasyonları bağımsız bir şekilde Tarım Sigortaları Vakfı (TSV) tarafından yürütülmektedir. Bunun dışında, tarım sigortalarına ait hasar tespit ve risk inceleme organizasyonları, TSV tarafından yürütülmektedir. Vakıf ayrıca, tarım sigortaları ile ilgili bilgileri TSV Veri Bankası'nda toplayarak, risk haritaları hazırlama ve raporlama işlemlerinin yanı sıra eğitim destek hizmetlerini de yürütmektedir.

Bugün, Türkiye'de tarım sigortalarının uygulamalarına ilişkin organizasyon şeması aşağıdaki gibidir:

Şema 1 : Mevcut Tarım Sigortaları Uygulamaları Organizasyon Şeması

Tarım sigortaları uygulamalarında; bitkisel ürünler sadece dolu ve yangın riskine karşı sigorta edilirken sera ve içindeki ürünler dolu ve yangının yanı sıra fırtına ve sel riskine karşı da sigorta edilebilmektedir. Çiftlik hayvanları sigortası adı altında büyükbaş, küçükbaş, kümes hayvanları ve su ürünlerine de hayat sigortası teminatı verilmektedir.

Dolu ve sera sigortaları uygulamalarında; hasar halinde, tüm sigorta şirketlerinden TSV'ye gönderilen hasar ihbarları, TSV tarafından bütün yurtta ekspertiz görevini yürüten 750 dolu hasar tespit uzmanı tarımcıya (ekspere) ulaşmaktadır. Eksperlerin, hasarlı alana giderek düzenledikleri hasar rapor sonuçları TSV üzerinden sigorta şirketlerine gönderilmekte ve raporlar TSV Veri Bankası'nda kayıt altına alınarak, sigorta şirketlerine iletilmekte ve çiftçiye hasarı ödenmektedir.

Çiftlik Hayvanları Sigortaları'nda hayvanların sigortaya kabulü öncesindeki risk inceleme ve daha sonraki hasar tespit işlemleri TSV'nin organizasyonunda ve 3350 Veteriner hekim tarafından yürütülmektedir.

Sigorta şirketlerinden belirli formatlarda ve elektronik ortamda elde edilen tüm veriler TSV'nin veri bankasında toplanmakta, her türlü risk analizleri yapılarak, il, ilçe, köy ve sigortalının yanısıra, ürün, risk ve hasar bazında detay raporlar hazırlanmaktadır. Bunun yanısıra, başta Tarım ve Köyişleri Bakanlığı olmak üzere diğer ilgili kurumlardan elde edilen sigortasız ürün ve hayvanlara ait risk ve üretim verileri analiz edilerek, risk haritaları hazırlanmaktadır.

Tarım Sigortaları Vakfı'nın bağımsız hasar ve risk inceleme organizasyonları sonucunda risk inceleme ve hasar tespit işlemleri, zamanında, ekonomik ve doğru olarak yapılmıştır. Sigorta şirketleri poliçe düzenleme, pazarlama, satış ve hasar ödemelerine ağırlık vermişlerdir. Şirketler risk analizleri ışığında dolu,sera ve çiftlik hayvanları sigortaları için sağlıklı üretim ve pazarlama programları yaparak prim üretimini artırma çabasındadırlar. 2003 yılı dolu ve sera sigortaları prim üretimi 12 trilyon TL, çiftlik hayvanları sigortaları prim üretimi ise; 5.5 trilyon TL.'dir. Bugün, Ancak, halen ekili alanlarımızın %1' i, çiftlik hayvanlarının ise %0,2'sinin sigortalı olduğu düşünüldüğünde bu gelişmenin yeterli olmadığı ortadadır. Sigorta ve reasürans şirketleri ile Vakfın bu faaliyetleri sonucunda dolu ve sera sigortaları alt yapısının kurulduğu, çiftlik hayvanları sigortalarında ise çalışmaların devam ettiği bilinmektedir.

Bugün artık, Türkiye dolu sigortaları konusunda sorunlarını çözmüş, don, sel, kuraklık gibi risklerin sigortalanmasına başlamadan önce de havuz sisteminin alt yapısını oluşturmuştur. Bu haliyle, mevcut uygulamadaki sistemin 2003 yılında F.A.I.R. (Asya ve Afrika Sigorta Şirketleri Birliği) ve 2004 yılında ise, merkezi İngiltere'de bulunan ICMIF (Uluslar arası Sigorta Şirketleri Federasyonu) tarafından gelişmekte olan ülkelere Türkiye modeli adıyla örnek bir sistem olarak gösterildiği bilinmektedir (Dinler, 2004).

3.5. Yasal Düzenlemelerle İlgili Gelişmeler

26 Haziran 1956 tarihi 6752 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 5. kitabı; Sigorta Hukuku'na ilişkin hükümleri içermektedir. Ayrıca, sigortacılıkla ilgili hususlar 21.12.1959 tarih ve 21.12.1959 tarih ve 7397 sayılı Sigorta Murakebe Kanunu ile düzenlenmiştir(Yaltırık, 2003).

Tarım sigortaları konusunda yasal düzenlemelere ilişkin çalışmalar, uzun yıllardan beri devam etmektedir.

Son on yıldır alt yapısı kurulan; Türkiye Tarım Sigortaları Havuz Sistemi'nin faaliyete geçmesi için önemli hizmetler verilirken, son birkaç yıldır gerekli yasal düzenlemelerde farklı adımlar atılmıştır. **2003** yılında, ARIP Projesi çerçevesinde Hazine Müsteşarlığı tarafından hazırlanmış olan tarım sigortaları kanun taslağının Türkiye'deki mevcut sistemleri kaldırarak, yerine ülke koşullarına uygun olmayan bazı başarısız sigorta uygulamalarının getirilmesini ve sistemin bir KİT vasıtasıyla yürütülmesini önerdiği bilinmektedir. Başta, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı olmak üzere, ilgili tüm kurumların taslağa karşı çıkmalarına ve yeni taslak önerileri sunmalarına rağmen, taslakta bir yıl boyunca hiçbir olumlu değişiklik sözkonusu olmamıştır. Dünya Bankası'nın güdümünde hazırlanan bu taslak, Başbakanlık tarafından reddedilmiştir.

2004 yılında, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca yeni bir kanun tasarısı taslağı hazırlanmıştır. Başbakanlık tasarıyı 12.07.2004 tarihinde TBMM'ne göndermiştir. Tarım Sigortaları Kanun Tasarısının, genel ve madde gerekçeleri ile bu rapordan ayrı olarak komisyon üyelerine sunulması tarafımızca uygun görülmüştür.

İlgili kuruluşların görüşüne sunulan tasarının 2005 yılının başına kadar TBMM'de görüşülüp, kabulünden sonra uygulamaya başlanacağı beklenmektedir.

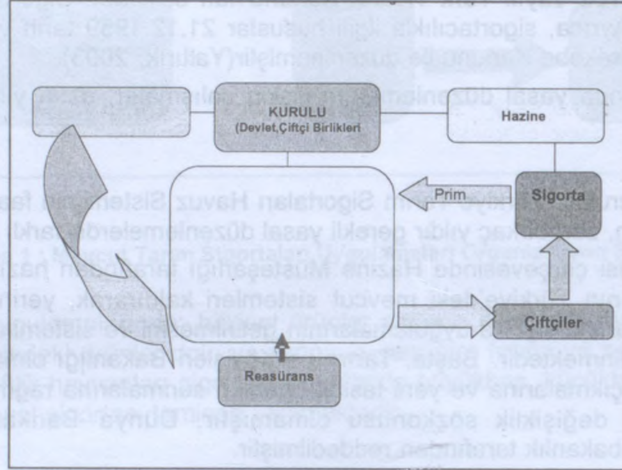
İlgili kanunun uygulaması ile, Devlet desteği sağlanarak; bugüne kadar sigorta edilemeyen Birden Çok Riske Karşı Ürün Sigortası (MPCI) 2005 yılında uygulamaya başlayacaktır.

Buna göre, mevcut sistemi geliştirilecek şekilde düşünülen havuz sisteminde; sigorta yaptıracak çiftçiler sigorta pirimin belirli bir kısmını (muhtemelen yarısını) sigorta şirketine ödeyerek poliçesini alacaklar. Sigorta şirketleri poliçe karşılığı aldıkları primleri havuza devrederken, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı da pirimin kalan kısmını (muhtemelen diğer yarısını) devlet desteği olarak çiftçi kayıtlarına uygun şekilde havuza aktarmaktadır. Havuz sisteminde pirimler havuzda toplanmakta ve hasar olduğunda da hasar ödemeleri havuz tarafından doğrudan çiftçiye yapılması düşünülmektedir. Sigorta hizmetleri yine havuza üye sigorta şirketleri tarafından yürütülecek ve Hazine Müsteşarlığı tarafından denetlenecektir.

Mevcut uygulamada; hasar organizasyonu, risk inceleme organizasyonu,veri bankası ve risk haritaları hazırlama gibi TSV tarafından verilen hizmetlerin yanı sıra primlerin toplanması,hasarların ödenmesi ve reasürans sağlanması gibi hizmetlerin tamamının da Havuzu işletmek üzere sigorta şirketleri tarafından kurulacak şirketin yürütmesi öngörülmektedir.Havuz sisteminde hizmetin hızlı, doğru ve tam olarak verilmesi için; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, çiftçi birlikleri ve sigorta şirketlerinin tam bir entegrasyonu gereklidir.

Başbakanlığın ilgili kurumlara göndererek, görüş istediği tasarı, genel hatlarıyla uygun olmakla birlikte, daha önce ki taslaklarda önerilen ve tüm kurumlarca kabul gören; Devlet, Çiftçi Birlikleri ve sigorta şirketlerinin içinde yer aldığı bir kurulun oluşturulması yönünde bir madde bulunmadığı görülmektedir. Bunun sağlanması halinde, Kurul, Havuz Yönetim Kurulu şeklinde görev yapacaktır. Bir taraftan, kurumlarası ilişkiler sağlıklı bir şekilde yürütülürken, diğer taraftan tüm taraflar Kurul'da temsil edildiği için havuz işleticisi şirketin teknik çalışmaları belirli düzenler içerisinde sağlanabilecektir.

Tarım Sigortaları Kurulu oluşturulması yönündeki önerinin kabul edilmesi halinde, Kanunda yer alan havuz sistemi organizasyon şeması şu şekilde olacaktır: (Şema:2)

Şema 2: Devlet Destekli Tarım Sigortalarının Organizasyon Taslağı

3.6. Öneriler, Beklentiler ve Sonuç

Tarım sigortaları konusu güncel yasal çalışmalarla önemli bir noktaya gelmiştir. İlgili kanunun uygulamaya başlanmasıyla, Devlet desteği sağlanarak; bugüne kadar sigorta edilemeyen don, sel, kuraklık gibi riskler sigorta edilebilecek, sigorta sektörü ile kamunun ortak çalışması sonucu; mevcut sistemler daha da geliştirilerek kurulacak havuz sistemi ile kıt kaynakların ekonomik kullanımı sağlanacaktır.

Kanunun uygulanmasından önce yapılacaklar konusunda şu öneriler verilebilir:

Havuz ve işletici şirketin kuruluşu sigorta ve reasürans esasları, dolunun yanı sıra don sel,kuraklık risk haritalarının, fiyatlarının, yönetmeliklerin, genel şartların hazırlanması,devletin pirim ve hasar fazlasına katılımını sağlayacak esasların belirlenmesi, pilot risk bölge ve ürünlerin seçimi, reasürans temini,havuz veri bankası ile Tarım Bakanlığı çiftçi kayıtlarının entegrasyonunun sağlanması gerekmektedir. Vakfın havuz sisteminde alacağı konum ve buna bağlı olarak network sistemlerinin kurulumu ve insan kaynakları yatırım finansmanına ilişkin projeler biran önce hazırlanmalıdır.

Bu konuda, tarım ve sigorta sektörlerinde ilgili kurumların daha aktif çalışmalar yürütmesi beklenmektedir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Hazine Müsteşarlığı'nın en az Daire Başkanlığı düzeyinde Tarım Sigortaları birimlerinin yanı sıra TZOB'nin bu konuda yeterli eleman sayısı ile oluşturacağı birimler biran önce çalışmalara başlamalıdır.

Havuza katılacak sigorta şirketleri pazarlama ağını şimdiden genişletecek projelerini uygulamaya koymaları ,Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bugün yürüttüğü teknik elemanlar için tarım sigortaları eğitimini daha yaygın ve çiftçi eğitimlerini de içine alacak şekilde geliştirmelidir.

Ziraat ve veteriner fakültelerimizle, sigortacılık eğitimi veren üniversitelerimizin tamamının ders programlarında "Tarımda risk yönetimi ve tarım sigortaları" konusuna yer vermeleri gerekmektedir.

Devletin üç yıl öncesine kadar her yıl doğal afetler sonucu Tarım Sektöründe oluşan görev zararlarına 150 milyon dolar civarında bir ödeme yaptığı bilinmektedir. Bu ödemeler son üç yıldır yapılmamaktadır. Dolayısı ile biriken bu miktar başlangıçta havuzda fon oluşturulması için kullanılmalıdır.

Tarım ürün Sigortaları Kanun Taslağını hazırlayan Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın başlangıç olarak 2005 yılı tarım sigortaları pirim desteği için 250 trilyon TL"yi Genel Bütçe Taslağı'na koyduğu bilinmektedir. Ancak devlet üreticinin priminin yarısını ödese bile bazı ürünlerin sigortaya üreticini ödese bile sigorta primi bazı üreticilerin ödeme gücünün üzerinde olabilir. Bu nedenle bu durumda olanlar için "tarım sigortası kredisi" açılması önerilebilir.

Kanun tasarısının TBMM'de görüşülmesi öncesinde ilgili kurumların konuya sahip çıkması yönündeki çalışmaların yeterli olmadığı düşünüldüğünde, TBMM üyelerinin bilgilendirilmeleri gerektiğine inanıyoruz. Aksi takdirde tasarı üzerinde yapılabilecek olası bir yanlışlık kanunda geri dönülemeyecek sonuçları doğurabilecektir.

3.6. Kaynaklar

Anonymus 1997. Birinci Tarım Şurası Çalışma Belgesi -Tarım Bakanlığı Yayınları Anonymus 2002.

Anonymus 2002. 58.Hükümet Acil Eylem Planı-EDP 83-Hazine Müsteşarlığı

Dinler, T. 2000. Tarımda Risk Yönetimi ve Türkiye'de Tarım Sigortaları Uygulamaları, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası 5. Teknik Kongresi Bildiri-Ankara

Dinler, T.2002. Agricultural Insurance in Turkey-Risk Management in Mediterranean Agriculture: Agricultural Insurance Seminar in Spain

Dinler,T.2004. Dünya'da ve Türkiye'de Tarım Sigortaları Uygulamaları

Yaltırık, A.Dr.2003. Dinler,T.; Tarımda Makine Kullanımı, Risk Yönetimi ve Sigorta

II. TARIM ŞURASI

VIII. KOMİSYON

KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI KOMİSYON

KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI KOMİSYONU ÜYELERİ

GÜLÇUBUK, Bülent. (Doç.Dr.). Komisyon Başkanı,
Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

SIRAKAYA, Sevil. Komisyon Raportörü,
TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı-TEDGEM

AKSOY, Enver. TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, APK Başkanlığı-Daire Başkanı

ERKAN, Ahmet Zahir. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

AKIN, Ayşegül. TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TEDGEM

KURUL, Necdet. TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TEDGEM

KARAHAN, Metin. TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TEDGEM

ÇEBİ, Seniye. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

GÖRGÜLÜ, Nebahat. Köy Hizmetleri Merkez Araştırma Enstitüsü

DERSAN, Nilüfer. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

GİRAY, Handan (Dr.). Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

KEPOĞLU, Arzu. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

SALTIK,Ahmet (Doç.Dr.).Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalk. Derneği Başkanı

KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI KOMİSYONUNA YAZILI VE/VEYA SÖZLÜ KATKIDA BULUNAN KİŞİ, KURUM YA DA KURULUŞLAR

ALTINPIÇAK, M.Akif. Mersin Üniversitesi

ALUFTEKİN BAYKAL, Nilay. Çankaya Üniversitesi

BAKAR, Zekai. Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği

BEKTAŞ, Mustafa. Doğa Kültürü Derneği

ÇAĞLAR, Yücel (Doç.Dr.) Kırsal Çevre Sorunları Araştırma ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği

KANTAR, Faik (Prof. Dr.). Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi

SET-BİR

ŞENGÜL, Haydar (Doç.Dr.).Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi

VARÇIN, Recep (Doç.Dr.). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İKDAM

YAĞCI, Özcan (Yrd. Doç.Dr.). Başkent Üniversitesi

YILMAZ, Zeliha. TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

MUĞLA, Seher. TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Kısaltmalar

AB: Avrupa Birliği

BM: Birleşmiş Milletler

DAP: Doğu Anadolu Projesi

DB: Dünya Bankası

DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü

DOKAP: Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

IFAD: International Fund Agricultural Development

HDK: Hükümet Dışı Kuruluşlar

KHGM: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

KKP: Kırsal Kalkınma Projesi

KÖY: Kalkınmada Öncelikli Yöreler

SAPARD: Special Accession Programme for Agriculture AND Rural Development

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

1. GİRİŞ

Teorik tartışmaları ve uygulamalarının başlangıcı daha eskilere dayanmakla birlikte, son 15-20 yıldır **"kırsal kalkınma"** kavramı sıkça gündeme gelmektedir. Dünyada, tüm insanların mutlu ve refah içinde yaşadığı bir ortam dileği ve stratejisi ile, kırsal alanlarda yaşayanlara yönelik kalkınma arayışları hızlanmıştır. Artık, dünyanın herhangi bir noktasındaki bir kırsal alanın sorunu, sadece sorunu yaşayanların karşı karşıya kalma durumunda olduğu bir yaşam şartı olmaktan çıkmıştır. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Gönüllü Kuruluşlar ve Hükümetler kırsal kalkınma olgusuna daha fazla kaynak, bilgi ve zaman ayırma durumuna gelmişlerdir. Çünkü; Afrika'nın en geri kalmış yöresindeki yaşam ve çevre koşulları ile Uzakdoğu'nun herhangi bir noktasındaki aynı koşullar tüm dünyayı ilgilendirmektedir. Tarım, yoksulluk, çevre, küresel kirlenmeler, dramatik göç hareketleri, toprak kirlenmeleri, içilebilir su kaynaklarının sınırlılığı ve dezavantajlı nüfus grupları her toplumu ve bireyi doğrudan ilgilendirir hali gelmiştir. Bu sorunlar, yerel halkların ve ulusların tek başlarına çözebilecekleri boyutta da değildir. Küresel bir çalışmanın, stratejinin gerektirdiği bu sorunlar, ancak küresel yaklaşımlar ve **"ulusal önceliklerle"** çözülür hale gelmiştir. Burada da, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kırsal kalkınma çabaları öncelikle devreye girmektedir.

Kırsal kalkınma girişimlerinin gündemde olduğu tüm ülkelerde, köylü veya kırsal nüfusa kalkınmada öncelikli olarak yer verilmiştir. Daha doğrusu kırsal kalkınma girişimleri genellikle yalnızca köylünün kalkınmasına yönelik olmuştur. Oysa, *kırsal kalkınma özünde, belirli bir kırsal alan içinde yaşayan insanların bir bütün olarak tarımsal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kalkınmalarına, tarım dışı istihdam ile gelir olanaklarının arttırılmasına ve çevre duyarlılığına yardımcı olacak tüm unsurların harekete geçirilmesine ve bunların optimal düzeyde yer almasına dayanmaktadır.*

Kırsal Kalkınmada Temel Amaç; kırsal alanların varlığının devam ettirilmesi, kır ile kent arasındaki farklılıkların azaltılması, doğal kaynak potansiyellerinden çevreye duyarlı bir biçimde yararlanmanın geliştirilmesi, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin katılım ve katkılarının artırılması, kentli kesime göre ekonomik ve sosyal olanakları kısıtlı olan ve esas olarak gelirinin büyük kısmını tarımdan ve tarıma dayalı faaliyetlerden sağlayan kırsal toplumun yaşam standardının iyileştirilmesi için entegre sürdürülebilir bir kırsal yaşamın sağlanmasıdır. Bundan hareketle, ***kırsal alan kalkınma politikaları*** ise; kırsal alandaki toplumların ekonomik, toplumsal ve kültürel olanaklarını geliştirmek, bu toplumları ulusal yaşam düzeyine kavuşturmak, onların ulusal gelişmeye bütünüyle katılımlarını sağlamak üzere, toplum ve devletin birleşik çabaları sonucu ortaya çıkan ilerlemeyi kapsayan politikalardır. *Bireyin gelirini yükseltmek, eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, insanca yaşamak için yeterli-dengeli beslenmek ve yaşanabilir ortamda sağlıklı yaşamak, kırsal kalkınma uygulamalarının temel hedefleridir.*

Tarımın ulusal gelirden aldığı payın giderek azalması, gelir dağılımındaki dengesizlikler ve kır ile kent arasındaki sosyo-ekonomik kalkınma farklılıkları yoğun bir biçimde kırdan-kente göçün yaşanmasına neden olmaktadır. Ülkemizin içinde bulunduğu genel sosyo-ekonomik durum ve kırsal alanda yaşanan sorunlar ile kırdan-kente göçlerin getirdiği ekonomik, sosyal ve kültürel sorunların boyutu, önlemlerin çeşitliliğini ve entegre yaklaşımları gerektirmektedir. Özellikle Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde kırsal alandaki sorunların tespiti ve bu sorunlara kalıcı çözümler bulunması gereksinimi "kırsal kalkınma" konusunu gündemin ilk sıralarına oturtmuştur. Bundan dolayı da kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalar hızlanmış ve sadece Avrupa Birliği koşullarına uymak için değil, ***ülkemizin gereksinimlerini ve önceliklerini dikkate alan bir " ulusal kırsal kalkınma stratejisi" belirlemek ve buna yönelik politikalar geliştirmek gereği ortaya çıkmıştır.*** Bundan hareketle bu raporda ana amaç olarak, ***Türkiye'nin kırsal kalkınma konusunda geleceğe yönelik stratejik hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için ulusal düzeydeki güçlü yönler ile zayıf yönlerin ortaya konulmasına çalışılmış ve bunlar doğrultusunda geleceğe yönelik yapılanmalar*** ele alınmıştır. Diğer yandan, ülkemizde kırsal kalkınma konusunda kavramsal anlamda ortaya çıkan bazı belirsizliklerin giderilmesine yardımcı olmak için *kırsal kalkınma alanındaki temel kavramların* da açıklanmasına çalışılmıştır. Bu nitelikleri ile rapor, Türkiye'nin kırsal kalkınma konusundaki önceliklerine, hedeflerine ve faaliyetlerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. KIRSAL ALAN VE KALKINMA KAVRAMLARI

Kırsal kalkınma, içerisinde çok boyutlu faaliyetleri ve kavramları barındıran bir olgudur. Bu nedenle, üzerinde görüş birliğine varılan net bir tanımı yoktur. Hatta, bu tanım içinde bulunulan koşullara göre bölgeden-bölgeye, ülkeden-ülkeye değişebilmektedir. Ülkemizde de kırsal kalkınma konusunda farklı yaklaşımlar ortaya konulmaktadır. Burada, ülkemiz koşullarına göre genel bir tanımlamanın yanı sıra kırsal kalkınmanın kapsadığı ve sıkça karşılaşılan temel kavramlar üzerinde de durulmuştur. Bu kavramların başlıcaları şunlardır:

Kırsal Alan: Başbakanlık DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıkları çerçevesinde hazırlanan "Kırsal Kalkınma" Özel İhtisas Komisyonu Raporu; kırsal alanın ilk bakışta "kentsel alanlar dışındaki mekanlar" olarak tanımlanabileceğini ancak, bu tanımın, kırsal alanla ilgili bir takım nesnel niteliklerle desteklenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Buna göre,

- Kırsal alanlarda yaşam ve ekonomik faaliyetler önemli ölçüde doğal kaynakların kullanım ve değerlendirilmesine bağlıdır.
- Ekonomik- toplumsal- kültürel gelişme süreci, nispeten yavaş işlemektedir.
- Gelenek ve göreneklerin, yaşam biçimini ve kurallarını etkileme gücü fazladır.
- Teknolojik gelişmenin yaşama ve üretime yansıma oranı zamana yayılmaktadır.
- İnsan ilişkilerinde yüz yüze ilişkiler göreceli olarak daha yaygındır.

Rapor, ayrıca, **kırsal alanları**, metropoliten yerleşim alanları dışında kalan il, ilçe, köy ve mezralarda, sosyal güvence imkanlarından (iş olanakları, sigorta, emeklilik, eğitim, sağlık ve kültürel etkinlikler) yeterince yararlanamayan bireylerin sayısal çoğunluğu oluşturduğu mekansal büyüklük olarak tanımlamaktadır.

Ülkemizde genel olarak üretim ilişkileri açısından "kırsal alanlar", il ve ilçe merkezleri dışındaki üretime kaynak teşkil eden alanlar olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede hazırlanan istatistikler, nüfusun yaklaşık %35'inin kırsal alanda yaşadığını göstermektedir. Fakat, kent statüsünde olup, istihdamın ve ekonominin ağırlıklı olarak tarıma dayandığı, kırsal yaşam biçimlerinin yaygın olduğu, sanayinin düşük gelişme hızında olduğu il ve ilçe yerleşim yerleri de ülkemizde kırsal alan niteliğini ağırlıklı olarak sergilemektedir. Bu açıdan bakıldığında ülkemizde, nüfusun neredeyse yarıdan fazlasının kırsal alanda yaşamını sürdürmekte olduğu söylenebilir.

Buraya kadar belirtilenlerden hareketle, kırsal alan kavramı üzerinde görüş birliğine varmak zor olsa da **kırsal alanlar** denince; *nüfus yoğunluğunun düşük, ekonomik hayatın daha çok tarıma dayalı, doğal koşulların ve geleneksel değerlerin hayatın şekillendirilmesinde etkin ve eğitim, sağlık, haberleşme, sosyal güvenlik gibi sosyal ve kültürel olanakların yeterince gelişmemiş olduğu yerleşimler akla gelmektedir.* Kırsal alanlar, ayrıca, Türkiye gibi ülkelerde kentli nüfus ile güçlü sosyal bağları olan ve bu kesim için gıda katkısı, ek gelir ve dinlenme hizmeti sunan mekanları da ifade etmektedir. Bu alanlar, toplumun her kesimi için değerli olan doğal zenginliklere de kaynaklık etmektedir.

Kalkınma: Kalkınma tüm ülkelerin ortak amacı olup, bundan dolayı da değişik biçimlerde tanımları olan bir kavramdır. Ekonomi Ansiklopedisine göre kalkınma; "bir ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve giderek toplumun refahının artmasıdır".

Daha geniş bir anlamıyla ise kalkınma, ***"ekonominin büyümesi, yapısının değişmesi ve gelir dağılımının düzeltilmesi, sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi, siyasal ve kültürel alanda iyileştirilmeler yapılması ve çevreye,doğaya saygılı olunması"***, olarak tanımlanmaktadır.

Kırsal Kalkınma: İlk kez Birleşmiş Milletler (BM) Örgütünce tanımı yapılan "toplum kalkınması" tanımı, "kırsal kalkınma" olarak da kabul edilmektedir. Bu tanımda, toplumun niteliği kırsal olup olmadığı-belirtilmeksizin konuya genel bir açıdan yaklaşıldığı görülmektedir. Bu tanıma göre ***kırsal kalkınma***; ***"küçük toplulukların içinde bulundukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların devletin bu konudaki çabalarıyla***

birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun tümüyle kaynaştırılması ve ulusal kalkınma çabalarına tam biçimde katkıda bulunmalarının sağlanması sürecidir".

Gerek BM Örgütü, Dünya Bankası, OECD ve DPT tarafından yapılan tanımlardan, gerekse değişik bilim adamları tarafından toplum kalkınmasına yönelik görüşlerden esinlenerek, kırsal kalkınmayı şu biçimde tanımlanabilir: **Kırsal kalkınma; "*kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarım sektöründen veya benzer kırsal mesleklerden sağlayan birey ve toplulukların, insanca yaşam koşullarına kavuşturulması için onlarda önce bu yönde bir gereksinme duygusu yaratmak, sonra da bu duygu yönünde çaba harcamaları için onlara maddi ve manevi açıdan tüm yardımların yapılması ile demokratik yoldan bu toplulukların kalkınmalarını sağlama savaşıdır*".**

Hükümet Dışı Kuruluşlar (HDK) ise, dünyadaki gelişmeler doğrultusunda kırsal kalkınmayı daha geniş ele almaktadır. Buna göre "kırsal kalkınma"; Türkiye kırsal alanında sağlık, adalet, güvenlik ve eğitim temel hizmet ve olanaklarına kolayca ulaşabildiği, adil piyasa koşullarının işlediği, toplumsal cinsiyet dengeli, demokratik, bilgi kaynaklarına kolayca erişebilen, kültürel dönüşümlere açık, saydam yönetim yapılarına sahip, çocuk işçiliğinin ve tüm dezavantajlı grupların ortadan kalktığı, sorun çözme yeteneği gelişmiş örgütlü bir yaşamdır. Diğer tanımlar genelde evrensel iken, burada HDK'lar kırsal kalkınmayı Türkiye özelinde tanımlamaktadır.

Kırsal nüfus: Geleneksel anlamı ile kırsal kesimde yerleşmiş (mevsimsel ve gerektiğinde kentsel alanlarda da çalışabilen), kendilerine özgü sosyal, ekonomik, kültürel özellikleri ve eğilimleri olan, gündelik gereksinimlerini birbirine bağlı bir ilişkiler sistemi ile gidermeye çalışan ve büyük ölçüde kendi kendine yetmeye çalışan insan topluluğudur.

Kırsal Kalkınmanın Temel Bileşenleri: Kırsal kalkınma; tarımsal kalkınma, kırsal sanayi ve çevresel koşulları da dikkate alan, çok yönlü bir kalkınma yaklaşımıdır. Bundan hareketle; kırsal kalkınma ile ilgili temel bileşenleri şu biçimde sınıflanabilir:

Tarımsal Kalkınma: Tarım (bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetleri), ormancılık, su ürünleri konusundaki üretim faaliyetleri ile bu alanlarda kalite, gelir artışı, pazarlama hizmetleri ve üretim artışı vb. çalışmaları kapsayan uygulamalardır.

Kırsal Sanayi: Tarım, orman, tıbbi bitkiler gibi yerel kaynakları (ham) yerinde değerlendirme veya talebe bağlı olarak pazarlanabilir yerel ürünlerin üretimi ve gereğinde dış satımının da sağlanabilmesi faaliyetleridir.

Yukarıda belirlenen temel bileşenlerle birlikte kırsal kalkınma içerik açısından şu biçimde özetlenebilir; tarım (bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetleri), ormancılık, su ürünleri, küçük girişimcilik, kırsal sanayi, ekoloji, çevre, turizm, su, konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alt ve üstyapı hizmetleri, teknoloji, kadın ve çocukların durumlarının iyileştirilmesi, topraksızların istihdamı, yoksulların durumunun iyileştirilmesi ve çok sayıdaki diğer program ve projeleri kapsayan uğraşılardır.

3. KIRSAL ALANDA MEVCUT DURUM VE TEMEL ÖZELLİKLER

Kırsal kalkınma politika ve uygulamalarında tüm sorunların tespiti ve buna göre hedef oluşturulması önem taşımaktadır. Çünkü, Türkiye'de kırsal yapı sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri ile oldukça karmaşık bir görünüm sergilemektedir. Nüfus, tarımsal üretim, mülkiyet ilişkileri, geleneksel yapı, temel hizmetlere erişebilirlik, sosyal güvenlik açısından kırsal alan iç içe geçmiş bir çok sorunu barındırmaktadır. Bundan hareketle, öncelikle kırsal alanın genel durumunun ortaya konulması ve buna göre strateji belirlenmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

3.1. Kırsal Nüfus

Türkiye'de kırsal nüfus Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplam nüfusun _'ünden daha fazla pay alırken, özellikle 1950'li yıllardan sonra tarımda makineleşmeye geçiş, ekonomik sistemde değişimler ve kente göç ile birlikte kır nüfusu azalmaya ve yaşlanmaya başlamıştır. Bu azalma 1985 yılındaki Genel Nüfus Sayımı'na kadar oransal bir azalma iken, bu dönemde mutlak azalma süreci de başlamıştır. Çizelge.1'de de görüleceği gibi, ilk nüfus sayımından bu yana kırsal nüfus

miktarı oransal olarak sürekli azalma göstermekte ve bu azalış 1985 yılında mutlak azalma sürecine de girmiştir. Çizelgede en ilginç gelişmelerden birisinin 1990-2000 yılları arasında yaşandığı görülmektedir. Çünkü, bu dönemde *kırsal nüfusta mutlak olarak 700 bin dolayında nüfus artışı* gerçekleşmiştir. Bunun üzerinde çok sayıda görüş ortaya çıkarken, en önemli nedenlerden biri, özellikle ekonomik şoklardan sonra kentlerde kırsal alana dönüş arzusudur. Ayrıca, özelikle kentlerde kır kökenli yaşlı nüfus arasında da kırsala yeniden dönme arzusu giderek yaygınlaşmaktadır. Kırsal nüfus açısından önemli, çoğu durumda göz ardı edilen ve istatistiklerde de yer almayan bir konu da kent-kır nüfus etkileşimidir. Çünkü, ülkemizde nüfusun önemli bir bölümü yaz aylarını köysel yerleşim birimlerinde geçirmekte, buralarda tarımsal üretimde bulunmakta ve diğer mevsimlerde ise kentlerde yaşamını sürdürmektedir. Bu ise, kır-kent etkileşimini ortaya çıkarmakta ve kırsal alanın aslında daha fazla nüfus barındırdığını ortaya koymaktadır.

Çizelge.1. Türkiye'de Nüfusun Gelişim Seyri

SAYIM YILLARI	KIRSAL NÜFUS		KENTSEL NÜFUS		TOPLAM
	SAYI (milyon)	(%)	SAYI (milyon)	(%)	SAYI (milyon)
1927	10.3	75.8	3.3	24.2	13.6
1940	13.4	75.6	4.3	24.4	17.8
1950	15.7	75.0	5.2	25.0	20.9
1960	18.8	68.1	8.8	31.9	27.7
1970	21.9	61.6	13.6	38.4	35.6
1980	25.0	56.1	19.6	43.9	44.7
1985	23.7	47.0	26.8	53.0	50.6
1990	23.1	41.0	33.3	59.0	56.4
2000	23.8	35.1	44.0	64.9	67.8

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımları

3.2. Kırsal Yerleşimler

Kırsal alanda yaşanan önemli sorunlardan biri, kırsal yerleşimlerin sayıca çok ve dağınık olmasıdır. Bu özellik, bir yandan kırsal nüfusun temel alt ve üst yapı hizmetlerine erişimini güçleştirmekte, bir yandan kamu yatırımlarını zorlaştırmakta diğer yandan ise üreticilerin örgütlü davranma eğilimini engelleyebilmektedir. 2002 yılı itibariyle, ülkemizde 3.216 belediye (2.265'i belde belediyesi) ile 36.527 köy ve bu köylere bağlı 42.098 köy alt yerleşimi olmak üzere *toplam 81.841 yerleşim birimi* bulunmaktadır (www.khgm.gov.tr).

3.3. Kırsal Alanda Temel Alt ve Üstyapı Hizmetleri

Kırsal alt yapı hizmetleri arasında gerek köylerde yaşayan insanların sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, gerekse tarımsal ürünlerin zamanında pazara ulaştırılması ve pazarlanması bakımından köy yolları büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde köy ve bağlısı dahil olmak üzere toplam 78.625 yerleşim biriminde 291.585 km.lik köy yolu bulunmaktadır. Artık, yolu olmayan köy kalmamıştır. Sorun, daha çok iklimsel koşullardan ve yolun niteliklerinden kaynaklanmaktadır. 1 Ocak 2004 tarihi itibariyle toplam köy yolu ağının; %31'si asfalt, %44'i stabilize kaplamalı, %18'i tesviyeli, %6'sı mutasavver ve %1'i beton yoldur (www.khgm.gov.tr).

Kırsal yerleşimlerde en önemli sorun alanlarından birisini plansız ve dağınık yerleşim oluşturmaktadır. Çünkü, yerleşim yerlerinin ancak %1'i planlıdır (örneğin; köy yerleşim planları, köy iskan projeleri). Kırsal imar düzeni, kırsal alan planlaması ile ilgili pek çok yasal düzenleme bulunmasına rağmen, bunlar sağlıklı bir şekilde geliştirilememiştir. Bir diğer önemli sorun ise, kırsal alanda kanalizasyon eksikliğidir. Bu konuda resmi ve güncel bir veri bulunmamakla birlikte, ülkemizdeki köylerin yaklaşık %6'sında kanalizasyon altyapısının bulunduğu tahmin edilmektedir.

İnsan beslenmesinde ve yaşamının sürdürülmesinde en önemli gereksinimlerinden olan içme suyu temini açısından, kırsal alanda son yıllarda önemli çalışmalar yapılmış ve nüfusun hemen hemen tamamına içme suyu hizmeti götürülmüştür. Nitekim, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, hizmet alanına giren nüfusun %95'ine, yerleşim birimlerinin ise %87'sine yeterli ve sağlıklı içme suyu götürmüş durumdadır. Yerleşim birimlerinin %13'üne ise, henüz yeterli ve sağlıklı içme suyu götürülememiştir. İçme suyu hizmeti götürülen birimlerin %55'i şebeke, %32'si çeşme kaynaklı içme suyuna sahiptir.

Eğitim sistemimiz içerisinde, 2001-2002 dönemi itibariyle, ilköğretim ve lise kademelerinde 16.090.785 öğrenciye, 58.873 okulda 578.805 öğretmen ile örgün ve yaygın eğitim hizmeti sağlanmaktadır. Kırsal alanda genel eğitim ilköğretim kademesinde yoğunlaşmakta olup orta öğretimin %93'ü şehirlerde gerçekleştirilmektedir (www.meb.gov.tr). Kırsal alanda eğitim açısından ortaya çıkan *en önemli sorun alanları; eğitimin kalitesi, personelin niteliği ve donanım yetersizliğidir.* Kırsal alanda, eğitim hizmetleri çoğunlukla ilköğretimden öte geçememektedir. Bu durum ise, Anayasal açıdan fırsat eşitsizliğini ortaya çıkarmaktadır. Kente göçün önemli nedenlerinden birini oluşturan eğitimdeki kısıtlar, kırsal alanda özellikle genç nüfusun *dikey sosyal hareketliliğini* de etkileyen ve sınırlayan bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Kırsal alanda eğitimde yaşanılan sorunlar sağlık hizmetlerinde de görülmektedir. Sağlık hizmetleri açısından da temel sorun alanları; *personelin niteliği ve donanım yetersizliğidir* Kırsal alanlarda coğrafi koşulların getirdiği elverişsiz durumlar, sağlık personelinin yer seçimindeki kriterler ile donanım-bina yetersizliği üst üste gelince sağlık sorunu çoğu durumda yaşamsal bir öneme sahip olmaktadır.

Kırsal alanda özellikle sağlık ve eğitim hizmetlerinde en önemli sorunlar, personel planlamasında, kalifiye eleman bulunmasında ve bunların uzun süreli bölgesel istihdamında yaşanmaktadır. Ayrıca, kırsal kesimde özellikle yoksul nüfus açısından önemli bir sorun hizmetlere erişememedir.

3.4. Kırsal Alanda Yoksulluk ve Yoksunluk

Kırsal kalkınma politikalarında, uygulamalarında ve çalışmalarında yoksulluk evrensel boyutta ön plana alınan konulardan biri haline gelmiştir. Çünkü, geri kalmışlıktan ve yetersiz hizmetlerden en fazla etkilenen toplum kesimlerinin başında yoksul gruplar gelmektedir. Bu nedenle, ülkemizde de giderek artan bir sorun olan yoksulluk konusunun detaylı olarak ortaya konulması gerekmektedir.

Türkiye'de küreselleşme, daha fazla liberalleşme, dışa açılma olarak bilinen ekonomik süreçlerden en fazla etkilenen kesimlerin başında tarım ve dolayısıyla kırsal nüfus gelmektedir. Tarımda dış ticaret serbestliği, uluslar arası anlaşmalar ve özelleştirme temelinde gerçekleşen uygulamalardan milyonlarca insan doğrudan etkilenmektedir. Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin *uluslar arası politikaları ile biçimlenen tarım politikaları; küçük işletmeye sahip olan çiftçileri ve %30 dolayındaki topraksız kırsal nüfusu etkilemekte ve bunları yoksulluğa, işsizliğe, kente göçe ve sigortasız çalışmaya zorlamaktadır.* Bütün bu aşamalarda, kırsal alanda artan yoksulluk ülke genelinde ciddi sorunlara neden olmaktadır. Yoksulluk, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sadece ekonomik yetersizlik olarak ortaya çıkamamaktadır. Yoksulluk aynı zamanda, doğal çevre üzerinde baskı yaratmakta, toplumsal dinamikleri etkilemekte kültürel ve siyasi marjinalleşmeyi de hızlandırmaktadır.

İnsanların fiziki ve insani gereksinimlerini karşılamaya yetecek mal ve hizmetleri alamama olarak tanımlanabilen yoksulluk ile bunlara erişememe olarak tanımlanabilen yoksunluk, kırsal alanda yaşayanları daha fazla etkilemektedir. Çünkü, *kırsal alanda yaşayanların önemli bir bölümünü topraksız veya küçük tarım işletmesi sahipleri oluşturmaktadır.* Bunlar da, yetersiz gelir koşullarında yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Bunun yanısıra, temel sosyal haklardan ve hizmetlerden de yararlanamayan kırsal kesimdeki insanlar yoksulluğu yoğun olarak hissetmektedir. 1980'li yıllardan sonra uygulanan ekonomi politikalarından tarım kesimindeki özellikle topraksız aileler, küçük işletme sahipleri ve geçimlik düzeyindeki küçükbaş hayvancılık ile uğraşanlar etkilenmektedir. Çünkü, bunlar Türkiye'nin çoğunlukla az gelişmiş veya geri kalmış

yörelerinde yaşamakta olup, alternatif gelir kaynakları da oldukça sınırlıdır. *Tarım kesiminin en dağınık ve örgütsüz grubunu da bunlar oluşturmaktadır. Bu grup, ekonomik ve toplumsal değişim süreçleri sonunda giderek daha da yoksullaşmaktadır.*

Gerek akademik gerek politika tartışmalarında genel kabul gören temel tanıma göre, yoksulluk iki biçimde tanımlanabilir;

Mutlak yoksulluk: Bir insanın *yaşamını minimum seviyede sürdürebilmek zorunda kalmasıdır.* Başka bir deyişle, biyolojik olarak kendisini üretebilmesi için gerekli kalori ve diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirmesidir. Bu temel ihtiyaçları karşılamaktan yoksun ayni ve nakdi geliri olanlar, mutlak yoksulluk sınırının altında kabul edilirler.

a. **Göreli yoksulluk:** Bir insanın biyolojik olarak değil, *toplumsal olarak kendisini üretebilmesi* için gerekli tüketim ve yaşam biçimi düzeyini ifade eder. Bu durumda, belli bir toplumda kabul edilebilir asgari tüketim düzeyinin altında geliri olanlar, göreli yoksul olarak tanımlanabilir.

Bu iki kavram, işlevsellik kazandırılmaya çalışıldığında, genelde parasal göstergeler üzerinden hesaplanmaktadır. Örneğin; ***mutlak yoksulluk*** sınırı için, uluslararası karşılaştırmalarda genellikle kullanılan ölçüt, satın alma paritesiyle 1 ABD Doları günlük harcama seviyesidir.

Göreli yoksulluk için ise, genellikle benimsenen ölçüt, ülke içindeki ortalama ya da medyan gelirin belli bir oranı altında (örneğin %40) geliri olan bireylerin toplam nüfusa olan oranının bulunmasıdır. Ancak, yoksulluğun salt gelir eksikliği ya da ortalama/medyandan sapan gelir miktarı olarak tanımlanmasının beraberinde getireceği sınırlar bulunmaktadır. Yalnızca gelir odaklı yaklaşımın, bireylerin toplumsal yapının sunduğu hak ve olanaklara ulaşıp ulaşamaması yönünde kapsamlı bilgi veremeyeceği, özellikle son on yıldaki tartışmalarda giderek artan bir kesimin kabul ettiği bir gerçek haline gelmiştir.

Bunlardan hareketle, yoksulluk *içeriği açısından* da iki ayrı biçimde tanımlanabilmektedir. Buna göre; ***dar anlamda yoksulluk***, bireyin sadece yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olacak gıdaya, barınağa ve giyime sahip olmasıdır. ***Geniş anlamda yoksulluk*** ise, bireyin gereksinimlerinin karşılanmasında toplumun sahip olduğu genel düzeyden geride kalmasıdır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) 2002 yılına ilişkin Hane Halkı Bütçe Anketi Sonuçlarına göre; Türkiye'deki ailelerin ***en yoksul %20'lik kesimi, nüfusun ise %17.8'lik bölümünü oluşturan 12.2 milyon kişi, günde ortalama 1 ABD Doları elde etmekte,*** ikinci %20'lik dilimde yer alan ve nüfusun %19.8'ini oluşturan ***13.5 milyon kişinin ise günlük ortalama geliri 2 ABD Doları düzeyinde*** bulunmaktadır. Uluslararası standartlarda günlük 1 ABD Doları "açlık", 2 ABD Dolarının altı "yoksulluk" sınırı kabul edilmektedir. Buna göre, Türkiye'de açlık sınırında yaşayanların sayısı 12 milyonu aşmakta ve toplam yoksul sayısı 25.7 milyon kişiyle nüfusun %37.6'sını oluşturmaktadır.

Çizelge.2. Yersel ve Bölgesel Yoksulluk Oranları (%)

Yerleşim Birimleri ve Bölgeler	Mutlak yoksul	Göreli yoksul	Orta	Üst
Kent	2,8	21,8	39,0	36,4
Kır	9,3	33,0	36,7	21,0
Bölge				
Marmara	1,3	18,3	40,5	39,9
Ege	2,6	22,4	46,7	28,2
Akdeniz	7,7	29,5	37,1	25,7
İç Anadolu	6,0	28,1	36,3	29,6
Karadeniz	8,1	31,0	36,3	24,6
Doğu Anadolu	7,7	32,0	32,3	28,0
Güneydoğu Anadolu	17,5	45,2	24,3	13,0

Kaynak: DİE, Hane Halkı Bütçe Anketi Sonuçları, 2002

Çizelge.2 incelendiğinde, kırsal alanlardaki mutlak yoksulluk oranının kentsel alanların yaklaşık 3.5 katı olduğu, göreli yoksulluğun ise 1.5 kat daha fazla olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kırsal alanlarda günde 1 ABD Dolarından daha az bir gelir ile geçimini sağlayan nüfus, yoksulluğu, kentsel alanlardaki nüfusa göre daha fazla hissetmektedir. Bölgesel olarak incelendiğinde ise, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde mutlak ve göreli yoksulluk oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yoksulluğun azaltılması için özellikle kırsal alanlara ve tarıma yönelik politikaların öncelikli olarak uygulanması kaçınılmaz bir gerçektir. Türkiye'de yoksulluk konusunda en son yapılan araştırma 2002 yılı verilerine dayanmaktadır. Anka Ekonomi Bülteninde yayımlanan verilere göre, Türkiye'de günde 1 ABD Doları veya daha az harcama yaparak yaşamını sürdürmeye çalışan 14 milyon insan var ve her 5 kişiden biri açlık sınırının altında yer almaktadır. Araştırmada verilen bilgilere göre 1nci %20'lik nüfus (en fakir) kişi başına günlük 1 ABD Doları harcama sınırında iken, 2nci %20'lik nüfus (biraz fakir) kişi başına günlük 1.8 ABD Doları harcama sınırındadır. Buraya kadar belirtildiği gibi, Türkiye'de yoksulluğun boyutları giderek derinleşmektedir. *Yoksulluk, gelir kaynaklarının ve meslek çeşitliliğinin sınırlı olduğu kırsal alanda daha da ön plana çıkmaktadır.*

Yoksulluk Türkiye'nin giderek ağırlaşan bir sorunudur. Yoksulluk açlık sınırına doğru ilerlemektedir. Şiddetini giderek arttıran yoksulluk belirli bir kesimin değil sosyo-kültürel ve ekonomik boyutlarıyla tüm toplum kesimlerinin sorunudur. Yoksulluk arttıkça ekonomik yetersizlik, fiziki güçsüzlük, çevre kirliliği, dengesiz gelir dağılımı, sesini duyuramama ve marjinalleşme daha da artmaktadır. Nedeni, boyutu ve türü ne olursa olsun yoksulluk sorununun en önemli özelliği, toplumun yaşamı üzerindeki sosyolojik ve psikolojik etkileridir. Yoksulluk bu haliyle devam ederse, bu gelecekte daha da ağır sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu nedenlerle kolay erişilebilir ve uygulanabilir yoksullukla mücadele yöntemlerinin bulunması gerekmektedir.

3.5. Örgütlenme

Kırsal kalkınma ve tarımsal üretim çalışmalarının önemli bir boyutunu kırsal alanda gerek kamu tarafından gerek sivil toplum tarafından gerçekleştirilen örgütlenmeler oluşturmaktadır. Yerinden yönetim ilkesine göre kurulan il, ilçe, belediye ve köy muhtarlıkları gibi mülki ve yerel idareler sahip oldukları geniş yetkilerle kırsal alanlarda görev üstlenen önemli kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat tarımda, kırsal alanda üretici ve ürün pazarlamasına yönelik olarak varolan ve olması gereken örgütler ise şu biçimlerde ortaya çıkmaktadır; kooperatifler, ziraat odaları, odalar, birlikler, şirketler, vakıflar ve dernekler.

Aslında, kırsal alan örgütlenmesini kooperatifler ve kooperatif haricindeki ekonomik ve sosyal amaçlı, aynı zamanda baskı grubu olan sivil çiftçi örgütleri olarak iki grup halinde incelemek olasıdır. Çünkü, tarım sektöründe üreticilerin ekonomik yönden örgütlenmesinde dünya da en fazla görülen ve yaygın olan örgütlenme modeli kooperatif olarak ifade edilmekte ve kamu ve özel sektörün yanında üçüncü bir sektör olarak kooperatif sektörü gösterilmektedir.

Ülkemizde üretici örgütlemesinin en yaygın biçimin oluşturan kooperatifçilik daha çok sayısal yönden olmuş, sektördeki etkinlikleri arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır.

3.6. Sosyal Güvenlik Durumu

Kırsal kesimde yaşayanlar genellikle tarım kesiminde çalışırlar. Geniş bir nüfus kitlesinin içinde bulunduğu bu kesimin toplum kalkınması açısından bir gösterge oluşturan sosyal güvenlik konusunda ihmali düşünülemez. *Sosyal güvenlik uygulamalarının amacı; yalnız belirli risklere karşı maddi güvence sağlayacak parasal yardımı yapmak değil, herkese insan onuruna yaraşır bir biçimde, gelecek kuşkusuna kapılmaksızın, huzur ve refah içinde yaşama hakkını sağlamaktır.*

Toplumun birçok kesimleri uygulamadaki bazı eksikliklerine rağmen sosyal güvenlik sistemlerinin koruyucu şemsiyesi altına alınırken, en kalabalık kesimi oluşturan tarım kesimi bu yasalardan ancak sınırlı bir biçimde yararlanabilmektedir. Mevcut sosyal güvenlik olanaklarından çiftçiler yeterince yararlanamadığı gibi, 2926 sayılı "tarımda kendi ad ve hesabına çalışanlar sosyal sigortalar kanunu" ile bu kesime getirilen olanaklar da oldukça yetersiz kalmış olup, 4.1 milyon

çiftçi ailesinden ancak 1.2 milyonu tarım sigortası kapsamındadır. Türkiye genelinde yaklaşık 250.000 çiftçi Sosyal Sigortalar Kurumu'na (SSK) kayıtlıdır. Bir diğer sosyal güvenlik uygulaması olan BAĞ-KUR'a bakıldığında Türkiye genelinde BAĞ-KUR'dan yararlanan yaklaşık 13 milyon nüfusun ancak % 6-7'si tarımda yer almaktadır. Türkiye genelinde nüfusun fazlalığı, toprağın marjinal kullanım sınırına gelmiş olması, makineleşme ile işgücü fazlalığının açığa çıkması, tarımsal üretimin büyük ölçüde doğal koşullara bağımlılığı, tarımsal ürünlerde ve girdilerde fiyat dalgalanmaları, gelir düzeyinin düşük ve dağılımın dengesiz olması, az topraklı ve topraksız çiftçilerin fazlalığı ile geleneksel ilişkilerin varlığı gibi nedenler sağlıklı ve işleyen bir sosyal güvenlik sisteminin varlığını hem zorunlu kılmakta hem de sistemin oluşturulmasını güçleştirmektedir. Bu aynı zamanda, son yıllarda uluslararası kalkınma konularının öncelikleri arasında yer alan sürdürülebilir insani kalkınma açısından da bir gerekliliktir.

3.7. Mülkiyet Dağılımı

Tarımsal yapıyı belirleyen en önemli kriterler arasında tarımsal mülkiyetin dağılımı ve işletme büyüklükleri ön sıralarda yer alır. Tarımsal mülkiyet denildiğinde ise, öncelikli varlık topraktır. Tarımda mülkiyet dağılımında eğer dengesizlikler varsa ve işletmeler yeterli büyüklükte işletme toprağına sahip değilseler, bu durum tarım topraklarında verimli bir tarımsal üretim yapılmasını engellediği gibi, toplum katmanları arasında da farklılığa ve kalkınmanın gecikmesine neden olur.

Çizelge.3'de görüleceği gibi, Türkiye genelinde toprak dağılımı dengesizlik göstermektedir. 50 dekardan küçük tarım işletmelerinin Türkiye genelindeki payı %64.8 iken, bunların işlediği arazi miktarı %21.3'dür. Buna karşılık, 500 dekardan daha büyük araziye sahip olan tarım işletmelerinin oranı %0.7 iken, bunların işlediği arazi miktarı %11.4'dür. Doğal olarak, böyle bir dağılım, tarımsal ve kırsal kalkınma çalışmalarında öncelikli sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Çizelge.3. Türkiye'de Toprak Dağılımı (%)

İşletme Büyüklükleri	İşletme Sayısı (%)	İşlenen Arazi (%)
5 dekardan küçük	5.9	0.3
5-9 da.	9.6	1.1
10-19 da.	17.8	3.9
20-49 da.	31.5	16.0
50-99 da.	18.5	20.7
100-499 da.	15.9	46.6
500-999 da.	0.6	6.1
1000 + da.	0.1	5.3
Toplam İşletme Sayısı	**3.021.190**	-
Toplam Arazi Miktarı		**184.329.487 dekar**

Kaynak: 2001 Yılı Genel Tarım Sayımı Sonuçları-DİE.

3.8. Kırsal Alanda ve Tarımsal Üretimde Kadın

Kalkınma çalışmalarında kadın ve çocuklar toplumların en dezavantajlı grupları olarak kabul edilmektedirler. Kadınlara karşı yapılan ve kadının yaptığı işin erkek tarafından yapılan işe nazaran daha az değerli ve daha az saygın kabul edilmesi, ülkeler çapındaki değerlendirmelerde ve kayıtlarda daha az "kayda değer" bulunması, kadının üretimdeki kaynaklara erkeğe oranla daha az erişimi, aile gelirinin kontrolünde kadının çok az söz hakkına sahip olması, kamusal alanda yönetim ve denetim rollerini daha az oranda üstlenebilmesi anlamını taşıyan negatif ayırımcılıktan dolayı, statüsü ve konumu ne olursa olsun kadın dezavantajlı duruma düşmektedir. Tarım ağırlıklı bir toplum özelliği gösteren ülkemizde de kadının özellikle tarımsal üretimdeki, payı küçümsenmeyecek kadar fazladır.

Türkiye'de işgücüne katılma oranı %48.7 olup, bu oran erkeklerde %70.1, kadınlarda %27.4'tür. Kırsal alanda ise, toplam işgücüne katılma oranı %60.1 olup, bu oran erkeklerde %76.7, kadınlarda ise %43.8'dir (DİE, 1999). Kırsal alanda kadının iş gücüne katılma oranı ülke genelindeki iş gücüne katılma oranına göre daha yüksektir. Kırsal alanda tarım kesiminde

istihdam edilen kadınların çoğunluğu marjinal işlerde yoğunlaşmakta ve ücretsiz aile işçisi konumundadır.

Tarım kesimindeki kadınların üretime katılım düzeyleri, ailenin sahip olduğu arazi ve hayvan varlığına, gelire ve ürün desenine göre değişmektedir. Ancak, tarımda mekanizasyon düzeyi artıkça kadın tarımsal üretimden kopmakta ve çalışma potansiyeli ev kadınlığına yönelmektedir. Az topraklı ailelerde kadınlar mevsimlik işçilik başta olmak üzere bitkisel ve hayvansal üretimin her aşamasına katılmaktadır .

Kırsal alanda kadının emek yoğunluğu sadece tarımsal üretimde değil, aynı zamanda hane içinde de çok yüksektir. Hane içi istihdam bağlamında ücretsiz aile işçisi konumunda olan kadın ve genç kızlar ağır bir iş yüküne sahiptirler. Kadınlar, ev temizliği, ekmek/yemek yapımı, çamaşır yıkama ve su taşıma gibi rutin işlerin yanı sıra tarla, bağ-bahçe işleri, odun taşıma, hayvan bakımı gibi yüksek efor gerektiren ve bir hayli zaman alan işleri de yapmak durumundadır. Kentsel alanda maddi durumu ve gelir düzeyi göreceli olarak daha iyi olan ve bu nedenle çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi gibi elektrikli ev aletlerini kullanabilen kadınlar ile kıyaslandığında kırsal genelindeki kadınlar bir anlamda "ağır işçi" statüsüne girmektedirler.

Kırsal alanda istihdam edilenlerin %77.0'si tarımda yer almakta olup, bu oranın %47.5'i kadın, %52.5'i erkektir. Ayrıca, kırsal alanda istihdam edilen erkeklerin %66.6'sı, kadınların ise %94.2'si tarımda yer almaktadır (DİE, 1999). Yani, kırsal alanda kadınların tamamına yakını tarımda istihdam edilmektedir.

Tarımda çalışan kadınların %87.3'ü ücretsiz aile işçisi, %8.5'i kendi hesabına veya işveren, %4.2'si ise ücretli olarak çalışmaktadır. Kırsal alanda kadınların ve erkeklerin üstlendikleri roller faklılık göstermektedir. Kadın ve erkeklerin rol dağılımının farklılaşması hanenin temel geçim kaynağı, ürün deseni, köyün yerleşim yeri ve şehirle kurulan bağlantı ile yakından ilgilidir. Ayrıca kadınların beklentileri ve potansiyelleri birbirine yakın köylerle benzerlikler göstermektedir.

Yeniden üretimle ilgili olarak (yemek, kışlık yiyecek hazırlanması bulaşık, çamaşır, temizlik, çocuk bakımı) yapılan işler kadınlar tarafından yapılmaktadır. Ağırlıklı olarak köylerin temel geçim kaynağını bitkisel üretim, hayvancılık ve mevsimlik göç oluşturmaktadır. Tarımsal üretimin sınırlı olduğu köylerde erkekler hane tüketimine yönelik olarak yapılan sebzecilik ve bağcılık, bahçe hazırlığı, toplama, sulama, çapada çalışmaktadır. Temel geçim kaynağı bitkisel üretim olan hanelerde ise kadının iş yükü daha fazla üretimin satış hariç her aşamasında yer almaktadır. Hayvancılık faaliyetlerinde yine erkekler hayvanların otlatılması, besleme, kırkım gibi işler yapmakta, kadınlar ise sağım, süt ürünlerinin değerlendirilmesi, ahır temizliği ve ot toplama işlerini üstlenmektedir. Ayrıca, hayvansal ürünlerden yağ, yoğurt ve peynir üretimini kadınlar ailelerinin günlük tüketimleri için üretmektedirler.

2002 yılı itibariyle Türkiye genelinde okur-yazar oranı %87,5'dir. Okur-yazarlık oranının cinsiyetler arasındaki dağılımına baktığımızda ise kadınların erkeklerin çok gerisinde olduğunu görmekteyiz. Erkeklerin %95.3'ü, kadınların ise %80'i okur-yazardır. Kırsal alanda ise erkeklerin %91'i, kadınların ise %73'ü okur yazardır. Kırsal alanda özellikle kız çocuklarının eğitimden yararlanmaları kırsal alanda köy yerleşimlerinin konumuna, alt yapının yeterli ya da yetersiz oluşuna okulların nicelik ve niteliği ile ve sosyo-kültürel yapılanmaya bağlıdır (www.die.gov.tr).

Türkiye'de kırsal alanda yerleşme düzenine damgasını vuran az nüfuslu ve küçük yerleşim birimlerinin, özellikle mezraların genellikle okulları yoktur. Bu dağınık ve küçük yerleşim birimlerinde yaşayanlar-ulaşabilir uzaklıkta olması durumunda- bağlı oldukları köy merkezindeki okuldan yararlanmakta ya da öğrenim dışı kalmaktadır. Ayrıca, bazı kırsal yerleşimlerde ailelerin geçim koşulları ve gelir düzeyleri, bu arada iş gücüne duydukları gereksinme, çocukların ilköğretimden sonra öğrenim sürdürme şanslarını azaltmaktadır. Ancak kız çocuklarına kayıp aile üyesi gözü ile bakılması, küçük yaşta nişanlanması ve evlendirilmesi, geleneksel anlayış gereği bazı ailelerin kız çocuklarının bedenen gelişmiş olmaları nedeniyle dört, beş ve altıncı sınıflardan geri almaları, küçük kardeşlerine annelik yapmaları onların eğitim hizmetlerinden yararlanmalarını engellemektedir. Kız çocukların, anneleri gibi, görünmez ağır işçiliği, eğitimlerine yönelik güçlü

negatif yargılar, erken yaşta hamilelik, töreler ve çevre endeksli düşünce tarzı kırsalda okullaşmayı engelleyen en belirleyici iç faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Sürdürülebilir bir tarımsal ve kırsal kalkınmada kırsal kadının tarımsal üretime yaptığı katkılar yüksektir. Kırsal alanda yaşayanların yaşam koşularının iyileştirilmesi için uygulanan programlarda kadın varlığı ön koşullardan birisi olmak durumundadır. Toplumsal cinsiyet duyarlığı olmayan projelerde kadınlar ve onlar gibi dezavantajlı gruplar kalkınmadan yararlanmak bir yana olumsuz etkilenmektedir. Kırsal alanda cinsiyet rolleri kırsal toplum özelliklerine göre değişme gösterir. Dolayısıyla evrensel erkek ve kadın rollerinden söz etmek mümkün değildir. Kadına yönelik geliştirilecek kırsal kalkınma stratejilerinin de bu kırsal toplum özelliklerine ve farklı sosyal formasyonlarda kadınların üstlendikleri rollere göre belirlenmesi gerekir. Kırsal alanda kadınların mevcut durumunun iyileştirilmesi aynı zamanda; Türkiye'de bölgeler ve cinsiyetler arası eşitsizliğin azaltılması, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve sosyal kalkınmanın desteklenmesi anlamına da gelmektedir.

3.9. Kırsal Kesimde Toplumsal Değişme Eğilimleri

Türkiye'nin içinde bulunduğu toplumsal değişme süreci içinde kırsal köy topluluklarında da önemli değişmeler olmaktadır. Özellikle, l980'li yıllardan sonra Türkiye'nin izlediği ekonomik modelde, kırsal aile yapısında ekonomik açıdan da bazı değişimler olmuştur. Bu dönemde girdi fiyatlarında görülen olağanüstü artışlar nedeniyle kırsal aile girişimini kısmak, kısmen de olsa korunmak istemiştir. Bu eğilim, işletmenin tam kapasite ile çalışmamasına neden olmuştur. Tam kapasite ile çalışmayan işletme oradan geçinmek durumunda olan haneyi zor durumda bırakmış ve aile içi çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar birkaç çekirdek aileden ya da bir çekirdek aile ve yakın kan akrabalarından oluşan geniş aile biçimini sarsmış ve hanenin çekirdek aile biçimine dönüşmesinde etkili olmuştur.

Ailenin kolektif yaşamdan bireysel yaşama geçişi ve giderek güncel düşünceye yönelmesine neden olan çekirdek aile ile tarıma bağımlılık da azalmaktadır. Aileler bazı kişileri tarım dışında çalıştırmak yoluyla; hem haneden ayrılma ile oluşan dezavantajı gidermek, hem de tarımdan kaçışa olanak hazırlamak amacına yönelmektedirler.

Köyün dışarıya açılması, pazara yönelmesi aynı zamanda tüketim alışkanlıklarında da değişiklikler yapmıştır. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren başlayan dışa açılma süreciyle bu tarihe kadar sadece kendi gereksinimlerine yanıt verebilecek biçimde üretimde bulunan işletmeler, bundan sonra yavaşta olsa pazara açılarak pazar gereksinimlerine yönelik üretimde bulunmaya başlamıştır.

Kırsal alanda görülen önemli değişimlerden birisi de kırsal mesleklere yönelik yaklaşımdır. 1980'li yıllarda kırsal kesime yönelik ulaşım ve haberleşme olanaklarındaki artışlar köy ve kent toplumlarının birbirlerini daha iyi tanımalarına ortam hazırlamıştır. Bu yıllarda hizmete giren birkaç kanallı ve renkli televizyon yayınları, kırsal halkın içinde bulunduğu koşulları daha iyi tanımasına yardımcı olmuştur. Ulusal gelirden tarımın aldığı payın sürekli azalması ve gelir dağılımındaki dengesizliğin artmasına ek olarak, kırsal kesimin ulaşım, haberleşme, eğitim, sağlık ve daha birçok alandaki güçlükleri de katılırsa kırsal kesimden kente yönelen göç ile kırsal mesleklere yönelik değer yargılarındaki olumsuz değişmenin nedenleri daha iyi açıklanmış olur.

Buraya kadar belirtildiği gibi, kırsal alanda toplumsal değişimin yönünü ekonomik koşullar belirlemektedir. Ekonomik koşulların güçlüğü ve kırsal alanda dışa açılma, beraberinde birçok sorunu da getirmekte ve topluluklar kültürel ve ekonomik açıdan yeni arayışlara girmektedir.

4. KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI VE UYGULAMALAR

Cumhuriyet'in kuruluşundan beri kırsal alanları kalkındırmak, ulusal kalkınma çalışmalarına entegre etmek ve kent-kır dengesizliğini gidermek amacıyla yerel,bölgesel ve ulusal ölçeklerde önemli çalışmalar vardır. Bu çalışmalar, ülkemizin geçirdiği ekonomik süreçler ve planlama açısından iki dönem olarak incelenebilir. Bunlar, Planlı Dönem Öncesi çalışmalar ile Sonrası çalışmalardır.

4.1.Planlı Dönem Öncesi

Türkiye dünyada sosyal ve ekonomik kalkınmasını belirli bir plan ve program içinde yürütme gereğini duyan ve planlı bir kalkınmayı daha l930'lu yıllarda uygulamaya koyan çok az ülkeden biridir. Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan modernleşme, çağdaşlaşma özlemi ve buna paralel olarak çalışmaların, tüm zorluk ve engellere karşın zamanın olanakları içinde başarı ile yürütüldüğü söylenebilir. Çünkü, Türkiye'nin çağdaş uygarlığa ulaşma girişimleri ve ekonominin her sektöründe belli dengeleri kurma çabaları elverişsiz ve talihsiz koşullarla karşı karşıya bulunuyordu. Gerçekten de genç Türkiye Cumhuriyeti 1929 yılına değin dış ticaretine, gümrüklerine ve ödemelerine Lozan Antlaşması koşulları nedeniyle pek egemen olamamıştır. Hele 1929 ve 1930 yıllarında dünya ülkelerinin karşı karşıya bulunduğu ekonomik kriz Türkiye'yi de etkilemiş, sadece tarım ürünlerine dayalı olan Türk ihracat olanaklarını felç etmiş ve ekonominin çok şiddetli sarsıntı geçirmesine neden olmuştur. Bu gerçekler karşısında Türkiye'nin tek yapabileceği ise, tarımda ve kırsal kesimde kalkınmanın sağlanarak, kaynak yaratılmasıdır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bundan hareketle, dönemin hükümetleri bunun kırsal kalkınma ile olabileceğini düşünerek köylüye yönelik önemli adımlardan biri olan 18 Mart 1924'deki 442 sayılı Köy Kanunu'nu çıkartmışlardır.

4.1.1. Köy Kanunu

Kırsal kesimin çağdaşlaşmasını sağlamaya yönelik Köy Kanunu iki açıdan önemlidir. Birincisi, bu yasa ile kalkınmanın köyden başlama gereği vurgulanıyor, ikincisi de köylere hukuki bir kişilik tanınıyor ve tarihimizde ilk defa köy kanunu ile köy toplulukları özerk bir yapıya kavuşturuluyordu. Köye tanınan özerklikle birlikte, seçilen yönetsel organlara ve köy halkına köy yaşamı için gerekli alt yapı ve benzeri hizmetleri yapma ve daha iyi yaşam koşulları yaratma yükümlülüğü getirilmiştir. Böyle bir yaptırım, toplumu kalkınmaya, çağdaşlaşmaya ve daha iyi yaşam için koşulları oluşturmaya yönelikti.

4.1.2. Birinci İktisat Kongresi

1930'lu yıllarda kalkınma arayışlarını sürdüren Türkiye'de, işe nereden başlanacağının belirlenmesi amacıyla, İzmir'de "1nci İktisat Kongresi" düzenlenmiştir. Kongrede ülkenin kalkınma sorunları ele alınmış ve kırsal kesimin sorunlarına ilişkin olarak; büyük toprak sahipleri Aşar Vergisinin kaldırılmasını, köyde dirliğin gerçekleştirilmesini, tarımın makineleştirilmesini önermiş ve tarımda kapitalistleşme sürecinin hızlandırılmasını savunmuşlardır. Kongrede ayrıca, tarımsal kredi sorununun çözümlenmesi, kırsal kalkınmanın en etkin aracı olarak kabul edilen tarımsal eğitimin bu amaca göre yönlendirilmesi ve tarımsal eğitimin uygulamalı olması, yeniliklerin çiftçiye bizzat uygulatılarak benimsetilmesi, köy kökenli ve kentli aydın ve önder kişilerin köylerde yerleşmeleri ve kırsal kalkınma girişimlerinde bir misyoner gibi çalışmaları önerilmiştir.

4.1.3. Birinci Köy Kongresi

Köyle ilgili çalışmaların kazandığı önem karşısında, Tarım Bakanlığı tarafından l938'de düzenlenen "Birinci Köy ve Ziraat Kongresi", tarımla ilgili teknik konular yanında, köylerin bazı sosyal ve ekonomik sorunlarını da kapsamıştır. Köy kalkınması ve tarımsal gelişme için girişilecek "ulusal seferberlik"te, mali plan için sağlanacak kaynaklar konusunda da bir çalışma yapılmıştır. Ayrıca, köyün toplumsal yapısı, yaşantısı ve ekonomik gereksinmeleri dikkate alınarak "köy kalkınması hakkında rapor" hazırlanmıştır.

4.1.4. Aşar'ın Kaldırılması

Köylü için Aşar'ın kaldırılması Cumhuriyet döneminin önemli bir kararıdır. Bilindiği gibi, Aşar, tarım ürünlerinden hasat sırasında "ürün" olarak alınan bir vergiydi. Verginin toplanması arttırma yoluyla "mültezim"e bırakılmıştır. "Mültezim"ler, genellikle bölgelerin tefecileri ve tüccarları konumundaydılar. Aşarın kaldırılması ile ağa, tefeci, tüccar sömürüsü azalmıştır. Fakat devlet, aşarın kaldırılmasından doğan gelir açığını arazi vergisi ve tekel maddelerine zam yoluyla kapatmaya çalışmıştır. Bu ise yine küçük ve orta çiftçinin zararına olmuştur.

4.1.5.Toprak ve Tapulamaya İlişkin Girişimler

Cumhuriyetin başlangıç yıllarında nüfusa göre elde yeterinden çok tarıma elverişli toprak vardı. 1934'de çıkarılan "İskan Kanunu", az topraklı yada topraksız köylüleri toprak sahibi yapmayı öngörüyordu. Bu yasayla, ikiden çok nüfuslu ailelere 6-l5 hektar arasında toprak ile çift hayvanı, araç-gereç, tohumluk, ahır, samanlık gibi yerlerin de verilmesi öngörülüyordu. Aynı yıl çıkarılan bir başka yasa (Tapu Kanunu) ile de sahipsiz toprakları imar edenlere tapusunun parasız verilmesi hedeflenmiştir. Diğer yandan, devlet mülkiyetinde olup da kamuya ayrılmamış olan yerleri bağ-bahçe yapan kişilere de vergi değerinin belli bir oranı alınarak dağıtım yapılıyordu. Fakat, bu yasalar daha çok büyük toprak sahiplerinin işine yaramıştır.

Bu dönemde çıkarılan önemli yasalardan biri de 1945 yılındaki "Çiftçiyi Topraklandırma Yasası"dır. Bir yandan büyük toprak sahiplerinin siyasal gücünü kırmak, bir yandan da toprak mülkiyetini tarımsal üretimi artıracak biçimde yeniden düzenlemek ve aynı zamanda çeşitli nedenlerle kullanılmayan toprakların ekip biçilerek değerlendirilmesi amacını güden bu yasa, Meclis'te birçok tartışmaya yol açmıştır. 5000 dekardan geniş işletmelerin kamulaştırılarak çiftçiye dağıtılmasını öngören bu yasa büyük toprak sahiplerinin gücünü kırmak için kullanılamamıştır. Yasa ile daha çok kamuya ait toprakların dağıtımına ilişkin kararlar uygulanmıştır.

4.1.6. Köy Enstitüleri

Cumhuriyet döneminde, eğitim alanında kırsal kalkınmaya yönelik en sistemli yaklaşım özellikle Köy Enstitüleri hareketiyle olmuştur. Köy Enstitüleri, kır kökenli çocukların başta öğretmenlik olmak üzere köy için gerekli ve geçerli mesleki bilgilerle donatılıp yeniden köye gönderilmesiyle tabanın değişmesini amaçlamaktaydı. Dünyada örnek bir eğitim denemesi olarak Köy Enstitüleri girişiminde önemli sonuçlar elde edilmiştir. Bunlar şu biçimde özetlenebilir:

- Enstitüler köy çocukları için fırsat eşitliği sağlamış, eğitimin yüksek maliyetini düşürmüştür.
- Köyün içinden çıkanların, köyle ilişkisi kesilmeden eğitilip köye gönderilmesi köyü en iyi tanıyanların eline bırakılması sonucunu doğurmuştur.
- Köyün kalkınması için gerekli yerel önderlik, bunun için yararlı becerileri kazanmış köylü gençlerin eline geçmiştir.
- Ulusal kültürün yaratılmasında, folklorun ortaya çıkarılmasında Enstitülerin büyük katkısı olmuştur.
- Köy gerçeklerini bilen, köyü seven, köyden yetişmiş olan yeni bir aydın tipi türemiştir.
- Enstitüler, çevrenin ekonomik ve kültürel hayatını etkileyen kalkınma merkezleri durumuna gelmişlerdir.

Buraya kadar belirtildiği gibi, köy ve köylü sorunlarına ilişkin çalışmalar Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren yoğunluk kazanmıştır. Fakat, bunlar birbirinden kopuk, dağınık çalışmalar olarak sürdürülmüştür. Ayrıca, bu çalışmaların küçük üreticiler için ne gibi sonuçlar doğurduğu belli değildir. Tarımsal kredi, çiftçiyi topraklandırma yasası gibi politikaların da köyün toplumsal yapısını değiştirecek nitelikte olduğunu söylemek zordur. Bunlar daha çok büyük işletmelerin işine yaramıştır. Yapılmak istenilen çalışmalar çoğunlukla karşı güçlerin engellemelerine yenik düşmüş, yaşanan şiddetli ekonomik krizler ve yetersizliklerde kırsal kalkınma ile ilgili sorunların çözümlenmesini güçleştirmiştir.

4.2.Planlı Dönem Sonrası

4.2.1.Toplum Kalkınması Çalışmaları

Kırsal alanda yaşayanların gönüllü işbirliği içinde teşkilatlanması, idare ile gerekli işbirliğini kurması ve merkezi idarenin götürdüğü hizmetlere fiziki ve mali gücü ile katılması veya hizmetleri benimsemesi ve koruması esaslarına dayanan, toplumun eğitici ve birlikte çalışmaya yöneltici faaliyetleri düzenlemede önemli bir kalkınma yöntemi olan "toplum kalkınması" Birleşmiş Milletler tarafından esas itibariyle bir eğitim ve teşkilatlanma süreci olarak görülmüş, halkın yaşam

düzeyini geliştirme çabaları kendi girişkenliklerini, kendi kendilerine yardımı destekleyecek ve daha verimli kılacak programların hazırlanması yönünde geliştirilmiştir.

Toplum kalkınmasının yukarıda açıklanan hedefleri doğrultusunda ülkemizde kırsal yerleşimlerin içinde bulundukları ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla öz kaynaklarını harekete geçirmelerini, kendi çabalarını devletin çabaları ile birleştirmelerini ve ulusal kalkınma çabalarına katılmalarını sağlayacağı varsayılan bu yaklaşım 1nci BYKP ve planın yıllık programlarında tanımı, esasları, ilke ve hedefleri ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

1nci BYKP çerçevesinde DPT tarafından başlatılan toplum kalkınması deneme çalışmaları, 1964 yılı sonunda Köyişleri Bakanlığının kurulması üzerine bakanlığın sorumluluğuna bırakılmıştır. Bu dönemde Bakanlık, "çok yönlü kırsal alan planlaması"na ağırlık verdiğinden, deneme alanlarının sayısını kısa sürede 12'den 37'ye çıkarmış ve toplum kalkınmasını ikinci plana itmiştir. l967 yılı sonuna kadar her ilden bir ilçenin, 1977 sonuna kadar da bütün köylerin toplum kalkınmasının kapsamına alınmasını öngörmesine rağmen bu, daha sonra gerçekleşememiştir.

Toplum kalkınması deneyimi başlangıçta, çizilen çerçeveye uygun ve öngörülen adımlarla tutarlı olarak yürütülmüştü. Daha sonra Köyişleri Bakanlığı'nın çok yönlü kırsal alan tasarlaması çalışmasına ağırlık vererek toplum kalkınmasını bir yana itercesine yanlış tutum içine girmesi, toplum kalkınması denemelerini tam değerlendirmeden, ülke koşullarına elverişliliği yansız olarak sınanmadan ikinci plan döneminde "küçük toplumlarda girişkenliği geliştirme yöntemi" olarak farklı bir biçime sokulması sonucuna götürmüştür. 1963 ve 1964 yıllarında, 12 ilin birer ilçesinde DPT'nin başlattığı deneme çalışmalarının sonuçları şöyle özetlenebilir:

- Köy topluluklarının girişkenliğini arttırmada, güç birliği yapmalarını sağlamada toplum kalkınmasının olumlu yönde etkide bulunabileceği anlaşılmıştır.
- Toplum kalkınması köylü-devlet ilişkilerinin olumlu biçimde geliştirilmesinde önemli bir rol oynayabilmiştir.
- Kamu kuruluşları arasında uyumlu çalışma, eşgüdüm ve işbirliğinin gerçekleştiği ölçüde çalışmaların verimi artmıştır.
- Toplum kalkınması birimi olarak seçilen ilçe yönetimi türlü yönlerden özellikle maddi kaynak, taşıt ve insan gücü yönlerinden kimi yetersizlikler göstermiştir. Bu yetersizlikler giderilmedikçe, ilçe toplum kalkınmasında gereken etkinliği gösterememiştir.
- Toplum kalkınmasının başarısını olumsuz yönde etkileyen nedenlerden biri de yönetim yapısının halkın girişkenliğini, gönüllü katılımlarını destekleyecek, özendirecek nitelikte yeniden düzenlememiş olmasıdır.
- Çeşitli kuruluşların uyumlu, eşgüdüm içinde çalışmalarını gerektiren toplum kalkınması uğraşılarının bunu sağlayacak özerk bir örgüte kavuşturulamaması başarıyı sınırlamıştır.
- Tarım kesiminde çalışanlar gereği gibi örgütlenememişlerdir. Deneme çalışmalarında kooperatifleşmeye gereğince önem verilmemiştir. Oysa ki, bugün ülkemizde üreticilerin, üretim için birleştikleri kooperatifler hiç yoktur. Kurulmak istenenlerde destekten yoksun bırakılmaktadır. Halbuki toplum kalkınmasının başarısı, halkın duyulan gereksinmesinden doğan karşılıklı yardım ve toplumsal dayanışma kurumu niteliğini taşıyan, güçsüz durumda olanların güçlenmesini sağlayan kooperatiflerin geliştirilmesine bağlıdır.

4.2.2. Kırsal Kalkınma Projeleri

Kırsal alan doğal kaynakların en bol bulunduğu, ama bu doğal kaynakların yarattığı değerlerden yeterince pay alamayan bir kesim olarak tanımlanmaktadır. Bu amaçla Türkiye'nin farklı yörelerinde hem doğal kaynakların daha iyi değerlendirilebilmesi, hem de kırsal kesimde gözlenen sosyo-ekonomik farklılıkların mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırılması için, çeşitli yörelerde ***"kırsal kalkınma projeleri (kkp)"*** uygulanmaktadır.

Kırsal alanda altyapıyı iyileştirmeyi, burada yaşayan nüfusun gelirlerini arttırmayı, yaşam düzeylerini yükseltmeyi, bitkisel ve hayvansal üretimi geliştirmeyi ve kırsal nüfusu harekete geçirmeyi amaçlayan kkp.leri bunun için;

- Üretim kaynaklarını en iyi biçimde değerlendirerek, bitkisel ve hayvansal üretimin arttırılmasına,
- Kırsal altyapının geliştirilmesine,
- Yeni istihdam alanlarının oluşturulmasına,
- Eğitim ve örgütlenme yoluyla halkın bilinç düzeyinin yükselmesine yardımcı olmaktadır.

Kırsal Kalkınma projelerini diğer projelerden farklı yapan özelliği, kırsal alt yapının iyileştirilmesinin yanısıra üretim kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirerek, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretimini artırmayı ve diğer gelir getirici faaliyetleri geliştirmeyi bir arada ele alan, çok maksatlı ve entegre projeler olmasıdır. Bu nedenle projelerin uygulanmasında çok sayıda kuruluşun faaliyet göstermesi gerekir. Bu projeler ve uygulanacağı yerler, Kalkınma Planlarında, kalkınmada öncelikli yöreler için belirlenen ilkeler doğrultusunda ve uluslararası finans kuruluşlarının tercih ve önceliklerine uygun olarak belirlendikten sonra, uluslararası finans kuruluşlarına teklif edilmektedir. Teklif edilen projeler, uluslararası finans kuruluşları tarafından ülkemize gönderilen proje tanımlama heyetleri tarafından teker teker incelenmekte ve öncelikle kendi politikalarına uygun olarak belirlenmektedir.

Türkiye'de il veya iller düzeyinde uygulanan dış kaynaklı kırsal kalkınma projeleri iki kuruluş tarafından kredili olarak finanse edilmiştir. Bunlar; Dünya Bankası ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonudur (IFAD). Dünya Bankasının kırsal kalkınma projelerine olan ilgisi, çok eski yıllara kadar uzanmakta ise de esas itibariyle, 1972 yılında Nairobi'de yapılan Dünya Bankası yıllık toplantısında, o günkü Dünya Bankası Başkanının kırsal kalkınma projesi yatırımlarından fakir çiftçilerin zengin çiftçilere oranla daha fazla yararlanacağına değinmesi ile başlamıştır.

I970'li yıllarda bu biçimde başlayan Dünya Bankasının kkp.lerine ilgisinin de etkisiyle, Türkiye'nin ilk kkp.si olan "Çorum-Çankırı kkp "hazırlıkları 1972 yılında FAO/Dünya Bankası programlarının yardımlarıyla başlamıştır. Türkiye'de ikisi tamamlanmış, dördü devam etmekte ya da başlangıç aşamasında olan toplam altı tane kırsal kalkınma projesi vardır.

a. Çorum - Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi

Çorum - Çankırı kkp. si Türkiye'de uygulanan ilk entegre kkp.si olup başlangıçta yalnızca tarımsal üretimi ve çiftçilerin sosyo-ekonomik durumlarını geliştiren bir yatırım ve hizmet planlaması değil, aynı zamanda kırsal altyapıyı oluşturan yol, elektrik, içme suyu vb. gibi yatırımları da hedefleyen bir proje olarak planlanmıştır. 1974 yılında hazırlıkları tamamlanan proje, değerlendirmelerden sonra 22 Ocak 1976'dan itibaren yürürlüğe girmiştir. Normal olarak I976-I98I yılları arasında uygulanması gereken proje, 3.5 yıllık bir gecikme ile I984 yılı ortalarında tamamlanabilmiştir.

Türk Hükümeti ile Dünya Bankası arasında yapılan anlaşmaya göre, projenin toplam maliyeti, Ocak 1975 fiyatlarıyla olası maliyet artışları dahil, I6I.6 milyon ABD Dolarıdır. Dünya Bankası toplam proje maliyetinin % 46'sını finanse etmiştir.

Projenin başlıca amaçları, her iki ilde yaşayan yaklaşık 80.000 çiftçi ailesinin bitkisel ve hayvansal üretimlerdeki verimliliğini arttırmak ve geliştirmek suretiyle gelir ve yaşam düzeylerini yükseltmek, aktif işgücünün kente göçünü durdurmak, nadas alanlarını daraltmak, yeni üretim alanları açmak, sosyal ve ekonomik yaşamlarını önemli ölçüde etkileyen altyapı hizmetlerinin (yol yapımı, onarımı, içme ve sulama suyu tesisleri, elektrifikasyon, sosyal tesisler gibi) gerçekleştirilmesi biçiminde özetlenebilir.

Daha öncede belirtildiği gibi, 3.5 yıllık bir gecikme ile 1984 yılında tamamlanan *projede varılan sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:*

- Değerlendirme raporunda 161.6 milyon ABD Doları olarak tahmin edilen toplam proje maliyeti 207.2 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Uygulama dönemi içerisinde anlaşmada öngörülen zamana uyulmadığından Dünya Bankası tarafından verilen 75 milyon ABD Doları kredinin 72.1 milyon ABD Doları kullanılabilmiştir.
- Proje ile nadasa bırakılan arazi %46 dan %20'ye indirilmiş, sulu arazide % I00 ekim yoğunluğu elde edilmiştir. Nadas alanlarının daraltılmasıyla özellikle buğday, arpa,

yemeklik baklagil ve yem bitkilerine tahsis edilen alan ve bunların üretimleri artmıştır. Yemeklik baklagile tahsis edilen arazi 1977'de 9900 hektar iken bu miktar 1980'de 46.000 hektara yükselmiştir. Yem bitkilerinin ekimine ayrılan alan ise 1977'de 16,700 hektar iken 1980'de 36.140 hektara ulaşılmıştır.

- Proje başlamadan önce Çorum'da buğday verimi 1.4 ton/ha. iken, proje sonrası ise 2.3 ton/ha. olmuştur. Çankırı'da ise buğday üretiminde verim 0.9 ton/ha. dan 2.2 ton/ha.a çıkmıştır. Arpa'da projeden önce Çorum'da 1.7 ton/ha. olan verim, proje sonrası 2.3 ton/ha. olmuştur. Çankırı'da ise arpa üretiminde verim 0.9 ton/ha. dan 2.5 ton/ha.a çıkmıştır.
- Proje çerçevesinde gerçekleştirilen (hamam, çamaşırhane gibi) bazı sosyal altyapı yatırımları köy halkınca hiç kullanılmadığı için proje maliyetini yükselten harcamalar olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim, köylerde inşaa edilen 63 hamamdan II'i daha ilk günlerde fırına dönüştürülmüştür.
- Projede bölgede tarımsal sanayinin kurulması ve ormancılık faaliyetlerinin yürütülmesi öngörüldüğü halde, fizibilite çalışmaları olmadığı için, bu konular projeden çıkarılmıştır.
- Büyük ve küçük sulama projeleri ile yol, içme suyu ve elektrik gibi altyapı hizmetleri bazı gecikmelerle tamamlanabilmiştir.

b. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi

Türkiye'nin ikinci kkp. olan "Erzurum KKP", ilk kez 1976 yılında gündeme girmiştir. Oldukça uzun bir hazırlık dönemi geçiren proje, 1980 yılında DPT, Tarım Bakanlığı ve FAO/DB'nin ortak çalışmaları ile en son şeklini almıştır. Dünya Bankası (DB) tarafından Mayıs-Haziran 1981'de değerlendirilen projenin anlaşması 5 Mart 1982'de imzalanmıştır. 1982'de başlaması gereken ve uygulama süresi beş yıl olan proje gecikmeler nedeniyle 1984'de başlamış ve süre 30 Haziran I988 tarihine kadar uzatılmıştır. Bu süre sonunda, kaydedilecek gelişmeler gözönünde bulundurularak, bir yıllık ikinci bir uzatma daha alınmıştır.

Türk Hükümeti ile Dünya Bankası ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) arasında yapılan anlaşmaya göre, projenin toplam maliyeti 137 milyon ABD Doları olup, bunun 40 milyon ABD Doları Dünya Bankası, 20 milyon ABD Doları ise IFAD tarafından sağlanmıştır. Ancak üç yıllık bir uzatmaya rağmen temin edilen 60 milyon ABD Dolar kredinin 45 milyon ABD Doları kullanılabilmiştir. 77 milyon ABD Doları ise ulusal kaynaklardan karşılanmıştır.

Projenin başlıca amaçları; bölgesel göç olayının durdurulması, yörede tarımsal üretim ve çiftçi gelirlerinin arttırılması, kırsal altyapının geliştirilmesi, kredi hizmetlerinin ve olanaklarının yaygınlaştırılması, çiftçilere eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi, istihdam alanlarının genişletilmesi ve bunların sonucunda ilin I046 köyünde yaşayan yaklaşık 76000 çiftçi ailesinin sosyo-ekonomik yönden kalkındırılması olarak özetlenebilir.

Üç yıllık bir gecikme ile 1989 yılında tamamlanan proje ile varılan sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Proje ile tarımda mekanizasyon düzeyi yükselirken, yapay gübre kullanımı yaygınlaşmış ve böylece tahıl, yem bitkileri, baklagiller ve patates veriminde %8'den % 62'ye varan oranlarda artış olmuştur. 1982'de çiftçilerin %37'si tohumlarını ilaçlarken, bu oran 1986'da % 54'e çıkmıştır.
- Gelir ve istihdam alanında sağlanan iyileştirmeler ile Erzurum ve diğer illere olan göç azalarak % 12.5'den % 5.9'a gerilemiştir.
- Hayvancılık, arıcılık, traktör bakımı, bitkisel üretim gibi konularda yaklaşık I200 çiftçi eğitilmiştir. Bu arada projede yayım hizmetleri bilginin yayım personeli aracılığıyla önder çiftçiye aktarılması ve bu bilgilerinde demonstrasyonlar yoluyla yöredeki diğer çiftçilere aktarılması prensibine dayandırılmıştır. Projenin başlangıcından beri tüm yayım uzmanlarının vermiş olduğu raporlara göre bu prensip olması gerektiği biçimde yürümemiştir.
- Proje hedefinin altında kalmakla birlikte, tesfiye köy yolu yapımında veya onarımında % I96.8'lik, stabilize yol yapımı ve onarımında ise % 70.3 oranında bir artış olmuştur. Ayrıca, proje ile I92 köye içme suyu götürülmüştür.

- Proje döneminde 42.055 çiftçiye 18.8 milyar TL tutarında kredi kullandırılmıştır. Fakat, projenin başlangıcında yüksek faiz uygulaması çiftçinin krediye talebini yavaşlatmıştır.

c. Bingöl - Muş Kırsal Kalkınması Projesi

İlk defa l983 yılında gündeme alınan Bingöl-Muş kkp. IFAD'ın mali sıkıntıda olması nedeniyle ancak l988 yılında hazırlık sürecini tamamlamıştır. 52.5 milyon ABD Dolarlık bir maliyete sahip projenin 20.5 milyon ABD Doları dış kaynaklı olup (IFAD), 1990-1999 yıllarında Muş ve Bingöl illerinde, 52,5 Milyon ABD Dolarlık bütçe ile yürütülmüştür.Proje yörede yaşayan yaklaşık 35.000 kırsal ailenin gelir ve yaşam düzeyinin yüseltilmesi amacıyla bitkisel ve hayvansal üretimin arttırılması, köy yolları, köy içme suyu tesisleri, el sanatları ve kredi gibi hizmetlerin sağlanarak fakirliğin azaltılması, kırsal istihdam olanaklarının oluşturulması ve özellikle kadınların yaşam koşullarının düzeltilmesini hedef edinmiştir.

d. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi

Yozgat ilinde, doğal kaynakları tehlikeye sokmaksızın ve mümkün olduğunda bu kaynakların üretici niteliğini artırmak suretiyle, ildeki yoksul çiftçi ailelerinin en yoksullarının yaşama standardında sürekli bir iyileşme amacına yönelik olarak yürütülmüştür.Proje faaliyetleri ilin tarım, hayvancılık, sulama, ormancılık, köy yolları ve köy içme suları gibi sektörlerdeki faaliyetlerini geliştirerek kırsal alana hizmet götüren bu sektörlerdeki verimliliğin ve üretimin artırılması ile alt yapının geliştirilmesini sağlama yönünde 40,5 Milyon ABD Dolarlık bütçe ile 1991-2001 yılları arasında uygulanmıştır.

e. Erzincan-Sivas Kırsal Kalkınma Projesi

Sivas ve Erzincan illerinin az gelişmiş alanlarında, tarımsal verimliliğin ve gelir seviyesinin artırılması amacıyla küçük aile işletmelerinin desteklenmesi, sosyal ve tarımsal alt yapının iyileştirilmesi ve kırsal yaşam standartlarının yükseltilmesi suretiyle kırsal göçün önlenmesini hedefleyen projenin 2004-2010 yılları arasında toplam 30,040 Milyon ABD Dolarlık bütçe ile uygulanması hedeflenmektedir. Sivas ve Erzincan illerinde uygulama aşamasında belirli kriterlere göre seçilecek olan en fakir 200 köyde uygulanacak ve yaklaşık 2 bin kişi proje sürecinde yer almaktadır. Projeye ait anlaşmalar Bakanlar Kurulu onayından geçerek, proje faaliyetlerinin ilk aşaması olan köy seçimine 2004 yılının ikinci yarısında başlanılmıştır. Katılımcı kırsal kalkınma yaklaşımının prensip alındığı projenin bileşenleri; Topluluk kalkınması ve kooperatif kurulması amacıyla (Köy kurumlarının yönetim komiteleri eğitilmesi, 70 yeni ve mevcut bulunan kooperatiflere eğitim ve teknik destek sağlanması, topluluk tarafından önerilebilecek ve teknik/sosyal yönlerden yaşanabilirliği olan her tipte girişimin desteklenmesi, kooperatiflerin bitkisel/hayvansal üretim, işleme ve pazarlama gibi alanlardaki yatırım planlarının desteklenmesi), tarımsal kalkınma (bitkisel üretimi ve tarımsal ormancılığı geliştirme, hayvansal üretim) ve proje yönetimidir.

f. Ordu - Giresun Kırsal Kalkınma Projesi

Ordu ve Giresun illerinde kırsal kesimde yaşayan insanları destekleyerek gelirini artırmak ve yaşam seviyelerini yükseltmek amacı ile, uygulanmakta olan projede amacın gerçekleştirilmesi doğrultusunda doğal kaynaklar kullanılarak, tarım ve gelir getirici faaliyetler ile kalkınmanın finansmanı, ormancılık, kırsal altyapı, kurumsal yapının iyileştirilmesi faaliyetleri yapılmaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı koordinatörlüğünde, Orman Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından müştereken uygulanan projenin ikrazı 23 Ekim 1995 tarihinde IFAD ve Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanmıştır. Bakanlar Kurulu onayından 6 Ocak 1997 tarihinde geçen proje anlaşması 19 Şubat 1997 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak uygulanabilir duruma gelmesine karşın, ikraz anlaşmasında tadilat gereği doğması nedeniyle, ikrazda gerekli değişiklik yapılmış ve yapılmış olan değişiklikler 31.12.1998 tarihli Resmi Gazete yayınlanmıştır. Yapılan ikraz değişikliği ile bu projeye ORKÖY Fonu dahil edilmiş ve projenin kapanış tarihi 31 Aralık 2004 olarak belirlenmiştir. Projenin başlangıcında yaşanan sorunlar, 1999 yılı Aralık ayından sonra dış kredinin kullanılabilir duruma gelmesi nedenleriyle IFAD yönetiminin 19 Mayıs

2003 tarihli yazısı ve Hazine Müsteşarlığının uygun görüşü ile Projenin ve ikrazın sona erme tarihleri sırasıyla 31 Aralık 2005 ve 30 Haziran 2006 olarak belirlenmiştir:

Proje kapsamında Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu'ndan 13.400.000 SDR (yaklaşık 17.500.000 ABD Doları) ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün iş makineleri alımı için İslam Kalkınma Bankası'ndan 8.2 milyon ABD doları kredi sağlanmıştır. 2004 yılı Ağustos ayı itibariyle IFAD kredisi kullanım oranı % 47' tir. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünce İslam Kalkınma Bankasından 5.374.000 ABD Doları Kredi kullanılmıştır.

Bugüne kadar uygulanan kırsal kalkınma projelerinden farklı olarak Ordu-Giresun Kırsal kalkınma Projesi çalışmalarında hedefler ve ihtiyaçların tespiti, köy seviyesinden başlamaktadır. İlk defa bir kırsal kalkınma projesinde Köy Kalkınma Planları hazırlanmakta ve bu planlar çerçevesinde proje köylerinde faaliyetler sürdürülmektedir. Ordu ilinde 140, Giresun ilinde 140 köy olmak üzere toplam 280 köy proje kapsamına alınmıştır. Proje katılımcı kırsal planlama yaklaşımını hedeflemiştir. Köy Kalkınma Planlarına uygun olarak gerçekleştirilen faaliyetlerde çiftçinin gönüllülüğü ve maliyete katkısı esastır. Tarımsal faaliyetlerde işçilik hariç toplam maliyetin %20-40 oranında çiftçi katılımı sağlanmaktadır.

Projenin mevcut durumda bölgeye katkısı;proje sahasına yoğun girdi ve bütçe desteği, kurumsal alt yapının iyileştirilmesi, çiftçi eğitim merkezlerinin inşası,İl ve İlçe Müdürlükleri rehabilitasyonu, Ordu Arıcılık Araştırma Enstitüsünün kurularak yeni tesisinde hizmete başlaması, yem bitkileri ekiliş alanlarında ve silaj yapımında önemli ölçüde artış,özellikle hayvan pancarı ve macar fiğinde tohumluk üretim durumuna geliş, tabi ve suni tohumlama, boğa dağıtımı, barınak rehabilitasyonu ve eğitim çalışmaları ile hayvan ıslahı, tarla bitkilerinde çeşit değiştirme, verimde %100' e varan artışlar, proje sahasına yoğun ORKÖY kredisi dağıtımı, süt toplama merkezleri, özel sektörün bölgeye akışının sağlanması, fındıkta mevcut bahçeleri iyileştirme ve verimliliğinin arttırılması, kapama meyve bahçe tesisleri, fındığın ekonomik olmadığı alanlarda alternatif ürünlerin adaptasyonu (çilek, ahududu, kivi, kuşburnu vs.), bölgede iyi bir gelişme gösteren kivide tekniğine uygun (yüksek sistem) bahçe tesisleri ilk defa proje ile yapılmıştır, Giresun İl Müdürlüğü kampusünde 20.000 adet/yıl kapasiteli kivi köklendirme ve gölgelendirme ünitesi kurulmuş olup, hastalık ve zararlılardan ari fidan üretimi ile bölgede oluşan fiyat dalgalanmalarının önüne geçilmiştir, olası pazarlama problemine yönelik çalışmalar, Giresun-Yağlıdere ilçesinde 25 ton/yıl kapasiteli kivi soğuk hava deposu tesis edilmiş ve Ordu ilinde inşaa edilen çiftçi eğitim merkezinin bodrum katı soğuk hava deposu olarak kullanılmaktadır, alabalık tesislerinin büyük bir kısmı üretime geçmiş olup, çiftçi gelirine katkıda bulunmaya başlamıştır, çiftçilere yönelik yoğun eğitim çalışmaları ve gezileri gerçekleştirilerek, yeni teknolojilerin benimsenip yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır.

Tamamlanan Kırsal Kalkınma Projelerinden Çıkarılan Deneyimler

Bir projenin başarılı olup olmadığı, bu projenin amaçları ve sonuçlarının karşılaştırılması kadar projede izlenilen yöntem ve kurallarının ortaya konulması ile de anlaşılabilir. Kırsal halkın sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesi biçiminde ifade edilebilecek temel amaçların, ne biçimde gerçekleştirilebildiği yapılacak değerlendirme ve tartışmalar sonucunda ortaya konulabilir. 1970'li yıllardan beri uygulanan kkp.leri ile birçok olumlu gelişmenin sağlandığı bir gerçektir. Özellikle tamamlanmış kkp.lerinin uygulamasında görülen eksikliklerin giderilmesi, diğer projelerin başarılı olmasını arttıracak önemli unsurlardan olacaktır. Bundan hareketle, uygulanan kkp.lerinde başarıya tam olarak ulaşmayı engelleyen başlıca eksiklikler veya yanlışlıklar şu biçimde özetlenebilir:

- Kalkınma projelerinin kararı genellikle merkezi karar organlarının onayıyla alınmakta, hedef kitle istekleri ise dikkate alınmamaktadır. Halbuki, çağdaş kalkınma yaklaşımı kırsal halkın istekleri doğrultusundaki çalışmaları içermektedir.
- Beklentileri ve gereksinimlerini projelerde göremeyen hedef kitle ile proje arasında kopukluk olmakta, bütünleşme sağlanamamaktadır. Projelerde halkın görüşlerine yer verilmemesi karşılıklı güven ortamının oluşmasını engellemektedir. Doğal olarak, bu koşullarda uygulanmaya çalışılan proje, hedefleri ile bütünleşememekte ve hedeflerin gerisinde kalmaktadır.

- Projelerde yer seçimi ve öncelikler siyasi tecrihlerle belirlenmektedir. Bu durum sonuçta maddi ve manevi kayıplara yolaçmakta ve yeni rahatsızlıklara neden olmaktadır. Bunun yerine kalkınmaya gerçek gereksinim gösteren ve çalışmaya istemli yerlerden başlanılması proje başarısını artırabilmektedir.
- Projelerde kuruluşlar arasında eşgüdümün sağlanamaması ve uygulayıcı temel kuruluşların sık sık değiştirilmesi organizasyon eksikliği olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmalarda aksama ve gecikmelere neden olan bu durum, proje uygulama sürelerini uzatmakta ve projenin maliyetini yükseltmektedir. Uygulayıcı ile karar vericiler arasındaki kopukluk ve karar vericinin proje alanının koşullarından ve sorunlarından uzaklığı uygulayıcıyı zor durumda bırakmakta ve proje başarısını etkilemektedir.
- Projelerin her aşamasındaki ağır bürokrasinin yanısıra, yerel proje elemanlarının yetki ve sorumluluklarının sınırlanması proje elemanlarının becerilerini ve proje başarısını olumsuz yönde etkileyen bir faktör olarak yapay engeller oluşturmuştur.
- Projelerin hazırlanmadan önce geniş kapsamlı ve ayrıntılı sosyo-ekonomik incelemenin yapılarak illerin doğal kaynakları, tarımı, sanayisi, işgücü gibi potansiyellerinin iyice etüd edilmemesi kısa, orta ve uzun vadede nelerin yapılabileceğini net olarak ortaya koyamamıştır.
- Projelerde sosyal faktörlere yeterince önem verilmemiştir. Örneğin, sağlık, çocuk bakımı, beslenme, aile planlaması, çevre ve diğer sosyal faktörler ile ilgili önlemler bulunmamaktadır. Ayrıca, projelerde köy kadınlarının eğitimi ve meslek kursları gibi konular sınırlı kalmıştır.
- Projelerde gerek bitkisel, gerekse hayvansal ürünlerde üretim artışı öngörülmüş olmasına rağmen, bu tarımsal ürünlerin nerede, nasıl işleneceği ve pazarlanacağı yeterince düşünülmemiştir.
- Projelerde yayım çalışmaları için benimsenen eğitim ve ziyaret sistemi çerçevesinde oluşturulan köy grubu ziraat teknisyenliği esas olarak etkili ve tutarlı olarak gözükmesine rağmen, sürekli eleman bulundurulamaması nedeniyle işleyememiştir. Bunun yerine mevcut il ve ilçe teşkilatlarının güçlendirilmesi daha sağlıklı bir çözüm yolu olabilirdi.
- Diğer yandan özellikle Çorum-Çankırı kkp. için benimsenen yayım sisteminin anahtar elemanları formenler olarak belirlenmiştir. Uygulamada öngörülen formen sayısının yarısına bile ulaşılamamış ve atanan formenlerden yeterince yararlanılamamıştır. Yani, projelerin nihai başarısında önemli payı olan ve gerekli kaynakları ayrılan ve harcamaları gerçekleştirilen tarımsal yayım çalışmalarına gereken özen gösterilmemiştir.
- Projelerde üretici örgütlenmesini her düzeyde destekleyecek çalışmalara gereken önemin ve hatta yerin verilmemesi, projelerin geleceğinin bağımsız üretici örgütlerine devredilememesi, uygulama sonrası projelerin kalıcılık ve süreklilik şansını azaltmıştır.
- Projelerin uygulanması sırasında ve sonrasında izleme ve değerlendirme çalışmalarının yeterince yapılamaması, projelerin uygulama sürecinin tamamlanmasıyla bitmiş ve görevin tamamlanmış kabul edilmesi ve daha önce uygulanmış projelerde edinilen deneyimlerin yeni projelerin planlanması aşamasına aktarılmaması yeni modellerin geliştirilmesini engellediği gibi, varolan eksiklikleri ve hataları da devam ettirmiştir veya etmektedir.
- Kırsal kalkınma uygulamalarında yer alan kurum ve kuruluşlarda sürdürülebilir ve etkin olabilecek kapasite geliştirmeye yönelik çalışmaların dikkate alınmamıştır.
- Kırsal kalkınma çalışmalarında özellikle uluslararası kaynaklara dayalı projelerde kamu ve kamu dışı ulusal uzmanları motive edici yaklaşımlara yer verilmemiştir.
- Kaynakların yerinde kullanılmaması amaç dışına yöneltilmesi, projede yer almayan bazı işlerin yapılmış gibi gösterilerek kaynak israfına yer verilmesi projeler ek mali yükler getirmiştir.

Bu konuda sonuç olarak, kırsal kalkınma da atılacak her adım ve geliştirilecek her plan, program ve projede geçmiş deneyimlerin dikkate alınması ve eksikliklerin giderilmesi hataların tekrarlanmaması açısından büyük önem taşımaktadır.

4.2.3. Bölgesel Kalkınma Projeleri

a. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Ülkemizin en önemli ve dünyanın da önde gelen projelerden biri olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Türkiye yüzölçümünün ve nüfusunun yaklaşık %10'una tekabül eden Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uygulanmakta olup; toprak ve su kaynaklarını geliştirerek, genel bir sosyo-ekonomik kalkınmaya yönelik entegre ve sürdürülebilir insani gelişme ilkesine dayalı bir girişimdir.

GAP, başlangıçta bölgenin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayanan bir program olarak ele alınmış ve bu kapsamda, Fırat ve Dicle nehir havzalarında sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 13 proje paketinin toplamı olarak planlanmıştır. Bu projelerle 22 baraj, 19 hidroelektrik santralı ve 1.7 milyon hektar alanda sulama şebekesi yapımı öngörülmüştür. 1989 yılında GAP Master Planı'nın hazırlanması ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür.

1990'larda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak GAP uygulamalarında da sürdürülebilir kalkınma felsefesi benimsenmiş ve bu çerçevede insani gelişme, katılımcılık, eşitlik ve adalet ilkeleri temel alınmıştır. GAP bunlardan hareketle, su kaynakları geliştirme programının yanısıra tüm sektörlerdeki yatırımları da içine alan, sürdürülebilir insani kalkınmaya dayalı entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaktadır.

GAP çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenleri ise sosyal sürdürülebilirlik, tarımsal sürdürülebilirlik, ekonomik geçerlilik, fiziksel ve mekansal sürdürülebilirlik ile çevresel sürdürülebilirlik olarak ifade edilmiştir. Çevresel ve kültürel sürdürülebilirlik doğal kaynakların sürdürülebilirliğine, çevre ve kültürel mirasın korunmasına bağlıdır. Ekonomik geçerlilik verimli ve etkin projelerin uygulanması, istihdam olanakları, ekonomik gelişme ve özel sektör katılımı ile çok yakından ilgilidir. Sosyal sürdürülebilirlik ise katılımcılık, eşitlik, adalet ve insan kaynaklarının gelişimi ilkelerinin benimsenmesi ile sağlanabilmektedir.

Sürdürülebilir insani gelişme kavramının GAP literatürüne girmesiyle birlikte proje, ağırlıklı bir biçimde çevresel ve insani boyutları da kapsamına almış ve temel hedef olarak da Bölge insanının yaşam kalitesinin yükseltilmesini benimsemiştir. Bu yaklaşım ile ekonomik büyümeye yönelik fiziksel yatırımlar da dahil tüm proje ve uygulamalar insani gelişmeye yaptığı katkı açısından değerlendirilmektedir.

2004 yılı itibariyle, GAP kapsamında yapımı öngörülen hidroelektrik santrallerinin, kurulu güç itibariyle önemli bir bölümü tamamlanmıştır. 2003 yılı sonunda 7 hidroelektrik santrali (HES) işletmeye açılmış olup, 1 HES'in de inşaatı devam etmektedir. Böylece, santral kurulu güçleri itibariyle hidroelektrik enerji projelerinin %73'ü üretime geçmiş bulunmaktadır. Enerji projelerinin %0.6'sı inşaat halinde, %19'u ihaleye hazır durumdadır. %7'si ise planlama aşamasındadır. Yine, 2003 yılında Türkiye'nin 115 milyar kilovat-saatlik toplam enerji üretimi (termik, hidrolik ve rüzgar) içinde GAP'ın payı %11 olmuştur.

GAP Bölgesi'nde 2003 sonu itibariyle Fırat ve Dicle havzalarında toplam 215.080 hektar alan sulamaya açılmış olup, 142 084 hektarlık alanın da halen sulama şebeke inşaatı devam etmektedir. GAP'ın sulama projeleri tamamlandığında şimdiye kadar Türkiye'de devlet eliyle gerçekleştirilen sulama alanına eşit bir alan sulamaya açılmış olacaktır.Fiziki gerçekleşme açısından, sulama projelerinin %12'si işletmede, %10'u inşaat halinde, %24'ü ihale, %54'ü ise planlama aşamasındadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında, GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından kırsal alanda yaşayan yöre insanına yönelik bir dizi mikro ölçekli çalışma ve pilot proje yürütülmektedir. Bu çalışma ve projeler, kırsal alanda yaşayanların eğitim, örgütlenme, yaşam ve gelir düzeylerinin arttırılmasını amaçlamaktadır. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın koordinasyonu ve katkılarıyla bölgedeki valilikler, belediyeler, kamu kuruluşlarının merkez ve taşra teşkilatları ve sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra Dünya Bankası, UNDP, FAO, WHO, ILO gibi uluslararası

kuruluşlar ve Avrupa Birliği fonları ile bölgede çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Avrupa Birliği fonları ile uygulanmakta olan AB-GAP Bölgesel Kalkınma Programı, 7 Aralık 2001 tarihinde, Hazine Müsteşarlığı, GAP-BKİ ve Avrupa Birliği (AB) arasında imzalanan finansman anlaşması ile yürürlüğe girmiştir. Program, 2002 yılından itibaren 5 yıllık bir uygulama dönemini kapsamaktadır. Toplam finansman tutarı ise 47 Milyon Euro'dur ve tamamı hibe olarak sağlanmaktadır. Program ile;

i) Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan insanların ekonomik ve sosyal koşullarının iyileştirilmesi,
ii) İstikrarlı ekonomik büyümeye katkıda bulunulması,
iii) Bölgesel eşitsizliklerin azaltılması,
iv) Bölgenin üretkenliğinin ve istihdam kapasitesinin artırılması

amaçlanmıştır. Programın bileşenleri olarak;

i) Kültürel Mirasın Geliştirilmesi,
ii) Kırsal Kalkınma,
iii) Küçük ve Orta Ölçekli Girişimcileri Destekleme (KOBİ),

olmak üzere program kapsamında 3 proje yer almaktadır. Programın en büyük bileşeni olan kırsal kalkınma projesinin amacı kırsal alanda sürdürülebilir gelir getirici faaliyetlerin desteklenmesi ve çeşitlendirilmesi yoluyla yoksulluğun azaltılması ve istihdam olanaklarının artırılmasıdır. Proje, GAP Bölgesi'nde kırsal nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sosyal ve ekonomik problemlerin (üretimde düşük verim ve yetersiz kalite, elverişsiz pazarlama sistemleri, teknoloji, eğitim ve örgütlenme eksikliği vb. gibi) çözümünü ve bölge halkının refahını hedefleyen girişimlere fırsatlar sağlanması amacıyla geliştirilmiştir. Toplam bütçesi 24,2 milyon Euro olup, 4,2 milyon Euro projelerin hazırlanması ve yürütülmesi ile izleme ve değerlendirilmesindeki teknik destek, geri kalan 20 milyon Euro da projelerin gerçekleştirilmesi için hibe olarak tahsis edilmiştir. Her üç bileşenle ilgili proje değerlendirme süreçleri devam etmektedir.

b. Doğu Anadolu Projesi (DAP)

DAP, ülkemizin Doğu Anadolu bölgesinde bulunan 16 ili kapsamaktadır. Bu iller: Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Bayburt, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van olup sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış illerimizin önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Proje bölgesi, ülke yüzölçümünün % 20.4'üne, nüfusun ise % 4'üne tekabül etmektedir. 1997 yılı cari fiyatlarla bölgenin GSYİH içindeki payı %4 olup, 1987-1997 döneminde 1987 yılı fiyatlarıyla ülke %4.1'lik bir büyüme gösterirken, bölgenin yıllık büyüme hızı ancak %1.9 olabilmiştir. Bölgede kişi başına düşen milli gelir, Türkiye ortalamasının yaklaşık yarısıdır (1997 yılı itibariyle %44,7).

Bölgenin ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanmaktadır. 1990 Genel Nüfus Sayımına göre tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı illere göre %62.2 ile %85.0 arasında değişirken sanayide çalışanların payı % 1.8-7.1 arasında kalmıştır. Bunun yanında, doğal nüfus artış hızı %3 olmasına karşın 1990-1997 yılları arasındaki nüfus artışının % 0.6 oluşu, bölgenin önemli derecede göç verdiğini göstermektedir.

Bölge, hayvancılık ve çayır-mera açısından ülke içinde önemli bir paya sahipken 1980li yıllardan bu yana bölgede yaşanan olumsuz gelişmeler, hayvancılığı büyük ölçüde karlı olmaktan çıkarmış ve bölgenin gelişmesinin yavaşlamasına neden olmuştur. Topografya ve iklim özelliklerinden dolayı bölgeden bölge dışına ulaşım özellikle kış aylarında zor, ağır ve tehlikeli olmaktadır. Ayrıca, ithal ve ihraç limanlarına, önemli tüketim merkezlerine ve dışsal ekonominin bulunduğu büyük kentlere uzak olması, bölgenin gelişmesini olumsuz etkilemektedir. Proje, tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahip olan bölgede öncelikle ekonomik yapının değiştirilmesini ve tarımda verimliliğin artırılmasını ve bölgenin reel ekonomik hacminin ve kişi başına düşen gelirin yükseltilmesini hedeflemektedir.

c. Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP)

Proje, Doğu Karadeniz bölgemizde bulunan, Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon ve Bayburt illerini kapsamaktadır. Bölgenin 1990 yılı itibariyle toplam nüfusu 2.963.355 olup 1985-1990 yılları arasında köye dönenlerin iki misli göç veren bir bölgedir. Bölgede okur-yazarlık oranı % 78.2 (Erkeklerde % 88.8, kadınlarda %68.3) olup, bu oran kırsal kesimde %72.92'e düşmektedir.

Bölge gelirlerinin % 30.3'nü tarımdan, %13.7'sini endüstriden, % 56.0'nı hizmetler sektöründen elde etmektedir. Bölgede 380.826 tarımsal işletme bulunmakta olup ortalama işletme büyüklüğü 2.5 hektar kadardır. Bölgede yetiştirilen en önemli ürünler, sırasıyla, çay (76.243 ha), fındık ve hububattır. Tarım alanının yaklaşık %60'ında çay ve fındık tarımı, geri kalanında hububat, bakliyat ve diğer ürünler yetiştirilmektedir. Bölgenin temel ekonomik ve sosyal sorunları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Coğrafi yapıdan dolayı dış pazarlara ulaşım yetersizliği, ulaşım imkanlarının azlığı,
- Düşük yoğunluklu ve dağınık yerleşimin getirdiği problemler,
- Turizm kaynaklarının geliştirilememiş oluşu,
- Tarımsal alan yönetimi ve kullanımındaki hatalar, arazi yetersizliği
- Tarımsal gelirin çay, fındık ve hububata dayalı olarak getirdiği problemler,
- Geleneksel kırsal ekonomideki durgunluk,
- Bölgeler arası adaletsiz gelir dağılımı ,
- İş alanlarının sınırlılığından dolayı meydana gelen göç,
- Su kaynaklarının geliştirilememiş oluşu ve yönetimi,
- Sosyal hizmetlerin yetersizliği,
- Çevre problemleri.

Proje ile, söz konusu problemlerin giderilmesi için gerekli önlemler belirlenmiş olup, halen ilgili kuruluşlar yetki ve sorumlulukları altında bulunan konularda, yatırımları, yıllık yatırım programlarına almak suretiyle projede belirlenen faaliyetleri gerçekleştirmeye başlamışlardır.

4.2.4. Köy - Kent, Tarım Kent, Merkez Köy ve Diğer Kalkınma Modelleri - Girişimleri

Ülkemizde bu güne kadar köy sayısının yüksekliği, yerleşmedeki dağınıklık, coğrafi doğal zorluklar, alt yapı yetersizlikleri vs gibi hususlar mali kaynakların yetersizliğinden dolayı sürekli problemlere neden olmuştur. 18 Mart 1924 tarihinde çıkarılan ilk Köy Kanunu'ndan bu güne kadar kırsal alanlara götürülen hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması, daha geniş topluluklara ulaşarak hizmetlerin etkinliklerinin arttırması, yerleşim yapısının iyileştirilmesi, ulusal pazar yapısıyla bütünleşmenin sağlanması vs gibi düzenlemelerle köylülerin de kentsel alanlardaki yaşam düzeyine ulaştırılması amacıyla mevcut yaşanan problemlerin çözümü için değişik hükümet dönemlerinde Merkez Köy Yaklaşımı, Tarım-Kent Yaklaşımı, Köy-Kent Yaklaşımı ve Köye Dönüş Yaklaşımı gibi değişik çözüm yolları geliştirilmiştir.

a. Köy Kentler

Geçmiş yıllardaki denemeleri ve uygulamadaki kesintisinin ardından, 2 Eylül 2000 tarihinde ilk olarak Ordu/Mesudiye ilçesine bağlı Çavdar Köyünde resmen "Çavdar ve Yöresi Köy-Kent Projesi" olarak uygulanmaya konulmaya çalışılmıştır. Üç aşamada uygulanması öngörülen bu projede, birinci aşamada, alt yapı hizmetlerinin (içme suyu, kanalizasyon, sulama, köy sosyal tesisleri, ulaşım, haberleşme,vb.), ikinci aşamada, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin (ilköğretim okulu inşası, mevcut okulların onarımı, sağlık ocağı, ambulans alımı, kültür ve sanat evi yapımı, gezici kütüphane, oyun sahaları, toplum merkezleri, cami ve mezarlık çevrelerinin düzenlenmesi) ve üçüncü aşamada ise ekonomik ve kırsal kalkınmaya yönelik hizmetlerin (bütün köylerin ortak olduğu tarımsal kalkınma kooperatifi kurulması, hayvancılığın geliştirilmesi, seracılık, meyvecilik, su ürünleri yetiştiriciliği, mera ıslahı, orman ürünleri işleme ve değerlendirme tesisi yapımı, küçük sanayi sitesi kurulması, eko-turizm yapılması vs gibi) hususların gerçekleştirilmesi planlanarak, "Proje Yönetimi Organları ve Görevlerine İlişkin Yönerge" ile de "Köy- Kent Başkanlığı", "Köy-Kent

Yürütme Kurulu" ve "Köy-Kent Kurultayı" adı altında organlar oluşturularak projenin gerçekleştirilmesine başlanmıştır. Daha sonraki süreçlerde proje, konjonktürel gelişmeler nedeniyle tamamlanamamıştır. Bu proje ülkemiz kırsal kalkınmasında önemli bir deneyim olarak yerini almıştır.

b.Tarım Kentleri

Tarım kentleri, köy kent benzeri uygulamalar olup, 1970-1980 arasında uygulanmıştır. 8-10 birimin bir araya getirilerek köylerin özeğindeki köyün tarım kenti yapılması öngörülmüştür. Köylerin bu merkez köye ve merkez köyün de düzenli yol bağlantısıyla ile bağlanması şekliyle planlanmıştır. Tarım kentlerinde tarım araçlarıyla ilgili atölyelerin açılması ve tarıma dayalı orta büyüklükte sanayi kuruluşların kurulması ve geliştirilmesi öngörülmüş ancak proje uygulama alanı bulamamıştır.

b. Merkez Köy Çalışmaları

Kırsal alanda görülen yerleşim dağınıklılığının kırsal alana götürülen sosyal ve ekonomik altyapı hizmetlerinin maliyetinin yüksek olmasından ve bu hizmetlerin tüm gruplara yaygınlaştırılamamasından hareketle 3 ncü BYKP'nda merkez köylerin oluşturulması öngörülmüştür. Bunun ile, 1974 yılında ülke genelinde tamamlanan merkez köylerin belirlenmesi çalışmaları uygulamaya aktarılamadan 1977 yılı hükümet programında "köy-kentler" uygulaması bunun yerini alarak kırsal kalkınma politikası olarak belirlenmiştir.

Kırsal alan için bir kalkınma yöntemi olarak önerilen "köykent"ler çeşitli boyutlarda düşünülmüştür. Kalkınmanın köyden değil, köylüden başlayacağı sloganı ile yola çıkılmıştır. Köyde yalnız fiziki düzenlemeler ve altyapı yatırımları yapılması ile kalkınmanın sağlanamayacağı görüşünden hareket edilmiştir. Bir taraftan tarım sanayileşirken diğer taraftan kırsal alanın kentleşmesi, aynı zamanda köylünün alışılmış anlamda köylülükten kurtulması amaçlanmıştır. Bunun için de yalnız altyapı çalışmalarının yeterli olmayacağı, yeni bir toprak düzeniyle, tarımsal üretim, kredi ve satış kooperatiflerini de içine alan bir örgütlenmeyle tamamlanacak bir kalkınma sürecinin başlaması gereği üzerinde durulmuştur.

Köykent uygulaması için ülke genelinde Doğu Anadolu hayvancılık bölgesi (Van-Özalp) ve Güneydoğu Anadolu sulama bölgesi (Şanlıurfa) olmak üzere iki merkez pilot bölge seçilmiştir. Ancak hükümet değişikliklerinden dolayı köykent uygulaması 1979 yılı sonunda terkedilmiştir. Merkez köyler konusunda yapılan çalışmalar 1980'li yıllarda yeniden gündeme gelmiş ve yeni değerlendirmeler yapılarak 1983 yılında yayınlanan 83/7493 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ülke genelindeki 4319 köy merkez köy olarak kabul edilmiştir. Kararda merkez köylerin kuruluş amacı olarak, kırsal alana yönelik hizmetlerin, icracı kuruluşlarca belirlenen öncelikli yerleşme merkezleri aracılığı ile çevre yerleşimlere zamanında ve eksiksiz olarak ulaştırılması ve götürülmesinde birliğin sağlanması hedeflenmiştir. Ülke genelinde merkez köyleri belirleme çalışmalarında merkez köylerde bulunması gereken hizmetler iki kademeli olarak düşünülmüştür. Birinci kademe hizmetler; su, elektrik, eğitim, sağlık, ulaşım-haberleşme ikinci kademe hizmetler ise; güvenlik, tarıma dayalı teknik yardım, küçük sanayi, imalathaneler, orta düzeyli eğitim hizmetleri, yetişkinlere yaygın eğitim faaliyetleri, tapu-kadastro, nüfus, kooperatifler, banka şubeleri, soğuk hava deposu, ticarethaneler, spor ve eğlence tesisleri gibi hizmetlerdir.

1983-1990 yılları arasında merkez köylerdeki gelişmelere bakıldığında, özellikle ikinci kademe olarak kabul edilen hizmetlerde anlamlı gelişmeler olmuş ve merkez köylerin % 16'sında belediye teşkilatı kurulmuştur. Bu süreçte ülke genelinde kırsal kesime götürülen hizmetlerin merkez köylere dağılımında önemli gelişmeler olmuştur. Buna göre; yatılı bölge okulu sayısında % 26.4l, ortaokul sayısında % 16.25, lise sayısında % 31.81, pratik kız sanat okulu sayısında % 38.88, sağlık evi sayısında % 22.35, köy grup teknisyenliği sayısında % 39.19, köy konağı sayısında % 21.5, yem fabrikası sayısında % 61.90 (34 adet), süt fabrikası sayısında % 28.57 (81 adet), sulama kooperatifi sayısında % 22.85 (301 adet), kalkınma kooperatifi sayısında % l.07, köy içi yol uzunluğunda % 20.43, ilçe bağlantılı yol uzunluğunda % 10.60, içme suyu şebekesi sayısında % 26.10 ve elektrikli köy sayısında ise % 11.44 oranında artış olmuştur.

d.Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması

1965-1975 yılları arasında İzmir, Manisa, Diyarbakır, Uşak, Urfa ve Malatya illerinde uygulanan bu yöntem, Köy İşleri Bakanlığı tarafından ülkemizde tanıtılmıştır. Hollanda, İtalya ve İsrail'de benzer uygulamalar dikkate alınarak yapılan uygulamalarda köyün yeterli bir birim durumuna getirilerek köy-kent ayrımının azaltılması amaçlanmıştır. Kırsal alanı bir bütün olarak ele alan uygulamada, kalkınmayı etkileyen tüm etmenler birlikte ele alınması ve tarımsal gelişmenin sağlanması amaçlanmıştır.

Ulusal düzeyde bir kırsal kalkınma planı ile işletmeler düzeyindeki planlar ve bunlar arasında bağ kurma işlevini yüklenmesi gereken bölge planları, çok yönlü kırsal alan planlamasının temel plan kademelerini oluşturmaktadır. Planların konusu ekonomik, toplumsal ve fizikseldir. Yöntem, aynı tip köy planları ve köy kümeleri planlarıdır. Hazırlanan 150 plan, halkın katılımının azlığı, finansman yetersizlikler, ülke şartlara uymaması, yerel ihtiyaca cevap vermemesi ve yanlış öncelikler nedeniyle uygulanamamıştır.

e. Örnek Köyler (Pilot Köy Yöntemi)

1963-1965 yılları arasında, örnek köy yönetimi adı ile uygulanan bu kalkınma faaliyeti;

- Köye götürülen hizmetlerde eşgüdüm sağlamak,
- Hizmetlerden çevrede bulunan köylerin yararlanmalarını sağlamak,
- Köy sorunları ile ilgili aktörlerin ilişki ve iletişimini sağlamak,
- Köy gelişme modeli oluşturmak amacıyla İstanbul ve Ankara illerinde uygulanmıştır.

Örnek köy yaklaşımı bir taraftan çevre köylerin uygulamadan etkilenmesini öngörürken diğer taraftan merkezde hazırlanması, köylerde yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek yerine hizmet yatırımları ile yerleşmenin fiziki görünümünü değiştirmeyi ön plana alması nedeniyle uzun süre uygulanamamıştır.

4.2.5. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Kırsal Kalkınma Yaklaşımı

Ülkemizde sosyal ve ekonomik yönden kalkınmanın planlanması ve uygulamaya aktarılmasında Beş Yıllık Kalkınma Planları yol gösterici olması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle, raporda halen içinde bulunulan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (BYKP) yer alan kırsal kalkınma ile ilgili temel vurgulara, hedeflere özetle yer verilmiştir. Bunlar;

a. Uzun Vadeli Gelişmenin Temel Amaçları ve Stratejileri (2001-2023)

Planın bu bölümünde kırsal alan ve kırsal kalkınma ile ortaya konulan amaçlar şunlardır; ulusal gelirin adil paylaşımı, toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi, eğitim-sağlık düzeyinin iyileştirilmesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum koşulları hızla yerine getirmesi, nüfus artış hızının kontrol altına alınması, yoksulluk sorununa daha fazla ağırlık verilmesi.

b. Bölgesel Gelişme Hedef ve Politikaları

Bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesi, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, gelir dağılımı dengesizliklerinin en aza indirilmesi, ulusal kaynakların herkesin faydalanacağı biçimde değerlendirilmesi, AB bölgesel politikalarına uyum çalışmalarına hız verilmesi, bölge planlamasına ağırlık verilmesi, bölgesel gelişme çalışmalarına ağırlık verilmesi ve bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında;sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkeleri esas alınması.

c. Kırsal Kalkınma; Amaç, İlkeler ve Politikalar

Sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde yerel potansiyellerin harekete geçirilerek gelir ve istihdamın arttırılması, insan gücü kaynaklarının geliştirilmesi, kırsal nüfusun gelirini artırıcı faaliyetlerin desteklenmesi, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, örgütlenme ve katılımcılığın sağlanması, sivil toplum örgütlerinin kalkınma sürecine katılımlarını artırıcı düzenlemelerin yapılması, tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi, tarımsal projelerin yürütülmesine önem verilmesi,kırsal alanda yaşayan nüfusun gelirini artırmak ve işsizliği azaltmak için yöresel

potansiyeli bulunan; turizm, el sanatları, hayvancılık, dokumacılık gibi alanlarda girişimcilerin desteklenmesi.

5. KIRSAL KALKINMADA ORTAYA ÇIKAN YENİ YÖNELİMLER

5.1. Dünyada Kırsal Kalkınma Alanında Ortaya Çıkan Yeni Yönelimler - Yaklaşımlar

Başlangıç tarihi 19 ncu yüzyılın başlarına dayanan "kırsal kalkınma yaklaşımları", zaman içinde teknolojik ve sosyo-ekonomik faktörler ile ortaya çıkan değişikliklerin etkisi ile farklılaşmıştır. 1960'larda "modernizasyon", yetmişlerde "devlet müdahaleleri", seksenlerde "serbest pazar" ve doksanlarda "katılım ve yetkilendirme" ile karakterize edilebilecek bu farklılaşma sırasında öne çıkan popüler fikirler ve terminolojiler de dikkat çekici olmuştur. Örneğin, 1980'lerde duyulmaya başlanan gıda güvenliği ve açlık analizlerinden, 1990'larda "sürdürülebilir geçim" kavramı türemiştir. Bazen de kullanılan terminolojide, zaman içinde değişiklikler olduğu gözlenmektedir. Örneğin, 1980'lerde yoksulluğun hafifletilmesi, 1990'larda yoksulluğun azaltılması şeklinde kullanılırken, 2000'lere gelindiğinde yerini yoksulluğun ortadan kaldırılmasına bırakmıştır.

Katılımcı kırsal stratejik planlama; 1980'ler ve 1990'lardan itibaren kırsal kalkınmada dışardan etkilenen teknolojiler ve ulusal politikalarla kendini gösteren, "tavandan tabana" ve "masa başı" yaklaşımlarından "tabandan tavana" ve "süreç" yaklaşımına dönüşmüştür. Bu yaklaşım, kırsal toplumun kırsal kalkınma sürecine kendi öncelikleri doğrultusunda katılmaları ile ortaya çıkan değişimin bir yansımasıdır. Bu dönemde ortaya çıkan önemli bazı gelişmeler şunlardır:

- Tarımsal üretim sistemleri araştırmalarının ve özellikle Asya'da tek ürün (çeltik ve buğday) sistemlerinde Yeşil Devrim ile kendini karakterize eden büyüme tartışmalarının ortaya çıkışı,
- Teknoloji konusundaki gelişme ile bilgilerin üretim ve ulaşılabilirliğinin artması ve böylece yoksulların karşılaştıkları sorunların çözümüne kendilerinin katkı verebilecek hale gelmesi,
- Kaynağını, 1980'lerdeki "hızlı kırsal değerlendirme yöntemi"nden alan "katılımcı yöntemlerin" yaygınlaşması ve 1990'lardaki "katılımcı kırsal değerlendirme"ye doğru yönlenecek şekilde gelişmesi ile katılımcı öğrenme ve eylemlerin yaygınlaşması,
- Kırsal kalkınmayı vurgulayan kırsal politikalarda "insan odaklı" bir perspektifin ortaya çıkışı,
- Seksenlerde başlayan "yapısal düzenlemeler" ve "pazarın serbestleşmesi" ile devletlerin daha önceki dönemlerdeki geniş kapsamlı olarak tarım sektörünü yönlendirmekten vazgeçme eğiliminin ortaya çıkması,
- Devletlerin kırsal hizmetlerin dağıtımı etkinliğinde ortaya çıkan hayal kırıklığı ve bu alandaki destek kuruluşların başka ortaklıklar arayışına yönelmeleri,
- Kırsal kalkınmada faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sayılarının ve göreceli olarak etkinliklerinin artması,
- Kadınların erkeklerden farklı alanlarda ve koşullarda çalıştıkları, dolayısıyla kırsal politikaların kadın ve erkek üzerinde farklı etkilere yol açtığının göz önüne alınması gereksinimi ile kırsal kalkınmada "cinsiyet" konularının dikkate alınmaya başlanması.

2000'li yıllarda kırsal yoksulluğun azaltılması ve dolayısıyla kırsal kalkınmaya katkı sağlanmasında, gelişmekte olan ülkeler ve destek kuruluşlarında "çok sektörlü yaklaşım" ön plana çıkmaktadır. Kalkınmaya ve dolayısıyla kırsal kalkınmaya yön veren ve bu alandaki mevcut terminolojinin de yaratıcıları olan uluslararası kuruluşların ve ülke gruplarının günümüzdeki politika ve uygulamalarında da "çok sektörlü" yaklaşım ön plana çıkmaktadır.

Küreselleşen dünyada kırsal kalkınma politikaları da değişim göstererek ortak payda olan kırsal toplumun refahı için tarım merkezli çok fonksiyonel ve entegre yaklaşıma sahip politikalara dönüşmektedirler. AB ve ABD gibi uluslararası anlaşmalara ve dünya ticaretine yön veren gelişmiş ülkeler ticarette serbestleşme yaklaşımı çerçevesinde zaman içerisinde doğrudan destekledikleri tarım sektörünü şimdi "kırsal toplum", "kırsal alan" ve "kırsal kalkınma" kalıpları içerisinde dolaylı olarak desteklemeye devam etmektedirler.

5.2. Dünya Bankası Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarında Yeni Strateji

DB, 2003 yılı içinde kırsal kalkınma stratejilerinde bir değişiklik yapmak üzere bir dizi çalışmalar gerçekleştirmiştir. DB'nın bu şekilde bir yeni strateji arayışına girmesinin en büyük nedeni, mevcut durumdaki olumsuz verilerden kaynaklanan karamsar tablo ve endişe verici gerçeklerdir. Her şeyden önce, dünyada yoksul olarak değerlendirilen nüfusun %75'i kırsal alanlarda yaşamakta, gıda üretiminin artmış olmasına karşın açlık sıkıntısı çekenlerin sayısı yükselmekte, küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar artmakta, doğal kaynakların tahribi hızlanarak devam etmektedir. Ayrıca, bu arada ortaya çıkan teknolojik yenilik ve gelişmeler, çevre duyarlılığı, katılım, iyi yönetişim, mikro-kredi gibi olumlu gelişmeler de mevcut stratejilerde güncellemeleri ve yenilikleri zorunlu kılmıştır.

Dünyada gelişen olaylar karşısında, ülkelerin ulusal ve uluslararası politika ve uygulamalarında değişiklikler olmuştur. Bunların yansıması olarak, yerinden yönetim, yönetişimin geliştirilmesi, özelleştirme ve özel sektörün rolünün artması, sivil toplumun rolünün güçlenmesi ve kurumsal çatışmalarda artışlar ortaya çıkmıştır.

Tüm bunları veri olarak alan DB, kendi uygulamalarına yönelik olarak, "Yeni Kırsal Kalkınma Stratejisi" belirlemiştir. Bu stratejinin misyonu olarak "yoksulluğun azaltılması" hedeflenmiştir. Bu misyonu gerçekleştirmek için ***vizyon*** ise,

- Kırsal alanda yaşayanların da en az kentsel alanlarda yaşayanlar düzeyinde bir yaşam standardı ve kalitesine sahip olduğu,
- Kırsal toplumların, yoksullar da dahil olmak üzere tüm yaşayanlarına eşit ekonomik fırsatların sunulduğu,
- Kırsal alanların yaşamak ve çalışmak için sürdürülebilir ve çekici olduğu,
- Kırsal alanların mevcut ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve teknolojik değişikliklere adapte olabildiği ve
- Her türlü nedenden kaynaklanan zayıflıkların azaldığı bir "DÜNYA" dır.

DB'nın bugün geldiği noktada, geçmişteki öğrenimleri ve ileride göz önünde tutulması zorunlu görülen konular da aşağıda belirtilmiştir:

Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma,

- Çok disiplinli ve çoğulcu yaklaşımlar gerektirmektedir.
- Sektöre özel bir yaklaşım gerektirmektedir.
- Kırsal altyapıya öncelik verilmelidir.
- Kırsal kalkınma sorunlarına ait çözümler, toplum katılımını temel almalıdır.

Kırsal kalkınma konusunda dünyadaki gelişmeler Türkiye'yi de etkilemektedir. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye de, diğer konularda olduğu gibi kırsal kalkınma alanında da belirleyici olan uluslararası kuruluşların ve ülke gruplarının politika ve uygulamalarından payına düşeni almaktadır. Elbette ki Türkiye'nin bulunduğu bölgede ve dünyada olan gelişmeleri izlemesi ve bunlardan kendi çıkarları ve öncelikleri çerçevesinde yararlanması son derece doğal ve olumludur. Ancak bunlar gerçekleştirilirken önceliğin ülke gerçekleri ve gereksinimleri olduğu göz ardı edilmemelidir.

Kırsal kalkınma konusunda Türkiye'de gerçekleştirilmekte olan uygulamaları, etkilemenin ötesinde belirleyen iki büyük yapı; DB ve AB'dir ve bunların etkisi verdikleri kredi ve hibelerle gerçekleştirilen projeler aracılığıyla uygulamaya yansımaktadır.

DB destek ve yönlendirmeleriyle, Türkiye'de kırsal kalkınma alanında uygulanmakta olan projeler arasında Doğrudan Gelir Desteği (DGD), Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP), Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi ve Doğu Anadolu Havza Projesi yer almaktadır.. Sayılan bu projelerden DGD ve SRAP'sini sosyal amaçlı projeler olarak tanımlayabiliriz. Bu projeler mevcut

uygulamalarıyla kırsal kalkınmayı sağlayıcı bütüncül politikalara ve tüm bileşenlere yer veren uygulamalardan uzak olup, daha çok toprak sahiplerine ve bireysel/grup girişimlerine kaynak sağlayan birer mekanizma olarak kırsal kalkınmaya sınırlı katkılarda bulunabilmektedir.

5.3. Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedefleri

Eylül 2000'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) Milenyum Zirvesi'nde tüm üye ülkeler tarafından imzalanan Milenyum Bildirgesi iyi yönetişim ve demokrasi, insan hakları, silahlı çatışmaların önlenmesi ve barışın yapılandırılması gibi konularda küresel bir uzlaşmayı yansıtmaktadır. Ülkeler; yoksulluk, açlık, hastalıklar, okuma yazma bilmeyenler, çevresel bozulma ve kadınlara karşı ayrımcılık gibi evrensel konulara çözüm getirmek amacıyla bir takvime bağlanan ve ölçülebilir olan ***"Milenyum Kalkınma Hedefleri"***ni belirlemişlerdir. Bunlar,

- Mutlak yoksulluk sınırı altında yaşayan insan sayısının yarı yarıya azaltılması,
- Kız ve erkek herkesin temel eğitim almasının sağlanması,
- Kadınların durumunun güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi,
- Beş yaş altı çocuk ölümlerinin 2/3 oranında azaltılması,
- Anne sağlığının geliştirilmesi, gebelik ve doğum sırasındaki anne ölüm oranlarının 3/4 oranında azaltılması,
- Salgın hastalıkların yayılmasının durdurulması,
- Çevresel kaynakların kaybının önüne geçilmesi,
- Kalkınma için küresel ortaklıklar kurulması,

Ülkeler, bu hedeflerine bağlılıklarını ve taahhütlerini 2002 Ağustos ayında Johannesburg'da düzenlenen, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde de tekrarlamışlardır. BM, bu hedeflere ulaşma konusunda gelişmekte olan ülkelerde 4 konuda teknik ve mali destek sağlamaktadır. Bunlar; uygulama, izleme, araştırma ve savunuculuktur. Bunları yaparken de ülkelerin ulusal programları çerçevesinde BM kuruluşlarını, DB'nı ve Uluslararası Para Fonu'nu bir araya getirmektedir.

5.4. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (2003) ve SESTAB

SESTAB[1] (su, enerji, sağlık, tarım, biyo çeşitlilik) girişimi, 2003 yılı Ağustos ayında Johannesburg'da düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma zirvesi öncesinde başlayan hazırlık toplantıları ve zirve sırasında tartışılan konuları içermektedir. Bu beş bileşenin entegrasyonu ile sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması dolayısıyla fakirliğin azaltılması, insanların hayat standartlarının yükseltilmesi, çevre ile dost teknolojiler ile tarımsal verimliliğin artırılması amaçlanmaktadır. Ayrıca BM Milenyum Kalkınma Hedefleri'nin gerçekleştirilmesi de SESTAB'ın hem gerekçelerinden biri hem de sonuçları arasında yer almaktadır.

Konuyla ilgili olarak, yukarıda belirtilen 5 bileşene ait beş ayrı rapor yazılmıştır. Bileşenlerin, sürdürülebilir kalkınma açısından yeri ve önemi, genel istatistikler, çarpıcı veriler ve tahminler, diğer SESTAB bileşenleri ile ilişkileri ve BM Milenyum Hedefleri ile uyumlarının irdelendiği raporların amacı, oldukça kapsamlı uluslararası bir yaklaşım olan beş anahtar bileşeninin bütünlüğü içinde eylemlere odaklanarak, hizmet ve etkinliklerini artırarak sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır.

SESTAB, esas itibariyle kalkınmanın belirtilen 5 ana bileşenin birbirleriyle etkileşim içinde olduğu gerçeğinin kabulü ve uygulamalara yansıtılması ile kalkınma hedeflerine ulaşılabileceğini öngörmektedir. Bileşenlerin ikili ilişkileri ve etkileşimlerinin yanı sıra hepsinin bir bütünlük içinde ele alınmasını gerektiren ortak konuları da bulunmaktadır. Bunlar:

- SESTAB'ın Milenyum Kalkınma Hedefleri ve Johannesburg'da belirlenen yeni hedeflere ulaşmadaki önemi,
- SESTAB bileşenlerinin insan odaklı yaklaşımları ile "yoksulluğu" önlemedeki önemi,

---

[1] Sözkonusu bileşenlerin İngilizce kısaltılmış adı olan WEHAB (water, energy, health, agriculture, biodiversity), SESTAB olarak Türkçeleştirilmiştir.

- SESTAB sektörleri arasında güçlü koordinasyon ve sektörler arası yaklaşımının gereği,
- Cinsiyet yaklaşımının önemi ve kadının statüsünün güçlendirilmesinde ve zayıflatılmasında her bileşenin rolü,
- Yoksulların gereksinimleri açısından bilgi, bilim ve araştırmanın önemi,
- Sivil toplum ve özellikle gençliğin başlıca paydaşlar olarak karar verme ve politikalardaki önemi,
- Özel sektörün rolü- ortak sorumluluk

Görüldüğü gibi günümüzde kalkınma bir bütün olarak ve çok sektörlü yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Yakın gelecekteki kalkınma ve kırsal kalkınma uygulamalarında da bu eğilimin daha çok tartışmalara konu olacağı ve gündemde olmayı sürdüreceği tahmin edilmektedir.

5.5. AB Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Türkiye

AB kırsal kalkınma politikası iki temel politika sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Roma Antlaşması, diğeri ise 1970'lerin ortalarında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ile oluşturulan AB'nin Bölgesel Politikasıdır. Bu iki temel politika, kırsal alanları belirli bir ekonomik düzeye getirmek için stratejiler içermektedir.

AB'nde "yeni kırsal kalkınma politikası" Ortak Tarım Politikasının (OTP) önemli bir bileşeni olarak düşünülmektedir. Avrupa tarımının şu an karşı karşıya bulunduğu yeni gerçekler ve tehditler; dünya pazarlarının küreselleşmesi, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) yaptırımları, tüketici endeksli kalite gereksinimleri ve Birliğin genişlemesidir(Anonim 2000). DTÖ Tarım anlaşması ile ülkelerin tarımsal üretimi ve tarımsal ürünler ticaretini doğrudan desteklemeleri sınırlandırılırken yeşil kutu içinde yer alan kırsal kalkınmaya yönelik desteklemelere bir sınırlama getirilmemektedirler. Böylece dünya ülkeleri kırsal kalkınma ve tarımın çok fonksiyonluluğu adı altında bu sınırlamalara karşın tarımı dolaylı olarak desteklemeye devam etmektedir. Avrupa ülkelerinde kırsal kalkınmaya yönelmenin artmasında bunun da etkisi olmaktadır. Bu değişimler sadece tarımı değil kırsal alanlardaki yerel ekonomileri de etkileyecektir. Bu yüzden tarım sektörünün geleceği kırsal alanlardaki dengeli bir gelişme ile doğrudan ilgilidir. ***Bunun yanında AB kırsal kalkınma politikasını üç farklı endişe yönlendirmektedir.***

- Tarım sektörünü yeniden yapılandırma ihtiyacı,
- Bölgesel gelişme politikası ile birlikte ekonomik ve sosyal bütünleşmenin artırılması gereği,
- OTP'ye çevresel hassasiyetleri dahil etme fikri.

Bu endişeler çerçevesinde oluşturulan kırsal kalkınma politikasının ilkeleri şunlardır:

- Tarımın çok fonksiyonluluğu,
- Kırsal ekonomilere çok sektörlü ve entegre yaklaşım geliştirilmesi: Yeni gelir kaynakları yaratılması, istihdam sağlanması ve kırsal mirasın korunması,
- Kırsal kalkınmaya yönlendirilen yardımlarda esneklik: Yerinden yönetim, yerinden yönetim ve bölgesel, yerel yetkililerle danışma ve ortaklık,
- Şeffaflık: Programların hazırlanmasında ve yönetilmesinde şeffaflık, mevzuata kolay ulaşım ve basitlik.

AB'de kırsal kalkınma politikaları ile şu amaçlara ulaşılmak istenmektedir:
- Tarım ve orman sektörünün güçlendirilmesi,
- Kırsal alanların rekabet gücünün artırılması,
- Çevrenin ve kırsal mirasın korunması.

AB kırsal kalkınma politikasının temel mevzuatı Gündem 2000 doğrultusunda çıkarılan 1257/99 sayılı Konsey Tüzüğüdür. Bu tüzükte AB'nin kırsal kalkınmayı desteklemek için ne tür programlara yapısal fonlardan kaynak aktaracağı ele alınmaktadır.

Kırsal kalkınma programlarının finansmanı üç fondan gerçekleştirilmektedir.Bunlar; Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu (ERDF), Avrupa Yapısal Fonu (ESF) ve Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu (EAGGF)'dur.

AB'nde Kırsal Kalkınma Önlemlerinin Uygulanmasında Aşağıdaki Yöntem Kullanılmaktadır:

- **Programlama:** Kırsal alanın güçlü ve zayıf yanlarını, fırsatları ve tehlikeleri analiz eden ve sonuçta ölçülebilir hedeflere sahip bir stratejiyi öngören çok yıllık programlar hazırlanması.
- **Ortaklık:** Üye devletin Komisyona gönderdiği program üye devlet veya bölgelerle yakın işbirliği ile çalışılır, yasal yükümlülükleri karşılamak açısından program kamu yetkilileri ve AB tarafından ortaklaşa finanse edilir ve program söz konusu kırsal alandaki ilgili tarafları bir araya getiren bir ortaklıkla geliştirilir ve yönetilir.
- **Yerinden yönetim:** Programın mali ve idari yönetimi yetkili ulusal ve bölgesel otoriteye bırakılmıştır.
- **İzleme ve değerlendirme:** Programlar özel bir komite tarafından yakından takip edilir ve program önceden, uygulama sürecinde ve tamamlanmasından sonra değerlendirmeye tabi tutulur.

Söz konusu önlemlerin uygulanmasında her ülkenin öncelikleri farklı farklıdır. Örnek olarak, Hollanda, Almanya ve İngiltere bu önlemler yolu ile elde ettikleri kaynakları kırsal altyapıyı ve köyleri yenilemek üzere kullanırken, İspanya, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde ekonomik faaliyet çeşitlendirilmesi ve KOBİ'lere destek etkilidir.

5.5.1. AB'nde Kırsal Kalkınma Uygulamalarına Yönelik Olarak Türkiye'nin Dikkate Alması Gereken Konular

AB bağlamında 2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesinde kısa vadede AB kırsal kalkınma politikasına giriş için bir strateji hazırlanması; orta vadede ise AB kırsal kalkınma politikasının uygulanması için gereken idari yapıların oluşturulması öngörülmüştür Konuyla ilgili olarak bugün gelinen noktada bir "Taslak Kırsal Kalkınma Strateji Dokümanı" hazırlanmış olup, son halinin verilmesi için gerekli çalışmalara devam edilmektedir. AB yetkilileri ile çeşitli platformlarda yapılan görüşmelerden anlaşıldığı üzere Türkiye bu konuda oldukça önemli bir yol almış olup, bu aşamada en önemli eksiği uygulamaları gerçekleştirecek kurumsal yapının henüz oluşmamış olmasıdır. Dolayısıyla ilgili kurumların uyumlu çalışmaları ile hızla bu konunun neticelendirilmesinde fayda görülmektedir.

Öte yandan, AB'nin çeşitli bütçe kalemlerinden Türkiye'ye gelen destekler, 2001 yılının sonundan bu yana, Birliğe aday diğer ülkeler için olduğu gibi tek bir bütçe kaleminde toplanmıştır. Türkiye için ayrılan bu yardım bütçesine "katılım öncesi yardım" denilmektedir. Mali yardım, tamamen katılım stratejisinin desteklenmesine yönelik olup, Türkiye'ye yönelik Katılım Stratejisinin güçlendirilmesinin bir parçası olarak, 2004-2006 dönemi için Türkiye'ye yönelik mali yardım büyük ölçüde artırılmıştır. Katılım öncesi mali yardımın 2004'te 250 milyon, 2005'te 300 milyon ve 2006'da da 500 milyon Euro olması planlanmıştır. Bunlar, hibe şeklinde yardımlar olup, Ulusal Program önceliklerine uygun olarak hazırlanan projeler aracılığıyla dağıtılmaktadır. Bu kapsamda kırsal kalkınma alanında verilen destekler, Tarım ve Balıkçılık ile Bölgesel Politika başlıkları altında uygulanan projelere yöneliktir. Söz konusu projelerin uygulayıcı kuruluşları ise öncelikle Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, DPT ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi'dir.

Türkiye açısından kırsal kalkınmada en önemli konulardan biri AB kırsal kalkınma politikalarına uyum hazırlıklarıdır. Bundan hareketle, yukarıda da anlatılmaya çalışılan AB kırsal kalkınma politikalarına uyum sağlanabilmesi için kısa vadede gerekli olan düzenlemeler şu biçimde özetlenebilir;

i. **AB Kırsal Kalkınma ve SAPARD Programları:**

AB üyesi ülkeler FEOGA Fonundan yararlanmak üzere 7 yıllık Kırsal Kalkınma Programı hazırlamaktadırlar. Bu programda AB mevzuatı çerçevesinde hangi kırsal kalkınma tedbirine öncelik verileceği tespit edilmektedir. Örneğin Avusturya'da organik tarım veya çevreye uyumlu tarım fonlardan en çok yararlandırılan faaliyet olmaktadır. Benzer şekilde AB aday ülkeler için bir SAPARD Fonu tahsis etmiş ve bu ülkelerden 7 yıllık SAPARD programı hazırlamaları istenmiştir. Türkiye için de üyelikle birlikte 7 yıllık bir program hazırlanması gerekecektir.

ii. SAPARD Fonu:

AB'ye aday 10 Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkesi için tahsis edilen SAPARD Fonu 2006 yılına kadar geçerlidir. Toplam fon miktarı yıllık 2000 rakamları ile 540 Milyon Eurodur. 2004 yılı ile birlikte 8 aday ülkenin üye olması beklenmektedir. Bu tarihten itibaren yapılacak bir tüzük değişikliği ile Türkiye bu fon kapsamına alınabilecektir. Öyle olması durumunda, 2004-2006 yılları arası dönemde Türkiye, Romanya ve Bulgaristan ile birlikte bu fondan yararlanabilecektir.

iii. SAPARD veya Kırsal Kalkınma Ajansı:

Aday ülkelerde kırsal kalkınma fonunun kullanımı SAPARD Ajansı yoluyla sağlanmaktadır. Ortaya yeterli bir fon çıktıktan ve bu fonun kullanımı ile ilgili 7 yıllık programlama yapıldıktan sonra bu fonu kullanacak kurumun teşkil edilmesi gündeme gelecektir. Bu kurum fon kapsamında kaynak aktarılacak projelerin değerlendirilmesi işlemini yapmaktadır. Üyelikle birlikte diğer tüm tarımsal destekleme mekanizmaları için kullanılabilecektir. Diğer aday ülkeler için de bu öngörülmektedir. Bu kapsamda üyelikle birlikte "Paying Agency" (ödeme ajansı) adı verilen bir kuruluş hüviyeti kazanabilecektir. Böyle bir ajansın kurulması için "twining" denen eşleştirme çalışmasından faydalanılabilir. Nitekim, AB bu çalışmayı Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti ile yapmıştır. Twining çalışmasının zaman ve maddi kayıpları engelleyeceği düşünülmektedir.

iv. 2006 sonrası AB Mali Yardımı:

AB Bütçe Programlamasını 2006 yılına kadar yapmıştır. Yani 2006'dan sonrası için aday ülkelere aktaracağı kaynağı yeniden belirleyecektir. Şu an için bu dönemde sağlanacak kaynak ile ilgili bir kısıt yoktur. Türkiye'nin adaylığı 2006 sonrasında da devam edecek olursa, gerek SAPARD'ın yürürlülük süresini uzatma yoluyla gerek Türkiye için ayrı bir düzenleme yapma yoluyla Türkiye'ye kırsal kalkınma kapsamında aktarılacak kaynak artırılabilecektir.

v. İzleme Komitesinin Oluşturulması:

AB Komisyonu Türkiye temsilciliği tarafından hazırlanan "Müktesebatın Üstlenilmesinde Gerekli Ana İdari Yapılar" adlı metne göre kırsal kalkınma alanında AB Müktesebatı tarafından açıkça belirtilen sadece bir idari yapı bulunmaktadır. Buna göre, her üye devlet, kırsal kalkınma programlarının uygulanmasındaki etkinliği ve yeterliliği değerlendirmek için İzleme Komiteleri kurmak zorundadır. Türkiye'nin de böyle bir yapılanmaya gitmesi gerekmektedir.

vi. Kırsal Kalkınma Fonunun Kullanılmasına ve Proje Hazırlanması Yöntemine Yatkınlık Kazanılması:

AB'de projeler bizzat kullanıcılar tarafından hazırlanmaktadır. Kamu kuruluşlarının buradaki rolü düzenleyici yönde olmaktadır. Türkiye'de yaygın uygulaması olmayan bu tür proje yönetimi için yatkınlık kazanılması gerekmektedir. Bunun sağlanması için Türkiye, mevcut AB Mali kaynakları çerçevesinde pilot kırsal kalkınma projeleri hazırlamalıdır. Bu projeler kamu kuruluşları tarafından hazırlanmayacaktır. Ziraat Odaları, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, Köye Hizmet Götürme Birlikleri, TARGEV, TEMA, SÜRKAL ve TKV gibi kuruluşlar ve özel sektör yanında diğer sivil toplum kuruluşlarınca da projeler hazırlanabilir.

vii. Dezavantajlı Bölgelerin Belirlenmesi

AB kırsal kalkınma tedbirlerinden bir tanesi de dezavantajlı bölgeler yardım tedbiridir. Üye ülkeler dezavantajlı alanların tespitini yapıp Komisyona bildirmek durumundadır. Dezavantajlı bölgelerin toplam alanı ülke yüzölçümünün %10'unu aşmaması gerekir. Dezavantajlı alanlar ile ilgili kriterler mevzuatlarda belirlenmiştir. Üyelikle birlikte bu yardım tedbirinden istifade edilebilmesi için Türkiye'nin de coğrafi özelliklerinin de göz önünde bulundurarak dezavantajlı alanlarını tespit etmesi gerekmektedir.

viii. Mesleki Eğitim

Türkiye'de Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Yayım Dairesi ve Tarım Bakanlığının il ve ilçe teşkilatları aracılığı ile çiftçilere tarımsal üretim metotları, ilaçlama teknikleri vs. yoluyla çiftçiler eğitim verilmektedir. Bunların dışında Üniversiteler, yine tarım bakanlığına bağlı araştırma enstitüleri ve ziraat odaları çiftçilerin eğitilmesi işlerinde görevler üstlenmektedir. *AB kırsal kalkınma tedbirlerinden biri olan mesleki eğitimin amacı*; özel kuruluşlar aracılığı ile üreticilerin çiftliklerini daha iyi idare etmeleri, yeni ürün geliştirmeleri ve marka yaratmaları gibi konularda mesleki eğitim almalarını teşvik etmektir. Aday ülkelerin bu tedbire öncelik verdikleri görülmektedir. Ülkemizde de şu aşamada AB tarafından finanse edilmek suretiyle çeşitli vakıflar, ziraat odaları vs. aracılığı ile hazırlanacak projeler yoluyla mesleki eğitim tedbiri işletilmelidir.

ix. Kırsal Altyapı

Aday ülkelerin kırsal kalkınma programları incelendiğinde kırsal altyapı ya yönlendirilecek projelere ağırlık verdikleri görülmektedir. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte toplam SAPARD bütçesinin yaklaşık dörtte biri bu kalem için kullanılmaktadır. Ülkemizde kırsal alanlardaki yol, su ve elektrik gibi alt yapı hizmetleri Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü, TEDAŞ ve İl Özel İdareleri gibi kuruluşlar tarafından mevcut bütçe imkanları çerçevesinde yürütülmektedir. Ülkemiz kırsal alanlarının alt yapılarının geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu alanlardaki yatırımlar büyük maddi kaynakları gerektirdiğinden, ilerde, AB Fonlarının küçük çapta projeler için mevcut Türkiye kamu düzeni çerçevesinde İl Özel İdareleri aracılığı ile kullanılması konusu gündeme gelebilir.

x. LEADER Girişimi

Temsil ettikleri yerel kırsal alanlar için, kamu-özel işbirliği ile ve ortak sorumluluk anlayışıyla oluşturulan *Yerel Eylem Grupları* (Local Action Groups,LAG), kendi kırsal alanları için hazırladıkları genel kalkınma stratejisine göre LEADER programını yürütürler. Bu program Topluluk ve üye ülkelerce ortaklaşa finanse edilmektedir. Türkiye'de, LEADER ile benzerlikler taşıyan, Ziraat Odaları tarafından yürütülen ve amacı çiftçilerin ortaklaşa ve birbirlerine yardımcı olarak işletmelerinin kalkınmasını sağlayacak danışmanlık modeli oluşturmak olan Önder Çiftçi Projesi bulunmaktadır. Ayrıca, AB Parlamentosunda INPARD adında LEADER benzeri bir fonun aday ülkelerde uygulanmak üzere kullanılması.

6. KIRSAL KALKINMAYA YÖNELİK STRATEJİK HEDEFLER

Türkiye'nin uluslararası gelişmeleri de dikkate alarak, Ulusal Kalkınma Hedef ve Planları çerçevesinde, kırsal kalkınmada stratejik hedefleri beş ana grupta özetlenmiştir;

1. Kırsal nüfusun katılımcı yaklaşımlarla örgütlenmesinin yaygınlaştırılması ve sorun çözme yeteneklerinin geliştirilmesi,
2. Kırsal nüfusun (yerleşik ve gezici) eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, suya erişebilirlik, ulaşım gibi temel gereksinimlere ulaştırılması (kapasite geliştirme-gezi)
3. Kırsal alanda yaşayanların sürekli ve sürdürülebilir gelir kaynaklarına kavuşturulması, girişimcilik yeteneklerinin arttırılması, pazar koşullarında rekabet edebilirliklerinin sağlanması.

4. Doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi, çevre ve kırsal mirasın korunması.
5. Kırsal kalkınma konusunda çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) güçlendirilmesi

Kırsal kesimde sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanabilmesi, kırsal alana yönelik olarak yukarıda belirlenen stratejik hedefler doğrultusunda ancak aşağıda detayları verilen önlemlerin alınması ile gerçekleşebilecektir.Hemen belirtmek gerekir ki, burada kırsal alanda orman köyleri de dahil olmak üzere tüm yerleşimler dikkate alınmıştır.

6.1. Kırsal Nüfusun Katılımcı Yaklaşımlarla Örgütlenmesinin Yaygınlaştırılması Ve Sorun Çözme Yeteneklerinin Geliştirilmesi

- Kırsal alanda eğitimin kurumsal alt yapısını güçlendirmek,
- Tarımsal yayım ve çiftçi eğitimi ile gençler, kadınlar ve yetişkinler için özel eğitim programları geliştirmek,
- Tarımsal yayım ve eğitimde görev alan eğiticilerin eğitimini sağlamak,
- Kırsal alanda gelir sağlayıcı faaliyetlere yönelik mesleki eğitimi geliştirmek,
- Kırsal nüfusa yönelik yeni iş fırsatları yaratmak ve buna yönelik eğitim programları düzenlemek,
- Kırsal alanda örgütlenmenin katılımcı yaklaşımlarla geliştirilmesi ve etkinliğini arttırmak ve mevcut örgütleri etkin hale getirmek,
- Kırsal alana yönelik hizmet veren kurumlar arasında işbirliğini ve paylaşımı gerçekleştirmek,
- Özellikle yoksul kesimlerin kendi sorunlarının sahibi olması için onlara örgütlenme ve farkındalık konusunda destekte bulunacak çalışmaların yapılması,
- Kırsal kalkınma program ve projelerinin katılımcı yaklaşımlarla hazırlanması ve uygulanması.

6.2. Kırsal Nüfusun Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik, Suya Erişebilirlik, Ulaşım Gibi Temel Gereksinimlerinin Karşılanması

- Kırsal alana hizmet götürmekle yükümlü kurum ve kuruluşların kurumsal kapasite gelişimlerinin sağlanması ve kurumlar arası iş birliğinin gerçekleştirilmesi,
- Sivil Toplum Kuruluşlarının, tarımla ilişkili sanayi ve ticaret kuruluşlarının, özel tarımsal yayım organizasyonlarının kırsal alana bilgi ve teknoloji aktarımında katılımlarının artırılması,
- Kırsal alanın genel durumunu ortaya koyan ve güncelleyen veri tabanlarının oluşturulması,
- Türkiye'de kır-kent etkileşimini ortaya koyan demografik istatistiklerin yapılması, güncelleştirilmesi ve genel nüfus sayımlarında mevsimsel nüfus hareketliliğini ortaya koyacak verilere yer verilmesi,
- Köye dönmek isteyen nüfusun sosyo-ekonomik gereksinimlerini karşılamaya yönelik programların geliştirilmesi ve uygulanması,
- Kırsal kesime yeterli ve dengeli içme ve kullanma suyunun sağlanması, ulaşım sistemleri ile atık su ve kanalizasyon altyapısının geliştirilmesi,
- Kırsal yerleşim planlamasının yapılarak, köylerin günün koşullarına göre yeniden fiziksel yapılanmasının sağlanması,
- Dağınık yerleşim biçiminin yarattığı sorunların giderilmesine yönelik olarak, toplu yerleşimi özendirici çalışmalarda bulunulması (halkın isteklerini de dikkate alarak),
- Kırsal çevre koşullarının insanca yaşanabilir ortamı barındırabilir hale getirilmesinin sağlanması,
- Yerleşik ve gezici (tarım işçileri, orman işçileri, göçebe hayvancılık vd.) kırsal nüfusun çağdaş eğitim, sağlık ve haberleşme olanaklarına kavuşturulması,
- Kırsal nüfusun sosyal güvenlik ile ilgili mevcut durumunun ortaya çıkarılması ve sistemde ortaya çıkan sorunların giderilmesine yönelik önlemlerin alınması,
- Kırsal alanda dezavantajlı gruplara (özellikle kadın, genç işsizler ve çalışan çocuklara) yönelik eğitim, sağlık ve istihdam olanaklarının arttırılması için önlemlerin alınması ve bunlara uygun modellerin araştırılması ve uygulanması.

6.3. Kırsal Alanda Yaşayanların Sürekli ve Sürdürülebilir Gelir Kaynaklarına Kavuşturulması, Girişimcilik Yeteneklerinin Arttırılması, Pazar Koşullarında Rekabet Edebilirliklerinin Sağlanması

- Mevcut tarımsal işletmeler ve bunlar arasından pazara yönelik üretim yapacak olanlar için bir veri tabanının hazırlanması,
- Pazara yönelik üretimde bulunabilecek işletmelerin desteklenmesine yönelik çalışmaların yapılması (kredi, teknik, pazar araştırmaları, bilgiye erişim, kredi fırsatları, teknik danışmanlık ve yardım),
- Pazarın ihtiyaçlarına ve talebe göre üretim planlaması yapılması ve üretimin çeşitlendirilmesi,
- Kırsal alanda tarımsal üretimin yanı sıra sürekli ve sürdürülebilir gelir kaynakları için işleme, paketleme, depolamaya yönelik tesislerin kurulması, bunlara yönelik girişimlerin desteklenmesi,
- Kırsal kalkınmaya yönelik uluslar arası destek sistemlerinin ve fon uygulamalarının araştırılması ve mevcut olan sistemin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi,
- Özellikle küçük ölçekli işletmeler için ortak makine-ekipman kullanımını özendirecek modellerin oluşturulması,
- Yersel koşulları ve işletme ölçeklerini dikkate alan uygun teknoloji ve üretim araçlarının kullanımına yönelik yayım çalışmalarının yapılması,
- Kırsal alanda organize üretim ortamı yaratacak (örneğin; hayvancılıkta ve seracılıkta) çalışmalarda bulunmak ve örnekler oluşturmak,
- Kırsal alanda üretici ve sanayiciyi bir araya getirecek pazarlama koşullarının ve üretim modellerinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması,
- Stratejik açıdan önem taşıyan tarımsal ürünlerde üretimde sürdürebilirliğin (gıda arzı) sağlanması,
- Çevreye duyarlı ve gıda güvenliğini gözeten tarım uygulamalarının (Ör; EUROPGAP) desteklenmesi ve organik tarım üretiminin yaygınlaştırılması,
- Özellikle küçük tarım işletmelerinin krediye erişimlerinin kolaylaştırılmasına yönelik kaynak oluşturulması ve bunun için sistem geliştirilmesi.
- Kırsal alanda kendi işini kurmak isteyen başta kadınlara olmak üzere kredi sistemlerinin (mikro-finans) oluşturulması ve girişimciliğin özendirilmesi.
- Kırsal alanda yoksulluğun en fazla yaşandığı yerleşim birimlerinden olan orman köylerinde yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak ormancılık faaliyetleri dışında projelerin geliştirilmesi ve entegre kırsal kalkınma faaliyetlerinin güçlendirilmesi,
- Son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de cazip hale gelen kırsal turizmin kırsal nüfusa yeni ve ek gelir kaynağı oluşturabilecek biçimde desteklenmesi ve geliştirilmesi.

6.4. Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi, Çevre ve Kırsal Mirasın Korunması

- Detaylı temel toprak etütlerinin ve arazi envanterinin yapılarak "Entegre Arazi Kullanım Planlarının" hazırlanması,
- Entegre havza yönetimi programlarının paydaşların bir araya geldiği katılımcı yaklaşımlarla geliştirilmesi ve uygulanması,
- Doğal çayır-mera alanlarının envanterlerinin güncellenmesi ve ıslah edilmesi,
- Ormancılık çalışmalarında sürdürülebilir orman yönetimi kriter ve göstergelerinin uygulanması ve ormancılık sertifikasyon sisteminin yaygınlaştırılması,
- Tarımsal üretimde çevre ile uyumlu girdi ve teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması,
- Ekosistemlerin korunması,
- Çölleşme ve erozyona neden olan faktörlerin bölge ve havza ölçeğinde ortaya çıkarılması ve bunlara yönelik koruyucu tedbirlerin alınması,
- Hayvansal atıklar ile tarımsal ve orman artıklarının enerji alanında modern biyo-kütle yöntemleri ile değerlendirilmesinin sağlanması,
- Kırsal alanda yer alan tarihi binalar ile eserlerin (kültürel mirasın) korunması.

6.5. Kırsal Kalkınma Konusunda Çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) Güçlendirilmesi

Türkiye'nin mevcut yapılarında ve özellikle kamu kuruluşlarındaki merkeziyetçi ve bürokratik nitelikler, yöre, havza ve köy düzeyi kalkınma gereksinimlerini ; potansiyelleri, darboğazları ve çiftçi/köylü önceliklerini gerçekçi bir tarzda belirlemede ve kaynakların etkin kullanımında hem işlevsel hem de metodolojik açıdan sorunlar yaratmaktadır. Bu durum, planlama ve uygulama süreçlerinde kırsal gelişmenin temel paydaşları olan kamu kurumları yerel yönetimler, özel sektör kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında sağlıklı bir eşgüdüm ve işbirliğini engellemektedir. İdari ve politik yapılanmadan kaynaklanan bu durum ilgili kurum ve kuruluşlar arasında katılımcı karar alma mekanizmalarını güçleştirmekte, farklı kurum ve kuruluşlar arasında varolan bilgi, deneyim ve beceri paylaşımını sınırlamaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak da , program/proje hedef grupları dahil taraflar arasında kırsal kalkınma sorunları ve çözüm yolları alanında kavram ve yöntem birliği sağlamak güçleşmekte, sürdürülebilir kalkınmanın en temel gerekleri dahi yerine getirilememektedir.

Bu sorunların aşılmasında etkin bir işlev yüklenmesi gereken kuruluşlar arasında Sivil Toplum Kuruluşlarına (STK'lara) /ayrı bir önem vermek ve bu kuruluşları güçlendirmek gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda önce Türkiye'de kırsal kalkınma alanında faaliyet gösteren; kavram geliştiren, politika oluşturan, araştırma ve uygulama yapan, projelere mali ve teknik desek veren başlıca kurum ve kuruluşların envanterini oluşturmak gerekir. Daha sonra ilgili kamu, özel sektör ve STK'ların kırsal kalkınmaya yönelik araştırma, planlama, proje geliştirme, izleme ve değerlendirme konularında sistematik bir eğitimden geçirilmeleri ve bu eğitimlerin süreklilik temelinde sürdürülmesi gerekir. (Örneğin; 1000 Köye 1000 Ziraat Mühendisi Projesi kapsamındaki elemanların, konuda uzman yurt içi ve yurt dışı kuruluşlarla işbirliği yaparak ciddi bir hizmet içi eğitimden geçirilmesi bu kapsamda düşünülebilir).
Bu faaliyetler için, bürokrasiden arındırılmış ve görece özerk çalışabilecek bir ***"Kırsal Kalkınma Eğitim Merkezi"*** oluşturulmalıdır. Bölgesel ve ulusal düzeyde faaliyet gösteren STK'ları teşvik etmeli ve bunların güçlendirilmesine destek sağlanmalıdır.

7. ULUSAL KIRSAL KALKINMA STRATEJİSİ VE HEDEFLERİ AÇISINDAN GÜÇLÜ YANLAR-ZAYIF YANLAR

Türkiye'de kırsal alanın içinde bulunduğu koşullar ve sorunlar ile bu sorunların çözümü için, ulusal ölçekte kırsal kalkınma stratejisi ve hedefleri açısından sahip olunan ***güçlü yönler (olanakları da içermektedir) ile zayıf yönlere* (tehditleri de içermektedir)** ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında bazı önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Burada bu özelliklerin ortaya çıkarılması, politika belirlemek ve uygulamaya aktarmak açısından önem taşımaktadır.

Güçlü Yanlar

- Doğal kaynaklar ve biyo çeşitliliğin zenginliği,
- Kuru, sulu ve sulanabilir geniş tarım alanlarının varlığı,
- Çevre kirliliğinin göreceli olarak az olması,
- Kültürel zenginliğe ve toplumsal dayanışmaya sahip olunması,
- Tarımsal sanayi girdilerinin ve hammaddelerinin çeşitliliği ve bulunabilirliği,
- Ulaşım ve haberleşme olanaklarının artması,
- Çiftçilerin bilinçlenme isteğinin artması ve bunu ihtiyaç olarak görme eğilimi
- Kamu kuruluşlarının ve taşra teşkilatının yaygınlığı,
- Dünyada organik tarım ürünlerine talebin artması,
- Organize tarım ve hayvancılık bölgelerinin oluşması,
- Özel sektörün kırsal alanda yatırım yapma eğiliminin artması,
- Tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi için coğrafi konum itibarıyla uluslar arası pazarlara yakınlık,
- Tarım- sanayi entegrasyonunun gelişme göstermesi,
- Artan kırsal turizm talebi ve potansiyeli,
- Yerel ve geleneksel üretim potansiyellerinin harekete geçirilebilirliği (kırsal alanda girişimcilik potansiyeli)
- Marka olabilecek yerel ürünlere yönelme,

- Üreticilerin örgütlü davranma eğiliminin yükselmesi,
- Tarımda çalışabilir nüfus potansiyeli (özellikle genç nüfus varlığı),
- Avrupa Birliği'ne uyum süreci hazırlıkları ve bu kapsamdaki projeler,
- Avrupa Birliği'ne tam üyelik doğrultusunda kaydedilen aşamalar,
- Uluslar arası kaynaklara-fonlara erişebilirlik,
- Kırsal kalkınma konusunda proje deneyimleri.

Zayıf Yanlar

- Tarımda ve tarımsal taşınmazlarda kayıt dışılığın yüksekliği,
- Kırsal alanda ve tarımda yatırımlara yönelimlerin az olması,
- Kırsal alanda kişi başına GSYİH'nin ülke ortalamasından az olması,
- Tarımda verimliliğin düşük olması ve üretim maliyetlerinin yüksekliği,
- Tarıma yönelik kredi veren kuruluşların giderek işlevlerinin azaltılması ve bu konuda ortaya çıkan belirsizlikler,
- Tarımda istihdam edilen nüfusun yaratılan katma değere göre fazlalığı,
- Kırsal alanda gizli işsizlik oranının yüksekliği,
- Tarımda çalışan nüfusun giderek yaşlanması,
- Kırsal alanda sosyal güvenlik sistemine katılımın düşük olması,
- Bölgeler arasında ve bölge içinde gelişmişlik farklılıklarının yüksekliği,
- Yerleşim birimlerinin dağınık ve küçük olması,
- Tarımsal işletmelerin küçük ve parçalı olması ve bundan dolayı pazara yönelik üretimde bulunulamaması, işletmelerin genellikle aile için tüketim yapması,
- Tarım-sanayi entegrasyonunun zayıflığı,
- Kırsal sanayinin ülke genelinde yaygınlaştırılamamış olması,
- Kırsal alanların sadece tarımsal faaliyet yeri olarak algılanması,
- Geleneksel davranış eğilimleri ve üretim alışkanlıkları,
- Kırsal alanda yoksulluk sorununun artması ve giderek yoksulluk kültürünün oluşma eğilimine girmesi,
- Üreticilerin mesleki eğitim düzeyinin düşük olması,
- Eğitim ve sağlık hizmetlerinin nitelik olarak yeterince geliştirilememiş olması,
- Bölgelere göre değişmekle birlikte kırsal alanlarındaki konut yapısının çağdaş koşulların gerisinde alması,
- Küçük ve dağınık işletme özellikleri nedeniyle pazarlama olanaklarının yetersiz olması,
- Ulusal önceliklere dayalı üretim planlamasının yapılamaması,
- Tarımsal sigorta sisteminin geliştirilememiş olması,
- Nüfusun kente göç eğilimi,
- Kırsal alana hizmet götüren kuruluşlar arasındaki koordinasyonun eksik olması,
- Kırsal yerleşim planlamasının bulunmaması,
- Tarımsal eğitim ve yayım hizmetlerinin günün koşullarına göre yenilememesi,
- Türkiye'nin yaşadığı ekonomik şokların getirdiği etkiler,
- Küreselleşmenin getirdiği uluslar arası politikaların ve yaptırımların etkileri,
- Tarımda yapısal uyum politikalarının getirdiği belirsizlikler
- Dünyada enerji hammadde fiyatlarının yükselmesi,
- Tarım ve orman alanlarının amaç dışı kullanılması,
- Tapu ve kadastro çalışmalarının henüz tamamlanamaması,
- Hızlı kentleşmenin doğal kaynaklar üzerindeki baskısı,
- Doğal kaynakların bilinçsiz olarak kullanılması ve kirletilmesi,
- Erozyon ve iklim değişikliklerinin yarattığı etkiler,
- Hukuksal yatırımların uygulanmasındaki sorunlar ve kararlılık,
- Özellikle uluslar arası kaynaklara dayalı kırsal kalkınma çalışmalarında konu uzmanı bulmadaki güçlükler ve buna özen gösterilemeyişi,
- Uygulanmış olan kırsal kalkınma projelerinde izleme-değerlendirme çalışmalarındaki eksiklikler ve bunlardan çıkarılacak derslerin ortaya konulamaması.

8. SONUÇ - KIRSAL KALKINMA AÇISINDAN ÇIKARILACAK DERSLER VE GELECEĞE YÖNELİK HEDEFLERE-YAPILANMALARA YÖNELİK ÖNERİLER

Temelinde, kent-kır arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkların optimum bir dengeye kavuşturulmasını, kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı, bir başka deyişle, göç ve istihdam gibi temel sorunları yerinde çözmeyi amaçlayan kırsal alandaki kalkınma uğraşıları çok yönlü politik bir tercihtir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana kırsal yerleşmelerdeki yaşamın zorluklarını en aza indirmeye ve de giderek tümden kaldırmaya yönelik; **Köy Kanunu'nun çıkartılması, toprak ve tapulamaya ilişkin düzenlemeler, köy kalkınması, toplum kalkınması, köy-kent, tarım-kent, kırsal kalkınma projeleri gibi çeşitli politikalar ve uygulamalar geliştirilmekte, önlemler alınıp yeni yasal ve kurumsal yapılanmalara gidilmekte ve büyük oranlarda kaynak harcanmaktadır.**

Cumhuriyetin kuruluşundan beri kırsal kesimin kalkındırılmasına ve kentler ile kırsal alan arasındaki dengesizlikleri en az düzeye indirmeye yönelik gerçekleştirilen çalışmalar beraberinde birçok çözümü getirmiştir. Fakat, büyük oranlarda kaynak harcanarak yürütülen bu çalışmalar sonucundaki çözümler henüz sorunları tam olarak giderememiştir. Kırsal alanların sorunlarının çözümüne yanıt verecek uygunlukta plan ve programların geliştirilememesi, alandaki insanların görüş ve önceliklerinin dikkate alınmaması, katılım ve örgütlenmenin sağlanamaması, yöre özeliklerinin gözardı edilmesi, izleme ve değerlendirme süreçlerinin ihmali ve yukarıdan-aşağıya/merkezden yönetilme gibi sorunlar kırsal alandaki kalkınma uğraşılarında görülen başlıca eksiklikler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların saptanması ve kır ile kent arasındaki dengenin sağlanması Türkiye açısından önem taşımaktadır. Günümüze kadar gerçekleştirilmeye çalışılan kırsal alana yönelik kalkınma uğraşılarından elde edilen başlıca deneyimler ve çıkarmamız gereken temel dersler şu biçimde özetlenebilir;

1. 1924 yılında kalkınmanın köylerden başlaması ilkesinden hareketle çıkarılan "Köy Kanunu" günün koşullarına ve gelişmelere güncelleştirilememiş, köylerin yeterli bütçeye kavuşturulması için gerekli mali düzenlemeler yapılmamıştır.
2. Birçok girişimlere rağmen düzensiz ve bölgesel-yerel koşullara özgü optimal ölçeklerde toprak ve tarımsal girdi dağılımını gidermede en önemli araç olan "Tarım Reformu" gerçekleştirilememiş, bu yöndeki fırsat kaçırılmıştır.
3. İşgücü fazlasının tarımdan çekilerek toprak üzerindeki nüfus baskısı azaltılamamıştır.
4. Tarımda verimliliğin arttırılması ve sermaye kullanımının rasyonelliği sağlanamamıştır.
5. Bölgelerarası ve kır ile kentsel kesim arasındaki gelişmişlik farkları azaltılamamış ve bundan kaynaklanan köyden-kente sağlıksız ve düzensiz göç durdurulamamıştır.
6. Kırsal alanda eğitim ve sağlık hizmetleri nitel açıdan geliştirilememiş ve bu konudaki sorunlar giderilememiştir.
7. Tarımdaki fazla ve atıl işgücünü kullanabilecek, değerlendirebilecek kırsal sanayi oluşturulamamıştır.
8. Tarım üreticisinin ekonomik ve sosyal örgütlenmesi sağlanamamış, çoğu kez bu yöndeki girişimler engellenmiş ve üreticinin en önemli ekonomik dayanışması olan kooperatifleşme bir türlü gerçekleştirilememiş, üretici tarımsal katma değerden sürekli en az pay alan kesim olmuştur.
9. Kırsal alandaki insan kaynaklarının geliştirilmesini sağlayacak eğitim sorunu sürekli gündemdedir. Bu sorunun çözümüne en önemli katkı sağlayacak ve dünyada örnek model olarak gösterilen "Köy Enstitüleri" uygulamaları ise, birçok başarısına rağmen politik kaygılar nedeniyle uygulamadan kaldırılmıştır.
10. Cumhuriyetin ilk yıllarında büyük bir heyecanla kurulan ve hem ülkenin gıda güvenliğini hem de üreticinin bir yerde ekonomik güvencesini sağlayan tarımsal KIT'ler özelleştirilmektedir. Böylece örgütsüz olan üretici piyasa koşullarına teslim olmakta ve tarımsal uğraşılardan vazgeçme yoluna gitmektedir. Bu politikaların yarattığı olumsuzluğunu gidermek için, alternatif politikalar üretilmek durumundadır.
11. Kırsal alana hizmet götüren kurumlar arasında eşgüdüm ve koordinasyon sağlanamamıştır.
12. Kırsal alandaki kadın ve çocuk işgücü sürekli istismar edilmiş, buna yönelik herhangi bir yasal düzenlemeye gidilmemiş ve sosyal güvenlik kırsal alanda tam olarak yaygınlaştırılamamıştır.

13. Kırsal halkın yerinde kalkındırılması gerçekleştirilememiş, bu amaçla uygulanan kırsal kalkınma projeleri, kırsal sanayi uygulamaları, köy-kentlerin oluşturulması vb. çalışmalarda hedeflenen başarıya ulaşamamıştır. Başta kırsal kalkınma projeleri olmak üzere bu çalışmalarda görülen bazı eksiklikler ise şunlardır:
   - Kalkınma projelerinin kararı genellikle merkezi karar organlarının onayıyla alınmış, hedef kitle istekleri ise dikkate alınmamıştır.
   - Beklentilerini ve gereksinimlerini projelerde göremeyen hedef kitle ile proje arasında kopukluk olmuş, bütünleşme sağlanamamıştır.
   - Projelerde yer seçimi ve öncelikler daha çok siyasi tercihlerle belirlenmiştir. Bu durum sonuçta maddi ve manevi kayıplara yol açmakta ve yeni rahatsızlıklara neden olmuştur.
   - Projelerin her aşamasındaki ağır bürokrasi başarıyı olumsuz yönde etkilemiştir.
   - Projelerde sosyal faktörlere yeterince önem verilmemiştir. Sağlık, çocuk bakımı, çevre, beslenme, kadınların eğitimi gibi konular sınırlı kalmıştır.
   - Kaynakların yerinde kullanılmaması, amaç dışına yönelinmesi, projede yer almayan bazı işlerin yapılmış gibi gösterilerek kaynak israfına yer verilmesi, projelere ek mali yükler getirmiştir.
14. Uluslar arası kaynaklara dayalı projelerde kaynaklar optimal değerlendirilememiştir.
15. Kırsal kalkınma konusunda çalışacak ve yerinde hizmet verebilecek kalifiye eleman-uzman yetiştirilmesinde sıkıntılar yaşanmış ve bu durum devam etmektedir.
16. Dünyada kırsal kalkınma konusundaki gelişmelere-yeni yaklaşımlara uyum sağlamada zorluklar yaşanmış ve bunlara özgü politikalar geliştirilememiştir.
17. Tarım-sanayi bütünleşmesi sağlanamamıştır. Bu nedenle, tarımsal katma değer yaratımı sınırlı kalmıştır.
18. Bölgesel özellikleri de dikkate alan ve kendini yenileyen yayım hizmetleri geliştirilememiştir.

Türkiye'nin yukarıda belirtilen deneyimlerinin yanı sıra kırsal alanların karşı karşıya bulunduğu sorunların çözümünde, öncelikle ulusal gereksinimlerden ve önceliklerden hareketle, daha sonra da hem AB'ye uyum hem de dünyada kırsal kalkınma alanında meydana gelen değişimlere ayak uydurabilmek ve ulaşmak istediği hedeflerine – yönelimlerine varabilmek için kırsal kalkınma politikalarında - uygulamalarında şu yaklaşımları dikkate alma durumumdadır;

1. AB'nin Ortak Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikasına uyum sağlarken, ulusal öncelikleri ve gereksinimleri gözden kaçırmamak ve kırsal kalkınma politikalarını sektörel yaklaşımla değil entegre yaklaşımla değerlendirmek,
2. Ulusal kalkınma planları ile uyumlu yerel koşullara uygun kırsal kalkınma projelerini hazırlanıp hayata geçirmek ve bunların izleme-değerlendirmesini sürekli yapmak,
3. Kırsal kalkınmaya yönelik tüm çalışmaların, projelerin yürütülmesinde ilgili kuruluşlar arasında koordinasyonu ve yereldeki tüm paydaşların katılımını sağlamak,
4. Kırsal kalkınma uygulamalarında yönetimi yerinden gerçekleştirmek ve merkezi yapılandırmalardan kaçınmak, (örneğin; bölgesel ve yerel düzeylerde kırsal kalkınma ofisleri-ajansları oluşturmak.)
5. Kırsal Kalkınma ile tarımsal kalkınmayı ve kırsal sanayii bir bütün olarak ele almak,
6. Kırsal bölgelerde yaşayan nüfusun hayat standartlarını iyileştirmek ve sürdürülebilir kılmak amacıyla alt ve üst ölçekli planlarla ilişkili "Kırsal Yerleşim Planlaması" yapmak, düzenli bir yerleşim için hazırlanan imar planlarının uygulamasında kurumlar arası eşgüdüm sağlamak,
7. Bölgesel ve yerel koşullara uygun pilot yerleşim planları hazırlamak ve uygulamak,
8. Kırsal alanlarda arsa, konut üretimi ve altyapı yapımının çok yönlü denetlenmesi amacıyla yerel olarak belirlenecek temel politikalar ve bu tür yapılaşmalara ilişkin mekan, yoğunluk, çevre standart ve ölçülerini belirlemek, finans model ve kaynaklarını oluşturmak,
9. Tarım hizmetlerinin kendi içerisinde bir bütün olarak ele alınıp tek elden yönetimini sağlamak ve kurumsal yapıyı bu politikaları uygulayabilecek biçimde yeniden yapılandırmak,

10. Ekonomik olarak sulama imkanı bulunan alanlarda, tarımsal sulama ağını yaygınlaştırarak sulu tarıma açmak ve etkin su kullanımını sağlamak, yani, su ile katma değeri arttırmak,
11. Bölünemeyecek en küçük işletme anlamına gelen "ekonomik işletme büyüklükleri"ni bölgelere göre tespit etmek, ekonomik işletme büyüklüklerinin yapılacak yasal düzenlemeler ile daha küçük parçalara bölünmesinin önüne geçmek ve yasaları ödünsüz uygulamak,
12. Aşırı derecede parçalanmış, dağılmış, şekilleri bozulmuş, aynı malike ait tarım arazilerini bir araya getirerek, muntazam şekiller halinde birleştirmek amacıyla arazi düzenleme, tarla içi geliştirme hizmetleri ve arazi toplulaştırma çalışmalarına öncelik ve hız vermek,
13. Kırsal kesimi ekstansif üretiminden, entansif üretime yönlendirmek ve bunun için bölgesel/yerel koşullara özgü işletme modelleri geliştirmek,
14. Kırsal kesimde işsizliğin azaltılması için tüm sanayi dalları ile birlikte tarıma dayalı sanayi geliştirerek tarım-sanayi entegrasyonu sağlamak; işleme, paketleme, muhafaza etme ve pazarlama yöntemleri konusunda gerekli teknik ve mali desteği vermek,
15. Tarımsal sanayi için yeterli, sürekli, kaliteli ve uygun fiyattan hammadde teminini sağlamak amacıyla kırsalda sözleşmeli üretimi ve bölgelere göre ortak üretim modelleri araştırmak, uygulamak ve yaygınlaştırmak,
16. Kırsal alanda işleme- değerlendirme ve marka yaratmakla pazarlamayı garanti altına almak ve tarım ürünlerinde dış ticaret dengesini ihracat lehine geliştirmek,
17. Kırsal kesimdeki tüm tarımla ilgili ekonomiyi kayıt altına almak, kırsal kesimdeki çiftçileri Çiftçi Kayıt Sistemi ile ülkesel kayıt sistemine dahil etmek, ve buna bağlı olarak Kırsal ve Tarımsal Veri Tabanı oluşturmak, bölgesel veri bankaları oluşturmak,
18. Tarımsal üretimde verim ve kalite artışı için her türlü modern teknik ve teknoloji kullanımını yaygınlaştırmak, sektörel düzenlemelerde, AB düzenlemeleri başta olmak üzere, uluslararası ilke, norm ve uygulamaları esas almak,
19. Kırsal kesimin işletme geliri içerisinde hayvancılığın oransal katkısını yükseltmek ve üretim ve işleme tekniğinde modernizasyon sağlamak,
20. Kırsal alana ilişkin bir finansman sistemini (başta mikro-kredi olmak üzere) özellikle yoksul kesimlerin, kadınların ulaşabileceği bir biçimde oluşturmak,
21. Su ürünleri altyapı hizmetlerini geliştirerek üretim artışını sağlamak,
22. Kırsal kesimden kaynaklanan stratejik ürünlerde üretim arzını özellikle yoksul kesimi dikkate alarak garanti altına almak,
23. Kırsal alanda ekonomik çeşitliliği teşvik etmek, kırsal bölgelerin rekabet gücünü artırmak,
24. Kırsal alanda tarımdan çekilebilecek nüfusa yeni istihdam imkanları yaratacak projeler geliştirmek; turizm, tekstil, dokumacılık ve el sanatları gibi tarım dışı sektör istihdamını sağlamak ve dezavantajlı alanlarda tarım dışı gelir artırıcı faaliyetleri yaygınlaştırmak,
25. Kırsal alandaki sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla, istihdam imkanlarını artırarak kırsal alandan kentlere göçü azaltmak. Burada kır denilince sadece köy değil kır nitelikli yerleşim birimleri de dikkate alınmalıdır,
26. Tarımsal alt sektörler ile tarım dışı sektörler arasındaki entegrasyon ve kamu kurum ve kuruluşları arasında eşgüdüm gözetilerek, katılımcı kırsal kalkınma programlarını uygulamak;
27. Yatırımlarda rantabilite sağlamak amacıyla cazibe merkezleri oluşturmak, Köy-kent, Tarım-kent, Merkez köy vb. projeleri bölgeye-yöreye ve tarımsal önceliklere uyumlu biçimde uygulamak,
28. Üreticilerin katılımını ve sorumluluğunu esas alan ve doğrudan üreticilere finansman sağlayan kırsal kalkınma projelerinin oluşturulmasına ve uygulanmasına ağırlık vermek,
29. Yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve yararlanıcıların karar alma ve uygulama süreçlerine fikirsel, fiziksel ve maddi katılımını sağlayıcı yaklaşımları geliştirmek ve uygulamak,
30. Kırsal alana yönelik çeşitli kurum, kuruluş ve üniversiteler tarafından yapılan araştırma faaliyetlerinde koordinasyon sağlamak ve etkili bir yapıya kavuşturmak,
31. Kırsal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve etkinliğinin arttırılmasında merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdüm içerisinde çalışmalarını sağlamak,
32. Bölgeler arasında sosyoekonomik bütünleşmeyi sağlamak,

33. Makro ve mikro tarım politikaları ile ulusal kalkınma politikaları arasında bütünlük kurmak,
34. Orman köylerinin ormancılık dışındaki gelir getirici faaliyetler ile desteklenerek, orman ekosisteminin korunmasını sağlamak,
35. Bazı eksikliklerine rağmen yeşil kart uygulamasında olduğu gibi hem sağlıkta hem de buna benzer olarak eğitimde başta yoksullar olmak üzere dezavantajlı gruplara yönelik programları geliştirmek ve uygulamak,
36. Tarımsal yayım, çiftçi eğitimi ve tarımla ilgili öğretim kurumlarının gelişmelere uygun olarak yeniden düzenlemeleri yapmak ve mevcut eğitim ve yayım sistemi yeniden değerlendirerek geliştirip, yaygınlaştırmak ve bölgesel koşullara uygun yayım modelleri geliştirmek.

Kaynaklar

ABTT, 2003., Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar. 2003-2004, Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (ABTT), Ankara.

Anonymous, 2000., Report of Conference on Rural development, Washington DC,November 14, http://europa.eu.int/comm/agriculture/rur/conference.html.

Chambers, R., Pacey, A. And Thrupp, L.A. (eds)., 1989. Farmer First-Framer Innovation and Agricultural Research.London:Intermetiate Technology Publications.

Dağlı, N.-Aktürk, B., 1988. Hükümetler ve Programları. 1.,2.,3., Cilt. TBMM Basımevi, Ankara.

David C., Korten., 1980. Community Organization and Rural Development: A Learning Process Approach, Public Administration Review, September/October.

DİE.,1972-2002. Tarımsal Yapı ve Üretim İstatistikleri. DİE Yayınları, Ankara.

DİE., 1999. Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları. Ekim-1999,Ankara.

DİE.,2002. DİE-Hane Halkı Bütçe Anketi Sonuçları.

Dinler, Z., 1991. Bölgesel İktisat. Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.

DPT.,2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005. Ankara.

DPT., 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyon Raporu,Ankara.

Ellis, F., Biggs, Stephen., 2001. "Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s, Development Policy Review, 2001, 19(4):437-448.

Eraktan, G.-Yıldırak, N., 1990. Kırsal Kalkınma Politikaları ve Stratejileri. Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, İstanbul.

Ercan,R.,2001. "Tarımsal Sanayi ve Tarım Sanayi Entegrasyonu". Cumhuriyetimizin 100.Yılına Tarımın Hedefleri Sempozyumu, 30 Nisan-01 Mayıs 2001, TZYMB, s.94-110, Ankara.

Geray, C., 1974. Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar. TODAIE Yayınları No:139, Ankara.

Gülçubuk, B., 1999."Tarımsal Üretimde ve Kırsal Kalkınmada Kadının Yeri ve Önemi", TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı -Tarım ve Köy Dergisi, Sayı:125, s. 36-41, Ankara, 1999.

Gülçubuk,B., 2001."Kırsal Kalkınmada Köy-Kent ve Benzer Yaklaşımlar". Türk-Koop Ekin Dergisi, Sayı:18, Ekim-Aralık 2001, s.10-16,Ankara.

Gülçubuk,B.,2002. "Küreselleşme ve Küreselleşmenin Türkiye'nin Tarım Politikalarına Yansımaları". Mülkiye Dergisi, Eylül-Ekim 2002, Cilt:XXVI, s.97-113, Ankara.

Gülçubuk,B.- Karabıyık,E., "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikası ve Yükümlülükleri". Türkiye 5.Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 18-20 Eylül 2002, Erzurum.

Güneş, E., Albayrak, M., Gülçubuk, B., 2002. Türkiye'de Gıda Sanayi, Tekgıda-İş Yayınları, Ankara.

Larson, A.M, 2002. Decentralization and Natural Resource Management: A Nicaraguan Case Study, World Resources Institute, Conference on Decentralization and The Environment, 18-22 February, Bellagio, Italy.

TC Tarım ve Köy işleri Bakanlığı., 2003.Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu.Ankara.

TOBB.,1989. Kalkınmada Öncelikli Yöreler ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model.Yayın No:105, Ankara.

TZD.,1995. Türkiye Tarımının Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu-Bildirileri,TZD, 24 -25 Mart 1995, Ankara.

World Bank, 2003., Reaching the Rural Poor, The Rural Development Strategy of the World Bank discussion draft, http:// www.worldbank.org/rural strategy.

Yıldırak, N.-Gülçubuk, B.,1988. "Kırsal Kesimde Cumhuriyet ile Başlayan Değişmeler". Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye Tarımı Sempozyumu, TMMOB-ZMO, 15-16 Ekim 1998, Ankara.

Yıldırak,N.,1991."Tarım Kesiminde Gözlenen Toplumsal Değişme" 1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu- 7-9 Ocak 1991, Ankara.

www.abgs.gov.tr
www.die.gov.tr
www.dpt.gov.tr
www.gap.gov.tr
www.khgm.gov.tr
www.meb.gov.tr
http://www.johannesburgsummit.org/html/documents/wehab_papers.html
http://www.johannesburgsummit.org/index.html
http://www.un.org/Pubs/chronicle/2002/issue3/0302p7_perspective.html
http://www.worldwatercouncil.org
http://www.worldbank.org/watsan/joburgwssd/winwehab.pdf

Larson, A.M, 2002. Decentralization and Natural Resource Management: A Nicaraguan Case Study, World Resources Institute, Conference on Decentralization and The Environment, 18-22 February, Bellagio, Italy.

TC Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı., 2003.Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu.Ankara.

TOBB.,1989. Kalkınmada Öncelikli Yöreler ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model.Yayın No:105, Ankara.

TZD.,1995. Türkiye Tarımının Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu-Bildiriler.TZD, 24.-25 Mart 1995, Ankara.

World Bank, 2003., Reaching the Rural Poor, The Rural Development Strategy of the World Bank discussion draft, http:// www.worldbank.org/rural strategy.

Yıldırak, N.-Gülçubuk, B.,1998. "Kırsal Kesimde Cumhuriyet ile Başlayan Değişmeler" Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye Tarımı Sempozyumu, TMMOB-ZMO, 15-16 Ekim 1998, Ankara.

Yıldırak,N.,1991."Tarım Kesiminde Gözlenen Toplumsal Değişme" 1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu- 7-9 Ocak 1991, Ankara.

www.abgs.gov.tr
www.die.gov.tr
www.dpt.gov.tr
www.gap.gov.tr
www.khgm.gov.tr
www.meb.gov.tr
http://www.johannesburgsummit.org/html/documents/wehab_papers.html
http://www.johannesburgsummit.org/index.html
http://www.un.org/Pubs/chronicle/2002/issue3/0302p7_perspective.html
http://www.worldwatercouncil.org
http://www.worldbank.org/watsan/lobupwssp/wehab.pdf

II. TARIM ŞURASI

IX. KOMİSYON

TARIMSAL ÖĞRETİM - EĞİTİM, YAYIM VE ARAŞTIRMA - GELİŞTİRME

TARIMSAL ÖĞRETİM-EĞİTİM, YAYIM VE ARAŞTIRMA-GELİŞTİRME KOMİSYONU

Yrd.Doç.Dr. Orhan ÖZÇATALBAŞ
Komisyon Başkanı

Hakan Efendi ÖZAT
Başkan Yardımcısı

Sibel MEMİŞ
Raportör

ALT KOMİSYONLAR VE SORUMLULARI

1- Öğretim ve Eğitim: Ö.Cengiz Durak, Beyhan Birdal
2- Araştırma-Geliştirme; Prof.Dr. M.Halil Bölükoğlu, Esat N. Eryılmaz
3- Yayım; Yrd.Doç.Dr.Kürşat Demiryürek, Hakan Efendi Özat
4- T.Bilgi Sistemleri ve Bilişim Teknolojileri; Esat N. Eryılmaz, Ercan Eroğlu

KOMİSYON ÇALIŞMALARINA KATKIDA BULUNAN ÜYELER
(Komisyondaki tüm üyeler tüm alt komisyon çalışmalarına katılmışlardır)

Yrd.Doç.Dr.Orhan Özçatalbaş
Hakan Efendi Özat
Sibel Memiş
Ö.Cengiz Durak
Prof.Dr. M.Halil Bölükoğlu
Yrd.Doç.Dr. Kürşat Demiryürek
Esat Nadir Eryılmaz
Beyhan Birdal
Ercan Eroğlu
Prof.Dr. Osman Karagüzel
Eyüp Köksal
İsmail Arslan
Osman Şimşek
Dr. Muhteşem Torun
Prof.Dr. Cemal Taluğ
Vuslat Ulusoy
Prof.Dr. Gültekin Yıldız
Erdal Öztürk
M.Serdar Erman
Hakan Mete Doğan

1. GİRİŞ

2. TARIMSAL ÖĞRETİM VE EĞİTİM

2.1. Giriş

2.2. Mevcut Durum ve Sorunlar

2.2.1. Örgün Eğitim

2.2.1. Örgün Eğitim

2.2.2. Yaygın Eğitim

2.3. Öneriler

3. TARIMSAL YAYIM

3.1. Kamu Yayımı

3.1.1. Mevcut Durum

3.1.2. Sorunlar

3.1.3. Öneriler

3.1.3.1. Kamu Yayımı İçin Önerilen Yapılanma

3.2. Kamu Dışı Yayım

3.2.1. Mevcut Durum

3.2.2. Sorunlar

3.2.3. Öneriler

3.2.4. Kamu Dışı Yayımda Hizmet Sunucuları

4. ARAŞTIRMA-GELİŞTİRME

4.1. Mevcut Durum

4.2. Sorunlar

4.3. Öneriler

4.3.1. Araştırma Yayım Bağlantısının Güçlendirilmesi

5. TARIMDA BİLGİ SİSTEMLERİ VE BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ

5.1. Mevcut Durum

5.2. Sorunlar

5.3. Öneriler

KAYNAKLAR

1. GİRİŞ

Tarım, Türkiye için sosyal ve ekonomik bakımdan en önemli sektörlerin başında gelmektedir. Henüz girdiğimiz yüzyılda tarım sektörü artan nüfus, tarım alanlarına olan baskı ve toprak kaybı gibi nedenlerle her geçen gün daha da önemli hale gelmekte ve ülke geleceği için stratejik bir sektör olma özelliğini korumaktadır. Bu bilinçle tarım sektörünün geliştirilmesi ve bu sektörde yaşayan bireylerin kentsel alanda yaşayanlar kadar, yüksek yaşam düzeyine ulaştırılması için gerekli politikaların oluşturulması ve kararlılıkla uygulanması geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini korumaktadır.

Yanlış ve hatalı tarım uygulamalarının önüne geçilmesi toplum ve çevre sağlığı, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve kaynakların etkin kullanımı bakımından büyük önem taşımaktadır. Özellikle son yıllarda gündeme gelen Avrupa'da Eurepgap Belgesi ve ABD'deki Bioterörizm yasasının yaptırımları dikkate alınarak üreticilerimizin mutlaka bilimsel bilgilere dayalı (iyi tarım uygulamaları) olarak üretim faaliyetlerini gerçekleştirmeleri sağlanmalıdır. Bu amaçla örgün eğitim yanında yaygın eğitim ve bu kapsamda yayım çalışmalarının etkinleştirilmesi zorunludur.

Tarım sektörünün arzulanan düzeye ulaşmasında; örgün eğitimin kırsal alanda yaşayanlara daha etkin ulaştırılması ve yaygınlaştırılması yanı sıra sektöre hizmet verecek elemanların daha kaliteli eğitim-öğretim alması büyük önem taşımaktadır.

Ayrıca temel araştırmaları gerçekleştiren ve güncel sorunları çözen güçlü bir araştırma altyapısına ve organizasyonuna ihtiyaç vardır.

Araştırmalar; planlamalara bilgi üreten, uygulamadaki sorunları çözmeye yönelik, güncel üretim faaliyetini etkileyecek ve değiştirecek içerikte, yaygın ve etkin kullanıma olanak verecek öncelik ve ilkelerle yönlendirilmelidir. Araştırma sonuçları, açık, hızlı, izlenebilir, denetlenebilir bir şekilde katılımcı yayım yaklaşımlarını esas alan ve uygun yayım sistemleriyle hedef kitlelere ulaştırılmalıdır.

Araştırma ve yayımın birbirini destekleyen ve tamamlayan bir anlayışla çalışmasını sağlayacak önlemler üzerinde durulmalı ve gerek temel araştırmalara gerekse uygulamalı araştırmalara ayrı ayrı önem verilerek, özellikle uygulamada çiftçiye daha yakın destek vermeyi öne alan, uygulamalı araştırmalarda "yayım için araştırma" anlayışının benimsenmesi üzerinde durulmalıdır. Bu amaçla temel araştırmalar için ayrılan enstitüler dışındaki tüm araştırma enstitüleri "Araştırma ve Yayım Enstitüsü" olarak yeniden yapılandırılmalıdır.

Belirtilen konularda başarılı olmak için ortaya konulan temel görüşler aşağıda verilmiştir.

1. Her ne konuda olursa olsun başarılı olmanın ilk şartı "Doğru/Güvenilir ve Güncel Bilgi"ye sahip olmaktır.
2. Diğer tüm alanlarda olduğu gibi, vizyon, misyon, ilkeler ve hedefler belirlenmeden üretken olmanın ve tarımda gelişme sağlamanın imkanı yoktur.
3. Araştırma-geliştirme, enformasyon, öğretim-eğitim ve yayımın organizasyonunda öncelik ve ilke yine doğru/güvenilir ve güncel bilgiye ulaşmak olmalıdır.
4. İhtiyaç duyulan bilginin üretilmesi için sorunların tanımlanması gerekir. Tanımlanmayan bilginin üretilemeyeceği, organize edilemeyeceği, paylaşılamayacağı, kullanımının izlenemeyeceği ve sonuçlarının ve etkilerinin değerlendirilemeyeceği açıktır.
5. Araştırma, organize ve metodolojik yeni bilgi üretim faaliyetidir. Öğretim- eğitim ve yayım bu bilgilerin hedef guruplara tekniğine uygun ulaştırılmasındaki önemli aşamalar olup, ilgili kesimlerin etkin ve üretken olmasındaki en önemli unsurlardır.
6. Öğretim-eğitim, yayım ve AR-GE çalışmaları gerçekleştirilmek güçtür. Bu faaliyetlerin sonuçları ve etkileri orta ve uzun vadede görülen çok yönlü ve birbirleri ile etkileşim içinde olan faaliyetlerdir.

7. Belirtilen faaliyetlerin mükerrer (dublikasyon) yapılmasını önleyecek araştırma birimleri arasındaki ilişkilerin güçlendirilerek, mevcut insan ve fiziki kaynakların israfının önlenmesi gereklidir.
8. Araştırıcı ve yayımcıların mesleğin özelliği gereği aynı yerde uzun yıllar çalışmalarını sağlayacak uygulamalar üzerinde durulmalı, görev değiştirme ve atamalarda mutlak surette liyakat ve bilgi birikimi gibi "objektif kriterler" esas alınarak, siyasi tercihler kesinlikle öne çıkarılmamalıdır.
9. Her alan için ayrılan kaynaklar yalnızca ve mutlaka o alan için kullanılmadır.
10. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımında; iyi tarım ve planlı tarım amaçlarına ulaşmayı kolaylaştıracak bir anlayışla, bilginin hızlı, yaygın ve etkin kullanımının sağlanması hedeflenerek yaygınlaştırılması, bir strateji olarak benimsenmelidir.

2. TARIMSAL ÖĞRETİM VE EĞİTİM

2.1. Giriş

Gelişen ve değişen dünyamızda bilgi hayatın her alanında olduğu gibi tarımda da önemini gittikçe artırmaktadır. Bugün dünyada ve ülkemizde hızla artan nüfusun beslenmesi üretim alanlarını artırmak mümkün olmadığına göre tarımsal üretimde verimliliğin artırılmasıyla sağlanabilir. En az tarımsal üretimin artırılması kadar gelişmiş ülkelerde dikkate alınan en önemli konulardan biri olan kaliteli ve sağlıklı ürünlerin üretimi de önemlidir. Bunun sağlanmasında yetişmiş meslek elemanlarının varlığı kadar, doğru bilgi ve beceriye sahip üreticilerin etkili olacağı açıktır.

Ülkemizde tarımsal öğretim 1846 yılında başlamıştır. Daha sonra 1848 yılında Halkalı, 1930 yılında Yüksek Ziraat Okulu, 1933 yılında ise Yüksek Ziraat Enstitüsü kurularak üniversiter anlamda ilk tarım öğretimi yapılmaya başlanmıştır. Söz konusu enstitü 1948 yılında ziraat fakültesine dönüştürülmüştür. 1980 yılından önce 7 olan fakülte sayısı bugün 23'e yükselmiştir. Çok uzun geçmişe sahip olunan tarımsal öğretim konusunda günümüzde de değişim devam etmektedir.

Tarımsal öğretim-eğitimle ilgili olarak geçmiş yıllarda çeşitli çalışmalar ve kongreler gerçekleştirilmiştir. Bugün için dahi ileri düzeyde olduğu değerlendirilen bu çalışmalardan ilki 1931 yılında yapılan 1. Ziraat Kongresidir. Kongrede hem örgün hem de yaygın eğitim kapsamında;

"Çiftlik okulları kurulması ve çiftçi çocuklarına tarım tekniklerinin öğretilmesi, tarım okullarına özellikle çiftçi çocuklarının alınması, bu okullardaki yetenekli çocukların özel eğitimle yetiştirilmesi, köy gençliğine kış okulları açılması, orduda tarım eğitimine yer verilmesi" gibi kararlar çok önemlidir. Daha sonraki dönemlerde de çeşitli yeni düşünceler üretilmiştir.

Yapılan tüm çalışmalar rağmen bugün için Türkiye'de kırsal nüfusun özellikle örgün eğitim kapsamında yeter düzeyde tarımsal eğitim hizmetlerinden yararlanamadığı söylenebilir.

2.2. Mevcut Durum ve Sorunlar

Milli Eğitim Temel Kanunu hükümlerine paralel olarak, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından yürütülen eğitim ve öğretim iki grupta açıklanabilir.

2.2.1. Örgün Eğitim

Tarım sektörüne yönelik eleman yetiştirmede tarım meslek liseleri, tarımla ilgili meslek yüksek okulları ve fakülteler öne çıkmaktadır.

Tarım Meslek Liseleri

Tarım Meslek Liseleri çeşitli bölgelere yayılmıştır. Bu okullarda Genel Ziraat, Makina, Veteriner Sağlık, Laborant, Gıda Kontrol ve Analizleri, Gıda Teknolojisi, Peyzaj, Tarım Teknolojisi, Su Ürünleri bölümleri eğitim vermektedir. Tarım Meslek Liselerinin toplam eğitim ve öğretim kapasiteleri 3350 olmasına karşın halen öğrenim gören toplam öğrenci sayısı 1746'dır.

Tarım Meslek Liselerinin giriş sınavı Milli Eğitim Bakanlığı Orta Öğretim Kurumları Öğrenci Seçme Yerleştirme Sınavına göre yapılmaktadır. Halen Tarım Meslek Liselerinde isteğe bağlı paralı yatılı ve gündüzlü eğitimin yanında K.K.T.C. ve Türk Cumhuriyetlerinden parasız yatılı öğrencilere eğitim verilmektedir.

Tarım Meslek Liselerinde eğitim ve öğretimin güncelleştirilmesi amacıyla aşağıda belirtilen çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

1. Okulların tamamında, bölge ve branş durumları da esas alınarak, tatbikat alanları itibariyle öğretim ve işletme bütünlüğü sağlanmıştır.
2. Tarım Meslek Liselerinde, 1. Tarım Şurasında önerilen hususlarda dikkate alınarak branş eğitimine geçilmiştir. 18 okulda 9 branşta eğitim öğretime devam dilmektedir. Nitelikli ara insanın yetiştirilmesi hedef olarak sürdürülmektedir.
3. Tarım Meslek Liselerinin haftalık ders çizelgeleriyle, ders programları M.E.B. Talim Terbiye Kurulunun 10 Mart 1998 gün ve 14 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve okullarda uygulanmaktadır.
4. Ayrıca Tarım Meslek Liseleri yönetmeliğinde değişiklik yapan yönetmelik Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığınca kabul edilmiş ve 04 Mart 2003 gün ve 25038 sayılı Resmi Gazetede yayınlamıştır.
5. Tarım Meslek Liselerinde uygulanacak yeni 5 bölümün haftalık ders çizelge ve programları M.E.B. Talim Terbiye Kuruluna sunulmuş ve kabul edilerek uygulamaya başlanmıştır.
6. Milli Eğitim Bakanlığı ile geleneksel işbirliği daima sürdürülmüştür. Ders programları, haftalık ders dağılım çizelgeleri, ödül, disiplin yönetmelikleri, çalışma takviminin uygulanması ve diğer benzeri hususlarda Milli Eğitim Bakanlığıyla paralellik sağlanmıştır. Milli Eğitim Şuralarına Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'ndan temsilci de katılmıştır.
7. Tarım Meslek Liselerine, branşlara ve bölgesel tarım özelliklerine göre genel ilgi ve meslek dersi öğretmeni atanmasına prensip olarak özen gösterilmiştir.
8. Tarım Meslek Liselerine atanan öğretmenler her yıl hizmet içi eğitime tabi tutularak, bilhassa pedagojik formasyon, bilgisayar ve ihtiyaç durumuna göre diğer konu ve dallarda öğretmenlerin eğitimleri sağlanmıştır.

Tarım Meslek Liseleriyle ilgili olarak yukarıda belirtilen çalışmalar yapılmıştır. Ancak, bugün Tarım Meslek Liseleri, Milli Eğitim Bakanlığı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı arasında yapılan protokol ile Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının kuruluş ve görevleri hakkındaki 441 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname (11/f) ile "Tarım eğitim ve öğretim hizmetleri Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü bünyesinde [1] toplanmıştır. Ancak tarım meslek liselerinin MEB'na devredilmesi ile TKB'nın tarımsal örgün eğitimdeki etkisinin devamı üzerinde durulması önem taşımaktadır.

---

[1] Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın kanunla belirtilen eğitim ve öğretim görevleri:

- Verimli ve faydalı bilgileri çiftçilere öğretmek, bitkisel, hayvansal ürünlerin hastalık ve zararları, hayvan yetiştiriciliği, işletme yönetimi konularında çiftçiyi eğitmek,
- Çiftçi kadınlara ve kızlarına ev ekonomisi öğretmek,
- Örnek, teknik ve pratik çiftçi, usta, bahçıvan, teknisyen, hayvan bakım ve sağlık elemanları yetiştirmek ve bunun için, okullar, eğitim merkezleri, kurslar açmak,
- Tarım eğitimi için program ve projeler hazırlamak ve uygulamak,
- Bütün bu hususları içerisine alan "TARIM EĞİTİM SİSTEMİNİ" kurmaktır.

Meslek Yüksekokulları

Tarım sektörüne yönelik ara eleman yetiştirmede bir diğer kaynak Yüksek Öğretim Kurumuna (YÖK) bağlı üniversiteler bünyesinde faaliyet gösteren tarımla ilgili Meslek Yüksekokullarıdır. Söz konusu Meslek Yüksek Okulları üniversitelere bağlı olarak farklı bölgelerde ve farklı konularda öğretim ve eğitim vermektedir.

Tarımla ilgili meslek yüksekokullarının işlevi ve yüklenilen misyon açıklığa kavuşturulmalıdır. Bu okulların tarımla ilgili iş kurma, ara eleman olarak kamu/özel sektörde görev alma veya ilgili fakültelere dikey geçiş yapmak üzere bir araç olup olmadığı konusu üzerinde durulmalı, hangi alana ağırlık verilmesi gerektiği tartışılmalıdır. Burada gelişmiş ülkelerdeki uygulamalar dikkate alınabilir.

Mevcut durumda öğrencilerin ilgili fakültelere dikey geçiş yapmalarını kolaylaştırmak için düzenlenmeler tartışılmalıdır. Ülke tarımının ihtiyaçları da dikkate alınarak, tarımsal üretime devam etme isteğinde olan çiftçi çocukları için bu okulların özendirici hale getirilmesi üzerinde durulmalıdır.

Fakülteler

Ziraat Fakültelerinin sayısı 1980 öncesine kadar 7 iken, 23'e yükselmiştir.

Ziraat fakülteleri ve tarımla ilgili diğer fakülteler ihtiyacı karşılayacak eleman yetiştirmede önemli bir sayıya ulaşmıştır. Bu fakültelerde tarım ve tarımla ilgili alanlarda öğretim faaliyetleri devam etmektedir.

Ayrıca, bölüme dayalı sistemden ayrılınmış ve ziraat mühendisliği, gıda mühendisliği ve peyzaj mimarlığı olmak üzere üç programa indirgenmiştir. Söz konusu sistem evrensel tarım öğretimi ve ülke tarımının ihtiyaçları dikkate alınarak tartışılmalı ve en uygun sistemin belirlenmesi üzerindeki çalışmalara devam edilmelidir.

2.2.2. Yaygın Eğitim

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nda yaygın eğitim kapsamındaki tarımsal öğretim ve eğitim çalışmaları kırsal alanda üretimi teşvik ederek, yöre insanlarını el sanatları konusunda üretici haline getirmeyi amaçlamaktadır. Eğitim gören kırsal kesimdeki gençleri Tarımsal kalkınma kooperatifleri çatısı altında veya bireysel olarak yatırıma yönlendirerek iyi birer üretici olmaları sağlanmaktadır.

Kırsal alandaki gençlerin iş güçlerinin vasıflandırılarak eğitildiği, eğitim uygulamaları, Türkiye genelinde 7 ilde bulunan (Kastamonu, Bilecik, Muş, Elazığ, Silifke, Düzce, Sivas) Elsanatları Eğitim Merkezleri ve İller bazında Gezici Köy Kursları vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Eğitim ve öğretim programları bölgesel yer altı ve üstü zenginlikleri ve bölge halkının talepleri doğrultusunda geliştirip güncelleştirilmektedir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığında Eğitim Merkezlerinin ve Gezici Köy Kurslarının faaliyete geçtiği 1965 yılından itibaren günümüze kadar yaklaşık 123.000 kişi eğitilmiştir.

2.3. Öneriler

- Tarımda değişim ihtiyaçları dikkate alınarak tarımsal öğretim ve eğitim sisteminin günümüz koşullarına uygun ve tarımın gelişmesini destekleyecek bir anlayışla yeniden ele alınması gerekmektedir.
- Örgün eğitim kapsamında ilk ve orta öğretimde tarımla ilgili temel konuların özellikle kırsal alanda yaşayan öğrencilere verilmesi üzerinde durulmalıdır.
- Orta ve uzun vadede tüm çiftçi adaylarının tarım meslek liselerinden eğitim almalarını sağlayacak bir yaklaşım benimsenmelidir. Buna göre tarım meslek liselerinin

geliştirilmesi, mevcut tarım meslek liselerinin uygulama alanlarının (altyapı) ve tesislerinin bu amacı gerçekleştirmek üzere yeniden ele alınması gerekmektedir.

- Tarım Meslek Liselerinin durumu açıklığa kavuşturulmalı ve MEB ile TKB arasında, eğitimin kalitesinin artırılması için iyi çalışan bir yapı geliştirilmelidir. Bu kapsamda söz konusu meslek liselerinin tekrar TKB'ye bağlı olarak eğitime devam etmeleri konusu değerlendirilmelidir.
- Okullarla özel sektör arasında işbirliği geliştirilerek öğrencilerin uygulama alanları artırılmalıdır. Bu yolla öğrencinin iş olanaklarının artması beklenmektedir.
- Yetişkin ve genç çiftçilerin eğitiminde, ziraat fakültesi öğrencilerinin stajlarında fiziki altyapı olanakları yüksek olan Tarım Meslek Liselerinden yararlanılmalıdır. Özellikle mevcut durumda TKB'na bırakılan okulların "Çiftçi Çocukları Tarım Eğitim Merkezleri" haline getirilmesi üzerinde durulmalıdır.
- Tarımsal üretime yeni başlayacak genç çiftçilerin sertifika programları veya örgün eğitim kapsamında tarımla ilgili sertifika sahibi olmaları sağlanmalı, sertifika sahibi olanlara destek ve teşviklerden yararlanmada öncelik tanınmalıdır.
- El Sanatları Eğitim Merkezlerinde kazanılan mesleki bilgi ve becerilerin herhangi bir işletmede çalışmaya başlayabilir veya iş yeri de açabilme yetkisi verebilecek şekilde sertifikalandırılmaları üzerinde durulmalıdır. Kooperatif bezeri organizasyonlarla güçbirliği yapmaları üzerinde durulmalıdır. El sanatları eğitim merkezleri gibi eğitim kurumlarında Mesleki bilgi ve becerileri kazanmış kursiyerlere örgün eğitime geçişte yasalar çerçevesinde kolaylık sağlanmalıdır. Özellikle el sanatları eğitim merkezlerinde görev yapan ve eğitici kadrosunda yer alan ve sayıları azalan personelin ideal sayıya ulaştırılması için gerekli önlemler alınmalıdır.
- Tarımla ilgili Meslek Yüksek Okullarının kurulduğu bölgenin özelliklerine uygun ve ara eleman ihtiyacını karşılayacak bir anlayışla planlanmalı, eğitim kalitesi üzerinde durulmalıdır.
- Özellikle tarım meslek liseleri ve tarımla ilgili Meslek Yüksek Okullarına çiftçi çocuklarının yönlendirilmesi sağlanmalı ve kolaylık tanınmalıdır.
- Ziraat Fakültesi ve tarımla ilgili diğer fakültelerin kuruluşu ve gelişimi bölgenin tarımsal yapısına uygun gelişme potansiyeli dikkate alınarak ve eğitim kalitesini gözeterek gerçekleştirilmelidir.
- Belirtilen tarımla ilgili örgün öğretim kurumları öğretim programlarını ülke tarımının ihtiyaçları, tarımdaki evrensel gelişmeler ışığında değerlendirmeli, buna göre öğretim kadrosunun "sürekli eğitimden" yararlandırılması gereklidir.
- İlgili fakültelerden asgari standartların altında kalanların alt yapılarını güçlendirmek için gereken önlemler alınmalıdır.
- Ziraat mühendisliği ve ilgili alanlardaki meslek insanlarının istihdam sorunu dikkate alınarak, yeni fakülte açmada dikkatli davranılmalı, öğrenci kontenjanları konusu tekrar değerlendirilmelidir.
- Ulusal ve uluslar arası eğitim projeleriyle, (imalat sanayinin ihtiyaç duyduğu iyi eğitilmiş iş gücünü nicelik ve niteliksel olarak geliştirmek için) kırsal alandaki gençlerin yaygın eğitim yoluyla meslek kazandırma çalışmalarına ağırlık verilmelidir.
- Tarımsal örgün ve yaygın eğitimde Avrupa Birliği (AB) Eğitim ve Kültür Programlarından finansal ve içerik bakımından faydalanılması üzerinde durulmalıdır.

3. TARIMSAL YAYIM

3.1. Kamu Yayımı

3.1.1. Mevcut Durum

Türkiye'de tarımsal yayım çalışmaları oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Tarımı modernleştirmek, çiftçilere yönelik yenilikler sunmak ve tarımsal kalkınmayı sağlamak üzere çeşitli dönemlerde farklı girişimlerde bulunulmuştur. Bu kapsamda, 1931 yılında 1.Ziraat Kongresinin düzenlenmesi önemlidir. Bu kongrede tarımsal yapı incelenmiş, analiz edilmiş, raporlar hazırlanmış ve tarım üreticilerine tarım tekniklerini öğretmek ve bunların uygulanması özendirmek için önemli kararlar

yer almıştır. 1937 yılında kırsal alanda yayım faaliyeti köy öğretmenlerine görev olarak verilmiştir. Bunu takiben 1. Köy ve Ziraat Kongresi düzenlenmiş ve (1938) ve bu kongrede tarımsal yayım üzerinde önemle durulmuştur. Yayımın örgütlenmesi 1943 yılında Ankara, Eskişehir ve Manisa illerinde başlamış, 1958 yılında bütün illerde örgütlenme tamamlanmıştır.

1984 yılına kadar tarımla ilgili birimler (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Devlet Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyelerine dağılmış çeşitli genel bütçeli kuruluşlar ve kamu iktisadi teşebbüsleri) 13.12.1983 gün ve 174 sayılı, 8.6.1984 gün ve 202 sayılı kanun hükmünde kararnameler ile çıkarılan, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Merkez ve Taşra Teşkilatının Kuruluşu ve Görev Esasları hakkındaki yönetmelikle tek bir bakanlık çatısı altında toplanmıştır.

Bu yeniden örgütlenme ve yapılanma öncesinde bağımsız genel müdürlük olarak hizmet vermekte olan Ziraat İşleri, Zirai Mücadele ve Karantina, Veteriner İşleri, Gıda İşleri, Su Ürünleri, Hayvancılığı Geliştirme, Yem Tescil ve Kontrol, Nesil Kontrol ve Suni Tohumlama, Or-Köy ve Topraksu Genel Müdürlükleri kaldırılmıştır.

Yeniden örgütlenmeye paralel olarak, finansmanı Türkiye Cumhuriyeti ve Dünya Bankası tarafından sağlanan TYUAP (Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi) iki dilim olarak uygulamaya alınmıştır. Birinci dilim TYUAP 5 Eylül 1984 tarihinde yürürlüğe girmiştir

Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesinde (TYUAP) "Eğitim ve Ziyaret Yaklaşımını" yerleştirmek, dolayısıyla yayım birimlerinin üreticilere en yakın olacak şekilde köy gruplarına kadar kurulması ve merkezlerde görevlendirilen yayım elemanlarının da kendi görev alanlarındaki üreticileri ve alan yayımcılarını yapacakları belirli aralıklarla sürekli olarak eğitmeleri esas alınmıştır.

Uygulama süresi 6 yıl olarak belirlenen birinci dilim TYUAP'ın gelecekte kapsamının genişletilerek ülke genelinde uygulanmasının sağlanması kararlaştırılmıştır. Başlangıçta kapsam 16 il (1989 yılında 16 ilden ikisi ikiye bölünerek, proje alanında değişme olmaksızın toplam il sayısı 18 olmuştur) olarak belirlenmiştir. Proje süresinin uzatılması nedeniyle Temmuz 1993 tarihinde birinci dilim çalışmaları sona ermiştir.

İkinci dilim TYUAP uygulamaları ise 1990-1997 yılları arasında devam edecek şekilde 21 ilde başlatılmıştır. Böylece ülke genelinde toplam illerimizin yaklaşık yarısına yayım hizmetleri TYUAP kapsamında ulaştırılmıştır..

Bugün hala tarımsal yayım hizmetlerinin tamamına yakını bu yapı içersinde ve kamu tarafından gerçekleştirilmektedir. Mevcut yapı içerisinde Merkez düzeyde Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulmuş olan Yayım Dairesi ve Kırsal Kalkınmada Kadın Dairesi Başkanlıkları yayım hizmetlerinden sorumlu olup, illerde İl Müdürlükleri içerisindeki Çiftçi Eğitimi ve Yayım Şube Müdürlükleri, ilçelerde İlçe Müdürlükleri ve bazı köylerde de Köy Grubu Tarım Merkezleri çiftçi eğitimi ve tarımsal yayım hizmetlerini yürütmektedirler.

TYUAP sisteminde sistemin en önemli unsuru olan KGTM'leri son yıllarda etkinliğini kaybetmiş, birçok köyde görev yapan personel il/ilçe merkezlerine çekilmiş, binalar amaç dışı kullanılmaya başlanmıştır. 2003 yılından beri Bakanlık tarafından uygulanan KÖY-MER projesi ile bu binaların projede görev yapan tarım danışmanlarına tahsis edilmesi gündeme gelmiştir.

Uzun yıllar TKB yürütülen yayım faaliyetleri ile ülkemiz tarımına önemli katkılar yapmıştır. Ancak son yıllarda karşılaşılan çeşitli sorunlar ve tarımdaki değişmeler nedeniyle etkinliğini kaybetmeye başlamıştır.

3.1.2. Sorunlar

Mevzuat ve Yönetimden Kaynaklanan Sorunlar

- Ülkenin yazılı, ilgili bütün taraflarca kabul edilen ve genel tarım politikaları ile uyumlu bir yayım politikası yoktur.
- Tarımsal yayıma ilişkin görev, yetki ve sorumlulukların farklı genel Müdürlüklere dağıtılmış olması nedeniyle, işbirliği ve koordinasyon güçlüğü mevcuttur.
- Yayım hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin yasal düzenlemeler yetersizdir.
- Bakanlığın mevcut yapılanmasında tarımsal yayım hizmetleri, bu hizmetlerin taşıdığı öneme uygun yerde değildir.
- Kamu tarafından sunulan yayım hizmetlerinde, tüm ülke ve çiftçiler homojen kabul edilmekte ve yayımda gereksinimlerine göre farklı gruplara farklı hizmet planlaması yapılmamaktadır.
- Kamu yayımı çiftçilere teknik bilgi aktarımının ötesine geçememektedir. İşletme yönetimi, yeni iş olanakları, liderlik, pazarlama, örgütlenme gibi konulara yer verilmemektedir.
- Bilgiye ulaşmada dezavantajlı kesimlere yönelik yayım çalışmaları yetersizdir.
- Katılımcılığı esas almayan, yukarıdan aşağı bir yönetim kültürü ve buna paralel olarak aynı özellikte olan yayım yaklaşımı nedeniyle araştırma ve yayım sistemi çiftçilere yabancılaşmıştır.
- Tarımsal yayım kuruluşları, araştırma kuruluşları ve çiftçilerin kendi içlerinde ve birbirleri arasında iletişim ve işbirliğinin zayıf olması nedeniyle, araştırma konuları üreticiden kopuk olarak belirlenmekte, uygun tarımsal teknolojilerin üretimi, tanıtımı ve çiftçilerce benimsenmesini zorlaşmaktadır.
- Tarımsal yayımda bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerden yeterince yararlanılamamaktadır.
- Kırsal alanda tarımsal üretim faaliyetinin içinde bulunan kadınlara ve gençlere yönelik yayım programları yetersizdir.
- Kırsal alandan yoğun olarak yaşanan göç, tarımsal üretimle uğraşan nüfusun yaş ortalamasının yükselmesi ve kırsal kesimde genel eğitim seviyesinin düşüklüğü, çiftçilerin bilgiye olan taleplerini azaltmaktadır.
- Tarımsal yayım ve araştırma yöneticilerinin atanmalarında liyakate gereğince önem verilmemesi ve bu yöneticilerin sık değişimleri, hizmetlerin nitelik, nicelik ve devamlılığını olumsuz önde etkilemektedir.
- TKB dışındaki yayımla ilgili faaliyet gösteren kuruluşların sayıları ve etkinlik alanı yetersizdir.

Personel Politikalarından Kaynaklanan Sorunlar

- Yayım personelinin yetki ve görev tanımları yapılmamıştır ve yayım personeli yayım dışı alanlarda görevlendirilmektedir.
- Kamu yayım kuruluşlarında görev yapan yayımcılar sayı akımından yetersizdir. Ayrıca mesleki ve teknik nitelikler açısından da geliştirilmeye ihtiyaç vardır.
- Yayımcılara hizmet öncesi eğitim yapılmamaktadır. Hizmet içi eğitimleri ise yetersizdir.
- Çalışanın ödüllendirilmesi, çalışmayanın harekete geçirilmesini sağlayacak bir mekanizma bulunmamaktadır.
- Bölgeler arası tarımsal farklılıklar dikkate alınmadan yapılan personel istihdamı ve nakiller yayım hizmetlerinde aksaklıklara neden olmaktadır.
- Yayım personelinin, yayım dışı alanlarda (maddi desteklemeler, denetim gibi) görevlendirilmesi çiftçi ile arasındaki güven ortamını zedelemektedir.

Bütçe ve Kaynak Sorunu

- Tarımsal yayım hizmetleri için özel bir bütçe bulunmamaktadır. Mevcut mali kaynaklar gittikçe azalmaktadır.

- Ayrıca yayıma ayrılan kaynakların yayım dışı amaçlarla kullanımı söz konusudur. Örneğin yayım için tahsis edilmiş ulaşım araçlarının izin alınarak kullanılması zaman kaybına yol açmaktadır.
- Araştırma ve yayım hizmetlerinde yaşanan gereksiz tekerrürler ve yanlış yatırımlar kıt kaynakların israfına neden olmaktadır.
- Tarımsal yayımın finansmanına çiftçi katkısının sağlanamaması nedeniyle çiftçinin ücretsiz hizmetlere gereken değeri vermemesi, yayım ve araştırma kuruluşlarının çiftçilere karşı hesap verebilirliğini olumsuz etkilemektedir.
- Bütçedeki daralma nedeniyle özellikle, üretilen basılı yayım materyali sayısında yıllar itibarı ile azalma bulunmaktadır.

3.1.3. Öneriler

- Tarım Bakanlığı ülkenin tüm bölgelerinde tarımsal yayımda tek hizmet sunucu olmaktan ziyade ihtiyaç duyulan alanlarda etkinliklerini artırmalı, diğer hizmet sunucuların görev alabilecekleri bölgelerde ise sistemi düzenleyen, destekleyen bir rol üstlenmelidir.
- Yayımın merkez ve taşra düzeyinde yeniden ele alınması sağlanmalıdır.
- Yasal alt yapının kurulmasıyla, yayıma verilecek önemin kişisel tercih ve önceliklere bırakılması önlenmelidir.
- Yayım çalışmalarında yerinden yönetim ilkesi uygulanmalıdır.
- Kamu yayımı, bugüne kadar yürüttüğü teknoloji transferi ve eğitim-ziyaret modelinden vazgeçerek, katılımcı yaklaşımları benimsemelidir.
- Yayımın kredi, pazarlama, fiyatlandırma ve girdi politikaları ile bağlantısı sağlanmalıdır.
- Yayımcıların, yayım ve mesleki konulardaki eğitimlerinin yeterli hale getirilmesi amacıyla, hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlere gereken önem verilmeli, (Yayım Eğitim Merkezleri kurularak, yayımcılara insan ilişkileri, iletişim, yayım metotları, moderasyon teknikleri, hedefe yönelik program hazırlama, izleme-değerlendirme ve katılımcı yayım teknikleri gibi konularda eğitimler verilmelidir.) Yayımcı olabilmek için, bu eğitim merkezlerinde düzenlenen eğitimlere katılarak sertifika almak zorunlu olmalıdır.
- Yayımcıların asli görevi olan yayım dışı görevleri yüklenmelerinin önüne geçilmelidir. Ekip ruhunun hakim kılınması özendirilmelidir.
- Değişik kaynaklardan (Tarım Okulları, Çiftçi Eğitim Merkezleri, Tarım İşletmeleri vd) yayım faaliyetlerinde mutlaka yararlanılması yoluna gidilmelidir.
- Köy Grubu Tarım Merkezleri tarımsal yayım açısından işlevsel hale getirilmelidir, uygun olduğu durumda yayım amaçlı kullanılmak üzere üretici kuruluşlarına devredilmelidir.
- Yayımcılık mesleğinde başarılı olabilmek için aynı bölgede uzun süre çalışmak avantaj sağlamaktadır. Buna göre özellikle sosyo-ekonomik bakımdan geri olan bölgelerden gelişmiş bölgelere geçiş yönündeki eğilimlerin uygulanacak teşvik politikalarıyla önüne geçilmelidir. Tayin işlemlerinde bireysel ve siyasi taleplerden ziyade bölgenin ihtiyaçları dikkate alınmalıdır. Buna göre yayımcıların motivasyon, ücret politikası ve bilgi desteği yoluyla hizmet bölgelerinde kalmaları sağlanmalıdır.
- Yayım birimlerinde alan ve büro yayımcısı olarak görev yapanların ücret açısından farklılaştırılması uygun olacaktır. Bu şekilde özellikle alan yayımcılarının mesai kavramına bağlı olmaksızın çalışmasının önü açılmalıdır. Ulaşım araçlarının kullanımında özel sürücü uygulamasından vazgeçerek, bu işlevin yayımcı tarafından üstlenilmesi sağlanmalıdır.
- Terfi işlemlerinde mutlaka liyakat ve bilgi birikimi gibi objektif kriterlerden hareket edilmeli, siyasi tercihlere göre yapılan atamalar kesinlikle gündemden kalkmalıdır.
- Yerel ve kamu dışı kaynaklardan (SYDF, özel idare kaynakları, özel kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, hizmetlerin finansmanına çiftçi katılımı vb.) araştırma ve yayım için yararlanılmasına ağırlık verilmelidir.
- Tarıma girdi sağlayan kuruluşların (bayiler) bilgi kaynağı olma bakımından etkinliği dikkate alınarak, bu kesimin çeşitli yaptırımlar ve eğitim faaliyetleri ile yapılan bilgilendirmenin yayıma yaklaştırılması üzerinde durulmalıdır.
- Kamu yayımı, mutlaka bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere hızla adapte olmalı, bunu uygulamalarına aktararak, tarımla ilgili tüm kesimlerden düzenli bir bilgi akışı ile bilgiye erişime imkan sağlanmalıdır.

- Çiftçi eğitiminde uzaktan eğitim tekniğine uygun sistemleri kullanılarak, bunların avantajlarından yararlanılmalıdır.
- Çiftçinin bilgiyi talep etmesini sağlamak için, haberdar etme, motivasyon ve teşvik gibi önlemler alınmalıdır.
- Kamu yayımı, dezavantajlı bölgelerin ve kesimlerin bilgiye ulaşması, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, yoksullukla mücadele, gıda güvenliği ve güvencesi, ülkesel yayım sisteminin koordinasyonunu çoğulcu ve katılımcı anlayışla sağlama, bu sistemde destekleme, kural belirleme ve denetleme konularına öncelik vermelidir.
- Araştırma-yayım-çiftçi bağlantısı mutlak suretle güçlendirilmelidir.
- Üretici nitelikleri dikkate alınarak bilgisayar vd bilişim teknolojisi ürünlerinin tarım amaçlı kullanımını yaygınlaştıracak uygulamalar üzerinde durulmalıdır. Üreticinin işletmesinde "basit-kavranılması kolay" yazılımları (muhasebe vb) kullanmaları ve meteoroloji vd ihtiyaç duyulan konularda bilgi edinmek üzere interneti kullanma olanakları konusunda bilgilendirilmeleri üzerinde durulmalıdır.
- Üniversitelerin tarımsal yayıma tüm yollarla katkısı özendirilmeli ve artırılmalı, üniversitenin görevinin aynı zamanda uygulamaya yardım etmek olduğu dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda az sayıdaki üniversitelerde kurulu bulunan "Tarımsal Yayım ve Haberleşme Merkezleri'nin" yaygınlaştırılarak, üreticilere yönelik yayım hizmeti sunma işlevlerinin öne çıkarılması üzerinde durulmalıdır.

3.1.3.1. Kamu Yayımı İçin Önerilen Yapılanma

Tarımsal yayım alanında kurumsal ve yasal düzenlemeler yapılmaksızın sektörün kamu dışındaki hizmet vericilere açılması, ülkemiz koşulları da dikkate alındığında pek çok problemi beraberinde getirecektir.

Gelişmiş ülkelerde yayım hizmetlerinin özel sektöre ve çiftçi örgütlerine devredilmeden önce kamu yayımının ıslah edilerek bilginin ücret ödemeye değer olduğunun çiftçilere gösterilmesi ve bu yolla özel sektör tarafından sunulacak yayım hizmetlerine talep oluşturulması önem taşımaktadır. Ayrıca, bilginin tümüyle özel mal haline gelmesini önlemek, bilgiye erişmede eşitsizliği azaltmak ve uygulanan tarım politikalarının desteklenmesini sağlayarak yayım sisteminde güven duyulan bir alternatifi sürdürmek amacıyla kamu yayımı sistem içerisinde kalmalıdır.

Bu gerçeklerden hareketle tarımsal yayım uygulamalarına yeni bir yön vermek amacıyla bazı çalışmalar başlatılmış olup en önemli hareket noktası hazırlıkları halen sürdürülmekte olan **"Tarım Kanunu"** olacaktır. Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte hazırlanacak olan yönetmelikler ile çiftçi eğitimi ve yayım çalışmalarında kamunun dışındaki hizmet sağlayıcıların, özellikle üretici örgütlerinin etkinlikleri artırılmalıdır. Ülkemizin sosyo-ekonomik koşulları dikkate alındığında her bölgede standart bir yayım modelinin uygulanması beklenemeyeceği gibi; kamu dışı yayımda görev almak isteyen kurum ve kuruluşların da tüm bölgelerimizde aktif olarak yer alması mümkün değildir. Bu nedenlerle kamu; bir yandan ıslah edilmiş yapısıyla hizmetlerini Ülkemizin belirli bölgelerinde sürdürürken, diğer hizmet sağlayıcıları izlemeli, değerlendirmeli, yönlendirmeli ve denetlemelidir.

Önerilen Yapının Kurulması İçin :

- Etkin, strateji üreten kaliteli hizmet sunan bir kamu yayım servisinin oluşturulması ve yine "Tarım Kanunu"nda ifadesini bulacak olan kamu dışı hizmet sunucularının teşvik, koordinasyon, izlenmeleri ve yönlendirilmelerini sağlamak amacıyla, bu çalışmaları Bakanlık bünyesinde bir elden yürütecek Tarımsal Yayım ve Araştırma Genel Müdürlüğü'nün kurulması gereklidir. Bu Genel Müdürlüğün kurulmasının gerekliliği Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) tarafından hazırlanan "Kamu Yönetimi Araştırması Raporu"nda, "1. Tarım Şurası" kararlarında ve "8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon Raporu"nda önemle vurgulanmıştır. Söz konusu Genel Müdürlüğün tarımın geleceği için önem taşıyan yayım ve araştırma hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi bakımından sağlayacağı faydalar dikkate alınmalıdır.

- Tarımsal Yayım ve Araştırma Genel Müdürlüğünün tarımsal yayım hizmetleri ile ilgili kısmı; Yayım, Kamu Dışı Yayım, Yayın-Dokümantasyon, İzleme-Değerlendirme, Hizmet Öncesi/ Hizmet İçi Eğitimler, Tarımsal Örgün Eğitim, Araştırma-Planlama-Koordinasyon Daire Başkanlıklardan oluşmalıdır.
- Bu Genel Müdürlüğün il düzeyinde uzantısı olarak, şu andaki mevcut taşra örgütlenmesi içerisinde, çiftçi eğitimi ve yayım hizmetlerini yürüten birimin mevcut uygulamalarda karşılaşılan aksaklıklar ve yayım hizmetlerinin önemi de dikkate alınarak İl Müdür Yardımcılığı seviyesinde oluşturulması şartıyla "İl Yayım-Araştırma-Koordinatörlüğü" kurulmalıdır. Söz konusu koordinatörlüğün görevi; ilçeler dahil il genelinde bütün eğitim ve yayım hizmetlerini yürütmek, kamu dışı yayım kuruluşları ile ilgili görevleri yerine getirmek ve diğer Şube Müdürlüklerinin ihtiyaç halinde yayım hizmetlerinde görev almalarını sağlamak olmalıdır.
- İl Yayım Araştırma-Yayım Koordinatörlüğü kendi içerisinde ilin tarımsal özellikleri de dikkate alınarak uzman ve uzman yardımcılarını istihdam etmelidir. Bu uzmanlıklar, Bitkisel Üretim Uzmanı , Hayvansal Üretim Uzmanı, Tarım Teknolojileri Uzmanı, Tarım Ekonomisi Uzmanı, Yayım- Eğitim-Enformasyon Uzmanıdır.
- İlin tarımsal yapısı ve personel durumu göz önünde bulundurularak, alt konu başlıklarında uzman yardımcıları görev yapmalıdır. Koordinatörlük bünyesinde yer alan "İl Yayım-Uzmanlığı" mutlaka şu uzman yardımcılıklarını içermelidir: Programlama-İzleme ve Değerlendirme Uzman Yardımcılığı, Kamu Dışı Yayım Uzman Yardımcılığı, Örgütlenme ve Pazarlama Uzman Yardımcılığı.
- Bu modelin en önemli unsurlarından birisi de kurulacak olan "İl Tarım Konseyleri" olmalıdır. İlde bulunan Ziraat Odası Başkanı, Tarımsal Kooperatifler, Köylere Hizmet Götürme Birliği yöneticileri, ildeki tarımsal eğitim kurumlarının temsilcileri ve tarımla ilgili kamu kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan bu konsey, yılda en az üç defa toplanacak ve genelde tarımsal, özelde eğitim yayıma ilişkin öneri ve politikalar oluşturacaktır.
- Personel ve çiftçi eğitim merkezleri aktif bir şeklide yayım hizmetlerinde kullanılmalıdır. Bu merkezler kuruluş amaçlarında da yer aldığı gibi "Çiftçi Eğitim Merkezleri" olarak özellikle yatılı çiftçi kurslarının uygulamaya sokulmasında kullanılmalıdır. Bunun yanı sıra ilde bulunan Ziraat Meslek Liseleri tarımla ilgili Meslek Yüksek Okulları, ilgili Fakülteler ve Tarım İşletmeleri, çiftçi eğitim ve yayım çalışmalarının istifadesine açılmalıdır.
- İlçe düzeyinde ise hali hazırda bulunan İlçe Müdürlükleri muhafaza edilerek bünyelerinde kurumsal olarak kurulacak olan "İlçe Yayım-Araştırma Koordinatörlüğü", ilçedeki yayım çalışmalarını yürütmelidir.
- Tarım İlçe Müdürlüklerinin esas görevi yayım olmalıdır. DGD ve ÇKS gibi süreklilik gösterecek olan faaliyetler için Fakülte mezunu elemanlar yerine yayımcılık görevi olmayan meslek lisesi mezunlarından yararlanılmalıdır.
- Ülkesel düzeyde tarımsal yayımla ilgili bütün tarafların bir araya gelerek yayım politikaları ve stratejileri oluşturmak, eğitim ve yayım hizmetlerinin yasal altyapısını oluşturmak ve güncelleştirmek ve bunların uygulanmasında gerek kamu gerekse kamu dışı yayımı yönlendirmek amacıyla "Tarımsal Yayım ve Araştırma Üst Kurulu" kurulmalıdır. Bu kurul TKB Müsteşarı başkanlığında, Genel Müdürler, Bakanlık APK Kurulu Başkanı, DPT Temsilcisi, Milli Eğitim Bakanlığı Temsilcisi, Ziraat ve Veteriner Fakülteleri Dekanları, TZOB Genel Başkanı, Meslek Örgütleri Başkanları, Kooperatif Merkez Birlikleri Yöneticileri, Yayımla ilgili hizmet veren diğer kurum ve kuruluşların üst düzey yöneticilerinin katılımıyla oluşturulmalıdır.
- Tarımsal Yayım ve Araştırma Üst Kurulu'nun eğitim ve yayım hizmetlerinin ülkesel anlamda en üst düzeyde temsilcisi olacağı gerçeğinden hareketle, sisteme dahil edilmesi gereken bir başka unsur da "Tarımsal Yayım ve Araştırma Teknik Komitesi" olacaktır. Bu komite Tarımsal Yayım ve Eğitim Genel Müdürünün Başkanlığında, yukarıda adı geçen kuruluşların teknokratlarının katılımıyla oluşacak olup, üst kurulun kararlarına esas teşkil edecek çalışmaları yapacak ve alınan kararların uygulanmasını sağlayacaktır.
- Modelin en önemli unsurlarından biri de araştırma-yayım-çiftçi bağının kurulması ve sürekliliğinin temin edilmesidir. Çiftçilerin tarımsal alanda karşılaştığı problemlerin katılımcı yöntemlerle tespiti, bu problemlerin araştırma enstitülerine intikali, çözüm bulunması, bulunan çözümlerin hızlı bir şekilde çiftçiye intikalini sağlayacak olan bu sistem, modelde mutlaka yer almalıdır.

3.2. Kamu Dışı Yayım

3.2.1. Mevcut Durum

Türkiye'de özellikle 1980 sonrası dönemde yaşanan gelişmeler, tarımsal yayım hizmetlerinde yeniden yapılanmayı bir zorunluluk haline getirmiştir.Gelişmiş pek çok ülkede planlı bir çalışmanın sonucu olarak gerçekleşen tarımsal yayım alanında kamunun etkinliğinin azaltılması süreci, Türkiye'de kendiliğinden başlamış ve devam etmektedir.

Ülkemizde kamu kuruluşlarının dışında yayım çalışmalarında bulunan bir çok kuruluşun varlığına karşın, bu kuruluşların hizmetler genellikle sadece belirli bölgeler veya konularla sınırlı ve ülke geneli düşünüldüğünde çok küçük ölçekte kalmaktadır.

Bugün için çiftçi eğitimi ve yayım çalışmalarını yürüten başlıca kurum ve kuruluşlar şunlardır:

- Üretici örgütleri (Ziraat odaları, kooperatifler, yetiştirici birlikleri vd.)
- Tarımsal danışmanlık dernekleri
- Danışmanlık firmaları veya serbest tarım danışmanları
- Gönüllü kuruluşlar
- Tarımsal ve tarıma dayalı sanayi kuruluşları
- Üniversiteler
- Medya kuruluşları

3.2.2. Sorunlar

- Ülkemizde kamu dışı yayım, kamunun yönlendirme ve desteklemesinden yoksun bir şekilde kendiliğinden doğmuştur. Bu durum, kamu dışı yayımın bu gün karşılaştığı sorunların temel nedeni olmuştur.
- Bir çok Avrupa Birliği ülkesinin tarımsal yayım sisteminde çok önemli roller oynayan ziraat odaları, kanunlarında uzun yıllar gerekli düzenlemenin yapılmaması, finansman yetersizliği gibi nedenlerle bu güne kadar tarımsal yayım hizmetlerinde beklenen gelişmeyi sağlayamamıştır.
- Serbest tarım danışmanlığı ve tarım danışmanlığı sistemi ülkemizde tarımın geliştiği bazı bölgelerde ve büyük işletmelerde kendisine yer bulabilmiştir.
- Ülkemizde kamu dışı yayımın önündeki en önemli sorun, bu konudaki yasal alt yapının henüz kurulmamış olmasıdır.

3.2.3. Öneriler

- Kurulması öngörülen çoğulcu yayım sistemi içerisinde kamu dışı yayım örgütlerinde görev yapacak yöneticilerin ve yayımcıların eğitimleri büyük önem taşımaktadır. Bu eğitimlerde Tarım ve Köyişleri Bakanlığının araştırma enstitülerinden, üniversitelerden, çiftçi örgütlerinden, tarımsal sanayi kuruluşlarından yararlanılmalı ve tarımsal teknik konulardaki eğitimlerin yanı sıra tarımsal danışmanlık eğitimlerine büyük önem verilmeli ve bunun için bir tarımsal yayım eğitim merkezi oluşturulmalıdır.
- Kamu dışı yayım kuruluşlarında görev yapacak yayımcılar öncelikle danışmanlık sertifikasına sahip olabilmek için hizmet öncesi teorik ve uygulamalı eğitimden geçirilmelidirler. Bu eğitimlerin planlanmasında, uygulanmasında ve finansmanında kamunun yanında çiftçi örgütleri ve meslek kuruluşlarının yer alması sağlanmalı; ancak eğitim giderlerinin bir kısmı yararlanıcılar tarafından karşılanmalıdır.
- Hizmet öncesi eğitimlerini tamamlayan danışmanların tarımsal danışmanlık sertifikaların verecek yapı kurumsallaştırılmalıdır. Eğitim ve sertifikanın akredite olması gerekmektedir. Danışmanlık sertifikasının geçerlilik süresi belli olmalı ve bu sürenin bitiminde, belirli koşulları yerine getirenlerin sertifikaları yenilenmelidir.

- Kamu dışı yayım kuruluşlarında görev yapacak danışmanlar sertifika alıp, hizmete başladıktan sonra, periyodik olarak hizmet içi eğitimlere devam etmelidirler.
- Tarımsal yayım hizmetlerinin çoğulcu bir yapıya kavuşturulması, kamu dışı yayıma geçiş sürecinin sağlıklı bir biçimde yaşanması ve kurulacak çoğulcu yapının sürdürülebilirliği açısından, sistem yasal dayanağına kavuşturulmalıdır.
- "Tarım Kanunu'nun" çıkmasını takiben, paydaşların katılımı ve katkıları ile bir "Kamu Dışı Yayım Yönetmeliği" hazırlanmalı ve bu yönetmelikle sistemde yer alacak bütün kuruluşların çalışma, izleme-değerlendirme ve desteklenmelerine ilişkin usul ve esaslar belirlenmelidir.
- Kamu dışı yayım hizmetlerinin finansmanı amacıyla,
    - Genel bütçe (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı)
    - İl Özel İdareleri bütçesi
    - Çiftçi (Hizmeti alan olarak) ve Üretici Birlikleri
    - Tarım ürünleri ithalat ve ihracatından alınacak pay
    - Tarımsal sanayi ve ticaret kuruluşları
    - Yurt içine pazarlanan tarımsal ürünlerden alınacak pay
    - Tarımsal kredilerde eğitim payı
    - Yurt dışı kaynaklar
    - Eğitim katkı payından alınacak pay
    - Bağış ve hibeler gibi kaynaklardan yararlanılması için çalışmalar yapılmalıdır.
- Kamu dışı yayım için kamu desteğinin önceliği yasal altyapıları kurulmuş ve yönetmelikle belirlenecek çiftçi örgütlerine verilmelidir. Kamu dışı yayıma verilecek kamu desteği, güçlenmelerine paralel olarak tedrici olarak azaltılmalıdır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı üretici örgütlerine yurtdışı fonlardan yararlanabilmeleri için proje hazırlama konusunda teknik destek verebilir.
- Kamu dışı yayımın finansmanına çiftçi katkısı, çiftçilerin aldıkları yayım hizmetine karşılık yapacakları ödemeleri ve/veya aidatları ile sağlanabilir.
- Kamu yayım hizmetlerinin özel yayım sunucularına ihale yöntemi ile devredilmesi sadece spesifik konularda uygulanabilir.
- İzleme ve değerlendirme, çiftçi katılımı esas olmak üzere katılımcı bir şekilde yapılmalıdır. Kamuda kurumsal bir izleme değerlendirme yapısı oluşturulmalı, Üniversiteler gibi bağımsız izleme ve değerlendirme kuruluşları da sisteme dahil edilmelidir. İzleme-değerlendirme kriterleri, çiftçi yararları göz önüne alınarak düzenlenmelidir.

Kurulacak çoğulcu yayım sistemi içersinde sistemin unsurları arasındaki koordinasyonun sağlanması ve böylece hizmette etkinlik için, ulusal düzeyde bir "Tarımsal Yayım ve Araştırma Koordinasyon Kurulu" oluşturulmalıdır. Bu kurul ülke genelinde tarımsal yayım politikalarının oluşturulmasında görev üstlenmelidir. Bu koordinasyon kurulunun iller düzeyinde de alt birimleri kurulmalıdır. Koordinasyon birimi tüm paydaşların katılımı ile kurulmalıdır.

3.2.4. Kamu Dışı Yayımda Hizmet Sunucuları

Ziraat Odaları

Çiftçilerin anayasal meslek örgütü olan ziraat odaları gerek Kanunla kendisine verilmiş olan görevler ve gerekse, ülkenin hemen hemen tamamında örgütlenmiş olmaları yönlerinden tarımsal yayım hizmetleri verebilecek en uygun çiftçi örgütlerinden biridir. Yayım konusunda beklenen gelişmeyi gösteremeyen ziraat odaları çoğulcu yayım sistemi içerisinde, tarımsal yayıma bugünkünden daha fazla katkıda bulunmalıdır. Ziraat odaları Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi, üst danışmanlık hizmeti verme, sisteme bilgi girdisi sağlama ve çiftçi açısından tarımsal yayımla ilgili koordinasyon görevini üstlenmeleri sağlanmalıdır.

Kooperatifler

Kooperatif hareketinin özü eğitimdir. Bu anlamda, kooperatiflerin eğitsel çalışmaları, koşullu ve projeli temele dayalı bir anlayışla ve demokratikleşme sürecini pekiştiren bir şekilde desteklenmelidir. Kooperatifler, yeni tarımsal yayım sistemi içinde daha etkin görev almalıdırlar.

Bu örgütlerin üst birlikleri çoğulcu yayım sisteminde üst danışmanlık hizmeti verme, sisteme bilgi girdisi sağlama gibi görevler üstlenebilirler.

Üretici Birlikleri

Üretici birlikleri, yasaları çıktıktan sonra, çoğulcu yayım sisteminde önemli görevler üstlenebilirler. Bu birliklerden ürün ve ürün grubu bazında kurulanlar ile konu bazında kurulanlar sistemde tarımsal yayım hizmetlerini sunabilirler.

Tarımsal Danışmanlık Dernekleri

Bu model çiftçilerin bilgi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir araya gelen ve danışman istihdam eden çiftçi örgütlenmesine dayalıdır. İstihdam edilen yayımcı, çiftçiye bilgi kaynağı olmasının yanı sıra, ona bilgi kaynaklarını bildirerek bilgiyle buluşmasını hızlandıran bir işlev de içerir.

Önder Çiftçi Danışmanlık Dernekleri Modeli, bu alanda uygulanan pilot projelerden birisidir. Bu model, yasal altyapısı kurulduktan sonra, ülkemizin değişen koşulları dikkate alınarak ve, uygun bölgelerde teşvik edilmelidir.

Tarımsal Danışmanlık

Tarımsal danışmanlık, bilgi için para verebilme olanağına sahip olmanın ötesinde, kendi sorunlarını teşhis edebilen, bilginin değerini bilen ve bilinçli olarak bilgi arayan çiftçilerin yararlanabileceği bir modeldir.

Bu sistemde çiftçinin ödediği para, sadece bilginin içeriği için değil bilginin zamanında ve istenen formatta elde edilebilmesi içindir.

Kamu, tarımsal üretim sürecine bilginin katılımın hızlandırmak için, tarımsal danışmanlığı desteklemelidir.

Özel Medya ve Tanıtım Hizmetleri

Ülkemizde tarımsal yayınevlerinin sayısı ve ölçeği çok yetersizdir. Kamu, özel yayınevlerinin gelişmesine destek olmalıdır.

Özel radyo ve televizyonlar (bölgesel ve yerel) genel kitle iletişimine nazaran yayıma daha yatkındır. Ancak, Türkiye'de çok yaygın olmakla birlikte yerel radyo ve televizyonların yayıma katkısı çok yetersizdir. Bu tür programlar özendirilmeli ve desteklenmelidir.

Elektronik yayın alanında ortaya çıkan gelişmelerden, kırsal kesimin yararlanma olanakları artırılmalıdır. Tarımsal yazılımların geliştirilmesi için çalışma yapılmalı, köylerin internet ortamına ulaşmaları için proje bazında destek sağlanmalıdır.

Tarımsal fuarlar, çiftçinin ve yayımcının yeni teknolojiler ile tanışmaları açsından büyük önem taşımaktadırlar. Bu nedenle yerel, ulusal tarım fuarlarının sayılarının artması ve konularının çeşitlenmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

Gönüllü Kuruluşlar

Sivil toplum kuruluşları, diğer yayım kuruluşlarının girmedikleri alanlarda ve konularda yoğunlaşmaları, iç ve dış kaynaklara potansiyeline sahip olmaları nedeniyle çoğulcu yayım sisteminde önemli görevler üstlenebilirler.

Meslek örgütleri de yayımcıların eğitim ve istihdam alanlarında önemli katkılar sağlayabilirler.

Tarım Sanayi ve Ticaret Kuruluşları

Bu kuruluşlar, kendi yayım sistemlerini kurmalarının yanında, çalışmalarının kamu tarafından desteklenmeli, kamunun kural koyma ve izleme-değerlendirme işlevlerini yerine getirmesi için uygun ortam sağlamalıdırlar.

Üniversiteler

Son yıllarda ülkemizin değişik üniversitelerinin ziraat fakülteleri öncülüğünde kurulan uygulama merkezleri tarımsal yayım konusunda çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bu kuruluşlardan çoğulcu tarımsal yayım yapısında yararlanılmalıdır.

4. ARAŞTIRMA-GELİŞTİRME

4.1. Mevcut Durum

Tarımsal araştırma ve geliştirme faaliyetleri ülke tarımı, üreticiler ve tüketiciler için yaşamsal öneme sahiptir. Özellikle gıda güvenliği ve iyi tarım uygulamaları konularının tartışıldığı günümüzde güçlü bir araştırma alt yapısının varlığı mutlak zorunludur.

1930'lu yıllarda değişik isimlendirmelerle oluşturulmaya başlanan araştırma sistemi zaman içinde geliştirilmiş ve günümüzde TKB'ye bağlı araştırma enstitüsü 48'e ulaşmıştır.

Birinci Tarım Şurasında ortaya konulan sorunlar içerisinde araştırma birimlerinin kendi aralarındaki işbirliği, araştırma ile yayım birimleri arasındaki işbirliği konusundaki eksiklikler ve sorunlar ortaya konulmuştur. Geçen süre içerisinde belirtilen alanlarda çalışmalar yapılmış olmakla birlikte, sorunlar önemli ölçüde geçerliliğini korumaya devam etmektedir. Bunlardan hala geçerli olan ve önemini koruyan konulara bu raporda yer verilmiştir.

Türkiye'de tarımsal araştırmalar esas olarak TKB Araştırma Enstitüleri, üniversitelerimizin tarımla ilgili fakülteleri TÜBİTAK, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, şeker şirketi ile sınırlı düzeyde özel kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kuruluşlar arasında güçlü bir işbirliğinden söz etmek güçtür. Ancak yine de bugüne kadar temel ve uygulamalı tarım alanlarında çok önemli araştırmalar gerçekleştirilmiş ve tarımın gelişmesine önemli katkılarda bulunulmuştur. Ancak değişen koşullar ve yeni ihtiyaçların ortaya çıkması tarımsal araştırmaların yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

TKB araştırma konusunda köklü bir araştırma sistemine ve geleneğine sahiptir. Bu nedenle Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü varlığını etkinliğini artırarak devam ettirmelidir. Ancak mevcut sorunların çözümü yönünde araştırmanın yeniden yapılandırılması üzerinde durulmalıdır. Esasen bu konuda TAGEM tarafından sürdürülen "yeniden yapılanma" çalışmaları devam etmektedir. Bu çalışmalar araştırma birimleri arasındaki işbirliğini geliştirme ve "yayım/üretici için uygulamalı araştırma" konularını da açıklığa kavuşturacak şekilde desteklenmeli, temel tarımsal araştırmalarda TAGEM'in vd araştırma birimlerin rolü üzerinde yoğunlaşılmalıdır.

TAGEM'in Yeniden Yapılanma Talebi

TAGEM'in öngördüğü yeniden yapılanma çerçevesinde yeniden yapılanmayı gerektiren nedenler şu şekilde sıralanmıştır:

Araştırmacı Personelin Sistemde Tutulamaması

İyi eğitimli ve deneyimli elemanların sistemde tutulması ve verimliliklerinin devamı, sistemin artan kalitede işlev görebilmesi için hayati bir konudur. Ülke kaynaklarını kullanarak gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında eğitim almış, uzun yıllar araştırmada hizmet vermiş ve yararlı hale gelmiş araştırmacıların pek çoğu zaman içerisinde emekli olarak, üniversite veya özel sektöre geçerek sistemden ayrılmaktadır. Ayrılan bu elemanların yerine uzun yıllardır yeterli sayıda ve nitelikte

yeni eleman atanamamaktadır. Bu durumda sistemin devamlılığından, gelişen ve değişen şartlara uyumundan ve ülke için bir katma değer üretebilmesinden söz etmek mümkün değildir.

Bugün gelinen noktada, mevcut araştırmacıların gerek sayı olarak azlığı ve gerekse eğitim olarak yetersizliği çok açıktır. En kısa süre içerisinde mevcut elemanların eğitilmesi, eğitilmiş yeni elemanların sisteme atanabilmesi ve bu elemanların sistemde tutulması için gerekli önlemler alınmadığı takdirde araştırma sistemimiz giderek daha da verimsiz hale gelecektir. Bu nedenle özellikle iyi yetişmiş araştırmacıların sistemde tutulabilmesi ve sitemin devamlılığı açısından yeni bir düzenlemeye son derece ihtiyaç vardır.

Araştırmacıların Özlük Haklarının Yetersiz Oluşu

Tarımsal araştırmalar genellikle canlı organizmalar ile yapılmaktadır. Bu nedenle araştırmacıların mesai kavramları yoktur. Araştırmacılar, araştırma faaliyetlerine ilave olarak üretim, teşhis ve eğitim gibi hizmetleri de yürütmektedirler. Sabahın erken saatlerinde tarlada melezleme yapan, öğlenin kızgın güneşinde seleksiyon veya gözlem yapan, gece gündüz demeden hayvanın doğumuna ve tedavisine koşan, aşı üreten, ertesi güne kalmasın diye gece geç vakte kadar hasat yapan araştırmacıları görmek şaşırtıcı görüntüler değildir. Yani araştırmacılık bir gönül işidir ve büyük fedakarlıklar gerektirir.

Ancak bu şekilde fedakarâne çalışan araştırmacıların bugün aldıkları ücretlerin tatminkar bir seviyede olduğunu söylemek mümkün değildir. Şu anda tarımsal araştırmalarda çalışan tüm araştırmacılar ve araştırma enstitüsü yöneticileri dört kişilik bir aile için belirlenen yoksulluk sınırının altında ücret almaktadırlar. Bu durumda çalışmak zorunda bırakılan yetişmiş araştırmacılar, zaman içerisinde maddi imkanlar yönünden iyi olan başka kurumlara geçmeyi tercih etmektedirler. Gerek çalışanların moral motivasyonu, gönüllülüğü ve fedakarlığını artırmak ve gerekse yetişmiş personelin başka kurumlara geçmesini engellemek için, özellikle yetişmiş araştırmacıların maddi imkanlarını geliştirici bir düzenlemeye de acilen ihtiyaç bulunmaktadır.

Çalışan ile çalışmayan personel arasında fark gözetilmemesi

Kamunun birçok alanında olduğu gibi araştırma sistemimizde de çalışan ile çalışmayan arasında bir fark ortaya konulamamıştır. Bu durum çalışma ahengini bozmakta, çalışanların motivasyonunu ortadan kaldırmakta, bir gönüllülük ve fedakarlık işi olan araştırma çalışmaları bu durumdan son derece olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Bu nedenle daha çok çalışanların çalışmalarının karşılığını maddi ve manevi olarak alabileceği bir düzenlemenin yapılması önem arz etmektedir.

Kaynak Yetersizliği

Araştırma çalışmalarının istenen kalitede yürütülebilmesi ve ihtiyaçlara cevap verebilmesi için gerekli olan genel bütçe kaynakları hiçbir dönemde yeterli olamamıştır. Bu sınırlı kaynaklarla ihtiyaca cevap verecek çalışmalar bugüne kadar yapılmaya çalışılırken, bir yandan da bu kaynağın artırılması veya genel bütçe kaynaklarının dışında kaynaklar yaratılabilmesi için de çalışmalar ve gayretler sürdürülmüş ve sürdürülmeye devam edilmektedir. Ancak bu gayretlerin istenen ölçüde başarılı olduğu söylenemez. Bu nedenle kaynak ihtiyacının yeterli ve sürekli bir şekilde karşılanabilmesi için yeni bir düzenlemeye ihtiyaç vardır.

Alt Yapı Yetersizliği

Halen birçok araştırma enstitüsünde modern teknolojilerin gerektirdiği alet ve ekipman alt yapısının olduğu söylenemez. Bu anlamdaki yetersizliğin yanında, mevcut laboratuvarların ve ekipmanların verimli kullanılamadığı da bir gerçektir. Yeterli altyapı imkanlarına sahip olabilmek ve mevcut alt yapıyı en verimli bir şekilde kullanabilmek için yeni bir düzenleme yapılmalıdır.

Gereğinden Fazla Sayıda Araştırma Enstitüsünün Kurulmuş Olması

Şu anda Genel Müdürlüğümüze bağlı 51 enstitü vardır. Bu enstitüler başlangıçta Türkiye'nin ekolojik özellikleri ile ihtiyaçlarına göre ve az sayıda kurulmuşken, son zamanlarda ekolojik özellikler ve ihtiyaçlar göz ardı edilerek birtakım şahsi ve siyasi değerlendirmelerle ihtiyacın üzerinde enstitü kurulmuştur. Bu enstitülerin bazılarının hemen hemen hiçbir alt yapı imkanı yoktur. Bu şartlarda bu kurumlardan beklenen yararın sağlanması imkanı da yoktur. Enstitü sayısının bu kadar fazla olması, araştırma hizmetleri için ayrılan kaynakların daha da bölünmesine ve yetersiz hale gelmesine, cari masrafların artmasına ve koordinasyon zaaflarına neden olmuştur. Ayrıca ihtiyaç olmayan yerlerde kurulan enstitüler çalışmaların duplikasyonuna ve dolayısıyla kaynak israfına yol açmıştır. Bu nedenle enstitü sayısının ülke ihtiyaçları doğrultusunda azaltılmasına ve daha verimli bir hale getirilmesine imkan verecek bir yapılanmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Araştırma -Yayım - Üretici İşbirliğinin Yetersiz Olması

Ülkemizde araştırma, yayım ve tarım sektörü arasında bulunması gereken işbirliği ve iki yönlü bilgi akışı hiçbir zaman istenen düzeyde olmamıştır. Bu işbirliğini geliştirmek amacıyla, zaman içerisinde bazı projeler uygulanmış ve birçok çalışma yapılmış, ancak istenen başarı sağlanamamıştır. Bu üç taraf arasında yeterli iletişim olmadığı için, araştırma sistemi ihtiyaca dönük, üreticinin güncel problemlerini çözecek ve katma değer üretecek araştırmalar yapmakta zaman zaman yetersiz kalmıştır. Araştırmacılar kendi gayretleriyle çiftçi problemlerini tespit etmek ve çözümler üretmek yoluna gitmişler, ancak bu şekilde üretilen bilgi ve teknolojilerin üretici tarafından benimsenmesi konusunda, yayım ve tanıtım çalışmaları yeterli olamadığı ve belki de çiftçinin ihtiyacına yönelik olamadığı için sıkıntılar yaşanmış ve sonuç olarak bu yaklaşım da istenen neticeyi vermemiştir. Bu nedenle araştırmaların ihtiyaca dönük olarak planlanabilmesi ve çıktılarının da üreticiye daha etkili bir şekilde aktarılabilmesine imkan verecek bir yapılanmaya ihtiyaç vardır.

Araştırma Master Planının Uygulanmasındaki Güçlükler

Araştırma sistemimizde stratejik düşünme prensibi 1996 yılında başlatılan Tarımsal Araştırma Projesi ile uygulamaya konulmuştur. Bu proje kapsamında bir Araştırma Mastır Planı hazırlanmıştır. Bu plana göre araştırma fırsat alanları belirlenmiş ve bu alanlar önceliklendirilmiştir. Burada amaç kaynakların öncelikli araştırma alanlarına daha fazla aktarılmasıdır. Ancak bu amaca, bazı mevzuat ve Planın uygulanmasındaki yetersizlikler nedeniyle istenen ölçüde ulaşılamamıştır. Bunun bir diğer nedeni, belki de böyle bir tasarımı uygulayabilecek zihniyet yapısına ulaşılamamış olunmasıdır. Stratejik tasarım ve uygulamayı ön plana çıkaran bir anlayışın geliştirilmesine ve ısrarla uygulanmasına ihtiyaç vardır.

İşbirliği Anlayışının Yetersizliği

Sistemde çalışan araştırmacılarımızın başlangıçtan bu yana, toplumun büyük bir kesiminde olduğu gibi birlikte çalışma ve işbirliği anlayışında genel olarak önemli eksiklikler olagelmiştir. Artık başarının olmazsa olmaz şartı haline gelmiş olan işbirliği anlayışının sisteme hakim kılınabilmesi için bir yaklaşım ve yapılanmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

TAGEM'e göre; "yeni bir sistem oluşturmak gereklidir ancak bu sorunların çözümünün mevcut sistem içerisinde tamamen mümkün olmadığını söylemek de doğru değildir. Bazı konularda durumu iyileştirebilecek tedbirlerin alınabilmesi ve şu andakinden daha iyi çalışmaların yapılabilmesi mevcut sistem içerisinde de mümkün olabilirdi. Ancak Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi ve sosyal şartlar bunu ne yazık ki mümkün kılmamıştır. Bugüne kadar birtakım mülahazalarla bazı yanlış uygulamalar yapılmıştır. Sistemin bu tür uygulamalardan korunmasına yönelik tedbirler ise maalesef alınamamıştır. Araştırma sisteminden beklenenlerin yerine getirilebilmesi için bu tür müdahale ve uygulamalardan en az ve mümkünse hiç etkilenmeyecek yeni bir sistemin oluşturulması kaçınılmazdır."

Yukarıda belirtilen konular TKB, TAGEM'in karşılaştığı sorunlar nedeniyle yenilenme ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu saptamalar tarımsal araştırmalar konusunda en önemli kurumlardan olan TKB'nin araştırma sistemini etkin, sorun çözen ve teknoloji geliştiren bir yapıya kavuşturulmasını

gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda mevcut 48 araştırma enstitüsünün temel ve uygulamalı araştırma enstitüleri olmak üzere yapılandırılması ve üniversiteler gibi diğer araştırma kuruluşlarıyla güçlü bir işbirliği kurmanın yollarının ortaya konulması uygun olacaktır.

4.2. Sorunlar

Araştırmada Yapılanma

- TKB ve diğer araştırma kuruluşları arasında etkin bir işbirliği ve iletişim bulunmamaktadır. Bu ilişlikleri düzenleyecek uygun bir mevzuata ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu durum değişik araştırma kuruluşlarında tamamlanmış ve devam eden çalışmaların tekrarına yol açabilmektedir. Hem araştırma konuları ve hem de araştırıcı profilini ortaya koyacak çalışmalar yetersizdir. Üniversitelerimizde ve diğer araştırma kuruluşlarında tarımla ilgili tamamlanmış ve devam etmekte olan veya planlanan araştırma çalışmalarının Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) tarafından kayıt altına alınarak, araştırıcılara sunulmasında sorunlar bulunmaktadır. Aynı şekilde FAO tarafından tüm ülkelere yönelik gerçekleştirilen AGRIS/CARIS sistemine veri girişi konusunda TKB'nın ilgili birimleri yeterince önem vermemektedir.
- Temel ve uygulanmalı araştırmaları yürüten ve yürütecek araştırma birimleri konusunda belirsizlik vardır. Bu nedenle araştırma birimlerinin çalışma alanlarını belirlemeleri önem kazanmaktadır.
- Araştırmanın ortaya koyduğu bulguları kullanacak olan kullanıcıların (yayımcı/üretici) araştırma organizasyonu içinde temsili yetersizdir.
- Araştırma ve yayım birlikteliğinin sağlanmasına yönelik çeşitli denemeler gerçekleştirilmesine rağmen tam bir başarı sağlanamamıştır.
- Araştırmadan beklenen işlevler dikkate alındığında araştırma için ayrılan kaynaklar (fiziksel ve insan kaynağı) yetersizdir. Araştırma birimlerine ayrılan kaynakların yalnızca Ar-Ge için kullanılmasında güçlükler bulunmaktadır.

Araştırma - Geliştirme Yeteneği

Ar-Ge yeteneğini belirleyen temel unsurlar kapsamında insan kaynağının varlığı ve niteliği ile araştırma için gerekli fiziksel donanım/altyapı olanakları incelenmiştir.

- Ülkede Ar-Ge'ye ayrılan payla ilgili olarak yetişmiş araştırıcı sayısında yetersizlik vardır.
- Kamu araştırma kuruluşlarına yetenekli ve uzman araştırıcıların alımında ve araştırıcıların uzmanlık alanlarına uygun konularda çalışmalarında önemli güçlükler bulunmaktadır.
- Araştırmada sürekliliği sağlayacak deneyimli ve yeni araştırıcıların birlikte çalışmasını (usta-çırak modeli) sağlayacak bir düzenleme bulunmamaktadır. Ayrıca terfi işlemlerinde objektif kriterler esas alınmamaktadır.
- Araştırmada sürekliliği engelleyen araştırıcıların kısa dönemlerdeki tayini önemli bir sorundur. Araştırıcıların bulundukları alanda uzun yıllar çalışmasını destekleyecek teşvikler bulunmamaktadır. Ayrıca tayinlerde bölgelerin talepleri ve ihtiyaçlarından ziyade rasyonel olmayan (siyasi vd.) uygulamalar sözkonusudur. Bu nedenle sosyo-ekonomik bakımdan gelişmiş bölgelerde yığılmalar söz konusudur.
- Araştırma kuruluşlarının döner sermayeye konu olan üretim faaliyetleriyle ortaya konulan kaynakların araştırıcıları destekleyici şekilde kullanımında önemli güçlükler vardır.
- Araştırmada verimliliği olumlu etkileyen bir ödüllendirme sistemi geliştirilememiştir. Bu nedenle yetişmiş araştırmacıların özel sektör ve üniversitelere geçişi bir bakıma teşvik edilmektedir.
- Özel sektörün tarımsal ar-ge'ye katkısı arzulanan düzeye ulaşamamıştır.

Araştırma Konu ve Alanları

- Temel ve uygulamalı tarımsal araştırmalarda ülkesel önceliklerin belirlenmesinde bazı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar kısa, orta ve uzun vadede ülke tarımının gelişmesine yapacağı katkılar dikkate alınarak gözden geçirilmelidir. Ülke genelinde tüm Ar-Ge kuruluşlarının üzerinde anlaştığı (öncelikli araştırma konuları hakkında) bir mutabakat metninin geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

- Özellikle uygulamalı araştırmaları yönlendirecek "alanın/üreeticinin talebi" yayım birimleri aracılığıyla veya doğrudan ilgili araştırma birimlerine ulaşmamaktadır. Bu durum güncel sorunların çözümüne yönelik çalışmaları geciktirmektedir.

- Araştırma sonucunda ortaya konulan bulguların, mevcut uygulamaya göre sağladığı "ekonomik, sosyal ve çevresel yararlar" açık şekilde ortaya konulmamaktadır. Oysaki üretici, kendisine önerilen uygulamanın mevcut uygulamaya göre hangi yararları sağlayacağını bilmesi durumunda harekete geçebilir. Bu sorunun ortaya çıkmasında tarım ekonomisi çalışmalarındaki yetersizlikler önemli rol oynamaktadır.

- Araştırmalar içinde bitkisel üretim, hayvansal üretim faaliyetine oranla daha fazla yer almaktadır.

- Ülkemizin sahip olduğu en önemli değerlerden olan bitki ve hayvan gen kaynaklarının korunması ve değerlendirilmesi üzerinde yeterince durulmamaktadır.

- Gelişmiş ülkelerde çok önemli bir ekonomik faaliyet alanı olan tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliğine ve organik tarıma gerekli önem verilmemektedir.

- Yerel meteorolojik verilerin oluşturulmasında ve ilgili kesimlere zamanında ulaştırılmasında güçlükler vardır.

- Coğrafi bilgi sistemleri ve bilişim teknolojisinin sunduğu diğer olanakların tarımda kullanımı yetersizdir.

4.3. Öneriler

Tarım ve Köyişleri Bakanlığının araştırma vizyon ve misyonunun, ülkemizin bölgesel bazda farklılaşan ihtiyaçlarına analitik yöntemlerle belirlenecek önceliklere göre kesinleştirilmesi gerekmektedir. Problemlerin ve araştırma alanlarının belirlenmesinde AB uyum çalışmalarındaki plan ve hedefler de göz önünde bulundurulmalıdır. Bilgiye erişimi düzenleyen sistemlerde standartlaşmaya gidilmelidir. Bu, araştırma alanlarının ve konuların seçiminde tekrarlardan kaçınılmasını önleyecek ve üretilmiş bilgilere daha sistematik bir şekilde ulaşılmasını sağlayacaktır. Araştırmalarda Tarım ve Köyişleri Bakanlığının yönlendirici, düzenleyici ve kolaylaştırıcı rolü ön plana çıkmalıdır. Bu kapsamda yayımda olduğu gibi tarımsal Ar-Ge'ye ayrılan kaynaklar da artırılmalıdır.

Sorunlar bölümünde belirtilen konuların çözümlenmesine yönelik öneriler aşağıda verilmiştir.

Araştırmada Yapılanma

- Katılımcı araştırma modelinin (Kamu, özel sektör, finans kurumları, bölgesel kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları, vd) irdelenerek, hızlı ve planlı sonuç alınabilen işleyiş modellerinin oluşturulması. (TAGEM, TÜBİTAK–TAG, ULAKBİM) üzerinde durulmalıdır. Buna göre araştırma birimleri arasında etkin işbirliği sağlayacak bir yapı kurulmalıdır. Bu kapsamda tamamlanmış, yürütülmekte olan ve planlanan araştırmalara ulaşımı sağlayacak önlemler alınmalıdır.
- Araştırma Enstitülerinin fonksiyonlarının, ihtiyaçlara göre, temel ve uygulamalı araştırma enstitüleri olarak öne çıkarılması ve yapılanmanın buna göre gerçekleştirilmesi kritik önem taşımaktadır. Bu kapsamda TKB, Araştırma Enstitülerinin yeniden yapılandırılmaları bağlamında, Enstitülerden bazıları uzun dönem ülkesel nitelikli temel projelerin yapıldığı güçlendirilmiş özel donanımlı İhtisas enstitülerine dönüştürülmeleri sağlanmalıdır (biyoteknoloji-ıslah enstitüsü, toprak etüdü veri tabanı, bitkisel ve hayvansal üretim erken uyarı sisteminin kurulması, tarımsal üretim planlaması ve benzeri yapılanmalara yönelik özel ihtisas enstitüleri).
- Diğer enstitüler ise "Tarımsal Araştırma ve Yayım Enstitüleri"ne dönüştürülerek uygulamalı araştırmalar konularında çalışmaları sağlanmalı ve bölgesel veya tarımsal ürün bazlı enstitülere dönüştürülmelidir. Bu durumda TKB ve diğer araştırma birimlerinin temel tarımsal araştırmalar konusunda görev ve sorumluluklarının belirlenmesi gereklidir. Araştırma yeni bilgi ve bulguların üretilmesinde özel sektörün üstlenemeyeceği stratejik rolü üstlenmeli buna göre mevcut enstitülerden hangilerinin temel araştırmaya yönlendirilmesi gerektiği ortaya konulmalıdır. Uygulamalı (yayım/üretici için) araştırmaların yürütüleceği enstitüler belirlenmeli, ideal araştırıcı kadrosu ve fiziksel donanımla desteklenmelidir.
- Araştırma –Yayım birlikteliği mutlaka sağlanmalıdır. Yukarıda belirtildiği gibi TKB'na bağlı araştırma enstitülerinden uygulamalı araştırmaları yürütmekle görevlendirilecek enstitülerin (Tarımsal Araştırma ve Yayım Enstitüleri) özellikle bulguları kullanacak kesimlerin çalışmalara (üretici) katılımı mutlaka sağlanmalıdır.
- Araştırma için ayrılan fiziki ve insan kaynakları mutlaka araştırma amaçlı kullanılmalıdır. Bu kaynakların arttırılması ve geliştirilmesi yoluna gidilmelidir. Araştırma projelerinde etkinlik sağlayıcı yöntem ve yaklaşımlar için bir metodoloji kılavuzunun hazırlanması; Proje Performans Değerlendirme Modelinin (PPDM) bu kılavuzda ayrıntılarıyla yer alması sağlanmalıdır.

Araştırma- Geliştirme Yeteneği

- Tarımsal Ar-Ge'ye ayrılan kaynaklar artırılmalı, uzman araştırıcıların sayısını artıran önlemler alınmalıdır.
- Araştırıcıların uzmanlık konularına uygun alanlarda çalışması sağlanmalıdır.
- Araştırmalarda sürekliliği sağlamak için deneyimli ve yeni araştırıcıların birlikte çalışmalarını özendirecek önlemler alınmalıdır. Araştırıcıların terfilerinde liyakat öne çıkarılarak objektif kriterler oluşturulmalı ve bundan taviz verilmemelidir.
- Araştırıcıların tayin işlemleri kesinlikle siyasi tercihlerden arındırılmalı, bölgenin ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda gerçekleştirilmelidir. Sosyo-ekonomik bakımdan gelişmemiş bölgelerdeki enstitülerde çalışan araştırıcılara teşvik unsurları sağlanmalıdır.
- Araştırma kuruluşlarının faaliyetleri sonucu elde ettikleri kaynakların döner sermeye aracılığıyla araştırıcılara bir teşvik aracı olarak sunulması üzerinde durulmalıdır.
- Araştırıcıların işte sürekliliğini sağlamak ve verimli çalışmalarını sağlamak için bir ödüllendirme sistemi geliştirilmelidir.
- Özel sektörün ilgi alanı dikkate alınarak ar-ge harcamalarını artırmaları yönünde özendirici önlemler alınmalıdır.

Araştırma Konu Alanları

- Öncelikli araştırma alanlarının belirleneceği bir arama konferansı gerçekleştirilerek (AHP:Analitik Hiyerarşik Planlama), faaliyetlerinin araştırma sayılacağı konusu bu

toplantıda ayrıntılı olarak belirlenmelidir. Buna göre kısa, orta ve uzun vadede temel ve uygulamalı tarımsal araştırmalarda öncelikli konular belirlenmelidir. Araştırma konularının ve araştırma fırsat alanlarının belirlenmesinde TUBİTAK tarafından hazırlanan "Vizyon 2023 Belgesi" göz önünde bulundurulmalı, öncelikler tespit edilirken TAGEM tarafından hazırlanan "Araştırma Fırsat Alanları (AFA)" hareket noktası olarak ele alınmalıdır.

- Uygulamalı araştırma yapacak olan "Tarımsal Araştırma-Yayım Enstitülerinin" güncel tarımsal sorunların çözümüne yönelik olarak çalışarak "yayım için araştırma" prensibini benimsemeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma sonuçlarının/bulgularının kullanılabilirlik ve yararlanabilirlik yönünden değerlendirilmesi için kriterler geliştirilmesi üzerinde durulmalıdır. Araştırma bulgularının ekonomik analizlerinin yapılarak üreticiye sağladığı ekonomik sosyal ve çevresel yararlar açıkça ortaya konulmalıdır.
- Hayvansal üretim alanındaki çalışmalar geliştirilmelidir.
- Bitki ve hayvan gen kaynaklarının mutlaka korunması üzerinde durulmalıdır.
- Tıbbi ve aromatik bitkiler ve organik tarım konuları mevcut potansiyel dikkate alınarak geliştirilmelidir.
- Tarım Bilgi Sistemi kapsamında bir zirai meteorolojik ölçüm ağı acilen kurulmalıdır. Toplanacak veriler yardımıyla DMİGM bünyesinde sürekli güncellenen ve kolayca erişilebilen bir meteorolojik veri tabanı oluşturulmalıdır. Bu kapsamda Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) araştırma enstitülerinde meteorolojik gözlem istasyonlarında bulunan, ancak gözlem değerleri paylaşıma sunulmayan veriler, yeni bir düzenleme ile üreticilerin kullanabileceği bir şekle dönüştürülmelidir. Bu kapsamda Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nün TKB ile ilişkisinin yeniden gözden geçirilmesi üzerinde durulmalıdır.
- Coğrafi bilgi sistemleri ve bilişim teknolojisinin sunduğu olanaklardan üst düzeyde tarımda yararlanılması üzerinde önemle durulmalıdır. Bu kapsamda bilgi gösterimi tekniklerinin tarımda uygulanması ve tarımsal ontoloji sistemlerinin geliştirilmesi (FAO-AOS, EFITA, vb) üzerinde durulmalıdır.
- Araştırma sonuçlarının bilim dünyasına sunulabilması için özellikle Science Citiation Index (SCI) gibi indeks'lerce tanınan dergilerde yayınlanması üzerinde durulmalı, bunun için ulusal dergilerin SCI'ya katılımı için teşvik edilmelidir. TUBİTAK olmak üzere, üniversiteler ve TKB Araştırma Enstitülerinin bu alanda görev üstlenmeleri üzerinde önemle durulmalıdır.
- Ayrıca tarım alanında tüm (paydaşları) kapsayacak bir portalın hayata geçirilmesi ile araştırma ve yayım için dinamik bir altyapı oluşturulabilir. Ve ihtiyaç duyulan tüm alanlarda yararlanılabilecek bir portal geliştirilebilmesine zemin hazırlanmış olacaktır.

4.3.1. Araştırma Yayım Bağlantısının Güçlendirilmesi

Konunun önemi nedeniyle araştırma-yayım ilişkisi üzerinde ayrıca durulmuştur.

- Tarımsal yayım çalışmalarında başarının önemli koşullarından birisi de araştırma ve yayım arasında organik ve süreklilik arz eden bir bağın kurulmasıdır. Yayım teşkilatı eğer arkasında onu besleyen etkin bir araştırma sistemi yoksa uzun ve yararlı hizmet sunamaz.
- Araştırma-yayım bağlantısı gerek araştırma kuruluşlarından gerekse yayım kuruluşlarından kaynaklanan bir dizi sorun nedeniyle istenilen düzeyde kurulamamaktadır. Bu nedenle öncelikle araştırma birimlerinin kendi aralarında etkin bir işbirliği sağlamaları ve bunu takiben yayım birimleriyle güçlü bir işbirliği kurmaları sağlanmalıdır.
- Araştırma ve yayım hizmetleri, merkez, il ve ilçe düzeyinde bir araya getirilerek sağlıklı işleyen bir kurumsal yapı ile kurulmalıdır. Ancak bu kurumsallaşmada her iki hizmetinde birbirlerine karşı eşitlikleri korunmalı, görev, yetki ve sorumlulukların sınırları net olarak çizilmelidir.
- Tarımsal Yayım Enstitüleri, teşhis surveyinden başlayarak yayım çalışmasının her aşamasında aktif olarak görev almalıdır. Bu enstitülerde görev yapmak üzere nitelikli ve çalışma amacını kavramış araştırıcı personel istihdam edilmelidir.

5. TARIMDA BİLGİ SİSTEMLERİ VE BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ

5.1. Mevcut Durum

1960'lı yıllarda başlayan merkezi bilgi toplama ve yönetimi Amerika'da üniversiteler öncülüğü ile başlamıştır. 1970 yıllarda KDS (Karar Destek Sistemleri) teorisi ortaya atılmış 1980'li yıllarda elektronik ortamda veri toplama ve analiz yöntemlerinin gelişimi sonucu gündeme oturmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda Akıllı iş süreçlerinin de devreye girmesi ile beraber web tabanlı uygulamalar, ulusal bilgi toplama ve değerlendirme gibi çeşitli başlıklar altında özellikle KDS'nin de hayata geçirilmesi ile hemen hemen her alanda uygulanmaktadır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise e-devlet, e-Avrupa vd çalışmalar başlatılmış, çoğunlukla gelişmiş ülkeler öncülüğünde ulusal veritabanları oluşturulmuştur.

Gelişmiş ülkeler sanayi sektörü, hizmet sektörü ve tarım sektörü üzerine bilgi ve bilgi yönetiminde büyük ilerlemeler kaydetmişler özellikle tarım sektöründe sayısız tarım bilgi sistemleri oluşturmuşlar ve bunun getirdiği çok büyük avantajların yanı sıra bazı sorunlarla da yüzyüze gelmişlerdir. Daha çok konu bazında geliştirilen sistemlerin benzer veya farklı sistemler ile entegrasyonun da yada bazı AB ülkelerinde olduğu gibi önceden geliştirilmiş sistemlerin değişen koşullara yeterince cevap verememesi sonucu bu tür sistemler terkedilmiştir. Elektronik kurumların ve anlayışın hızlı geliştiği bu dönemde e-tarım vizyonlu herhangi bir tarım bilgi sistemi yada sistemleri göremmemekteyiz.

Ülkemizde bilgi ve bilgi yönetim konusu, 2000'li yıllarda bilişim teknolojilerinin geniş çapta hayata geçirilmesi ile yeni bir boyut kazanmış, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi tarım sektöründe de çiftçi ve çiftlik odaklı uygulamalar başlatılmıştır.

Ancak belli uygulamalar etrafında, zorunluluklardan kaynaklanan bilişim teknolojilerinden yararlanmada gelişmeler olduğu gözlenmekle birlikte, tüm TKB'nin asli görevleri ve fonksiyonlarını destekleyecek boyutta bir organizasyonel yapılanma ve Bilişim Teknolojilerinin (BT) işleyişinden söz edilememektedir. BT servislerini ihtiyaçlar paralelinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığının diğer fonksiyonlarını destekleyen ve geliştiren, planlayan, düzenleyen ve izleyen bağımsız bir yapının oluşturulamaması durumunda; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın, kısa orta ve uzun vadede ulaşmayı planladığı hedeflere zamanında ve ekonomik olarak ulaşması mümkün görülmemektedir.

Tarım Bilgi Sistemi, bir ürün, bir ürün ve sistemler koleksiyonu olmayıp; her türlü tarımsal faaliyet ve tarımla ilgili inceleme ve değerlendirme çalışması kapsamında, ihtiyaç duyulan doğru/güvenilir ve güncel enformasyonun zamanında erişilebilir olduğu sosyo-teknik işleyişler bütünüdür. Tarımsal bilgi sisteminin temel öğesi mevcut bilgi birikimi olup, bilginin genişletilmesi ve geliştirilmesi, bilgiye erişim, iletişim ve eğitim ile bilginin kullanımı diğer öğeleri ifade etmemektedir. Biriken bilginin kaynağı insanlar ve insanların ortaya koyduğu belgelerdir. Belli alanlara dönük olarak oluşturulmuş olan kayıt sistemleri (Çiftçi Kayıt Sistemi, Arazi Kayıt Sistemi, Hayvan Kayıt Sistemi, Hayvan Hastalıkları Bildirim ve Kayıt Sistemi, vb...) ve veri tabanları (ilaç veri tabanları, toprak veri tabanı, agro-meteorolojik veri tabanları, tarım girdileri sağlayıcıları veri tabanları, vb...) çeşitli uygulama yazılımları (DGD, Alternatif Ürünler, uzman sistem uygulamaları, belge erişim yazılımları, vb...), bilgi düzenleme sistemleri (BDS: Bilgi Düzenleme Sistemleri: Knowledge Organization Systems) ve sıralanan uygulamaların üzerinde çalıştığı bilgisayar ve iletişim altyapıları Tarım Bilgi Sisteminin diğer önemli öğeleridir.

Avrupa Birliği (AB) mevzuat uyum çalışmaları kapsamında, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA) kurulması konusu, Ulusal Programın (24 Temmuz 2003 tarih ve 25178 Mükerrer Sayılı) Resmi Gazetede yayınlanmıştır.Tarım Kısmında, öncelikler listesi içinde, Yatay Öncelikler arasında yer almaktadır. Ulusal Programda, ÇMVA ile ilgili olarak orta vadede düzenlemeler yapılması öngörülmektedir.

ÇMVA Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (TKB) ve Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı tarafından ortaklaşa olarak yürütülmektedir.

Bilgi üretiminin ihtiyaçlar doğrultusunda gerçekleştirilebilmesinin temel şartı, bilgi edinme ihtiyaçlarının doğru ve net bir şekilde tanımlanması ve üretilmiş bilgilerin envanterinden hareketle, ihtiyaç sahipleriyle uygun bilgiyi buluşturmaktır sokulmasıdır (BDS).

Tarımımızın acilen ihtiyaç duyduğu çözümlerin hızlı, etkin ve ekonomik olarak istenen kalitede ve devamlılıkta sunulabilmesi için öncelikli olduğuna karar verilen alanlarda (planlanan hedeflere ulaşmak üzere) ihtiyaç duyulan veri ve bilgilerle iş görme şekillerinde değişikliklerin belirlenmesi gerekmektedir.

5.2. Sorunlar

- Asli görevlerin ve kurumsal iş süreçlerinin gerektirdiği BT servisleri ihtiyacının belirlenememesi ve bütünleştirilememesi halinde ise BT servisleri kullanımının Tarım Bakanlığı teşkilatında yaygınlaşmasının istenen ölçüde gerçekleşemeyeceği veya Tarım ve Köyişleri Bakanlığı teşkilatını, diğer bir çok kuruluş örneğinde olduğu gibi, atıl bilgisayarların yığıldığı bir yatırım çöplüğüne ve verileri bütünleştirilerek kullanılamayan veri mezarlıklarına dönüştüreceği düşünülmektedir.
- BT sektörünün, iş süreçleriyle BT altyapılarını bütünleştirmekten uzak, her hangi bir metodolojik çerçeveye dayanmayan yaklaşımları ise sorunların diğer önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. Bu durum, yazılım ve sistem standartları çerçevesinde iş görebilen bir sektörün oluşması yönünde sıkıntılar yaratırken, katma değer ortaya koyan ve sosyo-ekonomik gelişmeyi ilerleten BT kullanımını da olanaksız hale getirmektedir.
- BT altyapılarının oluşturulmasında ve bu altyapılardan yararlanılmasında diğer önemli sorun, asli kurumsal görevlerin yerine getirilmesi için ihtiyaç duyulan veri, enformasyon ve bilgilerle servislerin belli bir vizyona dayandırılarak belirlenmemiş olmasıdır. Amaç ve hedeflere uygun olarak belirlenemeyen ölçeklenemeyen ihtiyaçlar, BT'nden yararlanma düzeyinin düşük düzeylerde kalmasına yol açmaktadır.
- Bilişim Sektörü ve ilgili kurum ve kuruluşlar bağlamında, sektörde standart işler yapılmasını ve oturmuş metodolojilerin kullanımını zorlayan ve özendiren bir yapılanma ve düzenleme eksikliği göze çarpmaktadır.
- Problem tanımlama, öncelik belirleme ve ortaklaşa çözümler geliştirme konusunda eksiklik ve yetersizlikler gözlenmektedir.
- Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ilgili birimleri özelinde, bilginin organizasyonu ve belge erişim hizmetlerinin tarım, çevre, ormancılık, gıda güvenliği ve sağlık bağlamında uluslar arası çalışmaların sonuçlarını henüz tümüyle yansıtamadığı dikkat çekmektedir. (FAO-AOS: Food and Agrricultural Organisation - Agricultural Ontology Services; EU-AgriNET: Avrupa Birliği Tarım Araştırmaları Ağı vb)
- Gerek Bakanlık yapılanması içerisinde, gerekse üniversite ve araştırma kurumlarında, hem "Standart Proje Yönetim Teknikleri"nden yararlanma hem de "Analitik Planlama Teknikleri"nin kullanımı konusunda yetersizlikler söz konusudur.
- Bilişim Sektörü ve ilgili kurum ve kuruluşlar bağlamında, bilişim projelerinde standartlara ve oturmuş metodolojilere dayalı iş görme yeteneği konusunda ciddi sıkıntılar vardır. Düzenleyici ve denetleyici bir kurum da yoktur.
- Çiftlik Muhasebe Veri Ağı için, tipolojisi ve eknomik büyüklüleri belirlenmiş olan tarım işletmelerinden muhasebe bilgileri her yıl toplanıp, değerlendirilerek AB Komisyonuna ulaştırılmaktadır. Bu bilgilerin güvenli ve doğru olarak 12 aylık süre içinde toplanması için anket uygulamalarında ve bilginin işlendiği aşamalarda, konuyla ilgili eğitim görmüş uzmanlar yetersizdir.
- Ülkemizde çiftçilerin muhasebe kaydı tutmaması ve vergiden muaf olmaları, ÇMVA bilgilerinin derlenmesinde sorunlara neden olmaktadır. Uygulamada veri derleme aşamasında sorulan soruların çok ayrıntılı ve bir yıl gibi uzun bir süreyi kapsaması, fazla sayıda soru sorarak veri güvenilirliğini arttırmayı gerektirmiştir.
- ÇMVA bilgilerinin elde edilmesinde sürekliliğin sağlanması, bütçe kısıtları nedeniyle her zaman mümkün olmamaktadır.

ÇMVA için toplanılan muhasebe bilgileri, bir yandan tarımsal faaliyet için kullanılan tüm girdi ve diğer masrafları (Sabit ve değişken masraflar v.b.) ve işletmeye yapılan destekleri (alan ödemeleri, set-aside ödemeleri, yatırım yardımları v.b.) ve diğer destekleme unsurlarını (kırsal kalkınma programlarından yararlanma gibi) ve vergileri kapsamaktadır.

Ayrıntılı olan, takip edilmesi gereken bu bilgilerin doğru ve amaca uygun olarak güvenli şekilde toplanması için, ÇMVA bilgilerinin toplanmasına yönelik bir yazılım programı ve buna bağlı olarak bir veri tabanı bulunmamaktadır.

Ayrıca 2003 yılında gerçekleştirilen Akademik Bilişim'03 Konferansı sonuç raporunda kırsal alanda bilişim teknolojisinin bir ürünü olan bilgisayar kullanımı ve internet bağlantısının çok düşük olduğu ve tarımsal bilişimin kamu başta olmak üzere tüm kesimlere görev düştüğü saptaması yapılmıştır.

5.3. Öneriler

- TKB'nin bilgi iletişim teknolojisi veya bilişim teknolojisi (BT) kullanım altyapısının kurulması ve geliştirilmesi amacıyla "Tarımsal Bilişim Danışma Kurulu" oluşturulması gerekmektedir. Kurul TKB'nin bilişim teknolojileri konusunda yatırım ve stratejilerin geliştirilmesi yönünde, üniversitelerin ilgili birimlerinden, üretici kuruluşlardan ve ilgili bakanlıklardan birer temsilcinin katılımıyla oluşturulmalıdır. Kurul doğrudan Bakan'a veya Müsteşar'a bağlı olmalı ve yılda en az bir kez toplanarak tavsiye niteliğinden karar almalıdır. Alınan kararlar yine bir sonraki maddede belirtilen ve TBS-BT Koordinasyon Kurulu'na sunulacaktır.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı" bünyesinde, acilen "Tarım Bilgi Sistemi ve Bilişim Teknolojileri Koordinasyon Kurulu" (TBS-BTKK) oluşturulmalıdır. Yasal olarak bu kurul APK statüsünde olmalı, Bakanlık bünyesinde oluşturulacak konu kurulları ile birlikte çalışmalar yapması sağlanmalı, e-Devlet bağlamındaki çalışmalarla bütünlük sağlayacak stratejileri belirleyerek mükerrer çalışmaların önüne geçilmesini sağlayıcı bir çalışma yöntemini benimsemelidir.
- Üniversitelerimizde ve diğer araştırma kuruluşlarında tarım alanında tamamlanmış/devam etmekte olan veya yapılması planlanan araştırma çalışmalarının ve sonuç raporlarının derlenmesi ve indekslenmesi (İndeksleme sistematiği konusunda TÜBİTAK'nun ilgili birimlerince bir dizi çalışmanın yürütülmekte olduğu bilinmektedir) çalışmalarının sonuçları hızla değerlendirilerek, bu alanda devam ettirilecek çalışmalarda başlangıç noktası olarak alınmalıdır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından yürütülen AGRIS ve CARIS çalışmalarına Bakanlığın tam olarak katılımı sağlanmalıdır. Bilginin paylaşılması ve devam eden çalışmaların geliştirilmesi için, ulusal düzeyde derlenen ve sistematik olarak düzenlenen bilgilerin bu kanalla tüm kullanıcılara sunulması hayati önem taşımaktadır.
- Tüm alanlarda vurgulanan envanter çalışmalarının bilimsel ve teknolojik bütünlük içerisinde yapılabilmesini için bilimsel adlandırma, sınıflandırma ve kodlama sorunlarını temelden çözecek, pratik kullanıma uygun bir yöntemin belirlenmesi uygun olacaktır. Tarımın yanı sıra diğer alanları da kapsayacak şekilde, konu bütünlüğünü sağlayacak ve çalışma çerçevesini oluşturma işlemi üst düzeyde (TÜBA: Türkiye Bilimler Akademisi yerine getirilmeli, çizilen çerçevede bilişim standartlarına ve terminoloji standartlarına birlikte yer verilmeli, iş kalemleri netleştirilmeli, TÜBİTAK, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Eurostat, vb kuruluşlar ve kavramlar belirlenen iş kalemleri ile ilişkilendirilmelidir.
- Bilgiyi organize edecek terminoloji sistemleri belirlenmeden, bilgiyi işleyen teknolojilerin kullanımında ve bilgi toplumuna dönüşmede ilerleme sağlanamaz. Üniversitelerde yapılmış ve yapılmakta olan çalışmaların sonuçları değerlendirilemez. Bilimsel etik ve yayın etiği pratiğe aktarılamaz. Mükerrer çalışmaların önü alınamaz ve kanıta dayalı tarım pratiği gerçekleştirilemez. Yayım kurumsallaşamaz, araştırma-yayım bütünleşmesi ve bütünleşmenin çiftçiye uzanması gerçekleşemez.

- Tarım Bilgi Sistemi, Tarımda Bilişim teknolojileri Kullanımı ve bu kapsamda ele alınması gerekli görülecek konuların derinlemesine tartışılıp irdelendiği "Tarımda Bilgi Yönetimi ve Bilişim Teknolojileri" konulu sempozyum ve konferanslar yıllık olarak gerçekleştirilmelidir.
- TKB: TBS ve BTKK'nun (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı: Tarım Bilgi Sistemi ve Bilişim Teknolojileri Koordinasyon Kurulu) endüstri standartlarını tarım bağlamında değerlendirip ilgili sektör kuruluşları ile işbirliği halinde uygulamaya aktaracak bir alt birim oluşturması önerilmektedir. Aynı şekilde, bu kurul içerisinde, BT (Bilişim ve İletişim Teknolojileri) altyapı birimi, enformasyon hizmetleri birimi, bilişim ihtiyaçları belirleme ve koordinasyon birimi, uygulama yazılımları birimi, teknik destek ve sistem yönetimi birimi, proje yönetimi ve koordinasyon birimi gibi birimler yer almalıdır.
- Coğrafi Bilgi Sistemleri teknik, araç ve yöntemlerinin tarımda kullanımı ile ilgili birimler, yukarıda değinilen kurul TBS-BTKK) bünyesinde birleştirilmelidir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesindeki benzeri birimlerin eşgüdümlü olarak çalışabilmesi için yeni düzenlemelerin yapılmasına ve bu kurumların veri tabanlarının paylaşımının sağlanmasına ihtiyaç vardır. Farklı birimlerin fiziki olarak birleştirilmesinden ziyade idari ve kurumsal bütünlüğü sağlayan etkin işleyişlerin gerçekleştirilmesi ön planda tutulmalıdır. Yürütülecek Coğrafi Bilgi Sistemleri projelerinde, Ulusal veri değişim formatlarına uygunluk temel kriter olarak benimsenmeli ve bu kriterlere uygunluk için yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- TKB bünyesinde, diğer bakanlıkların da başlangıçta yararlanabileceği bir Proje Yönetim Portali oluşturulması üzerinde durulmalıdır. Diğer kurumlar bünyesinde böyle bir oluşum var ise ondan yararlanılmalı, e-Devlet projelerine dönük tüm süreçler bu portalden yönetilmeli ve izlenmelidir. (Proje önerileri, ihtiyaç belirleme, ihtiyaçların bütünleştirilmesi, analitik bütçe çalışmaları, diğer kuruluş projeleri ile entegrasyon, ihaleler, vb süreçler)
- AHP (Analitik Hiyerarşik Planlama) ve analitik proje teknikleri konusunda dizi eğitimler başlatılarak kritik projelerdeki görevlendirmeler bu eğitimlerdeki başarıya ve mesleki deneyime uygunluğa göre yapılmalıdır. Problem tanımlama, öncelik belirleme ve ortaklaşa çözümler geliştirme konusundaki yetersizliklerin giderilmesi için diğer devlet kuruluşları ile ortaklaşa yürütülüp yararlanılacak metodoloji eğitimleri tarımın planlamaya ve pazar fırsatlarına dönük olarak geliştirilmesi için çok önemlidir.
- TÜBİTAK genelinde ve ULAKBİM özelinde, bilginin organizasyonu ve belge erişim hizmetlerinin tarım, çevre, ormancılık, gıda güvenliği ve sağlık bağlamında uluslar arası çalışmaları henüz yansıtamadığı dikkat çekmektedir. (FAO-AOS; AB-AgriNET vb)
- Bakanlık yapılanması içerisinde "Standart Proje Yönetim Teknikleri"nden yararlanma ve Analitik Planlama Teknikleri kullanımı konusu üzerinde durulmalıdır.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından Tarımda Reform Uygulama Projesi (TRUP) kapsamında başlatılan ve 1999 yılında 4 il ve 7 ilçede pilot olarak uygulanan, Doğrudan Gelir Desteği Sistemi 2000 yılında ülke geneline yaygınlaştırılmıştır. Buna bağlı olarak oluşturulan, Çiftçi Kayıt Sistemi her yıl yenilenmektedir.ÇMVA, ÇKS altında kendi özel veri tabanı ile yer alabilir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Taşra Teşkilatı NUTS II sınıflamasına göre belirlenen illerdeki tarım İl Müdürlüklerini "Muhasebe Ofisi" olarak yapılandırabilir. Bu yapılanma, tarımsal faaliyetlerin tek elden yürütülmesi konusunda önemli bir adım olacaktır. Bu durumda DGD kapsamında yürütülen ÇKS'nin Türk Tarım Envanteri'ni temsil edecek yapıya dönüştürülmesi bir zorunluluktur
- ÇMVA sistemi için, tarımsal piyasaları izleme ve değerlendirme sistemi içinde tarımsal pazarlama stratejilerine uygun ilişkilendirmelerin (entegrasyonun) yapılması uygun olur.
- Tüm bu süreçlerin gerçekleşebilmesi için, hukuki bir zeminin (Tarım Kanununda) AB mevzuatlarına uyumlu bir şekilde sağlanması gerekmektedir. Ülkemizde ÇMVA sisteminin kurulmasına yönelik olarak, 79/65 Komisyon Tüzüğünde yer aldığı gibi "Milli ÇMVA Komitesi" kurulması ve komitenin TKB, DİE, DPT, Üniversite ve Araştırma Enstitüleri ve Çiftçi Birliklerinden oluşturulması uygun olacaktır. Ayrıca, bu Komitenin çalışmalarına yön vermek amacıyla, 2004 yılı içinde AB kaynaklı fonlar kullanılarak GAP Analizi yapılması, mevcut durumu ortaya koyarak, yapılması gerekenler konusunda uygulayıcılara yön verecektir.
- Tüm bu süreçlerin gerçekleşebilmesi için, hukuki bir zeminin (Tarım Kanununda) AB mevzuatlarına uyumlu bir şekilde sağlanması gerekmektedir. Ülkemizde ÇMVA sisteminin kurulmasına yönelik olarak (79/65 Komisyon Tüzüğünde yer aldığı gibi) "Milli ÇMVA

Komitesi" kurulması ve komitenin TKB, DİE, DPT, Üniversite ve Araştırma Enstitüleri ve Çiftçi Birliklerinden oluşturulması uygun olacaktır. Ayrıca, bu Komitenin çalışmalarına yön vermek amacıyla, 2004 yılı içinde AB kaynaklı fonlar kullanılarak GAP Analizi yapılması, mevcut durumu ortaya koyarak, yapılması gerekenler konusunda uygulayıcılara yön verecektir.

- DİE ve TKB arasında yapılacak Protokole ile ÇMVA değişkenlerini elde etmeye imkan sağlayacak veri girişinin İl Müdürlükleri'nde yapılmasının sağlanması durumunda, 7-8 ay gibi kısa bir süre içerisinde ÇMVA değişkenlerinin sonuçlandırılmasının DİE tarafından yapılabileceği belirtilmektedir.
- DİE ve TKB arasındaki sorumluluk paylaşımının ise Protokolde belirlenerek buna göre, soru kağıdının hazırlanması, örnek tarım işletmelerinin belirlenmesi ve veri girişi sonrası veri düzeltme ve analiz çalışmalarının yapılıp yayının hazırlanması konularının DİE'nin sorumluluğunda olması, anket uygulamasının yapılması ve veri giriş işleminin tamamlanmasının ise TKB'nin sorumluluğunda olması önerilmektedir.
- Bu sistemin kurulabilmesi için, TKB tarafından İl ve İlçe Müdürlüklerinin yeniden yapılandırılması ve bu amaçla İllerde uygun özelliklere sahip personelin istihdamı üzerinde durulmalıdır.
- Etkin kaynak kullanımı ve çabuk sonuç alma amaçlarına hizmet edecek şekilde, çiftçilerin, TKB'nin, ilgili bakanlıkların, ilişkili sektör kuruluşlarının ve tarım işletmelerinin asli fonksiyonlarının analizi yapılarak tüm süreçlerin tek bir modelde birleştirilmesi üzerinde durulmalıdır.
- Tarım sektöründeki her türlü faaliyetin izlenip değerlendirilmesine ve yönlendirilmesine destek sağlayacak bir dizi veri tabanının, "Tarım Bilgi Sistemi" bütününde tasarımı standart metodolojilere göre gerçekleştirilmesi projelendirilmeli ve mevcut projelerle entegrasyon gözden geçirilmelidir; bu projelendirme çalışmasında tarımda karar destek fonksiyonları ön planda tutulmalıdır.
- Tarım Bilgi Sistemi kapsamında mevcut zirai meteorolojik ölçüm ağının geliştirilmesi ve kullanıma, etkin kullanıma imkan sağlayacak şekle dönüştürülmesi ülke tarımının bilimsel temellere dayandırılması açısından kritik önem taşımaktadır. Halen diğer kurum ve kuruluşlarca kurulmuş bulunan zirai meteoroloji istasyonlarına ait verilerin 3254 sayılı DMİGM Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun 27. maddesi gereği her ay sonunda Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü (DMİGM) ne gönderilmesi gerekmektedir. Toplanacak veriler yardımıyla DMİGM bünyesinde sürekli güncellenen ve kolayca erişilebilen bir zirai meteorolojik veri tabanı Tarım Bilgi sisteminin hayati unsurlarından birini oluşturacaktır.
- Çeşitli teşvik politikalarının oluşturulması ve uygulamaya konulmasının sonuçlarını incelemeye destek olacak BT yapılanmaları ve uygulama yazılımları, gündemdeki öncelikler ve yakın gelecekteki planlar çerçevesinde ayrıntılarıyla ele alınmalı ve sonuçlar bir eylem planına dönüştürülmelidir.
- Belge ve Bilgi Erişim Sistemlerinin kullanımında tarıma özgü bir işleyiş için gerekli altyapının öngörülmesi ve projelendirilmesi çalışma gündemine alınarak, ilgili tüm tarafların çalışmalara katılması sağlanmalıdır
- Tarımla ilgili alanlarda bilgiden yararlanma ve paylaşma konularında standart çerçevelerle uyumlu politikaların geliştirilmesi amacıyla, "Tarımda Bilgi Güvenliği ve Gizlilik Çalışma Grubu" oluşturulması konusu orta vadede tartışılmalıdır.
- Tarım alanında kullanılacak uygulama yazılımlarının, sonuç ürünler ve geliştirme standartları itibariyle değerlendirilmesi amaçlanmalı; bu çerçevede, akreditasyon ihtiyaçları belirlenerek akreditasyon sürecinde rol alacak taraflar belirlenmelidir (ISO 12207, ISO 15504, ISO 15288, TURKAK, TSE vd)
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı teşkilatının ve bağlı kuruluşlarının veri, bilgi, enformasyon sistemi ve BİT servisleri ihtiyaçlarının belirlenmesinde standart metodolojiler kullanılmalıdır. Bu metodolojiler Şura çalışmaları sırasında gündeme getirilerek komisyonların bu yöndeki ihtiyaç ve beklentilerini standart çerçevelerde belgelemesi sağlanmalıdır. Tarımla ilgili alanlarda BT'nden yararlanma konusundaki engellerin ve güçlüklerin sistematik olarak değerlendirilmesi için kapsamlı bir çalışma yürütülmelidir. (Girdi sağlayıcılar, çiftçiler, tarım işletmeleri, akademik kuruluşlar, araştırma kuruluşları, ürün pazarlayıcılar, tüketiciler, düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar, vb...) (TKB – TBS ve

BT-KK, APK, TOBB, İEİS, ULAKBİM)"Tarım Bilgi Sistemleri ve Tarımda Bilişim Teknolojileri Kullanımı" şemsiyesi altında, "Tarım Ticaret Noktaları" nın hayata geçirilmesi için gerekli ön çalışmaları standart çerçevede yürütecek bir çalışma başlatılmalı ve diğer gruplardan bu gruba katılım sağlanmalıdır. Bu çalışma ayni zamanda tarım ürünleri ithalatı ve ihracatı için son derece önemli olan Gümrük Tarife Pozisyonlarının (WCC) geliştirilmesini, genişletilmesini ve eksikliklerin giderilmesini sağlayacaktır. (İGEME) Kaynak desteği veya başka beklentilerle DPT'ye sunulmuş olan projeler arasından tarımla ilgili olanlarının belli bir sistematik dahilinde derlenmesi ve ULAKBİM tarafından koordine edilen indeksleme çerçevesinde envanterinin çıkarılması (Projelerin desteklenmemiş olması, kaynak ayrılmaması, veya yeterli kaynak bulunamaması gibi nedenlerle hayat geçirilememesine bakılmadan bu envanterin tamamlanması, hayati önem taşımaktadır.) Kaynak israfının önlenmesi, mükerrer çalışmaların önüne geçilmesi, katılımlı ve kaynak paylaşımlı projelerle daha kısa sürede etkin ve kullanılabilir sonuçların alınması ülke genelinde bir proje öneri ve izleme sisteminin oluşturulmasıyla mümkündür. Bu önceliklerin sağlıklı olarak belirlenmesi ve uygun alanlara yeterli kaynak tahsisinin yapılabilmesi için bir zorunluluk olarak görülmektedir.

- Kırsal alanda bilgisayar, internet vd bilişim teknolojisi ürünlerinin tarım amaçlı kullanımını özendirmek gereklidir. Özellikle üreticilerin her an ve acil bilgi ihtiyacını karşılamada internetin kullanılmasını sağlayacak (gelişmiş ülkelerde olduğu gibi) girişimlerin desteklenmesi üzerinde durulmalıdır. Ayrıca üreticilerin eğitim vb. nitelikleri dikkate alınarak kendi işletmelerinde bilgisayar kullanımın kolaylaştıracak, tarımsal yönetim muhasebesi gibi konularda "basit-kavranılması kolay" yazılımların üretilmesi ve üretici tarafından kullanımın sağlanmasına olanak tanınmalıdır.

KAYNAKLAR

ANONİM, 2003. Tarımsal Araştırmalar 1992-2003, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

ANONİM, 2004. Coğrafi Bilgi sistemleri ve uzaktan Algılama merkezinin Yapısı ve Tamamlanan Projeler, TKB TAGEM Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü – Coğrafi Bilgi sistemleri ve Uzaktan Algılama Merkezi, Ankara.

ANONİM, 2004. Tarımsal Yayım Stratejileri Çalışma Toplantısı Sonuç Raporu, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genele Müdürlüğü, Ankara. (Basılmamış).

BÖLÜKOĞLU, H., E.N. ERYILMAZ, A.N. GÜÇLÜ, C.ÜNVER, 2002. ARIP ÇKS Analiz ve Süreç tasarım Özet Raporu. Ankara.

BULL, C. 2003. Strategic Issues in CRM implementation. Business process management Journal, Vol 9(5).

CEBECİ, Z., GÜL, A., 2003. Tarımsal Bilişim Sonuç Raporu.Akademik Bilişim'03 Konferansı 3-5 Şubat 2003. Çukurova Üniversitesi, Adana.

DEMİRYÜREK, K., 2001. Tarımsal Enformasyon ve Bilgi Sistemleri üzerine bir araştırma: Kavram, teori ve metod rehberi. TZOB, Yayın No: 218 Ankara

EFITA, 2003. Web Sayfası, (Erişim Tarihi 20 Temmuz 2004)

KUMUK,T., E.OKTAY, 1994. Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Deneyimlerinin Işığı Altında Tarımsal Yayım Yaklaşımları. Örgütlenme, Organizasyon ve Yayım Öğretimi Üzerine Kimi Görüşler. Tarımsal Uygulama ve araştırma Merkezi Yayım Serisi No:1 İzmir. (6)s.

LIAO, SHU-HSIEN. 2003. Knowledge Management Technologies and Applications-Literature Review from 1995 to 2002. Expert Systems with Applications 25, 155-164.

MORGAN, K. VE MURDOCH J. , 2000. Organic vs. Convential Agriculture: knowledge, power and innovation in the food chain. Geoforum 31 159-173.

ÖZÇATALBAŞ, O., Kırsal Gençlik Eğitiminin Önemi ve Türkiye İçin Öneriler, Çiftçi ve Köy Dünyası, Sayı:211, Ankara 2002

ÖZÇATALBAŞ, O., Türkiye'de Tarımsal Yayımın Yönetimine Farklı Bir Bakış, Tarım Ekonomisi Dergisi, (ISSN:1303-0183) 1999/4 s.19-28)

ÖZÇATALBAŞ, O., GÜRGEN, Y., Tarımsal Yayım ve Haberleşme, Baki Kitabevi, Adana 1998

ÖZÇATALBAŞ, O., GAP Bölgesinde (Şanlıurfa'da) Tarımsal Yayımın Analizi ve Etkin Bir Yayım Çalışması İçin Gerekli Koşulların Saptanması Üzerine Bir Araştırma. Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Kod No: 276 Adana 1994.

ÖZKAYA, T. 1996. Tarımsal Yayım ve Haberleşme, EÜ Ziraat Fakültesi Ders Notları, Yayın No: 48/1. İzmir. (1970)

RAFEA, A., ve ark. 2003. Automatic knowledge acquisition tool for irrigation and fertilization expert systems. Expert Systems with Applications, 24, 49-57.

KAYNAKLAR

ANONİM, 2003. Tarımsal Araştırmalar 1982-2003. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

ANONİM, 2004. Coğrafi Bilgi sistemleri ve uzaktan Algılama merkezinin Yapısı ve, Tamamlanan Projeler, TKB TAGEM Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü – Coğrafi Bilgi sistemleri ve Uzaktan Algılama Merkezi, Ankara.

ANONİM, 2004. Tarımsal Yayım Sistemleri Çalışma Toplantısı Sonuç Raporu, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, Ankara. (basılmamış).

BÖLÜKOĞLU, H., E.N. ERTİLMAZ, A.N. GÜÇLÜ, C.ÜNVER, 2002. ARIP ÇKS Analiz ve Süreç Tasarım Özel Raporu, Ankara.

BULL, C. 2003. Strategic issues in CRM implementation, Business process management Journal, Vol.9(5)

CEBECİ, Z., GÜL, A., 2003. Tarımsal Bilişim Sonuç Raporu Akademik Bilişim 03 Konferansı 3-5 Şubat 2003, Çukurova Üniversitesi, Adana.

DEMİRYÜREK, K., 2001. Tarımsal Enformasyon ve Bilgi Sistemleri üzerine bir araştırma. Kavram, teori ve metod rehberi. TZOB, Yayın No: 218 Ankara

EFITA, 2003. Web Sayfası. (Erişim Tarihi 20 Temmuz 2004)

KUMUK,T., E.OKTAY, 1994. Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Deneyimlerinin Işığı Altında Tarımsal Yayım Yaklaşımları, Örgütlenme, Organizasyon ve Yayım Öğretimi Üzerine Kimi Görüşler. Tarımsal Uygulama ve araştırma Merkezi Yayım Serisi No:1 İzmir. (6)s.

LIAO, SHU-HSIEN, 2003. Knowledge Management Technologies and Applications Literature Review from 1995 to 2002. Expert Systems with Applications 25, 155-164.

MORGAN, K. VE MURDOCH J., 2000. Organic vs. Conventional Agriculture, knowledge, power and innovation in the food chain. Geoforum 31 159-173.

ÖZÇATALBAŞ, O., Kırsal Gençlik Eğitiminin Önemi ve Türkiye İçin Öneriler. Çiftçi ve Köy Dünyası, Sayı:211, Ankara 2002

ÖZÇATALBAŞ, O., Türkiye'de Tarımsal Yayımın Yönetimine Farklı Bir Bakış. Tarım Ekonomisi Dergisi, (ISSN 1303-0183) 1999/4 s.19-28).

ÖZÇATALBAŞ, O., GÜRGEN, Y., Tarımsal Yayım ve Haberleşme, Baki Kitabevi, Adana 1998

ÖZÇATALBAŞ, O., GAP Bölgesinde (Şanlıurfa'da) Tarımsal Yayımın Analizi ve Etkin Bir Yayım Çalışması İçin Gerekli Koşulların Saptanması Üzerine Bir Araştırma. Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Kod No: 276 Adana 1994.

ÖZKAYA, T. 1996. Tarımsal Yayım ve Haberleşme, EÜ Ziraat Fakültesi Ders Notları, Yayın No: 487, İzmir. (1970)

RAFEA, A., ve ark. 2003. Automatic knowledge acquisition tool for irrigation and fertilization expert systems. Expert Systems with Applications, 24, 49-57.

II. TARIM ŞURASI

X. KOMİSYON

TARIMSAL ÖRGÜTLER VE ÖRGÜTLENME

Komisyon Başkanı : Kemal ERDOĞAN

Başkan yardımcısı : Yrd.Doç.Dr.O.Murat KOÇTÜRK

Raportörtör : Ünal ÖRNEK

KOMİSYON ÜYELERİ:

Prof.Dr. Ahmet ÖZÇELİK (Ankara Üniversitesi Ziraat Fak.)

Prof.Dr. Aykut GÜL (Çukurova Üniversitesi Ziraat Fak.)

Çağla Yüksel KAYA (T. Damızlık Sığır yetiş. Merkez Birliği)

Seyfi CANTÜRK (TEDGEM)

Türker TOPALHAN (Gazi Üniversitesi)

Yasin DEMİRKAN (Veteriner Hekimleri Birliği Merkez Konseyi)

Prof.Dr.Zeynel CEBECİ (Çukurova Üniversitesi Ziraat Fak.)

Şevket YILDIRIM (MPM)

Uğur İLKDOĞAN (Türkiye Yem Sanayicileri Derneği)

Hüseyin KÜSKÜ (T.Tarım Kredi Koop. Merkez Birliği)

1.GİRİŞ

Tarımsal örgütler ve örgütlenme komisyonu; Ülkemizin tarım ve gıda sektöründeki yaşadığı ve yaşayacağı süratli değişimleri göz önüne alarak tarımsal örgütlenmeye bütünsel bir yaklaşım ile raporunu hazırlamıştır. Ülkemizde bu zorlu değişimler öncesinde başarılı olabilmek için, bütünleştirici ve birleştirici ortak akılla üretilmiş politikalar üretilmesine büyük ihtiyaç vardır.

Bu önemli değişimlerin başında 'Dünya Ticaret Örgütü ile yapılan anlaşmaya göre yapılan düzenlemeler, Avrupa Birliği'ne üyelik çalışmaları, Yerel yönetimler yasası, Kamu reformu yasası, Gıda ile ilgili denetimlerin Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bağlanması, Tarım reformuna bağlı olarak öngörülen değişimler ve Doğrudan gelir desteği projesindeki yapısal değişiklikler gelmektedir.

Bu gelişmelere bağlı olarak Türk tarım ve gıda sektörü ciddi yapısal değişimler yaşayacaktır. Küreselleşen dünya ticaretindeki rekabet zorlukları karşısında bu değişime ihtiyaç vardır. Tarımsal rekabette sağlıklı gıda ve sürdürülebilir tarımsal üretimin geleceği için; Üretici, kamu, özel sektör, ticaret ve dış ticaret kurumlarının inanç ve ülkü birliği ile desteklediği ortak programlar oluşturmalıyız.

Tarım ve gıda sektöründeki bu gün yaşadığımız sorunların tek sebebi olarak üretici örgütleri ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığını sorumlu göstermek yanlıştır. Bir örgütün başarılı olması için bağımsız sürekli finans kaynakları gerek şarttır. Üretici örgütleri 2004 yılında bile bu kaynaklardan yoksun durumdadır.

Ticaret ve Dış ticaret sektörlerinin temsilcileri kesintilerle kaynağında oluşturulan sağlıklı sürekli gelir kaynakları sahip olmalarına rağmen bu olanak üreticilerden esirgenmiştir. Son ziraat odaları ve üretici birlikleri kanun tasarısı bu yaklaşımın en yakın ve somut örneğidir.Üretici örgütleri bağımsız finans yapılarına kavuşmadığı sürece etkili bir örgüt yapısına sahip olmayacak ve bu zayıf örgütlü yapı nedeniyle tarım ve gıda sektörü artan oranlarla ithalata bağımlı bir üretim modeline sürüklenecektir.

Bazı sektörlerde ithalata dayalı büyümeyi tercih etmek anlaşılabilir bir strateji olabilir.Önemli ürünlerde dünya ölçeğinde ciddi tarımsal üretimi olan ve gelişen bir gıda sanayiine sahip olan ülkemizin tarım ve gıda sektörü için ithalata dayalı büyümeyi tercih etmesi ülke menfaatlerine zarar verecek boyutlara gelmiştir.

Ulusal program.Avrupa birliği.Vizyon 2023.Bakanlığın 2006, 2010 stratejileri çerçevesinde öngörülen programları başarı ile yürütebilmek için yüksek düzeyde kurumsal işbirliğine ihtiyaç vardır.

Sağlık Bakanlığının gıda denetim yetkilerinin Tarım Bakanlığına bağlanması ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarım ve gıda sektöründeki yetki ve sorumlulukları artmıştır.

Avrupa Birliği yolunda ülkemiz tarım ve gıda sektörünü önemli yapısal sosyal ekonomik değişim programları uygulanacaktır. Bu değişim ve dönüşüm programının sağlıklı uygulanabilmesi için ; Ülkemiz , sağlıklı tarım gıda üretiminin geleceği ve AB müzakere sürecinin de başarılı olmak için; Tüm tarım gıda paydaş kurumlarının tek vücut bir takım gibi ortak hareket edebilecekleri bir inanç birliği oluşturmalıyız. Bu çetin yarışta başarı şansımız ise kurumlarımızın ortak program çerçevesinde yapacakları ülkü birliği, işbirliği, güç birliği kalitesine bağlı olacaktır.

Üretici, kamu, özel sektör, üniversite, sivil toplum kurumlarının gerekli düzeyde işbirliği yapamaması en önemli kurumsal zayıf yönümüzdür. Yaratılabilecek, başarı öyküsü ise bu kök sorunun üzerine ne ölçüde gidip bu işbirliğinin, etkileşimin kalitesini yükseltebildiğimiz ölçüde ortaya çıkacaktır.

Bu iletişim, etkileşim kalitesini geliştirmek ise bu kurumların liderlerinin sorumluluklarındadır. Üreticiler ve Tüketiciler kurumlar arası iletişim, etkileşimsizliğin bedelini ödeyen insanlar olacaktır.

Kurumlar arasında iletişim, koordinasyon ve ''Biz'' ülküsünü yaratamamanın bedelini, ''Bizler'' çok pahalı ödeyeceğiz.

Bizler üreticiler ve aynı zamanda tüketiciler olarak Tarım ve gıda sektöründeki üretici örgütlerleri, kamu kurumları, Üniversite araştırma kurumları, ticaret ve sanayi kuruluşları ve dış ticaret kurumlarımızın ülkemizin sağlıklı tarım ve gıda üretiminin geleceği için;

Bu önemli yapısal değişim sürecinde, Türk tarım ve gıda sektörünün geleceğe hazırlanması ve dünya ile rekabette başarılı olabilmesi için, tüm paydaş kurumlar, ''kurumsal kimliklerinin'' üstünde, ulusal ortak menfaatlerimiz yönünde politikalar oluşturmak ve geleceğimiz için tüm kurumlar işbirliği elbirliği güç birliği, yapmak zorundadırlar.

2. ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİ ve MEVCUT DURUMU

Ülkemizde tarım sektörünün ekonomi içerisindeki payı hala önemini korumaktadır. AB'ye üyelik görüşmelerinde en çok zorlanılacak sektörlerin başında tarım sektörü gelmektedir. Bunun temel nedeni ise, AB ülkelerindeki tarımsal işletme yapısı ile ülkemizdeki işletme yapısının büyüklüğü ve sayısıdır. Ayrıca ülkemizde çok sayıda bulunan tarım işletmesi, ekonomik ve mesleki örgütlenmesini etkin bir şekilde sağlayamamıştır. Ülkemizde çok sayıda tarımsal amaçlı kooperatif ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği bulunmasına karşın bu kuruluşların tarım sektörüne ve ortaklarına yaptığı katkılar sınırlı kalmaktadır. AB ülkelerinde ise ekonomik ve mesleki amaçlı çiftçi örgütlenmesi en ileri düzeye ulaşmış ve ulusal boyutları aşan yatay ve dikey entegrasyonlarını birlik bazında gerçekleştirerek AB karar alma sürecinde aktif bir rol üstlenmişlerdir.

Türkiye'de dört milyonu aşkın tarım işletmesi genelde birbirinden habersiz ve yeterli örgütlenme yapısına sahip olmadan faaliyetlerini sürdürmektedirler. Çiftçi örgütlenmesi, ekonomik ve mesleki örgütlenme olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. Gerçekte her iki örgütlenme biçimi birbirlerinden kolaylıkla ayrımlanamaz. Bunun ana nedeni her iki tip örgütlenme amacının da çiftçi menfaatlerinin korunması olmasıdır. Üreticiler bu kadar çok üretici örgütü var bu kurumlar üretici sorunları için ne gibi çözümler üretiyor diye sorgulamaktadırlar.

Türkiye genelinde çiftçi örgütlenmesi iki ana grup altında sınıflandırılabilir. Bunlar; "**ekonomik ve sosyal amaçlı organizasyonlar**" ile "**mesleki amaçlı çiftçi organizasyonlar**"ıdır Ekonomik ve sosyal amaçlı organizasyonlar kapsamında tarımsal kooperatifler, kalkınma vakıfları ve mahalli idareler (sulama ve yetiştirme birlikleri ile köylere hizmet götürme birlikleri) birlikleri yer almaktadır.

TABLO 1: ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİ

ODALAR	KOOPERATİFLER	BİRLİKLER	DERNEKLER	VAKIF
TZOB	ÇUKOBİRLİK TARİŞ FİSKOBİRLİK KAYISIBİRLİK PANKOBİRLİK ANTBİRLİK BUR.KOZA SAT.KOOP BİR. TASKOBİRLİK TİFTİKBİRLİK GÜLBİRLİK KARADENİZBİRLİK MARMARA BİRLİK İNCİR BİRLİK KOZABİRLİK GAPBİRLİK GÜNEYDOĞUBİRLİK TARIMSAL KALKINMA SULAMA SU ÜRÜNLERİ KOOP. TARIM KREDİ KOOP. TÜRKİYE MİLLİ KOOP BİR.	TUYED TAHIL ÜRT.BİR A.SOYA ÜRT.BİR SULAMA BİRLİKLERİ ZEYTİN ÜRET. BİR T.DAM.SIĞIR.YTŞ.B. ARI YETİŞTİRİCİLERİ BİRLİĞİ DOĞU AKDENİZ ZEYTİN BİRLİĞİ	ADANA.ÇİFTÇİ.BİR EGE ÇİFT.BİR TRAKYA ÖNDER ÇİFT.BİR DER. ZİRATÇİLER .DER. Ş.URF.ÖND.ÇİF.B.D EKO.TAR.DER .İPSALA CELTİK ÜRETİCİLERİ. DER. MUZ ÜRETİCİLERİ .D .MUĞLA KÜLTÜR BALIKÇILARI DER. AKUA KÜLTÜR DER.	T.TARIMCILAR VAK. SU ÜRN.VAKFI TÜRKİYE KALKINMA VAKFI

Kaynak: www.tarimpaydaslari.org

2.1. Ekonomik ve Sosyal Amaçlı Örgütler :

Ekonomik ve sosyal amaçlı organizasyonlar kapsamında tarımsal amaçlı kooperatifler; ve Hizmet, Islah ve İhtisas birlikleri yer almaktadır. Türkiye'de kooperatifçiliğin geçmişi oldukça gerilere gitmekle birlikte istenilen yaygınlığa ve etkinliğe ulaştığını söylemek oldukça güçtür.Ülkemizde tarımsal amaçlı kooperatifler 3 farklı yasa altında, 7 konuda hizmet vermektedir.Bunlar; 1581 sayılı yasaya tabi Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK), 4572 sayılı yasaya tabi Tarım Satış ve Tütün Tarım Satış Kooperatifleri (TSK) ve 1163 Sayılı yasaya tabi tarımsal amaçlı kooperatifler olup bunlar; Pancar Ekicileri Kooperatifleri (PEK),

Tablo 2 : 12/10/2004 Tarihi İtibariyle Kooperatif ve Üst Kuruluş Bilgileri

TABİ OLDUĞU KANUN	BİRİM KOOPERATİF			BÖLGE BİRLİKLERİNİN			MERKEZ BİRLİĞİNİN	
	ÇEŞİDİ	SAYISI	ORTAK SAYISI	ÇEŞİDİ	SAYISI	ORTAK KOOP.SAYISI	SAYISI	ORTAK BİRLİK SAYISI
1163, 3476 S.K.	TARIMSAL KALKINMA	5.536	709.613	ESKİ ÇOK AMAÇLI	15	1.208	1	15
				ÇAY	7	52	1	7
				TARIM	6	140		
				HAYVANCILIK	15	222	1	15
				ORMANCILIK	17	786	1	22
	SULAMA	2.248	266.268	SULAMA	9	437	1	9
	SU ÜRÜNLERİ	421	22.660	SU ÜRÜNLERİ	10	141	1	8
"	PANCAR EKİCİLERİ	31	1.620.430	PANKOBİRLİK	1	31		
	ARA TOPLAM	**8.236**	**2.618.971**		**80**	**3.017**	**6**	**80**
1581, 3223 S.K.VE 553 KHK.	TARIM KREDİ	2.281	1.557.817	TARIM KREDİ	16	2.281	1	16
	ARA TOPLAM	**10.517**	**4.176.788**		**96**	**5.298**	**7**	**96**
4572 SAYILI KANUN	**TARIM SATIŞ**	340	664.419	**TARIM SATIŞ**	17	335		
4572 SAYILI KANUN	**TÜTÜN TAR.SAT**	68	33.000					
GENEL TOPLAM		10.825	4.874.207	**TOPLAM**	113	5.633	7	96
6964 SAYILI KANUN ZİRAAT ODALARI		642	3.800.000					
ÇİFTÇİ DERNEKLER İ		539	230.000					

Kaynak: TEDGEM, 2004, Ankara.

Sulama kooperatifleri, Su Ürünleri Kooperatifleri ve Tarımsal Kalkınma Kooperatifleridir. Belirlenen konularda yatay ve Dikey örgütlenme çalışmaları devam etmekte olup Bölge ve Merkez Birlikleri oluşturulmuştur. Merkez Birliklerinin bir araya gelmesiyle de Türkiye Tarımsal Amaçlı kooperatifler Milli Birliği Oluşturulmuştur.

2.1.1. Kooperatifler

-1163 Sayılı Kooperatifler Kanun Kapsamındaki Kooperatifler

- Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

1988 yılında çıkarılan ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanununda değişiklik yapan 3476 sayılı Kanun ile yapılan yeniden yapılandırma sonucu belirlenen konular arasında yer alan Tarımsal Kalkınma kooperatiflerinin sayıları Bugün itibariyle 5500'ı aşmış olup ortak sayıları ise 710.000 civarındadır.

Son dönemde özellikle hayvancılık sektörünün desteklenmesi ve kırsal kesimde yaşayan insanların gelirlerini arttırıcı politika uygulamaları sonucunda “"Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi” başlatılmış olup, bu projelerin uygulanmasında tarımsal kalkınma kooperatiflerden yararlanılmıştır. Ancak proje uygulanmasında profesyonel yönetici çalıştırılması zorunluluğu

getirilmemesi büyük bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bu kooperatiflerde kooperatifçilik eğitimi almış kişilerin istihdam edilmesi ve 2-3 yıl maaşlarının proje kalemlerinden karşılanarak bu süre sonunda kooperatif bütçesinden karşılanması ile ilgili yönetmelik değişikliği yapılmalıdır.

-Sulama kooperatifleri

Günümüzde 2248 Sulama kooperatifine ortak 266 268 üretici bulunmaktadır. Ülkemizdeki sulama kooperatifleri; yer altı veya yerüstü su kaynaklarından organizeli olarak faydalanmak isteyen çiftçilerin ekonomik güçlerini birleştirerek kurdukları demokratik organizasyonlardır. Ülkemizde sulama alanı olarak 27 bölge bulunmasına karşın sadece 9 bölgede sulama kooperatifleri bölge birliği kurulabilmiş ve 2000 yılında da bu birliklerin bir araya gelmesi ile Merkez Birliğinin kuruluşu tamamlanmıştır.

Sulama kooperatiflerinin gelişimini olumsuz yönde etkileyen en önemli husus 1990' lı yılların başında kurulmaya başlanan Sulama Birlikleridir. Henüz kendine ait bir yasası olmayan bu organizasyonlar, yerel seçimler sonucunda oluşan ve 5 yılda bir yönetimi değişen, İç İşleri Bakanlığının hazırladığı bir tüzükle kurulan anti demokratik kuruluşlardır. Sulama birliklerinin her türlü fonksiyonu sulama kooperatifleri tarafından yerine getirilebilir. Bu kuruluşların yönetim sorunları çözümlenerek sulama kooperatiflerine dönüştürülmesi sağlanmalıdır.

-Su Ürünleri Kooperatifleri

Ülkemizde 2004 yılı verilerine göre 421 su ürünleri kooperatifine ortak 22 660 üretici/balıkçı bulunmaktadır. Merkez Birliği şeklinde örgütlenmesini tamamlayan su ürünleri kooperatiflerinin 10 bölge birliği bulunmaktadır. Faaliyetleri konusunda yeterli veri bulunmayan bu tip kooperatifçiliğin geliştirilmesi, deniz ve akarsu kaynakları açısından son derece elverişli bir coğrafi konumda bulunan ülkemiz açısından büyük faydalar sağlayabilecektir.

-Pancar Ekicileri Kooperatifleri

Bu grupta yer alan kooperatiflerin başında 1951 yılında kurulmaya başlanılan Pancar Ekicileri Kooperatifleri gelmektedir. Kooperatif sayısı 31, ancak kayıtlı ortak sayısı 1.620.430 civarında olan bu kooperatiflerin gerçekte faal ortak sayısının 500 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Devletten herhangi bir yardım almadan çalışan bu kooperatiflerin hem bölge hem de merkez birliği olarak kabul edilebilecek olan üst örgütü PANKOBİRLİK' tir.

Son yıllarda pancar ürününün destekleme alımları dışına çıkarılması ve şeker pancarında uygulanan kota sistemi pancar üreticilerini dolayısı ile de PEK' leri son derece olumsuz etkilemiştir. Özelleştirme kapsamında olan Şeker Şirketine ait Şeker Fabrikalarının derhal kooperatiflere uzun vadeli bir ödeme planı ile devredilmesi gerçekleştirilmeli ve geçimini pancardan sağlayan çiftçilerin mağduriyetleri önlenmelidir.

- 1581 Sayılı Kanununa Tabi Tarım Kredi Kooperatifleri

Tarım Kredi Kooperatiflerinin ilk kuruluşu Cumhuriyetin başlangıcında olmuştur. Bazı kaynaklar her ne kadar 1863 yılında kurulan Memleket Sandıklarını Tarım kredi Kooperatifleri ve Ziraat bankasının başlangıcı varsaysa da, günümüz anlamında ilk tarım kredi Kooperatifi Atatürk'ün önderliğinde 1937 yılında kurulmuştur. 2000'li yıllara kadar çeşitli sorunlarına rağmen 1.5 milyonu aşkın ortağına 2280 civarında birim kooperatifi 16 bölge Birliği ve 1 Merkez birliği ile hizmet sunmaktadır. 2000 yılı ve hemen sonrasında yaşanan mali kriz TKK' lerini son derece olumsuz etkilemiş ve birçok TKK birleşme yolu ile kapatılmıştır. Kuruluşundan günümüze kadar, TKK' nin plasman ihtiyacının yaklaşık %80-85'ini karşılayan Ziraat Bankası bu desteğini azaltmış ve bu oran %20-25' lere gerilemiştir.

Tarım sektöründe yaşanan krizler ve TKK'lerinin borçlarının yeniden yapılandırılması ve vadesi geçen borçlarının faizlerinin silinmesi TKK'lerini tarihinin en ağır bunalımı ile karşı karşıya getirmiş ve ortaklarının ve çalışanlarının kuruma olan itimatları önemli ölçüde sarsılmıştır.

TKK'lerinin yeniden yapılandırılarak kendi ayakları üzerinde durabilen, profesyonel yönetimi benimsemiş, akılcı bir yönetimle tekrar tarım sektöründe özellikle küçük çiftçilerin kredi gereksinimlerini karşılayan bir kredi organizasyonuna dönüşmesi ve yasasında var olan ancak uygulanmayan bankacılık hizmetlerine, **Kooperatifler Bankası** çatısı altında devam etmesi sağlanmalıdır.

TKK'leri her köyde kurulan küçük birimler yerine , belli merkezlerde ekonomik yönden güçlü olan kooperatiflere dönüştürülmeli, küçülerek büyümek hedeflenmeli, güçsüz olan kooperatifler tasfiye edilip güçlü kooperatifler ile birleştirilmelidir(Türk Kooperatifçilik Kurumu, 2004).Nitekim son zamanda 250 civarında TKK'nin birleştirildiği görülmüştür.

Likidite ihtiyacı için merkezi yerdeki atıl durumdaki gayri menkuller derhal satılmalı (bunun yerine yerleşim birimlerinin kenarlarında nispeten düşük maliyetli tesisler edinmeli) ve kooperatiflerin plasmanları arttırılmalıdır. Ayrıca yasasında var olan "ortaklarının her türlü ihtiyacını ve zaruri tüketim maddelerini karşılamak" hükmünden hareketle bir tüketim kooperatifi gibi çalışarak kooperatif masraflarını minimum seviyeye düşürmelidir.

- 4572 Sayılı Tarım Satış ve Tütün Tarım Satış Kooperatifleri;

Türkiye'de ilk TSK hareketi 1915 yılında Aydın'da başlamış, günümüz anlamında ise 1937 yılında 2834 sayılı yasaya göre kurularak faaliyetine başlamıştır. Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ise 1969 yılında çıkarılan1196 sayılı yasa ile faaliyetine başlamış bu yasanın 3186 sayılı diğer TSK leri yasası ile birlikte 2000 yılında lağvedilerek kaldırılması sonucu 4572 sayılı kanun kapsamına dahil edilmişlerdir. Günümüzde 16 TSKB çatısı altında 680 bin ortak üretici bulunmaktadır. Tütün TSK'leri ise sayı olarak 68 adet olup 2000 yılına kadar bunların sadece 302unun faal olduğu ve ortak sayısının da 33.000 olduğu tespit edilmiştir.

TSKB' de 2000 yılında başlatılan ve 2004 yılı sonunda tamamlanacak olan **Yeniden Yapılandırma** çalışmaları halen sürdürülmektedir. TSKB' ri uzun yıllar devlet güdümü altında verimlilik ilkeleri dışında çalışmaya zorlanmışlar devletin sırtında bir yük olarak görülmüş, hatta bütçenin 5 kara deliğinden birisi olarak adlandırılmışlardır. kabul edilmişlerdir. İşte 2000 yılında Dünya Bankasının desteği ile başlatılan Yeniden yapılandırmanın temel amacı kooperatifleri kendi ayakları üzerinde durabilen, verimlilik ilkelerine göre çalışan ve piyasa koşullarında rekabet edebilecek bir yapıya kavuşturmaktır.

TSKB yeni yasa ve yeniden yapılandırma çalışmaları sonucu büyük ölçüde özerkliklerine kavuşmuşlardır. Ancak ekonomik anlamda tam erimli çalışma desenine henüz kavuşamamışlardır. Bu nedenle TSKB'nin profesyonel bir yönetim anlayışı içerisinde ortaklarının ürünlerine ham olarak satma yerine işleyip katma değerini arttırarak satabilmesi için daha fazla oranda sanayileşmesi teşvik edilmelidir. Profesyonel pazarlama birimleri oluşturulmalı özellikle dış satışlarda koordinasyon sağlayarak hem kendi ürünlerini değerlendirmeli hem de ülke ekonomisine olan katkılarını arttırmalıdırlar.

Türkiye'de Kooperatiflerin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri

Tarımsal amaçlı kooperatiflerin sorunları yıllardır tartışılmakta ne yazık ki bu sorunların çözümünde önemli bir aşama kaydedilememektedir. Sorunlar;finansman, üst örgütlenme,mevzuat, denetim, eğitim ve araştırma eksikliği olarak özetlenebilir. Bu sorunlar çözümlenmediği taktirde AB müzakerelerinde üreticilerimizin ekonomik menfaatleri yeterince korunamayacaktır.

Bu çerçevede, halen 3 farklı yasaya göre çalışan kooperatif mevzuatı tek bir yasa altında birleştirilmelidir. Tarımsal amaçlı örgütlerin ve kooperatiflerin finansman sorunlarının çözümü için ivedilikle bir **Kooperatifler Bankası** kurulmalıdır. Denetim sorunu için bağımsız denetim birimleri kurularak tarımsal kooperatiflerin ve diğer örgütlerin bağımsız denetim mekanizmasının işletilmesi sağlanmalıdır. Kooperatifçiliğin temel unsuru eğitimdir. Halen Türkiye genelinde 6 üniversitede

meslek yüksekokullarında kooperatifçilik eğitimi verilmekte olup, kooperatifçilik mezunu elemanların kooperatiflerde istihdamı ile ilgili yasal düzenleme yapılmalıdır. Ayrıca kooperatif ortakları ve çalışanlarının eğitimi için de Tarım, Sanayi ve Ticaret ve Milli Eğitim Bakanlığı ile Üniversiteler arasında koordinasyon sağlanarak sürekli ve kalıcı eğitim programları ve kooperatifçilik yayım projeleri uygulanmalıdır.

2.1.2. Birlikler

Hizmet Birlikleri (Sulama Birlikleri, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri)

Ülkemiz de DSİ' ye ait sulama tesislerinin işletme,bakım ve onarım hizmetlerinin devredilmesinde üzerinde en çok durulan işletmecilik şekillerinden biri de sulama birlikleridir. Bunlar sulama hizmetlerinin birden fazla köy veya beldeye gitmesi durumunda tesislerin işletilmesi, bakım ve onarımlarının sağlanması amacı ile 1580 Sayılı Belediye Kanunu (Md. 133-148), 442 Sayılı Köy Kanunu (Md. 47-48) ve 5442 Sayılı İller İdaresi Kanunu (Md. 56) ile İçişleri Bakanlığı "Tip Birlik Tüzüğü"ne göre kurulmaktadır. Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulunun 11.01.1991 gün ve 2990/98 sayılı kararı ile tip tüzük bağlayıcı olmaktan çıkmış, yol gösterici bir hüviyet kazanmıştır. Birden fazla köy veya belediye arazisini sulayabilen tesisler, oluşturulan sulama birliklerine devredilmekte ve işletilmeleri sağlanmaktadır. Birlikler, birlik meclisi, birlik başkanı ve birlik encümenince yönetilmektedir.

Köylere hizmet götürme birlikleri de sulama birlikleri ile aynı mevzuata dayanmaktadır. Belediyeler Kanununun 135. maddesinde birlik tüzüğünde bulunması gereken hususlar belirtilmiştir. İçişleri Bakanlığı; 5442 Sayılı İl İdaresi Kanununun 56., 1580 Sayılı Belediye Kanununun 147-148. ve 442 Sayılı Köy Kanununun 47-48. maddelerine dayanarak Köylere Hizmet Götürme Birlikleri Tip Tüzüğü hazırlanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi bu tüzüğün yaptırım gücü bulunmamaktadır.

Islah Amaçlı Birlikler (Damızlık Sığır Yetiştiricileri, Arıcılık Birlikleri)

Bu birlikleri; yetiştiriciler kendi aralarında teşkilatlanarak, üstün verimli hayvanların yetiştirilmesi amacıyla, gerek yurtiçinde yetiştirilen, gerek yurtdışından ithal edilen ve gerekse yerli ırkların genetik potansiyellerinin geliştirilmesi verimlerinin artırılması, bunların soy kütüğü ve verim kayıtlarının tutulması, hayvanlarla ilgili sağlık hizmetlerinin yürütülmesi ve sigorta işlemlerinin yapılması, üyelerin üretimlerinin sağlanması, ihtiyaçlarının temini ve ürünlerin yurtiçi ve dışında pazarlanması, üretim maliyetlerinin düşürülmesi, ürünlerin değerlendirilmesi için gerekli tesislerin kurulması ve işletmesi amacıyla kurulan birliklerdir.Söz konusu birlikler 4631 sayılı Hayvan Islahı Kanununun Tarım ve Köyişleri Bakanlığına verdiği yetkiye dayanarak kurulmakta ve faaliyet göstermektedir.

İhtisas Birlikleri (Ürün ve Ürün Grubundaki Üretici Birlikleri)

Ülkemizde Ürün ve Ürün Grubunda ihtisas birliklerinin kurulmasına yönelik olarak çıkarılan 5200 sayılı Üretici Birlikler Kanunu Resmi Gazetede 6 Temmuz 2004 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.Ancak kanunun uygulanmasına yönelik ilgili yönetmelik henüz çıkarılamamıştır. Bu nedenle uygulamaya geçilememiştir.

Çıkan kanun üretici birliklerine Ar-Ge, pazarlama geliştirme gibi bir çok önemli görevleri yüklemesine karşılık, birliklerin gelirler kısmında bu görevleri yerine getirecek gerekli gelir modeli yaratılmamıştır. Avrupa Birliğinden yapılacak desteklerin bu birlikler üzerinden üreticilere ulaştırılmasının öngörülmesi halinde, Birliklerin bu fonksiyonları yerine getirecek teknik Donanımlardan yoksun durumdadır.

2.2. Mesleki Örgütler

2.2.1. Ziraat Odaları ve TZOB

Mesleki örgütlenme kuruluşları ise, Ziraat Odaları ve TZOB, Çiftçi Dernekleri ve Çiftçi Mallarını Koruma meclislerinden oluşmaktadır. Ülkemizde halen 600 ziraat odasında dört milyona yakın çiftçi kayıtlıdır. TZOB' nin görevleri; tarım sektörü ile ilgili toplantılara katılmak, görüşlerini belirtmek, raporlar hazırlamak ve hükümet yetkileri ile görüşerek çiftçilerin sorunlarını aktarmak, tarımla ilgili yeni kanun teklifleri hazırlamak ve bunlarla ilgili görüşlerini iletmek, ulusal ve uluslararası platformlarda çiftçileri temsil etmek olarak özetlenebilir.(www.tzob.org.tr, 2004)

Ziraat Odalarının başlıca görevi, çiftçilerin mesleki örgütü olarak karşılaşılan sorunları çözmek ise de, Odalar faaliyetlerini sürdürebilmek için bazı ekonomik amaçlı çalışmalarda da bulunmaktadırlar. Bu çerçevede bazı Odaların girdi temini ve dağıtımı ile ilgili çalışmaları yanında, traktör, biçerdöver, kayıt ve tescil faaliyetleri, toprak tahlil laboratuarları kurarak toprak tahlil çalışmaları yapmakta, tohum selektörleri kurarak tohum temizleme işlemleri yapmakta, mısır kurutma tesisi kurarak ile traktör fenni muayene çalışmaları yaptıkları belirtilmektedir. Ayrıca Tarım ve Köyişleri Bakanlığından kiralanan tesislerde fide ve fidan üretimleri gerçekleştirilmekte, çiftçi eğitim çalışmaları düzenleyen Odalarda bulunmaktadır. Bu çalışmalar yanında TZOB tarafından uygulanan Önder Çiftçi Projesi Kapsamında kurulan ve desteklenen 11 Önder Çiftçi Derneği aracılığı ile çiftçi eğitimleri gerçekleştirilmektedir. Ziraat Odalarının, ürün maliyetlerinin tespit edilmesi, biçerdöver biçim fiyatlarının belirlenmesi, köylere götürülecek hizmetlerin tespit edilmesi ve uygulanması, Tarım Kredi Kooperatiflerinin kurulmasına yardım edilmesi, belli ürünler için (örneğin pamukta) çapalama ve toplama işçiliği için ücret belirlenmesi gibi birçok alanda faaliyetleri bulunmaktadır.

AB'ye müzakere sürecinde ve sonrasında tarımda üretici örgütlerinin tarım politikalarının tespitinde ve uygulamasındaki rolü büyük olacaktır. Bu çerçevede üretici örgütlerinin gerek teknik gerekse mali kapasitelerinin yükseltilmesi AB'ye ve yeni dünya düzenine uyumda en etkili unsur olacaktır. TZOB'nin mali yapısının güçlü olması yapılacak çalışmalarda ve uygulanacak projelerde başarı şansını artıracaktır. Bu nedenle T.Z.O.B' nin yasasında son olarak yapılan değişiklikler tekrar revize edilerek Birliğin mali imkanları artırılmalıdır. Nitekim Ticaret Borsalarının gelirlerinin % 3'ü TZOB'na aktarılırken yeni yasa ile bu husus kaldırılmıştır. Sonuçta TZOB gelirlerinin % 30-40 ını oluşturan bu kaynaktan yoksun olan Birlik, faaliyetlerine etkin şekilde devam edemeyecektir. Borsalar parasal kaynaklarının önemli bir kısmını üreticilerin sattığı ürünler üzerinden yapılan kesinti ile elde etmektedirler.Bu kesintinin gerçekte Ziraat Odaları ve TZOB' ye aktarılması gerekirken Borsalara aktarılmakta, yeni düzenleme ile bu kaynakta kesilmiş bulunmaktadır.

2.2.2. Diğer Mesleki Örgütler ve Meslek Odaları

Tarımsal Üreticilerin içinde bulunduğu örgütler olmamasına rağmen, tarım sektörüne hizmet götüren (Ziraat Mühendisleri, Gıda, Veteriner Hekimleri, Orman Mühendisleri vb. gibi) çok sayıda meslek odası ve dernek bulunmaktadır. Söz konusu örgütler kendi meslek gruplarının menfaatleri ile ilgili çalışmalar yapmaları yanında tarım ve gıda sektörü ile ilgili politika oluşturma ve üretici menfaatlerini koruma yönünde de etkili olmaktadırlar.

2.3. Diğer Tarımsal Amaçlı ve Gönüllü Organizasyonlar

2.3.1. Dernekler

Ülkemizde mesleki ve ekonomik üretici örgütlenmesinde başlıca örgütler olan Ziraat odaları ve kooperatifler dışında üreticilerin mesleki talepleri ile ortaya çıkan üretici dernekleri bulunmaktadır. Bu derneklerin başlıcaları 1934 yılında kurulan Adana Çiftçiler Birliği, Ege Çiftçiler Birliği ve Önder Çiftçi Dernekleri (ÖÇD)'dir. Ülkemizde üreticilere danışmanlık hizmeti veren tek dernek olan ÖÇP başta Tekirdağ'da olmak üzere 11 ayrı merkezde kurulmuştur.

Genel olarak bulundukları bölge tarımı ve ülke tarımı üzerine görüş ve öneriler üreten bu derneklerin yanında ihtisas, ve ürün bazında çalışmalar yürüten üretici dernekleri de bulunmaktadır. Bu derneklerden başlıcaları Turunçgil Yetiştiricileri Derneği, Adana Soya Üreticileri Birliği, Tahıl Üreticileri Birliği, Muz Üreticileri Derneği ve Manisa Bağcılar Birliği Derneği vb. dir.

Ülkemizde faaliyet gösteren üretici örgütleri üyelerinden aldıkları aidatlar ile dernekler yasası çerçevesinde çalışmalar yürütmektedirler. Ancak elde edilen aidat gelirleri derneklerin etkin çalışmalarında yeterli olamamaktadırlar. Üyelerde yaşadıkları ekonomik sıkıntıları nedeniyle örgütleri yeterli maddi desteği verememektedirler.

Son 5 yılda ürün bazında kurulan derneklerin sayısında bir atış gözlenmiştir. Bu artış üretici birlikleri yasasının çıkması ile bağımsız ilgili ürün iç ve dış satışlarından yapılacak kesintilerin ilgili örgüte aktarılacağı beklentisi sayesinde olmuştur. Fakat çıkan kanun içinde bu tarz bir gelir modeli barındırmamaktadır.

2.3.2. Vakıflar

Türkiye'de tarımla ilgili faaliyet gösteren çeşitli vakıflar olmasına karşın bunları çiftçi örgütü olarak tanımlamak oldukça güçtür. Türkiye kalkınma vakfı bunların içerisinde en tanınmışı olup özellikle tavukçuluk sektöründe sahip olduğu holding ve sözleşmeli üretim modeli ile hayvancılık sektöründe önemli başarılara imza atmıştır.

Vakfın başarısı profesyonel yönetim anlayışı,dış finansman kaynaklarının kullanılması ve iyi organize olmadan kaynaklanmaktadır. Bu ölçüde çalışan başka bir vakıf olmadığından bu organizasyonun bir model olarak alınması oldukça zor görülmektedir. Ancak işbirliği yapılabilecek bir kurum olarak değerlendirilmelidir.

Doğal kaynakların korunması ve erozyon çalışmaları konusunda TEMA başarılı çalışmalar yapmakta erozyon tehlikesini ülke gündemine taşımakta başarılı olmuştur.

Üretici Örgütlerinde Zayıf Yönler Ve Güçlü Yönler :

Zayıf Yönler :

- Üretici örgütlerinin üstlendikleri görevlerini düzenli ve etkin bir şekilde yerine getirmesine yönelik bir finansman yapısının kurulamaması,
- Tarım İşletmelerinin sayısal olarak fazla, dağınık ve yeterli işletme büyüklüğüne sahip olmaması,
- Tarım kesimindeki üreticilerin yeterli eğitim ve örgütlenme bilincine sahip olmaması
- Mevcut Üretici örgütlerinin ortak paydalarda iş birliği yapamaması,
- Tarıma yapılan devlet destek ve yardımlarında rasyonellikten ziyade popülist yaklaşımların öne çıkması,
- Üretici örgütlerinde yetişmiş eleman noksanlığı,

Güçlü Yanlar :

- Üretici Organizasyonlarının kurulmasına yönelik yasal mevzuat yeterlidir.
- Tarım kesimindeki nüfus potansiyeli ve genç insan kaynaklarına sahip olmak,
- Üretici örgütlenmesiyle üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve pazarlama marjlarının üretici lehine geliştirilmesinin mümkün oluşu,

3. SANAYİ VE TİCARET ÖRGÜTLERİ

TOBB

Odalar, Borsalar ve Birlik hakkındaki 5590 sayılı Kanun 8 Mart 1950 tarihinde hazırlanmış, 15 Mart 1950 tarihinde 7457 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 5590 sayılı Kanun, yerini, 1 Haziran 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5174 sayılı Kanun'a bırakmıştır. TOBB, özel sektörün Türkiye'de mesleki üst kuruluşu ve yasal temsilcisidir. TOBB'un halen, yerel düzeyde, ticaret, sanayi, ticaret ve sanayi, deniz ticaret odaları ve borsalar şeklinde oluşmuş 363 üyesi bulunmaktadır. Tüm ülke çapında yayılmış olan oda ve borsalara, çeşitli büyüklüklerde ve bütün sektörlerden 1 milyon 200 binin üzerinde firma kayıtlı bulunmaktadır.

TÜSİAD bünyesindeki Tarım Kurulu , DTÖ ve AB tarım uyum politikaları konularında arama, vizyon çalışmaları ,araştırmalar yaptırıp kitap ve raporlar yayınlanıp ilgili kurumlara ulaştırmaktadır. Ülkemizde sanayi ve ticaretle uğraşan kesim,sanayi ve ticaret odaları, borsalar ve bunların üst örgütü olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) çatısı altında örgütlenmiş ve son derece etkin bir lobi örgütü olarak üyelerine hizmet götürmektedir.

TOBB'un bir çok üyesi de tarım ürünleri ticareti ile iştigal etmektedir. Nispeten iyi organize olmuş ticaret erbabı bazı faaliyetlerini ürün özelliklerine göre borsa çatısı altında yürütürken, ülkede üretilen ürünlerin önemli bir bölümü-yaş sebze-meyve, hayvancılık ürünleri gibi- iyi organize olmamış, günlük piyasa koşulları ve arz ve talebe göre işlemlerin yürütüldüğü bir ortamda gerçekleştirilmektedir. Bu durum özellikle üreticiler açısından son derece olumsuz neticeler vermektedir. Üretici eline geçen fiyat ile tüketicinin ödediği fiyat arasındaki fark açılmakta burada aracı kesim karları çok yüksek seviyede gerçekleşmektedir.

Yukarıda sıralanan olumsuzlukları gidermek amacıyla uzun yıllardır ürün ihtisas borsaları kurulması gündeme getirilmekte olup, şu ana kadar somut bir ilerleme kaydedilememiştir.

Üreticiler ve ticaret erbabının kendi aralarında işbölümü yaparak bir araya gelebilecekleri organizasyonları oluşturmak, hem üretim planlaması hem de mevcut kaynakların daha rasyonel kullanımı açısından yararlı olacaktır. Bu arada basit olarak yapılan ürünlerin toplanması ve ön işleme işlemleri üretici örgütleri tarafından yapılırken (kooperatifler veya üretici birlikleri aracılığı ile). ürünlerin detaylı işleme iç ve dış pazarlara sevki ve ürün çeşitliliği özel sektör tarafından yapılabilir.

Tarım tedarik sektörü, tarıma dayalı sanayi, gıda sanayiinde, hayvancılık, su ürünleri, ormancılık sektörlerinde kurulmuş dernekler.Sektörlerinin sorunları çeşitli platformlarda dile getirerek faaliyet göstermektedir. Tohum, İlaç, Gübre, Mekanizasyon konularında özel sektör firmaları tarafından kurulmuş dernekler varken . Sulama gibi önemli bir konuda özel sektör firmalarınca kurulmuş bir dernek yoktur.Fakat bu konuda akademisyenlerin kurduğu Kültür Teknik derneği faaliyet göstermektedir.

Son yılarda gıda sektöründe faaliyet gösteren 14 dernek bir çatı altında birleşerek .Gıda Dernekleri Federasyonunu kurmuşlardır.

TABLO 3: TİCARET, SANAYİ, GIDA , MESLEK ÖRGÜTLERİ

ODALAR	DERNEK VAKIF VE SENDİKA
TOBB	TUSİAD
ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI	GIDA DERNEKLERİ KONFEDERASYONU
GIDA MÜHENDİSLERİ ODASI	MUSİAD
ORMAN MÜHENDİSLERİ ODASI	TÜKODER
ÇEVRE MÜHENDİSLERİ ODASI	YAĞ SANAYİCİLERİ DERNEĞİ
VETERİNER HEKİMLERİ BİRLİĞİ	ÇAY SANAYİCİLERİ DERNEĞİ
TÜRK PAZARCILAR ODASI	GIDA KATKI MADDELERİ DERNEĞİ
	İPSALA ÇELTİK ÜRETİCİLERİ DERNEĞİ
	MEŞRUBATÇILAR DERNEĞİ
	MEYVE SUYU ENDÜSTRİSİ DERNEĞİ
	NİŞASTA VE GLİKOZ ÜRETİCİLERİ DERNEĞİ
	PİRİNÇ DEĞİRMENCİLERİ DERNEĞİ
	SUSAM TAHİN HELVA REÇEL ÜRETİCİLERİ DERNEĞİ
	PAKDER
	UN SANAYİCİLERİ DERNEĞİ
	TÜRKİYE YUMURTA ÜRETİCİLERİ DERNEĞİ
	YEM SANAYİCİLERİ DERNEĞİ
	YAĞ SANAYİCİLERİ DERNEĞİ
	ULUSAL PAMUK KONSEYİ
	ULUSAL ZEYTİN KONSEYİ
	ZEYTİN VE ZEYTİNYAĞI ÜRETİCİLERİ DERNEĞİ
	TİSİT
	ZİMİD
	TRAKYA BİTKİSEL YAĞ SANAYİCİLERİ DERNEĞİ
	TÜRKİYE BİLİŞİM DERNEĞİ
	TÜRKİYE KALK.VAK.
	TEMA
	TAR.SİG.VAKFI
	TEK GIDA İŞ.SEN.
	TARMAK-BİR
	SED-BİR
	BESD-BİR
	TÜRK-TED
	TÜKODER
	GÜBRE ÜRETİCİLERİ DERNEĞİ
	KÜLTÜR TEKNİK DERNEĞİ
	TÜSEMKOM
	YUMURTA ÜRETİCİLERİ BİRLİĞİ
	TÜRK ZİRAAT YÜKSEK MÜHENDİSLERİ BİRLİĞİ DERNEĞİ
	ZİRAAT MÜHENDİSLERİ BİRLİĞİ VAKFI
	VETERİNER HEK..D
	VETERİNER TEKNİSYEN DER.
	İSTANBUL SU ÜRÜNLERİ DER.

Sanayii ve Ticarette Güçlü ve Zayıf Yönler

Zayıf Yönler :

- Tarımsal Sanayide yeterli yatırımların bulunmaması
- Tarım sanayi ilişkilerinin zayıflığı
- Ürün Borsalarının sadece belli ürünlerde yoğunlaşması özellikle yaş sebze ve meyvede pazarlama organizasyonunun bulunmaması,

Güçlü Yönler :

- Tarımsal Ürünlerde çeşitlilik ve ucuz hammadde temini,
- Dış pazarlara yakınlık ve ulaşımda avantajlı durum.

4. TARIM VE GIDADA KAMU ÖRGÜTLENMESİ

Kamuda tarım ve gıda sektörü ile ilgili kurumlar; Tarım bakanlığı ,Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Çevre ve Orman bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı üzerinde

yoğunlaşmaktadır. Üreticilerin en çok şikayet ettiği konuların başında ithalat yanlı üreticiler aleyhine alınan kararlar olmaktadır.

İthalata dayalı üretime yönelen tarıma dayalı sanayi ve gıda sanayi çok önemli bir yol ayrımına gelmiştir. Türkiye nin önemli tarım bölgelerindeki üreticiler üretim maliyetlerindeki artışlar yüzünden gelişmiş ülkelerin sübvansiyonlu tarım ürünleri ile rekabet edemez duruma gelmişlerdir. Kendi kendine yeten bir tarımsal üretimi olmakla övünen ülkemizin bu gün geldiği nokta üzücü ve düşündürücüdür.

Yapılan son düzenleme ile gıda denetim ve kontrol görevlerinin sanayi bakanlığından alınarak tarım bakanlığına devredilmesi bu iki başlı yapının tek elden yürütülmesini sağlamıştır. Bu yeni yapılanma iyi planlanır ve yönetilebilirse kopuk olan tarım ve gıda sanayi iletişiminin ve etkileşiminin gelişmesine çok olumlu katkılar sağlayabilir.

Yeni yerel yönetim yasası bir çok önemli denetim görevini merkezden yerele taşımaktadır. 80 'li yıllarda merkezden yerel yönetimlere yetki devri tecrübesini yaşayan fakat o dönemlerde merkezi denetim kanalarını iyi çalıştıramayan ülkemiz bu açılımın bedelini çok pahalı ödemiş. Çarpık kentleşme ve kaybedilen tarım alanları ve kirlenen doğal yaşam geri dönüştürülemez bir biçimde kaybedilmiştir. Yerel yönetimlere yetki devri AB yolunda ülkemizin vazgeçemeyeceği bir süreçtir. Fakat bu sefer 80 li yılların acı tecrübelerinden gereken ders çıkarılmalı ve merkezi kontrol ve denetim sistemlerinin alt yapısı çok iyi hazırlanmalıdır.

TABLO 4: KAMU TARIM GIDA KURULUŞLARI

TARIM VE KÖYİŞLERİ BAK.	KAMU	ULUSLARARASI KURULUŞLAR
TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI TARIM İL VE İLÇE MÜDÜRLÜĞÜ KÖY HİZMETLERİ KORUMA KONTROL GENEL MÜD. TAGEM TİGEM TMO TEDGEM YENİDEN YAPILANDIRMA KURULU TARIM REFORMU ARİP APK	BAŞBAKANLIK SANAYİ VETİCARET BAKANLIĞI DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI ORMAN BAKANLIĞI ÇEVRE BAKANLIĞI TURİZM BAKANLIĞI HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI TBMM TARIM KOMİSYONU SİYASİ PARTİLER DSİ DPT GAP İDARESİ BAŞKANLIĞI GAP GİDEM İKOSGEP ZİRAAT BANKASI	DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ AVRUPA BİRLİĞİ TEMSİLCİLİĞİ DÜNYA BANKASI FAO IMF İFAD

5. ÜNİVERSİTE VE ARAŞTIRMA KURUMLARI

Tarım, gıda, veteriner, orman ve su ürünleri fakülteleri ülkemizin bir çok önemli tarım bölgelerinde kurulmuştur. Tarım ve gıda sektörünün bu günlere ulaşmasında bu üniversitelerimizin yetiştirdiği mezunların çok önemli katkıları olmuştur.

Önemli sayıda yetişmiş mühendis ve araştırma görevlileri, kamu, özel sektör ve üniversitelerde çalışmaktadır. Üniversiteler arasında ve hata aynı üniversite içinde bölümler arasında yeterli koordinasyon kurulamamıştır.

Tarımsal araştırmalarla ilgili bir diğer sorun da yapılan araştırmaların pratikten yoksun oluşudur. Üniversitedeki araştırmaların hemen hepsi akademik ilerleme için yapılırken kamu kurumlarındaki araştırmalar da çiftçilerle saha ile yakın işbirliği yapılmadan yıllık rutin faaliyetler şeklinde planlanmaktadır. Gerçekte yapılması gereken, araştırma kuruluşları ile çiftçileri bir masa etrafında

toplamak ve çiftçi ve tarımın sorunlarını ortaklaşa tespit ederek ona göre araştırma programlarını ve planlarını çizmek olmalıdır. Yoksa yapılan binlerce araştırma geçmişte olduğu gibi tozlu raflarda kalır ve bizler, hala dışarıdan tarım teknolojisi ithal eder konuma devam ederiz.

Bu kadar çok sayıda yetişmiş nitelikli elemanı ülkemiz tarım gıda sektörünün verimli bir şekilde kullanabildiği iddia edilemez. Aynı konularda çalışan üniversiteler arasında ve hata aynı üniversite içinde bölümler arasında bilgi paylaşımı ve ortak proje yürütme alışkanlıkları çok zayıf düzeydedir. TÜBİTAK tarafından yürütülen "Bilgi Pınarı" başlıklı Türk araştırmacıları envanter çalışmasına Akademisyenlerin katılım düzeyi sınırlı sayıda olmuştur.

Üreticiler üniversitelerde ve araştırma kurumlarında yapılan araştırmaların sahada kendi ihtiyaçlarına ve sorunlarına odaklanmadığını düşünüyorlar. Üniversite deki uzmanlarda üreticilerin bilgiye ulaşmak için yeteri kadar çaba göstermediklerini düşünüyorlar. Bir türlü istenilen düzeyde kurulamayan bu ilişkinin anahtar rolü ise az sayıda olan yayım servisleridir.Üniversitelerimizde yayım bölümlerine ve tarımsal yayıma ayrılan uzman sayısı çok azdır.Bunun bir nedeni de kamunun üniversitelere mühendis yetiştirme görevini verip bu mezunları kamuda işe alıp yayım çalışmalarını kamunun üstlenmiş olması. 1980 lerden sonraki tarımda liberalleşme politikaları ile kamunun tarımsal yayımdaki etkinliği giderek azalmış bu boşluğu üreticilere girdi sağlayan tarım tedarik sektörü kısmen üstlenilmiş durumdadır.

Yayım hizmetlerinin batı üniversitelerinde olduğu gibi ülkemiz üniversiteleri tarafından üstlenilmemiş olmasının bedelini ülkemiz çok pahalı olarak ödemiştir. Bu yüzden üretici üniversite ilişkileri istenilen düzeye ulaşmamıştır. Bu hata mutlaka düzeltilmeli ve üretici ile Üniversite arasında köprü olan yayım servisleri kurulmalıdır. Üreticilerin genel eğitim seviyesi göz önüne alınarak yayım servislerini talep etmemeleri anlaşılabilir bir durum iken,Üniversitelerimizin yayım konusunda ısrarla bu göreve talip olmamaları üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Özel sektör veya üretici örgütlerinin üniversite ile ortak araştırma yürütememelerinin önündeki önemli bir mevzuat engeli de mevcut olan "döner sermaye" kesintilerinin yüksekliğidir. Bu oran süratle % 10 seviyelerine indirilmelidir. Üretici örgütleri ile özel sektörün ortak çalışması teşvik edilmelidir.

TABLO 5: ÜNİVERSİTELER VE ARAŞTIRMA KURUMLARI

ZİRAAT FAK.	GIDA MÜH.	VET.HEKİMLİĞİ	ORMANCILIK	SU ÜRN.FAK
ATATÜRK ÜNV.	ADNAN MEN. ÜNV	ADNAN MEN.ÜNV	ANKARA ÜNV.	KTÜ DENİZ BİLİMLERİ
ADNAN MENDERES. ÜNV	AKDENİZ ÜNV.	ANKARA ÜNV.	TRAKYA ÜNV.	İSTANBUL.Ü
AKDENİZ ÜNV.	ANKARA ÜNV.	DİCLE ÜNV.	ULUDAĞ ÜNV.	EGE.Ü
ANKARA ÜNV.	ÇUKUROVA ÜNV.	ERCİYES ÜNV.	BALIKESİR ÜNV.	19 MAYIS .Ü
ÇUKUROVA ÜNV.	DİCLE ÜNV.	FIRAT ÜNV.	DOKUZ EYLÜL.	S DEMİREL
DİCLE ÜNV.	EGE ÜNV.	SELÇUK ÜNV.	EGE ÜNV.	ÇUKUROVA
EGE ÜNV.	SÜTÇÜ İMAM ÜNV.	SELÇUK ÜNV	K.DENİZ ÜNV.	FIRAT
SÜTÇÜ İMAM ÜNV.	MUSTFA KEMAL ÜNV.	ULUDAĞ UNİ.	SAKARYA ÜNV.	K T Ü SU ÜRÜNLERİ
MUSTFA KEMAL ÜNV.	19 MAYIS ÜNV.	KIRIKKALE.Ü	KAFKAS Ü	MERSİN
19 MAYIS ÜNV.	SELÇUK ÜNV.	KOCATEPE .Ü	KARA ELMAS.Ü	AKDENİZ
SELÇUK ÜNV.	TRAKYA ÜNV.	19 MAYIS.Ü		MUSTAFA KEMAL
TRAKYA ÜNV.	ULUDAĞ ÜNV.	AKDENİZ .Ü		ON SEKİZ MART
ULUDAĞ ÜNV.	HARRAN ÜNV.	100 YIL .Ü		MUĞLA.
HARRAN ÜNV.	FIRAT ÜNV.	KAFKAS.Ü		
ONSEKİZ MART ÜNV.		MUSTAFA KEMAL .Ü		
İSPARTA SÜLEYMAN .D.Ü		ATATÜRK .Ü		
KTU		İSTANBUL.Ü		
OSMAN GAZİ ESKİŞEHİR		HARRAN Ü		
GAZİ OSMAN PAŞA.Ü				
100.YIL VAN .Ü				

Kaynak : *TÜBİTAK, TÜBA, TTGV,

6. DIŞ TİCARET

Ülkemiz ihracatının yıllara göre değişen oranlarda %13 ile % 15 i tarımsal üretimden sağlanmaktadır .Ülkemiz tarımsal ihracat potansiyelleri gereken önem ve ihtimam gösterildiğinde bu rakamları daha da yukarı taşıyacak seviyededir. Tarıma dayalı sanayi ve gıda sanayi ile bu rakam birleştirildiğinde bu rakam % 38 ler seviyesine yükselmektedir.
Türkiye önemli bir tarım ülkesidir ve tarım ,tarıma dayalı sanayi ve gıda sanayiimiz Türk ihracatının lokomotifidir.

Tarım ve gıda sektöründe dışişleri paydaşları, Dışişleri Bakanlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Türkiye İhracatçılar meclisinden oluşmaktadır. Yine yeni kurulan ithalatçılar meclisi yine tim içindeki ihracatçılar tarafından kurulmuştur. İthalatçılar meçlisinin aylık ve günlük olarak takip edilen ihracat rakamlarına karşın ithalatın daha düzenli ve kontrollü olarak yürütülmesi amacıyla kurulduğu belirtilmiştir.

Beş ayrı bölümde ele almaya çalıştığımız tarım gıda örgütlenmesi içine diğer dört guruba oranla az sayıda kurum içeren dış ticaret 'in özel sektör cephesinin en üst kuruluşu olan TİM; Özel sektör adına bütün ihracatçıları ,bugün faaliyette bulunan 58 ihracatçı birliğini,ihracatçı birliklerine hizmet veren 13 Genel sekreterliği ,icra komitesi madde bazında dengeli bir ağırlığa sahip olduğundan bütün ihracat kalemlerini temsil etmektedir. TİM; İhracatçıların ortak sorunlarına çözüm aramayı ,ihracatçıların sorunlarının tartışıldığı bir platform olmayı ,kamu ve özel sektör kuruluşları ile ihracatçılar arasında koordinasyon sağlamayı, ihracatın geliştirilmesi ve sorunların çözülmesi yolunda politikalar oluşturmayı,ihracatçıların yurtiçinde ve dışında üst düzey temsil edilmeyi görev edinmiştir.

TABLO 6 : DIŞ TİCARET

İHRACAT- BİRLİK VE DERNEKELER	İTHALAT- BİRLİK VE DERNEKLER
TÜRKİYE İHRACATÇILAR MECLİSİ	TİM
AKDENİZ İHRACATÇI BİRLİKLERİ	İTHALATÇI BİRLİKLERİ
EGE İHRACATÇI BİRLİKLERİ	TÜM GIDA İTHALATÇILARI DERNEĞİ
ULUDAĞ İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
ANTALYA İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
GÜNEYDOĞU ANADOLU İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
KARADENİZ İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
ORTA ANADOLU İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
DOĞU ANADOLU İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
SALÇA İHRACATÇILARI DERNEĞİ	
D.KARADENİZ HUB. BAK. Y.T.M. İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
İSTANBUL İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
İSTANBUL TEKSTİL KONF. İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
DENİZLİ TEKS. KONF. İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
İGEME	

7.AVRUPA BİRLİĞİNDE ÇİFTÇİ ÖRGÜTLENMESİ :

AB ülkelerinde çiftçiler, klâsik anlamda 3 boyutlu olarak nitelenebilen kooperatifler, ziraat odaları ve üretici birliklerinden oluşan demokratik örgütlere sahiptir. Bu yapı içersinde; kooperatifler, çiftçinin ekonomik kolunu, üretici birlikleri, politika yönlendirme ve lobi oluşturma kolunu, ziraat odaları ise hükümet ile çiftçi arasında köprü görevi yapan mesleki kolunu oluşturmaktadır. Bu yapılanmada organizasyonların görev ve sorumluluklarını birbirinin tamamlar mahiyette olması çok önemlidir (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Raporu, 2000).

Avrupa Birliği bünyesinde çiftçileri mesleki boyutuyla temsil eden kuruluş "Tarımsal Organizasyonlar Komitesi" (COPA) dir. (COPA: Committee of Agricultural Organisations). COPA, 1958 yılında AB üyesi ülkelerin çiftçi kuruluşlarının bir araya gelmesiyle kurulmuştur. COPA 15 üyeli Birlikte 27 kuruluştan meydana gelmektedir. COPA'nın başlıca hedefleri, OTP'nin gelişmesi ile ilgili bütün konuları incelemek, tarım sektörünün çıkarlarını korumak, ortak çıkarlar için yeni çözümler bulmak ve AB otoriteleri ve Avrupa düzeyinde diğer organizasyonlar ve kurumlarla ilişkilerini sürdürmek ve geliştirmektir. (www.copa-cogeca.be, 2004).

COPA, AB'deki tüm çiftçilerin menfaatlerini koruyan ve onları temsil eden tek organizasyon olduğu gibi, Komisyon ve ulusal çiftçi organizasyonları arasındaki ilişkiyi sağlayan AB tarafından resmi olarak tanınmış bir kuruluştur (Öner ,1992).

COPA'nın kuruluşundan bir yıl sonra AB'deki tarımsal kooperatifleri temsilen "AB Tarımsal Kooperatifçilik Genel Komitesi" (COGECA) kurulmuştur. (COGECA: General Committee for Agricultural Cooperation in the European Community). COGECA, günümüzde, "AB Tarım Kooperatifleri Genel Konfederasyonu" adını almıştır. COGECA 17 üye organizasyondan oluşmaktadır. Bu organizasyon içinde 30 000'den fazla birim kooperatif yer almakta, kooperatiflerin yaklaşık dokuz milyon üyesi bulunmakta ve bu kooperatiflerde 600 000 üzerinde personel istihdam edilmektedir.

COGECA, kooperatifleri ilgilendiren tüm konularda Birlik politikalarının uygulanmasında ve genel çerçevenin çizilmesinde rol almaktadır. Esas amacı, Birlik organları ile yapılan tartışmalarda tarım ve balıkçılık kooperatiflerinin özel ve genel menfaatlerini korumaktır. Bir diğer amacı da kooperatiflere daha çok önem verilmesini sağlayarak Birlikteki yapısal olarak dezavantajlı bölgelerin geliştirilmesine çalışmaktır (www.copa-cogeca.be, 2004).

Dünyadaki ekonomik ve teknolojik değişimler sonucu ortaya çıkan değişim süreci Avrupa'daki üretici örgütlenmesinin üst yapısına yansımıştır. Bu çerçevede Avrupa'daki üretici örgütlerinin üst kuruluşları olan COPA,COGECA ve CEA 'nin güçlerini bir araya getiren yeni örgütlenme yapısı ortaya çıkmıştır. AB'nin genişleme süreci içinde kıta Avrupa'sının büyük bir kısmını kapsaması bu süreci hızlandırmıştır. Ekim 2004 tarihi itibariyle bu örgütler birleşmişlerdir.

AB ülkelerindeki diğer bir güçlü üretici organizasyonu ise üretici birlikleridir. Üretici birlikleri konu ve/veya ürün bazında ve dikey yönde bir yapılanma şekline sahiptir. Üretici Birlikleri kendi görüşlerini AB'de yetkili organlara anlatırlar ve yeni tarım politikalarının oluşturulmasında görev almaktadırlar. AB'de üretici birlikleri ülkelerin ihtiyaçlarına göre kurulmuş değişik yapı ve modeller oluşturmaktadırlar. Bu modellerin ortak yönü, ülkede bir Ulusal Tarım Konseyi bulunması ve Ulusal Çiftçi Birlikleri Federasyonunun Ziraat Odaları ve Tarım Kooperatifleri Federasyonları ile birlikte bu üst yapılanmada yer almasıdır (Tarımsal Üretici Birliklerinin Geliştirilmesine Yardım Projesi Toplantısı Notları, 1999).

Üretici birlikleri herhangi bir kâr amacı gütmeyen organizasyonlardır. Üreticiler bir araya gelerek kendi çıkarlarını korumaya çalışırlar. Ancak, üretici birliklerinin kâr amacı gütmeyen organizasyonlar olmaları, onların ekonomik aktivite veya fonksiyonlardan yoksun olmaları anlamına gelmez.

Üretici birlikleri, üyelerinin geniş kapsamlı ekonomik koşullarını analiz eder; girdi temini, zirai üretim, pazarlama ve kredi ile ilgili eksiklik ve boşluklar ve bu tür eksiklik ve boşlukların üstesinden gelmek için gerekli olan kapsamlı stratejileri ve tavsiyeleri tanımlar; veya hatta üyelerinin yararına olacak mevcut herhangi bir fırsatı en iyi şekilde değerlendirirler. Bu tür tavsiyeler, gerek Hükümete gerekse özel sektör temsilcileri, bölgesel ticari kuruluşlar, araştırma ve geliştirme organları ve hatta medya gibi diğer uygun organlara aktarılır.

Üretici birlikleri, yukarıda belirtilen aktivitelerin en azından bir bölümünü gerçekleştirmek amacıyla kooperatif kurabilirler. Ancak, bu tür bir tercihin üstlenilmesi durumunda, çiftçi birliklerinin kendileri kooperatif konumuna gelmezler. Uygun olduğu ve arzu edildiği durumlarda, üretici birlikleri üyelerinin yararına aktiviteler gerçekleştirmek amacıyla şirket te kurabilirler. Ancak, bu şirketler ilgili ülkedeki şirket kurma kanunlarına uygun olarak kurulmalıdırlar. Yönetim kurullarına ise aynı çiftçi yöneticileri getirilebilir (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Raporu, 2000).

7. I. TARIM ŞURASI TARIMDA ÖRGÜTLENME KOMİSYONUNUN SONUÇ RAPORU

Bu bölümde 1997 yılında yapılan 1. Tarım Şurası Tarımda Örgütlenme Komisyonunun Sonuç Raporu değerlendirilmek ve karşılaştırmak amacıyla olduğu gibi aşağıya alınmıştır.

Tarımda Örgütlenme

Tarımda örgütlenme konusunda, mevcut durum görülmüş, amaç ve hedefler ortaya konarak ve çeşitli görüşler tartışılarak teklifler haline getirilmiştir.

Milli Tarım Politikalarının Genel Olarak Amaçları

· Üretim ve verimliliği ülkemizin gıda güvenliğini sağlamak
· Çiftçilerin gelirlerini ve refah seviyelerini yükseltmek
· Tarım ürünlerinde iç ve dış piyasada rekabet imkanı yaratmak
· Piyasaları istikrara kavuşturmak
· Sürdürülebilir bir takım sektörü sağlamak
· Gıda emniyeti ve kalitesini sağlamak
· Doğal çevrenin bozulmasını önlemek
......olmalıdır

Tarımda örgütlenme bu temel hedeflere uyumlu bir şekilde geliştirmeli mevcut mevzuat değişen ve gelişen Türkiye'nin şartlarına göre yenilenmelidir.

1963 yılından itibaren ortak pazara aday olan ülkemiz 1993 yılında tam üye olmadığı halde, Gümrük Birliği'ne girdiğinden bazı mükellefiyetler yüklenmiştir.

Kısa bir dönem içinde Avrupa Birliği'ne girmemiz mümkün görülmekle birlikte, tarım sektörünün Ortak Tarım Politikasına uyum sağlaması zarureti üzerinde durulmuştur. Bunun için tarımda örgütlenmesinin, Ortak Pazar modeline benzer ve Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmaları dikkate alınarak yapılması görüşüne varılmıştır.

Avrupa Topluluğu'nda,

· Ortak Tarım Politikaları belirlenmesinde; AVRUPA BİRLİĞİ TARIMSAL ORGANİZASYONU (COPA),
· Kooperatifleri ilgilendiren tüm konularda Topluluk politikasının belirlenmesinde; AVRUPA BİRLİĞİ TARIMSAL İŞBİRLİĞİ GENEL KOMİTESİ (COGECA)
· Ortak Tarım Politikasının uygulanması için gerekli harcamaları yapmak üzere kurulan; AVRUPA TARIMSAL YÖN VERME VE GARANTİ FONU (FEOGA) da,

Ülkemizin yer almasını sağlayacak benzer örgütlenmeye gidilmesinin uygun olacağında mutabakat sağlanmıştır.

Görüşmelerde; 10 no'lu- Tarımda Örgütlenme Raporu genel hatlarıyla benimsenerek aşağıdaki hususlarda ittifakla karar verilmiştir.

Üretici Organizasyonları:

Kooperatifler;

Ülkemizde kooperatifleri tarım ve tarım dışı kooperatifler şeklinde iki grup altında inceleyebiliriz. Tarım kooperatifleri gerek konuları, gerek amaç ve ilkeleri, gerekse sosyal ve ekonomik işlevleri yönünden tarım dışı kooperatiflerden ayrılmaktadırlar. Ülkemizde ekonomik ve sosyal yapının bir gereği olarak en fazla gelişen kooperatifler, tarımsal kalkınma, tarım kredi, tarım satış, pancar ekicileri, sulama, esnaf kefalet, tüketim, konut yapı ve motorlu taşıyıcılar kooperatifleri olmuştur.

Komisyonunuzda, tarımla ilgili kooperatiflerin 4 ayrı kanuna göre 2 ayrı bakanlık izni ile kurulmakta, 7 ayrı bakanlık ve kuruluşun ilgi desteği ile faaliyetlerini sürdürmekte olduğu belirtilerek, tarımsal kooperatiflerin tek kanun, ilgili olarak bakanlık çatısı altında toplanması üzerinde ısrarla durulmuştur.

· Çok amaçlı kooperatiflerde, çok sayıda kooperatif yerine çok ortaklı güçlü kooperatiflerin kurulması,

- Başarılı örneklerin desteklenmesi ve başarılı kooperatif sayılarının artırılmasına devam edilmesi,
- Projelerinin ortak çiftçilerin ihtiyaçları dikkate alınarak tespiti.

Tarım Kredi Kooperatifleri

- Tarım Kredi Kooperatiflerinde demokratikleşme yolunda önemli gelişmelerin olduğu belirilerek bağımsız bir yapıya kavuşturulması; ileride bankacılık hizmetlerine geçmek üzere mevduat toplama hizmetlerine başlayabilmesi,
- Dış Finansmana bağımlılığın azalarak öz kaynakların arttırılmasına önem verilmesi,
- Kooperatifler faaliyetlerinden elde edilen müspet fiyat farkının ortaklara risturn olarak verilmesi veya sermaye paylarına ilave edilmesi.

Tarım Satış Kooperatifleri

- Tarım Satış Kooperatiflerinin, devlet adına destekleme alımları yaptığında, ortak-kooperatif ilişkilerinin mal satımından öteye gitmemesi nedeniyle, kooperatifçilik ilkelerine bağlı olarak bağımsız demokratik bir yapıya kavuşturulması,
- Öz kaynakların güçlendirilmesi,
- Kooperatiflerin işletmeleri ile birlikte mevcut yapılarının düzeltilerek birim kooperatiflerin satın alınan ürünü ilk işleme, değerlendirme devresinden sonra pazarlanması,
- Mevcut diğer işletmelerinin kooperatiften ayrı hükmi şahsiyet halinde (anonim şirketler) kooperatif ortaklarına, kooperatiflere ve birliklere, işletmelerin mülkiyeti dahil devredilmesi,
- Elde ettikleri ürünlerin serbest piyasa ekonomisi içinde değerlendirilmesi,
- Elde edilecek müspet fiyat farkının risturn olarak ortaklara verilmesi veya sermaye paylarına eklenmesi,

Kooperatif Üst Kuruluşları:

- Kooperatiflerin bölge bazında veya ürün bazında kurdukları üst kuruluşların güçlendirilerek, denetim, eğitim ve temsilde görev verilmesi,
- Merkez birliğini kurmamış olan kooperatifler birliklerinin kısa sürede merkez birliğini kurarak Türkiye Milli Kooperatifler Birliği yapısının güçlendirilmesi,
- Bölge birlikleri ve merkez ve birliklerini tamamlayan kooperatiflere, özel kanunlarla kurulan kooperatiflerde olduğu gibi vergi, resim, harç ve diğer muafiyetlerin sağlanması,

Üretici Birlikleri:

Çiftçiler, kooperatiflerle çözemedikleri bazı problemlerin hali ve işbirliği içinde çalışmalarının gereği, muhtelif kanunlardan istifade ederek mahalli idarecilerin de desteği ile,

- Sulama Birlikleri
- Köye Hizmet Götürme Birlikleri,
- Hayvan Irk Islahı Birlikleri,
- Diğer Yetiştirici Birlikleri
- Zirai Mücadele Birlikleri

adında birlikler kurmuşlardır. Bu birliklerin gerçek ihtiyaç sahibi çiftçiler tarafından kurulması amacıyla çiftçi ve meslek kuruluşlarının görüşleri de alınarak hazırlanan Tarımsal Amaçlı Üretici Birlikleri Kanun Tasarısı'nın bir an önce ilgili Bakanlıkların görüşleri de alınarak Başbakanlığa sevk edilerek kanunlaştırılması,

- Kanun çıktıktan sonra mevcut üretici birliklerinin zaman içerisinde bu kanuna intibak ettirilmesi ve mevcut birliklerin görev, yetki ve sorumluluklarının bunlara devredilmesi,
- Yetiştirici Birliklerine de vergi, resim, harç istisnası sağlanması
- Önder Çiftçi Modelinin uygulanabilir bölgelere yaygınlaştırılması, desteklenmesi,
- Üretici Birliklerinin konularıyla ilgili çalışmalarda temsil edilmesi,

- Üretici Birliklerinin üst birliklerini kurulmalarının teşvik edilmesi.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği:

Çiftçilerin meslek kuruluşu olan Ziraat Odaları Birliği uzun yıllardır faaliyet göstermesine rağmen kuruluş kanunlarındaki boşluk ve noksanlar, çiftçinin ilgisizliği sebebiyle istenen seviyeye gelmemiştir.

Parlamentoda bulunan " Ziraat Odalar Birliği Kanunu"nun öncelikle çıkarılması , kanun yürürlüğe girdikten sonra,

- Çiftçi kütüklerinin sağlıklı bir şekilde tutulması,
- Ekonomik faaliyette bulunan diğer tarımsal kuruluşlara geren çiftçilerden, Ziraat Odalardan Çiftçi Belgesi alınması,
- Çiftçi eğitiminde Ziraat Odaları Birliğinin görev alınması,
- Zirai Yayım Hizmetlerine Ziraat Odaları Birliğinin katılması

Finansman:

Çiftçi kuruluşlarının desteklenmesinde, 134 yıldır hizmet veren T.C. Ziraat Bankası'nını,

Tarımsal yapının değişmesi, tarımda modern teknolojinin tatbikatı, tarımda ihtisaslaşma, tarımda çeşitli kooperatifler ve birlikler kurulması, bu kuruluşların ayrı ayrı kanunlara tabi olması ve diğer sebeplerle, tarımı tam olarak finanse edemediği görülmektedir. Kooperatiflerin ve üretici birliklerinin finansman ihtiyacının giderilmesi için prensip olarak bir kooperatifler bankasının kurulması uygun görülmüştür; ancak Beş Yıllık Kalkınma Planlarımızda da belirtildiği gibi Ziraat Bankasının, Kooperatifler Merkez Bankası gibi yapılandırılarak öncelikle Kooperatifleri ve Birlikleri Finanse etmesi.

Mecvut enflasyon kaynak maliyetinin düşürülebilmesi için;

- Uzun zamandır biriken görev zararlarının ödenmesi,
- Birer aile işletmesi olan çiftçilerin kredi ihtiyaçlarının karşısında; Halk Bankası ve KOBI kredilerinde olduğu gibi hazine kaynaklı ayrı bir fon kurularak bu fonun sadece kooperatif ve birliklerce kullanılması,
- Mahsul barem fiyatlarının kredi limitlerinin çiftçinin ihtiyacını giderecek şekilde yükseltilmesi,
- Yıllar içinde oransal olarak sürekli bir azalma gösteren Merkez Bankası reeskont kredilerinin yeniden yeterli hale getirilmesi,
- Açılış konuşmalarda ifade edildiği gibi kredi faizlerinin düşürülmesi,
- Örgütlü çiftçilere belirli oranlarda faiz indirimi yapılması,

Eğitim:

Gönüllü kuruluş olan kooperatif birlik ve meslek kuruluşlarında çiftçilerin eğitimi büyük önem taşımaktadır.

- Çiftçilerin kendi kuruluşları hakkında bilinçlendirilmesi, resmi kuruluşların verdiği eğitimin yanı sıra kooperatif, birlik ve meslek kuruluşlarının da eğitim hizmetinde görev alması,
- Bu eğitimde; kooperatifler, birlikler ve meslek kuruluşu konularına ağırlık verilmesi,
- Resmi kuruluşlarla işbirliği yapılarak tam teknolojisinin yaygınlaştırılması için çiftçi eğitimi yapılması, bilhassa salgın hastalıklar ve yaygın bitki zararlıları hakkında acil toplantı ve eğitim yapmaları ve alınacak tedbirlere iştirak etmesi,
- Zaman içerisinde eğitim, yayım, aşılama, suni tohumlama ve toplu zirai mücadele vb. hizmetlerin kooperatifler, birlikler ve meslek kuruluşlarınca yapılması.

Denetim:

Sosyo-ekonomik amaçlı olan çiftçi kuruluşların da denetim büyük önem arz etmektedir.

- Devletin hukuki denetimleri dışında oto-kontrol sistemi esas alan özdenetimin yapılması,
- Kendi denetim kurumlarının yanında, kooperatiflerin ve birliklerin kendi üst kuruluşları tarafından denetlenmesi,
- Kooperatiflerde bağımsız denetim birimlerinin kurulmasının desteklenmesi,

Tarıma Hizmet Götüren Kuruluşlar:

Komisyonumuzda, tarıma hizmet götüren kuruluşların çok dağınık olması sebebiyle hizmetlerin tam olarak, zamanında, yeterli miktarda götürülemediği, engellendiği veya mükerrer hizmet sebebiyle kaynak israfına neden olduğu görüşüne varılarak;

- Tarım sektörünün tek çatı altında toplanması,.
- Değişik Bakanlık bünyesinde bulunan toprak su kaynaklarının korunması ve idaresi, yaban hayatının korunması ve idaresi, çay ve şeker pancarı yetiştiriciliği gibi yetiştiricilik hizmetleri ve ortak piyasa düzenleri gibi mekanizmalar, gıda ve beslenme ile ilgili hizmetler, tarımsal kooperatif ve birlikler, Dış Ticaret, Hazine ve Gümrük Müsteşarlığı bünyesindeki iç ve dış koruma ve destekleme hizmetlerinin Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın gözetim ve kontrolüne alınması,
- Toprak –Su hizmetlerinin tek bir genel müdürlük bünyesinde toplanarak, Toprak-Su Genel Müdürlüğünün kurulması,
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca yürütülen çiftçi eğitim yayım hizmetleri, aşılama, suni tohumlama, bitki ve hayvan hastalıklarıyla mücadele, soy kütüğü tohum temizleme vb. hizmetlerin çiftçi organizasyonlarına (TZOB, yönetici birlikleri ve kooperatifleri gibi) zaman içinde devredilmesi,
- Aşı üretimi, suni tohumlama ve damızlık üretimi gibi konuların özelleştirilmesi,
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın, gözetim ve kontrol hizmetlerini yerine getirmesi ve uygulama ile ilgili hizmetlerini taşra teşkilatına, mahalli idarelere, çiftçi organizasyonlarına devretmesi,
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın günün şartlarına göre yeniden yapılandırılması,
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın merkez ve taşra teşkilatlarının birbirleriyle irtibatlandırılması,
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı dışındaki gıda ve beslenme ile ilgili hizmetlerin, bakanlık bünyesinde toplanılarak dublikasyonların ve kaynak israfının önlenmesi,
- Tarımsal desteklemelerin, oluşturulacak bir kurul koordinasyonunda yapılması,
- Bakanlığın değişik birimlerinin bünyesindeki su ürünleri hizmetlerinin Bakanlıkta bir bütünlük içinde toplanması,
- Toprak Mahsülleri Ofisi ve TİGEM dışında bakanlığa ve diğer bakanlıklara bağlı KİT'lerin taksit taksit satılması ve toplanan paraların cari harcamalarda kullanılması yerine, özelleştirme planı dahilinde ilgili çiftçi kuruluşlarına veya bunların kuracakları organizasyonlara Karabük örneğinde olduğu gibi devredilmesi,
- Gen kaynaklarının korunması, tarım ve çevre ilişkileri konusunda çalışmalar yapacak Çevre ve Yaban Hayatı ile ilgili bir birimin oluşturulması

1.Tarım Şurası Sonuçları Özetleri :

Türkiye de tarım sektörünün milli ekonomi içerisindeki yeri ve önemi daha uzun yıllar devam edecektir. Tarım sektörünün sorunları tüm ülke ekonomisi ve politikasını yakından ilgilendirmektedir.Tarım sektörünün yapısal sorunlarının kısmen çözülebilmiş olmasına rağmen özellikle resmi ve sivil örgütlenmenin yeterince çözümlenmemiş olması sektörün sorunlarını daha da artırmaktadır. Sonuç olarak bu bağlamada alınabilecek önlemleri şöylece özetlemek mümkündür.

- Tarımdaki kurumsal örgütlenme, resmi ve sivil örgütlenme şeklinde iki ana başlıktaki değerlendirilmelidir. Sivil örgütlenme devletce desteklenmelidir.

- Resmi örgütlenme çerçevesinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın etkinliğini artıracak ürün ve konu bazında ihtisaslaşması ve görev tanımlarının yapılması, tarım ile ilgili tüm resmi ve sivil kuruluşların koordinasyonu Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca sağlanmalıdır.
- Çiftçi Kuruluşları ve Kooperatiflerde eğitim ve denetime ağırlık verilmelidir.
- TC. Ziraat Bankasınca, öncelikle kooperatiflerin ve birliklerin finanse edilmesi sağlanmalıdır. KOBI lerde olduğu gibi düşük faizli kredi verilmelidir.
- Halen dört farklı konuna göre çalışan tarımsal amaçlı kooperatiflerin tek bir kanun altında toplanarak kooperatifler arasında entegrasyon gerçekleştirilmelidir. Tüm kooperatiflerde demokratik kooperatifçilik ilkelerinin uygulanması, kooperatifçilik sorunlarının çözümlenmesine de yardımcı olacaktır.
- Mesleki amaçlı örgütlenme çerçevesinde ise halen TBMM'de bulunan Türkiye Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği (TZOB) nin mevcut konununu iyileştirici yeni kanun ile tarımsal amaçlı üretici birlikleri kanunu'nun çıkarılması gerekmektedir.
- Türkiye Tarım Konseyinin oluşturulması sağlanmılıdır.

Tarım sektörünün birçok sorunu gelişmiş ülkelerdeki gibi çiftçilerin öz yönetiminde bulunduğu üretici organizasyonları tarafından çözülebilecektir. Başarılı bir çiftçi örgütlenmesi ülke tarım kaynaklarının daha rasyonel kullanılmasını gerçekleştirirken, oluşturacağı tarım politikaları ile hem devletin yükünü hafifletecek hem de tarımın ülke ekonomisine katkılarını artıracaktır.

1.Tarım Şurasının Uygulanma Durumunun Değerlendirilmesi

Sonuç raporunda yer alan konu başlıklarına göre I.Tarım Şurası Tarımda Örgütlenme Komisyonu özetle şu hususlar üzerinde görüş belirtmiş ancak bunların çok azı gerçekleştirilebilmiştir;

- Sivil örgütlenmenin devletçe desteklenmesi öngörülmüş olmasına rağmen bu alanda yeterli ve etkin bir çalışma sağlanamamıştır.
- Tarımdaki örgütlenmede Tarım Bakanlığının tüm resmi ve sivil kuruluşların koordinasyonunu sağlaması öngörülmüş ancak burada da yeterli işbirliği sağlanamadığı gibi bu konuda Bakanlığa yeterli kaynak sağlanamıştır.
- Çiftçi kuruluşları ve kooperatiflerde eğitim ve denetime ağırlık verilmesi hedeflenmiş ancak gözle görülür bir başarı sağlamamıştır.
- Kooperatif ve çiftçi örgütlerinin finansmanında T.C.Ziraat bankası kaynakları arttırılması öngörülmüş, uygulamada ise Banka tarımın finansmanından neredeyse tümüyle soyutlanarak tarımın finasmanı boşlukta kalmıştır. Bankanın Zirai Krediler seksiyonu lağvedilmiş, burada çalışan yüzlerce Ziraat Mühendisi diğer kurumlara geçiş yapmışlardır.
- Tarımsal amaçlı kooperatiflerle ilgili 4 kanun tek kanuna düşürülememiş, ancak 3' e düşürülebilmiştir.
- Üretici Birlikleri yasası çıkarılmış olmasına rağmen kamuoyunda beklenilen olumlu etkiyi sağlayamamıştır. Üretici Birlikleri yönetmeliği henüz çıkarılamadığı için uygulamada neler getireceği henüz belli değildir.
- TZOB yasası çıkarılmış ancak bazı hükümleri çok kısa bir süre içerisinde iptal edildiği için, TZOB' nin hala mesleki çiftçi örgütü olarak tarım sektörüne yeterli katkıda bulunamayacağı ortadadır.
- Türkiye Tarım Konseyi kurulması önerilmiş ancak gerçekleştirilememiştir.

Tarımsal kaynakların daha etkin kullanımı açısından yeterli bir çiftçi örgütlenmesinin önü açılamamıştır.

8. SONUÇ ve ÖNERİLER

Tarım ve gıda sektörü sahip olduğu özellikler nedeniyle ülke ekonomisindeki önemini korumaktadır. Tarım Gıda sektörünün sorunlarının çözümü ülkemizdeki ekonomik ve sosyal sorunların da çözümünde büyük rol oynayacaktır. Özellikle Avrupa Birliğine üyelik müzakerelerinin başlayacağı önümüzdeki dönemde en önemli konuların başında tarım sektörü gelmektedir. Nitekim en zor müzakereler de tarım ve gıda sektöründe yaşanacaktır.

Türkiye'de ekonomik ve mesleki amaçlı bir çok kuruluş olmasına rağmen gerek ekonomik gerekse yasal engeller nedeniyle tarımın sorunlarının çözümünde beklenen sonuç alınamamıştır. Bu çerçevede tarım sektöründe örgütlenme sorunlarının çözümüne yönelik öneriler aşağıya çıkarılmıştır.

Türk tarımındaki sorunların nedeni üreticiler olarak algılanmakta ve çözümler üreticilerden ve Tarım Bakanlığından beklenmektedir. Tarımın bugünkü sorunlarının ve sağlıklı geleceğinin inşa edilmesi için üretici, ticaret, dış ticaret, kamu ve üniversite temsilcilerinin ulusal program ve AB tarımı mevzuatı doğrultusunda ortak bir çalışma programının müştereken yürütülmesi şarttır.

Tarımsal örgütler arasında yeterli koordinasyon sağlanamamıştır.Son olarak çıkarılan Üretici Birlikleri Yasası, Ziraat Odaları Birlikleri Yasasındaki hükümler ile kooperatiflerle aynı amaçları taşıyan hükümler içermektedir. Bu durum kuruluşları birbirine rakip duruma getirmektedir.

Bunun önlenmesi için Ziraat Odaları genel mesleki çiftçi organizasyonu olarak görev almalıdır. Üretici birlikleri sadece ürün bazında ihtisaslaşmayı sağlamalıdır. Kooperatifler ise ekonomik amaçlı faaliyet göstermelidir.

Üreticiler için çalışan oda,birlik ve kooperatifler,dernekler kurumlar sayıca çok olmasına rağmen bu kurumlar üretici menfaatlerine yönelik ortak çalışma yapamamakta sonuçta bundan en çok zararı üreticiler ve ülke kaynakları zarar görmektedir.

Son dönemde yaşanan gelişmeler sonucu tarım sektörüne finansman sağlayan T.C. Ziraat Bankasının etkinliği azalmıştır. Tarımın ve kooperatiflerin finansmanını üstlenecek AB mevzuatına uygun bir tarım finansman kurumu kurulmalıdır (FEOGA benzeri) . Burada kooperatifler bankası da alternatif olarak ele alınmalıdır.

Tarıma yapılan desteklerin üretici organizasyonları aracılığı ile yapılması, sonucunda da yapılan desteklerin üretime ve üreticiye yansıması aynı zamanda da tarımda örgütlenme bilincinin ve uygulamasını sağlayacaktır.

Üretici organizasyonlarına sağlanan muafiyet ve istisnaların daha da geliştirilerek üreticilerin örgütlenmesi teşvik edilmelidir.

Halen üç farklı yasaya tabi tarımsal amaçlı kooperatiflerin tek bir yasa çerçevesinde birleştirilerek her bir kooperatif çeşidi için çerçeve anasözleşmeleri hazırlanmalıdır. Böylelikle kooperatiflerin yatay ve dikey entegrasyonu sağlanmış olacaktır.

Çiftçi eğitimi için ülkemizde çok sayıda tarım, hayvancılık ve gıda konusunda hizmet veren fakülte ve meslek yüksekokulu varken düzenli bir çiftçi eğitimi sağlanamamıştır. Devlet Üniversitelere mühendis yetiştir, ben onları kamu kuruluşlarında işe alıp yayım hizmetlerini üstlendiririm demiş ancak 1980 sonrasından itibaren bu hizmetler durma noktasına gelmiştir. Bu durum üniversite ve üreticilerin ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Gelişmiş ülkelerde üniversitelerin yayım servisleri vardır. Yayım servisleri üniversitelerimizde kurulmalı, Üretici üniversite ilişkileri geliştirilmelidir. Yayım hizmetleri sadece ekonomi bölümlerinde yapılandırılmamalı her bölüm ürettiği bilgiyi üreticilere ulaştıracak şekilde bir yeni görev tarifi üniversitelere verilmelidir.

Üretici örgütleri bağımsız finans kaynaklarına sahip olmayan guruptur. Ticaret ve Dış ticaret temsilcilerinin kesintilerle kaynağında oluşturulan sağlıklı sürekli gelir kaynakları sahip olmalarına rağmen bu olanak üreticilerden esirgenmiştir. Son ziraat odaları ve üretici birlikleri kanun tasarısı bu yaklaşımın en yakın ve somut örneğidir. Ziraat Odaları ve Üretici birlikleri sağlıklı gelir sürekli kaynakları sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

Üretici örgütleri bağımsız finans yapılarına kavuşmadığı sürece etkili bir örgüt yapısına sahip olmayacak ve bu beşli bütünsel yapının en önemli ayağı üreticiler güçsüz örgütler olarak kaldıkça Türk tarım ve gıda sektörünün gelişimini engelleyecektir. Bu yapının bizi ithalata bağımlı bir tarım ve gıda sanayiine doğru sürüklediği aşikardır.

Tarım ile ilgili kurumlar 7 yılda bir yapılan şura toplantılarının haricinde her yıl yapılan bir **Tarım Gıda kongresi** hayata geçirilmeli. Sektörün önemli paydaşları bu kongrede içinde bulundukları yılın ve gelecek yılın öngörülerinin yapıldığı. Kurum başkanlarının, Kurmay kadroların ve sekreteryaların birbirlerini tanımaları sağlanmalıdır.

Dünyadaki ileri tarım teknolojilerindeki gelişmeler uydu görüntüleri verilerinin tarımsal mekanizasyon makinalarına aktarılması ile tarımsal mekanizasyon araçları akıllı çevreci, verimlilik sunan teknolojilere dönüşmüştür. Ülkemiz tarımsal üretimde global oyuncu olarak kalabilmek için bu teknolojileri müteahhit firmalar kanalı ile üreticilerin hizmetine sunmak zorundadır. Kamu ,özel sektör,ve üniversitelerde bu konuda yapılan parça parça projelere bütünsel bir yaklaşım ile birleştirilmelidir.

Tarım Bakanlığı Tarım Reformu (ARIP) projesi kapsamında elde ettiği üretici bilgilerini, özel sektör ile ve Üniversiteler ile paylaşmalı. Tarımsal Bilişim başlığı altında yapılan çalışmaları birleştirmelidir. Türk tarımı gelecek vizyonunu Tarımsal Bilişim üzerine kurmalıdır. Gelişmiş ülkelerde bilişim teknolojileri tarımsal üretimin her aşamasında devreye girmiştir.

İleri tarım teknolojilerinin ülkemize girmesine öncülük edecek, Türk tarım ürünleri ve gıda sektörünün ve Türk mutfağının dünyaya tanıtacak uluslar arası tarım gıda ürünlerimize ihracat fırsatları yaratacak bir ulusal fuar tüm ilgili paydaş kurumlar tarafından işbirliği ile oluşturulmalıdır.

Üretimden ihracata tüm ekonomik ve mesleki ve sosyal amaçlı üst örgütleri ortak bir yapıda buluşturan, sinerji yaratan, stratejik ortaklık temeline dayanan, birlikte kazanalım anlayışına dayanan örgütler arası bir bilgi alışverişine olanak sağlayacak bilgi ağı **Tarım Gıda Paydaşları ağı** kurulmalıdır. Bu önerinin benzeri 1997 tarım şurasında, tarım konseyi şeklinde önerilmişse de hayata geçirilememiştir. Aşağıda 1997' de önerilen Türkiye Tarım Konseyinde sunulan öneri daha da geliştirilerek **TARIM VE GIDA PAYDAŞLARI AĞI** şeklinde açıklanmıştır.

Tarım ve Gıda Paydaşları Ağı

Ülkemizde özellikle tarım ve gıda sektöründeki kurumlar arasında eksikliği çokça hissedilen iletişimin ve etkileşimin sağlanması için tarım ve gıda bilgi sistemi portalına gereksinim vardır.

Bu şurada hedeflenen böyle bir tarım gıda bilgi sistemi portalın oluşumunu ve idamesini sağlaması. Bu konuda şura esnasında kurumların görüşlerini bir anket çalışması ile süzülerek bu portalının hayata geçirilmesi sağlanmalıdır.

Tarım ve Gıda Sektörü

Tarım sektörü, tarımsal üretim, gıda sanayii, tedarikçi sektörler, ilgili kamu kurumları, meslek örgütleri, gönüllü kuruluşlar, üniversiteler ve nihayet milyonlarca tüketici birbirine bağlı uzun bir zincirin parçalarıdır. Her biri bir diğerinin çıktısını girdi olarak kullanmaktadır.

Kamuda Yapılanma

Kamu tarafında yetki ağırlıklı olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nda gözükmesine rağmen; yetkiler, Sanayi Bakanlığı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları ile Devlet Planlama Teşkilatı gibi farklı kamu kuruluşları arasında, hatta Başbakanlığa bağlı kuruluşlar ile Devlet Bakanlıklarına bağlı kuruluşlar arasında dağılmış, bir bütün olarak korunması gereken süreçler parçalanmıştır.

Akademik Kuruluşlar

Bu süreçler içinde en etkili rolde bulunması gereken akademik kuruluşlar ne yetişen öğrenciler ve ne de tarım ile ilgili alanlarda yapılması gereken araştırmalar açısından tatminkardırlar. Ayrıca bu kurumların da süreçler içinde yerleri hemen hemen yoktur

Örgütlenme Çabaları

Gıda Dernekleri Konfederasyonu, Tarım Paydaşları Ağı, Ulusal Pamuk Konseyi, Ulusal zeytin konseyi ve çeşitli sektör dernekleri başarılı örgütlenme çabalarına örnektirler. Ancak bugün içinde olduğumuz durum birkaç paydaşın bir araya gelerek çözebileceği bir sınırı aşmıştır.

1. Tarım Şurası

Türk tarım paydaşlarının en kalabalık olarak biraraya geldikleri 1997 yılında yapılan 1.Tarım Şurası'dır.

Şura kararları içinde tüm tarım konseyi kurulması kararı alınmasına rağmen uygulamaya geçmemiştir.

Tarım Üst Kurulu

İlgili bakanlar düzeyinde bir Tarım Üst Kurulu'nun kurulmuş olması önemli bir kazanımdır. Ancak, oluşturulması gereken ağ yalnız ilgili kamu kuruluşlarını değil, ondan daha önemli olarak tarım ve ilgili alanlardaki diğer aktörleri bir araya getirmek durumundadır

Tarım Paydaşları Ağı

Geleneksel olarak tüm sorumluluklarını devlete yükleyerek sadece talepte bulunma konumunu koruyan toplumumuz artık herşeyin devletten beklenmemesi gerektiği gerçeğini görmektedir.
Tarım Paydaşları Ağı bunun bir sonucudur.

Artık paydaşlar gerekli örgütlenmeyi devletten beklemeyecek, aksine, yaptığı örgütlenmeye devlet kurumlarını davet edecektir.

Tarım Paydaşları Portalı

Ülkemizde özellikle tarım ve gıda sektöründeki kurumlar arasında eksikliği çokça hissedilen iletişimin ve etkileşimin sağlanması için bir portal oluşumuna gereksinim vardır.
Bu şurada hedeflenen böyle **bir tarım gıda bilgi sistemi (Ek tablo 1)**portalın oluşumunu ve idamesini sağlaması konusunda kurumların görüşlerini bir anket çalışması ile süzerek bu potalın hayata geçirilmesi sağlanmalıdır.

ÖRGÜTLENMEDE YENİ EĞİLİMLER.. (EK TABLO 2)
AĞ YAPILANMASI (Ağ Yaplanması AB' nin Temel Felsefesidir.)

Etkileyen ve etkilenenlerin hepsini ve de onları bir hiyerarşi içine sokmadan bir araya getirebilecek bir örgütlenme biçimine ihtiyaç var.

Ağ (*network*) Tipi Yapılanma
«Ağ Tipi Yapılanma-ATY»
•Birbirinden farklı yapı, statü ve çalısma geleneklerine sahip kurulusların, bir dizi ortak amaç çevresinde işbirliği yapabilmesi için öngörülüyor..

•Bütün bu kuruluşlar, bir merkeze bagIı olmak yerine esit statüde üyeler olarak bir "ağ"ın düğümleri şeklinde birbirlerine bağlıdırlar..
NİÇİN?
Yeni bir yapılanma tipine niçin ihtiyaç var?
ÇÜNKÜ!!
•Rekabet çagında, bu gücü saglayabilen 2 öge var:
(1) Yaratıcılık,
(2) Sinerjik ürünler üretebilmek
Sinerji ve "Sinerji Ürünü"
SİNERJİ ÖRNEKLERİ!!
•2 kişinin teker teker kaldıramayacakları bir yükü birlikte taşımaları bir basit sinerji ürünüdür..
•Daha sofistike bir sinerji ürünü: *Uluslararası anlaşmalar!*
•Dayanışma anlaşmaları (bireysel, örgütsel ya da uluslararası)
Sinerji örnekleri -devam-
•Bir meslek örgütü, bir kamu kuruluşu ve bir ticari kuruluş ortaklaşa bir proje yaparsa, proje sonunda ortaya çıkabilecek sonuçlar hiçbirisinin tek baslarına yapamayacagı kadar degerli olacaktır. İşte bu sinerji'dir.
Peki, geleneksel örgüt yapıları niçin bir araya kolay getirilemez?
Çünkü;
Her örgüt kendi kimligini,
çalısma usullerini, misyonlarını
korumak isteyecektir..
Bu nedenle, farklı bir yapılanma
anlayışına gereksinim vardır..

Ağ Tipi Yapılanma'da..
•Patron yoktur (ya da herkes kendinin patronudur)
•Ağ'ı olusturan kuruluslar arasında ast-üst ilişkisi yoktur, herkes eşit statütedir
•Tüm ilişkiler, düğümler arasındaki ikili, üçlü, çoklu anlaşmalarla (protokollar) yürütülür
Ağ Tipi Yapılanma'da..
•Yapılan anlaşmalara uyulup uyulmadığı, bütün tarafların üzerinde uzlaştığı bir **AĞ ODAĞI** tarafından izlenir..
•Nasıl izleneceği, evvelden belirlenmiş kurallara uyulmazsa ne yaptırım uygulanacağı, yine taraflar arasındaki anlaşmalarla belirlenir.
Ağ Tipi Yapılanma'da..
•Ağ Odağı'nın işlevi, ağı oluşturan düğüm noktalarının aralarında yapacakları anlaşmalara -bir noter gibi kimliksiz olarak- şahit olmak ve anlaşmaların ihlali halinde, yine tarafların baştan öngörecekleri yaptırımları, onların öngörecekleri biçimde uygulamaktır..
Ağ'a hangi aktörler ve nereye kadar katılmayı kabul ederler?
•Ağ baslangıçta, ona katılmayı kabul eden ve katılma sınırları konusunda birbirleriyle uzlaşabilen aktörlerden oluşmalı, daha sonra giderek genişlemeyi hedef edinmelidir. Buna Güven Çekirdeği denilebilir
•Bunu somutlaştırmak için, katılımcılardan neler isteneceği belirlenmelidir.
İddiasız ama güvenli ve doğurgan bir başlangıç olarak şunlar talep edilebilir:
•Ağ'ın saptanan / saptanacak amaçlarını benimsedigini beyan etmek,
•Ağ Odağı'nın işletme giderlerine ve denetimine gücü oranında katılmayı kabul etmek,
•Diğer paydaşlar ve Ağ Odağı ile yapacağı anlaşmalara (protokol) uymak ve yapılacak gözetimlere razı olmak.

TABLO 7 : TARIM VE GIDA PAYDAŞLARI KURUMLARI

ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİ .

ODALAR	KOOPERATİFLER	BİRLİKLER	DERNEKLER	VAKIF
TZOB	ÇUKOBİRLİK TARİŞ FİSKOBİRLİK KAYISIBİRLİK PANKOBİRLİK ANTBİRLİK BUR.KOZA SAT. KOOP BİR. TASKOBİRLİK TİFTİKBİRLİK GÜLBİRLİK KARADENİZBİRLİK MARMARA BİRLİK İNCİR BİRLİK KOZABİRLİK GAPBİRLİK GÜNEYDOĞUBİRLİK SU ÜRÜNLERİ KOOP. TARIM KREDİ KOOP. TÜRKİYE MİLLİ KOOP BİR.	TUYED TAHIL ÜRT.BİR SOYA ÜRT.BİR SULAMA BİRLİKLERİ ZEYTİN ÜRET. BİR T.DAM.SIĞIR.YTŞ.B. ARI YETİŞTİRİCİLERİ BİRLİĞİ	ADN.ÇİFT.BİR EGE ÇİFT.BİR TRAKYA ÇİFT.BİR Ş.URF.ÖND.ÇİF.B. EKO.TAR.DER ZİRAATCİLER DER. VETERİNER HEK..D VETERİNER TEKNİSYEN DER.	T.TARIMCILAR VAK. SU ÜRN.VAKFI TÜRKİYE KALKINMA VAKFI

TİCARET, SANAYİ, GIDA , MESLEK ÖRGÜTLERİ

ODALAR	DERNEK VE VAKIF SENDİKA
TOBB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI GIDA MÜHENDİSLERİ ODASI ORMAN MÜHENDİSLERİ ODASI ÇEVRE MÜHENDİSLERİ ODASI VETERİNER HEKİMLERİ BİRLİĞİ TÜRK PAZARCILAR ODASI	TUSİAD GIDA DERNEKLERİ KONFEDERASYONU MUSİAD TÜKODER YAĞ SANAYİCİLERİ DERNEĞİ ÇAY SANAYİCİLERİ DERNEĞİ GIDA KATKI MADDELERİ DERNEĞİ İPSALA ÇELTİK ÜRETİCİLERİ DERNEĞİ MEŞRUBATÇILAR DERNEĞİ MEYVE SUYU ENDÜSTRİSİ DERNEĞİ NİŞASTA VE GLİKOZ ÜRETİCİLERİ DERNEĞİ PİRİNÇ DEĞİRMENCİLERİ DERNEĞİ SUSAM TAHİN HELVA REÇEL ÜRETİCİLERİ DERNEĞİ PAKDER UN SANAYİCİLERİ DERNEĞİ TÜRKİYE YUMURTA ÜRETİCİLERİ DERNEĞİ YEM SANAYİCİLERİ DERNEĞİ YAĞ SANAYİCİLERİ DERNEĞİ ULUSAL PAMUK KONSEYİ ULUSAL ZEYTİN KONSEYİ ZEYTİN VE ZEYTİNYAĞI ÜRETİCİLERİ DERNEĞİ TİSİT ZİMİD TRAKYA BİTKİSEL YAĞ SANAYİCİLERİ DERNEĞİ TÜRKİYE BİLİŞİM DERNEĞİ TÜRKİYE KALK.VAK. TEMA TAR.SİG.VAKFI TEK GIDA İŞ.SEN. TARMAK-BİR SED-BİR BESD-BİR TÜRK-TED TÜKODER GÜBRE ÜRETİCİLERİ DERNEĞİ KÜLTÜR TEKNİK DERNEĞİ TÜSEMKOM YUMURTA ÜRETİCİLERİ BİRLİĞİ TÜRK ZİRAAT YÜKSEK MÜHENDİSLERİ BİRLİĞİ DERNEĞİ ZİRAAT MÜHENDİSLERİ BİRLİĞİ VAKFI

DIŞ TİCARET

İHRACAT- BİRLİK VE DERNEKELER	İTHALAT- BİRLİK VE DERNEKLER
TÜRKİYE İHRACATÇILAR MECLİSİ	TİM
AKDENİZ İHRACATÇI BİRLİKLERİ	İTHALATÇI BİRLİKLERİ
EGE İHRACATÇI BİRLİKLERİ	TÜM GIDA İTHALATÇILARI DERNEĞİ
ULUDAĞ İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
ANTALYA İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
GÜNEYDOĞU ANADOLU İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
KARADENİZ İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
ORTA ANADOLU İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
DOĞU ANADOLU İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
SALÇA İHRACATÇILARI DERNEĞİ	
D.KARADENİZ HUB. BAK. Y.T.M. İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
İSTANBUL İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
İSTANBUL TEKSTİL KONF. İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
DENİZLİ TEKS. KONF. İHRACATÇI BİRLİKLERİ	
İGEME	

ÜNİVERSİTELER VE ARAŞTIRMA KURUMLARI

ZİRAAT FAK.	GIDA MÜH.	VET.HEKİMLİĞİ	ORMANCILIK	SU ÜRN.FAK
ATATÜRK ÜNV.	ADNAN MEN. ÜNV	ADNAN MEN.ÜNV		KTÜ DENİZ BİLİMLERİ
ADNAN MENDERES. ÜNV	AKDENİZ ÜNV.	ANKARA ÜNV.	ANKARA ÜNV.	İSTANBUL.Ü
AKDENİZ ÜNV.	ANKARA ÜNV.	DİCLE ÜNV.	TRAKYA ÜNV.	EGE.Ü
ANKARA ÜNV.	ÇUKUROVA ÜNV.	ERCİYES ÜNV.	ULUDAĞ ÜNV.	19 MAYIS .Ü
ÇUKUROVA ÜNV.	DİCLE ÜNV.	FIRAT ÜNV.	BALIKESİR ÜNV.	S DEMİREL
DİCLE ÜNV.	EGE ÜNV.	SELÇUK ÜNV.	DOKUZ EYLÜL.	ÇUKUROVA
EGE ÜNV.	SÜTÇÜ İMAM ÜNV.	SELÇUK ÜNV	EGE ÜNV.	FIRAT
SÜTÇÜ İMAM ÜNV.	MUSTFA KEMAL ÜNV.	ULUDAĞ UNİ.	K.DENİZ ÜNV.	KTÜ SU ÜRÜNLERİ
MUSTFA KEMAL ÜNV.	19 MAYIS ÜNV.	KIRIKKALE.Ü	SAKARYA ÜNV.	MERSİN
19 MAYIS ÜNV.	SELÇUK ÜNV.	KOCATEPE .Ü	KAFKAS Ü	AKDENİZ
SELÇUK ÜNV.	TRAKYA ÜNV.	19 MAYIS.Ü	KARA ELMAS.Ü	MUSTAFA KEMAL
TRAKYA ÜNV.	ULUDAĞ ÜNV.	AKDENİZ .Ü		ON SEKİZ MART
ULUDAĞ ÜNV.	HARRAN ÜNV.	100 YIL .Ü		MUĞLA.
HARRAN ÜNV.	FIRAT ÜNV.	KAFKAS.Ü		
ONSEKİZ MART ÜNV.		MUSTAFA KEMAL .Ü		
İSPARTA SÜLEYMAN .D.Ü		ATATÜRK .Ü		
KTU		İSTANBUL.Ü		
OSMAN GAZİ ESKİŞEHİR		HARRAN Ü		
GAZİ OSMAN PAŞA.Ü				
100.YIL VAN .Ü				

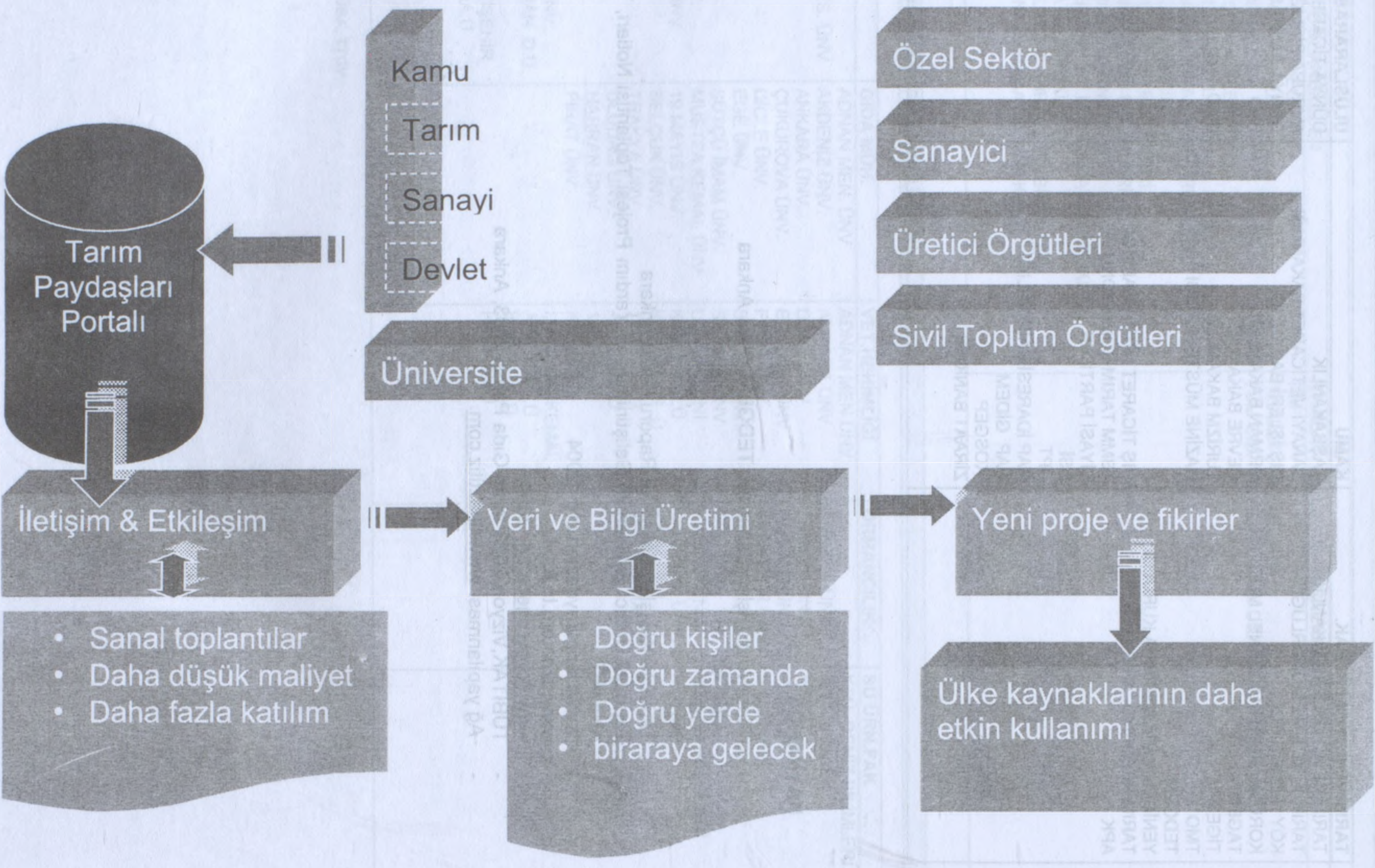
***TÜBİTAK, TÜBA, TTGV.**

KAMU TARIM GIDA KURULUŞLARI		
TARIM VE KÖYİŞLERİ BAK.	**KAMU**	**ULUSLARARASI KURULUŞLAR**
TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI	BAŞBAKANLIK	DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ
TARIM İL VE İLÇE MÜDÜRLÜĞÜ	SANAYİ VETİCARET BAKANLIĞI	AVRUPA BİRLİĞİ TEMSİLCİLİĞİ
KÖY HİZMETLERİ	DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI	DÜNYA BANKASI
KORUMA KONTROL GENEL MÜD.	ORMAN BAKANLIĞI	FAO
TAGEM	ÇEVRE BAKANLIĞI	IMF
TİGEM	TURİZM BAKANLIĞI	İFAD
TMO	HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI	
TEDGEM		
YENİDEN YAPILANDIRMA KURULU		
TARIM REFORMU ARİP	DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI	
APK	TBMM TARIM KOMİSYONU	
	SİYASİ PARTİLER	
	DSİ	
	DPT	
	GAP İDARESİ BAŞKANLIĞI	
	GAP GİDEM	
	İKOSGEP	
	ZİRAAT BANKASI	

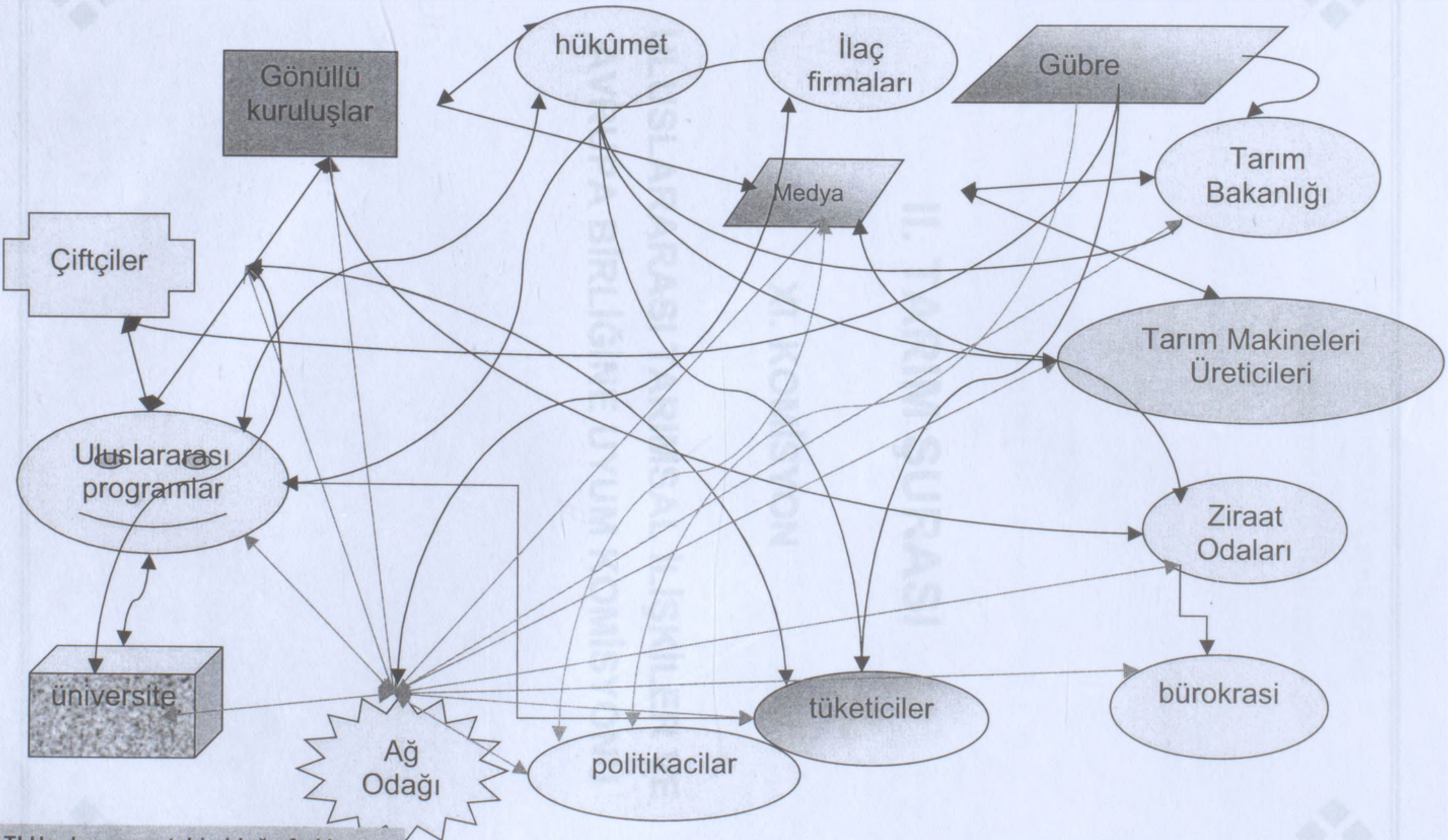
KAYNAKÇA :

- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TEDGEM, 2004 Ankara
- TÜBİTAK
- TÜBA
- TTGV
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Raporu, 2000 Ankara
- Tarımsal Üretici Birliklerinin Geliştirilmesine Yardım Projesi Toplantısı Notları, TKB, 1999, ANKARA
- www. tarimpaydaşlari.org. 2004
- www. tzob.org.tr.2004
- www.copa.cogeca.be, 2004
- TÜBİTAK,Vizyon 2023 tarım Gıda Paneli 2003, Ankara
- Ağ yapılanması www.tinaztitiz.com.

EK TABLO 1 TARIM PAYDAŞLARI BİLGİ SİSTEMİ

EK TABLO 2 : TARIM PAYDAŞLARI AĞ YAPILANMASI

DİKKAT! Her kurumun tabi olduğu farklı yasal statüler, farklı geometrik şekillerle temsil edilmiştir..

AĞ YAPILANMASI İÇİNDE ÇEŞİTLİ KURUM VE KURULUŞLAR (bağlantılar yalnızca gösterim amaçlıdır) v 2.0 - 29.05.03

II. TARIM ŞURASI

XI. KOMİSYON

ULUSLARARASI TARIMSAL İLİŞKİLER VE AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM KOMİSYONU

ULUSLARARASI TARIMSAL İLİŞKİLER VE AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM KOMİSYONU

Başkan: Prof. Dr. A. Halis AKDER (ODTÜ)

Başkan Yrd.: A. Müfit ENGİZ (TKB/TÜGGM)

Raportör (Dünya Ticaret Örgütü ile İlişkiler) : Elçin EDİS (DTM)

Raportör (Uluslararası İlişkiler): Dr. A. Levent Yener (HM)

Raportör (Avrupa Birliğine Uyum Çalışmaları) : M.Erhan Ekmen (TKB/ DİATK)

Raportör (AB'ye Tam Üyeliğin Tarıma Etkileri) : Hatice Ünal (TZOB)

Uzmanlar Listesi (Raporun yazımına doğrudan katkısı olanlar) : Prof.Dr.A. Halis Akder, A.Müfit Engiz, Elçin Edis, Dr. A. Levent Yener, M.Erhan Ekmen, Dr. Nurullah Özcan, Prof.Dr. Gülcan Eraktan, Prof.Dr. Erol Çakmak, Doç.Dr. Ferruh Işın, Dr. Servet Kefi, Özlem Gül Ertuğrul. Doç.Dr. Yaşar Uysal,

Uzmanlar Listesi (Toplantılara Katılanlar) : Dr. Fahriye Öztürk, Prof.Dr. Orhan Morgil, Hasan Hüseyin Çoşkun, Ahmet Zeki Yılmaz, Gülay Subaşı, Ender Yenen, Mehmet Tarakçıoğlu, Begüm Aydınlı, Mükerrem Arsoy, Belkıs Gürsel, Mehmet Ergünel, Çağrı Köseyener, Engin Dikici, Mustafa Tan, Oana Çorat, Yavuz Kuran, Mithat Bal, Saim Dağ, Hatice Ünal, Naki Yavuz Şenturan, Evren Güldoğan, Ender Yenen.

GİRİŞ

Her ülkenin kendi ulusal politikalarını esas alarak uluslararası alanda ilişki kurması mümkün olamayacağı için, uluslararası mal ve para hareketlerinin dayandırılacağı bir ortak kurallar bütünü oluşturulması gerekmiştir. Uluslararası tarım politikası olarak adlandırılabilecek bu kurallar bütününün esasını uluslararası tarımsal ilişkiler oluşturur ve uluslararası ilişkiler yapılan uluslararası anlaşmalar çerçevesi içinde yürütülür.

Tarım kesimi ile ilgili uluslararası her anlaşma uluslararası tarımsal ilişkiler arasında yer almakla beraber, uluslararası her anlaşma uluslararası tarım politikasının kapsamına girmez. Bu nedenle uluslararası tarımsal ilişkiler ve uluslararası tarım politikasının tanımlarının yapılması gerekir.

Uluslararası tarımsal ilişkiler uluslar arasında tarım kesimini ilgilendiren çeşitli konularda yürütülen işlemleri ve bu işlemlerin düzenlenmesine yönelik sistemleri kapsamaktadır. Uluslararası tarımsal ilişkilere konu olan uluslararası düzeyde tarımsal alanda mal ve para hareketleridir[1 2]. Uluslararası tarımsal ilişkilerin oluşması üç ana konu çerçevesinde olur; ulusal düzeyde ve uluslararası düzeyde belirlenen politikalar ve bu politikalardan etkilenen uluslararası hareketler. O halde uluslararası tarımsal ilişkilerin oluşumunda rol oynayan, bir taraftan ulusal hükümetlerin belirlediği ulusal tarım politikaları, diğer taraftan uluslararası örgütler ve uluslarüstü yetkilere sahip ekonomik birleşmeler tarafından getirilen kurallar bütünü olarak düşünülebilecek uluslararası tarım politikasıdır. Ulusal politikalar uluslararası örgütlerin belirlediği politikalara uygun olarak oluşturulur. Buna karşılık her ülkenin ulusal tarım politikası değil ama, ekonomik açıdan güçlü gelişmiş ülkelerin politikaları da uluslararası politikaları etkileyebilmektedir. Gene (AB ülkelerinin izledikleri Ortak Tarım Politikası örneğinde olduğu gibi) uluslarüstü politikalardan üye ülkelerin ulusal politikaları kadar olmasa da, diğer ülkelerin ulusal politikaları da etkilenmekte, ama üye ülkelerin ulusal politikaları, uluslarüstü politikaya etkide bulunamamaktadır. Ayrıca uluslararası ve uluslarüstü politikalar da karşılıklı olarak birbirini etkileyebilmektedir[3].

Uluslararası tarım politikasının tanımı, "dünya ekonomisi açısından ağırlık taşıyacak sayıda ülkeye uygun gelecek belirli uluslararası hedeflere göre ekonomik olayların oluşumu için uluslararası anlaşmalar çerçevesinde alınan önlemler sistemi"[4] şeklinde yapılabilir.

Uluslararası tarım politikası kararları ya uluslararası kuruluşlar eliyle alınmakta, ya uluslararası anlaşmalara göre düzenlenmekte veya bölgesel bazı birleşmeler çerçevesinde yürütülmektedir. Uluslararası kuruluş ve anlaşmalar çerçevesinde izlenen politikalar genelde (konu veya ürün bazında) ilgili bütün ülkelerin katılımına açıkken, bölgesel birleşmeler belirli bölgelerde yer alan veya belirli ekonomik sistemlere bağlı ülkeler arasında kurulmuş ekonomik birleşmelerdir.

Uluslararası tarım politikası bu şekliyle genel/küresel ve bölgesel olarak ikiye ayrılabilir[5]. O halde uluslararası tarım politikası denilince uluslararası tarımsal ilişkiler ve uluslararası tarım politikasına küresel ve bölgesel yaklaşım çerçevesinde ortaya konulan kurallar bütünü düşünülmelidir.

Ulusal tarım politikası alanları çok geniş olduğu halde uluslararası tarım politikası alanları çok daha dar kapsamlıdır. Ulusal ve uluslararası tarım politikalarının kapsamlarının farklı olması nedeniyle uluslararası tarımsal ilişkilerin ulusal ve uluslararası politikalardan etkilenmesi farklı alanlarda olmaktadır.

Uluslararası tarımsal ilişkiler ulusların tarımsal konularda aralarında bir hareketlilik yaratmaları olduğuna göre, ulusal politikalar bu hareketliliği etkilemekte ve bundan etkilenmektedir. Ama bu hareketliliğin kuralları uluslararası tarım politikası ile belirlendiğinden, uluslararası tarım politikası da uluslararası tarımsal ilişkileri etkilemektedir. Uluslararası tarım politikası kararları ise dünya piyasalarından etkilenmekte, dolayısıyla uluslararası tarımsal ilişkilerdeki gelişmeler de uluslararası tarım politikası karar alma sürecine etkide bulunmaktadır.

Uluslararası tarım politikası genel/küresel kapsamda sektörel olarak adlandırılabilecek düzenlemelere konu olmaktadır. Örneğin bir üründe üretici/ ihracatçı ve ithalatçı ülkeler bir araya gelerek çok taraflı anlaşmalar yapabilirler. Bu anlaşmalar bir ürünün yalnız tek bir pazarlama ögesini

(fiyat, dış ticaret vb) veya yine bu ürünle ilgili birkaç alanı (üretim, stoklama, dış ticaret vb.) birlikte düzenleme amacını güdebilirler. Uluslararası Buğday, Zeytinyağı, Pamuk, Bitkisel ve Hayvansal Yağlar, Sığır eti, Süttozu Anlaşması vb. gibi.

Küresel anlamda bir diğer uluslararası tarım politikası yaklaşımı ise ürünlerin çeşitli pazarlama evrelerini düzenlemek amacına yönelik olabilir; burada da üretim, tüketim, stoklar, dış ticaret, fiyatlar veya açlıkla karşı karşıya olan ülkelere gıda yardımı gibi konular ele alınmaktadır. Bu alanlarda işbirliği ve eşgüdüm sağlanması, uluslararası örgütlerin devreye girmesiyle olmaktadır. Gıda yardımı ve tarımsal gelişmeye katkı FAO, Dünya Gıda Konseyi, Dünya Gıda Programı, kredilerle tarımsal gelişmenin desteklenmesi Dünya Bankası Grubu ve IFAD, dünya ticaretinin düzenlenmesi DTÖ, UNCTAD vb. gibi Birleşmiş Milletlere bağlı örgütlerce yürütülebilir.

Bölgesel yaklaşımda ise aynı coğrafi bölgede veya aynı siyasi blok içinde yer alan ülkelerin kurduğu ekonomik ilişkiler çerçevesinde politikalar belirlenmektedir. AB bu yaklaşıma en güzel örneği oluşturmaktadır. Tarım politikası kararları AB nin Ortak Tarım Politikasında (OTP) uluslarüstü organlarca alınmakta ve bütün üye ülkelerce gereği yapılmaktadır. Ancak geniş kapsamlı bölgesel yaklaşımın ulusal politikalarda olduğu kadar fazla konuyu kapsamadığı, böyle geniş kapsamlı bir yaklaşımla ulusal politikalara göre daha sınırlı alanlara müdahale edildiği de gözden uzak tutulmamalıdır.

Türkiye ulusal tarım politikalarını belirlerken, uluslararası kuruluşlara üye bütün diğer devletlerde olduğu gibi, uluslararası platformlarda alınan uluslararası tarım politikası kararlarına uymak durumundadır. Ayrıca AB ile tam üyeliği hedefleyen ilişkileri nedeniyle AB mevzuat ve politika uygulamalarına uyum yükümlülüğünü üstlenmiştir. II. Tarım Şurasının XI. Komisyonu uluslararası tarım politikasının Türk tarımı ve tarım politikasını nasıl etkilediğini ve Türkiye'nin hedefleri açısından alınması gereken önlemleri mevcut durumu, sorunları ve önerileri bu çalışmayla irdelenmiştir.

1. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (DTÖ) İLE İLİŞKİLER

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının (GATT) yürürlüğe girdiği 1947 yılından, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)' nün kurulduğu 1995 yılına kadar geçen yaklaşık yarım asırlık sürede tarım ürünleri uluslararası ticaret kurallarının dışında kalmıştır. Sekizinci Çok Taraflı Ticaret Müzakeresini "Uruguay Round" başlatan kararın alındığı Punta Del Este'de yayımlanan 20 Eylül 1986 tarihli Bakanlar Deklarasyonu, tarım sektörünün de müzakerelere katılması yönünde açık bir görev talimatı içermiştir. Tarım önemli, tartışmalı ve en uzun süren gündem maddesi olmuştur. Nisan 1994'te 123 ülke tarafından imzalanan 22.000 sayfalık Marakeş Protokolü ile sonuçlanmıştır.

1.2 Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması

Dünya tarım ürünleri ticareti DTÖ'nün Kuruluş Anlaşmasına ek olan Tarım Anlaşması ile ilk kez kurallara bağlanmıştır. Anlaşma, tarım ürünleri ticaretinde adil, öngörülebilir ve serbest piyasa mekanizması prensiplerine dayalı bir sistemi hedeflemektedir. Anlaşma pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destek uygulamalarına ilişkin esasları içermektedir[6]. Özel ve lehte muamele ilkesi çerçevesinde, Gelişme Yolundaki Ülkeler (GYÜ) ve En Az Gelişmiş Ülkeler'e (EAGÜ), Gelişmiş Ülkelerden (GÜ) farklı oran ve sürelerde indirime gidebilme imkanı sağlanmış, EAGÜ'ler tarife indirim mükellefiyetinden muaf tutulmuşlardır. DTÖ Tarım Anlaşmasının getirdiği kural ve disiplin aşağıdaki gibi özetlenebilir.

1.2.1 Pazara Giriş

GÜ'ler, 1 Eylül 1986 tarihindeki tarife oranları üzerinden, yıllık eşit indirimler yoluyla altı yıllık bir süre içinde, ürün bazında % 15 ve ortalama %36 oranında indirim taahhütünde bulunmuşlardır. GÜ'ler için uygulama dönemi 2001 yılı sonunda bitmiştir. GYÜ'ler için ise, aynı tarihte geçerli oranlar üzerinden, 10 yıllık dönemde, her bir ürün için %10'un altında olmamak koşuluyla, basit

ortalama ile %24 oranında indirim yükümlülüğü bulunmaktadır. GYÜ'ler için uygulama dönemi ise 2004 yılında sona ermiştir.

Tarife dışı engellerin kaldırılmasının doğurabileceği olumsuz etkileri giderebilmek üzere tarifelendirme yapmış (tarife dışı engeller gümrük vergilerine dönüştürmüş) ülkelere "özel korunma önlemleri" mekanizması sağlanmıştır. Özel Korunma Önlemleri ithalat miktarının Anlaşma'da belirlenmiş bir eşik seviyeyi aşması veya ithal mal fiyatının belirli bir düzeyin altına düşmesi durumunda ek vergi uygulayabilme olanağı sağlamaktadır. Pazara giriş imkanlarının korunması (current access) ve pazara minimum giriş (minimum access) olanaklarının sağlanması amacıyla tarifelendirme yapmış ülkelere "tarife kotası" olanağı getirilmiş, gelişme yolundaki ülkelere bir kerelik, daha önce GATT'a konsolide etmedikleri tarım ürünlerinin vergilerinde bir koşul aranmaksızın tavan konsolidasyonuna (ceiling binding) gitme, böylelikle tarifelerini ilk aşamada yükselterek, yüksek oranlardan indirime başlayabilme olanağı sağlanmıştır. Türkiye tavan konsolidasyonundan yararlanmıştır.

1.1.3 İhracat Sübvansiyonları

DTÖ Tarım Anlaşmasında indirime tabi ihracat sübvansiyonları tanımlanmakta, bunların, bütçeden ayrılan pay ve sübvansiyonlu mal miktarı bazında 1986-1990 ya da 1991-92 dönemindeki oranlar üzerinden indirime tabi kılınması öngörülmektedir. Söz konusu yıllarda ihracat sübvansiyonu uygulamamış ülkelerin sübvansiyon kullandırma hakkı yoktur. Türkiye, Uruguay Round'da ihracat sübvansiyonu kullanma taahhüdünde bulunan 25 ülkeden biridir. Ülkemiz 44 üründe sübvansiyon taahhüdünde bulunmuştur. Türkiye'nin ihracat sübvansiyonu taahhüt listesi, XXXVII Sayılı DTÖ Taviz Listesinin ekinde yer almaktadır. Sübvansiyon kullandırma taahhüdünde bulunan diğer ülkeler şunlardır: Avustralya, Brezilya, Bulgaristan, Kanada, Kolombiya, Güney Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, AB, Macaristan, İzlanda, Endonezya, İsrail, Meksika, Yeni Zelanda, Norveç, Panama, Polonya, Romanya, Slovak Cumhuriyeti, Güney Afrika, İsviçre, Uruguay, ABD, Venezuela.

Anlaşma uyarınca, gelişmiş ülkeler indirime tabi sayılan ihracat sübvansiyonlarını, Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra, bütçe harcamaları ve sübvansiyonlu ürün miktarları itibarı ile altı yıl içinde sırası ile %36 ve %21 oranlarında azalttılar, bu oranlar gelişme yolundaki ülkeler için sırası ile on yıl içinde %24 ve % 14 oldu. Anlaşmada ayrıca, ihracat sübvansiyonlarına benzer etkiler yarattığı kabul edilen ihracat kredileri, ihracat kredi garantileri ve sigorta programları ile uluslararası gıda yardımları da ele alınmıştır. Bu tür uygulamalar, ihracat sübvansiyonu taahhütlerinden sapan hususlar (dolaylı yoldan ihlal) "circumvention of export subsidy commitments" olarak adlandırılmakta, ayrı bir madde halinde düzenlenmektedir.

1.1.4 İç Destekler

DTÖ Tarım Anlaşmasında üretim ve ticaret üzerinde bozucu etkileri dikkate alınarak üç tür iç destek tanımlanmıştır. Daha çok müdahale fiyatı şeklinde uygulanan üretim ve ticaret üzerinde bozucu etkileri olduğu kabul edilen iç destekler "amber box" GÜ ve GYÜ'lerce farklı süre ve oranlarda indirime tabi tutulmuştur. Bu tür iç desteklerin GÜ'lerce 6 yılda % 20, GYÜ'lerce 10 yılda %13.33 oranında azaltılması hükme bağlanmıştır. Anlaşmada yer alan asgari destek "de minimis" tanımı uyarınca bir ürünün ait olduğu yıldaki üretim değerinin GÜ'ler için %5 ve GYÜ'ler için %10'u aşmaması halinde, söz konusu desteklerin indirim taahhüdü dışında kalması kabul edilmiştir. Türkiye "de minimis" taahhüdünde bulunmuştur.

Üretimi sınırlayan programlar kapsamındaki doğrudan ödemeler "blue box" iç destek indirim taahhüdü dışında kalan destekleme politikalarından biri olarak düzenlenmiştir. Söz konusu ödemeler, üretimi kısıtlayan bir program çerçevesinde uygulanmak kaydıyla, sabit alan ve verime yapılan ödemelerle, baz üretim seviyesinin % 85 veya daha azı üzerinden yapılan ödemeler ile sabit sayıda adet üzerinden yapılan canlı hayvan ödemelerini kapsamaktadır.

İndirim taahhüdü dışında kalan bir diğer iç destek türü yeşil kutu "green box" desteklerdir. Söz konusu desteklerin ticaret ve üretim üzerinde bozucu etkilerinin hiç olmadığı veya çok az olduğu

kabul edilmektedir. Anlaşmaya göre indirim hükümlerinden muaf olan bu desteklerin, tüketicilerden yapılan transferleri içermeyen kamu destekli devlet programları çerçevesinde verilmesi, üreticilere fiyat desteği sağlamada etkisi olmaması ve Anlaşmada sayılan diğer kıstasları karşılaması gerekmektedir. Yeşil kutu kapsamında olabilecek destekler, ikinci ekte maddeler halinde sayılmaktadır: tarıma veya kırsal topluma fayda sağlayan veya hizmet getiren proglamlarla ilgili harcamalardan oluşan kamu hizmet programları (altyapı); gıda güvenliği amaçlı kamu stokları; yurtiçi gıda yardımı; üreticilere doğrudan ödemeler; fiyattan ve üretimden bağımsız gelir desteği; gelir sigortası ve net gelir güvenliği programlarına devletin mali katkısı; doğal afetler için yapılan yardım ödemeleri; üretici emeklilik programları aracılığıyla sağlanan yapısal uyum yardımı; kaynakların üretim dışına alınması yoluyla yapılan yapısal uyum yardımı; yatırım teşvikleri yoluyla sağlanan yapısal uyum yardımı; çevre programı kapsamındaki ödemeler, bölgesel yardım programı kapsamındaki ödemeler .

1.2 DTÖ İleri Tarım Müzakereleri

Tarım sektöründe Uruguay Round ile başlayan reform sürecinin devamı yönünde açık bir talimat niteliği taşıyan DTÖ Tarım Anlaşmasının 20. maddesi hükmü çerçevesinde, "ileri tarım müzakereleri" olarak adlandırılan müzakere süreci 23-24 Mart 2000 tarihli, DTÖ Tarım Komitesinin ilk özel oturum toplantısı ile Cenevre'de başlatılmıştır.

Müzakerelerin Mart 2000 tarihli ilk özel oturum toplantısından itibaren bir yıl süren ilk aşamasında tüm üye ülkeler ön müzakere önerilerini sunmuşlardır. Müzakerelerin, 2001 yılı Mart ayında başlatılan ikinci aşamasında, tartışmalar tarife kota yönetimi, tarifeler, amber kutu önlemleri, özel ve lehte muamele, ihracat sübvansiyonları, ihracat kredileri, ticari devlet teşekkülleri, ihracat kısıtlamaları, gıda güvenliği, gıda güvencesi, kırsal kalkınma, coğrafi işaretler, yeşil kutu destekleri, mavi kutu destekleri, özel korunma önlemleri, çevre, ticari preferanslar, gıda yardımı, tüketicinin bilgilendirilmesi ve etiketleme, sektörel inisiyatifler konularında sürmüş ikinci tur tartışmalar, 4-7 Şubat 2002 tarihlerinde yapılan özel oturum toplantısı ile sona ermiştir.

Müzakereler 2000 yılı Mart ayından 2001 yılı sonunda Doha'da yapılan Bakanlar Konferansına dek devam etmiş, Bakanlar Konferansı sonunda yayımlanan Deklarasyon ile Doha Kalkınma Gündemi "Doha Development Agenda" olarak adlandırılan çok taraflı ticaret müzakerelerine dahil edilmiştir.

Doha Bakanlar Deklarasyonunun 14. paragrafında modalitelerin (önerilerin gerekliliği, tasarımı, olabilirliğinin) saptanması için öngörülen nihai tarih 31 Mart 2003 olarak belirlenmiştir. Üye ülkelerin en geç 2003 yılı Eylül ayında Cancun (Meksika)'da yapılacak 5. Bakanlar Konferansına kapsamlı taslak taahhütlerini sunmaları, tüm müzakere sürecine ilişkin genel bir gözden geçirmenin Meksika'da gerçekleştirilmesinin ardından tek taahhüt ("Single Undertaking" olarak bilinen bu prensip, tüm DTÖ Anlaşmalarının üye ülkeler açısından bir paket olarak hak ve yükümlülük doğuracağına işaret etmektedir) ilkesi gereğince çok taraflı ticaret müzakereleri ile birlikte 1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla müzakerelerin sonuçlandırılması ve tarım sektörüne ilişkin yeni uygulama dönemine başlanması hedeflenmiştir.

1.2.1 Cancun Bakanlar Konferansı'na kadar yaşanan gelişmeler

Avrupa Birliği (AB), liberalizasyon kanadında yer alan Cairns Grubu ülkeleri (söz konusu ülkeler, 1986 yılında Uruguay Round sırasında Avustralya'nın Cairns şehrinde yapılan Bakanlar Düzeyindeki toplantıya iştirak eden önemli tarım ürünleri ihracatçısı ülkelerdir: Arjantin, Avustralya, Bolivya, Brezilya, Kanada, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Fiji, Guatemala, Endonezya, Malezya, Yeni Zelanda, Paraguay, Filipinler, Güney Afrika, Tayland, Uruguay) ve ABD'nin karşısında özellikle ihracat sübvansiyonları ve tarife indirimleri konusunda, korumacı bir tutum sergilemiştir. Tam liberalizasyonu" İleri Tarım Müzakereleri sonucunda ulaşılacak bir hedef olarak değerlendirmeyen AB'ye "status quo'cu" yaklaşımında aday ülkelerin yanısıra İsviçre, Japonya, Kore, Norveç gibi tarım ürünleri ithalatçısı gelişmiş bazı ülkeler de tam destek vermiştir.

AB, ihracat sübvansiyonları konusunda kendisine yöneltilen eleştirilere karşı ABD tarafından verilen ihracat kredilerini pazarlık konusu etmiş, ihracat sübvansiyonlarında herhangi bir indirimi ihracatta rekabeti etkileyen tüm araçların ele alınması şartına bağlamıştır. AB müzakerelerin ilerleyen aşamalarında da "parallellism" kavramı altında, söz konusu yaklaşımını korumuştur. AB iç destekler konusunda da anlaşmadaki mevcut sınıflandırma çerçevesinde üretim ve ticareti bozucu iç desteklerde indirime hazır olmakla birlikte, pek çok ülke tarafından ticareti bozucu olarak nitelendirilen mavi kutu önlemlerin devamını istemekte, ticaret ve üretimi bozmadığı veya en az bozduğu kabul edilen yeşil kutu desteklerin ise fakirliğin önlenmesi, hayvan refahı, gıda güvenliğinin sağlanması gibi sosyal amaçlara hizmet edebilecek şekilde, genişletilerek devamını savunmaktadır. Tarım ürünlerinde yeni tarife indirimleri konusunda ise AB, uzun sure indirimin çerçevesini sınırlı yorumlamış, sınırlı bir liberalizasyon sağlayacak "Uruguay Round Formülü" yeni indirim yöntemi olarak benimsemiştir. Bununla birlikte, müzakerelerin son aşamasına gelindiğinde, AB, yaşanan tıkanıklığı aşmak üzere bu tutumundan vazgeçmiş, bu durumu da kendisi açısından bir taviz olarak nitelemiştir.

Cairns Grubu müzakerelerin başlangıcından bu yana hızlı bir liberalizasyon yönündeki tavrını muhafaza etmiş ve tüm müzakere alanlarında bu amaca hizmet edecek öneriler ortaya koymuştur. Bu ülkeler açısından tarım ürünleri ihracat olanaklarının geliştirilmesi ortak paydayı teşkil etmiştir. Bu doğrultuda iç destekler ve ihracat sübvansiyonları ile tarifelerde, nihai amacı tam liberalizasyon olan esaslı indirimler Cairns Grubu'nun ortaya koyduğu önerilerin özelliği olmuştur. Müzakerelerin son aşamasında, grup içindeki GYÜ'lerin başka bir ortak hareket içine girmeleriyle ortak söylem üretmede bir ölçüde zayıfladıkları gözlenmiştir.

ABD, Cairns Grubu ile birlikte liberalizasyon yanlısı kanatta yer almıştır. Tarım üreticilerinin ihracat olanaklarını artıracak bir yapının oluşturulması ABD tarafından nihai hedefi olarak görülmüştür. ABD bu amaçla stratejisini, kendi üreticisinin uluslararası pazarlarda rekabet gücünü ve pazara giriş olanaklarını artırmak üzere başta AB olmak üzere tarım sektöründe yüksek sübvansiyon ve iç destek kullandıran ülkelerin indirime zorlanması ve tarifelerin azaltılması üzerine kurmuştur.

Diğer taraftan, büyük ölçüde ekonomik gelişmişlik düzeylerindeki farklılıklara bağlı olarak, kendi içlerinde homojen bir yapı göstermemekle birlikte, GYÜ'lerin geçmiş döneme kıyasla, yeni müzakere sürecine daha aktif ve etkin katılım sağladıkları görülmüştür. Bu ülkelerin Uruguay Round sonrası Anlaşmadan kaynaklanan beklentilerinin gerçekleşmemiş olması ve uygulama döneminde Anlaşma hükümlerinin uygulanmasına yönelik kazandıkları deneyim etkili olmuştur. Müzakerelerde özellikle Hindistan ve Pakistan aktif bir rol üstlenmiş, başta AB olmak üzere GÜ'lerin uyguladıkları yüksek iç destek ve sübvansiyonlar konusunda önemli eleştiriler getirmişlerdir. Diğer taraftan, müzakere sürecinde GYÜ'ler arasında, farklı önceliklerle alt gruplar da ortaya çıkmıştır. Barbados, Küba, Dominik Cumh., Mauritus gibi GYÜ'ler küçük ada ekonomilerinin sorunları üzerinde yoğunlaşırken, Net Gıda İthalatçısı GYÜ'ler de müzakerelerde sübvansiyonların dünya fiyatları ve dolayısıyla ithalatları üzerindeki etkisini ön plana çıkarmışlardır.

Müzakerelerde, modalitelerin belirlenmesi açısından nihai tarih olarak tespit edilmiş olan 31 Mart 2003 tarihi itibarıyla bir uzlaşıya varılamamıştır. Bu durum, sadece tarım müzakereleri açısından değil, tüm çok taraflı ticaret müzakereleri açısından ciddi tehdit yaratmıştır. Mart ayından itibaren Cenevre'de görüşmelere devam edilmekle birlikte, bir sonuç alınamamıştır. İleri Tarım Müzakerelerinde Cenevre'de sürdürülen müzakerelerde yaşanan tıkanıklık, Doha Kalkınma Raundunun başarısını başlangıcından bu yana tarım müzakerelerinde atılacak adımlara bağlayan çevrelerde bir umutsuzluk ve hayal kırıklığı yaratmıştır.

Ancak daha sonra gelişen AB ve ABD yakınlaşması ve yayınladıkları ortak metin DTÖ Tarım Müzakereleri, Cancun Bakanlar Konferansı ve Doha Kalkınma Roundu açısından önemli yansımalar yapmıştır. Bu yakınlaşma Cancun'daki müzakerelere yeni bir ivme kazandırmıştır. Zira, GYÜ'ler, olası bir mutabakatın tesis edilmesi halinde istediklerini elde etme olasılığının ortadan kalkacağı endişesiyle yeni arayışlara girmek durumunda kalmışlardır. Bu gelişmeler

sonucu, DTÖ Genel Konseyinde İleri Tarım Müzakereleri konusunda sürdürülen tartışmalar çerçevesinde 20 Ağustos 2003 akşamı yapılan toplantıda aralarında Brezilya, Hindistan, Arjantin ve Çin'in bulunduğu 16 ülke tarafından yayımlanan ve bilahare Pakistan tarafından taraf olunan metin (JOB(03)/162) daha sonra G-20'ler (20 Ağustos 2003 tarihinde Arjantin, Brezilya, Bolivya,Çin, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Ekvator, Guatemala,Hindistan, Meksika, Paraguay, Peru, Filipinler, Güney Afrika ,Tayland tarafından yayımlanan ve bilahare Pakistan tarafından da desteklenen hareket daha sonra, Nijerya, Küba, Mısır ve Endonezya'nın katılımıyla genişlemiştir. Ancak Cancun Bakanlar Konferansı sonrası yaşanan gelişmeler neticesinde Kolombiya, Kosta Rika, El Salvador, Guatemala ve Peru grubu terketmiş bulunmaktadır. Halihazırda, G-20 Hareketi içinde resmen 17 ülke bulunmaktadır) olarak adlandırılan ve temelde AB-ABD yakınlaşmasına karşı hareket olarak nitelendirilen GYÜ hareketinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu ortak hareketin Cancun Bakanlar Konferansı ve Doha Kalkınma Roundu açısından önemli etkileri olmuştur.

1.2.2 Cancun Bakanlar Konferansı ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Cancun Bakanlar Konferansına, DTÖ Genel Konseyi Başkanı tarafından hazırlanan ve tarım modalitelerine ilişkin eki büyük ölçüde AB-ABD tarafından Ağustos ayında yayımlanan uzlaşı metnindeki hususlar esas alan 24 Ağustos 2003 tarihli Taslak Bakanlar Bildirisi ile gidilmiştir. Müzakere sürecindeki tıkanıklıkların önünü açacak şekilde gerekli siyasi iradenin gösterilmesi açısından büyük önem taşıyan söz konusu Konferansta tarım konusu tüm konuların kilit noktasını oluşturmuş; bu alandaki görüşmeler ise, iki önemli grup arasında Konferanstaki diğer görüşmelere paralel gerçekleştirilen toplantılarda şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Cancun Bakanlar Konferansı öncesi gelişen AB-ABD yakınlaşması ve kendi içlerinde homojen bir yapıyı temsil etmemekle birlikte, (Grupta, geleneksel olarak ileri liberalizasyon taraftarı olarak bilinen Cairns Grubuna dahil GYÜ'ler, Brezilya, gibi, Hindistan, Pakistan, Nijerya gibi özel ve lehte muamele ilkesini müzakere pozisyonlarının temeline oturtan GYÜ'ler ve yeni DTÖ üyesi olan Çin'in G-20 içindeki üç farklı tür GYÜ'yü temsil ettiği söylenebilir) buna karşı hareket niteliği taşıyan G-20 hareketi, DTÖ'nün beşinci Bakanlar Konferansındaki tarım görüşmelerine damgasını vurmuştur. Konferans sırasında ABD ve AB yeni çok taraflı ticaret müzakerelerinin başarıyla sonuçlandırılabilmesi açısından müzakere sürecine ivme kazandırmak üzere yayımladıkları ortak metin dahilinde hareket ederken, G-20 olarak bilinen Grup, AB ve ABD karşısında GYÜ'lerin müzakere önceliklerini yansıtan bir sonucun çıkabilmesi yönünde bu blok karşısında pazarlık arayışına girmiştir.
Müzakerelerde, G-20 hareketi özetle, gelişmiş ülkelerce uygulanan tüm ticareti bozucu iç desteklerin önemli oranda azaltılmasını, ihracat sübvansiyonlarının ise kaldırılmasını talep etmiştir. Pazara girişte ise, GYÜ'ler için daha esnek uygulanabilmesini sağlayacak şekilde GÜ'ler için indirimin söz konusu metinde yer alandan daha önemli oranda yapılması önerilmiştir. Diğer taraftan, pazara giriş konusunda GYÜ'lere, "stratejik ürün" olarak belirlenecek ürünlerin indirim kapsamı dışında tutulması ya da daha az oranda indirime tabi kılınmasını hedefleyen "SP Dostları" Grubu (Barbados, Dominik Cumhuriyeti, Honduras, Endonezya, Jamaika, Kenya, Nikaragua, Nijerya, Pakistan, Panama, Filipinler, Trinidad ve Tobago Uganda, Venezuela, Zambiya ve Zimbabwe'nin yer aldığı SP dostları olarak bilinen Grup 9 Eylül 2003 tarihinde bir belge yayımlamış, stratejik ürün kavramının çerçeve metne derc edilmesi talebinde bulunmuştur. Ülkemiz Cancun Bakanlar Konferansı hazırlıkları sırasında "SP Dostları" Grubu ile sürdürdüğü işbirliğini Konferansta da devam ettirmiş ve bu grup tarafından yayımlanan söz konusu kağıda taraf olmuştur) müzakerelerde dikkat çeken bir diğer grup olmuştur. Barbados, Dominik Cumhuriyeti, Honduras, Endonezya, Jamaika, Kenya, Nikaragua, Nijerya, Pakistan, Panama, Filipinler, Trinidad ve Tobago, Uganda, Venezuela, Zambiya ve Zimbabwe'nin yer aldığı SP dostları olarak bilinen grup ile ülkemiz arasında Cancun hazırlıkları sırasında yürütülen işbirliği Konferans sırasında da sürdürülmüş ve Genel Konsey Başkanı nezdinde girişimde bulunularak stratejik ürün kavramının çerçeve metne dahil edilmesi talebinde bulunulmuştur.

Diğer tüm müzakere alanları ile birlikte tarım müzakerelerinde de GYÜ'lerin çıkarlarını savunan 92 ülkeden müteşekkil Afrika Birliği/Afrika- Karayip-Pasifik/En Az Gelişmiş Ülkeler de Cancun Bakanlar Konferasın da adını duyuran bir diğer güçlü blok olmuştur.

Konferansın bitiminden bir gün once, 13 Eylül 2003 tarihinde yayımlanan ve DTÖ V. Bakanlar Konferansı Başkanlığını yürüten Meksika Dışişleri Bakanının adıyla kısaca "Derbez Metni" olarak bilinen metin üye ülkelerin kabulüne sunulmuş ancak hiçbir ülke tarafından kabul görmemiştir[7]. Sonuç olarak, tüm müzakere alanlarında da uzlaşıdan uzak olunması sonucu Konferans müzakere alanlarında esas teşkil edecek modaliteleri içeren bir Deklarasyona ulaşılmaksızın son bulmuştur.

1.2.3 31 Temmuz 2004 Tarihli Genel Konsey Kararı

DTÖ Genel Konseyi 31 Temmuz 2004 tarihinde, Doha Kalkınma Roundu müzakerelerine ivme kazandırılması açısından büyük önem taşıyan bir karar almıştır. DTÖ açısından 2001 yılı sonunda Doha'da başlatılan yeni müzakere süreci içinde bir "ara karar" niteliği taşıyan 31 Temmuz 2004 tarihli Genel Konsey Kararı tüm ülkeler açısından bağlayıcıdır. Bununla birlikte, kararın sadece müzakere parametrelerini ortaya koyduğu, üye ülkelerin müzakerelerin sonunda üstlenecekleri taahhütlerin detaylarına yer vermediği dikkate alınmalıdır. Müzakere aşamasında üye ülkelerin öngörülen çerçevede kalınmak suretiyle en uygun pozisyonu almaları gerekmektedir.

Bir genel bölüm ve dört ekten oluşan Genel Konsey Kararı, esas itibarıyla dört temel konu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu konular, tarım, sanayi ürünlerinde pazara giriş, hizmetler ve ticaretin kolaylaştırılmasıdır. Müzakerelerin genel çerçevesini belirleyen ve 2005 yılı Aralık ayı sonuna dek temel alınacak bir yol haritası niteliğini taşıyan metinde ayrıca, pamuk inisiyatifi, GYÜ'lere yönelik Özel ve Lehte Muamele, teknik yardım gibi Doha Raundu'nun ana teması olan "kalkınma" ile yakından bağlantılı konular üzerinde de durulmaktadır.

Kararda ayrıca, dört Afrika ülkesi Benin, Burkina Faso, Çad, Mali tarafından 2003 yılı Mayıs ayında, pamuk konusunda gündeme getirilen inisiyatife atıfta bulunularak, pamuğa verilen ticareti bozucu desteklerin kaldırılması amacıyla yürütülecek müzakerelerin de tarım müzakerelerinin bir parçası olacağı vurgulanmaktadır.

Genel Konsey Karar metninin Ek A bölümü tarım müzakerelerini içermekte ve iç destekler, ihracat sübvansiyonları ve tarife indirimlerine ilişkin prensipleri düzenlemektedir. Genel Konsey Kararının DTÖ Tarım Anlaşmasının disiplin altına aldığı, üç temel alanda öngördüğü çerçeveyi aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

İç destekler: Kararda, üretim ve ticareti bozucu olduğu kabul edilen desteklerde Doha Bakanlar Deklarasyonu kararları ile uyumlu bir şekilde önemli ölçüde indirim hedefi ortaya konulmuştur. Karar, bu tür desteklerde yapılan indirimde hedefin, daha çok destek veren ülkenin daha çok indirime gitmesi olduğuna dikkat çekmektedir.

GYÜ'lere özel ve lehte muamele hükmü kapsamında sağlanan esneklikler ve bu ülkelerin DTÖ Tarım Anlaşması kapsamında sahip olduğu esneklikler saklı kalmak kaydıyla, belirlenen çerçeve uyarınca, nihai bağlı AMS (Aggregate Measurement of Support) seviyesi, "de minimis" ve mavi kutu desteklerden oluşan genel destek miktarı üzerinden, ilk uygulama yılında ve uygulama dönemi boyunca %20 indirim yapılması karara bağlanmıştır. Belirlenen çerçeve uyarınca, oran verilmemekle birlikte "de minimis" oranında hem GÜ'ler hem de GYÜ'ler açısından indirim öngörülmekte, ancak tüm programlarını kaynak sıkıntısı içindeki ve küçük ölçekli tarım ile uğraşan çiftçilere (subsistence farming) aktaran GYÜ'lerin bu indirimden muaf tutulabileceği ifade edilmektedir.

Mavi kutu desteklerin kapsamı Genel Konsey Kararı ile üretim şartı aranmaksızın ödeme yapılabilecek şekilde genişletilmiş, mevcut DTÖ Tarım Anlaşmasında belirlenen çerçevenin aksine, bu tür destekler ilgili ülkenin toplam tarımsal üretiminin %5'i ile sınırlandırılmış ve indirime

tabi kılınmıştır. Yeşil kutu desteklerde ise Karar, mevcut uygulamaları muhafaza etmekte, sadece bu tür desteklerin üretim ve ticareti hiç ya da çok az bozucu oldukları yönündeki kriterin gözden geçirilmesini hükme bağlamaktadır.

İhracat Sübvansiyonları: Genel Konsey Kararı, ihracat sübvansiyonlarının bir süre sonunda "credible end date" olarak ifade edilmektedir, bunların tamamen kaldırılmasını öngörmektedir. DTÖ Tarım Anlaşmasında ihracat sübvansiyonlarından sapma getiren tedbirler olarak nitelendirilen, ihracat kredileri ve gıda yardımları ve ihracatçı devlet teşekküllerinin uygulamaları konusunda da düzenlemeler öngörülmüş, bu kapsamda, geri ödeme süresi 180 günü aşan ihracat kredilerinin sübvansiyon etkisi yarattığı kabul edilerek bu tür uygulamaların kaldırılması, gıda yardımlarının ticari açıdan sakınca yaratmayacak şekilde disiplin altına alınması, ihracatçı devlet teşekküllerinin ticareti bozucu uygulamalarına ihracat sübvansiyonlarının kaldırılmasına paralel bir şekilde son verilmesi kararlaştırılmıştır.

Tüm ihracat sübvansiyonları uygulamalarında, GYÜ'lere, özel ve lehte muamele hükmünün bir gereği olarak daha uzun uygulama dönemi olanağı tanınmakta, ayrıca, tarım ürünlerinin ticaretinde taşıma ve nakliye giderleri ile ilgili olarak GYÜ'lere tanınan esnekliğin, ihracat sübvansiyonları tamamen kaldırılıp öngörülen disiplinler uygulamaya konulana dek devam edeceği ifade edilmektedir.

Pazara Giriş: Tarife indirimleri için bant yaklaşımı olarak bilinen, farklı tarife aralıklarının belirli süre zarfında, saptanacak oranlar üzerinden indirimine imkan tanıyan bir metod benimsenmiştir. Bağlı oranlar üzerinden uygulanacak tarife indirimlerinde, henüz kaç bant aralığı olacağı, bant aralıklarının hangi formül veya formüllerle ne oranda ineceği konusunda bir açıklık yoktur. Genel Konsey Kararında tarife indirimlerinde uygulanacak formülle esaslı bir indirimin amaçlandığı, yapılacak indirimler sonucunda yüksek tarifelerin daha yüksek, düşük oranlı tarifelerein daha az ineceği ifade edilmektedir. Tarife indiriminden EAGÜ'ler muaf tutulmuştur.

Pazara giriş konusunda hem GÜ hem de GYÜ'lerin yararlanacakları bir esneklik olarak "hassas ürün-sensitive product" kavramına yer verilmektedir. Bu kapsamda, müzakerelerde belirlenecek uygun sayıda tarife satırı için bu esnekliğin pazara girişin tarife indirimlerinin yanısıra tarife kotası açılmak suretiyle uygulanması imkanı getirilmekte, MFN (Most Favoured Nation) bazda açılmış olan tarife kotalarının ne şekilde genişletileceği hususu ise müzakerelere bırakılmaktadır. GYÜ'lere Özel ve Lehte Muamele kapsamında, tarife indirim oranı, bant sayısı, formül ve indirim metodu kapsamında sağlanacak esneklikler dışında, özel ürün esnekliği sağlanmakta ayrıca bu ülkelere belirlenecek şartlarda özel korunma önlemleri mekanizması uygulanması imkanı tanınmaktadır.

1.3 DTÖ İleri Tarım Müzakereleri ve Genel Konsey Kararının Ülkemiz Açısından Değerlendirilmesi

Tarım sektörümüzün geleceği açısından müzakereler büyük önem taşımaktadır. Dünya tarım ürünleri ticaretinin önümüzdeki yıllarda tabi olacağı kural ve disiplinleri belirleyecek olması nedeniyle, ülkemiz dahil tüm DTÖ üyesi ülkeler tarafından dikkatle izlenen müzakere süreci, tarım sektöründe GÜ ve GYÜ'ler arasında daha dengeli bir yapının tesis edilebilmesi açısından bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

Müzakere süreci, başlangıcından bu yana Dış Ticaret Müsteşarlığı koordinatörlüğünde ilgili Bakanlık ve kuruluş temsilcilerinin katılımıyla oluşturulan bir Ulusal Çalışma Grubu tarafından izlenmiştir. Ulusal Çalışma Grubu, müzakerelerin başlangıcından itibaren, gerektiğinde kapsamı genişletilmek üzere, ilgili Bakanlık, kamu kurum ve kuruluş temsilcilerinin katılımıyla düzenli olarak toplanmış ve ülkemiz görüşleri ve yapılacak açıklamalar kararlaştırılmış, her toplantı sonrasında ise grup üyeleri bilgilendirilmiştir.

Müzakereler ilerledikçe, müzakere konularını teknik detayda çalışacak daha alt gruplar oluşturma ihtiyacı hasıl olmuş, bu doğrultuda, teknik çalışma ve bilgi alışverişinin sağlanmasına yönelik alt çalışma grubu toplantıları düzenlenmiştir. Müzakere sonrası ortaya çıkacak uluslararası tarımsal

ürünler ticaretinin, uzun dönemde tarımsal politikalarımız açısından taşıdığı önemin bilinci içinde hazırlanan müzakere önerimiz, Tarım Anlaşmasının yürürlüğe girişinden bu yana geçen süre içinde Anlaşmanın uygulanmasında karşılaşılan güçlükler, tarımsal destekleme politikalarımızda ortaya çıkan tarımsal reform ihtiyacının gerekleri, tarımsal üretim ve ihracat yapımızda taahhütte bulunulan dönemden beri meydana gelen değişiklikler dikkate alınarak tespit edilmiş, iç pazarın korunması müzakerelerin temel hedefi olarak benimsenmiştir.

Müzakerelere yönelik ülkemiz görüşü hazırlanırken, henüz Gümrük Birliğine dahil olmayan tarım alanında, tam üyelik perspektifi korunmak kaydıyla, AB'den bağımsız olarak hareket edilmiş, müzakere pozisyonumuz AB'ye olabildiğince paralel olmakla birlikte, tarım sektörümüzün öncelikleri doğrultusunda şekillendirilmiştir.

- İhracat sübvansiyonlarında, GÜ'lerce, elverişli bütçe imkanlarına bağlı olarak yüksek oranlarda uygulanan ihracat sübvansiyonlarının, belirli bir süre sonunda tamamen kaldırılmaları koşuluyla, kapsamlı indirimlerde bulunulması istenmiştir.
- İç desteklerde, asgari destek oranı üzerindeki indirime tabi iç desteklerde GÜ'lerce hacimli indirim yapılması, halihazırda herhangi bir kısıtlamaya tabi olmayan yeşil desteklerin, kriterlerinin güçlendirilmesi koşuluyla mevcut yapı altında devamı; ancak geniş bütçe olanaklarına sahip GÜ'lerce kullanılacak doğrudan ödeme şeklindeki bazı yeşil desteklerin muhtemel üretimi ve ticareti bozucu etkileri dikkate alınarak, bir üst limit getirilmek suretiyle sınırlandırılması önerilmiştir.
- Tarım ürünleri tarifelerinde ise, GÜ'lerin ihracat sübvansiyonları ve iç desteklerde, söz konusu uygulamaları tamamen kaldırmaları veya önemli oranda azaltmaları yönünde sağlayacakları tavizlere göre değerlendirmek üzere, GYÜ'lerin ilave tarife indiriminde bulunulması, olası bir tarife indiriminde GYÜ'lere hassas ürünlerini indirim kapsamı dışında tutabilme veya minimum düzeyde indirimde bulunabilme imkanı sağlanması, buna karşılık GÜ'lerden kapsamlı tarife indiriminde bulunmaları talep edilmiştir.

Müzakerelerde ele alınan her konu itibarıyla GYÜ'lere özel ve lehte muamele ülkemizce de sürecin ayrılmaz bir unsuru olarak görülmektedir. Ülkemiz açısından pazara giriş müzakere sürecinin en önemli unsurunu teşkil etmektedir. Bu alanda hassasiyetlerimiz her fırsatta dile getirilmiş, GÜ'lerce elverişli bütçe imkanlarına bağlı olarak yüksek oranlarda uygulanan ihracat sübvansiyonları ve iç desteklerde önemli indirime gidilmedikçe GYÜ'lerin ilave tarife indiriminde bulunmaması gerektiği ısrarla savunulmuştur. Olası bir tarife indiriminde GYÜ'lere hassas ürünlerini indirim kapsamı dışında tutabilme veya minimum düzeyde indirimde bulunma imkanı sağlayacak bazı esneklikler de özel ve lehte muamele kapsamında, müzakere pozisyonumuzun tamamlayıcı bir unsuru olarak yorumlanmış; bu amaçla, GYÜ'lere belirleyecekleri ürünleri tarife indiriminden muaf tutabilme veya bu ürünlerde minimum düzeyde indirim yapabilme esnekliğini savunan G-33 Grubuna ülkemiz de dahil olmuştur.
Ülkemiz 31 Temmuz 2004 tarihi itibarıyla DTÖ üyeleri arasında varılan uzlaşıyı, çok taraflı ticaret müzakerelerine ivme kazandırılması açısından olumlu bulmaktadır. Müzakere sonrası kabul edilecek DTÖ kuralları tüm ülkeler için bağlayıcılık kazanacak ve ulusal tarım politikaları açısından esas alınacaktır. Genel Konsey Kararında bir sonraki Bakanlar Konferansının 2005 yılı sonunda yapılacağı ve müzakerelerin bu tarihe kadar devam edeceği ifade edilmekle birlikte 2005 yılı sonunda müzakerelerin sonuçlandırılması gerçekçi gözükmemekte; 2006 yılı veya 2007 yılı müzakerelerin sonuçlandırılabileceği yıllar olarak telaffuz edilmektedir.

Mevcut Karar metnine, GYÜ'lerin kaygılarının yansıtılmaya çalışıldığı görülmekle birlikte, ülkemiz dahil, GYÜ'lerin bu süreçten ne tür kazanım ve tavizlerle çıkacakları asıl bundan sonraki müzakere aşamasında görülecektir. Zira kararın, mevcut haliyle, bir çerçeve niteliğinde olduğu unutulmamalıdır. Nihai tablonun önümüzdeki müzakerelerde belirleneceği dikkate alınarak bundan sonraki aşamalarda, ülke hassasiyetlerini azami ölçüde gözeten bir pozisyon içinde olunması, bu süreçte, ilgili Bakanlık ve kuruluşların yanısıra özel sektörün ve hükümet dışı kuruluşların yakın işbirliği ve koordinasyonu önemlidir. Diğer taraftan, ülkemiz menfaatlerinin

kesiştiği noktalarda, diğer GYÜ'lerle işbirliği içinde hareket edilmesinin de müzakere pozisyonumuzu güçlendirebilecektir.

İhracat sübvansiyonları açısından ülkemiz uygulamaları GÜ'lerle kıyaslandığında son derece sınırlıdır. Bu alanda, bütçe olanaklarına bağlı olarak GÜ'lerce sağlanan sübvansiyonların tamamen kaldırılmasının, ihraç ürünlerimizin rekabet gücünü olumlu etkilemesi beklenmektedir. İç destekler konusunda, Doha Bakanlar Deklarasyonunda da öngörüldüğü şekilde kapsamlı indirim yapılmasının amaçlandığı görülmektedir.

Ülkemizde tarımsal desteklere ilişkin olarak, 2000 yılında başlatılan tarımsal reform çabalarının bir parçası olarak, destekleme alımları gibi fiyat yoluyla yapılan desteklerden doğrudan gelir desteği, üretimden bağımsız olarak arazi başına yapılan ödemelere bir yönelim söz konusudur. Buna paralel olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca hazırlanan 2006-2010 yıllarını kapsayan Tarım Stratejisinde de tarımsal destekleme araçları arasında destekleme alımlarına yer verilmediği görülmektedir. Başka bir deyişle, tarımsal destek politikalarımızın yönelimi açısından, Genel Konsey Kararında ülkemiz politikaları açısından uyumsuz bir husus tespit edilmemiştir. Ancak, halihazırda, pamuk, ayçiçeği, soya fasulyesi gibi ürünlere verilen prim ödemelerinin mevcut çerçevede devam ettirilebilmesi, için GYÜler için %10 olarak uygulanan "de minimis" oranının muhafaza edilmesi önem arz etmektedir.

Zira ülkemiz; mevcut Tarım Anlaşması kapsamında, ticareti bozucu nitelikte görülen tarımsal desteklerde GYÜ'lere tanınan %10 oranındaki "de minimis" imkanından faydalanmış; bir başka deyişle bu tür destekler indirimden muaf tutulmuştur. Karar metninin "de minimis" oranında hem GÜ'ler hem de GYÜ'ler açısından indirim öngörüyor olması - oran verilmemektedir - şimdiye kadar bu kapsamda değerlendirilen pamuk, soya ve ayçiçeğindeki prim ödemelerinde destek miktarını sınırlandırabilecektir. Karar metninde, GYÜ'lerin "de minimis" indiriminden tüm programların kaynak sıkıntısı içindeki ve küçük ölçekli tarım ile uğraşan çiftçilere (subsistence farming) aktaran GYÜ'lerin muaf tutulabileceği ifade edilmekle birlikte, ülkemizdeki uygulamaların tümünün bu kapsamda değerlendirilemeyeceği düşünülmektedir. Müzakere sürecinde indirimi kısıtlı tutacak şekilde bir sonucun alınamaması durumunda, ülkemizdeki prim ödemelerinin öngörülen esneklikten yararlanabilecek bir formatta düzenlenmesi gerekebilecektir.

Ülkemizde hayvansal üretimi geliştirme faaliyetleri çerçevesinde, hayvancılıkta verimin artırılması, ekonomik hayvancılık işletmelerinin geliştirilmesi, hayvan ıslah, bakım-besleme, örgütlenme ve pazarlama ile ilgili gerekli alt yapıyı oluşturmak üzere hayvancılık sektörüne aktarılan kaynakların bir kısmının, indirimden muaf olan yeşil kutu destekler kapsamında değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Bu itibarla, mevcut Karar, bütçe imkanlarının elverdiği ölçüde hayvancılık sektörüne destek sağlanabilmesi açısından bir kısıt yaratıyor gözükmemektedir.

Tarım Anlaşmasında üretimi kısıtlayan programlar kapsamında yapılan mavi kutu desteklerde hayvan başına ödemeler bir destek kalemini oluşturmaktaydı. Kabul edilen karar çerçevesinde, mavi kutu desteklerin kapsamı genişletilmiştir. Mevcut durumda, mavi kutu destek olarak canlı hayvan başına ödemelerin, üretimi kısıtlayan programlar kapsamında doğrudan sabit ve değişmez " baş" üzerinden verilmesi veya; üretim gerektirmeyen doğrudan ödemeler kapsamında ise yine "sabit ve değişmez" baş üzerinden verilmesi mümkündür. Ancak, ticaret bozucu iç desteklerin bir unsuru olarak, mavi kutu desteklerin belirlenecek bir baz yıldaki oran üzerinden yıllar içinde azaltılması söz konusudur. Bununla birlikte, tasarlanan yeni disiplinin ülkemiz için çok büyük bir kısıt oluşturmayacağı düşünülmektedir. Zira, yukarıda da ifade edildiği üzere, Tarım Stratejimiz kapsamında, hayvancılık sektörü için öngörülen desteklerin büyük kısmının, herhangi bir sınırlama öngörülmeyen yeşil kutu destekler altında sağlanabilmesinin mümkün olacağı değerlendirilmektedir.

Ülkemiz açısından pazara giriş İleri Tarım Müzakerelerinin en hassas ayağını teşkil etmektedir. Genel Konsey Kararında, tarife indirimleri dahil, pazara giriş konusunda izlenecek modalitelerin genel çerçevesi çizilmiştir. Buna göre, belirli aralıklardaki tarife oranlarının farklı oranlarda indirimi söz konusu olacaktır. Ancak, tarife aralıklarının ne şekilde olacağı, kaç tarife aralığı belirleneceği, hangi tarife aralıklarında hangi formülle ne oranda indirim yapılacağı henüz

belirlenmemiştir. Ülkemiz de, müzakere aşaması sonrasında kesinlik kazanacak modalitelere göre belirli bir uygulama dönemi boyunca gerekli indirimi yapmak durumunda kalacaktır

Müzakere aşamasında, söz konusu indirimlerin ülkemiz menfaatleri gözetilerek minimum düzeyde olması yönünde pozisyon alınmalıdır. Diğer taraftan, Genel Konsey Kararında yer verilen, GYÜ'lere yönelik, "hassas ürün" ve "özel ürün" esnekliklerinden de azami ölçüde faydalanılması önemlidir. Bununla birlikte, söz konusu esnekliklerin GÜ'lerce olabildiğince kısıtlı yorumlanmaya çalışıldığı dikkate alınarak ülkemizin, özellikle konsolide oranlarda gümrük vergisi uyguladığı ürünlerde indirime gitmek konusunda zorluk yaşaması beklenmelidir.

Diğer taraftan, tarife indirimleri ülkemizin üçüncü ülke pazarlarını da kolaylaştırabilecektir. Sürdürülebilir ve rekabet gücü yüksek bir tarım sektörünün varlığı, önümüzdeki yıllarda uygulanacak tarım stratejimizin temel amacıdır[8]. Bu amaca varılabilmesi yönünde ulusal düzeyde, uygulanacak politikaların çerçevesini, DTÖ Tarım Anlaşması çizmektedir. Diğer taraftan, bu aşamada Gümrük Birliği dışında yer aldığından ortak kurallara tabi olmamakla birlikte, AB mükellefiyetlerimiz müzakere pozisyonumuz belirlenirken dikkate alınması gereken bir diğer unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Üye ülkelerde tarımsal verimliliği artırmak, ürün piyasalarında ve çiftçi gelirlerinde istikrar tesis etmek gibi nedenlerle, Avrupa Topluluğunu kuran Roma Antlaşması ile tesis edilen OTP, AB üretiminin rekabet edebilirliğinin artırılması, Topluluk pazarının yeni katılan ülkeler ile genişlemesi ve DTÖ Tarım Müzakerelerindeki gelişmeler dikkate alınarak çeşitli aralıklarla reforma tabi tutulmaktadır. Bu kapsamda, AB son olarak 26 Haziran 2003 tarihinde OTP'nin Reformuna ilişkin bir karar almıştır. Alınan karar çerçevesinde, 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren AB üyesi olan ülkelerin de katılımıyla, bütçe baskısı artan tarımsal desteklere de bir disiplin getirilmesi amaçlanmış ve tarım bütçesi, 2007 yılından itibaren 2013 yılına kadar sabitlenmiştir.

Tarım sektörüne aktarılan kaynağın AB bütçesi üzerinde baskı yarattığı genel kabul görmektedir. Ülkemiz açısından AB tarım fonları konusunda şimdiden bir tahmin yürütmek mümkün değildir. Zira bu konuda bir öngörüde bulunulabilmesi büyük ölçüde AB üyelik sürecindeki gelişmelere bağlıdır. Bununla birlikte, AB bütçesi üzerinde tarımsal desteklerin yarattığı yük, AB'nin gelecekte de yeni disiplin arayışlarına başvurabileceğini akla getirmektedir. Ülkemiz açısından etkilerini değerlendirmek şu aşamada mümkün değilse de, üyelik perspektifimiz dahilinde müzakerelerde AB pozisyonunun yakından izlenmesi ve uzun dönemdeki olası sonuçları dikkate alınarak müzakere edilmesinin yararlı olacağı açıktır. Müzakere sürecinde zaman zaman bir kısıt olarak ortaya çıkan AB boyutunun değerlendirilebilmesi açısından Aralık ayındaki AB Zirvesi sonuçları dikkatle izlenmelidir.

2. ULUSLARARASI KURULUŞLARLA İLİŞKİLER

2.1 Üyesi Bulunduğumuz Uluslararası Kuruluşlarla İlişkilerimiz ve Yükümlülüklerimiz

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, gıda ve tarım konularında uluslararası düzeyde faaliyet gösteren birçok kuruluşun üyesidir. Bu kuruluşların başında Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) gelmektedir. Bakanlığın üyesi bulunduğu diğer uluslararası kuruluşlara ait bilgiler ve ülkemizin bu üyelikten sağladığı faydalar bu bölümün sonunda yer alan Çizelge 2. 1'de özetlemiştir.

1948 yılında kurulan FAO Birleşmiş Milletlere bağlı en büyük kuruluş olup gıda, tarım ve tarımla ilgili konularla ilgilenmektedir. 188 ülke FAO'ya üyedir. Bunun yanı sıra, Avrupa Topluluğu da FAO'ya üye olup, Topluluk üyesi ülkeler adına müzakere yetkisine sahiptir. Vatikan, Filistin Kurtuluş Örgütü, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Dünya Gıda Programı (WFP), gibi uluslararası diğer kuruluşlar da gözlemci statüsünde FAO toplantılarına katılan ülke ve kuruluşlardır. FAO'nun 7 Bölgesel Ofisi bulunmaktadır. Bunlar: Avrupa Bölgesel Ofisi (merkezi Roma), Yakındoğu Bölgesel Ofisi (merkezi Kahire) ülkemizin üye olduğu Bölgesel Ofislerdir. Sadece Türkiye iki bölgesel ofise üye ülkedir. Diğer bölgesel ofisler Kuzey Amerika, Latin Amerika ve Karayipler, Asya ve Avustralya Bölgesel Ofisleridir. FAO, 2

yılda bir tek sayılı yıllarda yapılan Genel Kurullarda alınan kararlar uyarınca yönetilir. Bu genel kurullara ülkeler tarımla ilgili bakan Başkanlığında heyetlerle katılır ve alınan kararları ülkelerinde uygulayacaklarını taahhüt ederler. Bu bakımdan FAO, Genel Kurula katılacak ülkeler için yetki belgesi talep eder ve bu yetki belgeleri Konferanstan önce ve en geç Konferans sırasındaki ilk 2 gün içerisinde Yetki Belgesi Komitesi'nce onaylanarak kabul edilmek üzere Konferansa sunulur. Her iki yılda bir çift sayılı yıllarda ise Bölgesel Ofislerin Konferansları düzenlenerek Genel Kurul'da alınan kararlar uyarınca çalışma programı ve faaliyetler belirlenir. FAO 27'nci Yakındoğu Bölgesel Konferansı 13-17 Mart 2004 tarihleri arasında Doha/KATAR'da yapılmıştır. Bu konferansta alınan karar uyarınca, 28'inci FAO Yakındoğu Bölgesel Konferansının 2006 yılında Yemen'de yapılması kararlaştırılmıştır. FAO 24 üncü Avrupa Bölgesel Konferansı ise 05-07 Mayıs 2004 tarihleri arasında Montpellier/Fransa'da düzenlenmiştir. FAO Genel Kurulu'nda FAO bütçesinin hangi oranda artırılması gerektiği hususu da belirlenir. Buna göre, son yıllarda zero nominal growth esasına göre bütçe artışı kararlaştırılmıştır. FAO merkezinin Roma'da olması nedeniyle daha önce İtalyan Lireti ve ABD Doları olarak yapılan aidat ödemelerinin 2004 ve 2005 yılında yarısının ABD Doları diğer yarısının ise Euro olarak ödenmesi karara bağlanmıştır. FAO'da ABD bütçenin %25'ini ödemektedir. Ülkemizin 2004-2005 dönemi için FAO'ya ödeyeceği katkı payı ise FAO bütçesinin %0.442'si oranındadır.

FAO Genel Direktörü altı yıllık bir süre için ve en fazla iki dönem başkanlık yapabilir. Şimdiki Genel Direktör Mr. Jacques DIOUF Senegal uyruklu olup, başkanlığı 2006 yılında sona erecektir. Mr. DIOUF'un Genel Direktör seçimimde İSEDAK toplantısı için Senegal'e giden dönemin Cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL'ın verdiği yazılı destek büyük rol oynamıştır.

FAO'nun çalışma şekli şöyle özetlenebilir; Gıda, tarım, hayvan ve bitki sağlığı gibi konularda ülkelere gönderilen dokümanlar sonucu konu bazında komisyonlarda ele alınır. Örneğin FAO Bitki Sağlığı Komisyonu gibi. Bu toplantılara konu uzmanlarının katılmaları beklenmekle birlikte, Roma'da bulunan tarım ataşeleri de ülkelerinden gönderilen talimat uyarınca komisyonlarda görev yaparlar. Ülkemiz çok önemli komisyon toplantıları hariç, bu yolu izlemektedir. Komisyonlarda oluşturulan görüş ve kararlar, bağımsız FAO Konseyi'nde ele alınır. FAO Konseyi bir önceki toplantısında karar aldığı tarihte toplanarak komisyon kararlarını Konferansa hazır hale getirir. Ülkemiz önemli gördüğü Komisyon toplantılarına merkezden eleman göndermektedir. Konferansta kabul edilen ve Bakanlarca uygulanacağı taahhüt edilen kararlar ülke politikası haline gelir. Bu çerçevede son zamanlarda çıkarılan 560 sayılı Gıda Kanunu, Codex Alimentarius uygulamaları, "Hazard Analysis Critical Control Point (HACCP)" uygulamaları, "Good Agricultural Practices (GAP)" uygulamaları, IPPC Anlaşması FAO Konferanslarında alınan kararlar uyarınca yapılan düzenlemelerdir.

29 Kasım - 10 Aralık 2003 tarihleri arasında yapılan FAO Konferansı 32'inci Oturumunda gıda güvenliği ve gıda güvencesi, arazi toplulaştırması, kadının tarımdaki önemi, su ve arazi kullanımı gibi konular öne çıkmıştır.

FAO Bağımsız Konseyi her 4 yılda bir seçilen Bağımsız Başkan başkanlığında çalışmaktadır. Konsey üyesi ülkelerin 1/3'ü her Konferansta yenilenmektedir. Üye ülkeler 3 yıllığına Konsey üyesi olabilirler ve bu üyelik Konferans sırasında yapılan seçimle olmaktadır. Ülkemiz en son 1998 yılında Konsey üyesi olmuştur.

FAO Bölgesel Ofislerin yanı sıra, işlerin daha etkili yürütülmesi amacıyla önem verdiği ülkelerde Temsilcilik kurulmasını da talep edebilmektedir. FAO Türkiye Temsilciliği 15 Şubat 1982 tarih ve 8/4300 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur. FAO merkezi ile Bakanlığımız arasındaki ilişkilerin yürütülmesinde Dışişleri Bakanlığının da aracılığı faydalı olmaktadır. Ülkemiz FAO Türkiye temsilciliğine yılda ayrıca 60.000 ABD Doları ödemektedir. Önceki yıllarda FAO Türkiye Temsilciliğinin Alt Bölgesel Ofis haline gelmesi konusu gündeme gelmiş olmakla birlikte, bu husus FAO Konsey ve Konferansına önerge verilmesi suretiyle gerçekleştirilebilecek bir husus olup, ciddi kulis faaliyetlerini öngörmektedir. Bunun zorluğunu da dikkate alarak, FAO Konferansı sırasında Genel Direktör Jacques DIOUF ile görüşen Bakanımız Sayın Sami GÜÇLÜ Alt Bölgesel Ofis yerine, FAO Türkiye Temsilciliğinin Azerbaycan ve Gürcistan'a akredite olmasını önermiş ve bu husus kabul görmüştür. Ancak akreditasyon teklifinin bu iki ülke tarafından yapılması

gerekmektedir. Daha sonra diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Kafkas ülkelerine de akredite olunabileceği düşünülmektedir.

FAO'ya üye olunmasını müteakip işlerin düzenli bir şekilde yürütülmesi amacıyla, FAO Türkiye Temsilciliğinin kurulmadığı dönemde, 27.1.1949 gün ve 3/8711 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla Türk Milli FAO Komitesi kurulmuş olup, Komite'nin faaliyetleri ile ilgili düzenlemeler 30.3.1961 gün ve 5/995 sayılı Bakanlar Kurulu Karan ile bazı maddelerde değişiklik yapılmıştır. Ancak o tarihten bu yana Komitede yer alan kamu kuruluşlarının pek çoğunun ya işlevi değişmiş ya da tamamen lağvedilmiş olması nedeniyle, Türk Milli FAO Komitesi işlevini yitirmiştir. Söz konusu Komiteye işlerlik kazandırmak ve FAO ile ilişkileri belli bir düzene oturtmak, önerilen projelerde koordinasyon sağlamak üzere Türk Milli FAO Komitesini hayata geçirmek amacıyla Bakanlığımızda çalışma yapılmaktadır.

Uluslararası politika oluşturulmasının yanı sıra, FAO'nun bir etkinliği de finanse ettiği projelerdir. Bu projeleri Unilateral Trust Fund (UTF) projeleri, Technical Cooperation Projects (TCP) ler, Technical Cooperation Among Developing Countries (TCDC) projeleri, bölgesel projeler, Güney-Güney İşbirliği (South-South Cooperation) olarak sınıflandırılabiliriz. UTF projeleri büyük bir donörün finanse ettiği 1.000.000 ABD Doları'ın üzerindeki projelerdir. Son zamanlarda uygulanan İsviçre Hükümetinin finanse ettiği Ormancılık Projesi UTF projesidir. Aynı şekilde, Dünya Bankası kaynaklı ve geçmişte uygulanan Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma (TYUAP) projesi bunun bir diğer örneğidir. TCP projeleri 300.000 ABD Doları'a kadar olan küçük çaplı projelerdir. Bunlar daha ziyade büyük bir proje başlamadan önce ön etütler için gereken finansman kaynağını oluşturmaya yönelik projelerdir. Örneğin; "Control of Foot and Mouth Disease and Other Exotic Diseases in the Thrace Region" adlı proje bir TCP projesi olduğu halde, Avrupa Komisyonundan bununla ilgili 20-40 milyon ABD Dolar'lık bir projenin başlatılması için çalışmalar yapılmaktadır. TCDC projeleri gelişme yolundaki ülkelerin kendi uzmanlarını kullanarak işbirliği oluşturulmasına yöneliktir. Bu proje çerçevesinde Bakanlığımızdan 1 uzman Özbekistan'da, 1 uzman da Pakistan'da görevlendirilmiştir. South-South Cooperation 1996 yılında yapılan Dünya Gıda Zirvesinde ortaya çıkmıştır. Donör ülke – FAO - ev sahibi ülke işbirliğini öngörmektedir. Bu çerçevede ülkemiz FAO ile müştereken Azerbaycan, Kırgızistan ve Türkmenistan'da proje uygulamayı teklif etmiştir. Türkmenistan projeye isteksiz davranmış, diğer ülkeler de gerekli finansmanı karşılayamayacaklarını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine FAO İslam Kalkınma Bankasından her bir ülke için 30 yıl grace period daha sonra çok düşük faizli 400 er bin ABD Doları temin etmiş ancak Kırgızistan Hükümeti daha fazla borç yükü altına girmek istemediklerini ifade etmiştir. Azerbaycan ise projede revizyon talep etmiş, bu revize proje FAO Merkezi Proje Bölümünde beklemektedir.

FAO Genel Kurullarında alınan kararlar çerçevesinde üye ülkelere Genel Kurul'ca kabul edilen karar ve anlaşmaların ülke politikalarına dahil edilmesi yükümlülüğü getirilmektedir. Toplantılara katılan Bakan ve/veya Hükümet Başkanlarının ülkeleri adına yetki belgesiyle temsil edilmeleri sonucunda bu yükümlülüğü yerine getirme yetkileri bulunduğu varsayılmaktadır. Bu çerçevede, daha önceden Roma'da yapılan FAO Komite ve Komisyonlarında üzerinde çalışıldıktan sonra, nihai şekle getirilmesini müteakip, 2002 yılında yapılan "Dünya Gıda Zirvesi: 5 Yıl Sonra Toplantısı" sırasında Uluslararası Bitki Koruma Anlaşması (International Plant Protection Convention-IPPC) imzaya açılmıştır. 57 ülke toplantı sırasında yapılan törende anlaşmayı imzalamışlardır. Ülkemiz ise daha sonra Roma Büyükelçimiz ve FAO Nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi Necati UTKAN'a yetki vermek suretiyle söz konusu Anlaşmayı imzalamıştır. Anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için TBMM'de onaylanması gerekmektedir. Bakanlığımızda IPPC'nin uygulamasından Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü sorumludur.

Bitki Gen Kaynaklan Anlaşması da FAO'nun Komite ve Komisyonlardan geçerek uygulamaya koyduğu bir anlaşmadır. Bu Anlaşmanın uygulanmasına ilişkin hususlar, Cartegena'da yapılan bir protokolle açıklanmış ve bu da Cartegena Biyogüvenlik Protokolü olarak adlandırılmıştır. Cartegena Protokolünde yer alan hususların uygulanmasında Çevre Bakanlığı ile Bakanlığımız Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü birlikte çalışmaktadır. Uluslararası Bitki Çeşitlerini Koruma Birliği (UPOV) (Union International pour la Protection des Obtentions Vegetales) Bakanlığımızın üye olduğu uluslararası kuruluşlardan bir diğeri olup, sorumluluğu Bakanlığımız

Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü'ne aittir. Bakanlığımız bu kuruluşa üye olmakla birlikte fazla bir etkinlik gösterilmemektedir. Ancak, ülkemizdeki zengin bitki çeşitlerinin varlığı nedeniyle UPOV a üyelik önem arz etmektedir.

Uluslararası Hayvan Hastalıkları Ofisi (Office International Epizootics) (OIE) tüm dünyada hayvan hastalıklarının kaydım tutan ve ülkelere hayvan hastalıkları ile ilgili bildirimlerde bulunan bu nedenle de tüm ülkelerin önem verdiği bir kuruluştur. Herhangi bir ülkede görülen hayvan hastalıkları OIE bültenlerinde yayınlanarak diğer ülkelere bildirilir ve böylece diğer ülkelerin hastalıktan korunmaları amaçlanır. OIE ile ilgili sorumlu kuruluş Bakanlığımız Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğüdür. Koruma ve Kontrol Genel Müdürü hem OIE Yakındoğu Ofisi hem de OIE Avrupa Ofisi'nde başkan yardımcılığı ve başkanlık görevlerini üstlenmiştir.

Milletlerarası Akdeniz Yüksek Zirai Etüdler Merkezi (MAYZEM) Akdeniz Bölgesini kapsayan bir alanda hizmet veren uluslararası bir organizasyondur. MAYZEM 1962 yılında İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ve Avrupa Konseyi himayesi altında kurulmuştur. Merkezin şu an 13 üye ülkesi vardır ve bu ülkeler; Arnavutluk, Cezayir, Mısır, Fransa, Yunanistan, İtalya, Lübnan, Malta, Fas, Portekiz, İspanya, Tunus ve Türkiye'dir. Merkezin amacı; Akdeniz Ülkeleri arasında iktisadi olduğu kadar teknik bakımdan da tamamlayıcı öğretim vermek ve Akdeniz Ülkelerinde zirai alanda kıdemli personel arasında uluslararası işbirliğini geliştirmektir. Bu misyonu yerine getirmek için MAYZEM, üniversite sonrası uzmanlaşma kursları düzenlemekte ve Akdeniz Bölgesinde tarım ve doğal kaynaklar ile ilgili önemli sayılan konularda bilgi ağını koordine etmekte ve geliştirmektedir.

Merkezin idari organı MAYZEM Yönetim Kurulu olup bu kurul her üye ülkeden bir temsilci içermektedir. Ayrıca OECD ve Avrupa Konseyi' de Kanun ile belirlenmiş istişari statüde üyelerdir. Avrupa Konseyi, FAO ve AOAD Yönetim Kurulu Toplantılarına gözlemci olarak katılmaktadır. Bilimsel Politikanın belirlenmesi amacıyla Yönetim Kurulu'na Bilimsel Danışma Komitesi yardım etmekte, bu komite bağımsız bilimsel kişilerden oluşmaktadır. Koordinasyon ve icra görevini Genel Sekreterya üstlenmekte ve Genel Sekreter, Enstitü Müdürleri ile göreve atanan personelden oluşmaktadır. Genel Sekreterya merkezi Paris olup şu an MAYZEM Genel Sekreterliğini 2003 yılında yapılan seçimle göreve atanan Bertrand HERVIEU (Fransa) yapmaktadır. Halihazırda Merkezin dört adet Enstitüsü bulunmaktadır; Montpellier Zirai Etüdler Enstitüsü (IAMM) daha çok agronomi üzerinde, Bari Yüksek Zirai Etüdler Enstitüsü (IAMBAR) sulama üzerinde, Zaragoza Yüksek Zirai Etüdler Enstitüsü (IAMZ) Balıkçılık ve Tarımsal Ekonomi konularında, Chania-Yunanistan Yüksek Zirai Etüdler Enstitüsü (IAMC) ise zirai ekonomi konularında ihtisaslaşmıştır.

MAYZEM kendi bünyesi içinde Mayıs ve Ekim-Kasım aylarında olmak üzere senede iki defa Yönetim Kurulu Toplantısı yapmakta olup, kendi iç bünyesindeki yönetim konularını tartışmaktadır. Yönetim Kurulu Başkam ve Genel Sekreter seçimle her 4 yılda bir yenilenmekte ve Yönetim Kurulu'nca atandıktan sonra göreve başlamaktadır.

Ülkemiz Milletlerarası Akdeniz Yüksek Zirai Etüdler Merkezi'ne 24.01.1967 tarih ve 826 sayılı kararname ile girmiş olup 7 kurucu üye ülkeden biridir. Ülkemiz MAYZEM bünyesindeki Enstitülerde düzenlenen kısa ve uzun süreli eğitim programlarına kursiyerler göndererek, teknik personelinin eğitimlerini sağlamakta ayrıca uzman temin edebilmektedir. MAYZEM'in Enstitülerinden sadece Bakanlığımız değil Çukurova Üniversitesi, 9 Eylül Üniversitesi, Sütçü İmam Üniversitesi gibi eğitim kurumları da yararlanmaktadır. 2003 yılında TUSİAD MAYZEM'e bir proje yaptırmıştır. Türkiye'de de bir MAYZEM Araştırma Enstitüsü kurulması öngörülmektedir.

Uluslararası Tarımsal Araştırma Danışma Grubu (Consultative Group on International Agricultural Research-CGIAR) dünyadaki 16 Uluslararası Tarımsal Araştırma Merkezini yönlendiren, yöneten ve maddi olarak destekleyen, ülkeler, uluslararası ve bölgesel kuruluşların konsorsiyumu olup, FAO, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Dünya Bankasının sponsorluğunda, katkı sağlayan 41 ülke, 5 gelişmekte olan bölge temsilcisi, Afrika Kalkınma Bankası, Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Arap Fonu, Asya Kalkınma Bankası, Uluslararası Kalkınma ve Araştırma Merkezi, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD),

OPEC, Ford, Kellogg ve Rockefeller vakıflarının katılımı ile oluşmaktadır. CGIAR'a halen 58 ülke üye durumdadır. Bu ülkelerin 20'si gelişmekte olan ülkelerdir. Her CGIAR üyesi, istediği araştırma merkezleri ve seçtiği programlara doğrudan katkıda bulunabilmekte ve serbestçe kendi kaynaklarının yönlendirilmesini talep edebilmektedir. CGIAR bütçesi üye ülkelerin yıllık katkı payları, özellikle gelişmiş ülkelerin gönüllü desteği, diğer üye vakıf ya da fonların maddi desteği ile oluşturulmaktadır. CGIAR bünyesinde faaliyet gösteren araştırma kuruluşlarının yıllık bütçeleri de buradan karşılanmaktadır.

CGIAR'ın desteklediği ve Türkiye'nin de ilişkileri bulunduğu iki Uluslararası Tarımsal Araştırma Merkezi'nin (CIMMYT-Uluslararası Mısır ve Buğday Geliştirme Merkezi-, ICARDA- Kurak Bölgeler için Uluslararası Tarımsal Araştırma Merkezi) Türkiye'de temsilciliği bulunmaktadır. Diğer yandan, özellikle geçmiş yıllarda, IRRI (Uluslararası Çeltik Araştırma Enstitüsü-Filipinler), CIP (Uluslararası Patates Araştırma Merkezi- Peru) ve IWMI (Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsü) gibi kuruluşlarla da ilişkiler kurulmuştur. Ülkemizin CGIAR'a üyeliğine ilişkin hazırlık çalışmaları yapılmakta olup, Dışişleri ve Maliye Bakanlığının olumlu cevapları gelmiştir. Bakanlığımızın CGIAR ile ilgili faaliyetleri TAGEM tarafından gerçekleştirilmektedir.

2.2 Uluslararası Kuruluşlar Tarafından Desteklenen Projeler

2.2.1 FAO ile İlişkiler Çerçevesinde Türkiye'de Yürütülen Projeler

2.2.1.1 Ulusal Teknik İşbirliği Programı (TCP) Projeleri

- *Gıda Kalite ve Güvenlik Sistemlerinin Güçlendirilmesi Projesi* FAO tarafından onaylanmış olup, 209 000 ABD Doları tutarında bir bütçe ayrılmıştır.

- *Organik Tarımın Geliştirilmesine İlişkin Proje Formülasyonu ve İlgili Türk Mevzuatı ile Uyumlandırılması Projesi* (Projenin 135.000 ABD Doları'na çıkarılarak bir süre daha devam etmesi öngörülmektedir.)

2.2.1.2 Bölgesel Teknik İşbirliği Programı (TCP) Projeleri

- *Sera Ürünlerinin Entegre Üretimi ve Koruma Yönetimi Projesi* (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı-TAGEM, 396.000 ABD Doları, Ocak 2002-Eylül 2003, 18 ay sürecek Proje devam etmektedir.)

- *KEİ Üyesi Devletlerin Bölgelerarası ve Bölge içi Tarımsal Ticaretinin Kurumsal Yönden Kuvvetlendirilmesinin Kolaylaştırılması Projesi* (KEİ Sekreteryası Koordinatör ve Danışman Bakanlığımızdan belirlenecektir, 342.000 ABD Doları, Temmuz 2002-Haziran 2003, 12 ay, sadece bir workshop yapılmış olup, beklemektedir.)

- *Trakya Bölgesi için Şap Hastalığı ve Diğer Salgın Hayvan Hastalıklarının Kontrolü Projesi* (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Türkiye-Yunanistan-Bulgaristan, 310.000 ABD Doları, 2 yıl, Kasım 2004'e kadar uzatıldı.)

- *Gıda Güvenliği İçin Bölgesel Programın Oluşturulması ve Uygulanması Açısından ECO'ya Destek Projesi* (309.000 ABD Doları, 4 ay Şubat 2004'de bitmiş olması gerektiği halde herhangi bir faaliyet görülmemektedir.)

- *Doğu Akdeniz'de Balıkçılık, İstatistik ve Bilgi Sistemi (MEDFIsis) Projesi*, Kıbrıs (Güney Dahil), Suriye, Mısır, Lübnan ve Türkiye 357.000 ABD Doları (Bu para ülkeler arasında bölünecektir Aralık 2004'de sona erecektir.)

2.2.1.3 FAO'ya Teklif Edilen ve Kısa Vadede Onaylanması Beklenen Teknik İşbirliği Programı (TCP) Projeleri

Ulusal Teknik İşbirliği Programı (TCP) Projeleri

- *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzaktan Algılama-Merkezi Kapasitesinin Güçlendirilmesi Projesi* (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı-TAGEM 310.000 ABD Doları, 2 Yıl) (En fazla önceliği olan projedir.)

- *Iğdır -Aralık Rüzgar Erozyonu Projesi* (Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 130.000 ABD Doları, 6 ay organik tarım projesine öncelik verildiği için bekletilmektedir.)

- *İpekböceği Hastalığı Nosema İçin Acil Yardım Projesi* (Bursa'daki KOZABİRLİK ilgilenmekte olup, projenin revize edilmesi gerekmektedir.)

- *Tarım Sektöründe Kuraklık ile Mücadelede Erken Uyarı ve İzlenmesi Projesi* (Proje beklemektedir.)

Bölgesel Teknik İşbirliği Programı (TCP) Projeleri

- *Ekonomik Açıdan Önemli Yabani Türlerin Yerinde Korunumu İçin En İyi Uygulamaların Tasarım, Test ve İncelenmesi Projesi* (UNEP-GEF, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Çevre Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Türkiye-Mısır-Fas-Lübnan, 592.000 ABD Doları, 15 ay).

- *"Baklagillerde Orobanche Zararlı Otu ile Mücadele Üzerine Eğitim" konulu FAO Bölgesel Teknik İşbirliği Projesi* (Son duruma göre Türkiye, İran ve Mısır proje kapsamından çıkartılmıştır.)

2.2.1.4 FAO'ya Teklif Edilen ve Uzun Vadede Onaylanması Beklenen Teknik İşbirliği Programı (TCP) Projeleri

Ulusal Teknik İşbirliği Programı (TCP) Projeleri

- *Sulama Danışma Servisleri Projesi* (Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Beklemede)

- *Balıkçılık Proje Fikirleri Mersin Balığı Kaynak Kontrol Projesi* ile ilgili proje Dokümanı Formülasyonu.

2.2.2 IFAD'dan Sağlanan Kaynaklarla Yürütülen Projeler

Halihazırda Yürütülen Proje

- *Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi* (1997-2003, 59.7 Milyon ABD Doları).

Gelecekte Yürütülecek Proje

- *Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi* (Proje Tutarı: 28 milyon ABD Doları, Süresi: 2003-2009 (7 yıl), Dış Kaynak: 17 milyon ABD Doları IFAD, 6.5 milyon ABD Doları OPEC, 3 milyon ABD Doları T.C., 1.5 milyon ABD Doları çiftçiler)

- *Rize-Gümüşhane-Bayburt Kırsal Kalkınma Projesi*

2.2.3 Dünya Bankasından Sağlanan Kaynaklarla Yürütülen Projeler
Halihazırda Yürütülen Projeler

- *Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi (*2003-2009,40 Milyon ABD Doları) (20 milyon ABD Doları Kredi, 7 milyon ABD Doları GEF hibesi, 7 milyon ABD Doları iç kaynak) Samsun-Amasya-Tokat-Çorum-Sivas-Kayseri illerindeki 28 mikro havzada uygulanması öngörülmekte olup, ikraz müzakereleri devam etmektedir.

- Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP)

2000 yılına gelindiğinde tarımda yapısal reform çalışmaları yeniden ve kapsamlı bir biçimde başlatılmış; uluslararası kuruluşların desteği ile başlatılan istikrar ve yapısal uyum programı kapsamında ekonominin birçok sektöründe olduğu gibi tarım sektöründe de reform çalışmaları gündeme gelmiştir. Bu kapsamda mevcut destekleme politikalarının kaldırılması ve doğrudan gelir desteği uygulamasına geçileceği taahhüt edilmiştir.

Tarım Reformu Uygulama Projesi, tarım sektöründe uygulanmaya çalışılan kapsamlı reformun ilk ayağına destek sağlanması için tasarlanmıştır. Proje kaynaklarının büyük bölümü transfer niteliğinde olup; uygulamaya konulan çalışmalar nedeniyle sektöre aktarılan kaynaklardaki azalmanın bir ölçüde giderilmesi hedeflenmiştir. Projenin uygulanması için gerekli finansmanı sağlamak amacıyla, Dünya Bankası'ndan 12.07.2001 tarihinde 600 milyon ABD Dolar tutarında 4631-TU no.lu kredi sağlanmıştır.

Tarım Reformu Uygulama Projesi, uygulamaya konulan tarım reformu faaliyetlerine destek olmak ve tarım sektörünü güçlendirmek üzere, dört ana bileşenden halinde tasarlanmıştır. Projenin A Bileşeni, çiftçilere sağlanan sübvansiyonların, kredi ve fiyat desteklerinin kaldırılmasının kısa vadedeki olası olumsuz etkilerinin azaltılması ve verimli üretim modellerine geçişin kolaylaştırılmasını amaçlamaktadır. Bu kapsamda; Doğrudan Gelir Desteği (DGD) ödemelerinden yararlanacak çiftçilerin belirlenmesi ve ödemelerin belirli bir plan dahilinde yapılmasının sağlanması; bu desteğin sağlanabilmesi için, ülke çapında bir çiftçi kayıt sisteminin kurulması; bu sistemi desteklemek üzere tapu kayıtlarının bilgisayar ortamına aktarılarak, otomasyonun sağlanması konularında gerekli teknik yardım, eğitim, yazılım ve donanımın teminine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Projenin B Bileşeni kapsamında arz fazlası olan ürünlerde, çiftçilerin alternatif ürünlere yönelmelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu çerçevede; yüksek sübvansiyonlu ve arz fazlası olan ürünlerin (fındık, tütün) üretiminden, daha sürdürülebilir nitelikteki ürünlere geçişin sağlanması; geçiş döneminde oluşan çiftçi maliyetlerinin bir kez olmak üzere karşılanması; Fındık ağaçlarının sökülmesi, alternatif ürünler için girdi ödemelerinin ve geçiş döneminde tarlaların hazırlanmasına ilişkin çiftçilere yapılacak olan hibe ödemelerinin finanse edilmesi planlanmıştır.

Projenin C Bileşeni ile, Tarım Satış Kooperatifleri'nin (TSK) ve Tarım Satış Kooperatif Birlikleri'nin (TSKB) yeniden yapılandırılması ve özerkleştirmesiyle, kendi üyelerinin sahipliğinde üyelerine hizmet eden kuruluşlara dönüştürülmesi ve tarım ürünlerinin pazarlanması ve işlenmesinde devletin rolünün azaltılması hedeflenmekte olup, TSK'ların mali özerkliğinin ve bağımsızlığının sağlanması ve üyesi oldukları TSKB'ler üzerindeki mülkiyet haklarını kullanma yeteneklerinin arttırılarak asli fonksiyonlarına dönmelerinin sağlanması; TSK'ların üye çiftçiler adına ürünleri satma, işleme ve üye çiftçilere girdi sağlama yeteneklerinin arttırılması; Bu amaçlara ulaşmak için TSK'ların yeniden yapılandırılması, personel azaltılması ve kapasite oluşturma yardımı yapılması; Proje kapsamına alınan TSKB'lerin, TSKB/TSK kanununa göre TSK'lara sağlamakla yükümlü olduğu pazarlama ve işletme hizmetleri konusunda kapasitelerinin arttırılması, katılan TSKB'lere yeniden yapılanma, gider azaltma, kapasite oluşturma ve iş geliştirme yardımının ikraz kaynaklarından sağlanması üzerinde çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

Projenin D Bileşeni kapsamında; eğitim de dahil olmak üzere, hizmetlerin finansmanı yoluyla, Proje kapsamında gerçekleştirilecek faaliyetler ve programlar için ülke çapında bir kamuoyu bilgilendirme kampanyasının tasarımı ve uygulaması; Başta tarım sigortası olmak üzere

programla ilgili faaliyetlere ilişkin teknik desteğin ve danışmanlık hizmetlerinin sağlanması; malların, servislerin ve ilave işletme giderlerinin finansmanı yoluyla, Proje uygulanmasının izlenmesi ve değerlendirilmesinde Proje Koordinasyon Birimine destek sağlanması; dış denetim hizmetleri ve eğitim de dahil olmak üzere, malların ve hizmetlerin finansmanı yoluyla, izleme ve değerlendirme, satın alma ve mali yönetim faaliyetleri konularında, Projenin yönetimi ve uygulanmasında, PKB ve PUB'lara destek sağlanması planlanmış ve bu yönde çalışmalar başlatılmıştır.

Projenin başarıyla uygulanması sonrasında tarım sektörünün ihtiyaç duyduğu kapsamlı reform çalışmalarının hayata geçirilebilmesi için gerekli ortamın yaratılması ve bu çalışmaların uluslararası finansman kuruluşlarından sağlanacak desteklerle ivedilikle başlatılması hedeflenmiştir.

Proje telafi edici yapısına rağmen, uygulanmakta olan politikalarla doğrudan ilişkilendirilerek kamuoyu tarafından büyük ölçüde eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin bir uzantısı olarak Hükümet, sektöre yönelik politikalarında olduğu gibi, Projede de bazı değişiklikler yapılmasına karar vermiştir.

Dünya Bankası usulleri uyarınca, Projenin yarı dönem değerlendirmesi 20-31.10.2003 tarihleri arasında yapılmıştır. Yarı dönem değerlendirmesi sırasında projenin amaç ve hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilen işler ve ulaşılan noktalar değerlendirilmiştir. Bugüne kadar işlemeyen bileşenlerle ilgili değerlendirmeler sonucunda, uygulama döneminin kalan kısmında hükümetin yeni uygulaya koyduğu politikalar çerçevesinde bu bileşenlerden tasarruf edilebilecek kaynakların mevcut diğer ya da yeni bileşenlere aktarılması hususları karara bağlanmıştır.

Projenin, A Bileşeni (DGD için Çiftçi Kayıt Sistemi oluşturulması) ve B Bileşeni (Alternatif Ürün Programı) kapsamında kullanılan ikraz kaynakları % 1'in altında olmuştur. Çiftçi Kayıt Sisteminin arazi kayıtlarına dayalı olması, ancak bu amaçla kullanılabilecek altlıkların sağlıklı olmaması nedeniyle, Bileşenin bütçesi Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünün yapacağı çalışmalarda kullanılmak üzere artırılmıştır.
Projenin kalan süresi ve yapılması planlanan işlerin gerektirdiği süre karşılaştırıldığında özellikle B Bileşeni için önemli revizyonların gündeme getirilmiştir. Mevcut çalışmalara ilave olarak kırsal kalkınma uygulamaları, arazi toplulaştırma faaliyetleri ve lisanslı depoculuk çalışmaları proje kapsamına dahil edilmiştir.

D Bileşeni altındaki tanıtım faaliyetlerinin devam ettirilmemesi öngörülmüş, bu bileşen kapsamında yapılan araştırmaların kapsamı daraltılmıştır. Projenin ikraz anlaşmasının, yukarıda tanımlanan çerçevede, Eylül ayı içinde tadil edilmesi beklenmektedir.

2.2.4 JICA tarafından Uygulanması Öngörülen Proje

Doğu Karadeniz Bölgesi Tarımsal Üretim ve Teknik Destek Projesi (Şifahi Anlaşma sağlanmış olup, ön etüt devam etmektedir.)

2.3 Dünya Gıda Zirvesi

Türkiye, 1996 yılında Roma'da yapılan Dünya Gıda Zirvesi (WFS) yükümlülüklerini yerine getirmek için gayret içerisindedir. Zirveden bu yana 'gıda güvencesi' ve 'gıda güvenliği' konuları sadece ülkemizin değil dünya gündeminin de önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Dünya Gıda Zirvesi Roma Deklarasyonunda üye ülke liderlerinin de katılımı ile gıda güvencesi geniş bir yeri oluşturmuştur. Bu çerçevede Türkiye, sahip olduğu doğal kaynakların etkin ve sürekli olarak kullanılması, barışın sağlanması, gıda güvencesizliğinin giderilmesi, sürdürülebilir tarımsal üretim ile dünya gıda güvencesine katkıda bulunmayı ilke edinmektedir.

Tarım Sektörü, Cumhuriyetimizin kuruluşundan günümüze kadar ekonominin temel unsuru olmuş, ancak 1960'tan sonra gelişme önceliğinin sanayi sektörüne kaydırılmasından ve diğer sektörlerin buna paralel olarak gelişmesinden sonra ekonomi içindeki oranı zaman içinde azalmaya başlamıştır.

Bugün dünyanın en önemli sorunlarından birisi 7 milyarı aşan dünya nüfusunun nasıl besleneceğidir. Gıda Güvenliği, gıda güvencesinin en önemli bileşenidir. İnsanların her zaman güvenilir gıdaya sahip olma hakkı bulunmaktadır. "Çiftlikten Sofraya Gıda Güvenliği" çerçevesinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatı vasıtasıyla üreticilere, sanayicilere ve pazarlayıcılara iyi tarım uygulamaları, iyi hasat uygulamaları, iyi imalat uygulamaları ve tarımsal kayıpların azaltılması konularında eğitim ve yayım çalışmaları yapılmaktadır. Tarım-Sanayi entegrasyonu, sürdürülebilir gıda güvencesinde önemli bir projedir. Bu çerçevede özellikle kırsal bölgelerde sosyal refah sağlanacaktır.

Roma'da gerçekleştirilen Dünya Gıda Zirvesinde açlığın kaynağını yok etmek amacıyla programlar geliştirilmiş, 2015 yılında gıda yetersizliği olan ülkelerde, gıda standardını yükseltmek amaçlanmış ve söz konusu eylem planı kabul görmüştür.

Etkin bir Gıda Güvencesi yerleştirmek amacıyla, ülkemizde "GIDA GÜVENLİĞİ EYLEM PLANI " hazırlanarak uygulamaya konmuştur. Gıda ile ilgili hükümler içerisine Risk analizi, Kritik Kontrol Noktaları ve Tehlike Analizleri (HACCP) sistemi ve İyi Üretim Uygulamaları (Kalite Güvence Sistemi) yerleştirilmiştir.

2.4 Dünya Gıda Programı

Bilindiği üzere, 1963 yılında Roma'da kurulan Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı, Birleşmiş Milletler (BM) sisteminin, ihtiyaç içinde bulunan ülkelere doğrudan gıda yardımı yapan organıdır. Dünyanın çeşitli ülkelerinde çalışan 9000 kişilik personeliyle, şu anda BM sisteminin en büyük kuruluşudur.

Dünya Gıda Programı (WFP), 1968-1998 yılları arasında Türkiye'ye gıda yardımı yapmak amacıyla bir temsilcilik bulundurmuştur. Program, 1998 yılında Türkiye'nin daha fazla gıda yardımına ihtiyacı olmadığı düşüncesiyle kendi isteğiyle temsilciliğini kapatmıştır. Irak'taki savaş durumundan dolayı Irak halkının ihtiyaç duyduğu gıda yardımlarını Türkiye'den tedarik etmek amacıyla yeniden bir temsilcilik açmak için müracaatta bulunmuştur. Temsilcilik açılmasıyla ilgili müzakereler tamamlanarak 15.07.2003 tarihinde anlaşma imzalanmış ve 15.09.2003 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir.

WFP, Irak haricindeki ihtiyaç sahibi ülkelere Ocak-Haziran 2003 döneminde toplam 410.500.000 ABD Doları bedelle 1.804.058 ton gıda yardımı yapmıştır. Program, 1993 yılından beri Türkiye'den değişik miktarlarda bakliyat, un, bitkisel yağ, bisküvi ve bulgur satın almış ve ihtiyaç sahibi ülkelere ulaştırmıştır.Türkiye, WFP'nin geleneksel tedarikçisi konumundadır. Ülkemizden 36 şirket Programın sürekli tedarikçiler listesindedir.

WFP'nin bütçesi ile yardımları için gereken katkılara belli başlı donör ülkeler tarafından karşılanmaktadır. Programa 1993 yılında ilk olarak ülkemiz tarafından 120.000 ABD Doları bir katkı yapılmıştır. Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)'a daha önce ödemeyi taahhüt ettiğimiz yüksek katkı paylarının azaltılması için sözkonusu kuruluşla müzakereler sürdürülmektedir. IFAD'dan sağlanabilecek indirimlerin WFP'ye yönlendirilmesi mümkün olursa ülkemiz de programın donör ülkeleri arasında yer alabilecektir.

Şartların uygun olması durumunda WFP'nin Türkiye'de bir lojistik destek merkezi açması da gündeme gelebilecektir. Bu takdirde bu merkezin ihtiyacı olan malzemenin de ülkemizden sağlanması mümkün olabilecektir.

Program, buğday ve tahıl öğütme, istihkam hizmetleri, pilotluk, kaptanlık, mayın temizleme alanlarında ülkelerde stand-by anlaşmaları imzalamak ve teknik eleman istihdam etmek suretiyle işbirliğini geliştirmeye çaba sarf etmektedir. Ülkemizle de, Örgüt için gerekli alanlarda personel ve teknisyen sağlanması için bu tür anlaşmalar imzalanması sözkonusu olabilecektir.

Çizelge 2. 1. Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Üyesi Bulunduğu Uluslararası Kuruluşlar

Kuruluşun Adı	Yıllık Aidatı	Yasal Dayanağı	Kuruluşun Amacı	Sağlanan Faydalar
Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı *(FAO)*	771.337.55 _, 748.987.37 $	11.02.1955 tarih ve 4405 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (BKK)	Gelişmekte olan ülkelere tarımsal kalkınma konusunda yardım sağlamaktır.	FAO Konferanslarında Bakan Düzeyinde alınan kararların ülkemiz açısından uygulanması önem arz etmektedir. Böylece dünya ülkeleri ile tarım, ormancılık, balıkçılık ve çevre konularında makro politikaların oluşturulması sağlanmaktadır. Bu çerçevede; çeşitli tarımsal konularda işbirliği yapılmaktadır. FAO bünyesinde yer alan komisyonlar ve ihtisas kuruluşları yanında Birleşmiş Milletler Bölgesel Komisyonlarından yararlanılmaktadır. FAO tarafından organize edilen çeşitli tarımsal konularda teknik eğitim ve toplantılara katılım sağlanmakta, danışman temin edilmekte ve bölgesel projeler uygulanmaktadır. FAO Teknik İşbirliği Programı (TCP) çerçevesinde ortak projeler yürütülmektedir. Uzmanlarımızca FAO bünyesindeki TCDC teknik işbirliği çerçevesinde çalışmalar yürütülmektedir. Bu çerçevede, ülkemizdeki deneyimli uzmanlar yurtdışında danışmanlık vermektedir. Bakanlığımızca uygulanması öngörülen yatırım projelerinin ön fizibilite çalışmaları, raporları ve projeleri FAO'ya hazırlatılmaktadır.
FAO Türkiye Temsilciliği	60.000 $	15.02.1982 tarih ve 8/4300 sayılı BKK	1)Türkiye'de FAO'yu temsil etmek, FAO ile irtibat hizmetlerini yerine getirmek ve ülkemizin üye olmadığı diğer bazı uluslararası kuruluşlardan gelen uzmanların ziyaretleri ile ilgili koordinasyonu sağlamaktadır.	1982 yılında T.C. Hükümeti ve FAO tarafından yapılan anlaşma gereğince Ankara'da FAO Türkiye Temsilciliği açılmıştır. Yukarıda 1 nci madde de belirtilen faydalar, FAO Türkiye Temsilciliği vasıtasıyla sürdürmektedir.
FAO Şap Hastalığı Avrupa Mücadele Komisyonu	15.300.000 $	23.05.1955 tarih ve 6520 Sayılı Kanun	Avrupa' da Şap hastalığına karşı alınacak milli ve milletlerarası tedbirleri almaktır.	Ülkemizde ve bölgemizde hayvan hastalıklarında sorun olan şap hastalığının yok edilmesi için bu komisyon ile işbirliği yapılmaktadır. Türkiye'de ve yabancı ülkelerde düzenlenen konu ile ilgili toplantılara katılım gerçekleştirilmekte, eğitim amacıyla uzmanlar gönderilmekte, uzman temin edilmekte ve gerektiğinde şap aşısı sağlanmaktadır. Şap ile mücadele konusunda bölgemizdeki ülkelerle ülkemiz arasında koordinasyon sağlanmaktadır.

Kuruluşun Adı	Yıllık Aidatı	Yasal Dayanağı	Kuruluşun Amacı	Sağlanan Faydalar
Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu *(IFAD)*	100.000 $	02.01.2003 tarih ve 2003/5132 sayılı BKK	Gelişme yolundaki ülkelerde açlık ve kırsal alanda yoksullukla mücadele amacıyla gıda üretimini artırmak, kırsal kesimde yaşayanlara yeni iş ve gelir imkanları sağlamak, bu bağlamda özellikle yoksul halka yardıma dönük kırsal kalkınma projelerine düşük faizli ve uzun vadeli kredi sağlamaktır.	Ülkemizde çeşitli bölgelerde uygulanan ve uygulanması öngörülen entegre tarımsal kırsal kalkınma projelerine düşük faizli ve uzun vadeli krediler temin edilmektedir. Bu çerçevede ülkemizde çeşitli bölgelerde IFAD kaynaklı projeler yürütülmektedir. Tamamlanmış Projeler: • Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi • I'nci Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi • Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi • Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi Hali Hazırda Yürütülen Projeler: • Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi Gelecekte Yürütülecek Projeler: • Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi
Milletlerarası Akdeniz Yüksek Zirai Etüdler Merkezi *(MAYZEM)*	93.615 _	24.01.1967 tarih ve 826 sayılı Kanun	Akdeniz ülkeleri arasında iktisadi olduğu kadar teknik bakımdan da tamamlayıcı bilgiler vermek ve zirai alanda uluslar arası işbirliği fikrini geliştirmektir.	MAYZEM, Akdeniz'de kıyısı bulunan ülkeler arasında tarımın geliştirilmesini amaçlayan bir bölgesel kuruluştur. Ülkemiz MAYZEM'in 7 kurucu üyesinden birisi olup, kuruluşa bağlı enstitülerde düzenlenen kısa ve uzun süreli eğitim programlarına ülkemizden kursiyer gönderilerek eğitimleri sağlanmakta ve uzman temin edilmektedir. MAYZEM'den sadece Bakanlığımız değil, üniversiteler de yararlanmaktadır.
Uluslararası İpek böcekçiliği Komisyonu *(ISC)*	4.350 _	15.08.1991 tarih ve 91/2150 sayılı BKK	Dünyada ipekböcekçiliğinin gelişmesini sağlamak problemlerin çözümüne yardımcı olmaktır.	Dünyada ipekböcekçiliğinin geliştirilmesi için kurulmuştur. Ülkemizde ipek böcekçiliğinin geliştirilmesi ile ilgili olarak işbirliği yapılmaktadır. Genellikle eğitim yardımı alınmaktadır. Ancak, Ülkemiz yeterince faydalanamadığından, 2004 yılı için üyelikten ayrılma hususunda Dışişleri Bakanlığına yazı yazılmıştır.
Dünya Veteriner Hekimleri Birliği *(WVA)*	3.894 $	21.08.1961 tarih ve 1593 sayılı BKK	Dünyadaki veteriner hekimleri bir araya getirmek, yıllık kongreler düzenlemek suretiyle veteriner hekimliğinin çeşitli dallarında meydana gelen gelişmeleri üye ülkelerin bilgisine sunmaktır.	Hayvan sağlığı ile ilgili konularda teknik bilgi temin edilmektedir. Daha çok ülkemizdeki veteriner hekimliği meslek kuruluşları bu kuruluşla işbirliği yapmaktadır.
Uluslararası Bitki Koruma Teşkilatı *(EPPO)*	32.600 _	28.05.1965 tarih ve 6/4713 sayılı BKK	Bitki hastalık ve zararlılarının giriş ve yayılmasını önlemek, mücadele etmektir.	Ülkemiz ile Uluslararası Bitki Koruma Teşkilatı (EPPO) ile fitosaniter düzenlemeler ve fitosaniter ürünlerin yol açtığı çevresel risklerin değerlendirilmesi konularında çalışmalar yapılmaktadır. Ülkemizin zengin bitki gen kaynaklarının korunması açısından alınan kararlar önem arz etmektedir.

Kuruluşun Adı	Yıllık Aidatı	Yasal Dayanağı	Kuruluşun Amacı	Sağlanan Faydalar
Uluslararası Tohum Test Birliği *(ISTA)*	5.823 CHF	22.09.1965 tarihli Makam Oluru	Tohumluklardan numune alınmasında, tohumlukların kalite kontrollerinde standart geliştirmek, yayınlamak ve bu standartları, uluslararası ticareti yapılan tohumluklar için uygulamak üzere tekbiçimli hale getirmek ve tohumculuk ilmi ve teknolojisi konusunda her alanda araştırma yapmaktır.	Ülkemiz tohumculuk sektörünü geliştirmek amacıyla sözkonusu birlik ile işbirliği yapılmaktadır. Türkiye Tohumculuk Endüstrisi Birliği çatısı altında faaliyet göstermektedir. ISTA sertifikalı tohumlar uluslararası ticarette büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde 1962 yılından itibaren 8 bitki türüne ait tohumluklara ISTA sertifikası verilmektedir.
UNESCO Türkiye Milli Komisyonu	700.000.000 TL	25.08.1949 tarih ve 3/9862 sayılı İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi	Türkiye'de ülkesel anlamda halk sağlığı eğitiminin geliştirilmesine çalışmak.	UNESCO ile işbirliği halinde toplumun ve bireylerin sağlığında önemli bir yeri olan beden, ruh, çevre ve iş yeri temizliği konularında çalışmalar yapılmaktadır. Çevre sağlığı, güncel sağlık konuları, işçi sağlığı, iş güvenliği, meslek hastalıkları, iş kazaları, iş mevzuatı gibi konularda eğitim çalışmaları yapılmaktadır.
Uluslararası Salgın Hayvan Hastalıkları Ofisi *(OIE)*	42.940 _	12.08.1928 tarih ve 7029 sayılı kararname	Üye ülkelerdeki salgın hayvan hastalıkları hakkında bilgi toplamak, her 15 günde bir yayımlamak, çıkacak olan hastalıklarla ilgili uyarıda bulunmak, etkin mücadele yöntemleri araştırmak, geliştirmek ve önermektir.	OIE Merkezi Paris'te bulunan ve dünyada hayvan hastalıklarının önlenmesini amaçlayan bir kuruluştur. Ülkemizdeki hayvan hastalıklarının önlenmesi, dünyadaki hayvan hastalıklarının takibi ve hastalık tedbirlerinin alınması amacıyla işbirliği yapılmakta ve düzenlenen toplantılara katılım sağlanmaktadır. OIE bültenlerinde yayımlanan hayvan hastalıklarına ilişkin raporlar tüm dünyada hayvan sağlığı açısından izlenmekte ve hastalık bulunduğu belirtilen ülkenin ticareti olumsuz etkilenmektedir.
Dünya Sağlık Örgütü ***(WHO)*** Akdeniz Zoonoz Kontrol Merkezi	20.000 $	19.02.1980 tarih ve 8/359 sayılı BKK	Akdeniz ülkelerinde zoonoz kontrol faaliyetlerini güçlendirmektir.	Hayvanlardan insanlara geçen hastalıkların önlenmesi amacıyla işbirliği faaliyetleri yürütülmektedir. Bu çerçevede düzenlenen eğitim programlarına ve toplantılara katılım gerçekleştirilmektedir.
Bitki Gen Kaynakları Avrupa İşbirliği Programı ***(ECP/GR)***	7.185 _	02.08.2002 tarih ve 4652 sayılı BKK	Üye ülkeler arasında bitki gen kaynaklarının muhafazası ve kullanılması konusunda yapılan çalışmaları aktif bir işbirliği çerçevesinde aşamalı olarak geliştirmektir.	Dünyadaki gen kaynaklarının korunması maksadıyla kurulan bu kuruluşa dünyada önemli bir gen kaynağı olan ülkemizdeki gen kaynaklarının korunması ve yeni gen kaynaklarının temini için iş birliği yapılmaktadır. Bu çerçevede düzenlenen eğitim programlarına ve toplantılara iştirak edilmektedir.
Milletlerarası Biyolojik Mücadele Teşkilatı ***(OILB)***	2.300 _	20.04.1962 tarih ve 400 sayılı BKK	Bitki koruma alanında biyolojik mücadelenin geliştirilmesini sağlamak ve uluslararası iş birliğini hızlandırmaktır.	Organik tarımın önem kazandığı günümüzde ülkemizdeki biyolojik mücadelenin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi maksadıyla sözkonusu teşkilat ile işbirliği yapılmaktadır. Bu çerçevede düzenlenen eğitim programlarına ve toplantılara katılım sağlanmaktadır.

Kuruluşun Adı	Yıllık Aidatı	Yasal Dayanağı	Kuruluşun Amacı	Sağlanan Faydalar
OECD Traktör/Kod ve Tohum/Kod Sistemleri	8.199.74 _	03.04.1961 tarih ve 293 sayılı BKK	OECD Traktör/Kod ve Tohum/Kod Sistemleri ile bu girdilerin dünya ticaretindeki standartlarının oluşturulmasını sağlamaktır.	1969 yılından bu yana yetkili merkez olan Tarım Bakanlığı, traktörlerin resmi testleri için OECD traktör kod ve sistemleri doğrultusunda görev yapmaktadır. Traktörlerin egzoz emisyonu, traktör elektrik sistemi performansı, EMC ve imalatçı istekleri doğrultusunda kodlama çalışmaları yürütülmektedir. Testlerin güncellenmesi, değişiklik teklifleri ve yeni metot önerileri konularında çalışılmaktadır. Ülkemizde traktörlerin ISO standardı ile paralel olarak kalite sistemi kurulması ve bu sistemin OECD standart kodlarına uyumlu olması gerekir. Ülkemiz tohumculuk konusunda 1968 yılından beri OECD'nin üyesi olup, bazı tarım ürünlerinde OECD tohum sertifikasyon test sistemine dahildir. Bakanlığımız ihracat amaçlı OECD sertifikası düzenlemeye yetkili tek kuruluştur, ihracatımız OECD sertifikası ile yapılmaktadır. OECD katkı payının ödenmemesi ve "OECD Tohum/Kod ve Sistemi"nden ayrılınması durumunda ülkemizin tohumluk ihracatı yapması mümkün değildir.
Doğu ve Orta Avrupa'da Balıkçılığın Geliştirilmesi İçin Uluslararası Organizasyon ***(EUROFISH)***		15.01.2002 tarih ve 2002/3573 sayılı BKK	Üye ülkeler arasında bölgedeki su ürünleri ile ilgili ilişkileri geliştirmektir.	EUROFISH ile işbirliği çerçevesinde balık pazarlama ve ticaretinin iyileştirilmesi, bölgedeki su ürünleri üretiminin geliştirilmesi ve modernizasyonu, daha dengeli su ürünleri kaynaklarının sağlanması konularında katkılar sağlanmaktadır. Altyapı ve insan kaynakları geliştirilmesi projelerine teknik destek sağlanmaktadır.
Atlantik Ton Balıkları ***(ICCAT)***	43.450.50 _	BKK' nın çıktığı ve kanunlaşmak üzere TBMM'ye gönderildiği Dışişleri Bakanlığınca bildirilmiştir.	Ton (orkinos) balıklarının korunması, ticareti ve sürdürülebilir şekilde faydalanılması konusunda işbirliği yapılmasını sağlamaktır.	Dünya'da Orkinos avcılığı ve ticareti ICCAT kararları doğrultusunda, ülkeler için belirlenen kota miktarları üzerinden yapılmaktadır. Ülkemiz ICCAT'a üye olmadığından ancak gözlemci statüsü ile toplantılara katılmaktadır. Ülkemizde uzun yıllardan beri orkinos avcılığı yapılmakta ve avlanan orkinosların % 100'ü ihraç edildiğinden bu balık önemli bir ihraç ürünümüzdür. Tam üye olunduğu taktirde Türkiye'ye daha fazla avlanma kotası tesis edilecek ve kuruluşta alınan kararlarda daha fazla söz sahibi olunacaktır.
Türk Veteriner Hekimleri Birliği Avrupa Veteriner Hekimleri Federasyonu ***(FVE)***	WVA'ya ödeme yapıldığından, ayrıca ödeme yapılmamaktadır.	10.12.2001 tarih ve 2001/3465 sayılı BKK	Havyan Sağlığı alanında hastalıklarla mücadele etmektir.	Ülkemizin hayvan sağlığı alanında AB'ye uyumu için FVE ile işbirliği yapılmaktadır. Bu çerçevede, toplantılara katılım sağlanmakta, teknik bilgiler ve mevzuat uyum bilgileri temin edilmektedir.

3. TÜRKİYE'NİN TARIM ALANINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM ÇALIŞMALARI

3.1. Mevcut Durum

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde öncelikli ve en sorunlu konuların başında tarım sektörü gelmektedir. Tarım alanında en önemli konu ise, Türk tarımının Ortak Tarım Politikasına uyumudur. Tarım ve Köyişleri Bakanlığında (TKB), Avrupa Birliği mevzuat ve uygulamalarına uyum çalışmaları diğer bakanlıklarda olduğu gibi Avrupa Birliği Genel Sekreterliği ile TKB ilgili birimleri tarafından yürütülmektedir.

Türkiye'de Ortak Tarım Politikası mevzuatının ve uygulamalarının, Avrupa Birliği sistemine uygun yeterli bir altyapı oluşturulmadan gerçekleştirilebilmesi mümkün görülmemektedir.

Ülkemiz uyum sağlamakla yükümlü olduğu, 80 bin sayfa civarında olduğu bildirilen Avrupa Birliği mevzuatının, tarımla ilgili kısmının 4000 adet ve yaklaşık 40.000 sayfadan oluştuğu dikkate alındığında, TKB'nin mevzuat uyum yükünün diğer Bakanlıklara göre çok fazla olduğu görülmektedir. Tarım ile ilgili ana mevzuatın yanı sıra, ekleri ve değişiklikleri de göz önüne alındığında, ülkemiz tarım mevzuatının Avrupa Birliği tarım mevzuatına uyumu oldukça zor, kapsamlı ve yoğun bir çalışmayı gerektirmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'de tarım politikalarının oluşturulması sürecinde çok başlılık olması, dolayısıyla tarım mevzuatının bir kısmının diğer bakanlıkların yetki ve sorumluluğunda olması özellikle yasa çalışmalarında TKB tarafından gerekli hazırlıkların tamamlanmasına rağmen, belirlenen sürede sonuç alınmasını engellemiştir.

3.1.1 Ortak Tarım Politikasına Uyum Çalışmaları

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyumu ile ilgili çalışmaları, 9 Aralık 1999 yılında Helsinki Zirvesinde Avrupa Birliği adaylığımızın açıklanmasından sonra hız kazanmıştır. Avrupa Komisyonu'nun 8 Mart 2001 ve 26 Mart 2003 tarihli iki ayrı Katılım Ortaklığı Belgesi ile adaylık sürecinde izlemesi gereken yol haritası ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra her yıl yayınlanan İlerleme Raporları ile de gelişmeler değerlendirilmektedir. Bu belgelere cevap mahiyetinde hazırlanan ülkemizin görev ve sorumluluklarının yerine getirilmesini taahhüt ettiği iki ayrı Ulusal Program 24 Mart 2001 ve 24 Temmuz 2003 tarihlerinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Katılım Ortaklığı Belgeleri ile Avrupa Komisyonu'nun tarım ile ilgili olarak Türkiye'den talep ettiği kısa ve orta vadeli öncelikler ile Ulusal Program ile Avrupa Birliği'ne taahhüt edileni kısa ve orta vadeli hedefler Ek I'de sunulmaktadır.

Helsinki Zirvesinden sonra Türkiye ile Avrupa Birliği arasında uyumu kolaylaştırmak ve AB ile ilişkilerde koordinasyonu sağlamak amacıyla kurulan AB Genel Sekreterliği bünyesinde 2000 yılında AB ile ortak çalışmalar yürüten Tarım ve Balıkçılık Alt Komitesi çerçevesinde 8 Alt Komite oluşturulmuştur. Ulusal Programın Tarım ve Balıkçılık bölümlerinde belirtilen mevzuata uyum çalışmalarını planlamak ve gerçekleştirmekle sorumlu bu Alt Çalışma Grupları, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından Haziran 2004 tarihinde yapılan bir düzenleme ile sayıları 7'ye düşürülerek yeniden oluşturulmuştur.

Bu Alt Çalışma Grupları sırasıyla:

1) Yatay Konulara İlişkin Düzenlemelere Uyum Alt Çalışma Grubu
2) Veterinerlik Alt Çalışma Grubu
3) Bitki Sağlığı Alt Çalışma Grubu
4) Balıkçılık Alt Çalışma Grubu
5) Kontrol Alt Çalışma Grubu
6) Kırsal Kalkınma ve Ormancılık Alt Çalışma Grubu,
7) Ortak Piyasa Düzenlerine Uyum Alt Çalışma Grubu'dur.

Ulusal Program'da uyumlaştırılması taahhüt edilen Avrupa Birliği mevzuatının karşılığı Türk mevzuatının belirlenen sürelerde hazırlanarak yayınlanması için Mevzuat Uyum Takvimi oluşturulmuştur. Bu çerçevede, her bir Alt Çalışma Grubu tarafından birer eylem planı hazırlanmıştır. Eylem planlarında ilgili Avrupa Birliği mevzuatının uyumlaştırılmasına ilişkin öncelikler belirlenmiştir. Taranan Avrupa Birliği mevzuatına karşılık gelen milli mevzuatımızdaki noksanlıklar tespit edilmekte, duruma göre yeni mevzuat çıkarılmakta veya mevcut mevzuat tadil edilmekte ve mevzuat uyumu için gerekli idari yapılanma önlemleri saptanmaktadır.

Bu çalışmalar sonucu, Ulusal Programda "Tarım ve Balıkçılık" müktesebatının üstlenilmesi ile ilgili olarak bugüne kadar çıkarılan başlıca mevzuat şunlardır:

- Hayvan Islahı Kanunu Mart 2001'de yürürlüğe girmiştir.

- Şeker Kanunu 4 Nisan 2001 tarihi itibariyle yasalaşmıştır.

- Sığırlarda Somatotropin Hormonunun Yasaklanması Hakkında Tebliğ 26.7.2003 tarih ve 25180 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- Gıda Değeri Olan Hayvanları Uygulanması Yasaklanan Ve Belli Şartlara Bağlanan Hormon ve Benzeri Maddeler Hakkında Tebliğ 19.6.2003 tarih ve 25143 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- Belirli Aktif Maddeleri İçeren Bitki Koruma Ürünlerinin Pazarlanması Ve Kullanımının Yasaklanmasına Dair Tebliğ 16.12.2003 tarih ve 25318 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- Şeker Depolama ve Prim Ödemeleri Yönetmeliği 27.1.2004 tarih ve 25359 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- Türk Gıda Kodeksi- Bal Tebliği 15.1.2004 tarih ve 25347 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- Türk Gıda Kodeksi- Hayvansak Kökenli Gıdalarda Veteriner İlaçları Maksimum kalıntı Limitleri Tebliğinde Değişiklik Yapılması hakkında Tebliğ 11.2.2004 tarih ve 25370 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- 3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanununda, hayvan hareketleri, çiftlik kontrolleri ve rezidü izleme konularında Avrupa Birliği müktesebatına uyum amacıyla, 26.4.2001 tarih ve 4648 sayılı kanun ve 22.1. 2004 tarih ve 5074 sayılı Kanun ile değişiklik yapılmıştır.

- Deneysel ve Diğer Bilimsel Amaçlar İçin Kullanılan Deney Hayvanlarının Korunması, Deney Hayvanlarını Üretim Yerleri ile Deney Yapacak Olan laboratuarların Kuruluş, Çalışma, Denetleme, Usul ve esaslarına Dair Yönetmelik. 16.5.2004 tarih ve 25464 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği 18.02.2004 tarihli ve 25377 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

- Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun 8 Ocak 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunla ilgili 2 adet yönetmelik, "Çiftçi İstisnası Uygulama Esasları Yönetmeliği" ile "Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına Dair Yönetmelik" 12.08.2004 tarihli ve 25551 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Diğer yönetmelikler hazırlanmış ve Bakanlıkların görüşlerine sunulmuştur.

- 5179 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun 5 Haziran 2004 tarihli ve 25483 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu 6 Temmuz 2004 tarih ve 25514 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- Bitki Çeşitlerinin Tescil Edilmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 13.8.2004 tarih ve 25552 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- Ulusal Nitelikte Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmenin Uygulanmasına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 06.8.2004 tarih ve 25545 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bunlara ilaveten; Veteriner Çerçeve Kanunu, Tarım Çerçeve Kanunu, Tohum Kanunu, Su Ürünleri Çerçeve Kanunu, Veteriner Çerçeve Kanunu, 6968 Sayılı Zirai Karantina Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ve 3285 Sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile ilgili hazırlıklar son aşamaya gelmiştir. Ulusal Program'da yer alan diğer yönetmelik ve tebliğlerle ilgili uyum çalışmaları da devam etmektedir. Çizelge 3.1'de mevzuat uyum çalışmalarının Eylül 2004 itibariyle durumu görülmektedir.

Çizelge 3.1. Ulusal Programda Uyumu Taahhüt Edilen ve Gerçekleşen Mevzuat

	Süresi Dolan	Süresi Dolmayan	Toplam
Çıkartılan	11	4	15
TBMM'de Bekleyen	-	1	1
Görüş İçin Bekleyen	11	15	29
Çalışmaları Süren	15	38	54
Henüz Ele Alınmayan	14	91	106
Toplam	51	149	200

Alt Çalışma Grupları, uyum çalışmalarının yanı sıra, Avrupa Birliği politikalarındaki ve yasal düzenlemelerindeki gelişmeleri de takip etmektedir.

Alt Çalışma Gruplarında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı temsilcilerinin yanı sıra diğer kamu ve kuruluşlarından temsilciler, akademisyenler, sivil toplum ve özel sektör kuruluş temsilcileri de yer almaktadır. Burada yürütülen uyum çalışmalarının üst koordinasyonu Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Tarım ve Köyişleri Bakanlığındaki alt koordinasyonu ise bir müsteşar yardımcısı başkanlığındaki Tarım Teknik Komitesi ve Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı tarafından sağlanmaktadır. Söz konusu Gruplar tarafından gerçekleştirilen çalışmalar, her iki haftada bir düzenlenen Tarım Teknik Komitesi ile her üç haftada bir yapılan Uyum Üst Çalışma Kurulu toplantılarında değerlendirilmekte ve gerektiğinde belirli düzenlemelere yönelik kararlar alınmaktadır.

3.1.1.1 Yatay Konulara İlişkin Düzenlemelere Uyum Alt Çalışma Grubu

Alt Çalışma Gruplarında yapılan son değişikliğe göre, Entegre İdare ve Yönetim Sisteminin (IACS-Integrated Administration and Control System), Hayvan Kimlik Sistemi, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN-Farm Accountancy Data Network) ve Organik Tarım konuları bu grup altında yer almaktadır.

AB'nin istatistik sistemi ile uyum sağlanabilmesi için, Entegre İdare ve Kontrol Sistemi (IACS), Coğrafi Bilgi Sistemi (GIS-Geographical Information System), Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN) ile ilgili olarak Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ile birlikte yapılan çalışmalar devam etmektedir. Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN) benzeri bir sistem DİE tarafından 1998'de 8 ilde pilot proje olarak uygulanmış ve 2002'de tüm ülke sathında 5000 işletmede uygulanmış olup, elde edilen verilerin bilgisayar ortamına aktarılması çalışmaları sürdürülmektedir. Konu ile ilgili AB mevzuatı ve dokümanlar incelenerek bir rapor hazırlanmıştır. Mevzuat derleme çalışmaları ve tercümesi büyük ölçüde tamamlanmıştır. Temel desteklemelerin uygulanabilmesi için söz konusu sistemlere uyum büyük önem taşımaktadır.

Türk tarım politikası ile Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası arasındaki temel farklılıklardan birini fiyat ve destek mekanizmalarındaki farklılık oluşturmaktadır. Ortak Tarım Politikası kapsamında çiftçiye verilen destekler, esas itibariyle fiyat destekleri ile doğrudan ödemelerden meydana gelmektedir. Ülkemizde ise çiftçiye Doğrudan Gelir Desteği uygulamasına başlanmış olup, Doğrudan Gelir Desteği uygulamasının işlerliği yönünden TKB tarafından yurt sathında işleyen bir Çiftçi ve Arazi Kayıt Sistemi oluşturularak, geliştirilmiştir. 81 ilde internet on-line sistemi aracılığıyla çiftçilere ilişkin tüm bilgiler kaydedilmektedir. Oluşturulan veri tabanında Doğrudan Gelir Desteğinin verilmesinde esas alınan çiftçi kayıt ve arazi kayıt bilgileri yer almaktadır. 2003 yılı sonu itibariyle yaklaşık 2.770 bin çiftçi ve 16,7 milyon hektarlık arazi kayıt altına alınmıştır.

Kurulacak IACS Sisteminin temel unsurlarından biri olan Arazi Parseli Tanımlama Sisteminin (LPIS) de oluşturulması ihtiyacı bulunmaktadır. Bu çerçevede Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünce, Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemi (TAKBİS) ve Marmara Deprem Bölgesi Arazi Bilgi Sistemi (MERLİS) projeleri ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.

Dünya Bankasından sağlanan kaynakla yürütülmekte olan Tarımsal Reform ve Uygulama Projesi (ARIP) çerçevesinde, kadastro çalışmaları için 50-60 milyon USD'lik bir kaynağın ayrılması amacıyla görüşmeler sürdürülmektedir. Bu kaynakla, öncelikle, bir yıl içinde Doğu Bölgelerimizde kadastro yapılmamış problemli illerde, üç yıl içinde de Türkiye genelinde kadastro çalışmaları bitirilecektir.

Tarımla ilgili diğer kayıt sistemleri olarak Coğrafi Bilgi Sistemi (FADN) ve tarımsal veri tabanını kullanan Tarım Bilgi Sisteminin kurulmasına yönelik çalışmalar da sürdürülmektedir. Bu kapsamdaki projeler sayesinde çiftçi, üretici, üretim alanları, ürünler, sulama, girdiler, maliyetler ve teşviklerle ilgili bilgilerin kayıt altına alınması ve merkezden takip edilebilmesi mümkün olacaktır. Avrupa Birliği gereklilikleri ile uyumlu FADN Sistemi kurulması ile ilgili olarak, 2004 yılı sonuna kadar bir fizibilite çalışması yapılması planlanmaktadır.

Kurulacak IACS sisteminin temel unsurlarından bir diğeri olan Hayvan Tanımlama ve Kayıt Sistemi aynı zamanda hayvan hareketleri ve hastalıklarının kontrolü ile çiftlikten sofraya gıda güvenliğinin sağlanması için gerekli sistemlere iskelet teşkil edecektir. İleri aşamada sığır etinin etiketlenmesi ile sığır eti kaynaklı halk sağlığı problemlerinin orijininin tespit edilmesi yönünden bu sistem olmazsa olmaz bir zorunluluktur. Tüm bu nedenlerle Avrupa Birliği, bu sistemin kurulması, işletilmesi ve tamamlanmasını temel şart olarak ileri sürmektedir.

TKB tarafından Türkiye'deki sığır cinsi hayvanların tanımlanması, tescili ve izlenmesi çalışmaları Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı Katılım Ortaklığı Belgesi'nden ve Ulusal Program'ın yayınlanmasından önce başlatılmıştır. "Geviş Getiren Büyükbaş Hayvanların Tanımlanması, Tescil ve İzlenmesi Yönetmeliği" 4 Haziran 2000 tarih ve 24069 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Yönetmelik çerçevesinde Uygulama Talimatı hazırlanarak 81 İl Valiliğine gönderilmiştir. Uygulamayı yürütecek 81 İl Müdürlüğü, Hayvan Sağlığı Şube Müdürlükleri Personeli eğitime tabi tutulmuştur. Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü'nde bilgisayar destekli bir merkezi veri tabanı oluşturulmuştur. 81 İl Müdürlüğüne internet bağlantısı sağlanmıştır. Sığır cinsi hayvanların yurt çapında tanımlanması ve kayıt altına alınması uygulamasına Eylül 2001 tarihi itibariyle başlanmıştır.

Konu ile ilgili 12 Avrupa Birliği mevzuatı tercüme edilerek incelenmiş ve mevcut Yönetmeliğin Avrupa Birliği mevzuatı ile tam uyumlu olmadığı tespit edilmiştir. Bu husustan hareketle "Sığır Cinsi Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliği" hazırlanmış ve 28 Temmuz 2002 yılı tarih ve 24829 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Yeni Yönetmeliğin Avrupa Birliği mevzuatı ile tam uyumlu olduğu Avrupa Birliği ile yapılan son alt komite toplantısında teyit edilmiştir.

Bu konuda Hollanda Hükümeti'nin MATRA-PSO Programı (Merkezi ve Doğu Avrupa İçin Sosyal Geçiş Programı ve Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile İşbirliği Programı) çerçevesinde "Türkiye'de Sığır Cinsi Hayvanların tanımlanması ve Kayıt Altına Alınması"

projesi hazırlanmıştır. Proje Hollanda Hükümeti tarafından onaylanmış, 2002 yılı başında uygulamaya konulmuş ve Proje için Hollanda Hükümeti tarafından yaklaşık 500.000 Euro tahsis edilmiştir. Söz konusu Proje Eylül 2003 tarihi itibariyle tamamlanmıştır.

Eylül 2004 tarihi itibariyle 9,5 milyon baş sığır cinsi hayvan küpelenmiş olup, 1,54 milyon hayvan işletmesi veri tabanına işlenmiş ve kayıt altına alınmıştır.
Avrupa Birliği mevzuatında yeni yapılan değişikliklerin alt yapı yatırımlarında ve uygulamada ciddi farklılıklar ortaya çıkarabilecek nitelikte olması nedeni ve AB uzmanlarının tavsiyeleri doğrultusunda küçükbaş hayvanların tanımlanması ve kayıt altına alınması konusundaki mevzuat uyum çalışmalarına henüz başlanmamıştır.
Organik Tarım konusundaki çalışmalar devam etmektedir. Organik Tarım Yönetmeliği 11 Temmuz 2002 tarih ve 24812 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Organik Tarım Kanunu TBMM gündeminde yer almaktadır. Ayrıca, 2092/91 sayılı Konsey tüzüğünün 14. maddesi uyarınca, Türkiye'nin üçüncü ülkeler listesine dahil edilmesi için teknik dosya hazırlanmış ve Avrupa Birliği Komisyonu'na sunulmuştur.

3.1.1.2 Veterinerlik Alt Çalışma Grubu

Hayvan Sağlığı alanında ise hayvancılık sektörü için önemli sorun oluşturan hastalıkların mümkün olabildiğince kısa süre içerisinde kontrol altına alınarak bertaraf edilmesi hedefi çerçevesinde, Birliğin veterinerlik mevzuatına uyum sağlanması ve salgın hayvan hastalıklarıyla mücadeleye ilişkin Avrupa Birliği uygulamalarının üstlenilmesi gerekmektedir. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde son zamanlarda ortaya çıkan BSE ve Şap hastalıkları, bu alanda alınacak önlemleri daha da öncelikli duruma getirmektedir. Birlik mevzuatına uyum, sektörü tehdit eden hastalıkların mümkün olduğunca kısa bir sürede kontrol altına alınmasını sağlayacaktır.

Bu çerçevede:

- 3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu 26.4.2001'de yürürlüğe giren 4648 sayılı Kanun ile değiştirilmiştir.
-Deli Dana Hastalığı (BSE) tarama sistemi kurulmuş, bu kapsamda 1.742 hayvan test edilmiş; ayrıca Ülkesel Ruam Eradikasyon Projesi tamamlanmıştır.
- Bakanlığımızdan ruhsatlı mezbaha, kombina ve kesimhanelerde, Kontrol Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Tebliğ 11 Kasım 2001 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.
- 21 Mayıs 2003 tarihinde Uluslararası Salgın Hayvan Hastalıkları Ofisi (OIE) tarafından Türkiye Sığır Vebası hastalığından ari ülkeler listesine dahil edilmiştir.
- "Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İl Kontrol Laboratuar Müdürlüklerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Yönetmelik" güncelleştirilerek 23.01.2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- Yem Katkıları ve Premikslerin Üretimi, İthalatı, İhracatı, Satışı ve Kullanımı Hakkında Tebliğ 18 Aralık 2002 tarih ve 24967 sayılı Resmi Gazete yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- Veteriner İspençiyari ve Tıbbi Müstahzarlar Ruhsat Yönetmeliği 23 Ekim 2002 tarih ve 24915 sayılı Resmi Gazete yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- Suni Tohumlama, Tabii Tohumlama, Ovum ve Embriyo Transferi Faaliyetlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik 15 Kasım 2002 tarih ve 24937 sayılı Resmi Gazete yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- Avrupa Birliği'dekine benzer şekilde, ülke içindeki veteriner otoritelerini (resmi birimleri) birbirine bağlayan bir İç Bilgisayar Sistemi, hayvan hareketlerinin kontrolüne yönelik bir Dış Hareket Kontrol Sistemi (ANIMO) ve bir Hayvan Hastalıkları Bildirim Sistemine (ADNS) ilişkin alt yapının oluşturulması için çalışmalar başlatılmıştır.
- Sığırlarda Somatotropin Hormonunun Yasaklanması Hakkında Tebliğ 26.7.2003 tarih ve 25180 sayılı Resmi Gazete'de 2003/21 numaralı Tebliğ olarak yayımlanmıştır.
- Deneysel ve Diğer Bilimsel Amaçlar İçin Kullanılan Deney Hayvanlarının Korunması, Deney Hayvanlarının Üretim Yerleri ile Deney Yapacak Olan Laboratuvarların Kuruluş, Çalışma, Denetleme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik 16.05.2004 tarih ve 25464 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

- Gıda Değeri Olan Hayvanlara Uygulanması Yasaklanan ve Belli Şartlara Bağlanan Hormon ve Benzeri Maddeler Hakkındaki Tebliğ 19.6.2003 tarih ve 25143 sayılı Resmi Gazete'de 2003/18 numaralı Tebliğ olarak yayımlanmıştır.

- Sabiha Gökçen Havaalanında bir hava sınır kontrol noktasının kurulması için çalışmalar sürdürülmekte (ihale açılmıştır) olup, Mersin, İzmir, Şırnak, Ağrı, Hatay ve Artvin illerinde 6 sınır kontrol noktası kurulması için bir proje hazırlanması amacıyla ihaleye çıkılmıştır.

- İkincil müktesebat uyumu ile ilgili olarak, Ulusal Programda hayvan hastalıkları, hayvan refahı ve veteriner halk sağlığı konularında yer alan uyum çalışmaları öngörülen takvim çerçevesinde sürdürülmektedir.

- "Veteriner Çerçeve Kanunu" tasarısı hazırlanarak görüş almak üzere Bakanlığımız içinde ilgili kurum ve kuruluşlara gönderilmiş, toplanan bu görüşler üzerinde Avrupa Birliği'nin uzmanları ile birlikte çalışmalara başlanmıştır.

Uyum çalışmaları kapsamında, 3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu 26.4.2001'de yürürlüğe giren 4648 sayılı Kanun ile değiştirilmiştir. Diğer taraftan, Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından çıkartılan "Hayvanların Refahı, Güvenliği ve Korunması Kanunu" içerik açısından sınırlı sayıda Avrupa Birliği mevzuatı göz önüne alınarak hazırlandığı için, "Veteriner Çerçeve Kanunu" ile yeniden gözden geçirilecektir.

- Hayvan Islahı Kanunu da revize edilerek Mart 2001'de yürürlüğe girmiştir. Hayvan Islahı konusunda 2001 yılında yürürlüğe giren 4631 Sayılı Hayvan Islah Kanununun düzgün işleyişi açısından yedi adet yönetmelik yürürlüğe konmuştur. Bu yönetmeliklerin AB mevzuat ve uygulamalarına uygun olarak hazırlandığı belirtilmekteyse de spesifik olarak hangi AB mevzuatının temel alındığı bilinmemektedir.

- Yem katkı maddeleri ile ilgili AB mevzuatında yer alan 50 adet direktif ve tüzüklerin tamamını taramış, ilgili Türk mevzuatının uyumlaştırma çalışmaları tamamlanmıştır. Tebliğ taslağı hazırlanmış olup, ilgili sektör temsilcilerinin ve resmi kurumların da görüşleri alındıktan sonra Tebliğe son şekli verilecektir.

-. Katkı maddeleri dışında kalan konulardaki AB mevzuatı, bir Yem Yönetmeliği hazırlanarak Türk mevzuatına aktarılacaktır. Yönetmeliğin hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

- Veteriner Biyolojik Ürünlerde, 81/851/EEC ve 81/852/EEC sayılı Konsey Direktiflerinin iç mevzuatımıza aktarılması amacıyla değişik mevzuat taslakları hazırlanmış olup, onaylanma aşamasındadır.

- Canlı hayvan ve hayvansal ürünlerde "kalıntı planı" uygulanması ve çiftlik kontrollerine yasal dayanak oluşturmak üzere 3285 Sayılı Kanunda değişiklik teklifi hazırlanmıştır.

Bunların yanı sıra aşağıda sıralanan mevzuata yönelik çalışmalar ise devam etmektedir:

- Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı
- Veterinerlik İlaçları ve Tıbbi Müstahzarlarının Sınıflandırılması ve Ruhsatlandırılmasına İlişkin Yönetmelik
- Veterinerlik İlaçları ve Tıbbi Müstahzarlarının Etiketlenmesine İlişkin Yönetmelik
- Veterinerlik İlaçları ve Tıbbi Müstahzarları Üretim Yerlerine İlişkin Yönetmelik
- Veterinerlik İlaçları ve Tıbbi Müstahzarları İyi Laboratuar Uygulamalarına İlişkin Yönetmelik
- Veterinerlik İlaçları ve Tıbbi Müstahzarlarının Ruhsat başvurularına İlişkin Talimat

3.1.1.3 Bitki Sağlığı Alt Çalışma Grubu

Türk mevzuatının bitki sağlığı ile ilgili bölümleri önemli ölçüde Birlik mevzuatı ile uyumludur. Bu konuda yapılması gereken çalışmalar esas itibariyle tespit edilmiş olup, bunların mevzuata dahil edilmesi gerekmektedir. Bitki sağlığı alanında, Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki farklılığın mevzuattan çok uygulamadan kaynaklandığı dikkati çekmektedir. Bu itibarla, uygulamaya yönelik gerekli tedbirlerin alınması ve bitki sağlığı ile iştigal eden kurum ve kuruluşların başta laboratuar olmak üzere alt yapılarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu Alt Çalışma Grubu kapsamında:

- Avrupa Birliği Zirai Karantina Yönetmeliği esas alınarak Türkiye'nin Zirai Karantina Yönetmeliği Avrupa Birliği mevzuatı ile uyumlaştırılarak 3 Temmuz 2002 ve daha sonra yapılan değişiklikler 6 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.
- Patates Kahverengi Çürüklüğü, Patates Halkalı Çürüklüğü, Patates Kanseri hastalıkları etmenleri ile Patates Kist Nematodlarının izlenmesi ve kontrolü ile ilgili olarak yasal düzenlemelerin yapılmasını teminen Avrupa Birliği Mevzuatına uyumlu 4 adet Tebliğ hazırlanmış olup, 29 Eylül 2002 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmış, son olarak Patates Kanseri Tebliği'nde bir değişiklik yapılmıştır.
- Belirli Aktif Maddeleri İçeren Bitki Koruma Ürünlerinin Kullanımı ve Piyasaya Arzının Yasaklanması Hakkındaki Tebliğ 16 Aralık 2003 tarih ve 25318 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.
- Bitki Pasaport Sistemi çalışmalarına, teknik bilgi ihtiyacı nedeniyle, Çiftçi Kayıt ve Arazi Kayıt sistemlerinin tamamlanmasından sonra başlanabilecektir.
- İthal edilen bitki veya bitkisel ürünlerin kontrolü sonucunda şartlara uygun olması ya da zararlı bir organizmanın bulaşması durumunda gönderici ülkenin haberdar edilmesi ile ilgili yasal düzenleme yapılmasını temin için yeni hazırlanan Zirai Karantina Yönetmeliğine ilgili AB direktifi gereğince bir madde eklenmiştir.
- Pestisitlerle ilgili olarak 91/414/EEC sayılı Direktife uygun olarak hazırlanan Bitki Koruma Ürünlerinin Piyasaya Arzı ile İlgili Yönetmelik Taslağı hazırlanmış ve görüşe açılmıştır. Taslak üzerindeki çalışmalar devam etmektedir.

3.1.1.4 Balıkçılık Alt Çalışma Grubu

Balıkçılık sektöründe ise idari yapılanma, filo kayıtları, pazarlama politikaları, kalite kontrol ve su ürünleri yetiştiriciliği hususlarında uyum çalışmalarının yürütülmesi öngörülmektedir.

Bu bağlamda:

- Konu ile ilgili AB mevzuatı tespit edilmiş ve tercüme çalışmaları sürdürülmektedir. Ulusal Programda balıkçılık politikalarına ilişkin olarak tespit edilen öncelikli tedbirlerin uygulanması ve gerekli mevzuat çalışmalarının yapılabilmesi için bir "Eylem Planı" hazırlanmış ve ilgili kamu ve bilimsel kuruluş, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin iştiraki ile alt çalışma grupları oluşturularak faaliyetlere başlanmıştır.
- Balıkçı filo kayıtları yenilenmiş, tüm kayıtlar bilgisayar ortamına aktarılmıştır.
- Balıkçı gemilerine ait bilgilerin bilgisayar ortamına aktarılması çalışmaları tamamlanmıştır.
- Su Ürünleri Toptan ve Perakende Satış Yerleri Yönetmeliği hazırlanmış olup, 19 Haziran 2002 tarih ve 24790 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.
- Koruma ve kontrol hizmetlerini etkinleştirmek amacıyla, 1380 sayılı Su Ürünleri Kanuna aykırı hareket edenlere verilecek cezaları artırıcı kanun değişikliği hazırlanmış ve TBMM'ye sunulmuştur.
- Denetim ve Kontrol Hizmetlerinin etkinleştirilmesi 2692 sayılı "Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı" TBMM komisyonlarında kabul edilmiş olup, Genel Kurul gündeminde yer almaktadır
- Avrupa Birliği mevzuatının uygulanması için gerekli idari yapılanmanın gerçekleştirilmesi amacıyla, Su Ürünleri Genel Müdürlüğünün kurulması için Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilat Kanunu çerçevesinde gerekli hazırlıklar yapılmıştır.

3.1.1.5 Kontrol Alt Çalışma Grubu

Gıda işleme tesislerinin Avrupa Birliği hijyen ve halk sağlığı standartlarına uyumu konusunda ise özellikle, süt ve et tesislerinin Avrupa Birliği standartları düzeyine getirilmesine yönelik düzenlemelerin tamamlanması gerekmektedir.

Bu Alt Çalışma Grubu çerçevesinde:

- 51 adet mevzuatın ön incelemesi yapılmış ve bir "Eylem Planı" oluşturulmuştur. Çalışmalar bu Eylem Planı çerçevesinde yürütülmüştür.
- "Gıda Maddelerinde Belirli Bulaşanların Maksimum Seviyelerinin Belirlenmesi Hakkında Tebliğ" 2002 yılında Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu Tebliğ ile Aflatoksin limitleri haricindeki diğer limitler için Avrupa Birliği mevzuatı ile uyum sağlanmıştır.
- "TGK-Gıda Maddelerinde Belirli Bulaşanların Resmi Kontrolleri için Numune Alma ve Analiz Tebliği" Avrupa Birliği'nin ilgili Direktifine paralel olarak hazırlanarak 2002 yılında Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.
- Pestisit mevzuatı revize edilmekte olup, bu konudaki uyum için hazırlanan "Gıdalarda Pestisit Kalıntı Limitleri Tebliği" Taslağı yayım aşamasındadır. Gıdalarda Pestisit Kalıntı Numune Alma Talimatı hazırlanarak İl Müdürlüklerine gönderilmiştir. "Hayvansal Orijinli Gıdalarda Maksimum Kalıntı Limitleri ile ilgili Tebliğ" ilgili Avrupa Birliği Direktifi ile uyumlu olarak 2002 yılında Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.
- Türk Gıda Kodeksi – Hayvansal Kökenli Gıdalarda Veteriner İlaçları Maksimum Kalıntı Limitleri Tebliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliği 11 Şubat 2004 tarih ve 25370 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- Türk Gıda Kodeksi – Bal Tebliği 15 Ocak 2004 tarih ve 25347 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- Gıda tesislerinde GMP (İyi İmalat Uygulamaları) ve HACCP (Tehlike Analizleri ve Kritik Kontrol Noktaları) sisteminin uygulanmasını sağlamak amacıyla HACCP Kontrol Talimatı hazırlanmış ve uygulama aşamasına getirilmiştir.
- Süt İhracat Talimatları hazırlanarak İl Müdürlüklerine gönderilmiştir. Süt Yönetmeliği taslağı hazırlanmıştır ve yayım aşamasında bulunmaktadır. Ayrıca Süt Yönetmeliğinin yayımlanmasından sonra yayımlanması planlanan 3 adet Tebliğ taslağı hazırlanmıştır.
- Bunlara ilaveten, Avrupa Birliği normlarına uyumlu olan laboratuar analiz yöntemlerinin gıda kontrol laboratuarlarında uygulanması için Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İl Kontrol Laboratuar Müdürlüklerinin Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik 2001 yılında yürürlüğe girmiştir.
- Gıda işleme kurumlarında AB'nin hijyen ile ilgili direktifleri, tesislerin sahip olması gereken şartlar, ürünlerle ilgili gıda güvenliği kriterleri talimat haline getirilerek uygulama başlatılmıştır.
- "Gıda Maddelerinin İthal ve İhraç Kapılarının Belirlenmesine Dair Tebliğ" yayınlanmış, gıda giriş ve çıkışlarına belirli bir standart getirilmiştir.
- Avrupa Birliği'nin MEDA Projesi çerçevesinde uygulanan "Gıda Kontrol Laboratuarlarının Güçlendirilmesi Projesi" kapsamında 6'sı referans laboratuarı (Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir, Mersin ve Samsun) olmak üzere toplam 15 laboratuarın güçlendirilmesi çalışması devam etmektedir.

3.1.1.6 Kırsal Kalkınma ve Ormancılık Alt Çalışma Grubu

Ulusal Kırsal Kalkınma ve Ormancılık Stratejisinin hazırlanması için Bakanlığımızın koordinatörlüğünde, çeşitli kurumların temsilcilerinden oluşan bir komite oluşturulmuştur. Söz konusu Strateji, Ulusal Kırsal Kalkınma Planı için temel teşkil edecek olup, 2004 yılı sonuna kadar tamamlanması beklenmektedir.

3.1.1.7 Ortak Piyasa Düzenlerine Uyum Alt Çalışma Grubu

Bu Alt Çalışma Grubunun çalışmaları ile ilgili olarak:

- Ortak Tarım Politikalarını (OTP) oluşturan ürün bazındaki Ortak Piyasa Düzenlerini açıklayan mevzuatı kapsamaktadır. Bu kapsamda bugüne kadar, Hububat, sığır ve dana eti, meyve ve sebze, süt ve süt ürünleri, müdahale ve ödeme kurumlarına ilişkin mevzuat incelenmiştir. Diğer ürünlerle ilgili çalışmalar da sürdürülmektedir. Bu çalışmaların sonunda öncelikle bir rapor hazırlanarak ilgili alt sektörlerdeki uyum durumu ortaya konacak, ikinci aşamada bu konuda mevzuat varsa uyumlaştırılacak, yoksa yeni mevzuat çıkarılacaktır.

- Adaylıkta tarımla ilgili Avrupa Birliği mali yardımının kullanılması için üyelikte ise FEOGA harcamalarının yönetimi için Bakanlık bünyesinde bir Ödeme Kurumu kurulması gerekmektedir. Bu amaçla, Avrupa Birliği üyesi ülkeler ile diğer aday ülkelerin yapıları incelenmiştir.
- Ortak Piyasa Düzenlerinin Türkiye'de uygulanabilmesi açısından gerekli olan Üretici Birliklerinin kurulabilmesi için Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu çıkartılmıştır.

3.1.2 Tarım ve Balıkçılık Mevzuatının Üstlenilmesi İle İlgili Projeler

Katılım öncesinde Türkiye'nin mevzuat uyumunu gerçekleştirmesi ve bu kapsamda gerekli kurumsal yapılanma ihtiyaçlarını karşılaması için Mali İşbirliği Programı ve İdari İşbirliği Programı kapsamında yer alan Tarım ve Balıkçılık konularında projeler hazırlanmaktadır (Ek. II).

3.1.2.1 Mali İşbirliği Programı Kapsamında Yer Alan Projeler

Hayvan sağlığı: 2002 Mali İşbirliği Programı kapsamında Veterinerlik alanında 17.1 milyon Euro tutarında bir proje hazırlanmıştır. Türkiye'nin projeye katkısı 3.7 milyon Euro olacaktır. Proje esas itibariyle hayvan sağlığı, kamu sağlığı ve hayvan refahı unsurlarını içermekte, mevzuat uyumunun yanı sıra, hayvan hastalıkları ile mücadele ve veterinerlik hizmetlerinin daha iyi yürütülebilmesi için gerekli kurumsal yapılanma ihtiyaçlarını gidermeyi amaçlamaktadır.

Yine AB kaynaklarıyla, 2002 yılında yapılan bir çerçeve sözleşme kapsamında yabancı uzmanlar tarafından Veterinerlik Çerçeve Kanununun hazırlanmasına yardımcı olunması, mevzuat uyum çalışmalarına katkı sağlanması ve yukarıda bahsi geçen projenin hazırlanmasına destek olunması amaçlanmıştır.

Bitki sağlığı: 2002 yılı Mali İşbirliği Programı kapsamında bitki sağlığı alanında 5.4 milyon Euro tutarında bir proje hazırlanmıştır. Türkiye'nin projeye katkısı 1.1 milyon Euro'dur. Proje ile bazı laboratuarların iyileştirilmesi ve bitki sağlığı alanındaki AB mevzuat ve uygulamalarına uyum sağlanması amaçlanmaktadır.

AB kaynaklarıyla, 2002 yılında yapılan bir çerçeve sözleşme kapsamında yabancı uzmanlar tarafından Bitki Sağlığı Çalışma Grubunun çalışmalarına yardımcı olmak ve ileriye yönelik projeleri belirlemek üzere teknik yardım alınmıştır.

Gıda güvenliği ve kontrolü: AB kaynaklarıyla, Türkiye-AB Mali İşbirliği programlamasına yatırıma yönelik bir projenin hazırlanması için Çerçeve Sözleşme kapsamında danışmanlık hizmeti alınmıştır.

Projenin eğitim ve teknik yardım, bilgi teknolojisi ile Sağlık Bakanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığının laboratuarlarının iyileştirilmesi boyutları bulunması planlanmaktadır. Projenin 2004 Mali İşbirliği Programlamasına sunulması öngörülmektedir.

Balıkçılık: Ülkemizin AB'nin Ortak Balıkçılık Politikasına uyum sağlaması ve kurumsal yapısını bu doğrultuda oluşturması için gerekli hususların belirlenmesi konusunda AB kaynaklı bir teknik yardım alınmıştır. Bu yardım sonrasında, mevzuat uyumunun yanı sıra, TKB'nın kapasitesinin güçlendirilmesine ilişkin bir proje hazırlanarak 2003 Mali İşbirliği Programlamasına sunulmuştur. Proje Avrupa Komisyonu tarafından kabul edildiği takdirde, 2004 yılında uygulamaya başlanacaktır.

3.1.2.2 İdari İşbirliği Fonu

AB'nin İdari İşbirliği Fonu çerçevesinde gerçekleşen faaliyet ve projeler vardır. İdari İşbirliği Fonu'nun 2002 yılı Uygulama Programı için, malların serbest dolaşımı çerçevesinde, laboratuar akreditasyonu, tarım ve orman traktörleri, gübreler, hijyen laboratuarları çalışma

ziyaretleri kabul edilmiştir. Tarım Politikaları çerçevesinde ise, mikotoksin analizleri, rezidü analizleri, hızlı alarm sistemi, arazi ve çiftçi kayıt, gıda maddelerinin sınır kontrolleri, canlı hayvan ve hayvan ürünleri, tüketici sağlığı ve gıda güvenliği ile ilgili çalışma ziyareti ve uzman temini kabul edilmiştir.

3.1.2.3 Diğer Fonlar

Avrupa Birliği kapsamında desteklenen bu projelerin yanı sıra Hollanda Hükümeti tarafından desteklenen projeler de bulunmaktadır.

MATRA ve PSO programları (The Social Transition Programme for Central and Eastern Europe- Merkezi ve Doğu Avrupa İçin Sosyal Geçiş Programı ve The Programme for Co-operation with countries in Central and Eastern Europe- Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile İşbirliği Programı) 1989'da Berlin Duvarının yıkılmasından sonra demokrasiye geçiş sorunları yaşayan Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine yardım amacıyla Hollanda hükümeti tarafından hazırlanmıştır. Daha sonraki yıllarda bu program genişletilerek AB adayı ülkelerini de kapsamı içersine almıştır. Genel itibarı ile MATRA programı, aday ülkelere AB müktesebatını uygulamada ve gerekli yapıların oluşturulmasında katkıda bulunulması dışında, sivil toplumu ve özel teşebbüsü desteklemek, adaylık süreci içinde vatandaşlar ve resmi makamlar arasında güçlü bir etkileşim mekanizması korumaya yönelik amaçlara ve genelde Ulusal Programlarına uyumlu projelere destek vermektedir.

Türkiye 2000 yılında MATRA ve PSO programlarına dahil edilmiş olup, 2000 yılında yapılan 7 milyon Florinlik artışın 3 milyon Florini (1.5 milyon USD) Türkiye'ye ayrılmıştır. MATRA/PSO Programları çerçevesinde Bakanlığımızca sunulan, "Türkiye'deki Büyükbaş Hayvanların Tespit ve Kayıt Projesi" (Identification and Registration of Bovine Animals in Turkey) projesi kabul edilmiştir ve halen yürütülmektedir.

PUA (Project For Advisory Missions of Government Officials-Hükümet Yetkililerinin Danışma Görevleri Projesi) Programı AB konularında üye ve aday ülkelere danışmanlık yapan emekli ya da üst düzey yöneticilerin yürüttüğü bir programdır. Bu kapsamda Bakanlığımızın ihtiyaç duyduğu konular tespit edilmiş ve gıda konusunda 2 uzman gelmiştir.
Veterinerlik Mevzuatına Uyum Projesinde, eşleştirme (twinning) ortağı Almanya'dan, Bitki Sağlığı Mevzuatına Uyum Projesinde, eşleştirme (twinning) ortağı Hollanda-Yunanistan ortaklığından ve Su Ürünleri Sektörünün Avrupa Birliği Müktesebatına Yasal ve Kurumsal Uyum Projesinde, eşleştirme (twinning) ortağı Hollanda-Almanya-İsveç ortaklığından teknik yardım alınmaktadır.

3.1.3 Eğitim Çalışmaları

TKB personelinin AB konularında yetiştirilmeleri için Ankara Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM) bünyesinde açılan kurslardan, Jean Monnet Bursu ve Brugge Avrupa Koleji'nde düzenlenen kurslardan yararlanılmaktadır.

TAIEX (Technical Asistance Information and Exhange Office-Teknik Yardım Bilgi ve Değişim Ofisi) tarafından yurtdışında düzenlenen çeşitli konulardaki eğitim programlarına Bakanlığımızda görevli 210 personel katılmıştır. Yine, TAIEX Ofisi'nde görevli yabancı uzmanlar ülkemize gelmişler ve aşağıda sıralanan konularda eğitim seminerleri vermişlerdir:

- Veterinerlik ve bitki sağlığı,
- Kırsal kalkınma,
- Entegre İdare Kontrol Sistemi (IACS),
- Arazi kayıt ve idari yapılanma.
- Üretici birlikleri.

TAIEX kapsamındaki eğitimlere Bakanlığımızın çeşitli kuruluşlarından 80 personel katılmıştır. TAIEX kapsamındaki bu faaliyetlerin tarım alanında Avrupa Birliği'ne uyum konusunda Bakanlığımızda yapılan çalışmalara büyük katkısı olmaktadır.

Yunanistan ile işbirliği kapsamında, 2000 yılında Bakanlığımız personelinden oluşan bir grup, Girit'te eğitimlere katılmış, 2001 yılında da Yunanistan'dan gelen 3 uzman OTP konusunda eğitim vermişlerdir. 2003 yılının 2. yarısından itibaren bu seminerlerin sürdürülmesi beklenmektedir.

Bir kısım personelimiz ADEPT (Accession-Oriented Dutch European Proficiency Training-Katılıma Yönelik Hollanda Avrupa Uzmanlık Eğitimi) Programı kapsamında Zincir Yönetimi, gıda, veterinerlik ve AB'de lobi faaliyetleri konusunda eğitim seminerlerine katılmaktadır. Bugüne kadar 14 kişi bu kapsamda eğitimlere katılmışlardır.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Bakanlığımız ve AB Komisyonu Türkiye Temsilciliği ile proje yönetimi ve bu konuyla ilgili bilgi akışının sağlanmasına ilişkin olarak, Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı bünyesinde proje eğitimi almış personelden oluşan bir ekip oluşturulmuştur. Bu ekip, AB ile ilgili projeleri AB'nin istediği formata göre hazırlamaktadır. Bakanlık personeline de bu konuda eğitim verilmektedir. Şu ana kadar 14 eğitim semineri düzenlenmiş olup, SETBİR,DTM, TÜBİTAJK, Çevre ve Orman Bakanlığı ve kendi Bakanlığımız olmak üzere toplam 236 kişiye AB formatına uygun proje hazırlama konusunda eğitim verilmiştir. Bu sayıya yakın bir gelecekte verilecek eğitimlerle 45 kişinin daha eklenmesi planlanmaktadır.

3.1.4 Avrupa Komisyonu'nun Uyum Çalışmaları Konusundaki Değerlendirmeleri

Tarım:

1. Türkiye uyum sürecine devam etmeli ve müktesebatın uygulanmasına ilişkin temel gereklilikleri oluşturmak amacıyla gerekli idari kapasiteyi kurmalıdır.

2. 2003 Raporunda belirtildiği üzere, bölümün tarım kısmına ilişkin olarak, tarım sektörünün yeniden yapılandırılmasını ve kırsal alanların kalkındırılmasını amaçlayan bir kırsal kalkınma stratejisinin oluşturulması temel öncelik olmalıdır.

3. Türkiye, aynı zamanda, kontrol ve sertifikasyon kurumlarının akreditasyonu ve güçlendirilmesi dahil olmak üzere, organik tarım ve kalite politikası sektörlerindeki çabalarına devam etme yolunda *teşvik* edilmelidir. Veterinerlik ve bitki sağlığı bölümüne ilişkin olarak, Türkiye, müktesebata uyum sağlamak amacıyla idari ve kontrol kapasitesini güçlendirme çabalarına devam etmelidir.

4. Hayvan sağlığıyla ilgili olarak, bu temel alandaki esaslı gelişme yüksek bir öncelik olmalıdır. Türkiye, belli başlı hayvan hastalıklarının eradikasyonu için global bir strateji hazırlamalı ve uygulamalıdır. Uluslararası Hayvan Hastalıkları Ofisinin A ve B listelerindeki hastalıkların kontrolü ve eradikasyonuna ilişkin acil eylem planlarının tamamlanması gereklidir.

5. Mevcut sınır kontrol sistemi, AB Üye Devletleri tarafından kullanılan sistemle bağdaşmamaktadır. Türkiye, sınır kontrol noktalarının iyileştirilmesine yönelik çabalarına devam etme yolunda teşvik edilmektedir.

6. AB bitki sağlığı müktesebatının kapsadığı sektörlerdeki üreticilerin ve diğer operatörlerin kayıt altına alınması yeni başlamıştır. Sınır kontrol noktalarının gözden geçirilmesinde, Türkiye, kara ve deniz sınırlarında bitki ve bitkisel ürünlere ilişkin ticaret akışının kontrolünü temin etmelidir. Pestisit kalıntı kontrolleri, AB uygulamalarına uymamaktadır.

7. Ormancılık yeniden üretim materyallerine ilişkin uygulama Tüzüğü ve bunun yürürlüğe konulması Çevre Bakanlığının yetkisinde iken geri kalan tohumculuk mevzuatı Tarım Bakanlığının yetkisinde olacaktır.

8. Türkiye, laboratuar kapasitesinin iyileştirilmesi yönünde *teşvik* edilmeli ve idari ve kontrol kapasitesine ilişkin çabalarına devam etmelidir. Gıda güvenliğine ilişkin olarak, uygulama ve özellikle numune alma ve analiz yöntemlerinin AB uygulamaları ile uyumlu hale getirilmesi gereklidir. Türkiye, bir risk analiz sistemi kurma yönünde teşvik edilmektedir. Gıda işleme tesislerindeki teknik ve hijyen koşulları iyileştirilmelidir.

9. Yetkiler, genellikle farklı Bakanlıklar veya Tarım ve Köyişleri Bakanlığının birimleri arasında paylaşılmaktadır. Bu durum, sorumlulukların belirsiz olmasına ve yetki çatışmalarına yol açmakta ve etkin yönetime katkıda bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Bakanlık içerisinde yetkileri açıklığa kavuşturmalı ve reformları ve müktesebatı uygulama kapasitesini güçlendirmelidir.

Balıkçılık:

1. Türkiye kaynak yönetimi ile gerekli kontrol ve denetim kapasitesinin güçlendirilmesine ilişkin çabalarını artırmalıdır.

2. Balıkçılık ve su ürünleri faaliyetlerinin lisanslama ve tescil işlemleri geliştirilmelidir.

3. Mevcut balıkçılık tekne kayıtları ile veri toplama ve istatistik kayıtlarının gözden geçirilmesi ve AB standartlarıyla uyumlu hale gelmesi için güçlendirilmesi gerekmektedir.

4. Avlanma, boşaltma ve balıkçılık faaliyetlerinin izlenmesi yetersizdir. Balıkçılık limanlarında balıkçılık konusunda resmi yetkili bulunmamaktadır ve parçalanmış kurumsal yapı ve sorumlulukların bölünmesi etkili idari yönetime katkıda bulunmamaktadır. Uygulama, izleme, denetim ve kontrol faaliyetleri Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Sahil Koruma (İçişleri Bakanlığı bünyesinde) arasında bölünmüştür ve yasal hükümlerin yetersiz olmasının yanı sıra personel ve teknik kaynakların yetersiz olması sebebiyle etkili olamamaktadır.

5. Ayrıca, yeterli bilimsel araştırma ve izleme verileri yoktur ve anahtar hedef türlerin stok değerlendirmesi de yapılmamıştır.

6. Pazar politikası alanında; kaynakların, pazardaki fiyatların ve piyasadan çekilmelerin kontrolü ile ilgili devletin sınırlı bir müdahalesi söz konusudur.

7. Üretici birlikleri, Türkiye'deki pazar politikasının ve kaynakların yönetilmesi ile ilgili daha iyi bir yönetim biçimi sağlanmasında önemli roller üstlenebilirler.

3.2 Sonuçlar ve Öneriler

3.2.1 Uyum Çalışmalarını Güçleştiren ve Aksamalara Yol Açan Problemler

Türkiye ile Avrupa Birliği'nin tarım sektörleri arasında başta kırsal kesimde yaşayan nüfus, toplam istihdam içinde tarımsal istihdamın payı, işletme ölçekleri, teknoloji kullanımı ve verimlilik olmak üzere önemli farklılıklar vardır. Ama uyum çalışmaları açısından bu farklılıkların giderilmesi değil, istatistik veri tabanları, çiftçi, arazi ve hayvan kayıt sistemleri, idari yapılanmalar, tarım sektöründe örgütlenme, kalite standartları, bitki ve hayvan sağlığı şartları, veteriner kontrol noktaları, balıkçılık avlanma ve kontrol sistemleri açısından gerekli düzenlemelerin tamamlanması beklenmektedir.

Uyum çalışmalarında karşılaşılan sorunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Tarımla ilgili bazı hususların diğer Bakanlık ve kuruluşların yetki ve sorumluluk sahasında bulunması ve çalışmalarının koordinasyonunun çeşitli kuruluşlara dağıtılması uyum çalışmalarını aksatmaktadır.
2. Yapısal uyum için önemli bir finansman ihtiyacı bulunmaktadır. Ülkemizin PHARE, SAPARD ve benzeri Avrupa Birliği yardım programlarının dışında tutulması ve özellikle yapısal uyum

için Avrupa Birliği'den gerekli finansman desteğinin sağlanamaması ülkemizin tarımsal mevzuat uyumu ve uygulamaları açısından güçlük yaratmaktadır. Oysa yeni üye ülkelere söz konusu programlardan önemli miktarlarda mali ve teknik yardım sağlanmıştır. Avrupa Birliği'nden ülkemize sadece Mali İşbirliği Programı çerçevesinde kaynak aktarılmaktadır. Ancak bu kaynağın kısıtlı olması ve Milli Bütçe Kaynaklarımızdan da yeterli finansman desteği sağlanamaması uyum çalışmalarının oldukça sınırlı kalmasına neden olmaktadır.

3. Avrupa Birliği'nden gelen mali kaynakların uygulanacak proje tutarlarının ancak %75'ini oluşturulması, geri kalan %25'inin Milli Bütçeden karşılanmak zorunda olması ve KDV ödenmesinin gerekmesi Avrupa Birliği'den gelen bu sınırlı mali kaynakların bile kullanılmasını güçleştirmektedir.

4. Avrupa Birliği uyum çalışmaları için TKB'ye tahsis edilmiş güçlü bir bütçe kaynağına ihtiyaç bulunmaktadır.

5. TKB'nin Merkez Teşkilatı Avrupa Birliği Üye Ülkelerindeki Tarım Bakanlıklarının idari ve kurumsal yapılarına uygun olarak yapılanmamış olması bir sorun olduğu gibi, mevzuat ve uygulama uyum çalışmalarında ilave sorunlar yaratmaktadır.

6. Avrupa Birliği mevzuatına uyum çalışmalarının ağırlıklı olarak yapıldığı yer Çalışma Gruplarıdır. Çalışma Grupları istenilen şekilde çalışamamakta ve uyum çalışmalarında kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirememektedir. Çalışmalarda hukuki konularda destek olabilecek yeterli sayıda hukukçu bulunmamaktadır.

7. Uyum çalışmalarında TKB personelinin kendi günlük mutat işleri dışında kalan zamanlarda ve mesai saatleri dışında kendi kişisel çaba ve fedakarlıkları ile yürütülmekte olması çalışmaları aksatmaktadır.

8. Avrupa Birliği mevzuatının uyumlaştırılmasından sonra taşrada bu uygulamaları etkin bir şekilde yürütecek yeterli sayıda kalifiye personel bulunmamaktadır.

9. Avrupa Birliği Üye Ülkelerinde genelde tarımla ilgili iş ve işlemler Tarım Bakanlığı çatısı altında Merkez Teşkilatları ile bağlı Taşra Teşkilatları ve laboratuarlar gibi uygulayıcı kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla yürütülmektedir. 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun ile TKB'nin taşra teşkilatlarıyla ilişkisi kesileceğinden, uygulamada uyumun nasıl yapılacağı konusunda belirsizlik vardır.

3.2.2 Öneriler

1. Uyum çalışmalarının koordinasyonu ve yönlendirilmesi TKB bünyesinde toplanmalıdır.
2. Görüşmelerin başlaması sonrası AB'nin aday ülkelere yönelik yardımlarının verildiği fonlardan hemen yararlanabilmek için proje hazırlanmasına hemen başlanmalıdır.
3. Uyum çalışmaları çerçevesinde yürütülen projelerin KDV uygulamasından muaf tutulması arayışı içine girilmelidir.
4. Tarım mevzuat uyum çalışmaları açısından en kapsamlı alanı oluşturduğuna göre, TKB'nin mevcut bütçesine mevzuat uyum ve uygulamalarında kullanılmak üzere özel bir bütçenin tahsisi gerekli görülmektedir.
5. TKB'nin kurumsal yapısı AB'nin ortak piyasa düzenlerinin gerektirdiği idari yapılar da dahil olmak üzere, yeniden yapılandırılmalıdır.
6. Alt çalışma gruplarında tarım eğitimi görmüş, yabancı dil bilgisi olan ve hem ulusal mevzuatı, hem de Avrupa Birliği uygulamalarını bilen eleman noksanlığı giderilmelidir. Bu sıkıntının giderilebilmesi için TKB bünyesinde bu niteliklere sahip elemanlar acilen çalışma gruplarında görevlendirilmeli ve bu elemanların varsa eksiklerinin tamamlanması için gerekli eğitimin verilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca ilave kalifiye eleman istihdam edilmesi, bu arada TKB'nin AB mevzuatı ile ilgili hukuk bilgisine sahip elemanlarca desteklenmesi gerekmektedir.
7. Uyum çalışmalarının beklenen şekilde ilerleyebilmesi için TKB'nin ilgili birimlerindeki personelden bir kısmının sadece uyum çalışmalarına tahsis edilmesi ve bu personelin tüm mesailerini uyum çalışmaları için harcaması için gerekli idari düzenlemeler yapılmalıdır.
8. AB mevzuatına hakim elemanlar hem merkez, hem de taşra teşkilatında istihdam edilmeli, mevcut elemanlar bu konularda yetiştirilmek üzere eğitime alınmalıdır. Bu eğitim teknik, sağlık, laboratuar ve sınır kontrol noktaları gibi uygulama alanlarında çalışan personele de verilmesine ve daha sonra bu kişilerin yine buralarda görevlendirilmesine dikkat edilmesi gerekmektedir.
9. Tarımsal ürünlerin üretimleri, üretim sonrası işlenmeleri, piyasaya sürülmeleri ve bunların piyasadaki gözetim ve denetimlerine ilişkin konularda tarımın kendine has özellikleri nedeniyle 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yeniden görüşülürken, TKB'nin taşra teşkilatının uygulayıcı kurum ve kuruluşlarının Avrupa Birliği'ndekine benzer şekilde TKB bünyesinde kalmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması gereklidir.

Aşağıda tablo halinde **Katılım Ortaklığı Belgeleri** ile Avrupa Birliği Komisyonu'nun tarım ile ilgili ülkemizden talep ettiği kısa ve orta vadeli öncelikler sunulmaktadır. II. KOB çerçevesinde, öncelik verilmesi gereken bazı alanlar belirlenmiş olup bunlar: tarımsal ve kırsal kalkınma, adalet ve göç, deniz taşımacılığı güvenliği, çevre, sağlık gibi konulardır. Yardım amacıyla ayrılan fon miktarındaki artış, AB'ye, Türkiye'de sosyo-ekonomik gelişmeyi destekleme ve dolayısıyla katılım stratejisini hayata geçirme konusunda yardımcı olacaktır. Mevcut mali yardım kapsamında yukarıda söz edilen tüm alanların yanı sıra, ulaşım, çevre altyapısı ve kırsal kalkınma programlarına yönelik destek de sağlanabilmektedir.

Başlıklar	I. Katılım Ortaklığı Belgesi		II. Katılım Ortaklığı Belgesi	
	Kısa Vade	Orta Vade	Kısa Vade	Orta Vade
Ekonomik kriterler	Tarım reformlarının sürdürülmesi	Tarım reformlarının tamamlanması,		
Tarım	- Etkin bir arazi kayıt sisteminin, hayvan kimlik sistemlerinin ve bitki pasaport sistemlerinin geliştirilmesi ile tarımsal pazarların izlenmesi ve çevresel, yapısal ve kırsal kalkınma tedbirlerinin uygulanması için idari yapıların geliştirilmesi, - Hayvan ve bitki sağlığı konularında Topluluk mevzuatıyla uyum için bir strateji belirlenmesi. Özellikle laboratuar testleri ve denetim düzenlemeleri konularında olmak üzere, yürütme kapasitesini iyileştirmek ve hayvan ve bitki hastalıkları ile mücadele konularındaki Topluluk mevzuatı uyumuna öncelik verilmesi,	- Tarımsal ve kırsal kalkınma politikalarında AB müktesebatına uyum hazırlıklarının tamamlanması, - AB'nin hijyen ve halk sağlığı standartlarına uyum sağlamak için gıda işleme tesislerinin (et, süt işleme tesisleri) modernizasyonu ve test ve teşhis imkanlarının (ünitelerinin) daha da artırılması,	- Entegre İdare ve Kontrol Sisteminin önemli unsurlarından olan hayvan kayıt sistemlerinin oluşturulmasının tamamlanması. Ayrıca arazi parsel tanımlama sistemleri gibi diğer unsurlara ilişkin hazırlık çalışmalarına başlanması. - AB kırsal kalkınma politikası ve orman stratejisine giriş için bir strateji hazırlanması. - Bir veterinerlik çerçeve yasasının ve AB müktesebatı ile uyumlaştırılmış ikincil mevzuatın kabul edilmesi; ilgili idari, bilimsel, test ve denetime dair insani, teknik ve bilgi kaynaklarının güçlendirilmesi; mevzuatın uygulanmasının sağlanması; hayvan hastalıklarının ortadan kaldırılmasına yönelik çabaların, kontenjan planlaması ve izleme kapasitesinin hızlandırılması. - Üçüncü ülkelerle, AB sistemi ile uyumlu bir Sınır Kontrol Noktaları sisteminin oluşturulması ve işletilmesi için gerekli belgelerin belirlenmesi. - Veterinerlik ve bitki sağlığına ilişkin AB müktesebatının ulusal mevzuata geçirilmesine yönelik bir programın kabul edilmesi; başta laboratuar deneyleri olmak üzere, bitkilerin korunmasına ilişkin AB müktesebatının etkin ve etkili bir şekilde uygulanmasını sağlayacak idari, bilimsel ve teknik yapıların güçlendirilmesi; bitki ve bitkisel ürünlerin ithalatı ve gıda işleme sanayii kuruluşlarına ilişkin yerel üretimdeki denetim düzenlemelerinin güçlendirilmesi.	- Entegre İdare ve Kontrol Sisteminin kurulmasının tamamlanması. - AB kırsal kalkınma politikası ve orman politikasının uygulanması için gerekli idari yapıların kurulması. - Ortak Pazar yapılarının kurulması ve tarım piyasalarının etkili bir biçimde izlenmesi için siyasi temeller, idari yapılar ve uygulama mekanizmaları kabul edilmesi. - Üçüncü ülkeler Sınır Kontrol Noktaları sisteminin güncelleştirilmesine yönelik bir plan ve takvim sunulması. - Gıda güvenliği ve kontrol sisteminin yeniden düzenlenmesi ve insani, teknik ve mali kaynaklarının, AB gıda güvenliği standartlarına uygun şekilde iyileştirilmesi. - AB'nin hijyen ve kamu sağlığı standartlarına uyum sağlamak amacıyla, gıda işleme tesislerinin modernizasyonuna yönelik, takvim ile iyileştirme planının oluşturulması ve muayene ve tanı tesislerinin kurulması.

Balıkçılık	Bir kaynak yönetimi politikası, denetim ve kontrol önlemleri yoluyla kaynakların kullanımını, balıkçılık pazarlarını ve yapısal gelişmeleri izlemek üzere idari yapıların kurulması ve balıkçılık filosu kaydının yerine getirilmesi	- Ortak Balıkçılık Politikası'nın uygulanması ve yürütülmesi için kapasite geliştirilmesinin tamamlanması, Türkiye'deki balıkçılık ürünlerinin kalite standartlarının geliştirilmesine devam edilmesi talep edilmiştir.	- Balıkçılık idaresi, denetimi, pazarlaması ve yapısal uyuma ilişkin mevzuatın AB müktesebatına uyumunun sağlanması.	- Balıkçılık idaresinin kurumsal kapasitesinin yeniden organize edilmesi ve artırılması; balıkçılık işletiminin, kontrol, pazarlama ve yapısal uyum uygulamalarının müktesebatla uyumlaştırılması; bilgisayar destekli balıkçılık gemi kayıt ve istatistiki bilgi sisteminin, müktesebata uygun şekilde geliştirilmesi ve uygulanması.
İç Pazar	Malların serbest dolaşımı: Avrupa standartları, ehliyet ve uygunluk değerlendirmesi ve işaretlemeye uyumun hızlandırılması; mevcut piyasa gözetimi ve uygunluk değerlendirmesi yapılarının, teçhizat ve eğitim ile güçlendirilmesine başlanması; belirli sektörler (gıda, tıbbi malzemeler, kozmetikler, tekstil) ile Yeni ve Küresel Yaklaşım ilkelerinin üstlenilmesini sağlayacak çerçeve mevzuat hakkındaki çalışmaların hızlandırılması ve uygun idari altyapının oluşturulması; ticarete yönelik teknik engellerin ortadan kaldırılması talep edilmektedir.			

	kontrol önlemleri yoluyla kaynakların kullanımını, balıkçılık pazarlarını ve yapısal gelişmeleri izlemek üzere idari yapıların kurulması ve balıkçılık filosu kaydının yerine getirilmesi	ve yürütülmesi için kapasite geliştirilmesinin tamamlanması, Türkiye'deki balıkçılık ürünlerinin kalite standartlarının geliştirilmesine devam edilmesi talep edilmiştir.	ilişkin mevzuatın AB müktesebatına uyumunun sağlanması.	yeniden organize edilmesi ve artırılması; balıkçılık işletiminin, kontrol, pazarlama ve yapısal uyum uygulamalarının müktesebatla uyumlaştırılması; bilgisayar destekli balıkçılık gemi kayıt ve istatistiki bilgi sisteminin, müktesebata uygun şekilde geliştirilmesi ve uygulanması.
İç Pazar	Malların serbest dolaşımı: Avrupa standartları, ehliyet ve uygunluk değerlendirmesi ve işaretlemeye uyumun hızlandırılması; mevcut piyasa gözetimi ve uygunluk değerlendirmesi yapılarının, teçhizat ve eğitim ile güçlendirilmesine başlanması; belirli sektörler (gıda, tıbbi malzemeler, kozmetikler, tekstil) ile Yeni ve Küresel Yaklaşım ilkelerinin üstlenilmesini sağlayacak çerçeve mevzuat hakkındaki çalışmaların hızlandırılması ve uygun idari altyapının oluşturulması; ticarete yönelik teknik engellerin ortadan kaldırılması talep edilmektedir.			

Aşağıda tablo halinde **Ulusal Program** ile ülkemiz tarım ile ilgili Avrupa Birliği Komisyonu'na taahhüt ettiği kısa ve orta vadeli hedefler sunulmaktadır.

Başlıklar	I. Ulusal Program		II. Ulusal Program	
	Kısa Vade	Orta Vade	Kısa Vade	Orta Vade
Tarım			- Entegre İdare ve Kontrol Sisteminin (IACS) kurulması için gerekli yasal düzenleme yapılacak, uygulamanın gerçekleşmesi için ulusal mevzuatta gerekli değişiklikler yapılacaktır. - Organik Ürün ve Girdilerin Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun çıkarılacaktır. - Türkiye'nin tarım politikalarında etkin bir biçimde kullanabileceği Çiftlik Muhasebe Veri Ağının (FADN) kurulmasına ilişkin mevzuat uyumu sağlanacak ve gerekli kurumsal kapasite çalışmalarına başlanacaktır . - Bütün ürün grupları için geliştirilen ortak piyasa düzenlerine yönelik AB mevzuatı ile ortak piyasa düzenine tabi olmayan ancak belirli bir üretim modeline tabi tutulan ve yardım mekanizması oluşturulan ürünler için geliştirilmiş mevzuat incelenecektir. - Topluluk bitki sağlığı mevzuatı belirlenen takvim çerçevesinde üstlenilecektir. - Bitki sağlığı alanında sınır kontrol noktalarının belirlenmesi ve ticarette teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin koşul ve kuralları belirleyen AB mevzuatına uyum sağlanacaktır. - Veterinerlik Çerçeve Kanunu hazırlanacak ve ilgili kurumların hayvan hastalıkları ile ilgili gözetimi yürütebilecek teknik imkanlara kavuşturulması (ör. veteriner bilgi siteminin kurulması) amacıyla, alt yapıları güçlendirilecek ve sınır kontrol noktalarındaki kurumsal kapasitenin artırılması için çalışmalar başlatılacaktır.	- IACS sistemi kurulacak ve işleyen bir sistem haline getirilecektir. - Doğrudan gelir desteği ve diğer destek mekanizmalarının AB'dekine benzer bir yapıya dönüştürülmesi için, arazi parseli tanımlama sistemi oluşturulacaktır. - Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu (EAGGF) konuları kapsamında harcama ve düzenlemelerini gerçekleştirecek "ödeme kuruluşu" na yönelik çalışmalar tamamlanarak, ödeme kuruluşu kurulacaktır. - Ödeme kuruluşunun yapılandırılmasında, Türkiye'nin önümüzdeki dönemde Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı (SAPARD) veya benzeri bir programdan faydalanması kararı alınması ihtimali göz önünde bulundurulacaktır. Bu ihtimal çerçevesinde ayrıca, bu programdan yararlanmaya başlamak için ön şart olan SAPARD planının alınacak teknik yardım yolu ile hazırlanmasına başlanacaktır. - Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN) sistemi işler hale getirilecektir. - AB Ortak Tarım Politikası kapsamında tarımsal ürünler ve üreticiler için geliştirilen bütün yardım ve destek mekanizmalarına yönelik yasal dayanağı oluşturmak üzere "Ortak Piyasa Düzeni Çerçeve Kanunu" çıkarılacak ve idari yapıların bu çerçevede oluşturulmasına başlanacaktır. - Başta Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Genel Müdürlüğünün kurulması olmak üzere, uyum sağlanan ve sağlanacak AB bitki sağlığı mevzuatının uygulanmasına yönelik kurumsal kapasitenin geliştirilmesi orta vadede tamamlanacaktır. - Kamu sağlığı programlarına destek verecek veterinerlik laboratuvarları güçlendirilecek ve hayvan refahı konusunda gereken idari düzenlemeler tamamlanacaktır. - Gıda işleme tesislerinin modernizasyonu için gerekli finansman ihtiyacı ve modernizasyon planı alınacak teknik yardım yolu ile belirlenecek ve Türkiye'nin diğer aday ülkelerin kullanımına açılan, SAPARD benzeri bir programdan yararlandırılması halinde modernizasyon çalışmaları hızla gerçekleştirilecektir. - AB kırsal kalkınma mevzuatına uyum (tam uyum üyelik sonrasında gerçekleşecektir) hazırlıkları çerçevesinde Topluluk kırsal kalkınma mevzuatına paralel biçimde, ödeme kuruluşu, bölgesel komiteler gibi idari yapılar oluşturulacaktır .
Balıkçılık			- Balıkçılık yönetimi, kontrol, pazarlama ve yapısal uyuma ilişkin mevzuat uyumuna yönelik hazırlıklar tamamlanacaktır.	- Balıkçılık yönetiminin kurumsal kapasitesi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde Su Ürünleri Genel Müdürlüğü veya benzeri müstakil bir yapı kurulması suretiyle yeniden organize edilerek güçlendirilecektir. Balıkçılık yönetimi, kontrol, pazarlama ve yapısal uyum çalışmaları AB mevzuatı ile uyumlu hale getirilecek; AB mevzuatı ile uyumlu bir bilgisayarlı balıkçı tekne kayıt sistemi geliştirilecek ve uygulanacaktır.

EK II **ULUSAL PROGRAM'DA YER ALAN TARIM VE BALIKÇILIK MÜKTESEBATININ ÜSTLENİLMESİ İLE İLGİLİ PROJELER**

Yıl	Mali Çerçeve	Proje	Bütçesi
1996	MEDA II Programı	Gıda Denetim Laboratuarları	10.123.000
2000	Hollanda Hükümeti'nin MATRA/PSO Programları	Türkiye'deki Büyükbaş Hayvanların Tespit ve Kayıt Projesi (Proje tamamlandı)	500.000
2002	2002 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Gıda Denetimi Hizmetlerine Destek Projesi - MEDA-II kapsamında yürütülen gıda projesini desteklemektedir.	Avrupa Birliği Katkısı: 699.000
2002	2002 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Veterinerlik Mevzuatına Uyum Projesi	17.044.000*
	2002 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Bitki Sağlığı Mevzuatına Uyum Projesi	5.313.000**
2003	2003 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Balıkçılık Projesi	6.602.750***
2004****	2004 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının Uygulanması İçin Hazırlık Projesi (IACS+Kırsal Kalkınma) (OPD Bileşeni çıkarıldı)	2.075.000
	2004 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Türkiye'de Gıda Güvenliği ve Kontrol Sisteminin Yeniden Yapılandırılması ve Güçlendirilmesi Projesi (Bazı unsurlar 2005 yılına ertelenmiştir.)	10.700.000
	2004 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Türkiye'de Organik Tarımın Geliştirilmesi ve Mevzuatının Avrupa Birliği Mevzuatına Uyumlaştırılması Projesi	1.260.000
	2004 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	(Malların Serbest Dolaşımı Başlığı altında) Tekstil, İnşaat Malzemeleri, Gübreler, Asansörler, Otomatik Olmayan Tarım Aletleri ve Yasal Metroloji Kapsamındaki Avrupa Birliği Direktiflerinin Uygulanmasına Yönelik Olarak Piyasa Gözetimi Laboratuarlarının Desteklenmesi Projesi	

* Toplam Avrupa Birliği katkısı 13.300.000 Euro olup kalanı Ulusal Katkı Payı olarak karşılanacaktır

** Toplam Avrupa Birliği katkısı 4.200.000 Euro olup kalanı Ulusal Katkı Payı olarak karşılanacaktır

*** Toplam Avrupa Birliği katkısı 6.168.621 Euro olup kalanı Ulusal Katkı Payı olarak karşılanacaktır

**** 2004 Yılı Mali İşbirliği kapsamındaki projeler henüz başlatılmamıştır.

4. AB'ye ÜYELİĞİN TÜRKİYE TARIMINA VE DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ

Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin tarıma etkilerini değerlendirilmesinde, AB tarım politikalarının yanında, Dünya piyasalarındaki gelişmeler, DTÖ-tarım müzakereleri ve ulusal tarım politikalarının yönü etkili olacaktır. Görüşmeler sırasında ve hatta üyelik gerçekleştiğinde AB'den gelebilme ihtimali olan her türlü fonlara odaklı bir yaklaşımın verimli olmayacağı açıktır. AB'den gelebilecek yardımların hemen hepsi proje bazında ve ulusal katılımı gerektirecek şekilde kullanılabilmektedir.

Topluluk veya her genişleme dalgasında en sıkı pazarlıklar tarım sektöründe yoğunlaşmıştır. Ancak, tarımın Birliğe üyeliği önlediği bir durum henüz söz konusu değildir. Türkiye'nin

bütünleşme sürecindeki genel düzeyde sorunlar aşıldığında, tarım sektörü pazarlıkları kaçınılmaz şekilde öne çıkacaktır. Politikaların yönetimindeki zorluklar ve Birlik bütçesine yükü nedeniyle, tarımda pazarlıklar diğer sektörlere oranla daha sıkı geçmektedir. Kilit kelime tarım veya yapısı değil pazarlıktır. Tarım tek başına Türkiye'nin AB'yle bütünleşmesini engellemeyecektir, fakat sektörle ilgili varolan pazarlık yapabilme yeteneği bütünleşmeyi geciktirebilir.

Tarım politikalarından beklenen etkilerin elde edilebilmesi için gerekli kurumsal altyapının tam anlamıyla işler veya işleyebilecek nitelikte olması gerekmektedir. Hayli karmaşık AB tarım politikalarının işlerlik kazanabilmesi bu gereği fazlasıyla artırmaktadır. Bu nedenle AB, aday ülkelerin kurumsal gelişmişlik düzeylerine öncelik vermektedir. Yapılması gerekenler bellidir. Adaylık sürecinde yol almak isteniyorsa, Türkiye'nin de kurumsal altyapısını ve insangücü kapasitesini geliştirmesi kaçınılmazdır. Bu tür gelişmelerin AB'nin de çıkarına olması, gereken ciddiyet gösterildiğinde, AB kaynaklarından destek alınabilmektedir.

Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi'nden 17 Aralık 2004 tarihinde olumlu karar çıktığı takdirde, tarım sektörünün Birlik'le bütünleşmesi yönünde pazarlıklara başlayacaktır. Pazarlıkların hakça sonuçlanabilmesi için her türlü bilginin sistematik analizi ve kullanılabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Bu kısımda, üretim, tüketim ve iktisadi değişkenlerin etkileşimlerini dikkate alan bir tarım sektör modeli çerçevesinde Türkiye'nin AB üyeliğinin tarıma etkileri tartışılmaktadır.

Doğrusal olmayan programlama tekniğinin kullanıldığı, Türkiye Bölgesel **Ta**rım **S**ektör **M**odeli (TASM-AB), model sektörde üretim ve ithalattan oluşan toplam ulusal arz ile iç talep ve ihracattan oluşan toplam ulusal talebi yansıtmaktadır (Çakmak ve Kasnakoğlu, 2003)[9]. Modelin üretim tarafı dört coğrafi bölgeye bölünmüştür. Talep tarafında ise tüketici davranışları fiyata bağımlıdır ve denge fiyatları modelden elde edilmektedir.

Temel dönem için kalibre edilen model kullanılarak 2005 yılında AB'ye üye olunmadığı ve olunduğu durumları aksettiren iki tip senaryonun sonuçları incelenmiştir. AB tarım politikalarının Gündem 2000 sonrası belli bir istikrara kavuşacak olması 2005 yılının seçiminin tercih sebebi olmuştur. Her iki senaryo çözümü için nüfus ve gelir büyümesi, teknolojik gelişme, dünya fiyatlarına bağlı olarak sınır fiyatları ve tarım politikalarındaki olası gelişmeler dikkate alınarak modelin tüm parametreleri 2005 yılına getirilmiştir. AB'ye üye olunduğunda AB fiyatları ve politikaları Türkiye için geçerli olmaktadır.

AB'ye üyelik üç alternatif simülasyonla incelenmektedir. İlki, AB'ye üyelik sonrası, çiftçilere alan telafi ödemesi yapmadan Ortak Tarım Politikasının geçerli olduğu durumdur. Yeni genişleme döneminde AB'nin aday ülkelerle yaptığı pazarlıklarda öne çıkmıştır ve olasılığı hayli yükselmiştir. İkincisi, AB'ye üyeliğin alan telafi ödemelerini de içerdiği simülasyondur. Üçüncüsü ise Türkiye'nin tarım politikasında değişiklik olacağını ve üye olana kadar hayvancılık alt-sektöründe verimlik iyileşmesi olacağını varsaymaktadır.

Modelden, değişen politikalar, dünya fiyatları ve büyüme tahminleri durumunda yeni sonuçlar elde edilebilir. Ancak, modelin yapısını geliştirmek ve veri tabanını genişletmek mümkündür. Örneğin, modelde hayvancılık üretimi ulusal düzeyde ve yem girdileri enerji eşdeğerinde yer almaktadır. Çeşitli tür hayvan sayısı (AB'deki sınıflandırmaya uygun) ve beslenme ihtiyacı verilerinin kısıtlılığı böyle bir çözümü yapılabilir kılmıştır. Veriler elde edildiğinde hayvancılık modülünü geliştirmek mümkündür. Ancak, ne kadar gelişkin olursa olsun sonuçlar, ismi üstünde, "model"den elde edilmektedir ve gözlenenle örtüşmeyebilir. Daha önce belirtildiği gibi, model sonuçları çeşitli politika alternatiflerinin etkilerini belirleyerek en iyisini seçmeye yardımcı olur. Model karar vermez.

Üyelik öncesi veya sonrası sektörde meydana gelebilecek değişiklikleri olumlu veya olumsuz olarak nitelemek doğru olmaz. AB dışı değişlikler ve üyeliğin etkisi üretim, tüketim ve dış ticaret gibi değerlendirme kriterlerine ve bakış açısına göre farklılık gösterebilir.

Modelden elde edilen çeşitli durumlarda AB üyeliği etkileri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Üyelik bitkisel ürün fiyatları yükseltmektedir. Ancak, hayvancılık ürünlerindeki düşüşün daha fazla olması genel fiyat seviyesini aşağıya çekmektedir.
- Üreticilere etkisi ürününe göre değişmektedir; genelde olumsuz gibi görünen etki teknolojik gelişme ve telafi ödemelerinin etkisiyle üreticilere yararlı hale gelmektedir.
- Artan tüketim miktarını daha düşük harcama ile gerçekleştirmek mümkün olmaktadır. Tüketicilerin temel gıda harcamaları azalmaktadır.
- Hayvancılık ürünleri AB fiyatlarında bile rekabet edemeyecek durumdadır. Hayvan sürü genişliği büyük oranda daralmakta ve net ithalat patlamaktadır.
- Bitkisel ürünlerde net ihracat artışı, hayvancılık ürünlerindeki ithalat artışını karşılamaktan uzaktır.
- Hayvancılık ürünleri ithalatının tümü AB'den yapılmaktadır. Bitkisel ürünlerde AB dışı ülkelere yapılan ihracat artış göstermekte, ancak dış ticaretin kaynağı ve adresi büyük oranda AB olmaktadır.
- Arpa, pamuk, baklagiller, sebze ve meyve üyelikle oluşan fiyat düzeyinde rekabet edebilecek ürün ve ürün grupları olarak belirmektedir.
- Alan telafi ödemelerinden yararlanmak için üretimden çekilen alanın üretim miktarına etkisi sınırlıdır; ancak ödemeler üretici hasılatını yüksek oranda artırmaktadır.
- Hayvancılılık verimliliğinde küçük oranlı bir gelişme bile, hayvancılık ürünlerinde Türkiye'nin AB'ye karşı direncini artırmaktadır.

Tarımı Türkiye'ye benzer ülkelerin yer aldığı Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle üyelik görüşmelerinin başladığı dönemdeki pazarlık konularıyla, günümüzdeki pazarlık konuları farklılık göstermektedir. AB, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini bütünleşmeye hazırlamak için her biriyle tarım mallarında karşılıklı-sıfırlama (double-zero) anlaşmaları yapmıştır. Türkiye'nin AB'yle yaptığı Gümrük Birliği anlaşmasına benzer şekilde, her ülke için mal listeleri oluşturulmuştur. Gümrük tarifeleri ve ihracat sübvansiyonları malların çoğunda karşılıklı olarak sıfırlanmıştır.

Türkiye üyelik görüşmelerine 2005 yılında başlayabilirse, yeni genişleme dönemi pazarlıklarındaki gelişmeler ve model sonuçları beraberce dikkate alındığında tarım sektörü pazarlıklarında aşağıdaki unsurların öne çıkması beklenebilir:

- Geçiş dönemi uygulaması kaçınılmaz gibi görünmektedir. Ancak, bu geçiş döneminin üye olana kadar işlerin eskisi gibi sürdürülmesi olarak algılanmamasında yarar vardır. Geçiş döneminde, tarım sektöründe, özellikle hayvancılık ve hayvancılığa girdi sağlayan bitkisel üretimde, teknolojik gelişme sağlayacak şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.
- Teknolojik gelişme, sadece alan veya hayvan başına verimde artışla değil, verimliliği artırmakla sağlanabilir ve kaynak gerektirir. AB ve iç kaynaklardan sağlanabilecek miktarın yanında, kaynakların rekabet şansı yüksek alt-sektörlerden başlayarak öncelik sırasına göre dağılımı teknolojik gelişmeyi kalıcı hale getirebilir.
- Sadece alt sektörlerin belirlenmesi de yeterli değildir. Gelişme sağlanması gereken noktaların da belirlenmesi gerekmektedir. AB fiyatlarında sebze ve meyvede rekabet imkanı sürmektedir. Bu ürünlerde kalite ve standartların önemli rol oynadığı bilinmektedir ve sağlanmadığı durumda rekabet avantajından yararlanmak mümkün değildir. Diğer bitkisel ürünlerde benzer sorunlar yaşanabilir.
- Üyelik geciktikçe, önemli ürünlerde Türkiye-AB ve AB-dünya fiyatları arasındaki fark küçülmektedir. Üyelik görüşmeleri başladığında, AB'de oluşacak fiyat seti bu çalışmada varsayılandan farklı olabilir. Pazarlıklarda, geçmiş politikalar yerine, politikalardaki olası değişiklikler ve etkileri öne çıkmalıdır.
- Aynı durum, üyelik öncesi yapılması muhtemel olan karşılıklı sıfırlama (double-zero) anlaşmaları için de geçerlidir. İkili tercihli ticaret anlaşmalarındaki gibi statik yaklaşım sorunlar yaratabilir. İki tür anlaşma arasındaki fark, anlaşmanın üyelik görüşmeleri sürdürülen AB ile yapılmış olmasıdır ve tamamen uygulanması gerekir.
- Tarımda rekabet şansının devam etmesi, üyelik durumunda Türkiye'nin önüne iki seçenek koymaktadır. İlki süregelen şartları olduğu gibi kabullenmektir. İkinci seçenek kazanç-kazanç alternatifi olarak nitelenebilir. Pazarlıklar başladıktan sonra ve geçiş döneminde,

Türkiye, her alanda (üretim, pazarlama gibi) verimliliği artırıcı, AB şartlarına uygun projeler ile AB'den alabileceği mali kaynağı mümkün olan en yüksek seviyede gerçekleştirir ve ulusal kaynakları da aynı yönde kullanırsa, üretim etkileri asgariye indirilebilir.

- AB'nin üyelik görüşmelerine aday ülkelerin tarımda yapısal sorunlarıyla (işletme büyüklüğü, tarımsal istihdam gibi) başlaması doğaldır. Garip olan adayların da bu pozisyonu kabul eder görünmesidir. Pazarlıkların başlamasıyla beraber adaylar taviz verme pozisyonuna itilmektedir. Üye ülkeler incelendiğinde ise üyelik öncesi ve azalsa da, hala süregelen yapısal farklılıklar vardır. "Avrupa Tarımı" diye adlandırılan model çok-işlevliliği öne çıkarmaktadır. Çok-işlevlilik tanımı genişletilmesi düşünülebilir. Ölçek sorunu ise, teoride ve uygulamada en azından tarımın bazı alt-sektörleri için tartışmaya açık bir konudur. Ayrıca, üretim ölçeği, başka önemli etkileri bir yana, AB'nin önde gelen çevre ve kırdaki sorunlarının kaynağıdır. Üyelik görüşmelerinde yapılan pazarlıklarda karşılıklı taviz vermek doğaldır. Önemli olan tavizin verildiği veya alındığı şartlarda beklenen getirisinin negatif olmamasıdır. Bu amaca ulaşmak için bilgiye ve bilginin amaç için kullanılabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Pazarlık pozisyonunu güçlendirebilmek için, her türlü tarımsal ve ekonomik teknik bilginin sistematik analizi kaçınılmazdır.

Üyelik görüşmelerine başlandığı takdirde Türkiye'nin müktesebata uyum süreci dışında kısa-orta dönemde önem vermesi gereken konular aşağıdaki şekilde belirlenebilir:

- AB uygulamaları için gereken idari yapıların gelecekte işleyebilecek şekilde ortaya çıkarılması gerekmektedir.
- Türkiye'nin tarımda ikili yapısı, bölgesel farkları ve yapısal sorunları dikkate alındığında bölgesel, kırsal ve tarımsal politikaları arasındaki ilişkileri açıkça ortaya koyması kaçınılmazdır. Bu politikaların tasarım ve uygulama düzeyleri farklıdır. Kaynağına bakmaksızın, Türkiye'nin projelerin seçimi ve uygulamasında bilgili ve aktif şekilde katılması gerekmektedir. İsraf edilecek her liranın Türkiye'nin tarım ve kırını misliyle ifade edilebilecek faydadan mahrum edeceğini dikkate almakta yarar vardır.
- Tarım ve kır istatistiklerine daha özenli yaklaşmakta yarar vardır. Örnek olarak, kaynağına göre tarımsal alanlardaki kabul edilemez farklılıklar ve et üretim miktarı verilebilir. Tarımsal Bilgi Sistemine temel istatistiklerin tutarlı bir şekile sokulmasıyla başlanabilir. Tarım ve kır istatistikleri müzakere konusu olmaktan çıkarılmalıdır.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Uluslararası ilişkiler açısından iki temel sorun hemen hemen her konuda karşımıza çıkmaktadır (sağlıklı veri) ve (uluslararsı ilişkileri sürdürecek çok iyi İngilizce bilen, tarımın çeşitli boyutlarından haberdar personel). Öte yandan her türlü ortak politikanın yürütülebilmesi ve destek talep edebilmek için sağlıklı alan, işgücü ve verim verilerine gereksinim olacaktır. Elimizdeki veriler sorunludur.

Mevzuat çalışmalarının gecikilmesindeki en önemli neden TKB'de bu konuda uzmanlaşmış nitelikli personel eksikliğidir.Çok kabarık bir mevzuat yükünü, sınırlı sayıda TKB mensubu normal işlerinin yanısıra yürütmeye çalışmaktadır. Uyum konusunda hızlanmanın ancak uzmanlaşmış, yeterli sayıdaki nitelikli personelle mümkün olabileceği açıktır.

Tarım konusu birçok bakanlığa yayıldığı halde mevzuat uyumu çalışları büyük ölçüde TKB'na yüklenmiştir. Bakanlıklar arası eşgüdüm çalışmaları aksamaktadır. Yanlız uyum konusunda değil, tarım politikası konularında da biraraya gelen kuruluşlarımız hızlı karar alamamaktadır. Toplantılarda her kurumun hızlı karar alabilecek biçimde, örneğin daha yüksek düzeyde temsil edilmesi ya da tarımla ilgili karara alma sürecinin başka tekniklerle, hızlandırılması uluslararası ilişkiler açısından da önemlidir.

Yerel Yönetim Yasasının bugünkü kabul edilmiş biçimi, devredilen taşra teşkilatında tarım politikalarının izlenmesi ve dolayısıyla AB 'ye uyum açısından sorunlar yaratabilir. Yasa yeniden ele alınırken bu durumun da dikkate alınması yararlı olacaktır.

AB'ye uyum, Dünya Ticaret Örgütü, diğer uluslararası kuruluşlarla ilişkilerimiz büyük bir bütünlük arz etmektedir. Ayrı ayrı ele alınmaları sakıncalı olmaktadır.

Örneğin Dünya Ticaret Örgütü'nün süren müzakerelerinde AB'nin gelişmiş ülkeler, Türkiye'nin gelişmekte olan ülkeler arasında yer alması ilginç sonuçlar doğurabilecektir. Türkiye DTÖ anlaşmasını gelişmekte olan ülke olarak uygulamasına karşılık, AB'ye uyum politikası olarak bu gelişmişlik farkını nasıl olsa yerine getirmek durumunda kalabilecektir. Uyum sıralamasının bugün kabul görmüş biçimi başka açılardan da sakıncalıdır. Diğer aday ülkeler, örneğin Bulgaristan ve Romanya, ekonomik olarak Türkiye'den daha gelişmiş olmamalarına rağmen, DTÖ anlaşmalarını gelişmiş ülke statüsünde sürdürmektedirler.

Türkiye'nin bu açıdan geçmişte aldığı kararlar ileride sorun yaratabilecektir. Örneğin, Türkiye'nin tam üye olması durumunda "de minimis'ten" ötürü, AB'den hiçbir kırmızı kutu desteği alabilmesi söz konusu olamayabileceği gibi, gelişmiş ülkeler arasına geçeceği için "de minimis" düzeyi daha aşağılara düşebilecektir. Elbette yeşil kutudan destek alınabilecek, ancak bugün uygulamakta hassasiyet gösterdiğimiz desteklerin sürüdürülebilmesi çok güçleşecektir.

Türkiye'nin AB ve uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerini bir araştırma konusu olarak ifade etmesinin ve bunu gerçekleştirmesinin sözü edilen konulara açıklık getireceğini umuyoruz. Türkiye'nin (tam üyelik öncesi) Avrupa Birliği ile tarım ürünleri konusunda bir gümrük birliği oluşturup oluşturamayacağı ve böyle bir sürece paralel olarak Dünya Ticaret Örgütüne vermiş olduğu taahhütleri düzeltip düzeltmeyeceği araştırılabilir. Hukuki açıdan yeterli ön hazırlıkla bu konuda başarı umulabilir.

Uluslararası ilişkilerimiz, özellikle Avrupa Birliğine uyum açısından sorunlarımızı projelendirmeye özen göstermemiz gerekmektedir. Uluslararası Kuruluşlarla olan işbirliğimizi AB'ye uyum yönünde kullanabileceğimiz gibi, AB normlarına göre projelendirme uyum açısından ayrıca önemlidir. Özellikle AB'den alınacak kaynaklarla yapılacak projelerde Türkiye'nin de katkısı zorunlu olduğundan, bu tür projeleri olanaklı kılacak bütçe işlemlerine ilişkin yasal hazırlık yapılması önemlidir.

Doğrudan tarımsal olarak nitelenemeyecek anacak uluslararası tarımsal ilişkiler açısından önem kazanan OECD gibi kuruluşlarla TKB'nin daha güçlü ilişkiler kurabilmesi yararlı olacaktır.

Aynı çerçevede "starteji çalışmasının" geliştirilmesine ağırlık verilebilir. Konu "destek " konusundan biraz olsun kurtarılmalı, dış ticaret politikası oluşturmaya mutlaka özen gösterilmeli, tarımsal sanayi boyutuna da eğilmeli. Yurtiçinde daha geniş bir kesim içinde tartışıldıktan sonra, AB ve DTÖ uzmanlarının da katılımı sağlanarak daha işler bir biçime dönüştürülmeli.

Türkiye AB'ye uyum açısından DGD ile neredeyse yeni üyelerin önüne geçmişken, bu konuda sürekli geri adım atmaktadır (eski destekleri yeniden uygulama baskısı çok yüksektir) uyum açısından geri atılan adımların yeniden düzeltilmesinin söz konusu olacağını unutmamalıyız. Ancak DGD'nin de geliştirilmesi, Türkiye'deki tarım sorunlarına cevap verecek biçimde değiştirilmesi de kaçınılmazdır.

KAYNAKLAR:

---

[1] Christopher Ritson, *Agricultural Economics, Principles and Policy*. Crospy Lockwood Staples, London, 1977, s. 299.
[2] İbid, s.299
[3] Gülcan Eraktan, *Tarım Politikası Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası*. Uzel Yayınları, İstanbul, 2001, s.19.
[4] Werner Gatz, *Ansaetze für eine internationale Agrarpolitik*. Hausmitteilungen über Landwirtschaft. Kommission der Europaeischen Gemeinschaften, 1968, s.3.
[5] İbid, s.94.
[6] Guide to the Uruguay Round Agreements/The WTO Secretariat, Geneva,1999.
[7] (JOB (03)/150/Rev.2) simgeli DTÖ belgesi.
[8] Tarım Stratejisi, 2006-2010, Tarım ve Köyİşleri Bakanlığı
[9] Çakmak E. H. ve H. Kasnakoğlu (2002). Tarım Sektöründe Türkiye ve Avrupa Birliği Etkileşimi: Türkiye'nin AB'ye Üyeliğinin Analizi, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 68, Ankara.

yalnızca
en iyiler
bu kutulara
girebilir.

DIMES
www.dimes.com.tr

simgarden®

SİMGARDEN 600.000 m² alanda, 5.000.000 adet/yıl üretim kapasitesinde <u>modern bağcılığın</u> ihtiyacı olan <u>sertifikalı asma fidanlarını</u> üretmektedir.

Üretimde ***tüplü (kaplı)***, ***açık köklü*** ve ***Amerikan asma fidanları*** yer almaktadır. ***Yerli*** ve ***yabancı*** üzüm çeşitlerinin yanısıra özel istekler doğrultusunda ***yöresel*** çeşitlerde de üretim yapılmaktadır.

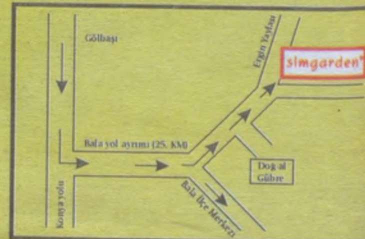

sim group
SİMTAŞ LTD.
SİMART A.Ş.
SİMGARDEN A.Ş.

Üretim: SİMTAŞ Ltd. Şti.
Pazarlama: SİMGARDEN A.Ş.
Merkez : Turan Güneş Bul. 5. Cd. No: 6 / 5
Çankaya 06450 ANKARA
Tel: 0.312 441 71 35 (pbx)
Faks: 0.312 441 71 37
Web: www.sim.gen.tr • e-mail: simtas@sim.g

Üretim : Ergin Yayla Tol Köyü Bala - ANKA

"Gücümüz Güvencenizdir."

BAŞAK SİGORTA

Pusula İletişim Hizmetleri Tic. Ltd. Şti.

"Teknoloji Partneriniz"

Cinnah Cad. No: 24/12 06480 Çankaya, Ankara/TURKEY
Tel : (0 312) 428 55 01 - 02 Faks : (0 312) 428 55 75
bilgi@pusulaturk.com

Ptt

PTT yenileniyor!

164 yıldır Türk insanının sevinçlerine ve umutlarına aracılık eden PTT,
yeni vizyonu ve yepyeni hizmetleri ile yenilenmeye devam ediyor.

Mektup atmaya gelirken faturalarınızı da getirin!

Bekliyoruz.

Yenilenen PTT'nin 164. yılı...

▸Posta ▸Banka ▸Lojistik

www.ptt.gov.tr

Siz hiiiç ACELE etmeyin!

Biz sizin yerinize acele ederiz. Koli ve posta gönderilerinizin ACİL ulaşmasını istiyorsanız PTT'nin 169 servisini arayın. Gönderinizi gelip kapınızdan teslim alalım.

Ulaştı bilin!

www.ptt.gov.tr

PttBank

Kargonuzu getirirken dövizinizi de getirin!

Herhangi bir işlem için Ptt Bank şubelerine geldiğinizde artık **döviz** işlemleri de yapabilirsiniz. Bekliyoruz.

Bankanız Türkiye'nin her yerinde!

www.ptt.gov.tr

Ptt Bank

Elektrik faturanızı yatırmaya gelirken telefon faturanızı da getirin!

Herhangi bir işlem için Ptt Bank şubelerine geldiğinizde **Avea, Turkcell, Telsim ve Türk Telekom** faturalarınızı da ödeyebilirsiniz. Bekliyoruz.

Bankanız Türkiye'nin her yerinde!

www.ptt.gov.tr

Ptt Bank

Dünyanın her yerine mektup da atabilirsiniz, para da göndere-bilirsiniz!

Ptt'den, dünyanın her yerine mektup atmakla yetinmeyin. Ptt Bank şubelerinden yurtdışına para da gönderin!

Western Union, EuroGiro hizmeti ile Ptt Bank şubelerinde. Bekliyoruz.

Bankanız Türkiye'nin her yerinde!

www.ptt.gov.tr

A01
İKT

DN: 16.819

mango travel services

EVENTS

AÇILIŞ VE TEMEL ATMA TÖRENLERİ
DAVET VE DÜĞÜN ORGANİZASYONLARI
ÜRÜN LANSMAN VE PROMOSYON PROJELERİ
SEÇİM KAMPANYALARI İÇİN LOJİSTİK HİZMETLER
SAHNE GÖSTERİLERİ İLETİŞİM PRODÜKSÜYONLARI

CONGRESS

KONGRE ORGANİZASYONLARI
SERGİ DÜZENLEMELERİ
TANITIM VE LOBİ ÇALIŞMALARI
ELEKTRONİK KAYIT SİSTEMLERİ
SEKRETERYA VE TEKNİK HİZMETLERİ

MEETING

EĞİTİM TOPLANTILARI
KURUMSAL AKTİVİTELER
ŞİRKET VE BAYİ TOPLANTILARI
SANATÇI VE SANATSAL GÖSTERİLER
TEMALI ORGANİZASYONLAR VE SEYAHATLER

Merkez / Head Office
Cinnah Caddesi No: 33/17 Çankaya, Ankara / TURKEY
Tel : (+90 312) 441 93 04 (pbx) • Faks : (+90 312) 441 93 66